1. ULUSLARARASI İPEKYOLU AKADEMİK ÇALIŞMALAR SEMPOZYUMU

1ST INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF SILKROAD ACADEMIC STUDIES

Sempozyumu Bildiri Tam Metin Kitabı

The Book of Full Text

ISSAS

21-23 EYLÜL SEP 2017 NEVŞEHİR | TÜRKİYE TURKEY

I. Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu
I[st] International Symposium of Silk Road Academic Studies

HONARARY PRESIDENTS
Prof. Dr. Mazhar BAĞLI
University of Nevşehir Hacı Bektaş Veli / Rector

Prof. Dr. Vladimir BUMBAŠIREVIĆ
University of Belgrade / Rector

CHAIR OF THE SYMPOSIUM
Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ
University of Belgrade Faculty of Philology

EDITED BY
Yrd. Doç. Dr. Hakan Yalap
University of Nevşehir HBV

EPUB ISBN
978-605-67701-1-1

Nevşehir, 2017

HONARARY PRESIDENTS

Prof. Dr. Mazhar BAĞLI
Rector
University of Nevşehir Hacı Bektaş Veli

Prof. Dr. Vladimir BUMBAŠIREVIĆ
Rector
University of Belgrade

CHAIR OF THE SYMPOSIUM

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ
University of Belgrade Faculty of Philology

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Andrew J. M. Smith (Emporia State University) USA
Prof. Dr. Joseph Haldane (President of IAFOR) ENGLAND
Prof. Dr. Ljiljana Markovıc (University of Belgrade) SERBIA
Prof. Dr. Roberto Veraldi (University of Gabriele d'Annunzio of Chieti-Pescara) ITALY
Prof. Dr. Tetsuya Sato (University of Michigan) USA
Doç. Dr. Abdülkadir Uzunöz (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Doç. Dr. Bülent Kara (University of Niğde Ömer Halisdemir) TURKEY
Doç. Dr. Hakan Akdağ (University of Mersin) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Bengü Aksu Ataç (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Hakan Yalap (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Vedat Aktepe (University of Nevşehir HBV) TURKEY

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Ahmet Şimsek (İstanbul University) TURKEY
Prof. Dr. Akmatalı Alimbekov (Kyrgyz Turkis Manas University) KYRGYZSTAN
Prof. Dr. Alexandra Vranes (University of Belgrade) SERBIA
Prof. Dr. Almaz Ulvi Binnatova (Azerbaıjan National Academy of Science) AZERBAIJAN
Prof. Dr. Adriana d'Angelo (University of Gabriele d'Annunzio of Chieti-Pescara) ITALY
Prof. Dr. Arif Sarıçoban (Selçuk University) TURKEY
Prof. Dr. Asuman Seda Saracaloğlu (Adnan Menderes University) TURKEY
Prof. Dr. Bayram Ünal (University of İstanbul Sabahattin Zaim) TURKEY
Prof. Dr. Bekir Çınar (University of Ömer Halisdemir) TURKEY
Prof. Dr. Cemil Öztürk (Marmara University) TURKEY

Prof. Dr. Cengiz Dönmez (Gazi University) TURKEY
Prof. Dr. Daniele Ungaro (University of Teramo) ITALY
Prof. Dr. Elena Oganova (University of Moscow State) RUSSIA
Prof. Dr. Faruk Çolak (University of Ömer Halisdemir) TURKEY
Prof. Dr. Flera Sayfulina (Kazan Federal University) TATARSTAN
Prof. Dr. Fred Gardaphe (City University of New York) USA
Prof. Dr. Güray Kırpık (Gazi University) TURKEY
Prof. Dr. Hamza Keleş (Gazi University) TURKEY
Prof. Dr. Hayati Akyol (Gazi University) TURKEY
Prof. Dr. Hikmet Koraş (University of Ömer Halisdemir) TURKEY
Prof. Dr. Hilmi Demirkaya (Akdeniz University) TURKEY
Prof. Dr. Himmet Karadal (Aksaray University) TURKEY
Prof. Dr. İsmail Hakkı Demircioğlu (Karadeniz Teknik University) TURKEY
Prof. Dr. İsmail Hakkı Mirici (Educational Attache of Consulate General in Chicago) USA
Prof. Dr. James Birx (College University of Canisius) USA
Prof. Dr. Joachim Klose (University of Humboldt) GERMANY
Prof. Dr. Kei Maruyama (Doshisha University, Kyoto) JAPAN
Prof. Dr. Kiyomitsu Yui (University of Kobe) JAPAN
Prof. Dr. Livia Maria Costa Madureira (University of Tras-os-Montes e Alto Douro) PORTUGAL
Prof. Dr. Mihaela Gavrila (University of Rome La Sapienza) ITALY
Prof. Dr. Nuri Köstüklü (University of Konya Necmettin Erbakan) TURKEY
Prof. Dr. Nuri Yavuz (Gazi University) TURKEY
Prof. Dr. Nursulu Çetin (Giresun University) TURKEY
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu (University of Hacettepe) TURKEY
Prof. Dr. Ramazan Sever (Giresun University) TURKEY
Prof. Dr. Selma Yel (Gazi University) TURKEY
Prof. Dr. Tanju Seyhan (University of Mimar Sinan) TURKEY
Prof. Dr. Zeynel Özlü (University of Gaziantep) TURKEY
Prof. Dr. Ziya Avşar (University of Ömer Halisdemir) TURKEY
Doç. Dr. Abdullah Temizkan (Ege University) TURKEY
Doç. Dr. Adem Sezer (Uşak University) TURKEY
Doç. Dr. Adnan Altun (Bolu Abant İzzet Baysal University) TURKEY
Doç. Dr. Adnan Pınar (University of Konya Necmettin Erbakan) TURKEY
Doç. Dr. Ali Meydan (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Doç. Dr. Alpaslan İnce (Ordu University) TURKEY
Doç. Dr. Ayşen Kiriş Avaroğulları (University of Muğla Sıtkı Koçman) TURKEY
Doç. Dr. Bekir Direkçi (Akdeniz University) TURKEY
Doç. Dr. Bülent Kırmızı (University of Fırat) TURKEY
Doç. Dr. Cemil Cahit Yeşilbursa Gazi University) TURKEY
Doç. Dr. Erdal Bay (Gaziantep University)TURKEY

Doç. Dr. Erkan Dinç (Uşak University) TURKEY
Doç. Dr. Gadir Bayramlı (Azerbaıjcan State University of Economic) AZERBAIJAN
Doç. Dr. Halil Tokcan (University of Ömer Halisdemir) TURKEY
Doç. Dr. Hacer Topaktaş (İstanbul University) TURKEY
Doç. Dr. İbrahim Coşkun (Trakya University) TURKEY
Doç. Dr. İlknur Savaşkan (Uludağ University) TURKEY
Doç. Dr. Kadir Karatekin (University of Kastamonu) TURKEY
Doç. Dr. Kadir Ulusoy (Mersin University) TURKEY
Doç. Dr. Mehmet Çeribaş (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Doç. Dr. Muhammed Sarı (Aksaray University) TURKEY
Doç. Dr. Osman Çepni (Karabük University) TURKEY
Doç. Dr. Ömer Faruk Sönmez (University of Gaziosmanpaşa) TURKEY
Doç. Dr. Ömer Fettahlıoğlu (University of Kahramanmaraş Sütçü İmam) TURKEY
Doç. Dr. Özden Taşğın (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Doç. Dr. Selahattin Avşaroğlu (University of Konya Necmettin Erbakan) TURKEY
Doç. Dr. Selahattin Kaymakçı (Kastamonu University) TURKEY
Doç. Dr. Toğrul Halilov (Nahcivan Science Academy) NAHCIVAN
Doç. Dr. Spartak Kadiu (University of Tiran) ALBANIA
Doç. Dr. Ufuk Karakuş (Gazi University) TURKEY
Doç. Dr. Xhemile Abdiu (University of Tiran) ALBANIA
Doç. Dr. Yasin Doğan (Adıyaman University) TURKEY
Doç. Dr. Yavuz Kartallıoğlu (University of Zenica) BOSNIA and HERZEGOVINA
Doç. Dr. Yunus Kaplan (University of Osmaniye Korkut Ata) TURKEY
Doç. Dr. Yusuf Avcı (University of Çanakkale Onsekiz Mart) TURKEY
Doç. Dr. Zafer Kuş (University of Kastamonu) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Abidin Karasu (University of İstanbul Medeniyet) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Adnan Doğan Buldur (University of Konya Necmettin Erbakan) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Ayla Arseven (Cumhuriyet University) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Aylin Alkaya (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Aysel Şahin Kızıl (University of Fırat) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Bahadır Kılcan (Gazi University) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Behice Varışoğlu (Gaziosmanpaşa University) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Caner Aladağ (University of Konya Necmettin Erbakan) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Erkan Yeşiltaş (Cumhuriyet University) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Fatih Bakırcı (University of Mimar Sinan) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Filiz Zayimoğlu Öztürk (Ordu University) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Gülden Tüm (Çukurova University) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Hatice Doğan (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Harun Bekir (University of Plovidv Paisii Hilendarski) BULGARIA
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Sarı (Dumlupınar University) TURKEY

Yrd. Doç. Dr. Kerim Sarıçelik (University of Konya Necmettin Erbakan) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Lütfiye Cengizhan Akyol (Trakya University) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akpınar (University of Karadeniz Technical) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Celal Varışoğlu (University of Gaziosmanpaşa) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Özdemir (University of Kocaeli) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Özger (University of Bingöl) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Muhammed Avaroğulları (Muğla Sıtkı Koçman University) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan Karadeniz (Bülent Ecevit University) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Rahşan Kolutek (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Recep Kürekli (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Seçil Hirik (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Serap Alper (University of Mimar Sinan) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Serhat Küçük (University of Kocaeli) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Ünüvar (Gaziantep University) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Şaban Çobanoğlu (İstanbul Medeniyet University) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Şamil Yeşilyurt (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Tahsin Yıldırım (Aksaray University) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Talip Öztürk (Ordu University) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Tuğrul Balaban (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Vedat Aktepe (University of Nevşehir HBV) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Venera Dongak (Tuvan State University) RUSSIA
Yrd. Doç. Dr. Veysel Şahin (University of Fırat) TURKEY
Yrd. Doç. Dr. Yavuz Topkaya (Kilis 7 Aralık University) TURKEY

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ
Prof. Dr. Mazhar BAĞLI…..……..…XI
PREFACE
Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ……...……...…XIII
TÜRK KÜLTÜRÜNDE EJDERHA FİGÜRÜ VE BİR FAKÜLTE AMBLEMİ OLARAK UYGULANMASI
Yrd. Doç. Dr. Açelya Betül GÖNÜLLÜ……...…1
NEBEVİ MERHAMETİN İBADETLERDEKİ İZDÜŞÜMLERİ
Yrd. Doç. Dr. Ahmet UYAR.…….……12
YAYLI ÇALGI ÖĞRENCİLERİNİN ORKESTRA /ODA MÜZİĞİ DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ
Yrd. Doç. Dr. Ali DELİKARA……..….18
EMİNE IŞINSU'NUN KÜÇÜK DÜNYA, AZAP TOPRAKLARI VE HACI BEKTAŞ ROMANLARINDAKİ YİNELEMELERİN ŞEKİL BİLGİSİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ
Ali Haydar KARADAMLA……26
ENGELLİLERİN ENGELLERİ KALDIRILMASINDA SEVGİ İZİNİN ÖNEMİ: NİĞDE ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Bülent KARA, Arzu CAN……...34
İLKOKUL DÖNEMİ ÇOCUĞA SAHİP ANNE-BABALARA YÖNELİK "EŞLERİN ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARINI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ" GELİŞTİRME ÇALIŞMASI
Arzu ÖZYÜREK……39
FERDİNAND FREİHERR VON RİCHTHOFEN'IN DOĞU MİSYONU
Aybüke GÜZAY……..…46
MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ YETERLİKLERİ
Yrd. Doç. Dr. Aylin MENTİŞ KÖKSOY……...53
YUNUS EMRE DİVANINDA BİR DİLSEL VE DÜŞÜNSEL DÖNÜŞÜM ÖRNEĞİ; HAZRET-İ MUSA
Ayşe CENGİZ…….....59
İPEK YOLU VE TÜRK DÜNYASI
Prof.Dr.Budak BUDAGOV, Prof.Dr.Babek KURBANOV……...67
TİCARET YOLLARININ GÜVENLİĞİ VE KÜRTLER
Doç. Dr. Bekir BİÇER.……...73
DİVAN EDEBİYATININ KİMLİĞİ KONUSUNDA BAZI TESPİTLER*
Prof. Dr. Bekir ÇINAR……...…78
MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MÜZİK ÖĞRETİMİNE YÖNELİK ÖZYETERLİKLERİ
SELF-EFFİCACY OF PRE-SERVİCE MUSİC TEACHERS TOWARDS MUSİC TEACHİNG
Doç. Dr. Damla BULUT, Betül ÜNAL……..…84
TENSİKAT ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER
Uzman Burcu ÇALIKUŞU AYKANAT……95
GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE TURİZM TANITIM FİLMİ ANALİZİ
Yrd. Doç. Dr. Burcu Gülsevil BELBER……...103
NEVŞEHİR İLİNİN İDARİ COĞRAFYA ANALİZİ
Caner ALADAĞ,Yasin DURAN,Tahsin TAPUR……...116

ESTETİK BEDENDEN TÜKETİCİ BEDENE: TARİH BOYUNCA BEDEN KAVRAMINA BAKIŞ
Dr. Duygu ÖZAKIN……...…….134
GİZİL DİNİ VE TASAVVUFİ GRUPLARIN KURUMSALLAŞMA SÜREÇLERİ İLE BİRLİKTE TOPLUMA, DİNE VE TASAVVUFA VERDİĞİ ZARARLAR
Doç. Dr. Emine ÖZTÜRK, Yrd. Doç. Dr. Halil CELEP……...……...144
ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN FEN VE SOSYAL ALANLARINA GÖRE AKADEMİK TÜRKÇE BAŞARILARI
Doç. Dr. Yusuf AVCI, Yrd. Doç. Dr. Serhat KÜÇÜK, Arş. Gör. Enes YAŞAR…..…..……157
HELAL ALGILAMALARI VE DİNDARLIK İLE HELAL GIDA TERCİHİ İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ: KIRIKKALE İLİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI
Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul KARAKAYA,Yrd. Doç. Dr. İbrahim BOZACI, Doç. Dr. Yunus Bahadır GÜLER…….164
İŞE YÖNELİK MERAK ÖLÇEĞİ (İMÖ) TÜRKÇE FORMU: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
Prof. Dr. Ahmet AKIN, Arş. Gör. Ezgi ALABUCAK.....……..174
KARİYER-HEDEF ÇELİŞKİLERİ ÖLÇEĞİ (KHÇÖ) TÜRKÇE FORMU: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
Prof. Dr. Ahmet AKIN, Arş. Gör. Ezgi ALABUCAK ……..……..……179
HACI BEKTAŞ VELAYETNAMESİNDE YENİDEN DİRİLME
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK……...……184
KAZAKÇA HALLAC-I MANSUR DESTANININ MOTİFLERİ
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK……..…….188
NEVŞEHİR MUTFAK KÜLTÜRÜ VE DEĞİŞİMİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI
Yrd. Doç. Dr. Hüsne DEMİREL, Arş. Gör. Firdevs YÖNET……..…….193
THE EFFECT OF BANK'S PROFITABILITY ON PERFORMANCE: AHP APPLICATION
Dr.İlyas AKHİSAR, Fuat ÇAMLIBEL, Dr. Kaşif Batu TUNAY……...……..…202
TÜRK HALK MÜZİĞİ FONETİK NOTASYON SİSTEMİ ALFABE VERİTABANI/THMFNS AV: URFA YÖRESİ ÖRNEKLEMİ
Arş. Gör. Gonca DEMİR…….…….213
BATIYI DOĞU İLE BİRLEŞTİREN DÜNYA TİCARETİ YOLLARINDA SELÇUKLU KERVANSARAYLARININ ÖNEMİ
Doç.Dr. Gulnare KANBAROVA, Alaettin GÜNERİ……..……232
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE VE İNGİLİZCE DERS KİTAPLARINDAKİ SÖZ EYLEMLERİN ORTAK BAŞVURU METNİNE UYUMUNA GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI
Doç. Dr. Gülden TÜM, Okt. Cem GÜRBÜZ……...……246
YABANCILARIN TÜRKÇE ÖĞRENME SÜRECİNDEKİ SÖZLÜK TERCİHLERİ
Doç. Dr. Gülden TÜM……..256
YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DÜĞÜN TEMALI TÜRKÜLERDE GEÇEN DEYİMLERİN ÖĞRETİMİ
Doç. Dr. GÜLDEN TÜM…….…….265
YOKSULLUĞA SOSYOLOJİK BAKIŞ
Doç.Dr. Bülent KARA, Hacer ATEŞ ARGUNDOĞAN……..274
CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA YOZGAT'TA EĞİTİM–ÖĞRETİME DAİR SAYISAL VERİLER
Doç. Dr. Hamdi DOĞAN…….280
KAMU POLİTİKASI BAĞLAMINDA AŞI UYGULAMASININ ZORUNLULUĞU, BULAŞICI HASTALIKLAR SORUNU VE BAĞIŞIKLAMA POLİTİKASI
Harun POLAT…….…..293
SOSYOLOJİK BOYUTLARIYLA ISLAMOPHOBIA
Doç. Dr. Hasan YAVUZER.....300
TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADINA SON GÖREV: KADIN SALÂLARI
Hulusi YILMAZ, Merve ÇAVUŞ……....318

İPEK YOLU VE MUSİKİ KÜLTÜRÜMÜZÜN GELİŞİM AŞAMALARI ÜZERİNE
Prof.Dr.İlgar İMAMVERDİYEV……324
TARİH ARAŞTIRMALARINDA SAHA ÇALIŞMASININ ÖNEMİ: KRYEZİ KÖYÜ ÖRNEĞİ
Arş. Gör. İlkay ERKEN……...341
HELAL GIDA DAİRESİNDE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ: TÜRKLERİN MİLLİ İÇECEKLERİ "KIMIZ VE BOZA"
İsa Serhan CİHANGİR……348
MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA İNGİLİZLERİN SİNOP'TAKİ SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLERİ
Okt. Dr. İsmail EFE……..357
TÜRKİYE'NİN NATO'YA ÜYE OLMA SERÜVENİ
Okt. Dr. İsmail EFE……367
İSTİKLAL MEŞALESİNİN YAKILDIĞI AMASYA'DA ON GÜNDE YAŞANANLAR (13-23 HAZİRAN 1919)
Okt. Dr. İsmail EFE……374
RESİM SANATINDA SÜRPRİZ ÖĞE
Yrd. Doç. İsmail TETİKÇİ……382
OBEZİTE VE AÇLIK MODELİ OLUŞTURULAN SIÇANLARDA AĞRI EŞİĞİ, REFERANS VE ÇALIŞAN BELLEĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Kamile YAZGAN ÖZDIRAZ, Asuman GÖLGELİ……391
SPOR KÜLTÜRÜNDE TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADININ KONUMU
Doç. Dr. Bülent KARA, Leyla YANIK……392
GEORGE ORWELL'S 'World' in HIS *BURMESE DAYS*
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ertuğ YAVUZ……397
EVLİYA ÇELEBİ'NİN GÖZLEMLERİNDE İPEK YOLU GÜZERGÂHINDAKİ ANADOLU ŞEHİRLERİ
Doç. Dr. Mehmet KAYA, Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖZTÜRK……404
ESKİ TÜRKLERDE VAKIF
Dr. Mehibe ŞAHBAZ……409
LİSELERDE FELSEFE EĞİTİMİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNCE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Doç. Dr. Mustafa GÜÇLÜ, Selçuk ERTEN……416
SANAT YAPITLARINDA İFADE
Yrd. Doç. Mustafa IŞIK……422
OSMANLI'DA CENNET TASVİRLERİ İLE BAHÇELER ARASINDAKİ MİMARİ VE SEMBOLİK İLİŞKİ
Arş. Gör. Dr. Mürüvet HARMAN……428
BEZ BEBEKLERİN ÜRETİCİSİ KADINLARIN TOPLUMUN ESTETİK BİLİNCİNİN OLUŞMASINA KATKILARI
Yrd.Doç.Dr.Nalan OKAN AKIN……444
KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMİN GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNDE KULLANIMI
Yrd.Doç.Dr.Nalan OKAN AKIN……455
AZERBAYCAN BASINI: 15 TEMMUZ FETÖ OLAYLARINDAN BİR GÜN SONRA
Namik AHMADOV……462
ENGELLİ KAVRAMI ÇERCEVESİNDE ANAYASAMIZ DA ENGELLİ HAKLARI DÜZENLEMELERİ
Neslihan SUCU……468
SELÇUKLUDAN OSMANLIYA BİR TIP MEDRESESİ: AKSARAY DARÜŞŞİFA MEDRESESİ
Doç. Dr. Nevzat TOPAL, Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖZTÜRK……475
ROMANYA TULÇA İLİ BABADAĞ İLÇESİ TÜRK AĞIZLARI KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ VE AĞIZ GRUPLARI
Doç. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ……485

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE KENDİ KENDİNE İLAÇ KULLANIM ALIŞKANLIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ
Elçin Banu YOLDAŞCAN, Ramazan Azim OKYAY, Tülin GÖNÜLTAŞ…..……..……491
AZERBAYCAN MÜZİK KÜLTÜRÜNDE ORKESTRA SANATININ OLUŞUMUNA TARİHSEL BİR BAKIŞ
Doç. Dr. Rauf KERİMOV……499
SEGURIDAD MULTIDIMENSIONAL Y LAS NUEVAS AMENAZAS: CIBERCRIMEN, CIBERESPIONAJE Y CIBERGUERRA COMO NUEVAS AMENAZAS EN LA SEGURIDAD EN AMERICA LATINA Y EL MUNDO Y COMO CONSECUENCIAS DE LA REVOLUCIÓN INDUSTRIAL.
Prof. Olga Elena RAMIREZ POGGI, Prof. Dr. Roberto VERALDI..……..……....507
GERÇEK VE TÜZEL KİŞİLİKLERDE VERGİ ASLI VE CEZASI BAKIMINDAN KANUNİ TEMSİLCİLERİN RÜCU HAKKI
Yrd. Doç. Selçuk BUYRUKOĞLU, Arş. Gör. Recep KAHRAMAN…….……517
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ BİRİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN İNGİLİZCE DERSİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ
Okt. Dr. Selda ÖZER……...…….524
NATHANİEL HAWTHORNE'UN KIZIL DAMGA ROMANI İLE NECİP MAHFUZ'UN MİDAK SOKAĞI ADLI ROMANINDA KADIN ÜZERİNE BİR İNCELEME
Ayşegül HERDİLİ, Sevda ÇETİN……...…….……538
TÜR KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ: MİNYATÜR ÖYKÜ - MİNİMAL ÖYKÜ
Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL…….…….545
ESKİÇAĞDA İPEK YOLUNUN ANADOLU GÜZERGÂHINDA BAKIR TİCARETİ
Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU…...…….…….550
ÖRGÜTSEL YENİLİKÇİLİK VE BELİRLEYİCİLERİ
Tarkan TUNÇ, Prof. Dr. Hasan BÜLBÜL……...……...….559
DOĞAL BİR FİLM PLATOSU OLMA POTANSİYELİ İLE KAPADOKYA VE SİNEMA
Yrd.Doç.Dr. Tuğba ELMACI..…….……568
TÜRKİYE YAKIN TARİHİNİN BELLEK OLUŞUMUNDA BELGESEL SİNEMA'NIN ROLÜ: "ŞU ÇILGIN TÜRKLER"
Yrd. Doç. Dr. Ufuk UĞUR…….……..579
ORTA DOĞU EKSENİNDE, ABD'NİN SİNEMASAL PROPAGANDASI VE HOLLYWOOD-PENTAGON İŞBİRLİĞİ
Öğr. Gör. Yasin DUVAN, Doç. Dr. Cavit YAVUZ...…….….584
TÜRK-İSLAM BEZEME SANATINDA GAMALI HAÇ (SVASTİKA) İLE ÇARKIFELEK MOTİFLERİNİN KÖKEN VE İKONOGRAFİK ANLAMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Prof. Dr. Yusuf ÇETİN……..…….……..593
AHMED PAŞA DİVANI'NDA UYKU KAVRAMININ KULLANIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR...…….....…….….606
TÜRK FOTOĞRAFÇILARIN GÖZÜNDEN İPEKYOLU
Doç. Dr. Işık SEZER ……..…….....…….……..614

ÖN SÖZ

Kıymetli Bilim İnsanları,

İçinde yaşadığımız dönem, şüphesiz bilgi çağının hiç olmadığı kadar önemli olduğu bir dönemdir. Öğrenmemiz gereken bilgi çok fazla olduğu kadar bu bilginin paylaşılması da bir o kadar zorlu bir süreçtir. Tarihi İpekyolu, geçmişte olduğu gibi bugün de önemini korumaktadır. İpekyolu'nun geçtiği ülkeler yeni dünya düzeninde yeni bir konjonktüre doğru evrilmektedir. Bu vesileyle İpekyolu'nun tarihi güzergâhı olan Nevşehir'de, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Belgrad Üniversitesi ve Uluslararası Akademik Forum iş birliğinde, I. Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumuyla bir araya gelmiş bulunuyoruz.

Amerika'dan Japonya'ya, Rusya'dan Kuzey Afrika'ya pek çok farklı coğrafyadan ve farklı üniversitelerden katılımcıları I. Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu'nda ağırlamaktayız.

Tarihi İpekyolu'nda taşınan tüm bilimleri bu sempozyumda bir araya getirmeye çalıştık. 14 farklı ülkeden ve 96 farklı üniversiteden akademisyenlerin bir araya geldiği bu sempozyum, bu haliyle dünyada ender rastlanan sempozyumlardan biridir.

Sempozyumun temel amacı, İpekyolu ülkeleri arasındaki dil, edebiyat, tarih, eğitim, kültür, sanat, iletişim, uluslararası ilişkiler, bölgesel sorunlar, işletme, ekonomi, felsefe, din, sosyoloji, turizm, kadın çalışmalar ve fen bilimleri gibi farklı akademik alanlardaki konuların ve güncel meselelerin tartışılması, deneyimlerin paylaşılması, araştırma yöntemlerinin belirlenmesi, fikir paylaşımında bulunulması, hepsinden de önemlisi farklı coğrafyalardan ve üniversitelerden gelen akademisyenlerin tanışması ve yeni işbirliklerine kapı aralamasıdır.

I. Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumunun 21-23 Eylül 2017 tarihleri arasında Nevşehir'de, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nde gerçekleşiyor olmasından, alanında çok büyük bir boşluğu dolduran bu güzel organizasyona ev sahipliği yapıyor olmaktan ilimiz ve üniversitemiz adına büyük gurur duyuyoruz.

Bu vesileyle başta Belgrad Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Vladimir BUMBAŠIREVIĆ olmak üzere İpekyolu üzerine pek çok çalışmaları bulunan, bu sempozyumun üniversitemiz ev sahipliğinde düzenlenmesi için gayret gösteren Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ'E, Uluslararası Akademik Forum Başkanı Prof. Dr. Joseph HALDANE'e, bildirileri ile akademik dünyamıza yeni bakış açıları sunan kıymetli akademisyenlere ve bu organizasyonda emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

21.09.2017
Prof. Dr. Mazhar BAĞLI
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörü

Dear Scholars,

The era in which we live has been undoubtedly the most significant period of the information age so far. The information we need to learn is so much and the process to learn and share is a tough one. The historical Silk Road still maintains its importance. The countries through which the Silk Road passes evolve through a new conjuncture in the new world order. Hereby, we are together in Nevşehir, a historical Silk Road route, through the I. Symposium of International Silk Road Academic Studies in conjunction with Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Belgrade University and the International Academic Forum.

We host participants form various universities and regions ranging from the United States to Japan, from Russia to South Africa in the I. Symposium of International Silk Road Academic Studies.

We have tried to bring together all the sciences carried in the historical Silk Road. This symposium in which academicians from 14 different countries and 96 different universities participate is one of the rare symposiums in this field around the world.

The main objective of the Symposium is to discuss current issues in various academic fields such as language, literature, history, education, culture, art, communication, international relations, regional problems, business, economy, philosophy, religion, sociology, tourism, women's studies, and sciences, to share experiences, to determine research methods, to share opinions and most importantly to meet new academicians from various regions and universities and to offer opportunities for new collaborations.

On behalf of our City and University, we are proud that the I. Symposium of International Silk Road Academic Studies is held in Nevşehir Hacı Bektaş Veli University in Nevşehir between 21-23 September 2017, and that we host such a great organization that fills a big gap.

I would like to extend my special thanks first to Prof. Dr. Vladimir BUMBAŠIREVIĆ, the Rector of Belgrade University, to Prof. Dr. Ljilljana MARKOVIĆ, who has numerous studies on the Silk Road and has made a great effort to organize this symposium hosted by our university, to Prof. Dr. Joseph HALDANE, the President of Academic Forum, and to distinguished academicians who offer new insights into our academic world, and to those who contributed to this organization.

Prof. Dr. Mazhar BAĞLI
Rector
21 September 2017

PREFACE

Dear Rector,

Highly esteemed colleagues,

There is no doubt that the Silk Road is the biggest element in the civilization line and interaction that the world has caught today. Thanks to the Silk Road, which is basically a commercial road, all kinds of accumulation of the East flowed to the West together with the trade materials. The Silk Road connects all the cities it crossed. All cultures on the Silk Road have interacted with each other.

The most important routes of the Silk Road after Asia are the lands of Turkey. The Turks have provided all kinds of support for the Silk Road and its trade. Especially caravansaries built in the Seljuk period, the Turks gave great importance to the safety and development of the Silk Road.

This is why we wanted to do the first of the International Symposium on Silk Road Studies, which we have been working on for a very long time, in Nevsehir, Cappadocia. Mr. Rector Prof. Dr. Mazhar BAĞLI accepted us with all his sincerity and supported us when we seek advice of him. We would like to thank him again on behalf of all the academicians who participated in our symposium,

The main scope of the symposium is all the things and all the information carried in the Silk Road. In this way, we try to create an environment where academicians from different disciplines can exchange ideas. If we could provide exchange of all kinds of information flow like in the past in the Silk Road, if we could provide the exchange of the cultures, and if we could bridge the East and the West at the end of the conference, we would fulfill the greatest task.

On behalf of the organizing committee, I would like to thank and present my respects to Mr. Rector Prof. Dr. Mazhar BAĞLI, to Prof. Dr. Joseph HALDANE the president of the IAFOR who has great contributions for the international relations of the Symposium, to the organizing commette for their invaluable efforts and all the academicians who participated to the conference.

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ
Dean, Faculty of Philology, University of Belgrade
Chair of the Symposium

Sayın Rektörüm,

Saygıdeğer meslektaşlarım,

Dünyanın bugün yakalamış olduğu medeniyet çizgisinde ve etkileşiminde en büyük etken hiç şüphe yok ki İpekyolu'dur. Temelinde bir ticari yol olan İpekyolu'nda ticaret malzemeleriyle birlikte Doğu'nun her türlü birikimi Batı'ya akmıştır. İpekyolu, geçtiği tüm şehirleri birbirine bağlamıştır. İpekyolu güzergahındaki tüm kültürler birbirleriyle etkileşim içinde olmuşlardır.

İpekyolu'nun Asya'dan sonra en önemli güzergahları ise Türkiye topraklarıdır. Türkler, İpekyolu ve ticareti için her türlü desteği sağlamışlardır. Başta Selçuklular Dönemi'nde yaptırılan kervansaraylar olmak üzere Türkler İpekyolu'nun güvenliğine ve gelişimine büyük önem vermişlerdir.

Çok uzun zamandır üzerinde çalıştığımız Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu'nun ilkini işte bu sebepten Kapadokya Bölgesi'nde, Nevşehir'de yapmak istedik. Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Mazhar BAĞLI, kendisine bu fikrimizi açtığımızda tüm samimiyetleri ve destekleriyle bizi kabul etti. Kendilerine sempozyumumuza katılan tüm akademisyenler adına tekrar teşekkür ediyor, saygılarımızı sunuyoruz.

Sempozyumun temel kapsamını İpekyolu'nda taşınan her şey ve her türlü bilgi oluşturmaktadır. Böylelikle farklı disiplinlerden gelen akademisyenlerin fikir alışverişinde bulunabilecekleri bir ortam kurmaya çalıştık. Sempozyum neticesinde İpekyolu'nda eskiden olduğu gibi her türlü bilgi akışını sağlayabilirsek, kültürlerin birbirini tanımasına vesile olabilirsek ve Doğu ile Batı arasında köprü olabilirsek en büyük görevi yerine getirmiş olacağız.

Bu vesileyle öncelikle tüm samimi destekleri dolayısıyla Sayın Rektör Prof. Dr. Mazhar BAĞLI'ya, sempozyumun uluslararası bağlantıları için büyük destek sağlayan IAFOR Başkanı Sayın Prof. Dr. Joseph HALDANE'e, sempozyuma katılan tüm akademisyenlere ve emeği geçenlere düzenleme kurulu adına teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ
Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi Dekanı
Sempozyum Başkanı

TÜRK KÜLTÜRÜNDE EJDERHA FİGÜRÜ VE BİR FAKÜLTE AMBLEMİ OLARAK UYGULANMASI

Yrd. Doç. Dr. Açelya Betül GÖNÜLLÜ

Düzce Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, betgonullu@gmail.com

Özet

Orta Asya Türklerinin İpekyolu coğrafyasında Çinlilere komşu olması, kültürel unsurlarda kimi benzerlikleri getirmiştir. Bu ortak kültür unsurlarından biri, hayali bir varlık olması ile evrensel bir nitelik taşıyan ejderha figürüdür. Daha çok Çinlilere atfedilen ejderha figürü, eski Türk sanatında olduğu kadar İslamiyet sonrasında da kullanılan figürlerden biri olmuştur. Türk mimari süslemelerinde, çeşmelerinde, halı sanatında, Osmanlı saltanat kayıklarının süslemelerinde ve buna benzer sanatsal unsurlarda ejderha motifi görülmekle birlikte, masal gibi sözlü-yazılı kültürümüzde de ejderha figürü yer almaktadır. Ejderha figürünün bu sanatsal yansımalarının kaynağı Türk kozmolojisine dayanır. Uygur kağanına sunulmuş olan Mani dinine ait bir metinde, yıldızlar ile gezegenlerin aktığı gök kubbeyi [feleği] bir çift göksel ejderhanın evirdiği yazmaktadır. Türkçe *evren* olarak adlandırılan ejderha, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eserinde de benzer bir ifade ile yer almaktadır. Başka bir ortak kültürel unsur olan hayvan sembolizminin kullanıldığı eski Türk takviminde, on iki hayvanın arasında ejderha da bulunur. Bu takvimi ilk olarak, önce Türklerin mi, yoksa Çinlilerin mi kullandığı ise tartışmalıdır. Günümüzde ise ejderha figürünün kültürümüzdeki yeri ve önemi unutulmuştur. Ejderha figürü ile kültürel bağımızı gündelik yaşantı içinde koparmamız, bu figürün salt Uzak-Doğu kültürüne özgü olduğu düşüncesini benimsetmiştir. Ejderha figürünü gündelik yaşantının içinde yaşatmanın en güzel yöntemlerinden biri sanatsal alanlarda kullanmaktır. Örneğin bir grafik sanat yoluyla, bir amblem tasarımında kullanmak. Amblemin doğası gereği bir kurumsal kimlik taşıması, gündelik yaşantının içinde görünür olmasına yardımcı olan bir etken olacaktır. Bu amaçla bir sanat fakültesi için ejderha figürünü amblem olarak tasarlama fikri ortaya çıkmıştır. Düzce Üniversitesi senatosunca resmi olarak kabul gören bu amblem tasarımı ile Orta-Asya topraklarından bugüne uzanan kültürel bağımızı görsel olarak sürdürebilmek amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Amblem, Düzce Üniversitesi, ejderha, fakülte amblemi, illüstratif logo, Türk kozmolojisi

DRAGON FIGURE IN THE TURKISH CULTURE AND A PRACTICE AS A FACULTY EMBLEM

Abstract

The proximity of Central Asian Turks and Chinese in the Silkroad geography has brought some similarities in cultural elements. One of these common cultural elements is the dragon figure. The dragon figure, which is mostly attributed to Chinese, has been one of the figures used after Islam as much as it is in the old Turkish art. Besides dragon motifs can be seen in Turkish architectural ornamentations, fountains, carpet arts, ornaments of Ottoman reign boats and similar artistic elements, dragon figures are also present in our verbal-written culture like fairy tales. The source of these artistic reflections of dragon figures are based on Turkish cosmology. It is written in a text of the Mani religion presented to the Uyghur qaghan that the stars and the planets turned by a pair of celestial dragons in the sky dome. The dragon, which is called the *evren* in Turkish, present as a similar expression in Yusuf Has Hacib's Kutadgu Bilig. In ancient Turkish calendar that another common cultural element, where twelve animals' symbols are used, dragon is there among these animals too. This is the first time who uses is controversial whether it is the Turks or the Chinese. Nowadays, the place and importance of dragon figure in Turkish culture is forgotten. Because of that we destroyed our cultural bond with the dragon figure in everyday life, this figure only has been adopted to be thought to be unique to Far-East cultures. One of the most beautiful methods of living the dragon figure in everyday life is to use it in artistic areas. For example, using at graphic art, in designing an emblem. The emblem has a corporate identity as naturel, a factor that helps to make it visible in everyday life. For this purpose, the idea of designing a

dragon figure as an emblem for an art faculty emerged. The aim of this emblem design, which is officially recognized by the Duzce University senate, is to visually sustain the cultural bond extending from the Central-Asian land to today.

Key words: Dragon, Duzce University, emblem, emblem of faculty, illustrative logo, Turkish Cosmology,

Giriş

"Ejder, eski Türkçe metinlerde büke, evren, luu, nek, kök-luu, obırga, acırga, indel, endeks isimleriyle bilinir" (Deniz, 1996: 89; Aktaran: Akpınarlı ve Özdemir, 2016: 976). Türkçede Ejder veya ejderha olarak söylenen bu sözcük Farsça "azi-Dšâka" sözcüğünden türemiştir (Boratav, 2016:66). Ejderha figürünün Uzakdoğu'ya, özellikle Çinlilere ait olduğu düşünülür. Çinlilere ait olduğu doğrudur, fakat sadece Uzakdoğu'ya ve Çinlilere ait bir figür değildir. Grek, Kelt, İbrani, Hint ve daha birçok mitoloji ve tradisyonlarda olduğu gibi Türk sanatı ve kültüründe de ejderha figürü yer almaktadır. Türk masallarında, halı-kilim motiflerinde, mezar taşlarında, çeşmelerde, kapı tokmaklarında, rölyeflerde ejderha figürlerine rastlanılmaktadır.

Türk sanatının erken devirleri, İslamiyet öncesi M.Ö. 3000 ile M.S. 700 yılları arasına tarihlenmiştir. Bu devirde en çok hayvan motiflerine rastlanır (Özkeçeci, 2008: 9). VIII. Yüzyılda İslamiyet'in kabulünden sonra ise daha çok soyutlama tarzı benimsense de ejderha motifi sıklıkla kullanılmaya devam edilmiştir. Günümüzde ise bu figür neredeyse unutulmuştur. Günümüzde Türk sanatında ya da endüstrisinde kullanıldığı zaman, Batı ya da Uzakdoğu kültürüne öykünüldüğü düşünülür. Bunun nedeni, özellikle Asya ve Uzakdoğu kültürlerinin ejderha figürü ile olan ilişkilerini hala güncel olarak devam ettirmeleridir. Ejderha onlar için gündelik yaşantının bir parçasıdır. Şüphesiz ejderhanın, Asya ve Uzakdoğu'nun inanç dünyasının bir parçası olması bu konuda etkindir. Günümüzde, Uzakdoğu festivallerinde büyük ejder kuklaları sokakları dolaşmakta, kıyafetlerinde ejder işlemeleri kullanılmakta, mimari yapılarında ejder figürleri yer almaktadır. Türklerde ise ne inanç sistemi ne de gündelik yaşam içinde ejdere yer kalmamıştır. Kendi kültürümüzdeki varlığı unutulmuş bir motifi kullanmak, başka bir kültüre öykünme değil, kendi geçmiş kültürümüzü yaşatmaktır. Bu nedenle ejderha figürünü grafik sanat yoluyla, bir logo tasarımında kullanmak ve logonun doğası gereği bir kurumsal kimlik taşıması, gündelik yaşantının içinde görünür olmasına yardımcı olan bir etken olacaktır. Kültürü yaşatma misyonunu da taşıyan üniversitelerin logo tasarımı da bu nedenle önemlidir. Bu durumda, ejderha figürünün, sahip olduğu kavramsal ve kültürel nitelikleri ile bir üniversitenin sanat fakültesini logo biçiminde temsil etmesi anlaşılır olacaktır.

Türklerde Ejderha Figürü

Hayvan figürleri mağara resimlerinden bu yana tarih boyunca tüm kültürler tarafından kullanılan motifler olmuştur. Gündelik kullanılan eşyalarda, sanat eserlerinde ve mimari yapılarda sıklıkla hayvan figürü motiflerine rastlarız. Hayvan figürleri arasında en çok kullanılanlardan biri de ejderha figürüdür. Ejderha figürü farklı hayvanların özelliklerini kendinde toplayan eklektik bir yapıdadır. Fiziksel varlığı kanıtlanmamış fakat hayali bir varlık olarak zihnimizde yaşayan bir canlıdır. Çin kültürü başta olmak üzere çoğu kültürde ejderha figürüne rastlamak mümkündür. Asya'da Çinliler ile İpekyolu coğrafyasını paylaşan Türk kavimlerinin karşılıklı kültür etkileşiminde bulundukları bilinmektedir (Esin, 2001: 20). Çinliler ile yakın coğrafyayı paylaşan ve Sinolog W. Eberhard'ın da proto-Türk saydığı Çu'ların (M.Ö.1059-249) ve Türklerin kozmolojisi ortaktır. Ejder figürünün kaynağı da bu kozmolojiye dayanmaktadır. Bu kozmoloji, birbirine zıt fakat birbirini tamamlayan "gök ve yer-su" ile temsil edilen dikotomi (iki ilkeli sistem)'den oluşmaktadır (Esin, 2001:19). Çinlilerdeki ying-yang Türklerde Yarug-kararıg olarak bilinmekteydi. "Yaruk, aydınlık ilkeyi ve gökyüzünü, Kararıg, karanlık ilkeyi ve yeryüzünü simgelemektedir" (Bilgili, 2015).

> "Somutlaştırılmış tezahürüyle ejder, kışın yer-su'nun derinliklerinde yaşayan, baharda ise kanatlanıp uçan, böylece hem yer-su hem gök ilkelerine bağlı bir efsanevi ruh olarak düşünülüyordu. Yer-su'da yaşarken, ejderin *kararıg* yönleri galip geliyordu. Baharda ise, ejder gök-yüzüne uçmaya ve böylece *yaruk* ve ateşli yönünü almaya hazırlanırken, vücudunda kanatlar, başının tepesinde uçmaya yarayan bir çıkıntı, boynuzlar ve yaruk (erkek) cinsinin özelliği olan sakal çıkıyordu" (Esin, 2001: 82).

Ancak bu iki ilkeli sistem, ikici/düalist görüşten farklıdır. Örneğin Zerdüşt ve Mani dinindeki düalist görüşte iki kavram birbirlerine zıt ve çatışma içindedir. Işığın iyilik, karanlığın kötülük simgesi olması gibi. Fakat Çinliler ve Türklerin ikili ilke anlayışında; doğa güçlerine ahlaki bir anlam verilmez. Doğa her hali ile kutsaldır. İyilik haline varabilmek; doğa güçleri ile uyumlu yaşandığı takdirde bu güçlerin kut'unu kazanmakla mümkündür (Esin, 2001: 21-22).

Uygur kağanına sunulmuş olan Mani dinine ait bir metinde, yıldızlar ile gezegenlerin aktığı gök kubbeyi [feleği] bir çift göksel ejderhanın evirdiği yazmaktadır. Bu inanış çarkıfelek motifinin etrafındaki çift ejderha ile sembolize edilmiştir **[Resim 1]**. Zykan'a göre bu metin Mani değil Orta Asya kozmolojisine dayanmaktadır. Türkçe *evren* olarak adlandırılan ejderha, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eserinde de benzer bir ifade ile yer almaktadır (Esin, 2001: 43). Kutadgu Bilig'in 5.bölümü: "Yedi Yıldızı ve On iki Burcu Söyler" başlığı altında 126. beyit şöyledir:

"Yarattı kör evren tuçı evrilür,
anıŋ birle tezginç yeme tezginür" (t.y, Kutadgubilig metni)

Resim 1. Evren sembolü olarak çarkıfelek ve çift ejder figürü, 13. yy

Türklerde Ejder figürü özellikle erken dönemlerde bereket, refah, güç ve kuvvet simgesi olarak kabul edilmiştir (Çoruhlu, 2015: 172). Türklerin ejderhaya yükledikleri kavramsal değerler sanatsal unsurlara yansımıştır. Türk kültüründe ejderha motifi, zamana ve bulunduğu coğrafyanın kültür ve inancına göre anlamlandırılmıştır. "Hatta kullanıldıkları yere ve malzemeye göre çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Su kaplarında [matara, sürahi, vazo, ibrik, vb] uzun ömür/ölümsüzlük, mutluluk veya kötülük ve felaketlerden korunma dileği ile ilgilidir" (Şahin, 2001:ii). Osmanlı döneminden günümüze ulaşan çok sayıda stilize ejderha başlı musluk, tulumba kafası, havuz lülesi gibi malzemelerin de bu dilek ile ilişkilendirilmesi mümkündür **[Resim 2, 3]**.

Resim 2. Pirinç musluk, stilize ejderha başı figürlü, Osmanlı, 18. yüzyıl, Adell Armatür kolleksiyonu

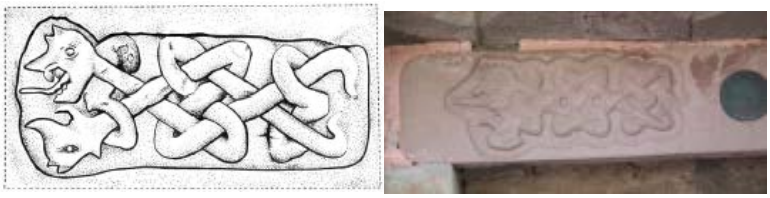

Resim 3. (solda) Stilize ejderha başlı tulumba kafası Osmanlı, 18 yüzyıl sonu- erken 19. yy

(sağda) Şam işi, stilize ejderha başlı havuz çeşme lülesi, Osmanlı, 18. yüzyıl, Adell Armatür kolleksiyonu

Göktürk abidelerinde de ejderha motifine rastlanılmaktadır. Esin'e göre (2001:84), abidelerdeki bazı ejderha maskesi resimleri ikonografik olarak, yağmur meydana getirdiği sanılan gök ejderi Kök-luu'yu temsil etmektedir. Uygur mezar taşlarındaki çift başlı ejder figürü ise "ruhun zodyaka ya da göğün kutbuna yükselme arzularının bir ifadesi olarak mezar taşlarının özellikle baş kısmına yerleştirilmiştir. Ejder, aynı zamanda gökten "kut" almayla da alakalıdır" (Özkan, 2007: 503).

Ejder figürü; Çankırı Şifahanesi giriş kapı lentosunda (Bayhan, Salman ve Çelik, 2011: 14) **[Resim 4]**, Ahlat mezar taşı işlemelerinde [M.Ö.900] **[Resim 5]**, Kayseri-Sivas [Tuzhisar] Sultanhan'ın köşk mescidinde [1232-1236] **[Resim 6]**, Konya Kalesi'nde [1220 civarı] **[Resim 7]**, Erzurum Çifte Minareli Medrese portalinde hayat ağacı ve çift başlı kartal ile birlikte [13. yy sonu] **[Resim 8]**, Cizre Ulu Camii'nde tunçtan yapılmış ejder figürlü kapı tokmağı [13.yy] **[Resim 9]** gibi pek çok mimari yapıda kullanılmıştır (Atukeren, 2014: 45-47).

Resim 4. Çankırı Şifahanesi giriş kapısı üzerindeki ejderha rölyefi.

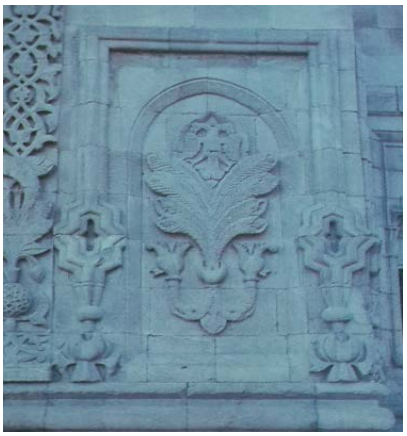
Resim 5. Ahlat mezar taşında çift ejder motifi, Bitlis, M.Ö.900

Resim 6. Kayseri-Sivas [Tuzhisar] Sultanhan'ın köşk mescidi çift ejder kabartması [1232-1236]

Resim 7. Konya Kalesi'nden gelme çift başlı ejder kabartması, Konya İnce Minareli Medrese Müzesi 1220 civarı.

Resim 8. Erzurum Çifte Minareli Medrese portalinde hayat ağacı ve çift başlı kartal ile çift ejder kabartması, 13. yüzyıl sonu

Resim 9. Cizre Ulu Camisinin tunçtan yapılmış çift ejder figürlü kapı tokmağı, Artukoğlu dönemi 13. yy

Ejderha figürünü daha çok stilize edilmiş olarak halı motifi olarak görmek mümkündür (Akpınarlı ve Özdemir 2016: 976) **[Resim 10, 11]**. "Ejder halı sanatında sıkça kullanılmış olan hayat ağacını bekleyen önemli hayvanlardan biridir. Bulut motifi ise ejderin stilize edilmiş şeklidir (Fazlıoğlu, 2007:74; Aktaran: Atukeren, 2014: 164). Nadir bir örnek olan Çin bulut motifli Uşak halısı 17. yüzyıla aittir **[Resim 12]**. Sivrihisar Şeyh Baba Yusuf Camii'nden getirilmiş bir başka 17.yy Uşak halısında ise ejder figürü stilize olarak işlenmiştir (Atukeren, 2014: 166) **[Resim 13]**.

Resim 10. Ladik halısında ejderha motifi. Gelin ağlatan (soldaki çizim) ve ejder motifli (sağdaki çizim) seccade halısı. *Ahmet Tos'a ait*

Resim 11. Ejder figürlü halı, Orta Anadolu veya Batı Anadolu, 17.-18. yüzyıl, 87x52 cm, İstanbul, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi. Env. No. 1036

Resim 12. Çin bulutu (stilize ejderha) baklava şemalı halı, 17. yüzyıl, İstanbul, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Env.:865

Resim 13. Stilize ejderha figürlü Uşak halısı, 17. yüzyıl, 197x160 cm, İstanbul, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Env:698

Ejderha Figürünü Fakülte Amblemi Olarak Tasarlamak

Amblem: "Kurumlara görsel kimlik kazandıran, sözcük özelliği göstermeyen, soyut veya nesnel görüntülerle ya da harflerle oluşturulan simgelerdir" (Teker, 2003:111, Aktaran: Bayraktaroğlu ve Çalış, 2010:5). Amblem sözcüğü ile genellikle aynı anlamda kullanılan "logo" sözcüğü, Yunanca "logos" [logos: sözcük] sözcüğünden türemiştir (Omid, 2012: 4). Logonun amacı, her zaman bir "temsil"dir. Logo ya da amblem, bilginin görsel bir malzemeye dönüşümüdür. Logo/amblemin taşıdığı bu bilgi, kişilerin algısında kendilerine kodlanmış bilgiler ile yorumlanmaktadır. Tasarımda kullanılan semboller ise kişisel birikimin ötesinde kolektif hafızada değerlendirmeye açıktır. Çünkü semboller; kadim evrensel bilgilerin sadeleşmiş, somutlaşmış görsel temsilleridir. Ejder figürü de sembolleşmiş varlıklardandır. Ejder figürü, bu nedenle kolektif bilinçaltının yansımasını taşımaktadır.

Düzce Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi'nin amblem/logo tasarım sürecinde birden fazla tasarım sunulmuş, nihayetinde Ejder figürünün yer aldığı tasarım seçilmiştir. Tasarımda ejder figürü, bir soyutlama olarak değil, illüstratif bir biçimde tasarlanmıştır. İllüstratif olarak tasarlanmasının nedeni; tasarımcının[1] uzmanlık alanının illüstrasyon sanatı olması nedeni ile tasarım eğiliminin -her zaman olmamakla birlikte- çoğunlukla bu yönde olmasıdır. Ejder figürü aynı zamanda, tasarımcının ejder sembolizmi bilinci ile kişisel olarak diğer tasarımlarında [kitap resimleme, afiş, resim vb] sıklıkla kullandığı bir figürdür.

Ejderha figürü hayali, düşsel bir varlık olması nedeni ile özellikle edebiyatın ve görsel sanatların vazgeçilmez bir ögesi durumundadır. Bizzat düşsel olması, kaçınılmaz olarak yaratıcılığı çağrıştırmakta ve bu yaratıcılık unsurunu özünde taşımaktadır. Ejder figürünün temsil ettiği; bolluk, bereket, refah ve güç nitelikleri ise her kurumun arzu ettiği maddi, manevi kazançlardır.

Bir kurum, bir sanat fakültesi için logo tasarlamak çeşitli sınırlılıkları da beraberinde getirmektedir. Fakülte, üniversitenin bir parçasıdır, bu nedenle parçanın bütüne aitliğini vurgulayacak temel unsurların kullanılması gerekmektedir.

[1] Amblemin tasarımcısı, bu makalenin yazarıdır.

Resim 14. Düzce Üniversitesi logosu.

Bu logoda iki ayrı eleman vardır **[Resim 14]**. Birincisi, logotype'ı oluşturan ve amblemi çevreleyen çember tasarımı; ikincisi, çember ortasında odağımızı oluşturan üç renkli amblemdir. Bu tasarım, parçalanabilen, yani odağındaki ögenin çıkarılıp yerine bir diğerinin yerleştirilmesine imkân tanıyan bir logodur. Ayrıca üniversite adının bu birinci parçada, çemberde yer alması, bu ögeyi temel unsur haline getirmektedir. İkinci temel unsur, amblemin renkleridir. Bu nedenle yeşil, mavi ve kırmızı renklerinin fakülte için kullanılması zorunludur **[Resim 17]**.

Parçanın bütüne aitliğinden başka, fakültenin kendi içindeki parçalarının, yani bölümlerinin bütünlüğünü yansıtmak da zorunludur. Söz konusu fakültede hepsi aktif olmamakla birlikte; resim, müzik, heykel, tiyatro, mimarlık, iç mimarlık, moda tekstil, geleneksel Türk sanatları, görsel iletişim tasarımı, radyo televizyon sinema, endüstri ürünleri tasarımı, temel sanat bilimleri bölümleri bulunmaktadır. Bu on iki bölümün her biri farklı sembolleri içinde barındırabilecek niteliktedir. Fakat ortak buluştukları bir çatı vardır: Sanat. Sanat sözcüğünün "S" harfi tüm bu bölümleri bünyesinde taşıyabilecek kavramsal güçtedir. Bütünün parçayı imlemesi anlamında kucaklayıcıdır. "S" harfi büklümlü formu ile ejderha için de sağlam bir omurga oluşturmaktadır. Bu nedenle logo/amblem tasarımında uygulanabilirlik ilkesi ile örtüşmektedir.

Uygulanabilirlik ilkesi, logo/amblemin doğası gereği olmazsa olmazıdır. Logo/amblem tasarımı; özgün, sade, anlaşılabilir, okunabilir, kurumu yansıtabilen ve uygulanabilen olmalıdır. Uygulanabilir olma ilkesi, basılı ve görsel medyada, amblemin bir imaj olarak teknik formundan kayıp vermeden kullanılıp kullanılamadığı ile ilgilidir. Çünkü logo/amblem, her boyutta kullanılmak üzere tasarlanmaktadır. En küçük ebatlarda bile [örneğin 1,3 cm] diğer ilkeleri kendinde taşıyabilmelidir. Bu anlamda "S" harfinin ejderha formunda resmedildiğinde ve amblem küçültüldüğünde, ejderha formunun bütünü değil, sadece ayrıntısı zayıflamakta ve temel aldığı "S" harfi formunu korumaktadır **[Resim 15]**.

Resim 15. Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi için amblem tasarımı

Resim 16. Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi için amblem tasarımı, negatif ve pozitif alanda yerleştirme.

Resim 17. D.Ü. Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi'nin resmi logosu/amblemi. Üç temel rengin kullanımı.

Sonuç

Ejderha ya da ejder olarak adlandırılan hayali, masalsı varlığın evrensel bir varlık olduğu söylenebilir. Çünkü ejder, hem çeşitli kültürlerde yer almakta, hem de bir sembol niteliği taşımaktadır. Ejderha, başta Çin kültürü olmak üzere Türk kültüründe de yer almaktadır. Ejderin Türk kültüründe varlığının en temel nedeni, Türk kozmolojisindeki dikotomi ilkesine dayanmasıdır. Buna göre evreni döndüren yer-su ve gök ejderleridir. Evren ise ejderhanın Türkçe adıdır.

Logolar kurumların vitrini, imzasıdır. Kurumunun değerlerini görsel olarak kendinde taşıyabilen amblem/logolar daha uzun ömürlü olmaktadır. Ejder figürü bolluk, bereket, refah ve güç niteliklerini temsil etmektedir. Bu nitelikler ise her kurumun arzu ettiği niteliklerdir. Bu figür düşsel, masalsı olması nedeni ile özünde yaratıcılığın enerjisini taşımaktadır. Yani hem yaratıcılığı, hem de bolluk, bereket, refah ve gücü vurgulayan bir semboldür. Bu nitelikleri ile sanatın temel değerleri ile yakından ilişkilidir.

D.Ü. Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi amblemi olarak, fakülte bünyesinde yer alan on iki bölüm, tasarımcı tarafından "sanat" çatısı altında değerlendirilmiş ve amblemde "S" harfi temel tasarım ögesi olarak kullanmıştır. Logo/amblem tasarımı, tasarımcının tasarım anlayışı ve ilgi alanı ile doğrudan ilişkilidir. "S" harfinin çağrışımı, tasarımcıyı, kendisinin sıklıkla kullandığı ejderha figürüne yönlendirmiştir. Ejderha figürü bir logo/amblem olarak düşünüldüğünde ise kavramsal ve sembolik değerleri ile kurumsal ve sanatsal olarak bir bütünlük taşımaktadır.

Ejder figürlü amblem/logo tasarımı Düzce Üniversitesi senatosunca D.Ü. Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi amblemi olarak 16.03.2017 tarihinde alınan 2017/73 sayılı karar ile resmi olarak kabul edilmiştir. Böylelikle kadim zamanlardan beri kullanılagelen bu figür, Orta Asya'dan günümüze taşınmıştır. Sonuç olarak, tüm bu bilgiler ışığında, ejder figürünü bir tasarım ögesi olarak kullanmak başka kültürlere özenmek ve taklit değil, tam tersine kendi Türk kültürümüzün özüne dönmektir.

Kaynakça

Akpınarlı, H.F., Özdemir, H. A. (2016). Konya-Ladik halılarındaki motiflerin incelenmesi. *İdil, Cilt 5, Sayı 23*, s: 955-982

Atukeren, M. (2014): *Türk halı sanatında yer alan ejder motifinin çağdaş bir yorumla tekstillerde kullanılması*. Sanatta yeterlik tezi. İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bayhan, A. A., Salman, F., Çelik, A. (2011). Çankırı'dan birkaç figürlü plastik bezeme. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi-Sanat Dergisi, Sayı:20* s: 13-24

Bayraktaroğlu, A. M., Çalış, E. (2010). Amblem ve logo tasarımlarında yalınlaştırmalar. *Art-e, Sayı: 6*, s: 1-22

Bilgili, N (2015). *Yaruk- Kararıg İlkesi ve Türklerde Evrenselcilik. Türk Kozmolojisi.*

http://www.turkkozmolojisi.com/2015/09/yaruk-kararig-ilkesi-ve-turklerde.html [Erişim: 09 Ekim 2017]

Boratav, P. N. (2016). *Türk Mitolojisi – Oğuzların Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi.* 2. Basım, Ankara: BilgeSu.

Çoruhlu, Y. (2015). *Türk mitolojisinin ana hatları.* 3. Basım, İstanbul: Kabalcı.

Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş*. İstanbul: Kabalcı.

Özkan, A. R. (2007). "Erzurum mezar yapılarında uzay- dünya- hayat ilişkisi (kozmoloji)". *Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu (II. Cilt),* Erzurum, s:497-513.

Özkeçeci, İ. (2008). *Türk sanatında kompozisyon*. İstanbul: İlhan Özkeçeci.

Şahin, C. (2001). *Türklerde Ejder ve Simurg Motiflerinin Grafik Gelişimi*. Doktora tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

NEBEVİ MERHAMETİN İBADETLERDEKİ İZDÜŞÜMLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Uyar

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,

uyar@erciyes.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, öncelikle merhamet kavramı üzerinde kısaca durulacak, daha sonra, alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in, Namaz, Oruç, Hac ve benzeri ibadetlerin ifasında, ümmetinin sıkıntıya düşmesini önlemeye yönelik tavsiyeleri ele alınacaktır. Hz. Peygamber, ibadetler konusunda aşırı titizlikten ve mükemmeliyetçilikten kaynaklanan ve insanları yorgunluğa, bıkkınlığa ve o ibadeti tamamen terk etmeye sevkeden bazı aşırıklara dikkat çekerek bunlardan nehyetmiş ve bir takım kolaylıklara/ruhsatlara işaret etmiştir.

İbadetlerde aşırılığın sonucu hep olumsuz olmuştur. Bu nedenle Hz. Peygamber her işte olduğu gibi ibadetler konusunda da ümmetine orta yolu tavsiye etmiştir. İnsanın, ruhuna, bedenine ve çevresindeki insanlara eziyet vermeden, onların hakkını hukkukunu ihlal etmeden, ibadetlerini şevk ve iştiyakla devamlı olarak yapabilmesinin olmazsa olmaz şartı, itidalli olmak ve gerektiğinde bu konulardaki ruhsatlardan yararlanmaktır.

Konu, ana hadis kaynaklarından seçilen örneklere dayalı olarak ele alınacak ve bu hususta Nebevi duruşun/tavsiyenin, yani olması gerekenin altı çizilecektir. Böylelikle bazı insanların daha sevap olduğu/olacağı zannı ile ibadetleri kendilerine zorlaştırarak, hem kendi nefislerine hem etki alanındaki insanlara zulmetmelerinin önüne geçilmeye çalışılacaktır. Çalışmada, konunun zihinlerde aydınlığı kavuşmasına yetecek kadar çarpıcı örnek zikredilcektir. Fakat, tek tek tüm ibadetlerle ilgili tüm kolaylık tavsiyelerinin toplanması, bir dökümünün verilmesi bu çalışmanın hedefleri arasında bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, İbadet, Kolaylık, Rahmet, Ruhsat.

REFLECTIONS OF THE PROPHETIC MERCY ON THE WORSHIP

Abstract

In this study, we will focus on the concept of compassion in briefly. Then The Prophet's recommendations who was sent as a mercy to the worlds, for prevention of falling into the distress of the Ummah when performing Prayer, Fasting, Hajj and similar rites will be discussed. The Prophet has forbidden excesses that originate from perfectionism and punctiliousness than pointed to some easiness. This extremism in worship caused to people fatigue, boredom, and that leads to abandon worship altogether.

The result of extremism in worship always has been negative. For this reason, as with in all things, the Prophet advised the middle path in the same way in worship. People should benefit some easing granted to them and they should not violate anyone's rights such as a wife or husband, brother, sister, father, mother, society etc.

All these issues will be discussed based on the selected examples from main Hadith source and in this regard, the prophetic stance/advice will being highlighted. In this study, enough examples will be given but collecting and sorting of all samples on the subject will not be made.

Key words: The Prophet Muhammad, Prayer, Easiness, Mercy, Permission.

I. Giriş

Merhamet Kavramı

Kök anlamı itibariyle çok geniş bir anlam yelpazesine sahip olan rahmet kelimesi, kalp inceliği, şefkat, merhamet, mağfiret, hayır, nimet, yakınlık ve daha başka bir çok anlamlara gelmektedir. (İbn Fâris, Mu'cemu Mekâyîsu'l-Luga, c. 2, s. 498; Cevherî, es-Sıhâh, c.5, s. 1929; İbn Manzûr, Lusânu'l-

Arab, c. 12, s. 230; Feyyumî, el-Misbâhu'l-Munir, s. 85; Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît, s. 1111; Zebîdî, Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, c.32 s. 225-235.)

Rahmet, merhamet edilene ihsanı gerektiren/ihsanda bulunmaya sevk eden bir incelik/yufka yürekliliktir. Rahmet kelimesi bazen salt yufka yüreklilik, bazen de salt lütuf manasında kullanılır. Rahmet, Allah'a nisbet edildiğinde, O'nun lütfu ve nimeti, ademoğluna nisbet edildiğinde ise şefkat ve yufka yüreklilik/yumuşak kalplilik anlamına gelir. Rahman sıfatı, sadece, rahmetiyle her şeyi kuşatmış olan Allah için kullanılırken, rahim sıfatı, rahmeti çok olan manasında, başkaları için de kullanılabilir. (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, s. 347-348; benzer ifadeler için bkz. Tehânevî, Keşşâfu Istılahâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm, c.I, s. 847-849.) Cürcanî ise rahmeti, hayrı ulaştırma iradesi olarak tarif eder. (Cürcânî, et-Tarîfât, s. 95.)

Hemen bütün tariflerinde acıma, yufka yüreklilik (rikkatü'l-kalb), ilgi ve şefkat (teattuf, in'itâf), elem duyma (teellüm) gibi kavramlarla psikolojik yönüne vurgu yapılan merhamet, insanlar arasındaki duygu birliğinin, dayanışma ve paylaşmanın başta gelen âmillerinden sayılmaktadır. Evlât sevgisi, ana babaya saygı ve itaat, sıla-i rahim, yaşlılara, yoksullara, hastalara, sakatlara, yetimlere, kimsesizlere yardım etme gibi erdemlerin merhamet duygusunun yansımaları olduğu kabul edilmektedir. (Mustafa Çağırıcı, "Merhamet" maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 29, s. 184.)

II. Nebevi Merhametin Kaynağı

İlahi Rahmet

İster farz olsun isterse nafile, ister kavli olsun isterse fiilî, ister münferiden yapılan bir ibadet olsun isterse de cemaatle icra edilen bir ibadet olsun, İslam kolaylık dinidir. Onda meşakkat, sıkıntı ve zorlama veya zorlanma yoktur.

İslam'ın emrettiği hiçbir ibadet insan takatinin üstünde ve ona eza veren bir durum içermez. Konumuzla ilgili olarak bizim altını çizeceğimiz hususlar da, zaruretlere binaen gündeme gelen kolaylıklar değil, insanların ibadetleri kendilerine zorlaştırmaları, nefislerine zulmetmeleri durumu ile ilgilidir.

Nebevi merhamet dediğimiz şey esas itibariyle, Erhamu'r-Râhimîn olan Allah'ın rahmetinin, yani Rahmet-i İlahiyye'nin Nebî üzerinden yansımasından/tecelli etmesinden ibarettir.

Nitekim şu ayet-i kerime bu hakikatin Kurânî beyanıdır:

"(Ey Rasûlüm) Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi." (3 Âl-i İmrân, 159.)

Şu hadis-i şerif de, yine aynı hakikatin nebevî beyanıdır:

"Allah Teâlâ rahmetini yüz parçaya ayırdı. Doksan dokuzunu kendi yanında tuttu, bir parçasını ise yeryüzüne indirdi. İşte bu bir parça rahmet sebebiyle bütün canlılar birbirine merhamet ederler. Hatta kısrak (emzirirken) yavrusuna basıp da zarar verir korkusuyla ayağını kaldırır." (Buhârî, Edeb, 19; Müslim, Tevbe, 17.)

Bu esasa uygun olarak, biz de, öncelikle ilahî rahmete işaret eden ayet-i kerimelerden bazı örnekler zikrettikten sonra, nebevî merhamete dair, konumuza ışık tutan hadis-i şeriflere geçmek istiyoruz.

"Tâ-hâ. Biz bu Kuran'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik." (20 Tâ-hâ, 1-2.)

"Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez." (2 Bakara,185.)

"Allah bir kimseye gücünün yettiğinden daha fazlasını yüklemez." (2 Bakara, 286.)

"Allah dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi." (22 Hac, 78.)

"(Ey Muhammed) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (21 Enbiya, 107.)

Örnek kabilinden zikrettiğimiz bu ayet-i kerimelerde, Kuran-ı Kerimde, insanları sıkıntıya/güçlüğe düşürecek hiçbir hususun olmadığını, hiçbir kimseye gücünün üstünde sorumluluk

yüklenmediğini ve Allah'ın kulları için her daim kolaylık istediğini, güçlük istemediğini açık bir şekilde görmekteyiz.

III. Nebevî Merhametin Tezahürleri

A. Nebevî Merhametin Bir Tezahürü olarak, Hz. Peygamber'in İnananların İbadetlerini Kendilerine Eziyete Dönüştürmelerine Müsaade Etmemesi

Hz. Peygamber'in müminlere olan şefkatinin ve düşkünlüğünün şahidi olan hadis-i şeriflere geçmeden evvel, bu hakikati beyan ve tescil eden şu ayet-i kerimeyi öncelikle zikretmek istiyoruz:

"Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir." (9 Tevbe, 128.)

Kendisi ümmetine karşı son derece merhametli olan Hz. Peygamber'in, kendisinden sonra ümmetin işlerini üstlenecek idarecileri de ümmete karşı merhametli olmaya teşvik etmeye yönelik şu ifadelerini de burada hatırlamak gerekir: Hz. Aişe validemizden gelen bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Allah'ım her kim ümmetimin işlerinden bir işi üslenir sonra da onlara meşakkat verirse sen de ona meşakkat ver, her kim de ümmetimin işlerinden bir iş üstlenir sonra onlara şefkat ve merhametle muamele ederse sen de ona merhamet et. (Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, c. 6, s. 93; Müslim, İmâre, 19.)

Öyle ki, bazı durumlarda Rasulullah'ın merhameti, insanların kendilerine olan merhametinden daha fazladır. Nitekim aşağıda zikredeceğimiz örneklerde bunu açıkça görmekteyiz. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki, Hz. Peygamber'in merhametinin bir tezahürü olan kolaylaştırması/kolay olanı tavsiye etmesi, bir faydayı temin veya bir sıkıntıyı/tehlikeyi bertaraf etmek gibi bir hikmete mebnidir. Bunu asla tefrit veya sıradanlaştırma (önemini/değerini düşürme) ile karıştırmamak gerekir.

1. Hz. Abdullah b. Mesud'dan gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber, sözlerinde, işlerinde ve davranışlarında ileri gidip haddi aşanlar helak oldular buyurmuş ve bu sözünü üç defa tekrar etmiştir. (Müslim, İlim, 7; Ebû Dâvûd, Sünnet, 5.)

2. Hz. Aişe validemizden gelen bir rivayete göre, Hz. Aişe validemiz bir kadınla otururken yanlarına Hz. Peygamber geliyor ve bu kadın kimdir diye soruyor. Hz. Aişe validemiz de bu falanca kadındır deyip onun namazının çokluğundan (hiç uyumayıp namaz kıldığından) bahsedince, Hz. Peygamber (onun ibadetlerinin, namazının fazlalığını sayıp dökmeyi) bırak, siz (aşırılığa kaçmadan) gücünüzün yettiği kadarını yapmakla mükellefsiniz. Allah'a yemin ederim ki, siz bıkıp usanmadıkça, Allah bıkıp usanmaz buyurmuştur. Bu rivayetin sonunda Hz. Aişe validemiz, Hz. Peygamber nazarında ibadetlerin (Allah'a) en sevimlisi (Allah katında en makbulü), sahibinin (az da olsa) devamlı yaptığı ibadetler idi demiştir. (Buhârî, İmân, 32; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 221.)

3. Hz. Enes b. Malik'ten gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber mescide girdiğinde, birden, iki direk arasına uzatılıp bağlanmış bir ip gördü. Bu ip nedir diye sorunca, bu, Zeynep Binti Cahş'a ait bir iptir. (Çok namaz kılmaktan dolayı) yorulunca (ayakta durmakta zorlanınca) ona tutunuyor dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz, bu ipi çözünüz, sizden biriniz dinç ve istekli olduğu zamanlarda namazını kılsın, (namaz kılmaktan yorulduğu zaman bu şekilde namaz kılmaya devam etmekte ısrar etmesin) dinlensin buyurdu. (Buhârî, Teheccüd, 18; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 219; Ebû Dâvûd, Tatavvu, 18; İbni Mâce, İkâmetü's-Salat, 184.)

4. Hz. Ebu Hureyre'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Muhakkak ki din kolaylıktır. Kim dinde (amellerim en güzel şekilde çok fazla olsun diye, titizlikte ve mükemmeliyetçilikte) aşırıya giderse, din ona galip gelir (sonunda ibadetleri büsbütün terk eder/yapamaz hale gelir). Elinizden geldiğince ibadetlerinzi/taatınızı en güzel şekilde yapın. Bu şekilde yapamazsanız buna en yakın şekilde yapmaya çalışın. (Bu amellerinize Allah'ın vereceği büyük mükafaatları düşünerek) sevinç duyun. (Yolcuların sıcaktan korunarak, gidecekleri yere meşakkatsiz bir şekilde ulaşmak için, gündüzün evvelini ve sonunu ayrıca gecenin sonunu değerlendirdikleri gibi siz de) Gündüzün evvelini ve sonunu ayrıca gecenin sonunu (bu vakitlerde ibadet ederek) değerlendirin. (Buhârî, Îmân, 29; Nesâî, Îmân, 28.)

5. Hz. Enes b. Malik'ten gelen bir rivayete göre, Üç kişiden oluşan bir grup sahabî, Hz. Peygamber'in (evinde yaptığı nafile) ibadetlerini sorup öğrenmek için, Hz. Peygamber'in hanımlarının

evine giderler. Efendimizin ibadetleri kendilerine haber verilince sanki bunu azımsamış gibi, Allah'ın Rasûlü nerede biz neredeyiz (O kim, biz kim), Onun geçmişteki ve gelecekteki günahları bağışlanmıştır dediler. İçlerinden biri, ben bundan sonra artık bütün gece (uyumaksızın) namaz kılacağım dedi. Diğeri ben artık, ara vermeksizin, tüm günlerimi oruç tutarak geçireceğim dedi. Bir diğeri de, (aile hayatı beni ibadetlerden alıkoymasın diye) kadınlardan uzak duracağım, hiç evlenmeyeceğim dedi. (Bir süre sonra) Rasulullah bunların yanına geldi ve şöyle şöyle diyenler sizler misiniz diye sordu. (Onlar da evet deyince) Dikkat edin/kendinize gelin, Allah'a yemin olsun ki, ben sizin içinizde Allah'tan en çok korkanınızım ve takvası en fazla olanınızım (sizin söylediklerinizi yapmak efdal olsa, hiç şüpheniz olmasın bunları en önce ben yapardım). Fakat ben bazen oruç tutuyor, bazen tutmuyorum. Gece namaz da kılıyorum uyuyorum da. Kadınlarla da evleniyorum. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse o benden değildir buyurdu. (Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5.)

6. Hz. Peygamber, üç kez tekrarlayarak (Buhârî'nin rivayetine göre iki kez), hiç ara vermeksizin tüm günlerini oruçlu geçirenin orucu yoktur buyurmuştur. (Buhârî, Savm, 57; Müslim, Sıyâm, 186.)

7. Hz. Abdullah b. Abbas'tan gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber ashabına hitap ederken, birden (güneşin altında) ayakta duran bir adam gözüne ilişti ve o adamın kim olduğunu sordu. Ashab, o kişi, güneşte ayakta durup oturmama, gölgelenmeme, konuşmama ve oruç tutma adağında bulunmuş olan Ebu İsrail'dir dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: O kişiye söyleyin konuşsun, gölgelensin, otursun ve orucunu da tamamlasın buyurdu. (Buhârî, Eymân, 31; Ebû Dâvûd, Eymân, 19.)

8. Hac ibadeti esnasında, inananların her hangi bir sıkıntıya veya bedenen bir zaafiyete düşmemesi için, arafe günü oruçlu olmak müstehab görülmemiştir. (Buhârî, Hac, 88; Müslim, Sıyam, 110.)

9. Hz. Sehl b. Sad'ın naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: İftar etmede acele ettikleri sürece insanlar hayır üzere olmaya devam ederler. (Buhârî, Savm, 45; Müslim, Sıyâm, 48.)

Yukarıda zikrettiğimiz örneklerin genel bir değerlendirmesine geçmeden evvel, öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, yukarıda zikredilen ibadetler nafile ibadetlerdir. Nafile bir ibadete bir müddet aşırı düşkünlük gösterip sora bıkkınlığa yılgınlığa düşerek onu tamamen terk etmekten, bıkkınlığa düşmeyecek şekilde itidalli yapıp devamlı surette yapmak efdal olmaktadır.

İlk rivayetin açıkça tasrih etmesinden anlıyoruz ki, Allah'ın kolay kıldığını zorlaştırmak asla doğru bir yaklaşım olamaz. Bu rivayette, Hz. Peygamber'in sözünü üç defa tekrar ederek, bu yanlışlığın altını çizdiğini görmekteyiz.

Bu kısımda ele alınan rivayetlerde açıkça görüldüğü üzere, Hz. Peygamber, inananların ibadetlerini kendilerine eziyete dönüştürmelerine sessiz kalamamıştır. Özellikle beşinci rivayette zikredilen, bazı sahabilerin ömrünün geri kalan kısmında yapmayı planladıkları şeyler, dinin emretmediği, insan tabiatının ve takatinin üstünde, onu toplumdan koparacak ve ona eziyete dönüşecek şeylerdir. Bu nedenle Hz. Peygamber, alınan bu kararlara karşı çıkarak, sahabilerinin kendilerine zulmetmesine rıza göstermemiş, sünnetine (üsve-i hasene) uymanın önemine ve gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Yine aynı şekilde, zikredilen örneklerde görüldüğü gibi, Hz. Peygamber, fasılasız, tüm günlerini oruçlu geçirme eğiliminde olanları, "Hiç ara vermeksizin, tüm günlerini oruçlu geçirenin orucu yoktur." buyurarak ikaz etmiş, tam aksine, iftar etmede acele etmeyi hayır üzere olmak olarak vasfetmiştir.

B. Nebevî Merhametin Bir Tezahürü olarak, Hz. Peygamber'in Yapmayı Arzu Ettiği Bazı Şeyleri Yapmaktan Vaz Geçmesi

Bu başlık altında, Hz. Peygamberin esasen yapmak istediği fakat ümmetinin bu nedenle sıkıntıya düşmesi/ümmetine sıkıntı verme endişesiyle yapmayı/uygulamayı terk ettiği şeylerden örnekler zikredeceğiz.

1. Hz. Abdullah b. Mesûd şöyle demiştir: Hz. Peygamber bizlere bıkkınlık vermek istemediğinden, nasihatte bulunmak için, (dinlemeye hazır ve istekli olduğumuz) uygun zamanları/günleri gözetirdi. (Buhârî, İlm, 11; Müslim, Sıfâtu'l-Münafikîn, 82.)

2. Hz. Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Eğer ümmetime meşakkat vermekten korkmasaydım, her namazdan önce dişlerini misvaklamalarını emrederdim. (Buhârî, Cumua, 8; Müslim, Tahâre, 42.)

3. Hz. Ebu Zerr, sıcağın şiddetli olduğu zamanlarda, Hz. Peygamber'in, öğlen namazını (sıcağın şiddeti biraz hafifleyene kadar) tehir ettiğini bildirmiştir. (Buhârî, Mevâkît, 9; Müslim, Mesâcid, 184.)

4. Hz. Enes b. Malik'in naklettiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Uzun uzun kıraat etme arzusuyla namaza başlarım. Fakat bir çocuk ağlaması duyarım ve annesinin çocuğuna olan merhametini ve bu ağlamadan duyacağı elemi (ve bu durumun onun kalbini meşgul edeceğini) bildiğim için kıraati kısa tutarım. (Buhârî, Ezan, 65; Müslim, Salat, 192.)

5. Hz. Ebu Hureyre'nin naklettiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Sizden biriniz insanlara namaz kıldırdığında (imamlık yaptığında) kıraati kısa tutsun. Cemaat içinde zayıf, hasta ve yaşlı kimseler olabilir. Sizden biriniz münferiden namaz kıldığında (gücü nispetinde) istediği kadar (kıraati) uzatsın. (Buhârî, Ezan, 62; Müslim, Salat, 183.)

6. Hz. Peygamber, ümmetine farz kılınır korkusuyla, teravih namazını (ilk birkaç gün istisna) mescidde kılmamıştır. (Buhârî, Teheccüd, 5; Müslim, Salatü'l-Müsâfirîn, 177; Ebu Dâvud, Şehru Ramazan, 1.)

Yukarıda zikredilen örneklerin ilkinde, Hz. Peygamber'in, her vesile ile her ortamda ümmetine dini, hakkı ve hakikati öğretme arzusunda olmasına rağmen, ümmetine bıkkınlık ve sıkıntı vermemek için, onların dinlemeye/öğrenmeye hazır ve istekli olduğu zamanları gözettiğine şahit olmaktayız.

İkinci örnekte, meşakkate sebep olmamak için, arzusunun hilafına, her namazdan önce misvak kullanmayı emretmediğini görüyoruz.

Üçüncü örnekte, Hz. Peygamber'in, hava sıcaklığının çok yüksek olduğu zamanlarda, aşırı sıcaklardan ümmetinin olumsuz etkilenmemesi için, öğlen namazının bir müddet tehir edilmesini istediğini görüyoruz.

Dördüncü örnekte, uzun uzun kıraatte bulunmak arzusu ve niyetiyle başladığı namazda bir çocuğun ağlama sesiyle kıraati kısa tuttuğuna; beşinci örnekte ise cemaatte bulunması muhtemel, zayıf, hasta ve yaşlı kimseleri düşünerek, cemaate namaz kıldıran kimselere kıraati kısa tutmasını tavsiye ettiğine şahit oluyoruz.

Altıncı örnekte ise, ilk birkaç gün mescidde kıldığı teravih namazını, farz kılınır ve ümmetim belki bu farzın ifasında zaafa düşerler endişesiyle mescidde kılmayı teklettiğini görüyoruz ki, tüm bu zikredilenler, Hz. Peygamber'in ümmetine olan merhametinin çok açık ve net göstergeleridir.

IV. Sonuç

İster farz olsun isterse nafile, ister kavli olsun isterse fiilî, ister münferiden yapılan bir ibadet olsun isterse de cemaatle icra edilen bir ibadet olsun, İslam kolaylık dinidir. Onda insan takatini aşan meşakkat, sıkıntı ve zorlama veya zorlanma yoktur.

Hz. Peygamber, ibadetler konusunda aşırı titizlikten ve mükemmeliyetçilikten kaynaklanan ve insanları yorgunluğa, bıkkınlığa ve o ibadeti tamamen terk etmeye sevkeden bazı aşırıklara dikkat çekerek bunlardan nehyetmiş ve bir takım kolaylıklara/ruhsatlara işaret etmiştir.

İbadetlerde aşırılığın sonucu hep olumsuz olmuştur. Bu nedenle Hz. Peygamber her işte olduğu gibi ibadetler konusunda da ümmetine orta yolu tavsiye etmiştir. İnsanın, ruhuna, bedenine ve çevresindeki insanlara eziyet vermeden, onların hakkını hukkukunu ihlal etmeden, ibadetlerini şevk ve iştiyakla devamlı olarak yapabilmesinin olmazsa olmaz şartı, itidalli olmak ve gerektiğinde bu konulardaki ruhsatlardan yararlanmaktır. Allah'ın kolay kıldığını zorlaştırmak asla doğru bir yaklaşım olamaz.

Şunu da unutmamak gerekir ki, Hz. Peygamber'in merhametinin bir tezahürü olan kolaylaştırması/kolay olanı tavsiye etmesi, bir faydayı temin veya bir sıkıntıyı/tehlikeyi bertaraf etmek gibi bir hikmete mebnidir. Bunu asla tefrit veya sıradanlaştırma (önemini/değerini düşürme) ile karıştırmamak gerekir.

Rasulullah'ın ümmetine meşakkat ve sıkıntı vermemek için, arzu ettiği/sevdiği şeyleri bile terk etmesi; cemaatte bulunması muhtemel, zayıf, hasta ve yaşlı kimseleri düşünerek, cemaate namaz kıldıran kimselere kıraati kısa tutmasını tavsiye etmesi; aşırı sıcaklarda öğlen namazını bir müddet tehir etmesi; visal orucunu yasaklayıp, sahura kalkmayı ve iftarda acele etmeyi tavsiye etmesi; Arafatta vakfe günü ve bayram günlerinde orucu yasaklaması ve her namaz öncesi dişlerin misvaklanmasını çok istemesine rağmen, ümmetine sıkıntı vermemek için bunu emretmemesi gibi örnekler, O'nun engin merhametinin sayısız şahitlerinden sadece birkaçıdır.

V. Kaynaklar

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillah eş-Şeybânî el-Mervezî, el-**Müsned**, I-VI, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, **el-Câmiu's-Sahîh**, I-VIII, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.

CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, **es-Sıhâh,** I-VI, Neşreden, Ahmed Abdu'l-Gafûr Attâr, Beyrût, 1979.

CÜRCÂNÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, es-Seyyid, eş-Şerif, **et-Tarîfât**, Dâru'l-Fadîle, Tarihsiz.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as, **Sünen**, I-V, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.

FEYYÛMÎ, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî, **el-Misbâhul'l-Munîr**, Lübnân, 1987.

FİRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Ya'kub Mecdu'd-Din, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, VIII. baskı, 2005.

İBN FÂRİS, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, **Mu'cemu Mekâyîsu'l-Luga**, I-VI, Thk., Abdusselam Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Basım yeri yok, 1979.

İBN MÂCE, Ebû Abdillah, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünen**, I-II, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.

İBN MANZÛR, Cemaluddîn Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrem, **Lisânu'l-Arab**, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrût, tarihsiz.

MUSTAFA ÇAĞRICI, "Merhamet" maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, IXX, TDV Yayınları, İstanbul, 2004**.**

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî, **el-Câmiu's-Sahîh,** I-III, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.

NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman, **el-Müctebâ (Sünen)** , I-VIII, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.

RÂGIB EL-İSFAHÂNÎ, el-Huseyn b. Muhammed, **el-Müfredât** fî Garîbi'l-Kurân, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 4.baskı 2009.

TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali b. Ali, **Keşşâfu Istılâhâti'l-Funûn ve'l-Ulûm**, Lübnan, 1996.

ZEBÎDÎ, Ebu'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ el-Hüseynî, **Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs,** I-XL, Kuveyt, 1965.

YAYLI ÇALGI ÖĞRENCİLERİNİN ORKESTRA /ODA MÜZİĞİ DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ali DELİKARA
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı

delikara@hotmail.com

Özet

Birlikte müzik yapma etkinliği olan orkestra ve oda müziği dersleri, müzik eğitiminin önemli işlevleri olan, vazgeçilmez boyutlarındandır. Ülkemizde müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda "Orkestra/Oda Müziği" ve "Orkestra/Oda Müziği ve Yönetimi" adı altında dersler bulunmaktadır. Bu dersler çalgı eğitiminin belli aşamalarından sonra birbirini destekleyici ve tamamlayıcı bir şekilde öğretim programlarında yer almaktadır. Çalgı eğitimi süreçleriyle bağlantılı olan orkestra derslerinde öğrencilerden belli bir performans sergilemeleri ve seslendirdikleri eserin teknik ve müzikal özelliklerini doğru bir şekilde ifade etmeleri beklenir. Bu deneyimlerle öğrenci, eğitimi sürecindeki müziksel bilgi ve becerilerini sunabileceği, geliştirebileceği önemli kazanımlar elde eder. Ayrıca ulusal ve evrensel müzik yapıtlarının karakterini, biçimini, bestecisini ve dönem özelliklerini tanıma ve yorumlama fırsatı bulur.

"Yaylı çalgı eğitimi ve orkestra çalışmaları öğrenciye ilk elden müzik deneyimi fırsatı sunar. Öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını çeşitlendiren bu çalışmalar, çalgı öğretiminin kapsamlı bir düzen içinde yürütülmesi açısından gereklidir. Bu yüzden hiçbir müzik programı, öğrencilere yaylı çalgılar yoluyla müzik yapma fırsatı sunmadan tamamlanamaz." (Gillespie,1994: 79).

Bu araştırmada, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalında 2016-2017 "bahar" yarıyılında lisans 3. ve 4. sınıf yaylı çalgı öğrencilerinin orkestra/oda müziği derslerine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Yarı yapılandırılmış sorularla orkestra/oda müziği ve yönetimi derslerinin; bireysel çalgı ve müzik öğretmenliğine ilişkin etkileri-katkıları, öğrencilerin repertuvar seçimi hakkındaki görüşleri, orkestra dersine ilişkin beklentileri, önerileri ve dersin eksik/zayıf bulunan yanları gibi konulardaki görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orkestra, Orkestra Dersi, Yaylı Çalgı, Oda Müziği, Toplu Çalma

THE OPINIONS OF THE STUDENTS PLAYING STRING INSTRUMENTS ON ORCHESTRA/CHAMBER MUSIC LESSONS

Abstract

Orchestra and chamber music lessons, which are music-making activities together, are indispensable dimensions which are important functions of music education. There are courses under the name of "Orchestra / Room Music" and "Orchestra / Room Music and Management" in the institutions that teach music education in our country. These lessons take place in teaching programs complementary and complementary to each other after certain stages of instrument training. In the orchestra lessons that are linked to instrumental training processes, students are expected to exhibit a certain performance performance and accurately express the technical and musical characteristics of the work they speak. With these experiences, the student gains important achievements that he can present and develop musical knowledge and skills during his education. He also has the opportunity to recognize and interpret the character, form, composer and period features of national and universal musical works.

"String instrument training and orchestral studies offer students the opportunity to experience music from the first hand. These studies, which diversify the interests and needs of the students, are necessary in order to carry out instrument education in a comprehensive order. So no music program can be completed without giving the students the opportunity to make music through stringed instruments "(Gillespie, 1994: 79).

In this research, Niğde Ömer Halisdemir University Department of Fine Arts Education Department of Music Education, 2016-2017 "spring" semester, 3rd and 4th grade stringed students'

opinions about orchestra / chamber music courses are included. Semi-structured questions of orchestra / chamber music and management courses; the opinions of the students about the effects of repertoire selection, the expectations about the orchestra lesson, the proposal and the aspects of the lesson which are weak / missing.

Key words: Orchestra, Orchestra Lesson, String Instrument, Chamber Music, Collective instruments playing.

1. Giriş

Müzik eğitiminin temel unsurlarından biri olan "çalgı eğitimi", müziği öğrenme, öğretme ve yaşatmada en önemli boyutu oluşturur. Ülkemizde müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda bireysel olarak yapılan "çalgı eğitimi" çalgı çalmayı öğrenebilme, çalgıyı etkin kullanabilme, çalgı çalmayı geliştirebilme ve çalgı çalmayı öğretebilme basamaklarını gerçekleştirecek biçimde birbirini izleyen aşamalarla programlanıp yürütülen bir süreçtir.

Çalgı eğitimi, Uslu'ya (1998) göre "Bir veya birden çok çalgının kullanılmasıyla genellikle bireysel, bazen de toplu olarak çoğunlukla planlı, programlı ve yöntemli yapılan, bireye, eğitim süreci içerisinde, müzik alanında çeşitli istendik davranışlar kazandırabilme amaçlı eğitim biçimidir. Çalgı eğitiminin bireysel kazanımlarına ise Öz (2001) şu şekilde yaklaşmaktadır. "Bireysel ve toplumsal özelliği olan bir eğitim olmasından dolayı; çalgı eğitiminin bireyi ve toplumu etkileme özelliğiyle insan yaşamında etkin bir yeri vardır. Uçan'a (1994) göre çalgı eğitimi olmadan yapılan bir müzik eğitimi düşünülemez. Bir başka deyişle, "müzik eğitiminin temel boyutlarından biri olan çalgı eğitiminin yapılmadığı durumlarda, müzik eğitimi ya eksik, ya yetersiz, ya da yeterince sağlam ve tutarlı olamaz" şeklinde tanımlayarak, çalgı eğitiminin önemini vurgulamaktadır. Bu anlamda çalgı eğitimini bireye, çalgının yorumlama, teknik ve duyum özelliklerini planlı ve istendik amaçlar doğrultusunda vermek ve kazanımları sergileme sürecidir diye de tanımlayabiliriz.

Çalgı eğitiminin doğal bir boyutunu ve aşamasını oluşturan "birlikte müzik yapma" etkinliği olan orkestra/oda müziği dersleri müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda uygulanan programlarda; Oda Müziği-Öğrenci Orkestrası, Toplu Çalgı Çalışmaları, Orkestra, Birlikte Seslendirme ve Seçmeli Müzik Özel Alanları gibi çeşitli adlar altında Müzik Eğitimi Programları içinde yer almaktadır.

Bireysel Çalgı Eğitimi derslerinde çalgılarıyla ilgili temel becerileri kazanıp belli bir düzeye ulaşan öğrenciler, toplu çalmanın en gelişmiş ve en teknik biçimi olan Orkestra/Oda Müziği dersinde bu becerileri geliştirip belli bir teknik olgunluğa ulaşmanın yanı sıra toplu çalmayla ilgili kalıcı bir öğrenme edinmektedirler. Bir müzik öğretmeni adayı için orkestra ve oda müziği çalışmalarının önemi çok büyüktür. Orkestra/Oda Müziği eğitimi ve yönetimi sürecinden geçmiş, elindeki olanaklarla bir çalgı grubu oluşturabilecek ve eğitimini gerçekleştirebilecek beceri ve davranışları kazanmış bir müzik öğretmeni, gittiği kurumlarda birikimi ve donanımıyla çevresine ışık tutacaktır (Varış, 2007).

Müzik öğretmenleri okullardaki genel ve özengen orkestra ve çalgı toplulukları ile ilgili sorumluluk ve yükümlülüklerin üstesinden gelebilmek için bu alanda yeterince eğitken ve yönetken olmak durumundadır. Orkestra/Oda Müziği dersinde öğrencilerin birçok bakımdan son derece önemli davranışlar kazanması amaçlanır. Bu derste öğrenciler, seslendirdiği yapıtın karakterini, biçimini, bestecisini ve dönemi tanır ve yorumlama gücü kazanır. Varış, Y. A. (2016).

Bireysel çalgı derslerindeki kazanımlarıyla öğrenciler teknik ve müziksel becerilerini geliştirirken bir yandan da orkestra ve oda müziği gibi derslerde beraber çalma becerisini geliştirir. Beraber çalma aktiviteleri öğrencinin solo çalışmalarını da olumlu bir yönde etkiler. Öğrenci, zamanla beraber çaldığı arkadaşları ile hem sonorite hem de artikülasyon uyumlarına özen göstererek daha zevkli müzik yapmaya başlar.

Sonorite (Sonore): Ses dolgunluğu, tınlayan ses (Baker, 1995, 216).

Artikülasyon: Yorumcu tarafından bir müzik cümlesinin notalarının tane tane, belirli bir biçimde (tarzda) çalınması (Baker, 1995, s. 22).

Orkestra/Oda Müziği derslerinde topluluğu oluşturan üyelerde bulunması beklenen nitelikler; doğru entonasyonla çalabilme, doğru tempo ve ritmi uygulayabilme, müzikalite, orkestra şefini ve gurup şeflerini takip edebilme, şefin komutlarına uyabilme ve deşifre becerisidir. Öğrenciler, orkestra dersinde yukarıda belirtilen yetenekleri belirli seviyelerde gösterir ve geliştirir.

Orkestra dersi temelde "birlikte müzik yapma etkinliği"dir ve birçok boyutu içinde barındırır. Öğrenci bu ders sayesinde sadece müziksel değil toplumsal ve bireysel bazı kazanımlar da elde eder. Birbirine saygı duymayı, sabır göstermeyi, birbirini dinlemeyi, disiplini, sorumluluk almayı, birlikte uyum içinde hareket edebilmeyi..vb davranışları bir süreç içerisinde deneyimleyerek bir anlamda "demokrasi" kavramını hayatına geçirir.

Orkestralar, bir enstrüman topluluğu şeklinde olabildiği gibi birçok farklı enstrümanın birlikteliği ile de oluşabilir. Gitar orkestrası, flüt orkestrası, bağlama topluluğu, Türk Halk Müziği Orkestrası, Sanat Müziği Orkestrası…vb Ülkemiz Eğitim Fakültelerine bağlı Müzik Öğretmeni yetiştiren kurumlarda uygulanan programda yer alan orkestra/oda müziği dersleri de yukarda örneklendiği şekilde çeşitli boyutlarda yapılmaktadır. Zaman zaman bu topluluklar birleşerek yeni topluluklar da oluşturabilmektedir. Yaylı çalgılar ailesi, kullanım alanı ve sunduğu olanaklar bakımından orkestranın temelini oluşturur. Solist çalgı yada şan eserlerinin, çalgı topluluklarının eşliğinde kullanılabileceği gibi bizzat o müziği var eden yapı taşlarından biridir ayrıca kendine has zengin repertuvarıyla da Orkestra/Oda müziği derslerinin en önemli unsurudur.

Yaylı çalgılar ailesi; keman, viyola, viyolonsel ve kontrabas' dan oluşmaktadır. Orkestradaki sayıları imkanlar doğrultusunda değişkenlik gösterir.

Orkestra dersini gerçekleştiren eğitimci, çalgı gurubunun niteliğine ve niceliğine göre bir orkestra oluşturur. Öğrencilerin teknik ve müziksel seviyeleri göz önüne alınırken onların gelişimine de katkı da bulunmak hedeflenir. Öğrencilerin beğeni ve ilgi düzeyleri, yerel, yöresel, dönemsel ve evrensel müziklerden örneklerin yer aldığı repertuvar hazırlanır. Dersin doğal bir sonucu ve amacı olarak da "konser" ve/veya "dinleti" etkinlikleri gerçekleştirilir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Orkestra dersinin temelini oluşturan "Yaylı Çalgı" öğrencilerinin derse ilişkin duygu, düşünce ve beklentilerini öğrenmektir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Yaylı çalgı öğrencilerinin orkestra dersine ilişkin görüşlerinin alınması, dersin daha sağlıklı ve gerçekçi olarak yürütülmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırma, Orkestra ve Oda Müziği topluluğunda bulunan yaylı çalgı öğrencilerinin fikirlerinin alınarak dersin olumlu-olumsuz ve eksik yönlerinin saptanmasına ve niteliğinin arttırılmasına, yeni bakış açıları kazandırmasına olanak sağlaması açılarından önemlidir.

2. Yöntem

Araştırma, durum saptamasına elverişli olan tarama modelinde bir çalışmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2003). Bulguların elde edilmesinde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım & Şimşek, 2015).

Konu ile ilgili kuramsal veriler ve veri toplama aracı ilgili literatürün taranması ve Orkestra/Oda Müziği dersini alan yaylı çalgı öğrencilerinin görüşlerinin alınması ile oluşturulmuştur. Veriler, yarı yapılandırılmış anket soruları ile elde edilmiştir.

2.1. Veri Toplama Aracı

Bu çalışma, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda 2016-2017 Bahar Yarıyılındaki Lisans 3. ve 4. sınıf düzeyinde öğrenim gören "Orkestra/Oda Müziği" derslerini alan yaylı çalgı öğrencileri ile yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme soruları hazırlanırken; soruların anlaşılırlığındaki kolaylık, az boyutlu olması, cevaplayanları yönlendirici olmaması gibi ilkelere özen gösterilmiştir. Soruların hazırlanması aşamasında uzman görüşlerine başvurularak kapsam, içerik, amaca hizmet etme, uygulanabilirlik ve tutarlık bakımından düzenlemeler yapılmıştır. Görüşmeye katılan kişilerin kimlik bilgilerine etik ilkeler açısından yer verilmemiştir. Katılımcılar "ÖĞR" şeklinde belirtilmiş, rastlantısal olarak sıra numaraları verilmiştir.

Elde edilen verilerin analizinde nitel araştırma analiz yöntemlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2005). Veriler bu çerçevede organize edilerek anlamlı ve mantıklı bir biçimde bir araya getirilmiştir. Bazı veriler ilgisiz bulunmuş ve araştırmaya dahil edilmemiştir. Son aşamada ise tanımlanan bulgular açıklanmış, ilişkilendirilmiş ve anlamlandırılmıştır. Bundaki amaç verilerin gerçeği yansıtmasını sağlamaktır. Başlı başına ortaya konan veriler bir anlam ifade etmez. Mutlaka araştırmacının onları yorumlaması ve değerlendirmesi gerekir. (Ekiz, 2003)

Görüşme formunda yer alan sorularla Orkestra/Oda Müziği dersinin; bireysel çalgıya etkileri, müzik öğretmenliği mesleğine yönelik kazanımları, öğrencilerin repertuvar seçimine ilişkin görüş ve önerileri, beklenti düzeyleri ve dersin işlenişine yönelik değerlendirmeleri konularında görüşleri alınmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini; 2016-2017 öğretim yılında Ülkemiz Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında Orkestra/Oda Müziği dersini alan bireysel çalgısı keman, viyola ve çello olan "Yaylı Çalgı" öğrencileri, örneklemini ise Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalındaki Orkestra/Oda Müziği dersini alan "Yaylı Çalgı" öğrencileri oluşturmaktadır.

Tablo 1. Sınıf Düzeyine Göre Öğrenci Dağılımı

Sınıf Düzeyi	Dersin Adı	Öğrenci Sayısı
Lisans 3	Orkestra Oda Müziği II	12
Lisans 4	Orkestra ve Oda Müziği Yönetimi	17
Toplam		**29**

Tablo 2. Bireysel Çalgıya Göre Öğrenci Dağılımı

Çalgı	Öğrenci Sayısı

Keman	24
Viyola	3
Viyolonsel	2
Toplam	**29**

3. Bulgular Ve Yorum

Orkestra/Oda Müziği Dersinin Bireysel Çalgıya Etkilerine İlişkin Görüşler:

Öğrenciler orkestrada çalmanın bireysel çalgılarına olumlu katkıları olduğu konusunda hem fikirdirler. Ayrıca bireysel çalgı derslerinde elde ettikleri teknik ve müziksel davranışları pekiştirdiklerini ve geliştirdiklerini belirtmektedirler. Bu başlık altında toplanabilecek görüşler şu şekildedir:

ÖĞR2: "Bireysel çalgı dersi 1 (bir) saatle sınırlı kaldığı için derste öğrendiğim teknikleri pekiştirme ve geliştirme fırsatını yeterince bulamıyorum. Orkestra çalışmalarıyla bu açığımı kapatabiliyorum. Çalgımla daha çok vakit geçirmeme sebep oluyor. Orkestra sayesinde nüansları daha iyi uygulayabildiğimi ve yayda önceleri kullanamadığım alanları kullanabildiğimi görüyorum."

ÖĞR15: "Bireysel olarak bana en büyük katkısı özgüvenim açısından olmuştur. Birlikte çalmakla çalgıma hakimiyetim arttı, daha önce çalamadığım tempolarda çaldım. Ayrıca entonasyonuma da olumlu katkıları oldu."

ÖĞR7: "Bireysel çalgı dersime bakışımı değiştirdi diyebilirim. Orkestradaki çalışmalar sayesinde dersteki etüt ve eserlerde daha az zorlanıyorum. Bendeki en önemli katkısı, müziği yaparken dinleme alışkanlığı kazandırmış olması ve deşifremin gelişmesi."

Orkestra/Oda Müziği Dersinin Müzik Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Kazanımlarına İlişkin Görüşler:

Öğretmenlik mesleği açısından değerlendirmelerinde öğrenciler, birlikte bir iş yapmanın, toplu hareket edebilmenin, Orkestra yönetme ve çalıştırma tecrübesinin müzik öğretmenliğindeki önemini vurgulamaktadır. Meslek hayatlarında çeşitli boyutta oluşturacakları çalgı toplulukları için önemli bir tecrübe edindiklerini belirtmektedirler. Bu başlık altında öğrenci görüşleri şu şekildedir:

ÖĞR9: "Orkestra, bir bütün içinde bireyselliktir. Diğer çalgıları beklemeyi, takip etmeyi öğretir. Bir öğretmen için sabır ve birçok işi aynı anda yapabilmek önemlidir. Orkestrada çalmanın bu anlamda da büyük katkısı vardır."

ÖĞR20: "Orkestra ve Koro dersleri bir bütünlük içinde, uyumlu hareket etmeyi gerektirir. Çalgımızı geliştirmemize olanak sağlayarak ileride görev yapacağımız okulda çalgımızı kullanmamıza, öğrencilere eşlik ederken nelere dikkat etmemiz gerektiğine dair tecrübe kazandırır. Kendi ayaklarımız üzerinde durmayı ve topluluk karşısında çekinmeden durmamızı sağlayabilir."

ÖĞR11: "Bütün öğretmenlerimizin "Mesleğe başlayınca anlarsın" dediği o yerde olmak büyük sorumluluk. Herkesi bir arada tutmak, bir tını çıkarmak, müzik yapmak çok eğlenceli olmasına rağmen bir o kadara da zor. Bu dersin sınıf yönetmeye ve müzik toplulukları kurup çalıştırmaya pek çok katkısı vardır."

Orkestra/Oda Müziği Dersindeki Repertuvar Seçimindeki Kriterlere İlişkin Görüşler:

Repertuvar seçimine ilişkin olarak öğrenciler genellikle her müzik döneminden eserlerin bulunmasına, kendi müziklerimizden düzenlemelere, film müzikleri ve popüler müzik düzenlemelerine daha çok yer verilmesine, topluluğun seviyesinin ve çalacağı eserleri sevmesinin önemine vurgu yapmaktadırlar.

ÖĞR28: "İlk olarak öğrenci düzeyini, neleri yapıp yapamayacaklarını genel hatlarıyla gözlemlerim. Her dönemden eser çaldırmayı çalışırım. Basitten-karmaşığa doğru bir adım izlerim, dikkat çekici ve ilgi toplayıcı eserler bulundururum. Çünkü hem müzik kültürü açısından hem de öğrenci canını sıkan, sevmediği ve zorla çalacağı eserleri istemez."

ÖĞR4: "Bu bir ders olduğuna ve bir amaca hizmet ettiğine göre önceliğim teknik ve öğreticilik olurdu. Sadece konsere göre değil öğrencilerin çalgı gelişimlerine katkı sağlayacak şekilde seçimler yapardım. Dönemleri ve dönem özelliklerini yansıtan eserler seçmek, öğrenciye o dönemi kavratmak açısından da olumlu olacaktır."

ÖĞR13: "Her dönemden bir eser seçmeye dikkat ederdim. Öğrencilerin seviyesine uygun ama bir o kadar da onları zorlayacak eserler seçerdim. Repertuvar oluştururken öğrencilerimin fikrini almak isterim. Film müziklerine ve Türk Halk Müziği düzenlemelerine de yer vermek isterim."

Orkestra/Oda Müziği Dersinden Beklentilerin Karşılanma Durumlarına İlişkin Görüşler ve Öneriler:

Öğrenciler çoğunlukla beklentilerinin karşılandığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Dersin gereklerini yerine getirmeyen ve orkestra bilinci olmayan, sorumluluk almayan, disiplinsiz davranışlar sergileyen öğrencilerin bazı olumsuzluklara yol açtığı da belirtilmektedir.

ÖĞR10: "Orkestra dersi toplum önünde bir şeyler yapma korkumu bir nebze de olsa yenmeme yardımcı oldu. Ayrıca birlikte çalma becerimi geliştirdi bu açıdan beklentilerimi karşıladığını söyleyebilirim."

ÖĞR24: "Orkestra dersinin benim için hem iyi hem de kötü yanları oldu. Beklentilerimin bir kısmı gerçekleşti. Ben daha bilindik ve kulağa hoş gelen eserler çalınması taraftarı olduğum için Klasik eserler beni bir süre sonra sıkmaya başladı. Ayrıca eserler çok uzundu. Daha kısa ve etkileyici eserler benim daha çok ilgimi çekiyor. Ama eğitim yönünden beklentilerimi karşıladı."

ÖĞR17: "Büyük oranda karşılandı. Sadece orkestra bilincinin bazı öğrenciler tarafından tam olarak algılanmadığını düşünüyorum. Gereken disiplini sağlamayan öğrenciler dersi olumsuz yönde etkilediler. Bunun nedeni hoca değil arkadaşlarım tarafından sağlanmadığını düşünüyorum. Toplu çalmayı, paylaşmayı, üretmeyi ve o iş üzerinde başarılı olmayı seviyorum."

4. Sonuç Ve Öneriler

Yaylı çalgı öğrencilerinin eğitiminde en önemli boyutlardan birini Orkestra/Oda Müziği dersi kapsamında yaptıkları çalışmalar oluşturur. Öğrenciye, eğitimi sürecinde edindiği teorik ve pratik müziksel kazanımlarını uygulama, pekiştirme, geliştirme ve sergileme fırsatı sunarak müzik eğitiminin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu araştırmada, Orkestra/Oda Müziği dersinin yeri ve önemine ilişkin görüşlerden elde edilen bulgular doğrultusunda Orkestra/Oda Müziği dersinin sayısız kazanımın sağlanmasına olanak sağladığı ve bu nedenle müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde büyük bir yer ve öneme sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, Akyürek (2009), Biber Öz (2001), Büyükaksoy (1994), Varış (2007) ve (2016)'ın araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Orkestra/Oda Müziği dersinin bireysel çalgıya etkilerine ilişkin görüşlerden elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlara göre; Öğrenciler Orkestra/Oda Müziği dersinin çalgılarına olumlu katkılar sağladığını belirtmektedirler. Ayrıca çalgılarında teknik ve müziksel anlamda yeni beceriler elde ettiklerini, bireysel çalgı dersindeki kazanımlarını pekiştirdiklerini ve geliştirdiklerini ifade etmektedirler. Öğrencilerin deşifre yeteneklerinin geliştiğini ve toplulukla birlikte çalmanın özgüvenlerine olumlu etkiler yaptığını ifade etmeleri de önemli sonuçlardandır.

Orkestra/Oda Müziği dersinin müzik öğretmenliği mesleğine yönelik kazanımlarına ilişkin görüşlerden elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlara göre; Öğrenciler derse ilişkin olarak müzik öğretmenliği mesleğinde karşılaşacakları çalgı topluluğu oluşturma, çalıştırma, yönetme ve

konser gerçekleştirme süreçlerindeki kazanımlarından söz etmektedirler. Sınıf ortamında topluluğa hitap etme, sınıfı yönetme ve disiplin konularında elde ettikleri tecrübelerin meslek hayatlarına olumlu yansımaları olacağını ifade etmektedirler.

Orkestra/Oda müziği dersindeki repertuvar seçimindeki kriterlere ilişkin görüşlerden elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlara göre; Öğrenciler genellikle her müzik döneminden eserlere yer verilmesinin doğru bir yaklaşım olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca repertuvarda güncel ve popüler eserlerin, film müzikleri ve Türk Müziği eserlerinin de yer alması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Eserlerin sınıf seviyesine göre olması gerektiğini düşünenler olduğu gibi seviyeyi geliştirici niteliklerde olması gerektiğini savunanlar da bulunmaktadır. Repertuvarda her müzik döneminden eserlerin yer almasının, o dönemin müziksel yapısını ve bestecinin özelliklerini öğrenmeye katkı sağlayacağı düşüncesiyle diğer derslere de olumlu etkisi olacağını da belirtilen düşünceler bulunmaktadır.

Orkestra/Oda müziği dersinden beklentilerin karşılanma durumlarına ilişkin görüşler ve önerilere göre; Öğrencilerin büyük çoğunluğu derse dair beklentilerinin karşılandığını belirtmektedir. Karşılanan beklentilerinin; bireysel çalgılarına olan katkıları, birlikte müzik yapma becerisini geliştirmesi ve öz güvenlerine olumlu yansımaları olduğu şeklinde ifade etmektedirler. Bazı öğrenciler sınıf içindeki disiplinsiz davranışlardan, dersin sorumluluklarını yerine getirmeyenlerin yarattığı olumsuzluklara değinmişlerdir.

Öğrencilerin önerileri repertuvar ve çalışma disiplini konularında yoğunlaşmaktadır. Repertuvarın "kulağa hoş gelen" ve "bilindik" eserlerden oluşması yönünde görüş bildirenler olmuştur. Ayrıca derse hazırlıklı gelinmesi, dersin gereklerine uygun hareket etme ve sınıf içi disiplin gibi konularında daha sert yaptırımlar ve caydırıcı önlemler alınması gerektiğine dair fikir bildiren bazı öğrenciler de bulunmaktadır.

Araştırmanın sonuçlarından yararlanarak şu önerilerde bulunulabilir:

Orkestra/oda müziği derslerinin temelini oluşturan çalgı topluluğu "Yaylı Çalgı" lardır. Bu yönüyle gerçekleştirilen derslere ilişkin yaylı çalgı öğrencilerinin görüşlerinin alınması ile öğrenci görüşlerinin dersin daha verimli gerçekleşmesinde önemli rol oynayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın diğer çalgı toplulukları ve Orkestralarda da uygulanması bu açılardan önerilmektedir.

Müzik derslerinin öğrencinin beklentileri ve onların gerçeklerinin göz önüne alınarak gerekli düzenlemeler, yenilikler ve farklı bakış açıları getirilebilir.

Öğrencilerin bazı eleştirileri göz önüne alındığında; repertuvarda yer almasını istedikleri "kulağa hoş gelen" ve "bilindik" eser kavramlarının, öğrencilerin müzik dinleme kültürü ve alışkanlıklarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Sonuçta insan alışık olmadığı, duygusal ve yaşamsal anlamda bağ kurmadığı, bilgi sahibi olmadığı, merak etmediği ve dinlemediği müzikleri "kulağa hoş gelmeyen" ve "bilinmedik" olarak tanımlayacaktır. Dersin amaçlarından biri de öğrencilerin müzik dünyalarında yeni ufuklar açmaktır. Ulusal ve Evrensel müziklerden sanatsal değeri olan seçkin eserleri tanıtmak, seslendirme ve yorumlama çalışmaları yaparak onların çalgılarına, müzik eğitimlerine ve kültürlerine katkı sağlamaktır.

Öğrencilerin seslendirilecek repertuvara ilişkin olarak ilgi, beğeni ve istekleri konularına çağdaş bir müzik eğitimcisi misyonuyla ve sanatsal bir duyarlılıkla, özen gösterilerek yaklaşılmalıdır.

Türk müziği eserlerinin, film müziklerinin ve popüler müzik düzenlemelerinin sayısı arttırılmalı ve repertuvarlarda daha çok yer verilmelidir. Öğrencilerin beklentileri de bu yöndedir. Bu noktada eserlerin niteliği ve eğitimde kullanılabilecek düzeyde-özelliklerde olması önemlidir. Bu kapsamdaki eserlerin orkestrasyonlarının ve düzenlemelerinin ifade edilen kriterlere göre yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

Baker, Theodore., rev.by Kuhn, Laura. (1995). Pocket Manual of Musical Terms. New York: Shirmer Trade Books

Biber Öz, N. (2001). Müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda orkestra-oda müziği eğitiminde yaylı çalgıların yeri ve önemi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt: XIV, Sayı:1. Bursa.

Büyükaksoy, F. (1994). Eğitim fakülteleri müzik eğitimi bölümlerinde orkestra dersleri üzerine. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Kış'94 Yeni Dönem Sayı:1. Ankara.

Ekiz, D. (2003). Eğitimde arastırma yöntem ve metotlarına giris. Ankara: Anı Yayıncılık.

Gillespie, R. (1994). Our Job: Understand and Articulate the Value of School Orchestra Programs. American String Teacher. Winter.

Karasar, N. (2003). Bilimsel araştırma yöntemleri Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Varış, Y.A. (2007). Eğitim fakülteleri müzik eğitimi anabilim dallarında orkestra ve yönetimi dersinin betimlenmesi ve değerlendirmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Varış, Y. A. (2016). Orkestra/Oda müziği dersinin müzik öğretmeni yetiştirme sürecindeki yeri ve önemi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (İpekyolu Özel Sayısı)

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2015). Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık. Ankara.

EMİNE IŞINSU'NUN KÜÇÜK DÜNYA, AZAP TOPRAKLARI VE HACI BEKTAŞ ROMANLARINDAKİ YİNELEMELERİN ŞEKİL BİLGİSİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Ali Haydar KARADAMLA

ali.karadamla@ogr.sakarya.edu.tr

Özet

Yinelemeler, dile anlam olarak çeşitli zenginlikler katan unsurlardır. Türkiye Türkçesinde araştırmacılar tarafından *ikileme, yineleme* veya *tekrar* olarak adlandırılan söz öbekleri kimi zaman yalnızca iki sözcüğün art arda tekrarı şeklinde ele alınırken kimi araştırmacılar ise yalnızca iki sözcüğün art arda tekrarı olarak değil birbiriyle ilişkili olan ve zaman zaman araya başka sözcükler almış olan öbekleri de ifade etmektedirler. Bu bakımdan dilimizde bu alanda bakış açısı farklılıklarının olduğu görülmektedir. Ergin (2002:377-379), *tekrarlar* adıyla açıkladığı söz öbeklerine bugün pekiştirme adını verdiğimiz ve bazı ön ekler alarak oluşan sözcükleri de tekrar olarak ele almaktadır. Ancak söz konusu sözcüklerin ön eklerinin ayrı yazıldığı ve iki ayrı sözcük gibi değerlendirildiği de görülmektedir. Bu tür sözcükler bugün bitişik yazılmakta (yemyeşil, kıpkırmızı vb.) ve dolayısıyla da en az iki kelimenin tekrarı şeklinde olmamaktadır. Emine Işınsu'nun *Küçük Dünya, Azap Toprakları* ve *Hacı Bektaş* romanlarını incelerken ele aldığımız söz öbeklerini *yinelemeler* olarak adlandırmayı uygun gördük. Bunun sebebi yalnızca iki kelimenin peş peşe kullanımı değil cümle içinde araya başka sözcük alarak veya yinelenen ögelerin önüne veya sonuna başka sözcük veya sözcük öbekleri eklenmesi suretiyle oluşan yapıları da ifade ediyor olmamızdır. İncelemenin asıl amacı, istatistiki olarak hangi romanda ne kadar yineleme kullanıldığının ortaya çıkarılması ve yazarın konuya göre ne tür yinelemeler kullandığını belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Yineleme, Küçük Dünya, Azap Toprakları, Hacı Bektaş

REVIEW OF EMINE ISINSU'S KUCUK DUNYA, AZAP TOPRAKLARI AND HACI BEKTAS NOVELS IN PERSPECTIVE OF FORM STRUCTURE

Abstract

Iterations are elements which enriches the language in various ways. In Turkey Turkish, phrases *repetition, iteration* and *duplication* are sometimes considered as the repetition of two words by the researchers and sometimes they are evaluated not as the repetition of two words but the phrases which are connected to each other and occasionally merged with other words. Ergin (2002: 377-379), considers phrases which he calls "repetitions" which we name reduplications nowadays and some words with prefix as iterations. But sometimes prefix of in question words are written separately and considered as two separate words. Nowadays these kinds of words are written contagiously (yemyeşil, kıpkırmızı etc.) and in result they are not repetition of two words. We have considered appropriate to name the phrases we have discussed as *repetitions* while reviewing Emine Isınsu's *Kucuk Dunya, Azap Toprakları* and *Hacı Bektas* novels. Reason of this is not limited to use of two words consecutively but words come between in sentence or patterns which are created by repetitive elements that are created by words or phrases which comes initially or posteriorly of those repetitive elements. The main reason of review is to measure the frequency of repetitions used in the discussed novels statistically and to determine the nature of repetitions which the writer used accordingly.

Key Words: Repetitions, Küçük Dünya, Azap Toprakları, Hacı Bektaş

1. Giriş

Emine Işınsu'nun ilk romanı *Küçük Dünya* (ilk baskı 1966), üniversite mezunu bir genç kız olan Nur'un evlenip Urfa'ya gitmesi ve kendi dünyasıyla Urfa'nın mistik yapısı arasında bağ kurmasını anlatılmaktadır. İkinci romanı *Azap Toprakları* (ilk baskı 1969) ise Batı Trakya Türklerinin çektiği acıları ortaya koyan tezli bir romandır. İlk baskısı 2008'de yapılan *Hacı Bektaş* ise büyük Türk mutasavvıfı Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatından yola çıkılarak yazılan biyografik bir romandır. Üç romanın basım yılları ve konuları dikkate alındığında bu romanlardan yola çıkılarak yazarın romanlarında yinelemelerin kullanım sıklığı ve şekilleri ortaya konulabilir.

Yineleme bahsi hem *ses yinelemesi* hem de *şekil yinelemesi* açısından ele alınmakta olan geniş bir inceleme alanını ifade etmektedir. Biz bu çalışmamızda yazarın romanlardaki yinelemeleri *şekil bilgisi* açısından inceleyeceğiz.

Özkan (2011: 1595-1603), *Türk Atasözlerinde Yinelemeler* adlı makalesinde yinelemeleri *ses tekrarları, aliterasyon ve asonanslar, ön yinelemeler, ardışık yineleme ve art yineleme, çifte yineleme veya çifte tekrar, çok bağlaçlı yineleme veya bağlaç yinelemeleri, çok ekli yinelemeler, ek yinelemesi, ikileme, zıt paralel yineleme* başlıklarında ele almış ve gruplandırmıştır. Biz de bu çalışmamızı ses tekrarlarını dışarıda bırakarak adı geçen tasnife göre yapacağız. Ancak *ikilemeler* bahsi, başlı başına bir inceleme konusu olarak da ele alınmakta ve bu çalışmada ele aldığımız diğer yineleme çeşitlerinden ayrılmaktadır. Bu nedenle *ikilemeler*, ayrı bir başlık olarak ele alınacaktır. Tasnifler yapılırken romanların ilk baskıları göz önüne alınarak, *Küçük Dünya, Azap Toprakları* ve *Hacı Bektaş* şeklinde verilmiştir. Ayrıca yinelemelerin kullanıldığı cümle sayıları da her romandaki toplam cümle sayısı içerisindeki oranına göre incelenmiştir. Örnek cümlelerin hangi romana ait olduğunu göstermek için romanların baş harfleri alınarak kısaltma yapılmış ve cümlenin hangi sayfada yer aldığını göstermek için sayfa numarası ile birlikte verilmiştir. Cümle örnekleri eğik yazı ile gösterilmiş ve bu cümlelerde dikkat çekilen yinelemeler ise kalın italik yazı karakteriyle yazılmıştır.

2. Cümle Düzeyinde Yinelemeler

2.1. Ön Yinelemeler

Bu yineleme çeşidi, aynı kelimelerin; sıralı cümlelerin veya art arda gelen cümlelerin başlarında tekrarlanmasıyla oluşmaktadır. Romanlarda *ön yineleme* kullanımları ise şöyledir:

Küçük Dünya'da toplam cümle sayısı 4814 olup romanda ön yineleme kullanılan cümle sayısı ise 249'dur. Ön yineleme kullanılan cümlelerin romandaki cümle sayısına oranı % 5,17 olmaktadır. 6468 cümleden oluşan Azap Toprakları'nda ön yinelemelerin yer aldığı cümle sayısı 295 ve toplam cümle sayısına oranı % 4,56'dır. Hacı Bektaş'ta ise 3510 cümle içinde ön yineleme yer alan cümle sayısı 103 ve bu sayının toplam cümle sayısına oranı % 2,93'tür. Bu istatistiklere göre ön yinelemelerin oranları birbirine çok uzak olmamakla beraber en yoğun kullanımın Küçük Dünya'da olduğunu görmekteyiz. Romanlarda ön yinelemelerin yer aldığı cümleler aşağıda örneklendirilmiştir:

Böyle gelmiş, **böyle** gidecek. (KD, s. 11)

Kimi över, **kimi** yerer, benim hangi tarafa hak vereceğimi de merak ederlerdi.(KD, s. 12)

Bir sürü nasihat, **bir sürü** tavsiye, hiçbiri umurumda değil. (KD, s. 18)

Benden alınanlar bir daha geri gelmeyecek. **Benden** olan her şey, karşıma bir yabancı gibi çıkacak. (KD, s. 102)

Kendini harap etme, bu kadar. **Kendini** düşünmüyorsan çocuğunu düşün. (KD, s. 167)

Ne korku vardı bu çığlıkta, **ne** eziyet gören bir vücudun ıstırabı. (AT, s. 13)

-**Bilirim**, **bilirim** ya'u. (AT, s 27)

Binbaşı komşularından tahkik edecek. **Binbaşı**, bana, seni görünce takip etme vazifesini verdi. (AT, s. 185-186)

Biri kız için, **biri** benim odam, Fatma'nın aklı; dışına da kireç vurduk! (HB, s. 16)

Asıl ben kaçırdım delikanlıyı. **Asıl** sen gördün mü, şu alay ettiğiniz İdris'in peşine takıldığınızın farkında mısınız? (HB, s. 90)

İdris teklif etti; reddedildi! **İdris**, kendisini onun da babası gibi hissederek, çocuğa vereceği paranın miktarını söyledi; reddedildi! **İdris**; para kazanamazsa, evlenemeyeceğini söyledi, reddedildi!.. **İdris** Yaratan'a sığınıp, vereceği paranın miktarını artırdı, reddedildi!.. (HB, s. 144)

Ve Aziz Allah bizden yüzde yüz doğruluk istiyordu. **Ve** bunun önemini, velisinden sayısız kere işitmişti... "**Ve**, **ve**"lerin sonunda kendisini kötü hissetti, çünkü bu basbayağı "yalan" hatta "iftira" olurdu! (HB, s. 182)

2.2. Art Yinelemeler

Art arda gelen iki veya daha fazla cümlenin sonundaki sözcük veya sözcük grubu olarak ele alınmaktadır. (Özkan, 2011: 1598)

Küçük Dünya'da art yineleme bulunan cümle sayısı 207 olup, bu sayının toplam cümle sayısı içindeki oranı % 4,29'dur. Azap Toprakları'nda ise 401 cümlede art yineleme yapılmıştır. Bu sayının romandaki cümle sayısına oranı % 6,19'dur. Hacı Bektaş'ta ise art yineleme yapılan cümle sayısı 240 ve oranı % 6,83 olup, art yinelemelerin en yoğun olduğu romandır. Romanlardaki art yineleme örnekleri şu şekilde verilebilir:

O yağmurlu günlerde çocuğum **vardı**, sevgilim, kocam **vardı**... (KD, s. 9)

Doğru **olan**, ciddi **olan**... (KD, s. 32)

Saz **coştu**. Kadınlar **coştu. (KD, s. 105)**

Beni yalnız bırak **ne olursun**, hadi git biraz dolaş, **ne olursun**. (KD, s. 112)

-Bak **ne yaptılar**, görmüyor musun **ne yaptılar**? (AT, s. 25)

-Türklerin kafaları geç **kızar**, ama iyi **kızar**. (AT, s. 47)

Bekir **koştu**, **koştu**, evleri **geçti**, ağaçları **geçti**... (AT, s. 104)

-O da olur **demeseydi**, bana sormadan **demeseydi**. (AT, s. 153)

Çünkü sünnetin de ayrı bir sevabı **olmalı**, **olmalı**! (HB, s. 8)

Yüce Allah'a inanmak **imandır**, Yüce Allah buyruğunu tutmak da **imandır**. (HB, s. 77)

Hâl böyle böyle, **dedim**. Zaten iki yılın dolmasına az kaldı artık beni bırak, **dedim**. Ayrıca bir kızım var, onu evlendirememiştir, **dedim**.'' (HB, s.88)

İdris teklif etti; **reddedildi**! İdris, kendisini onun da babası gibi hissederek, çocuğa vereceği paranın miktarını söyledi; **reddedildi**! İdris; para kazanamazsa, evlenemeyeceğini söyledi, **reddedildi**!.. İdris Yaratan'a sığınıp, vereceği paranın miktarını artırdı, **reddedildi**!.. (HB, s. 144)

Para da **istemem**, kadın kız da **istemem**. (HB, s. 145)

2.3. Çifte Yineleme

Bir cümle veya dizenin sonundaki kelime veya kelime grubunun takip eden cümle veya dize başında tekrarlanmasıdır. (Özkan, 2011: 1599)

Bu yineleme çeşidi, incelediğimiz romanlarda çok az kullanılmıştır. Küçük Dünya'da 9 cümlede çifte yineleme vardır ki bu sayı romandaki cümle sayısının % 0,18'ine karşılık gelmektedir. Azap Toprakları'nda ise 24 cümlede çifte yineleme vardır ve oranı % 0,37'dir. Hacı Bektaş'ta ise çifte yineleme sayısı 10 ve oran % 0,28'dir. Üç romandaki çifte yineleme örnekleri de şöyle verilebilir:

Ee, ya ben nasıl dua edeceğim, "Allah'ım, yağmur **ver**; **ver** ki, eski günlere dönebileyim'' mi diyeceğim? (KD, s. 9)

Gök, **bomboş**. **Bomboş**, ama manasız değil! (KD, s. 159)

Sana toprak **yok**, **yok** anladın mı? (AT, s. 36)

-**Bilmiyordum**... **Bilmiyordum** bu kadar kötü olduğunu.(AT, s. 209)

Rıza yanlış bilmiş **olabilir**... **Olabilir** mi efendim?" (HB, s. 47)

Ben de, 'Allah'ım!' diye haykırdım, 'Bize Hacı Bektaş Velî'nin himmetlerini **ulaştır**!..' '**Ulaştır** Allah'ım tez elden!' (HB, s. 133)

2.4. Çok Bağlaçlı Yineleme veya Bağlaç Yinelemeleri

Bağlaç olan sözcüklerin çeşitli şekillerde sıralanmasıyla oluşan yineleme çeşididir. Küçük Dünya'da bağlaç yinelemelerinin yer aldığı cümle sayısı 64'tür. Bu sayının romandaki toplam cümle sayısına oranı % 1,32'dir. Azap Toprakları'nda 62 cümlede yer alır ve oranı % 0,95'tir. Hacı Bektaş'ta ise

toplam 3510 cümle içinde 54 cümlede bağlaç yinelemeleri yer almakta olup, oranı % 1,53'tür. Rakamların birbirine yakın olduğu da dikkat çekmektedir. Bağlaç yinelemelerinin yer aldığı cümleleri de şu şekilde örnekleyebiliriz:

Ya Allah'ın emirlerine uy **ya da** günahı bile bile işle, canına değsin! (KD, s. 9)

Ne bizim uğraşacak vaktimiz var, **ne** bir bahçıvan tutacak paramız. (KD, s. 47)

Hem daha evveline ait, **hem** daha heyecanlı! (KD, s. 125)

El âlemin oğlu için, **hem** kendini yakacak, **hem** beni. (AT, s. 1356)

Onlar benim arkamdan gelsin, Bekir **de**...öbürleri **de**! (AT, s. 158)

-**Ne** kiliseye giderim, **ne** camiye. (AT, s. 238)

"Bilir misin ne kadar akarı, ne kadar malı mülkü olursa olsun bir tekkenin, velîler **de**, müritler **de** aslında fakir kişilerdir." (HB, s. 34)

Velîmi **de,** yolunu **da** sevdiğimin bilinmesi için. (HB, s. 91)

"Haklısın Emin Efendi, şimdi anlaştık mı, sen artık emekli başaşçı olarak **ya** Hüseyin'e, merak etme alırız ondan konuk karşılama görevini, **ya** Eyüp'e **ya da** İdris'e bırakıyorsun aşçılığı, bu yalnız senin bileceğin bir iş, biz asla karışmayız." (HB, s. 178)

2.5. Çok Ekli Yinelemeler

Aynı kökten türemiş olan ve çeşitli ekler alan sözcüklerle yapılan yineleme çeşididir. (Özkan, 2011: 1600)

Küçük Dünya'da çok ekli yineleme bulunan cümle sayısı 112'dir ve bu cümlelerin

romandaki cümlelere oranı % 2,32'dir. Azap Toprakları'nda 136 cümlede çok ekli yineleme yer almaktadır ve oran % 2,10'dur. Bu tür yinelemelerin en fazla olduğu roman 189 cümle ile Hacı Bektaş'tır ki bu rakamın romandaki cümle sayısına oranı % 5,38'dir. Çok ekli yinelemelere göz atalım:

Biz **başkayız**, onlar **başka**... (KD, s. 11)

Bizim **ihtiyaçlarımız**, onların **ihtiyaçları**... (KD, s. 11)

Ne yapayım yani, ille **evleneceksen**, **evlen**! (KD, s. 55)

-Bilmem, sen **yürüdün** ben de **yürüdüm. (KD, s. 65)**

Burada işini **uydurursan** adamsın, **uyduramadın** mı yedin boku!.. (AT, s. 36)

İşte böyledir bunlar, kendi **canının** kıymetini bilmez, şuna buna **can** dağıtır. (AT, s. 50)

Aslında Niko pek iyi biliyordu Bekir'in Yunan Askeri İstihbaratı ile ilgisi **olmadığını**, **olamayacağını**, ama kör şeytanın işi dokunamıyor ya bu sarı ayıya; mahcup düşmek istemez muavinine, bir kulp bulmak gerek: (AT, s. 84)

-Vire ne **duruyorsunuz**, **durmayın**, diye bağırdı usta. (AT, s. 163)

"**Bize** buyur, bu akşamı **bizde** geçirelim." (HB, s. 12)

Neyse, ne **dersen de**, ben **seni** sevdim bir kere, burada velilik yapacaksın **diye** (bunun kökü de de-fiilidir), **senden** vazgeçmem... (HB, s. 37)

O ki **senin** müridin olacak, bu köyde **senden** başka kimseye ısmarlayamam **onu**; bir de **seni** sevdim dedim ya, güvenim de **onun** içinde. (HB, s. 37)

Çünkü bunlar **azizdir**, **azizlere** verilir. (HB, s. 97-98)

2.6. Ek Yinelemeleri

Cümleyi oluşturan sözcüklere aynı anlam ve görevdeki eklerin getirilmesiyle oluşan bir yineleme türüdür. Bu tür yinelemelere her üç romanda da sık rastlanır. Küçük Dünya'da ek yinelemesi bulunan cümle sayısı 249 olup bu sayının romandaki cümle sayısına oranı % 5,17'dir. Azap

Toprakları'nda 198 ve oranı % 3,06'dır. Ek yinelemelerinin en çok olduğu roman Hacı Bektaş olup 280 cümlede bu tür yinelemeler yer almakta ve oranı % 7,97 olmaktadır. Ek yinelemeleri örnekleri ise şöyledir:

Sanki, yine onun ana**sı**, sevgili**si**, karı**sı** mı olmak istiyorum? (KD, s. 9)

Hani nefret**leri**, bunalım**ları**, hatta kıskançlık**ları**? (KD, s. 12)

- Akıl vermi**yorum**, hakikati söylü**yorum**. (KD, s. 114)

Aldır**ma**, ye**me** böyle kendini. (KD, s. 114)

Karısının ağlamaktan şiş**miş**, kızar**mış** güzel gözlerine bak**tı**, gül**dü**: (AT, s. 25)

Evveli bahar, taş taşıy**ıp**, kerpiç kar**ıp** kendi yapmıştı evini. (AT, s. 64)

Ye**sinler**, yat**sınlar**, zıbarıp git**sinler** diye düşündü Yunan, başka bir şey mi um**ar** biz**den**, bir hayvan**dan** az buçuk üstün mü tut**ar** bizi, hem de nasıl hayvan, sürüngen! (AT, s. 96)

Söyle**miyorsun**, de**miyorsun** anacığına. (AT, s. 154)

Türkmen kadınının göz nuru; al**lı**, sarı**lı**, mor**lu** ve daha birçok renk**li** kilimler, pek hoşuna gitti. (HB, s. 19)

İdris bir süre, kendi malı**ndan** mülkü**nden**; tarlaları**ndan**, evi**nden**, iki atı**ndan**, eşeği**nden**, tavukları**ndan**, birikmiş parası**ndan** bir anda vazgeçip, geçemeyeceğini düşün**dü**, sonra "Yok be Bektaş Efendi," de**di**, "beni bırak, mürit falan olamam ben!" (HB, s. 34)

Bunların hepsi tesadüfen Kırşehir'den gel**miş**, vaktiyle imam**lık**, müezzin**lik** et**miş** kişilerdi. (HB, s. 55)

Köylülere kendi mum**larını**, tabak**larını**, kaşık**larını** getirmeleri söylenmişti. (HB, s. 70)

Kadıncık mutluydu, bir de onu üz**en**, şaşırt**an**, yor**an** Ali Timurtaş'ın yaramazlıkları olmasa!.. (HB, s. 116)

2.7. Zıt Yapılı Yinelemeler

Zıt anlamlı sözcüklerin bir arada kullanılması anlamı çarpıcı kılar. İkilemelerin oluşum şekillerinden biri de zıt anlamlı sözcüklerin tekrarlanmasıdır. Zıt yapılı yinelemelerden bahsederken ikilemeler dışarıda bırakılarak, zıt anlama gelen sözcüklerin kullanıldığı cümleler üzerinde durulacaktır.

Küçük Dünya'da zıt yapılı yineleme yer alan cümle sayısı 29'dur ve bu cümleler romandaki cümle sayısının % 0,60'ına karşılık gelmektedir. Azap Toprakları'nda 35 cümle ve oranı % 0,54'tür. Hacı Bektaş'ta ise 81 cümlede zıt yapılı yinelemeler yer almaktadır ki romandaki cümle sayısına oranı % 2,30 olmaktadır ve dolayısıyla da bu tür yinelemelerin en yoğun olduğu romandır. Zıt yapılı yinelemelerin yer aldığı cümleler de aşağıdaki gibidir:

Gözümü **açsam** D'nin şiş karnını görür, gözümü **kapasam**, K kollarını açmış üzerime geliyor sanırdım. (KD, s. 29)

Önce pek heyecansız, âdeta alayla başlamıştım, **sonra** onun telaşı bana da geçti. (KD, s. 107)

Başımı kaldırdım, ufkun bir ucunda koskocaman, kıpkırmızı bir gün **batarken**, öbür ucunda koskocaman, testekerlek bir ay **doğuyordu**. (KD, S. 159)

O **önde**, öbürleri **arkada** yürüdüler. (AT, s. 15)

Genç adam bir şey anlamadı **önce**, **sonra** Amerikalılar geldi aklına, Haritatos güldüğüne göre, mesele yok demek ki, bir solukta: (AT, s. 85)

İçimde bir his var, ben **kaybettikçe**... Batı Trakya **kazanacak** gibi... (AT, s. 228)

Bizler **önce** şeriat, **sonra** tarikat, marifet ve hakikat deriz ve bu makamlarda ilerleyen kişi, bir önceki, iki, üç önceki makamlarını da beraberinde taşır, tümünün görevlerini de, sorumluğunu da üzerine alır. (HB, s. 77)

" Çünkü sadece **dıştan** yıkanırsa, **içi** kirli kalmış olur!" (HB, s. 107)

Gördüğün gibi, müritlik öyle **kolay** değil, **zor** zanaat!.. (HB, s. 137)

2.8. Zıt Paralel Yineleme

Bu yineleme çeşidi ise bir dize veya bölüğün başındaki sözcüğün aynı dize veya bölük sonunda tekrarlanmasıyla oluşmaktadır. (Özkan, 2011: 1602)

Bu tür yinelemeler romanlarda çok az yer almaktadır. Küçük Dünya'da 2 cümlede bu yineleme vardır ki oranı % 0,04'tür. Azap Toprakları'nda ise 8 cümlede bu yineleme yer alır ve oranı % 0,12'dir. Hacı Bektaş'ta ise bu örneğe rastlanmamaktadır. Zıt paralel yinelemeler şöyledir:

Vay anam **vay**. (KD, s. 44)

Olur mu **olur**!.. (KD, s. 123)

Vay Mahmut Ağa **vay**... (AT, s. 17)

Yapar mı **yapar**. (AT, s. 32)

-**Sus** be kadın **sus**. (AT, s. 137)

3. İkilemeler

İkilemeler dile zenginlik katan unsurlardır. Dilimizde oldukça yoğun bir kullanım alanına sahip olan ikilemeler üzerine de pek çok çalışma yapılmıştır. Örneğin Osman Nedim Tuna, Saadet Çağatay, Hasan Eren, Vecihe Hatiboğlu, Necmi Akyalçın vb. araştırmacılar ikilemeleri çeşitli bakış açılarıyla ele almışlardır.

Dilimizde ikileme, yineleme ve tekrar gibi isimlerle ifade edilen ikilemeler, inceleme açısından ise oluşum şekillerine göre, yapılarına göre, anlamlarına göre vb. pek çok şekilde ele alınabilmektedir.

Yineleme çeşitleri içinde kullanımı en sık olanı ikilemelerdir. Küçük Dünya'da 321 cümlede ikilemelere rastlanmaktadır ki bu sayı romandaki cümle sayısının % 6,66'dır. Bu cümlelerdeki toplam ikileme sayısı ise 342'dir. Azap Toprakları'nda 577 cümlede ikilemelere rastlanmaktadır ve ikileme kullanılan cümle oranı % 8,92'dir. Toplam ikileme sayısı ise 608'dir. Hacı Bektaş'ta da 370 cümlede ikilemeler yer almaktadır ve bu cümlelerin oranı % 10,54'tür. Romandaki toplam ikileme sayısı ise 413'tür.

Üç romandaki ikileme sayılarını daha iyi karşılaştırmak için toplam ikileme sayısına ve bunların romanlara göre dağılımına baktığımızda, toplam ikileme sayısı 1363 olmaktadır. Bunların % 25,10'u Küçük Dünya'da, % 44,60'ı Azap Toprakları'nda ve % 30,30'unun da Hacı Bektaş'ta yer aldığını görürüz.

İkilemeler oluşum şekilleri bakımından da *aynı sözcüğün tekrarıyla oluşanlar, eş anlamlı sözcüklerle oluşanlar, yakın anlamlı sözcüklerle oluşanlar, zıt anlamlı sözcüklerle oluşanlar, biri olumlu diğeri olumsuz sözcüklerle oluşanlar, biri anlamlı bir anlamsız sözcüklerle oluşanlar, her ikisi de anlamsız olan sözcüklerle oluşanlar* şeklinde gruplandırılabilir. İkilemelere oluşum şekilleri açısından bakıldığında da her üç romanda da *aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler*in çok fazla olduğu görülmektedir. Romanlardaki ikileme örneklerini de şöyle verebiliriz:

Bak karıcığım, mademki Allah'a inanıyorsun; O'nun adaletini de **kayıtsız şartsız** kabul et. (KD, s. 11)

-**Bak bak**, sen neler de biliyorsun Nur. (KD, s. 25)

Yatağıma **yatar yatmaz**, hemen küçük köpeğime **sıkı sıkı** sarılır, o gün öğrendiklerimden tekini hatırlamadan uyumaya çalışırdım. (KD, s. 33)

Urfa'da **pırıl pırıl** güneşi bulduk. (KD, s. 62)

Ferit, arkasını filozoflara, âlimlere dayayıp, onların diliyle, onların fikirleriyle **rahat rahat** konuşuyor, **çok çok** fazla konuşuyor. (KD, s. 68)

Yumulmuş içine, **kat kat** olmuş. (AT, s. 12)

Tepeden tırnağa alaylı alaylı süzdü: (AT, s. 27)

Bir de **şurdan burdan** geçerken, eskileri gibi **yılışık yılışık** bakmıyordu **kadına kıza**; başını eğip geçiyordu. (AT, s. 136)

Ama karı **dır dır** ediyor, şu evler bitse de geçsek diyor. (AT, s. 171)

Toprağı fark ediyor musun, abe **içten içe** kabarıyor, bir kere daha gevşedi, sanki gel bağrıma diyor, sanki gel al beni diyor; hayat ağaçlara **damla damla** akıyor. (AT, s. 198)

İşte istemiyorum sormayı, koskoca adam, küçük kızından **din iman** öğrenecek... (HB, s. 8)

O zaman İdris baktı; "**Adam gibi adam**dı bu çağrıcı, **okuma yazma** da biliyor, köylülerin bazı sözlerini elindeki kâğıt tomarına not ediyordu. (HB, s. 8)

Türkmenler büyük bir aşkla saldırdılar, fakat onların kılıçları Frenk askerlerinin gelişmiş zırhlarını aşamadı, **ister istemez** gerilemeye başladılar. (HB, s. 44)

Bunu **söyler söylemez** bir kahkaha attı Ferhat Ağa, sonra ciddileşti; "Sen bana bakma, şaka ettim!" dedi. (HB, s. 77)

"Efendim, zaten 'insan olma' da **üç aşağı beş yukarı** bütün bunların toplamı değil midir?" (HB, s. 175)

Sonuç

Emine Işınsu'nun incelediğimiz üç romanında da yinelemeler oldukça yoğun olarak kullanılmaktadır. Romanlardaki cümlelerin büyük çoğunluğunda bir veya birkaç yineleme örneği bulunmakta, bu örnekler de romanlara adeta şiir etkisi katmaktadır. Böylece romanların okunması daha zevkli hale gelmekte ve bazı bölümler adeta şiir dizeleri gibi akılda kalmaktadır.

Yineleme çeşitlerinin kullanım sıklığı da romanlara göre farklılık göstermektedir. Örneğin ön yinelemelerin en yoğun olduğu roman Küçük Dünya iken, art yinelemelerin en yoğun olduğu roman ise Hacı Bektaş olarak görülmektedir.

Yineleme bahsi içinde ele aldığımız ve başlı başına bir inceleme konusu da olan ikilemeler ise her üç romanın da en çok kullanılan yineleme örnekleridir. Bazı ikilemeler her üç romanda da görülürken *"hadi hadi, için için, küçük küçük ..."*, bazen iki romanda yer alıp birinde yer almamaktadır. Ancak incelediğimiz romanlardaki ikilemelerin çoğunlukla her romanda farklı olduğu dikkat çekicidir. Ayrıca romanlarda kullanılan bazı ikilemelerin özgün bir oluşum şekilleri olduğunu da belirtelim: *''klakson klakson, uslu akıllı, mücevher mücevher..."*

Kaynakça

AKYALÇIN, Necmi (2007), Türkçe İkilemeler Sözlüğü- Tanıklı-, Anı Yayıncılık, Ankara.

ÇÜRÜK, Yasemin (2009), Attila İlhan'ın Kurtlar Sofrası Adlı Romanında Geçen İkilemeler, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana. (https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp- 17 Kasım 2016'da erişildi.)

DELİCE, H. İbrahim (2007), Türkçe Sözdizimi, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul.

DOĞAN, Levent vd. (2006), Üniversiteler İçin Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

ERGİN, Muharrem (2002), Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım/Yayım/ Dağıtım, İstanbul.

HEPÇİLİNGİRLER, Feyza (2010), Türkçe Dilbilgisi Öğretme Kitabı, Everest Yayınları, İstanbul.

IŞINSU, Emine (2012), Azap Toprakları, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

IŞINSU, Emine (2012), Hacı Bektaş, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

IŞINSU, Emine (2012), Küçük Dünya, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

KAVRUK, Hasan vd. (2006), Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Uğurel Matbaası, Malatya.

Komisyon (2005), Türkçe Sözlük , Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KORKMAZ, Zeynep (2003), Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ÖZKAN, İbrahim (2011) , ‘’Türk Atasözlerinde Yinelemeler’’, *Turkish Studies 6/1,* s. 1595-1603.

TUNA, Osman Nedim (1986), Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabiî Bir Ünsüz Dizisi, Türk Tarih Kurumu Yayınlar

ENGELLİLERİN ENGELLERİ KALDIRILMASINDA SEVGİ İZİNİN ÖNEMİ: NİĞDE ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Bülent KARA

Arzu CAN

Niğde Ömer Halisdemir Universitesi

bkara@ohu.edu.tr

arzucn@hotmail.com

Özet

Bilişsel, duyuşsal ve fiziksel yetmezliği olarak tanımlanan engellilik kavramı günümüz toplumlarının amaçlarını gerçekleştirmede önemini gittikçe arttırmaktadır. Toplumların amacını tam gerçekleştirebilmesi için toplumu oluşturan üyelerin tümünün amaca yönelik eylemde bulunması gerekir. Bu eylemde eksik kalan taraf ya da amacın gelişmesine engel olan taraf engelli bireylerdir. Engellilik alanında yapılan çalışmalarda sosyal boyutun ihmal edilerek, yalnızca tıbbi boyuttan bakılmış olması, engelli insanların "farklı" oldukları yolundaki anlayışın yerleşmesinde önemli bir rol oynamış, böylece bütünleşmeden çok, farklılıkları öne çıkaran geçici, anlık çözümlere odaklanılmıştır. Şüphesiz, engellilerin farklılıklarının bilincinde olunması; onların engel durumlarına ilişkin ihtiyaçların belirlenmesi ve bu yönde hizmet geliştirilmesinde önemli bir faktördür. Ancak, engelli bireylerin ihtiyaçları yalnızca tıbbi ve fiziksel düzenlemelerle ilgili boyutları değil en az bunun kadar sosyal boyutları da içermektedir. Toplumumuzda engelliler; güçsüzlük, acizlik, düşkünlük, çaresizlik, acıma ve acınma nedeni olarak algılanmaktadır. Toplumun bu bakış açısına karşı engelli bireyler içine kapanık ve hayattan hiçbir beklentisi olmayan kişiler haline gelmektedir. Kendilerinin engelleri yüzünden toplumdan soyutlamakta ve kendini eve kapatmaktadır. Oysa toplum engelleri kaldırarak engelliye acımak yerine destek olmalı ve sosyalleşmesi için gerekli imkânları sağlamalıdır.

Sevgi izi projesi bu engelliliği ortadan kaldırmakta görev ifa etmediktedir. Sevgi izi projesi, engellilerin kaybolduklarında; kendilerini ifade edememeleri, nereye gideceklerini ve ne yapacaklarını bilememelerinden dolayı ortaya çıkan sorunların çözüme kavuşturulup bireylerin kendilerini daha güvende hissetmeleri için oluşturulmuş bir projedir.

Bu projede engellilerin elinin üzerine, Sevgi İzi için tasarlanmış bilgisayar sisteminin onlara özel olarak verdiği numara dövme olarak yazılıyor. Başlarına ne gelirse gelsin engelli bireyler bulunduklarında, Sevgi İzi numarasının sistemde taranması sayesinde kimlikleri ve adresleri tespit edilerek yakınlarına ulaştırılıyorlar. Özellikle zihinsel engelliler, Alzheimer hastaları, yaşlılar veya kendini ifade etmekte güçlük çeken çocuklar için hayati önem taşıyan bu iz, herkes açısından önemlidir. Unutulmamalıdır ki her normal birey potansiyel bir engellidir.

Bu çalışmada Niğde ili sınırları içindeki sevgi izi yapılan zihinsel engellilerin ailelerinin düşüncelerine, hayat hikâyelerine, değerlerine ve kararlarına başvurularak, aileler ile yapılandırılmış derinlemesine ikili görüşmeler yapılmıştır..

Anahtar Kelimeler: Sevgi İzi, , Engelliler, Engellilik, Niğde

1) Giriş

Tarihin her döneminde toplumlarda dezavantajlı özel gruplara yönelik farklı bir takım tutum ve davranışlar, toplumsal normlar oluşturulmuştur. Yoksullara yardım etmek, fakir çocuklara eğitim sağlamak, hastalara, evsizlere ve yaşlılara destek olmak ve yararlanmaları için kurumlar tesis etmek ilkçağlardan beri var olagelmiştir. Ancak Avrupa'da 18. yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte geleneksel yardımlaşma kurumları ve yardımlaşmayı teşvik eden dini müesseselerin önemli ölçüde etkinliklerini kaybetmesi, toplumsal bir gerçeklik olan dezavantajlı grupların, görmezden gelinmesine ve kendi kaderleri ile baş başa bırakılmasına sebebiyet vermiştir. Dünyada ve Türkiye'de dezavantajlı, engelli bireylere yönelik olumlu gelişmeler, yasal düzenlemeler ile sağlanabilmiştir. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte gerek uluslararası örgütler, gerekse de ulusal hükümetler konunun önemini daha iyi kavrayabilmişlerdir.

Tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de engelli bireyler toplumun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Son rakamlar, ülkemizde 8,5 milyona yakın engelli vatandaşımız olduğunu göstermektedir. Bu da demektir ki; Türkiye'de yaklaşık her 9 kişiden biri kısıtlayıcı engelliliğe sahiptir. Toplumun, böylesi yüksek bir oranda içinde barındırdığı bu bireylerimiz de, elbette, tüm diğer bireylerle eşit haklara sahip olmalıdırlar. Ulusal ve uluslararası sosyal politikalar üreterek yasal düzenlemeler ile dezavantajlıların özellikle de engellilerin hayata daha sıkı sarılmaları, temel insan haklarından yararlanabilmeleri ve her şeyden önemlisi üreten ve mutlu bireyler olarak ülke değerlerine katkıda bulunur hale gelmelerini sağlamak çağdaş devletlerin anayasal öncelikleri arasında yer almıştır (Blau, J. ve Abramovitz, 2003: 282). Engellilerin toplumsal hayatta olabildiğince aktif hale gelebilmesi ve engelsiz bir vatandaşın sahip olduğu haklardan faydalanabilmesi için ülkemizde de değişik zamanlarda yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda yükseköğrenim gören engelli öğrencilerin öğrenim hayatlarını kolaylaştırmak, akademik ortamlarını hazırlamak ve eğitim-öğretim süreçlerine tam katılımlarını sağlamak amacıyla, gerekli tedbirleri almak için kurumlar oluşturulmuş ve bu haklar hukuksal düzenlemelerle güvence altına alınmıştır.

Engelli meselesi, sadece bir sağduyu değil, aynı zamanda bir hak ve adalet meselesidir. Engelli insanlarımız da, eşit muamele, itibar, yaşamlarını bağımsız idame ettirme ve toplumun bir parçası olma gibi haklara sahip olmalıdırlar. Bizim üzerimize düşen görev ise, engelli vatandaşlarımıza bu haklarından faydalanmaları için imkân ve fırsatlar sağlamak olmalıdır.

Bu bağlamda, engelli vatandaşlarımızın, sosyal, kültürel ve ekonomik yaşama entegrasyonunun sağlanması amacıyla, yetkili kurumların yenilikçi yaklaşımlar doğrultusunda çalışmalarda bulunması gerekmektedir. Engelli vatandaşların, hayata sarılmaları ve geleceğe güvenle bakmaları ancak bu sayede olacaktır. 2005 yılında çıkartılmış olan Özürlüler Kanunu, bu çerçevede, oldukça önemli bir adım olmuştur ve Türkiye'deki engellilerin sosyal haklardan ve hizmetlerden yararlanma kapsamını ciddi manada genişletmiştir.

1.A. Araştırmanın Problemi

Ülkemizdeki engelli bireylerin sorunları her daim yürek burkan dramlarla sonuçlanmaktadır. Sorunların belirlenip çözüme kavuşturulması, engelli bireylerin yaşam kalitelerine doğrudan olumlu katkılar sağlayacaktır. Böylece toplum içerisinde daha huzurlu ve uyumlu bir yaşam sürdürebileceklerdir. Bireysel iyilik hali olarak tanımlayabileceğimiz yaşam kalitesi, yaşamın farklı evrelerinde hissedilen ve bireyin öznel doyumunun bir ölçüsüdür. Bu bağlamda, bu projeyle engelli bireylerin kaybolduklarında sevgi izi sayesinde yakınlarına ulaşabilecekleri ve hem engelli bireylerin hem de ailelerin sorunlarına çözüm bulunmuş olacağı yaygın bir şekilde ilgili ailelerle paylaşılacaktır. Böylelikle hem aileler hem de bireyler toplum içerisinde kendilerini güvende hissedecektir.

1.B. Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Çalışmada en genel anlamıyla zihinsel engelli bireylerin kaybolduklarında; kendilerini ifade edememeleri, nereye gideceklerini ve ne yapacaklarını bilmemelerinden dolayı ortaya çıkan sorunlara sevgi izi projesiyle hem kendilerine hem de ailelerine çözüm bulunması konusunda farkındalık tespiti amaçlanmıştır. Bu tespit yapılırken çalışma, aynı zamanda konunun özüne dair bilgi akışı da sağlamayı ve amaç doğrultusunda, şu problemlere yanıt aranmayı amaçlamaktadır.

1. Sevgi İzi projesinden haberdar mı?
2. Engelli bireylerin engellilik nedenleri nelerdir?
3. Sevgi İzi ile engellilik problemleri ortadan kaldırılabilir mi?
4. Bu kadar kıymetli ve kritik bir öneme sahip olan bu proje aile için ne ifade ediyor?

2. Literatür Taraması

Günümüz Türkiye'sinde engelli profilini incelediğimizde, söz konusu sorunlar nedeniyle, engellilerin toplumla bütünleşme yönünde büyük sorunlar yaşadıkları görülmektedir. 'Engelli' sözcüğü genelde hareket yeteneği sınırlanmış bireyi çağrıştırmaktadır. Hareket yeteneğini sınırlayan nedenler ise doğuştan getirilen, doğum sırasında karşılaşılan ya da sonradan yaşanan bir hastalık veya kaza sonucu ortaya çıkan bir işlev bozukluğundan kaynaklanıyor olabilir.

Engelliliği: “doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük ihtiyaçlarını karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi” olarak tanımlamak mümkündür.

Engelliliğin tanımında bazı sosyal faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir. Bu faktörleri şu şekilde sıralayabilmek mümkündür: Bakıma muhtaçlık, çalışabilirlik, sosyal hayata uyumun sağlanabilmesi, ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik.

Engelli; Yaralanma ya da fiziksel veya zihinsel bir rahatsızlık nedeniyle bazı hareketleri, duyuları veya işlevleri kısıtlanan kişi. Engeller doğuştan gelebilir veya sonradan geçirilen hastalıklar veya kazalar sonucu ortaya çıkabilir.

Sevgi İzi: Elinizin üzerine, Sevgi İzi için tasarlanmış bilgisayar sisteminin size özel olarak verdiği numara dövme olarak yazılıyor ve başınıza ne gelirse gelsin bulunursanız Sevgi İzi numarası sistemde taratıldığında kimliğiniz, adresiniz ve yakınlarınızda bulunuyor. Özellikle zihinsel engelliler, Alzheimer hastaları, yaşlılar, kendini ifade etmekte güçlük çeken çocuklar için hayati önem taşıyan bu iz, herkese gereklidir.

Yetersizlik; Zedelenme ya da bazı sapmalar sonucu, bir insan için normal kabul edilen bir etkinliğin ya da hareketliliğin, engellenme veya sınırlanması haline, yetersizlik denmektedir. Birey zedelenme ya da sapma sonucu yaşamında birtakım güçlüklerle karşılaşır, bazı güçlüklerin üstesinden gelmede yetersiz kalır. Bacaklarının olmayışı ya da fiziksel özürlü oluşu, yürüyememe, yürüyerek yapılacak etkinliklerde yetersiz hale gelmesine neden olur.

Engellilik; Engellilik konusunda değişik kaynaklarda çoğunlukla da aynı anlama gelecek şekilde farklı kavramlar kullanılmaktadır. Bunlar arasında en sık rastlanılanları ise “bozukluk”, “engelli”, “özürlü” ve “sakat” kavramlarıdır. Bu kavramlar üzerinde henüz bir anlaşma sağlanamamıştır ve tek bir anlam için farklı durumlarda farklı kavramlar kullanılmaktadır. Engellilerle ilgili kavram konusunda Türkçenin yanı sıra birçok dilde de yaklaşık olarak aynı anlama gelen birden fazla sözcük bulunmaktadır. Örneğin Türkçede genel düzeyde engelli, özürlü, sakat sözcükleri aslında aralarında anlam fakları olduğu halde aynı anlama gelmek üzere kullanılmaktadır.

Engelliliğin her zaman her yerde geçerli ölçülerle tanımını yapmanın bir hayli güç olmasından dolayı literatürde çok değişik tanımları yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirgesi’nde, “Kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri (bedensel ya da sonradan olma) herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar” engelli olarak tanımlanmaktadır.

Zihinsel Engelli; İnsan vücudunun en karmaşık olan organı beyin, gelişimini tamamlayamaması veya hastalık ya da kaza sonucu düzenli işleyişini yitirmesi.

3.Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında, öncelikle ikincil kaynaklar aracılığıyla Niğde ili sınırları içindeki zihinsel engelliler ve onların aileleri tespit edilmiştir.. Bu veriler Niğde Engelliler Derneği ve belediye ve bakanlıkların bünyesinde bulunan Aile ve Sosyal birimler aracılığıyla elde edilmiştir. Daha sonra bu aileler ile Sevgi İzi projesi hakkında derinlemesine yapılandırılmamış ikili görüşmeler yapılmıştır. Tespit edilen aileler arasında veya Kartopu ile genişletilmiş aile örnekleminde görüşmeyi kabul eden tüm ailelerle mümkün olduğunca ikili görüşmeler yapılmıştır. Araştırmamızda Sevgi İzi projesinin yanı sıra ailelerin düşünceleri, hayat hikâyeleri ve tecrübeleri, korkuları ve gelecek tasavvurları da toplanacak veriler arasında görülmektedir. Çalışmamızda mümkün olduğunda yaş ve cinsiyet gibi değişkenlerde modele entegre edilmiştir.

4.Verilerin Analizi Işığında Sevgi İzinin Önemi

Yaptığımız görüşmeler engelli aileleri hayatta birçok sıkıntı ile iç içe yaşamaktadırlar. Aileler ilk olarak engelli bir çocuğa sahip olduklarını duyduklarında üzüntü hissettiklerini, daha sonra alıştıklarını, engelli çocukların aileye bir hediye ya da ceza olarak verildiğini düşünmektedirler. Çocuklarının kaybolmasından korkmaları, güçsüz olmalarından, hiçbir şeyi bilmemelerinden artık kimseye güven duymadıklarından kaynaklanmaktadır. Ailelerin en büyük korkusundan birisi çocuklarının kaybolmalarıdır. Sevgi İzini yaptıran ailelerin ortak noktaları Sevgi İzi gibi projelerin

yapılarak toplumda onlarında var olduklarını göstermek istemektedirler. Sevgi İzi projesi ile tüm engellerin ortadan kalkmayacağını ama bu proje onlar için bir umut olduğunu vurgulaşmışlardır Toplum olarak engelli ve hasta yakınlarına karşı toplumsal algı ve tutumların değiştirilmesi istenmektedir. Engelli çocukları olan ailelere dışlayıcı bir şekilde yaklaşanların bir kısmı onlar için saf, deli, özürlü gibi damgalayıcı ve küçümseyici kavramlar kullanmaktadırlar. Aileler çocuklarına üzgün üzgün batkılarını bu duruma alıştıklarını vurgulamışlardır. İstedikleri bir an için kendilerini onların yerlerine koymalarıdır. Çocuklarını gören herkes ya yolunu değiştiriyor ya da üzgün bakışlarla uzaktan izliyor. Onlar farklı hissetmek istemiyorlar. Hatta yanlarından geçerken onlara bir tebessüm etmemizden çok mutlu olacaklarını söylemişlerdir. Çünkü kimse onlara gülümsemiyor. Oysa ki bir gülümseme dünyamızı değiştirebilir. İnsanlık " bir gülümseme" ile eksilir mi? Bu şekilde davranılması aileleri toplumla iç içe yaşamaktan soyutlamaktadır. Zaten aileler engelli veya yardıma muhtaç bir bireye sahip oldukları için kendilerini suçlu hissetmektedirler. Engelli ve yardıma muhtaç hasta ailelerinin toplumla iç içe yaşaması için kamu tarafından Sevgi İzi gibi projelerin çoğaltılmasını istemektedirler.

5. Sonuç

Her toplumda doğrudan ya da dolaylı biçimde üyelerin uyması beklenen belirli normların ve beklentilerin bulunduğu, bu norm ve beklentilerin dışında kalan ya da belirli yönlerden farklılığı olan insanlara karşı genellikle olumsuz tutumların geliştirilebildiği görülmektedir. Engelli bireylere yönelik tutumlar konusundaki araştırmalar, bu bireylere yönelik basmakalıp, ön yargılı ve reddedici tutumların varlığına ilişkin bulgular ortaya koymaktadır (Akt. Home, I985; Akt. Lombana, 1980; Özyürek.2000). Toplumsal bütünleşme açısından tüm bireylerin göz ardı edilmeden temel ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması gerekmektedir. Engelli olmayan bireyler kadar engelli bireylerin de sorunlarına, ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmak, bu konuda yapılan/yapılacak araştırmaları değerli kılmaktadır. Birçok araştırmacının belirttiği gibi (Barton, 1996; Darke, 1994; Corbett, 1994) bireyin sosyal pozisyonu ve saygınlık düzeyi sosyal çevresiyle geliştirdiği/ geliştirebildiği oranda belirginleşir. Engelli bireylerin yaşadıkları toplumda iş edinme, evlilik, boş zaman değerlendirme, meslek edinme ve eğitim fırsatlarını yakalayabilmeleri onların sosyal statü kazanımında ve dolayısıyla sosyal tanımlamalar çerçevesinde toplumla bütünleşmesinde belirleyicidir. Bu bütünleşmede engelli bireye ilişkin genel kabullerin nasıl şekillendiği önemlidir. Bireylerin genel kabulleri, onların ortak duygu, düşünce ve pratikleri ile inşa edilen kültürel tanımları oluşturmaktadır. Son yıllarda "normal" ve "engelli" (bozukluğu olan) arasındaki ayrımın yok edilmesi çabaları ve bu noktada şekillenen söylemler ön saflara çıkmıştır. Bu söylemin öncülerinden, Sutherland (1981), engelliliğin yalnızca insanların küçük bir azınlığının fiziksel durumu olmadığının hatırlanması gerektiğini belirtmiş ve engelliliği, insanlığın normal bir durumu olarak algılanması gerektiğini vurgulamıştır. Shakspeare'e göre, (1994, s. 23) engelli insanlarla engelli olmayan bireyler arasındaki farklılık, engelli bireylerin aksayan bedenlere veya zihinlere sahip olması değildir, sadece engellileştiren bir toplum içerisindeki ezilen bir azınlığı temsil etmelerinden kaynaklanmaktadır. O halde bu içerikte engellilik, sosyal biçimde önemli bir bedensel bozukluğu olanların daimi sosyal statüsüdür (Miller, 2005'de aktarıldığı gibi). Engellilik sosyal ayrımcılığın belirli bir biçimidir. Bu ayrımcılığın kaynağında engelli bireylere yönelik oluşturulan kültürel tanımlamaların ya da kültürel resmetmenin hâkimiyetini unutmamak gerekmektedir Türkiye'de engelli bireylerin sosyal yaşamlarında "engellileştirilmesinin" önüne geçebilmek için konuya ilişkin bilimsel araştırmalara ve bu sonuçların dikkate alındığı sosyal politikalara ihtiyaç vardır. Finkelstein'ın da ifadesiyle (1987), *"farklılıkları kutlayarak, insanlık ailesine katılmayı ve dolayısıyla insanlığı kutlamayı başarmış olacağız"* vurgusunu unutmamak gerekmektedir.

5.Kaynakça

Aslan Atik, Lise Son Sınıf Kız Öğrencilerin Cinsiyet Rollerine İlişkin Düşünceleri ,Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Burcu, Esra. "Özürlülük kimliği ve Etiketlemenin Kişisel ve sosyal Söylemleri", Hacettepe Üniversitesi, 2006.

Burcu, Esra (2015). Engellilik Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık

Kulaksızoğlu, Adnan, Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları/ Anne Baba ve Öğretmenler için El Kitabı(İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları,2011).

Mustafa Öztürk, Türkiye'de Engelli Gerçeği(İstanbul: **MÜSİAD Cep Kitapları: 30, 2011) s.17-22.**

Öğrencilerin Yaşam Kalitelerine Etkisinin İncelenmesi, T.C. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

Sayın Önal, Sosyolojiye Giriş Erdem Kitapevi, İzmir, 1985

Yavuz Filiz, Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Karşılaştıkları Sorunsal Dışlanma Üzerine Bir Araştırma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2016.

Yıldız Müslüm, Lise Öğrencilerinin Akran Öğretimi Alarak, Zihinsel Engelli Öğrencilerle Yaptıkları Etkinliklerin, Engelli Bireylerin Eğitilmesine İlişkin Tutumlarına Ve Zihinsel Engelli (abys.marmara.edu.tr)

Docplayer.biz.tr/5170713-Sanliurfa-da-engelli-bireylerin-ve-ailelerin-toplumsal-haytta-yasadiklari-zorlukların-arastirilmasi-projesi-arastirma-raporu.html. docplayer.biz.tr, 22 Nisan 2016' da erişildi.

https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Engellilik

https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Zihinsel_engelli

www.benibuldular.com/hakkimizda

www.engelliler.biz/forum/sakatlik-calismalari-insiyatifi/130131-sakatlik-ve-aile-üzerine-dikmen-bezmez.html

İLKOKUL DÖNEMİ ÇOCUĞA SAHİP ANNE-BABALARA YÖNELİK "EŞLERİN ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARINI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ" GELİŞTİRME ÇALIŞMASI*

A STUDY TO DEVELOP "PARENTING ATTITUDES OF COUPLES ASSESSMENT SCALE" FOR PARENTS WHO HAVE A PRIMARY SCHOOL PERIOD CHILDREN

Arzu ÖZYÜREK

Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü.

a.ozyurek@karabuk.edu.tr

Özet

Çocuğun gelişimi üzerinde, anne-babaların tutumları oldukça etkilidir. Anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarının farklı yöntemlerle belirlenmesi daha güvenilir sonuçlar verebilir. Bu çalışmada, eşlerin anne-baba olarak birbirlerinin çocuk yetiştirme tutumlarını belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubunu, ilkokul dönemi çocuğa sahip 349 anne ve 334 baba olmak üzere 683 anne-baba oluşturmuştur. Verilerin analizinde AFA sonrası ölçeğin üç alt boyuttan ve 35 maddeden oluştuğu görülmüştür. Oluşan ölçek yapısının 1. faktörüne ait Cronbach alfa değeri 0,97, 2.faktörüne ait alfa değeri 0,77 ve 3.faktörüne ait alfa değeri 0,70 olarak bulunmuştur. Test-tekrar test korelasyonları 1.faktör için 0,82, 2.faktör için 0,80 ve 3.faktör için 0,86 bulunmuştur. Ölçeğin, ilkokul dönemi çocuğa sahip anne-babaların birbirlerinin çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirmede güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anne-baba tutumları, çocuk yetiştirme tutumu, eşler, ölçek geliştirme, ilkokul dönemi.

Abstract

The parenting attitudes are very effective on the child's development. The determination of the parental attitudes with different ways could provide more reliable results. The present study aims to develop a scale to determine the attitudes of the couples as parents for each other's child-rearing approach. The study group included a total of 683 parents, 349 mothers and 334 fathers who have a primary school period children. In data analysis, it was observed after the exploratory factor analysis that the scale included three sub-dimensions and 35 items. The Cronbach alpha coefficient for the first factor was 0,97, for the second factor was 0,77 and the alpha value for the third factor was 0,70. Test-retest correlations were found to be 0,82 for factor 1, 0,80 for factor 2, and 0,86 for factor 3. As a result, it was concluded that the scale was reliable for parents in assessment of the parenting attitudes of each other.

Key words: Parent attitudes, parenting attitude, couples, scale development, primary shool period.

**Bu çalışma, Karabük Üniversitesi BAP tarafından desteklenen KBÜ-BAP-16/1-KP-073 no'lu "Anne Baba Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeklerinin Geliştirilmesi" projesinin bir ürünüdür.*

Giriş

Çocuğun gelişimini ilk ve en önemli ölçüde etkileyen bireylerin anne ve babalar olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Çocuğun kalıtımsal özellikleri yanında, en yakın çevresini oluşturan anne ve babaların çocuklarına karşı tutumları, çocuğun gelişimi üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Anne-babalık tutumları, anne-babaların çocuklarını yetiştirmeye yönelik olarak çocuklarına karşı duygu, düşünce ve davranış eğilimlerini tanımladığı söylenebilir.

Anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarının çocukların gelişim alanları yanında uyum ve davranış sorunları ve okul başarısı gibi birçok alanda etkisi bulunmaktadır (Bozyiğit vd, 2003; Kuzu, 2006; Liyanage, Prince & Scott, 2003; Özyürek & Tezel Şahin, 2012). Bu nedenle yapılan çok sayıda akademik çalışmada, anne-babaların çocuklarına yönelik tutumlarının ve bu tutumların çocuklar üzerinde etkilerinin belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Fakat bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutları olduğu için tutumların değerlendirilmesi zordur. İstatistiksel açıdan bakıldığında somut

durumları ölçmek daha kolay iken sosyal bilimler alanında ölçme yapmanın oldukça zor olduğu söylenebilir (Çetin, 2017; Ercan & Kan, 2004).

Anne-baba tutumlarının belirlenmesine yönelik olarak ölçme araçları, genellikle bireylerin çocuk yetiştirmeye yönelik tutumlarını algıladıkları biçimde ifade etmelerine veya çocukların anne-baba tutumlarına nasıl gördüklerine dayanmaktadır. Alan yazında geliştirilen veya uyarlaması yapılarak anne-baba tutumlarının ölçülmesinde sıklıkla kullanılan ölçme araçlarından bazıları aşağıda verilmiştir (Karabulut Demir & Şendil, 2008; Kuzu, 2006; Öğretir, 2004; Öner, 1996; Özyürek & Tezel Şahin, 2012; Sümer & Güngör, 1999; Torun, 1989; Ural vd, 2012),

- Anne Baba tutum Envanteri ve Anne Baba Tutum Ölçeği (Geliştirme: Kuzgun, 1972)
- Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutum ölçeği-PARI" (Uyarlama: Le Comte, Le Comte &Özer, 1978)
- Aile Çocuk İlişkileri Ölçeği-PARQ (Uyarlama: Anjel & Erkman, 1980)
- Aile Tutum Envanteri (Geliştirme: Öner & Torun, 1989)
- Ebeveyn Tutum Ölçeği (Geliştirme: Karabulut Demir & Şendil, 2008)
- Anne Babalık Stilleri ve Boyutları Ölçeği (Geliştirme: Önder & Gülay, 2009)
- Aile Çocuk Yetiştirme Tarzları Ölçeği (Geliştirme: Ural, Güven, Azkeskin & Kılıç, 2012)
- HAMEL Anne Tutum Testi (Uyarlama: Özdoğan)
- Anne Baba Stilleri Ölçeği (Geliştirme: Sümer & Güngör, 1999)
- Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Anne-Baba Görüşleri Ölçeği-ÇOYGÖ A Formu (Geliştirme: Özyürek, 2017a).
- Anne-Baba Tutum Ölçeği-ABTÖ A Formu (Geliştirme: Özyürek, 2017b).

Bireyler, tutumlarının tam olarak farkında olamayabilirler. Bu nedenle, tutumların belirlenmesinde kendi görüşleri yerine farklı bir bakış açısından değerlendirmek daha anlamlı veriler sunabilir. Bu yöntemlerden biri gözlem olabilir. Fakat gözlem, gözetleme yoluyla bilgi edinme yöntemidir (Kepçeoğlu, 2001) ve bu araştırmacılar için oldukça büyük zaman kaybına neden olabilir. Ayrıca gözetlendiğini bilen bireylerin tutumlarında farklılıklar görülebilir. Pahalı ve zaman alıcı bir teknik olması yanında, bazı durumlarda da gözlem yapmak imkânsızdır (Tezbaşaran, 2008). Bu çerçevede Özyürek (2017) tarafından, okul öncesi çocuğa sahip anne-babaların çocuk yetiştirmeye yönelik görüş (ÇOYGÖ-A Formu) ve tutumlarının (ABTÖ-A Formu) ayrı ayrı değerlendirildiği, ayrıca eşlerin anne-baba olarak birbirlerinin çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirmeye dayalı (EŞTÖ-A Formu) üç farklı ölçek geliştirdiği görülmüştür. Ölçek okul öncesi çocuğa sahip anne ve babaların birbirlerinin çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirme fırsatı sunmaktadır.

Bu çalışmada, ise ilkokul dönemi çocuğa sahip eşlerin birbirlerini gözlemlerine dayalı bir çocuk yetiştirme tutum ölçeği geliştirmek amaçlanmıştır. Böylece, ilkokul yaş grubu çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının belirlenmesinde, bireyin kendini değerlendirmesi yerine çocuğuyla etkileşimlerini uzun süre gözleyen biri olarak eşinin görüşlerine dayalı değerlendirilebileceği ve daha güvenilir veriler elde edileceği öngörülmektedir.

Yöntem

Ölçek geliştirmede ilk adım, konuyla ilgili alan yazın taramasıdır. Ölçüm şekli için format belirlenerek soru havuz oluşturulmalıdır. Maddeler tasarlanırken maddelerin anlaşılır ve sade olması, birden fazla yargıya sahip olmaması gibi özellikleri dikkat edilmelidir. Madde havuzu için uzman görüşüne başvurulmalıdır. Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmalıdır (Karakoç & Dönmez, 2014). İlkokul dönemi çocuğa sahip anne-babaların tutumlarının belirlenmesi amaçlanan ölçeğin geliştirilmesinde, likert tipi ölçek geliştirme yaklaşımında izlenen adımlar izlenmiştir (Tezbaşaran, 2008). Bu adımlar aşağıda sıralanmıştır.

- Anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarıyla ilgili alan yazın taranarak tutumlar sınıflandırılmış, her bir tutum için gözlenebilir işaretçiler olarak maddeler belirlenmiştir. Bu aşamada demokratik (21 madde), baskıcı-otoriter (13 madde), aşırı hoşgörülü (9 madde), aşırı koruyucu (14 madde), mükemmelliyetçi (5 madde) ve tutarsız tutum (9 madde) boyutlarında madde havuzu oluşturulmuştur. Maddeler, ebeveynin eşiyle ilgili gözlemini yansıtan "Eşim, çocuğumuzu şımartır", "Eşim, çocuğumuza duyduğu güveni her zaman ona belirtir." Gibi gözleme dayalı ifadelerden oluşmuştur.

- Deneme formu, ölçme-değerlendirme ve çocuk gelişimi alanlarında toplam 9 uzmana gönderilerek ölçek maddelerinin alt boyutlara uygunluğu, açıklık ve anlaşılırlığı, bilimselliği gibi konulardaki görüşlerini ve gerekiyorsa düzeltme önerilerini belirtmeleri istenmiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda, bazı maddelerde değişiklik yapılmış ve bazı maddeler de çıkarılmıştır. Bu aşamada, ölçeğin kapsam geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır (Büyüköztürk, 2003).
- Maddeler beşli likert tipine göre düzenlenmiş, katılım düzeyini belirlemek amacıyla "Tamamen Katılıyorum-5 puan" "Katılıyorum-4 puan", Kısmen katılıyorum-3 puan", "Katılmıyorum-2 puan" ve "Hiç katılmıyorum-1 puan" şeklinde bir dereceleme yapılmış, böylece analiz aşamasında verilerin nicel veriye dönüştürülerek analiz edilmesi amaçlanmıştır (Turan Şimşek & Aslan, 2015). Alt boyutlardan alınan ham puanların yüksek olması, o alt boyutta yer alan tutumun baskın olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ölçek, katılımcılara açıklama kısmı eklenerek (59 madde) deneme uygulamasına hazır hale getirilmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu, kendilerine ulaşılabilen ve çalışmaya katılmaya gönüllü 349 anne ve 334 baba olmak üzere 683 ebeveynden oluşmuştur.

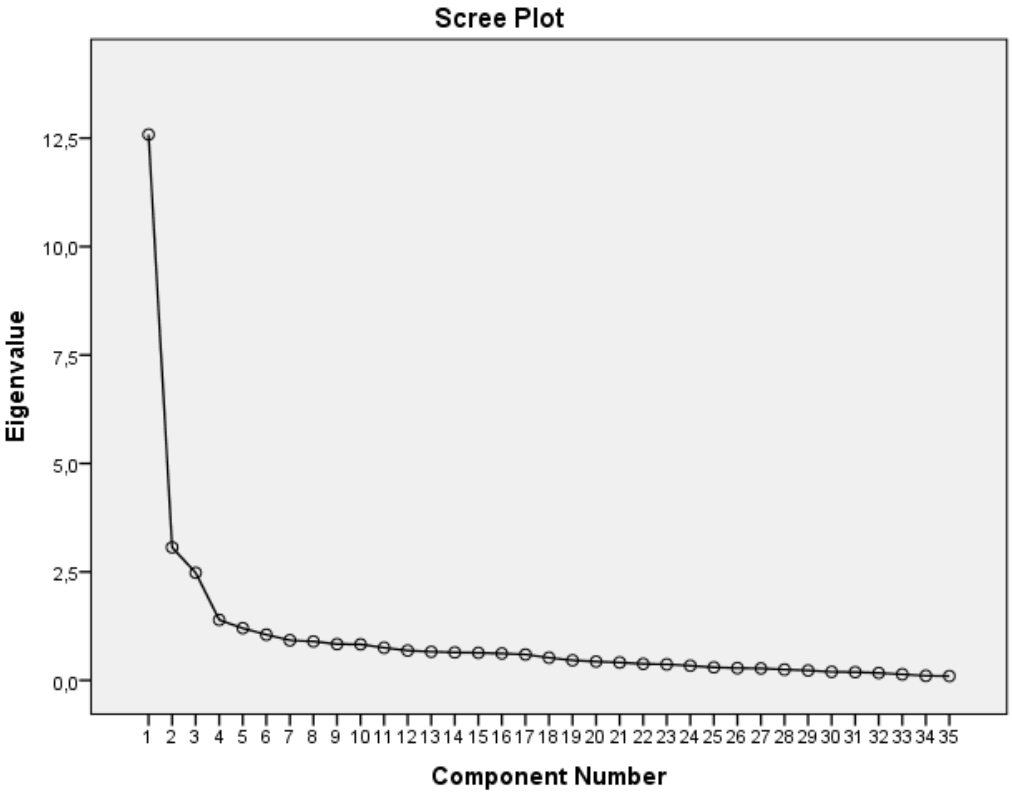
Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasında, Karabük İli Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ilkokullarda görev yapan öğretmenler aracılığı ile çocuğu ilkokula devam eden anne-babalara ulaştırılmış ve aynı yolla geri toplanmıştır. Veriler bilgisayar ortamına girilmiş, yapı geçerliğinin belirlenmesinde faktör analizi, güvenirliğinin belirlenmesinde Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı, test-tekrar test ve iki yarım test güvenirliğinden yararlanılmıştır.

Bulgular Ve Yorum

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

Ölçeğin, faktör analizine uygun olup olmadığı KMO ve Bartlett testi ile araştırılmış, KMO testi sonucunun 0,92, Bartlett küresellik testi sonucunun istatistiksel olarak anlamlı ($p<0,01$) olduğu bulunmuş ve veri setinin faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir (Jeong, 2004: Kalaycı, 2009). Şekil 1'de faktörlerin öz değerlerine ait saçılma diyagramı verilmiştir.

Şekil 1. *Faktörlerin öz değerlerine ait saçılma diyagramı.*

İlk analizde, öz değeri 1'den büyük olan 6 faktör olduğu görülmüş, ancak Şekil 1'de öz değeri ve açıkladığı varyansı daha yüksek olan üç faktörün baskın olduğu anlaşılmıştır. Faktör sayısı belirlendikten sonra faktör analizi tekrar edilmiştir. Çok boyutlu bir yapıya sahip ölçeğin faktör yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için döndürme yöntemlerinden varimax (dikey) döndürme kullanılmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizinde (AFA) maddelerin yer aldıkları faktördeki yük değerleri için sınır değer .30 olarak alınmıştır. Faktör yük değeri .30'un altında olan 24 madde ölçekten çıkartılmış ve ölçeğin AFA sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. *EŞTÖ Temel Bileşenler Analizi Sonucu Faktör Yük Değerleri*

Madde	1. Faktör	2. Faktör	3. Faktör
m44	,922		
m56	,917		
m1	,899		
m29	,889		
m11	,881		
m54	,879		
m18	,875		
m50	,864		
m32	,838		
m40	,831		
m36	,823		
m47	,789		

m57	,784		
m23	,782		
m58	,753		
m33		,626	
m52		,614	
m24		,605	
m30		,573	
m12		,558	
m25		,527	
m2		,521	
m13		,465	
m21		,428	
m34		,414	
m20			,619
m14			,618
m3			,586
m43			,541
m37			,538
m27			,532
m31			,491
m8			,440
m15			,435
m10			,344

Tablo 1 incelendiğinde, yapılan AFA sonucunda ölçeğin üç faktörlü olduğu sonucuna varılmıştır. Bu faktörler, ölçeğe ilişkin toplam varyansın %51,80'ini açıklamaktadır. Açıklanan varyansın %30 ve daha fazla olması nedeniyle, yapılan faktör analizi sonucunda elde edilen verilerin ölçeğin geçerliğinin yüksek düzeyde olduğuna işaret ettiği şeklinde yorumlanmıştır (Büyüköztürk, 2003).

Tablo 1'de ortaya çıkan faktörlere ait maddeler incelendikten sonra, Faktör 1 Demokratik Tutum (15 madde), Faktör 2 Aşırı Hoşgörülü Tutum (10 madde), Faktör 3 Baskıcı ve Otoriter Tutum (10 madde) olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 2'de ölçek faktörlerine ilişkin Cronbach Alpha güvenirlik katsayıları ve test-tekrar test korelasyonları verilmiştir.

Tablo 2. Ölçek Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayıları ve Test-Tekrar Test Güvenirliği

Faktörler	Cronbach Alfa Değeri	Test-Tekrar Test Korelasyonu
Faktör 1 (Demokratik Tutum)	0,97	0,82
Faktör 2 (Aşırı Hoşgörülü Tutum)	0,77	0,80
Faktör 3 (Baskıcı ve Otoriter Tutum)	0,70	0,86

Tablo 2 incelendiğinde, ölçeğin 1. Faktörüne ait alpha değerinin 0,97, 2. Faktörüne ait alpha değerinin 0,77 ve 3. Faktörüne ait alpha değerinin 0,70 olduğu görülmektedir. Ölçeğin test-tekrar test korelasyonları 1.Faktör için 0,82, 2.Faktör için 0,80, 3.Faktör için 0,86 olarak belirlenmiştir. Güvenirlik, yalnızca ölçme aracına ait bir özellik olmayıp, aynı zamanda ölçme sonuçlarına ilişkin bir özelliktir. Ölçekten elde edilen bilgilerin kararlı özellikler taşıdığı, hatadan arındırılmış ve ikin ölçümde de aynı sonuçların elde edileceğine güven duyulması gerekmektedir. Güvenilmeyen bir ölçek, kullanışlı değildir (Ercan & Kan, 2004). Elde edilen sonuçlara göre ölçeğin tamamının güvenirliğinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir (Tezbaşaran, 1997).

Tablo 3'te ölçek alt boyutlarına göre alt ve üst %27'lik grupların madde ortalama puanları ve t-Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Alt Boyutlar Alt-Üst %27 Grupların Madde Ortalama Puanları ve t-Testi Sonuçları

Alt Boyutlar		n	Mean	Median	ss	t	p
Demokratik Tutum	Alt %27	193	20,08	20	3,04	-92,212	0,001*
	Üst %27	130	66,4	67	5,16		
	Toplam	323	38,72	24	23,1		
Aşırı HoşgörülüTutum	Alt %27	206	21,6	22	2,6	-45,508	0,001*
	Üst %27	117	37,57	37	3,25		
	Toplam	323	27,38	24	8,2		
Baskıcı ve Otoriter Tutum	Alt %27	207	22,15	23	2,83	-43,733	0,001*
	Üst %27	110	36,99	36	2,95		
	Toplam	317	27,3	24	7,63		

Tablo 3'e göre, ölçekte yer alan tüm alt boyutlar için t değerleri anlamlı ($p<0,01$) bulunmuştur. Buna göre, ölçek maddelerinin aynı davranışı ölçmeye yönelik oldukları ve anne-baba tutumlarını ayırt edebildikleri söylenebilir.

Sonuç

İlkokul dönemi çocuğa sahip anne-babaların birbirlerinin çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirmeleri amacıyla geliştirilen ölçek formu geçerlik güvenirlik çalışması sonucunda, ölçeğin 35 madde ve üç alt boyuttan oluşan yapısının, ilkokul dönemi çocuğa sahip anne ve babaların tutumlarının belirlenmesinde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir. Daha önce aynı madde havuzundan yararlanılarak çocuğu okul öncesi yaş grubunda olan anne-babalara yönelik bir ölçek formu geliştirme çalışması yapılmış ve ölçek geliştirme süreci sonrası okul öncesi çocuğa sahip anne-babalara yönelik olan bu ölçek "Eşlerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği (EŞTÖ)-A Formu" formu olarak isimlendirilmiştir (Özyürek, 2017). Bu çalışmada, taslak formun ilkokul dönemi çocuğa sahip anne-babalara uygulanarak geçerlik güvenirliğinin yapılması nedeniyle, ölçeğin "Eşlerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği (EŞTÖ)-B Formu" olarak isimlendirilmesi uygun görülmüştür. Ölçek, bireylerin kendi tutumlarını değerlendirmesi yerine eşlerden birinin diğerini gözlemine dayalı olduğu için ilkokul dönemindeki çocuğa sahip anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarının belirlenmesinde kullanılabilecek özgün bir nitelik taşımaktadır.

Kaynakça

Bozyiğit, S. (2013). Çocukların çevre bilinçli tüketici olarak sosyalleşmesinde annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının rolü, Doktora tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.

Büyüköztürk, Ş. (2003). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum.* Ankara: Pegem A yayıncılık.

Ercan, İ. & Kan, İ. (2004). Ölçeklerde güvenirlik ve geçerlik, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi,* 30 (3), 211-216.

Jeong, J. (2004). *Analysis of The Factors And The Roles of Hrd in Organizational Learning Styles As Identified By Key Informants At Selected Corporations in The Republic of Korea*. Yayımlanmamış doktora tezi. Amerika: Texas A&M University. Major Subject: Educational Human Resource Development.

Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara.

Karabulut Demir, E. & Şendil, G. (2008). Ebeveyn tutum ölçeği (ETÖ), *Türk Psikoloji Yazıları*, 11 (21): 15-25.

Karakoç, F. Y. & Dönmez, L. (2014). Ölçek geliştirme çalışmalarında temel ilkeler, *Tıp Eğitimi Dünyası*, 40, 39-49.

Kepçeoğlu, M. (2001). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. İstanbul: Alkım Kitabevi.

Kuzu, N. (2006). Okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan aile katılım çalışmalarının anne davranışları üzerindeki ve annelerin okul öncesi eğitime yönelik görüşlerine ilişkin etkisinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Liyanage, K. C., Prince, M. J. & Scott, S. (2003). Mother-child joint activity and behavior problems of pre-school children, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44 (7), 1037-1048.

Öğretir, A. D. (2004). Pozitif düşünmeye dayalı grup eğitimi programının annelerin benlik algısı, eşlerine ve çocuklarına yönelik tutumları ile kendini denetleme becerisi ve otomatik düşünceleri üzerinde etkisi, Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Önder, A. & Gülay, H. (2009). Reliability and validity of parenting styles & dimensions questionnaire. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 1 (1), 508-514.

Öner, N. (1996). *Yabancı Dilde Eğitim Yapan Ortaöğretim Kurumlarına Giriş Sınavlarının Öğrenciler Üzerindeki Etkileri: Birinci ve İkinci İzleme Yılı Çalışması*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Fonu Sonuç Raporu.

Özyürek, A. (2017a). Okul öncesi çocuğa sahip anne-babalara yönelik "Eşlerin çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirme ölçeği" geliştirme çalışması, *International Congress on Political, Economic and Social Studies-ICPESS 2017, s.198. 19-22 May Sarajevo-Bosnia Herzegovina.*

Özyürek, A. (2017b). Okul öncesi çocuğa sahip anne-babalara yönelik "Çocuk yetiştirmeye ilişkin anne-baba görüşleri ölçeği" ve "Anne-baba tutum ölçeği" geliştirme çalışması. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*-IJECES 2 (1), 26-38.

Özyürek, A. & Tezel Şahin, F. (2012). Altı yaşında çocuğa sahip annelerin çocuklarıyla ilişkilerinin incelenmesi, *International Refeered Academic Social Sciences Journal*, 5(3), 72-86.

Sümer, N. & Güngör, D. (1999). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerine etkisi, *Türk Psikoloji Dergisi*,14 (44), 35-62.

Tezbaşaran, A.A. (2008). *Likert Tipi Ölçek Hazırlama Kılavuzu* (e-kitap). Erişim: http://www.academia.edu/1288035/Likert_Tipi_Ölçek_Hazırlama_Kılavuzu

Tezbaşaran, A. (1997). *Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu.* (İkinci baskı), Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını.

Torun, A. (1989). A Preliminary Form of A Scale On Mother Attitudes Toward Highly Competitive School Entrance Exams For Fifth Grade Studens, İstanbul Üniversity (Master of Arts in Educational Sciences), İstanbul.

Turan, İ., Şimşek, Ü. & Aslan, H. (2015). Eğitim araştırmalarında likert ölçeği ve likert tipi soruların kullanımı ve analizi, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 186-203.

Ural, O., Güven, G., Azkeskin, K. E. & Kılıç, M. (2012). Çocuklarımızı nasıl yetiştiriyoruz? 12 ilden aileler ve 5-6 yaşındaki çocukları, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi 3. Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi "Okul Öncesi Eğitimde Farklı Yaklaşımlar ve Kültürlerarası Bakış", 12-15 Eylül. Ss.15-23.

FERDİNAND FREİHERR VON RİCHTHOFEN'IN DOĞU MİSYONU

Aybüke GÜZAY

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Doktora Programı

aybukeguzay@hotmail.com

Özet

İpek yoluna adını vermesiyle tanınan Alman coğrafyacı ve araştırmacı Ferdinand Freiherr von Richthofen, bölgenin tarihi mirasına dayanarak "İpek Yolu" ifadesini ilk kez 1877 yılında kullanmıştır. Bu tarihten sonra bu ad ile anılmaya başlayan coğrafyanın, ekonomik ve kültürel zenginlikleri ile zengin tarihi her dönemde olduğu gibi ilgi uyandırmıştır. 1800'lerden itibaren Çin'deki ticaret hacmi İngiltere, Fransa, Amerika gibi büyük devletlerin iştahını kabartmış, özellikle afyon ticaretinden yüksek gelirler elde edilmiştir. Afyon savaşlarıyla neticelenen rekabet, ardından bir dizi anlaşmaların imzalanmasının yolunu açmıştır. Bu durum ise bölgeden pay almak isteyen Prusya'yı da harekete geçirmiştir. 1860 yılında Prusya tarafından ticaret anlaşmaları yapmak üzere Doğu Asya'da Çin, Siam ve Japonya'ya düzenlenmiş olan sefere, diplomatik elçiler dışında Ferdinand Von Richthofen'ın da yer aldığı bilimsel bir heyet de katılmıştır. Bilim adamlarının bölgedeki görevleri ise bilimsel araştırmalar yapmak ve bölgenin genel görünümlerini incelemek olarak belirlenmiştir. Çalışmamızdaki amaç, yapmış olduğu araştırmaları Otto von Bismark'a rapor eden ve tüm bilgilerini beş ciltlik eserinde toplayan Richthofen'ın, Uzak Doğu'da ülkesi adına yürütmüş olduğu faaliyetlerini ve amaçlarını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Ferdinand von Richthofen, İpek, Devlet, İpek Yolu, Ticaret

THE EAST MISSION OF FERDİNAND FREİHERR VON RİCHTHOFEN

Abstract

The German geographer and researcher Ferdinand Freiherr von Richthofen, known for his name for the silk road, firstly used the expression of "Silk Road" in 1877, on the basis of historical heritage of the region. After this date, the geography that has been called with this name has aroused interest of economic and cultural richness and rich history as it is in every period. Since the 1800s, the volume of trade in China had whetted major countries' appetite such as Britain, France, America and especially high income was obtained from the opium trade. The competition resulting in opium wars has opened the way for the signing of a range of agreements. This situation made, Prussia, who wanted to get a share from the region, also take action. In 1860, in addition to diplomatic ambassadors, a scientific delegation, including Ferdinand Von Richthofen, also attended to China, Siam and Japan in East Asia on the point of trade agreements to be made by Prussia. The tasks of the scientists in the region were specified to do scientific research and to examine the general appearance of the region. The purpose of our work is to reveal the activities and objectives of Richthofen who has reported his research to Otto von Bismark and collected all his information in his five-volume work in the name of his country in the Far East.

Key Words: Ferdinand von Richthofen, Silk, State, Silk Road, Trade.

İpek yolu, çok değerli ürünlerin taşınması ve bu ürünlerden elde edilecek gelirlere sahip olma isteği ile devletlerarasında daima mücadelelere sahne olmuştur. Bu yol, XVI. yüzyıldan sonra yeni ticaret yollarının keşfedilmesi ile canlılığını yitirmesine rağmen, merak uyandırmaya devam etmiştir. Cazibesini yitirmemiş olan İpek yolunun tarihi dokusu, zengin birikimi, kültürel mirası daima ilgi çekmiş; batılı seyyahlar ve coğrafyacıların yolculukları ile gözlemlerinin sonucu olarak değerli eserler ortaya çıkmıştır. Batının amacının da bu coğrafyanın zenginliklerine ulaşma isteği olduğu bilinmektedir. Çeşitli coğrafyacı ve seyyahlar bölgeyi tanıma ve bölgenin zengin birikiminden faydalanma amacı ile uzun bir yolculuğa çıkmışlardır. Doğu'nun zengin tarihi ve kültürel birikiminden yararlanma isteği daima canlı tutulmuştur. Bölgeyi tanımak ve bunun sonucunda çeşitli antlaşmalar yapmak amacıyla yürütülen faaliyetlerde elbette ki iyi eğitim görmüş, tahsilli ve alanında uzman kişiler görevlendirilmiştir. Söz konusu bu uzman kişilerden bir tanesi de coğrafyacı Ferdinand Freiherr von Richthofen'dır. Onun Türk Tarihi açısından gözle görülür ilk baştaki önemi, yüzlerce yıldır Türkler için çok önemli olan bir yola adını vermiş olmasıdır. Ferdinand von Richthofen'ın "İpek Yolu" ifadesi de elbette ki bölgenin tarihi ve kültürel mirasına dayanılarak kullanılmış olan bir ifadedir. 1877 yılında ilk kez ortaya atılan bu tabir, bu tarihten sonra yerleşmiş ve bu şekilde kullanılır olmuştur.

1800'lerden itibaren Çin, ticaretteki aşırı artış ile beraber ülkesindeki afyon kullanımının arttığını görünce afyon ticaretini yasaklamıştır. Bu yasaklamayla beraber yabancılara karşı da bir tepkinin oluştuğu görülmüştür. İngiltere ve Çin arasında görülen I. Afyon Savaşı'nda Çin yenilmiş ve iki ülke arasında 1842'de Nanjing Anlaşması imzalanmıştır. 1843'te yapılan ek bir ticaret anlaşmasıyla İngilizler'e verilen ayrıcalıklar genişletilmiş, 1844 yılında da Amerika ve Fransa ile de anlaşmalar imzalanmıştır. 1856 yılındaki II. Afyon Savaşı ise İngilizler'e ait "Arrow" isimli bir teknenin Çinliler tarafından ele geçirilmesiyle başlamıştır. I. Afyon Savaşında sadece İngilizler yer almışken, bu savaşta İngilizlerin yanında Fransa da savaşa dâhil olmuştur. Bu savaş sonucunda 1858'de İngiltere, Fransa, Rusya ve Amerika ile Tianin Anlaşması imzalanmış ve on yedi liman daha yabancılara açılmış, yabancılara Çin'de seyahat hakkının verilmesi ile de Batılı devletler Çin'de rahatlıkla yer edinebilmişlerdir. II. Afyon Savaşının da Çin'in yenilgisiyle sonuçlanmasının üzerine, Batılı devletler tarafından Çin'in bölünmesi planları hız kazanmış ve Çin birçok ülkeye imtiyazlar vermeye başlamıştır. (Davarcı, 2015)

Prusya Kralı olan IV. Friedrich Wilhelm, Prusya Devleti için ticaret anlaşmaları yapmak üzere 1860 yılında Doğu Asya'da Çin, Japonya ve Siam'a bir sefer düzenlemiştir. Bu sefere sadece diplomatik elçiler katılmamış; aynı zamanda Ferdinand von Richthofen'ın da içerisinde olduğu bilimsel bir ekibin katılımı da gerçekleşmiştir. Bilim adamları Çin, Japonya ve Siam'da bilimsel araştırmalar yapmak ve bu ülkelerin genel görünümlerini incelemekle vazifeliydiler. (Salomon, 2013)

İngiltere ve Fransa'nın Çin İmparatorluğu'na ikinci afyon savaşında üstünlük elde etmesi ile beraber, Prusya ve diğer Alman eyaletleri de bazı haklar elde edebilmek amacıyla Doğu Asya Seferine çıkmışlardır. Ferdinand von Richthofen da 1860'da, Prusya İçişleri Bakanı olan (1862-1889) Graf Friedrich Albrecht zu Eulenburg'un yönetimi altında Çin'e ulaşmıştır. Çin, Siam ve Japonya ile diplomatik ilişkiler kurmuşlar ve bu ülkelerle ticaret antlaşmaları yapmışlardır. (Osterhammel, 1987, s. 168)

Alman-Çin anlaşması da 1 Eylül 1861 tarihinde, İngiltere ve Fransa'ya verilen ayrıcalıkları Alman devletlerine de sunmuştur. (Osterhammel, 1987, s. 172)

Alman bir coğrafyacı ve araştırmacı olan Ferdinand Paul Wilhelm Dieprand Freiherr von Richthofen, 5 Mayıs 1833 tarihinde Silezya'da soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.

Breslau üniversitesinde fen bilimleri okumuş, jeoloji alanında uzmanlık kazandıktan sonra, 1856 yılında "Doktor" unvanını alarak mezun olmuştur. Onun en önemli hocaları arasında jeolog Heinrich Ernst Beyrich, maden uzmanı Gustav Rose, fizikçi Heinrich Gustav Magnus ve coğrafyacı Carl Ritter gibi değerli bilim insanları yer almaktadır. Richthofen, üniversiteyi bitirdikten sonra dört yıl boyunca Viyana'daki devlet jeoloji kurumunda çalışmıştır. Bu esnada hükümdarlık içerisinde belirlenen farklı bölgelerde görevlendirilmiştir. 1860 yılında ise Friedrich Graf zu Eulenburg'un idaresi altında Prusya'nın -Doğu Asya- Seferi'ne katılmış, zengin araştırma sonuçlarıyla birlikte 1872 yılında Almanya'ya dönmüştür. (Salomon, 2013)

Ferdinand von Richthofen, bu vazife üzerine ülkesinden ayrılmasını, kendi eserinde şu şekilde ifade etmektedir: *"Mayıs 1860 tarihinde Avrupa'yı terk ettim. Seferi duyduğumda mutlu olmuştum, Prusya kralının emri üzerine, olağanüstü elçi ve yetkili bakan (şu anki içişleri bakanı) Friedrich Graf zu Eulenburg'un katılımıyla dört savaş gemisinden oluşan bir filoyla Doğu Asya sularına Prusya adına Çin, Siam ve Japonya ile ticaret antlaşması yapmak üzere gönderildik. Onlar, mükemmel tarihsel anlatımları ve yüksek sanat değeri olan yapıtları ile tanınırdı."* (Richthofen, 1877)

Richthofen, Siam'da seferi terk ederek, 1862 yılında Kaliforniya'ya gitmiştir. Kaliforniya'daki çalışmalarının bir sonucu olarak *"Comstock Lode"* (1866) ve *"Volkanik Kayaların Doğal Sistemi"* (1868) adlı eserleri ortaya çıkmıştır. (Dally, 1916, s. 922)

1862-1868 yılları arasında Kaliforniya'da altın madenlerini araştırmış, daha sonra Amerika-Avrupa ticaret şirketinin hizmetinde 1868-1872 yılları arasında Çin'e toplam yedi seyahat gerçekleştirmiştir. Sonuçları, *"Çin: Seyahat Notları ve Bunların Üzerine Çalışmalar"* başlığı altında beş cilt olarak yayınlanmıştır. O, Çin'de bir Almanın, Prusyalının üssünün olması gerektiğini vurgulamakta, Çin'den Kuzey Alman eyaletinin başbakanına, Otto von Bismark'a, bunun gerekliliğini göstermek için rapor yazmaktadır. (Zimmerer, 2004, s. 83-84)

Bu durum onların asıl niyetlerinin, bölgenin zenginliklerini keşfetmek ve serbest bir şekilde ticaret yapma imkânını elde ederek, ekonomik açıdan yüksek gelirlere sahip olmak olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Zira Ferdinand'ın altın madenlerini araştırması ve bütün araştırmalarının sonuçlarını ülkesine rapor etmesi, onun bu seferdeki misyonunu göstermiş olduğu gibi, amacı şu ifadelerden de anlaşılmaktadır:

"Prusya gibi bir gücün elindeki serbest bir liman olarak Chusan, komuta edici bir konuma gelecektir. Liman kolaylıkla güçlendirilebilir, donanma ise kuzey Çin ve Japonya trafiğine hâkim olacaktır. Yüksek önem taşıyan bir ticaret yeridir." (Tiessen, 1907)

Çin'deki dört yıllık ikametgâhı sırasındaki çalışmaları sonucunda, öncelikle seyahati esnasında büyük bir özen ve fedakârlıkla bölgeye ve durumuna dair hacimli bir şekilde yazmış olduğu günlükleri ile bölge krokileri ve ailesine yazmış olduğu mektupları üzerine bir değerlendirme yapmıştır. Onun hedefi, Çin üzerine popüler bir seyahatname hazırlamaktır. Hisleri, gözlemleri ve yaşantılarını ifade etmiş olduğu yedi seyahatten dört tanesinin sonuçlarını bir araya getirmiş; çalışmasına ara vermesiyle beraber, bu isteği onun ölümünden sonra öğrencisi Ernst Thiessen tarafından sonuçlandırılmıştır. Yazmış olduğu eseri; coğrafi yapı, iklim, nüfus, bölgenin kültürü ve yerleşmesi üzerine değerlendirmelerini içermekle beraber; bunun dışında betimlemeler ve bölge krokisi ile günlük gözlemlerini de barındırmaktadır. (Jing, 2000-2001)

Ferdinand von Richthofen'ın bir öğrencisi olan Ernst Tiessen, Çin eserinin üçüncü cildini onun ölümünden sonra yayınlamıştır. Güney Çin üzerine eksik olan ve Richthofen'ın da dileği olan ciltlerin yayını da Tiessen tarafından yapılmıştır. (Solomon, 2013)

Richthofen'ın *"Çin"* eserinin ilk cildi 1877 yılında yayınlanmıştır. Bu ilk kitap, diğer dört cilt için bir giriş niteliğindeydi. O, burada "Merkez-Asya" kavramını tanımlamış, Çin'in bölgelerini, tuz yatakları ve dağları gibi coğrafi özelliklerini betimlemiştir. 1882 tarihinde yayınlanan ikinci cildi, Richthofen'in Çin'in kuzeyindeki araştırmalarına ve bunun sonuçlarına ayrılmıştır. Üçüncü cildi, Çin'in güneyi ve güneybatısı, Tibet'in kuzeydoğu sıradağlarını içermektedir. Dört ve beşinci kısımları ise Richthofen'ın kendi kaleminden çıkmamış, 1883 ve 1911 tarihlerinde diğer bilim adamları tarafından yayınlanmıştır. Dördüncü kısmının yayınlanması için, Dr. August Schenk, Dr. Emanuel Kayser, Dr. Wilhelm Dames, Dr. Conrad Schwager ve Dr. Gustaf Lindström birlikte çalışmışlardır. Dr. Fritz Frech ise Richthofen'ın ölümünden sonra beşinci kısmını yayınlamıştır. Her iki kısmı da Richthofen'ın Çin seyahatinin sonuçlarını kapsamaktadır. (Solomon, 2013)

Richthofen, araştırmalarını coğrafya üzerine yoğunlaştırmıştır. Onun ilgisinin ön planında da, gözlemleri ve yerleşim bölgelerini içeren analizleri, ulaşım ve ekonomik tutumları olmak üzere ülkelerin coğrafi özellikleri yer almaktadır. Richthofen, yabancı kapital sistemi Çin'de kolay bir şekilde nüfuz ettirmeyi mümkün kılmak amacıyla Almanların saldırgan çıkarlarını temsil etmiştir. Richthofen, hedefini aşağıdaki gibi adlandırmaktadır:

"Çin'in bilinen ülkelere göre genel şartlarının daha az araştırılmış olduğu ve aynı zamanda da çok geniş nüfusu, zengin üretimi ve dünya trafiğindeki artan öneminden ötürü pratik ilişkilerindeki gibi bilimsel alandaki büyüme sonucunda da Çin'in son derece dikkate değer olduğu sonucuna vardık. Büyük güçlerin bir vazifesi vardı ve ben bir kaç sene için gücümü buna adamaya karar verdim." (Jing, 2000)

Ferdinand von Richthofen'ın ismi, sadece coğrafya alanındaki çalışmalarıyla ilgili değil, hem harita hem de tarih biliminde kullanılan "İpek Yolu" kavramıyla da ilgilidir. Richthofen, Antik çağdan beri Doğu Asya'dan Akdeniz bölgesine giden ticaret yoluna 1877'de bugün bilinen ismini veren ve bilimsel dilde kullanımının yerleşmesini sağlayan kişidir. (Solomon, 2013) Ferdinand von Richthofen'ın, sadece araştırma yapmış olduğu dönemdeki coğrafi, askeri, siyasi ve kültürel gelişmelerden ziyade, bölgenin tarihi ile ilgilenmiş ve tarihi geçmişine dair analizler yapmış olduğu da görülmektedir.

Seyahati sırasında dikkatini çeken her şeyi kaydetmiştir. Batıda Tibet yaylalarından doğuda ticaret merkezi Şangay'a kadar; kuzeyde Moğolistan'dan güneydeki derinliklere kadar olan ülkeleri araştırmıştır. Sıradağları ve yaylaları; havayı ve rüzgârın etkisini de coğrafi olarak kaydetti ve inceledi. Fakat insanlar ve onların kültürleriyle daha çok alakadar olmuştur. (Lüpkeschwarz, 2013) Örneğin Japonya'ya gittiğinde Yokohama caddelerinin dar ve çarpık, bazı evlerin bir arada olarak inşa edildiğini, sütun girişlerinin tüf taşlarından yapıldığını ve çoğunun hantal durduğunu belirtmiştir. Mimari bir güzellikten ve görünüşten yoksun olduklarını vurgulamıştır. (Tiessen, 1907)

Ünlü araştırmacı Alexander von Humboldt dışında hiç kimse, harita araştırmalarında beyaz bir sayfa bırakmamakla birlikte, Çin'de günümüzde "Qilian Shan" adıyla bilinen dağlar, "Richthofen Dağları" olarak anılmaktadır. (Lüpkeschwarz, 2013)

Seyahati sırasında Marco Polo gibi bazı hareketli araçları kullanmıştır. (At, kayık, sandal, yük arabası, eşeklerin çektiği arabalar gibi). Çünkü kıyı trafiğinde vapurdan başka araçlar kullanamıyordu ve modern araçlar yoktu. (Osterhammel, 1987, s. 172)

1872'de Almanya'ya döndüğü zaman, Çin'de Marco Polo'dan beri en kapsamlı seyahati yapmış olan Avrupalı idi. Yaşam süresi boyunca ise Çin üzerine yapmış olduğu araştırmalar ile coğrafya ve jeoloji alanında en ileri gelen yabancı otorite olarak kalmıştır. Bununla birlikte O, sadece coğrafya

alanında değil, Çin kültürü ve tarihi alanında da ileri gelen bir uzmandır. Geri döndüğünde de Uzak Doğu'daki politik olayları takip etmeye devam etmiştir. (Osterhammel, 1987, s. 151)

1873'de Berlin Coğrafya Derneği'nin başkanı olarak seçilen Richthofen, 1879-1883 yıllarında Bonn Üniversitesi Jeoloji bölümünde Profesörlük yapmıştır. 1883'ten 1886'ya kadar ise Leipzig Üniversitesi'nde jeoloji ve fiziki coğrafya bölümünde Profesörlük görevini yürütmüş ve 1886'da Berlin Üniversitesi'ne Profesör olmuştur. Coğrafya Enstitüsünün ve Oseonagrafi müzesinin müdürlüğünü de yapmış olan Richthofen; 1903 ve 1904'te Berlin Üniversitesi'nde rektörlük görevini yürütmüştür. Bilimsel çalışmalarına ara vermeden devam eden Richthofen, hiçbir zaman durağan olmamıştır, bilakis ilerlemeci bir kişiliktir; yeni gerçekleri ve taze fikirleri keşfetmeye açık olmuştur. Ölümünden kısa bir süre önce şu ifadeleri kaleme almıştır:

"Fikirler, bireysel olarak ve toplum içerisindeki tutumları ve meseleleri fark ederek ve değerlendirerek değişecektir." (Willis, 1905, s. 564-565)

Berlin'de 1887 yılında Coğrafya Enstitüsünü kuran ve 1901 ile 1905 yılları arasında okyanus bilgisi enstitüsünü oluşturan Richthofen, 6 Ekim 1905'te hayatını kaybetmiştir. (Jing, 2000)

Almanya'daki coğrafi gelişmelerin devamlılığı için Richthofen'ın öğrencilerinden olan Tibet araştırmacısı Sven Hedin ayrı bir öneme sahiptir. (Kortum, 1983)

Sven Hedin; 1889, 1890 ve 1892 yıllarında Berlin'de Ferdinand von Richthofen'in yanında öğrenim görmüş ve orada onun en sevdiği öğrencilerinden biri olmuştur. Richthofen, Hedin'in seyahat planları ile ilgilenmiş ve neleri okumasının önemli olduğunu ya da Asya'da hangi bilimsel problemlerle meşgul olabileceğine dair değerli öğütler vermiştir. Richthofen'ın ölümüne kadar, hem hocalık vazifesini sürdürerek öğrencisini motive etmiş, desteklemiş ve Berlin'de coğrafya enstitüsündeki olaylar hakkında bilgi vermiştir. Hem de bir meslektaş olarak Hedin'in kariyerinin devamlılığı için, her iki Asya seferinde de mektup yazmayı sürdürmüştür. Ferdinand von Richthofen, Sven Hedin'in hayatında sadece bir öğretmen ve akıl hocası rolünde olmamış, aynı zamanda onun için modern bir fonksiyon ifade etmiş ve Hedin'in danışmanlığını da üstlenmiştir. Berlin'de öğrenim gördüğü esnada Sven Hedin sık sık akşam yemeğine -Kurfürsten Caddesi 117'ye- Richthofen'in evine, birçok ünlü coğrafyacı, jeolog ve diğer alanlardan tanınmış bilim adamlarıyla birlikte davet edilmiştir. Profesör, öğrencilerine sadece coğrafya problemleri ve metotlarını vermekle kalmamış, aynı zamanda Berlin toplumunun uluslararası muhitteki bilimsel durumunu da tanıtmıştır. O, Sven Hedin'in Viyana'daki ünlü coğrafyacı ve jeologlarla tanışmasına aracılık etmiş ve 1890'daki İran seferinden önce Hedin'e birtakım tavsiyelerde bulunmuştur. Ferdinand von Richthofen'ın halefi olduğu kanıtlayan Hedin, ona hürmet göstermiş ve kariyeri için muhteşem bir hoca olduğunu ifade etmiştir:

"*Yıllar geçtikçe rütbeli, tecrübeli ve şöhretli birçok seçkin kişilikle tanıştım. Ancak hiçbiri Ferdinand von Richthofen'den daha derin, daha güçlü ve kalıcı bir izlenim bırakmadı ve başka hiç kimse beni daha küçük ve daha önemsiz hissettirmedi*." (Salomon, 2013)

Ferdinand von Richthofen'ın öğrencisi tarafından kaleme alınan bu görüşler, onun kendi muhitinde ne kadar saygın bir konumda olduğunun kanıtıdır. Coğrafya ve jeoloji alanında tahsil görmüş ve alanında uzman olan Ferdinand von Richthofen, yapmış olduğu seyahat ve araştırmalarıyla, ülkesinin çıkarlarına hizmette bulunmuş, bu alanda hizmetinin kalıcı olmasını sağlayarak önemli eserler de meydana getirmiştir. Ayrıca ipek yoluna ismini vermekle ve bu ismin kalıcı olmasını sağlamakla da üne kavuşan Richthofen, üniversitedeki hizmetleriyle önemli bir yer edinmekle beraber, yetiştirmiş olduğu öğrencilerle de başarılı bir coğrafyacı olduğunu ispat etmiştir.

Sonuç

Milattan önceki devirlerden itibaren ticari canlılığı başlamış olan tarihi İpek Yolu'nun mevcut misyonu sadece ekonomik anlamda devletlerarasındaki ilişkilerin yönünü belirlemekle kalmamış; bu yolda kültürler de taşınmıştır. Güzergâh üzerinde bulunan devletlerin bu yolun gelirlerini elde etmek amacıyla mücadele ettikleri bilinmekle beraber, Batı da ticaret gelirlerinden yararlanmak amacıyla faaliyetlerde bulunmuştur. Doğu-batı eksenindeki ticari, kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkilere yön vermiş olan bu hareketlilik, zengin kaynaklarıyla dikkat çeken Uzak Doğu'nun hedef seçilmesinde de etkili olmuştur. Yeni ticaret yollarının bulunması ve teknolojik gelişmelerin artmasıyla birlikte ipek yolu önemini yitirmiş olsa da, Doğu'nun zenginliklerine ulaşma isteği ve merakı Batı'nın daima gündeminde kalmıştır.

Çin ve batı arasındaki Afyon savaşları İngiltere, Fransa, Rusya ve Amerika'nın Çin'de pek çok ekonomik imtiyazlar elde etmesiyle sonuçlanmış; Prusya da bu paydan hissesini almak ve araştırma yapmak amacıyla faaliyete geçmiştir. Prusya Kralı IV. Wilhelm, ticari imtiyazlar elde etmek amacıyla diplomatik bir heyeti Uzak Doğu'ya göndermiş, bu heyetin içerisinde ipek yoluna ismini veren Ferdinand von Richthofen'ın bulunduğu bilimsel bir heyet de yer almıştır.

Ferdinand von Richthofen, Uzak Doğu'daki yapmış olduğu araştırmalar ve ortaya koymuş olduğu eserlerle ülkesinin çıkarlarına hizmet etmekle kalmamış; coğrafi gelişmelerde devamlılık sağlaması açısından kendisinden sonra hizmet edecek birçok öğrenci de yetiştirmiştir. Özellikle milattan önceki devirlerden itibaren doğu-batı ticaretinde önem kazanmış ve canlılığını XVI. yüzyılın sonlarına kadar sürdürmüş olan ipek yoluna ismini vermiş olmasıyla da anılmaktadır. Bölgenin coğrafi özelliklerini kapsamlı bir şekilde kaleme alan Richthofen'ın, kaynaklar hususunda da detaylı araştırmalar yapması ve ülkesine rapor etmesi, devletleri adına sistemli bir şekilde çalıştığını göstermektedir. Bu çalışmaların devamlılığını ve ortaya çıkan sonuçlarını da mecburi devlet hizmeti olarak görmemek gerekmektedir. Zira Ferdinand von Richthofen'ın hizmetleri, gönüllü olarak ortaya çıkarmış olduğu kapsamlı eserlerinden ve ülkesine döndükten sonra dahi Uzak Doğu'daki siyasi gelişmeleri takip etmesinden açıkça anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Dally, R. A., (1916). "Ferdinand Freiherr von Richthofen (1833-1905)", *Proceedings of the American Akademy of Artsand Sciences,* Vol 51, No 14 ss.921-923.

Davarcı, Yasemin, (2015). *1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nın Japon Manga Kitaplarına Yansıması.* (Yayımlanmamış doktora tezi) Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Jing, Liu, (2000-2001). *Wahrnehmung des Fremden: China in Deutschen und Deutschland in chinesischen Reiseberichten Vom Opiumkrieg bis zum Ersten Weltkrieg,* Inaugural Dissertation zur Erlangug der Doktor würde der Philosophischen Fakültat der Albert-Ludwigs Üniversitat zu Freiburg.

Kortum, von Gerhard, (1983). Zur 150. Jahrigen Wiederkehr des Geburtsjahres: Ferdinand von Richthofen (1833-1905) und die Kunde vom Meer, Ein Beitrag zur Disziplingeschichte der Geographie, Schriften Naturwissenschaftlichen Vereins Schleswig Holstein, Band 53, Kiel 1983, ss.1-32.

Lüpkeschwarz, von Marc, (01.08.2013) "Wie die Seidenstrasse zu ıhrem Namen kam", DW Akademie.

Osterhammel, Jürgen, (1987) "Forschungreise und Kolonial Programm: Ferdinand von Richthofen und die Erschliessung Chinas im 19. Jahrhundert", *Archiv für Kültürgeschichte* 150-195. http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bsz:352-opus-83347

Richthofen, von Ferdinand, (1877) “China: Eigener Reisen und Darauf Gegründeter Studien”, Bd. I, Vol I, Berlin Verlag von Dietrich Reimer.

Solomon, Birgit, (2013). *Sven Hedin im Auftrag der chinesischen Zentralregierung. Die Seidenstraßenexpeditionen 1933-1935,* Diplomarbeit, Üniversitat Wien.

Tiessen, Ernst, (1907). *Ferdinand von Richthofen’s Tagebücher aus China*, Band I, Dietrich Reimer, Berlin.

Zimmerer, Jürgen, (2004). “Im Dienste des Imperiums: Die Geographen der Berliner Universität zwischen Kolonialwissenschaften und Ostforschung”, Jahrbuch für Universitätsgeschichte. www.hsozkult.de/journal/id/zeitschriftenausgaben-1347

Willis, Bailey, (1905) “Ferdinand Freiherr Von Richthofen”, The Journal of Geology, The Universty of Chıcago Press Journall, Vol 13, No 7.

MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ YETERLİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Aylin MENTİŞ KÖKSOY

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

aylinmentiskoksoy@gmail.com

Özet

Günümüz teknolojisinin hızlı gelişimi ve değişimi bireylerin yaşamlarını etkilemektedir. Gelişen teknolojinin, eğitimle ilişkilendirilmesi gerektiği düşünülerek bu çalışmada, müzik öğretmeni adaylarının (cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi ve günlük internet kullanım sıklığı) değişkenleri açısından, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına yönelik yeterlik düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini, 2016-2017 eğitim öğretim yılında, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğrenim görmekte olan 94 (62 kadın ve 32 erkek) oluşturmaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak; araştırmacı tarafından hazırlanan "kişisel Bilgi Formu" ile Şad ve Nalçacı (2015) tarafından hazırlanan ve geliştirilen " Öğretmen Adayları İçin Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) Yeterlik Algısı ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek 30 maddeden oluşmaktadır ve beşli likert tipindedir.Bu araştırma nedensel karşılaştırma modelinde tasarlanmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkeni müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algılarıdır. Araştırmanın bağımsız değişkenleri; cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi ve günlük internet kullanım sıklıklarıdır. Araştırmanın veri analizinde, verilerin normal dağılım gösterdiği için bağımsız gruplar da t-testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda; müzik öğretmeni adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya yönelik yeterlik algılarının cinsiyet, yaş ve günlük internet kullanım sıklığı değişkenleri açısından istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılık göstermediği ancak sınıf değişkenine göre 4. sınıf öğrencilerinin 1. 2. ve 3. sınıftaki öğrencilere göre bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya yönelik yeterlik algılarının daha fazla olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Müzik Öğretmeni Adayları, Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Yeterlik.

MUSIC TEACHER CANDIDATES' COMPETENCES IN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Abstract

The rapid development and change in today's technology is affecting the lives of individuals. Believing that the developing technology should be associated with education, the purpose of this study is to determine music teacher candidates' competency levels in using information and communication technologies according to certain variables (sex, age, grade level and frequency of daily internet use). The study sample is made up of 94 (62 females, 32 males) teacher candidates who were studying at the Music Education Department of NiğdeÖmerHalisdemir University during the 2016-2017 academic year.

In the study, "Personal Information Form", developed by the researcher and "Information and Communication technologies Competency Scale for Teacher Candidates", developed by Şad and Nalçacı (2015) were used as data collection tools. Made up of 35 items, the scale is a five-point likert type scale. The study was designed as a causal comparative research. The dependent variable of the study is the music education teacher candidates' competency perception towards the use of information and communication technologies. The independent variables of the study are sex, age, grade level and the frequency of daily internet use). In the data analysis of the study, independent samples t-test and one-way analysis of variance were used since the data showed normal distribution.

As a result of the study, it was determined that music education teacher candidates' perceptions of competences in information and communication technologies did not differ in terms of the sex, age

and frequency of daily internet use variables but 4th year music education students' perceptions of their competences in information and communication technologies were higher than 1st, 2nd and 3rd grader students'.

Key words: Music, Music Teacher Candidates, Information and Computer Technologies, Competency.

Giriş

Hızlı bir şekilde gelişen bilim ve teknolojinin insan hayatında kolaylık sağlaması ve yaşam kalitesini artırması, insanların giderek teknolojiye daha uyumlu olması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Teknolojiyi yakından takip ederek uyumlarını, değişim ve gelişimlerini sürdürme gayreti içinde olan toplumlar diğer toplumlara göre yaşam şartları ve kültür düzeyleri açısından daha yüksek bir konuma gelmişlerdir. (Gürbüztürk, Demir, Karadağ ve Demir, 2015).

Değişen ve gelişen bir toplum içinde eğitimin amaçlarının ve işleyişinin de yeniden yapılandırılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin çok fazla revaçta olduğu bu çağa uyum sağlayabilecek bireylerin yetiştirilmesi de ancak donanımı tam, değişime ayak uydurmuş ve teknolojiyi takip etmiş programlar ve sınıf ortamlarında gerçekleşebilir. (Genç & Eryaman, 2013).

Günümüzde yaşam boyu öğrenme becerilerine sahip, başka bir deyişle sürekli olarak bilgisiniyenileyebilen, değişime ayak uydurabilen, gelişmeleri takip edebilen, bilinçli bir bilgi tüketicisi olmanın yanı sıra bilinçli bilgi de üretebilen bireylere gereksinim duyulmaktadır.(Sezer, Yıldırım ve Pınar, 2010). Toplumun ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştiren eğitim kurumlarından beklenen ise bilgi becerileriyle donatılmış, teknolojiyi kullanabilen ve kendi kendine öğrenebilen bireyler yetiştirmesidir (Akkoyunlu ve Kurbanoğlu, 2003). Eğitim öğretim sürecinde oldukça önemli bir role sahip olan öğretmenin görevi sadece okul ortamında öğrencilere müfredatbilgilerini vermek değildir. Öğretmen aynı zamanda müfredat dışı ve gerçek hayattakullanılabilecek bilgileri de öğreten kişidir. Bazı araştırmalar sonucunda farklı yöntem vemateryallerin kullanıldığı derslerde öğrencilerin daha iyi motive olduğu ve öğrencilerde daha kalıcı öğrenme meydana geldiği ortaya çıkmıştır. Eğitimde farklı bir araç olarak kullanılabilecek seçeneklerden birisi de bilgi ve iletişim teknolojileridir. (Önal, Uslu ve Ünlü, 2017).

Eğitim ve öğretimi desteklemek ve kolaylaştırmak için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Bu teknolojilerin kullanılmasının yararı, öğretme ve öğrenme konusu üzerine yapılan bilimsel çalışmalarla ifade edilmektedir.(Pekdağ, 2005).

Günümüzde bilgisayarların işlevi her geçen gün artmaktadır. Okullarda öğrenme ve öğretme aşamasında bilgisayar hem öğrenciler hem de öğretmenler tarafından vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Derslerde sunum yapmak, internete girerek bilgiye ulaşmak, gerekli bilgi ve belgeleri saklamak bilgisayarla yapılan işlerden bazılarıdır. Bu durumda öğretmenlerin sahip olması gereken temel yeterliliklerden biri de bilgisayar kullanma becerisi olmuştur. Bu noktadan hareketle bu çalışmada müzik öğretmeni adaylarının farklı değişkenler açısından (cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi ve günlük internet kullanım sıklığı) bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına yönelik yeterlik düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu genel amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır:

1.Müzik öğretmeni adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımına yönelik yeterlik algıları cinsiyete göre anlamlı fark göstermekte midir?

2. Müzik öğretmeni adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımına yönelik yeterlik algıları yaşa göre anlamlı fark göstermekte midir?

3. Müzik öğretmeni adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımına yönelik yeterlik algıları sınıf düzeyine göre anlamlı fark göstermekte midir?

4. Müzik öğretmeni adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımına yönelik yeterlik algıları internet kullanım sıklığına göre anlamlı fark göstermekte midir?

Yöntem

Çalışma Grubu:

Araştırmanın çalışma grubunu, 2016-2017 eğitim öğretim yılında, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğrenim görmekte olan 94 (62 kadın ve 32 erkek) oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplama aracı olarak; araştırmacı tarafından hazırlanan "kişisel Bilgi Formu" ile Şad ve Nalçacı (2015) tarafından hazırlanan ve geliştirilen " Öğretmen Adayları İçin Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) Yeterlik Algısı ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek 30 maddeden oluşmaktadır ve beşli likert tipindedir. Bu araştırma nedensel karşılaştırma modelinde tasarlanmıştır. Nedensel karşılaştırmalı araştırmalar, yaşanmış herhangi bir olayın neden meydana geldiğini, olayın meydana gelmesinde nelerin etkili olduğunu araştırmak amacıyla yapılan araştırmalardır. Başka bir deyişle bağımsız ve bağımlı değişken arasındaki nedensel ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan araştırmalar, nedensel karşılaştırmalı araştırmalar olarak ifade edilmektedir. Büyüköztürk ve diğerleri (2008).

Araştırmanın bağımlı değişkeni müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algılarıdır. Araştırmanın bağımsız değişkenleri ise cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi ve günlük internet kullanım sıklıklarıdır. Araştırmanın veri analizinde, verilerin normal dağılım gösterdiği için bağımsız gruplar da t-testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Tablo-1. Cinsiyet değişkeni açısından müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algılarının incelenmesi

Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Kadın	62	119.81	20.19	92	-.57	.57
Erkek	32	122.15	16.05			

Cinsiyet değişkeni açısından müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algılarında anlamlı bir farklılık ($t(92) = -.57$, $p > .05$) yoktur. Başka bir ifadeyle, kadın ve erkek müzik eğitimi öğrencilerinin, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algıları birbirlerine benzerdir.

Tablo-2. Yaş değişkeni açısından müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algılarının incelenmesi

Yaş aralığı	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
18-21	60	121.00	20.64	92	.27	.79
22 ve üstü	34	119.91	15.37			

Yaş değişkeni açısından müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algılarında anlamlı bir farklılık ($t(92) = .27$, $p > .05$) yoktur. Başka bir ifadeyle, 18-21 ile 22 ve üzeri yaşlardaki müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algıları birbirlerine benzerdir.

Tablo-3. İnternet kullanım sıklığı değişkeni açısından müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algılarının incelenmesi

İnternet kullanım sıklığı	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	P
1-5 saat arası	57	119.12	19.32	92	-.95	.35
6 saat ve üstü	37	122.89	18.07			

İnternet kullanım sıklığı değişkeni açısından müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algılarında anlamlı bir farklılık ($t(92) = -.95$, $p > .05$) yoktur. Başka bir ifadeyle, 1-5 saat ile 6 saat ve üzeri saatlerde internet kullanan müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algıları birbirlerine benzerdir.

Tablo-4. Sınıf düzeyine göre müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algılarına ilişkin betimsel istatistikler

Boyut	Sınıf Düzeyi	n	$\bar{x}$	ss
Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algısı	1. sınıf	22	120.09	20.02
	2. sınıf	27	118.00	23.91
	3.sınıf	18	121.11	19.98
	4.sınıf	27	123.29	9.84

Tablo-4'te görüldüğü üzere müzik eğitimi 4. sınıf öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algıları daha fazladır.

Tablo-5. Müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algılarının sınıf düzeyi değişkeni açısından tek yönlü varyans analizi sonuçları

Boyut	Sınıf Düzeyi	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algısı	1. sınıf 2. sınıf 3.sınıf 4. sınıf	Gruplar Arası	389.21	3	129.73	.36	.78
		Gruplar İçi	32577.22	90	361.97		
		Toplam	32966.43	93			

Tablo-5'te görüldüğü üzere müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algıları sınıf düzeyi bakımından $F(3,90) = .36$, $p > .05$ anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Başka bir deyişle, müzik eğitimi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algıları sınıf düzeyi bakımından birbirlerine benzemektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma sonucunda , cinsiyet değişkenine göre müzik öğretmeni adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımına yönelikyeterlik algı düzeylerinin değişmediği, diğer bir ifadeyle bu iki değişken arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.Elde edilen bulgulara göre erkek müzik öğretmeni adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımına

yönelik yeterlik algı düzeylerinin, kadın müzik öğretmeni adayları ile benzerdüzeyde olduğu tespit edilmiştir. Benzer bir şekilde Şad ve Nalçacı (2015); Önal, Uslu ve Ünlü (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da cinsiyet değişkeni ile bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya yönelik yeterlik algısı arasındaki ilişki incelenmiş ve her iki grubun da öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin yeterlik algıları konusunda kendilerini benzer şekilde yeterli algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır.Yaş değişkeni açısından müzik öğretmeni adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algılarında anlamlı bir farklılık ($t(92) = .27$, $p > .05$) yoktur. Başka bir ifadeyle, 18-21 ile 22 ve üzeri yaşlardaki müzik öğretmeni adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algıları birbirlerine benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır.İnternet kullanım sıklığı değişkeni açısından müzik öğretmeni adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algılarında anlamlı bir farklılık ($t(92) = -.95$, $p > .05$) yoktur. Başka bir ifadeyle, 1-5 saat ile 6 saat ve üzeri saatlerde internet kullanan müzik öğretmeni adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlik algılarının birbirlerine benzer olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonucu destekleyen diğer çalışmalar ise; Yılmaz, Gerçek, Köseoğlu ve Soran (2006) , Sezer, Yıldırım ve Pınar (2010) ,Önal, Uslu ve Ünlü (2017)'nin çalışmalarıdır.

Sınıf düzeyine göre ise 4. sınıf öğrencilerinin 1. 2. ve 3. sınıftaki öğrencilere göre bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya yönelik yeterlik algılarının daha fazla olduğu saptanmıştır. Üniversitede sınıf düzeyi yükseldikçe öğrencilerin iletişim becerilerinin ve bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya yönelik yeterlik algılarının artmakta olduğu söylenebilir.

Güzeller (2011) tarafından yapılan araştırmada da, kişilerin aldığı örgün eğitim süresi arttıkça bilgisayar öz-yeterliğinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Zira örgün eğitim süreci içerisinde kişilerin bilgisayar kullanım sıklığı ve süresi artmakta bu da onların bilgisayar okur yazarlığı ve öz- yeterliğini olumlu yönde etkilemektedir. Fakat sınıf düzeyi değişkeni açısından tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya yönelik yeterlik algılarının anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir.Bu sonucu destekleyen Önal, Uslu ve Ünal (2017) çalışmalarında da sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sınıf düzeyi değişkeni ile bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımına yönelik yeterlik algı düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde, sınıf düzeyi ile bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya yönelik yeterlik algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Bu araştırmanın sonuçlarına dayanarak ilköğretimden itibaren tüm öğrencilere, bilgisayarla tanışmaları sağlanmalı ve bilgisayar kullanabilme imkanıverilebilir. Bütün öğretmen adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanabilme becerisini kazanmaları ve geliştirmeleri için eğitimler verilebilir. Evinde bilgisayarı olmayan öğrencilere, okullardaki bilgisayar laboratuvarlarında bilgisayar kullanma imkanı verilebilir.

Kaynakça

Akkoyunlu, B. ve Kurbanoğlu, S. (2003). Öğretmen Adaylarının Bilgi Okuryazarlığı ve Bilgisayar Öz-yeterlik Algıları Üzerine Bir Çalışma, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24, 1-10.

Büyüköztürk ve Diğerleri,(2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara; Pegem Yayıncılık.

Genç, S.& Eryaman, M.(2013). Değişen Değerler ve Yeni Eğitim Paradigması. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 11, 89-102.

Gürbüztürk, O., Demir, O., Karadağ, M., Demir, M., (2015). "Sınıf Öğretmenlerinin Bilgisayar ve İnternet Kullanımına İlişkin Öz-Yeterlik Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi/ Examinations Of Computer And Internet Use Self-EfficacyPerceptionsInTerms Of SomeVariables", TURKISH STUDIES -International PeriodicalfortheLanguages, Literature and History of TurkishorTurkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/11 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8465, p. 787-810.

Güzeller,O.C. (2011). Pısa 2009 Türkiye Örnekleminde Öğrencilerin Bilgisayar Öz-yeterlik İnançları ve Bilgisayar Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 12(4), 183-203

Önal, N., Uslu, S.ve Ünlü, A.(2017).Türk Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yeterlikleri. *IV.Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, Bildiriler Kitabı ,Cilt 3 , 585-594, 26-28 Nisan 2017, Niğde.*

Pekdağ, B. (2005). Fen Eğitiminde Bilgi ve İletişim Teknolojileri. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 7.2.*

Sezer, A. Yıldırım, T., Pınar, A. (2010). Coğrafya Öğretmenliği Öğrencilerinin Bilgisayar Öz Yeterliliği Algılarının İncelenmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi 12(2), 163-176.*Şad, S. N. ve Nalçacı, Ö. İ. (2015). Öğretmen Adaylarının Eğitimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanmaya İlişkin Yeterlilik Algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(11), 177-197.*Yılmaz, M., Gerçek, C., Köseoğlu, P., Soran, H. (2006). An Analysis Of The Self-Efficacy Beliefs About Computers Of The Biology Student Teachers In Hacettepe University, *H.U. Journal Of Education, 30, 278-28.*

YUNUS EMRE DİVANINDA BİR DİLSEL VE DÜŞÜNSEL DÖNÜŞÜM ÖRNEĞİ; HAZRET-İ MUSA

Ayşe CENGİZ

Doktora öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,

aysecengizz2690@gmail.com

Özet

Anadolu'da gelişen Türk dilinin kurucu metinlerinin başında Yunus Emre Divanı gelir. Türkçenin Anadolu'daki macerasının Yunus Emre gibi bir dil dehası ve dil yetisiyle başlaması bu dil için hem bir talih hem de bir talihsizlik olmuştur. Talih olmuştur zira Yunus Emre gibi bir dil dehasının elinde yoğrulmuştur. Talihsizlik olmuştur zira bu kurucu metin ve kurucu idrak hala aşılamamıştır.

Bu bildiride Yunus Emre'nin Hazret-i Musa ile ilgili Kurani atıfları ve Hazret-i Musa kıssasının temel unsurlarını nasıl ele aldığı işlenecektir. Yunus Emre, bu kıssayı salt bir kıssa aktarım aracı olarak ele almaktan çok o kıssa etrafında yeni bir anlam ve kavram dünyası üretme gayretindedir. Bu üretimin dile yerleşip genişlemesi için kıssanın genel ve yaygın atıf gücünden yararlanmaktadır. Onun ürettiği yeni anlam ve kavramlar Divan'da yeni bir dil ve düşüncenin unsurları olarak parlamakta ancak izlenen yöntemin sağlam oluşundan dolayı asla bir dil ve düşünce garabeti şeklinde görülmemektedir. Aksine Yunus Emre, bu yeni anlam ve kavramları tanıdık birer dil ve düşünce unsuru halinde işlemekte dolayısıyla kendi dil ve düşüncesinin sınırlarını olabildiğince genişletmektedir.

Bu bildiri vesilesiyle bir dilin kelime ve kavram üretmede nasıl bir yöntem izlemesi gerektiğine dikkat çekilecektir. Yunus Emre Divanı'nda sadece Hazret-i Musa kıssası değil, diğer bütün kıssa ve telmihler de aynı dil ve düşünce unsurlarına karşılık gelmektedir. Sonuçta şairin dil dehası, dilin dehasına ve dil yetisi de dilin yetisine dönüşmektedir.

Anahtar Kelimeler*:* Yunus Emre, divan, Türk dili, Hazret-i Musa.

A CASE OF LINGUISTIC AND INTELLECTUAL TRANSFORMATION IN YUNUS EMRE DİVAN; HAZRAT-I MUSA

Abstract

Yunus Emre Divanı comes at the head of the founding texts of the Turkish language developing in Anatolia. It was fortunate and unfortunate for this language that the Turkish's adventure in Anatolia started with a language dexterity like him and language proficiency. It has been fortunate because it is remolded in the hands of a language genius like him. It was unfortunate this founding text and understanding weren't still overcome.

In this statement his Qur'anic references to Musa and how he handled the basic elements of Musa's parable will be dealt with. He is trying to produce a new meaning and concept world around that parable rather than treating it as a means of transmission. It benefits from the generic and common attribution power of this production to settle and expand the language. His new meanings and concepts are illuminated in the Divan, but never seen in the form of a language and thought because of durable method. On the contrary, he processes these new meanings and concepts in terms of familiar language and thoughts, thus enlarging the boundaries of their language and thought as much as possible. With this document, it will be pointed out how a language should follow a path in producing words and concepts. In his Divan, not only Musa's parable, but other parables and references correspond to the elements of the same language and thought. As a result, the poet's genius turns into the language's genius and the language's ability turns into the language proficiency.

Key words: Yunus Emre, divan, Turkish language, Hazrat-i Musa.

Giriş

Yunus Emre Divanı'nda Hazret-i Musa kıssasının motifleri içerisinde en çok üzerinde durulanı Hazret-i Musa'nın Tur dağındaki münacatıdır. Bu münacatın kaynağı A'raf Suresi 143. Ayettir. Bu ayet me'alen şöyledir: "Musa belirlediğimiz yere geldiğinde Rabbi onunla konuştu. Musa, *'Rabbim bana görün de sana bakayım.'* dedi. Rabbi, *'Beni asla göremezsin. Fakat dağa doğru bak. Eğer dağ yerinde durabilirse beni görebilirsin.'* dedi. Rabbi dağa tecelli ettiği zaman dağı yerle bir etti. Ve Musa düşüp bayıldı. Ayıldığı zaman, *'Rabbim seni tenzih ederim, tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim.'* dedi.

İslam bilginleri arasında bu ayetteki Rabbin görünmesi meselesi çeşitli yorumlara kaynaklık etmiştir. Biz burada Yunus Emre'den önceki müfessirlerin ayeti nasıl yorumladıklarından ziyade Yunus'un bu yorum silsilesinin neresinde yer aldığı ve nasıl bir yorum tarzına sahip olduğu konusu üzerinde duracağız.

Yunus Emre, Tur dağı kıssasındaki "Rü'yettullah" meselesini bir olgu olarak ele alır ve onu tartışmaz. Onun meselesi Allah'ın dünya ve ahirette görünmesinden çok gönle tecelli edip etmemesidir. Yunus, gönül ve tecelli meselesini kendi seyr ü sülûkunun yani hakikat yolculuğunun şahsi bir tecrübesi olarak ele alır. Ona göre gönül bir tecelli mekanıdır. Ancak ona gelen tecelli daima hakikat üzere olmayıp hakikatin tam zıttına bir takım negatif tecellilere de mekanlık etmektedir. Yunus Emre, gönül ve tecelli olgusunun zaman kaydını da düşer. Ona göre "bir dem" denilen bir süreç işlemektedir. Bir an Musa olan gönül, öbür anda pekala Firavun ve Hâmân olarak görünebilir:

Bir dem gelür Mûsâ olur yüz bin münâcâtlar kılur

Bir dem girer kibr evine Firavn'ıla Hâmân olur (49/11)

(Gönül, bir an gelir Musa olur, Hakka yüz bin yakarışta bulunur, bir an gelir büyüklük evine girip Firavun ve Hâmân olur.)

Yunus, Musa ve Tur dağı ilişkisini genişleterek Hakka el açılan her yeri Tur, gönlünü de hoşluk içinde yakaran Musa gibi görür. Bu durumda Yunus, Musa'yı gönül, Tur'u da dilek yeri olarak anlamlandırır:

Şu benüm hâcet-gâhum Tûr tagı oldı meger

Mûsî'leyin bu gönlüm hoş münâcât eyledi (364/3)

(Şu benim dilek yerim Tur dağı oldu, meğer bu gönlümün Musa gibi hoşça yakarması bu yüzdenmiş.)

Yunus, damlada deniz gören bir idraktir (Avşar, 2016:168-188). O, parçayı daima bütün açısından görür. Bu sebeple de cüzde boğulup kalmak yerine külli olana kanat açmayı tercih eder. Yunus'a göre Musa ve Tur dağı hakka ulaşmanın ve hakla temas etmenin bir aracı olduğu için o sahnenin arkasındaki asıl varlık, Haktır. Yine İsa'yı göklerde seyran ettirerek katlarından bir kata oturtan da bizatihi haktır. Yunus Emre, alemde olaylar penceresinden geçilip de o pencerenin delalet ettiği manzaraya bakıldığında hep aynı varın görüleceğini ancak bu görülmenin daima değişik görüntülerle ortaya çıkacağını söyler. Ona göre olaylar ve görüntüler çokluğu tecelli denilen perdenin bizatihi kendisidir. Bu perde kalktığında küllün nuru her şeyi yerle bir eden bir güç ve ihtişamla beliriverir:

Mûsâ'nun münâcâtı Tûr Tagı'nda

'Îsâ'nun göklerde seyrânı sensin (282/4)

(Musa'nın Tur dağında yakarışı ve İsa'nın göklerdeki seyranı sensin.)

Fakat Yunus'un idraki ve motifleri ele alış ve işleyiş tarzı durağan bir yöntem içermez. O, bu motif üzerinde daima düşünerek manasını zinde tutan bir tavır içerisinde görülür. Yunus, aşağıdaki beytinde Musa'nın çıktığı Tur dağını söz konusu ederek Beytü'l- Ma'mur ve İsrafil'in surunu da ele alır. Bunlardan Tur dağı dünyaya ait bir nesne iken diğer ikisi rivayet yoluyla bildiğimiz ancak mahiyetleri meçhul olan inanç unsurlarıdır. Yunus, mahiyetleri meçhul olan Beytü'l- Ma'mur ve İsrafil surunu, tıpkı Tur dağı gibi bir varlık unsuru olarak aşikar ve ortadaymış gibi takdim eder. Bu takdime

bakarak Yunus'un kendi deyimiyle vücut kavramının hislerle algılanan ve hislerle algılanamayan cümle mevcuda işaret ettiği anlaşılır. Yunus, İsrafil'in suru gibi şu anda mevcut olmayan fakat kıyamette ortaya çıkacağı muhakkak olan inanç unsurlarını da varlık kavramı içerisinde düşünür. Dolayısıyla onun varlıktan anladığı şey zuhur etmiş ve zuhur edecek olan her şeydir:

Mûsâ'nun agdugı Tûr'ı yohsa Beytü'l-Ma'mûr'ı

İsrâfîl çaldugı Sûrı cümle vücûdda bulduk (133/5)

(Biz Musa'nın çıktığı Tur dağını daha doğrusu Beytü'l-Ma'mûr'ı ve İsrafil'in çaldığı surun hepsini varlıkta bulduk./… İsrafil'in çaldığı suru bütünüyle varlıkta bulduk.)

Yunus Emre'nin gönlün hallerine ilişkin tespitleri oldukça zengin bir deneyim içerir. Ancak onun hale ilişkin tespitleri ana ve deme bağlı tespitlerdir. Ve bu haller bir karar olmaktan çok karar öncesi beliren geçici izlenimlerdir. Bu süreçte hak yolcusu bazen binlerce canı feda edercesine Hakka boyun eğer bazen de binlerce can pahasına isyan eder. Sonra isyanı bir geçiş süreci olan Musalık ve İmranlık izler. Bu durumda hal, önce kulluk ve isyan biçiminde devam eder. Arkasından bir makam olan Musalığa geçerek karara dönüşüp yerleşir.

Geh mutî' olam Hudâ'nun emrine bin cân ile

Geh dönem 'âsî olam Mûsî olam 'İmrân olam (201/32)

(Bazen bin can ile Allah'ın emrine boyun eğeyim. Bazen bu sözümden dönüp asi olayım. Bazen Musa olayım. Bazen İmran…)

Yunus'ta haller bazen kendiliğinden ortaya çıkar. Bazen de Yunus, hali kendisinden ortaya çıkarır. İlk durumda "gah" sözcüğünü kullanarak kendiliğinden gelişi, ikinci durumda ise "dilerisen" sözcüğünü kullanarak kendinden gelişi tanımlar. Buradan anlaşılır ki Hak yolcusu makama bazen kendiliğinden bazen de kendinden ulaşır. Ancak netice gönlün Tur, canın Musa, aşkın Süleyman olması biçiminde bir dilsel ve düşünsel dönüşümdür. Bu dönüşüm tam da halin karar bulması demek olan makamla sonuçlanır. Makam, dikey yolculukta mola verilen bir menzil hüviyetindedir:

Dilerisem ten eyleyem dilerisem cân eyleyem

Gönlümi Tûr cânum Mûsâ 'ışkı Süleymân eyleyem (173/2)

(İstersem ten edeyim, istersem can edeyim. Gönlümü Tur, canımı Musa, aşkı Süleyman edeyim.)

Yunus Emre, dikey yolculuğun önemine vurgu yapmakla birlikte onun mutlak surette yatay yolculuktan beslenmesi gerektiğini düşünür. Yani şeriat aşaması tamamlanmadan tarikat, tarikat aşaması tamamlanmadan da marifet ve hakikate yol alınmaz. Bu durum bizim insani gelişmemize benzer. Nasıl ki emekleme olmadan yürüme olmazsa yatay aşamalar tamamlanmadan da dikeye geçilmez. Hazret-i Musa, on yıl çobanlık ederek yatay yolculuğunu tamamlamış ve arkasından Tur'a gitmeye hazır hale gelmiştir:

Çobanlık itmeyince Mûsâ'layın

Kelîm'üm diyüp Tûr'a göndermeye (326/6)

(Musa gibi çobanlık etmeyince, Hak benim Kelim'im diye Tur dağına göndermez.)

Yunus Emre, Musa peygamberin Tur'a çıkmasını ve bayıldığı ana kadar tecelliye mazhar olmasını Musa'nın nura bakması olarak değerlendirir. Aslında Yunus, arka zeminde Musa'nın bayılmasını Hakkın perdesiz yüzlerinin ilk veçhesi olan nur kavramıyla izah eder. Ona göre Hak, Musa örneğinden hareketle insana perdesiz görünmeyi murat edince nur esmasıyla zuhur eder. Eğer, beşer ve

varlığın hakkın tecelli etmesine dayanacak takatleri olsaydı muhakkak ki Hakkın diğer esmasının zuhuruna da tanık olacaklardı. Ancak Hakkın varlığa nur esmasıyla görünmesinin hikmeti, görüşün nura ihtiyaç duymasındandır. Nur, dostun cemalini varlığın gözüyle temas ettirdiğinde canlı cansız her varlık alt üst olur ancak onla temas eden bir varlık gözü bir daha da ondan gayrı nesne göremez olur. Nitekim Tur vakasında Tur dağı, tecelliden dolayı yerle bir olmuş, Musa da düşüp bayılmıştır. Ayıldıklarında -ki ayılmaktan tecellinin geri çekilişini kast ediyoruz.- Musa'nın gözü de Tur'un gözü de Hak nurunu müşahede ettikleri için diğer varlıkların gözlerinde zerre kadar değeri kalmamıştır:

Mûsî varur Tûr'a çıkar anda varur nûra bakar

Dostdan gayrı zerre kadar bu gözlerüm görmez benüm (170/4)

(Musa Tur'a çıkar ve orada nura bakar. Gözlerim dosttan başka hiçbir şeyi zerrece görmez olur.)

Yunus Emre, bu nura gönüldeki tecelli nimetiyle ulaşan herkeste Musalık payesi diyebileceğimiz bir paye görür. Bu durumda nur esmasının tecellisiyle nimetlenen biri, Musalık payesinden görür ve musalık payesiyle hisseder. Yunus, nur esmasının beşerle ve daha doğru bir ifadeyle varlıkla temas etmesinde daima kendinden geçiş tesiri yapacağını söyler. Nitekim kendisi Hakka vasıl olma yolunda bir Musalık tecrübesi yaşamış ve nurla temas eden Musa gibi o da kendisinden geçerek yolculuğunun Tur menzilini tamamlamıştır:

Ol nûrı göreliden unıtdum kendözümi

Sanasın Mûsâ benem hâcete Tûr'a geldüm (178/3)

(O nuru gördüğümden beri kendimden geçtim. Sanasın Tur dağına dilek için gelen Musa benim.)

Hakkı görmeyi baş gözüyle görmek sananlar Yunus'un nazarında hakikatten gafildirler. Çünkü o; şekil, suret, kalıp ve belirti gibi geçici ve sonlu şeylerden beri ve müstağnidir. Baş gözüyle görmek bu illetlerle görmeyi gerektirdiğinden dolayı Hakkı görmeyi imkansız kılar. Zira o zaman Hak surete, şekle ve kalıba giren bir şeye dönüşerek mahlukuna tabi olmak gibi bir çelişkiye düşer. O yüzden Hak, Musa'ya "Beni asla göremezsin." diyerek baki varlığının fani varlığa sığmayacağını bir başka deyişle zerrenin mutlak küreyi taşıyamayacağını işaret etmiştir. Aslında Hakkın "Len Terani" hitabının Musa'nın baş kulağına söylenmediğine de kaydetmek lazımdır. Zira baş gözüyle göremeyenin baş kulağıyla duyamayacağı da açıktır:

Kim göre anı 'ıyân kim diye nakş u nişân

Sözi Len terânî'dür Mûsâ'ya Tûr içinde (305/4)

(Kim onu apaçık görebilir? Kim onun imi timi şudur diyebilir? Zira onun Tur dağında Musa'ya hitabı "Beni asla göremezsin!" hitabıdır.)

Yunus Emre, Tur-Musa kıssasını Musalık payesi dediğimiz bir idrak aşamasının dışında daha ele alır. Bu ele alışta Musalık idraki kendilik idrakine dönüşür ve dönüşümün doğal sonucu olarak da Musa ve Tur'un zaruri ret ve inkarı kendiliğin de zaruri ikrarı vardır. Musalık idrakiyle kendilik idraki arasındaki yolu ve geçidi belirleyen ölçüt, salikin bastığı her yeri Tur, ve gördüğü her şeyi dostun yüzü olarak algılamasıdır. Bu algının temelinde Bakara Suresinin 115. Ayetinin tefsiri gizlidir. *"Doğu da batı da Allah'ın olduğu için, nereye dönerseniz dönün, orası kesinlikle her şeyi hakkıyla bilen ve rahmeti geniş olan Allah'ın karşınızda durduğu yerdir."* Yunus Emre, ayetteki durulup dönülen yeri durulan yer, o yerden bakılınca karşıda görülecek olan Hakkı da bakılıp dostun görüldüğü an olarak niteler. Bu durumda Yunus'a göre ayet, Musalık payesinden kendilik payesine geçişi işaret etmektedir. Kendilik payesine geçince Musa ve Tur diğer menzilde kalmaktadır. Çünkü ayet bu aşamayı Musa ve Tur kıssasından arıtarak aktarmıştır. O zaman Yunus Emre Musalık payesindeki senlik benlik illetlerinin kendilik payesinde ortadan kalktığını söyler. Çünkü kendilik bilinci bir ben vurgusu değil, aksine benin ve senin ortadan kalktığı bir "O" yani "Hüve" vurgusudur:

Turdugum yir Tûr ola bakdugum dîdâr ola

Ne hâcet Mûsâ bana sen-ben kayusı degül (165/12)

(Durduğum yer Tur, o yerde baktığım ise sevgilinin yüzü olunca Musa'nın ne gereği var? Sen ben derdi dert değildir.)

Yunus Emre, kendilik bilincinin Musa ve Tur'u ortadan kaldıran özge bir tecelli durumu olduğunu söyler. Bu paye varlığı çokluk halinden teklik haline dönüştüren bir payedir. Burada Hakkın yani mutlak varlık olarak ve yegane varlık olarak, ezeli ve ebedi olan Hakkın nesne ve geçici olan Hak yolcusuna özel boyutta bir tecellisi söz konusudur. Bu tecelli gece gündüz Hak adıyla Hakka yakaran daimi zikir aşamasına ulaşmış olan dervişlere özgü bir tecellidir. Bu aşamada salik nerede olursa olsun orada dostun cemalini nur esmasıyla gözlemleyecek bir konuma yükselir. Bu bağlamda yükselme kavramının anahtar kavram olduğunu belirtmekte yarar vardır. Hak yolcusu Hakka yatay değil dikey bir yolculukla ulaşır. Dikey yolculuğun şartı da yükselme yetisine bağlıdır. Yeryüzünde seyahat eden birisi nasıl menzil menzil konup göçerse Hak yolcusu da dikey yolculuğunda yani miraci miras peşindeyken menzil menzil yükselir. Tur dağına çıkmak yerde yürümeye göre nasıl bir miraçsa Tur'un turlarına doğru yükselmek de Tur'a göre bir miraçtır. Artık bu menzillerde Musa-Tur kıssası geçerli değildir:

Ol dostıla durur benüm dünin günin münâcâtum

Ben kandasam dost andadur n'iderem Mûsâ vü Tûr'ı (408/3)

(Benim gece gündüz yakarışım o dost iledir. Musa ve Tur'u ne yapayım? Ben neredeysem dost oradadır.)

Yunus Emre, Turların turuna doğru olan yolculuğun son menzilinin neresi olduğunu Hakla birlik olunan makam olarak açıklar. Buradan anlaşılır ki salik Hak yolculuğunda ahire doğru değil, evvele doğru yol alır. Çünkü yatay algıda zaman geleceğe doğru bir seyir izlerken dikey algıda ise geçmişe yani evvel ve ezele doğru bir seyir izler. Aslında bu menzilde bildiğimiz manada bir zaman kaydı yoktur. Yolcu bu seyahatte tayy-i zaman eder. Zamanın ortadan kalkması perdelerin de –ki perdeden kastımız varlıktır.- ortadan kalkmasını gerektirdiğinden yolcu kendilik dediğimiz hüveyle yani Hakla bir oluşa ulaşır. Aslında bu yolculuk daireseldir. Gidilmiş ve aynı yere dönülmüştür. Böyle bir durumda varlığın var oluş suretine bürünerek Hak'tan kopmasının evveline gidildiğinden elbette Musa da Tur'da ortada yoktur. Çünkü nur esmasıyla başlayan dikey yolculuk kıdem esmasına ulaşarak son bulur:

Ol dem ki dirligidi Hakk'ıla birligidi

Ol pâyânsuz devirde ne Mûsî ne Tûr idüm (223/2)

(Öyle bir zamanda yaratılış oldu ki Hak ile birlikteydik. O dipsiz dönemde ne Musa ne de Tur idim.)

Yunus, Musalık sürecinde tecellinin Musa'da karar kılması neticesinde Musa'nın tecelli sonrası, tecelli nuruyla baktığına vurgu yapar ve hakkın hitabına mazhar olduğu için de onun ağzından çıkan sözün o tecelliden beslendiğini ileri sürer. Bu bir anlamda Musalık payesi alan dervişin gözünde Hakkın nuru, ağzında Hakkın kelamıyla yola devam ettiğini ve onun için diğer ses ve ezgilerin bir anlam taşımadığını belirtir:

Mûsî olup Tûr'a çıkam nûr oluban gözden bakam

Söz oluban dilden çıkam sûr u nagam nemdür benüm (170/3)

(Musa olup Tur'a çıkayım. Nur olup gözden bakayım. Söz olup dilden çıkayım. Sur sesi ve nağmeler benim neyime.)

Yunus Emre, Musa ve Tur'un zaruri inkârı yahut zaruri göz ardı edilmesi anlamına gelen bir kendilik payesi yanına Musa ve Tur'un hakikatini ikrar eden ve inkârın zıttına dönüşen bir kendilik payesinden daha söz açar. Bu durumda Yunus'un birbirine zıt biçimde tecelli eden iki kendilik payesinden bahsettiğini bilmek lazımdır. İkrar biçimli kendilik payesi Musalık payesi ile birleşen bir yapı içerir. Bu durumda Musalıktan kendiliğe doğru bir geçiş aralığı olduğu ve bu aralıkta Musalık idrakiyle kendilik idrakinin aynı boyutta bir idrak düzeyi haline geldikleri görülür. Yunus, genel anlamda hak yolcularının cennet talebiyle yola çıktıklarını oysa asıl talep edilmesi gerekenin Tur dağına yansıyıp Musa'yı hayran eden dost yüzü olması gerektiğini vurgular. Hakiki âşık Musalık düzeyinde hayran olup kalmazsa evvel payesine asla ulaşamaz:

Sekiz Uçmak ‘âşıklara köşk ü sarâydur anlara

Mûsâ'layın Tûr Tagı'nda hayrân olup kalan benem (195/8)

(Sekiz cennet âşıklar için köşk ve saraydır. Ben ise Musa gibi hayran olup Tur dağında kaldım.)

Tur dağında bir tecelli Musa peygamberi bayıltmış ve ayıldığında gaflet gözünün perdesini yırtarak hikmet gözü vermiş, gaflet kulağının perdesini kaldırarak hikmet kulağı eklemiştir. Tur öncesi ten duyuları olan Musa, Tur sonrası can duyularına kavuşmuştur. Yunus Emre, ten duyularından can duyularına geçen Hak yolcularının sözlerinin -ki bundan talep etmeyi kast ediyoruz.- geri çevrilmeyeceğini belirtir:

Tûr Tagı'nda bir tecellî gör Mûsâ'ya neler kıldı

Yûnus eydür Hak katında sözüm girü kalmaz benüm (175/6)

(Bak Tur dağında bir tecelli Musa’ya neler yaptı. Yunus der: Benim sözüm hak katından geri çevrilmez.)

Yunus Emre, Musa-Tur ikilisinin Musalık ve kendilik payelerine yol açtığını söyledikten sonra sözü üçüncü paye olan ve bir dilsel ve düşünsel aşama olduğu muhakkak olan şahitliğe getirir. Şahitlik, salikin zaman ve mekân kayıtlarından çıkıp her şeyin evveli olan anlara tanıklıktır. Bu tanıklığın cismani olmaktan ziyade ruhani olduğunu söylemek lazımdır. Bu aşamada salik, her şeyin evvelini yukardan izleyen bir şahit gibidir. Olaylar tıpkı rüyada görülüyormuş gibi bütün vechesiyle salik tarafından gözlemlenir. Bu öylesine seri bir gözlemdir ki aynı anda birkaç olayın evveline tanıklık etmek işten bile değildir. Yunus, aşağıdaki beyitte Musa ile Tur dağına çıktığını söylerken aynı anda İbrahim’le Kâbe’de Mekke’yi inşa etmektedir:

‘Asâyıla Mûsâ'yıla kaçdum çıkdum Tûr Tagı'na

İbrâhîm'ile Mekke'ye bünyâd bıragandayıdum (167/7)

(Asa ve Musa ile kaçıp Tur dağına çıktım. İbrahim ile Mekke’de kabenin temelini attım.)

Yunus Emre, şahitlik aşamasında öyle anlaşılıyor ki Musa’nın Tur dağına çıkışına defalarca tanık olmuştur. Bunun yanında İsa’nın göklere çıkışının hikmetini gözlemlemiş, Ali’nin cenk meydanındaki kahramanlığını izlemiş, İsmail’in yerine kurban için getirilen ilahi koçu görmüş, bunların hakkın sırrı olarak kendisine verildiğini yaşayarak tecrübe etmiştir. Yunus’un şahitlik dilinde bazen Musa’nın kendisiyle bazen de Musa olup kendisiyle Tur dağına çıkışı sırrın mahiyetini anlamamız açısından önemlidir:

Mûsâ Peygamber ile bin bir kelime kıldum

‘Îsâ Peygamber ile göklere çıkan benem (185/5)

(Musa peygamber ile bin bir kelam konuştum. İsa peygamber ile göklere çıkan ben idim.)

Mûsâ'yla Tûr'a çıkdum bin bir kelime kıldum

Bu halâyık bilsünler anda bulınup geldüm (191/11)

(Musa peygamber ile bin bir kelam konuştum. Bilsinler ki bu kul orada bulunup geldi.)

Mûsâ oldum Tûr'a vardum koç olup kurbâna geldüm

‘Âli olup kılıç saldum meydâna güreşe geldüm (224/6)

(Musa olup Tur’a vardım. Koç olup kurbana geldim. Ali olup kılıç çaldım. Bu meydana güreşe geldim.)

Mûsâ'nun Tûr'ına vardum dost cemâlin görmeyi

Gitdi ‘aklum nâgeh ol dem sırr-ı Sübhân isterem (228/3)

(Dost yüzünü görmek için Musa’nın Tur’una vardım. O dem, ansızın aklım gitti. Hakkın sırrını isterim.)

Benem dertlüler dermânı benem ol ma'rifet kânı

Benem Mûsî-i İmrânî Tûr Tagı'ndan aşa geldüm (224/10)

(Dertliler dermanı benim. Marifet madeni benim. İmranoğlu Musa benim. Tur dağından aşıp geldim.)

Yunus'a göre Hakkın peygamberleri Hakkın din nimetinin birer belge ve delilidirler. Biz ancak dinin nasıl bir şey olduğunu onların rehberliği sayesinde kavrarız. Bu bağlamda Musa'da o din metaının delil ve belgelerinden biridir:

Togdı ol dîn metâ'sı andan oldı kamusı

Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana (12/8)

(O din metaı doğdu, hepsi ondan oldu. Âdem, İbrahim ve Musa bu konuda benim delil ve belgemdir.)

Dinin temeli Hakkın muhabbetidir. Âlem de bu muhabbetin yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. Yunus'a göre "Din tamam olucak doğar muhabbet." dinin tamamlanması kâmil aşkın kapısının açılmasıdır. Kamil bir aşk ise Musa ve İsa gibi yüz binleri âlemden geçirmiştir. Böyle bir aşk cezbesine kapılan Yunus'un kendisini aşk timsahına kaptırmasına şaşılmamalıdır:

Yüz bin 'Îsâ'yilen Mûsâ 'ışkıla ser-gerdân gezer

'Aceblemen beni dahı 'ışk nihengi yutdugını (401/3)

(Yüz bin İsa ile Musa aşktan başı dönmüş bir halde gezer. Aşk timsahının beni yuttuğunu yadırgamayın.)

İsa, nasıl ki aşk nefesiyle ölüyü diriltirse Ümranoğlu Musa da aşk Musa'sı olunca Tur'daki tecelli günü yârin cemaliyle kendinden geçer. Çünkü aşk, yârin hüsnünü görmüştür:

Dirildür ölüyi 'Îsâ deminde

Geh olur Mûsî-i 'Ümrân-ı 'ışkdur (90/7)

(İsa nefesiyle ölüyü diriltir. Bazen de aşk İmran'ının Musa'sı olur.)

Aşk Musa'sı Tur'da sermest olunca ayıldığında yukarda değindiğimiz gibi ten hislerinin yerine can hisleri geçmiş ve Musa'nın beşeri ve atıl nazarı ilahi ve çevik bir nazara dönüşmüştür. Dolayısıyla onun bir bakışından yüz binlerce Musa'nın canı aşka düşmüş ve o aşk nazarıyla irşad olmuşlardır. Nazarın, can nazarı olduğu durumda, ten nazarlarının ona tabi olmalarının önüne geçmek mümkün değildir:

Şunun gibi çâpük-nazar bir Mûsî'den yüz bin Mûsî

Ser-mest ü hayrân kamusı ben niçe tedbîr eyleyem (206/5)

(Şuna benzer ki nazarı çabuk bir Musa'dan yüz binlerce Musa sarhoş ve hayrandır. Buna nasıl tedbir alayım?)

Aşk nazarıyla bakmak bütün merhaleleri geçenlerin nasibidir. Musa, Tur dağındaki tecelliye aşk nazarıyla bakmış ve ayıldıktan sonraki bakışı o büyük vecdin nuruyla aydınlanmıştır. Bu aydınlanma daimidir. Dolayısıyla gönüllerini Tur yapan velilerde orada dost cemalini müşahede edince Musa gibi mest ve hayran olarak kalmışlardır. Yunus'un söylemesine bakılırsa bu cemali müşahede edip kendisinden geçen bir veliler ordusu vardır. Cemalin şiddetinden dolayı her biri bayılıp düşen Musa gibi bir yana savrulmuştur:

İy Yûnus imdi velî yirde gökde toptolı

Her bir taşun altında bir İmrânoglı Mûsî (382/5)

(Ey Yunus, şimdi yer gök veliler ile dolu. Her taşın altında bir İmranoğlu Musa vardır.)

Hakikatin sureti, her yüzde tecelli edebilir. Bazen İsa, bazen Musa, bazen de Yusuf'tur. Ancak o hangi surette tecelli ederse etsin, cana can katan bir şeydir. Çünkü o, görüldüğünde yüzün asla başka yöne çevrilemeyeceği bir güzelliktir. Ona baktıkça canlar canı olan Hak görülür. Daha doğrusu Hakkın nuru ile karşılaşılır. Bu durumda İsa da Musa da Yusuf da birer Tur'a dönüşür ve o Tur'a bakan da Musalık eyler:

'Îsâ mısın Mûsâ mısın

Yâ Yûsuf-ı Ken'ân mısın

Va'llâh ki cânlar cânısın

Senden yüzüm döndürmezem (219/4)

Sonuç

Yunus Emre, Oğuz Türklerinin dini, tasavvufi ve irfanî birikimlerini kendi dilleriyle yetkin şekilde ortaya koyan büyük bir idraktir. O, önünde Yesevi'nin hikmetleri gibi doğu Türkçesiyle söylenmiş didaktik karakterli hikmetlerin dışında bir modele sahip değildir. Ancak o, dini-tasavvufi birikimin zengin atıf alanı üzerinde yoğunlaşarak o atıflardan Türkçeyle yeni bir dil ve düşün unsuru oluşturmaya gayret etmiştir. Bizim bu bildiri vesilesiyle Musa ve Tur kıssası üzerinden ele aldığımız Yunus Emre dizeleri bu hükmümüzün birer belgeli tanığıdır. O, Musa ve Tur kıssası üzerinden Musalık, kendilik bilinci, şahitlik, delil ve aşk Musa'sı gibi yeni kelime ve terkipler üretmiştir. Yunus Emre şiirinin bir dil ve fikir olayı olmasının altında yatan sır da budur.

Kaynakça

Avşar, Ziya (2016), Mânâ Âleminin Üç Efendisi, İncir Yayıncılık, Kayseri.

Harman, Ömer Faruk (2006), "Mûsâ" TDV İslam Ansiklopedisi, c. 31, s. 207-213.

Taberi (2007), Tarih-i Taberî, Sağlam Yayınevi, İstanbul.

Taberi (1995), Taberî Tefsiri, Milli Gazete, İstanbul.

Tatçı, Mustafa (2013), "Yûnus Emre" TDV İslam Ansiklopedisi, c.43, s. 600-606.

Tatçı, Mustafa (Tarihsiz), Yûnus Emre Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0 18.08.2017.

Uludağ, Süleyman (1999) Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul.

İPEK YOLU VE TÜRK DÜNYASI

Prof.Dr.Budak BUDAGOV

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi

Babek KURBANOV

Gaziantep Üniversitesi öğretim üyesi

e-maıl. kurbanov@gantep.edu.tr

Özet

Araştırmalar gösterir ki, 20 bin km.-a kadar uzanan ipek yolunda Türk soylu halkların sosyal-kültürel, maddi-manevi, etik-estetik değerleri kendisini geniş bir şekilde ifade etmektedir. Bu yol boyu Türk dili ortak bir dil olmakla birlikte, ayni zamanda ticari-ekonomik, sosyo-kültürel ilişkilerin gerçekleşmesinde son derece önemli bir rol oynamıştır. İpek yolu ile ilişkili bilim ve sanat adamlarının fikirleri bu gün özellikle aktuallık kazanmaktadır. Zannımızca ünlü bilim adamı Azerbaycan Milli Bilimler Akademisinin Akademiki, Prof.Dr.Budaq Budagov"un fikirleri de bu bakımdan önem taşıyabilir. Onun konu ile ilgili bir makalesinin kendi çevirim ve yorumumda uzmanlar ve okuyucularla paylaşılmasının faydalı olacağına inanıyoruz.

Anahtar kelimeler: İpek yolu, Türk dili, kültürel değerler, coğrafi arazi, sanat.

SILK WAY AND THE TURKİC WORLD

Abstract

Investigations show that the Silk Way extended for 20.000 km. broadly manifest itself in the spiritual-material, ethical-aesthetical values of the Turkic peoples. Along these ways the Turkic language has been resend ay common language. At the same time et was plaguing an exclusive role in the important economic, socio-cultural events of the Turleic-speawing peoples. Thoughts and ideas of the prominent public figures and scientists on this theme, acquire a particular actuality. We believe that thoughts of eminent scientist Budag Budagov expressed in this connection bear specific significance.

I think that translation and treatment of this theme in the article connected with the above stated may attract interest am long the scientists working in this field and a broad public earls.

Key words: The Silk Way, culture, the Turbic-spealeing people, socio-economic values.

Giriş

Dünya halkları ve insanları tarih boyu birbirileryle unsiyet saklamak, birbilerinden öğrenmek, birbirilerinin kültürlerinden faydalanmak, kendi maddi ve manevi değerlerini diğer halklarla paylaşmak arzusunda olmuşlardı. Aslında yalnızca İpek Yolu tarihçesine dikkat edersek bu söylediklerimizin doğru olduğunu görebiliriz. M.ö. II. yüzyıllıkta ortaya çıxmış bu hadise, onun yavaş yavaş doğudan Batıya doğru ilerlemesi sürecinde bir çok uygarlıkların meydana gelmesi, sonralar ortadan kalkması veya bir çok halkların, etnosların bile yok olması, yerine yenilerinin gelmesi, yeni yeni keşiflerin, bilim ürünlerinin ortaya çıkması, görkemli ilim ve sanat adamlarının muhteşem eserlerinin kendisini gösterebilmesi vs. ile karakterize olunmaktadır. Bu yolun ``İpek yolu``, zannımızca daha sonralar ``Büyük Yol`` gibi de adlandırılmasınının esas sebeplerinden biri ilk evveller bu yolun esasen ipek ticaretinin gerçekleştirilmesine bağlı olması ve yolun daha sonralar oldukça uzun olması, bir çok memleketlerden, coğrafi arazilerden, hatta dağlık, sehralık gibi arazilerden geçmesi, çeşitli iklim koşullarını atlayarak Doğudan Batıya doğru uzantısını sürdürebilmesidir.

İpek Yolu fikri bilim adamlarının haklı itiraflarına göre çinlilere aittir. Unutmamak gerekir ki, doğrudan doğruya çinliler o zamanlar batılı halklar için malum olmayan bir çox bilimsel ürünler ortaya koyabilmişlerdi. İpek, barıt, pusula, porselen, kağıt, matbaacılık vs. onlara ait olmasını söylemek mümkündür. Bu ürünlerin memleketlerinde(Çin"de) geniş uygulanması ve artıklamasıyla olduğundan onların ticaret yoluyla ülke dışına çıkarılması ve çeşitli dünya pazarlarına alınması fikri ortaya çıkmış oldu. Fakat çinliler uzun bir süre bu söylediklerimiz ürünlerin nasıl hazırlanması yollarını bir sırr olarak

gizletiyor, onların açığa çıkarılmaması üzerinde ciddi kontrol (nazarat) yasaları koyuyorlardı. Aslında, tez bir zamanda bütün dünyada geniş ilgiye neden olan bu ürünlerin satış yollarını kendi ellerinde tutmağı hedeflemekte idiler. İtiraf etmek gerekir ki, sırf bu nedenlerden dolayı Avrupa halklarının çoğu uzun bir tarihi dönem içeisinde bu ürünlerin memleketlerinde istishsal olunmasından dışarda kalmışlardı.

İlginçtir ki, bu ürünler içerisinde demek olur ki, ipek Batı ülkeleri arasında genis yayılmış, onun güzelliği, zarifliği, rengarenkliği, kullanımlığı Batılı insanları hayran etmekte idi. Rivayete göre hatta güya Misir kraliçası Kleopatra bile ipeyi çok sevmiş ve elbiselerinin sırf ipekten yaptırılrmasını tercih edermiş. Bununla birlikte bu tür hadiselerin Batıda ipeyin yalnız merkantil,estetik deyeri ile ölçülmediyini, ayni zamanda onun hatta bazen belli ticaret sözleşmelerinde (takas yolu ile), hatta devletler arası sözleşmelerde bile belli bir role sahip olmasını söyleyenler yok değil. Fakat yukarıda isimleri zikr edilen ürünlerin tedricen çeşitli yollarla Batı ülkelerine de yol açması ve onların sırlarının burada da belli olunmasına tanık olmak mümkün olur. Örneğin, ipeğin tedricen Orta Asya halkları tarafından da üretilmesi, Azerbaycan"da ise onun en mükemmel örneklerinin meydana getirilkmesi gerçeğini söylemek mümkündür. Tesadüfi değil ki, bu ürünün Azerbaycan"da vatanı sayılan Şeki kenti (ayni zamanda daha sonralar Şamahı şehri) zamanında doğrudan doğruya ipekçiliğin merkezi sayılmakla birlikte diller ezberi olmuş, hatta masallarda, şiirlerde (A.S.Puşkin), opera sanatında (Rimski-Korsakov) vs. sık sık onun adına rastlamak mümkün olur. İpek Yolu"nun oluşması, intensif çalışması, şöhretine şöhret katılmasında onlarca büyük şahsiyetlerin, seyyahların, tacirlerin, coğrafyaşinasların, serkerdelerin rolunu da özel olarak kaydetmek gerekir. Onlar bilerekten, bazen bilmeyerekten bu yoldan istifade etmiş, onun belli bir kısmı, geçtiyi arazi, onun florası, faunası, coğrafi şaraiti, ekonomisi, insanlarının yaşam tarzı, güzel sanatları vs. ile ilgili ilgili değerli bilgiler verebilmişlerdir ve bu türden olan bilgiler İpk Yolu"nun genel manzarasının meydana gelmesi yolunda son derece faydalı olmştur sözlərini söyleneye hak kazandırmış oluyor. Malumdur ki, çeşitli tarihsel dönemlerde bu yolla ünlü Yunan serkerdesi Makedonyalı İskender (onun ordusu ile birlikte Hindistan"a kadar gelmesi, genelde yunanlıların Azerbaycan"da olması, Bakü"den 70 km. uzaklıkta yerleşen Gobustan bölgesinde büyük bir taşın üzerinde yunanca yazılmış yazılar bunu kanıtlamaktadır), İtalyan seyatacısı ve alimi Marko Polo, Türk seyahatcısı ve tarihcisi Çelebi ve başkalarının adlarını örnek getirmek mümkündür. Bu daima aktarışta, yeni yeni topraklar ve milletlerle ilgili yeni yeni bilgiler elde etmek arzusu ile yaşayan bu insanlar gerçekten de İpek Yolu ve onun geçtiği arazilerin coğrafi şaraiti, insanları, onların adet-ananeleri, sosyal-kültürel hayatı vs. ile ilgili değerli bilgiler de vermişlerdir. Onlar bu yolun istikameti, onun bazen başka başka memleketlere bile götürebilen kolları vs. ile ilğili önemli bilgiler dışında, ayni zamanda çeşitli dünya halkları ve ülkeleri ile ilgili bilgilerin zenginleştirilmesi, milletlerarası ilişkilerin ve ticari alakaların daha verimli ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesine hizmet etmişlerdir diye biliriz. Bu bakımdan bir örnek olarak Rus taciri, seyyahı ve yazarı Afanasi Nikitin"in adını çekmek isterdik. Afanasi Nikitin"in Rusya"nın Tver şehrinden Volga nehri ile gemilerle Heşterhan"a, oradan Hazer Denizi vasıtasıyla Bakü"ye ve Şamahı şehrine gelmesi, daha sonra İrana"a geçmesi, burada hatta azerilerin yaşadığı Tebriz şehrinde olması, Hindistan"a ulaşması, geri dönende ise Kara Deniz"i geçerek (burada deniz fırtınası yüzünden gemileri on gün Türkiye sahillerinden uzaklaşa bilmemesi de bildirilmekte) vatanına dönebilmesi tarihçilere iyice malumdur. Afanasi Nikitin"in bütün bunları kitabında geniş bir şekilde yazmış ve kendisinin sadece olrak bir tacir, bir ticaretçi olmamasını kanıtlamıştır O, kendisinin meşhur "Üç Deniz Arkasında"ki kitabında (Hazar Denizi, Kara Deniz, Ak Deniz ön görülmekte) bütün bu gerçeklikleri titizlikle kaleme almış ve kendi dakik izlenimleri ile o dönemlerde daha çok Doğu halklarının, özellikle de Hindistan halkının adet-ananeleri, davranış kaideleri, ticaret potansiyeli(Afanasi Nikitin"in seyahet ettiği iki gemide ticari amaçla esasen kürke üstünlük verilmiştir) yemek kültürü, giyisileri, düğün ve törenleri vs.hakkında değerli bilgiler verebilmiştir. Hatırlatalım ki, Batı dünyasında ilk defe olarak Hindistan"ı Avrupalılar için keşf etmiş olduğu sayılan Portugalya"lı Vasko da Gama"dan da yaklaşık 25 yıl önce İpek Yolu ile Hindistan"a ulaşan aslında Afanasi Nikitin olmuştur.

Afanasi Nikitin"in hakkında söylediklerimiz fikirleri Türk seyyahı ve tarihcisi Evliye Çelebi (1611 – 1682) hakkında da söylemek mümkündür. Onun 10 ciltten ibaret "Seyahatname" eseri ile tanışlık bu nadir insanın hakikaten de bilim adamlarının söyledikleri gibi "yalnız Türk milletinin seyyahı ve kültür insanı değil, dünyanın bir seyyahı ve kültür insanıdır" - fikirlerine hak kazandırmalı oluyorsun. Onun İpek Yolu ile ilgili onlarca coğafi arazilerde (Batı ve Doğu ülkelerinde) yerleşmiş şehirlerde,

memeleketlerde olması, kendi izlenimlerini kaleme alması, zenğin bilgiler vermesi bu gün de insanı hayran bırakmakta. Tesadüfi değil ki, UNESCO 2011 yılını "Evliya çelebi'yi Anma Yılı" ilan etmiştir.

Söylediklerimiz bir daha gösterir ki, İpek Yolu"nu onun sadece olarak yalnız Doğudan Batıya doğru uzanması fikri ile tatmin olunmamasını göstermekle birlikte, ayni zamanda Batıdan da Doğuya doğru olan hevesin büyük olmasını da vurgulamaktadır. Tesadüfi değil ki, ünlü Alman coğrafyaşinası ve geologu Rikhtgofen XIX asrın 70 yıllarında (1877) ilk kez olarak İpek Yolu teriminini ortaya atmış ve ona Batı ile Doğu dünyaları arasındaki alakaların ifade ve izah olunması gibi bakmıştır.

Varlığını M.Ö.II ile M.S. XV.Yüzyıllar arasında sürdüren büyük İpek Yolu Türk Halklarının ekonomik, kültürel, siyasal gelişiminde, büyük pay sahibi olmuştur. İpek Yolu Türk halklarının hem kendi, hem de yabancı devletler (padişahlık, hanlık, beylik, sultanlık) arasındaki diplomatik ilişkilerinde önemli rol oynayarak Türk halklarının kendilerine özgü harp kurumunun gelişme ve olgunlaşmasında eşsiz bir vasıta olmuştur.

Doğu Çin Denizi kıyısında, Sinan kentinden başlatılan Büyük İpek Yolu"nun birinci yolu Lançjou"dan geçerek Dunkhuan"a kadar uzanır. Burada Türk halklarından Uygurların yaşadığı arazide ikiye ayrılan Büyük İpek Yolu"nun daha güneyde kalan kolu Turfan Çukuru"nu günyden çevreleyen dağların eteklerinden geçerek, Pamir dağlarını aşar, Fergana vadisine girdikten sonra Semerkant, Buhara, Harezm"e doğru yönelir.

Bu yolun bir kolu İran"a ve oradan da Hindistan"a; diğer kolu ise Kopetdağ"ın kuzey eteği ile Hazar Denizi"nin güney tarafından geçerek Azerbaycan"a girer.

Çin"in Dunkhuan kentinden başlayan Büyük İpek Yolu"nun ikinci dalı Lobnor Gölü"nün kuzey kıyılrı boyunca seyreder. Takdamakan Gölü"nü kuzey kısmından geçip Kazakistan topraklarına dahil olur. Kazakistan"ı aşan Büyük İpek Yolu Hazar Denizi"nin kuzeyinden geçtikten sonra batı kıyısı boyunca ilerleryerek Derbent, Şamahı, Gence, Batum, İstabbul" doğru uzanır. Bu kol Balkan yarımadasından geçerek Apenin"in nerkezine doğru yönelirdi. Gence"den geçen yolun biri de Gökçe-Hahçivan-İstabbul yönündeydi. Büyük İpek kolunun bir diğer kolu da Heşterhan"dan gçerek Balkan yarımadasına doğru uzanıyordu.

Bunun gibi İptr yolunun"nun batıya uzanan bir kolu Kızıldeniz"den geçerek Hint Okyanusu"na ulaşan deniz yoluyla birleşerek Doğu Çin Denizine doğru yönelirdi. Yani Büyük İpek Yoluu"nun deniz kolu bu şekilde tekrar Çin topraklarına ulaşıyordu. Böylece karadan geçen Büyük İpek Yolu, deniz yollarına kavuşarak büyük bir ticaret yolu (dairesi) oluşturuyordu. Büyük İpek Yolu"nun önemi XIV. Yy.da dünyada, özellikle Avrupa"da gevicilik ve deniz ticaretinin gelişmesiyle ilişkili olarak azalmaya başlamış, XVI.yy.da tamamen ortadan kalmıştır.

Bin sekiz yüz yılına kadar faaliyette olan Büyük İpek Yolu"nun çeşitli kollarına ait en azından20.000 km.si Türk haklarınınyaşadığı arazilerden geçiyordu. Buradan Türk halklarının Çin, Kafkasya, Rusya, Hindistan, Arap ülkelüeinin halkları ile ekonomik ilişkilerin kurmasında ve genişlemesinde önemli roloynadıkları söylenebilir. Ayrıca Büyük İpek Yolu Türk halklarının yeni topraklarda yerleşmesine, aralarında bilim ve uygarlığın karşılıklı gelişmesine büyük etkisi olmuştur.

Büyük İpek Yolu"nun ana kollarından birisinin Azerbycan arazisinden geçmesi Derbent, Şeki, Beylekan, Gence, Gebele, ve Tebriz"de ipekçiliğin gelişimine güç katmış, onların her birinnin, belli ölçüde ipek ticaret merkezi olmasına sebep oluştur. Büyük İpek Yolu aynı zamanda doğal ihtiyat kaynağı taşımaçılığı ve savaş amaçlı keşif yolu oarak kullanılmıştır.

Büyük İpek Yolu"nun Çin Türkistan"ı Orta Asya, Kazakistan, Kafkasya, Küçük Asya, Kuzey İran topraklarında iletişim dili Türkçe olmuştur. Kısmen Türk dilli Yakutlar"ın dışında kalan Türk dilli halklarının hepsinin Büyük İpek Yolun"da katılımcı olduklarını da söylemeliyiz. Büyük İpek Yolu"nun oluşumu bütün zanaat alanlarında, bunların arasında ipekçilik (ipek böcekciliği, ve ipek dokuyuculuğunun), değerli taş üretimi(meselen, nefrit).çanak-çömlek, saksı imalatının gelişiminin yanında, çini kap (seramik) ve cam (şişe) üretiminin gelişimine de yol açmıştır. İpek yolları yeni kervan yollarının inşasına, kervan ve tacirlerin rahatını sağlamak amacıyla yeni karvansarayların yapımına, karakolların kurulmasına, geçitlrin güvenlik altına alınmasına, köprüler yapılmasına vesle olmuştur.

Karvan yollarında tacirlerin, çarvedelerin, savanların (deve sürücüsü) güvenliğini sağlamak maksadıyla gözetme istasyonları, karakollar, yardım evleri yapılmıştır.

Bu (yol etrafındaki faaliyet) eski dönemde ticari yazışmaların artmasına, hatıraların yazılmasına, şehirler ve ülkeler arasında mesafelerin belirlenmesine, gezginlerin seyahatnamelerinin yazılmasına, başka deyişle günümüzde bilimsel kaynak olaak yararlandığımız çok sayıdaki coğrafi ve tarihi eserin meydana getirilmesine neden olmuştur.

Ticaret yapmak, aynı zamanda savaşlardan korunmak gayesiyle çeşitli koruma bölgelerinde harp istihkamlaı (savaş tehlikesini bildirecek uyarı ve haberleşme kulesi, savunma yeri, korugan ve sair mıntıkalar) yapılmış, savunma sedleri (surlarının) çekilmiştir.

Azerbaycan"ın çeşitli bölgelerinde çok sayıda kale (Kız kalesi, Köroğlu Kalesi, Gelirsin-Gidirsin Kalesi, Civanşir Kalesi, Elince Kalesi vs.) vardır. Büyük Kafkas Dağları"nın doğuda tedricen alçalarak Hazer Denizi"nin kıyı düzlükleriyle birleştiği arazide savunma sedlerinin (Beş Parmak, Gilgil çay, Samur , vs.) kalelerin (Beşparmak, Çırak Kale, Toprak Kale, Derbent Kalesi vs.) inşasını gerçekleştirmiştir. Araştırmacıların verdikleri bilgilere göre buralarda ayni zamanda kervansaraylar da inşa edilmiştir. Azerbaycan mimar ve mühendislerinin zekasının muhteşem ürünü olan bu 11-15 gözlü "hudaferin köprüsü" (V.yy) Aras nehri üzerinde inşa edilirken ticaret ve harp amacı ile sırada olmuştur. Buna dayanarak, ticaret yollarının gelişimi bir taraftan savunma mevki ve sedler yapılmasına, diğer taraftan Türk halklarının medeni ve iktisadi ilişkilerinin gelişmesine, yayılmasına ve karşılıklı zenginleşmesine gerçek zemin yaratmıştır denilebilir.

Büyük İpek Yolu"nun bilim ve uygarlık ilişkilerinin genişlemesinde, ipek ve kağıt kullanılmış el yazmalarının bir ülküden diğerine taşınmasında, günümüz deyişiyle kitap ticaretinin gelişimindeki payı da büyüktür. Azerbaycan düşünürlerinin VIII-XI asırlarda Arap, Fars, Türk dillerinde yazdıkları eserler Merkezi Asya"dan ve Orta Asya"dan başka Arap ülkelerinde , İran"da, Hindistan"da ve Avrupa"da geniş bir alana yayılmıştır. Büyük Genceli Nizami"nin "Hamse"sinin doğu ülklerinde geniş biçimde yayılması doğrudan doğruya bu kitap ticaretinin sonucudur. Doğu ülkelerinden çeşitli bilim alanlarına ve halkların milli gelenek ve göreneklerine ait eserler getirilmemiş olsaydı , Genceli Nizami Avrupa ve Asya"nın doğal koşullarını iyice kavrayamaz, halkların ırki farkını derinden idrak edemez, "İskendername"de Büyük İskender"i kah bozkır, kah da ormanlık bölge içinde tasvir edemezdi.

Dünyanın dört bir köşesinden Azerbaycan"a akan elyazması eserler Genceli Nizami"nin kabiliyeti ile buluşunca ortaya çıkan büyük deha ile övünüyor, bu büyük düşünür insana şiirin peybengeri, bazen tanrısı diyoruz. Nizami Gencevi kendi "İskendername" eserinde eski yunan filozoflarını hayalen bir araya getirir, Yunan felsefi okulu temsilcileri ve bu okulun merkezinde duran Platon ve Aristoteles hakkında bilğiler veririr. İlğinçtir ki, onun şiir mısralarıyla yazdığı bu bölümde Eski Yunan düşünürlerinin, özellikle de isimlerini zikr ettiğimiz filozofların felsefi düşünceleri ve konsepsiyaları (kavrayış, öz) gerçekçi bir şekilde şerh edilmiştir. Bu mülahazalar ve fikirler demek olur ki, bu gün de kendi aktüelliğini saklamaktadır. Hiç kuşkusuz, bunlar onu kanıtlıyor ki, Nizami bu düşünürlerin dünya görüşü ve fikirleri ile yakından tanış idi. Artık Nizamiye kadar yunan filozoflarının eserleri doğu bilim dünyasına iyice tanış idi, çünkü onlar doğu düşünürleri tarafından Arep, Fars, Türk dillerine tercüme edilmiş ve buranın manevi kültürüne dahil olabilmiş değerler olarak kendisini ifade etmekte idi. Tabii ki, Nizami de bu dillerde olan literatür ile yakından tanış idi. Bu misal bir daha Batı ve Doğu halkları arasındaki tarihsel ilişkilerin eskilere dayanmasını göstermekle birlikte, ayni zamanda bu ilişkilerin oluşması, gelişmesine hizmet eden belli bir pratik sebebin, ehtiyacın olmasından da habr vermekte idi. Düşünüyoruz ki, bu sosyo-kültürel ilişkilerin intensiv olarak devam ettirilmesinde yine de İpek Yolunun rolü son drece büyük olmuştur. İlginçtir ki, Nizami"den bir kaç asır sonra ünlü İtalyan ressamı Rafael de Nizami gibi Eski Yunan düşünürleini bir araya getirmeyi amaçlıyor ve kendi fırçasıyla "Atina Ekolu" tablosunu meydana getirebilir. İlginçtir ki, bu tabloda da Rafael hayalen, fakat renkler araçlığı ile eski yunan düşünürlerinin suretini bir araya getirbilir ve tablonun merkezinde o dönemin en büyük filosofları gibi tanınan Platon ve Aristotelesin imğeılerini tablonun merkezine alır, Platonun parmağı gökü, Aristoteles"in parmağı ise yere işare ediyor. Aslında ayni fikri ifade eden(biri şiirle, nazmla, diğeri renklerle) Nizami ve Rafael"in böyle bir yaratıcılık ve fikir yakınlıkları oldukça ilginç gözüküyor ve belki de Rafael"in de Doğu sanatı, hatta Nizami yaratıcılığı ile olan tanışlığı hakkında düşünmeye hakk kazandırmış oluyor. Hatırlatalım ki, Azerbaycan sanatı örneklerinin bir çok Avrupa ülkelerinde

aşikar edilmesi gerçeği de bu bakımdan oldukça yerinde gözükebilir. Bu konu ile ilgili Akademik Rasim Efendi"nin uzun yıllar yaptığı araştırmaları örnek vermek mümkündür. Meselen o kaydediyordu ki, Niderland ressamı Hans Memling"in "(1433-1494) 2Mariy (meryem(Körpesi ile) eserinde Şirvan, Venedikt ressamı Karlo Krivello"nun (1430-1493) "Müjde" eserinde "Gence-Gazah", İtalyan ressamı Dominiko de Bortolo"nun (1440-1444) "Findlingin Düğünü" eserinde Gazah halısı dest-hattı ile rastlaşmak mümkündür. (Bkz.: Rasim Efendi. Azerbaycan dekoratif-tatbiki sanatları. İşık, Bakü.1976.).

Bu tür vakıalar zengin biçim ve janr rengarenkliğine sahip Azerbaycan halılarının uluslararası önemini göstermekle birlikte, milli kültürlerin karşılıklı zenginleşme ve etkileşimi ile ilgili problemlerin açığa çıkarılmasına, ayni zamanda doğu ve batı halkları arasında tarih boyu meydana gelmiş ticaret alakalerinin, iktisadi ve kültürel iş birliğinin tetkiki işine hizmet göstermiş olurdu - diye düşünüyoruz. Ayni zamanda hiç kuşkusuz, burada yine de İpek Yolunun bu olumlu proseste ne kadar önemli bir rol oynaya bilmesi gerçekliğini itiraf etmeli oluyoruz. İlginçtir ki, Azerbaycan, bu sırada bir çok Türk soylu halkların maddi ve manevi medeniyet örnekleri (halı-kilim sanatı, kalligrafya sanatı, ebru sanatı, hattatlık sanatı, türbeler, folklor vs.), onların tarihi geçmişi, sanatsal-estetik özellikleri vs. sık sık Batı bilim adamlarının fikirlerini meşğul edir, bu yolda onların hoş sözlerinin ortaya çıkmasına tanık olmak mümkün olur. (Bkz.:Von Bode V.,Kuhnel E. Antiqueruqs from the near east. London, 1970; Brentjes B. Drei fidurative verzierte aus Azerbaidshan. Bibliotheca orientalis, Leiden, 1973, Jq.30. No.5-6, bis .389-390. vs.) .

Dahi hekim Ibn-i-Sina"nın (X.yy), tarihçi-etnograf, coğrafyacı, doğa bilimci, matematikçi, astrolog, fizikçi, minerolog Ebu Reyhan el-Biruni"nin (973-1048), doğu filozofu ve ansiklopedi bilgini, dilbilimci, halkbilimci Kaşkarlı Mahmud"un (XI.yy), Özbek şairi Ali şir Nevai"nin (1422-1501) eserleri doğrudan doğruya Büyük İpek Yolu ile kervanlarla çeşitli şehirlerin pazarlarına çıkarılmış, insan zekasına manevi gida vermiştir. Bize göre XI.yy.dan başlayarak Büyük İpek Yolu aracılığıyla Avrupa"ya satılan Ibn-i Sina"nın tıbba ait eserleri , Avrupa tıp üniversitelerinde yedi yüz yıl boyunca ders kitabı olarak okutulmuştur.

Türk halkları yıllarca dostluk kurdukları Çinliler, Moğollar, Araplar, Hintliler, Farslar, Slavlar, özellikle Kafkas halklarıyla yakın ilişkilerde bulunmuş, bunların hepsinin etnogenetik ve filogenetik sürelerine olumlu katkıda bulunmuşlardır.

Türk halklarının birbiriyle tarihsel ilişkisinin bildirilmesi, onların diğer eski halklarla tarihsel ilişkilerinin araştırılmsı da günün zaruri meselelerindendir. Slav halklarıyla (bunlardan Ruslar, Ukraynalılar ile) türk halklarının ilişkisinin kökleri, hayatın bütün alanlarında tarihin derinliklerine inmektedir. Bu konuyla ilgili Kazak halkının kabiliyetli oğlu Oljas Süleymenov"un yazdığı "Az i Ya" ve Murat Adji"nin "Polin polovetskogo polya" (1994) eserleri övgüye layiktir.

Bilim adamları İpek Yolunun M.Ö.II. asırdan M.S.XVI asra kadar faaliyet göstermesini ve sonralar yavaş yavaş keni önem ve tesirini kaybetmeye başlamasını yazıyorlar. (Bununa birlikte bir süre sonra da bu yol çoklarına faydalı olmuştur diyebiliriz. Örneğin Rus seyyahı , etnograffı, antropologu, biyologu Miklukho Maklay"ın (1847-1887) Asya"nın güney-doğusu ile hareket ederek Avstralya"ya, hatta Okeaniya"ya kadar hareket edebilmesi malumdur). Zannımızca bunun bir çok nedenleri vardır. Evvela, bin yıllar önce Çin"de meydana gelmiş ürünlere (ipek, farfor, pusula, kağıt vs.) olan ilginin azalmasını kaydetmeli oluyoruz, bunun bir nedeni odur ki, artık onların batıda da geniş bir şekilde üretilmesi, pazarlara çıkarılması adi bir hal alabilmiştir ve ayni zamanda yeni yeni sentetik ürünlerin, kumaşların, mobilya sanaesinin, moda kültürünün vs. meydana gelmesi eski değerlere olan ilgiyi his edilecek derecede azaltabilmiştir. Diğer taraftan, teknolojinin hızlı gelişimi, özellikle de demir yollarının uzak mesafelere kadar çekilişi, deniz yollarının inkişafı, hava yollarının dünyanın bütün kıtalarna ve en hızlı bir şekilde ulaşabilmek imkanlarına sahip olabilmesi artık geçmiş vaktitteki gibi İpek Yoluna olan çok yönlü ihtiyaca ilginin azalmasına neden olan esas sebeplerden olmasını kanıtlayan faktörlerdendir diye düşünüyoruz. Bütün bu söylediklerimize rağmen İpek Yoluna olan son zamanlardaki ilgi heç de tesadüfi değil, yani halen de bu yolun günümüz için geniş potansiyel ekonomik, ticari, tarihsel, sosiolojik, kültürolojik vs. bakımdan büyük önem taşıyabileceğine inananlar az değil. Unutmamk gerekir ki, belli nedenlerden dolayı (savaşlar, migrasyonlar, kitlesel göçler, bazi milletlerin, etnosların bile tarih sahnesinden yok olması, uzun süreç içerisinde yeni yeni hadiselerin(ayni zamanda bilimsel ve sanatsal hadiselerin) meydana gelmesi, milli kültürler arasında etkileşim ve karşılıklı

zenginleşme prosesleri, özellile de türk dilli halkların İpek Yolundaki yeri ve önemi vs.) İpek Yolu ve onunla ilgili bir çok sosyal-kültürolojik, tarihsel ve sanatsal-estetik problemlerin halen de kendi çözümünü gözlediyini açık bir şekilde söyleyebiliriz ve onların çözülmesi günümüz bakımından da aktüel mana taşıdığına inamımız büyüktür ve bu problemlerin günümüz işığında araştırılmasına yönelik bu konfransımızın da bu yolda demek olur ki, ilk adım atmasını oldukça önemli kılıyorum.

Sonuç

Hatırlatım ki, bazi yabancı bilim adamları da aslında bu kabilden olan toplantıya ihtiyac duyduklarını itiraf etmekte, yani İpek Yoluna ait genelde temel eserlerin, monografilerin, uluslararası sempozyumların, bilimsel görüşlerin yapılmaması meseleleri onları da düşündüren meselelerden olmasına tanık olmak mümkündür. Odur ki, inanıyoruz ki, sempozyumun aslında aktüel ve global bir probleme ait edilmesi inanıyoruz ki, İpek Yolu ile ilgili bir çok meselelerin de açığa çıkarılmasında faydalı rol oynayabilecektir.

Kaynakça

Brentjes B. Drei fidurative verzierte aus Azerbaidshan. Bibliotheca orientalis, Leiden, 1973, Jq.30. No.5-6, bis .389-390.

Kurbanov B. İpek Yolu ve Türk dünyası. Bkz.: Beyazdoğu dergisi, Erzurum, 2006, s.5-7.

Rasim Efendi. Azerbaycan dekoratif-tatbiki sanatları. İşık, Bakü.1976.

Vitaşevskaya M.G., Afanasi Nikitin. Geogragiz, Moskva, 1955.

Von Bode V., Kuhnel E. Antiqueruqs from the near east. London, 1970.

TİCARET YOLLARININ GÜVENLİĞİ VE KÜRTLER

Doç. Dr. Bekir Biçer

Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, Tarih Bölümü

bekirbicer004@gmail.com

Özet

İlkçağlardan itibaren üç ana kıta arasında faaliyet gösteren ticaret yolları, ticaretin yanı sıra en etkin ulaşım ve iletişim yolu olmuştur. Ticaret daha çok Asya ve Avrupa kıtaları arasında yapılmıştır. Orta çağlar boyunca ticaret yollarının yoğun olarak geçtiği özellikle stratejik bölgeler olan İran'ın Batısında, Güney Kafkasya'da, Anadolu'nun Doğu ve Güneyinde, Irak ve Suriye'nin Kuzeyinde Kürtler yaşamıştır. Kürtlerin ne zaman, nasıl tarih sahnesine çıktığı ve etnik kökenlerinin ne olduğu konuları tartışmalı bile olsa tarihi kaynaklarda Kürtlerin varlığına dair sınırlı bilgiler vardır.

Kürtler, tarihleri boyunca Önasya'da aşiretler şeklinde örgütlenmiş ve çoğu zaman göçebe olarak yaşamış bir halktır. Göçebeliğin doğal sonucu olarak da geçimlerini yağma ve çapulla sağlamışlardır. Kürtlerin yaşadığı bölgelerden mecburen tüccarlar, hacılar, seyyahlar ve diplomatlar geçmek zorunda kalmıştır. Ancak Kürdistan denilen bölgede hiçbir zaman yolların güvenliği sağlanamamıştır. Bazı devletler Kürt emir ve aşiretlere yolların güvenliğini sağlama görevi vermiş veya tüccarlar Kürtlerden güvenlik görevlisi kiralayarak ancak güvenliklerini sağlayabilmiştir. Nadiren Kürt emirler ticaret yollarının güvenliğini sağlamıştır.

Anahtar Kelimler: Kürtler, Kürdistan, Ticaret, Eşkıyalık

Abstract

From the early ages on, there have been many trade roads in the three main continents that functioned as transportation and communication means aside from their original purpose. Trade has been mainly executed between the continents of Asia and Europe. Through Middle Ages, the west of Persia, South Caucasia, east and south of Anatolia, north of Iraq and Syria, areas strategically crucial in terms of trade roads, have been heavily populated by Kurds. Even though the questions of where and how Kurds emerged in history and their etnical origin are controversial, there is limited information on the existence of Kurds in historical resources.

Kurds, throughout their history, have been orginazed as tribes and for most of the time have lived nomadic lives. As a natural result of this nomadic life style, they survived on loots and raids. Merchants, pilgrims, travelers and diplomats had to pass through the areas populated by Kurds. However, security has never been properly ensured in the lands known as Kurdistan. Some states either appointed the Kurdish tribes with providing security of roads or rented security staff from Kurdish merchants and established security. Rarely were the Kurdish emirates able to ensure security.

Key words: Kurds, Kurdistan, Trade, Banditry

Xenophon (M. Ö. 430 – 355) Yunan filozof, yazar, tarihçi ve askerdir. Yazarın Anabasis veya "On binlerin Ricatı" adıyla bilinen eseri çok meşhurdur. Bu kitapta geçen "Kordudh, Karduk Kürt olarak okunmuştur. Kürtler hakkında ilk bilgi veren kitap kabul edilir. Bu kitapta: "Karduklar, dağda yaşayan savaşçı bir millettir. Krala boyun eğmemişlerdir. Hatta zamanında bunlar üzerine yüz yirmi bin kişilik bir kraliyet ordusu saldırmış, fakat arazinin elverişsiz şartlarından dolayı bu ordudan bir kişi bile geri dönmemiştir." "İki bin kişilik ordu, dağlık kesimlere ulaşıp köylere girince Karduklar kadınlarını ve çocuklarını da yanlarına alarak evlerini terk edip, dağlara kaçtı. Helenlerin erzak olarak alabileceği birçok şey vardı. Dağlık bölgede bir sürü Karduklu'nun silahlı olarak toplandığını gördüler. Karduklular, dağ kesiminde vur kaç taktiğine uygun şekilde silahlanmışlardı, göğüs göğüse çatışmaya değil; bu yüzden de saldırıyı karşılamadılar. Tam o sırada borazancı işaret verdi; düşmanlar artık çok daha hızlı kaçıyorlardı." denilmiştir. M. Ö. 430 – 355 Xenophon'un verdiği bilgilerden Kürt kabul edilen Karduların dağlarda yaşadığı ve savaşçı olduğu tespit edilmiştir. (Ksenophon, 2011: 259, 263, 265, 285, 295)

İslam tarihi kaynaklarında ise Dört Halife dönemi fetihlerini anlatan klasik İslam tarihlerinde Kürtler hakkında az da olsa bilgiler mevcuttur. Emeviler devrinden itibaren Kürtler, siyasi ve dini

içerikli isyanlar ve eşkıyalıkla dikkat çekmiştir. Abbasiler döneminde ise Kürt aşiretler güçlenmiş Revadi, Şeddadi ve Mervani gibi Kürt hanedanlar kurmuştur. Bu dönemde Kürtlere dair verilen bilgilerde artış olmuştur. Ancak Kürtlerin yaşadığı özellikle kırsal bölgelerde çoğu zaman hac ve ticaret yollarının güvenliği sağlanamamıştır. Kürt aşiretler her fırsatta kervanları yağmalamış ve tüccarları öldürmüştür.

Kaynak eserlerde Kürtlerin kervan yollarını kestiği, tüccarların mallarının yağmalandığına dair çok fazla bilgi vardır. Tarih kitapları, coğrafya kitapları ve seyahatnamelerde Kürt aşiretlerin yağmacılığına dair bilgilerle doludur. Hatta Kürtler hakkındaki bilgilerin çoğunun Kürt aşiretlerin kavgaları ve yağmacılıkla ilgili olduğu bile söylenebilir. Bilgilerin bir kısmı ise Kürt emir ve aşiretlerin egemen devletlerle anlaşmalı olarak ticaret yollarının güvenliğini sağlamaları hakkındadır. Kaynakları kronolojik olarak sıraladığımız zaman şu bilgileri tespit edebiliyoruz. 10. yüzyılda Büveyhiler döneminde Kürtler hakkında en çok bilgi veren İbn Müiskeveyh Tecarib'ül Ümem adlı eserinde "*Kürtler kafileleri basıyor, yolları kesiyor ve ahırdan hayvanları çalıyor*." "*Kürtler hac kafilesini bastı ve malları yağmaladı*" türünden bilgiler vermiştir. (İbn-i Miskeveyh,1916: 90, 243) Yazar ayrıca Kürtlerin yaptığı hırsızlıklara dair kısa anekdotlar da rivayet etmiştir.

İslam coğrafyacıları Kürtler hakkında daha çok bilgi vermiştir. Çoğu zaman da bilgileri birbirlerinden rivayet etmiş ve zaman farkına dikkat etmemişlerdir. Mesela İstahri el- Farisi "*Kürtlerden bir reis her bölgenin haracını toplar, reisler ayrıca kafileler için yol güvenliğini sağlar ve yolları korur*" demiştir. Yine İstahri, Ebher şehrini anlatırken " Ebher büyük bir şehirdi, Kürtler ve Deylemliler saldırdıktan sonra bölgenin yapısı değişti. Bu yol önceleri meşhur idi. Kürtler gelince bu yol değişti ve yol emniyeti azaldı" demiştir. Yazar, Fars'taki Kürt şehirlerinin özelliklerini anlattıktan sonra Kürtleri ve yaşadıkları mahalleri (zum) anlatmıştır. "Ama zumlara (sancak) gelince her zumda derli toplu şehirler (müdün) ve köyler (kura) vardır. Kürtlerden bir reis her nahiyenin (bölgenin) haracını toplar. Reisler ayrıca kafileler için yol güvenliğini sağlar ve yolları korur. Bunlar ayrıca kendilerine izin verildiğinde, sultana vekâlet eder. Görevli olanlar orada ikamet eder. Buralar eyalet gibidir." (İstahrî el- Fârisî,1923: 53)

İbn Havkal, "Fars bölgesindeki zumları ve Kürtleri anlatırken: "Buradaki her bir zum içinde köyler ve şehirler (beldeler) toplanmış vaziyettedir. Her birinin haracı bir Kürt reisine verilmiştir. Emniyet onun tarafından sağlanır. O her nahiyeden haraç toplar. Nahiyelerden reis sorumludur. Reisler nahiyelerdeki halkı ıslah eder, kafilelerin güvenliğini sağlıyor ve yolları koruyor. Sultanın verdiği görevleri yapıyor ve emirlerini yerine getirir. Sanki oranın sahibi gibidir.

İbn Havkal, İstahri'deki bilgiyi tekrar etmiştir. "Ebher evvelce büyük bir şehir idi. Sonradan bu kasabaya ve nahiyelere Kürtler ve Deylimliler hücum etti. Oraya Kürtler ve çevresine Deylemliler yerleşti. Kürtler geldikten sonra bölgenin yapısı değişti. Bu yol önceleri meşhur idi. Kürtlerin ve Deylemliler'in gelmesi üzerine kısa yol değişti. Yol emniyeti azalınca kafileler Hemedan'dan Zencan'a, Sühreverd üzerinden gitmeye başladı."

"Şehrizor, küçük bir şehir olup burayı ve civarını Kürtler ele geçirmiştir. Buraya yakın yerlerin ekser ahâlisi Kürttür. Burada sultan tarafından gönderilmiş, ne bir vali ne de bir âmil bulunur. Bu şehir maişet kolaylığı, ucuzluk, bolluk ve yerin güzelliği yüzünden iyi halde ve parlak bir surettedir. Sühreverd'de yukarıda zikrettiğimiz vasıflar hususunda Şehrizor gibidir, burayı da Kürtler ele geçirmiştir. Buranın da ahâlisinin pek çoğu Kürttür. Burası saha ve çevre itibariyle diğeri gibidir. Ahâlisinin çoğu şerli idi. Bu sebeple halk buradan göç etti. (İbn Havkal, 1992: 78, 270, 360, 369)

Coğrafyacı El- Mukaddesi'ye göre "Cündişabur, eski mamur ve büyük bir şehirdi ve bir zamanlar bölgenin başkentiydi. Şimdi ise Kürtler orayı işgal ettiler ve hâkimiyeti ele geçirdiler. Böyle olunca da bozgun ve talan yaygınlaştı." (el-Mukaddesi,1980: 59)

El- İdrisi'ye göre "Zum, Kürtler'in yaşadığı yer demektir. Her zumda köyler ve kasabalar vardır ve onlar orada bir araya gelmiştir. Her zumun başında Kürtlerden bir reis vardır. Bunlar, bölgelerini saldırılardan korumakla ve yolların emniyetini sağlamakla yükümlüdürler. Bunlar nahiyelerdeki gibi sultanın temsilcisi olarak vergi toplar, sorunlara karşı önlem alır, yolları korurlar ki bölgede kimsenin başına kötü bir şey gelmesin diye.

Kürtler, bizzat dağların tepesinde oturan bir kavimdir. Onlar kendilerine sığınanları korur, birlik ve güç sahibidir ve yardımseverdirler. Onlar yolların güvenliğini temin ederler, onlar nimet ve hayvan sahibidir. Araplar gibi çadırdan evleri vardır. Kafes dağlarındaki halk, düşmanlarının saldırısından korkuyor ve onların galebesinden emin olmak istiyorlar." (el- İdrîsi,1823: 135, 142)

Büyük sûfi Hucviri (1009-1072) Keşf'ul- Mahcub adlı eserinde "Şeyh Ebu Müslim Fârisi'nin şunu anlattığını işittim. Bir kere kafile ile Hicaz'a gitmeye teşebbüs etmiştim. Hulvan bölgesinde Kürtler yolumuzu kestiler, elbiselerimizi soydular. Biz de onlara karşı koymadık, kendilerine rıza göstermiştik." diyerek Kürtlerin saldırılarına maruz kaldığını itiraf etmiştir. (Hucviri, 1996:459)

Selçuklu tarihçisi İbn Cevzi "*Abbasiler zamanında yokluk ve kıtlık hat safhadeyken ve binlerce insan açlıktan ölmüşken Kürtler Horasan'a giden kervanları bastı ve üç bin dinar değerinde mal yağmaladı*" demiştir. (Ebu'l-Ferec el- Cevzi, 1995:322)

Büyük coğrafyacı Yakut el- Hamavi, İstahrî'den rivayetle diyor ki: "Fars'taki ramlar beştir, ama ramlara gelince, her ramda şehir (müdün) ve köyler (kura) toplanmıştır. Kürtlerden bir reis, her bölgenin haracını toplar. Onları oturmaya mecbur eder. Reisler ayrıca kafileler için yol güvenliğini sağlıyor ve yolları koruyor. Ayıca bunlar eyaletlerde olduğu gibi sultan istediği zaman sultana naiplik yapıyor.

Yakut el- Hamavi devamında İbn Havkal'den özetle aynı konuda şöyle demiştir: "Kürtler Kirman'da doğaları gereği erişilmez dağları kendilerine yurt edinmişlerdir. Bu bölgede yaşayan yedi Kürt kabilesi vardır. Her kabilenin başında kendilerinden bir lider vardır. Bu liderler Kürtlerin arasından seçilmiş kişilerdir. Bir Kürt mahallesinden çıkan savaşçı grupların sayısı on bin kişi civarındadır. Dayanışma içinde olan ve zapt edilemeyen bu gruplar merkezi otorite için ciddi sorunlara sebebiyet vermişlerdir. Sultan otoriteye boyun eğme konusunda direnen bu Kürt grupları engellemek için cesurca akınlar düzenlemiştir. Buna rağmen bu Kürt gruplar Kirman'da Sicistan'ın çöllerinde ve Faris sınırına kadar olan bölgelerde yol kesmeye ve yolcuları korkutmaya devam etmişlerdir. Sultan, otoriteye boyun eğmeyen bu Kürtleri yerlerinden söküp atarak cesaretlerini kırmayı, yaşadıkları yerlerde denetim altına almayı, Kürt mahallelerini harap etmeyi başarmıştır."

Devamında Kuzey Irak'taki Kürtlere temas etmiş "Bu günlerde, Erbil çevresi Erbil sahibi Muzafferiddin Kökbörü'ye en iyi şekilde itaat ediyor ve Erbil'in durumu çok iyi. Ancak bu bölgelerin dağlarındaki Kürtler adetleri üzere yolcuları korkutmaya, başkalarına ait malları çalmaya ve hırsızlık yapmaya devam ediyorlar. Onları bu yaptıklarından ne bir azarlanma ne öldürülme ne de esir edilme engellemiyor. Bu hâl malum Kürtlerin tabiatı gereğidir. Bu işler onların ayrılmaz bir ahlâkıdır." diyerek Kürtler hakkındaki olumsu bilgi ve yargıyı teyit etmiştir. Yakut el- Hamevî, (2014: 309, 376)

Selçuklu tarihçisi Sadreddin Ebu'l- Hasan b. El- Hüseyni, Ahbarü'd- Devleti's- Selçukiye adlı eserde "*Sultan Alpaslan, Kürt hırsızlardan bir taifenin Hulvan yollarını kestiği ve her tarafta melanet yaptıklarını öğrenince bunlar üzerine asker sevk etti ve onları kılıçtan geçirdi. Ölümden kurtulan Kürtlerden bir cemaat gelerek eşkıyadan yolların güvenliğini deruhte ettiler*" demiştir.(Sadreddin Ebu'l- Hasan b. El- Hüseyni, 1999: 24, 55, 95)

Meşhur seyyah İbn Cübeyr diyor ki: "13 Haziran 1184 'te yola çıktık. Musul'dan Nusaybin ve Düneysir (Kızılıtepe) kentine kadar bu yörenin baş belası Kürtlerin saldırısına karşı pürdikkat ve endişeli bir halde öğlenin ilk saatlerine kadar yola devam ettik. Bu Kürtlerin yol kesmek ve yeryüzünde fesat çıkarmaktan başka işlevi yok. Bu yöreye yakın geçit vermez dağlarda yaşarlar. Allah, buranın sultanlarına onların saldırılarına engel olma ve onları zapt etme konusunda yardımcı olmamıştır. Bazen Nusaybin kapılarına kadar dayanırlar. Artık bunları püskürtecek ve saldırılarına engel olacak bir Allah kalmıştır." (İbn Cübeyr, 2003: 176, 189)

Reşidüddin, Câmi'üt Tevârih adlı eserinde "*Hülagu Han Irak'a yöneldi. Yollarda sürekli yolsuzluk yapan Kürt ve lorları bertaraf etti*" demiştir. (Fazlullah Reşidüddin, 2013: 15 - 157)

Büyük seyyah Marko Polo'ya göre "Kürtler dövüşken, atılgan insanlardır. Yalnız pek kanun nizam tanımayan takımındandır. Sert karakterli çoğu da kervanları soymayı iş edinmiştir. Sizin anlayacağınız soygunculuk, Kürtlerde bir meslek haline gelmiştir. İran'da Kürdistan adında bir eyalet vardır." (Polo, 1980: 24-30)

Nizamettin Şami, Zafernâme'de "*Emir Timur emirlerinden evvela Kürdistan'dan başlayarak Kürt hırsız ve müfsitlerin Şam'dan Bağdat'a kadar temizlenmesini*" istedi demiştir. (Şami, 1987: 119-293)

Josaphat Barbaro (1413–1494) İtalyan diplomat, tüccar ve seyyahtır. Osmanlı- Venedik Savaşlarının hız kazandığı bir dönemde, Venedik elçisi sıfatıyla 1474-1478 yılları arasında Venedik'ten gönderilen ateşli silahları, Akkoyunlulara teslim etmek ve Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ı Osmanlılara karşı savaşmaya teşvik etmek için Anadolu üzerinden İran'a seyahat etmiştir. Yolda Kürtlerle karşılaşmış ve onların saldırılarına maruz kalmıştır. Kürtler için: "Kürtler dağlarda yaşayan bir kavimdir. Bunların dilleri komşularından farklıdır. Bunlar kervanları basmakla ve yolcuları soymakla meşguldürler. Refakatimizde Uzun Hasan'ın bir adamıyla tepeye çıktık. Kürtler bu adamı, kâtibimi ve iki kişiyi öldürdü ve beni de yaralayarak, yanımda ne buldularsa çaldılar." Seyyah canını kurtarınca bir hac kervanına katılarak Vestan'a varmıştır. Seyyah buradan aralarında bazı Kürtlerin de bulunduğu bir Türkmen grubu ile Muş'a ulaşmıştır. Seyyahımız Tebriz'e yaklaşırken de tekrar yağmacı Kürtlerin tecavüzüne uğramıştır." (Barbaro, 2005: 180)

J. Bapiste Tavernier (1605-1689) Asya kıtasına değişik zamanlarda yaptığı seyahatleriyle meşhur olmuştur. Kürtler hakkındaki gözlemleri şöyledir: "Bir kaç kelime ile özetlenirse onlar sözden anlamaz, sert, yol kesici, başına buyruk ve hür yaradılışlıdır. Öte yandan çalışkan hesabını ve kazanmayı bilir ve zengindir. Yaşadıkları bölgelerin kaynakları zengindir. Musul'da ticaret Arapların ve Kürtlerin elindedir. Tavernier, Kürt tüccarlardan birini kervanbaşı olarak tutar. Nedeni de şudur: "Bu halkların genellikle hırsız olmasına ve daima gözaltında tutulmaları gerekmesine rağmen onu yanıma aldım, çünkü bu bir siyaset gereğiydi; onların yurdundan geçecektik. (Tavernier,1980:102)

Ticaret yoları üzerinde kurulan devletler, yol güvenliğini sağlayabilmek için ya sürekli Kürt eşkıyalarla savaşmış ya da Kürt aşiretlere yol güvenliğini sağlama karşılığında vergi muafiyeti sağlamıştır. Ancak yine de tüccarlar, hacılar, seyyahlar ve misyonerler Kürt coğrafyasında hemen hemen hiç güvende olmamıştır.

Kaynakça

Barbaro, Josaphat, (2005), Anadolu ve İran'a Seyahat (Çev. T. Gündüz), Kitapevi, İstanbul.

Çetin, Seyfettin, (2014), Yakut el- Hamevî, Mu'cem'ül- Büldan'ında Kürtler, Nubihar Yayınları, İstanbul.

Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesi, (1980)Ahsen' et- Tekâsîm fi Mâ'rifet'il- Ekâlîm, Tahkik, Gazi Talimat, Yayın Vezareti Sekâfi vel İrşad'il- Kavmi, Dımışk.

Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el- Cevzi,(1995) el-Muntazam, c. 6, Lübnan.

Ebu İshak İbrahim b. Muhammed el-İstahrî el- Fârisî, (1927) "İstahrî el- Ma'ruf bil- Kerhî", Kitâbü'l-Mesâlik ve'l- Memâlik, (Tahkik, M. J. de Goje,), Leiden.

Ebu'l- Kasım Muhammmed b. Ali İbni Havkal, (1992) Sûret el- arz, (Dar'ul- Mektebet'il- Hayati Lit-Tıbaati ven Neşri), Dımışk.

Ebu'l- Kasım Muhammmed b. Ali İbni Havkal,(2014) 10. Asırda İslam Coğrafyası (Ter. R. Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Fazlullah Reşidüddin b. Ebul Hayr İmadüddin el- Hemedâni, (2013), Cami'üt- Tevârih İlhanlılar Kısmı- (Çev. (Komisyon), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Hucviri, (1996), Keşf'ul- Mahcub, (Haz. S. Uludağ) Dergâh Yayınları, İstanbul.

İbn Cübeyr, (2003), Endülüsten Kutsal Topraklara (Çev. I. Güler), Selenge Yayınları, İstanbul.

İbn Miskeveyh, (1916),Tecârib ül-Ümem ve Teakub el- Himem, (1916), c. 6, Kahire.

İbn Miskeveyh,(2016), Tecârbü'l- Ümem, (Ter. Kıvameddin Burslan), Hz. Komisyon, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Ksenophon, Anabasis (2011)- On Binlerin Dönüşü, (Çev. Oğuz Yarlıgaş), İstanbul.

Marko Polo, (1980) Seyahatnâmesi, c. 1, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.

Nizâmeddin Şâmî, (1987), Zafernâme, (Çev. N. Lugal), Ankara.

Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. İdris el- İdrîsi, (1823), Kitâb'u Nüzhet'il- Müştâk fi Ihtirâk'il- Âfâk, Leiden.

Sadreddin Ebu'l- Hasan b. El- Hüseyni, (1999), Ahbarü'd- Devleti's- Selçukiyye (Çev. N. Lugal), Ankara.

Tavernier, J. B., (1980) XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat, (Çev. E. Gültekin) Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.

Yakut el- Hamevî, (1957), Mu'cem'ül- Büldan, (Tahkik Nâşirûn), Dar'us sadr, c. 4, Beyrut.

DİVAN EDEBİYATININ KİMLİĞİ KONUSUNDA BAZI TESPİTLER*

Prof. Dr. Bekir ÇINAR

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

bcinar67@gmail.com

Özet

Bu çalışmada divan edebiyatında kimlik tartışmaları incelenmiştir. Divan edebiyatının kimliği, özellikle Tanzimat'tan bu güne tartışılan ve henüz üzerinde fikir birliğine varılmamış bir konudur. Yerli ve yabancı değişik edebiyat çevrelerine mensup kişiler, bu konuda çok farklı görüşler ileri sürmüş ve bu görüşler zaman zaman ifrat-tefrit noktasına kadar varmıştır. Divan edebiyatı dışında, çeşitli, saiklerle *klasik Türk edebiyatı, eski Türk edebiyatı ümmet devri Türk edebiyatı, İslami Türk edebiyatı, saray edebiyatı, havas edebiyatı, yüksek zümre edebiyatı, Osmanlı edebiyatı, Osmanlı şiiri…* gibi adlandırmalar, bu edebiyatın kimliği konusunda tartışmaları arttırmaktadır. Divan edebiyatına çeşitli çevrelerce yapılar eleştiriler özetle onun millî olmayışı, sosyal hayattan uzak oluşu, kuralcılığı, dilde Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin çok kullanılması, samimi olmayışı, dinî konuları işlemesi, taklitçi oluşu gibi iddialara dayanmaktadır. Çalışmamızda divan edebiyatının kimliği konusunda yerli ve yabancı edebiyatçı ve araştırmacıların görüşleri değerlendirilecek, divan edebiyatının millî kimliği konusunda bazı tespitler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Millî kimlik, divan edebiyatının kimliği, klasik Türk edebiyatı, edebiyat tarihi

SOME INTERETS ABOUT THE IDENTITY OF DIVAN LİTERATURE

Abstract

In this study identity debates about divan literature is examined. The ıdentity of divan literature is a subject which no consensus has been reached on yet. People belonging to different local and foreign literary circles put forward to very different opinions on this issue and this views sometimes extend to the point of exaltation. Except divan literature, with various motives increases the debates about the identity of divan literature with the namings classical turkish literature, old turkish literature,umma patience Turkish literature, İslamic Turkish literature, palace literature, havas literature, high level literature, Ottoman literature, Ottoman poetry...Criticisms of the various circles of the Divan literature are based on the allegation that it isnot its nationality, the formation of distant social life, its rule,the use of many arabic and persian words and radicals, lack of sincerity, processing of religious subjects and formation of imitators. In our work, the opinions of domestic and foreign authors and writers about the identity of Divan literature will be evaluated and some determinations will be made about the national identity of Divan literature.

Key Words: National identity, the identity of divan literature,classical Turkish literature, history of literature

Giriş

Kimlik, bir kişiyi veya toplumu diğer kişi ve toplumlardan farklı kılan manzumeler bütünüdür. *Millî kimlik* ise bir milleti başka milletlerden ayıran ve kişinin ait olduğu milletin kültürüne aidiyetini ifade eden özelliklerdir. Millî kimlik, bir bakıma millî kültür hazinesi ile açıklanabilir. Çünkü millî kültür, bir milletin maddi ve manevi hayatının bütününü kuşatır. Kültürü oluşturan dil, din, örf ve âdetler, dünya görüşü, sanat, tarih gibi unsurlardır. Bir toplumun vatan algısı, musikisi, mimarisi, yerleşme düzeni, folkloru, istiklal ve istikbal algısı, iktisadi hayatı, tarih şuuru, ahlak nizamı, aile yapısı, devlet tecrübesi ve hukuku millî kültür hazinelerini oluşturur. Bir milletin sahip olduğu inanç, folklor, masal, din, örf ve âdetleri bilmeden; ne halk edebiyatını, ne divan edebiyatını, ne de yeni Türk edebiyatını anlayabiliriz. Özellikle Tanzimat'la başlayan "*divan edebiyatının kimliği*" şeklindeki

* Bu çalışmadaki bazı bilgiler, İLESAM dergisine sunduğumuz ve hâlen yayımlanmamış olan "Divan Edebiyatının Millî Kimliği" adlı makalemizden alınmıştır.

sorulara cevap verebilmek için, divan edebiyatının mahiyetini, kimliğini, beslendiği kaynakları, sanat telakkisini, dilini, felsefesini, mazmunlarını; bu edebiyatın yüzyıllar içindeki seyrini, şairlerin yetiştiği çevreleri ve onların eğitimlerini iyi bilmek gerekir.

Divan Edebiyatına Verilen İsimler

Bu edebiyata, divan edebiyatı dışında çeşitli saiklerle *klasik Türk edebiyatı, eski Türk edebiyatı, ümmet devri Türk edebiyatı, İslami Türk edebiyatı, saray edebiyatı, havas edebiyatı, yüksek zümre edebiyatı, enderun edebiyatı, Osmanlı edebiyatı, Osmanlı şiiri*…vb. verilen isimler, bu edebiyatın kimliği konusunda tartışmaları artırmaktadır. Batılı oryantalistlerden Hammer, yazdığı edebiyat tarihine; *Osmanlı Şiir Sanatı*; Dora D'Istria, *Osmanlılarda Şiir*; Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi* şeklinde Türkçeye çevirebileceğimiz isimler vermişlerdir. Abdulhalim Memduh'un 1888'de yazdığı ilk millî edebiyat tarihinin adı ise *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'dir. Bu isimlendirmenin geniş bir analizini yapmak çalışmamızın sınırlarını aşmaktadır. Yaygın olarak *klasik Türk edebiyatı, eski Türk edebiyatı* ve *divan edebiyatı* isimlendirmeleri, diğerlerine göre daha kuşatıcı ve isabetli görünmektedir.[2]

Fikir Kaynakları

Divan edebiyatının muhteva unsurlarını Timurtaş (1990: 10), on bir başlıkta incelemiştir: *Dinî inançlar, İslami ilimler, İslam tarihi, tasavvuf ve remizleri, İran mitolojisi, peygamber kıssaları, tarihî efsanevi mitolojik şahsiyetler ve hadiseler, çağın ilimleri, Türk tarihi ve millî kültür unsurları, devrin edebiyat anlayışı, dil malzemesi*. Bu fikir kaynaklarını Okuyucu (2010: 185-192), üç ana başlıkta toplamıştır: *Ortak İslam kültürü, Acem esatiri, mahallî unsurlar*.

Divan edebiyatının beslendiği fikir kaynakları bize gösteriyor ki, bu edebiyat hemen bütün edebiyatlar gibi yaşadığı dönemin sosyal, siyasal, dinî, tarihî ve mahallî unsurlarını ihtiva etmektedir. Divan edebiyatının sosyal ve mahallî unsurlara yer vermediği iddiası, bu edebiyat içinde gelişen bazı türleri yok farz etmek demektir. Mesela *ramazaniye*ler ve *ıydiye*ler ramazan ve kurban bayramlarını, *şehrengiz*ler bir şehrin güzellerini ve güzellikleri, *hamamiye*ler hamam kültürünü, *surname*ler şehzadelerin düğünlerini, *kayafetnemele*r bir kişinin dış görünüşünden ve vücut yapısından karakterinin tespitini, *falnameler* bir toplumun batıl inançlarını, *zafernameler* savaşlarda kazanılan zaferleri işleyerek kendi döneminin sosyal hayatını bütün zenginliğiyle işleyen türlerdir. Özellikle *mevlid* türü, hem yazıldığı dönemde hem de günümüzde Türk toplumunun düğünden ölüme kadar büyük bir sevgi ve coşku ile yaşattığı bir türdür. Yukarıdaki türlerde işlenen konular, aynı zamanda bir toplumun millî kültür unsurlarındandır.

Divan edebiyatı hakkında yapılan kimlik tartışmaları[3]

Divan edebiyatı hakkında yapılan tartışmaları, başlıca olumsuz görüşler ve olumlu görüşler olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür:

1. Olumsuz görüşler

Yerli araştırmacılardan ilk eleştiriyi, Namık Kemal 1866'da Tasvir-i Efkâr'da yayınlanan "*Lisân-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülahazâtı Şâmildir."* adlı makalesiyle yaparak, divan edebiyatını akla ve fenne uzak oluşu, ahlaka aykırılığı, şiirde kullanılan aruz vezni sebebiyle eleştirmiş, bu edebiyatın söyleyiş güzelliğinden ibaret olduğunu savunmuştur (Okuyucu 2010: 220).

"Divan edebiyatına dönük asıl eleştiri millî edebiyatla daha da artar. Ziya Gökalp, '*Fuzûlîleri, Bâkîleri, Nedimleri bizim klasik şairimiz addetmek doğru değildir'* divan edebiyatının zirve şahsiyetlerini bizim klasiklerimiz olarak görmez. Fuad Köprülü, ilk yazılarında divan edebiyatını, hayata karşı kör, sağır ve Acem taklidi bularak, bu edebiyatın gerçek hayatla ilgisinin olmadığı görüşündedir" (Okuyucu 2010: 220-222). Abdulbaki Gölpınarlı (1945: 72), *Divan Edebiyatı Beyanındadır* adlı eserinde, divan şiirinin saray mahsulü, eskinin tekrarı ve yapmacık olduğunu belirterek bu edebiyatın ahlaken düşük ve manen zayıf olduğunu iddia eder. Gölpınarlı'nın birkaç şair ve esere bakarak divan edebiyatını topyekûn bu sebeplerle suçlaması hayret vericidir. Mevlânâ'nın

[2] Bu konuda geniş bilgi için bk., Okuyucu 2010: 115-118; Köksal 1996: 209-2023 ; Kahraman 1996.

[3] Bu konuda geniş bilgi için bk., Okuyucu 2010: 220-239, Kahraman 1996: 26-45.

*Mesnevi*sinde, Fuzûlî'nin *Leyla vü Mecnun*'unda, Bâkî, Nâilî, Nâbî'nin divanlarında veya Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ında yapmacık, ahlaken düşük, manen zayıf olan ne vardır?

Agâh Sırrı Levend *Divan Edebiyatı* (1984: 638-640), adlı eserinde, *divan edebiyatı nasıl bir edebiyat değildir* başlığı altında on dört madde sıralamıştır. Buna göre Levend, özetle divan edebiyatının canlı, içtimai, beşerî, millî, dinî, hamasi, orijinal ve hakiki olmadığını; onda tabiat güzelliğinin ve tabiî aşkın bulunmadığını, lirizmden uzak olduğunu iddia eder. Bütün bu iddialarının sonunda Leved, Fuzûlî, Nedim ve Şeyh Galip'ten birer beyit örnek vererek, onların büyük bir şair olduğunu inkâr etmez. Levend'in iddialarının cevabını aslında bu üç şair, eserleriyle vermektedir.

Yabacı araştırmacılardan *Osmanlı Şiir Tarihi*'ni yazan Gibb, Türklük tanımının mantığını *Tarih*'in giriş bölümünde şöyle açıklamıştır:

> *"Osmanlıların dahil olduğu büyük ırk, sadece Batı ve Doğu Türklerini değil, Tatar, Türkmen ve Moğolları da kapsayan bu büyük ırk, hiçbir zaman kendi dehasının damgasını taşıyan bir din, felsefe ya da edebiyat üretmedi. Bunun nedeni bu ırkın gerçek dehasının düşünce alanında değil, eylem alanında ortaya çıkmasıdır. Türkler ve kan akrabaları her şeyden önce askerdirler. İslam Orta Asya'ya gelmeden önce onların kurdukları toplumlar hemen hemen tamamıyla askerî amaçlıydı."* (Holbrook 2005: 48-49).

Gibb (1999: 28-43), bu görüşlerine ilaveten divan şiirinde parça güzelliğinin bütün güzelliğini yok ettiğini (gazelde mana birliğinin olmayışını), bu edebiyatın İran taklitçisi olduğunu, yaratıcı olmadığını iddia ederek eleştirmiştir. Gibb'in bu görüşleri Türk'ün mimarisine, hat sanatına, estetik anlayışına, tarihine, bilimine, edebî hayatına, sanatına… ya yabancı olduğunu ya da bunlara önyargılı baktığını göstermektedir. Gibb'in bu iddiası, onu aynı zamanda İslam dinini sadece Arapların veya İranlıların dini kabul etme yanlışlığına da düşürmüştür.

Divan edebiyatı hakkındaki olumsuz yargılar, resmî tarih anlayışıyla da ilgilidir.

2. Olumlu görüşler

Divan edebiyatı hakkında bu suçlamaların aksine bazı edebiyatçı ve araştırmacılar farklı görüşler sunmaktadır:

> "Recaizade, *Tâlim-i Edebiyat*'ta, Namık Kemal'in ileri sürdüğü fikirlere karşı edebiyatta akıl ve fenden ziyade güzelliğin ön planda olması gerektiğini belirtir. Yahya Kemal'e göre, Tanzimat'tan sonraki şiir, divan şiiriyle boy ölçüşecek kudrette değildir. Çünkü eskiler Arap ve Acem kültürüne vakıf iken, yeniler taklit ettikleri Batı kültürünü tanımaktan uzaktır. Yahya Kemal bu fikirleriyle, asıl taklitçilerin vakıf olmadıkları Batı edebiyatını örnek alanlar olduğunu belirtiyor. Tanpınar, divan şiirinin anlaşılamamasını okuyucunun seviyesizliğine bağlamıştır. Nurullah Ataç'a göre, divan şiirini reddetmek, kendimizi, köksüz ve tarihsiz bırakmaktır. Ona göre, *"Bâkî de, Nedim de, Karacoğlan da bizimdir ve Türktür. Türklük'ü yüceltmiş kişilerdir.* Sabahattin Eyüboğlu, divan edebiyatını, "*tıpkı bizim halk edebiyatı gibi bizim eski varlığımız, kaybolmuş cennetimizdir*."demektedir. Cenap Şahabettin ise, *her milletin edebiyatı bizzarure millîdir. Ben ne kadar Fransız taklidi yazarsam yazayım millî olur."*(Okuyucu 2010: 221-228) diyerek, her edebiyatı -bu arada divan edebiyatını da- millî bir edebiyat kabul eder.

Holbrook (2005: 46), divan şiiri teriminin Jön Türkler tarafından kasıtlı kullanıldığını belirtmektedir: *"Genç Osmanlılar, Osmanlı şiirini, çöken sultanlığın imtiyazlı göstereni olarak gördüler. Divan şiiri terimi, 19. yüzyılda reformcu polemiğin karşı olduğu bir terim olarak kullanılmasına yol açmıştır."*

Sonuç ve değerlendirme

Divan edebiyatına çeşitli çevrelerce yapılar eleştiriler özetle onun millî olmayışı, sosyal hayattan uzak oluşu, kuralcılığı, dilde Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin çok kullanılması, samimi olmayışı, dinî konuları işlemesi / bazılarınca dinî konuları işlememesi, taklitçi oluşu gibi iddialara dayanmaktadır.

Yukarıdaki iddiaların ve eleştirilerin hemen hepsi, divan edebiyatının yaşadığı dönemde yapılmamıştır. İlk yerli eleştiriyi 1866'da yapan Namık Kemal, bu eleştirisine rağmen kendisi de divan

edebiyatının nazım şekillerini, veznini ve dilini kullanmış, "çaldığı sazın nağmelerini" bu edebiyatta aramıştır.

Divan edebiyatının metot kurucusu kabul edilen Ali Nihat Tarlan, *Edebiyat Meseleleri* adlı (1981: 82-84) kitabında şu tespitleri yapmıştır:

> *"Divan edebiyatı medeniyet âlemine büyük bir iftiharla sunabileceğimiz bir sanat mahsulüdür. Onun içinde insan zekâsı, kendi yolunda varabileceği son merhaleye varmıştır. Divan edebiyatına havas edebiyatı deyip onu millî bir edebiyat saymamak, bir milletin içinde havâssın o millete mensup olmadığını sanmak kadar cahilane bir hükümdür. Tefekkürü ve zevki yüksek bir seviyeye erişen bir insan, muhakkak milliyetinden istifa etmiş mi sayılır? Milliyet bir elbise değildir. O, damarlarda dolaşan bir varlıktır."*

İslam dini, Arabistan'da doğmuş, İran'da millî ve tarihî bir şekil almış, buradan Türk dünyasına geçmiştir. Türkler İslam medeniyeti dairesine girdikten sonra, bu dinin tefekkürüne, sanat telakkisine, hayat tarzına bağlı kalmışlardır. Cemil Meriç (1997: 228), *"İslamiyet Osmanlıda Süleymaniye'de kubbe, Itrî'de nağme, Bâkî'de şiir olarak görülmüştür."* derken, Osmanlı toplumunun mimaride, müzikte, edebiyatta ortak bir ruha ve şuura sahip olduğunu belirtmektedir.

Türklerin İslam medeniyetine girmesiyle bu medeniyetin dili kabul edilen Arapça ve Farsça kelimeler, tarihî zaruret olarak Türkçeye girmiştir. Ancak Türkler bu kelimeleri millî dehası içinde işlemişlerdir. Türk şairlerinin bu kelimeleri kullanmaması garip olurdu. Ayrıca bir şairin Arapça ve Farsça kelimeleri kullanması, onun gayrimillî olduğu anlamına gelmez. Nihayetinde kelimeler şekilden ibarettir. Asıl olan ise kelimelerin ihtiva ettiği ruhtur. Şairlerin eserlerini bu kelimelerle hangi topluma hangi ruhla verdiği önemlidir. Süleymaniye'yi ve Selimiye'yi yapan Mimar Sinan ne kadar Türk ise, Arapça *Makalât*'ını yazan Hacı Bektaş Veli, eserlerini Farsça yazan Mevlânâ, Farsça divan yazan Ali Şîr Nevâyî, Yavuz Sultan Selim, Fuzûlî ve Nef'î de o kadar Türk'tür ve millîdir. Türkistan coğrafyasından Orta Asya'nın güneyine, oradan Avrupa içlerine kadar geniş bir coğrafyada vücuda getirilen bu edebiyatta tek bir ruh hâkimdir: İslam'la yoğrulmuş Türk ruhu.

Divan şairlerinin İran edebiyatı nazım şekillerini kullanması, bir şairin başka bir şairin eserine veya şiirine nazire yazması, mesnevi kahramanların aynı olması onların taklitçiliğini göstermez. İslam dairesindeki milletler, bu nazım şekilleriyle kendi düşüncelerini yansıtmışlardır. Bugün roman türünde bütün Batılı edebiyatlarda eser verilmektedir. O hâlde, İngiltere veya Fransa'da yazılan bir romanla, Türk edebiyatında yazılan bir roman aynı sanat görüşüne mi sahiptir? Roman türü Batılılardan Türk edebiyatına geçti diye Türk romancısını taklitçi mi sayacağız?

Mesnevi kahramanlarının veya isimlerinin aynı olması da taklit anlamına gelmez. Bu tarz hikâyelerde elbette etkilenmeler olmuştur. Ancak Türk şairleri bu hikâyelerde kendi sanat anlayışlarını işlemiştir. Nazirecilik ise bir şairin sanat ve şiir kabiliyetini ispatlama gayreti olup, şairlerin daha güzel şiir yazma yarışıdır. Nazire, bir şairi beğenme veya başka bir şair tarafından beğenilme arzusuyla yazılan şiirlerden oluşur.

Divan edebiyatının, yüksek zümre edebiyatı olduğu şeklindeki iddialar ise, yüksek zümreyi o milletten saymamak anlamına gelir. Bu edebiyatı oluşturan zümrenin ve okuyucusunun eğitimli olduğu fikri elbette doğrudur. Aslında bütün sanat eserleri seçkinler tarafından vücuda getirilir. Divan edebiyatını saray etrafında toplanmış birkaç şairin meydana getirdiğini zannetmek, şairlerin mesleki konumlarını ve onların yetiştiği coğrafi çevreleri bilmemek demektir. Mesela Şeyhî Kütahyalı, Fuzûlî Bağdatlı, Zâtî Balıkesirli, Sabit Bosnalı, İshak Çelebi Üsküplü, Hayâlî Vardar Yeniceli, Taşlıcalı Yahya Arnavutluklu, Nef'î Erzurumlu, Nâbî Urfalı, Nedim İstanbulludur. Ayrıca divan edebiyatında hemen her meslekten ve mezhepten şaire rastlamak mümkündür.[4]

Bütün sanat eserleri beşeri bir ihtiyaçtan doğar. Divan şairleri, herhalde İran veya Arap toplumunun sanat ihtiyacına cevap vermek için şiir yazmamıştır. Zaten şiir ruh demektir. Eliot'un (1983: 12) da dediği gibi, "*Bir milleti başka milletler gibi düşündürmek kolay olduğu hâlde o millete başka milletler gibi hissetmeyi öğretmek mümkün değildir*."

[4] Şairlerin meslekî konumları ve yetiştikleri coğrafi çevrelerin dağılımları için bk., İsen 1997: 64; 211-216.

Her sanat eseri, kendi döneminin sanat telakkisine göre değerlendirilmelidir. Milliyetçilik 18. asırda Fransız İhtilali ile doğduğundan, günümüzün milliyetçilik ve dil anlayışıyla beş asır öncesini yargılamak ne akla, ne ilme, ne de tarihe uygundur. Millî bir devlette bile saf ırk, saf dil hayalden ibarettir. Orta Asya'dan Anadolu'ya, buradan Balkanlar'a kadar çok geniş bir coğrafyada, çok çeşitli *toplulukların* meydana getirdiği divan edebiyatı şairlerinden, Ömer Seyfettin'in ve Ziya Gökalp'in milliyetçiliğini beklemek doğru bir yaklaşım değildir. Türkler ortak İslam kültürü dairesinde meydana getirdikleri bu edebiyata millî ruh ve karakter vermişler ve onu bir sanat eserinin ulaşabileceği en yüksek dereceye taşımışlardır. Altı asırlık bir medeniyetin sanatçılarını ve edebiyatını millî kabul etmemek, onu bugünkü sanat anlayışıyla suçlamak, *fikir faciasın*dan başka bir şey değildir.

Kısaca divan edebiyatı, altı asır boyunca bir milletin düşünce sistemini, irfanını, sanatını, hayat tarzını yansıtan ve İslam'la yoğrulmuş Türk ruhunu aksettiren bir edebiyattır.

Kaynakça

Akün, Ömer Faruk (1994), "Divan Edebiyatı", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul.

Avşar, Ziya (2009), "Gölge Avıyla Boşalan Bir Sadak: Mahallîleşme", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volum 4/5 Summer. *http://www.turkishstudies.net*. (ET. 01.07.2017).

Dora, D'Istria (2008), *Osmanlılarda Şiir,* çev. Semay Taneri, Nesnel Yay., İstanbul.

Eliot, T.S. (1983), *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, çev., Sevim Kantarcıoğlu, KTB Yay., Ankara.

Ergin, Muharrem (1994), *Üniversiteler İçin Türk Dili*, Bayrak Yay., İstanbul.

Gibb, E. J. Wilkinson (1999) *Osmanlı Şiir Tarihi I-II*, tercüme Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yay., Ankara.

Gökyay, Orhan Şaik (1987), "Divan Edebiyatı Kimin", *26 Şubat 1987 Türk Dil Kurumunda Yapılan Konuşma.*

Gölpınarlı, Abdulbaki (1945), *Divan Edebiyatı Beyanındadır,* Marmara Kitabevi, İstanbul.

Holbrook, R. Victoria (2005), *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletişim Yay., İstanbul.

İsen, Mustafa (1997), *Ötelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler,* Akçağ Yay., Ankara.

Kalpaklı, Mehmet (1999), *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.

Kartal, Ahmet (2008), *Şiraz'dan İstanbul'a Türk Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kriter Yay., İstanbul.

Köksal, Fatih (1996), "Klasik Edebiyatımızı İsimlendirme Meselesi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sivas, S.II, s. 209-223.

Köksal, Fatih (2016), "Divan Şiirinde Türk", *Ya Kebîkeç Mecmualar Arasında,* Kesit Yay., İstanbul.

Köprülü, Mehmed Fuad (1980), *Türk Edebiyatı Tarihi,* Ötüken Yay., İstanbul.

Kurnaz, Cemal (2013), *Divan Edebiyatı ve Türk Kimliği*, Kurgan Edebiyat Yay., Ankara.

Levend, Agâh Sırrı (1984), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, 4. Basım, İstanbul.

Meriç, Cemil (1997), *Mağaradakiler,* İletişim Yay., İstanbul.

Okuyucu, Cihan (2010), *Divan Edebiyatı Estetiği*, Kapı Yay., İstanbul, s. 29-76.

Özkan, İsa (2009), " Halk Edebiyatı ve Millî Kimlik", *Türk Kimliği Ayvaz Gökdemir'e Armağan 2,* Ötüken Yay. İstanbul, s. 75-97.

Tanpınar, Ahmed Hamdi (1982), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 5. baskı, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

Tanpınar, Ahmed Hamdi (1969), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

Tarlan, Ali Nihad (1981) *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yay., İstanbul.

Timurtaş, Faruk Kadri (1990), *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Boğaziçi Yay., İstanbul.

Uçman, Abdullah (2016), "Türk Edebiyatında Kimlik Meselesi Üzerine Bazı Dikkatler", *Türkiyat Mecmuası,* C. 26/2, s. 473-483.

MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MÜZİK ÖĞRETİMİNE YÖNELİK ÖZYETERLİKLERİ

SELF-EFFİCACY OF PRE-SERVİCE MUSİC TEACHERS TOWARDS MUSİC TEACHİNG

Doç. Dr. Damla BULUT

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi GSEB Müzik Eğitimi ABD

dbulut@ohu.edu.tr

Betül ÜNAL

Müzik Öğretmeni, Kocapınar 50. Yıl Ortaokulu, Van

betul_unal@outlook.com

Özet

Araştırmada, müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterliklerinin ve bu yeterliklerinin sınıf, yaş, cinsiyet ve mezun olunan lise türü değişkenleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nicel araştırma tekniği olan tarama modelinde desenlenmiş, ilgili veriler örneklem grubuna Özmenteş'in (2011) geliştirmiş olduğu "Müzik Öğretimine Yönelik Özyeterlik Ölçeği" uygulanarak elde edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 eğitim öğretim yılında Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde öğrenim gören 3. Sınıf (n:17), 4. Sınıf (n:36) toplamda 53 müzik öğretmeni adayı oluşturmuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterliklerinin genel olarak olumlu olduğu, sınıf, yaş, cinsiyet ve mezun olunan lise türü değişkenlerine göre özyeterlik düzeylerinin istatiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Öğretim, Müzik Öğretimi, Müzik Öğretmeni, Özyeterlik.

Abstract

In the research, it was aimed to investigate the self-efficacies of music teacher candidates towards music teaching and examine these efficacies in terms of several variables such as class, age, gender and graduated high school type. The research was designed in a survey method, which was one of the quantitative data analysis procedures; the related data were obtained by applying the "Self-Efficacy Towards Music Teaching Scale" which was developed by Özmenteş (2011). Participants of the research were 53 music teacher candidates sampled from the third (n=17) and fourth grades (n=36) being educated in Niğde Ömer Halisdemir University during the 2016-2017 academic year. The results revealed that the self-efficacies of music teacher candidates towards music teaching was generally positive and that self-efficacy levels did not show statistically significant differences in terms of several variables such as class, age, gender and graduated high school type.

Key words: Music, Teaching, , Music Teaching, Music Teacher, Self-Efficacy

1.Giriş

Müzik, her bireyin yaşantısında var olan, duygu ve düşüncelerini dışa vurabilme aktarabilme imkânı sunan önemli bir olgudur. Tarih süresince müzik; Şair, düşünür, din âlimleri, yazar, müzik bilim insanı, sosyolog vb. birçok farklı meslek grubundaki insanın ilgisini çekmiş ve pek çok farklı tanımı yapılmıştır (Nacakçı ve Canbay, 2013:21). Buna göre müzik, seslerle anlatılan bir sanattır. Malzemesi seslerdir; sesleri birleştirip düzenleyen ve bir anlatım sanatına dönüştüren ise insandır (Say, 2008:17). Müzik; belli bir amaç ve yöntemle, belli bir güzellik anlayışına göre işlenerek birleştirilmiş seslerden oluşan estetik bir bütündür (Uçan 2005a:10). Günay ve Özdemir'e göre (2006:13) ise müzik 'ses düzenleme sanatı'dır.

Müzik gibi eğitim kavramı da araştırmacılar tarafından bugüne kadar birçok şekilde tanımlanmıştır. Özellikle eğitim bilimciler tarafından en yaygın olarak kullanılan tanımı "eğitim, istendik yönde davranış değiştirme sürecidir" şeklindedir (Şimşek, 2011:3). En bilindik tanımı ise bireyde kendi yaşantıları yoluyla istendik yani insanların davranışlarında kasıtlı, kalıcı izli davranış meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1972). Bu tanımlarda dikkat çeken en önemli nokta, eğitimin dışarıdan birileri tarafından planlanması ve tüm çabaların öngörülen davranışların ortaya çıkmasını sağlamaya odaklanmasıdır. Bu odak ekseninde eğitimin gerçekleşmesinde öne çıkan en önemli kavramlar öğrenme, öğretme ve öğretimdir.

Öğrenme, davranışta nispeten kalıcı bir değişmenin olması demektir. Bireyin davranışında böyle bir değişiklik olduğu zaman yeni davranışını öğrendiği kabul edilir (Özçelik, 1998:1). Bir davranışın öğrenme sayılabilmesi için yeni öğrenilmesi ve belli bir süre yapılabilmesi gerekmektedir. Öğrenmenin temelini yaşantılar yahut duyumlar sonucunda ortaya çıkan algılar oluşturur. Algı, duyu organlarının uyarılmasıyla olgu ya da olayların, niteliklerin, nesnelerin bilincinde olunmasına verilen genel bir addır. Bir nesnenin bilinmesi, önce onun algısına sahip olmaya bağlıdır. Kısaca, algı, bir tanımlama işidir (Binbaşıoğlu, 1994:2).

Öğretme, öğrenmeyi sağlama ve rehberlik etme etkinliğidir. Yani öğretim eğitim sürecinin planlı-programlı yönünü ifade eder (Dilci, 2011:15). Öğrenme ile öğretim arasındaki ayrım belirgindir. Öğrenmede öğrenci, daha çok, konuyu rastlantı ile yahut bilinçsiz olarak öğrenmekte, ikincisinde ise, belli bir amaçla, uygun bir çevre içinde, öğretmenin, yahut öğretmen yerine geçen bir aracı yardımı ile bir planla öğrenmekte yeni yaşantılar aracılığıyla amaçla ya da bilinçli davranış değişikliği oluşturulmaktadır (Binbaşıoğlu, 1994:4). Bir başka deyişle öğretmek için öğrenmek gerekir. Yani öğretme, öğrencinin beyinsel özelliklerine göre öğrenmeyi stratejik olarak yapılandırmaya kılavuzluk etmedir (Duman, 2011:43).

Öğretme ve öğrenme, aynı sürecin iki değişik noktadan görünüşleridir. Bunların ikisinde de söz konusu olan aynı süreçtir. Buna davranış değiştirme süreci denebilir. Bu sürece, değişmesini sağlayan dış kaynak açısından bakıldığında olup biten şey ise öğretme veya öğretimdir. Aynı sürece davranışı değişen birey açısından bakıldığında olup biten şey ise öğrenmedir. Bu yüzden söz konusu sürece genellikle öğretme-öğrenme süreci denecektir (Özçelik, 1998:2).

Öğretim ise, "öğrenme-öğretme sürecinin planlanması, işletilmesi ve denetimi; kısaca, öğretme-öğrenme sürecinin işletilmesidir" denebilir (Duman, 2011:40). Öğretim, öğrenme sürecinin amaçlı, planlı ve düzenli olarak, uygun koşul ya da durumları hazırlayarak yapılması sanatıdır. Bu nedenle, öğretim sürecinin içinde öğrenme sürecini buluruz. Bu bakımdan psikolojinin öğrenme üzerine yaptıkları bütün buluşlar öğretim için de geçerlidir ve öğretim yönteminin temelinde bunlar vardır. Öğretim, öğretmen ve öğrenci etkileşimine dayalı olarak, konuya göre, amaçların saptanması ve planlanmasıyla başlar, etkinlikler ve değerlendirme ile sona erer (Binbaşıoğlu,1994:15).

Müzik eğitimi ve öğretimi de tüm bu kavramlar ve açıklamalar doğrultusunda gerçekleşen bir süreçtir. Müzik eğitimi kısaca "bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla amaçlı olarak müzikle ilgili istendik değişme oluşturma süreci" diye tanımlanabilir. Bireyin davranışında oluşturulmak istenen müzikle ilgili değişiklikler önceden tasarlanıp planlanır ve bu plana göre yapılan uygulamayla gerçekleştirilmeye çalışılır (Uçan, 2005:61). Müzik öğretimi ise Elliot'a göre, öğrencilerin müziği sevmelerinde, zevk almalarında, müzikal çevrelere uyum sağlamalarında ve özgüven duygusunun kazanılmasında önemli bir rol oynamaktadır ve müzik öğretiminin genel amacı öğrencilerin: Duygu, düşünce ve deneyimlerini müzik yoluyla ifade etmelerine imkân vermek; Müziksel bilgilerini

geliştirmek; Müzik ile sevgi, sorumluluk duygularını geliştirmek; Müzik aracılığıyla zihinsel becerilerinin gelişimini sağlamak; Müzik yoluyla estetik yönünü geliştirmektir (Akt., Çevik, 2010). Gerek müzik eğitiminde gerekse müzik öğretimin en önemli unsur müzik öğretmenidir.

Gliniecka-Rekawik'e göre müzik öğretmenleri öğrencinin içsel motivasyonunu, müzik deneyimini, müzikal çıkar ve tercihleri şekillendirmenin yanı sıra öğrencinin kişiliğini geliştirmesinden ve kendine güvenini geliştirmesinden sorumludur (Chmurzynska, 2009:44). Bunun için müzik öğretmeni, başarılı bir öğretim ortaya çıkarabilmek için her şeyden önce kendi yeterliğinin farkında olmalı ve sonrasında öğrencilerinin motivasyon ve özyeterliklerini sağlamalıdır. Öğretmen eğer kendi yeterliklerinin farkına varmazsa, gerçekleştirmeye çalıştığı öğretim süreci hiçbir zaman istenen başarıya ulaşmayacak ve tam bir öğrenme gerçekleşmeyecektir.

Yeterlilik, kişinin davranışını, düşüncelerini ve motivasyonunu etkileyen inançları vurgulayan bir sosyo-psikolojik davranıştır. Kişisel ve mesleki gelişim, program ve içerik bilgisi, öğrenenlerin tanınması, öğrenme ve öğretme süreci, öğrenmeyi takip etme, gelişim ve değerlendirme, okul, aile ve toplum ilişkileri, iyi öğretmenlerin sahip olması gereken genel niteliklerdir. Belirtilen yeterliliklerin yerine getirilmesi, yalnızca mesleklerini değil aynı zamanda sorumluluklarını yerine getirebileceklerine inandıklarını belirtir (Tufan, Erden, Ozus, 2014:449) .

Yeterlik kavramı Bandura' nın ortaya attığı sosyal öğrenme kuramının en önemli ve temel kavramıdır. Bu kurama göre bireyler sadece kendi deneyimlerinden öğrenmezler, başkalarının yaptıklarını gözlemleyerek de öğrenirler. Bu şekilde öğrenmelere de sosyal öğrenme denir. İnsanların kendileri hakkında düşünme, yargıda bulunma ve kendilerini değerlendirme yeteneklerine öz yargılama kapasitesi denir. Bireylerin bir davranışı yapıp yapmayacakları ile ilgili olarak kendilerini yargılayarak ulaştıkları sonuç ise öz yeterlik inancı olarak nitelendirilir. Başka bir deyişle özyeterlik, bireyin karşılaşabileceği güç durumların üstesinden gelmede başarılı olup olamayacağına veya ne derecede başarılı olabileceğine dair inancıdır.

Bandura özyeterliğin bir bireyin belli bir işte gösterdiği çabayı ve görevlerini yerine getirme olasılığını etkilediğini belirtmektedir. Görevleri yerine getirme konusunda bireyin kendine olan inancı düşük ise görevi tam olarak yerine getirme olasılığı düşükken; kendine olan inancı yüksek ise görevi başarılı bir şekilde yerine getirme olasılığı yükselmektedir. Yeteneği olduğuna inanan ve özyeterliği yüksek olan bireylerin, yeteneklerinden şüphe duyanlara göre zorluklarla karşılaştıklarında daha fazla çalıştıkları ve daha uzun süre dayandıkları tespit edilmiştir (Schunk, 1991:208).

Üstüner ve diğerlerine göre özyeterlik, benlik sisteminin pasif bir özelliği ya da belirleyicisi değildir. Bireyin sahip olduğu kapasitesinin, yaptığı işlerdeki başarılarının, güdülerinin ve özdüzenleme mekanizmaları gibi benlik sistemini oluşturan diğer öğelerin bileşkesinden oluşan dinamik bir yönüdür. Bireyde özyeterlik eksikse, birey ne yapacağını bilmesine rağmen etkisiz davranışlar gösterebilir (Kurtuldu, Bulut, 2017:837).

Kesik ve Orgun'a göre özyeterlik düzeyi, harekete geçmek için güdüleri engelleyebilir ya da artırabilir. Özyeterliği yüksek olan bireyler daha karmaşık ve tehlikeli görevleri seçebilirler, hedefleri yüksektir ve bu hedeflere ulaşmak için azimle çalışırlar. Bu bireyler daha zorlu işleri yapmayı seçerler ve bu amaçlarına ulaşmak için kendilerini yönlendirirler. Özyeterlik algısı yüksek olanlar daha çok çaba harcarlar ve bunu özyeterlik algısı düşük olanlardan daha fazla sürdürürler (Kurtuldu, Bulut, 2017:837)

Tabancalı ve Çelik'e göre öğretmen özyeterliği, öğretmenlerin, istenilen sonuçları gerçekleştirmesinde öğrencilerin öğrenmesi ve öğretimin geliştirilmesi için sahip oldukları yeteneklerine ilişkin algıları olarak tanımlanmıştır. Gibson ve Dembo'ya göre ise öğretmen yeterliği, öğretimin verimliliğinde bireysel farklılık oluşturan bir değişkendir (Yağcı, Aksoy, 2015:90).

Yokuşa'a göre müzik eğitimi açısından ele alındığında; Özyeterlik, müzik öğretmeni adaylarının müzik eğitimi alanına yönelik performans göstermesi için gerekli etkinlikleri organize edip bunları başarılı olarak gerçekleştirme kapasitesine ilişkin öz yargısıdır. Bunun yanında müzik eğitimi sürecinde müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretmenliği mesleği için kendilerini ne derece yeterli buldukları, öğretmenlik mesleğine başladıklarında karşılaşacakları veya mücadele etmek zorunda kalacakları problemlerin çözümüne ilişkin başarılı olmak için harcayacakları çabanın da belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilebilir (Temiz, 2017:3).

Sonuç olarak çocukların ve gençlerin içinde yaşadığımız çağa ayak uydurabilmek için özgüveni yüksek, kendini ifade edebilen, üretken, yapıcı ve yaratıcı bireyler olarak yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu süreçte en büyük rol öğretmene düşmektedir. Öğretmenlerin özyeterlik düzeylerinin yüksekliği nasıl ki öğretmeni başarıya ulaştıracaksa aynı şekilde öğrencilerinde özyeterliklerinin artmasında ve onlarında başarıya ulaşmasında büyük katkısı olacaktır. Bu araştırmada da, müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterliklerinin ne düzeyde olduğunu tespit etmek amaçlanmıştır.

1.1.Problem Cümlesi

Araştırmanın problem cümlesi "Müzik Öğretmeni Adaylarının Müzik Öğretimi Özyeterlikleri Nasıldır?'' olarak belirlenmiştir.

1.2.Alt Problem Cümleleri

Araştırmanın alt problemleri ise,

1. Müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterliklerinin düzeyi nedir?
2. Müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik düzeylerinde sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik düzeylerinde yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
4. Müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik düzeylerinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
5. Müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik düzeylerinde mezun olunan lise türüne göre anlamlı bir farklılık var mıdır? şeklinde oluşturulmuştur.

1.3.Araştırmanın Amacı

Araştırmada, müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterliklerinin ve bu yeterliklerinin sınıf, yaş, cinsiyet ve mezun olunan lise türü değişkenleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

2.Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırma modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması, verilerin çözümü ve yorumlanması konularına yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma betimsel yöntemlerden birisi olan tarama modelinde desenlenmiş ve müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlikleri betimlenmeye çalışılmıştır. Tarama yöntemi bireylerin herhangi bir konu üzerine duygu, düşünce ve görüşlerini geniş bir kitle sayesinde elde ederek geçmişte veya halen var olan durumu var olduğu şekilde tespit etmeyi amaçlayan bir yöntemdir (Erözkan, 2007).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı 3. ve 4. sınıfında öğrenim gören 53 müzik öğretmeni adayı oluşturmaktadır.

Tablo 2.2.1. Örneklem Grubuna İlişkin Kişisel Bilgiler

		n	%
Yaş	19-23	41	77,4
	24-28	10	18,9
	29 ve üstü	2	3,8
Sınıf	4. Sınıf	36	67,9
	3. Sınıf	17	32,1
Cinsiyet	Kadın	36	67,9
	Erkek	17	32,1
Mezun Olduğu Lise	Güzel Sanatlar Lisesi	47	88,7
	Genel Lise	3	5,7
	Diğer	3	5,7
Toplam		**53**	**100**

2.3.Verilerin Toplanması

Araştırmada, veri toplama aracı olarak, müzik öğretmeni adayları hakkında bazı bilgileri temin edebilmek amacıyla "Kişisel bilgi formu" ve Özmenteş (2011) tarafından geliştirilen "Müzik öğretimine yönelik özyeterlik ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel bilgi formunda müzik öğretmeni adaylarının sınıf, yaş, cinsiyet ve mezun oldukları lise türüne ilişkin sorular yer almaktadır. "Müzik öğretimine yönelik özyeterlik ölçeği"; 17 maddesi olumlu, 6 maddesi olumsuz toplam 23 maddeden oluşmaktadır. 5'li ikert tipi olan ölçek, 5 (Kesinlikle Katılıyorum), 4 (Katılıyorum), 3 (Az Katılıyorum), 2 (Katılmıyorum), 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) şeklinde puanlanmıştır. Ölçek kavramsal düzeyde çalgı eğitimi, ses eğitimi, müzik kuramları öğretimi, müzik öğretim yöntemlerini uygulayabilmek ile ilgili ifadelere yer vermektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı; $\alpha = .86$'dır. Pallant'a göre bu değer, bu çalışma için kabul edilebilir bir değerdir (Tunç, Bulut, 2016:310). Ölçekte yer alan aralıkların eşit olduğu (4/5) düşüncesinden hareket ederek seçeneklere ait sınırlar aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

Seçenek		**Sınır**
Kesinlikle Katılmıyorum	(1)	1.00-1.80
Katılmıyorum	(2)	1.81-2.60
Az Katılıyorum	(3)	2.61-3.40
Katılıyorum	(4)	3.41-4.20
Kesinlikle Katılıyorum	(5)	4.21-5.00

2.4.Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizi için müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik ölçeğinden, elde edilen nicel verilerin çözümlenmesinde f (frekans) ve % (yüzde) hesapları, elde edilen puanların cinsiyete ve sınıflara göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla ilişkisiz etmek için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Ayrıca yapılan analizler, .05 anlamlılık düzeyinde değişkenlerin yüzde, frekans, ortalama ve standart sapma bulgularına da yer verilerek yorumlanmıştır.örneklemeler için t testi; yaş ve mezun olunan lise türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit

3. Bulgular Ve Yorumlar

Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda toplanan verilerin istatistiksel çözümlemeleri sonucunda elde edilen bulgular tablolar halinde yorumlanmıştır.

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci alt problemi için müzik öğretimine yönelik özyeterlik ölçeğine verilen cevaplara göre aritmetik ortalamalar ve yüzdeler hesaplanarak müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik genel özyeterlik düzeyleri Tablo 3.1.1.'de sunulmuştur.

Tablo 3.1.1. Müzik Öğretmeni Adaylarının Müzik Öğretimine Yönelik Özyeterlikleri

İfadeler	f	□	ss
1.Müzik derslerinde çalgı kullanma konusunda yeterliyim.	53	4,13	,94
2.Müzik derslerinde öğrencileri derse etkili bir biçimde motive edebileceğimi düşünüyorum.	53	4,30	,84
3.Ses eğitimi konusunda yeterliyim.	53	3,96	,97
4.Müzik derslerinde öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirebileceğime inanıyorum.	53	4,43	,77
5.Müzik derslerinde kullanılabilecek değişik öğretim yöntemlerini uygulama konusunda kendimi yeterli **hissetmiyorum.**	53	2,28	1,24
6.Müzik derslerinde öğrencilere doğru solfej yaptırabilirim.	53	4,45	,72
7.Bir müzik çalgısını öğrencilerime doğru bir biçimde öğretebilecek yeterliliğe sahibim.	53	4,30	,84
8.Bir müzik topluluğunu başarı ile yönetebilirim.	53	4,18	,73
9.Belirli gün ve haftalarda müziksel etkinlikleri düzenlemek konusunda **yeterli değilim.**	53	2,07	1,17
10.Bir müzik parçasını kendim öğrenecek kadar yeterliyim.	53	4,50	,77
11.Müzik derslerinde öğrencilerime çeşitli ritmik etkinlikler yaptırabilirim.	53	4,45	,72
12.Müzik derslerinde öğretim teknolojilerini kullanma konusunda **yeterli değilim**.	53	2,01	,93
13.Bir okul şarkısını öğrencilerime doğru bir biçimde öğretebileceğime inanıyorum.	53	4,41	,74
14.Müzik derslerinde sesimi etkili bir biçimde kullanabilirim.	53	4,37	,88
15.İstiklal Marşını doğru bir biçimde yönetebilirim.	53	4,50	,84
16.Bir okul şarkısını ritmik eşlik yaptırarak çalıştırabilirim.	53	4,47	,74
17.Bir okul şarkısına çalgı ile eşlik edebilecek yeterliliğe **sahip değilim.**	53	1,96	1,14
18.Müzik dersleri sayesinde öğrencilerime müziği sevdirebileceğimi düşünüyorum.	53	4,50	,77
19.Müzik öğretiminde sürekli daha iyi öğretim yolları bulabilecek yeterliliğe sahibim.	53	4,28	,88
20.Öğrencilerin müzik ile ilgili sorularını doyurucu bir şekilde cevaplayabilirim.	53	4,43	,74

21.Bir öğrenci herhangi bir müzik kavramını öğrenme konusunda güçlük çekiyorsa, o öğrencinin o kavramı daha iyi anlamasına nasıl yardımcı olabileceğimi **bilemiyorum.**	53	2,03	1,22
22.Müzik derslerinde konuları başarılı bir biçimde **öğretemeyeceğimi düşünüyorum.**	53	2,00	1,17
23.Müzik derslerinde öğretmek için yeterli şarkı dağarcığına sahibim.	53	4.33	,78
Genele Ortalama	**53**	**3,75**	**,37**

Tablo 3.1.1.'de yer alan müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlikleri aritmetik ortalamalar doğrultusunda incelendiğinde;

Müzik derslerinde öğrencileri derse etkili bir biçimde motive edebileceğimi düşünüyorum (□=4,30), Müzik derslerinde öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirebileceğime inanıyorum (□=4,43), Müzik derslerinde öğrencilere doğru solfej yaptırabilirim (□=4,45), Bir müzik çalgısını öğrencilerime doğru bir biçimde öğretebilecek yeterliliğe sahibim (□=4,30), Bir müzik parçasını kendim öğrenecek kadar yeterliyim (□=4,50), Müzik derslerinde öğrencilerime çeşitli ritmik etkinlikler yaptırabilirim (□=4,45), Bir okul şarkısını öğrencilerime doğru bir biçimde öğretebileceğime inanıyorum (□=4,41), Müzik derslerinde sesimi etkili bir biçimde kullanabilirim (□=4,37), İstiklal Marşını doğru bir biçimde yönetebilirim (□=4,50), Bir okul şarkısını ritmik eşlik yaptırarak çalıştırabilirim (□=4,47), Müzik dersleri sayesinde öğrencilerime müziği sevdirebileceğimi düşünüyorum (□=4,50), Müzik öğretiminde sürekli daha iyi öğretim yolları bulabilecek yeterliliğe sahibim (□=4,28), Öğrencilerin müzik ile ilgili sorularını doyurucu bir şekilde cevaplayabilirim (□=4,43), Müzik derslerinde öğretmek için yeterli şarkı dağarcığına sahibim (□=4,33) ifadelerine kesinlikle katılıyorum görüşünü belirttikleri görülmektedir.

Müzik derslerinde çalgı kullanma konusunda yeterliyim (□=4,13), Ses eğitimi konusunda yeterliyim (□=3,96), Bir müzik topluluğunu başarı ile yönetebilirim (□=4,18) ifadelerine katılıyorum görüşünü belirttikleri görülmektedir.

Müzik derslerinde kullanılabilecek değişik öğretim yöntemlerini uygulama konusunda kendimi yeterli **hissetmiyorum** (□=2,28) ifadesine az katılıyorum görüşünü belirttikleri görülmektedir.

Belirli gün ve haftalarda müziksel etkinlikleri düzenlemek konusunda **yeterli değilim** (□=2,28), Müzik derslerinde öğretim teknolojilerini kullanma konusunda **yeterli değilim** (□=2,28), Bir okul şarkısına çalgı ile eşlik edebilecek yeterliliğe **sahip değilim** (□=1,96), Bir öğrenci herhangi bir müzik kavramını öğrenme konusunda güçlük çekiyorsa, o öğrencinin o kavramı daha iyi anlamasına nasıl yardımcı olabileceğimi **bilemiyorum** (□=2,28), Müzik derslerinde konuları başarılı bir biçimde **öğretemeyeceğimi düşünüyorum** (□=2,00) ifadelerine katılmıyorum görüşünü belirttikleri görülmektedir.

Tablo 3.1.1.'de yer alan müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlikleri genel ortalama doğrultusunda incelendiğinde ise, müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik genel özyeterlik düzeylerinin (□=3,75) olduğu görülmektedir. Bu değer ölçekte katılıyorum seçeneğine denk gelmektedir. Yokuş (2014), Temiz (2017), Tunç ve Bulut (2016)'un araştırma bulguları da bu araştırma bulgularını desteklemektedir.

Bu bulgular doğrultusunda müzik öğretmeni adaylarının; kesinlikle katılırım görüşünü belirttikleri ifadeler çoğunlukla müzik öğretimi sırasında öğrenciye davranış kazandırmayla ilgili öğrenci merkezli ifadeler olduğu dikkat çekmektedir. Müzik öğretmeni adaylarının katılırım görüşünü belirttikleri ifadeler ise çoğunlukla öğretmenin kendi performansının söz konusu olduğu ifadelerdir. Müzik derslerinde çalgı kullanma konusunda yeterliyim (□=4,13), Ses eğitimi konusunda yeterliyim(□=3,96), Bir müzik topluluğunu başarı ile yönetebilirim (□=4,18). Bunu yanı sıra öğrencilerin büyük bir kısmı, olumsuz ifadelere az katılıyorum ve katılmıyorum görüşünü belirtmiştir. Buna göre öğrencilerin müzik öğretimine yönelik özyeterlik düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın ikinci alt problemi için müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik ölçeğine vermiş oldukları cevaplara göre aritmetik ortalamalar hesaplanmış ve t testi kullanılarak sınıf değişkeni bazında karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu bulgular Tablo 3.2.1.'de sunulmuştur.

Tablo 3.2.1. Sınıfa Göre Yapılan t-Testi Analizi Sonuçları

	Sınıf	N	□	S	sd	t	p
Müzik öğretimine yönelik özyeterlik ölçeği	3.Sınıf	17	3,8056	,31432	51	,674	,498
	4.Sınıf	36	3,7367	,40878			

Tablo 3.2.1.'de görüldüğü üzere müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlikleri sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir (t=,67 p<0.50). Bu. araştırma bulgularını Tunç ve Bulut (2016), Temiz (2017), Yokuş (2014), Akbulut (2006)'un araştırma bulguları desteklemektedir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın üçüncü alt problemi için müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik ölçeğine vermiş oldukları cevaplara göre tek yönlü varyans çözümlemesi (ANOVA) ile müzik öğretmeni adaylarının yaşları bazında karşılaştırmaları gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan bu bulgular Tablo 3.3.1.'de sunulmuştur.

Tablo 3.3.1. Yaşa Göre Yapılan Tek Yönlü Varyans Çözümlemesi (ANOVA) Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	f	p
Müzik öğretimine yönelik özyeterlik ölçeği	**Gruplar Arası**	,072	2	,036	,242	,786
	Gruplar İçi	7,413	50	,148		
	Toplam	7,484	52			

Tablo 3.3.1'de görüldüğü üzere yapılan tek yönlü varyans çözümlemesi (ANOVA) sonucunda, müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlikleri yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın dördüncü alt problemi için müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik ölçeğine vermiş oldukları cevaplara göre aritmetik ortalamalar hesaplanmış ve t testi kullanılarak cinsiyet değişkeni bazında karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu bulgular Tablo 3.4.1.'de sunulmuştur.

Tablo 3.4.1. Cinsiyete Göre Yapılan t-Testi Analizi Sonuçları

	Cinsiyet	**N**	□	**S**	**sd**	**t**	**p**
Müzik öğretimine yönelik özyeterlik ölçeği	Kadın	36	3,7210	,42490	51	-1,263	,206
	Erkek	17	3,8389	,25060			

Tablo 3.4.1.'de görüldüğü üzere müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlikleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($t=-1.26$, $p<0.50$). Çevik (2010), Tunç ve Bulut (2016), Temiz (2017), Yokuş (2014)'un araştırma bulguları da bu araştırma bulgularını desteklemektedir.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın beşinci alt problemi için müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik ölçeğine vermiş oldukları cevaplara göre tek yönlü varyans çözümlemesi (ANOVA) ile müzik öğretmeni adaylarının mezun oldukları lise türlerine göre karşılaştırmaları gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan bu bulgular Tablo 3.5.1.'de sunulmuştur.

Tablo 3.5.1. Mezun Olunan Lise Türüne Göre Yapılan Tek Yönlü Varyans Çözümlemesi (ANOVA) Sonuçları

		Kareler Toplamı	**sd**	**Kareler Ortalaması**	**f**	**p**
Müzik öğretimine yönelik özyeterlik ölçeği	**Gruplar Arası**	,023	2	,011	.076	,927
	Gruplar İçi	7,461	50	,149		
	Toplam	7,484	52			

Tablo 3.5.1'de görüldüğü üzere yapılan tek yönlü varyans çözümlemesi (ANOVA) sonucunda, müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlikleri mezun olunan lise türü değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

4. Sonuç Ve Öneriler

4.1. Sonuçlar

Bu bölümde araştırma bulguları doğrultusunda;

1. Müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik düzeylerinin yüksek olduğu (□=3,75),
2. Müzik öğretmeni adayları tarafından; Bir müzik parçasını kendim öğrenecek kadar yeterliyim, İstiklal Marşını doğru bir biçimde yönetebilirim, Müzik dersleri sayesinde öğrencilerime müziği sevdirebileceğimi düşünüyorum, ifadelerine ölçekteki en yüksek değerin verildiği (□= 4,50),
3. Müzik öğretmeni adayları tarafından; Bir okul şarkısına çalgı ile eşlik edebilecek yeterliliğe **sahip değilim**, ifadesine ölçekteki en düşük değerin verildiği (□=1,96),
4. Müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik düzeyleri ile sınıf değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olmadığı,
5. Müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik düzeyleri ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olmadığı,
6. Müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik düzeyleri ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olmadığı,
7. Müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterlik düzeyleri ile mezun olunan lise türü değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

4.2. Öneriler

Araştırma sonuçları doğrultusunda;

1. Müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimi ile ilgili daha çok çalgı, ses eğitimi, koro yönetimi gibi derslere ağırlık verilmesi,
2. Bu çalışmanın daha geniş bir örnekleme uygulanması,
3. Müzik öğretmeni adaylarının özyeterliklerini etkileyen olumlu/olumsuz faktörlerin ortaya çıkartılması,
4. Özyeterlik kavramı üzerine daha fazla akademik çalışmaların gerçekleştirilmesi,
5. Özyeterlik ölçeğinin çeşitli çalgılara da uyarlanarak müzik öğretmeni adaylarının çalgı eğitimine yönelik özyeterliklerinin incelenmesi,
6. Müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterliklerini arttırmak amacıyla seminer gibi çalışmaların düzenlenmesi,
7. Müzik öğretiminde özyeterlik bilincinin oluşması için çeşitli çalışmalar ve araştırmalar yapılması, önerilmektedir.

Kaynakça

Akbulut, E. (2006). Müzik Öğretmeni Adaylarının Mesleklerine İlişkin Öz Yeterlik İnançları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3*(2)*, 24-33.

Binbaşıoğlu, C. (1994). *Genel Öğretim Bilgisi.*Ankara: Gül.

Chmurzynska, M. (2009). *Proceedings of the 7th Triennial Conference of European Society for the Cognitive Sciences of Music.* Self-Efficacy of Piano Teachers' of Specialized Music School, Polonya.

Çevik, B. D. (2010). *International Conference on New Trends in Education and Their Implications.* Müzik Öğretmeni Adaylarının Müzik Öğretimi Özyeterlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Antalya.(11-13 Kasım)

Dilci, T. (Ed.) (2011). *Öğretim İlke ve Yöntemleri.* İstanbul: İdeal.

Duman, B. (Ed.) (2011). *Öğretim İlke ve Yöntemleri.* Ankara: Anı.

Erözkan, A. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Lisans.

Ertürk, S. (1972). *Eğitimde "Program" Geliştirme.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Günay, E., Özdemir, M. A. (2006). *Müzik Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme.* Ankara: Bağlam.

Kurtuldu, M. K., Bulut, D. (2017). Development of a Self-Efficacy Scale toward Piano Lessons. *Educatıonal Scıences: Theory & Practıce*. 835-857. doi: 10.12738/estp.2017.3.0209.

Nacakcı, Z. ve Canbay, A. (Ed.) (2013). *Müzik Kültürü*. Ankara: Pegem Akademi.

Özçelik, D. A. (1998). *Eğitim Programları ve Öğretim.* Ankara: ÖSYM.

Özmenteş, S. (2011). Müzik Öğretimine Yönelik Özyeterlik Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Dünyadaki Eğitim ve Öğretim Çalışmaları Dergisi. 1(*1), 2146-7463.

Say, A. (2008). *Müzik Nedir, Nasıl Bir Sanattır?.* İstanbul: Evrensel.

Schunk, D. H. (1991). Self-Efficacy and Academic Motivation. *Educatıonal Psychologıst. 26(*3&4), 207-231.

Şimşek, A. (2011). *Öğretim Tasarımı.* Ankara: Nobel.

Temiz, E. (2017). Müzik Öğretmeni Adaylarının Öğretim Sürecine İlişkin Özyeterlik İnançları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *18*, 1-9.

Tufan, M., Erden, F., Ozus, E. E.(2014). Evaluation of The Self-Sufficiency of The Ready Made Clothing and Ready Made Clothing Teaching for Candidate Teachers. *Procedia - Social and Behavioral Sciences.* 182 (*2015*), 448 – 455.

Tunç, T., Bulut, F. (2016). Müzik Öğretmeni Adaylarının Müzik Öğretimine Yönelik Özyeterlik İnançlarının İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5*(3),* 308-314.

Uçan, A. (2005). *Müzik Eğitimi Temel Kavramlar-İlkeler-Yaklaşımlar ve Türkiye'deki Durum*. Ankara: Evrensel.

Yağcı, A., Aksoy, V. (2015). Müzik Öğretmeni Adaylarının Akademik Özyeterlikleriyle Öğretmenlik Özyeterlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. *33,* 89-104.

Yokuş, T. (2014). Müzik Öğretmeni Adaylarının Eğitme Öğretme Öz-Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi. *Sanat Eğitimi Dergisi*. 43-56. doi: 10.7816/sed-02-02-03.

TENSİKAT ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

Uzman Burcu ÇALIKUŞU AYKANAT,

Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,

bcalikusu@anadolu.edu.tr

Özet

Tensikat sözlükte eksiltme, düzenleme anlamında ifade edilmektedir. Osmanlı tarihinin çeşitli dönemlerinde bürokrasi alanında eksiltme ve düzenleme yani tensikat yapılmıştır. Tensikat Kanunu 1909 yılında 31 Mart isyanın ardından çıkarılmıştır. Ancak tensikat II. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra uygulamaya konulmuştur. Tensikat ile devlet dairelerinde yer alan memurların sayısında bir eksiltme amaçlanmıştır. Bu kimi zaman açığa alma kimi zaman ise emekliye sevk etme olarak kendini göstermiştir. Mayıs 1909 yılında çıkarılan tensikat kanunu sonrasında Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan üyeleri arasından seçilenler tarafından oluşturulan komisyonlar ile nezaretlerde tensikat uygulamasına geçilmiştir. Dönemin gazetelerinde tensikat bir yandan olumlu karşılanırken diğer yandan eleştirilere maruz kalmıştır. Tensikat sonucu çok sayıda mağdur ailenin ortaya çıkacağı savunulmuştur. Bunun yanında uygulama sırasında bazı haksızlıkların da yapıldığı iddia edilmiştir. Memurların iltimasla göreve gelmeleri gibi yine bazı memurların tensikat sırasında korunduğuna dair iddialar da bu süreçte gündeme gelen tartışmalar arasındadır. Hazırladığımız çalışmada öncelikle tensikatın yapılmasının nedenlerine kısaca yer verilecektir. Tensikatın gerekliliği, tensikat uygulanacak memurlar ve bu konuda yaşanan aksaklıklar hakkında bilgi verilecektir. Yine tensikatın yoğun olarak tartışıldığı günlerde memurların belirlenmesi konusunda ortaya atılan görüşlere yer verilecektir. Tensikat kanunun parlamentoda kabulü ve bu konuda mecliste yaşanan tartışmalar ile nezaretlerde uygulanan tensikat ile ilgili konular bir bölümümüzü oluşturacaktır. Çalışmamızın son bölümünde ise tensikatın uygulanması sırasında karşılaşılan aksaklıklar ile bunların dönemin belgelerine yansımasına yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Tensikat, Tensikat Kanunu,

SOME APPRECIATIONS ON TENSİKAT

Expert Burcu ÇALIKUŞU AYKANAT,

Anadolu University Literature Faculty Art History Departement

bcalikusu@anadolu.edu.tr

Abstract

Tensikat is translated as decreasing, editing in the dictionary. During the various periods of Ottoman history, decreasing and regulating namely tensikat was made in the department of bureaucracy. Tensikat Law was issued in 1909 following the 31st March rebellion. However, tensikat was put into practice immediately after the declaration of Costitutianalism II. It was aimed to reduce the number of civil servants in state offices by tensikat. Sometimes, this has turned out to be as a suspension and sometimes as a retirement. In May 1909, after the law of Tensikat, the tensikat was carried into practice in the ministeries through commissions formed by the elected members of the Chamber of Deputies((mebusan meclisi) and the Assembly of Notables(meclisi ayan). On one hand the tensikat was coming under criticism, on the other hand it was being welcomed positively. It was argued that a large number of victim families will appear as a result of the tensikat. In addition, some injustices were alleged to have been committed during implementation. The allegations about the protection of some civil servants during the tensikat as well as the incitement of the civil servants with regard to the incitement were among the controversial claims in this period. In the work we prepared, the causes of the tensikat will be given briefly. Information will be given on the necessity of tensikat, the officials who will be applied for tensikat and the problems that were experienced in this issue. In addition, opinions on the determination of civil servants will be given on the days when tensikat were discussed intensively. The approval of the Tensikat law in the parliament, and the discussions that took place in the parliament on this issue and the issues related to the tensikat that was applied in the ministeries will constitute a part of our study. In the last part of our study, problems encountered during the application of tensikat and their reflection on the documents of that period will be given.

Key words: Constitutionalism II, Tensikat, Tensikat Law

Giriş

Osmanlı Devleti, parlamento ile 1876 yılında Meşrutiyetin ilanı sonucu tanışmıştı. II. Abdülhamit tarafından ilan edilen Meşrutiyet ile Osmanlı halkı padişahın yanında yönetime katılmıştı. Ancak Osmanlı Devleti'nin parlamentolu hayatı oldukça kısa sürmüştü. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile devam eden ve tarihe 93 Harbi olarak geçen savaş gerekçe gösterilerek Meclis-i Mebusan tatil edilmişti. Parlamentonun tatil edilmesi ile otuz yıl sürecek II. Abdülhamit'in tek başına iktidarda kaldığı ve istibdat olarak adlandırılan dönem başlamıştı.

II. Abdülhamit döneminde parlamentolu hayatı diğer bir değişle meşrutiyeti yeniden ilan etmek isteyenler mücadelelerine devam etmişlerdi. Ancak bu mücadele II. Abdülhamit'in baskıcı politikalarının ve hafiyelerin gölgesinde çoğu zaman gizli örgütlenme biçiminde gerçekleşmişti. Bu doğrultuda kurulan örgütlerden biri İttihad-i Osmani Cemiyeti'dir. İttihad-i Osmani Cemiyeti 1889 yılında Mekteb-i Tıbbiye öğrencileri tarafından kurulmuştur. Bu örgütün bazı temsilcileri, 1895'te Paris'te bulunan Ahmet Rıza ile anlaşarak Cemiyet'in adını İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirdiler. (Tunaya, 1984, s.7)

1906 yılında ise merkezi Selanik'te olan 3. Ordunun bazı subayları ile orta sınıfa mensup bazı aydınların girişimi ile Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurulmuştu. Bu oluşum 1907 yılında Paris'teki örgüt ile temasa geçmişti. İki oluşumun birleşmesi sonucu önce Terakki ve İttihat daha sonra İttihat ve Terakki adı benimsenmişti. (Tunaya, 1984, s.7)

Makedonya'da başlayan etkili muhalefet 10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanıyla sonuçlandı. Selanik ticaret ve komitacılık merkezi olarak meşrutiyetin yeniden ilan edilmesinde etkili olmuştu. Manastır'da Mekteb-i Harbiye avlusunda Yanyalı Vehip Bey hürriyetin ilan edildiğini halka duyurmuştu. 24 Temmuz 1908 tarihli gazetelerde Kanun-u Esasinin yeniden yürürlüğe girdiği ve Meclis-i Umuminin çalışmalarına başlayacağı yer almıştı. (Tunaya, 2003, s.122)

Tensikatın Uygulanma Nedenleri

Meşrutiyetin ikinci kez ilanının ardından 7 Ağustos 1908 tarihinde yayınlanan hattı hümayun ile hükümeti kurma görevi Kamil Paşa'ya verilmişti. II. Meşrutiyet döneminde kurulan ilk hükümet programını 16 Ağustos 1908 tarihinde açıklamıştı. Bu programda kanunların yapılmasının uzun zaman alabileceğinden söz edilmişti. Ancak acil olan ve devletin maliyesinin düzenlenmesi için öncelik verilmesi gereken konular olduğuna programda yer verilmişti. Kamil Paşa Hükümeti bütçenin vakit kaybedilmeden yapılması gerektiğine inanıyordu. Hükümet programında bütçede yapılması gereken tasarruf tedbirlerinden biri şöyle ifade ediliyordu; *"…Memurinin hatt-ı nisabına icra ve nisbetsiz maaşatın tadil ve tenzili ve açıkta kalacak memurlar peyderpey derece-i kabiliyetlerine göre ilerde açılacak hıdemata tayin edebilmek ve şimdiden medar-ı ma'işetden mahrum bırakılmamak ve meserreti haliyye-i umumiyye arasında binlerce aileler duçar-ı fakr u ye's olmamak üzere bunlara muvakkaten maaşlar tahsis münasib mütalaa edilmiştir…"* deniyordu. (Güneş, 2012, s.63) Kamil Paşa hükümeti bütçede tasarruf sağlamak adına tensikat yani memurların işten çıkarılması ya da bir süre görevinden uzaklaştırılmasını uygun görmüştü.

Memur maaşları ile ilgili ilk tepkilerden biri Kamil Paşa'nın hükümet programını açıkladığı günlerde Rumeli müfettişliğinden gelmişti. Memurların maaşları arasındaki eşitsizlik olduğu ve bazı memurların maaşları dışında paralar aldıkları İstanbul'a bildirilmişti. (Tural, 2016, s.72) Bunun en önemli nedenlerinden biri Osmanlı bürokrasisinde görülen iltimastı. Özellikle II. Abdülhamit döneminde bürokrasi alanında atama ve terfilerde iltimas oldukça yüksek düzeyde olduğu görülmekteydi. (Heper, 1985) Nezaretlerde yer alan tayin komisyonları atama kararlarında belirleyici nitelikte olmamıştı. Komisyonlar saraya yalnızca tavsiyede bulunabiliyorlardı. Memurların sicil-i ahvalde yer alan dosyaları incelendikten sonra atama kararı padişah tarafından veriliyordu. Bu süreçte himaye ve denetim bürokrasisi oldukça gelişmişti. Bunun doğal sonucu olarak da II. Abdülhamit döneminde memur sayısı 100 bini bulmuştu. (Findley, 1985) Yeni dönemde tasarruf amacı ön planda olmakla beraber eski dönemde yalnızca birilerinin yakını oldukları için göreve getirilen memurların da uzaklaştırılması amaçlanmıştı. Böylece şişirilen kadrolar boşaltılacaktı. Bu süreçte özellikle Şurayı Devlette yeniden örgütlenmenin amaçlandığı görülmektedir. Yüz kırk olan üye sayısının altmışa

indirilmesi düşünülmüştü. Bu gerçekleştiği takdirde oldukça büyük bir tasarruf sağlanacaktı. (Kansu, 2006, s.204) Kamil Paşa Ağustos 1908'de yabancı basına verdiği demeçte gereksiz personel harcamalarının kısılması ve kimi kadroların lağvedilmesiyle devlet bütçesinde yüz milyon franklık bir tasarruf sağlanacağını iddia etmişti. (Kansu, 2006, s.205)

Tensikatın Dönemin Gazetelerine Yansımaları

Dönemin memurları beş sınıfa ayrılmıştı. Buna göre; *"…Müsavi sabıkıyla bakaları caiz olmayan eşşsahıslar… Son tekaüd dahilinde emekderan… Mevcudiyet-i irfanın sarf 'usul-u kalem' dahi mahiret amilelerini medyan olan kademeyi müstahdemin rabıtayı aliyede tahsil görmüş sınıf müttefiklere… Mülazımla son tahsilde bulunan etfal-i kiram… Erkan-ı istibdada himaye girdeleri olup hiçbir işe yaramayanlar…"* Bu sınıflandırma içinde birinci ve beşinci sınıfta yer alanların görevlerinde kalmaları millete ve meşrutiyete ihanet olarak görülmüştü. (Mehmet Hilmi, 1909, s.1)

Napolyon Boneparte'nin *"eşşahısa memuriyet aramamalı. Memuriyete eşşahıs aramalı"* sözü bizim dilimizde *"adama iş aramamalı işe adam aramalı"* şeklinde biliniyordu. (Ebuziyya, 1909, s.1) Ancak bilinmesine rağmen uygulanmamıştı. Özellikle II. Abdülhamit döneminde dairelere ve kalemlere iltimas yoluyla memur alınmıştı. Bu durum dairelerde çok sayıda memur kadrosunun meydana gelmesine neden olmuştu. Bu süreç insanların mezuniyetine bakılmaksızın yalnızca bir nazıra ya da üst düzey bir bürokrata yakın olanlara memur olma şansı tanımıştı. Durum böyle olunca memurların çalışma performansı da etkileniyordu. Dönemin dairelerindeki işleyiş şöyle tasvir ediliyordu; "*Mektubi kaleminden alelade bir günde çıkması bazen aylara tevkif eder, hale meclisten muhasebeye, muhasebeden mektubiye oradan yine muhasebeye gitmek üzere evrak kaleminin inayet olan bütün oda arasındaki mesafeyi en çok üç beş günde katettiği"* belirtiliyordu. Yine dönemin memurları şu cümle ile anlatılıyordu*; "Para alanlar işe yaramaz, işe yarayanlar kimsesizlik belasıyla terfiden mahrum kaldıkları için işe bakmaz. Amirler ortada mesuliyet olmadığı için bir şeyden korkmaz. Mesalih-i ibad sürümcemede…"* (Hüseyin Cahit, 1908, s.1)

Elbette devletin sırtında büyük bir kambur oluşturan memurlar aynı zamanda maaşları ile de devletin gider kalemlerinde büyük bir yer işgal ediyordu. *"…Hazine-yi devlet ki- milletin kesesidir- bir beylik çeşmesi, azem erkan-ı istibdada ve malikane olamazdı. Köylünün tenceresi sanarak alınan avuç dolusu maaşlar verilmesine milletin tahammül edemeyeceği"* dönemin kabul gören görüşleri arasındaydı. (Mehmet Hilmi, 1909, s.1)

Memurların çok maaş alması kadar memurlar arasındaki maaş eşitsizliği de dönemin sorunları arasında gösteriliyordu. Küçük memurlar oldukça cüzi maaşlar almalarına karşın son derece ağır şartlar altında çalışıyorlardı. Yine kaymakamın ve eş değeri memurların mevkilerine uygun maaş almadıkları söyleniyordu. Tensikat sürecinde maaşlarda bir kesinti yapılması halinde, kesintinin yüksek maaşlı memurlar içinden başlanması gerektiğinin altı çiziliyordu. Hüseyin Cahit, 1909, s.1)

Görevde kalacak memurların maaşları düşürülecekti. Görevinden alınan memurlara ise bir miktar mazuliyet maaşı ödenecekti. Açığa alınan memurların ahlaksız ya da görevlerindeki yetersizlikten dolayı değil, tasarruf amacıyla çıkarıldığı ileride ihtiyaç duyulduğunda yeniden memuriyet verilebileceği belirtilmişti. Bu süreçte memuriyetten uzaklaştırılanların ekonomik olarak zorlanmamaları ve ailelerinin perişan olmaması için bu memurlara verilecek mazuliyet maaşının onların ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olması gerektiği de dönemin kalemlerinin üzerinde durdukları bir noktadır. Açıkta kalacak memurlara Şirketi Hayriye gibi kuruluşların birleşip bir gelir şirketi/varidat kumpanyası haline getirilip, nakit yerine hisse senedi verilmesinin de bir çözüm yolu olarak ortaya atıldığı görülmektedir. (Hüseyin Cahit, 1909, s.1)

Diğer yandan İstanbul'da yapılan tensikat sonucu açıkta kalacak memurların meslek ve liyakate göre taşraya gönderilmeleri de ortaya atılan görüşler arasındaydı. Bu durum hem açığa alınan memur sayısının, dolayısıyla mağdur olacak memur sayısının azalmasını hem de taşrada duyulan ihtiyacın karşılanmasını sağlayacağı savunuluyordu. (Süleyman Nazif, 1909, s.1)

Tensikatın uygulandığı süreçte gündeme gelen bir diğer konu ise yeni dönemde görev alacak memurların belirlenmesine ilişkindi. Bu süreçte hükümetin en çok zorlandığı konu liyakat ve ehliyet sahibi memur bulunamamasıydı. (Ebuziyya, 1909, s.1) Memur seçiminde mekteplilerin tercih edilmesi dönemin öne çıkan görüşleri arasındaydı. Ancak mektep bitirmenin her zaman bilgi sahibi sayılıp

sayılmayacağı da öne çıkan tartışma konuları arasındaydı. Bu doğrultuda memurların bilgili ya da bilgisiz olarak ayırmanın daha sağlıklı olduğu ortaya atılmıştı. Bunu ise diplomanın değil sınavın belirleyeceği savunulmuştu. Memurlara bir sınav uygulanması ve sınavı kazananların göreve devam etmeleri kaybedenlerin ise memuriyetten çıkarılmaları ile adaletli bir davranış sergilenmiş olacağı iddia ediliyordu. Yine memuriyete yeni başlayacakların da sınavla alınmaları ön görülüyordu. (Hüseyin Cahit, 1909, s.1)

Diğer yandan memurların sınava tabi tutulması şu sözler ile eleştiriliyordu; *"Yedinde mekteb-i aliye veya idadiye şehadetnameleri bulunan müstahdemi imtihan etmek kabil olur mu? Büyük bir mektebden şahadetnameye haiz olan bir efendi, iyi bir müsvedde tertib veya muntazam bir defteri imla edemediği için sokak ortasına mı atılsın?"* denilerek mektepli memurların sınava tabi tutulması önerisi eleştiriliyordu. (Süleyman Nazif, 1909, s.1)

Tensikatın uygulanma biçimine de eleştiriler yapılıyordu. Tensikatın gerekliliği kadar tensikata gereğinden fazla zaman harcandığı da dönemin kalemleri tarafından dile getirilen eleştirilerden biriydi. Kabine üyelerinin tensikat dışında bir şey düşünmediği, bu yüzden kabine üyelerinin dimağlarının yorulduğu iddia ediliyordu. Tensikatın öncelikli konular arasında yer almadığı dile getirildikten sonra *"bu halin devamı memleketimizce şimdi en ziyade istifade edilmesi lazım gelen anasır-ı fikriyenin yok yere telef olmasına"* sebep olduğu savunulmuştu. Kabinenin tensikat ile uğraşması nedeniyle payitahtın hükümetsiz kaldığı iddia ediliyordu. Yine aynı gerekçelerden dolayı *"taşrada valilerin, mutasarrıfların, kaymakamların kimi tard olunmuş kimi istifa ediyor"* deniliyordu. Bu durumda taşrada güvenliğin bozulduğuna değiniliyordu. Kabinenin, önemi oldukça az görülen tensikat meselesini gelecekte tartışması tavsiye ediliyordu. Bunun *yanında "pek sivrilmiş, hafiyeliği, can yakıcılığı aç gözlülüğü, bol maaşı olan memurların ihraç veya istifaya zorlanmaları"* gerektiği savunuluyordu. Tensikatın ise gelecekte güvenliğin sağlanmasından sonra düşünülmesi gerektiği belirtiliyordu.

Tensikat Kanunun Mecliste Tartışılması

II. Meşrutiyete karşı 31 Mart 1325/13 Nisan 1909 tarihinde bir isyan gerçekleştirilmişti. Bu isyan sisteme karşı yapılmıştı. Bu süreçte Meclis-i Mebusan İstanbul dışında, Ayastefanos'ta toplanmak zorunda kalmıştı. İttihatçılığı ile bilenen insanlara suikastlar düzenlenmişti. Tarihe 31 Mart isyanı olarak geçen bu olay Selanik'ten Mahmut Şevket Paşa komutasında gelen Hareket Ordusu tarafından bastırılmıştı. İsyanın bastırılmasından sonra İttihat ve Terakki yönetimi meşrutiyeti güçlendirmek için harekete geçmişti. II. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra başlatılan tensikat uygulamasına yasal zemin oluşturmak amacıyla parlamentoya tensikat ile ilgili kanun tasarısı getirilmişti.

Meclis-i Mebusana getirilen encümenin hazırladığı mazbatada memurlar üçe ayrılıyordu; Ahlak ve iktidarları, tahsilleri ve bu meziyyâta müsavi derecede malik olanların kıdemleri hidmet-i devletde ibkâ-i istihdamlarına müsaid olanlar, İktidarları ikinci derecede olmak hasebiyle icra kılınacak veya kılınmış olan teşkilat ve tensikat cihetiyle âtiyen istihdam olunmak üzere açığa alınmaları lazım gelenler, Her dairede kendi meclislerince intihab edilmek üzere ayandan bir zatın riyaseti, mebusandan bir zatın riyaset-i saniyesi tahtında olarak üç azayı muhtelifeden mürekkeben teşkil edecek komisyonlarca tedkikat-ı lazime icra kılınacakdır. Komisyonların bu tarz-ı teşkilinin bîtaraflığın tamamı muhafazasına hadim olması kaviyyen memuldür. (Kırmızı, 2008, s.7)

Kanun tasarısında bir tensikat komisyonu oluşturulması, oluşturulan komisyonun tensikata uğrayacak memurları belirleyeceği belirtiliyordu. Komisyon Meclis-i Mebusan, Meclis-i Ayan ve ilgili birimden görevli memurlar yer alacaktı. (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, s.260) Yine yasaya göre 65 yaşını doldurmuş olanların emekliye ayrılacağı, bunun dışında memuriyetten ayrılacak olanlara mazuliyet maaşının verileceği yer alıyordu.

Kanun tasarısı Meclis-i Mebusanda hararetli tartışmalara neden olmuştu. Bu tartışmalardan biri komisyonu oluşturan kişiler üzerineydi. İstanbul mebusu Kozmi Efendi, komisyonda Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayandan üyelerin bulunmasına itiraz etmişti. Yaşanacak herhangi bir haksızlıkta Meclis-i Mebusanın sorumlu tutulabileceğini söylemişti. Yine memurlar arasında namuslu insanların bulunduğunu tensikat komisyonunda bu kişilerin yer alması gerektiği belirtmişti. (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, s.261)

Meclis-i Mebusanda gündeme gelen bir diğer konu ise taşrada oluşturulacak komisyon üzerine olmuştu. Canik mebusu Mehmet Ali Bey tensikat komisyonunda yalnız belediye reisinin bulunduğunu ancak merkezden uzak yerlerde bulunan memur hakkında belediye reisinin yeterli bilgiye sahip olamayacağını söylemişti. Belediye reislerinin kendi görev bölgelerinde bulunan memurların tensikatından sorumlu olmasını ve komisyona üye olmaları gerektiğini belirtmişti. Sivas mebusu Mustafa Efendi de vilayet merkezlerinde ve liva merkezlerde ayrı tensikat komisyonlarının oluşturulması gerektiğini belirtmişti. Yine İzmir mebusu Seyyit Bey ile Halep mebusu Mustafa Bey de tensikat komisyonlarında halktan üyelerin yer alması gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdi. (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, s.264)

Bu görüşlere karşı çıkan Cavit Bey memur seçiminde halkın herhangi bir hakkı olmadığını söylemişti. Memur seçimine halkın müdahale etmesinin dünyanın hiçbir yerinde olmadığının altını çizen Cavit Bey halkın bu komisyonlarda bulunması durumunda bağımsız ve tarafsız kalamayacaklarına inandığını belirtmişti. (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, s.266)

Meclis-i Mebusanda yaşanan bir diğer tartışma ise mazuliyet maaşlarının verilmesine ilişkindi. İzmir mebusu Seyyit Bey tensikat sonucu memuriyetten çıkarılmış olan kişilere iki yıl içinde memuriyet teklif edilmesinin zor göründüğünü söylemişti. Ayrıca İstanbul'un sanayi ve ticaret kenti olmaması nedeniyle memuriyetlerine son verilen kişilerin iş bulamayacağını iddia etmişti. Bu kişilerin yine memuriyet talep edeceğine inanan Seyyit Bey otuz kırk yaşında, kâtiplik yapmış kişilerin fabrikada çalışamayacağını ve ziraatla uğraşamayacağını söylemişti. (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, s.269) Buna karşılık Bursa mebusu Ömer Fevzi Efendi ise devletin hizmetine ihtiyaç görmediği insanlara on yıl, yirmi yıl maaş ödemesine halkın rıza göstermeyeceğini iddia etmişti. Kastamonu mebusu İsmail Mahir Efendi ise memuriyetten çıkarılan ve maaş alacak olanların ilkokul öğretmenliği diploması alarak hocalık/öğretmenlik yapmalarını ve vatana hizmet etmelerini teklif etmişti. (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, s.270) Cavit Beyin hem adalet hem de merhamet var dediği tensikata uğrayanlara verilecek mazuliyet maaşına ilişkin madde kabul edilmişti.

Tensikat Uygulamaları

Tensikat kanununun Meclis-i Mebusanda kabul edilmesi ile uygulama aşamasına geçilmişti. Tensikatın uygulanmasında, kanunun birinci maddesinde belirtildiği gibi bir komisyon oluşturulacaktı. Bu komisyonda Meclis-i Mebusandan ve Meclis-i Ayandan bir üye bulunmuştu. Yine her nezaretten üç üye bulunmuştu.

Komisyonlar oluşturulduktan sonra üyeler bir toplantı yapmış ve bazı kararlar almışlardı. Buna göre; Kimsenin mukadderatına mahal kalmamak ve kanaat ve vücudeye husulünde temin etmek üzere imtihan ve müsabaka esası kabul edilecek ve en ziyade memurin malumatı umumiyesi ile vezaif-i hususuyla hakkındaki mutaalatı nazarı dikkate alınacaktır. Gerek mektebli olsun gerek mektebli olmamasında bilcümle aklam ile hariçten dahil olmak isteyenler arasında lüzum-u his olunduğu takdirde müsabaka icra edilecektir. Hariçten dahil olmak isteyenler içinde şerait-i müsavi zuhurunda mektebliler tercih olunacaktır. Altmış beş yaşını ikmal edenler bir mucib kanun-u tekalüde davet edileceklerdir. Mamafih içlerinde henüz işe yarayanları var ise tecrübesinden mahrum kalınmamak üzere lede-l-haceb sicil ahval memurine müracaat olunacak rüesa varken nezaretin suret-i muharrirmanede reyleri istifsar kılınacaktır. (Tensikat Komisyonlarının Mukarreratı. 1909, s.3)

Tensikat uygulamasına en çok ihtiyaç duyulan yerlerin başında Şurayı Devlet geliyordu. Şurayı Devlet ile birlikte Meclis-i Maarif, Encümeni Teftiş, Mabeyn, Şehremaneti ve Rüsumat Meclisleri de iltimas yapılan yerler arasında gösteriliyordu. Paşa çocukları, hafiyeler, müntesipler bu kurumlarda görev alıyordu ve fazla fazla maaş alıyorlardı. Devletin bu oldukça önemli dairelerinin iltimasla şekillenmesinden dolayı bu dairelerin dağıtılması teklif ediliyordu. Meşru olmayan yollarla göreve gelenlerin işten çıkarılmaları, işe yaramayan ancak ihtiyacı olan emektar memurların emekli edilmesi gerektiği öneriliyordu. Yine tensikatın küçük memurların yolunu açmasını sağlayacağı düşünülmüştü. Tensikatın gayrimemnun ailelerin çoğalmasına neden olacağı da mevcut durumun sonucu olarak gösteriliyordu.(Hüseyin Cahit, 1908, s.1)

Tensikat uygulamasında Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti özelinde incelediğimizde, nezaretin tensikat komisyonunda Meclis-i Ayandan Bohor Efendi, Meclis-i Mebusandan Salim Efendi

atanmıştı. Nezaretten ise nezaret muavini Ali Rıza Efendi, Maden heyeti fenniyesi reisi Ziya bey, Ziraat heyeti fenniyesi reisi İstirati beyler görevlendirilmişti. (Nezaretlerden Tensikat. 1909, s.2)

Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti komisyonunun, nezaretin bünyesinden seçilen memurlar hakkında pek de olumlu olmayan bazı söylentiler dönemin gazetelerine yansımıştı. Tensikatla görevlendirilen memurlar hakkında çeşitli tahkikatın yapıldığı, duyun-u muhasebat ve maliyeden görevlendirilen memurların bu tahkikatı gerçekleştirdiği ve raporlarını sadarete, maliyeye ve Şurayı Devlete vermiş olduğu belirtiliyordu. 17 Teşrinisani 324 senesine ait olan bu raporlara nezaretin tensikatından sorumlu olan Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan üyelerinin incelemesi tavsiye ediliyordu. Böylece *"nezaret memurin ve ketebeside beyhude intizardan masun ve adilane bir muameleye duçar olurlar"* deniliyordu. (Orman Nezareti Tensikatı. 1909, s.3)

Orman ve Maden ve Ziraat Nezaretinde yapılan tensikat sonucu ortaya şöyle bir tablo çıkmıştı. Nezaret muavinliği maaşı dört bin kuruşa ve mektupçuluk maaşı dört bin kuruşa düşürülmüştü. Meclis idare başkanı ve dört üyesi ikişer bin beşer yüz kuruş, Orman, Maden ve ziraat heyeti fenniyeleri riyasetleri beş bin kuruşa düşürülmüştü. Orman heyeti fenniye azaları ikişer ve maden heyeti fenniye azaları bin beşer yüz, ziraat heyeti fenniye azaları da üçer bin kuruş maaş verileceğine karar verilmişti. Muhasebecilik maaşı dört bin kuruşa düşürülmüştü. Kalem müdürlerine de iki bin üçer yüzer yüz kuruş maaş tahsis edilmişti. Kalem müdürleri ile mümeyyizlerine toplam iki bin kuruş kadar maaş tahsis edilmişti. Aklam ketebesi bin ve sekiz yüz ve altı yüz ve dört yüz ve iki yüz elli kuruş olarak beş sınıfa ayrılmıştı. Hukuk müşavirliği ve istatistik memurları ve katiplerin maaşları tensik edilmişti. Kontrat ile bulunan yabancı memurların hitam müddetlerde istihdam edilmemek üzere şimdiki halde kendilerine mahsus olan yirmi bir bin sekiz yüz doksan dokuz kuruş düşürülmüştü. Hitam müddetlerinde bu para tasarruf olunacaktı. Memuriyetlerine gerek görülmeyen, lağvedilen ya da emekliliğe sevk edilen memurine yedi bin iki yüz kuruş maaş bağlanmıştı. Nezaretin bütün tahsisatı iki yüz elli iki bin iki yüz doksan üç kuruş olup tensikatta iki yüz elli bir bin beş yüz yetmiş dokuz kuruş olmak üzere kararlaştırıldığından yedi yüz on dört kuruş tasarruf olunacağı tahmin edilmekteydi. (Hariciye ve Nafia Tensikatı. 1908, s.3)

Tensikatın Sonuçları

Tensikat Kanunu uygulanması sırasında büyük sıkıntılar ortaya çıkmıştı. Her şeyden önce memurların kadro dışı bırakılmalarında bazı haksızlıkların yapıldığı dile getirilmişti. Maarif tensikatı için *"açığa alınanlar arasında vücudları maarif içinde cidden bir leke teşkil eden adamların bulunduğu gibi, değerli musahiblerin ve katiplerin de"* varlığından söz ediliyordu. Bu dönemde mağdurlar adına başı çekenlerin yine memurluktan el çektirilmesi gerekenler olması ise ironi olarak değerlendiriliyordu. Bunun nedeni ise seçilen kişilerin eski dönemde hafiyelikleriyle, edepsizlikleriyle tanınıyor olmalarıydı. (Maarif Tensikatı. 1908, s.3)

Yine benzer bir konu rüsumatta yaşanmıştı. On dokuz senesi Rusumat Muhasebecisi olmak üzere toplam otuz altı sene hizmeti olan eski Şurayı Devlet üyesi Yusuf Cemal Efendi, 4 Ekim 1908'de sadrazama sert bir üslupla yazdığı arzuhâlde, "*Heyet-i Vükela-yı devlet meyanında bulunan vükela-yı kadimeden bazısının tesirat-ı muzırrası el'ân meşhud olan icraat ve muamelat-ı amiyane ve müstebidaneleri, erbabına pek zahir ve ruşen… büyük makamları işgalde berdevam bulunduklarından*" şikayet eder. Bu istibdat erkanının bakanlık bile yaparken, kendisi gibi "*gecenin istirahat zamanlarında ve eyyam-ı tatiliyede çalıştığı"* meşhur olan bir bürokratın kadro harici bırakılması, "*tensikat deyu yad edilen acîbenin hiçbir esas ve mesası olmadığına sarihan delalet etmekdedir*." Yapılan inceleme sonrasında Yusuf Cemal Efendi'nin "*umur-ı rusumiyeye vukufu malum*" olduğundan tekrar Şurayı Devlet azalığına getirilmesini teklif edilmiştir. (Kırmızı, 2008, s.12)

Tensikat aynı zamanda mağdur bir kesimi de ortaya çıkarmıştı. Bunlar belki kadrolarına geri dönme gerekçeleri yoktu ama yaşadıkları mağduriyette görmezden gelinemezdi. Tensikat uygulaması intikam alma amacı taşımasa da geride pek çok mağdur bırakmıştı. Tensikat mağdurlarından birine ait mektup o günleri şöyle anlatmaktadır; "*Cemiyet-i umumiye-i belediye kararıyla beş aydan beri kadro hariciyiz. Yeisten başka bir temre vermiyor. Alınacak taminatın hak-ı tekaüdümüz olduğunu anlatacak bir merci bulamıyoruz. Evlad ve ailelerimiz istikbali olan şu meblağı günler değil, böyle aylarca sürüncemede bırakılması bizleri düçar-ı perişan ediyor. Bizler de bu vatanın evladıyız. Birçokları bugün sobalarında ısındıkları halde biz ailemize kömür tedarik edemiyoruz."…*(Hüseyin Cahit, 1909, s.1)

Sonuç

II. Meşrutiyet tüm imparatorlukta hürriyetin gelmesi olarak kabul edilmiş ve büyük sevinç ile karşılanmıştı. Yeni dönemde istibdat döneminin izlerini silmek için harekete geçmişti. Bürokrasinin Abdülhamit döneminde nazırların ve önde gelen bürokratların yakınları tarafından işgal edilmiş olması bürokraside bir temizlik hareketine girişilmesine neden olmuştu. Tensikat uygulaması adı altında çok sayıda memur kadro harici bırakılmış ya da emekliye sevk edilmişti. Ancak bu uygulamada oldukça zor ve büyük bir karmaşa kaynağı olmuştu. Öncelikle hangi gerekçe ile çıkarılacağı tartışılan memurların belirlenmesine, bir önceki dönem eleştirilmesine rağmen zaman zaman iltimas ve adam kayırma uygulanmıştı.

Diğer yandan 65 yaş üstü memurların emekli edilmesi gerekirken aralarında işe yarar olanlar görevlerine devam ettirilmişti. Tensikat uygulaması aynı zamanda büyük bir mutsuz ve umutsuz kitle yaratmıştı. Findley'in verdiği rakam kabul edildiğinde 1.200.000 olan memur sayısı, 1909 Maliye Nezareti istatistiğinde 225.000 olarak görülüyordu. Neredeyse memurların yüzde yirmisi görevinin başında kalmıştır. Yine bunların mağduriyeti toplumumda büyük bir yaraya neden olmuştu. Sonuç olarak kadro harici kalan memurlara verilen tazminat ve maaşları devlete bir tasarruf sağlamak yerine büyük bir yüke dönüşmüştü. Yaklaşan ve imparatorluğun sonuna kadar devam eden savaşlar ise kadro harici kalan memurların durumunu unutturmuştu.

Kaynakça

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima Senesi I, Cilt .4.

Ebuziyya. (1909, 27 Ağustos). İntihab-ı Memurin. Tasvir-i Efkar, s.1.

Hüseyin Cahit. (1908, 5 Ağustos). Dairelerde Tensikat. Tanin, s.1

Hüseyin Cahit. (1908, 12 Ağustos). Mevkiinin Ehemmiyeti. Tanin, s.1

Hüseyin Cahit. (1909,24 Mayıs). Tensikat. Tanin, s.1.

Hüseyin Cahit. (1909, 12 Kasım). Tensikat Münasebetiyle. Tanin, s.1.

Mehmet Hilmi. (1909, 23 Mart). Yine Tensikata Dair. Tercüman-ı Hakikat, s.1.

Süleyman Nazif. (1909, 17 Ağustos). Tensikat Meselesi. Tasvir-i Efkar, s.1.

Hariciye ve Nafia Tensikatı. (1908, 11 Ağustos). Tanin, s.3

Maarif Tensikatı. (1908, 27 Ağustos). Tanin, s.3.

Nezaretlerden Tensikat. (1909, 24 Ağustos). Tanin, s.2

Orman Nezareti Tensikatı. (1909, 2 Eylül). Tanin, s.3

Tensikat Komisyonlarının Mukarreratı. (1909, 20 Ağustos). Tanin, s. 3

Güneş, İ. (2012). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kansu A. (2006). 1908 Devrimi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tunaya, T. Z. (1984). Türkiye'de Siyasal Partiler, C.3, İstanbul: Hürriyet Vakfı.

Tunaya, T. Z. (2003). Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tural, E. (2016). Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi, Ankara: İmge Yayınevi.

Findley, C. V. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* içinde 19. yy'da Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Gelişme. (Cilt 2, s.259-262). İstanbul: İletişim Yayınları.

Heper, M. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* içinde 19. yy'da Osmanlı Bürokrasisi. (Cilt 2, s.245-258). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kırmızı, A. (2008). Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilalinin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti. 1908-2008 Jön Türk Devriminin 100. Yılı Uluslararası Kongre, 28-30 Mayıs 2008, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi,* s.1-13

GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE TURİZM TANITIM FİLMİ ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. Burcu Gülsevil BELBER

Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi

bbelber@nevsehir.edu.tr

Özet

Günümüz dünyasında tüketici taleplerinin artması, kredi kartı vb. araçlar sayesinde insanların daha fazla satın alma imkânına kavuşması, tüketim kültürü kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda tüketim, insanların kimliklerini şekillendirmek, kendilerini ifade etmek, gerçek dünyayla başa çıkmak için geliştirdikleri toplumsal bir savunma stratejisi olarak görülmektedir. Rekabet ortamının giderek artışıyla farklılaşmaya çalışan işletmeler, kurumlar, sanatçılar, siyasetçiler ve destinasyonlar, reklamlar vasıtasıyla tüketicilerin duygularını yönlendirmek için farklı anlamlandırmalar oluşturmaya çalışmaktadırlar. Buna paralel olarak artık olgusal içerikli reklam iletilerinin yerini duyuşsal içerikli reklam iletilerinin almaya başladığı açık bir şekilde görülmektedir. Duyuşsal içerikli reklam iletileri, hiçbir yaşanmış gerçekliğe dayanmayan bir imajlar bütünü olarak tüketiciye sunulmakta ve ürünler vasıtasıyla bireyin toplum içindeki konumunu belirlemeye çalışmaktadır. Günümüz reklamlarının birçoğu, tüketiciye görünürde tanıtmaya ve satın almaya yönelik mesajlar sunarken, hedef tüketicilerin zihnine, buz dağının görünmeyen kısmını oluşturan mesajlarla, gizli anlamlar da yüklenmeye çalışmaktadır. Reklam üzerine yapılan çalışmalar içerisinde üzerinde en çok durulan konulardan birisi, görünenin altında reklamların hedef kitlesine ne gibi mesajlar aktardığının tespit edilmesidir. Kitle iletişim araçlarında yer alan çalışmalar ağırlıklı olarak, göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle analiz edilmektedir. Söz konusu mesajların içerikleri ve hedef kitle üzerindeki etkileri tespit edildiği takdirde, daha etkili ve isabetli mesajların hedef kitleye iletilmesiyle, turizm pazarlaması konusunda istenilen başarılara ulaşmanın mümkün olacağı düşünülmektedir. Bu sebeple çalışmada, göstergebilimsel analiz yöntemiyle, 2016 yılında Uluslararası Turizm Filmleri Festivalleri Komitesi tarafından "dünyanın en iyi turizm tanıtım filmi" seçilen ve aynı zamanda Türkiye'nin bugüne kadar "en fazla ödül alan turizm reklam filmi" seçilen "Türkiye Tanıtım Filmi-Turkuaz" analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Turizm, Tanıtım, Reklam.

TOURISM PUBLICITY FILM ANALYSIS BY SEMIOTIC ANALYSIS METHOD

Abstract

Thanks to increasing demands and tools like credit cards etc. people are able to purchase more in today's world. So concept of consumer culture has been ensued. In this context, consumption is seen as a social defense strategy that people have developed to shape their identities, express themselves and deal with the real world. Due to the increase of competition in different fields, businesses, corporations, artists, politicians and destinations differentiate themselves through advertising by redirecting the consumers' emotions. Therefore it is clear that, the advertising messages with the effective content are beginning to replace the messages with factual content. Advertising messages that target consumers' emotions are presented with fiction images, which are not at all taken from real life events while trying to determine the position of the individual in the society through products. Whilst majority of today's advertising appear to send informative messages to consumers for purchasing, their main purpose is to load hidden messages from invisible part of the iceberg. One of the most talked about topics in advertising field is; underneath the visible messages, to identify, what kind of hidden messages have been sent to the targeted audience. The studies in mass media are mainly analyzed by semiotic analysis method. If the contents of the mentioned messages and the effects on the targeted group are determined, it will be possible to achieve the desired success in tourism marketing by sending accurate messages to the targeted group. For this reason, in the study, Promotion film of Turkey - Turquoise, which was selected as the best tourism promotion in the world for 2016 by the Committee of International Tourism Films Festivals and also was selected as the Turkey's most rewarded tourism advertising film will be analyzed by semiotic analyze method.

Key words: Semiotic, Tourism, Publicity, Advertisement

1. Giriş

Günümüz dünyasında tüketici tercihlerinin artması, kredi kartı vb. araçlarla insanların satın alma imkânlarının artması, tüketim kültürü kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda tüketim, insanların kimliklerini şekillendirmede ve kendilerini ifade etmelerinde önemli rol oynar hale gelmiştir.

Dolayısıyla tüketim, insanların gerçek dünyayla başa çıkmak için kullandıkları toplumsal bir savunma stratejisi olmaya başlamıştır (Robins, 1999, s. 79). Tüketim kültürü kavramının ortaya çıkışıyla birlikte kurumlar, sanatçılar, siyasetçiler, destinasyonlar vb. de işletmeler gibi çeşitli pazarlama faaliyetlerini, özellikle de reklamları kullanarak hedef kitleleriyle iletişim kurmaya ve amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadırlar.

Reklamların, piyasadaki ürünleri tanıtmayı ve ürünlere yönelik talebi arttırarak tüketiciler tarafından satın alınmasını amaçladığı görülmektedir. Bu amacına ulaşmak için reklamlar, sadece insanların hangi ürünleri satın alacaklarını değil, kültürel anlamda bu ürünleri nasıl kullanacaklarını da belirlemektedir. Rekabet ortamının gittikçe artması sebebiyle farklılaşmaya çalışan işletmeler, kurumlar, sanatçılar, siyasetçiler ve destinasyonlar, reklamlar vasıtasıyla tüketicilerin duygularına yönelmek için farklı anlamlandırmalar oluşturmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla reklamlar, görünürdeki ürünü satmak gibi açık işlevinin haricinde, tüketiciler için bu ürünleri bir şey ifade eder duruma da getirmektedir. Bu dönüşüme paralel olarak artık olgusal içerikli reklam iletilerinin yerini duyuşsal içerikli reklam iletilerinin almaya başladığı açık bir şekilde görülebilmektedir. Duyuşsal içerikli reklam iletileri, hiçbir yaşanmış gerçekliğe dayanmayan bir imajlar bütünü olarak sunulmakta ve ürünler vasıtasıyla bireyin toplum içindeki konumunu belirlemeye çalışmaktadır (Becan, 2012, s. 37). Reklamların içine yerleştirilen anlam ve mesajlar sayesinde tüketicinin bilinci şekillendirilerek, bir nevi kendi kimliğini bulması sağlanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca reklamın belli simgeler üzerinden anlam yaratması sonucunda, tüketici için hoşnutluk duygusu yaratılması ve tüketicinin kendisini reklamda sunulan ürünler vasıtasıyla farklı bir statüde görmesi için uğraşılmaktadır.

Bu işlevin yanında reklamlar, insanları sahip oldukları şeylerden ve metalardan daha fazlasını istemeye özendirmeye çalışmaktadır. Bunu da aslında mal veya hizmeti tanıtırken verdiği mesajlara anlam yükleyerek yapmaktadır. Bu bağlamda tüketicilerin, ürünleri işlevsel yararlarından çok, taşıdıkları sembolik anlamlar doğrultusunda satın aldıkları ve kullandıkları söylenebilir. Dolayısıyla rasyonel tüketimden sembolik tüketime geçişte, ideolojik bir araç olarak reklamın payı oldukça büyüktür (Becan, 2012, s. 38-39). Reklam üzerine yapılan çalışmalar içerisinde üzerinde en çok durulan konulardan birisi, reklamların nasıl analiz edileceği, yani reklamların hedef kitlesine açıkça görünenin haricinde ne gibi mesajlar aktardığının tespit edilmesidir. Kitle iletişim araçlarında yer alan çalışmalar ağırlıklı olarak göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle analiz edilmektedir. Bu sebeple çalışmada, göstergebilimsel analiz yöntemiyle, 2016 yılında Uluslararası Turizm Filmleri Festivalleri Komitesi tarafından "dünyanın en iyi turizm tanıtım filmi" seçilen ve aynı zamanda Türkiye'nin bugüne kadar "en fazla ödül alan turizm reklam filmi" seçilen "Türkiye Tanıtım Filmi-Turkuaz" analiz edilecektir.

2. Reklam Türleri, Reklamda Kullanılan Anlatım Tür Ve Formatları

Günümüz şartlarında kurum ve işletmelerin başarıya ulaşmaları için rakiplerinin arasından sıyrılıp, hedef kitlelerinin gözünde ön plana çıkmaları önem arz etmektedir. Yoğun rekabet şartları kurum ve işletmeleri, pek çok reklam türünü bir arada kullanmaya itmektedir. En fazla kullanılan reklam türlerini aşağıdaki başlıklar altında sınıflandırmak mümkündür (Avşar ve Elden, 2005, s. 53-58; Tayfur, 2010, s. 39-44; Kocabaş ve Elden, 2004, s. 28-31; Serttaş Ertike, 2009, s. 24).

2.1. Reklam Türleri

Coğrafi Yönden Reklamlar: Yerel reklam (belirli bir şehir, kaza, semt vb.de yapılan reklamlardır), bölgesel reklam (belirli bir bölgesel alanda üretim yapan reklam verenlerin, sadece o bölgeye yönelik hazırladıkları reklamlardır), ulusal reklam (ulusal sınırlar içerisinde faaliyet gösteren firmaların tüm ulusal pazara yönelik hazırladıkları reklamlardır), uluslararası reklam (uluslararası faaliyet gösteren

şirket ve kurumların, ürettikleri mal ve hizmetler için birden fazla ülkeyi kapsayacak şekilde yaptıkları reklamlardır).

Kapsam Yönünden Reklamlar: Mal ve hizmet reklamı (öncü, rekabetçi ve ürün dizisini anımsatıcı reklamlardır), seçici marka reklamı (bir işletmenin sahip olduğu markalar arasından belirli markaların öne çıkartıldığı reklamlardır), kurumsal reklam (mal ve hizmetten çok, onları sunan kuruluşların isimleri üzerinde yoğunlaşan reklamlardır).

Hedef Kitle Yönünden Reklamlar: Son tüketici reklamı (firmanın son tüketicinin sorunlarına ne tür çözümler önerdiğinin, ürünün sunulduğu ortamın koşul ve özelliklerinin tanıtıldığı reklamlardır), endüstriyel tüketici reklamı (müteahhitlere kombi, radyatör, boru, vb. inşaat malzemesi reklamının yapılması, konaklama tesislerine endüstriyel mutfak malzemelerinin, elektronik eşyaların, klimaların reklamlarının yapılması durumunda söz konusu olan reklamlardır), aracılara yönelik reklam (otellerin seyahat acenteleri için yaptıkları reklamlar, mal ve hizmetlerin son tüketiciye ulaşmasını sağlayan toptancı, perakendeciler için yapılan reklamlar bu gruba girmektedir).

Reklam Yapanlar Yönünden Reklamlar: Ortak reklam (üretici ve aracıların reklam maliyetlerini paylaştığı reklamlardır), özel kişiler tarafından yapılan reklamlar ("elman aranıyor", "satılık konut", "satılık araba" gibi panolar ve yerel televizyonlara verilen ilan şeklindeki reklamlardır), tüzel kişiler tarafından yapılan reklam (daha çok resmi dairelerin, belediyelerin ve sivil toplum örgütlerinin ilan şeklinde verdikleri reklamlardır).

İstenen Etki Yönünden Reklamlar: Doğrudan harekete geçirici reklam (hedef alınan tüketicileri en kısa zamanda harekete geçirmek, bilgi istemek, ücretsiz ürün denemesini önermek gibi amaçlarla yapılmaktadır), dolaylı harekete geçirici reklam (mal veya hizmetin tanıtılmasını sağlamak, hedef kitlede ürüne yönelik olumlu tutum ve imajın oluşturulmasını sağlamak üzere yapılan reklamlardır).

Reklamın Açıkça Yapılıp Yapılmaması Yönünden Reklamlar: Açık reklam (bedeli ödenerek, reklam ajansı, müşteri ve medya arasında karşılıklı anlaşmalarla yürütülen ve reklam olduğu açıkça belli olan reklamlardır), gizli reklam (reklamı yapılan ürün ve hizmetin reklamının, ilişkisiz bir konu içinde dolaylı olarak yapılmasıdır).

Kullanılan Medya Yönünden Reklamlar: Gazete reklamı, dergi reklamı, radyo reklamı, TV reklamı, internet reklamı, transit reklamlar (otobüs, tren, metro, vapur vb. gibi toplu taşıma araçlarının içine ve dışına konulan gezici diye tabir edilen reklamlardır), açıkhava reklamı (kapalı alanlar dışında kalan yerlerde yapılan reklamları kapsamaktadır), doğrudan postalama (ulaşılmak istenen hedef kitleye yönelik hazırlanan mesajları taşıyan, mektup, katalog, broşür, fiyat listesi gibi reklam malzemelerinin, belirlenen adreslere gönderilmesini kapsamaktadır).

2.2. Reklamda Kullanılan Anlatım Tür ve Formatları

Özellikle TV, sinema ve internet reklamları gibi görsel ağırlıklı olan reklamlarda kullanılan anlatım tür ve formatlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Elden, Ulukök ve Yeygel, 2009, s. 368-381).

Reklamda Kullanılan Anlatım Türleri: Düz anlatım (reklamı yapılan mal veya hizmetle ilgili özellik ve vaatler tüketiciye doğrudan aktarılmaktadır), dolaylı anlatım (ürün veya hizmetten çok, markanın ön plana çıkartıldığı, uzun vadede markayla duygusal bir bağ yaratmayı amaçlamaktadır), mizahi anlatım (reklam mesajının mizahi öğelerle aktarılmasıdır), abartılı anlatım (reklamın görselliğini ve işitselliğini oluşturan bütün unsurların abartılması ve genelde mizahla birleştirilmesi yöntemidir).

Reklamda Kullanılan Anlatım Formatları: Açıklayıcı gösterim (mal veya hizmetin bütün özelliklerinin detaylarına inilerek bahsedilmesidir), kıyaslama gösterim (mal veya hizmetin rakiplerinden farkını ortaya koymak için kullanılmasıdır), önce ve sonra (tüketicinin ürünü kullanmadan önceki haliyle ürünü kullandıktan sonraki halinin gösterilmesidir), dayanıklılık testi (ürünün sağlamlığının ve dayanıklılığının vurgulanmasıdır), tanıklık (mal veya hizmeti kullanmış kişilerin deneyimlerini anlatmasıdır), günlük yaşamdaki sorunları çözme- hayattan örnekler (bir sorunun çözümünün ya da günlük hayattaki örneklerin gösterilmesiyle, ürünün özelliklerinin anlatılmasıdır), sunucu ya da seslendiren kullanılan format (reklamlarda yer alan sunucular ünlü, uzman, satıcı, ürünü kullanan vb. gibi kişiler olabilir).

3. Reklam Mesajları Ve Göstergebilimsel Çözümleme

Günümüzde reklamlar, insan hayatını şekillendiren önemli kültürel olgulardan biridir. Reklamlarda sıradan nesne ve düşünceler neredeyse kutsallık kazanmış durumdadır. Tüketiciler, reklamlarda yer alan mesajlara inanmadıklarını ya da aldırmadıklarını söyledikleri durumlarda bile çoğunlukla, bu mesajlara göre davranmaktadırlar (Marcuse, 1997:84, Aktaran: Batı, 2005: 175). Reklamların birçoğunda, görünürde tanıtmaya ve satın almaya yönelik mesajlar sunulurken, hedef tüketicilerin zihnine, buz dağının görünmeyen kısmını oluşturan mesajlarla, gizli anlamlar da yüklenmeye çalışılmaktadır (Becan, 2012, s. 40). Bu sebeple, göstergelerin düz anlamlarıyla somut biçimde saptanması, reklamdaki anlamsal yapıyı ortaya çıkarmaya yetmemektedir (Çamdereli, 2006, s. 85). Bu sebeple de reklamlar ağırlıklı olarak göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle analiz edilmektedir. Göstergebilimin temel ilgi alanının merkezinde, gösterge yer almaktadır. Göstergelerin ve onların çalışma biçimlerinin araştırılmasına göstergebilim adı verilmektedir (Elden, Ulukök ve Yeygel, 2009, s. 467-468). Göstergebilim, insanda anlamın nasıl doğduğunu ve insanın nesnelere nasıl anlam verdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır (Klinkenberg, 1996, s. 22, aktaran: Güneş, 2012, s. 32). İnsanın düşünüş biçimi, duyuşu ve eylemleri, tüm bunları gerçekleştiren bireyin ruhsal yapısının nesnelleşmesine katkıda bulunurken metinler, filmler, sanat yapıtları vb. her şey bir belge niteliği taşıyabilmektedir (Meyring, 2000, s. 36).

Göstergebilimin üç temel çalışma alanı bulunmaktadır. Bunlar; göstergenin kendisi, içinde göstergelerin düzenlendiği kodlar ya da sistemler, kodlar ve göstergelerin içinde işlediği kültür şeklinde sıralanabilir. Göstergebilimin temelini oluşturan çalışmalar; Charles Saunders Peirce, Ferdinand de Saussure ve Roland Barthes tarafından yapılmıştır (Elden, Ulukök ve Yeygel, 2009, s. 467-468).

Göstergebilimde "gösterge"; bir sözcük, görüntü ya da anlam üreten her hangi bir şey olabilir (Parsa, Parsa, 2002, s. 8, aktaran: Elden, Ulukök ve Yeygel, 2009, s. 471). Saussure, biçimi "gösteren", içeriği ise "gösterilen" olarak adlandırmıştır ve bu ikili yapısıyla tanımladığı "gösterge"yi iki yüzü birbirinden ayrılamayan bir kâğıda benzetmiştir. Gösterilen, hiçbir zaman gerçek dünyadaki nesnelerin birebir kopyası değildir, yalnızca benzerleridir. Dünya hakkındaki duyumlarımızın ve algılarımızın sonucunda zihnimizde oluşur (Erkman Akerson, 2006, s. 45). Bir çiçek buketinin anlamı, bir anne, bir sevgili, bir eş, bir arkadaş, bir bahçıvan, bir bitkibilimci veya bir çiçekçi için farklılık gösterecektir. Dolayısıyla özneye göre nesnenin anlamlandırılması birbirinden farklı olacaktır (Blesson, 2000, s. 105, aktaran: Güneş, 2012, s. 37).

Görsel göstergeler, dil kullanmadan bilgi ya da iletiler aktaran bir araçtır. Göstergede, göstergeyi oluşturan kişinin (bu kişi bir sanatçı, reklamcı vb. gibi olabilir) aktarmak istediği iletiler bulunmaktadır (Kaynar Tanır, 2015, s. 188). Örneğin, orduyu ifade etmek için bir resimde postallar gösterilebilir veya bir doktorun muayenehanesi olduğunu ifade etmek için kitaplarla dolu bir masada stetoskop ve askıda asılı beyaz bir önlük gösterilebilir.

Reklam iletişiminde iletinin çözümlenmesi aşamasında başvurulan göstergebilim, iletinin dilsel ve görsel öğelerinin çözümlenmesini yerine getirmektedir (Özcan, 2007, s. 133).

Reklam iletişiminde reklam iletisinin çözümlenmesi aşamasında, göstergebilimden yararlanılmasını Barthes şöyle açıklamaktadır: "İnsanlar, ürüne reklam dili aracılığıyla dokunurlarken, ona anlam verirler ve böylece de onun basit kullanımını zihin deneyimine dönüştürürler". İşte bu nedenle, reklam iletisinin çözümlenmesinde anlamın üretiliş koşullarını ve sürecini ortaya koyan göstergebilimsel yöntem devreye girmektedir (Küçükerdoğan, 2009, s. 196). Barthes'e göre gösterge, kendisi o şey olmadığı halde, o şeyi çağrıştırarak iletişimde bulunan bir araçtır (Parsa, Parsa, 2002, s. 15, aktaran: Elden, Ulukök ve Yeygel, 2009, s. 472). Barthes'in araştırmaları özellikle anlam ve anlamlandırma üzerine yoğunlaşmıştır (Elden, Ulukök ve Yeygel, 2009, s. 473). Reklam çözümlemelerinde ağırlıklı olarak Saussure ve Barthes'in göstergebilim teknikleri kullanılmaktadır. Bu çözümlemelerde gerekli olan anlamlandırma süreci kavramları; gösterge-gösteren-gösterilen, metin, dizi-dizim, artzamanlık-eşzamanlık, kodlar, düzanlam-yananlam, mit, metafor ve metonim şeklinde sıralanabilir (Elden, Ulukök ve Yeygel, 2009, s. 474-489).

3.1. Reklam Çözümlemesinde Anlamlandırma Sürecinde Kullanılan Kavramlar

Göstergebilimsel çözümlemenin temelinde, okuma davranışı bulunmaktadır. Burada bahsi geçen okuma davranışı, bir metnin veya görüntünün açık olan anlamını ortaya koymak değildir. Göstergebilimsel okuma daha duyarlı ve sistemli bir çabayı gerektirmektedir. Anlamın düzenlenişini ve eklemlenme biçimini ortaya koymak, göstergebilimsel çözümlemenin inceleme konusuna girmektedir. Göstergebilim, bir metnin belirgin, apaçık ortada olan anlamını değil, onun anlamının arkasında yatan anlamın keşfedilmesini sağlamaktadır. Kitle iletişim araçlarıyla çok sayıda mesaj yayılmaktadır. İzleyicinin bunları anlamlandırmasında, göstergebilimsel çözümleme yöntemleri yol gösterici olmaktadır (İmançer ve Özel, 2014, s. 1-2).

Gösterge-Gösteren-Gösterilen: Gösterge, gösteren ve gösterileni bağlayan ortak bir toplamdır. Yani fiziksel nesne (gösteren) ile zihinsel ürün (gösterilen) arasındaki bağ ve ilişkidir. Bu bağ, toplumun benimseyip, kabul ettiği kurallar ve kodlar tarafından oluşturulmaktadır (İmançer ve Özel, 2014, s. 3).

Metin: Göstergebilimsel çözümlemede üzerinde çalışılan materyal metin olarak adlandırılır. Metnin kapsamına, yazılı metinlerden başka, çözümlemeye tabi tutulan bir fotoğraf, görüntü, afiş, reklam, duvar resmi vb. girmektedir (Parsa ve Parsa, 2004, s. 21, aktaran: Horzum, 2008, s. 50).

Dizi-Dizim: Birbirinin yerine geçebilecek çok sayıda gösterge arasındaki ilişki, dizi ilişkisidir. Seçimler, bu dizi içerisinden yapılır. Bir dizideki tüm birimler ortak özelliklere sahip olmalıdır. Ancak bir dizideki her birimin, aynı zamanda, diğer birimlerden açıkça farklı olması da gerekmektedir (Elden, Ulukök ve Yeygel, 2009, s. 477). Örneğin, bahçedeki çiçekler bir dizidir. Ancak, yüzlerce çiçek arasında bir orkide, çiçek dizininin bir üyesidir.

Çeşitli dizilerden seçilen birimler bir araya getirilerek, anlamlı yapısal bir bütün oluşturmak için birleştirilmektedir. Bu birleşime dizim denir. Bir sözcük, alfabedeki harf dizilerinden seçilen bir dizimdir. Bir cümle ise sözcük dizilerinden oluşan bir dizimdir. Dizi ile dizim arasındaki ayrım şu örnekle daha iyi görülebilir (Elden, Ulukök ve Yeygel, 2009, s. 477-478; Erkman Akerson, 2006, s. 54-55):

Dizi: Bir gardırobun içinde bulunan giysilerdir.

Dizim: O gün seçilerek giyilenlerdir.

Dizide, birbiri yerine geçebilen tek tek öğeler vardır ve birbirleri yerine ikame edilebilirler. Örneğin, başa takılacak bir şapka, kasket, bere vb. kıyafetlerden sadece biri seçilebilir ve aynı anda ikisi birden kullanılamaz. Bu dizimin oluşumuyla anlam kendini gösterecektir. Çünkü seçilen tüm dizilerle oluşan farklı dizimler, izleyiciye farklı anlamlar aktaracaktır. Reklamlarda kullanılan renkler, ışık, kamera hareketleri gibi farklı dizilerden oluşan dizimlerle, birbirinden çok farklı anlamlar aktarılabilir. Kurallar, dizimlerin önemli bir boyutudur ve birimler bu kurallar aracılığıyla birleştirilirler. Dilde gramer, giyimde modaya uygunluk, müzikte harmoni bu kurallara birer örnektir. Bir lokantaya gidildiğinde verilen menü listesindeki ayrı başlıklar halinde görülen içecekler, ana yemekler, salatalar, tatlı ve meyve çeşitleri, çorbalar, mezeler gibi başlıklar altındaki yemek isimleri birer dizi iken servis elemanına verilen siparişteki yiyecek ve içecekler bir dizimi oluşturur.

Artzamanlık-Eşzamanlık: Bir dizim içinden seçilen birimlerin zaman akışı içinde art arda dizilmesiyle oluşan düzene, dizimin artzamanlı boyutu denilir. Kelimelerin belirli bir düzene göre yan yana gelerek cümle oluşturması ya da notaların art arda dizilerek anlamlı bir melodi oluşturması gibi (Parsa ve Parsa, 2004, s. 29, aktaran: Horzum, 2008, s. 53).

Birimlerin aynı zaman dilimi içinde bir arada bulunmalarına ise dizimin eşzamanlı boyutu denilmektedir. Örneğin, bir televizyon reklamında; çekimin yapılacağı ortam, ışık kullanımı, renklerin ve objelerin düzenlenmesi, oyuncu seçimi hep belli diziler içinden seçilir ve eşzamanlı bir dizimi oluşturur. Bu çekilen reklamın kurgusunda ise seçilen karelerin dizimi artzamanlı bir dizimi meydana getirir (Elden, Ulukök ve Yeygel, 2009, s. 479).

Kodlar: Kodlar, içinde göstergelerin düzenlendiği ve göstergelerin birbirleri ile nasıl ilişkilendirildiğini belirleyen sistemlerdir. Kodlar ve göstergeler nesilden nesile, kültürden kültüre aktarım yoluyla iletilirler. Belli bir kültürün içine doğan bireyler, kodları ve göstergeleri hazır olarak alırlar (Fiske, 2003, s. 16). Renkler de algılamada örgütlemeye ve kodlamaya yardımcı olan sembollerdendir (Schmitt ve Simonson, 2000, s. 114, aktaran: Çağlar, 2012, s. 30; Parsa ve Parsa, 2004, s. 46-48, aktaran: Horzum, 2008, s. 55-58): Kırmızı, titreşimi en kuvvetli ve dinamik renktir. Uyarma, hareketlendirme ve tahrik etme özellikleri taşır, kan akışını hızlandırır. Ataklığı, canlılığı, azmi ve kararlılığı ifade eder. Yeşil, yaprakların rengi olması itibarıyla, doğayı simgeler, dinlendirici ve yatıştırıcı bir renktir. Bu rengin tonları insana ferahlık verir, dengeleyici bir atmosfer ve güven hissi yaratır. Mavi, huzur, mutluluk, sakinlik ve barış duyguları verir. Ayrıca umudun ve sonsuzluğun simgesidir. Beyaz, temizlik, saflık ve masumiyetin simgesidir. Siyah, gücü, tutkuyu, duygusallığı ve hüznü simgeler. Kahverengi ise toprak rengidir.

Toplum içindeki yaşamın tüm anlarında, mal ve hizmet reklamlarının temelinde kodlar bulunmaktadır. Kodlar, mesajın alıcı ve verici tarafından aynı şekilde algılanmasını sağlarlar. Bu nedenle de herhangi bir iletişim sürecinde iki tarafın kullandığı kod aynı olmalıdır, aksi takdirde doğru iletişimin kurulması mümkün değildir. Giyim tarzı, yüz ifadesi, baş ve göz hareketleri, jestler, renkler, aydınlatma şekli, gösterilen bir resim, heykel, çalınan bir müzik, kullanılan bir dekor vb. gibi her şey bir kod olabilir (İmançer ve Özel, 2014, s. 9; Schober, 2007, s. 191).

Düzanlam-Yananlam: Bir göstergede, gösterenle gösterilen arasındaki ilişkinin kurulmasına anlamlama denir. Göstergebilimin en önemli alanı, kuskusuz, "anlamlama" adı altında toplanabilen düzanlam ve yananlamla ilgili bölümdür. Bunlar Roland Barthes'in kuramına dayanmaktadır. Kavramlar kültür olgusuyla son derece bağlantılıdır (Çağlar, 2012, s. 26). Barthes'in kuramının temelinde; düzanlam ve yananlamdan oluşan anlamlandırmanın iki düzeyiyle mit kavramı yer almaktadır. Düz anlam, göstergenin aşikâr anlamını ifade etmektedir. Aynı sokağın iki fotoğrafının çekiminde; birinde normal ışıkta, renkli film kullanılırken, diğerinde siyah-beyaz film, farklı filtreler seçilebilir. Her iki fotoğrafta da aynı sokak çekilecektir. Düzanlamsal açıdan her iki fotoğrafta da sokak vardır. Aralarındaki farklılığı yaratan ise yananlamlardır. Yananlam, göstergenin izleyicinin duygularıyla ve kültürel değerleriyle buluştuğunda meydana getirdiği anlamdır. Her göstergenin mutlaka bir yananlamı vardır. Çünkü göstergeler alıcılarına psikolojik şeyler çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla göstergenin yorumlanması, hem yorumlayıcıdan etkilenmektedir hem de nesne ve göstergeden etkilenmektedir. Bu açıdan önceki örnek üzerinden bakıldığında düzanlam neyin fotoğraflandığı, yananlam ise nasıl fotoğraflandığıdır. Dolayısıyla yananlam, kişiden kişiye değişen öznel bir yapıya sahiptir (Elden, Ulukök ve Yeygel, 2009, s. 482-483). Her reklam, fotoğraflardaki nesnelerin tanınması gibi, belli bir düzanlam şifresi taşımaktadır. Yananlam şifreleri ise, reklamlarda açıkça söylenmeyen, yarı gizli ima edilen mesajlardır. Reklamlar özellikle herkes tarafından bilinen toplumsal değerleri kullandıkları için, yananlam kolayca çözülür. Reklamlardaki kişi veya kişilerin davranışları, giyimi, jest ve mimikleri, özenilen bir kişilik olması gibi örneklerle ifade edilebilir. Aynı kültür içinde düzanlamlar kesin olarak bilinmesine rağmen, farklı kültürlerde düzanlamlar farklılaşabilir ve tanınmayabilir. Düzanlam tanınmadığında yananlam çözülemeyeceği için, reklam amacından uzaklaşabilir ve başarısız olabilir (Erkman Akerson, 2006, s. 63).

Mit: Mit, toplum tarafından köklü inançları açıklayan ve nesilden nesile geçirilen göstergeler ve semboller olarak ifade edilmektedir. Her toplumun kendine ait bir yaradılış miti vardır. Western filmleri, Amerikan toplumu için böyle bir mittir (İmançer ve Özel, 2014, s. 6). Reklamcılıkta ürünler pazarlanırken, kültürel ve ideolojik temsillere ve mitlere sıkça başvurulmaktadır (Dağtaş, 2009, s. 38). Mitler zaman içerisinde değişebilirler. Bu değişime, kadınların toplumdaki rolünün ve aile yapısının değişmesi örnek olarak verilebilir. Eski reklamlarda, kadınların bakıp büyütme ve koruma işini erkeklerden daha iyi yaptıklarına ve bu yüzden onların doğal mekânlarının ev olduğuna, evde çocuk yetiştirmek ve kocalarına bakmak işini üstlendiklerine, erkeğin de yine doğal olarak "ekmek parası" kazanma rolünü üstlendiğine ilişkin mit söz konusuydu. Kadın haklarının önem kazanması ve kadının iş yaşamına daha çok girmesiyle günümüzde çalışan, başarılı kadın mitleri de kullanılmaya başlanmıştır. Reklamcılar meslek sahibi kadın, yalnız yaşayan anne ya da evde yemek yapan, temizlik yapan, bulaşık makinesini yerleştiren erkek, kızıyla beraber pasta yapan baba, ailesiyle ilgilenen duyarlı erkek rollerini kullanarak toplumdaki değişen mitlere uyum sağlamıştır (Elden, Ulukök ve Yeygel, 2009, s. 485-486).

Metafor: Metafor, bir şeyi kendi adının veya gerçek anlamının dışında, çeşitli yönlerden benzediği bir başka şeyin adıyla veya görüntüsüyle ifade etmektir. Metaforda soyut bir duygu veya düşünceyi anlatmak için somut nesneler kullanılmaktadır. Örneğin akbaba, soyut bir kavram olan ölümü ifade etmek için, güvercin veya zeytin

dalı barışı, gül aşkı ifade etmek için kullanılabilmektedir (Berger, 1996, s. 29). Görsel dili, metaforik olarak en çok kullananlar reklamcılardır. Bir olay, nesne yada maskot bir ürünün metaforu olarak kullanılmaktadır (Fiske, 2003, s. 125). Örneğin Arçelik reklamlarında ÇELİK ve ÇELİKNAZ Arçelik ürünlerinin metaforu olarak kullanılmaktadır.

Metonim: Bir şeyin anlamını göstermek için o şeyin kendisi yerine, ona ait bir özelliğin, bir parçanın gösterilmesidir. Örneğin bir ordunun tümünü göstermek yerine, o orduya ait tankların, askerlerin, postalların gösterilmesi; bir kişinin hemşire olduğunu belirtmek için beyaz önlüğünün, kepinin, tansiyon aletinin gösterilmesi metonimdir. Metonim, bir parçanın bütününü temsil etmesidir. Türk Ordumuz yerine, Mehmetçiklerimiz sözü çok sık kullanılan bir kavramdır. Mehmetçik burada, Türk Ordusunu çağrıştırmaktadır. Takvimden düşen yapraklar ise geçen zamanın metonimidir. Kısaca Metonim, bütünün ona ait bir parçayla anlatılması ya da bir parçanın bütünle anlatılmasıdır. Metonimde, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki çağrışım yoluyla kurulmaktadır. Reklamcılar hem metonimi hem de metaforu sıkça kullanmaktadırlar (Morgan and Welton, 1992, s. 108; İmançer ve Özel, 2014, s. 7).

4. GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE TURİZM TANITIM FİLMİNİN ANALİZİ: TÜRKİYE TANITIM FİLMİ TURKUAZ ÖRNEĞİ

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

TURKUAZ tanıtım filmi, Kültür ve Turizm Bakanlığının Türk Hava Yolları ile ortaklaşa yaptığı ve 2016 yılı içinde gerçekleştirilen festival ve yarışmalarda 11 ödül kazanan bir filmdir. 17 farklı dile de çevrilen Turkuaz konseptli tanıtım filmi 54 ülkede tüm mecralarda yayınlanmış ve 2016 yılında internette 50 milyondan fazla izleyiciye ulaşmıştır. Yönetmeni, senaristi ve proje koordinatörlüğünü Dağhan Celayir'in üstlendiği film, tek başına 6 aylık bir çalışmanın ürünüdür. Film için, dünyanın en iyi renk düzeltmecilerinden biri olarak bilinen Paul Harrison ile çalışılmıştır. Filmin müzikleri İngiliz Marios Takoushis tarafından bestelenmiştir. Orkestrasyonu, İngiliz Alastair King tarafından yapılmıştır. Orkestra kaydı ise sadece film müzikleri icra eden Makedon orkestrası Fame's tarafından 72 müzisyenle icra edilmiştir. Film için Çeşme, Alaçatı, Marmaris ve civardaki koylar, Fethiye ve Antalya'ya kadar uzanan yaklaşık 500 km'lik bölgede inceleme yapılmış, 38.000 km yol alınmıştır. Filmin tek oyuncusu, 7 yıldır profesyonel olarak kitesurf yapan 22 yaşındaki Hollandalı sporcu Annabel Van Westerop'dur (basin.kulturturizm.gov.tr; www.ucuyoruzz.com).

Bir destinasyonun tanıtımında sunulan mesajların yetersiz veya yanlış olması, hitap edilen kitlenin ilgisinin çekilememesine veya var olan ilgisinin yok olmasına sebep olabilmektedir. Bu sebeple tanıtım ve reklam filmlerinde verilen mesajlara dikkat etmek, destinasyonun başarısı açısından önem arz etmektedir. Aldığı ödüllerle de başarısı tasdik edilmiş bu turizm filminin söz konusu çalışmada göstergebilimsel yöntemle analiz edilmesinin sebebi; hangi göstergelerin hedef kitlede ne tür etkiler yaratabildiğini vurgulayarak, söz konusu etkileri içerecek başarılı tanıtım filmlerinin çekilmesini sağlayabilmektir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Göstergebilim, reklamların analizinde en sık kullanılan yöntemdir. Hemen hemen her reklam göstergebilimsel açıdan ele alınabilir (Elden, Ulukök ve Yeygel, 2009, s. 490). Bu sebeple bu çalışmada, 2016 yılında Uluslararası Turizm Filmleri Festivalleri Komitesi tarafından "dünyanın en iyi turizm tanıtım filmi" seçilen ve aynı zamanda Türkiye'nin bugüne kadar "en fazla ödül alan turizm reklam filmi" seçilen "Turkuaz", göstergebilimsel yöntemle analiz edilmiştir.

4.3. "Türkiye Tanıtım Filmi Turkuaz" Analizi

Konu: "Türkiye'nin tanıtım filmi-Turkuaz (Home of Turquoise)" isimli reklam filminin analizi.

Tanıtım Filminin Süresi: 2 dakika 38 saniye.

Söz/Görüntü Dengesi: Tanıtım filminde ağırlıklı olarak görüntü kullanılmıştır.

Coğrafi Yönden: Uluslararası reklam.

Kapsam Yönünden: Kurumsal reklamdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Türk Hava Yolları kendi isimlerini vurgulamışlardır. Ürettikleri bir mal veya hizmet söz konusu değildir.

Hedef Kitle Yönünden: Türkiye'deki sahiller destinasyon olarak belirlenmiştir. Tanıtım filminin hedef kitlesi özellikle yabancı turistlerdir. Kullanılan dilin Türkçe olmaması da bunu göstermektedir. Dolayısıyla hedef kitle son tüketicilerdir.

Reklam Yapanlar Yönünden: Ortak reklamdır. Kültür ve Turizm Bakanlığının Türk Hava Yolları ile ortaklaşa yaptırdığı bir filmdir.

İstenen Etki Yönünden: Dolaylı harekete geçirici reklamdır.

Reklamın Açıkça Yapılıp Yapılmaması Yönünden: Açık reklamdır.

Kullanılan Medya Yönünden: İnternet ve TV reklamıdır.

Reklamda Kullanılan Anlatım Türü: Dolaylı ve abartılı anlatım türü kullanılmıştır.

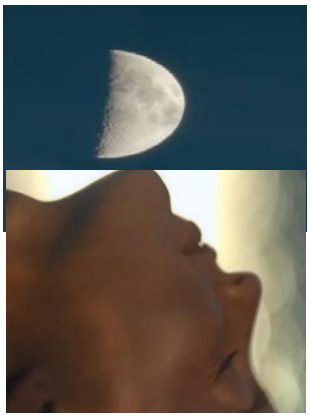
Reklamda Kullanılan Anlatım Formatı: Açıklayıcı gösterim, tanıklık, hayattan örnekler formatları kullanılmıştır.

Reklam Metninde Anlatılmak İstenen: Reklam filminde yer alan sözler; "Önce hissedersin teninden, saçlarından. Sonra bir ses gelir. Bu ses sonsuz olasılıkların sesidir. İlerlemeyi, yol almayı sağlayan olasılıklar. Uçmak, özgür olmak. Hayat bir rüzgâr gibidir. Bir keşif ve tecrübe yolcuğudur. Işık, renk, hava, hava. Her yolculuk küçük adımlarla ve büyük amaçlarla başlar. Hayat turkuazın gerçek anlamını bulmaktır. İşte budur" şeklinde ifade edilebilir. Reklam filminde ifade edilen bu cümlelerle; Türkiye'deki turkuaz renkli sahillerde turistlerin tüm benlikleriyle hissedecekleri büyüleyici, hayallerini gerçekleştirecekleri, kedilerini keşfedecekleri, özgür hissedecekleri, etkileyici bir tatil deneyimi vaat ediliyor.

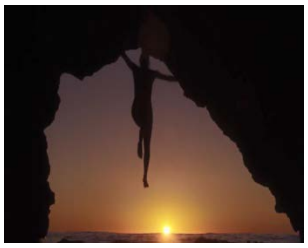
Dizi-Dizim: "Tanıtım filminin geneline hakim olan renk turkuaz rengidir. Turkuaz rengi, doğal ışık, denizi içeriden, yüzeyinden ve üstünden gösteren görüntüler, dalga sesleri ve dalgaların çarpma görüntüleri, adalar, tarihi sütun, kuru kafa, tarihi amfi tiyatro, ay, güneş, günbatımı, gündoğumu, sarışın ve turkuaz rengi gözlere sahip kitesurf sporcusu oyuncu, oyuncunun saçları, ayakları, deniz içi mağaralar, oyuncunun denize atlaması, yüzmesi, kitesurf yapması, kumları parmaklarının arasından geçirmesi, yürümesi, şelale, oyuncunun beyaz elbiseli görüntüsü, oyuncunun tam ekran yüz görüntüsü ve sözleri, saçlarının ve sazlıkların rüzgârla savruluşu, oyuncunun kırmızılı özel kitesurf kıyafeti, kırmızı-beyaz-siyah kitesurf ayakkabıları, sudaki kayma-uçma ve takla hareketleri, suyun üzerinde koşması, suyun üzerinde sırt üstü yatışı, suya uçak gölgesinin düşmesi, martılar, sahildeki ağaç parçası, yüzen bot, oyuncunun kollarını açmış şekilde denizin içindeki görüntüsü, Çeşme, Bodrum, Marmaris, Antalya, Turkuaz ev sahipliğinde Türkiye yazısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Türk Hava Yollarının Amblemleri" bunların hepsi birer **dizi** iken, tüm bu öğelerin bir araya getirilmesi ile oluşturulan reklam filmi **dizim**dir.

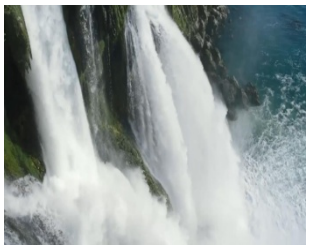
Artzamanlık-Eşzamanlık: Çekimin yapıldığı sahiller, denizin içindeki, yüzeyindeki ve üzerindeki görüntüler, doğal güneş ışığının kullanımı, filmin renkli olması, başoyuncu olarak bir kitesurf sporcusunun seçilmesi, sporcunun denizdeki gösterileri, uçak gölgesinin gösterilmesi gibi unsurlar hep belli diziler içinden seçilip, **eşzamanlı bir dizimi** oluşturmuştur. Bu tanıtım filminin kurgusunda seçilen karelerin dizimi ise **artzamanlı bir dizimi** oluşturmuştur.

Kodlar: Tanıtım filminin 8. saniyesinde, önünden hızla bulutların geçtiğini gördüğümüz "ay" gece olduğunu ve yeni güne ilerlendiğini gösteren bir **kod**dur. 11. saniyede önce başı öne eğik, profilden görünen Annabel Van Westerop'un, sonra ayaklarını ıslatan deniz dalgalarını izlediğini ve başı arkaya atılmış, gözleri kapanmış hazla denizi ve havayı hissettiğini görüyoruz. Başı arkaya doğru atılmış, gözleri kapanmış hali" mutluluğun ve hazzın **kodu**dur. Güneşli havada zıplayıp, gün batımında suya atlaması, güzel bir günün daha tamamlanışının **kodu**dur. 23. saniyede yeşil dalların arasından güneşin doğuşu, suyun içinden başını güneşe çevirmesi yeni bir günün başladığının **kodu**dur. 28. saniyede şelalelerin, yosun kaplı ve yeşilliklerle dolu kayalıkların üzerinden akışı görüntüleniyor. Bu görüntüde yoğun olarak yeşil, beyaz ve mavi renk kullanılmış. Yeşil, dinlendirici, yatıştırıcı, dengeleyici, güven verici bir atmosferin **kodu**dur. Mavi, huzurun, mutluluğun, barışın, umudun ve sonsuzluğun **kodu**dur. Beyaz ise temizliğin, saflığın ve masumiyetin **kodu**dur. Sonra 34. saniyede ince katmanlardan oluşmuş bir kayalığın üzerinde beyazlar içerisinde denizi izlemekte olan Annabel Van Westerop gösteriliyor. Burada beyaz elbise yine temizliğin, saflığın ve masumiyetin **kodu** olarak kullanılmıştır. 50. saniyede kalbe benzeyen küçük bir sahilin görünmesi ve üzerinden martıların uçması, aşkın, barışın, huzurun ve özgürlüğün kodlarıdır. 59. saniyede oyuncunun kullandığı özel giysi ve parçalarında kullanılan yoğun kırmızı ve siyah renk; ataklığı, canlılığı, azmi, kararlılığı, gücü, tutkuyu, duygusallığı ve hüznü ifade eden **kod**lardır.

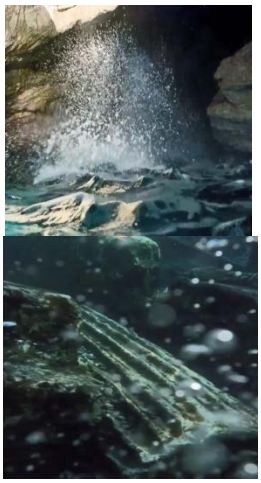

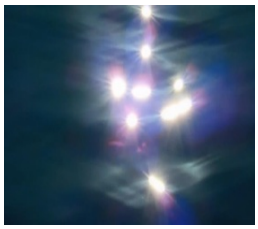

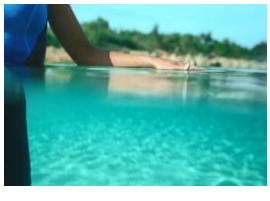
Düzanlam-Yananlam: İlk görüntüler denizin içinden başlayarak, yüzeyinde dalgaların kayalıklara çırpışıyla, cam kırılması gibi bir sesle su zerreciklerinin suya indiğinin görülmesiyle başlıyor. Bu, görüntünün düzanlamıdır. Pırlanta görünümlü su zerreciklerinin suyun üzerine serpilişi ve cam kırılması sesi, büyük bir pırlantanın parçalanıp saçıldığını, bu sahillerin pırlanta değerinde olduğunu ifade eden bir yananlamdır. 5. saniyede yosunla kaplanmış bir sütun, kuru kafa ve ay görüntüsü göze çarpıyor. Bu, görüntünün düzanlamıdır. Sütun, kuru kafa ve ay görüntüsü, tarihin izlerini, gizemi ve keşfetmeyi ifade eden yananlamlardır. Bu yananlam, 99. saniyede "hayat bir rüzgâr gibidir, bir keşif ve tecrübe yolcuğudur" cümlesini de desteklemektedir. 26-27. saniyelerde suyun üzerine düşen ışıl ışıl parlayan güneş ışıklarıyla ellerinin arasından parıldayan kumları akıtması, şıkır şıkır sesinin duyulması görüntünün düzanlamıdır. Mücevher taşların parmaklarının arasından aktığı hissinin uyandırılması ve bu güzel sahillerin değerinin ifade edilmesi ise yananlamdır. 28. saniyede kumun akışından birden şelalelerin, yeşilliklerle dolu kayalıklara akışına geçiliyor. Bu görüntüde yoğun olarak yeşil, beyaz ve mavi renk kullanılmış. Bu görüntüler düzanlam iken, Türkiye'nin eşsiz sahillerinde yapılacak bir tatilin dinlendirici, güvenli, huzurlu, barış ve mutluluk dolu bir ortamda olacağının vurgulanması yananlamdır. 37. saniyeden itibaren ilk sözleri duymaya başlıyoruz. "Önce" derken, oyuncunun tam ekran yüz görüntüsü ekrana yansıyor. Yakın plan yüz çekimi düzanlamdır. Samimiyetin (Berger, 1996, aktaran: Horzum, 2008, s. 57) ifadesiyse yananlamdır. "Hissedersin teninden, saçlarından" derken, ellerini suyun yüzeyinde gezdirmesi, saçlarının havalanması düzanlam iken, "turkuazı teniyle, saçlarıyla hissetmesi" yananlamdır. Yeşil ve turkuaz renkli rüzgâr çanı, sazlıkların hareketlenmesi düzanlamdır. Yeşil ve turkuaz rengi rüzgar çanının doğayı ifade etmesi, sazlıkların toprağın saçlarını ifade etmesi, turkuaz renkli bu doğal harikanın hissedilmesi yananlamdır. 52. saniyede "sonra bir ses gelir" cümlesi düzanlamdır. Dalgaların sahile vuruşu ve sesleri, bu cümleyi ifade eden yananlamdır. 55. saniyede turkuaz ve kahve renkli deseniyle kitesurf tahtasını taşıyan oyuncunun, kırmızı-siyahlı özel kıyafetini giymeyi tamamlayıp surf tahtasına bindiğinin, kameranın suyun içinden yaptığı çekimlerin görüntüsü düzanlam; turkuaz renkli deniz ve kumunun bu desenlerle vurgulanması, bu sahillerin su sporlarını yapmak için birebir olduğunun vurgulanması yananlamdır. 60-64. saniyelerde "bu ses sonsuz olasılıkların sesidir" cümlesiyle beraber oyuncunun takla attığını görüyoruz.

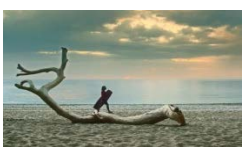

Attığı takla, “bu olasılıklar, ilerlemeyi, yol almayı sağlayan olasılıklardır” cümlesi, suyun üzerinde koşması, denizin dibinden yukarı doğru adımlar atması düzanlamdır. Burada yapılacak tatilin, ruhsal dünyamızda ilerleme, gelişme ve yol alma hissi oluşturmasıysa yananlamdır. 75. saniyede “uçmak” sözüyle birlikte, kitesurfle havalanması, 78. saniyede denizin üzerinde sırtüstü yatması, uçak gölgesinin belirmesi, uçak sesinin duyulması düzanlamdır. THY’nın vurgulanmasıysa yananlamdır. 83. saniyede “özgür olmak” sözüyle beraber kitesurfle havalanan oyuncunun suya indiğini, sahilin hızla geçildiğini, suya dokunarak denizde ilerlediğini görüyoruz. Bu görüntüler düzanlam; özgürlüğü ve mutluluğu ifade etmesi de yananamdır. 90-94. saniyeler arasında kitesurfle ilerleyen oyuncunun paraşütüyle verdiği görüntüler ve “hayat bir rüzgâr gibidir” sözü, sağda ayın görünmesi ve geriye tebessümle bakması düzanlam; Ay-Yıldız’ın ve Türkiye’de yaşanacak bir tatil deneyiminin mutluluk verici, geceyle gündüz misali birbirini takip edecek heyecanlarla rüzgâr gibi geçeceğinin ifade edilmesi yananlamdır. 99-105. saniyeler arasında “hayat bir keşif ve tecrübe yolculuğudur” cümlesi, kayalıkların arasına gizlenmiş tiyatronun görünmesi, oyuncunun, sütunun yanından denizkızı edasıyla geçmesi, mağaranın içinden geçerek yüzeye çıkması düzanlam; tiyatronun, sütunun, mağaranın keşfedilmesi ve deneyimlenmesi yananlamdır. 106. saniyede oyuncunun günbatımına elini uzatıp ardına bakarak “ışık” demesi, 109. saniyede nefis manzaralar eşliğinde “renk” demesi, 115. saniyede denizden turkuaz rengi mayosuyla başını çıkararak “hava” demesi, 117. saniyede kitesurfle uçarak tekrar “hava” demesi düzanlam; bu muhteşem sahillerdeki ışık, renk ve havanın eşliğinde yapılacak bir tatilin vaat edilmesiyse yananlamdır. 132-144. saniyeler arasında “her yolculuk küçük adımlarla ve büyük amaçlarla başlar” cümlesi, martılar, oyuncunun kitesurf tahtasının üzerinde kürekle ağır ağır ilerlemesi ve kitesurfle günbatımında deniz üzerinde ilerlemesi düzanlamdır. Martılar sayesinde “yolculuğun” anlatılması, kitesurf tahtasının üzerinde kürekle ağır ağır ilerlemesiyle “küçük adımlar”ın anlatılması, günbatımında ay-yıldız görüntüsüyle denizde ilerleyişiyle “büyük amaçların uzun yolculuklarla gerçekleştirildiğini” ifade etmesi yananlamdır. 145-146. saniyeler arasında “hayat turkuazın gerçek anlamını bulmaktır” demesi, oyuncunun, surf tahtası, koltuğunun altında sahilde yürümesi, ilginç bir ağaç parçasının önünden geçmesi düzanlamdır. Ağaç parçası, “Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı ile THY’nın amblemlerini” ifade eden yananlamdır. 147. saniyede botun ilerlemesi düzanlam; botun çizdiği ay şekli ve küçük kara parçası ay-yıldızı ifade eden yananlamdır. 150. saniyede “işte budur” cümlesi, oyuncunun turkuaz renkli gözleri, kollarını iki yana açması düzanlam; gözlerin denizi, uçak kanatları gibi görünen kolların THY’nı vurgulaması, Türkiye sahillerinde yapılacak muhteşem tatilin böyle olacağını ifade etmesi yananlamdır. 153-155. saniyelerde numaratör görüntüsünde Çeşme, Bodrum, Marmaris, Antalya isimleri ile en son turkuaz isminin görünmesi düzanlam; filmin turkuaz renkli bu sahillerde çekildiğinin ifadesi de yananlamdır.

Mitler: Ay-yıldız bayrağımızı ve Türkiye'yi ifade eden bir **mit**tir. Güneş ışıkları gündüzü, ay ise geceyi ifade eden **mit**lerdir. Uçmak özgürlüğü, beyaz temizliği ve saflığı ifade eden **mit**lerdir.

Metafor-Metonim: Huzuru, barışı ve özgürlüğü ifade etmek için kullanılan **metafor**lar: martılar, uçmak, denize atlamak, hızla suyun üzerinde kaymaktır. Mutluluğu, hazzı ifade eden **metafor**: gözlerini kapatarak gülümsemektir. Havayı ifade etmek için kullanılan **metafor**lar: gözlerini kapatarak nefes almak, kitesurfle uçmaktır.

Filmde geçmişi ve tarihi ifade etmek için kullanılan **metonim**ler: kuru kafa, yosunla kaplı sütunlar ve amfi tiyatrodur. Gündüzü ifade etmek için güneş; geceyi ifade etmek için ay **metonim** olarak kullanılmıştır. THY'yi ifade etmek için kullanılan **metonim**ler: uçak sesi ve gölgesidir. Türkiye'yi ifade etmek için kullanılan **metonim**ler: Bayrağımızı oluşturan ay-yıldızı çağrıştıran kitesurf paraşütü ve sporcunun görüntüleri ile 147. saniyede botun ay şeklini çizişi ve yıldız izlenimi veren kaya parçasıdır.

Slogan: 145-146. saniyelerde "hayat turkuazın gerçek anlamını bulmaktır" cümlesi slogandır.

Amblem: Son 2 saniyede Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı ile THY'nın amblemlerini görüyoruz.

5. Sonuç

Yabancı medyada ülkemizle ilgili; savaşın ve terörün kol gezdiği bir ülke imajının çizilmesi yeni değildir. Ancak özellikle son yıllarda bu olumsuz söylemlerin daha da artması, özellikle turizm sektörüne büyük darbeler indirmektedir. Bu sebeple analizi yapılan söz konusu tanıtım filminde özellikle huzuru, mutluluğu, barışı, özgürlüğü ve güvenli bir ortamı vurgulayan yeşil, mavi, beyaz, martılar, büyüleyici doğa, tarihin mutlulukla keşfi gibi göstergeler kullanılmıştır. Filmde Hollandalı kitesurf sporcusunun rol alması, etkileyici ve rahatlatıcı müziklerin ve doğaya has seslerin, görüntülerin kullanılması, olumsuz Türkiye imajının, potansiyel turistler üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmak için özellikle kullanılmıştır.

Tanıtım filminin, 17 dile çevrilerek 54 ülkede yayınlanması, Viyana'da gerçekleşen Uluslararası Turizm Filmleri Festivalleri Komitesi toplantısında dünyanın en iyi turizm tanıtım filmi ve Türkiye'nin en fazla ödül alan turizm reklam filmi olması, 2016 yılında 50 milyondan fazla izleyiciye ulaşmasını sağlamıştır.

Bir destinasyonun pek çok çekiciliğe sahip olması, destinasyon başarısı için yeterli olamamaktadır. Çekiciliklerin, hedef kitlenin dikkatini çekmesi ve destinasyonun başarıya ulaşması ancak, etkili reklam ve tanıtım çalışmalarıyla hedef kitleyi destinasyona çekerek memnun etmekle mümkün olabilmektedir.

Yetersiz veya yanlış yapılan tanıtım ve reklamlar, hedef kitlenin destinasyona yönelik ilgisini çekememekte, azaltabilmekte veya var olan ilgisini yok edebilmektedir. Bu sebeple tanıtım ve reklam filmlerinde verilen mesajlara, gösterilen öğelere ve ifade edilen sözlere dikkat etmek, başarı açısından önem arz etmektedir.

Bu başarılı turizm filminin söz konusu çalışmada göstergebilimsel yöntemle analiz edilmesinin sebebi; hangi göstergelerin hedef kitlede ne tür etkiler yaratabildiğini vurgulamak, bu filme dikkat çekerek söz konusu etkileri içerecek nice başarılı tanıtım filmlerinin çekilmesini sağlamak ve ileride benzer konularda yapılabilecek çalışmalara ışık tutabilmektir.

Kaynakça

Avşar, B.Z. ve Elden, M. (2005). *Reklam ve Reklam Mevzuatı*, Ankara: Piramit Yayıncılık.

Batı, U. (2005). Bir Anlam Yaratma Süreci ve İdeolojik Yapı Olarak Reklamların Göstergebilimsel

Bir Bakış Açısıyla Çözümlenmesi, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, Cilt: 29, No:2, 175-190.

Becan, C. (2012). Yeni (Duyuşsal) Reklam İletileri Bağlamında "Göstergeleri" Okumak: Göstergebilimsel Yöntemden Yararlanarak Bir Reklam İletisi Çözümlemesi, Sayı: 4, Nisan-Eylül, *Yalova S. B. Dergisi*, 36-52.

Berger, A.A. (1996). *Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri*, (Çev. M. Barkan, vd), Eskişehir: Anadolu Üniv. Yay.

Çağlar, B. (2012). Bir İletişim Biçimi Olarak Gösterge Bilim, *EUL Journal of Social Sciences, LAÜ (Lefke Avrupa Üniversitesi) Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, (III/II), 22-34.

Çamdereli, M. (2006). *Reklam Arası,* Konya: Tablet Kitabevi.

Dağtaş, B. (2009). *Reklam Kültür Toplum*, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Elden, M., Ulukök, Ö. ve Yeygel, S. (2009). *Şimdi Reklamlar…* İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı.

Erkman Akerson, F. (2006). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*, (Çev. S. İrvan), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Güneş, A. (2012). Çağdaş Bir Çözümleme Yöntemi: Göstergebilim, *e-Journal of NWSA*, (7/2), 31-43.

Horzum, I. (2008). *Modernizm Ekseninde Doğa İçerikli Reklamların Göstergebilimsel İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İmançer, D. ve Özel, Z. (2014). Göstergebilimsel Çözümleme Örnek Çözümleme: Pirelli Reklamı, *Gölge Fanzin Dergisi*, erişim adresi: http://halklailiskilervereklamcilik.com/wp-content/ uploads/2015/05/G%C3% B6sterge-Bilimsel-%C3%87%C3%B6z%C3%BCmleme.pdf, 1-19.

Kaynar Tanır, A. (2015). Fida Kahlo'nun Umut Ağacı Adlı Yapıtı: Bir "Göstergebilim" Analizi, *Sanat Yazıları***,** (32), 185-197.

Kocabaş, F. ve Elden, M. (2004). *Reklamcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 5. Baskı.

Küçükerdoğan, R. (2009). *Reklam Nasıl Çözümlenir? Reklam İletişiminde Göstergeler ve Stratejiler*. İstanbul: Beta Yayınları.

Meyring, P. (2000). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, (Çev. A. Gümüş, M. S. Durgun). Adana: Baki Kitabevi.

Morgan, J. and Welton, P. (1992). *See What I Mean: An Introduction to Visual Communication*, USA: Hodder Education Group, 2nd Edition.

Muhteşem görüntüler... erişim adresi: www.ucuyoruzz.com/muhtesem-goruntuler.

Özcan, E. (2007). *Göstergebilimsel Açıdan Reklam Dilinin Tüketim Toplumuna Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Grafik Bölümü.

Robins, K. (1999). *İmaj Görmenin Kültürü ve Politikası*, (Çev. N. Türkoğlu), Ankara: Ayrıntı Yayınları.

Schober, O. (2007). *Beden Dili*, (Çev. S. Özbent), İstanbul: Arion Yayınevi.

Serttaş Ertike, A. (2009). *Reklam (Temel Kavramlar, Teknik Bilgiler, Örnekler)*, Ankara: Detay Yay.

Tayfur, G. (2010). *Reklamcılık*, Ankara: Nobel Yayınevi, 4. Baskı.

"Turkuaz" Dünyanın En İyi Turizm Tanıtım Filmi Seçildi, (2016). erişim adresi: http://basin. kultur turizm.gov.tr/ TR,165132/turkuaz-dunyanin-en-iyi-turizm-tanitim-filmi-secildi.html.

NEVŞEHİR İLİNİN İDARİ COĞRAFYA ANALİZİ

ANALYSIS OF THE ADMINISTRATIVE GEOGRAPHY IN NEVŞEHİR PROVINCE

Caner ALADAĞ

Yrd. Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Konya, caner5101@gmail.com.

Yasin DURAN

Öğretmen, Sarayönü Lâdik Çok Programlı Anadolu Lisesi, Konya, yasinduran10@gmail.com.

Tahsin TAPUR

Prof. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Konya, ttapur@hotmail.com.

Özet

İdari coğrafya, ülke topraklarının sistematik şekilde denetimi ve kamu hizmetlerinin gereklerine bağlı olarak etkin ve etkili şekilde yürütülmesi ile ilgili faaliyetlerin bütünüdür. Sosyo-ekonomik yapının incelemesi ve gerçekçi plânlamalar için mevcut idari yapı ve özelliklerinin bilinmesi devletlerin coğrafî mekânlarının daha iyi anlaşılmasında büyük önem arz etmektedir. Nevşehir ilinin idari coğrafya özelliklerini analiz etmek amacıyla öncelikle idari coğrafyanın tanımı incelenmiş ve Nevşehir'in tarihsel süreçte idari yapısında meydana gelen değişiklikler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca mevcut idari durum, kent ve köy alanları idari coğrafya esasları yönünden incelenmiştir. Coğrafî olarak İç Anadolu Bölgesinin Orta Kızılırmak Bölümündeki Nevşehir ili, Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre TR7 Orta Anadolu Düzey-I Bölgesi, TR71 Kırıkkale Düzey-II bölgesinde yer almaktadır. Türkiye'nin mülkî idari bölümlerinde en büyük idari bölgeleri iller oluşturmaktadır. Nevşehir ili, 5.485 km^2 yüzölçümü ile ülkemiz illeri arasında 63. sırada yer almaktadır. TR7 Orta Anadolu Düzey-I Bölgesinde ise yüzölçümü bakımından Sivas (28.164 km^2), Kayseri (16.970 km^2), Yozgat (13.690 km^2), Aksaray (7.659 km^2), Niğde (7.234 km^2) ve Kırşehir'den (6.584 km^2) sonra 7. sırada bulunmaktadır. 2016 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi nüfus verilerine göre 290.895 nüfusa sahip olan Nevşehir ili, nüfus miktarı bakımından 60. sıradadır. Nevşehir ilinde hâli hazırda 1 il merkezi, 7 ilçe merkezi, 15 belde belediyesi olmak üzere 23 kentsel idari alan ve 153 köy idari alanı bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: idari coğrafya, Nevşehir, idari yapı.

Abstract

Administrative geography is the entirety of activities related to the needs of public services and the systematically supervision of the country land. The examination of socio-economical structure and knowing of the current administrative structure and its features is really important in better understanding of countries' geographical places. In order to analyze the geographical features of Nevşehir province, the description of administrative geography is examined and the administrative structure changes of Nevşehir in historical process are tried to reveal. Also, the current administrative condition and city and village areas are examined in terms of geography principals. Nevşehir province, which is geographically in the central Anatolian region's central Kızılırmak section, is placed in the TR7 central Anatolia NUTS-1 region, TR71 central to Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS). Provinces make the largest administrative regions in division of Turkey's civil administration. Nevşehir province is 63rd biggest province is our country with its 5.485 km^2 survey. In central Anatolian NUTS-1 region, Nevşehir is 7th after Sivas (28.164 km^2), Kayseri (16.970 km^2), Yozgat (13.960 km^2), Aksaray (7.659 km^2), Niğde (7.234 km^2), and Kırşehir (6.584 km^2). Nevşehir's population is 290.895 according to 2016 results of Address Based Population Registration System, which makes it 60th of Turkey depending on population. There are 23 urban administrative areas composing of 1 city center, 7 district centers, 15 towns and 153 village administrative areas in Nevşehir province.

Key words: administrative geography, Nevşehir, administrative structure.

Giriş

"Coğrafyayı ve coğrafyasını iyi bilen bir millet,
şüphesiz ondan faydalanmasını ve onu korumasını da bilir."
M. Kemal ATATÜRK

Yönetimde *"nereyi yönetiyoruz?"*, plânlamada *"nerede, neyi plânlıyoruz?"* soruları hangi ölçekte olursa olsun, yeryüzünün bir parçası olup her durumda coğrafî koşullar altında şekillenmektedir. Ülke arazisinin mevzuata uygun şekilde kontrol altında tutulması, kamu gereklerinin verimli bir şekilde yürütülmesi ve denetlenmesiyle ilgili faaliyetlerin coğrafî ortama yansıması yönetsel coğrafyanın inceleme alanıdır (Özçağlar, 2015). Mekânsal yansımanın ifadesi olarak mülki idare, doğrudan insanın ve mekânın ve dolayısıyla coğrafya biliminin ilgili alanındadır (Karagel ve Üçeçam Karagel, 2010).

Mevcut idari bölünüş, zamanının sosyo-ekonomik şartlarına tekabül eden, az çok yapay olarak oluşturulmuş idari ünitelerden oluşmaktadır. Her ülkede; coğrafî, tarihi ve/veya yaşama tarzının gereklerine göre oluşan doğal bölgeler mevcut olsa bile insan, tarih boyunca doğayı öylesine değiştirmiştir ki bir bölgeyi diğerinden ancak yapay bir şekilde ayırmak mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla mülkî idari bölünüş istikrarlı olmaktan uzaktır ve bu taksimatı millî gelişmenin gerekliliklerine uydurmak zorunluluğu vardır (TODAİE, 1961).

Ülkemizde idari bölünüşün, milli gelişmenin gereklerine uydurulması için öncelikle anayasalarımızda ve kanunlarda mülki idarenin nasıl tesis edileceği hususu belirtilmiştir. Cumhuriyet'in mülki idare politikası 1924, 1929, 1949 ve 1984 ile 2004, 2008, 2012-13 yılları arasında gündeme gelen bir dizi yasal düzenlemeler ve uygulamalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Karagel ve Üçeçam Karagel, 2014: 20). 20.01.1921 tarihinde kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanununun (1921 Anayasası) 10 uncu maddesinde ve 20.04.1924 tarihinde kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanununun (1924 Anayasası) 89 uncu maddesinde *"Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından [bakış açısı] vilâyetlere; vilâyetler kazalara münkasem [bölünmüş] olup kazalar da nahiyelerden terekküp eder [birleşmesinden oluşur]."* hükmü ile idarenin teşekkülü belirlenmiştir.

18.06.1949 tarihli ve 7236 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 5442 sayılı İl İdaresi Kanununun 1 inci maddesinde Türkiye'deki yerleşmelerin kademelenmesi şu şekilde ifade edilmektedir: *"Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, iktisadi şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere; iller ilçelere ve ilçeler de bucaklara bölünmüştür."*

1961 Anayasasının 115 inci maddesinde: *"Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, iktisadi şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır."* denilmektedir. Bu ayrım, 5442 sayılı Kanunun ilk hâlindeki 1 inci maddedeki *"Anayasanın 89 uncu maddesine göre Türkiye coğrafya durumu ve ekonomi ilişikleri bakımından illere, iller ilçelere, ilçeler bucaklara bölünmüştür ve bucaklar da kasaba ve köylerden meydana gelir."* ifadesi 12 Mayıs 1964 tarih ve 469 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik neticesinde 5442 sayılı İl İdaresi Kanununda Anayasanın getirdiği esaslar ölçüsünde illerin ilçelere, ilçelerin de bucaklara ayrılacağı yönünde detaylandırılmıştır

07.11.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 126. maddesinde: *"Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır."* ifadesi yer almaktadır.

Cumhuriyet Dönemi illerinin teşekkülünde, Osmanlı Devleti döneminden gelen mülki idari sınırlar temel alınmış ve yönetim ile rejim değişikliği yaşanmış olmakla birlikte idari yönetim merkezleri değişmemiştir (Efe ve Sılaydın Aydın, 2009: 77). Bu yüzden ülkemizdeki idari bölünüşün; anayasalarımızda coğrafî vaziyet, iktisadi koşullara ve kamu hizmetlerinin gerekleri olarak belirlenen ölçütlere uygun olarak yapıldığı belirtilememektedir (Duran, vd. 2016: 2188) . Bugün halihazırdaki 81

ilin %88'i[5], Osmanlı Devleti idari yapısının bakiyelerinden oluşmaktadır. İllerin; idari merkezleri, isimleri ve idari ünitelerinin sınırları fazlaca bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir.

Cumhuriyet döneminde ülkemizin birçok ilinin idari sınırlarında değişiklikler olmazken, sosyoekonomik yapılarının ve ulaşım şartlarının gelişmesiyle, il merkezlerinin etki alanlarında değişmeler ve gelişmeler olmuştur. Buna bağlı olarak da il içlerinde bazı ilçeler, ilçe içlerinde ise bazı köyler komşu illerin ve ilçelerin etki sahalarına girmiştir. Aslında bu durum insanların bir kişisel tercihi olmalarından çok coğrafi etkenlerin ortaya çıkardığı bir zorunluluktur (Yazıcı, vd. 2010: 110).

Türkiye'deki yerleşmelerin birçoğu çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerini bağlı oldukları mülki idare alanının merkeziyle değil başka bir idari alanın merkezleriyle sürdürmektedir (Karagel, 2012: 103). Örneğin, Sumbas (Osmaniye) ilçesinin Akçataş köyü Kozan (Adana) ilçe merkeziyle (Karagel, 2010: 93), Kadirli (Osmaniye) ilçesine bağlı Çukurköprü kasabası Kozan (Adana) ilçe merkeziyle (Üçeçam Karagel, 2008: 240-241), Kulu (Konya) ilçesi Ankara il merkeziyle, Ereğli (Konya) ilçesinin Zengen mahallesi Bor (Niğde) ilçe merkeziyle sürdürmektedirler.

Devlet kuruluşlarının idarî ve hizmet bölgeleri belirlenirken; coğrafi bölgelere uyulması ve bu coğrafi bölgelerin belirlenmesinde de hizmet açısından kullanılabilirliğinin gözetilmesi kamu hizmetlerinin etkin ve etkili bir şekilde sürdürülmesi için önemlidir (Yiğit, 2000: 524). Bu sebeple Türkiye'deki coğrafi bölgelerin idari, hizmet ve planlama bölgeleri olarak da kullanılabilmesi için ya coğrafi prensiplerden ödün verilerek mülki idare sınırlarına uyumlu yeni coğrafi bölgelerin oluşturulması (Yiğit, 2006: 38) ya da belirli çıkarlardan ödün verilerek coğrafi bölgelere uyumlu yeni mülki idare sınırlarının çizilmesi gerekmektedir (Karagel, 2012: 103).

Sonuç olarak ülkemiz yerleşme tipleri ve bu yerleşmelerin coğrafi dağılışları bakımdan oldukça zengin; fakat idari ve kamu hizmetleri bakımından dünyanın en karmaşık ülkelerinden birisidir (Özözen Kahraman, 2004: 60). Bunun yanında kalkınmada öncelikli bölgelerimizin potansiyellerinin ortaya çıkarılması ile bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması sosyal ve ekonomik önceliklerimiz arasında yer almaktadır. Bu bağlamda ülkemizin mülkî idari birimlerinin değerlendirilmesi; idari birimler arası ve idari birimin alt bölgelerindeki farkların azaltılmasını ve nihayetinde Türkiye'nin yönetsel coğrafyasının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Yöntem

Nevşehir ilinin idari coğrafya analizini yapmak amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmanın giriş bölümünde öncelikle yönetsel coğrafya ve idari bölünüş hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise Nevşehir ili örneğinden hareketle ülkemizdeki mülkî idari bölümlerin sistematiği analiz edilmiştir.

Araştırma; tarihi, bölgesel ve idari coğrafya ile hukukî metotlar kullanılarak şekillendirilmiştir. Hukukî metot içerisinde, mülki ve mahalli idarenin yeri ve yönetim organizasyonu hakkındaki bilgiler, anayasalar ve mülkî idari taksimat ile ilgili kanun ve kanun hükmünde kararnamelerden alınmıştır.

Bölgesel coğrafya ile ilgili olarak araştırma sahasının sınırları belirlenerek tarihi coğrafya ile ilgili olarak da mülki idari birimlerin kuruluşu ve bu birimlerin zaman içinde geçirdiği değişiklikler incelenmiştir. Nevşehir ilinin mülki idari değişimi ve gelişimini incelemek için araştırma sahası ile ilgili kaynakların yanı sıra T.C. Resmî Gazetesinin ilgi tarih ve sayıları ile İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü İl ve İlçe Kuruluş Tarihleri Envanterinden yararlanılmıştır.

Araştırmada Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) temin edilen 2016 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNKS) ait veriler kullanılmıştır. Harita Genel Komutanlığının 2014 yılında 1:1.000.000 ölçekli Türkiye Mülki İdare Bölümleri Haritasından yararlanarak hesapladığı itibari değerler, il ve ilçe yüzölçümlerinin tespitinde kullanılmıştır.

İlçe, belde ve köy sayıları ise T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri ile Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezinden (YerelNET) elde edilmiştir. İdari alanlar ile ilgili bilgi ve veriler T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü Kırşehir- Nevşehir- Niğde- Aksaray Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Plânı Plân Açıklama Raporu ile Plân

[5] Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş tarihi olan 29 Ekim 1923'te 71 il bulunmaktaydı (T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017).

Kararları ve Uygulama Hükümlerinden ve yine Nevşehir Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü tarafından hazırlanan Nevşehir İli 2016 Yılı Çevre Durum Raporundan elde edilmiştir.

MapInfo programı ile Nevşehir ili idari haritası sayısallaştırılmıştır. Elde edilen tüm bu sayısal veriler, istatistiki bilgiler coğrafî metodolojiye uygun biçimde tablo ve şekillere aktarılmış ve değerlendirilmiştir.

Bulgular

Nevşehir İlinin Coğrafî Konumu, Sınırları ve Başlıca Özellikleri

Nevşehir ili; matematik konum olarak 38° 12'- 39° 20' kuzey paralelleri ile 34° 11'- 35° 06' doğu meridyenleri arasında (Nevşehir Valiliği, 2017), coğrafî bölüm olarak ise İç Anadolu Bölgesinin güneydoğusunda Orta Kızılırmak Bölümünde yer almaktadır (Şekil-1).

Nevşehir ili; kuzeyde Yozgat ile Kırşehir, doğuda Kayseri, güneyde Niğde ve batıda Aksaray ili ile çevrilidir (Tablo-1).

Tablo 1. Nevşehir İlinin Çevresindeki İdari Birimler

Coğrafî Yön	Komşu İdarî Birimi	Komşu İdarî Alt Birimi
Kuzey	Yozgat ili	Boğazlayan, Yenifakılı ve Şefaatli ilçeleri
Doğu	Kayseri ili	Yeşilhisar, Kocasinan ve İncesu ilçeleri
Güney	Niğde ili	Merkez ve Çiftlik ilçeleri
Batı	Aksaray ili	Merkez, Gülağaç ve Ortaköy ilçeleri
Kuzeybatı	Kırşehir ili	Merkez, Çiçekdağı, Boztepe ve Mucur ilçeleri

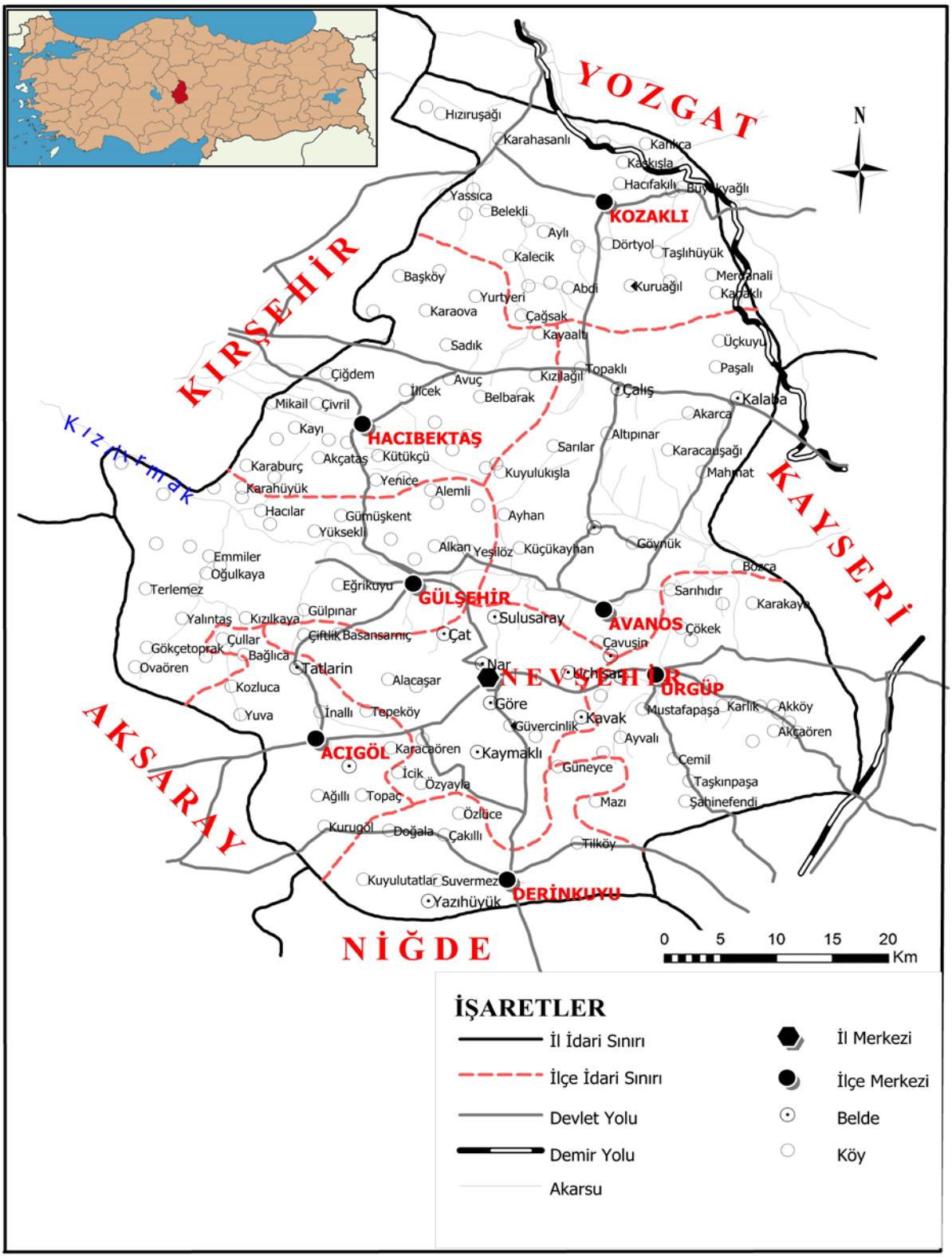
Türkiye'de il merkezlerini meydana getiren yerleşmeler ile fiziki coğrafya şartları arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Bu merkezler; gelişimini, büyüklüğünü ve fonksiyonel özelliklerini önemli ölçüde doğal şartlara borçludur (Özdemir ve Kardoğan, 1996: 271). Kızılırmak vadisinin güney yamacına kurulmuş olan Nevşehir il merkezinin rakımı da 1.150 metredir. İl merkezi; Erciyes, Hasandağı ve Melendiz gibi volkanik dağların püskürttüğü kül ve lavlarının birikmesiyle oluşmuş geniş bir plato alanıdır (Nevşehir Valiliği, 2017). İl, doğudan batıya doğru inildikçe çukurluğu artan Kızılırmak vadisinin ikiye ayırdığı, güney ve kuzey bölgelerine doğru gidildikçe yükselen bir konumdadır (Nevşehir Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2016: 1).

Nevşehir; yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve yağışlı geçen tipik karasal iklim özelliklerini (yarı-kurak, su fazlası yok veya çok az) taşır. Nevşehir'de yağış miktarı incelendiğinde en fazla yağışın nisan ve mayıs aylarında düştüğü görülmektedir. Dolaysıyla çalışma sahasında en fazla yağışlar ilkbahar mevsiminde düşmektedir. Nevşehir iline ait bazı iklim elemanlarının uzun yıllar aylık ortalama değerleri incelendiğinde de bu durum açıkça görülmektedir (Tablo-2).

Tablo 2. Nevşehir İline Ait Bazı İklim Elemanlarının Aylık Ortalama Değerleri (1959-2016) (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2017)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
Ort. Sıc. (^{o}C)	-0,3	0,9	4,9	10,1	14,6	18,6	21,8	21,4	17,1	11,8	6,2	1,8	10,7
Ort. En Yüks. Sıc. (^{o}C)	3,8	5,3	10,1	15,8	20,5	24,7	28,4	28,4	24,3	18,1	11,7	5,9	16,4

Ort. En Düş. Sıc. (ºC)	-3,8	-2,8	0,5	5,0	8,7	11,4	13,4	13,2	10,1	6,6	2,2	-1,7	5,2
Ort. Yağış Mikt. (mm)	42,6	42,1	46,9	50,3	58,4	33,6	8,5	4,6	12,8	30,1	35,6	49,1	414,6

Şekil 1. Nevşehir İli Lokasyon Haritası

22.09.2002 tarihli ve 24884 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile oluşturulan Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre TR7 Orta Anadolu Düzey-I Bölgesi, TR71 Kırıkkale Düzey-II Bölgesinde yer alan Nevşehir ilinin yüz ölçümü 5.485 km^2'dir. Bu yüz ölçümü, yüz ölçümünün %0,7'sine tekabül etmektedir. Ülkemiz illerinin yüzölçümüne göre büyüklük sıralamasında ise 63. sırada yer almaktadır.

Nevşehir ilinin, 1927 yılında yapılan nüfus sayımında (bu tarihte Niğde vilayetine bağlı bir kaza idi) 43.067 olan merkez nüfusu, 89 yılda yaklaşık 3,5 kat artarak 155.775 kişi olmuştur. 2016 yılı ADNKS nüfus verilerine göre Nevşehir ili 290.895 nüfusa sahip olup, bu bakımından ülkemizdeki 81 il içinde 60. sıradadır. Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre TR7 Orta Anadolu Düzey-I Bölgesi illeri içinde ise nüfus büyüklüğü olarak 6. sıradadır. Türkiye'nin 2016 yılı ADNKS nüfus verilerine göre nüfus yoğunluğu 104 kişi/km^2 iken Nevşehir ilinde bu değer Türkiye ortalamasının altında olup km^2'ye düşen insan sayısı 54'dür. Bu bağlamda Nevşehir ili aritmetik nüfus yoğunluğu sıralamasında illerimiz arasında 50. sırada yer almaktadır (Tablo-3).

Tablo 3. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması TR7 Orta Anadolu Düzey-1 Bölgesi İllerinin Yüzölçümü ile Bazı Nüfus Özelliklerinin Karşılaştırılması

Sıra	İl	Yüzölçümü (km^2)	Yüzölçümü Bakımından Sırası	Nüfus Miktarı	Nüfus Miktarı Bakımından Sırası	Nüfus Yoğunluğu	Nüfus Yoğunluğu Bakımından Sırası
1	Sivas	28.164	2	621.224	32	22	78
2	Kayseri	16.970	8	1.358.980	15	80	32
3	Yozgat	13.690	16	421.041	46	30	70
4	Aksaray	7.659	41	396.673	49	52	52
5	Niğde	7.234	46	351.468	54	48	60
6	Kırşehir	6.584	53	229.975	69	36	65
7	**NEVŞEHİR**	**5.485**	**63**	**290.895**	**60**	**54**	**50**
8	Kırıkkale	4.791	67	277.984	62	61	41

Kaynak: Bu tablo, Türkiye İstatistik Kurumu 2016 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine ait veriler ile Harita Genel Komutanlığının 2014 yılında 1:1.000.000 ölçekli Türkiye Mülki İdare Bölümleri Haritasından yararlanarak hesapladığı yüzölçümlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Anadolu, insanlık tarihinin bilinen ilk zamanlarından beri insanların yaşadığı bir bölgedir. Nevşehir ve çevresi, stratejik konumu sebebiyle bölgeye egemen güçler tarafından önemli bir mevzi olarak kabul edilmiş ve farklı kültürlerin kesişme noktası olmuştur. Bu sayede Nevşehir ve çevresi de çeşitli kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır.

Nevşehir çevresinde yapılan pek çok arkeolojik kazı çalışması neticesinde arkeolojik bulgular günümüzden ortalama altı bin yıl önceye kadar gitmektedir. Nevşehir'in ilkçağlarda adının *Nyssa* (Nysa) olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir (Akkuş Mutlu, 2015: 3). Kapadokya adı da *"güzel/cins atlar ülkesi"* anlamına gelmektedir ve kökeni Asurlulara dayanmaktadır. Asurluların *"Katpatuka"* adını verdiği bölge Persler döneminde "*Kapadokya"* adını almıştır (Karakaya, 2007: 4).

Roma-Bizans dönemi idarî birim sınırlarının, Selçuklu dönemi idarî birimlerinin altyapısını oluşturduğu ve bu idarî birimlerin de Anadolu Türk beyliklerinin potansiyel egemenlik alanlarını karşıladığı ve tarihsel süreçte süreklilik gösterdiği belirtilebilir. Bu noktada, örneğin Nevşehir ve çevresini de içine alan, Kızılırmak-Delice ve Yeşilırmak-Kelkit havzaları ile Kapadokya vadisindeki Kayseri, Sivas, Tokat, Çorum, Amasya, Zile, Artuk-abâd, Kaz-abâd, Niksar ve Koyulhisar kentlerinin oluşturduğu Bizans dönemi Armeniakon Theması sınırlarını karşılayan Danişmend ili, Anadolu'nun tarihi coğrafyasının Roma-Bizans dönemi idarî coğrafyasını biçimlendirdiği gibi Selçuklu ve sonrasındaki dönemin idarî coğrafyasını da biçimlendirdiğini göstermektedir (Özcan, 2005: 86). Bu sayede, Selçuklular döneminde bir günlük ulaşım mesafeleri aralığına inşa edilmiş Sultan Hanı, Sarıhan

(Saruhan), Ağzıkara Han ve Alay Han gibi kervansarayların sıralandığı bir yol üzerinde yer alan Nevşehir çevresi önemli bir ticaret yolu fonksiyonu üstlenmiştir.

Osmanlı döneminde ise Anadolu'daki eyalet, sancak ve kazaların hemen hemen hepsinin beylikler dönemindeki sınırlarını muhafaza ettiği görülmektedir ve bu yapı Cumhuriyet dönemine de yansımıştır (Tablo-4). Diğer bir ifade ile Osmanlı Devleti, Anadolu'daki beylikleri egemenlikleri altına aldıklarında, beyliğin coğrafî sınırlarını pek fazla bozmaksızın sistemleri içine alma yoluna gitmiştir. Bunun sonucunda Konya, Kayseri, Kırşehir, Bozok, Akşehir, Niğde, Aksaray, Maraş, İçel ve Beyşehir, Karaman vilâyeti adı altında birleştirilmiştir (Muşmal, 2013).

Nevşehir il merkezinin kuruluşu, XVII. yüzyıla dayanmaktadır. Bu devirde şehrin yerinde, Muşkara adında bir köy bulunmaktadır (Albert, 1962: 58). Bu tarihlerde Muşkara köyü (Nevşehir), Ürgüp'ün 18 haneli bir köyü olarak karşımıza çıkmaktadır (Nevşehir Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017). Helen, Roma ve Bizans döneminde sahada Muşkara isminde bir yerleşmeye rastlanmadığı ancak çevresinde çok daha eski yerleşim yerleri olduğu bilinmektedir (Toroğlu, 2012: 106; Gökhan ve Şendil, 2015: 133).

Tablo 4. Osmanlı Devleti Dönemi İdari Yapısı ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dönemindeki Mülki İdari Birim Karşılığı

Osmanlı Devleti İdarî Taksimatı	Vilayet (Beylerbeyliği-Eyalet)	Mutasarrıflık (Sancak - Liva)	Kaza	Nahiye	Karye
Türkiye Cumhuriyeti İdarî Taksimatı	-	İl	İlçe	Bucak	Köy

Kaynak: Sanal (1998) ve Öztürk (2008) uyarlanmıştır.

Tunçdilek'e (1996) göre, *"Anadolu kent modeli; kırlar, onun içerisinden çıkan kentin, aralarındaki ilişkinin karşılıklı denge esasına göre tanzim edildiği modele dayanır. Buna göre sistem, kır ile kentin birbirine yardım etme, birbirini tamamlama esasına ve bir arada yaşama ilkesine göre kurulmuştur ve bu ilkeden kuvvet alarak gelişmesini bu kalıp içerisinde sürdürmüştür"* (Aktaran: Metin, 2015: 146). Bununla beraber kuruldukları dönemin siyasi şartları ile konar-göçer grupların da etkisini hesaba katmak gerekir ki Osmanlılar zamanında bu şekilde köyden kasabaya ve ondan da şehre dönüşen en tipik yerleşim yeri Nevşehir'dir (Metin, 2015: 146). 1718-1730 yılları arasında Vezir-i Azam olan Damat İbrahim Paşa ile birlikte Muşkara'nın da talihi tamamen değişmiş, köy genişletilerek önce kaza ardından 1725 yılında ise *"Nevşehir"* adıyla anılan mamur bir yer haline getirilmiştir (Nevşehir Belediyesi, 2014). 1273 yılı (1 Eylül 1856- 20 Ağustos 1857) Devlet Salnamesine göre Niğde livasına bağlı kaza olarak bahsedilmiştir (Baykara, 1988: 231). 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesine[6] göre ise Konya vilayetine bağlı Niğde sancağının kazaları arasında Nevşehir; Niğde, Yahyalı, Ürgüp ve Aksaray ile birlikte zikredilmektedir (Öztürk, 2008: 24).

Nevşehir, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Niğde Sancağına bağlı bir kaza merkezidir (Şıkoğlu, 2017: 104). Cumhuriyetin ilanı ile birlikte önce Niğde iline bağlı bir ilçe olmuş, daha sonra 30 Haziran 1954 tarihinde il haline getirilmiştir.

İdari Coğrafya Özellikleri

Türkiye'nin mülki idare taksimatına göre en büyük idari birimleri iller oluşturmaktadır. Türkiye'de mülki yönetim "il" örgütlenmesine dayandığından devlet hizmetlerinin planlanmasında da ekseriyetle il bütünlüğünün korunması esas alınmaktadır (Karagel, 2011: 346). 1954 yılında il olan Nevşehir'in idari coğrafyasında zaman içinde gerçekleşen değişmeler Tablo-5'de gösterilmiştir. Günümüzde hâli hazırda Nevşehir ilinin bir il merkezi, 7 ilçe merkezi, 15 belde belediyesi ve 153 köy idari alanı bulunmaktadır.

[6] 7 Kasım 1864 tarihinde yayımlanan bu Nizamname yetmiş sekiz madde ve bir "madde-i mahsusa"dan oluşmaktadır. Nizamnamede öncelikle ülkenin mülki idari bölümleri ve mülki idare amirleri sayılmış ve devamında beş bölümde taşra idaresi ele alınmıştır (Kartal, 2014: 286).

Tablo 5. Cumhuriyet Döneminde Nevşehir İlinde Yapılan İdari Düzenlemeler

	İlçe Sayısı ve İsimleri	Açıklama
1948 - 1953	-	Arapsun[7] ilçesinin adı 1948 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile Gülşehir olarak değiştirildi.
1954 - 1956	(8) Nevşehir, Hacıbektaş[8], Kırşehir, Avanos, Kozaklı[9], Mucur, Gülşehir, Ürgüp[10]	Nevşehir ve Gülşehir kazaları 07.07.1954 tarihli ve 8748 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 6429 sayılı Kanun ile Nevşehir iline aktarıldı. Yine aynı Kanun ile Kırşehir vilayeti kaldırılmıştır. Kırşehir vilayetinin Kaman Kazası, Ankara'ya; Çiçekdağı Kazası, Yozgat'a ve geri kalan idari birimleri Nevşehir iline aktarılmıştır. Ayrıca Kayseri vilayetine bağlı Ürgüp kazası da Nevşehir iline aktarılmıştır.
1957 - 1959	(6) Nevşehir, Avanos, Kozaklı, Mucur, Hacıbektaş, Gülşehir	19.06.1957 tarihli ve 9637 sayılı resmî Gazete 'de yayımlanan 7001 sayılı Kanun ile Kırşehir adında vilayet kurulmuştur. Bu vilayet, Nevşehir vilayetine bağlı Mucur Kazası ile Yozgat vilayetine bağlı Çiçekdağı Kazası, Ankara vilayetine bağlı Kaman kazalarını ihtiva etmek üzere kurulmuştur.
1960 – 1986	(7) Nevşehir, Avanos, Kozaklı, Mucur, Hacıbektaş, Gülşehir, Derinkuyu	27.06.1957 tarihli ve 9644 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 7033 sayılı Kanun ile 01.04.1960 yılında kurulacak kazalar arasına Nevşehir'e bağlı bir nahiye olan Derinkuyu da dahil edilmiştir.
1987 - 2017	(8) Nevşehir, Avanos, Kozaklı, Mucur, Hacıbektaş, Gülşehir, Derinkuyu, Acıgöl	04.07.1987 tarihli ve 19507 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 3392 sayılı Kanun ile Acıgöl ilçesi kurulmuştur.

Kaynak: Bu tablo, Şaşmaz (2014) ve T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü İl İdaresi Daire Başkanlığı İl İdaresi ve Mülki Bölümler Şubesinin (2013) İl ve İlçelerin Kuruluş Tarihlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

İdari coğrafya araştırmalarında, idari alanlar genel olarak kent ve köy idari alanları şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

Köy İdari Alanları

07.04.1924 tarihli ve 68 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe giren 442 sayılı Köy Kanunun 1 inci maddesinde *"nüfusu iki binden aşağı yurtlara köy…",* 2 nci maddesinde ise *"Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalariyle birlikte bir köy teşkil ederler."* ve 7 nci maddesinde ise *"Köy bir yerden bir yere götürülebilen veya götürülemiyen mallara sahip olan ve işbu kanun ile kendisine verilen işleri yapan başlı başına bir varlıktır"* şeklinde tanımlanan alanlar, köy idari alanlarını oluşturmaktadır.

Özçağlar (1996), köyü, belirli idari sınırı bulunan ve bu sınırlar içerisinde yer alan devamlı ve geçici kır yerleşmeleriyle ekonomik faaliyet sahalarından oluşan, nüfusu 2000'den az veya 2000'den fazla, tarımsal faaliyetlerin egemen olduğu ve seçimle işbaşına gelen muhtarların ve ihtiyar heyetinin yönettiği tüzel kişilik kazanmış en küçük idarî üniteler olarak tanımlamaktadır.

[7] 27.05.1933 tarihli ve 2411 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 2197 sayılı Kanun ile Aksaray vilâyeti lağvolunmuş ve Aksaray ile Arapsun Niğde vilâyetine aktarılmıştır.
[8] 18.06.1947 tarihli ve 6635 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 5071 sayılı Kanun ile Kırşehir'e bağlı ilçe olarak kurulmuştur.
[9] 10.03.1954 tarihli ve 8654 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 6324 sayılı Kanun ile Kırşehir'e bağlı ilçe olarak kurulmuştur.
[10] 27.05.1933 tarihli ve 2411 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 2197 sayılı Kanun ile Aksaray vilâyeti lağvolunmuş Ürgüp kazası ise Kayseri vilayetine kaza olarak aktarılmıştır.

Köylerin ilçelere dağılımı incelendiğinde ise Gülşehir ilçesi 31 köy ile ilk sırada yer almaktadır. Gülşehir'i ise sırasıyla Hacıbektaş (30 köy), Kozaklı (27 köy), Ürgüp (23 köy), Avanos (16 köy), Acıgöl (10 köy) ve Merkez ilçe (9 köy) izlemektedir. Nevşehir iline bağlı 153 köy idari biriminin 2016 yılı ADNKS sonuçlarına göre toplam nüfus miktarı 66.010'dur. Bu nüfus il toplam nüfusunun %22,69'una karşılık gelmektedir. En fazla nüfusa sahip üç köy: Karacaören (Acıgöl), 2.416; Çardak (Merkez), 1.982; Suvermez (Derinkuyu), 1.627 nüfusludur. En az nüfusa sahip üç köy ise Küçükyağlı (Kozaklı), 9; Merdanali (Kozaklı), 19 ve Kayı (Hacıbektaş) 29 nüfusludur. İlçelerin sahip oldukları köy nüfusuna göre büyükten küçüğe doğru sıralamaları ise; Ürgüp (10.530), Gülşehir (9.743), Avanos (9.645), Merkez (8.648), Acıgöl (8.521), Derinkuyu (6.588), Kozaklı (6.386) ve Hacıbektaş (5.949)'dur.

13.07.2015 tarihli ve 25874 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 5393 sayılı Belediye Kanunun 4 üncü maddesinde *"nüfusu 5.000 ve üzerinde olan yerleşim birimlerinde belediye kurulabilir"* hükmü ile 442 sayılı Köy Kanununda 2.000 olarak belirtilen nüfus sınırını 5.000 olarak güncelleme ihtiyacının ortaya çıktığı söylenebilir. Bu doğrultuda bir değerlendirme yapıldığında Nevşehir'de 2016 yılı ADNKS nüfus verilerine göre belde durumunda bulunan 15 yerleşim yerinin hiç birisinin nüfusu bu sınırın (belediye kurulması için gerekli olan nüfus şartı) üstünde değildir. Ancak bu idari alanlarda bir belediye teşkilatı bulunduğu için kentsel idari alanlarda değerlendirilmiştir.

Nevşehir ilinde 153 köy idari alanı bulunmaktadır (Tablo-6).

Tablo 6. Nevşehir İline Bağlı Köylerin Nüfusları (TÜİK, 2016 ADNKS)

Sıra No	Köy Adı (İlçe)	Nüfusu	Sıra No	Köy Adı (İlçe)	Nüfusu	Sıra No	Köy Adı (İlçe)	Nüfusu
1	Karacaören (Acıgöl)	2.416	**52**	Sofular (Ürgüp)	453	**103**	Oğulkaya (Gülşehir)	159
2	Çardak (Merkez)	1.982	**53**	Akpınar (Kozaklı)	452	**104**	Akköy (Ürgüp)	152
3	Suvermez* (Derinkuyu)	1.627	**54**	Taşkınpaşa (Ürgüp)	446	**105**	Çiğdem (Hacıbektaş)	147
4	İcik (Merkez)	1.588	**55**	Şahinler (Gülşehir)	439	**106**	Yenice (Hacıbektaş)	143
5	Mustafapaşa* (Ürgüp)	1.452	**56**	Kalecik* (Kozaklı)	436	**107**	Gümüşyazı (Gülşehir)	140
6	Topaç (Acıgöl)	1.361	**57**	Sarıhıdır (Ürgüp)	414	**108**	Karain (Ürgüp)	139
7	Topaklı* (Avanos)	1.292	**58**	Kozluca (Acıgöl)	406	**109**	Dadağı (Gülşehir)	136
8	Mahmat* (Avanos)	1.288	**59**	Köşektaş (Hacıbektaş)	355	**110**	Karaburç (Hacıbektaş)	131
9	Akarca* (Avanos)	1.258	**60**	İğdelikışla (Avanos)	354	**111**	Karacauşağı (Avanos)	127
10	Boğaz (Merkez)	1.230	**61**	Emmiler (Gülşehir)	337	**112**	Hırkatepesidelik (Hacıbektaş)	125
11	Özyayla (Merkez)	1.223	**62**	Gökçetoprak (Gülşehir)	324	**113**	Başköy (Hacıbektaş)	115
12	Başdere (Ürgüp)	1.215	**63**	Eskiyaylacık (Gülşehir)	321	**114**	Taşlıhüyük (Kozaklı)	115
13	Mazı (Ürgüp)	1.206	**64**	Hacıhalilli (Gülşehir)	310	**115**	Karaova (Hacıbektaş)	114
14	Göynük* (Avanos)	1.189	**65**	Fakıuşağı (Gülşehir)	305	**116**	Üçkuyu (Avanos)	110
15	Kuyuluatlar (Derinkuyu)	1.186	**66**	Yeşilöz (Ürgüp)	301	**117**	Hıdırlar (Hacıbektaş)	106
16	Karaburna* (Hacıbektaş)	1.177	**67**	Karakaya (Ürgüp)	300	**118**	İmran (Kozaklı)	104

Sıra No	Köy Adı (İlçe)	Nüfusu	Sıra No	Köy Adı (İlçe)	Nüfusu	Sıra No	Köy Adı (İlçe)	Nüfusu
17	Çayiçi (Kozaklı)	1.136	**68**	Basansarnıç (Merkez)	298	**119**	Hamzalı (Gülşehir)	96
18	Çakıllı (Derinkuyu)	1.123	**69**	Kızılkaya (Gülşehir)	293	**120**	Cağşak (Kozaklı)	96
19	Karahasanlı* (Kozaklı)	1.100	**70**	Çökek (Ürgüp)	288	**121**	Büyükkışla (Hacıbektaş)	94
20	Alacaşar (Merkez)	1.053	**71**	Akçaören (Ürgüp)	263	**122**	Killik (Hacıbektaş)	92
21	İnallı* (Acıgöl)	1.011	**72**	Hasanlar (Hacıbektaş)	262	**123**	Kuruağıl (Kozaklı)	88
22	Abuuşağı* (Gülşehir)	1.005	**73**	Civelek (Gülşehir)	256	**124**	Özce (Kozaklı)	88
23	Özlüce (Derinkuyu)	996	**74**	Yüksekli (Gülşehir)	254	**125**	Demirtaş (Ürgüp)	87
24	Terlemez (Gülşehir)	957	**75**	Dörtyol (Kozaklı)	254	**126**	Akçataş (Hacıbektaş)	86
25	Kurugöl* (Acıgöl)	955	**76**	Yakatarla (Gülşehir)	249	**127**	Gerce (Kozaklı)	83
26	Tepeköy (Acıgöl)	913	**77**	Avuç (Hacıbektaş)	248	**128**	Bağlıca (Acıgöl)	82
27	Doğala (Derinkuyu)	816	**78**	Cemil (Ürgüp)	243	**129**	Mikail (Hacıbektaş)	82
28	Sarılar* (Avanos)	809	**79**	Yeşilli (Gülşehir)	241	**130**	Doyduk (Kozaklı)	80
29	Ağıllı (Acıgöl)	744	**80**	Büyükburunağıl (Hacıbektaş)	241	**131**	Aşıklar (Hacıbektaş)	79
30	İbrahimpaşa (Ürgüp)	725	**81**	Yeşilyurt (Gülşehir)	239	**132**	İltaş (Ürgüp)	78
31	Büyükayhan (Avanos)	685	**82**	Gülpınar (Gülşehir)	234	**133**	Anapınar (Hacıbektaş)	74
32	Ovaören* (Gülşehir)	655	**83**	Güneyce (Derinkuyu)	228	**134**	Yeniyapan (Hacıbektaş)	73
33	Ayvalı (Ürgüp)	646	**84**	Balcın (Merkez)	225	**135**	Boyalı (Ürgüp)	73
34	Çavuşin (Avanos)	639	**85**	Karlık (Ürgüp)	220	**136**	Kisecik (Hacıbektaş)	70
35	Bozca (Avanos)	619	**86**	Boğaziçi (Kozaklı)	211	**137**	Yurtyeri (Hacıbektaş)	67
36	Til (Derinkuyu)	612	**87**	Eğrikuyu (Gülşehir)	210	**138**	Kuyulukışla (Avanos)	65
37	Yeniyaylacık (Gülşehir)	605	**88**	Sadık (Hacıbektaş)	209	**139**	Yamalı (Gülşehir)	65
38	Kızılağıl* (Hacıbektaş)	605	**89**	Bölükören (Gülşehir)	208	**140**	Kapaklı (Kozaklı)	62
39	Ulaşlı (Ürgüp)	602	**90**	Aşağıbarak (Hacıbektaş)	207	**141**	Aktepe (Avanos)	58
40	Karasenir* (Kozaklı)	599	**91**	İlicek (Hacıbektaş)	206	**142**	Büyükağıl (Kozaklı)	57

Sıra No	Köy Adı (İlçe)	Nüfusu	Sıra No	Köy Adı (İlçe)	Nüfusu	Sıra No	Köy Adı (İlçe)	Nüfusu
41	Gümüşkent* (Gülşehir)	594	**92**	Altıpınar (Avanos)	200	**143**	Kaşkışla (Kozaklı)	57
42	Güvercinlik (Merkez)	558	**93**	Yassıca (Kozaklı)	191	**144**	Kütükçü (Hacıbektaş)	54
43	Kayaaltı (Hacıbektaş)	534	**94**	Belbarak (Hacıbektaş)	185	**145**	Hacıfakılı (Kozaklı)	52
44	Şahinefendi (Ürgüp)	534	**95**	Yalıntaş (Gülşehir)	183	**146**	Aylı (Kozaklı)	48
45	Bahçeli (Ürgüp)	521	**96**	Küllüce (Kozaklı)	177	**147**	Karahüyük (Gülşehir)	47
46	Yeşilöz (Gülşehir)	501	**97**	Alkan (Gülşehir)	176	**148**	Alemli (Gülşehir)	41
47	Kanlıca* (Kozaklı)	500	**98**	Abdi (Kozaklı)	174	**149**	Çivril (Hacıbektaş)	39
48	Çiftlikköy (Merkez)	491	**99**	Karacaören (Ürgüp)	172	**150**	Hızıruşağı (Kozaklı)	33
49	Küçükayhan (Avanos)	490	**100**	Belekli (Kozaklı)	165	**151**	Kayı (Hacıbektaş)	29
50	Yuva (Acıgöl)	470	**101**	Çullar (Acıgöl)	163	**152**	Merdanali (Kozaklı)	19
51	Paşalı (Avanos)	462	**102**	Hacılar (Gülşehir)	163	**153**	Küçükyağlı (Kozaklı)	9
							TOPLAM	**66.010**

* işareti ile belirtilen köy idari alanlarının, 22.03.2008 tarihli ve 26824 (Mükerrer) sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanuna eklenen Geçici 1 inci maddesindeki *"(1) Ekli (44) sayılı listede adları yazılı belediyelerin tüzel kişilikleri, ilk genel mahalli idareler seçiminden geçerli olmak üzere kaldırılarak köye dönüştürülmüştür."* hüküm gereğince belediyeleri kapatılmıştır.

Kentsel İdari Alanlar

Ülkemizdeki kasaba ve şehirleri özelde herhangi bir fonksiyonel ayrıma tabi tutmadan genelleştirerek "kentsel yerleşmeler" başlığı altında toplamak mümkündür (Özçağlar, 2005: 9). Kentsel idari alanlar, 5393 sayılı Belediye Kanunu 14 üncü maddesinde belirtilen görev, yetki ve sorumlulukların yerine getirilmesi ile vatandaşlara en yakın ve en uygun yöntemlerle hizmetlerin sunulması amacıyla oluşturulmaktadır. Ülkemizde, mevcut durumda, 81 il merkezi, 921 ilçe belediyesi ve 396 belde belediyesi olmak üzere toplam 1.398 kentsel idari alan bulunmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017).

Belediyelere imar ile sınırlı olarak ve istisnai haller için verilen bir yetki ve görev, zamanla büyük değişiklikler göstermiş, yönetimsel ve mali faaliyetleri de kapsar hale gelmesiyle iki tür belediye görev alanı: belediye sınırları alanı ve mücavir alan) oluşmuştur (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü, 2016: 3). 5393 sayılı Belediye Kanunun 6 ncı maddesinde ve 23.07.2004 tarihli ve 25531 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun 5 inci maddesinde belediye sınırlarının tanımı yapılmaktadır. Belediye sınırlarının, 5393 sayılı Belediye Kanununun 6 ncı maddesinde belediye meclisinin kararı ve kaymakamın görüşü üzerine valinin onayı ile kesinleşeceği ve kesinleşen sınırların zorunlu nedenler olmadıkça beş yıl süre ile değiştirilemeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca *mücavir alan"* kavramı, 09.05.1985 tarihli ve 18749 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan İmar Kanununun 5 inci maddesinde belediyelerin kontrol ve mesuliyeti altına verilmiş olan alanları belirtmek üzere tanımlanmıştır. Mezkûr kanunun 45 inci maddesinde ise mücavir alan sınırlarının belediye meclisi ve il idare kurulu kararına dayanarak vilayetlerce Çevre ve

Şehircilik Bakanlığına gönderileceği ve Bakanlığın bunları inceleyerek aynen veya değiştirerek tasdik etmeye veya değiştirilmek üzere iadeye yetkili olduğu belirtilmiştir.

Nevşehir ilinde 1 il merkezi, 7 ilçe merkezi ve 15 belde belediyesi olmak üzere 23 kentsel idari alan bulunmaktadır. Kırşehir-Nevşehir-Niğde-Aksaray Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planına göre Nevşehir ilinde bulunan kentsel idari alanların belediye sınırları toplamda 83,59 km^2 olduğu görülür iken (bu alan, il yüzölçümünün %1,53'üne tekabül etmektedir) mücavir alanlar esas alındığında ise toplamda 48,99 km^2 (bu alan, il yüzölçümünün %0,89'una karşılık gelmektedir) olduğu görülmektedir. Kentsel idari alanlar, ilin yüzölçümünde oransal olarak bu kadar az yer kaplamasına karşılık bu alanlarda toplam nüfus 224.885 kişi olup, bu miktar il toplam nüfusunun %77,31'ini oluşturmaktadır (Tablo-7 ve Tablo-8).

Tablo 7. Nevşehir İlindeki İlçelerin Yüzölçümü, Nüfus Özellikleri ve Üst İdari Birime Uzaklıkları

İlçe Adı	İlçe Merkezi Toplam Nüfusu	İlin Toplam Nüfusuna Oranı (%)	Yüzölçümü (km^2)	Nüfus Yoğunluğu (kişi/km^2)	İl Merkezine Uzaklığı (km)
Acıgöl	5.797	1,99	456	12,71	20
Avanos	13.436	4,62	995	13,50	18
Derinkuyu	10.877	3,74	473	23	29
Gülşehir	12.128	4,17	879	13,80	17
Hacıbektaş	5.174	1,78	750	6,90	45
Kozaklı	7.487	2,57	772	9,70	92
Merkez	102.997	35,41	574	179,44	-
Ürgüp	21.080	7,25	587	35,91	22

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu 2016 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarına ait veriler ile Harita Genel Komutanlığının 2014 yılında 1:1.000.000 ölçekli Türkiye Mülki İdare Bölümleri Haritasından yararlanarak hesapladığı yüzölçümleri ile Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü YerelNET üzerindeki verilerden faydalanılmıştır.

Tablo 8. Nevşehir İlindeki Beldelerin Bağlı Oldukları İlçeler, Nüfus Özellikleri ve Üst İdari Birimlere Uzaklıkları

Bağlı Olduğu İlçe	Belde Adı	2016 Yılı Nüfusu	İl Merkezine Uzaklığı (km)	İlçe Merkezine Uzaklığı (km)
Acıgöl	Karapınar	2.878	98	14
	Tatların	2.091	22	12
Avanos	Çalış	1.939	67	45
	Kalaba	4.446	51	34
	Özkonak	3.451	40	50
Merkez	Çat	2.518	7	7
	Göre	2.397	6	6
	Göreme	2.059	13	13
	Kavak	2.671	14	14
	Kaymaklı	4.396	21	21

	Nar	3.932	3	3
	Sulusaray	2.151	10	10
	Uçhisar	4.002	5	5
Ürgüp	Ortahisar	3.362	16	7
TOPLAM		**45.909**		

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu 2016 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarına ait veriler ile Harita Genel Komutanlığının 2014 yılında 1:1.000.000 ölçekli Türkiye Mülki İdare Bölümleri Haritasından yararlanarak hesapladığı yüzölçümleri ile Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü YerelNET üzerindeki verilerden faydalanılmıştır.

Sonuç, Tartışma Ve Öneriler

Nevşehir ili, İç Anadolu Bölgesinin güneydoğusunda Orta Kızılırmak Bölümünde ve Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre TR7 Orta Anadolu Düzey-I Bölgesi, TR71 Kırıkkale Düzey-II Bölgesinde yer almakta olup, Yozgat, Kayseri, Niğde, Aksaray ve Kırşehir ile sınırı bulunmaktadır. Nevşehir ili; 5.485 km^2 yüzölçümü ile illerimiz arasında 63. sırada, 2016 yılı ADNKS nüfus verilerine göre 290.895 kişilik nüfus miktarı ile de 60. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin nüfus yoğunluğu 104 kişi/km^2 iken Nevşehir ilinin nüfus yoğunluğu 54 kişi/km^2 olup Türkiye ortalamasının altındadır.

Nevşehir ilinin, halihazırda 1 il merkezi, 7 ilçe merkezi, 15 belde belediyesi olmak üzere 23 kentsel idari alanı ve 153 köy idari alanı bulunmaktadır. 153 köy idari alanın ilçelere göre dağılımı ise Gülşehir (31 köy), Hacıbektaş (30 köy), Kozaklı (27 köy), Ürgüp (23 köy), Avanos (16 köy), Acıgöl (10 köy) ve Merkez ilçedir (9 köy). Nevşehir iline bağlı köylerin 2016 yılı ADNKS verilerine göre toplam nüfusu 66.010 kişidir. Bu nüfus, il toplamının %22,69'una karşılık gelmektedir.

Nevşehir'de bulunan 23 kentsel idari alanın belediye sınırları toplamı 83,59 km^2, mücavir alanları toplamı ise 48,99 km^2'dir. Kentsel idari alanlarda 2016 yılı nüfus verilerine göre 224.885 kişi yaşamakta olur, bu toplam il nüfusunun %77,31'ini oluşturmaktadır. Nevşehir ilçelerinin yüzölçümlerine göre sıralaması ise Avanos (995 km^2), Gülşehir (879 km^2), Kozaklı (772 km^2), Hacıbektaş (750 km^2), Ürgüp (587 km^2), Merkez (574 km^2) ve Acıgöl (456 km^2) şeklindedir. Nüfus miktarları bakımından ise en fazla nüfusa sahip ilçe Merkez (102.997), en az nüfusa sahip ilçe ise Acıgöl (5.797) kişidir.

Demiröz'ün (1990), *"Bölge Valiliği Üzerine"* adlı çalışmasında ülkemizdeki idari yönetim yapısındaki çarpıklığı düzeltebilmek için, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana çeşitli girişimlerde bulunulduğu fakat bunların hiç birisinin, başarıya ulaşamadığını ifade etmiştir.

Özçağlar (2005), *"Türkiye'de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi"* isimli makalesinde "zararın neresinden dönülse kârdır." sözünün haklılığına inanarak yönetimde coğrafyadan yararlanmak gerektiğini vurgulamıştır.

Koday'ın (2009), *"İdari Coğrafya Özellikleri Bakımından Aziziye Metropol İlçesi"* adlı çalışmasında Türkiye'nin mülkî idari bölünüşünde bölgenin coğrafi bütünlüğüne pek dikkat edilmediğini, bunun sonucunda da idari merkezlerin çoğu zaman idari bağımlılıktan öteye gidemediğini belirtmiştir.

Yazıcı vd. (2010), *"Coğrafî Faktörlerin Mülki Yapılanma Üzerindeki Etkilerine Bir Örnek: Afyonkarahisar İli"* isimli çalışmada Afyonkarahisar il sınırlarının coğrafî nitelik taşımamasının verimli ekonomik yatırımların planlama ve uygulamasını güçleştiren bir özellik olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla belli bir plan çerçevesinde sınırları coğrafi nitelik taşımayan illerimizin yönetim alanlarının, günümüz bilimsel ve teknolojik imkânlarıyla yeniden belirlenmesi gerektiğine işaret etmişlerdir.

Koday ve Erhan (2013), *"Rize İlinin İdari Coğrafya Analizi"* isimli makalesinde Rize ilinin tarihsel süreçte geçirdiği idari değişikleri incelemiş ve ülkemizin her ilinin kendine özgü ayrı bir coğrafî yapısı olduğundan hareketle bu tip çalışmaların ülkemizin daha iyi tanınması bakımından faydalı olacağını belirtmişlerdir.

Ülkemizin idari bölünüşü oluşturulurken mevzuatın çizmiş olduğu çerçevede hareket edilmektedir; ancak bu belirlemeler yapılırken zaman ve mekâna bağlı olarak ortaya çıkan coğrafî gerçekler göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

130 İlçe Kurulması Hakkında Kanun. (1990). *T.C. Resmî Gazete,* 20253, 20 Mayıs 1990.

4 İl ve 5 İlçe Kurulması Hakkında Kanun. (1989). *T.C. Resmî Gazete,* 20202, 21 Haziran 1989.

5442 Sayılı İl İdaresi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun. (1964). *T.C. Resmî Gazete,* 11709, 22 Mayıs 1964.

Akkuş Mutlu, S. (2015). Eski Çağ'da Nevşehir Bölgesi. (Editör: İlyas Gökhan). *Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu.* Kahramanmaraş: Fatih Basımevi.

Albert, G. (1962). *Niğde Tarihi* (Çeviren: Ahmed Akif Tütenk). Ankara: Bengi Matbaası.

Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş (Anadolu'nun İdari Taksimatı).* Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Bazı Vilayetlerin İlgası ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun. (1933). *T.C. Resmî Gazete,* 2411, 27 Mayıs 1933.

Belediye Kanunu. (2005). *T.C. Resmî Gazete,* 25874, 13 Temmuz 2005.

Bölgesel İstatistiklerin Toplanması, Geliştirilmesi, Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Analizlerinin Yapılması, Bölgesel Politikaların Çerçevesinin Belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine Uygun Karşılaştırılabilir İstatistiki Veri Tabanı Oluşturulması Amacıyla Ülke Çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının Tanımlanmasına İlişkin Hakkında Karar. (2002). *T.C. Resmî Gazete,* 24884, 22 Eylül 2002.

Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004). *T.C. Resmî Gazete,* 25531, 23 Temmuz 2004.

Demiröz, A. (1990). Bölge Valiliği Üzerine. *Amme İdaresi Dergisi*(23 / 4), 55-70.

Duran, Y., Aladağ, C. ve Tapur T. (2016). Niğde İlinin İdari Coğrafya Analizi. *1st International Academic Research Congress,* 2187-2196.

Efe, M., ve Sılaydın Aydın, B. (2009). İdari Sınırlara Dayalı Plânlamanın Değiştirilebilirliği ve Havza Temelli İl Sınırları Önerisi. *Ege Coğrafya Dergisi, 18*(1-2), 73-84.

Gökhan, İ. ve Şendil, A.F. (2015). Muşkara'dan Nevşehir'e. (Editör: İlyas Gökhan). *Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu.* Kahramanmaraş: Fatih Basımevi.

İl İdaresi Kanunu. (1949). *T.C. Resmî Gazete,* 7236, 18 Haziran 1949.

Karagel, H. (2010) *Türkiye'de İdari Alanların Belirlenmesi ve Sorunları: Sumbas Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Karagel, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Planlamalarında Planlama Birimi Olarak Bucaklar. Uluslararası Katılımlı Coğrafya Kongresi, İstanbul.

Karagel, H. (2012). *Mülki İdare Sınırlarının Belirlenmesi İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar ve Türkiye'deki Geçerli Uygulamalar.* Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) VII. Coğrafya Sempozyumu, Ankara.

Karagel, H. ve Üçeçam Karagel, D. (2014). Türkiye'de İdari Yapılanma Sürecinin Coğrafya Analizi (1923-2013). *European Journal of Research on Education*, 2 (special issue), 10-32.

Karagel, H.; Üçeçam Karagel, D. (2010) *A Geographical Approach to Amendments and Arrangements in Administrative Divisions of Turkey in Republic Period,* Dimitrie Cantemir University Of Targu Mureş International Symposium, 549-556.

Karakaya, M. (2007). *Seyahatnamelerde Nevşehir.* Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

Kartal, N. (2014). İl Sistemine Geçiş Sorunsalı: Türkiye'de 1864 Vilayet Nizamnamesi ile İl Sistemine Geçilmiş midir? *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10*(23), 279-294.

Kırşehir Vilayetinin Kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında (Nevşehir) Adiyle Yeniden Bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun. (1954). *T.C. Resmî Gazete,* 8748, 07 Temmuz 1954.

Koday, Z. (2009). İdari Coğrafya Özellikleri Bakımından Aziziye Metropol İlçesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(2), 67-80.

Koday, Z. ve Erhan, K. (2013). Rize İlinin İdari Coğrafya Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 50, 39-54.

Koday, Z., ve Erhan, K. (2008). Erzurum İlinin İdari Coğrafya Analizi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(41), 231-248.

Köy Kanunu. (1924). *T.C. Resmî Gazete,* 68, 7 Nisan 1924.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (2016). *İllerimize Ait Resmi İstatistik Verileri*. Meteoroloji Genel Müdürlüğü: https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=A&m=NEVSEHIR adresinden alındı (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2016).

Metin, R. (2015). XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Muşkara (Nevşehir) 'da Nüfus ve Yerleşme. (Editör: İlyas Gökhan). *Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu.* Kahramanmaraş: Fatih Basımevi.

Muşmal, H. (2013). XVIII. Yüzyılda Beyşehir Sancak Yönetimi ve Yöneticileri. (Edt: H. Bahar) *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof.Dr. Nejat Göyünç'e Armağan* (s. 365-392). Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Nevşehir Belediyesi (2014). *Bir Şehrin Doğuş Hikayesi: Nevşehir-i Dilara (Belgelerle Nevşehir'in Kuruluşu).* Nevşehir: Simtel Ofset ve Matbaacılık.

Nevşehir Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. (2016). *Nevşehir İli 2016 Yılı Çevre Durum Raporu.* Nevşehir: Nevşehir Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.

Nevşehir Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. (2017). *Nevşehir'in tarihi*. Nevşehir Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü: http://www.csb.gov.tr/iller/nevsehir/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=3080 adresinden alındı (Erişim Tarihi: 01 Eylül 2017).

Nevşehir Valiliği. (2016). *Coğrafya Yapı.* Nevşehir Valiliği: http://www.nevsehir.gov.tr/kurumlar/nevsehir.gov.tr/ilimizrehber/cografiyapi.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 01 Eylül 2017).

Özcan, K. (2005). Ortaçağda Anadolu'nun İdarî Coğrafyasına Bakış Anadolu'da Selçuklu İdarî Birimleri. *Coğrafî Bilimler Dergisi, 3* (1), 73-99.

Özçağlar, A. (1996). Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler. *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırmaları Dergisi*(12), 7-25.

Özçağlar, A. (2005). Türkiye'de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi. *Coğrafî Bilimler Dergisi, 3*(1), 1-25.

Özçağlar, A. (2015). *Yönetsel Coğrafya* (1. Basım). Ankara: Nika Yayınevi.

Özdemir, M., ve Kardoğan, S. (1996). Türkiye'de İl Merkezlerinin Coğrafî Mekânla İlişkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(2), 271-291.

Özözen Kahraman, S. (2004). Türkiye'de Yerleşim Birimlerinde İdari Statü Değişikliğinin Seçimlere Yansıması. *Ege Coğrafya Dergisi, 13*(1-2), 59-71.

Öztürk, İ. (2008). *Niğde Sancağı (İdari ve Demografik Yapı) (1868-1923).* Konya: Kömen Yayınları.

Sanal, R. (1998). Tarihi Gelişimi İçerisinde Türk Anayasalarında Genel Yönetimin Taşra Örgütüne İlişkin Düzenlemeler ve Yönetim Desenindeki Değişmeler. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 6*(22), 173-200.

Şaşmaz, M. (2014). *Türkiye'nin İdarî Taksimatı (1920-2013).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şıkoğlu, E. (2017). *Nevşehir Şehir Coğrafyası.* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü. (2016). *Mücavir Alan Tekliflerine İlişkin Kılavuz.* T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı: http://www.csb.gov.tr/gm/mpgm/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=102 adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02 Eylül 2017).

T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü İl İdaresi Daire Başkanlığı İl İdaresi ve Mülki Bölümler Şubesi. (2013, Kasım 29). *İl ve İlçe Kuruluş Tarihleri.* T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü: http://www.illeridaresi.gov.tr/il-ve-ilce-kurulus-tarihleri adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02 Eylül 2017).

T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü. (2016). *Yıllara Göre Mülki İdare Bölümleri*. http://www.illeridaresi.gov.tr/yillara-gore-mulki-idare-bolumleri adresinden alındı (Erişim Tarihi: 01 Eylül 2017).

T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü. (2017). *Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri.* https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2017).

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu. (1921). *T.C. Resmî Gazete,* 1, 07 Şubat 1921. Türkiye Büyük Millet Meclisi: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm adresinden alındı (Erişim Tarihi: 29 Ekim 2016).

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu. (1924). *T.C. Resmî Gazete,* 71, 24 Mayıs 1924. Türkiye Büyük Millet Meclisi: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm adresinden alındı (Erişim Tarihi: 29 Ekim 2016).

Toroğlu, E. (2012). *Bir Osmanlı Şehir Tesisi: Nevşehir.* 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, 17-40.

Türkiye Cumhuriyeti Anayayası. (1961). *T.C. Resmî Gazete,* 10859, 20 Temmuz 1961. Türkiye Büyük Millet Meclisi: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02 Eylül 2017).

Türkiye Cumhuriyeti Anayayası. (1982). *T.C. Resmî Gazete,* 17863, 09 Kasım 1982. Türkiye Büyük Millet Meclisi: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02 Eylül 2017).

Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2016.* http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=24638 (Erişim Tarihi: 02 Eylül 2017).

Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsü . (1961). *Türkiye'de İdari Reform Çalışmaları - Türkiye'nin İdarî Taksimatı.* Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık.

Üçeçam Karagel, D. (2008). *Kadirli İlçesinin Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Yazıcı, H., Koca, N. ve Koca, M.K. (2010). Coğrafî Faktörlerin Mülki Yapılanma Üzerindeki Etkilerine Bir Örnek: Afyonkarahisar İli. *Amme İdare Dergisi, 43* (3), 109-124.

Yazıcı, H., Koca, N., ve Koca, M. (2010). Coğrafi Faktörlerin Mülki Yapılanma Üzerindeki Etkilerine Bir Örnek: Afyonkarahisar İli. *Amme İdaresi Dergisi, 43*(3), 109-124.

Yeniden (78) Kaza Kurulması ve İzmir Vilayetine Bağlı Kuşadası Kazasının Aydın Vilayetine Bağlanması Hakkında Kanun. (1957). *T.C. Resmî Gazete,* 9644, 27 Haziran 1957.

Yeniden 15 İlçe Kurulması Hakkında Kanun. (1947). *T.C. Resmî Gazete,* 6635, 18 Haziran 1947.

Yiğit, A. (2000). *Türkiye'de Daha Kullanışlı Coğrafi Bölgeler Oluşturma Gerekçeleri ve Öneriler*. 9. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, Trabzon, 514-528.

Yiğit, A. (2006). *Geçmişten Günümüze Türkiye'yi Bölgelere Ayırma Çalışmaları ve Yapılması Gerekenler*. IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara, 33-44.

ESTETİK BEDENDEN TÜKETİCİ BEDENE: TARİH BOYUNCA BEDEN KAVRAMINA BAKIŞ[1]

Dr. Duygu Özakın

duyguozakin@hotmail.com

Özet

Beden, yüzyıllar boyunca fiziksel varlığından öte anlamlara sahip olmuştur. Bireysel bir olgu olmanın yanı sıra toplumsal bir yapı olarak görülen beden, devletin üzerinde hak sahibi olduğu bir nesneye dönüşmüştür. İnsan bedenine müdahalenin politik dayanaklarını anlayabilmek için, bedeni kontrol altına alarak toplumu dönüştürme fikrini besleyen tarihi olaylardan yola çıkmak gerekir. Antik Çağ'da bedenin fiziksel güç ve estetik görünüm; Orta Çağ'da ise günahtan arınma ve çileciliğin yüceltilmesi adına terbiyesine dek dayandırılan bu müdahaleler, devlet politikasının parçası olma ve kitlesel bir dönüşüm projesine hizmet etme niteliklerine, Aydınlanma sonrası modernleşme hareketleriyle kavuşacaktır. Postmodern dönemde ise beden, tüketim toplumunun idare edilmesindeki en önemli araçlardan birine dönüşecektir.

Antik Çağ'dan günümüze iktidar mekanizmalarının bedeni yönetmesinin, dönüştürmesinin, işlevselliğini keşfederek politikanın önemli bir ayağı haline getirmesinin tarihini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, beden politikalarının teorize edilmesi için bedene ilişkin felsefe ve sosyoloji kuramlarına başvurulmuştur. Tarih boyunca beden kavramına bakışın nasıl şekillendiğini açıklamak üzere, süreç "Antik Çağ: Güçlü ve Estetik Beden, Orta Çağ: Günahkâr Beden, Aydınlanma ve Sanayi Devriminden Modernizme: Makine Beden ve Postmodernizm: Tüketici Beden" başlıkları altında dört döneme bölünerek incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: beden politikaları, bedenin tarihi, beden sosyolojisi, beden felsefesi.

FROM AESTHETIC BODY TO CONSUMER BODY: APPROACHES TO THE CONCEPT OF BODY THROUGHOUT THE HISTORY

Abstract

The body has had meanings beyond its physical existence for centuries. In addition to being an individual phenomenon, the body, which is seen as a social structure, has turned into an object for the state. In order to understand the political bases of intervention in the human body, it is necessary to mark historical events that feed the idea of transforming society by controlling the body. The intervention in the body in the Antiquity is related to physical strength and aesthetic appearance while in the Middle Ages it is related to training for purification of sins. The intervention will be the part of the state policy and will serve as a mass transformation project by modernization movements after the Age of Enlightenment. In the postmodern period, the body will become one of the most important means of managing the consumer society.

This study aims to reveal the history of power mechanisms' management and conversion of the body and becoming body an important footstep of politics by exploring its functionality from Antiquity to the present. Theories of philosophy of the body and sociology of the body have been applied to the study to theorize body politics. In order to explain how the view of body concept has been shaped throughout history, the process is divided into four periods: "Antiquity: Strong and Aesthetic Body, Medieval Ages: Sinful Body, From Enlightenment and Industrial Revolution to Modernism: Body-Machine and Postmodernism: Consumer Body".

Key words: body politics, history of the body, sociology of the body, philosophy of the body.

[1] Bu çalışma, 2017 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. Hülya Argunşah danışmanlığında tamamlanmış olan *Rus ve Türk Edebiyatlarında Beden Politikaları (1900-1940)* başlıklı doktora tezinin kavramsal çerçevesini oluşturan ilk bölümünü temel almaktadır.

Tarih Boyunca Beden Kavramına Bakış

Beden, yüzyıllar boyunca fiziksel varlığından öte anlamlara sahip olmuştur. Bireysel bir olgu olmanın yanı sıra toplumsal bir yapı olarak görülen beden, devletin üzerinde hak sahibi olduğu bir nesneye dönüşmüştür. İnsan bedenine müdahalenin politik dayanaklarını anlayabilmek için, bedeni kontrol altına alarak toplumu dönüştürme fikrini besleyen tarihi olaylardan yola çıkmak gerekir. Antik Çağ'da bedenin fiziksel güç ve estetik görünüm; Orta Çağ'da ise günahtan arınma ve çileciliğin yüceltilmesi adına terbiyesine dek dayandırdığımız bu müdahaleler, devlet politikasının parçası olma ve kitlesel bir dönüşüm projesine hizmet etme niteliklerine, modernleşme hareketleriyle kavuşacaktır. Postmodern dönemde ise beden, tüketim toplumunun idare edilmesindeki en önemli araçlardan birine dönüşecektir.

20. yüzyılda beden politikaları, kadın eğitiminin önem kazanması ve kadınların özellikle savaş zamanında bedensel emeğinden istifade edilmesi için istihdama katılımının önünün açılması, doğum teşvik politikaları, anneliğin yüceltilmesi ve ideal ailenin vurgulanması ile gündeme taşınır. Ülkelerin spora ve sağlıklı bireyler yetiştirmeye verdikleri önem, hatta bu kamu sağlığı siyasetinin (yüzyıl başında dünyanın modernleşme sürecindeki pek çok ülkesinde olduğu gibi) öjenik bir eğilim kazanması ve 'hastalıklı' ve 'anormal' kabul edilen bireylerin ayıklanması, modernleşme hareketleri paralelinde yaygınlık kazanan uygulamalarla şekillenir. Bu uygulamalar, tıbbi söyleme dayandırılmaktadır. Sosyolog Murat Arpacı (2014), "tıbbi söylemin nüfus üzerinde iktidar alanının kurulmasında ve siyasetin toplumsal bedeni şekillendirmesinde etkili bir konuma sahip" olduğunu belirtir (s.155). Böylelikle insan bedeni toplumsal olana dâhil edilir, çokluğun yararına olacak şekilde nesneleştirilir ve bireyselliğinden uzaklaştırılır.

"Cinselliğin Postmodernizmi" adlı çalışmasında sosyolog Yasin Aktay (1996), "koca bir dinler tarihinin; koca bir siyasal düşünceler tarihinin; hatta tüm insanlık tarihinin bedenlerimiz üzerinde ve ona organlar yapıştırmak suretiyle işleyen bir 'iktidar ve beden diyalektiği' şeklinde okunabileceğini" söyler. Bedenlerimiz olmadan fiziksel yaşamımızı sürdüremeyiz, yaşıyor olmamızın birincil kıstası canlı bir bedene sahip olmamızdır. Zihinsel birikimimizin ve kendimizi topluma ifade edebilmemizin ilk adımı da yine bedensel olarak dünyada yer edinmemizden geçer. Sosyolog Ejder Okumuş'a (2011) göre: "Beden, insanın insan olarak görünme aracıdır. Bu mânâda insanı insan kılan, onun bedenidir. O nedenle toplumsal bir varlık olarak insan, bedenle toplum sahnesine çıkar" (s.47).

Beden politikaları tarihi, başta Fransız düşünür Michel Foucault (1926-1984) olmak üzere, sıklıkla Batılı düşünürlerin kaleminden teorize edildiğinden, bu alanda yapılan çalışmaların büyük bölümü, beden ve iktidar ilişkilerinin dinî temellerini Hristiyanlığa dayandırır. "Beden düşüncesi toplumsal ve siyasal düzenin merkezî bir metaforu konumundadır. Beden ilk önce kilisenin temel metaforu olmuş, daha sonra kapitalizmin ve siyasi kurumların modeli haline gelmiştir" (Saygılı, 2005, s.334). Foucaultcu bakıştan yola çıkan bu görüşe göre beden, toplumsal düzeni sağlama gücü bulunan mekanizmaların odağında yer almıştır. "Bedenin iktidar çatışmalarının bir alanı olarak görülmesi, onun doğrudan kendi varlığının tarihsel seyrine de etki etmiştir. Bu yanı, çoğunlukla bedenin hep kendinden başka şeyleri göstermekle yükümlü kılınmış bir metafor boyutunu öne çıkarır" (Aktay, 2003). Çalışma boyunca odak noktamız, bedene atfedilen toplumsal ve siyasal yükün, kitlelerin bedenleri ile itaatkârlığını eşzamanlı olarak nasıl düzenlediği olacaktır.

Bedenin tarihini ele alırken kronolojik olarak ve paradigma değişimleri açısından Antikçağ-Ortaçağ-Aydınlanma-Postmodernizm ayrımı, beden odaklı zihniyet dönüşümünü net biçimde ortaya koymaktadır. Sosyolog Anthony Synnott'ın 1993 tarihli *The Body Social: Symbolism, Self and Society* adlı eseri, beden politikaları, beden sosyolojisi ve beden felsefesi çalışmalarında başvurulan temel kaynaklardan biri olarak, beden algısındaki belirli kırılma noktalarına işaret etmektedir. Bedenin tarihini dört temel dönemde ele alırken, Synnott'ın benzer ayrımı da bizi desteklemiştir.

Antik Çağ: Güçlü ve Estetik Beden

M.S. 5. yüzyılda dek süren Antik Çağ'da estetik anlamda kusursuz beden arayışı, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi sonrası kusursuz bir makine gibi işleyen beden kabulüne zemin hazırlayacaktır. İdeal vatandaşın kusursuz bedenine, Antik Çağ boyunca güç ve estetiğin teminatı sporla erişilmeye çalışılır.

Spor faaliyetleri, faydalı birer vatandaş olabilmenin ödevi olarak, dönemin filozofları tarafından devlet görevi olarak tanımlanır:

> "Sporun toplumsal bir aktivite olarak sosyal hayatın içinde konumlanması çok eski tarihlere dayanmaktadır. Bu konudaki bilinen en eski yazılı belgeler Antik Yunan'a aittir. Antik Yunan'da eril bir faaliyet olarak beliren spor, güçlü ve sağlıklı olarak tanımlanan insan (erkek) bedeninin elde edilmesi için zorunlu bir etkinliktir ve otoriteler tarafından belirlenmiş meşru bir faaliyettir. Platon'un Devlet eserinde belirttiği gibi bedenin en sağlıklı ve muntazam doğasına uygun formuna erişmesi için bedenin spor ile eğitimi zaruridir" (Topaloğlu, 2010, s.251-276).

Antik Çağ, yerleşik düzene geçen toplulukların devlet olgusunu tartıştıkları, düzenlemeye ve pratiğe dökmeye çalıştıkları bir dönemi ifade eder; politikanın kuramı ve pratiği, filozofların birincil düşünsel uğraşıdır. İdeal devletin sürdürülebilirliğinin teminatı ise, bedeni ve zihni ile bir bütün olarak halktır. Böylelikle Platon (M.Ö.427-M.Ö.347) ve Aristoteles'in (M.Ö.384-M.Ö.322) görüşleri başta olmak üzere, devlet düşüncesinde beden, belirleyici bir unsur olmuştur. Siyasal düşünce tarihi ve biyopolitika alanında çalışan Profesör Mika Ojakangas'a göre, "Platon ve Aristoteles'in politik kategorileri, aynı zamanda biyopolitik kategorilerdir" (Kartal, 2016, s.8.). Bu düşünürlerin eserlerinde, ırkçılıktan öjeniye pek çok ötekileştirme ve ayıklama politikasının temellerine rastlanır.

Platon'un *Devlet* eserinde "yurttaşların cinsel davranışlarının politik ve idarî denetimi, bireylerin doğuştan gelen zihinsel ve fiziksel özelliklerine göre ayrı katmanlara bölünmesi, mayası en iyi olanların yetiştirilmesi" önerilir. *Yasalar* eserindeyse, "denetimin tüm toplumsal alanı kuşatması, gözetimin aralıksız yerine getirilmesi için sürekli nöbet sisteminin hayata geçirilmesi, çocuk olsun yetişkin olsun her yaşta insanın acılarının, hazlarının ve arzularının gözlemlenmesi, bekârlığın suç unsuru haline getirilmesi" (Kartal, 2016, s.13) gibi doğrudan bireyin özel alanını gözetlemeye ve düzenlemeye yönelik temalar yer alır. 20. yüzyılda sistematikleşecek olan ayıklama politikalarının ve gözetleme toplumuna ilişkin kavramsallaştırmaların en erken örnekleri kabul edilebilecek bu metinler, faydacı yaklaşımlarıyla kusursuz bireylerden kusursuz topluma giden yolun kılavuzu olarak kabul görmüşlerdir.

Bedenin terbiye edilmesi, gözetlenmesi ve gerektiğinde hapsedilmesine ilişkin 20. yüzyıl devlet politikaları olarak bilinen uygulamaların, kaynağını Antik Çağ'dan aldığı görülmektedir. Platon nüfusun nicelik olarak denetlenmesi fikrini desteklemiş, devlet politikasının asıl alanının, 'canlının alanı' olduğuna vurgu yapmıştır. "[İyi bir devlet adamının sahip olması gereken] asil bilgi, mimarınki gibi cansız nesneleri idare etmek üzerine değildir; bu bilgi daha soylu bir bilgidir, çünkü yaşayan varlıklar üzerine yoğunlaşmakta ve iktidarını bunlar üzerinde uygulamaktadır" (Ojakangas, 2016, s.30). Bu noktada, pastoral ve modern iktidarın inşasından çok daha önce, modern iktidarın temizlik stratejilerinin temellerinin atıldığını görürüz. Ojakangas'ın, yukarıda alıntıladığımız "Platon ve Aristoteles'in politik kategorilerinin aynı zamanda biyopolitik kategoriler olduğuna" dair vurgusu burada önem kazanır.

Platon düşüncesinde bireysel haklar, devletin bekası adına ikinci plana itilir. Çokluğun selameti için, sağlıksız bireylerin ayıklanması kökten çözüm yolu olarak sunulur. Platon, "seçici üreme ve sağlıklı olmayanı öldürmenin ırk için daha iyi olabileceği ve ancak bu türden bir iyileşmenin iyi düzenlenmiş, adil ve mutlu bir toplumu beraberinde getireceği düşüncesine yaslanan devlet ırkçılığı biyopolitikasının müjdecisidir" (Ojakangas, 2016, s.46). Toplum için neyin daha iyi olabileceğinin iktidarca belirlenmesi fikri, 20. yüzyıl devlet politikalarını da biyopolitikleştirecek düşünsel temeli atmıştır.

"Gürbüz ve Yavuz Evlatlar": Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor (2014) adlı çalışmasında araştırmacı Yiğit Akın, Platon'un 'negatif öjenik' yaklaşımından şöyle söz eder: "Dışarıdan müdahalelerin kalıtım sürecini değiştiremeyeceği varsayılır. Toplumun seçilmiş üyelerine üreme izni verilirken, bedensel ve zihinsel olarak kusurlu olanların ise üreme sürecinden elenmesi yolu önerilir" (s.114).

Platon gibi Aristoteles'in de, nüfus denetimine dair erken çözüm önerileri ortaya koyduğunu görüyoruz. Aristoteles'e göre, "devlet için üzerine düşünülmesi gereken şeyler arasında ilk sırada gelen, insan nüfusu, onun niceliği ve doğal niteliğidir" (Ojakangas, 2016, s.30). Aristoteles'in biyopolitik görüşleri, beden odaklı olmalarının yanı sıra, kadını ötekileştiren söylemin de resmî ve yaygınlaşmış bir ayağını temsil eder. Aristoteles, kadını 'sakat erkek' olarak yorumlamasıyla, düşünce tarihinde

‘antifeminist’ izler bırakmış ve Orta Çağ filozoflarından Aquinolu Thomas’ı (1225-1274) da etkilemiştir. Aristoteles’e göre kadınlık, ‘erkeklikten yoksun olma’ durumudur. Kadın bedeni ise, erkek bedeninin normlarına uygun olamayan bedeni ifade eder. Aristoteles’e göre, erkeklik aktif, kadınlık pasiftir; erkeklik manevî, kadınlıksa maddidir. (Horowitz, 1976, p.184). Burada, düşünürün erkeği zihinsel ve kültürel ilerlemeyle; kadını ise doğa ve tensellikle ilişkilendirdiği için manevî-maddi ayrımına gittiği görülür. Aristoteles’in politik cinsiyetçiliği, döneminde pek çok insanın toplumsal cinsiyet rollerinin uygun dağılımına ilişkin görüşlerini etkilemiştir.

Eski Yunan dilinde hayatı karşılamak üzere iki sözcük kullanılır: ‘Zoé’ (bütün canlı varlıkların karakteristiği olarak biyolojik yaşam) ve ‘bios’ (sosyal ve politik olarak aktif insanlara özgü olan toplumsal yaşam). Zoé’nin bios’a dâhil olmasıyla, özel yaşam toplumsal yaşama dâhil edilir (Харкевич и Касаткин, 2011, с.219). Bu durum, özel alanın kamusal alan gibi denetim altında tutulmasına neden olmuştur. Bu müdahalenin hedefinde ise canlının kamu yararına gözetlenen bedeni yer almıştır.

Antik dünya görüşünde makrokozmos, bütünüyle dünya ve doğa iken, mikrokozmos insandır, bireydir. Antik dönemde dünya bir beden olarak algılanır. Tanrılar ve insanlar gibi kozmosun kendisi de yaşayan bir beden olarak kabul görür. Antik dünya, evreni koca bir beden olarak algılamanın yanında, yeryüzündeki her canlı varlığa da bir heykel gözüyle bakar. Antik Yunan deyince ilk akla gelen orantılı ve güçlü bedenlerin, daha ziyade heykel sanatı aracılığıyla görsel hafızamıza aktarılması, bu ‘heykelsi’[2] bakışın bir sonucudur. Dönemde heykel sanatına verilen önem ve orantılı beden tutkusu dikkat çekicidir. Antik dünya görüşü ‘heykel gibi’dir, birey, tanrılar ve evren cismanîdir. Ruhanî ve cismanî olan arasında mutlak bir denge aranır. Mermer ya da kile şekil veren heykeltıraş, tanrıya öykünmektedir. Burada, dönemde zanaatın yerini unutmamak gerekir. Antik görüşün ‘heykelsiliği’ dönemin antroposentrizminin/insan merkezciliğinin göstergesidir (Банище, 2015, с.51).

Antik dönemde, yaşama sanatsal bir perspektiften, harmoni arayışıyla bakılmıştır. Antik dünya, güzel sanatlarda kullandığımız anlamıyla, ‘plastik’ bir karakter taşır ve temelinde insan bedeninin uyumlu formları yer alır (Карпицкий , 2007, с.156). Bu forma göre sadece dünya kavrayışı değil, ideal yaşam da şekillenmiştir. Dönemde evrene ve insana, görsel uyum arayışıyla yaklaşılmış, ideal yaşamın inşası için orantılılık, güzellik gibi değerler aranmıştır.

Görüldüğü üzere, Antik Çağ’da beden, olumlu bir anlama sahip olmuş, sadece denetlenmesi ve yeteneklerinin ıslah edilerek iyileştirilmesi gereken güçlü, üretken ve estetik bir araç olarak görülmüştür. Orta Çağ’da bu anlayış, yerini bu kez insanlığı devamlı tehdit altında bulunduran şeytandan sakınmak üzere, tımar edilmesi gereken ‘bir günah yuvası olarak bedene’ bırakacaktır.

Orta Çağ: Günahkâr Beden

Orta Çağ’a gelindiğinde beden, varlığın simgesi olmayı sürdürse de, canlılığı ve arzuları törpülendikçe değer kazanan, manevî gelişimi engellemesinin önüne geçilen, günah ve ifrit yuvası, cezalandırılması gereken ve insanın hayvan yönünü imleyen bir baş belasına dönüşür. Nefsin terbiye edilmesi, beden terbiyesinden, hatta bedenin kabahat işlemeden evvel cezalandırılmasından geçer.

Okumuş (2011), ideolojilerin, dinlerin, siyasal rejimlerin, arzu ettikleri insan tipini oluşturma ve “insan bedenini yontma, törpüleme, sınırlandırma veya genişletme, bedende tahakküm kurma isteği” (s.52) arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Orta Çağ’da bedene ilişkin tahakküm yöntemlerini diğer dönemlerden ayıran düşünce, şüphesiz günahkâr beden karşısında aşırılığa varan ve acı çekmenin/çektirmenin kutsal olduğu sanrısıyla şekillenen bir otokontrol ve cezalandırma anlayışıyla hareket edilmesidir. Orta Çağ düşünürleri, bedeni bir günah yuvası, sürekli zaptedilmesi gereken şeytanî bir oluşum olarak yorumlarlar. İnsanlık tarihi, beden üzerindeki tahakkümün soykırıma dek uzanan insanlık dışı uygulamalarıyla modern dönemde karşılaşacaktır; ancak Orta Çağ çileciliğinin bireyde yarattığı otokontrol ve suçluluk duygusu ile şekillenen, kendine bilinçli olarak zarar verme isteği şaşırtıcıdır. Günlük yaşamın seyrini belirleyen bu isteğin, dinî otoritelerce halkın zihnine yerleştirildiğine, giderek tüm toplumu bedeninden tiksinmeye ittiğine şahitlik ederiz:

[2] Antik dönemde beden algısını anlatan Rusça bilimsel çalışmalarda *“скульптурный / heykelsi”* nitelemesi sıklıkla kullanılmaktadır.

"Büyük Gregorius'a göre beden 'ruhun şu iğrenç giysisi' idi. Beden yok olur, ölür, ama ruh her zaman varlığını sonsuza dek korur. Saint Louis Jonville ise beden hakkında görüşünü şöyle dile getirmiş; 'insan öldüğünde şu beden cüzzamından kurtulur' (Goff 1999, s. 282-283, aktaran: Kızılçelik 2003, s. 89). Bu dönemde yapılan açıklamalar, bedensel gereksinimleri yok sayan bedeni her türlü günahın aracı olarak gören, çileci, dini tavırdan bağımsız değildir. Ortaçağ Hıristiyan dünyası için beden ruhun taşıyıcısı, maddi dünyaya ait ölümlü bir nesneydi." (Gülkaya Timurturkan, 2008, s.3)

Orta Çağ boyunca ruh-beden ikiliğinde beden, dünyevî hazların aracı olarak kişiyi maneviyattan uzaklaştıran ve günaha sürükleyen bir sınanma aracı olarak görülmüştür. Bedenin tuzaklarına düşmeyenler, cennetle ödüllendirilecektir. "Beden, dinsel tecrübenin zemini ve dinin kazanmayı umduğu şeydir" (Gelis, 2008, s.18). İnançla şekillenen Orta Çağ tarihi boyunca inananların vicdanına salınan korku, bedenlerle beraber ruhları da zapteder. "Beden, Tanrı'ya ulaşmaktaki en büyük engel olsa da, aynı zamanda selamete ermenin de yolu olabilir" (s.36). 'Ruhun şu iğrenç giysisine' reva görülen bir sondan şöyle söz edilir: "Bir süprüntüden, pislikten başka bir şey değilim; Efendimize dua edeyim ki ben öldükten sonra bedenimi çöpe atsınlar, kuşlara, köpeklere yem olsun. (…) Günahlarımın cezası olarak başka ne isteyebilirim?" (s.37) Orta Çağ boyunca ruhun kurtuluşu için bedenden uzaklaşılması gerektiği fikri hüküm sürmüştür. Beden terbiyesinin önemli bir dinsel ayağı olarak perhizler, din büyüklerinin yaşam hikâyelerinde önemli yer tutar. Orta Çağ azizlerinin hayat hikâyelerinde perhizin varabileceği en uç noktalardan biri şu şekilde aktarılmaktadır:

> "[K]ülle karışık küflenmiş ekmekten başka bir şey yemiyor, bunu da mutfaktaki iğrenç atık sulara bandırıyordu: Kendince tiksintisini yenmiş, bedenine bunu kabul ettirmiş, etin sefih doğasını alt etmiş oluyordu böylece… Çöküş ve ölüm imgelerini çağrıştıran külün, bunun yanı sıra toprağın insanın içini kaldıran bu yemek listelerinde sık sık yer almasına şaşmamak gerekir; mistik, daha sağlığında bedenin hiçleşmesine hazırlık yapmaktadır" (Gelis, 2008, s.38).

Perhizin sınırlarını aşan bu örnekte, bedenin cezalandırılmak suretiyle ve ona eziyet ederek terbiye edilmeye çalışıldığı görülmektedir. İnsanın temel ihtiyaçlarından beslenme, yiyeceklerden keyif almanın da bir günah olduğu inancıyla asgarî düzeyde tutulur. Dahası, besin maddeleri, nefsi köreltmek adına tiksindirici biçimlerde tüketilir. "Beden, salt hazların kaynağı, daha çok hayvansala yakın ve toplumsal bir dengenin kurulabilmesi için zapt edilmesi gereken bir şey olarak ortaya çıkmıştır" (Topaloğlu, 2010, s.253). Doğa ile ilişkilendirilen kadının, zihinsel olan yerine bedensel olanla eş tutulmasının temelinde bu düşünce yatmaktadır. "Doğaya yani arzunun krallığına ait olan beden her zaman disipline edilmesi gereken bir tehdit unsuru, tehlikeli isteklerin kaynağı olarak belirmektedir" (s.253). Tehlikeli arzuların kaynağı, henüz testiyi kırmadan önce tokadı hak eder. 'Hep pusuda bekleyen günah', bu dönemin ruhunu ve bedene bakışını en açık biçimde ortaya koyan ifadelerden biridir. Beden, insanın her an baştan çıkmaya hazır en hayvansal ve en zayıf noktasıdır. Beden, insanın şeytan karşısındaki en dayanıksız tarafını simgeler:

> "Şeytan hiçbir zaman kesin olarak alt edilemediği için, azizler hep pusuda bekleyen günahın çağrılarıyla savaşmak üzere daha kapsamlı taktiklere, daha fazla şiddete başvururlar. (…) kuru toprakta yatmak, pürtüklü, üstünkörü dikilmiş bir aba giyip, bir iki tane de insanın etine batan cinsten, at kılından gömlek edinmek, gece yarısı kalkıp değnekle ya da demir zincirle kendini terbiye etmek, azizlerin iddialarına göre bedeni hizaya sokmak için en basit yöntemlerdi." (Gelis, 2008, s.40).

Orta Çağ'da bedenle günah ve ceza kavramları hep bir arada kullanılmıştır. Bedenin cezalandırılması için, kişinin özel bir günah işlemesi gerekmez, nefis ve beden, doğası gereği günahla ilişkili olduğundan, her durumda cezayı ve köreltilmeyi hak etmektedir. Beden başta dinî olmak üzere her türlü söylemde aşağılanmıştır. "Beden adeta kendi pisliğinde yuvarlanan bir domuz, duygular ise aklın düşmanıdır. Beden duyguların yönlendirilmesine, arzuların gerçekleşmesine aracılık ettiği için de cezalandırılmalıdır" (Aslanoğlu, 1999).

Azizlerin bedenlerinin doğrandıktan sonra saklanması ve halkın şifa bulmak için bu kalıntılara dokunması Orta Çağ'da bedenin tiksindirici olduğu kadar kutsal anlamlarla da donatılabileceğini gösterir. Beden, 'dinin kazanmayı umduğu şey' olarak, kutsal bir anlam da taşır. Doğuştan günahkâr kabul edilen beden, önce vaftizle arındırılır ve ardından tanrıya adanmış bir yaşamın mâbedi haline

getirilirse, inananların sığınağı da olabilir. Sözgelimi, "bir aziz daha ölmeden, insanlar kalıntılarının peşinden koşmaya başlar (Gelis, 2008, s.66).

Görüyoruz ki Orta Çağ'da beden, daha ziyade bir günah ve pislik yuvası olarak kabul edilmiş, şeytandan sakınılması ve türlü işkencelerle tımar edilmesi gereken bir tehlike sayılmıştır. Ancak terbiye edilmiş ve günahlarından arındırılmış tövbekâr aziz bedenleri, Orta Çağ boyunca sıradan halkın selamete erme muskası olarak çok çeşitli biçimlerde muhafaza edilmiştir. Her iki durumda da beden, günahla ilişkilendirilmiş ve ruh-beden düalizminin karanlık ve saygın olmayan yanını simgelemiştir.

Aydınlanma ve Sanayi Devriminden Modernizme: Makine Beden

Orta Çağ ile modern tarih arasında bir geçiş süreci olan Rönesans'ta, insanın antropolojik olarak 'iyileştirilmesi' fikri doğar. Bu dönemde insan, kendisini tanrısal/kutsal bir makine saymaya başlar (Степанов, 2010, с.151). Aydınlanma ile beraber beden, bilimsel keşiflerin hızıyla, ruhtan bağımsız bir mekanizma olarak görülecek ve zamana karşı kendisinden azamî fayda sağlamak üzere makine ile eş tutulacaktır. Sanayi Devrimi ile beraber işgücüne duyulan ihtiyaç ve kente göçler, bir makine gibi dakik işleyen bedenin talebini artıracak ve makine imgesi, beden tasavvurunda kilit öneme sahip olacaktır.

Saygılı, beden üzerinde "Hıristiyanlığın ya da onun kurumsallaşmış temsilcisi olan kilisenin egemenliğinin Aydınlanma ile kısmen lağvedildiğini söyler. Beden üzerinde pastoral bir iktidar değil, pastoralliğin içine sızdığı rasyonel bir iktidar işleyecektir; akıl bedeni hapsedecektir" (Saygılı, 2005, s.327). Bundan böyle dinî otorite, yerini akılcı otoriteye bırakır.

Akılcı otoritede kadın bedeni, hala 'tehlikeye' en yatkın beden olarak görülmekle beraber, bu kez tartışma kadın bedeninin günaha sürükleyen bir beden oluşuyla değil de, akıldan yoksun ve duygulara yenik bir beden oluşu üzerinden kurulur. "Eril söylem kadın bedenini denetlenemeyen, kabına sığmayan, güzergâhı önceden kestirilemeyen tehlikeli bir akışkanlar alanı olarak tanımlar ve bu 'türbülansı', 'taşkınlığı' katılara ait prensiplerle sınırlandırmaya çalışır" (Çabuklu, 2014, s.155). Aslında bu fikir, temelini yine kadının gizemli, pis, derin, karanlık ve günaha sürükleyen tehlikeli bedenselliğinden almaktadır; ancak inanç yerini aklın otoritesine bırakmak zorunda kaldığından, bu kez bu beden, akıldan yoksunlukla ötekileştirilmektedir. Bununla birlikte bedensel hareketlilik, bilimsel prensiplerle, mekanik terimlerle tanımlanır. Aydınlanma öncesi günahla ilişkilendirilen kadın bedeni, rasyonel düşünce içinde denetlenebilir olmadığı için suçlu tutulur. Zira bu dönemin anahtar kavramları kontrol etmek, denetlemek olmuştur. Bu sınırları ihlal eden kadın bedeni, bir akışkanlar alanı olarak tehlikeli sayılmaktadır.

Felsefe alanında bedenin bir mekanizma olarak görüldüğü Kartezyen bakış (Arasse, 2008, s.370) bilimin 'insanın iç düzeneklerinden' söz edecek kadar mekanik bir anlayış geliştiren bilimsel bakışını destekler. Bedeni bir mekanizmaya, ölümden sonra ise hareketsiz bir cesede çeviren klasik düalist anlayış (s.374) bilim insanlarının o 'karmakarışık makinenin en gizli parçalarına' (s.375) erişme isteğini körükler. Aydınlanma boyunca insanlığın ilerlemesinde tek kılavuzun akıl kabul edilmesi, bedeni "Bir organik ögeler bütününden oluşan canlı bir makine"ye indirger (Faure, 2006, s.28). Makine-beden düşüncesinin yaygın kabul görmesinde, Fransız düşünür René Descartes'ın (1596-1650) önermeleri etkili olmuştur:

> "Aydınlanmacı düşünce, bedeni kartezyen düşünce yapısı içinde ele almış, dolayısıyla Batı düşüncesi Aydınlanma ile iki karşıtlık üzerinden işlemiştir: Akıl ve Beden. Akıl-beden veya ruh-beden dikotomilerinin yaygınlık kazanmasında, dönemde en etkili isimlerden biri kuşkusuz Descartes olur. Descartes'ın önermesine göre, beden sadece elle tutulur, gözle görülür bir şeydir. Beden eller, kollar, bacaklar ve gövdeden oluşan mekanik bir yapıdır. Dolayısıyla beden bir makineden ibarettir; Tanrının biçimlendirdiği bir araçtır" (Saygılı, 2005, s.323).

Anatomi "sadece fiziksel makinenin yaylarını gün ışığına çıkarmak ister". Ölümden sonra geriye sadece, beden kalır ve parçalarını, en dayanıksızdan en dayanıklıya doğru, zaman içinde çürüyerek kaybeder. Ruhun beden üzerinde hiçbir tesiri yoktur. "Etten ve kemikten yapılmış bütün o makine" ölümle ortaya çıkar (Arasse, 2008, s.351).

Aydınlanma sonrası aklın ve deneyselliğin yaşamın merkezine yerleşmesi, beraberinde deneysel bilginin ötesinde kalanlar için çeşitli dışlama stratejilerinin geliştirilmesine neden olmuştur. Bu

dışlamanın kıstasları, öncelikle bedensel güç, kabiliyet, cinsiyet ve görünümle şekillenmiştir. Diğer taraftan Sanayi Devrimi sonrası teknik ilerleme sadece iş yaşamını değil doğrudan bedenleri mekanize etmeye başlamıştır. Modern dönemin makineleşmiş ve tektipleştirilmiş bedenlerine karşılık, postmodernizm, her alanda olduğu gibi beden politikaları alanında da çok yönlülüğe olanak tanır gibi görünmektedir. Bedenin farklı ifade biçimlerinden farklı cinsel yönelimlerin ifşasına dek çok çeşitlilik postmodern dönemde gün yüzüne çıkacaktır. Ancak görünenin aksine, Aydınlanma'nın tektipleştirdiği ve makineleşmeyle yabancılaştırdığı bedenler, bu kez sanal dünyanın ve tüketimde aşırılığın dışlileri arasında öğütülecektir.

Postmodernizm: Tüketici Beden

Postmodern dönem, iletişim teknolojilerindeki gelişmeyle sanal bedenlerin inşası ve sosyal ağ çılgınlığını da arkasına alıp, beden sosyolojisinin konu edindiği müdahalenin biçimlerini teknolojik olanaklarla yeniden biçimlendirmiştir. Bu dönemde estetik cerrahi, spor salonlarına artan rağbet ve bedenin tüketime teşvik edilmesiyle kurulan oldukça karmaşık bir bedenin metalaşması süreci söz konusudur.

Gazeteci yazar Hande Öğüt (2017), "spor, estetik cerrahi, sağlık, siyaset, moda, hukuk, din, diyet, edebiyat, görsel sanatlar ve pornografi gibi pek çok alanın aktörü haline gelen bedenin, ruhun taşıyıcısı veya iğrenç giysisi iken nasıl ideolojinin yüce nesnesi haline geldiğini" sorarken; sosyolog Meral Timurturkan'ın (2013) iç beden ve dış beden ayrımı, bu soruyu şöyle yanıtlar: "İlk yüzyıllardaki manastır uygulamaları iç bedenin düzene sokulmasına yani ruhun denetimine ilişkin iken, tüketim toplumundaki uygulamalar dış beden aracılığıyla (…) beden yüzeylerinde bir disipline işaret eder" (s.239).

Postmodern dönemde bedene müdahale kavramı, olumlu anlamlar da taşır. Müdahale, her zaman bedeni kısıtlamak ya da ona zarar vermek amacı taşımaz, bireyin beden sağlığı, fiziksel görünümü gibi konularda, iyileştirme operasyonları da müdahale biçimlerine dâhil olmuştur. Okumuş, bedene müdahalenin tanımını yaparken, müdahale biçimlerinin çeşitliliğini evrensel ve zamansız girişimlerden günümüzün bedeni güzelleştirme uygulamalarına dek genişletmektedir. Okumuş'a (2011) göre:

> "Kötü bakış, hakaret, dayak, işkence, terör gibi şiddetin her türlüsü, çeşitli hareket ve davranışların engellenmesi, ilaç, röntgen, ameliyat gibi her türlü tıbbi müdahale, cinsel ilişki, tecavüz, gebelik, cinsel ilişkinin yasaklanması, spor, açlık grevi, süslenme ve vücut bakımı, estetik müdahaleler, kıyafet, diyet, rejim, hadım, iğdiş etme, dövme, sünnet, gereğinden fazla yemek, medyatik müdahaleler, ölüm, çeşitli dinî emir ve yasaklar çerçevesinde beden için getirilen uygulamalar gibi bedeni etkileyen durumlar, bedene müdahale çerçevesinde görülebilir" (s.4).

Orta Çağ'da beden, dinî emirleri yerine getirirken ve ruhu arındırma aracı olarak görülürken, modern düşünce içinde "beden ruhun yerini almış, bedenin etrafı sağlık, perhiz, tedavi, arzu gibi söylemlerce kuşatılmış, çeşitli emirleri yerine getiren bir nesneye dönüşmüştür" (Timurturkan, 2013, s.238). "Beden, insanın ilk ve en önemli aracıdır. Daha kesin bir ifadeyle, ilk ve en önemli doğal teknik nesnesidir ve aynı zamanda insanın teknik aracı, onun bedenidir (Соколова, 2012, с.31).

Son iki yüzyıldır antropogenetik, nanoenerji, robot bilimi gibi disiplinler, insan doğasının işlevlerinin iyileştirilmesine imkân veren radikal değişimleri yaratan bilim-teknik kazanımlara sahiptir. Yakın gelecekte genetik programlama sayesinde, zararlı genlerin yerine faydalı olanlar konacak, insan bedeninin biyolojisi ve fizyolojisi, moleküler düzeyde değiştirilebilecek ve insanın olanakları artacaktır. Postinsan olarak siborglar, biyolojik, elektronik, mekanik parçaların birleşimi, üstinsanın değişmez bir türü olacaktır. 21. yüzyılda tüm bunlar, bedenselliğe ilişkin postmodern tartışmaların merkezinde yer almaktadır (Беляев, 2011, с.23).

Postmodern dönemde biyoteknolojinin gelişimi, bedene müdahalenin tıbbi ve bilimsel alandaki sınırlarını genişletirken, beraberinde etik ihlallerini de gündeme taşımıştır. Tıp bilimi dahi, beden etrafında geliştirilen tüketim söyleminin bir parçasına dönüşmüş durumdadır. *Tüketim Toplumu* (2004) adlı kitabında Fransız düşünür Jean Baudrillard (1929-2007) bu durumu şöyle açıklar:

> "Bedenin 'yeniden keşfi' günümüzde bir kutsallaştırma biçiminde yapılmaktadır. Bin yıllık Püritanizm çağından sonra fiziksel ve cinsel özgürleşme biçiminde bedenin 'yeniden keşfi' ve reklamda, modada, kitle kültüründeki mutlak varlığı, bedenin etrafını kuşatan sağlık, perhiz, tedavi kültü, gençlik saplantısı, bedenle ilgili bakımlar, rejimler, bedeni kuşatan 'arzu söylemi'; bunların hepsi, bedenin görünüşte bir kurtuluş nesnesine dönüştüğünün göstergesidir" (s.163).

Aydınlanma ile bireyin keşfine ve kendini dönüştürme gücünün açığa çıkmasına benzer biçimde, postmodern dönemde "kimliğin bütünüyle değiştirilebilir olduğu, beden ve ruh bütünlüğünün asla aynı kalmadığı ve bu nedenle onu kişinin kendisinin de değiştirebileceği anlaşılmıştır" (İnceoğlu ve Kar, 2010, s.77). Beden odaklı teorilerin yanı sıra, bedeni değiştirmeye yönelik uygulamalar da giderek yaygınlık kazanmaktadır. Vücut geliştirme, mankenlik, sağlıklı yaşam ve organik beslenme tutkusu, dansın yeniden yükselişi, cinsiyet değiştirme ameliyatları, bedenselliğe ilişkin sosyal uygulamaların da hızla geliştiğini göstermektedir (Розин, 2006). Ancak bir dizi tıbbî uygulamayla dönüştürülebilen ve mükemmelleştirilebilen bedene ulaşma imkânı, postmodern çağın bir hezeyanı olarak bireyleri devamlı bir eksiklik, tamamlanmamışlık durumuna sürüklemektedir. Bu durum, yaşamı fazlasıyla bedensel kılarak kişinin görsel imgesi dışında kendini ifade etme ve toplumda yer edinme kapasitesini olumsuz etkilemektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, beden politikalarının teorize edilmesi için bedene ilişkin felsefe ve sosyoloji kuramlarına başvurulmuştur. Tarih boyunca beden kavramına bakışın nasıl şekillendiğini açıklamak üzere, süreç "Antikçağ: Güçlü ve Estetik Beden, Ortaçağ: Günahkâr Beden, Aydınlanma ve Sanayi Devriminden Modernizme: Makine Beden ve Postmodernizm: Tüketici Beden" başlıkları altında dört döneme bölünerek incelenmiştir. Antik Çağ'da beden, olumlu bir anlama sahip olmuş, sadece denetlenmesi ve yeteneklerinin ıslah edilerek iyileştirilmesi gereken güçlü, üretken ve estetik bir araç olarak görülmüştür. Orta Çağ'da beden, daha ziyade bir günah ve pislik yuvası olarak kabul edilmiş, şeytandan sakınılması ve türlü işkencelerle tımar edilmesi gereken bir tehlike sayılmıştır. Bu süreçte beden, günahla ilişkilendirilmiş ve ruh-beden düalizminin karanlık ve saygın olmayan yanını simgelemiştir. Aydınlanma ile beraber beden, bilimsel keşiflerin hızıyla, ruhtan bağımsız bir mekanizma olarak görülecek ve zamana karşı kendisinden azamî fayda sağlamak üzere makine ile eş tutulacaktır. Sanayi Devrimi ile beraber işgücüne duyulan ihtiyaç ve kente göçler, bir makine gibi dakik işleyen bedenin talebini artıracak ve makine imgesi, beden tasavvurunda kilit öneme sahip olacaktır. Postmodern dönemde ise estetik cerrahi, spor salonlarına artan rağbet, sosyal paylaşım siteleri ve bedenin tüketime teşvik edilmesiyle kurulan oldukça karmaşık bir bedenin metalaşması süreci söz konusudur. Tıbbî uygulamalarla ya da sanal dünyada mükemmelleştirilebilen bedene ulaşma imkânı, postmodern çağın bir hezeyanı olarak bireyleri devamlı bir eksiklik, tamamlanmamışlık durumuna sürüklemektedir.

Bedensellik, Antik dönem filozoflarından İslam düşünürlerine dek fikirleri ve eserleriyle toplumu ve siyaseti etkisi altına alabilen isimlerin başlıca meselelerinden biri olmuştur. Bugün beden politikaları felsefe, sosyoloji, edebiyat eleştirisi gibi disiplinlerin odağında yer almaya başlamıştır. Esasında yüzyıllardır felsefî düşüncenin devlet, nüfus, üreme, sağlık gibi problemlerin çözümlenmesinde bedeni merkezi konuma yerleştirdiği, fakat beden üzerinden yürütülen bir tahakküm ilişkisinin açığa çıkarılmasının ve çeşitli başlıklarla çözümlenmesinin ancak Fransız düşünür Michel Foucault'nun tanınmış kuramsallaştırmalarıyla mümkün olduğu görülmektedir. Düşünürün beden politikaları çalışmalarına katkısı, ayrı ve kapsamlı bir çalışmanın konusu olmalıdır.

Kaynakça

Akın, Y. (2014). *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*. İstanbul: İletişim.

Aktay, Y. (1996). "Cinselliğin Postmodernizmi". *İzlenim - Cinsellik ve Sömürü Dosyası*, S. 31, http://www.angelfire.com/art/yasinaktay/bedensosyolojisi/Cinselligin_Postmodernizmi.htm (E.T. Mart 2017).

Aktay, Y. (2003). "İktidarın Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları". 3. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Eskişehir, 2-4 Kasım 2000. *Sivil Toplum Dergisi*, S.2.

Arasse, D. (2008). "Et, Zarafet, Yücelik". *Bedenin Tarihi 1: Rönesans'tan Aydınlanma'ya*. Corbin, Courtine, Vigarello (Ed.) içinde s. 335-388. Saadet Özen (Çev). İstanbul: Yapı Kredi.

Arpacı, M. (2014). "Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Kamu Sağlığı Siyaseti ve Öjenik (1923-1946). *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, S. 17, ss.129-156.

Aslanoğlu, R. A. (1999). "Siberbedenler: İnsan-Makine Ayrımında". *Birikim Dergisi*, Sayı:119, http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/2862/siberbedenler-insan-makine-ayriminda#.WTEb3JLyit8 (E.T. Mart 2017)

Baudrillard, J. (2004). *Tüketim Toplumu*. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Çabuklu, Y. (2014). *Toplumsalın Sınırında Bede*n. İstanbul: Kanat.

Faure, O. (2006). "Beden Üstünde Kesişen Bakışlar". *Bedenin Tarihi 2: Fransız Devrimi'nden Büyük Savaş'a*. Corbin, Courtine, Vigarello (Ed.) içinde s. 17-82. Orçun Türkay (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.

Gelis, J. (2008). "Beden, Kilise ve Kutsal". *Bedenin Tarihi 1: Rönesans'tan Aydınlanma'ya.* Corbin, Courtine, Vigarello (Ed.) içinde s. 17-82. Saadet Özen (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.

Gülkaya Timurturkan, M. (2008). "Felsefi Bedenden Sosyolojik Bedene". *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, S. 1/4.

Horowitz, M. C. (1976). "Aristotle and Woman". *Journal of The History of Biology*, V. 9, N. 2, pp. 183-213.

İnceoğlu, Y. ve Kar A. (2010). *Kadın ve Bedeni: Dişillik, Güzellik ve Şiddet Sarmalında*. İstanbul: Ayrıntı.

Kartal, O. (2016). "Biyopolitikanın İzini Felsefe Tarihinde Sürmek". *Biyopolitika: Platon'dan Arendt'e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri*. Onur Kartal (Ed.) içinde s.7-26, Ankara: Nota Bene.

Ojakangas, M. (2016). "Platon'un Devlet Irkçılığı: Biyopolitikanın Tarihini Yeniden Okumak". *Biyopolitika: Platon'dan Arendt'e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri*. Onur Kartal (Ed.) içinde s.27-48, Ankara: Nota Bene Yayınları.

Okumuş, E. (2011). "Bedene Müdahalenin Sosyolojisi". *Beden Sosyolojisi*, Kadir Canatan (Ed.) içinde s.45-63, İstanbul: Açılım.

Öğüt, H. (2008). "Arzunun Karanlık Nesnesi". *Radikal Kitap* http://www.radikal.com.tr/kitap/arzunun-karanlik-nesnesi-902677/ (E.T. Mart 2017)

Saygılı, A. (2005). "Modern Devletin Beden İdeolojisi Üzerine Kısa Bir Deneme". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 3/54, ss. 323-340.

Synnott, A. (1993). *The Body Social: Symbolism, Self and Society*, London: Routledge.

Timurturkan, M. (2013). "Tıbbi Söylem ve İktidar: Medyada Diyet-Zayıflık-Sağlık İlişkisi Etrafında Bedenin Denetimi". *Mediterranean Journal of Humanities*, III/1, ss.237-252.

Topaloğlu, H. (2010). “Gölgedeki Bedenler: Bedenin İnşa Sürecinde Toplumsalın Etkileri”. *Alternatif Politika*, C. 2, S. 3, ss.251-276.

Баниже О. Н. (2015). “Телесность и античное мировоззрение”. *Журнал Общество: философия, история, культура*, Н. 6, с.51-53.

Беляев Д.А. (2011). “Постчеловек как тип сверхчеловека техногенной культуры XXI века”. *Теория и практика общественного развития*, № 8.

Карпицкий Н.Н. (2007). “Опыт тела и его судьба в истории культуры”. *Человек.RU: гуманитарный альманах. Новосибирск: НГУЭУ*, с.131-162.

Розин В.М. (2006). “Как можно помыслить тело человека, или На пороге антропологической революции” http://synergia-isa.ru/wp-content/uploads/2012/01/s66_telo.pdf

Соколова Д. М. (2012). “Телесность как субстанция социального”. *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Философия. Психология. Педагогика.*, с.31-34.

Степанов М. А. (2010). “Тело, машина и искусство. Интервью с проф. Элизабет фон Самсонов”. *Международный журнал исследований культуры*, №1, с.118-124.

Харкевич М. В., Касаткин П. И. (2011). “Биополитика и религия в эпоху постмодерна”. *Вестник МГИМО-Университета*, Н. 6, с. 217-222.

GİZİL DİNİ VE TASAVVUFİ GRUPLARIN KURUMSALLAŞMA SÜREÇLERİ İLE BİRLİKTE TOPLUMA, DİNE VE TASAVVUFA VERDİĞİ ZARARLAR

Doç. Dr. Emine ÖZTÜRK

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölüm Başkanı ve Din Sosyolojisi Öğretim Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Halil CELEP

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Bilim Dalı Başkanı ve Öğretim Üyesi

Özet

Toplumsallaşma süreçlerinden biri de dini ve tasavvufi grupların oluşum ve gelişim süreçleridir. Hele bu dini grup ve cemaat gizil bir yapı arz ediyorsa, bu daha da vahimdir. Zira tarihsel sürece bakıldığında Hasan Sabah'ın Alamut kalesi etrafında kurduğu yapısallaşmanın Selçuklu Dönemindeki isyanından başlayarak, Babai İsyanı, Şeyh Bedrettin Ayaklanması ve nihayet en son olarak 15 Temmuz Kalkışması gibi isyan ve ayaklanmalar hep bu gizil dini yapısallaşmaların sonucunda ortaya çıkan isyanlardır. Bu isyanlar görünüşte çok yaygınlaşmamış ve topluma çok zarar vermemiş gibi gözükse de, ortaya çıktıkları her dönemde hem dine ve dindara hem de tasavvufa ve sufilere olan güveni önemli ölçüde sarsmış ve zedelemiştir.

Hatta o kadar ki bu sosyal gerçeklik halk türkülerine konu olmuştur. Örneğin halk şairi Kazak Abdal şöyle demiştir bir şirinde.

"Medrese kaçkını softa bozgunu

Selâm vermek için insan beğenmez

Âlemi ta'n eder yanına varsam

Seni yanıltır bir mesele sorsan

Bir cim çıkmaz eğer karnını yarsan

Câmiye gelir de erkân beğenmez"

Dolayısıyla işte bu araştırmanın amacı tarihten günümüze dine, dindara ve tasavvufa zarar veren bu gizil yapısallaşmaların ne derecede zararlı yapısallaşmalar olduklarını ve bu tip yapısallaşmalardan nasıl kaçınılabileceğini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplum, Din, Tasavvuf, Gizil Dini Gruplar

DAMAGES CAUSED BY LATENT RELIGIOUS AND SUFI GROUPS WITH THEIR INSTITUTIONALIZATION PROCESS TO THE SOCIETY, RELIGION AND SUFIZM

Assoc. Prof. Emine ÖZTÜRK

Caucasus University Faculty of Theology, Philosophy and Religious Sciences Chief of Department and Religious Sociology Instructor

Asst. Prof. Dr. Halil CELEP

Caucasus University Faculty of Theology, Basic Islam Sciences Department, Sufism Department Head and Instructor

Abstract

One of the processes of socialization is the process of formation and development of religious and Sufi groups. If these religious groups and communities are building a latent structure, the situation is even worse. Considering from a historical point of view, starting from the revolt of the structure founded by Hasan Sabbah in the vicinity of Alamut castle in Seljukian Period, Babai Revolt, revolts and riots such as Sheik Bedrettin Revolt and finally July 15th coup attempt always resulted from such latent religious structures. Although these revolts seem to not have spread and caused too much damage to the

society, they have significantly shaken and abused the trust both in religion and the religious and the Sufism and sufis in every era they emerged.

It is to the extent that this social reality has been mentioned in folk songs. For instance the famous minstrel Kazak Abdal, in his poem, says:

“Madrasah refugee, fanatic remnant

Rides the high horse, let alone wave a greeting;

Acts like all-knowing,

Yet misleads when asked.

He would not grow a fruit, were he a tree,

Visits mosque, belittles the ways”

Therefore, the aim of this research is to reveal how corruptive these latent structures are, that they have harmed the religion, the religious and Sufism from the past to present, and how to avoid such structures.

Key words: Society, Religion, Sufism, Latent Religious Groups

1. Giriş

Sosyal olayın cereyan ettiği tarihi varlık alanı ile ilgili olarak birçok bilim vardır. Sosyal realiteyi bir bütün kabul ettiğimizde Bu bütünü parçacı bir yaklaşımla ele alan bu bilimler de bugün birçok alt dallara ayrılmıştır. Aynı şekilde sosyoloji de bu ihtisaslaşmadan nasibini almıştır. Bu alt sosyoloji disiplinleri Genel sosyolojinin de ele aldığı, bütünü parçalayarak ele alır ve inceler. Ancak bu alt disiplinlerle uğraşan sosyolog, bütünü gözden uzak tutmamalıdır.(Arslantürk ve Amman, 2013:183) Bu alt disiplinlerden biri de Dini Gruplar Sosyolojisidir. Aslında Dini Gruplar Sosyolojisi, Küçük Gruplar Sosyolojisinin bir alt dalıdır.

Burada dini gruplar sosyolojisi kavramını açıklayabilmek için öncelikle sosyal grup kavramını tanımlamak gerekecektir. “Her insan topluluğu, sosyal grup değildir. Sosyal grup, araştırmacıların, şuuru dışında mevcuttur. Sosyal grup, sosyal kategori olarak da ifade edilemez. Bu nedenle sosyal grup mensupları arasındaki karakteristik ilişkiler göz önüne alındığında, yalın bir yığında değildir. Joseph Fichter grubu, şu şekilde tanımlamaktadır. “Grup, birbirleri arasında karşılıklı münasebetler bulunan insanlardır”. Bir gruplaşma olgusunun sosyal grup olarak nitelendirilebilmesi için şu özelliklere sahip olması gerekir.

1-Sosyal grubun kendine özgü bir kimliği vardır.

2-Sosyal grup, bir sosyal yapıya sahiptir.

3-Grup, içinde ferdi roller vardır.

4-Bir sosyal gruba üyeler karşılıklı münasebetler içinde katılırlar.

5-Her sosyal grup, birtakım rolleri yerine getirmek, bir tesir icra etmek gibi etik bir davranış normuna sahiptir.

6-Grup üyeleri ortak menfaat ve değerlere sahiptirler.

7-Faaliyetler baştanbaşa bir grubu kapsamasa bile herhangi bir sosyal amaca veya amaçlardan birine yönelmiş olması gerekir.

8- Sosyal grup, bir devamlılık arz etmelidir.” (Arslantürk ve Amman, 2013: 184-185)

Sosyal grup, eylemlerinde birbirini göz önünde tutan, böylece bir arada bulunan, kendi aralarındaki bu etkileşme dolayısıyla başkalarından ayırt edilen iki veya daha çok kişiden kurulu bir topluluk olarak tanımlanabilir.(Cezayirli, 1997: 365)

Dini grup denildiği zaman genel olarak dini yönelişlerden kaynaklanan gruplaşmalar anlaşılmaktadır. Dini gruplar da diğer toplumsal gruplar gibi çeşitli özelliklerine göre sınıflandırılabilirler. Bu özellikler, yapıları, fonksiyonları, dayandıkları düşünce temelleri, büyüklükleri v.b. olabilir. Çeşitli dini grupların ortaya çıkmalarına toplumsal, siyasal ve kültürel yapının gittikçe artan farklılaşması ve bireylerin veya grupların dini tecrübelerinin zenginleşmesi sebep olmaktadır. (Cezayirli, 1997: 370)

Toplumun sosyal grupla ilişkisini Zeki Arslantürk şöyle açıklamaktadır. "Toplum da bir sosyal gruptur. Ancak ona özel bir ad veriyoruz, oda toplum. Sosyal grup tabirini ise küçük gruplar için kullanıyoruz. Ancak küçük, sosyal grupların kendi aralarındaki organizasyonlarından oluşan toplumun bütününü temsil etmeyen; küçük grupla, toplum arasındaki yapılara da kategorik de olsa, sosyal grup diyeceğiz. Sosyal grup, toplumda kurumlarla temsil edilir. Demek ki, toplumda ne kadar sosyal kurum mevcutsa, o kadar da sosyal grup mevcuttur. Sosyal gruplar çoğaldıkça onlara hayat veren sosyal kurumlar da çoğalacaktır. Sonuçta kendi kendine yeterli hale geldiklerinde bu sosyal grup ve kurumların fonksiyonel bütünü, toplumu meydana getirecektir. Demek ki, toplum mikro sosyal gruptan farklı olarak **1-kendi kendine yeterlilik, 2-insan ömründen uzun vadeli yaşama ve 3-birden çok grup ve kurumlara sahip olma gibi özellikleri içinde barındırır".** (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 161-162)

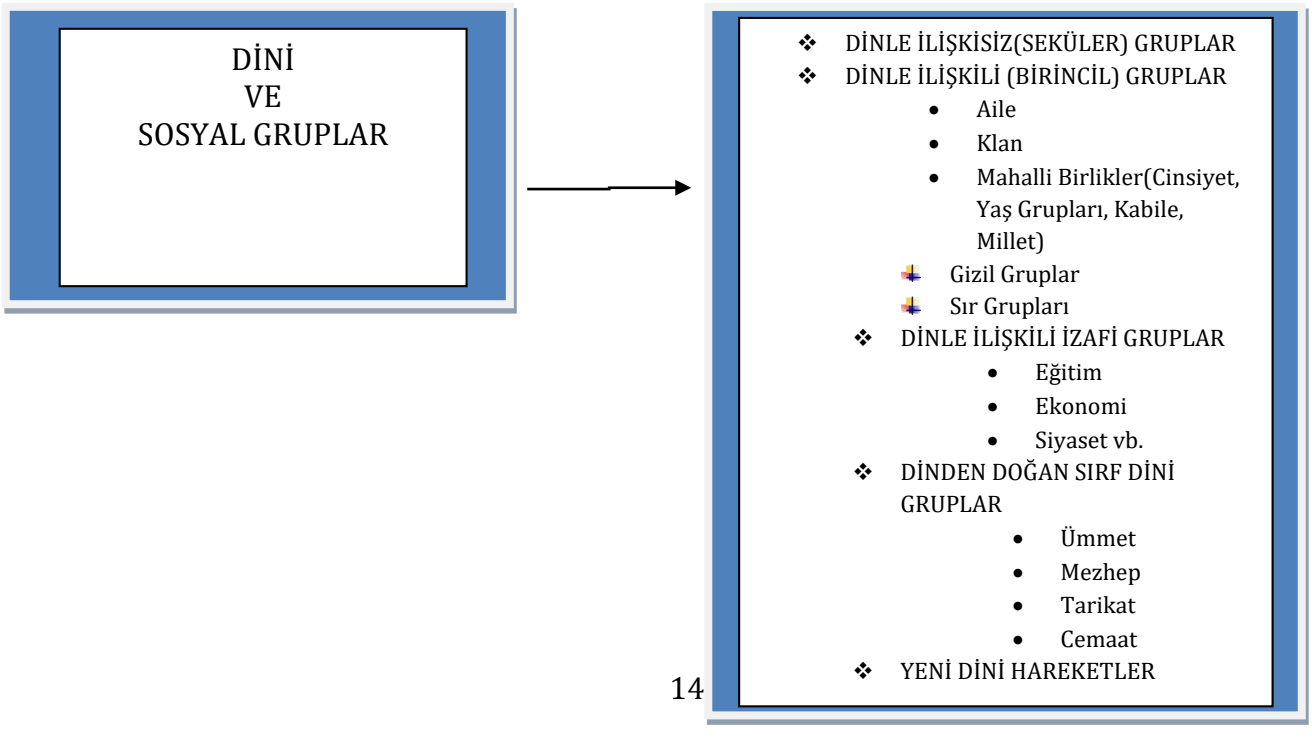
Yine Arslantürk'ten naklen, sosyal grup şöyle sınıflandırılabilir. "Sosyal grubun farklı şekilde sınıflandırılması ve açıklamaları vardır. Amerikan sosyologu Charles Cooley (1864-1929) sosyal grubu asli ve tali gruplar diye sınıflandırırken, başka bir Amerikan sosyologu Merton(d.1910) ise, "küçük sosyal birimlerden oluşan grup", ve "büyük organizasyonlardan oluşan kolektif grup" diye ayırmaktadır." (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 162)

Sosyal grup din ilişkisine şöyle bakmak da mümkündür. "İnsanın olduğu yerde din de vardır. Tarihi varlık alanında, dinsiz bir topluma rastlanmamaktadır. Öyleyse toplumun bizzat kendisi aynı zamanda dini bir gruptur. Ancak bunun bu makro düzeyde bir söylemdir. Her ne şekilde sınıflandırılırsa sınıflandırılsın din bu sosyal gruplarla iç içe bulunmaktadır. Ancak bu gruplar din ile ilişkilendirildiğinde farklı bir sınıflandırma yapmamız kaçınılmaz olmaktadır. Özellikle Homans'ın sınıflandırmasını temel aldığımızda dini grupları da

- Birincil sosyal gruplar ve din ve
- İkincil sosyal gruplar ve din

ilişkisinden doğan gruplar şeklinde ele almak mümkündür." (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 162)

Veya şu tabloda olduğu gibi sınıflandırılabilir. (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 162)

“Her dinin öğrenme parçalarıyla ilgili kendine özgü bir dünya görüşü vardır. Herhangi bir dinin inanırları için bu bakış açısı bir dünya görüşü olarak yapısallaşır ve evrene, bu gözle bakarlar. Daha açıkçası her nesneyi, olayı veya olguyu dolaylı veya dolaysız da olsa din görüşünden görmeye çalışırlar. Yukarıdaki tabloda yer alan ayrımda bir grubun, doğrudan veya dolaylı da olsa dinle ilişkisi, ölçü olarak kabul edilmiştir.” (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 163)

“Şimdi geriye dönüp yeniden sosyal davranış düzleminde insanların grup oluşturmasına ve davranışların yapısal aşması ve kurumsallaşması sürecine bakacak olursak;

1-Belli bir insan rezervinin bulunması;

2-İnsanlar arasında belli bir iletişim sisteminin bulunması;

3- İnsanların belli bir hiyerarşik düzende olması;

4- Hiyerarşik düzen içerisindeki insanların pozisyon rol ve statülerinin farklı olması ve onların bunun farklı olduğunun farkında olmaları,

5- Belli özelliklere sahip kişilerin, yani liderlerin, statü gereği öne çıkmaları;” (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 218)

“Sosyal grup ve kurumların temelinde, istek arzu ve ihtiyaçlar bulunur. Bunlar saik (motivler) olarak nitelendirildiğinde sosyal gurup ve kurumlar, motivasyon sürecinin yapısallaşmış sonucu olmaktadır. Diğer sosyal gruplar gibi dini grup ve kurumlar da herhangi bir dine mensup olanların, dindarların birlikte hayat sürme ihtiyacından doğarlar. Din ile toplum arasında tek yanlı bir etkileşimden çok karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Her din ilk olarak belirli bir sosyal çevrede doğar etkisinde gelişir ve onun içinde büyür. Böylelikle bir din kurucusunun, kültürel etkileşimi, toplumun birinci derecede onun ilk çevresinde yer alan ve sonrasında gelen destekçilerinin sosyolojik arka planı ve ikinci derecede belirleyici bir rol oynar ama aynı şekilde yeni dinin etkisinde bir sosyal ilişkiler ağı doğar. Ancak bir dinin bir toplumda kabulü için sosyal hayatın düzenlenmesine yönelik saygı duyulan bir standart teoriyi içermesi gerekir. Demek ki bir din dilinin yapısallaşmasında ve toplumda fenomen haline gelmesinde

- Standart bir teorinin bulunması,
- Pratiğe götüren tarihi bir kabulün bulunması,
- Dine ait pratiklerin belirli bir düzenlemesi,

gereklidir. Son iki şart, ilkel dinler de dâhil bütün din çeşitleri için geçerlidir. Kültür, dinlerde birinci şartın belli belirsizliği karşısında her dinde etik-ahlaki, ihtiyaçları oluşturur ve bazı şartlarda kapsamlı ve yapılandırılmış sistemler (İslam, Yahudilik, Budizm, Hıristiyanlık, Zerdüştilik’teki dini-etik-ahlaki değerler gibi) ortaya çıkar. Birebir aynı olmasa da ilişkiyi kendiliğinden ayakta tutan şey; toplumsal ilişkileri belli bir düzene koyan, sosyal-ahlaki, gerçekliğin onu şekillendirmesidir. Din ve toplumun da arasındaki ilişkileri açıklayabilmek için oldukça belirli ve tanımlanmış bu iki gücün niteliği ve yapısı hakkında fikir sahibi olmak gerekir.” (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 218-219)

“Din ile sosyal gruplar ilişkilendirildiğinde tabii gruplar içerisinde dinin de tabii bir ihtiyaç olarak bu gruplarla ilişkili olduğunu görüyoruz. Ancak dinler de kendi içerisinde gruplar oluşturabilirler. Bu şekilde sırf dini mülahazalarla dini saik ve motiflerle oluşan gruplara da sırf dini Arapçası ile mahza dini grup adı verilmektedir. Aslında hiçbir sosyal grup, mahza tek bir motivin etkisiyle oluşmaz. Mutlaka başka faktörler de devreye girer. Ancak buradaki sırf kavramı, başat etken karşıtlığıdır. Demek ki bir sosyal grubun oluşumunda başat etken din ise bu gruba, sırf (mahza) dini grup denilmektedir.” (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 218-219)

“Sırf dini grubun kendini farklılaştırdığı gruplar karşısında tutumu, kendi bağlılarına vermeye çalıştığı mesaja göre değişebilir. Şayet yeni dini, grubun mesajı evrensel özellikler taşımıyorsa ihtida ettirilebilir olanlar ile ihtida ettirilemez olanlar arasında bir ayrıma gider.. Gizli cemiyetler sır dinleri ve bazı tarikatlar, bu iki tutuma sahiptir. Eğer dini grubun evrensel bir amacı varsa, mensuplarının,

diğerleri karşısında üstün olduğu mesajını vererek, bu iki tutumu da her an tezahür ettirebilir. Bununla birlikte bazı durumlarda doğal grubun değerleri varlığını kapalı veya gizli olarak sürdüren dini grubun içinde de geçerli olabilir, bu durum doğal grupla sırf dini grup arasında uzlaşma olduğunu gösterir. Eğer bu uzlaşma sağlanamazsa, sırf dini grup, kendi içinde katlanarak dünya işlerine kayıtsız kalmaya başlar ve o değerlere bağlılık hissetmez. Roma hâkimiyetinde büyük baskı altında kalarak, dünyevi değerleri dışlayan ilk Hıristiyan cemaati, bunun en tipik örneğidir." (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 225-226)

Bu verilerden yola çıkarak, sır ve gizil dini grupların oluşumunu ve kurumsallaşmasını Zeki Arslantürk şöyle açıklamaktadır. "Eskinin görevi yeniye direnmektir. Eski din tüm grup ve kuruluşların sahip olduğu kültürü ile yeniye karşı direnir. Ancak zamanla bu direncin fayda vermediği, eskinin kültür ve kurumlarına ait kodlarının yeni karşısında yıkıldığını gördükçe bu direnci kırılır. Yeni dinin kendisini kabul ettirmede direnci ne kadar güçlüyse bu süreç o kadar çabuk gerçekleşir. Aynı şekilde yeni dini hareket, eskinin direnci karşısında başlangıçta kendini gizleme ihtiyacı duyabilir. Yeni din mensupları belli bir sayıya ulaşınca kendilerini güçlü hissettikleri anda ortaya çıkarlar ve eskiye karşı açık tavır alırlar; eskiyi teslim alırlar, eski artık eskide kalmıştır ve yeni din grup ve kurumları ile eskinin yerini alır. **Fakat insan her zaman mecbur kaldığı için gizlenmez. Bazen de gizlilik ve sırlı olmak ona bir gizem katar, o da bu gizemli hayat içerisinde kendi kişiliğini bulur. Pek çok dini grubun gizlediği sırları vardır ama aslında grubu yaşatan ve diğer gruplardan farklı yapan, onun bu sırlarıdır. Bu nedenle grup üyeleri ser verip sır vermezler. Sorulduğunda sırlarını ifşa etmezler. Deyim yerinde ise takiyye yaparlar. Bazen de yer altına girerler, gizli ve gizemli bir yapı içerisinde hayatlarını sürdürürler. Din sosyologlarının araştırmak için en çok zorlandığı alanlar arasında dini gruplar gelmektedir. Sırra vakıf olabilmek için grubun içine girmek, katılımlı gözlem yapmak gerektiğinde çoğu zaman bu mümkün olmamaktadır. Zira gruptan, biri gibi davranmak zorunluluğu vardır. Burada iki problem söz konusudur. Ya yapmacık davranılacak ya da grubun gerçek bir elemanı olunacaktır. Grubun elamanı olunduğunda da grubun sırlarını da dışarıya taşırmak gruba ihanet olacaktır. Yapmacık ve geçici olarak grup üyesi durumu ise ya bu grup tarafından şüpheyle karşılanacak ki; bu durumda birtakım sırlar grup üyeleri tarafından sır kabul edilip verilmemesi durumu vardır, diğer yandan, araştırmacı, ikiyüzlülük göstermiş olacaktır. Her şeye rağmen yine gruplar araştırılmalı ve yapıları ortaya konulmalıdır.**" (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 226)

"Evrensel amaçlı, dinlerin, genişleme ve yayılma politika türleri farklı farklı olmuştur. Bunlar işgal ve fetihlerle olabileceği gibi kendini gizlemek, insan ihtiyaçlarını istismar ederek, insanlara kendini sevdirip alıştırmak ve telkin süreçlerini kullanarak da kabul süreçlerine geçmek gibi şekillerde olabilir. Bu şekildeki bir uygulamada amaçlarda araçlar gizlenir gruplar oluşturulur ve hatta bu gruplarda sır gibi saklanır. Ortak inanç ve ibadet grupları oluşur, bu ortaklık, onlara yaşama gücü verir." (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 228)

"Burada akla şu soru gelmektedir. İnsan veya gruplar neden gizlenirler tabiidir ki aleni olmada, toplumun ortak kabulleriyle çatışılacağı varsayılır. Yasaklar, tecessüs uyandırır, çoğu zaman aleniyet olağan bir şeymiş gibi algılanır. Halbuki yasakta, gizlenen bir şey vardır ve insanlar bu gizi merak ederler. Gizil gruba girmenin özel törenlerle sağlanması şu demektir ki, gizil cemiyetlere girişin, kendine özgü törensel yapıları söz konusudur. Daha açıkçası gizli ve sırlı gruplara girmek, özel törenlerle olur, gruba girdikten sonrada grubun sırrı ifşa edilmez, ifşa'cılar cezalandırılır. Aslında gruba girildikten sonra insanın intibak kabiliyeti devreye girer ve kişi grubunu benimser. Artık kişi içine girdiği grubun bir üyesidir ve bu grubun ruhuna uygun davranış sergiler. Bunu farkında olmadan yapar. Önemli olan onu gruba girdirmektir. Sır törenler grup üyesi olmaya bir gizem katar, insanın duygularını okşar, merakını artırır. Bu tür gizli ve gizemli gruba, tipik örnek, mason cemiyetleri verilebilir. Ayrıca, kuruluşları ve amaçları farklı olsa da Fütüvvet teşkilatları ve Melamilik hareketi, sır cemiyetlerinin İslam toplumundaki örnekleri sayılabilirler. Benzerlikleri mason cemiyetlerinin ve Fütüvvet ve Ahi teşkilatlarının sır içeren inanç sistemi ve birer esnaf kurumu olmalarıdır. En azından tasavvufi biri inanç ve yaşayışlarının gizlilik içermeleridir. Daha doğrusu, Fütüvvet de bir mesleki sır ve gizlilik, Melamilikte bir inanç ve yaşayış gizliliği, Masonlukta ise bir amaç ve araç gizliliği, söz konusudur. Ayrıca fütüvvet bir gençlik kurumudur, teşkilata şartları taşıyan her genç girebilir, Melamilik bir İslami-tasavvuf grubu olup ona

girmenin şartları, tarikata girme şeklindedir. Buna karşılık, masonluk bir elit insanlar grubundan oluşur ve herkese açık değildir yalnızca erkeklerden oluşur." (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 228)

"Dikkat edilecek olursa o sırada dini grupların anlatımında iki kavram öne çıkmaktadır. Bunlar gizlilik ve sır kavramlarıdır. Her kavram bir varlığın sembolüdür ve bu kavramlar da tarihi süreçte var olan belli toplumsal varlıkları sembolize etmektedirler, geçmişte olduğu gibi bugün de gizlilik ve sır içeren, özellikle dini gruplar ve yeni dini hareketler adı verilen gruplar içinde de söz konusudur." (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 232)

"Gizlilik ve sır içeren dini gruplar, evrensel günlerden de doğabilirler özellikle mistik özellikli grupların bir görünen, bir de görünmeyen yüzleri vardır. Görünmeyen yüzleri grup üyeleri tarafından grup içinde sahip olunan statüye göre, grubun imgesi haline gelir. Daha açıkçası, statüye bağlı olarak sır olmaktan çıkar, bu sır ve gizlilik gruba bir gizem kazandırır ve grup üyeleri, bu gizemli hayattan hoşlanırlar. Çağımızda, mistik gruplara yönelmenin artması, bu gizemli hayatın insanları cezb etmesinden de kaynaklanmaktadır." (Arslantürk ve Akyüz, 2015: 232)

-II-

Şimdi bu gizil dini grupların ve sır cemiyetlerinin bir takım özelliklerini tarihsel örnekleriyle birlikte dikkatlice inceleyerek bakmakta fayda vardır. Bu konuda tarihte karşımıza çıkan ilk örnek Batıniler yahut Haşhaşiler denen gruptur. Bu konuda Mustafa Öztürk'ün Batınilerle ilgili söyledikleri oldukça orijinal ve konuyu özetler nitelikte olduğundan ve sırrın yahut gizin bir topluluğu yahut bir sosyal ve dini grubu nerelere vardırabileceği hakkında bize fikir vermesi noktasında oldukça önemli görünmektedir. "Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Batıniyye, Belli bir dini, siyasi fırka ya da mezhebin özel ismi değil, İslam Kültür Tarihinde İsmaili (Atıcı, 2005:13-36) ve tasavvufi karakterli, birçok fırka, grup ve kolu kapsayan ve temelde pejoratif anlam taşıyan genel bir isimlendirmedir. Ancak bu genel isimlendirme, gizlilik, sırcılık ve ezoterizm gibi ortak özellikler içerir. Sözlükte, Batıniye, gizli olanı ve bir şeyin iç yapısını bilenler anlamına gelir. **Mezhepler tarihi terminolojisinde ise her zahirin bir batını ve her nassın(ayet ve hadisin) bir tevili ve derin anlam içeriği bulunduğunu, bunu da sadece Tanrı tarafından belirlenmiş yada onunla ilişki kurmuş seçkin bir şahsiyetin bilebileceğini kabul eden gruplar Batıniye diye isimlendirilir. Batıniye kapsamındaki fırkalar ve grupların bu şekilde anılması, İslami kaynaklarda şu sebeplere bağlanır.**

1-Dini metinlere içrek/batıni anlamlar yüklemek;

2- Gizli/mestur bir imamın peşinden gitmek,

3- Şer'i yükümlülükleri inkar etmek, fakat bunlara inanmış gib, görünüp asıl gaye ve hedefini gizlemek;

4- Gizli faaliyetler yürütmek." (Öztürk, 2017: 182)

İsmailiyye orijinli Batıni fırkalar klasik dönemlerde çok farklı isimlerle de anılmıştır. Örneğin bu fırkalar Cafer es-Sadık'tan (Ö.148/765) sonra imametin oğlu İsmail'e geçtiğini savundukları için İsmailiyye, alem ve imamet anlayışlarında yedili sistemi benimsedikleri için Seb'iyye, hakikatin ancak gizli bir imamın talimiyle öğrenilebileceğini öne sürdükleri için Ta'limiyye, dinin haram kıldığı hususları helal saydığı için İbahiyye, ve liderlerinden dolayı da Karmatiyye, Nasıriyye, Sabbahiyye ve suikastçı yetiştirilen fedailere haşhaş içirdikleri için de Haşişiyye diye anılır. Bütün bu farklı adlandırmalara rağmen, Batıniyye spesifik olarak Nizari İsmaili fırkasını tanımlamak için kullanılır. Bu fırkanın Suriye kolu daha ziyade Haşişiyye diye anılır. (Öztürk, 2017: 182-183)

"Babasının ölümünün ardından babasının yerine geçemeyen nezaret soyunun imametini savunan Hasan Sabbah, hicri 483(miladi 1090 yılında) İran ve Iraktaki çeşitli kaleleri ele geçirir. Bu arada Kazvin'in kuzeybatısındaki Alamut kalesini de ele geçirerek karargâh edinir. Daha sonra bölgedeki diğer kaleleri de zapt edip hâkimiyet alanını genişletir. Bu süreçte Haşişiyiye diye anılan terör teşkilatı, özellikle Suriye bölgesindeki hanedanlar ve devlet adamları için çok ciddi bir tehdit haline gelir." (Öztürk, 2017: 183)

"Haşhaşi fedailer kendilerine muhalif Müslüman topluluklarla birçok saldırıda bulunmanın yanı sıra, Abbasi halifeleri ve yeni ünlü yüzü, Müşterşid-Billah(ö.529/1135) ve Raşit-Billah(ö.532-1138) ile Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk(ö.485/1092) gibi birçok devlet adamını suikastla öldürmüşlerdir.

Bu tür terör faaliyetlerinden de anlaşılacağı gibi İslam dünyasına karşı çok ciddi bir tehdit oluşturan Haşhaşiler kurbanlarını özenle seçmişlerdir. Yine bunlar çoğunlukla Büyük Selçuklu devletinin idarecileri ve din adamlarıdır." (Öztürk, 2017: 183-184)

Batıniliğin dini grup olarak özellikleri şöyle anlatılabilir.

"**1-Metotsuz Yorum (Te'vil):** Kur'an'daki her ayetin bir yorumu olduğu görüşünden hareketle Bâtınîlerde yorumun sınırı ve ölçüsü yoktur. Dozaj tamamen kaçırılmış bir te'vil anlayışının egemen olduğu görülmektedir. Ancak maksat malum olduğundan dolayı bütün yorumlar aynı noktaya çıkmaktadır. Yorum konusundaki görüşlerini içeren şu tespitte bulunurlar: Peygamber ayetlerin zâhirini yani görünür anlamlarını ifade etmiştir, imamlar ise bu ayetlerin gerçek anlamlarına vâkıftır. Bu açıdan Kur'an'ın gerçek anlamını bilen, ondaki Bâtınî anlamlara vâkıf olan imamdır.

2-Peygamberler ve özellikle de imamlar hakkında aşırı inanç beslemeleri (Gulüvv): Bâtınî düşünce içerisinde, Peygamberle ilgili inançlarda bir aşırılık söz konusudur. Peygamber, yaratılış nazariyesi kapsamında akl-ı küll'dür. İnsanlara Tanrı'dan aldıkları buyrukların zâhirini açıklamıştır, mucizeleri gerçek değildir. Peygamberler, esasında Bâtınîliği hazırlayan unsurlardır. Tanrı akl-ı kül'e mukabil nefs-i kül'ü yaratmıştır. Nefs-i kül ise her devirde gerçek söz sahibi olan imamdır. İmam, mâsumdur, günahsızdır. Peygamberin şeriatı üzerine gelir ve yedi nesilde bir devr eder. Peygamber nâtıktır, konuşandır; imam ise sâmittir, susandır. İmam kendini gizlemiştir. Her nâtıkın bir sâmiti olduğundan dolayı her peygamberin bir imamı bulunmaktadır. Hz. Musa'nın imamı Hârun, Hz.Muhammed'in imamı ise Ali'dir. Ki Hz. Muhammed daha hayatta iken bu hususa birkaç kez dikkat çekmiştir." (Yazar, 2017)

Batınilerin temel inançları şöyle anlatılabilir.

"1-**Hulûl ve İttihad:** Bâtınî itikadın temel özelliklerinden birisi olup bütün fırkalarda müşterektir. Hulul, Tanrı'nın bir bedene girmesidir. Bâtınî açıdan hulûl, Tanrı'nın imamın bedenine girmesi ve kâinatı bu şekilde sevk ve idare etmesidir. İttihad ise iki şeyin birbirine girmesidir. Yani Tanrı'nın imamın bedenine girmesi, imamın da Tanrı'nın varlığında erimesi, ulûhileşmesi, imamın tanrılaşmasıdır.

2-**Tenâsüh*:*** Bâtınîlerde ahiret inancı olmadığından kıyamet ve haşr gibi kavramlara da yer verilmemiştir. Bâtınî anlayışta ölümle birlikte ceset çürür ve toprağa karışarak tekrar döner. Ruh ise kişinin durumuna göre ya başka bir kişinin bedenine, ya da bazı hayvanların bedenlerine girer. Bazı görüşlere göre ise ruhların bulunduğu âhiret âlemine göçer.

3-**İbâhilik:** Her şeyi mübah sayma anlayışıdır. Bâtınîlere göre, dinin bâtınına sahip olan kişiden dinin zâhiri yönü düşer. Bu bakımdan dinin görünürdeki ibadet ve taatlarına uymanın bir anlamı ve önemi bulunmamaktadır. Esasında bâtınî davetin özünde var olan anlayışlardan biriside budur." (Yazar, 2017)

"Bâtınîliğin teşkilat yapısını şöyle bir şema ile göstermek mümkündür:

Şekilde de görüldüğü gibi Bâtınî yapılanmanın tepesinde imam yer almaktadır. Onun altında 12 hüccet (dördü imamın yanında) imam vekili bulunur. Huccetlere bağlı dâîler vardır. Bunların görevi insanları Bâtınîliğe davet etmektir. (Muazzeb ve Mükelleb adlarıyla anılırlar). Bâtınî teşkilatının en alt

basamağını ise Bâtınîliği kabul ederek bu sisteme dahil olan müstecipler oluşturmaktadır.” (Yazar, 2017)

Batını dailerin insanları kendi düşüncelerine çağırırken takip ettikleri metotları şöyle anlatılabilir.

“Dâîlerin propaganda faaliyetleri, bölgelerin durumuna ve Bâtınîliğe alınacak kişilerin konumlarına göre farklılıklar gösterse de yöntemleri genellikle aynı üslup içindedir. Dâîlerin kademeli olarak yürüttükleri çalışmalar şunlardır:

1-**Rızk ve Teferrüs:** Dâînin bâtınî olacak kişi ile temasa geçmesi ve onu mezhebe alıştırmasıdır. Dâînin zeki ve anlayış kapasitesi yüksek olması, duygu ve düşüncelerinin tekemmül etmiş olması, Bâtınîliğe davet edilecek kişilerin seçiminde ihtiyatlı davranması, kişinin fizîkî yapısına baktığında derûnunu kavrayabilmesi gerekmektedir. Mezhebe çağrılan kişinin, inançlarına aykırı olarak söylenenleri gerçekten kabul edip etmediğini anlayabilecek olgunlukta ve yapıda olması gerekir.

Yine Dâînin zâhiri manaları bâtını manalara çevirmede usta ve kıvrak zekâya sahip olması aranan özelliklerdendir. Bâtınî adayına getirilen telkinlerde, Kur’an ve sünnetten getirilenler yalanlanmazsa, bu durumda adayın gönlündeki anladığı manayı çıkarmak ve sözü bid’ata uygun bir manada kullanmak gerekir.

Rızk ve teferrüste herkesi aynı yola ve aynı tarzda çağırmamak gerekir. Öncelikle dâînin yapması gereken şey şudur: Davet edeceği kişinin inancını araştırmalıdır. Onun pozisyonuna göre Şiî ise Şiî gibi, Sünnî ise Sünnî gibi ve Hârici ise Hârici gibi bir yaklaşım sergilemelidir.

2-**Te’nis:** Davet edilen kişiyle ünsiyet ve dostluk kurmadır. Bâtınî adayının severek yaptığı işlerde sürekli onun yanında olması, adayın sevdiği ve inandığı işlerde dâînin onun göreceği tarzda ibadet yapması ve adayın gözünü boyaması. Gazâlî konuyla ilgili eserinde bu noktada dâîlerle ilgili olarak şunu da vurgulamaktadır: Dâîlere mezhebe davet ettikleri kişilerin yanlarında gecelemeleri ve onlara güzel sesleri ile Kur’an okumaları emri de verilmiştir. Bu tür davranışlar davet edilenin dostluğunu pekiştirmek ve onun gönlünün kendi sözlerine meylini artırmak içindir.

2-**Teşkîk:** Dâînin davet ettiği kişinin inandığı konularda inancını sarsacak tarzda onu şüpheye düşürmesidir. Bu noktada dâî, Kur’an’ın müteşâbih ayetlerinin sırlarını ve bunun hikmetlerini sormakla işe başlar ve dinin amel noktasındaki konularında ortaya attığı şüphelerle devam eder. Hayızlı kadının namazı kaza etmediği halde orucu neden kaza ettiği, cennetin kapısının sekizken cehenneminkinin neden yedi olduğu gibi sorularla kişinin zihnini bulandırılmaya çalışılır. Bu tarz şüphelendirmeler, davet edilen kişinin nefsinden şüphe etmesine kadar sürer. Dâî, şüpheye düşülen konularda adayın bu sırları bilip öğrenmesi için onda istek ve arzu uyandırır.

3-**Ta’lîk:** İçindeki şüphelerle boşluğa itilen aday dâîye yönelir ve ondan içindeki sıkıntıları gidermesini ister. Dâî ise onu rahatlatmaz ve meselelerin sanıldığı kadar basit olmadığını söyleyerek adayın gözünü korkutur ve meseleyi iyice abartır. Acele etmemesini tembih ederek oyalama taktikleri izler. Sonunda adaya yemin verir. Öğrendiklerini saklayacağına ve aralarında bir sır olarak kalması gerektiğine dair inandığı en yüce değerler adına adaya yemin ettirir.

4-**Rabt:** Mezhebe davet edilen adayın hiçbir durumda bozamayacağı, buna cesaret bile edemeyeceği ağır yeminlerle dâîye bağlanmasıdır.

5-**Tedlis:** Yeminle kendisine bağlanan adaya sırları vereceğini söyleyen dâî, adayı kandırır ve sırların hepsini vermez. Kademeli (tedrici) olarak hareket etmeyi uygun görür. Öncelikle mezhebi hatırlatma yolunu izlemekten öteye geçmez. Tefekkür ve akıl yürütmenin güvenilir olmadığını adaya telkine başlar. Dâîlerin uzun süre aynı yerde bulunması sakıncalı görülmüş ve o nedenle işlerini ihtiyatlı yapmaları istenmiştir. Dâî işlerini gizli yapmalı, kimliğini insanlara farklı şekillerde açıklamalı ve zaman zaman kılık kıyafetini de değiştirmelidir.

6-**Telbis:** Adayın kafasını karıştırma sürecidir. Önce basit konular verilerek zamanla bunların bâtınî yönleri ve anlamları açıklanmaya çalışılır.

7-**Hal’ ve Selh:** Hal’ mezhebe davet edilen kişinin dini sorumluluklardan kurtulması, selh ise adayın dininden çıkması (hal’ edilmesi)dır. Bu açıdan hal’ amel ile, selh itikad ile ilgilidir. İnancı

kalbinden sökülen aday, artık selh makamına ulaşmış olduğundan Bâtınîliğe kabul edilir. Selh Bâtınîlerce en büyük rütbe olarak kabul edilmektedir." (Yazar, 2017)

Bâtınilikle, 15 Temmuz Kalkışmasını gerçekleştiren FETÖ terör örgütü arasındaki benzerliklere detaylıca değinileceğinden şimdilik Batıniliğe bu kadar değinilmekle yetinilecektir.

Şimdi Anadolu Selçuklu devletindeki Batıni Harelet olan Babailiğe göz atmak yerinde olacaktır. Sosyolojik sonuçları açısından Batıniliğe oldukça benzeyen Babailik, Selçuklu toplumunda mevcut olan Oğuz-Türkmen ayrışımından faydalanarak ortaya çıkmış bir fitne hareketidir. ***Babai hareketinin FETÖ ile benzeyen yanı sonuç aşamasında toplumu kaos ve kargaşaya sürüklemeye çalışmış olmasıdır.***

Babaî isyanının sebeplerini Bilal Gök; **"Babailer İsyanı Ve Karaman Beyliği'nin Kurulmasına Etkisi**" adlı makalesinde detaylıca anlatmaktadır; çalışmanın konusunun farklı mecralara kaymaması için bu sebeplere değinilmeyecektir. (Gök, 2013: 220-222) "Babaî isyanının genel seyri ve sonucu ise kısaca şöyle anlatılabilir. "Sultan Gıyaseddin, yukarıda izah edilen sebeplerden dolayı, Baba İlyas ve bağlılarından gelebilecek tehlikeyi bertaraf etmek amacıyla harekete geçer ve 4000 kişilik bir ordu hazırlatır. Olayı haber alan İlyas, zaviyesinden çıkarak adamlarıyla birlikte Amasya Kalesi'ne sığınır. Selçuklu askeri birliği Çat'a gelir, halk Cuma namazında iken saldırıya geçer. Az sayıda insan bu saldırıdan canını kurtulur. Kurtulanların her biri bir memlekete dağılır ve İlyas da çok geçmeden aldığı yaradan dolayı ölür. Baba İlyas, ölmeden önce müritlerinden iki kişiyi Şam'da ikamet eden halifesi Baba İshak'a göndermiştir. Baba İshak, İlyas'ın Amasya'ya gelmemesine dair emrini dinlemeyerek, etrafına topladığı adamlarıyla harekete geçmiştir. 1240 yılının Teşrinler mevsiminde meydana gelen isyan, ilk olarak Sumeysat (Adıyaman-Samsat)'a bağlı Kefersûd Nahiyesi'nin ateşe verilmesiyle başlamış, bunlara karşı harekete geçen Malatya valisi Muzaffereddin Alişîr'in 500 kişilik ordusu Elbistan'da mağlup olmuştur. Baba İshak kuvvetleri bu kez Sivas'ta Selçuklu güçlerine karşı bir zafer daha kazanmıştır. Bu başarının tesiriyle, daha önce isyanın içerisinde olmayıp o mıntıkalarda yaşayan Çepniler, Karamanlılar ve onların mensup olduğu Avşar boyunun da hadiseye dâhil olduğu bildirilmektedir. Babaîler Sivas'tan hareketle Tokat'tan geçerek Amasya bölgesine gelmiş, burada Mübarizeddin Armağanşah komutasındaki Selçuklu kuvvetiyle çarpışmıştır. Baba İshak komutasında Amasya'ya gelen Babaîler, İlyas'ın ölüm haberini aldıktan sonra, Selçuklu ordusunu yenip, komutan Armağanşah'ı da öldürerek, Konya'ya doğru yürüyüşe geçmiştir. Kayseri yakınlarında Selçuklu kuvvetlerini mağlup eden Babailer, Selçuklu ordusuyla bu kez Malya Ovası'nda karşılaşmıştır. Selçuklu askerine ilaveten 1000 kadar paralı Frank askerinin de yer aldığı kuvvet tarafından çembere alınan, içerisinde Baba İshak'ın da bulunduğu bu topluluk 1240'ta tamamen kılıçtan geçirilmiştir. Ancak bu isyan, Anadolu Selçuklu Devleti'ni büyük zaafa uğratmış, içte ve dışta devletin itibarını sarsmış ve bu sebeple Moğollara Anadolu'yu istila etme cesareti vermiştir." (Gök, 2013: 222-223) Yani son cümleden de anlaşılacağı üzere bu isyan bir tür fitne hareketidir ki, Anadolu Selçuklu Devleti'ne ciddi zarar vermiştir. Ve sosyolojik sonuçları açısından FETÖ'nün darbe girişimiyle benzerlikler arz etmektedir.

FETÖ'ye benzeyen diğer bir önemli tarihsel vaka Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin isyanıdır. Şeyh Bedrettin'in hayatı hakkında bilinmesi ve bilhassa vurgulanması gereken yegâne nokta şurasıdır ki, bir gazi babanın ve bir gayri-müslim annenin evladı olan Şeyh Bedrettin Türk-Osmanlı dünyasında önemli bir ol oynamasını sağlayacak birçok kimliği birden kendisinde barındırıyordu. Aile tarafından Mevlevilere, tasavvufi açıdan İbn-i Arabi'ye bağlanan Şeyh Bedrettin(1358/59-1416) Avrupa'da doğan ikinci kuşak Türklerdendi. Müritlerinin en kalabalık olduğu ve varlıklarını hala kısmen koruduğu yerler Bulgaristan, Trakya ve Makedonya'dır. Onun tasavvuf anlayışı dinlerüstü bir yorum geliştirdiği iddiasındadır. Bu FETÖ'nün ortaya attığı dinlerarası diyalog olgusunu çağrıştırmaktadır. Hıristiyanlıktan ve evrensel sufi yorumdan da etkilenerek ortaya koyduğu görüşlerini uygulamada özellikle politik bağlamda çok daha ileri gitmiş ve Osmanlı'nın dünyevi erkini silahlı isyan yoluyla devirmeyi denemiştir. Niyetleri olasılıkla tasavvufi, dini yönelimli teokratik bir rejim kurmaktı. İslam dünyasında bu daha önce, Batıniler, Babailer ve Karmatiler tarafından da yapılmaya çalışılmıştı. Bedrettin'in doktrininde takiyye yani gizlik ve baskı söz konusuydu. Bedrettin'in fıkıh alanındaki yapıtları kullanılmaya devam edilmiştir ama Menakıbname'nin tek bir nüshasının geriye kalmış olması ve bu yapıtta Bedrettin ile İznik'te sürgündeyken yazdığı kitabın halka açıklanmayıp müritlerinin arasında gizli kaldığının belirtilmesi şeyhin öğretisinin yayılma tarzı konusunda oldukça açıklayıcıdır. Demek ki gizlilik ve sözlü nakil geçerlidir çünkü müritler baskı altındaydı, özellikle sıradan, müritler, Bedrettin'in ailesinden daha fazla baskı görüyordu. Bedrettin'in ölümünden sonra süregelen bu gizlilik

yasası doktrinin iyi anlaşılmasına, kuşkusuz yardımcı olmuyordu. 1553'te Sofyalı Bali Efendi'nin onun hakkında yazdığı sert raporda Bedrettiniyye'nin FETÖ ile benzerliği oldukça dikkat çekicidir. Burada açıkça geçen, Bedrettiniler'in beyan ettikleri "İnsan, ilahtır" ifadesi bile yeterince şirk içeren ve bu gruptakilerin sapkınlık düzeyini anlatan bir cümle olsa gerektir. (Balivet, 2016)

Ve nihayet 15 Temmuz Kalkışmasını gerçekleştiren FETÖ'nün başlangıçta bir gizil dini grup veya sır cemiyeti olarak açığa çıkan bu terör örgütü ya da fitne hareketinin sonuçta toplumda ne denli onulmaz yaralar açtığına değinmekte fayda vardır. FETÖ'nün genel karakteristiğini ve yapısallaşma sürecini Mustafa Öztürk **"Din Sermayesinden İktidar Devşirmek: FETÖ"** adlı çalışmasında şöyle açıklamaktadır. "FETÖ, yapısal özellikleri itibariyle sosyal, siyasal, kültürel ve dini unsurlardan oluşan bir koalisyon, hüviyetindedir. Zaman içerisinde değişen şartlar bütün bu unsurların tekrar tekrar gözden geçirilip yeniden yapılandırılması ve yeni koalisyonlar kurulması sonucunu vermiştir. 40 yıllık bir dönemde örgütün merkezindeki çekirdek yapı büyük ölçüde sabit kalmakla birlikte söylemler, projeler ve faaliyetler çok boyutlu değişim geçirmiştir. Bu noktada fırsat kollama ya da fırsatçılık diye ifade edilebilecek bir durum, değişken bir vaziyet alıştan söz edilebilir. FETÖ'nün, sürekli kendini yeniden yapılandırıp yeniden tanımlaması hem Türkiye'de hem de bütün dünya düzleminde ortaya çıkan yeni fırsat alanlarına uygun araçlar bulunması ve bu araçların etkili biçimde kullanılmasıyla ilgili genel bir stratejidir." (Öztürk, 2017: 45) **1-Kaypaklık ve binbir suratlılık örgütün ilk ve en önemli niteliğidir.** Örgütün en önemli özelliği gerçek kimliği saklama, ikiyüzlü davranma, çift, gizli rumuzlu konuşma, kod adı kullanma gibi duruma göre inandığından farklı yaşama gibi gayr-i ahlaki davranış tarzlarını tam manasıyla özümsemesidir. "Onların her zaman ve zeminde yeni bir söylem her dilde yeni bir görüş ve düşünce biçimleri vardır" şeklindeki Şehristani'nin Batı- niyye ile ilgili görüşü FETÖ'yü de aynen yansıtmaktadır. Daha açıkcası FETÖ başta Batınilik ve Haşişilik gizli örgütlenme modeli olmak üzere kılıktan kılığa girmeye de özellikle en kritik zamanlarda gerçek kimliği gizleme gibi birçok taktik ve stratejiye de sahiptir. (Öztürk, 2017: 45) ***2-*****Mafyatiklik-Hiyerarşik Düzen ve Disiplinlilik:** FETÖ iki veçheli bir yapıdır bu yapı dışa dönük veçhesiyle şeffaf, nezih bir sivil toplum hareketi görünümündedir; fakat içe dönük veçhesi gizli kirli ve karanlık bir teşkilat hüviyetindedir. FETÖ bu bakımdan İslam mezhepler Tarihindeki Haşişiyye fırkasıyla hem de Masonluk teşkilatları, Hıristiyan geleneğindeki Opus-Dei tarikatıyla müşterek özellikler taşır. FETÖ aynı zamanda çok katmanlı tabakalı bir yapıdır. Yapıyı en güzel tarif eden üzüm salkımı benzetmesidir; şöyle ki, üzüm tanelerinin her biri kendi içinde bir bütün olup, diğer tanelerden bağımsızdır, bununla birlikte tüm taneler küçük dallara, küçük dallarda ana-dala bağlıdır; örgütteki ana-dal örgütün liderinden başkası değildir. Bilindiği gibi geleneksel cemaat yapılarında sıkı bir dayanışma ağı vardır. Ancak FETÖ'de böyle bir dayanışma ağı yoktur. Çünkü örgütte yatay ilişkilere izin verilmez. (Öztürk, 2017: 57) **3- Dini Mühendislik ve örgütlü, Devşirmecilik:** İnsan kaynağı ve grup altyapısı ve epistemolojik paradigması itibariyle nurculuk bünyesinde oluşan fakat zaman içerisinde geleneksel nurculuktan bağımsız bir hüviyet kazanan FETÖ'nün dışa dönük tarafı oldukça modern ve liberal görünse de iç yapısı fazlasıyla skolastik ve totaliterdir. Bu skolastik ve totaliter karakter her zaman ve zeminde, topluluğun, bireye tercih edilmesi, örgüt içerisinde her türlü eleştirel düşüncenin reddedilip, aykırı görüşlere asla izin verilmemesi ve her halükarda mutlak itaatin telkin edilmesi gibi bir çok veriyle şekillendirilebilir. (Öztürk, 2017: 63-64) **4-Kendine hayranlık, seçkincilik ve kibirlilik:** Gerek Said-i Nursi ile ilgili gerekse FETÖ'nün lideri ile ilgili şehir efsanesi mahiyetinde ve menkıbevi bir çok olay yine Mustafa Öztürk tarafından detaylıca anlatılmaktadır. Bu anlatılar bütünleştirildiğinde kendine hayran bir mazoşist ortaya çıkmaktadır. (Öztürk, 2017: 75) **5-Parsacılık ve Nitelikli Dolandırıcılık:** FETÖ'nün bariz niteliklerinden birisi de dolandırıcılık yapması ve çok yüksek meblağlarda rant devşirmeyi başaran bir suç şebekesi gibi çalışmasıdır. Örgüt içinde himmet adı altında toplanan çok yüksek meblağlar örgütü kelimenin tam anlamıyla mafyatik bir şebekeye dönüştürmüştür. (Öztürk, 2017: 87)

Yukarıda sayılan beş nitelik örgütün genel karakteristikleridir. Bir de örgütün kendisi vasıtasıyla insanları kandırmak üzere kurulan bir teolojik sistemi vardır. Bu teolojik sistem özellikleri itibariyle Batıniyye'nin inanç esaslarına son derece benzemektedir. Buradaki en önemli özellik; **1-İnançtaki melezlik ve senkretiklik'tir.** FETÖ adeta bir eklektik din kurmaya çalışmıştır. Hatta o kadar ki, örgütün bir dönem ikinci ismi olan Nurettin Veren, örgütün perde arkasını açıklamak için yazdığı kitabında bu konuya fazlasıyla değinmiştir, hatta örgüt liderinin amacını kendini üç dinin peygamberi olarak tanıtmak olduğuna değinmiştir. (Öztürk, 2017: 95 & Ayrıca Bkz. Veren, 2016: 91) **2-Gnostiklik ve Ezoteriklik:** FETÖ'nün dini epistemolojisi gnostik ve ezoterik karakterlidir. Çünkü gnostik bilgide

hakikatin bilgisine sezgi ve mistik tecrübeyle ulaşılabilir. Hakikatin bilgisine bu şekilde ulaşmak özel yada seçilmiş kişilere has bir hususiyettir. Ayrıca gnostik bilgi zahiri değil batınidir ve dinin batını yorumlarına dayanır. Bu gizli yani batını bilgilerin örgütün liderine ilham edildiğine inanılmaktadır. FETÖ terör örgütü bu yönüyle de Batıniyye ve Haşişiyyeye çok benzemektedir. (Öztürk, 2017: 103) **3-Dini Afyonculuk:** FETÖ'nün en önemli itikadi yapısallaşmasından biri de dini afyonculuktur. Örgüt üyelerinin zihin ve ruhu uyuşturan bir din algılaması yaratmaya çalışılmıştır. Adına da ılımlı İslam denmiş ve tepkisiz bir din anlayışı ortaya çıkarmaya çalışılmıştır. (Öztürk, 2017: 115) Patrick Haenni, bu ılımlı İslam anlayışını orta sınıf Amerikan işletmecilerinin ürettikleri bir tür piyasa İslam'ı olarak nitelendirmektedir.(Haenni, 2014) **4-Batını Tevilcilik** (Öztürk, 2017: 121) **ve 5-Kuran Yorumlarında Edepsizlik ve İlkesizlik** (Öztürk, 2017: 136)**;** örgütün Batıniyye ve Haşhaşiyye'ye benzeyen bir diğer bir özelliğidir. Kuran'ın her bir ayetinin gizil ve bilinmeyen bir yorumu olduğunu iddia eden bu anlayış en netice Batınilikle benzeşme yolunu seçmiştir. **6-Mesiyaniklik** (Öztürk, 2017: 151)**ve 7-Diyalogçuluk ve İnkültürasyonculuk** (Öztürk, 2017: 172)**;** örgütün Batıniyye ile özdeşleşen bir diğer özelliğidir. Örgütün lideri kendisini insanlığın maddi, manevi sıkıntılarını sona erdirecek, dini ve içtimai hayatı kemale eriştirecek bir otorite yani kainat imamı olarak görmekte ve böyle lanse etmektedir. Bu inanış biçimini ve bu inancın yanlışlığını gerek hayat tecrübesi itibariyle gerek ilmi yönden İslam dünyasının saygın sosyologlarından Yumni Sezen'in 15 Temmuz Kalkışmasının çok öncesinde 2005 yılında kaleme aldığı **"Dinlerarası Diyalog İhaneti"** adlı çalışmasında açıkça beyan edilmektedir.

Sonuç

Netice olarak denilebilir ki, gizil dini grup ve örgütler; gnostik, ezoterik, mesiyanik, diyalogçu, Batını anlamda tevilci, dini afyonculuktan yana, melez bir inanış biçimine sahip, mafyatik, kaypak ve bin bir surat ve takiyyeci bir yapı arz etmektedirler. Onların dine ve dindara verdiği zararı en güzel anlatan ünlü mutasavvıf ve arif Hoca Ahmet Yesevi'dir. Hoca Hoca Ahmet Yesevi FETÖ lideri gibi Ahir Zaman Şeyhlerini aynı adlı şiirinde şöyle tasvir etmektedir.

Ahir Zaman Şeyhleri (Yesevi, 2017)

Durmaz keramet satar
Ahir zaman şeyhleri
Her gün battıkça batar,
Ahir zaman şeyhleri

Farzı geriye atar,
Nafile oruç tutar,
Dini paraya satar,
Ahir zaman şeyhleri

Beline kuşak bağlar,
Sözleri yürek dağlar
Para toplarken ağlar,
Ahir zaman şeyhleri

Ağlaması göz boyar,
Her gün ayağı kayar,
Kendini adam sayar,
Ahir zaman şeyhleri

Başına sarık sarar,
Kendine mürit arar,
İlmi yok neye yarar,
Ahir zaman şeyhleri

Dünyaya kucak açar,
Zoru görünce kaçar,
Her yere küfür saçar,
Ahir zaman şeyhleri

Şeyhlik ulu bir iştir,
Hakka doğru gidiştir
Yaklaşılmaz ateştir,
Ahir zaman şeyhleri

Salih şeyhler nerdedir,
Kötüler her yerdedir,
Hak yoluna perdedir,
Ahir zaman şeyhleri

Hoca Ahmed Yesevi

Gizil dini yapıların toplumda neden olduğu felaketler kısaca özetlenirse,

1-Kardeş kavgası ve fitne çıkarmak,

2-İnsanları kendi inancından, meşguliyetinden ve yolundan ederek sapık fırkalar vasıtasıyla sapkınlığa düşmelerine neden olmak,

3-Toplumda yerleşik tüm dini inançları zedelemek, tahrip ve tahrif etmek,

4-Toplumun birlik ve beraberliğine zarar vermek,

5-Terör faaliyetlerinde bulunmak,

6-Milli Devletlerin milli bünyesine zarar vermek,

7-Toplumsal huzuru ve asayişi bozmak,

8-Çeşitli isyanlar ve kalkışmalar yoluyla toplumsal kaosa neden olmak,

9-Bireylerde dini kimlik yozlaşmasına neden olmak,

10-Bütün tasavvuf erbabı ve bütün Müslümanların yanlış tanıtımına, temsil edilmesine lanse edilmesine, yani toplumsal bellekte yanlış kodlamalara ve genellemelere neden olmak,

11-Bireyde belirsiz bir ruh hali oluşturup gelecek endişesi yoluyla intiharlara neden olmak,

12-Kişinin kader inancını yıkmak ve kişiye sürekli neden ben sorusunu sordurmak,

13-Bireyin gelenekle bağını koparark kendini boşlukta hissetmesini sağlamak,

14-Bireyde ruhsal kaosa neden olmak,

15-Bireyde sosyal güven kaybına neden olmak,

16-Bu tür gizil dini grup ve cemiyetlerin din anlatısında vaaz üslubu ve popüler din anlatısı hakim olduğu için hakikati halkın istediğini yada kişinin o an duymak istediğini anlatan bir tavır içinde olmak,

17-Bireylerin yerel ve milli kültüre aidiyet bağlarını zedelemek,

gibi pek çok faaliyet içerisinde oldukları buraya kadar anlatılanlardan açıkça görülmektedir.

Kaynakça

- Arslantürk, Zeki & Akyüz, Niyazi; Din Sosyolojisi-II, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2015.
- Arslantürk, Zeki & Amman, M. Tayfun; Sosyoloji, Çamlıca Yay., İstanbul, 2013.
- Atıcı, Ayşe, Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Batıni Hareketi,Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı Prof.Dr.Feda Şamil Arık; Ankara, 2005.
- Veren, Nurettin; İsimler ve Belgelerle FETÖ, Destek Yayınları, İstanbul, 2016.
- Balivet, Michel, Şeyh Bedrettin Tasavvuf ve İsyan; Çev: Ela Güntekin; Tarih Vakfı Yurt Yayınları; İstanbul, 2016.
- Cezayirli, Gülay; "Dini Grup ve Toplumsal Grup", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1997, C:37, Sayı: I.
- Gök, Bilal; **"Babailer İsyanı Ve Karaman Beyliği'nin Kurulmasına Etkisi",** *Hikmet Yurdu Dergisi,* C: 6, Sayı: 11, Ocak – Haziran 2013/1.
- Haenni, Patrick, Piyasa İslamı, Çev: Levent Ünsaldı, Heretik Yayıncılık, Ankara, 2014.
- http://web.deu.edu.tr/ilyas/yayinlarim/batinilik.htm#_ftn1; Erişim Tarihi: 14.08.2017; Yazar, İlyas; Bâtınilik Üzerine Bir İnceleme.
- https://www.antoloji.com/ahir-zaman-seyhleri-siiri/; Erişim Tarihi: 20.08.2017.
- Öztürk, Mustafa, Din Sermayesinden İktidar Devşirmek: FETÖ, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.

ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN FEN VE SOSYAL ALANLARINA GÖRE AKADEMİK TÜRKÇE BAŞARILARI

Doç. Dr. Yusuf Avcı

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi

Yrd. Doç. Dr. Serhat Küçük

Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi

Arş. Gör. Enes Yaşar

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi

Özet

Türkiye'de farklı uzmanlık alanlarında öğrenim görmekte olan uluslararası öğrenciler vardır. Bu araştırmanın amacı, bu öğrencilerin Fen ve Sosyal alanlara göre Türk diliyle almış oldukları derslerin akademik başarılarını ne derecede etkilediğini tespit etmeye yöneliktir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji çalışması deseniyle yapılmıştır. Araştırmanın verileri 2016-2017 Eğitim-Öğretim yılında ÇOMÜ'de öğrenim gören toplam dokuz öğrenciyle görüşülerek elde edilmiştir. Araştırma verileri, görüşme soruları yoluyla elde edilmiş olup, elde edilen verilere betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak da yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada uluslararası öğrencilerin Fen ve Sosyal Bilimler alanlarına göre başarılarında değişiklikler olduğu gözlemlenmiştir.

Sosyal alanlarda henüz çalışma yöntemlerinin yerleşmediği gözlemlenmiştir. Sonuç olarak farklı alanlarda akademik öğrenimlerini sürdüren uluslararası öğrencilerin, sayısal verilere ait derslerde daha önceki öğrenim yaşantılarına ait alt yapılarının olması ve Türkçeye dayalı sözel ifadelerden ziyade işlem yeteneklerini kullanıyor olmaları başarılarının artmasına sebep olduğu tespit edilmiştir. Düşüncelerin zihinde yapılandırarak Türkçe olarak ifade etmeyi gerektiren sosyal alanlardaki derslerde ise akademik bir dille yorum yapma gereksinimi daha fazla Türkçe hâkimiyeti gerektirdiği için başarı oranlarında azalmalara neden olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sayısal ve sözel dersler, akademik başarı, fenomenoloji çalışması

ACADEMIC TURKISH ACHIEVEMENT OF INTERNATIONAL STUDENTS IN THE SCIENCE AND SOCIAL AREAS

Abtsract

There are international students studying in different specialties in Turkey. The aim of this research is to determine that these students affected the academic achievements of the courses which they have taken as members of science and social sciences in the Turkish language. The research was carried out with a pattern of phenomenological study from qualitative research methods. The data of the study were obtained by interviewing 9 students in ÇOMÜ during 2016-2017 academic year. Research data were obtained through interview questions and descriptive analysis method was applied to the obtained data. Semi-structured interview method was used as data collection tool. It has been observed in the study that international students have changed their achievements according to the fields of Science and Social Sciences. As stated in the sources, it has been observed that working methods have not yet been not exactly learned in social areas. As a result, international students who continue their academic education in the departments are more successful because they have learning experiences in the courses which related to numerical data and using extraordinary transaction skills from Turkic based verbal expressions. It have been found to cause reduction in success rates in the lessons in social areas that need to be expressed in Turkish. Because It need to interpret with an academic language which requires more Turkish dominance.

Key words: Science and social lessons, academic achievement, study of phenomenology

1) Giriş

Günümüzde yaşanan uluslararası hareketlilik pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da kendisini geniş ölçüde göstermeye başlamıştır. Bu nedenle eğitim kurumları her geçen gün bu hareketliliği istihdam edebilmek için üniversitelerde uluslararası öğrenciler için imkânlar genişletilmeye çalışılmaktadır. Elbette eğitim alanında atılan bu adımlar ve yenilikler bir yandan da kalitenin artmasına etki edecektir. Çünkü ülkeler, uluslararası hareketliliği kendilerine çekebilmek için üniversitelerini iyi birer bilim merkezi haline getirmeye çalışırlar. Bu da en çok üniversitelerin eğitim kalitesinin arttırmasıyla mümkün olacaktır.

Yapılan araştırmaya göre 2012 yılında uluslararası öğrenci sayısı 4,5 milyona ulaşmış olup, 2020 yılında bu sayının 8 milyona çıkması beklenmektedir (Kadıoğlu,2015:2). Dolayısıyla ülkeler arasındaki etkileşim ve ilişkilerin artması uluslararası öğrencilerin taşıdıkları entelektüel farklılıkların önemini de arttırmaktadır. Ülkemiz için de bu durum geçerlidir.

Ülkemizde her geçen gün uluslararası öğrenci sayısında bir artış görülmektedir. Tercih edilme sebepleri arasında eğitim kalitesi, güven, ülkeler arasındaki tarihi ve kültürel bağlar ve okul ücretleri gibi etkenler yer almaktadır. Nitekim Bu da dış politika açısından ülkelerin uluslararası öğrenci hareketliliğine yatırım yapmaya zorlamaktadır.

Üniversitelerde eğitim görülen alanlar itibariyle Türkiye'de % 34 oranıyla Sosyal Bilimler, % 9 oranıyla Fen Bilimleri ve % 14 oranıyla Sağlık Bilimleri alanı talep edilmektedir (KADIOĞLU, 2015: 36). Ancak tercih oranları her ne kadar Sosyal Bilimler alanında yoğunlaşmış olsa da öğrencilerin bu alandaki başarı seviyeleri diğer alanlara göre daha düşüktür. Chongolnee (1978) de benzer şekilde Fen Bilimleri alanlarındaki öğrencilerin daha başarılı olduğu ifade etmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan bir tanesi Sosyal Bilimler alanında daha fazla yoruma dayalı akademik yazma başarısının gerekiyor olmasıdır. Nitekim Fen Bilimleri alanındaki öğrenciler, kendi ülkelerinde edinmiş oldukları ön bilgilere dayalı olarak işlem yeteneklerini sınavlarda daha fazla kullanma imkânına sahip oldukları için başarı oranları Sosyal Bilimler alanına göre daha fazla olmaktadır.

Bu çalışmada da öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde başarı durumlarını etkileyen faktörler tespit edilmeye çalışılacak ve çözüm önerileri sunulacaktır.

2) Yöntem

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji deseninde araştırmacı, katılımcıların kişisel tecrübeleriyle ilgilenmekte ve bireyin algılamaları ve olaylara yükledikleri anlamları incelemektedir (Baş ve Akturan, 2008). Fenomenoloji deseni ayrıca araştırmanın yaklaşımını belirleyen ve çeşitli aşamalarının bu yaklaşım çerçevesinde tutarlı olmasına rehberlik eden bir strateji olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011; 69). Bu sebeple çalışmada görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme yöntemi, araştırmacı ile araştırmanın öznesi konumunda yer alan kişi arasında geçen kontrollü ve amaçlı sözel iletişim biçimidir (Cohen ve Manion, 1994: 271). Araştırmacı görüşme yöntemiyle kişinin içsel dünyasına girmeye ve olayları onun bakış açısıyla anlamaya ve kavramaya çalışır (Patton, 1987: 109).

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın verileri, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında ÇOMÜ TÖMER'de öğrenim gören toplam 9 uluslararası öğrenciyle görüşülerek elde edilmiştir. Katılımcı öğrenciler Türkiye'ye 2015 senesinde gelmiş olup TÖMER eğitimlerinin ardından Fen, Sosyal ve Sağlık olmak üzere farklı alanlarda eğitimlerine başlamışlardır. Çalışmada, farklı bölümlerde eğitim gören uluslararası öğrencilerin akademik başarılarına sayısal ve sözel alanlardaki derslerine derece etki ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme yöntemi türleri içindense yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi uygulanmıştır. Bu teknikte sorulması planlanan sorulara ek olarak görüşme akışına bağlı şekilde gelişen bir dizi sorular da ilave edilir (Türkünlü, 2000; 546). Bu çalışmada uluslararası öğrencilerle yapılan görüşmeler ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada uluslararası öğrencilerden, okudukları alanlarla ilgili yaşadıkları zorlukların anlatılması istenmiştir. Analizi yapılacak verileri elde etmek için de görüşme yapılan öğrenciye yöneltilen sorular aşağıdaki gibidir;

1) Fen ve Sosyal Bilimler alanlarındaki farklılıkları göz önünde bulundurduğunuzda akademik başarıyı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?

2) Yabancı dil olarak akademik Türkçe ile hangi sınavlarda düşüncelerinizi yazmada zorlanıyorsunuz?

3) Alanınızdaki akademik ders içerik ve kavramları anlamada/okumada ne tür durumlarla karşılaşıyorsunuz?

4) Akademik ders konularını anlamak için dersleri ana dile çeviriyor musunuz? Çeviriyorsanız hangi alana ait derslerde bu ihtiyacı daha fazla hissediyorsunuz?

3) Bulgular

Bu çalışmada uluslararası öğrencilerin bölümlerinde Türk diliyle fen ve sosyal alan mensupları olarak almış oldukları derslerin akademik başarılarına etkileri aşağıdaki başlıklar altında verilmiştir.

1) Fen ve Sosyal Bilimler alanlarındaki akademik başarı

Başarı, eğitim bakımından düşünüldüğünde program hedefleriyle tutarlı davranışlar bütünüdür (Demirtaş ve Güneş, 2002). Mesleki ve toplumsal yaşamda bireylerin geleceğini önemli ölçüde etkileyen bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle de akademik başarı hem toplumların hem de bireylerin hayatında önemli bir yere sahiptir.

Akademik başarıyı öğrenme hızı, zeka gibi zihinsel faktörler, motivasyon ve ders çalışma alışkanlıkları gibi duyuşsa faktörler ve çevresel faktörler etkilemektedir (Arıcı, 2007; Şevik, 2014). Ancak bu başarı uluslararası öğrenci ölçeğinde değerlendirildiğinde farklı etkenlerin de devreye girdiği görülmektedir. Özellikle Fen ve Sosyal Bilimleri alanındaki öğrencileri etkileyen faktörler birbirlerine göre büyük değişkenlikler göstermektedir. Nitekim Fen Bilimleri daha çok formüllere dayalı sayısal verilere dayandığı için uluslararası öğrenciler bu alanda başarıyı daha rahat yakalayabilmektedirler. Çünkü önceki öğrenim yaşantılarındaki sayısal bilgiler akademik derslerde alt yapılarını oluşturmakta ve yüzeysel bir Türkçe ders bilgisiyle derslerde başarılı olabilmektedirler. Fen Bilimlerindeki (E) öğrencisinin "*Yorum yaptığım dersler bana daha zor geliyor. Ama işlem yaptığım dersler daha kolay oluyor. Çünkü işlem yaptığım dersler evrensel olduğu için bir alt yapım var ve bu nedenle daha başarılı oluyorum.* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)" şeklindeki yorumu bahsedilmekte olan durumu destekler niteliktedir.

Sosyal Bilimler alanındaki dersler ise yoruma ve düşünceleri ifade etmeye dayalı olduğu için daha derin düzeyde Türkçe bilgisi gerektirmektedir. Bu da Türkçesi yeterince iyi olmayan öğrenciler için başarısızlıklara neden olmaktadır. Hemşirelik bölümünde öğrenim görmekte olan (A) öğrencisi, Sosyal Bilimlere ait bir dersin zorluğunu şu şekilde belirtmektedir "*Bir dersin seçme sorularının hepsini doğru yaptım. Sınavda 3 klasik soru geldi. 40 puan değerindeydi. Ama ben soruları anlamadığım için boş bıraktım. Yazamadım cevabı. Sınavlarda soruları eğer anlarsam yazarım. Ama anlamıyorsam yazamam* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)." Görüldüğü üzere öğrenci, test şeklinde sorulan sorulara daha kolay cevap verebilirken düşünceleri zihinde yapılandırarak ifade etmekte zorlanmaktadır. Nitekim sözel derslerde öğrenciler, bilgileri aynen almayıp kendi bilgileriyle şekillendirirler. Bu da uluslararası öğrencilerin sınavlarda bildiklerini ifade etmede problem yaşamalarına neden olur.

Uluslararası öğrenciler, Sosyal Bilimler alanında kendilerinde var olan bilgiyi yeni bir şekilde aktarma zorluğunun dışında ezberci bir şekilde kendilerine dikte edilen durumlarda da zorluklar yaşamaktadırlar. Sosyal Bilimler derslerini alan (G) öğrencisi, bu durumla ilgili yaşadığı sıkıntıyı şu şekilde ifade etmektedir; "*Milli kültür dersinde hoca kendi söylediklerini istiyor. Kitaptan ziyade kendi söylediklerini yazmamız gerekiyor. Ama ben dersi anlayamıyorum* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)."

Başarıyı olumsuz etkileyen faktörlerden birisi de anlaşılacağı üzere yabancı bir dil olarak Türkçenin ezberletilme yoluna gidilmesidir.

Yapılan görüşmeler neticesinde yabancı dil olarak akademik Türkçe öğretiminde Fen ve Sosyal alanlardaki derslere bakıldığında akademik başarısızlıkların nedenleri arasında yöntem sorunlarının yaşandığı görülmektedir. Öğrenciler sosyal alanlardaki derslere nasıl hazırlanacağını bilememe ve derslerin amaçlarını kavrayamama gibi sorunlar yaşamaktadırlar (NAFSA 1960; aktaran Ellakany, 1970:18).

2)Akademik kavramlar ve öğrencilerin ders içeriğini algılama durumları

Uluslararası öğrencilerin derslerde yaşadıkları başlıca zorluklar arasında akademik dil yetersizlikleri gelmektedir. Öğrenciler, kendilerini dille ilgili yetersiz hissettikçe derslerdeki başarılarında düşmeler yaşanmaktadır (Kılıçlar, Sarı, Seçilmiş, 2012;165). Bu başarısızlıkların temel nedenleri arasında uluslararası öğrencilerin ders içerik ve kavramlarını algılama sorunları vardır. Çünkü uluslararası öğrenciler, çoğu zaman akademik olarak yoğun bir içeriğe sahip olan derslerde kopukluklar yaşayabilmektedirler. Bu da en çok Sosyal Bilimler alanındaki derslerde görülmektedir. Sosyal Bilimlerde öğrenci olan (H), ders içeriğini anlamada yaşadığı sıkıntıyı şu şekilde ifade etmektedir; *"Türk arkadaşlarımla masada oturuyoruz. Onlar iki saat çalışıyor. Anlıyorlar. Sonra da gidiyorlar. Ben kütüphanede akşama kadar kalıyorum. Bazen kendime üzülüyorum* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)*."*

Görüldüğü üzere uluslararası öğrenci, derslerin yoğun içeriğini Türkçe olarak anlamada zorluk yaşamaktadır. Ana diliyle öğrenim gören arkadaşları okudukları ders içeriklerini tek seferde kavrayabilmelerine rağmen uluslararası öğrencinin aynı konuyu anlayabilmesi için birkaç kez okuması gerekmektedir. Bu da uluslararası öğrencilerde başarısızlık hissine neden olmaktadır.

Başarısızlık hissini yalnızca Sosyal Bilimlerde okuyan öğrenciler yaşamamaktadır. Diğer alanlarda öğrenim gören ve soysal bilimlere ait akademik ders alan öğrenciler de bu tarz sıkıntılar yaşamaktadır. Sağlık Bilimlerinde öğrenim gören (B) öğrencisi, akademik içeriğinin yoğun olan bir dersle ilgili şunları ifade etmektedir; "*Metni okurken tek sefer yetmiyor. Pek çok kez okumam gerekiyor. Eğer bir Türk öğrenci iki kere okuyorsa ben iki kat daha fazla okumam gerekiyor. O yüzden dersten sonra kütüphaneye gidiyorum. Türk arkadaşlarım çalışmasını bitiriyor. Dolaşıyorlar geziyorlar. Ama ben hala çalışmaya devam ediyorum* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)."

Dolayısıyla uluslararası öğrencilerin başarılarını etkileyen faktörler, yalnızca bölümlerden kaynaklanan zorluklar değildir. Aksine Türkçe dil yeterliliğinin yoğun olarak gerektiren derslerdir. Nitekim uluslararası öğrenci, anlamakta zorluk yaşadığı aynı dersi ana diline çevirdiğinde rahatlıkla anlayabilmektedir. Sağlık Bilimlerinde okuyan (D) öğrencisi aynı ders ile ilgili şunları söylemektedir; "*Tıbbı Biyolojide anlayamayınca eve gittiğimde İngilizce video izleyerek anlamaya çalışıyordum. Onlar bana çok faydalı oluyor. Türkçe ders videosu yerine İngilizce dinlemeyi tercih ediyorum. Çünkü bu şekilde daha rahat anlıyorum* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)*."*

Bahsedilenlerden de anlaşılacağı üzere Türk diliyle dersi anlamakta zorlanan öğrenciler, aynı dersi ana dillerine çevirdiklerinde daha başarılı olabilmektedirler. Bunun yanı sıra ders, akademik Türkçeyle yorum gerektirmeyen bir içeriğe sahipse öğrenciler rahatlıkla konuyu anlayabilmektedirler. Özellikle öğrencilerin önceki öğrenim birikimlerinden faydalanılabileceği sayısal dersler bunlar arasındadır. Fen Bilimlerinde öğrenci olan (E),bu konuyla ilgili olarak önceki öğrenim yaşantısında aldığı eğitimin Türk diliyle aldığı derslere olan katkısını şu şekilde belirtmektedir; "*Yorum yaptığım dersler bana daha zor geliyor. Ama işlem yaptığım dersler daha kolay oluyor. Çünkü işlem yaptığım dersler evrensel olduğu için bir alt yapım var ve bu nedenle daha başarılı oluyorum* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)."

3) Yabancı dil olarak akademik Türkçe ile sınavlarda düşünceleri ifade edebilme

Dört temel becerilerimizden birisi olan yazma, herhangi bir konu üzerine insanın zihnindeki duygu ve düşünceleri belirli bir düzen içerisinde yazıya geçirilme işi olarak ifade edilmektedir(Göçer,2010:178). Dolayısıyla zihinde düşünceleri yapılandırarak ifade etme durumu olan yazma, sınavlarda uluslararası öğrenciler için en çok zorlanılan dil edinimlerinden birisidir. Özellikle akademik yazmalarda bu durumun varlığı daha çok hissedilmektedir. Çünkü öğrenciler, zihninde var olan bilgileri akademik Türkçede düzenli bir şekilde ifade edememektedirler. Bundaki başlıca etken ise kullanılacak olan kelimelerin sınav anında belirlenememesidir. Sosyal Bilimler öğrenci (G), sınavdaki

yazma zorluğunu şu şekilde belirtmektedir; "*Sınavlarda kafamda çok fazla bilgiler var. Ama ben bunları nasıl yazmam gerektiğini bilemiyorum. Yazıyorum. Siliyorum. Yazıyorum. Siliyorum. Sınav süresi bitiyor* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)*."*

Anlaşıldığı üzere uluslararası öğrenciler, sınav sorularını anlamada ve cevaplandırmada birtakım zorluklar yaşamaktadırlar. Özellikle de sosyal bilimlere ait yoruma ve bilgiye dayalı derslerde bu zorluklar daha da belirgin bir şekilde fark edilebilmektedir. Ancak sayısal ağırlıklı derslerde durum biraz daha farklıdır. Fen Bilimleri öğrencisi olan (D), bu farklılığı şu şekilde ifade etmektedir; *"Sınavlarda zorluklar yaşıyoruz ama çok değil. Sayısal derslerimiz olduğundan işlem yapıyoruz genelde. Bu yüzden yazmada pek zorlanmıyorum* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)*."*

Öğrencinin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere öğrenmeyi etkileyen en önemli faktörlerden birisi öğrencilerin mevcut bilgi birikimleridir. (Akgün, 2004). Dolayısıyla uluslararası öğrenciler, yabancı dil olarak Türkçe ile eğitime henüz yeni başladıkları için sayısal derslerde önceki deneyimlerinden ve terimlerin ortak yanlarından faydalanarak daha başarılı olabilmektedirler. Ancak sosyal bilimler alanına ait derslerde dil faktörü etkili olduğu için başarı oranları sayısal derslerdeki gibi olmayabilmektedir. Sağlık Bilimlerinde öğrenim gören (A) öğrencisinin "*Bazen hocalar anlamadığım bazı şeyleri İngilizce anlatıyorlar. O zaman daha rahat anlıyorum.* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)*"* şeklindeki ifadesi, sayısal ve sosyal bilimlere ait derslerdeki farklılığı göstermektedir. Nitekim Sağlık Bilimlerinde öğrenim gören bu öğrenci, aynı dersi İngilizce dinlediğinde rahat bir şekilde anlayabilmektedir. Ancak akademik bir Türkçe ile dinlediğinde aynı başarıyı gösterememektedir. Bu da derslerde akademik Türkçenin uluslararası öğrencilerin başarılarını üst düzeyde etkilediğinin önemli bir göstergesidir.

4) Akademik ders konularını anlamak için dersleri ana dile çevirme

Uluslararası öğrenciler, akademik Türkçe ile aldıkları eğitim sürecinin özellikle ilk yıllarında dersleri ana dile çevirmeye ihtiyacı duymaktadırlar. Bunun pek çok sebebi bulunmaktadır. Ancak bu sebepler araştırma kapsamı içerisinde değerlendirilecek olduğunda en belirgin sebep Sosyal ve Fen Bilimleri alanlarındaki ders konularının akademik Türkçe ile anlamlandırma farklılığı olarak görülmektedir. Sayısal verilere dayalı dersler her ne kadar yoğun içerikli olsalar da işleme ve formüllere dayalı oldukları için uluslararası öğrenciler orta düzeydeki akademik Türkçeleri ile derste başarıyı yakalayabilmektedirler. Sağlık Bilimlerinde öğrenim gören (C) öğrencisinin; "*Tabi ki sınıfta hepimiz ayni oluyoruz ve sonuçta o sınıfta hepimiz o bolümün öğrencisiyiz. Bu nedenle genelde aktif olmaya çalışıyorum ve derse katılıyorum.* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)*"* ifadesi de göstermektedir ki işleme dayalı derslerde Türk öğrencilerle aynı seviye yakalanabilmektedir. Ancak aynı şeyi sosyal bilimlere ait bir ders için söylemek pek mümkün görünmemektedir. Nitekim Sosyal Bilimler alanında öğrenim gören (H) öğrencisinin şu ifadeleri Türk öğrencilerle hâlen aralarında belirgin farklılıklar olduğunu göstermektedir; "*Önce ders kitabının sesli halini bulursam oradan dinlemeye çalışıyorum ya da Arapça çevirisi var mı diye bakıyorum. Eğer varsa Arapça çevirisinden kitabı okuyorum. Çevirisi yoksa tek tek sözlükten bakıp çeviri yapıyorum. Ama bu da uzun zaman alıyor* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)*."*

Ancak uluslararası öğrencilerin Türk öğrencilerle aradaki farkı kapatmak için ana dile yönelmeleri doğru bir karar değildir. Zira sürekli olarak ana dile yönelme çabası öğrencilerin akademik Türkçeden uzaklaştırmaya neden olabilmektedir. Bu da derslerde başarıyı yakalamak yerine daha da başarısızlığa neden olabilmektedir. Fen Bilimleri öğrencisi olan (D), her ne kadar sayısal verilere dayalı dersler alsa da sözel ağırlıklı ve yoruma dayalı derslerle ilgili olarak şu şekilde düşünmektedir; "*Derste hiç aktif olmuyorum. Çünkü eğer yanlış Türkçe konuşsam ya da yanlış cevap versem gülecekler diye biraz utanıyorum. Bu yüzden kendimi ifade etmek zor oluyor* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)*."* Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere uluslararası öğrenciler, akademik Türkçenin yoğun olduğu derslerden uzaklaştıkça başarısız olma olasılıkları daha da artmaktadır. Nitekim uluslararası öğrenciler, derslerde ana dilleri ile konuşamayacakları ya da yazılı olarak kendilerini ifade edemeyecekleri için akademik Türkçenin yoğun olduğu derslerden uzaklaşarak başarısız olma ihtimalleri artacaktır. Benzer bir durumu yaşayan Sağlık Bilimleri öğrencisi (B) de akademik Türkçe ile yaşadığı zorluğu şu şekilde ifade etmektedir; "*Ben cevabı çok iyi biliyordum. Ama bir şey söylemiyordum. Şimdi de çekiniyorum biraz. Yanlış sözleri kullanırsam beni yanlış anlayacaklar diye endişeleniyorum. Akademik Türkçem iyi olmadığı için terimlerde yanlış söyleyeceğimi düşünüyorum* (Özden, Yaşar, Toprak, 2017)*."*

Yukarıda bahsedilenlerden de anlaşılacağı üzere yüksek dil kaygısı taşıyan öğrenciler, sınıfta konuşma ve yazma kaygısı yaşamaktadırlar (Tunçel,2014;5). Dolayısıyla uluslararası öğrenciler, sosyal bilimlerle ilgili yoruma ve akademik Türkçeye dayanan derslerde yaşadıkları kaygı nedeniyle başarısız olabilmekteler. Bu nedenle). Bu nedenle uluslararası öğrenciler, derslere ve sınavlara hazırlanırken doğru bir çalışma yöntemi belirlemeleri gerekmektedir. Nitekim ders çalışma yöntemleri, genellikle öğrencilerin akademik alanlardaki dersler başarı durumlarını belirleyen önemli bir ölçüttür (Mattick, Dennis ve Bligh, 2004).

4) Sonuç Ve Öneriler

Akademik özyeterlik öğrencilerin kendilerini akademik bir işi başarıyla tamamlayabilmelerine ilişkin inancı içermektedir (Solberg al. 1993; Zimmerman 1995). Dolayısıyla uluslararası öğrenciler, öncelikli olarak sosyal bilimlere ait yoğun akademik Türkçe gerektiren dersler karşısında özgüven sahibi olmaları gerekmektedir.

Çalışmada, akademik Türkçe öğretim sürecinde öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde bunun gerekliliği belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Nitekim sayısal verilere ve işlemlere dayalı derslerde öğrenciler ön bilgileriyle daha başarılı olabilmektedirler. Ancak sosyal bilimler derslerinde akademik Türkçeyi (buna meslek Türkçesi de diyebiliriz) yani C2 seviyesinde Türkçeyi öğrenme ve Türkçeyi kullanmada yetersiz kaldıkları görülmektedir. Bu nedenle Türkçeyi yeterli bir şekilde kullanamayan bu öğrenciler kendi alanlarında başarısız olmakta ve motivasyon kaybı yaşadıkları görülmektedir.

Bu temel sorunların çözümü için uluslararası öğrencilere kültür içerikli güçlü, kurallara uygun ve standardı yakalamış, eksiksiz C1 seviyesini tamamlamış ve C2 kuruna hâkim olarak dil alt yapısı hazırlanmış olan öğrencilerin başarılarının artacağını, başarıda alan farkının en aza ineceğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

Akgün, Ş. (2004). *Fen Bilgisi Öğretimi.* Ankara: Nasa Yayınları.

Arıcı, İ. (2007). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde öğrenci başarısını etkileyen faktörler (Ankara örneği).* Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Baş, T. ve Akturan, U. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri Nvivo7.0 ile Nitel Veri Analizi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Chongolnee, B. (1978). *Academic, Situational, Organismic, andAttitudinalFactorsAffectingtheAcademicAchievement of ForeignGraduateStudents at Iowa StateUniversity*.Ph.D. Dissertation, Iowa StateUniversity.

Cohen, L. AndManion, L. (1994). *ResearchMethods in Education*. London: Routlenge.

Çetinsaya, G. (2014*). Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi için Bir Yol Haritası,* Yükseköğretim Kurulu Yayını, Eskişehir: Yükseköğretim Kurulu Yayınları.

Demirtaş, H., GÜNEŞ, H. (2002). *Eğitim Yönetimi ve Denetimi Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2002.

Ellakany, F. A. (1970) *Prediction of AcademicAchievement of ForeignStudents at Iowa StateUniversity 1969-1970*. UnpublishedPh.D. Dissertation. Library, Iowa StateUniversity, Ames, Iowa.

Göçer, A.(2010). *Yazma Eğitimi Yazı Nasıl Yazılır? Nasıl Yazar Olunur?.* Ankara: Pegem Yayınları.

Kadıoğlu, F. K. (2014). Yükseköğretimin Uluslararasılaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çekim Merkezi Haline Getirilmesi. Son Erişim: http://kam.kalkinma.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/03/Uluslararasi_Ogrenci_Projesi_Sonuc_Raporu_21-11-2014.pdf.

Kılıçlar, A, Sarı, Y. ve Seçilmiş, C. (2012). Türk Dünyasından Gelen Öğrencilerin Yaşadıkları Sorunların Akademik Başarılarına Etkisi: Turizm Öğrencileri Örneği, *BILIG*, 61, 157-172.

Mattick, K.,Dennis, I. andBligh, J. (2004). Approachesto Learning and Studying in Medical Students: Validation of a Revised Inventory and Its Relation to Student Characteristics and Performance. *Medical Education, 38*(5), 535-543.

Patton, Q. M. (1987). *How TouseQualitativeMethods in Evaiuation. London*: SagePu.

Solberg, V. S., O'Brien, K., Villareal, P., Kennel, R. ve Davis, B. (1993). Self-Efficacy and Hispanic college students: Validation of the college self-efficacy instrument. Hispanic Journal of Behavioral Sciences, 15 (1), 80-95.

Şevik, Y. (2014). *İlköğretim müdür ve müdür yardımcılarının öğrencilerin akademik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri ile akademik başarısına katkıları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Üniversitesi, Burdur.

Tunçel, H. (2014) "Yabancı Dil Öğretimine Yönelik Kaygı Çalışmalarına Genel Bir Bakış", *Route Educational and Social Science Journal*, 1(2), July, 126-151.

Türkünlü, A. (2000) Eğitim Bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yöntemi*, 24, 543-559.

Özden M., Yaşar E. , Toprak S. , "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde TÖMER'ler ve Akademik Başarı", *VII. Uluslararası Eğitimde Araştırmalar Kongresi*, Çanakkale, Türkiye, 27-29 Nisan 2017, ss.368-368.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

HELAL ALGILAMALARI VE DİNDARLIK İLE HELAL GIDA TERCİHİ İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ: KIRIKKALE İLİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul Karakaya

Kırıkkale Üniversitesi, Fatma Şenses Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,

erkara@hotmail.com

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Bozacı

Kırıkkale Üniversitesi, Keskin Meslek Yüksekokulu,

iborganzier@gmail.com

Doç. Dr. Yunus Bahadır Güler

Kırıkkale Üniversitesi, Keskin Meslek Yüksekokulu,

ybguler@hotmail.com

Özet

Ticari ilişkilerin artması ve karmaşıklaşması, endüstrileşme ile birlikte üretim ile tüketim birimlerinin belirgin şekilde birbirinden ayrılması, küreselleşme ile farklı tarzlarda, müşteriye uzak bölgelerde ve yabancı firmalar tarafından üretilen ürünlerin piyasalara sunulması gibi gelişmeler; dini esaslara uygun veya helal gıda tüketimi konusunun önemini artırmaktadır. Bu çalışmada helal gıda tercihiyle ilişkili başlıca faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın özgün yönü, helal gıda tercihlerinde markalara ve satın alma yerlerine yönelik helal algılamaları ve helal sertifikasına yönelik tüketici tutumlarının rolü olabileceğine dikkat çekmesidir. Bu doğrultuda öncelikle konuyla ilgili literatür incelemesi gerçekleştirilmektedir. Ardından, helal gıda tercihleriyle ilişkili olduğu düşünülen faktörlere yönelik anket yöntemiyle Kırıkkale ilindeki tüketicilerden birincil veriler toplanmaktadır. Elde edilen veriler istatistiksel paket programıyla analiz edilmekte ve ulaşılan sonuçlar yorumlanmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre helal gıda tercihinin; cinsiyet, dindarlık, helal sertifikası tutumları ve helal marka algısı ile ilişkili olduğu tespit edilmektedir. Dindarlığın helal gıda tercihlerinde önemli bir değişken olduğu sonucunun, literatürde gerçekleştirilen çalışmalarla uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kadınların helal gıda tercih ve duyarlılığı ile ilgili değişkenlerde genellikle daha yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Çalışmada ulaşılan diğer bir sonuç; satın alma yerine yönelik helal gıda algılarının erkeklerde daha yüksek olduğudur. Son olarak araştırma sonuçları değerlendirilmekte ve işletmelere öneriler geliştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Helal Algılamaları, Helal Tutumları, Helal Gıda Tercihi, Helal Marka, Helal Satın Alma Yeri

INVESTIGATING THE RELATIONSHIPS AMONG HALAL PERCEPTIONS, RELIGIOSITY AND HALAL FOOD PREFERENCE: A FIELD STUDY IN KIRIKKALE PROVINCE

Abstract

By increasing of commercial relations and complexity of them, seperation of production and consumption units because of industrialization, offering products to markets which are differently produced by foreign firms at different locations; importance of the subject of consuming food which is halal or suitable with religious principles, is increased. In this study, it is aimed to determine the main factors related to halal food pereference. The original side of the study is to draw attention to the possible role of halal perceptions about brands, purchasing places and consumer attitudes towards halal certification in halal food preference. In this direction, firstly a related literature review is carried out. Then, primary data are gathered from consumers in Kırıkkale by survey method which is related to the factors that are considered to be related to halal food preferences. The obtained data are analyzed with statistical package program and the results reached are interpreted. According to research results, it is seen that halal food preference is related with; gender, religiosity, halal cetificate attitudes and halal

brand perception. The result that religiousness is an important variable in halal food preferences seems to be compatible with the studies carried out in the literature. It is also seen that women generally have higher averages in variables related to halal food preference and sensitivity. Another result reached in the study is that halal food perceptions fort he purchase place are higher in men. Finally, results of the research are evaluated and suggestions are developed for enterprises.

Key words: Halal Percpetions, Halal Attitudes, Halal Food Preference, Halal Brand, Halal Purchasing Place

1. Giriş

Helal, İngilizce'de İslam Hukuku'na göre izin verilen yiyecekler anlamında kullanılırken, Arapça'da İslam dininde izin verilen her şeyi ifade eder. Her iki durumda da Müslümanların tüketim davranışlarında anahtar rol oynar. Bazı yerel işletmeler, paketleme ve etiketleme yöntemleri ile belirledikleri pazarlara hitap etmektedir. Dünya'da yaşayan ve sürekli olarak artan 2 milyara yakın Müslüman'ın temiz, sağlıklı ve lezzetli ürün ihtiyacı ve Müslüman olmayanların da tercihlerinin değişmesi gibi durumlar oldukça cazip bir helal pazara dikkat çekmektedir (Alam ve Sayuti, 2011).

Müslüman tüketiciler, bilinçlenme ve refah seviyesinin artmasına bağlı olarak helal gıda tüketimini artırmakta; gıda, giyim, finans, kozmetik ve hizmet sektöründeki ürünlerin helal olmasını beklemektedirler. Bu nedenle, bir trilyon dolar olarak tahmin edilen dünya helal pazarı işletmeler için cazibe kaynağı olmaktadır (Çıkrıkçıoğlu, 2012). Bu noktada özellikle İslam ülkelerinde helal gıda ve helal gıda sertifikası önemli bir güven unsuru olduğundan (Akgündüz, 2012), helal gıda tercihinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi işletmelerin özellikle helal duyarlılığı yüksek müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamasını kolaylaştıracaktır.

2. Helal ve Helal Gıda

Helal Allah tarafından izin verilen ve yasaklanmayan demektir. Helal gıdalar, Kur'an ve hadisler ile belirlenen kurallara uygun olarak hazırlanan gıdalardır. Türkiye'de helal gıdaya olan ilgi 1970'lerde margarin ile başlamış, dindar kesimin et ihtiyacı için dindar kasapları tercih etmesi ile devam etmiştir. Son yıllarda İslam ülkelerinde helal gıda üretimi ve helal sertifikası uygulamaları gelişmeye başlamıştır. Bu konuyla ilgili yetkin veya değil, kamu veya özel birçok kuruluş helal sertifikası vermekle birlikte, standartlar bakımından bir birliğin olmadığı görülmektedir (Batu, 2012).

Genel olarak Kur'an ve Hadisler ışığında kesilmeden ölen hayvanlar, domuz eti ve ürünleri, Allah adına veya İslami usullere göre kesilmeyen hayvanlar, kan ve kan ürünleri, etçil hayvanlar ve yırtıcı kuşlar, bunlardan üretilen ürünler ve alkol ve alkol içeren ürenler haram olarak kabul edilir. Bununla birlikte, her ne kadar belirli topluluk, vakıf ve dernekler konuyla ilgili kendi çözümlerini üretmiş olsa da, helal ürünlerin sağlanması, gazlı içeceklerde alkol olup olmadığı, hayvansal yağın margarin üretiminde kullanılıp kullanılmadığı gibi konularda belirsizlikler vardır. İki milyar civarında İslami inanışa sahip, bilinçlenen ve ne yemek istediğini bilmek isteyenlerin bulunduğu dünyada, helal pazarı gelecekte daha önemli olacaktır. Türkiye'nin gerekli yasal düzenlemeleri yapıp, sertifikalama ve denetim faaliyetlerini işletmesi gerektiği ifade edilmektedir. Büyüyen pazara ayak uydurma, tüketicinin fiziksel ve psikolojik sağlığını koruma ve aldatılmasını engelleme için, helal gıda sertifikası verecek olan bağımsız, tarafsız teknik ve fıkhi uzmanlardan oluşan heyetlerin kurulması gerekmektedir. Bu işi yapanların, ekonomik çıkarlarını öncelemesini önlemek için devletin denetim mekanizmalarının tasarlanması da önemlidir (Batu, 2012).

Hazır tüketim maddelerinin yaygınlaşması ve tüketici bilincinin artması, gıdaların inançlar doğrultusunda hazırlanıp hazırlanmadığını sorgulatmaktadır. Örneğin yumuşak buğday unu, şeker, yağ, su, süt ve kabartıcılarla yapılan bisküvide; yağın ve kıvam sağlamak için kullanılan jelatinin menşei önemlidir. Özellikle kremalı ve dolgulu bisküvilerde kıvam sağlamak için kullanılan jelatin, sığır bağ dokusundan veya domuzdan elde edildiğinden, yağın ve jelatinin menşeinin ambalajda belirtilmesi gerekmektedir (Madenci ve Türker, 2014).

3. Helal Gıda ve Tüketici Davranışları

Tüketici davranışları düşünce, duygu, tutum, kişilik, algı, kültür, değerler gibi içsel ve dışsal birçok faktörden etkilenmektedir. Bunlar içerisinde helal gıda tercihleri, tüketici bakış açısıyla gıda

tüketiminde dinin önemini göstermektedir. Tüketiciler, ürüne ve kişiye göre değişken olmakla birlikte dini inançlarına uygun olan ürünleri satın alma, uygun olmayanları ise satın almama eğilimindedir (Rezai vd., 2012). Bu noktada helal gıdalarla ilgili tüketicilerin algılama, tutum, beklenti ve davranışlarını belirlemek önemlidir.

Helal gıda araştırmalarında Malezya'nın öncü olduğu görülmektedir. Bu durumun nedenleri; ekonomik gelişme, Müslüman orta sınıf ve bürokratların artması, helal üretim, ticaret ve tüketimi güçlendiren devlet teşvikleri gibi başlıklar altında toplanmaktadır (Fischer, 2012). Helal farkındalık, helal sertifikalama ve pazarlama promosyonu ile ilgili bileşenler satın alma eğiliminde önemli rol oynamasına rağmen, konuyla ilgili görgül çalışmalar kısıtlıdır. Aziz ve Chok (2013) Malezya'da gerçekleştirdiği çalışmalarında bu değişkenler arasındaki pozitif ilişkilere dikkat çekmektedir (Aziz ve Chok, 2013: 1). Mohayidin ve Kamarulzaman (2014), Malezya'da tüketicinin helal ürünlere karşı algılama ve tercihlerini incelediği çalışmalarında sertifikalı helal gıdanın, ürünün gerçekten helal olmasına yönelik garanti sağlaması bakımından marka, fiyat, garanti ve tutundurmadan daha önemli bir faktör olduğunu göstermektedir (Mohayidin ve Kamarulzaman, 2014: 125).

Özdemir ve Yaylı (2014) helal sertifikalı ürünlerin tercih edilme düzeyinin demografik faktörler, tutumlar ve dini yaşam biçimleri ile ilişkili olduğunu İstanbul ilinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında göstermektedir. Ayrıca ilgili çalışmada, dini hassasiyeti olan tüketicilere yönelik olarak ürünlerin reklam ve diğer tanıtımın gerçekleştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca 2013'ün ilk altı ayında İstanbul'a gelen Müslüman Arap turist sayısının bir milyondan fazla olduğu düşünüldüğünde ve araştırmaya katılanlar arasında bu müşterilerden bulunmaması, mağazaların bu turistlere ulaşamadıklarını göstermektedir. Bu noktada helal sertifikasının tanıtımının kamu ve özel düzeyde gerekli olduğu anlaşılmaktadır (Özdemir ve Yaylı, 2014: 183, 198).

Verbeke ve diğerleri (2013)'ün Belçika'daki Müslüman tüketiciler ile ilgili gerçekleştirdiği çalışmada, süpermarketlerde helal bilinci daha özümseyen ve kadın tüketicilerin helal sertifika etiketli et ürünlerini tercih etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Süpermarketlerin helal ve helal olmayan etlerin ayırt edilmesini garanti etmesi ve uygun tetkik ve kontrol örgütlerinin kurulması önemlidir. Ayrıca ilgili çalışma Müslümanların, helal etlere İslami kasaplarda, süpermarketlere göre daha fazla fiyat farkı (ortalama % 13) vermeye istekli olduğu görülmektedir (Verbeke, vd., 2013: 790).

Hamdan ve diğerleri (2013) Müslüman tüketicilerin işlenmiş helal gıda satın alma kararını etkileyen en önemli faktör olarak ürün hakkında bilgi sahibi olmayı (farkındalık, aşinalığı) göstermektedir. Bununla birlikte ürünün helal sertifikalı olmasının daha çok tüketici çekmek için avantaj sağladığı görülmektedir. Dolayısıyla tüketicilerin helal gıda ürünleri hakkındaki bilgi ve farkındalık düzeyinin artırılması doğrultusunda kamu otoritelerine görevler düştüğü ifade edilmektedir (Hamdan, vd., 2013).

Kurtoğlu ve Çiçek (2013)'in çalışması tüketicilerin cinsiyet, öğrenim durumu, meslek ve gelire göre helal gıda algı, tutum ve beklentilerinin farklılık gösterdiği sonucuna varmıştır. Bu kapsamda gerçekleştirdikleri çalışmada, helal ürünleri satın almada tercih edilen tutundurma araçları (internet reklamları, gazete reklamı, radyo reklamı, broşür, tv reklamı), helal ürünleri satın almada hediye ürün ve fiyatın rolü, helal ürünleri satın almada köylü ve semt pazarları ile bakkalların rolü, helal ürünlerin lezzetli, kaliteli ve organik algılanması, helal ürünler için organize perakendecilerin tercih edilmesi, helal ürünleri satın almada numune ürün kullanımı ve helal ürünlerde hedef kitle, tanıtım ve markanın rolünü incelemişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre; tüketicilerin helal ürünlerde güvensizlik yaşadığı, ürün üzerinde helal ibaresi olan ürünler hakkında tereddüt ettiği, reklamlardan ziyade referans gruplarına göre helal ürünleri tercih ettiği, sertifikasyon ve markaya oldukça önem verdikleri görülmektedir. Ayrıca tüketicilerin köylü pazarındaki ürünleri helal olarak algıladığı ilgili çalışmada anlaşılmaktadır. Ayrıca tüketiciler helal sertifikalı ürünlerin daha pahalı olduğunu düşünmemekte ve bu ürünlere karşı fiyat hassasiyetlerinin daha düşük olduğunu ifade etmektedirler. Bunların yanında gelir ve eğitim seviyesi yükseldikçe, helal ürünleri köylü pazarı, semt pazarı ve bakkallardan temin etme oranı düşmektedir (Kurtoğlu ve Çiçek, 2013: 181).

Helal gıda ile ilgili sorunlar ile hizmet sektöründe de karşılaşılmaktadır. Padela ve diğerleri (2012) Amerika'da bulunan yedi milyon Müslüman'ın sağlık hizmetleriyle ilgili bilgilenme ihtiyaçlarını incelediği çalışmasına göre; Müslüman'ların değerlerine uygun sağlık hizmetleri sağlayıcılarına ihtiyacı

vardır. Özellikle cinsiyete uygun bakım, helal gıda ve tarafsız ibadet alanı tüketiciler tarafından istenmektedir. Böylece sağlık bakımı sistemlerinin, kültürel duyarlılık, güven temini ve sağlık deneyimlerinin geliştirilerek daha kaliteli hale getirilmesinin mümkün olacağı ifade edilmektedir (Padela, vd., 2012).

Rezai, Mohamed ve Shamsudin (2012), Malezya'da müşterilerin helal etiketli gıdalara olan güvenini inceledikleri araştırmada; reklam, gıdanın içerikleri ile ilgili bilgi ve anonslar, çeşitli helal iddiaları, helal logolu ürünlerdeki helal olmayan ürünlerle ilgili uyarıların helal gıdalara karşı güvende etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca yaşlıların, kırsal halkın, yüksek eğitim düzeyine sahip olanların ve yüksek derecede dindar olanların Helal etiketli ürünlere daha az güvendiği görülmektedir. Bunları yanında, markanın tanınmaması ve dış ülkelere ait olması, içindekilerin belirsiz olması gibi faktörler de müşterilerin güven düzeyini azaltmaktadır. Sonuç olarak, insanların helal etiketli ürünlerin helal olduğuyla ilgili şüpheleri olduğu anlaşılmaktadır (Rezai, vd., 2012).

Alam ve Sayuti (2011) planlı davranış teorisine dayalı olarak, Malezya'da helal gıda satın alımlarını etkileyen faktörleri incelemektedir. Buna göre tutumların helal gıda tüketimini olumlu etkilediği görülmektedir. Bu ilişkide sosyal baskının önemli olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında bireyin kolektivist olması şeklinde ifade edilen göreceli normlar (uyma güdüsü) ve algılanan davranışsal kontrolün helal tüketim eğilimlerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla helal gıda tüketiminin teşvik edilmesi için; sosyal beklentilerin oluşturulması ve tüketicilerin helal gıda satın alabileceklerine inanmalarının sağlanması gerekmektedir (Alam ve Sayuti, 2011). Benzer şekilde Al-Nahdi ve Islam (2011)'in Malezya'da gerçekleştirdikleri çalışmalarında, tüketicilerin tutum, normlar ve algılanan davranışsal kontrolün Helal Restoranlara olan eğilimle ilişkili olduğunu göstermektedir (Al-Nahdi ve İslam, 2011: 121).

Soesilowati (2010) et balık ve sebze gibi gıda ürünlerini tercih ederken helal farkındalık düzeyinin (domuz ve alkol içermeme) yüksek olduğunu ve helal tüketimin tüketicinin dindarlık düzeyiyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Soesilowati, 2010).

Helal gıda ile ilgili tüketici davranışlarını ilgilendiren diğer bir sorun, belirli ürünün helal olup olmadığına yönelik bilgi ve tutumlardır. Örneğin sarhoş iken araba sürmek istemeyen tüketiciler için şarap üreticileri, alkolden arındırılmış şarabı helal gıda pazarına sunmakta ve böylece insanların belirli sağlık sorunlarının giderilmesinde şaraptan yararlanmak isteyenlere katkı sağlamaktadır. Ancak ürünün Müslüman ülkelerde bilinmemesi, dini hükmünün netleştirilmemesi, yasal düzenlemelerin olmaması, tüketim trendleri ve tüketici bilgisinin az olmasından dolayı pazar potansiyeli Malezya gibi ülkelerde olumsuz etkilenmektedir (Chan, vd., 2012: 66).

4. Helal Gıda Standartlarının Oluşturulması ve Sertifikalama

Türkiye'de genel kabul gören helal gıda standartları yoktur ve bu konuda bağımsız, tarafsız, teknik ve fıkıh bakımdan konulara hakim, devletin kontrolünde uzman ekiplere gereksinim duyulmaktadır. Sertifikalama ekonomik çıkarlardan uzak, tüketici kaygı ve ihtiyaçlarını gidermek için kurulmalıdır. Helal sertifikalama ücreti; üretici maliyetlerinden ziyade, sertifikalama maliyetlerini karşılayacak düzeyde olmalı ve hak edene verilmelidir. Ayrıca, sertifikalama kuruluşlarının ekonomik çıkarlı özel kuruluşlar olması, para ile helal belgesi alınmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla bu kuruluşların kimin olduğu, ne için kurulduğu bilinmeli veya toplum yararına çalışan organizasyonların bu işleri düzenlemesi sağlanmalıdır (Karaman, 2012).

TSE ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı da gerekli yasal düzenlemeleri oluşturarak helal gıda belgesi verecek kurum ve şirketleri kabul etmeli, izinleri vermeli ve koşulara uygunluğunu düzenli olarak denetlemelidir (Batu, 2012: 66). Yani devletin bizzat helal sertifikasını vermesinden ziyade, konuyla ilgili teknik ve fıkıhla ilgili ekipler oluşturarak helal sertifika koşullarını belirlemek ve helal sertifika denetimi yapmasının, özelleşme eğiliminin yoğun olduğu günümüzde daha doğru olduğu ifade edilmektedir (Büyüközer, 2012). Böylece hem doğru standartların geliştirilmesi için kamu gücünün kullanılması ve standardizasyon kurumlarının gelişi güzel faaliyette bulunmasının önlenmesi sağlanacaktır.

Endonezya, Malezya, Singapur, Orta Doğu, Avrupa ve Amerika gibi yerlerdeki Müslümanlar helal gıda sertifikalı ürünlere karşı daha hassas hale gelmiştir. Pek çok İslam ülkesi helal sertifikası

zorunluluğu getirmektedir. Yahudiler, kendi dinine göre helaldir anlamında KOŞER standardı oluşturmuşlardır. Buna benzer şekilde yasal olarak dini görevleri olan Diyanet İşler Başkanlığı'nın görevler üstlenmesi olasıdır (Büyüközer, 2012). Malezya'da, helal sertifikalama görevini Başbakanlığın yönetimi altında İslami Gelişim Departmanı yapmaktadır (Shah ve Sayuti, 2011). Ayrıca Singapur ve Malezya'daki pek çok Çin restoranları Müslüman tüketicileri çekmek için helal sertifikasını kullanmakta, bazı işletmeler domuz eti ve alkol sunmayı sonlandırmakta ve McDonald's, KFC, Starbucks ve Burger King gibi bazı küresel işletmeler, helal duyarlılığı olan tüketicilere yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır (Fischer, 2012: 21).

5. Helal Algılamalar ve Dindarlık ile Helal Gıda Tercihi İlişkilerinin İncelenmesi: Kırıkkale İlinde Bir Alan Araştırması

5.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanı amacı, helal gıda tercihleri ile ilişkili başlıca faktörlerin belirlenmesidir. Bu doğrultuda Kırıkkale İlinde 346 birey ile anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Elde edilen veriler istatistik paket programı ile analize tabi tutulmuş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

Araştırma veri toplama aracının oluşturulmasında literatürdeki ilgili çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu noktada dindarlık ve helal gıda tercihi ile ilgili oluşturulan ifadelerde Özdemir ve Yaylı (2014)'ün çalışmasından yararlanılmıştır. Helal sertifika tutumlarını belirlemeye yönelik oluşturulan ifadelerde Mohayidin ve Kamarulzaman (2014)'ün çalışmasından yararlanılmıştır. Bunların yanında helal marka algısı, satın alma yerine yönelik helal algılamaları ve demografik faktörlere yönelik ifadeler çalışma kapsamında tasarlanmıştır.

5.2. Araştırma Bulguları

Araştırma sonuçlarına göre, araştırmaya katılanların %39,1 i 25 ve altı kişilerden oluşmaktadır. Katılımcıların %43'ü erkek, %29'u kadınlardır. Gelir olarak dağılıma bakıldığında, katılımcıların %37'si 901-2000 TL gelir grubundadır. Eğitim düzeyi olarak bakıldığında ise yükseköğretim mezunlarının oranı % 49, 7 olmuştur.

Tablo 1. Demografik Bulgular

		Sayı	Yüzde
Yas	25 ve altı	93	39,1
	26-32	83	35,9
	33-40	77	34,1
	41 ve üstü	67	20,9
		320	100
Cinsiyet	Kadın	101	29,2
	Erkek	249	43,1
		250	100
Gelir	0-900	66	23,7
	901-200	105	37,6
	2001-3500	80	28,7

	3501 ve üstü	28	10,0
		279	100,0
Eğitim	Ortaokul ve altı	28	8,1
	Lise	107	30,9
	Önlisans ve Üstü	172	49,7
		307	100

5.3. Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırma değişkenlerine yönelik faktör analizi gerçekleştirilmiş ve değişkenlerin güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre KMO katsayısı 0,804 ve anlamlıdır. Oluşturulan ifadeler beş faktör altında toplanmıştır. Faktörlerin isimleri helal gıda tercihi, dindarlık, helal sertifika tutumları, satın alma yerine yönelik helal algısı ve helal marka algısı olarak belirlenmiştir. Tablo 2.'de faktör analizi sonuçları özetlenmektedir:

Tablo 2. Faktör Analizi

	Faktör Yükleri	**Öz değer**	**Açıklanan Varyans %**	**Toplam Varyans %**
1. Faktör: Helal Gıda Tercihi		**6,708**	**31,942**	**31,942**
Haram içerikli yiyecek satın almıyorum	,916			
Domuz ürünleri veya haram et yemiyorum	,883			
Ailemin veya arkadaşlarımın içeriğine şüphe ile yaklaştığı hiçbir gıda ürünü satın almam	,869			
Ürünü satın almadan önce İslami kurallara uygun olmasından (kesim, yolum vb.) emin olurum	,785			
Alkollü içecek içmiyorum	,760			
Alfa: 0,923				
2. Faktör: Dindarlık		**3,440**	**16,383**	**48,325**
Yeterli mali güce ulaştığımda hacca gideceğim	,848			
Her yıl ramazan ayında orucumu tutarım	,800			
Her gün beş vakit namazımı kılarım	,677			
Her yıl zekatımı veririm	,675			
İnandığım dini değerler tüm yaşantıma yön verir	,631			
Alfa: 0,826				
3. Faktör: Helal sertifika tutumları		**2,225**	**10,594**	**58,919**
Helal sertifikası olan ürünlere güvenirim	,853			
Sadece helal sertifikalı ürünleri satın alırım	,799			

Helal sertifikası olan ürünler helaldir	,758			
Helal ürünler mutlaka helal ürün sertifikalı olmalı	,747			
Alfa: 0,883				
4. Faktör: Satın alma yerine yönelik helal algısı		**1,389**	**6,613**	**65,531**
Ulusal süpermarketlerde (Makro, Kipa, Kiler vb.) satılan ürünler helaldir	,904			
Yerel süpermarketlerde satılan ürünler helaldir	,820			
Türkiye'deki uluslar arası perakendecilerde (Metro, Carrefour vb.) satılan ürünler helaldir	,814			
Semt pazarlarında satılan ürünler helaldir	,603			
Alfa: 0,842				
5. Faktör: Helal marka algısı		**1,176**	**5,598**	**71,129**
Bazı markalar ve mağazalar diğerlerine göre helal olması bakımından daha güvenilirdir	,754			
Ürünün helal olup olmadığına markasına göre karar veririm	,733			
Ürünün helal olup olmadığına ürünü satan perakendeciye göre karar veririm	,688			
Alfa: 0,70				

5.4. Farklılık Analizi

Araştırma sonuçlarına göre, cinsiyete bağlı olarak araştırma değişkenleri genellikle anlamlı farklılıklar göstermektedir. Buna göre kadınların helal gıda tercihinde erkeklere göre daha duyarlı olduğu ve daha fazla tercih ettiği söylenebilir. Dindarlığın cinsiyete göre değişimine bakıldığında kadınların dindarlık eğiliminin erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine kadınların helal sertifika tutumlarında erkeklere göre daha duyarlı olduğu araştırma da ortaya çıkan sonuçlardan dır. Araştırmada erkeklerin kadınlara göre helal gıda ile ilgili anlamlı düzeyde duyarlı olduğu tek unsur satın alma yerine yönelik helal gıda algısıdır. Son olarak helal marka algısı ise erkek ve kadınlarda anlamlı farklılık göstermemiştir. Diğer taraftan; yaş ve eğitim düzeyine göre araştırma değişkenlerinde anlamlı farklılıklar görülmemektedir.

Tablo 3. Farklılık Analizi

	Cinsiyet	Ortalama	Sig.
Helal gıda tercihi	Kadın	4,65	0,00
	Erkek	4,14	
Dindarlık	Kadın	4,31	0,00
	Erkek	3,98	
Helal sertifikası tutumları	Kadın	4,13	0,45
	Erkek	4,04	
Satın alma yerine yönelik helal algısı	Kadın	2,61	0,00
	Erkek	3,07	
Helal marka algısı	Kadın	3,54	0,18
	Erkek	3,38	

5.5. İlişki analizi

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen ilişki analizi sonuçlarına göre, helal gıda tercihinin dindarlık ve helal sertifika ile orta düzeyde olumlu yönde ilişkili olduğu; helal marka algısı ile düşük düzeyde olumlu yönde ilişkili olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, dindarlık ile helal sertifika tutumu ve helal marka algısı arasında da pozitif ve orta düzey bir ilişki söz konusudur. Araştırma kapsamında ulaşılan diğer bir sonuç da; helal sertifika tutumları ve helal marka algısı arasındaki orta düzey ve pozitif yönlü ilişkidir. Aşağıdaki tabloda ilişki analizi sonuçları özetlenmektedir:

Tablo 4. İlişki Analizi

	Helal Gıda Tercihi	**Dindarlık**	**Helal sertifika tutumları**	**Satın alma yerine yönelik helal algısı**	**Helal marka algısı**
Helal Gıda Tercihi	1	,418**	,432**	-,077	,196**
		,000	,000	,153	,000
Dindarlık	,418**	1	,479**	-,144**	,307**
	,000		,000	,008	,000
Helal sertifikası tutumları	,432**	,479**	1	,161**	,435**
	,000	,000		,003	,000
Satın alma yerine yönelik helal algısı	-,077	-,144**	,161**	1	,323**
	,153	,008	,003		,000
Helal marka algısı	,196**	,307**	,435**	,323**	1
	,000	,000	,000	,000	

6. Sonuç

Araştırmada elde edilen veriler üzerinde, araştırma değişkenlerine yönelik faktör analizi gerçekleştirilmiş ve değişkenlerin güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre KMO katsayısı 0,804 ve anlamlıdır. Oluşturulan ifadeler beş faktör altında toplanmıştır. Faktörlerin isimleri helal gıda tercihi, dindarlık, helal sertifika tutumları, satın alma yerine yönelik helal algısı ve helal marka algısı olarak belirlenmiştir. Cinsiyete göre farklılıklar incelendiğinde, dindarlık ve helal gıda tercihinin kadınlarda daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer taraftan satın alma yerine yönelik helal algısı erkeklerde daha yüksektir. Yine kadınların helal sertifika tutumlarında erkeklere göre daha duyarlı olduğu araştırma da ortaya çıkan sonuçlardandır.Araştırmada erkeklerin kadınlara göre helal gıda ile ilgili duyarlı olduğu ve bunun anlamlı olduğu tek unsur satın alma yerine yönelik helal gıda algıdır. Helal marka algısı ise erkek ve kadınlarda anlamlı farklılık göstermemiştir. Bunların yanında yaş ve eğitim düzeyine göre araştırma değişkenlerinde anlamlı farklılıklar görülmemektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, helal gıda tercihinin dindarlık ve helal sertifika ile orta düzeyde ve olumlu yönde ilişkili olduğu, yine helal gıda tercihinin helal marka algısı ile düşük düzeyde pozitif yönde ilişkili olduğu görülmektedir. Ayrıca, dindarlık ile helal sertifika tutumu ve helal marka algısı arasında da pozitif ve orta düzey bir ilişki söz konusudur. Araştırmada diğer önemli bir sonuç da, helal sertifika tutumları ile helal marka algısı arasındaki orta düzey ve pozitif yönlü ilişkidir.

Araştırma neticesinde gıda sektöründe çalışan ve helal duyarlılığı yüksek müşterileri hedefleyen işletmelerin, kadın tüketicilere yönelik pazarlama iletişimlerini tasarlamasının daha etkili olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, özellikle dindarlık, helal sertifika algısı, helal marka algısı ve helal gıda tercihi değişkenlerinin birbirleri ile pozitif yönde ilişkili olması; sektörde faaliyet gösteren firmaların bu değişkenleri dikkate almasının yararlı olacağı şeklinde yorumlanmaktadır.

Kaynakça

Akgündüz, A. (2012). "Helal Gıda Meselesi: Avrupa'da Helal Gıda Problemleri ve Çözüm Yolları". İhracat İçin Helal Sertifikası Sempozyumu Bildirileri, Güney Marmara Kalkınma Ajansı. Balıkesir, 1-14.

Alam, S.S., ve Sayuti, N.M., (2011). "Appliying the Theory of Planned Behavior (TPB) in Halal Food Purchasing", International Journal of Commerce and Management, 21(1), 8-20.

Al-Nahdi, T.S.M., ve Islam, Md. A. (2011). "Factors Influencing Malaysian Muslims to Patronage Halal Restaurants- Ambience as a Mediator", Business Review, 6(2), 121-133.

Aziz, Y.A. ve Chok, N.V. (2013). "The Role of Halal Awareness, Halal Certification, and Marketing Components in Determining Halal Purchase Intention Among Non-Muslims in Malaysia: A Structural Equation Modeling Approach", Journal of International Food& Agribusiness Marketing, 25, 1-23.

Batu, A. (2012). "Helal (Mahzursuz) Gıda Belgelendirmesindeki Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi, 7(2), 60-75.

Büyüközer, H.K. (2012). "Yeniden Gıda Raporu. Yediklerimiz, İçtiklermiz Helal mi ? Haram mı ? Ve Sağlığımıza Ne Kadar Uygun ?", İstanbul: Çevik Matbaacılık.

Chan, S.M., Noranizan, M.A., M. Shahrim AB.K, Karim, R. ve Lasekan, O. (2012). "Consumer Preferences and Perceptions on Dealcoholised Wine", Journal of Food Products Marketing, 18, 65-77.

Çıkrıkçıoğlu, M. 2012. "İhracat İçin Helal Sertifikasının Önemi". İhracat İçin Helal Sertifikası Sempozyumu Bildirileri, Güney Marmara Kalkınma ajansı. Balıkesir.

Fischer, J. (2012). "Branding Halal, A Photographic Essay on Global Muslim Markets", Anthropology Today, 28(4), 18-21.

Hamdan, H., Zuraini M.I., Normala A. ve Kamaruzaman J. (2013). "Purchasing Decisions among Muslim Consumers of Processed Halal Food Products", Journal of Food Products Marketing, 19, 54-61.

Karaman, H. (2012). Helal Gıda (1-2). http://www.gidahareketi.org/Helal-Gida-(1-2)-585-yazisi.aspx

Kurtoğlu, R. ve Çiçek, B.(2013). "Tüketicilerin Helal Ürünler Hakkındaki Algılama, Tutum ve Beklentilerini Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(3), 181-205.

Madenci A. B. ve Türker, S. "Helal Bakış Açısıyla Bazı Bisküvi Formülasyonlarının İncelenmesi", S.Ü. Ziraat Fakültesi, http://www.helalvesaglikli.org/docs/kongre/1/poster_bildiriler/13_helal_bakis_acisiyla_bazi_biskuvi_formulasyonlarinin_incelenmesi_gorsel.pdf, 29.03.2014.

Mohayidin, M.G. ve Nitty, H.K. (2014). "Conssumers' Preferences Toward Attributes of Manufactured Halal Food Products", Journal of International Food& Agribusiness Marketing, 26, 125-139.

Özdemir, H. ve Yaylı, A. (2014). "Tüketicilerin Helal Sertifikalı Ürün Tercihleri Üzerine Bir Araştırma İstanbul İli Örneği", İşletme Araştırmaları Dergisi, 6(1), 183-202.

Padela, A. I., Gunter, K., Killawi, A., & Heisler, M. (2012). "Religious values and healthcare accommodations: voices from the American Muslim community". Journal of general internal medicine, 27(6), 708-715.

Rezai, G., Zainalabidin M. ve Mad, N.S. (2012). "Assessment of Consumers' Confidence on Halal Labelled Manufactured Food in Malaysia", Pertanika J. Social Sci. & Hum., 20(1), 33-42.

Soesilowati E.S. (2010), " Business Opportunities for Halal Products in the Global Market: Muslim Consumer Behaviour and Halal Food Consumption", Journal of Indonesian Social Sciences and Humanities, 3, 151-160.

Verbeke, W., Rutsaert, P., Bonne, K., & Vermeir, I. (2013). "Credence quality coordination and consumers' willingness-to-pay for certified halal labelled meat". Meat science, 95(4), 790-797.

KARİYER DOYUMU ÖLÇEĞİ (KDÖ) TÜRKÇE FORMU: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Ahmet Akın

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD,

ahmet.akin@medeniyet.edu.tr

Arş. Gör. Ezgi Alabucak

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD,

ezgialabucak@gmail.com

Özet

Kariyer doyumu; bireyin kariyerinde başarılı olduğuna yönelik öznel algılarıdır. Kariyer başarısında önemli bir rol oynayan kariyer doyumu, bireyin kariyeriyle ilgili farklı amaçlarına ulaşma yolunda ilerlemesini içermektedir. Kariyer doyumunu sağlayan faktörler arasında gelir, yükselme, kendini geliştirme, statü gibi etmenler rol oynayabilmektedir. Kariyer doyumu hem yapılan işin niteliğini artırmakta hem de bireyin sosyal ve psikolojik anlamda daha sağlıklı bir konuma gelmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle çalışan bireylerin kariyer doyumlarının ölçülmesi son derece önemlidir. Bu araştırmanın amacı Spurk, Abele ve Volmer (2015) tarafından geliştirilen Kariyer Doyumu Ölçeği'ni Türkçe'ye uyarlamak ve geçerlik güvenirliğini incelemektir. Araştırma yaşları 21 ile 57 arasında değişen 196 (erkek: 86 kadın: 110) çalışan üzerinde yürütülmüştür. Kariyer Doyumu Ölçeği 5 maddeden oluşmaktadır, ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ölçek 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tek boyutlu modelin mükemmel uyum verdiği görülmüştür (x^2= 0.68, sd= 4, RMSEA= .000, SRMR= .0071, CFI= 1.00, GFI= 1.00, AGFI= .99, NFI= 1.00). Kariyer Doyumu Ölçeği Türkçe Formu'nun Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .81 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .49 ile .69 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Kariyer Doyumu Ölçeği Türkçe Formu'nun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: kariyer doyumu, geçerlik, güvenirlik

TURKISH FORM OF CAREER SATISFACTION SCALE: THE STUDY OF VALIDITY AND RELIABILITY

Abstract

Career satisfaction is one central indicator of subjective career success (Spurk, Abele, & Volmer, 2015). In Turkish there is no scale which can measure career satisfaction in a valid and reliable way and so the aim of this research is to translate the Career Satisfaction Scale to Turkish and to examine its psychometric properties. The study was conducted on 196 (male: 86 female: 110) people. Career Satisfaction Scale is a 5-item self-report scale. In this study confirmatory factor analysis (CFA) was executed to confirm the original scale's structure in Turkish culture. As reliability analysis internal consistency coefficient and as item analysis the item-total correlations were examined. The results of confirmatory factor analysis demonstrated that 5 items loaded on one factor (x^2= 0.68, df= 4, RMSEA= .000, SRMR= .0071, CFI= 1.00, GFI= 1.00, AGFI= .99, NFI= 1.00). The internal consistency coefficient of the scale was .81. The corrected item-total correlations of Career Satisfaction Scale ranged from .49 to .69. Overall findings demonstrated that this scale had high validity and reliability scores and that it may be used as a valid and reliable instrument in order to assess career satisfaction levels of individuals.

Key words: career satisfaction, validity, reliability, confirmatory factor analysis

1. Giriş

Kariyer başarısı, iş tecrübelerinin bir sonucu olarak biriken pozitif çıktılar olarak tanımlanmaktadır. Bu çıktılar iş ve başarılarla ilgili olabileceği gibi, psikolojik çıktıları da kapsamaktadır (Abele & Spurk, 2009; Seibert, Crant, & Kraimer, 1999). Kariyer başarısı yapısı, literatürde genellikle nesnel ve öznel olmak üzere iki yapıya bölünerek ele alınmaktadır (Ng, Eby, Sorensen, & Feldman, 2005). Kariyer başarısının nesnel boyutu genellikle maaş, terfi ve hiyerarşik statü gibi objektif, üçüncü bir tarafça değerlendirilebilecek göstergeler kullanılarak ölçülür (Heslin, 2005; Ng ve diğerleri, 2005). Diğer yandan öznel kariyer başarısı ise, bireylerin kariyerleri ile ilgili kendilerine has değerlendirmelerini kapsar (Aryee, Chay, & Tan, 1994; Hofmans, Dries, & Pepermans, 2008; Judge, Cable, Boudreau, & Bretz, 1995). Örneğin, tatmin edici bir gelir sağlama, aileleri için zaman bulma ve yeni öğrenmeler yolu ile kendilerini geliştirebilecekleri fırsatlara sahip olma gibi unsurlar kariyer başarısının öznel boyutu ile ilgilidir (Hofman ve diğerleri, 2008).

Bireyler, kariyerlerindeki başarılarına yönelik olarak yaptıkları öznel değerlendirmelerde iki yola başvurmaktadır. Bunlar, kendilerine ilişkin değerlendirmeler ile başkalarını baz alarak yapılan değerlendirmelerdir (Heslin, 2005). Öznel kariyer başarısının başkalarını baz alarak yapılan değerlendirmesinde, bireyler kendi kariyerlerini çevrelerinde kendilerine referans olarak gördükleri kişi veya gruplarla karşılaştırır. Kendine ilişkin olarak yapılan öznel değerlendirmelerde ise bireyler kariyerlerini, kişisel standartlarını ve hedeflerini baz alarak bir değerlendirme yaparlar. Öznel kariyer başarısının bu boyutu genellikle kariyer doyumu veya iş doyumu ile ölçülmektedir (Boudreau, Boswell, & Judge, 2001; Bozionelos, 2004; Hofman ve diğerleri, 2008; Judge ve diğerleri 1995).

Kariyer doyumu, öznel kariyer başarısının temel bir göstergesidir ve işgücü piyasasında kariyer başarısının önemli bir bileşeni olarak görülebilir (Ng ve diğerleri, 2005; Spurk, Abele, & Volmer, 2015). Kariyer doyumu yüksek olan ve kariyer başarısına ilişkin öznel değerlendirmeleri olumlu olan bireyler, kendilerine daha çok güvenirler, motivasyonları daha yüksektir ve hedefleri için daha çok çabalarlar. Tüm bu olumlu etkiler zamanla, bireylerin başarısının nesnel boyutunda da birtakım değişimler yaşanmasına neden olabilmektedir (Abele & Spurk, 2009).

Bu çalışmanın amacı Türk kültürüne uygun ve Türkiye'de kullanılabilecek, bireyin kariyer doyumu düzeyini saptayacak bir ölçek uyarlayarak, bu ölçeğin geçerlik ve güvenirliğini incelemektir. Bu çalışmanın gelecekte kariyer danışmanlığı ve örgüt psikolojisi alanlarında çalışan araştırmacı ve uygulayıcıların çalışmalarına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.Yöntem

2.1.Araştırma Grubu

Araştırma yaşları 21 ile 57 arasında değişen 196 (erkek: 86 kadın: 110) çalışan üzerinde yürütülmüştür.

2.2.Ölçme Aracı

Kariyer Doyumu Ölçeği 5 maddeden oluşmaktadır, ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ölçek 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .90 olarak bulunmuştur.

3.İşlem

Ölçeği uyarlamak için ölçeği geliştiren yazardan elektronik posta yoluyla izin alınmıştır. Bu işlemin ardından ölçek 3 öğretim üyesi tarafından önce Türkçeye çevrilmiş, daha sonra tekrar İngilizceye çevrilerek, çeviri ile orijinal form arasındaki tutarlılık incelenmiş ve Türkçe deneme formu elde edilmiştir. Daha sonra ölçeğin deneme formu, 4 öğretim üyesi tarafından incelenmiştir. Birden fazla anlam içeren veya açık olmayan ifadeler tespit edilmiştir.

Son aşamada ölçeğin Türkçe formu eğitim bilimleri bölümünde görev yapan 2 öğretim üyesi tarafından tartışılarak düzeltmeler yapılmış ve ölçeğe son şekli verilmiştir. Kariyer Doyumu Ölçeği'nin yapı geçerliğinin incelenmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçeğin güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı, madde analizi ise düzeltilmiş madde-toplam

korelasyonuyla incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri için SPSS 20.0 ve LISREL8.54 programları kullanılmıştır.

3.1. Madde Analizi ve Güvenirlik

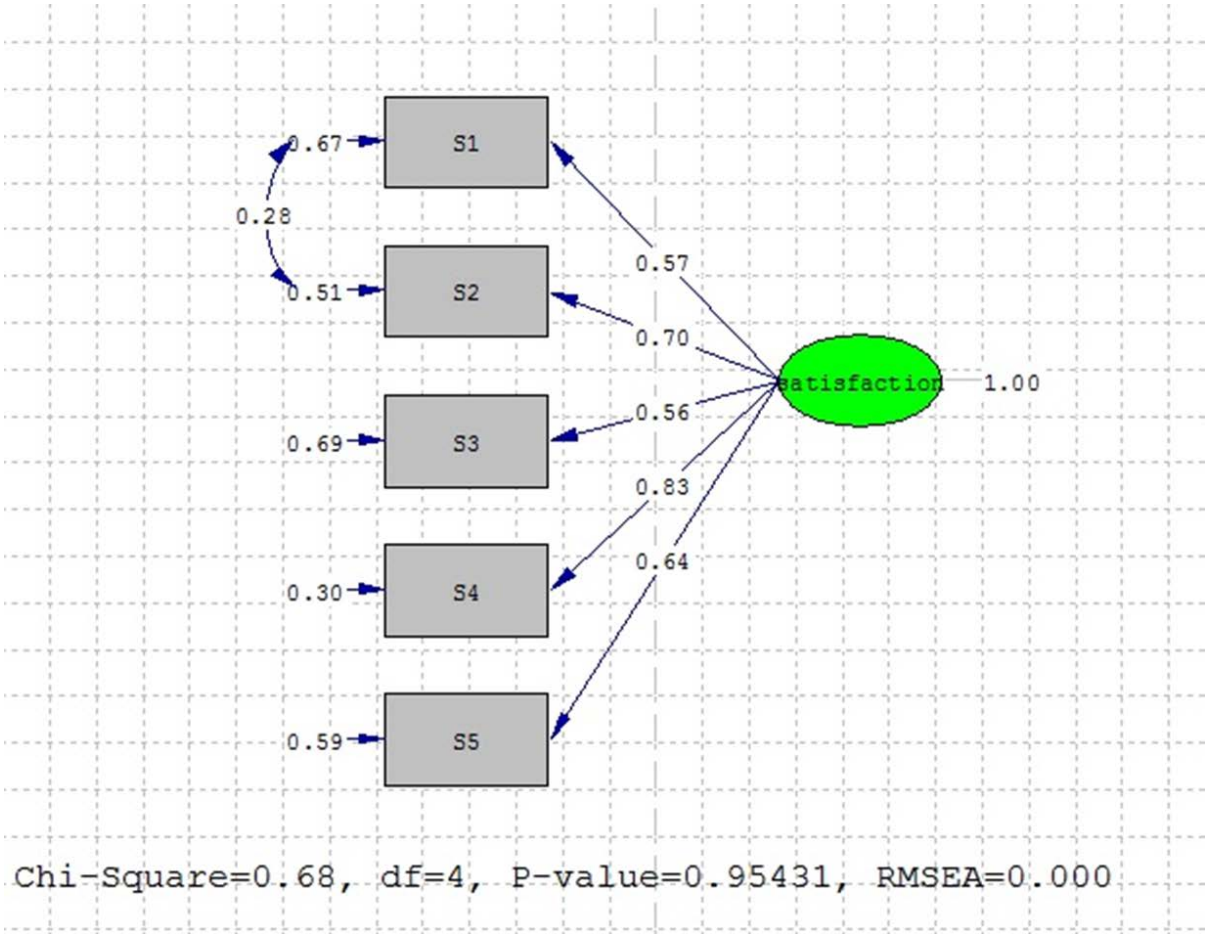
Kariyer Doyumu Ölçeği'nin maddelerinin ayırt etme gücünü belirlemek amacıyla madde analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayılarının .49 ile .69 arasında sıralandığı görülmüştür. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .81 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Kariyer Doyumu Ölçeği
Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

Madde no	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonu	Madde silindiğinde Cronbach alfa
1	,592	,775
2	,692	,747
3	,485	,808
4	,680	,747
5	,554	,787

3.2. Yapı Geçerliği

Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek amacıyla orijinal formunda bulunan faktörlerin doğrulanması amacıyla DFA uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tek boyutlu modelin mükemmel uyum verdiği görülmüştür (x^2= 0.68, sd= 4, RMSEA= .000, SRMR= .0071, CFI= 1.00, GFI= 1.00, AGFI= .99, NFI= 1.00). Doğrulayıcı faktör analizine ait faktör yükleri Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: Kariyer Doyumu Ölçeği'nin Türkçe Formu'na İlişkin Path Diyagramı ve Faktör Yükleri

4. Tartışma

Bu çalışmada Kariyer Doyumu Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması ve Türkçe formun geçerlik ve güvenirliğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği DFA ile incelenmiştir. DFA için uyum indeksi sınırları göz önüne alındığında, modelin iyi uyum verdiği ve ölçeğin orijinal faktör yapısının Türkçe formun faktör yapısıyla uyuştuğu görülmektedir. Doğrulayıcı faktör analizi ile model-veri uyumuna ilişkin olarak Ki-kare (x^2), x^2/sd, RMSEA, SRMR, CFI, GFI, AGFI ve NFI istatistikleri kullanılmıştır. Hesaplanan x^2/sd oranının 5'ten küçük olması, (Marsh & Hocevar, 1988). RMSEA değerinin 0, SRMR değerinin 0'a yakın olması, CFI, GFI ve NFI değerlerinin 1 olması, AGFI'nin .99 olması modelin veriye mükemmel uyum sağladığının göstergesidir (Hu & Bentler, 1996; Marsh, Balla, & McDonald, 1988; Schermelleh-Engel, Moosbrugger, & Müller, 2003). Araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için öngörülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğu (Tezbaşaran, 1996) dikkate alınırsa, ölçeğin güvenirliğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen bulgular ölçeğin yeterli düzeyde güvenilir olduğunu ortaya koymuştur. Madde analizi sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyon katsayılarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Kariyer Doyumu Ölçeği Türkçe Formu'nun geçerlik ve güvenirlik çalışmalarından elde edilen tüm bulgular, bu ölçeğin bireylerin kariyer doyumu düzeylerini belirlemek amacıyla yeterli düzeyde geçerlik ve güvenirliğe sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Kariyer Doyumu Ölçeği'nin (KDÖ) Türkçe Formu'nun geçerlik ve güvenirlik çalışmalarından elde edilen bulgular çerçevesinde bazı önerilerde bulunulabilir. Ölçeğin dilsel eşdeğerliğinin incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. İleride yapılacak çalışmalarda, test tekrar test yöntemiyle ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi önerilebilir. Bunun yanı sıra ölçeğin uyum geçerliği; geçerliği ve güvenirliği kanıtlanmış başka ölçekler aracılığıyla incelenebilir.

Kaynakça

Abele, A. E., Spurk, D. (2009). The longitudinal impact of self-efficacy and career goals on objective and subjective career success. *Journal of Vocational Behavior,* 74, 53–62.

Aryee, S., Chay, Y.W. & Tan, H.H. (1994). An examination of the antecedents of subjective career success among a managerial sample in Singapore. *Human Relations, 47,* 487-510.

Boudreau, J. W., Boswell, W. R., & Judge, T. A. (2001). Effects of personality on executive career success in the United States and Europe. *Journal of Vocational Behaviour,* 58, 53–81.

Bozionelos, N. (2004). Mentoring provided: Relation to mentor's career success, personality, and mentoring received. *Journal of Vocational Behaviour, 64,* 24–46.

Heslin, P. A. (2005). Conceptualizing and evaluating career success. *Journal of Organizational Behavior,* 26, 113–136.

Hofmans, J., Dries, N., Pepermans, R. (2008). The career satisfaction scale: Response bias among men and women. *Journal of Vocational Behavior, 73*(3), 397-403.

Hu, L. T. & Bentler, P. M. (1996). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling, 6*(1), 1-55.

Judge, T.A., Cable, D.M., Boudreau, J.W. & Bretz, R.D.Jr. (1995). An empirical investigation of the predictors of executive career success. *Personnel Psychology, 48,* 485-519.

Marsh, H. W., & Hocevar, D. (1988). A new more powerful approach to multitrait-multimethod analyses: Application of second-order confirmatory factor analysis. *Journal of Applied Psychology, 73,* 107-117.

Marsh, H. W., Balla, J. R., & McDonald, R. P. (1988). Goodness-of-fit indexes in confirmatory factor analysis: The effect of sample size. *Psychological Bulletin, 103,* 391-410.

Ng, T. W. H., Eby, L. T., Sorensen, K. L., & Feldman, D. C. (2005). Predictors of objective and subjective career success. A meta-analysis. *Personnel Psychology,* 58, 367–408.

Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness of fit measures. *Methods of Psychological Research Online, 8*(2), 23-74.

Seibert, S. E., Crant, J. M., & Kraimer, M. L. (1999). Proactive personality and career success. Journal of Applied Psychology, 84, 416–427.

Spurk, D., Abele, A. E., & Volmer, J. (2015). The Career Satisfaction Scale in Context: A Test for Measurement Invariance Across Four Occupational Groups. *Journal of Career Assessment, 23*(2), 191-209.

Tezbaşaran. A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

KARİYER-HEDEF ÇELİŞKİLERİ ÖLÇEĞİ (KHÇÖ) TÜRKÇE FORMU: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Ahmet Akın

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD,

ahmet.akin@medeniyet.edu.tr

Arş. Gör. Ezgi Alabucak

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD,

ezgialabucak@gmail.com

Özet

Kariyer-hedef çelişkileri, bireyin geleceğine yönelik kendi belirlediği bireysel kariyer hedefleri ile mevcut kariyer gelişimi arasındaki uyumsuzluk ve boşluk olarak ele alınmaktadır (Bandura, 2001; Carver & Scheier, 1990; Creed & Hood, 2015; Higgins, 1987). Bazı araştırmacıların bu tür bir uyumsuzluğun, hedefleri belirleme ve değerlendirmede kaçınılmaz olduğunu savunmasına rağmen çelişki ve uyumsuzluğun fazla olması durumunda bir dizi psiko-sosyal problemler yaşanabilmektedir. Dolayısıyla kariyer hedeflerine yönelik çelişkilerin önceden belirlenmesi son derece önemlidir. Bu araştırmanın amacı orijinali Creed ve Hood (2015) tarafından geliştirilen Kariyer-Hedef Çelişkileri Ölçeği'ni Türkçe'ye uyarlamak ve geçerlik güvenirliğini incelemektir. Araştırma yaşları 21 ile 65 arasında değişen 202 (erkek: 91 kadın: 111) birey üzerinde yürütülmüştür. Kariyer-Hedef Çelişkileri Ölçeği 12 maddeden oluşmaktadır, ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ölçek 7'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tek boyutlu modelin yeterli uyum verdiği görülmüştür (x^2= 132.61, sd= 49, RMSEA= .092, SRMR= .054, CFI= .93, IFI= .93, GFI= .90, NFI= .90). Kariyer Hedef Çelişkileri Ölçeği Türkçe Formu'nun Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .91 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .49 ile .74 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Kariyer-Hedef Çelişkileri Ölçeği Türkçe Formu'nun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: kariyer hedef çelişkileri, geçerlik, güvenirlik

TURKISH FORM OF CAREER GOAL DISCREPANCIES SCALE: THE STUDY OF VALIDITY AND RELIABILITY

Abstract

The concept of career goal discrepancy can be described as the perceived gap between an individual's career goal and the progress being made toward achieving that goal (Creed & Hood, 2015). In Turkish there is no scale which can measure career goal discrepancy in a valid and reliable way and so the aim of this research is to translate the Career Goal Discrepancies Scale to Turkish and to examine its psychometric properties. The study was conducted on 202 (male: 91 female: 111) people. Career Goal Discrepancies Scale is a 12-item self-report scale. In this study confirmatory factor analysis (CFA) was executed to confirm the original scale's structure in Turkish culture. As reliability analysis internal consistency coefficient and as item analysis the item-total correlations were examined. The results of confirmatory factor analysis demonstrated that 12 items loaded on one factor (x^2= 132.61, df= 49, RMSEA= .092, SRMR= .054, CFI= .93, IFI= .93, GFI= .90, NFI= .90). The internal consistency coefficient of the scale was .91. The corrected item-total correlations of Career Goal Discrepancies Scale ranged from .49 to .74. Overall findings demonstrated that this scale had high validity and reliability scores and that it may be used as a valid and reliable instrument in order to assess career goal discrepancies levels of individuals.

Key words: career goal discrepancies, validity, reliability, confirmatory factor analysis

1. Giriş

Hedefler genel olarak, bireylerin gelecekte erişmek istedikleri noktanın içsel temsilleridir ve kariyer hedefleri de bu tanıma dâhildir (Austin & Vancouver, 1996; Creed & Hood, 2015). Bireyler başarı ve ilerlemelerini değerlendirirken hedeflerini kendilerine referans almakta ve bu doğrultuda kaydettikleri ilerlemelerini bir takım iç ve/veya dış standartlarla karşılaştırmaktadırlar (Creed, Wamelink, & Hu, 2015; Higgins, 1987). Olmak istedikleri konumla mevcut durumları arasında tutarsızlık tespit ettiklerinde bireyler, hedeflerine ulaşmak için daha fazla çaba gösterme ya da hedeflerini yeniden düzenleme yoluna başvurarak bu tutarsızlığı giderirler (Bandura, 2001; Creed & Hood, 2015). Bu değerlendirme, birey tarafından bilinçli olarak yapılabileceği gibi farkında olmaksızın veya başkaları tarafından gerçekleştirilebilir (Creed, Wamelink, & Hu, 2015).

Yapılan değerlendirme sonunda bireyler, ulaşmayı amaçladıkları noktadan daha ileride olduklarını ya da hedeflerine ulaşmak üzere olduklarını görebilirler. Bunun sonucunda, bireyler kendilerine daha yüksek hedefler koyabilir veya hedeflerine ulaşmak için sarf ettikleri çabayı azaltabilirler. Festinger'in bilişsel uyumsuzluk teorisine dayanan bu tutarsızlık mekanizmaları, hedefe ulaşmak için gösterilmesi gereken performansla mevcut durum arasında tutarsızlık saptandığında bireyin hedefe ulaşmak için enerji ve kaynaklarını ayarlamasına, hedefini değiştirmesine ya da ikisi birden yapmasına olanak sağlar (Creed, Wamelink, & Hu, 2015; Lord, Diefendorff, Schmidt, & Hall, 2010).

Kariyer hedef çelişkileri, bireyin geleceğine yönelik kendi belirlediği bireysel kariyer hedefleri ile mevcut kariyer gelişimi arasındaki uyumsuzluk ve boşluk olarak ele alınmaktadır. Bazı araştırmacıların bu tür bir uyumsuzluğun, hedefleri belirleme ve değerlendirmede kaçınılmaz olduğunu savunmasına rağmen çelişki ve uyumsuzluğun fazla olması durumunda bir dizi psiko-sosyal problem yaşanabilmektedir (Bandura, 2001; Creed & Hood, 2015; Higgins, 1987). Hedef çelişkileri, başarısızlık ve tatmin olmama hisleri (Higgins, 1987; Lord ve diğerleri, 2010; Williams ve diğerleri, 2009), olumsuz duygulanım ve düşük iş doyumu (Hesketh & McLachlan, 1991; Tsaousides & Jome, 2008), depresif semptomlar ve düşük benlik saygısı (Ferguson, Hafen, & Lauresen, 2010) gibi sonuçlara yol açmaktadır. Büyük orandaki tutarsızlıklar kişinin iyi oluşunda ve ruh sağlığında önemli düşüşlere neden olmaktadır (Creed, Wamelink, & Hu, 2015; Fejfar & Hoyle, 2000).

Kariyer-hedef çelişkileri ile ilgili literatürde Türkçe olarak hazırlanmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın amacı orijinali Creed ve Hood (2015) tarafından geliştirilen Kariyer-Hedef Çelişkileri Ölçeği'ni Türkçe'ye uyarlamak ve geçerlik güvenirliğini incelemektir. Kariyer-hedef çelişkilerini saptamaya yönelik bir ölçme aracının Türk kültürüne kazandırılmasına yönelik bu çalışmanın gelecekte kariyer danışmanlığı alanında bu konu ile ilgili yapılacak olan bilimsel araştırmaların sayısını arttıracağı ve kariyer danışmanlarının uygulamalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.Yöntem

2.1.Araştırma Grubu

Araştırma yaşları 21 ile 65 arasında değişen 202 (erkek: 91 kadın: 111) birey üzerinde yürütülmüştür.

2.2.Ölçme Aracı

Kariyer-Hedef Çelişkileri Ölçeği 12 maddeden oluşmaktadır, ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ölçek 7'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .96 olarak bulunmuştur (Creed & Hood, 2015).

3.İşlem

Ölçeği geliştiren yazardan elektronik posta yoluyla izin alınmıştır. Ölçek 4 öğretim üyesi tarafından önce Türkçeye çevrilmiş, daha sonra tekrar İngilizceye çevrilerek, çeviri ile orijinal form arasındaki tutarlılık incelenmiş ve Türkçe deneme formu elde edilmiştir. Daha sonra ölçeğin Türkçe formu, 5 öğretim üyesi tarafından incelenmiştir. Birden fazla anlam içeren veya açık olmayan ifadeler tespit edilmiştir.

Son aşamada ise Türkçe form eğitim bilimleri anabilim dalında görev yapan 2 öğretim üyesi tarafından tartışılarak düzeltmeler yapılmış ve ölçeğe son şekli verilmiştir. Kariyer-Hedef Çelişkileri Ölçeği'nin yapı geçerliğinin incelenmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçeğin güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı, madde analizi ise düzeltilmiş madde-toplam korelasyonuyla incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri için SPSS 20.0 ve LISREL8.54 programları kullanılmıştır.

3.1. Madde Analizi ve Güvenirlik

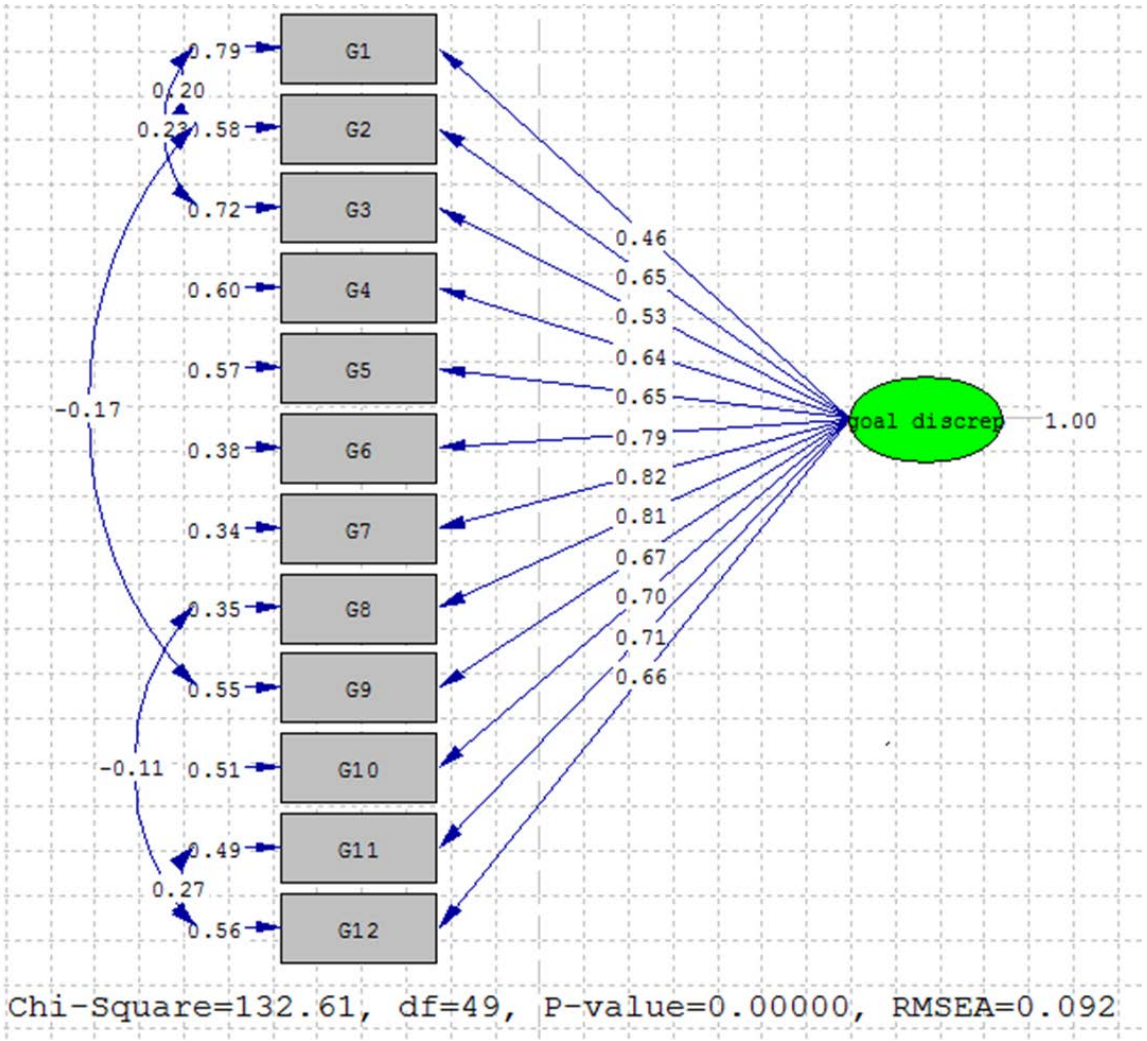
Kariyer-Hedef Çelişkileri Ölçeği'nin maddelerinin ayırt etme gücünü belirlemek amacıyla madde analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayılarının .49 ile .74 arasında sıralandığı görülmüştür. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .91 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Kariyer-Hedef Çelişkileri Ölçeği Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

Madde no	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonu	Madde silindiğinde Cronbach alfa
1	,489	,910
2	,629	,904
3	,559	,907
4	,610	,904
5	,626	,904
6	,743	,898
7	,726	,899
8	,737	,899
9	,604	,905
10	,669	,902
11	,709	,900
12	,642	,903

3.2. Yapı Geçerliği

Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek amacıyla orijinal formunda bulunan faktörlerin doğrulanması amacıyla DFA uygulanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için uygulanan doğrulayıcı faktör analizinde 12 maddeden oluşan, tek boyutlu Kariyer-Hedef Çelişkileri Ölçeği'nin yeterli uyum verdiği görülmüştür (x^2=12 132.61, sd= 49, RMSEA= .092, SRMR= .054, CFI= .93, IFI= .93, GFI= .90, NFI= .90). Doğrulayıcı faktör analizine ait faktör yükleri Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: Kariyer-Hedef Çelişkileri Ölçeği'nin Türkçe Formu'na İlişkin Path Diyagramı ve Faktör Yükleri

4. Tartışma

Bu çalışmada Kariyer-Hedef Çelişkileri Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması ve Türkçe formun geçerlik ve güvenirliğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği DFA ile incelenmiştir. DFA için uyum indeksi sınırları göz önüne alındığında, modelin iyi uyum verdiği ve ölçeğin orijinal faktör yapısının Türkçe formun faktör yapısıyla uyuştuğu görülmektedir. Doğrulayıcı faktör analizi ile model-veri uyumuna ilişkin olarak Ki-kare (x^2), x^2/sd, RMSEA, SRMR, CFI, GFI, IFI ve NFI istatistikleri kullanılmıştır. Hesaplanan x^2/sd oranının 5'ten küçük olması, GFI değerinin .90 olması, model-veri uyumunu göstermektedir (Marsh & Hocevar, 1988). Bununla birlikte, SRMR değerinin 0'a yakın olması, CFI ve IFI'nin 1'e yakın olması, NFI'nin .90 olması model veri uyumunun yeterli olduğunun göstergesidir (Hu & Bentler, 1996; Marsh, Balla, & McDonald, 1988; Schermelleh-Engel, Moosbrugger, & Müller, 2003). Araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için öngörülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğu (Tezbaşaran, 1996) dikkate alınırsa, ölçeğin güvenirliğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen bulgular ölçeğin yeterli düzeyde güvenilir olduğunu ortaya koymuştur. Madde analizi sonucunda, ölçeğin madde-toplam korelasyon katsayılarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Kariyer-Hedef Çelişkileri Ölçeği Türkçe Formu'nun geçerlik ve güvenirlik çalışmalarından elde edilen tüm bulgular, bu ölçeğin bireylerin kariyer-hedef çelişkisi düzeylerini belirlemek amacıyla yeterli düzeyde geçerlik ve güvenirliğe sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda, Kariyer-Hedef Çelişkileri Ölçeği'nin (KHÇÖ) Türkçe Formu'nun dilsel eşdeğerliğinin incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca ileride yapılacak çalışmalarda, test tekrar test yöntemiyle ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi önerilebilir. Bunun yanı sıra ölçeğin uyum geçerliği; geçerliği ve güvenirliği kanıtlanmış başka ölçekler aracılığıyla incelenebilir.

Kaynakça

Austin, J. T., & Vancouver, J. B. (1996). Goal constructs in psychology: Structure, process, and content. *Psychological Bulletin, 120,* 338–375.

Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology, 52,* 1–26.

Creed, P. A. & Hood, M. (2015). The development and initial validation of a scale to assess career goal discrepancies. *Journal of Career Assessment, 23*(2) 308-317.

Creed, P. A., Wamelink, T., & Hu, S. (2015). Antecedents and consequences to perceived career goal–progress discrepancies. *Journal of Vocational Behavior, 87,* 43-53.

Fejfar, M. C., & Hoyle, R. H. (2000). Effect of private self-awareness on negative affect and self-referent attribution: A quantitative review. Personality and Social Psychology Review, 4, 132–142.

Ferguson, G. M., Hafen, C. A., & Laursen, B. (2010). Adolescent psychological and academic adjustment as a function of discrepancies between actual and ideal self-perceptions. *Journal of Youth and Adolescence, 39,* 1485–1497.

Hesketh, B., & McLachlan, K. (1991). Career compromise and adjustment among graduates in the banking industry. *British Journal of Guidance and Counselling, 19,* 191–208.

Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review, 94,* 319–340.

Hu, L. T. & Bentler, P. M. (1996). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling, 6*(1), 1-55.

Lord, R. G., Diefendorff, J. M., Schmidt, A. M., & Hall, R. J. (2010). Self-regulation at work. *Annual Review of Psychology, 61,* 543–568.

Marsh, H. W., & Hocevar, D. (1988). A new more powerful approach to multitrait-multimethod analyses: Application of second-order confirmatory factor analysis. *Journal of Applied Psychology, 73,* 107-117.

Marsh, H. W., Balla, J. R., & McDonald, R. P. (1988). Goodness-of-fit indexes in confirmatory factor analysis: The effect of sample size. *Psychological Bulletin, 103,* 391-410.

Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness of fit measures. *Methods of Psychological Research Online, 8*(2), 23-74.

Tezbaşaran. A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Tsaousides, T., & Jome, L. (2008). Perceived career compromise, affect and work-related satisfaction in college students. *Journal of Vocational Behavior, 73,* 185–194.

Williams, K. J., Donovan, J. J., & Dodge, T. L. (2000). Self-regulation of performance: Goal establishment and goal revision processes in athletes. *Human Performance, 13,* 159–180.

HACI BEKTAŞ VELAYETNAMESİNDE YENİDEN DİRİLME

Prof. Dr. Faruk ÇOLAK

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

fcolak@uhu.edu.tr

Özet

Velâyetnâmeler, veliler hakkında anlatılan efsane metinlerinden oluşan eserlerdir. Bu eserlerin içerisinde Menkıbe adını verdiğimiz, velinin başından geçen olağanüstü hadiselerin anlatıldığı küçük anekdotlar yer alır. Bu anekdotlar, inanç değeri üzerine bina edildikleri için dinler tarihi, halk bilimi, mitoloji ve edebiyat araştırmaları açısından son derece önemli değerler ifade ederler. Aslında bu eserlerde anlatılanlar, her ne kadar bir şahsa mal edilerek anlatılsa da toplumun inanç değerlerinden beslendikleri için kolektif inanç ve şuurun görünen yüzünü teşkil ederler. Aynı zamanda velâyetnâmeler, ermiş/veli kabul edilen din veya tarikat büyüklerinin hayatları etrafında teşekkül eden efsanelerden oluşmuş bir tür biyografik eserler olarak da kabul edilmektedir.

Velâyetnâmelerin içerisinde özellikle Hacı Bektaş ve Otman Baba motifleri yönüyle önemli bir yer tutarlar. Bu kadar kıymete haiz olmasına rağmen bu velâyetnâmeleri motifleri yönünden inceleyen teferruatlı çalışmalar yapılamamış olması edebiyat araştırmaları, mitoloji, Türk inanç ve kültür tarihi açısından önemli eksikliklerdendir. Bu türden çalışmaların yapılmaması aynı zamanda Bektaşilik özelinde Türk inanç sisteminin kaynaklarının da tam olarak anlaşılamamasına yol açmaktadır. Hacı Bektaş velâyetnâmesi hem motif zenginliği hem de motif çeşitliliği açısından oldukça değerlidir.

Bu çalışmada Hacı Bektaş Velâyetnâmesinde geçen yeniden dirilme motifi ele alınacak ve bu motifin inanç ve kültürel kökeni ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş, Velâyetnâme, motif, yeniden dirilme.

RESURRECTİON IN VELAYETNAME OF HACI BEKTAŞ

Abstract

Velâyetnâmes are works composed of legendary texts about the saint. Among these works are small anecdotes which we give the name of Menkibi and describe the extra ordinary hadiths that pass by the saint.Since these anecdotes are built on the value of faith, they express extremely important values in terms of religion history, folklore, mythology and literature researches. In fact, although the descriptions in these works are described as being made by a person, they constitute the collective belief and the conscious face as they are fed from the values of faith. At the same time, curatorials are also considered to be some kind of biographical artifacts composed of legends formed around the lives of religions or religious leaders who are considered to be saint.

Especially Hacı Bektaş and Otman Baba motifs in velayetnames have an important place in terms of direction.Despite the fact that they have so much preciousness, they have not been able to perform detailed studies that examine these municipalities in terms of their motives, which are important deficiencies in terms of literature studies, mythology, Turkish faith and cultural history.The fact that such studies are not carried out also leads to the inability to fully understand the sources of the Turkish belief system in Bektashism. Velâyetnâmes of Hacı Bektaş is very valuable both in terms of motif richness and motif diversity.

In this study, the resurrection motif in Velayetnames of Haci Bektaş will be handled and faith and cultural root will be revealed.

Key Words: Hacı Bektaş, Velâyetnâme, motif, resurrection.

Giriş

Hacı Bektaş'ın doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ondan bahseden en eski kaynak ise Ahmet Eflakî'nin Menakıbu'l-Arifin başlıklı eseridir. En eski kaynak olmasına rağmen bu eserde de Hacı Bektaş'ın doğum ve ölüm tarihleriyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak bazı araştırmacılar, bu eserde geçen Hacı Bektaş'ın Mevlana'nın çağdaşı olduğuyla ilgili bazı bilgilerden hareketle çeşitli yorumlar yapmışladır. Bu yorum ve değerlendirmelerin hepsi tarihî kaynak ve delilden yoksundur. Sözlü geleneğin doğası gereği, bir kişinin gerçek hayatından çok onun etrafında örülmüş olan efsanevî kişilik, gerçekmiş gibi kabul edilmekte ve değerlendirilmektedir. Hacı Bektaş'ın tarihî kişiliği de bu türden bir bakış açısıyla oluşturulduğundan onun gerçek hayatı bilinmezlerle doludur veya bir başka ifadeyle efsanelerle örülmüştür.

Hacı Bektaş gibi dinî veya millî öneme sahip kahramanların hayatından çok onların toplum hayatında üstlendikleri rol daha önemlidir. Bu sebepten dolayıdır ki, Hacı Bektaş'ın hayatı etrafında oluşturulan anlatmalar topluluğu, toplumsal değerler açısında oldukça kıymete haiz konuma gelmektedir. Söz konusu anlatmalardan hareketle onun adına düzenlenmiş velâyetnâmeler, Hacı Bektaş ve öğretisini anlama bağlamında çok büyük önem arz etmektedirler.

Velâyetnâmeler, veliler hakkında anlatılan hikâyelerden oluşan eserlerdir. Bu eserlerin içerisinde velinin başından geçen olağanüstü hadiselerin anlatıldığı küçük hikâyeler yer alır ki, bunlara efsane adını vermekteyiz. Efsaneler, inanç değeri üzerine inşa edildikleri için dinler tarihi, halk bilimi ve mitoloji çalışmaları açısından son derece değer ifade ederler ve her ne kadar bir şahsa mal edilerek anlatılsa da toplumun inanç değerlerinden beslendikleri için kolektif inanç ve şuurun görünen yüzünü teşkil ederler.

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde velâyetnâmeler, ermiş/veli kabul edilen din veya tarikat büyüklerinin hayatlarından anekdotlar taşıyan biyografik içerikli eserlerdir. Bu türden eserler, adına düzenlendikleri kişilerin gerçek hayatından az da olsa izler taşırlar. Yine de biyografi oluşturmada bu türden eserleri kullanılırken oldukça dikkatli davranmak gerekir.

Yukarıda da belirtildiği üzer din veya tarikat büyüğünün adına teşekkül ettirilmiş eserler, onların gerçek yaşam hikâyelerinden çok toplumsal bilgi ve şuurun derc edildiği eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani bu türden eserlerde anlatılanlar toplumun kahir ekseriyetinin inanç ve kültüründen kaynaklanan değerler olduğu için kültür çalışmaları açısından kıymete haizdirler. Bu bağlamda velâyetnâmelerin motifleri ve bu motiflerin ifade ettiği anlamlar kültürümüzün işaret taşları olarak karşımıza çıkar.

Hacı Bektaş Velayetnamesinde Yeniden Dirilmeyle İlgili Motifler

Hacı Bektaş velâyetnâmesi, hep Hacı Bektaş'ın tarihî kişiliğini inşa etmek için veya onun biyografisini oluşturma kaynağı olarak kullanılmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere velâyetnâmeler, bir din büyüğünün hayatını anlatmaktan çok onun hayatını anlamlandıran, yetiştiği kültür ortamı ve inanç dünyasına ışık tutan eserlerdir. Velâyetnamelere bu açıdan bakmak inanç ve kültür tarihimiz açısından aydınlatıcı olacaktır. Bu görüşler doğrultusunda Hacı Bektaş velâyetnâmelerinin motiflerinin incelenmesi suretiyle onun beslendiği inanç ve kültür kaynakları ortaya konulabilir.

Hacı Bektaş velayetnamesinde yeniden dirilmeyle ilgili iki motif karşımıza çıkmaktadır. Bunlar: "*Kurban edilen kuzular deri ve kemiklerinden yeniden dirilir* (Gölpınarlı, 2014: 71), *Hacı Bektaş, ölen çocuğu hırkasının altına alıp diriltir* (Gölpınarlı, 2014: 66, 67)" motifleridir.

Tamamı Hacı Bektaş'ın şahsı etrafında oluşturulmuş bu motiflerden ilki, "*Kurban edilen kuzular deri ve kemiklerinden yeniden dirilir"* şeklindedir. Bu motif, Türk mitolojisindeki yaygın olan kurban edilen hayvanların kemiklerinden diriltilmesi hadisesiyle alakalıdır (Kalafat 1990: 80; Eliade 1999: 188-197). Eski Türk toplulukları bir hayvan kurban ettiklerinde o hayvanın etini kemiklerine zarar vermeden sıyırırlar ve bu etinden sıyrılmış kemikleri derisinin içerisine koyup gömerlerdi. Bu yolla kurban edilen hayvanın yeniden dirilerek Tanrıya ulaşacağına inanılırdı.

Benzer bir şekilde kemiklerden dirilteme motifine Nasrettin Hoca ile ilgili anlatılar arasında da rastlanmaktadır. Hoca'nın mukallit olmasının sebebinin anlatıldığı efsanede, Ziyafet için kullanılan bir kuzu önce kesilir, etleri yenir ve daha sonra da kemikleri bir araya getirilir, hoca tarafından yapılan dua

ile yeniden diriltilir. Hocalarının olmadığı bir anda üç öğrenci aynı işlemi yaparlar, lâkin Nasreddin Hoca muziplik olsun diye kuzunun kemiklerinden birini saklar. Hayvan dirilir ancak aksak yürür. Bu durumu gören Hoca, Nasreddin'e "Dünya durdukça insanlar da sana hep böyle gülsün" diye dua etmiş (Güzel 1990: 119; Çolak 2007: 71).

Eski Türk inanç sistemindeki kurban, yeniden dirilme ve vücudun esasını kemiğin oluşturması inancından alan bu motif, Türk Mitolojisi kanalıyla Hacı Bektaş velâyetnâmesine girmiştir.

İkincisi ise "*Hacı Bektaş, ölen çocuğu hırkasının altına alıp diriltir*" motifidir. Bu motifte de iki unsur karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki *hırka,* ikincisi ise *dirilme*dir. Bilindiği üzere hırka, pek çok kültür ve toplulukta dinî kudretin sembolü olarak kullanılmıştır ki, günümüzdeki cübbe ve benzeri giysilerin din adamları tarafından kutsiyet atfedilmesi bu inancın tezahürüdür. Aynı zamanda tarihte pek çok kültürde hırka hükümdarlık veya değerli olma sembolü olarak da kullanılmıştır. Bu bağlamda pek çok padişah hilat giyerek, taç takarak ve asa kullanarak hükümdarlığını ilan etmiştir. Bazı hatırat ve seyahatnamelerden de anladığımıza göre hükümdarlar, önemli gördükleri ve değer verdikleri misafirlerine benzer şekilde hilat giydirmişlerdir. Hacı Bektaş velâyetnâmesi gibi tasavvufî değer taşıyan metinlerde hırka, bir olayın olağan akışının değişmesine sebep olan ve bir şeyleri tersine çeviren nesne olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela Hallac-ı Mansur kıssasında taşan Dicle ırmağını yatağına çekmek için Hallac'ın hırkası kullanılır. Hallac-ı Mansur, kendisinin derisinin yüzülerek idam edilmesinden sonra Dicle nehrinin taşacağını önceden bildiği için hırkasını kendisine inanan bir dervişe verir ve şayet Dicle nehri taşacak olursa hırka ile sakinleştirmelerini söyler.

Motifte geçen esas unsur ise çocuğun dirilmesi hususudur. Kurban edilen bazı canlıların yeniden diriltilmeleriyle ilgili hususun Türk mitolojisinden kaynaklandığını yukarıda izah etmiştik. Ölen insanın yeniden diriltmesi hususu ise Türk halk anlatılarında öncelikle Manas destanında geçer. Destana göre Manas, rakibi tarafından zehirlenerek öldürülür ve gömülür. Yiğitleri bu duruma hiç aldırmazlar, ancak karısı ve köpeği çok ıstırap çeker. Karısı ve köpeğinin sadakatine ve ıstırabına dayanamayan Tanrı, Manas'ı yeniden diriltir ve hayatın devam etmesini sağlar. Türk düşüncesinde kahramanın yeniden dirilmesi, bir nevi erginlenme olarak ele alınmalıdır. Tam olarak ergin hale gelmemiş kahraman, tıpkı mağarada inzivaya çekilme örneğinde olduğu gibi ölür ve bir süre sonra yeniden diriltilir. Yeniden dirilen kahraman, artık gerçek ve yenilmez bir kişiliğe bürünmüştür. Onu kimse yenemez ve kimse onunla başa çıkamaz.

Motife esas olan yeniden dirilmeyle ilgili bir başka inanç kaynağı da semitik dinlerdir. Hristiyanlık başta olmak üzere İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de de yeniden dirilmeyle ilgili ayetler vardır. Yaygın olarak bilindiği üzere Hz. İsa, Ruh'ül-Kudüs'tür, yani kutsal ruhtur. Kutsal ruh olarak Hz. İsa, ölmüşlere nefesinden üflediği zaman onları diriltirdi. Hz. İsa diriltmenin yanı sıra kötürümleri iyi eder, körlerin gözünü açardı. Ayrıca Hristiyan kaynaklarında Hz. İsa çarmıha gerilmek suretiyle idam edilir ve cesedi taştan bir mezara gömülür ve mezarın ağzı mühürlenir. Gömüldükten üç gün sonra dirilerek mezardan çıkar ve halkın arasına karışır. Bu şekilde dünyada kırk gün kalarak nasihatlerde bulunur, talimatlar verir ve daha sonra gökyüzüne çıkar. Musevî ve Hristiyan kaynaklarında Elyasa olarak bilinen İlyas, kendi doğumu ve ölümünün bilincinde olarak her dem ölüp dirilen kişidir. Elyasa, dul bir karının ölmüş oğlunu diriltir. Benzer şekilde İsrail peygamberlerinden Elişa, yani Hristiyanların Elyesası, Sunamlı bir karının çocuğunu diriltir. (İonnidis 1315: 35, 36, 51, 66)

Kur'an-ı Kerim'de Bakara Suresi 258, 259 ve 260. ayetlerde Hz. İbrahim ile ilgili

Bir diriltme hikâyesi anlatılır. "Hz. İbrahim ile tartışan bir hükümdarın Allah'ın diriltme iradesine karşı kendisinin de insanları diriltip öldüreceğini söylemesi üzerine verilen bir örnekte, yanmış yıkılmış, ıpıssız kalmış bir şehre uğrayan bir kimsenin gördüğü durum karşısında Allah'ın tekrar nasıl dirilteceğini sorması üzerine Allah, onu ve eşeğini öldürür. Yüz yıl sonra adamı tekrar diriltir ve adama ne kadar ölü kaldığını sorar. Adamın bir veya iki gün cevabını verir. Bunun üzerine yüzyıl ölü kaldığı bildirilir ve hâlâ yiyeceklerinin bozulmamış, eşeğinin kemikleri kalmıştır. Daha sonra kemikleri kalan eşeğe et giydirilerek ve diriltilir." (Bakara 258, 259) "Haz. İbrahim Allah'a ölüleri nasıl dirilteceğini sorar. Bunun üzerine Allah, İbrahim'e dört kuş tutmasını, bu kuşları kendisine alıştırmasını ve daha sonra kuşları öldürüp her bir parçasını bir dağa bırakmasını ve bunu akabinde de onları çağırmasını, bu kuşların kendisine geleceklerini" (Bakara 260) söyler. Kur'an-ı Kerimde geçen bu iki anlatmada Allah, insanlara ibret olması için ölmüş hayvan veya insanları dirilterek yaşamlarına devam etmelerini sağlar.

Ölmüş varlıkların yeniden diriltilmesi motifinin kaynağı hem semitik dinler hem de Türk mitolojisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu motifin orijinal kaynağının araştırılması meselesi ise bir başka çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Sonuç

Görüldüğü üzere çeşitli varlıkların tekrar diriltilmesi meselesi Semavî dinler ile Türk mitolojisinde ortak olarak işlenmektedir. Dirilme Türk mitolojisinde kemiklerin bir araya getirilmesi ile gerçekleşirken, semavî dinlerde tanrının gücü ve iradesi ile ders vermek amacıyla gerçekleşir. İnsanların dirilmesi ve yaşamlarına devam etmeleri motifi ise Semitik dinlerin kutsal kitaplarında ortak olarak işlenen bir hikâyedir ve Hızır-İlyas kültü ile alakalıdır.

Kaynaklar

Çolak, Faruk, (2007), "Nasreddin Hocayla İlgili Bazı Anlatmalarda Mitolojik Unsurlar", *Türklük Bilimi Araştırmaları,* S. 22,s. 65-74.

Güzel, Abdurrahman, (1990), "Tasavvufî Halk Edebiyatı ve Hoca", *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Eliade, Mircea, (1999), *Şamanizm*, (Çev. İsmet Birkan), İmge Yayınları, Ankara.

İonnidis, Anastadios, (1898), *Mukaddes Tarihe Nağmeler*, Adelfo Misailidli Matbaası, Dersaadet.

Kalafat, Yaşar, (1990), *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnanışlarının İzleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Kur'an-ı Kerim, http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-260/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1, son erişim: 11.09.2017.

KAZAKÇA HALLAC-I MANSUR DESTANININ MOTİFLERİ

Prof. Dr. Faruk ÇOLAK

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

fcolak@uhu.edu.tr

Özet

Bilindiği üzere Hallac-ı Mansur kıssası, asıl adı Ebu'l Mugis el-Hüseyin Bin Mansur el-Hallac el-Beyzâvî olan Hallac-ı Mansur (H.244/857-H.309/922)'un söylediği iddia edilen Ene'l-Hakk sözü ile onun trajik sonu ile ilgili olaylar etrafında teşekkül etmiş efsaneler külliyatından kaynaklanmaktadır. Hallac-ı Mansur'un söylediği iddia edilen Ene'l-Hakk sözü ile onun trajik sonu etrafında teşekkül eden bu efsaneler, İslam coğrafyasında derin etkiler bırakmış ve bu etki doğrultusunda edebî eserler meydana getirilmiştir.

Hallac-ı Mansur kıssasını işleyen şairlerden birisi de Yusufbek Şeyhislamoğlu'dur. Dini nitelikli halk anlatılarını derleyip, yazıya geçiren ve bunları düzenleyerek basan bir akın olan Şeyhislamoğlu, Hallac-ı Mansur kıssasını da destan metni halinde yayımlamıştır. Şeyhislamoğlu tarafından destanlaştırılmış 1509 mısradan oluşan eser, 1904 yılında Kazan'da "Kıssa-i Mansur el-Hallac" adıyla basılmıştır.

Bu çalışmada Yusufbek Şeyhislamoğlu'nun Kıssa-i Mansur el-Hallac başlıklı eseri, kaynakları ve yapısı bakımında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Menkıbe, destan, Hallac-ı Mansur, Ene'l-Hakk, Kazak

The Hallac-ı Mansur Parablein Kazakh

Abstract

As it is known, Hallac-ı Mansur Parable originated from a collection of legends formed around events related to the word as Ene'l-Hakk told by Hallac-ı Mansur (H.244 / 857-H.309 / 922) whose real name was Ebu'l Mugis el-Hüseyin Bin Mansur el-Hallac el-Beyzâvî and its tragic end.These legends formed around Hallac-ı Mansur`s word as Ene'l-Hakk and its tragic end and it had deeply influenced Islamic geography and literary works had been brought to thefore in this effect.

Yusufbek Şeyhislamoğlu is one of the poets who studied Hallac-ı Mansur. He compiled people`s religious writings and published them. He also published Hallac-ı Mansur in epos genre. The work composed of 1509 mysteries and it was published by Şeyhislamoğlu in Kazan in the name of "Kıssa-i Mansur el-Hallac" in 1904.

In this article, the work Kıssa-i Mansur el-Hallac published byYusufbek Şeyhislamoğlu will be examined in terms of there sources and structure of the work.

Key Words: Menkibe, epos, Hallac-ı Mansur, Ene'l-Hakk, Kazakh

Giriş

Asıl adı Ebu'l Mugis el-Hüseyin Bin Mansur el-Hallac el-Beyzâvî olan Hallac-ı Mansur (H.244/857-H.309/922), İran'ın Beyza şehri yakınlarındaki Tur'da doğmuştur. Babasının adı Mansur, dedesi Muhamma adında bir Mecusi'dir. Sahabeden Eyyubü'l Ensarî'nin ana tarafından torunlarından sayılarak Ensarî lakabını almıştır. Vasıt, Tuster ve Basra gibi Arap şehirlerinde yetişmiştir. Cüneyd-i Bağdadî, Sehl bin Abdullah ve Amr bin Osman Mekkî'den tasavvuf dersleri almıştır. İslam'ı tebliğ etmek amacıyla Horasan, Maveraünnehir, Kirman ve Sicistan seyahatinin akabinde tasavvufî görüşleri üzerinde derin etkisinin olduğu düşünülen Hint seyahatine çıkar. Bu seyahatinde Çine kadar gider ve dönüşünde Bağdat'ta bir yer yaptırır, orada tasavvufî dersler verir. Bağdat sokaklarında aleni bir şekilde hacda kesilen kurbanlar misali bütün Müslümanlar uğruna canını feda etmek istediğini, bu uğruda kendisini öldürmelerini söyler. Bu vecd hali içerisindeyken bir gün Ene'l-Hakk diye bağırır. Bu hareketlerinden dolayı sihirbazlıkla suçlanır. Abbasi devletinde 908 yılında başlatılan ıslahat hareketine katılır, hareket başarısız olunca kaçar, 913'te Sus'ta yakalanır ve dokuz yıl süren hapis hayatı başlar. Bu sürede hakkındaki sihirbazlık ve hile iddiaları iyice artar. 919 yılında baş gösteren mali buhran, açlık ve sefalete yol açar. Hapishanelerin kapıları açılır, bütün mahkûmların kaçmasına rağmen Hallac kaçmayı reddeder. Dinî nüfuzunun devamlı artması neticesinde düzmece kerametler göstermekle itham olunur ve mahkemeye sevk edilir. "Aşk uğruna kurban nazariyesi" ve "Beden Kâbe'sinin tahribi" gibi remizli ifadeleri, zahiri manada tefsir edilir ve bu sözlerinden Kâbe'nin gerçekten yıkılacağıyla haccın ortadan kaldırılacağı anlamı çıkartılır. İdam cezasına çarptırılır, önce sopayla dövülerek, vücudu parçalara ayrılarak, darağacına asılıp teşhir edilerek, başı kesilerek ve yakılmak suretiyle hüküm uygulanır. 26 Mart 922'de külleri Dicle nehrine atılır (Öztürk, 1976: 20-35; Çolak, 1986: VIII-XI).

Pek çok trajik hadiseye şahit olan İslam dünyasında bu trajik hadiseler, edebiyata yansımış ve bu bağlamda eserler meydana getirilmiştir. Hallac-ı Mansur'un trajik sonu da İslam edebiyatlarında kısmen ilgi görmüştür. Bu bağlamda Hallac-ı Mansur kıssası İslam edebiyatlarında şiirlerde tem ve motif olarak işlenmiş olmasına rağmen, müstakil eser bağlamında çok az şairin dikkatini çekmiş ve işlenmiştir. Hallac-ı Mansur kıssasına ilgi gösteren sanatkârların başında Fars edebiyatından Feridüddin Attar ve Türk edebiyatının Anadolu sahasından Niyazi (XIV-XV. yy) gelmektedir (Çolak 1986: XX). Bu iki öncüden sonra kıssa tasnif edilerek XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılda başlarında Yusufbek Şeyhislamoğlu[1] (1857-1937) tarafından yazıya aktarılmış ve destan metni şeklinde yayımlanmıştır.

---

[1]Yusufbek Şeyhislamoğlu hakkında *Оңтүстік Қазақстан Энциклопедия* başlıklı eserin 236 ve 237. sayfalarımda yayında şu bilgiler yer almaktadır: "Yusufbek hoca olarak da bilinir. 1857 yılında Güney Kazakistan Oturar ilçesi Hocatay köyünde doğmuştur. 1937 yılında Sincan Uygur bölgesi İle Kazak Özerk Bölgesi Tekes ilçesi Şiyeliözek köyünde hayata gözlerini yumar. Şair, tercüman, Kazak halk edebiyatı materyali derleyicisi, nasihatçısı ve ozanıdır. Köy imamından eğitim aldıktan sonra medreseye devam etmiştir. Arapça, Farsça, Çağatay Türkçesi ve Türk dillerini iyi derecede öğrenmiştir. Eğitimini bitirdikten sonra şair olmayı tercih ederek halka nasihat etmek için köy köy gezmiştir. Sır bölgesi ozanları, Karatay şairleri, Sarıarka ve Yedisu ozanlarıyla görüşmüştür. Onların eserlerini kayda geçirip halk arasında yayılmasına vesile olmuştur. Doğu dillerine hâkim olan şair, klasik Edebiyatın şairlerinin eserlerini ve folklor çalışmalarını da okumuştur. Firdevsi, Hafız, Cami, Fuzuli, Navai'nin şiirlerini tanımıştır. O, XIX. asrın son on yılından itibaren Petersburg, Kazan, Ufa, Taşkent yayınevlerinde Kazak halk edebiyatına ait yazma nüshaları ve Doğu tarzındaki kıssa ve destanları yayınlatma işine girişmiştir. Bu bağlamda Kız Jibek (1900, 1903, 1905, 1908, 1909, 1910, 1911), Ayman-Şolpan (1896, 1901, 1913, 1916), Sara Kızla Bircan'ın Atışması (1898, 1900, 1901, 1902, 1907), Alpamıs (1899), Kenesarı-Navrızbay (1903) vb. milli folklorun asıl mahsulleri ile Sal-Sal, Zarkum, Jüsip-Zeliha, Munlık-Zarlık, Şakir-Şakirat vb. doğu tarzındaki kıssa ve hikâyeler onun sayesinde ilk kez yayınlanmıştır. Binbir Gece, Kerbala Çölü, Tuti'nın Doksan Bölümü, Dariyğa Kız, Kasım Jomart vb. Efsanelerin muhtevalarını kendine göre uyarlamıştır. Yusufbek destanların yazmasıyla birlikte atışmalara da katılmıştır. Onun Şökey Kızve Jalayır Bahtıbayla atıştığı bilinmektedir. İlk atışmaları ayrı cilt olarak yayımlanmış (1897, 1910), daha sonra da Atışma kitaplarına girmiştir. Yusufbek 1916 yılındaki bağımsızlık ayaklanmasına katılmış, ayaklanma başarılı olamayınca isyancılarla birlikte Çin'e mecburi göç tabi tutulmuştur. Oraya yerleştikten sonra çocuk eğitimi ve halk hekimliği işleriyle uğraşmıştır. Hayatı ile eserleri hakkında Kazak Sovyet Ansiklopedisinde (1974), Şair-Ozanlar (1979), Üç Kesik (1993)ve XX. Asrın Başında Kazak Edebiyatı (1994) başlıklı çalışmalarda bilgi yer almaktadır. Şairin kendisine ait eserleri ile yayımladığı kıssa ve destanlarının el yazmalarının orijinal nüshaları Kazakistan Milli İlim Akademisi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümünde (MİK, 170 adet, 546, 570 koliler) ile Muhtar Avezov Adındaki Edebiyat ve Sanat Enstitüsü El Yazmaları Merkezi'nde saklanmaktadır (A-İ, 901,

Hallac-ı Mansur kıssasını İslam edebiyatları içerisinde kurgusal nitelikli tahkiyevî olarak ele alan ilk şair XIV. Yüzyılda Anadolu sahasında yaşayan Niyazi'dir. Niyazi, Mansur-nâme olarak bilinen eserinde Hallac-ı Mansur kıssasını kurgulamış ve tahkiyevî olarak kaleme almıştır. Niyazi'nin bu eseri, XX. Yüzyıla kadar tek ve yegâne olma özelliğini muhafaza etmiştir. XX. yüzyılda Kazak Türklüğü sahasında Yusufbek Şeyhislamoğlu sahneye çıkmış ve Hallac kıssasını Anadolu coğrafyasından binlerce kilometre uzakta Ahmet Kerim'in tavsiyesi üzerine tasnif ederek yayımlamıştır.

Kazakça Hallac-ı Mansur Destanı

Kazakça Hallac-ı Mansur Kıssası, Yusufbek Şeyhislamoğlu tarafından tasnif edilerek yazıya geçirilmiş ve yayımlanmış bir destan metnidir. 1509 mısradan oluşan bu destanda Hallac-ı Mansur kıssası merkeze alınarak klasikleşmiş hikâyeye yeni olay ve kahramanlar ilave edilerek kurgulanmıştır.

Klasik mesnevi tertibine uygun olarak tasnif edilen eser, destan özelliğini asla terk etmemiştir. Destanın en büyük muhteva özelliklerinden olan zaman ve olay tabakalaşmasını bu eserde öok açık bir şekilde müşahede etmekteyiz. Bu bağlamda hikâyenin ana kaynağını oluşturan Hallac-ı Mansur kıssasına daha geç zaman dilimlerinde meydana gelmiş olan Seyyid Nesimi'nin efsanevî hayatı ve trajik sonu ile Kırgızların kökenini anlatan bir efsane de ilave edilmiştir. Bu iki temel vak'anın dışında esere yeni motifler, kahramanlar ve olay katmanları da ilave edilmiştir.

Kazakça Hallac-ı Mansur Destanının Motifleri

Hallac-ı Mansur destanında yer alan motifleri şu şekilde tespit etmek mümkündür. Bunlar: *Darağacında asılmak, dostun gülünün yaralaması, yanarak öldürülme, kemiklerinden sel oluşması, kafatası külüyle taşkının korunması, köpükten hamile kalma, ağzından doğum yapma, toy yapıp ad verme, talih kuşunun kelin başına konması, derisi yüzülerek öldürülme, değirmende öğütülerek öldürme*.

Kazakça Hallac-ı Mansur kıssasında yer alan motifler, klasikleşmiş metnin motifleriyle Türk destan ve anlatmalarındaki olağanüstü motiflerden oluşmaktadır. Bu motiflerin önemli bir bölümünü, Hallac-ı Mansur'un trajik sonunu anlatan çeşitli şekillerde öldürmeyle ilgilidir.

"Darağacında asılmak" motifi, Hallac-ı Mansur kıssasını klasikleşmiş hikâyesinde yer alan trajik sonla ilgili bir motiftir. Bilindiği üzere Hallac-ı Mansur, Ene'l-Hak dediği için bu sözü küfür sayılmış ve asılarak öldürülmesine karar verilmiştir. Bu trajik hadiseden sonra darağacına asılmak motifi, âşık-maşuk ilişkisi başta olmak üzere klasik edebiyatta bir Hak aşığının sonunu ifade etmek bakımında kullanılmıştır.

"Derisi yüzülerek öldürülme" motifi, Hallac-ı Mansur kısassında Hallac'ın Trajik sonunu anlatan bir başka motiftir. Hallac, küfür sayılan meşhur Ene'l-Hak sözünü söyledikten sonra derisi yüzülerek öldürülmesine karar verilmiş ve hüküm uygulanmıştır. Bu ceza ve cezanın motifleşmiş şekli daha sonraki dönemlerde Seyyid Nesimi'nin trajik sonunda da karşımıza çıkar.

"Yanarak öldürülme" Hallac-ı Mansur'un trajik sonu ile ilgili bir başka motiftir. Bilindiği üzere Hallac-ı Mansur'un klasikleşmiş sonunda Hallac, derisi yüzülerek idam edildikten sonra yakılır ve külü savrularak Dicle nehrine atılır. Daha sonraki dönemlerde külünün savrulması motifi, deyimleşerek halk anlatmalarında kendisine yer bulur. Bu motifin ölülerin yakılmasıyla ilgili dinlerden kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemeldir.

"Değirmende öğütülerek öldürme" motifi, Hallac-ı Mansur kıssasının klasikleşmiş versiyonunda bulunmaz. Bu motif, hikâyenin Kazakça versiyonunda yer almaktadır. Hikâyenin sonunda her türlü ihaneti ve kötülüğü yapan kahramanın değirmende ezilmek suretiyle öldürülmesi esasına dayanır.

Öldürme motiflerinin dışındaki motifler, çeşitli şekillerde karşımıza çıkar.

---

121 koliler)". Yusufbek Şeyhislamoğlu ile ilgili daha fazla bilgi için bak. "Yıldırım Seyfullah, (2015), Kazakların Dariyğa Kız Destanı, Ankara: Kalem Kitap Yayınları, 86-96."

“Dostun gülünün yaralaması” Hallac-ı Mansur kıssasının klasikleşmiş versiyonu ile ilgilidir. Bilindiği üzere Hallac-ı Mansur’a halk taş atarken dostu Şibli, taş atmaya kıyamaz ve Hallac’a bir gül atar. Halkın attığı taştan incinmeyen Hallac, dostunun attığı bir gülden incinir. Bu motif, daha sonraki dönemlerde şiirde ve halk anlatmalarında yaygın bir şekilde kullanılır. Pir Sultan Abdal’ın

“Pir Sultan Abdal’ım can göğe ağmaz,

Haktan emr olmazsa irahmet olmaz.

Şu ellerin taşı hiç bana değmez,

İlle dostun bir tek gülü yaralar beni.”

dörtlüğü bu motifin şöhret bulmuş şeklidir.

“Kemiklerinden sel oluşması” motifi, Hallac-ı Mansur kıssasının klasikleşmiş şeklinin trajik sonu ile ilgilidir. Bilindiği üzere, Hallac-ı Mansur, yakıldıktan sonra külleri Dicle nehrine serpilir. Bu olay üzerine Dicle nehri cuşa gelip taşar. Bağdat sular altında kalır ve bu taşkından korunmak için Hallac’ın hırkası Dicle nehri üzerine atılır.

“Kafatası külüyle taşkının korunması” motifi, klasikleşmiş hikâyedeki hırkanın yerine tercih edilmiş bir motiftir. Hikâyeni Kazakça versiyonunda yer alır. Klasikleşmiş hikâyede kül Dicle ırmağını coşturup taşkına sebep olurken, Kazakça versiyonda kül ırmağın sakinleşmesine ve yatağına çekilmesine sebep olur.

“Köpükten hamile kalma”, Kazakça versiyondaki en ilgi çekici ve olağanüstü hamilelik motiftir. Klasikleşmiş hikâyede yer almayan motif, Kırgız adı üzerine oluşmuş bir efsanede yer alır. Buna göre Kalmuklar arasında İslam’ı yayan Mansur adındaki kahramanın çocuklarından Apal ile Minal’ın başından geçen olayla ilgilidir. Kalmuklar bu iki çocuğu öldürür ve külü suya bırakırlar. Suya bırakılan kül, yüzeyde bir köpüğe dönüşür, bu suda yıkanan hanın kızı ile kırk kız, köpüğün tadına bakarlar. Kızların köpükten hamile kalmaları neticesinde han kızların öldürülmesi emrini verir. Hanın veziri köpükten hamile kalan bu kızları öldürmez, sağ bırakır. Bu kızlardan doğan çocuklar bugünkü Kırgızların atası olarak bilinir. İkinci ve daha meşhur bir başka efsanede ise, güzeller güzeli padişah kızı ve kırk kız suda yıkanırken köpükten hamile kalırlar. (Dıykanbayeva 2010: 208)

“Ağzından doğum yapma”, olağanüstü hamilelik sonucu olarak doğum motifidir. Bildiğimiz kadarıyla bu motifin halk anlatmalarında bir benzeri yoktur. Ancak, mezarda doğma başta olmak üzere pek çok fantastik doğum motifi halk anlatmalarında sıkça yer alır. Ağzından doğum yapma motif daha çok rüyada gerçekleşen olaylarla ilgili olarak karşımıza çıkar. Edebi esere bu yolla girdiğini düşünmekteyiz.

“Toy yapıp ad verme”, Türk halk anlatmalarında sıkça karşımıza çıkan bir motiftir ve hayatın dönüm noktalarında ad verme uygulamalarında işlevini korumaktadır. Toy yaparak ad verme öncelikli olarak Dede Korkut boyları başta olmak üzere başka halk anlatmalarında geniş bir şekilde yer alır.

“Talih kuşunun kelin başına konması”, masal kaynaklı şansla ilgili bir motiftir. Masal kaynaklı olmak üzere eski kültürlerdeki padişah seçme uygulamasıdır. Kazaklarda Tastarakay olarak bilinen Keloğlan tiplemesi, bir masal kahramanıdır ve bu tip, kel olmasına rağmen saflık, şans ve talihli olmanın sembolü olarak karşımıza çıkar.

Sonuç

Kazakça Hallac-ı Mansur kıssasında geçen motifler, klasikleşmiş hikâye ile Kazak destancılık geleneğinin bakiyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Kırgızların kökeni ile ilgili bir efsanenin de destan metninde yer alması, destan metinlerinin oluşumunu ve motiflerinin kökenini izah etmesi bağlamında oldukça ilgi çekicidir.

Kaynakça

Abjet, B-B. Azibayeva, (2005), "Kıssa-i Mansur el-Hallac", *Babalar Sözü, Cilt 11*, Astana: Foliant Basımevi, s. 245-189.

Çolak, Faruk, (1986), *Niyzi'nin Mansur-nâmesi*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış YLT), İstanbul.

Dıykanbayeva, Mayram, (2010), "Kırgız Adı Üzerine", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TEAD]*, S43, s.205-210.

Оңтустік Қазақстан Энциклопедия, Қазақ ЭнциклоредиясынынБас Редакциясы, Алматы 2005.

Oralbek, A. (2011), *Jüsipbek Şayhislamulının Adebi Murası*, (El-Farabi Adındaki Kazak Milli Üniversitesi Lisans Tezi), Almata.

Öztürk, Yaşar Nuri. (1976). *Hallac-ı Mansur ve Eseri (Kitabü't-Tavasin)*. İstanbul.

Yıldırım Seyfullah, (2015), *Kazakların Dariyğa Kız Destanı*, Ankara: Kalem Kitap Yayınları

NEVŞEHİR MUTFAK KÜLTÜRÜ VE DEĞİŞİMİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Yrd. Doç. Dr. Hüsne Demirel

Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

husnedem@gazi.edu.tr

Arş. Gör. Firdevs Yönet

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

fyonet@nevşehir.edu.tr

Özet

Nevşehir ilinin yeme içme kültürünü belirlemek ve günümüzde meydana gelen değişimleri ortaya koymak amacı ile planlanmış bu araştırmanın örneklemini Nevşehir'de doğup büyümüş 50 yaş ve üzerindeki 10 kadın oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda yöneltilen her bir soru için alınan cevaplar kategorize edilmiştir. Daha sonra betimsel analiz yapılarak Nevşehir yeme içme kültürü ve günümüze kadar ki değişimi değerlendirilmiştir. Araştırma sonucuna göre, yemek pişirmede kullanılan ocaklar ve araçların, yemek yeme esnasında kullanılan araçlar ile yemeğin yendiği mekânın zaman içinde değişikliğe uğramış olduğu; yörede geçmişte tüketilen tüm besin gruplarının günümüzde de tüketildiği ancak bu besin gruplarının eskiden daha çok yöre halkı tarafından üretilirken, günümüzde marketlerden satın alınmaktadır. Ayrıca araştırma sonucunda testi kebabı, çömlekte kuru fasulye, köftür, Nevşehir tava gibi yöresel yemeklerin yapılışı belirlenmiş ve bu yöresel yemeklerin geçmişte olduğu gibi günümüzde de hala yapıldığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Mutfak kültürü, Nevşehir yemekleri, Yöresel yemekler,

Yeme-içme kültürü,

A FIELD STUDY ON NEVSEHIR CULINARY CULTURE AND CHANGE

Abstract

The aim of this study is to identify the eating and drinking culture of Nevşehir and to expose the changes that are takin gplace today. The sample of this research is composed of 10 women aged 50 and over who were born and grown in Bursa. A semi-structured interview form wasused to collect the data. The answers for each question posed in the interview form are categorized. After, descriptive analysis was conducted to evaluate Nevşehir's eating and drinking culture and the change untill today. According to the results of there search, the cooking hobs and tools used during cooking, the tools used for eating and the place where you eat have changed over time; All the food groups consumed in the past in the region are consumed today but these food groups were produced mostly by the local people and they are now bought from markets. As a result of there search, it is also possible to find out that the local dishes like testi kebabı, çömlekte kuru fasulye, köftür, Nevşehir tava were determined and these local dishes were stil made today as they were in the past.

KeyWord: Culture, Culinary culture, Nevşehir dinners, Local dishes, Eating culture,

Giriş

Birçok farklı tanımı olan Kültür, bir halkın ya da toplumun maddi manevi alanlarda oluşturduğu ürünlerin tamamı olarak açıklanabilmektedir. Yeme- içme, giyinme, barınma, gibi fizyolojik ihtiyaçlara sahip olunabilmesi için yapılan uygulamalar, kullanılan araçlar, düşünceler, inançlar, davranışlar ve yaşam tarzlarının tamamı kültürün unsurlarıdır. Kültürün hem maddi hem de manevi unsurları bulunmaktadır. İnsanların hayatını devam ettirebilmesi için zorunlu ihtiyaçların başında beslenme gelmektedir. Beslenme ve yeme içme alışkanlıkları da kültürün maddi unsurları arasında yer almaktadır (Sandıkçıoğlu, 2016, ss.3).

Yeme-içme, kültürün önemli ögelerinden olup geçmiş yıllardan itibaren insanların hayatında devamlılığını sürdürmüştür. Her milletin, ülkenin ve toplumun sosyokültürel ve ekonomik yapısına, tarihsel kimliğine, beslenme alışkanlıklarına, damak zevkine, tarımsal üretimine göre şekillenmiş bir mutfağı vardır (Sandıkçıoğlu, 2016, ss.3). Toplum kültürü içerisinde önemli bir yer tutan mutfak kültürü, bir milletin ideolojik ve kimlik bilgilerini incelemede önemli bir kaynaktır (Güldemir & Işık, 2011, ss.2-3). Mutfaklar, insanlar var olduğundan itibaren günümüze kadar devamlılığını sürdürmüş ve insanlarla beraber farklı değişimlere uğramıştır. Mutfak kültürü; bir bölgede yaşayanların iklim ve coğrafi koşullara uygun olarak yetiştirdikleri yiyecek ve içecekleri, bu ürünlerle üretilen yemekleri, yemeklerin pişirme ve servis edilme şeklini kapsamaktadır (Kızılırmak vd, 2014, ss.75-83).

Türk Mutfak kültürü denildiğinde, Türkiye toprakları üzerinde yaşayan insanların tüketmiş olduğu yiyecek ve içecekler ile bunların hazırlanmasında, pişirilmesinde ve saklanmasında kullanılan araç gereç ve teknikler anlaşılmalıdır. Türk Mutfak kültürü, dünyanın en önemli mutfakları arasında yer almaktadır (Güler, 2010, ss.1-2).

Türk mutfağının hem tarihi geçmişi, hem de şu an içerisinde bulunan halkın geniş bir coğrafyadan bir araya gelmiş olması; diğer dünya mutfakları içerisinde dikkat çeken, ileri bir yer edinmesini sağlamaktadır. Ülkemiz için yemek kültürü Orta Asya'da başlamış ve Anadolu'ya kadar gelen hareketlilik ile varlığını devam ettirmiştir(Güldemir & Işık, 2011, ss.2-3). Binlerce yıllık bir birikime sahip olan, farklı iklimlerden etkilenerek geniş tarım ve hayvancılık olanakları sunan, kıtalar arasında köprü oluşturan ve ticaret yolları üzerinde bulunan Anadolu, dünyanın sayılı mutfakları arasında gösterilen Türk Mutfağına ev sahipliği yapmaktadır. Anadolu'da her bölgenin, her ilin hatta her ilçe ve kasabanın dahi kendine has yemekleri bulunmaktadır.

Yeme-içme kültürü ile kendine özgü belirleyici ve ayırt edici özellikleri olan mutfaklardan biri de Nevşehir mutfağıdır (Güldemir & Işık, 2011, ss.2-3). Nevşehir, İç Anadolu'da bulunan, doğal güzellikleri, tarihi zenginlikleri ve yöresel kültürü ile Anadolu'da ön plana çıkan bir ildir (Evcil, 2011, ss.18-20). Tarihi M.Ö. 3000 yıllarına kadar dayanan ve tarih öncesi çağlardan bu yana birçok yerleşmeye ev sahipliği yapan il tarihte Kapadokya Krallığı adıyla bilinmektedir. Nevşehir'de Hititler, Persler, Makedonyalılar, Selevkoslar, Roma, Bizans, Selçuklu, Dulkadiroğulları ve Osmanlılar yaşamışlardır (Anonim 2, 2017). Lale devrinin sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa eski ismi 'Muşkara' olan köyü genişleterek yeniden inşa etmiştir. Yeni kurulan şehre 'Yeni şehir' manasına gelen 'Nevşehir' ismi verilmiştir. Doğal özellikleri ve kültürel çekicilik açısından zengin bir düzene sahip olan Nevşehir kendine özgü geniş bir mutfağı bünyesinde barındırmaktadır. Nevşehir, klasik Türk mutfağına benzemesi ile beraber, tarih öncesi kültürlerin, farklı dinlerin ve toplumların da birikimlerini taşıyan bir mutfaktır (Güldemir & Işık, 2011, ss.2-3).

Nevşehir mutfağı genel olarak bölgede yetişen ürünler etrafında zengin olmuş bir mutfaktır. Nevşehir'in mutfak kültürü ve beslenme alışkanlıkları, bulunduğu coğrafyada tarımsal ürünlerin çok çeşitli olmamasından etkilenmiştir. Yemeklerde kullanılan malzemeler genel olarak yörede yetişen patates, mercimek, kabak, buğday, nohut, fasulye gibi ürünlerden oluşmaktadır. Aynı zamanda Nevşehir yöresel mutfağına bakıldığında pekmez oldukça yaygın kullanılmaktadır. Ayrıca tahıl (un) ve etten oluşan yemek çeşitleri yöre halkı tarafından çok fazla yenilmektedir (Anonim 1, 2017).

Nevşehir yöresinin mutfak kültürüne ait yazılı belgelerin yok denecek kadar az olmasından dolayı Nevşehir mutfak kültürü unutulma tehlikesi ile karşılaşabilir. Bu nedenle bu çalışma geçmişten günümüze değişen Nevşehir mutfak kültürünü belirlemek ve literatüre katkı sağlamak amacı ile planlanmış ve yürütülmüştür. Bu çalışmayla yöreye ait yiyecekler, yemekler, içecekler, özel günlerde yapılan yiyecekler, mutfak araç-gereçleri, pişirme yöntemleri, sofra düzenleri ve mutfağın evin içindeki konumu gibi konular hakkında bilgi toplanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın evrenini Nevşehir'de doğup büyümüş ve halen Nevşehir'de ikamet eden 50 yaş ve üzeri bireyler oluşturmaktadır. Nevşehir'in farklı ilçe ve köylerinde mutfak kültürünün farklılaşacağı düşünüldüğünden; Ürgüp, Avanos, Uçhisar, Göreme ve Ortahisar'da doğup büyümüşve halen bu ilçe merkezlerinde yaşamaya devam eden 50 yaşve üzerindeki 10 kadın araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Verilerin toplanmasında Demirel (2017) tarafından geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, hazırlanan soruların anlaşılırlığı ve veri toplamaya uyguluğu açısından "Gastronomi ve Mutfak Sanatları" alanında çalışan 3 uzman tarafından incelenmiş daha sonra ön denemesi yapılmıştır. Buna göre formda 15 tane soru bulunmaktır. Görüşme formunun örneklem grubuna uygulanması 12-16 Nisan 2017 tarihlerinde yapılmıştır. Yapılan tüm görüşmeler araştırmaya katılan bireylerin izni alınarak ses kayıt cihazı ile ve yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler yaklaşık olarak 60-80 dakika sürmüştür. Araştırmacılardan birinin Nevşehir'de yaşıyor olması ve görüşmeleri onun gerçekleştirmesi daha güvenilir bilgi toplanmasına katkı sağlamıştır.

Görüşme formunda yöneltilen her bir soru için alınan cevaplar kategorize edilerek betimsel analiz yapılarak Nevşehir mutfak kültürü ve günümüze kadar olan değişimi değerlendirilmiştir.

Bulgular

Nevşehir yeme içme kültürünü belirlemek ve zaman içerisinde uğramış olduğu değişimleri ortaya çıkararak literatüre katkı sağlaması amacıyla planlanan bu araştırmada, araştırmaya katılan bireylerin (sözlü kaynaklar 1-10)sorulan sorulara verdikleri yanıtların betimsel analiz sonuçları alt başlıklar altında aşağıda verilmiştir.

Mutfağın evin içerisindeki konumu

Mutfak, geçmişte evin dışında tandır adı verilen ocağın bulunduğu yerde bulunmaktaydı. Tandır yemek pişirmek için kullanıldığı gibi ısınmak için de kullanılmaktaydı. Bu yüzden tandırın bulunduğu yerde yemek yenilir ve kışın da orada oturulurdu. Bu mutfak türüne 'tandır evi' adı verilmekteydi. Bu tandır evinin sadece oturma ve yemek yeme işlevi için değil insanların yaşam alanı olarak değerlendirilen birçok işlevi bulunmaktaydı.Günümüzde ise mutfak evin içinde diğer odalardan ayrı bir bölümde yer almaktadır.

Yemek pişirmede kullanılan ocaklar

Yemek pişirmede geçmişte dışarıda ve içeride bulunan yer ocaklarında, tandır da ve bazı bölgelerde kuzine gibi ocaklar kullanılmaktaydı. Günümüzde ise yörede, gazlı ve elektrikli ocak veya fırın kullanılmaya başlanmıştır. Ama halen bazı yerlerde tandır ve dışarıda yer ocağına rastlanılmaktadır.

Yemek pişirmede kullanılan araç gereçler

Yemek pişirmede; geçmişte, ekecik denilen toprak kaplar, emaye, bakır ve alüminyum tencereler kullanılmaktaydı. Günümüzde ise, düdüklü tencere, çelik ve teflon tencereler kullanılmaktadır. Bazı yerlerde yöreye özgü yemekler için toprak kaplar halen kullanılmaya devam etmektedir.

Yenilen öğün sayısı, çeşidi ve zamanı

Nevşehir bölgesinde genellikle 2, 3 veya 4 öğün yemek yenilmektedir. Bu farklılığın sebebi çalışan ve çalışmayan insanlardan kaynaklanmaktadır. Ama yörede başlıca 2 öğün bulunmaktadır. Bu öğünlere geçmişte 'sabah ekmeği ve akşam ekmeği' denilmekteydi.

Nevşehir bölgesinde yemek yeme saatleri yaz ve kış mevsimine göre değişiklik göstermektedir. Tarımla uğraşan insanlar için yaz mevsiminde sabah kahvaltısı saat 7:00, öğle yemeği saat 12:00, akşam yemeği saat 19.00 'de yenilmektedir. Yine tarımla uğraşan insanlar için kış mevsiminde sabah kahvaltısı saat 8, öğle yemeği öğle yemeği 12.30, akşam yemeği ise saat 19.30 da yenilmektedir.

Yemek pişirmeğe ayrılan süre

Nevşehir yöresinde halk yemek pişirmek ve hazırlamak için;
- Sabah kahvaltısına 15-20 dakika,
- Öğle yemeğine 30 dakika,
- Akşam yemeğine 60-90 dakika günlük süre ayırmaktadır.

Yemek yemeğe ayrılan süre

Nevşehir halkının yemek yemeye;
- Sabah kahvaltısı için 15-30 dakika,
- Öğle yemeği için 30-45 dakika,
- Akşam yemeği için 30-90 dakikazaman ayırmaktadır.

Yemeğin nerede yendiği

Geçmişte yer sofrasında ilenger denilen geniş ve yayvan tepsi sofra altı denilen tahta üzerine yerleştirilerek yemek yenilirdi. Günümüzde ise, masa da yenilir fakat halen bazı evlerde yer sofrasında yemek yemeye devam edilmektedir.

Yemek yeme sırasında kullanılan araç gereçler

Geçmişte ilenger denilen siniye yemek dökülür herkes tahta kaşıkla tek bir yerden yemeğini yerken günümüzde herkes sofrada ayrı tabaklardan yemek yemektedir.

Öğle ve akşam yemekleri için hazırlanan yemek çeşitleri

Nevşehir yöresinde genellikle geçmişte öğle yemeği için 2 veya 3 çeşit yemek hazırlandığı görülmektedir. Akşam yemeği için 3 veya 5 çeşit yemek arasında değişiklik göstermektedir. Günümüzde ise, öğle yemeklerinde 3 veya 5 çeşit arasında değişmektedir. Akşam yemeğinde ise, 5 veya 7 çeşit yemek yapıldığı görülmektedir. Misafir geldiğinde ise Türklerin misafirperverliğinden dolayı kendilerine yaptıkları çeşitlerden birkaç çeşit daha fazla yapmaktadırlar.

Nevşehir Yöresinde Tüketilen Besin Grupları

Etler: Geçmişte evde beslenen hayvanları kesilirdi. Tavuk eti, koyun eti, inek eti ve sığır etleri yaygın olarak tüketilmekteydi. Etler her evin vazgeçilmez gıdasıydı. Günümüzde ise etler kasaptan veya marketlerden alınmakta fakat pahalı olması yüzünden geçmişe göre daha az tüketilmektedir.

Kuru baklagiller: Nohut, mercimek, kuru fasulye geçmişte ve halen fazlaca tüketilmektedir. Fakat bu kuru baklagiller geçmişe göre günümüzde daha az üretilmektedir.

Tahıllar: Geçmişte ve günümüzde buğday, yarma arpa, yulaf ve bulgur kullanılmaya devam etmektedir. Ancak geçmişte halkın kendisi üretirken günümüzde daha çok bu ürünler dışarıdan temin edilmektedir.

Yumurta: Geçmişte ve günümüzde özellikle yoğun olarak kahvaltılarda tüketilmeye devam etmektedir. Fakat eskiden herkes kendi kümeslerindeki tavuklardan yumurtalarını elde ederken şimdi marketlerden satın almak zorunda kalmaktadırlar.

Süt ve Türevleri: Geçmişte bütün evlerde hayvan beslendiğinden süt ürünlerini kendileri yapıyorlardı. Kendi elde ettikleri sütten peynir, kaymak, yoğurt, çökelek ve tereyağı yaparlardı. Yine aynı ürünleri kullanıyorlar fakat bu ürünler marketten veya hayvancılıkla geçimini sağlayan ve ürünlerini satan köylülerden satın alınmaktadır.

Sebze ve Meyveler: Kabak, karpuz, üzüm, böğürtlen, çilek, elma, armut, patates, ayva, muşmula, alıç, çördük, erik, balkabağı, vişne, zerdali geçmişte ve günümüzde tarımla uğraşan halk tarafından halen yetiştirilmektedir.

Yağlar: Eskiden tereyağ, iç yağ, kuyruk yağ kullanılmaktaydı. İnsanlar kendi hayvanlarından elde ettikleri yağları kullanırken şu an her şey hazır olarak marketten alınmaktadır. Günümüzde hayvansal yağlar yerini ay çiçek yağıve zeytinyağına bırakmıştır.

Baharatlar: Geçmişte insanların kendi yetiştirdiği nane, biber, kekikleri kurutup havanda döverek kendi baharatlarını kendileri yapardı. Şimdi yine yapan insanlar olsa da eski günlerde ki gibi yapılmamakta ve hazır olarak alınmaktadır.

İçecekler: Geçmişte ve günümüzde komposto, hoşaf (elma, erik, üzüm), ayran ve süt en yaygın içecekleri olarak varlığını sürdürmektedir.

Yöreye Özgü Ot ve Bitkiler: Madımak, acı marul, tere, roka, yemlika, tekercin, ebe gümeci, kuzukulağı ve kuşkonmaz gibi ot ve bitkiler yörede yetiştirilmekte ve halen varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Yöreye özgü olan bu bazı bitkilerin kavrularak yemeği yapılırken bazıları da çiğ olarak salatası yapılmaktadır.

Yöreye Özgü Yemekler

Ağpakla (Kuru Fasulye): Bir tür kuru fasulye yemeğidir. Yöre halkı "ak bakla" adı verilen fasulyeye ağ pahla şeklinde telaffuz etmekte ve yemek ismini buradan almaktadır. Ağ pahla haşlanıp süzüldükten sonra ve daha sonra domates, biber ve kuru soğan ilave edilip, ardından güneşte kurutulan kaburga eklenerek pişirilmektedir. Toprak kaplarda ve tandır ateşinde yaklaşık 4 saat kadar pişen yemek servise hazır hale gelmektedir.

Nevşehir Tava: Domates, biber, patlıcan ve sarımsak doğranıp bir tepsiye alınıp, kuşbaşı doğranmış et, kuyruk yağı, tuz ve baharatı ilave edilir. Orta ısıda olan fırında sebzeler ve et iyice pişene kadar durmakta ve sıcak servis yapılmaktadır.

Çömlek Kebabı: Etler kuşbaşından daha küçük parçalar halinde kesilir ve domates, biber, sarımsak ince ince doğranır. Etler altta kalacak şekilde testi malzemelerle doldurulup, aralara tereyağı yerleştirilir. Testinin ağzı hamurla kapatılır. Fırında ortalama 2 saat pişirilmekte ve testinin baş kısmı fazla parçalanmadan kırılarak servis yapılmaktadır.

Tandır Çorbası: Nohut bir gece önceden ıslanır, su eklenip düdüklü tencerede kırk dakika pişirilir. Patatesler kaynar suda haşlanır, soyulur ve rendelenir. İnce doğranmış soğan yağ içerisinde öldürülür, salça eklenir ve çevrilir. Su ile birlikte nohut, tuz ve su eklenip, kaynatılır. Bulgur eklenir ve yirmi dakika pişirilir. Patates rendesi çorba suyu ile ılıştırılır ve ardından çorbaya eklenir. Altı yedi dakika daha pişirilir. Tavada tereyağında nane kızdırılır, çorbaya eklenerek servis yapılmaktadır.

Aside: Tencerede su, un, tereyağı ve bir çay bardağı pekmez, önce içinde topak kalmayana dek iyice karıştırılır sonra ocağın altı açılır ve sürekli karıştırılır. Koyulaşan ve kaynamaya yakın olan karışıma bir çay bardağı daha pekmez yavaş yavaş ilave edilir. Pişen tatlı, tepsiye boşaltılıp yayılır. Soğuyunca dilimlenir ve üzeri ceviz ile süslenerek servis edilmektedir.

Dolaz: Yumurta, un, su ile bulamaç yapılır. Yağ içerisinde pembeleşene kadar karıştırılır. Servis yapılacak kaba alınıp, üzerine pekmez konularak hazırlanmaktadır.

Gendime: Bir tavanın içerisine tereyağı konur. Soğan ve salça eklenerek kavrulur. Bu karışımın içerisine yarma katılarak biraz daha kavurmaya devam edilir. Diğer yanda kurutulmuş kemik

çömleğin altına konur. Kavrulmuş yarma da eklenip, üstünü örtecek şekilde su ilave edilir. Çömleğin ağzı kapatılarak tandırda pişirilmektedir.

Kulaklı Mantı: Un, tuz ve yumurta yoğurulur ve dinlendirilir. Ardından açılıp kare kare kesilir. Kıyma, soğan, maydanoz, karabiber ve tuz ile iç malzemesi hazırlanır. Kare biçiminde kesilen hamurun içine hazırlanan iç malzeme konulup üçgen şeklinde hamurlar kapatılır. Kaynayan su içinde pişirilir. Sarımsaklı yoğurt, üzerine de tereyağı salça ile kavrulup, tabaklara konulan mantının üzerine dökülerek servis edilmektedir.

Kayısı Yahnisi: Kemikli et parçalara bölünür, suda haşlanır. Yumuşayınca fazla suyu alınır. Yıkanmış kuru kayısı eklenir. Tuz ve pekmez katılıp çok hafif ateşte kayısılar yumuşayıncaya kadar pişirilerek yapılmaktadır.

Pekmezli Ayva Dolması: Kıyma bir tencere içerisinde kendi suyunu çekene kadar kısık ateşte pişirilir. Pirinç yıkanır ve süzülür. Ayva yıkanır ve içleri oyulur, kararmamaları için limonlu suda bekletilir. Kıyma, pirinç, pekmez, kişniş, tuz ve tereyağı karıştırılır. Ayvaların içi bu karışımla doldurulur. Yayvan bir tencereye yerleştirilir. Sıcak su eklenir ve ayvalar yumuşayıncaya kadar, yaklaşık otuz dakika pişirilmektedir.

Börek Çorbası: Nohut yıkanır ve bir gün önceden ıslatılır. Şişen nohutlar yıkanır ve süzülür, su eklenerek düdüklü tencerede pişirilir. Un ve su ile katı bir hamur yoğrulur, üzeri örtülüp dinlendirilir. İnce bir şekilde açılır, 1,5 cm2 'lik kareler şeklinde kesilir. İnce doğranmış kuru soğan, kıyma, tuz ve karabiberle hazırlanan harçtan ortalarına yerleştirilir. Karelerin dört ucu tepede toplanacak şekilde yapıştırılır. Tepside sallayarak unlanır. Nohuda salça ve tuz eklenir, Su ilave edilip kaynatılır. Hamurlar bu karışıma eklenir, 15 dakika pişirilir. Tava içerisinde yağda nane kavrulur. Limon suyu ile beraber çorbanın üzerine gezdirilir ve dinlendirilmektedir.

Düg(ü) Çorbası: İnce doğranmış soğan yağda kavrulur, nane eklenir ve bir-iki karıştırılır. Kıyma ilave edilir ve kavrulur. Salça eklenir, kavrulduktan sonra su ilaveedilir. Kaynayınca düğ dökülür, tuz atılır, 10 dakika piştikten sonra hazır olmaktadır.

Tanna (Tarhana) Çorbası: Yarma, pişirilerek tuluk yoğurduyla yoğrulur. Bu haliyle bir gün süreyle ekşimeye (mayalanmaya) bırakılır. Ardından bu karışım, çemberimsi şekiller halinde, çiğ adı verilen sazlık bitkisinden yapılmış sergilikte altı gün kurutulur. Kurutulan tannalar kış kayıtı olarak saklanır. Çorba haline getirilirken her kişi için bir parça kurutulmuş tanna alınır. Akşamdan ılık suya konularak, dağıtılıncaya kadar bekletilir. Hafif ateşte kaynatılır, kesilmemesi için bir bardak soğuk su ilave edilir. Yağda salça kavrulur ve nane ile birlikte üzerine gezdirilmektedir.

Dıvıl: Haşlanmış patates ile bulgur iyice yoğrulup, küçük yuvarlaklar yapılır, yağda kızartılarak hazırlanmaktadır.

Samsa Mantı (Kuş Dili): Un, su, tuz ile katı bir hamur yoğrulur. İnce bir şekilde açılır. 3 cm genişliğinde şeritler halinde kesilir. Üst üste konularak küçük üçgenler şeklinde kesilir. Kaynar suda haşlanır ve süzülür. Sarımsaklı yoğurtla karıştırılır. Kıyma, biber, domates ve salça birlikte kavrulur, üzerine dökülerek yenilmektedir.

Çığırtma/Cığıtma: Un, maya, tuz ve su ile kulak memesi yumuşaklığında hamur yoğrulur. Mayalanınca cevizden biraz büyük bezeler yapılıp merdane ile açılır. Arasına peynirli maydanozlu iç koyulup kapatılır, kızgın yağda kızartılmaktadır.

Göre Ekmeği: Unun içerisine yaş maya, haşlanmış patatesin rendesi, yeterince tuz ve su katılarak yumuşak bir hamur yapılır, mayalandırılmaktadır. Bezelere ayrılır, küreklere konulup yassı hale getirilir. Kara fırınlarda pişirilmektedir.

Köftür: Bakır leğene üzüm şırası konulur. Sık sık karıştırarak un ilave edilir. Ocak üzerinde karıştırılarak koyulaşana kadar pişirilir. Ardından geniş bir tepsiye dökülür. İyice soğuduktan sonra baklava dilimi şeklinde kesilir ve güneşte kurutulmaktadır.

Eskiden yapılan ancak günümüzde yapılmayan yemek yok denecek kadar azdır. Şehir halkı yapmasa bile kasaba veya ilçelerde ki yerliler yemeklerine sahip çıkarak halende yapmaya devam etmektedirler.

Yöreye Özgü Ekmek Çeşitleri

Ekmek; genellikle yufka ve çörek şeklinde yapılır. Geçmiştetandır ekmeği yapılmasına rağmen günümüzde pek sık yapılmamaktadır.

Tandır ekmeği: Un, tuz, maya, su yoğurulup tandırda pişirilmektedir.

Yufka ekmeği: Un, su, tuz yoğurulur, dinlenen hamurdan bezeler alınır, ince açılıp saç üzerinde pişirilmektedir.

Kete: Tandır ekmeğinin küçüğüne verilen isimdir.

Halka: Süt, su, un, tuz, maya yoğurulup tandırda şekil verilerek pişirilmektedir.

Lokum: Süt, yoğurt, un, tuz, maya yoğurulup küçük küçük bezeleyip tandırda pişirilmektedir.

Özel Günlerde Yörenin Yeme-içme Kültürü

Ramazan için iftar sofralarında;geçmişte çorba, mantı veya erişte, üzüm hoşafı, kayısı ezmesi, cızbız (yufka ekmeği üzerine pekmez), testide kuru fasulye, şerbetli ya da pekmezli tatlılar, ayran sofralarda bulunmaktaydı. Günümüzde ise çorba, salata, et veya sebze yemeği, sütlü tatlı yenilmektedir. Sofrada tahin ve hurma da mutlaka bulunmaktadır.

Ramazan Bayramında; geçmişteköftür, kuru meyve, evde yapılmış kuruyemiş, kabak çekirdeği ve bazı yerlerde su böreği yapılmaktayken günümüzde baklava, çerez, yaprak sarması, kabak çiçeği dolması ve çikolata gelen misafirlere ikram edilmektedir.

Kurban bayramında; geçmişte kavurma, kaburga, sucuk, kelle-paça, sakatat yemekleri, dolaz veya baklava yapılmaktaydı.Günümüzde kavurma, pilav, kuruyemiş, baklava yapılmaktadır.

Kandil günlerinde;geçmişte kandil simidini yerli halk tarafından yapılır yanında da tahinli simit yapılmakta,ilave olarak yanında lokum ve gül kolonyası dağıtılmaktaydı.Günümüzde kandil simidi yapılıp veya hazır alınıp dağıtılmaktadır.

Muharrem ayı (aşure);geçmişte ve günümüzde de aşure (şire çorbası)yapılıp dağıtılmaktadır.

Doğumlarda; Geçmiştegelen misafirlere lohusa şerbeti ve kızılcık şerbeti yapılır ve yanında köftür verilmekteydi. Günümüzde ise lohusa şerbeti, kuruyemiş ve şekerleme ikram edilmektedir.

Sünnet düğünlerinde; geçmişte kuru fasulye, kayısı yahnisi, bamya yemeği, sulu köfte, nohut, pilav, mantı ve pekmezli tatlılardan oluşan yemeklerden seçilerek menü hazırlanmaktadır.Günümüzde kıymalı pide, salata, ayran, tatlı dörtlüsünden oluşan bir menü veya pilav üstü et veya tavuk, tatlıdan oluşan bir menü yapılıp dağıtılmaktadır. En sonunda da misafirlere çay dağıtılmaktadır.

Düğünlerde; geçmişte düğün çorbası, yaprak sarması, turşu, hoşaf veya komposto, pilav üstü et, kesme mantı, sulu köfte gibi yemek çeşitleri yapılmaktaydı. Geçmişte Nevşehir yöresinde düğünler 6-7 gün sürmekteydi ve oldukça fazla yemek çeşidi yapılırdı. Günümüzde düğün çorbası, pilav, et güveç, yaprak sarması ve baklava ikram edilmektedir.Bugünlerde sadece üç dört çeşitten oluşan bir menü hazırlanmakta ve düğünler sadece bir gün sürmektedir.

Ölümde; geçmişte mevlüt okutulur ve yemekler komşular tarafından hazırlanıp getirilirdi. Cami çıkışında ekmek ve helva dağıtılırdı. Günümüzde ise, halen ekmek ve helva dağıtılmaktadır. Bazen komşular tarafından yapılan yemekler gelen misafirlere dağıtılır. Bazen de kıymalı pide veya lahmacun yaptırılıp dağıtılmaktadır.

Yöreye Özgü Çömlek Peyniri

Piyasadan alınan hazır peynirler kullanılarak yapılmaktadır. Peynir soğuk suda bekletilerek acılığı giderilmektedir. Daha sonra 45° - 50° derecede suda kısa süre haşlanmakta ve bez torbalara konup süzülmeye bırakılmaktadır. Süzülen peynirler tekrardan ufalandıktan sonra tuzlanır ve içi sırlı olmayan 2-3 kg alacak çömleklere doldurulmaktadır. Sıkı bir şekilde ağzı iç yağı veya hamurla kapatılmaktadır. Çömleğe peynir basılırken çörek otu da katılabilmektedir. Hazırlanan çömlekler mahzen veya evin altında soğuk depolarda kuru dere kumu veya yöreye özgü hışır yani küçük pomza toprağına ters ağzı aşağı gömülür, 3-4 ay bekletildikten sonra yenilebilir hale gelmektedir.

Kışa hazırlık için hazırlanan yiyecekler

Eski dönemlerde tarhana, turşu, bazlama, erişte, reçel, asma yaprağı, meyve – sebze kuruları, pekmez, peynir, kabak çekirdeği, kayısı kurusu, bulgur, sucuk gibi yiyecekler yörede kış için evlerde hazırlanırken, günümüzde teknolojinin gelişmesi, buzdolabı ve derin dondurucuların hayatımıza girmesi ile yapılan bu hazırlıklara dondurulmuş meyve - sebze ve etler de ilave edilmiştir. Geçmişte kış için yapılan hazırlıklardan kabak çekirdeği, sucuk, kayısı kurusu, peynir gibi yiyecekler bazı yörelerde günümüzde de yapılmaya devam edilmektedir. Ancak tarhana, erişte, bulgur, sucuk ve salça gibi yiyeceklerin yapımının zor olması ve genç kuşakların pek ilgi göstermemesi, yapımının zahmetli olması gibi nedenlerle genellikle evlerde yapılmamakta, dışarıdan hazır olarak temin edilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Nevşehir yöresinin yeme içme kültürünü belirlemek ve zaman içerisinde uğramış olduğu değişimleri inceleyerek literatüre katkı sağlaması amacıyla yapılan bu çalışmanın sonucunda;

- Evlerde mutfağın konum olarak yer değiştirdiği,
- Yörede yemek pişirmede kullanılan ocaklar ve araçların, yemek yemeesnasında kullanılan araç ve gereçler ile yemeğin yendiği mekânın zaman içinde değişikliğe uğramış olduğu,
- Geçmişte ve günümüzde ev halkı için hazırlanan yemek çeşidinin az olduğu ve misafir için hazırlanan yemek çeşidi sayısının farklı ve çok olduğu,
- Yörede tüm besin gruplarının tüketildiği ancak bu besin gruplarının eskiden daha çok kendileri tarafından üretilirken günümüz koşullarında üretim olanaklarının sınırlı olması, zahmetli olması ve 50 yaş üzerindeki bireylerin yaşlanmalarından dolayı güçlerinin artık yetmemesi gibi nedenlerle hep dışarıdan temin ettikleri, bu bulgu doğrultusunda üretimin azaldığı, yöreye özgü içeceklerinhâlâyapılıp tüketildiği,
- Nevşehir Tava, Çömlekte Kuru Fasulye, Testi Kebabı, Köftürgibi yöresel yemeklerin geçmişte olduğu gibi günümüzde de hâlâyapıldığı,
- Yöresel ekmeklerin artık günümüzde pek yapılmadığı genellikle bireylerin ekmeklerini dışarıdan satın aldıkları,
- Özel günlerde yapılan yemeklerin geçmişte ve günümüzde benzerlik gösterdiği ancak düğünlerde yapılan yiyecek ve içeceklerde değişiklikler olduğu,
- Geçmişte özellikle kış için hazırlanan yiyeceklerin hemen hepsi evlerde yapılırken, günümüzde bunların çoğunun yine evlerde hazırlandığı ancak salça, tarhana, erişte gibi yapımı zor olanların satın alındığı sonuçlarına varılmıştır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda;

- Yöresel lezzetlerin gelecek nesillere aktarımının devam ettirilmesi,
- Bu güzel lezzetlerin başka bölgelere tanıtımının yapılması için bu konu ile ilgili yazılı ve görsel materyallerin artırılması,
- Bu bölge ile yapılacak diğer çalışmalarda daha fazla ilçe ve köy merkezinin çalışmaya dâhil edilmesi,
- Özellikle köyde yaşayan bireylerin besin gruplarını kendilerinin üretmesi için belediyeler ve devlet tarafından özendirme çalışmalarının yapılması önerilebilir.

- Nevşehir bölgesinin tarihi güzellikleri ile turizm merkezi olmasından ötürü buraya gelen turistlere yöresel yemekler sunularak bu bölgenin gastronomi turizmi geliştirilebilir.

Kaynakça

Anonim 1: www.nevsehir.bel.tr Erişim Tarihi: 20.03.2017.

Anonim 2: http://www.ntso.org.tr/nevsehir/nevsehirtarihi. Erişim Tarihi: 21.03.2017.

Demirel H. (2017). Gıda, Kültür ve Değişim yüksek lisans dersi ders notları, Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Ankara.

Evcil, N. A. (2011). Nevşehir ve yakın çevresinde sürdürülebilir turizm ekoturizm olanakları. *1. Uluslarası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 18-20 Nevşehir.

Güldemir, O., Işık, N.,(2011). Nevşehir Mutfak Kültürü Ve Yemekleri. 2-3.

Güler, S., (2010). Türk mutfak kültürü ve yeme içme alışkanlıkları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-2, Kütahya.

Kızılırmak, İ., Albayrak A. ve Küçükali S., (2014), Yöresel Mutfağın Kırsal Turizm İşletmelerinde Uygulanması: Uzungöl Örneği, *Uluslararası Sosyal Ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 4(1), 75-83.

Sandıkçıoğlu, T., (2016). Türk Mutfak Kültürü, *Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları*, 3, Eskişehir.

THE EFFECT OF BANK'S PROFITABILITY ON PERFORMANCE: AHP APPLICATION

Dr.İlyas Akhisar

Kocaeli University, Turkey,

ilyas.akhisar@kocaeli.edu.tr

Lecturer.Fuat Çamlıbel

Cumhuriyet University, Turkey,

fcamlibel@cumhuriyet.edu.tr

Dr. Kaşif Batu TUNAY

Marmara University,

batu.tunay@marmara.edu.tr

Abstract

Recently, parallel to the globalization process, determining performance factors in different sectors and measuring performance have become an important research topic to find appropriate decision plans.

The ultimate goal of the performance measurement of banks is to be used as an early warning system so that the banks can continue their operations without failure.

Some specific issues addressed by bank analysts in particular may be quite important in assessing bank performance for the performance strategy. It is very important for academics and experts to determine the main arguments for measuring the bank performance.

Analytical Hierarchy Process (AHP) is the method One of the commonly used methods based on various quantities / qualifications used as criteria in the decision-making process.

Decision-making is the transformation of the process into a hierarchy of elements, such as goals, criteria (sub-criteria) and alternatives, and reciprocal comparisons. The weights of ratios have been obtained reciprocal comparisons from experts.

In this study, performance ranks of banks were obtained by using AHP via the financial ratios of commercial banks operating in the banking crisis period of 1998-2001 of Turkish Banking Sector. In addition, profitability on the performance of commercial banks was evaluated by investigating the role of financial rationale.

The result show that the performance of banks as much as high profitability within the sector is high. Consequently the results can be used as an early warning system of financially failures or not for bank global and local institutional and individual investors and managers.

Key words: AHP, Turkish banking sector, performance ranking, profitability ratio.

Introduction

A variety of decision making methods and tools are available to measure performance ranks of financial companies. In general, MCDM (Multi Criteria Decision Making) methodologies are well–suited to the complexity of economic decision problems and robustness of financial analysis for business decisions (Balzentis et al. 2012).

Performance measurement has great deal of attention by the researchers in the past decades (Kagioglou et al., 2001; Bassioni et al., 2004). Commercial banks have great role for determining the allocation of resources in different economic sectors.

AHP has been utilized as efficient tools in many finance and economy fields by financial regulators. On the other hand, the performance evaluation of the banking sector, which constitutes the most important part of the service sector, requires financial analysis as well as non-financial criteria such as service quality and customer satisfaction (Krishnan etc., 1999).

The aim of this study is to present a performance measurement framework for Turkish banking sector by using Profitability ratios of banks into account company-level factors (ratios) to determine on the performance rank.

In this study, AHP was chosen as a suitable methodology to measure performance ranks of Turkish commercial banks based on the AHP weights of Profitability ratios that take into account company-level Profitability ratios that allows us to use quantitative information to rank commercial banks in Turkish banking sector.

Literature Survey

Multi Criteria Decision Making methods have been utilized as efficient and common tools in many fields such as finance and economy and significant attention attracted by financial regulators.Traditionally, bank performance evaluation is based on the analysis of financial ratios. However, nonfinancial performance criteria have been recognized significantly and taken in to account to fully satisfy bank operations' efficiency (Secme et al 2009, Toloie-Eshlaghy et al 2011, Amile et al 2013, Islam et al 2013).

Performance measurement can also be defined as the process of quantifying the efficiency and effectiveness of an action (Amaratunga and Baldry, 2000). Therefore performance measurement is the process of determining how successful organizations or individuals have been in attaining their objectives and implementing their strategies (Evangelidizs, 1992)

Financial performance of foreign banks operating in Turkish banking sector is measured by TOPSIS method for the years 2003-2013 (Gundogdu, A. 2015). (Akkoç and Vatansever, 2013) measured financial performance of 12 banks in Turkey using AHP and TOPSIS methods and the research results are similar for both methods. (Yayar and Baykara, 2012) measured efficiency and activity of banks in Turkey for the period 2005-2011. (Yılmaz A.A., 2013) analyzed the efficiency of the 30 commercial banks in Turkey by using DEA (Data Envelopment Analysis) for the period 2007-2010. (Onder and Hepsen, 2013) combined AHP and TOPSIS methodologies and used for the ranking of 3 state banks,9 Commercial banks and 5 foreign banks of Turkish banking sector during 2002-2011 using 57 ratios based on subjective and objective opinions of financial actors. the performance of public banks in Turkey, from 2005 to 2014, (Ozbek, 2015) measured public banks in Turkey for the period 2005 - 2012 by an integrated model combining AHP and the Operational Competitiveness Rating method. Profitabilityratios have given valuable information for assessing the safety of banks.

Methodogy – Ahp

The AHP is an intuitively easy method for formulating and analyzing decisions (Saaty, 1980). Numerous applications of the AHP have been used since its development and it has been applied to many types of decision problems (Zahedi, 1986). Researchers interested in more detail could refer to the most recent book by written (Saaty & Penivati, 2008).

In cases where many alternatives need to be evaluated the AHP ratings approach is often used. This approach requires that a series of ratings or intensities to be developed for each criterion (for example, excellent, very good, good, fair, and poor).

In AHP decision elements of each component are compared pair-wise with regard to their importance in the direction of their control criterion and components are also compared pair-wise and in respect of their contribution to the achievement of the objective. The relative important values are determined with a scale of from 1 to 9, where a score of 1 represents equal importance between the two elements and a score of 9 indicates the extreme importance of one element (row component in the matrix) compared to the other one (column component in the matrix) (Meade & Sarkis, 1999; Saaty, 2009).

The basic approach for deriving weights with AHP is obtained by way of pair-wise relative comparisons. In general, a nine-point numerical scale is recommended for the comparisons (Saaty,1980) given in Table 1.

Table 1: Fundamental Scale

1	equal importance
3	moderate importance of one over another
5	strong or essential importance
7	very strong or demonstrated importance
9	extreme importance
2, 4, 6, 8	intermediate values
Use reciprocals for inverse comparisons	

An AHP analysis uses pairwise comparisons to measure the impact of items on one level of the hierarchy on the next higher level. At each level, the pairwise comparisons are organized into a matrix and the weights of the items being compared are determined by computing the maximum eigenvalue of the matrix. A weighted averaging approach is used to combine the results across levels of the hierarchy to compute a final weight for each alternative.

In AHP is made in the framework local priority vector can be derived as an estimate of relative importance associated with the elements (or components) being compared by solving the following formulae

$$A.w = \lambda_{\max}.w$$

where A is the matrix of pair-wise comparison, w is the eigenvector, and $\lambda_{\max}$ is the largest eigenvalue of A. If A is a consistency matrix, eigenvector X can be calculated by $(A - \lambda_{\max} I)\, X = 0$

In AHP, consistency index (C.I.) and consistency ratio (C.R.) to verify the consistency of the comparison matrix. are defined as

$$C.I. = (\lambda_{\max} - n)/(n-1), \quad C.R. = C.I./R.I.$$

where R.I. represents the average consistency index over numerous random entries of same order reciprocal matrices. If $C.R. \le 0.1$, the estimate is accepted; otherwise, a new comparison matrix is solicited until $C.R. \le 0.1$.

Another important advantage of the AHP is that it allows for inconsistency in judgment. The consistency ratio provides a numerical assessment of how inconsistent these evaluations might be. If the calculated ratio is less than 0.10, consistency is considered to be satisfactory (Meade, 1996). The geometric mean of all evaluations is also used to obtain the required pair-wise comparison matrix (Lin et al., 2009).

Implementation And Data

In this study, the application of AHP, the relative importances or weights of the criteria weighing each attribute by experts are determined and arranged in a hierarchy. *Expert Choice*© software was used to evaluate pairwise-comparison judgments and obtained criteria and sub-criteria weights. The consensus of the groups was calculated using the geometric mean of individual judgments.

The data- sector in share ratios consisting of Profitability are Net Income(Loss)/Average T.Assets, Net Income(Loss)/Average T.Assets and Net Income(Loss)/Average Share-in Capital obtained from Turkish Bank Association open source (www.tbb.org.tr).

Table 2: AHP Combined Weights

Profitability Ratios	**Combine Weights (0,149)**
Profitability are Net Income(Loss)/Average T.Assets	0.333
Net Income(Loss)/Average T.Assets	0.333
Net Income(Loss)/Average Share-in Capital	0.333
Inconsistency	10 %

In cases where inconsistency is above 10% during the assessment of prioritizing one criterion than the other one so the consistency of the judgments is tracked to validate for decision process.

Results

AHP weighted scores are utilized for each year for the period 1998-2001 to obtained performance ranks of Commercial banks of Turkish banking sector. Performance ranking results of Commercial banks of Turkish banking sector for the period of 1998-2001 years evaluated AHP method based on Profitability ratio weights are given Table 3 – Table 6.

Tablo 3. Performance Ranks of Commercial Banks-1998

Rank	**Bank name**	**Weight**	**Rank**	**Bank name**	**Weight**
1	Ulusal Bank	1.000	25	Alternatif Bank	.627
2	Tekstil Bank	.981	26	Denizbank	.625
3	Anadolubank	.895	27	HSBC	.614
4	Fibabank	.887	28	TCZB	.609
5	Akbank	.878	29	Bank Kapital	.605
6	Disbank	.828	30	Kentbank	.590
7	Tekstilbank	.798	31	Pamukbank	.588
8	Korfezbank	.788	32	Imar Bankasi	.585
9	Garanti Bankasi	.779	33	Iktisatbankasi	.569
10	Vakifbank	.762	34	Halkbank	.568
11	Oyakbank	.748	35	Yasarbank	.563

Rank	Bank name	Weight	Rank	Bank name	Weight
12	Koc Bank	.745	36	Bayındırbank	.561
13	Osmanlı Bankası	.739	37	Eskişehir Bankası	.560
14	Is Bankasi	.738	38	Egebank	.557
15	Toprakbank	.721	39	Eti Bank	.553
16	Arap-Turk Bankasi	.719	40	Sekerbank	.551
17	Demirbank	.711	41	EGS-Bank	.547
18	Bnp-Ak Dresdner Bank	.708	42	Türk Ticaret Bankası	.544
19	TEB	.705	43	Sümerbank	.522
20	Finansbank	.703	44	Emlak Bank	.496
21	Turkishbank	.694	45	Yurtbank	.486
22	YKB	.674	46	Milli-Aydin Bank	.477
28	Adabank	.649	47	Bankexpress	.385
24	Site Bank	.638	48	Interbank	.348

Tablo 4. Performance Ranks of Commercial Banks-1999

Rank	Bank name	Weight	Rank	Bank name	Weight
1	HSBC	1.000	25	MNG-Bank	.791
2	Akbank	.967	26	Halkbank	.788
3	Ulusal Bank	.945	27	Kentbank	.772
4	Fibabank	.931	28	TCZB	.769
5	Vakifbank	.924	29	Bayindirbank	.763
6	Arap-Turk Bankasi	.910	30	Site Bank	.752
7	Is Bankasi	.899	31	Adabank	.751
8	YKB	.889	32	Sekerbank	.738
9	Alternatif Bank	.887	33	Emlak Bank	.733
10	Kocbank	.877	34	EGS-Bank	.732
11	Osmanli Bankasi	.869	35	Denizbank	.726
12	Korfezbank	.864	36	Iktisat Bankasi	.725
13	Turkishbank	.848	37	Turk Ticaret Bankası	.710
14	Demirbank	.832	38	Eti Bank	.709
15	Bnp-Ak Dresdner Bank	.828	39	Imar Bankasi	.705
16	TEB	.816	40	Bank Kapıtal	.685
17	Toprakbank	.815	41	Milli-Aydin Bank	.679
18	Oyak Bank	.811	42	Eskisehir Bankasi	.494
19	Garanti Bankasi	.810	43	Yasarbank	.426

Rank	Bank name	Weight	Rank	Bank name	Weight
20	Tekstilbank	.808	44	Bankexpress	.417
21	Disbank	.805	45	Interbank	.413
22	Pamukbank	.801	46	Egebank	.407
23	Anadolubank	.795	47	Sumerbank	.321
24	Finansbank	.792	48	Yurtbank	.319

Tablo 5. Performance Ranks of Commercial Banks-2000

Rank	Bank name	Weight	Rank	Bank name	Weight
1	Arap-Turk Bankasi	1.000	25	Halk Bank	.780
2	Turkishbank	.995	26	Bnp-Ak Dresdner Bank	.778
3	Akbank	.968	27	Koc Bank	.777
4	Disbank	.965	28	Imar Bankasi	.752
5	HSBC	.948	29	Demirbank	.751
6	YKB	.936	30	Ulusal Bank	.749
7	Is Bankasi	.896	31	Sekerbank	.737
8	Adabank	.870	32	Denizbank	.714
9	Garanti Bankasi	.878	33	Toprakbank	.713
10	MNG-Bank	.871	34	Fibabank	.696
11	Bayindirbank	.843	35	Emlak Bank	.690
12	TCZB	.835	36	Site Bank	.671
13	Korfezbank	.827	37	Yasarbank	.654
14	Oyak Bank	.824	38	Eskisehir Bankasi	.631
15	Pamukbank	.815	39	EGS-Bank	.618
16	Vakifbank	.799	40	Ege Bank	.610
17	Anadolubank	.791	41	Eti Bank	.595
18	TEB	.789	42	Milli-Aydin Bank	.587
19	Tekstilbank	.796	43	Bank Kapital	.571
20	Alternatif Bank	.793	44	Bankexpress	.556
21	Finansbank	.790	45	Sumerbank	.500
22	Osmanli Bankasi	.787	46	Yurtbank	.485
28	Kentbank	.785	47	Iktisat Bankasi	.479
24	Turk Tıcaret Bankası	.785	48	Interbank	.379

Tablo 6. Performance Ranks of Commercial Banks-2001

Rank	Bank name	Weight	Rank	Bank name	Weight
1	Akbank	1.000	20	Sekerbank	.045

Rank	Bank name	Weight	Rank	Bank name	Weight
2	TCZB	.991	21	Tekstilbank	.045
3	Is Bankasi	.981	22	Turk Dis Ticaret Bankası	.045
4	Garanti Bankasi	.859	23	MNG Bank	.045
5	Vakifbank	.686	24	Bnp-Ak Dresdner Bank	.045
6	YKB	.523	25	Imarbank	.045
7	Halkbank	.367	26	Fibabank	.045
8	Pamukbank	.239	27	Tekfenbank	.045
9	Kocbank	.124	28	Turkishbank	.045
10	Finansbank	.107	29	Bnp-Ak Dresdner Bank	.045
11	Toprakbank	.107	30	Imarbank	.045
12	Oyakbank	.077	31	Fibabank	.045
13	Adabank	.065	32	TekfenBank	.045
14	Alternatifbank	.065	33	Turkish Bank	.035
15	Anadolubank	.065	34	Turk Ekonomi Bankasi	.035
16	Bayindirbank	.065	35	Arap Turk Bankasi	.035
17	Citibank	.065	36	Deutsche Bank	.035
18	Denizbank	.065	37	Milli Aydin Bankasi	.035
19	HSBC	.065	38	Sitebank	.035

Considering both the performance orders of the banks obtained by the method and banks' sector share in accordance with the higher value of the ratio, the higher priorities.

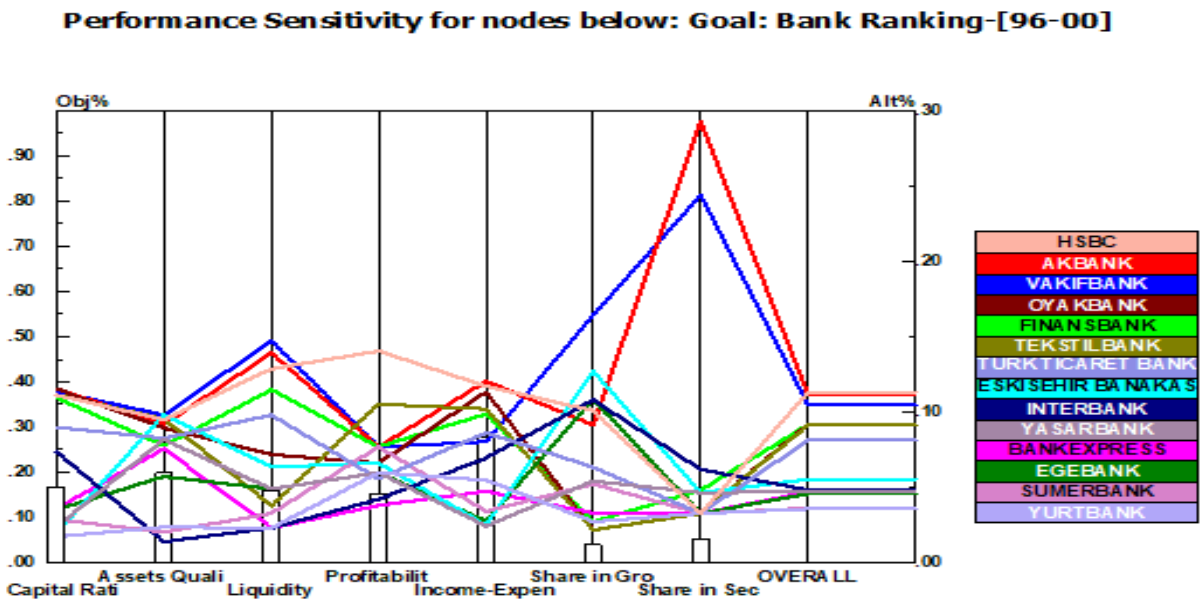
Tablo 7. Date and Failure Banks 1998-2001

	Bank name	Failure Date		Bank name	Failure Date
1	Bank Express	1998	10	Etibank	2000
2	Egebank	1999	11	Ulusal Bank	2001
3	Yurtbank	1999	12	Iktisat Bankasi	2001
4	Yasarbank	1999	13	Kentbank	2001
5	Sumerbank	1999	14	EGS bank	2001
6	Interbank	1999	15	Toprakbank	2001
7	Esbank	1999	16	Bayındırbank	2001
8	Bank Kapital	2000	17	Sitebank	2001
9	Demirbank	2000	18	Tarisbank	2001

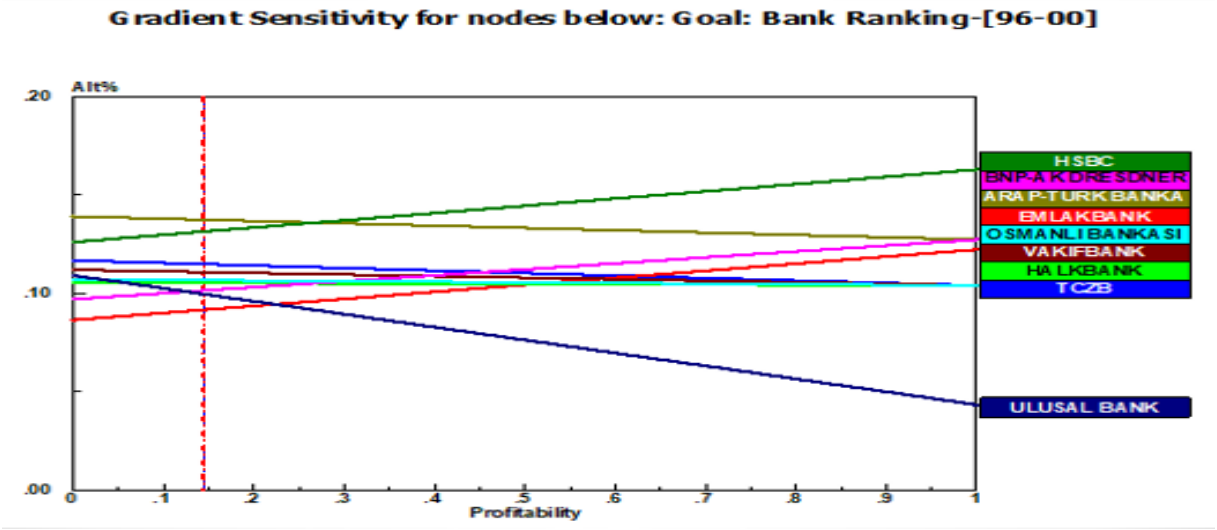
To validate the proposed model, the results of AHP application is used for comparing the failure banks in that period. Especially the lower ranked banks in accordance with failure date of the banks.

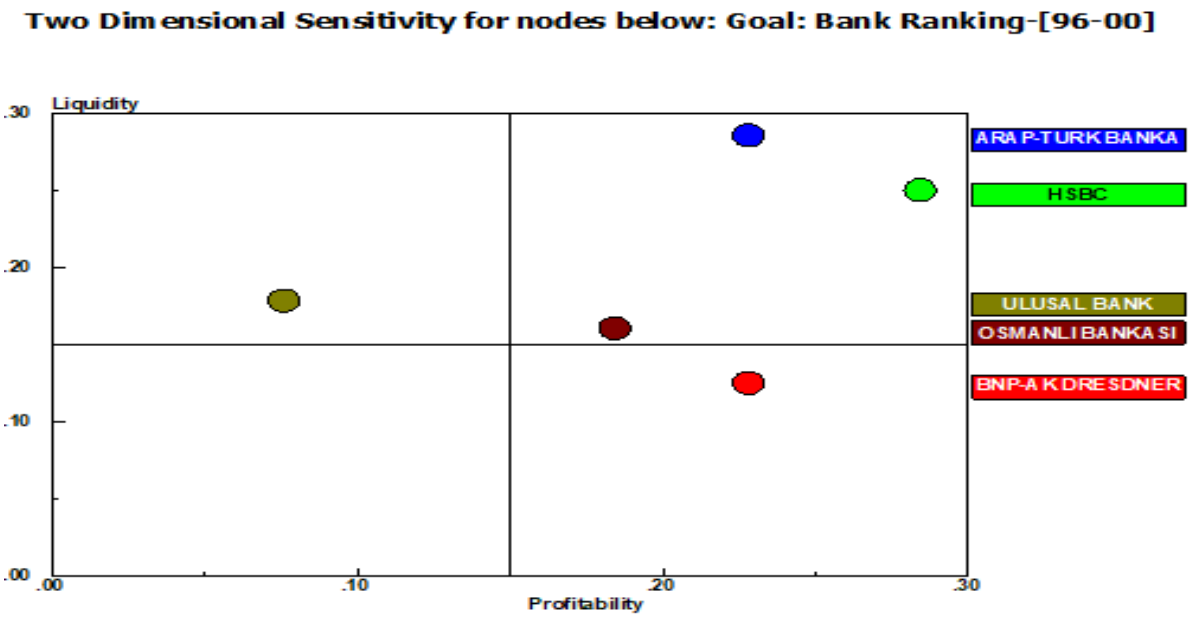
On the other hand, sensitivity analysis allowed us to verify the results of the decision. A sensitivity analysis can be formed to see how sensitive the alternatives are to change with the importance of the criteria.

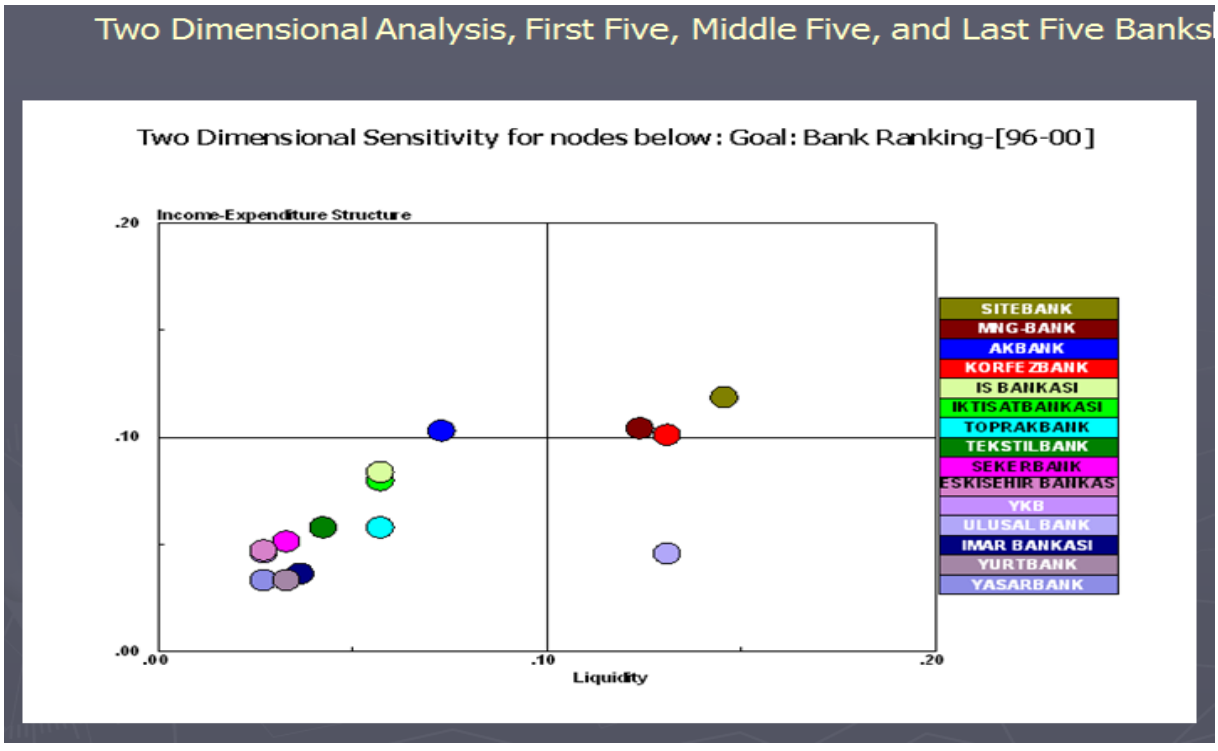
The Expert Choice implementation of AHP provides four graphical sensitivity analysis modes: dynamic, gradient, performance and two-dimensional analysis (Expert Choice 11.5 User Manual). Here performance sensitivity analysis is employed are below the fiqures.

Performance Ranks of Commercial Banks-2000

It is used to investigate the sensitivity of the alternatives to changes in the priorities of the criteria to check whether a few changes in the judgement evaluations can lead to significant modifications. It depicts how well each alternative performs on each criterion by increasing or decreasing the importance of the criteria.

Conclusions

Monitoring of performance for firm is very important in order to ensure that making appropriate decision plan. Measurement of banking sector simultaneously contribute to being in competition as an early warning indicator. Banks could not to replicate the failures revealed in the past and make foresight and strategies by analyzing their performance.

Financial ratios evaluated by AHP and performance ranks of Turkish commercial system have been analyzed within the scope of the model. In this study, AHP method was utilized to determine the sub-criteria of the performance evaluation and weighted ratios to rank commercial banks in Turkey.

In this research, both AHP, main criteria and sub-criteria weights prioritizing banks directly engagament with the performance based on their raw data. Study show that the higher the over all Profitability ratio, the higher the level of protection available to depositors.

It is not enough to evaluate the performance of banks with financial ratios, in addition, non-financial criteria such as customer satisfaction, service quality and etc. can be considered to get more realistic results. Moreover, the study can be expanded foreign banks for comparative analysis.

References

Akkoç S. and Vatansever K. (2013). Fuzzy Performance Evaluation with AHP and Topsis Methods: Evidence From Turkish Banking Sector After the Global Financial Crisis. Eurasian Journal of Business and Economics 6 (11), pp 53-74.

Amaratunga, D., Baldry, D. (2000). Performance evaluation in facilities management. *Proceedings of COBRA 2000*, Greenwich, UK.

Amile M, Sedaghat M and Poorhossein M. (2013). Performance Evaluation of Banks Using Fuzzy AHP and TOPSIS Case Study: State-Owned Banks, Partially Commercial and Commercial Banks In Iran. Caspian Journal of Applied Sciences Research 3, pp 128-138.

Balzentis A., Balzentis T. and Misiunas A. (2012). An Integrated Assessment Of Lithuanian Economic Sectors Based on Financial Ratios and Fuzzy MCDM Methods. Technological and Economic Development of Economy 18(1), pp 34–53.

Bassioni, H.A., Price, A.D.F. and Hassan, T.M. (2004). Performance Measurement in Construction Firms. Journal of Management in Engineering 20(2), pp 42–50.

Evangelidizs, K.(1992). Performance measured is performance gained. *The Treasurer,* Feb., 45–7.

Gundogdu, A. (2015). Measurement of Financial Performance Using TOPSIS Method for Foreign Banks of Established in Turkey Between 2003-2013 years." International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences 5(1), pp 137–147.

Islam S, Kabir G, Yesmin T.(2013). Integrating Analytic Hierarchy Process with TOPSIS Method for Performance Appraisal of Commercial Banks Under Fuzzy Environment. Studies in System Science 4, pp 57-70.

Kagioglou, M., Cooper, R. and Aouad, G. (2001.) Performance Management in Construction: A Conceptual Framework." Construction Management and Economics 19(1), pp 85–95.

Krishnan, M., Ramaswamy, V., Meyer, M.,Damien,P., (1999). Customer satisfaction for financial services: The role of products, services, and information technology, Management Science, 45, pp 1194-1209.

Lin, C.T., Lee, C. and Wu, C.S. (2009). Optimizing a Marketing Expert Decision Process for the Commercial Hotel. Expert Systems with Applications 36, pp 5613–5619.

Meade, L.M. A. (1996). Methodology for the Formulation of Agile Critical Business Process. (PhD Thesis, The University of Texas at Arlington).

Meade, L. M. and Sarkis, J. (1999). Analyzing Organizational Project Alternatives for Agile Manufacturing Processes - An analytical Network Approach. International Journal of Production Research 37, pp 241-261.

Onder, E., Tas, N. and Hepsen A. (2013). Performance Evaluation of Turkish Banks Using AHP and TOPSIS Methods. Journal of International Scientific Publication: Economy & Business, 7 (1), pp 470-503

Ozbek, A. (2015) Performance Analysis of Public Banks in Turkey. International Journal of Business Management and Economic Research(IJBMER), Vol. 6(3) pp 178-186

Saaty. T. L. and Penivati, K. 2008. Group decision making: Drawing out and reconciling Differences. RWS Publications, Pittsburgh, PA, USA

Saaty, T.L. (1980). The Analytic Hierarchy Process. McGraw-Hill, New York, USA

Saaty, T.L. (2009). Rank from Comparisons and From Ratings in the Analytic Hierarchy/Network Process. European Journal of Operational Research 168 (2), pp 557-570.

Secme Y., Bayrak A. and Kahraman C. (2009). Fuzzy Performance Evaluation in Turkish Banking Sector Using Analytic Hierarchy Process and TOPSIS. Expert System with Application 36, pp 102-113.

Suwignjo, P., Bititci, U.S. and Carrie A. S. (2000). Quantitative Models for Performance Measurement System. Int. J. Production Economics, 64, pp 231-241.

Toloie-Eshlaghy A, Ghafelehbashi S. and Alaghebandha M. (2011). An Investigation and Ranking Public And Commercial Islamic Banks Using Dimension of Service Quality (SERVQUAL) Based on TOPSIS Fuzzy Technique. Applied Mathematical Sciences 5(61), pp 3031 – 3049

Yayar R., Baykara H.V. (2012). An Implementation Upon Efficiency and Productivity of Participation Banks with TOPSIS Method. Business and Economics Research Journal 3(4) pp 21-42.

Yılmaz A.A. (2013). Bank Efficiency Analysis in Turkish Banking System. WEU International Academic Conference Proceedings Istanbul, Turkey, June 16-19, pp 112-121.

Zahedi, F. (1986). The Analytic Hierarchy Process-A Survey of the Method and its Applications. Interfaces, 16(4), pp 96-108

TÜRK HALK MÜZİĞİ FONETİK NOTASYON SİSTEMİ ALFABE VERİTABANI/THMFNS AV: URFA YÖRESİ ÖRNEKLEMİ

Arş. Gör. Gonca Demir

İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Ses Eğitimi Bölümü

gnc.dmr@windowslive.com

Özet

Müzik türleri içerisindeki ayrıcalıklı yerini kaynağını yöresel ağız farklılıklarında bulan kişiliğinden alan, yarınları ağız farklılıklarından doğan tavrını korumasına ve değişime karşı direnebilmesine bağlı olan Türk halk müziği verimlerinde varlığını sürdüren yöresel ağız özelliklerinin dilbilimsel yasalara bağlı olarak ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı ölçütleri ekseninde Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ ile transkript edildiği, müzikolojik yasalara bağlı olarak ise etnomüzikolojide dilbilimsel yaklaşımlar-performans/icra gösterim teori ekseninde yapılanan sözel/sanatsal bir performans türü olarak tanımlanan türkülerin kuramsal/icrasal altyapısında varlığını sürdüren Türk halk müziği yöresel ağız özelliklerinin de Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ ile transkript edildiği, diğer dünya dillerinde de var olan bu gerçeğin yerel/evrensel standartlarca varlığı-kullanılabilirliği çeşitli alanlar üzerinde tescillenmiş olan Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA sesleri aracılığıyla notasyona aktarılarak aslına en uygun şekilde tekrar tekrar seslendirilebileceği dilbilimi-müzikoloji kaynak ve otoritelerince tespit edilerek onaylanmıştır.

Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi/THMFNS ulusal/uluslararası platformlardaki dilbilimsel/müzikbilimsel uygulamalara paralel bir uygulama başlatabilmek amacıyla İTÜ SBE Türk Müziği Programı yüksek lisans tezi kapsamında ilk temelleri atılan, İTÜ SBE Müzikoloji ve Müzik Teorisi Programı doktora tezi kapsamında geliştirilecek olan, ses bilgisi/şekil bilgisi/söz varlığı ölçütleri ekseninde yerel/evrensel ilintilerle birlikte Standart Türkiye Türkçesi/STT (bir toplulukta bölgeler üstü anlaşma aracı olarak tanınıp benimsenen, konuşulan lehçeler/ağızlar içerisinde yaygınlaşarak hâkim duruma geçen, dil türleri/kullanıldığı saha içerisinde en geniş işleve sahip olan yerel/sosyal tabakalara has izler taşımayan, ağızlar üstü/norm oluşturucu/varyasyon azaltıcı standart/prestij varyant/standart dil), Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ (Anadolu diyalektolojisi üzerine yapılan kapsamlı derleme çalışmaları aracılığıyla derlenen yöresel ağız metinlerinin kuramsal/icrasal altyapısında ses bilgisi/şekil bilgisi/söz varlığı ölçütleri ekseninde varlığını sürdüren yöresel ağız özelliklerini transkript edebilmek amacıyla kullanılan transkripsiyon işaretleri)-Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA (ses değerlerini uluslararası standartta yazıya dökebilme, tüm dillerdeki konuşma seslerini örnek bir biçimde kodlayabilme, dillerin doğru telaffuz edilmesini sağlayarak çok sayıda transkripsiyon sisteminin doğurduğu karışıklıkları önleyebilme, her bir ses için ayrı bir sembol geliştirebilme amacı ile işaret ve simgelerden oluşturulmuş standart alfabe türü) sesleri üzerinde yapılanan notasyon sistemi örneğidir.

1. Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu/ISSAS 17 kapsamında sunulacak olan bildiri aracılığıyla; sesbilimsel/müzikbilimsel yasalar ekseninde yapılanan metin/nota analiz özelliklerinin Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Alfabe Veritabanı/THMFNS AV'na aktarım/adaptasyon süreçleri Urfa yöresi örneklemi üzerinden gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Standart Türkiye Türkçesi/STT, Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ, Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA, Urfa/Kerkük/Talâffer Ağızları/UKTA, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Alfabe Veritabanı/THMFNS AV.

TURKISH FOLK MUSIC PHONETIC NOTATION SYSTEM ALPHABET DATABASE/TFMPNS AD: URFA REGION SAMPLE

Abstract

Turkish folk music has a priviliged place in music types due to regional dialect varieties. The future of Turkish folk music depends on protection of its attitude originating from dialect differences and its resistance against change. Turkish folk music regional dialect properties are transcripted by Turkish Linguistic Instituition Transcription Signs/TLITS depending on linguistic laws in axis of phonetics, morphology and parole existence. On the other hand, depending on musicological laws, regional dialect properties of Turkish folk music which is a verbal/artistic performance type structured in axis of linguistic approaches in ethnomusicology-performance/display theory are also transcripted by Turkish Linguistic Institution Transcription Signs/TLITS. It is determined and approved by linguistic/musicology source and authotrities that this reality which is also present in other world languages can be transferred to notation and vocalized again and again in accordance with its original through International Phonetic Alphabet/IPA existence and usability of which have been registered by local and universal standards through the notification that will be submitted.

Turkish Folk Music Phonetic Notation System/TFMPNS is a notation system example which aims to initiate a parallel application to the national/international linguistic/musicological application foundations of which were laid under the scope of ITU ISS Turkish Music Program post graduation thesis, which will be developed under the scope of ITU ISS Musicology and Music Theory Program doctorate thesis, which is configured in phonetics/morphology/vocabulary axis of together with traditional/international attachments based on Standard Turkey Turkish/STT (the standard language/standard variant which is recognized and adopted in a community as a means of agreements among the regions, gains dominant position by becoming widespread spoken dialects and has a large function among language types and usage areas is in a position of means of communication among speakers of different dialects)-Turkish Linguistic Institution Transcription Signs/TLITS (transcription marks used to transcribe local oral features existing on the axis of phonetics/morphology/lexicon criteria and theoretical/performance infrastructure of local oral texts, which is collected through the comprehensive compilation work on Anatolian dialectology)-International Phonetic Alphabet/IPA (standard alphabet type consisting of signs and symbols which is developed with the aim of redacting sound values in international standards, encoding speech sounds of all languages in an exemplary manner, preventing confusion engendered with numerous transcription system by providing correct pronunciation of languages and developing a separate symbol for each sound) sounds.

Through this announcement which is to be presented within the scope of 1st International Symposium of Silkroad Academic Studies/ISSAS 17; transmission/adaptation process of text/note analysis features structured in phonological/musicological legislation axis to Turkish Folk Music Phonetic Notation System Alphabet Database/TFMPNS AD will be carried out through case of Urfa region sample.

Key Words: Standart Turkey Turkish/STT, Turkish Linguistic Institution Transcription Signs/TLITS, International Phonetic Alphabet/IPA, Urfa/Kerkuk/Talaffer Dialects/UKTD, Turkish Folk Music Phonetic Notation System Alphabet Database/TFMPNS AD.

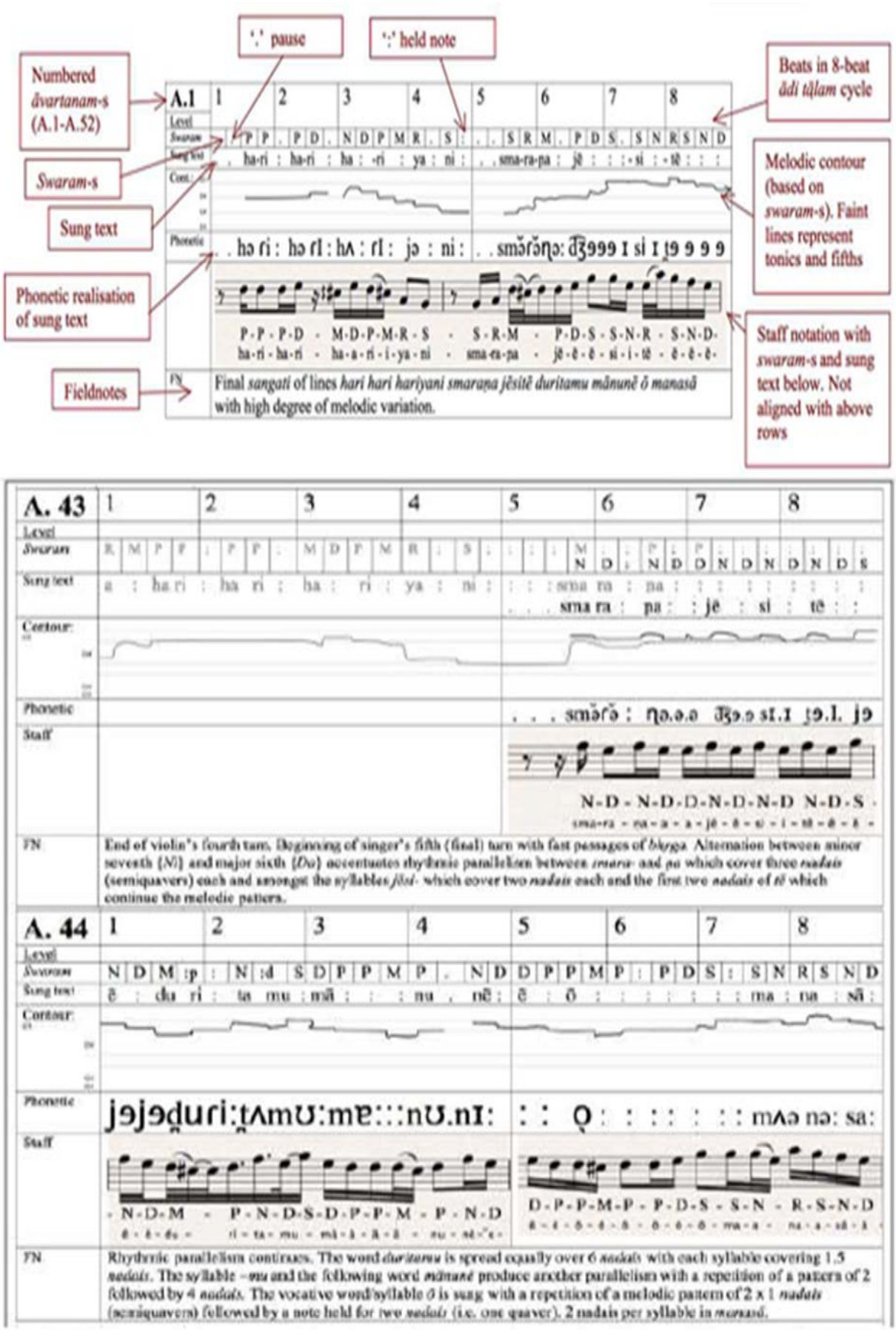
Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Veritabanı/THMFNS V

Müzik türleri içerisindeki ayrıcalıklı yerini kaynağını yöresel ağız farklılıklarında bulan kişiliğinden alan, yarınları ağız farklılıklarından doğan tavrını korumasına ve değişime karşı direnebilmesine bağlı olan Türk halk müziği verimlerinde varlığını sürdüren yöresel ağız özelliklerinin dilbilimsel yasalara bağlı olarak ses bilgisi/şekil bilgisi/söz varlığı ölçütleri ekseninde Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ ile transkript edildiği, müzikolojik yasalara bağlı olarak ise etnomüzikolojide dilbilimsel yaklaşımlar-performans/icra gösterim teori ekseninde yapılanan sözel/sanatsal bir performans türü olarak tanımlanan türkülerin kuramsal/icrasal altyapısında varlığını sürdüren Türk halk müziği yöresel ağız özelliklerinin de Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ ile transkript edildiği, diğer dünya dillerinde de var olan bu gerçeğin yerel/evrensel

standartlarca varlığı/kullanılabilirliği çeşitli alanlar üzerinde tescillenmiş olan Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA sesleri aracılığıyla notasyona aktarılarak aslına en uygun şekilde tekrar tekrar seslendirilebileceği dilbilimi/müzikoloji kaynak ve otoritelerince tespit edilerek onaylanmıştır (Radhakrishnan, 2011: 422-463).

Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi/THMFNS; ulusal/uluslararası platformlardaki uygulamalara paralel bir uygulama başlatabilmek amacıyla İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Programı yüksek lisans tezi kapsamında önerilen, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzikoloji ve Müzik Teorisi Programı doktora tezi kapsamında geliştirilecek olan, sesbilgisi/şekil bilgisi/söz varlığı ölçütleri ekseninde yerel/evrensel ilintilerle birlikte Standart Türkiye Türkçesi/STT (bir toplulukta bölgeler üstü anlaşma aracı olarak tanınıp benimsenen, konuşulan lehçeler/ağızlar içerisinde yaygınlaşarak hâkim duruma geçen, dil türleri/kullanıldığı saha içerisinde en geniş işleve sahip olan yerel/sosyal tabakalara has izler taşımayan, ağızlar üstü/norm oluşturucu/varyasyon azaltıcı standart/prestij varyant/standart dil: Demir, 2002/4: 105-116), Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ (Anadolu diyalektolojisi üzerine yapılan kapsamlı derleme çalışmaları aracılığıyla derlenen yöresel ağız metinlerinin kuramsal/icrasal altyapısında ses bilgisi/şekil bilgisi/söz varlığı ölçütleri ekseninde varlığını sürdüren yöresel ağız özelliklerini transkript edebilmek amacıyla kullanılan transkripsiyon işaretleri: TDK, 1945: 4-16) ve Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA (ses değerlerini uluslararası standartta yazıya dökebilme, tüm dillerdeki konuşma seslerini örnek bir biçimde kodlayabilme, dillerin doğru telaffuz edilmesini sağlayarak çok sayıda transkripsiyon sisteminin doğurduğu karışıklıkları önleyebilme, her bir ses için ayrı bir sembol geliştirebilme amacı ile işaret ve simgelerden oluşturulmuş standart alfabe türü: IPA, 1999) sesleri ekseninde yapılanan fonetik notasyon sistemi örneğidir (Demir, 2011).

Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Veritabanı/THMFNS V; Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Alfabe Veritabanı/THMFNS AV & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Ses Veritabanı/THMFNS SV & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sözlük Veritabanı/THMFNS SzV & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Eser Veritabanı/THMFNS EV & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonotaktik Olasılık Hesaplayıcı Veritabanı/THMFNS FOHV & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonetik Terapi Uygulamaları/THMFNS FTU & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonotaktik Farkındalık Yetileri Gelişim Süreçleri/THMFNS FFYGS & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi İşitsel Ayırt Etme Testi/THMFNS İAT & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Artikülâsyon Testi/THMFNS AT & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sesçil Çözümleme Testi/THMFNS SÇT & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sesbilgisel-Şekilbilgisel-Sözvarlıksal Ölçütleri Belirleme Testi/THMFNS SŞSÖBT vb gibi verileri de bünyesinde barındırmaktadır (Bkz Şekil 1-2 & Tablo 1-2-3).

Şekil 1. Müzikolinguistik yetileri grafik/çizelge/diyagram örneklemi (Radhakrishnan, 2011: 423-463)

Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Alfabe Veritabanı/THMFNS AV

Standart Türkiye Türkçesi/STT: ünlü özellikleri (Türkçe'de ı sesi dışında kalan bütün ünlüler normal uzunluğa sahip ünlülerdir. Türkçe'nin bu özelliği alınma kelimeleri de etkilemiştir. Urfa Ağzı/UA'nda da tüm Doğu Anadolu Ağızları/DAA'nda olduğu gibi alınma kelimelerdeki uzun ünlüler sistemli bir şekilde kısalarak normal uzunluktaki ünlülere dönüşmüştür: ḥāl>ḥal "hal, durum", maḫmūr>maḫmur "uykulu, sersem". Tekil ikinci şahıs eki olan n sesinin Urfa Ağzı/UA'nda y sesine dönüşmesi ve bazen bu y sesinin de düşmesi sonucu kelime sonundaki i sesinin uzun seslendirildiği görülmüştür: ettin>ettiy>ettī "ettin". Urfa ağzında o, ö ünlüleri Türkçe'nin genel kuralına uygun olarak yalnızca birinci hecede bulunmaktadır. Urfa Halk Ağzı'UHA'nda kullanılmayan şimdiki zaman -yor eki bu kuralı bozarak her iki biçimde halk ağzında da kullanılmaya başlamıştır: gidĭyor, gĭdiy "gidiyor". Urfa Ağzı/UA'ndaki ünlüler süreklilik bakımından ne kısa ne de uzun olan normal uzunluktaki ünlülerdir. Arapça ve Farsça'dan dilimize geçmiş olan alınma kelimelere ait uzun ünlüler ʿāşık ve yār kelimeleri dışında çok defa normalleştirilmiştir: ḳādir>ḳadĭr "kadir", erbāb>erbab "erbap", ḥammām>ḥemam "hamam". Ancak ses düşmesi veya kaynaşması sonucunda ortaya çıkan uzun i ile divan şiiri biçiminde yazılmış şiirlerde bulunan alınma kelimelerdeki uzun i seslendirme sırasında uzunluklarını korumuştur. Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan a, e, ı, i, o, ö, u, ü seslerine ek olarak i, u, ü seslerinin e'ye kaçan dar, düz, yarı yuvarlak ve kapalı şekilleri olan â, ā, ė, ī, ĭ, ô, ŭ, ŭ sesleri tespit edilmiştir)-ünsüz özellikleri (Urfa Ağzı/UA'nda j sesi bulunmamaktadır. Eski Anadolu Türkçesi/EAT'nde olduğu gibi bu ses yalnızca alınma kelimelerde görülmektedir. Derleme süreçlerinde yalnızca c>j değişmesi sonucu biçimlenmiş olan vicdan>vijdan sözcüğü tespit edilmiştir. Alınma kelimelerdeki ɔ hemze (ʾ), zel (z̲), se (s̲), sad (ṣ), dad (ż), tı (ṭ), zı (ẓ) ünsüzleri ses değeri bakımından Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde olduğu gibi Urfa Ağzı/UA'nda da tamamı ile Türkçeleşmiş, ayın ve ḥ sesleri asli özelliklerini çoğunlukla korumuştur. Kelime başında bulunmayan sesler bakımından Urfa Ağzı/UA Türkçe'nin genel kurallarına bağlılık göstermektedir. Türkçe'de genellikle kelime ve hece sonunda bulunmayan b, c, d, g, ġ seslerinin Urfa Ağzı'UA'nda bu kuralı bozduğu görülmektedir. Bunlardan b, d, ġ sesleri kebāb>kebab "kebap", ʿaceb>ʿaceb "acep", kemend>kemend "kement", sened>sened "senet" vb yabancı asıllı kelimelerde, c ve ġ sesleri ise hem daġ>daġ "yara", çok>çoġ "çok" vb Türkçe kelimelerde hem de ḫarāc>ḫerac "haraç", ʿilāc>ʿilac "ilaç" vb alınma kelimelerin sonunda görülmektedirler. Eski Türkçe/ET'de kelime ve hece sonunda kullanılan ġ sesi Batı Türkçesi/BT dışında kalan Türk şivelerinin bazılarında da varlığını sürdürmektedir. Bu durum Urfa Ağzı/UA'nda yaygınlık gösteren ve kesinlik kazanmış bir kural değildir. Sonu tonlu ünsüzlerle biten alınma kelimelerde bu seslerin tonsuzlaştırıldığı da görülmüştür: maḳṣūd>maḫsut "maksat", mektūb>mektĭp "mektup", ġarīb>ġerip "garip", ʿaceb>ʿacep "acep, acaba". Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan b, c, ç, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z seslerine ek olarak ġ, ḥ, ḫ, ḳ, k', ʿ ayın, ˘ yumuşak ayın, ʾ hemze sesleri ve ¶ bağlama işareti tespit edilmiştir)-standart transkripsiyon/çeviriyazım özellikleri (1967-1987 yılları arasında musiki meclislerinde canlı olarak kaydedilmiş müzikler ile taş plak kayıtları çerçevesinde derlenmiş olan ezgili manzum halk edebiyatı ürünlerinin ve bir kısmı TRT Türk halk müziği repertuarına aktarılan Urfa yöresinde çalınıp/söylenen 128 adet Türk halk müziği edebi/müzikal metninin transkript edilmesinde kullanılan standart çeviriyazı işaretleri tür ve biçimleri: <a>: düz, geniş, kalın türden olan, Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan, adam, zaman, paşa, masa vb kelimelerdeki normal a sesidir. <e>: düz, geniş, ince türden olan, Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan, ezme, gezme, seccade vb. kelimelerdeki normal e sesidir. <ı>: düz, dar, kalın türden olan, Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan, ılık, bıçak, bacı vb. kelimelerdeki normal ı sesidir. <i>: düz, dar, ince türden olan, Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan, ile, bir, bekçi vb. kelimelerdeki normal i sesidir. <o>: yuvarlak, geniş, kalın türden olan, Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan, oya, boya, depo vb. kelimelerdeki normal o sesidir. <ö>: yuvarlak, geniş, ince türden olan, Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan, ördek, göz vb. kelimelerdeki normal ö sesidir. <u>: yuvarlak, dar, kalın türden olan, Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan, uzun, yuva, kuzu vb. kelimelerdeki normal u sesidir. <ü>: yuvarlak, dar, ince türden olan, Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan, üşümek, gönül, üzüntü vb. kelimelerdeki normal ü sesidir. <b>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal b sesidir. <c>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal c sesidir. Bu ses bir özel ad olan cabur kelimesi dışında türkü metinlerinde kelime başında görülmemiştir. Türkü metinlerinde olduğu gibi Urfa Halk Ağzı/UHA'nda da ancak yabancı asıllı kelimelerin başında bulunmaktadır. <ç>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal ç sesidir. <d>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal d sesidir.

<f>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal f sesidir. <g>: tonlu, ön damak-dil ortası, patlayıcı türden olan, Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal g sesidir. <ğ>: kelime başında bulunmayan, kelime içinde az görülen, Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal ğ sesidir. Kelime sonunda yer alan k sesi iki ünlü arasında İstanbul Türkçesi/İT'nde ğ'ya dönüşmesine karşın Urfa Ağzı/UA'nda g'ye dönüşmüştür: melek>melegĩ, yelek>yėlegĩ. <h>: tonsuz, yarı açık-açık, gırtlak, sızıcı türden olan, Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal h sesidir. <j>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal j sesidir. Urfa Ağzı/UA'nda bulunmamaktadır. <k>: tonsuz, ön damak-dil ortası, patlayıcı türden olan, Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal k sesidir. <l>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal l sesidir. Yazı dilinde olduğu gibi Urfa Ağzı/UA'nda da kelime başında bulunmamaktadır: le, ley, li, lo, lolo vb gibi aynı kökten gelen kelimeler tespit edilmiştir. Bu kelimeler konuşmada seslenme edatı ve müzikte terennüm fonksiyonu taşıyan kelimelerdir. <m>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal m sesidir. Bu ses Türkçe'de olduğu gibi Urfa Ağzı/UA'nda da alınma kelimelerin dışında ancak ses ve tabiat taklidi kelimelerde görülmektedir. Başında m sesi bulunan yalnızca birkaç Türkçe kelime tespit edilmiştir: mıngır "şıngır mıngır", memelĩ, mor, men. <n>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal n sesidir. <p>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal p sesidir. <r>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal r sesidir. <s>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal s sesidir. <ş>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal ş sesidir. <t>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal t sesidir. <v>: b>v değişikliği sonucu ortaya çıkmış olan, Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal v sesidir. ver- ile aslında ur- olup da sonradan vur- şekline dönüşen kelimeler dışında Türkçe kelimelerin başında görülmemiştir. Urfa Ağzı/UA'nda vur- fiilinin ur- biçiminde kullanıldığı da görülmüştür. <y>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal y sesidir. <z>: Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde bulunan normal z sesidir. z sesi ile başlayan Türkçe kelimeye rastlanmamıştır. Bu ses Urfa Halk Ağzı/UHA'nda da alınma, ses taklidi ve yakıştırma kelimelerinin başında bulunmaktadır: zingillenmek, zonklamak)-sözlük örneklemleri (ada, ah, alma, altıparlar, amayın, anın, annam, baboş, bacı, bade, badiya,bal, bar, barı, burma, cam, cahal, cem, celal, cellad, cevahir, cevher, civan, çadır, çara, çarşı, çarşaf, çavdar, çay, çember, çoban, daha, dal, dam, dambıra, dar, darı, daş, eda, efe, eger, ehl, ela, elek, elem, embiya, fadile, fam, fayda, feda, fener, fermen, feyz, fırsat, gem, genc, gerek, gerdan, giriftar, gög, gögercin, hal, hanım, hasta, havar, havayı, hem, hemen, henüz, iç, ilan, iken, ince, insan, iman, ism, kebat, kemend, kenar, keklik, keşkül, kiraz, köşk, köv, küvre, lal, lale, lebze, lolo, lutf, madam, mavı, mavzer, maya, meclis, meded, men, meme, merhem, mıraz, minnara, mövla, naçar, namus, nar, naz, neva, nesib, nezir, nice, nişanlı, niye, od, oda, of, ora, ot, orman, oy, ön, ördeg, övle, öyle, öz, pek, pembe, pencere, polat, pınar, pür, rabab, razı, reng, sabır, sade, salaca, saman, sank, savfet, saz, sekran, sekzen, şad, şalvar, şarkı, şaş, şems, şıngır, şivan, talan, tane, tambır, tebib, temkin, ten, ter, tez, top, töbe, turıncı, tüfeng, tüken, tür, tüy, uc, ulı, urfa, uy, uzın, üç, üreg, üskek, üst, üz, vala, vallah, vasf, vasl, vay, verem, viran, yad, yalan, yaldad, yalınız, yaman, zahar, zalım, zapt, zay, zehir) (Özbek, 2010: xviii-96, 97-112, 113-253, 254-336).

Urfa/Kerkük/Tallâfer Ağızları Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/UKTA TDKÇYİ: ağız/şive/lehçe özellikleri (Türkiye Türkçesi Ağızları/TTA tasnifleri: Urfa Merkez Ağzı/UMA tasnif ölçütleri: yerleşim birimi/coğrafi yön/bölge/boy-soy-oymak adları ve dil özellikleri: F. Leyla Karahan & E. Piet Kral tasnifi: Doğu Grubu Ağızları/DGA: I. grup: Urfa -Birecik ve Halfeti hariç-: Urfa Kerkük Talâffer Ağızları/UKTA dilbilimsel temas bölgeleri: Irak Türkmen coğrafyasında yer alan Kerkük/Telâffer ağızları ile Anadolu'nun güneydoğu bölgesinde yer alan ağız özellikleri: Eski Anadolu Türkçesi/EAT ve Oğuzca Azerî Türkçesi/OAT güneybatı kolu yerel/yöresel söyleyiş tür ve biçimleri: Güneydoğu Anadolu Ağızları/GAA içerisinde yer alan Gaziantep/Adıyaman/Diyarbakır/Mardin vb merkez ağzı özelliklerinden ayrılan sesbilgisi/şekilbilgisi/sözvarlığı özellikleri)-yerel transkripsiyon/çeviriyazı özellikleri (1967-1987 yılları arasında musiki meclislerinde canlı olarak kaydedilmiş müzikler ile taş plak kayıtları çerçevesinde derlenmiş olan ezgili manzum halk edebiyatı ürünlerinin ve bir kısmı TRT Türk halk müziği repertuarına aktarılan Urfa yöresinde çalınıp/söylenen 128 adet Türk halk müziği edebi/müzikal metninin transkript edilmesinde kullanılan yerel çeviriyazı işaretleri tür ve biçimleri: <â>: ince a sesidir: kâr, kâtip, kâkül. <ā>: daha çok alınma sözcüklerde bulunan normalden biraz uzun a sesidir: zālim, ḥavāle. <ė>: düz, geniş, kapalı türden olan, Türkiye Türkçesi/TT konuşma dilinde bulunan fakat yazı dilinde kullanılmayan kapalı e sesidir: il>ėl>el, itme>ètme>etme, gice>gėce>gece, dirler>dėrler>derler, nire>nėre>nere örneklerinde görüldüğü gibi

Osmanlıcanın sonuna doğru i>ė>e yönünde e olma eğilimine giren, i ünlüsünün ė aşamasında kalıplaşmış biçimi olan kapalı e Urfa ağzında sıklıkla kullanılan ünlülerden biridir. i ünlüsüne yakınlığı dolayısıyla yanındaki açık ünlüyü kapalı ünlüye dönüştürme eğiliminde olan y ünsüzü Urfa ağzında ė ünlüsünü açık e ünlüsüne tercih etmektedir: giy>gėy, sabreyle>sabrėyle, aney (ana+ey)>anė "anacığım", ley>lė. Bu oluşum yalnızca Urfa Ağzı/UA, Azerî Türkçesi/AT ve Irak Türkmen Türkçesi/ITT'nin bir özelliği olmayıp Türkçe'nin Anadolu'da görülen genel eğilimidir. <ġ>: Arap alfabesinin غ (gayın) sesine yakın bir arka damak ünsüzüdür. Aslında ġ olan ve kuvvetli bir ğı sesi veren bu ünsüz Türkiye Türkçesi/TT'nde kelime başında genellikle ġazāl>gazal "ceylân", ġazel>gazel "şiir biçimi", ġufrān>gufran "affetme", ġurbet>gurbet "gariplik" örneklerinde olduğu gibi g sesine dönüşmüştür. Kelime içinde ve sonunda ise aġaç>ağaç, oğlaḳ>oğlak, saġ>sağ, aġ>ağ, daġ>dağ >dā örneklerinde görüldüğü gibi hafifleşerek belirsiz bir hale gelmiş olmasına rağmen bugün Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile Azerî sahasında eski şeklini korumaktadır: ġazel>ġezel "gazel, şiir biçimi", ġāfil>ġafil "dalgın", ġamze>ġemze "süzgün bakış", aġaç, daġ. <ḥ>: Arap alfabesinin ح (ha) sesine eş, gırtlakta biçimlenen nefesli h ünsüzüdür. Alfabemizde ve Türkçe kelimelerde bulunmayan, söylenişi de Türk hançeresine uygun olmayan, Arapça kelimelerde bulunup Arap alfabesinin ح harfiyle, yazı dilimizde h harfiyle gösterilip o şekilde seslendirilen, sert, nefesli bir h ünsüzüdür. Türk yazı dilinde h'ya dönmesine rağmen Güneydoğu Anadolu İlleri Ağzı/GAİA'nda aslını korumaktadır. Daha çok Arapça'dan dilimize geçmiş kelimelerde bulunan bu ses Urfa Ağzı/UA'nda aslına uygun şekilde seslendirilmektedir: ḥasret>ḥesret "özlem", ḥarām>ḥeram "yasak şey". Türkçe olmayan ancak Arap dili etkisiyle bölge ağzına girmiş olan bu yabancı sesin bilinçsizce kullanımı sonucu aslında bulunmayan kelimelerde bile kullanılmasına yol açmıştır: hefte>ḥefta "hafta", ḳahve>ḳeḥve "kahve", ayva>ḥeyva "ayva". <ẖ>: Eski Türkçe'deki ḳ sesinden gelen, Arap alfabesinin خ (hı) sesine eş, hırıltılı bir h sesi, art damak ünsüzüdür. Konuşma dilinde olduğu halde alfabede bulunmayan, yazı dilimizde alfabenin h harfi ile, Osmanlı alfabesinde خ harfi ile gösterilen, boğazın derinliklerinden gelen hırıltılı, tonlu bir orta damak ünsüzüdür. Urfa Ağzı/UA kelime içinde ve kelime sonunda eskiden beri geniş bir ḫ eğilimi içindedir. Bu ses Türkçe kelimelerdeki ḳ sesinin tonlulaşmış şeklidir. Azerî Ağzı/AA ile Anadolu Ağızları/AA arasındaki önemli ortak seslerden biridir: ḫanım "hanım", ayrılıḫ "ayrılık", yoḫsıllıḫ "yoksulluk. Urfa Ağzı/UA'nda kelime sonundaki ḫ ünsüzü iki ünlü arasında ġ ünsüzüne dönmektedir: yanaḫ/yanaġida "yanağında", narlıḫ>narlıġa "narlığa", varlıḫ>varlıġa "varlığa", darlıḫ>darlıġa "darlığa", yazıḫ>yazığ¶oldı, çoḫ>çoġ¶egledîm. Bir kelime ile örneklenebilecek önemli tespitlerden biri de ḫ sesinin Urfa'da bazı ağızlarda ḥ ile seslendirilmesidir: ḫarāc>ḥerac "haraç". <ĭ>: kısa ve yerine göre vurgusuz, boğaz gerisinde seslendirilen ve ė sesine doğru kaçan, i/ė arası i sesine göre daha kalın bir ünlüdür: ĭsterem "isterim", berĭ "beri", evlerĭnĭn "evlerinin", ėndĭrĭr "indirir", gelmedĭ "gelmedi". Bu ünlü aslında konuşma dilinde özellikle birinci hecenin dışında tüm Anadolu'da kullanılan bir sestir. "gitti" sözcüğü seslendirilirken çıkan ikinci i sesi birinci ile aynı nitelikte değildir. İkinci hecedeki i sesi bu sestir. <ī>: daha çok alınma sözcüklerde bulunan, normalden biraz uzun i sesidir. i ünlüsünün normalden biraz uzun biçimidir. Kelime sonundaki tekil 2. şahıs eki ile tekil 2. şahıs iyelik eki olan y ünsüzünün düşmesi sonucu Urfa'da bazı ağızlarda ortaya çıkmaktadır: seninñ>seniy>senī "senin", ettiñ>ėttiy>ettī "ettin". <ḳ>: ince ya da kalın ünlülerle hece kuran, normal k'dan daha arkada teşekkül eden, patlayıcı ve kalın olan bir art damak ünsüzüdür. Yazı dilindeki kalın k (ka) ünsüzüne yakın olup, damağın biraz daha arkasından çıkarılan patlayıcı ve kalın türden tonsuz bir art damak ünsüzüdür: ḳara "kara", ḳaçaḫ "kaçalım", uyḳıda "uykuda", daracıḳ "daracık". Urfa ağzında ḳ ünsüzünün ince ünlülerle bile kalın seslendirildiği de görülmektedir: ḳelem "kalem", reḳḳem "rakam", ḳeder "kadar", ḳeḥve "kahve", ḳedem "kadem", firḳet "firkat", ḳelb "kalp", ḳeda "kada, kaza", ḳerĭş "karış". <k'>: yh sesini veren Azeri ünsüzüdür: tek' "teyh". <ô>: kalın ve yarı dar ö (ya da ince, yarı dar o) sesidir: Kôroğlu "Köroğlu". <ŭ>: u ile ı arası, daha çok ı'ya doğru kaçan, kalın, yarı dar-yuvarlak bir ünlüdür. Bazı kelimeler yörede hem ŭ hem de ı'lı seslendirilmektedir: bozılmış/bozŭlmış, boynŭmda/boynımda. Bu ünlü de Urfa Ağzı/UA'nda kelime başında görülmemiştir. <ŭ̈>: ü ile ė arasında boğaz gerisinde seslendirilen ve ė sesine kaçan, ü sesine göre daha kalın yarı dar-yuvarlak bir ünlüdür: düştŭ̈, bugŭ̈n. Urfa Ağzı/UA'nda birinci hece dışında yuvarlak ünlü bulunmadığı için ü yerine yaygın olarak ĭ ünlüsü kullanılmaktadır: çöktĭ "çöktü", düştĭ "düştü", göynĭm "gönlüm". Yuvarlaklaşmaya doğru gidiş dönemi yaşayan Urfa Ağzı/UA'nda ĭ ünlüsü yerine ŭ̈, ü ünlülerinin de kullanıldığını görülmektedir: gözlĭ/gözlŭ̈, bürĭdĭ/bürŭ̈dŭ̈. <ñ>: Urfa Ağzı/UA'nda ñ "nazal n" denilen geniz ünsüzü bulunmamaktadır. Bünyesinde eskiden bu ünsüzü taşıyan kelimelerde bu ses ng, g, n, v, y seslerine dönmüştür: yeñi>yėngĭ, deñiz>dengĭz, öñ>ög, kaçırırsıñ>ċaçırırsın, yalıñız>yalavız, baña>biye, saña>siye, pıñar>piyar,

babañ>babay. <ʿ>: Arap alfabesinin ع (ayn) sesine eş gırtlak ünsüzüdür. Türkiye Türkçesi/TT yazı dilinde kullanılmayan, Arap asıllı olup Arapçada ع işareti ile karşılanan bu gırtlak ünsüzü Urfa Ağzı/UA'nda kelime başında varlığını korumaktadır: ʿaşḳ>ʿaşḳ, ʿattār>ʻettar "aktar", ʿilāc>ʿilac "ilaç", ʿarab>ʿarab "arap", ʿasker>ʿesker "asker", ʿirfān>ʿirfan "irfan". Kelime içinde ve sonunda da bazen aslını korumaktadır: maʿāṣī>meʿasi "günahkâr". Bazen de ḥ ünsüzüne dönüşmektedir: maʿşer>meḥşer "maşer", tāliʿ>taliḥ "şans". Urfa Ağzı/UA'nda ayın sesinin kelime içinde ağızdan ağza farklı seslendirildiği de görülmektedir. Bazı ağızlarda aslını korumaktadır: miʿde>meʿde "mide". Bazı ağızlarda ise ˆ (yumuşak ayın) sesine dönüşmektedir: miʿde>meˆde "mide". Başlarında ayın sesi bulunmayan bazı kelimelerin Urfa'da bazı ağızlarda bu ses varmış gibi seslendirildiği de görülmektedir: aḥvāl>ʿeḥvāl "ahval", aḥbāb>ʿeḥbap "ahbap". Hatta bazı ağızlarda Türkçe kelimelerin bile başına getirilmektedir: araba>ʿeraba. Aslında hemze olan sesi Urfa'da ayın veya yumuşak ayın gibi seslendiren ağızlar da vardır: meʿmūr>meʿmur/meˆmur "memur". <ʾ>: Arap alfabesinin ء (hemze) sesine eş bir sestir. Alınma kelimelerdeki hemze divan şiiri biçiminde yazılmış şiirlerin okunuşunda varlığını korumaktadır: meʾyūs>meʾyūs "ümitsiz". Kelime içinde bazen y sesine dönmektedir: māʾil>mayil "düşkün", daʾima>dayma "daima", faʾide>fayda "fayda". Bazen v sesine dönmektedir: suʾal>suval "sual, sorma", bazen ˆ (yumuşak ayın) biçiminde seslendirilmektedir: meʾmūr>meˆmūr "memur", bazen de düşmektedir: teʾsir>tesïr "tesir". Kelime sonunda daima düşmektedir: enbiyaʾ>embiya "enbiya". <¶>: bağlama işaretidir) (Özbek, 2010: xviii-96, 97-112, 113-253, 254-336).

Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: IPA oluşum/gelişim süreçleri (ses değerlerini uluslararası standartta yazıya dökebilme amacıyla oluşturulan sembolik yazı türüdür. Sesleri kağıt üzerinde gösterebilme, tüm dillerdeki konuşma seslerini örnek bir biçimde kodlayabilme, dillerin doğru telaffuz edilmesini sağlayarak tutarsız ve keyfi yazımlarla çok sayıda transkripsiyon sisteminin doğurduğu karışıklıkları önleyebilme, her ses için ayrı bir sembol geliştirebilme amacı ile işaret ve simgelerden oluşturulmuş standart alfabe türüdür. Tasarım süreçlerinde temel olarak Latin harfleri kullanılmış başka alfabelerden alınmış harfler ise Latin harflerine uyacak bir biçimde değiştirilmiştir. Ses ile harf birbirine karıştırılmaması gereken iki kavram olarak kabul edilmiştir. Sesleri yazıda görünür hale getiren harfler ile dillerdeki bütün sesleri karşılamanın mümkün olmadığını kabullenen fonetik uzmanları dünyadaki bütün sesleri karşılayabilme amacıyla evrensel bir fonetik alfabe meydana getirmişlerdir. Bilinen ilk Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA Isaac Pitman ve Alexander J. Ellis tarafından farklı dillerdeki farklı boğumlanma değerlerini bir dizi fonetik sembol ile sunabilmek amacıyla oluşturulan 1897 yılı fonetik alfabe uyarlamasıdır. Sembollerin seçimi mümkün olduğunca basite indirgenmiş, alfabe için Romen rakamları kullanılmış ve 1887-1888 yılında semboller listesinde bazı küçük değişiklikler yapılmıştır. 1890 yıllarında allofonik transkripsiyonlar, prozodik özellikler ve Arapça gibi dillere uyumluluk açısından alfabenin pusulasını genişletmek için bir dizi vurgu imi sağlamak amacıyla alfabeye daha fazla değişiklikler uygulanmıştır)-IPA fonolojik teorisi (1989 yılında Kiel'de yapılan bir anlaşmada derlenerek kurum şurası tarafından onaylanan değişimleri ve düzeltmeleri içeren, seslerdeki farklı kombinasyonlarla birlikte meydana gelen fonetik özellikleri vurgulayan, sesbilimin simgelenim sistemi teorilerini yansıtan, konuşmanın akustik bir sinyal olduğu gerçeğini bildiren, fonetik semboller için bilgisayar kodları ve pek çok kaynaktan derlenen ek semboller içeren, uluslararası platformda varlığı/kullanılabilirliği kanıtlanmış semboller takımına sahip olan, farklı dillerin sesletim özellikleriyle ilgilenen sesbilimciler, konuşma teknolojistleri, patolojistleri, fonolojistleri için önemli bir başvuru kaynağı olan bu fonetik alfabe dilbilim üzerine yapılan çalışmalarda dili kaydetmek, bir dilin fonetik özelliklerini analiz etmek, konuşma analizinde akustik şablonları göstermek, parçasal anlamda birbirine bağlı nota sistemi ve fiziksel konuşma olayı arasındaki ilişkiden doğan problemleri tartışmak için kullanılmaktadır)-IPA sesbirim/fonem ilkesi (dillerin fonetik ve fonolojik yapısını kaydetmek, telaffuz öğrenimine yardımcı olmak, fonetik transkripsiyonlar sağlamak ve pratik dilbilimsel ihtiyaçları karşılamak amacıyla oluşturulmuştur. Dünyadaki bütün dillerin olası seslerini gösteren bir dizi sembol kurulumundan oluşan, konuşma seslerinin simgelenimini, ses kalitesi farklılıklarını tarif eden bir dizi fonetik sembol ve vurgu imi kullanmaktadır)-IPA temel bölümleri (akciğersi ünsüzler-akciğersi olmayan ünsüzler-ünlüler-parçalarüstü ses birimler-ayırt ediciler-diğer semboller-vurgu imleri-Türkçe sesli ve sessiz harf tabloları yer almaktadır)-IPA sembol kurulumu (sessiz harfler: sesbilimciler vokal dizgenin anlamlı yerlerinde daralma ya da kısıtlama özelliği gösteren sessiz harfleri sözcükteki boğumlanma yerine bakarak sınıflandırmaktadır. IPA tablosunda sessiz harf sembolleri ve boğumlanma yerleri gösterilmiştir. Pulmonik olmayan sessiz harfler: sessiz harflerin akciğerden gelen hava ile

oluşturulduğunu ortaya koymaktadır. İşaretler: velarik hava akım sesleri hava basıncı esnasında değiştirilebilen kapalı bir boşluk oluşumunu içermektedir. Arka kapanma glotis ile değil dilin arka kısmının yumuşak damağa teması ile mümkün olmaktadır. Sesli harfler: hece köklerinde bulunan ve vokal dizgede sessiz harflerden daha az bir darlaşmaya maruz kaldıkları için sessiz harflerde olduğu gibi boğumlanma yerinin kolayca gösterilemediği sesler olarak nitelendirilmektedir. Parçalarüstü bölümler: ses seviyesi, ses yüksekliği, ses perdesindeki değişim, tonlama vb gibi ses değişimlerini tanımlamak için oluşturulmuştur. Vurgu imleri: küçük harf şeklinde sesli/sessiz harf sembollerine eklenen, anlamlarını farklı yollardan değiştiren diğer işaretlerdir. Bir sembol ve ona eklenen herhangi bir vurgu imi/imleri tek bir sembol olarak addedilmektedir. Diğer semboller: ana sessiz harf tablosunun yer ve usul şablonuna kolayca uymayan pek çok sessiz harf sembolünü içermektedir. Aynı anda iki boğumlanma noktası içeren tüm sessiz harfler bağlantı çizgisi [‿] ile birleştirerek yazılmaktadır. IPA uzantıları/ext-Ipa grafiği: Uluslararası Klinik Fonetik ve Dilbilim İdari Komitesi tarafından dilbilimsel olmayan konuşma olaylarını ve olağan dışı patolojik konuşma özelliklerini transkripsiyon edebilmek için oluşturulmuştur. Konuşma patolojisi alanında yapılan klinik araştırma ve alıştırmalar özellikle bireyden kaynaklı farklı fonetik özelliklere bağlı olarak gelişen kişisel ses çıkarma özelliklerini, konuşmanın duygusal değişkenlerini, kazara oluşan akıcı olmayan yanlış boğumlanmaları tanımlamak amacıyla var olan simgelenim sistemine ilaveten ek bir fonetik simgelenim sistemine gereksinim duyulduğunu ortaya koymuştur)-IPA bilgisayar kodları (1989 Uluslararası Fonetik Kurumu Kiel Konvansiyonu'nda kurum alfabesinin düzenlemesi, bilgisayar kodlarının fonetik sembollere dönüştürme süreçleri, fonetik sembollerin bilgisayar gösterimleri konusunu aydınlatma temeli üzerine kurulmuştur)-IPA tabloları/sürümleri (1993-1996 sürümü: düzenli konuşma tablosu, 1993-1996 sürümü: numara tablosu, 1993 sürümü: X-SAMPA eşdeğerlilik tablosu, 1997 sürümü: ExtIPA düzensiz konuşma tablosu, 2002 sürümü: ExtIPA düzensiz konuşma tablosu, 2005 sürümü: düzenli konuşma tablosu, 2005 sürümü: numara tablosu, unicode karakter kodları, Türkçe sesli/sesiz harf tablosu yer almaktadır) (IPA, 1999: vii-viii, 3-17, 159-161, 186-188, 193-194).

Anadolu ve Rumeli Ağız Araştırmaları/ARAA'nda IPA kullanım künyeleri (Standart Türkiye Türkçesi/STT & Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA Karşılıkları: Erzurum İli Ağızları-Bolu Ağzı-Trabzon İli Ağızları-Gagavuz Türkçesi ve Ağızlarının Karşılaştırmalı Ses Bilgisi-Kahramanmaraş Merkez Ağzı-Hakas Türkçesi Ağızları-Kırım Türkçesi Ağızlarının Bugünkü Durumu-Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları)-yerel/evrensel transkripsiyon/çeviriyazı özellikleri (1967-1987 yılları arasında musiki meclislerinde canlı olarak kaydedilmiş müzikler ile taş plak kayıtları çerçevesinde derlenmiş olan ezgili manzum halk edebiyatı ürünlerinin ve bir kısmı TRT Türk halk müziği repertuarına aktarılan Urfa yöresinde çalınıp/söylenen 128 adet Türk halk müziği edebi/müzikal metninin transkript edilmesinde kullanılan yerel/evrensel çeviriyazı işaretleri tür ve biçimleri: <a>-<ɑ>: açık, arka, düz (postorsal) a sesidir. <e>-<ɛ>: yarı açık, ön, düz e sesidir. <ı>-<ɯ>: kapalı, arka, düz ı sesidir. <i>-<i>: kapalı, ön, düz i sesidir. <o>-<ɔ>: yarı açık, arka, yuvarlak o sesidir. <ö>-<œ>: yarı açık, ön, yuvarlak ö sesidir. <u>-<u>: kapalı, arka, yuvarlak u sesidir. <ü>-<y>: kapalı, ön, yuvarlak ü sesidir. <b>-<b>: tonlu, çift dudak, patlamalı b sesidir. <c>-<d͡ʒ>: tonlu, ön damak-diş eti yarı kapantılı ünsüz c sesidir. <ç>-<t͡ʃ>: tonsuz, ön damak-diş eti yarı kapantılı ç sesidir. <d>-<d>: tonlu, diş eti, patlamalı d sesidir. <f>-<f>: tonsuz, diş-dudak, sızıcı ünsüz f sesidir. <g>-<ɟ>: tonlu, ön damak, patlamalı g sesidir. <ğ>-<ɣ>: tonlu, arka damak, sızıcı ğ sesidir. <h>-<h>: tonsuz, gırtlak, sızıcı h sesidir. <j>-<ʒ>: tonlu, diş eti-ön damak, sızıcı j sesidir. <k>-<c>: tonsuz, ön damak, patlamalı k sesidir. <l>-<l>: tonlu, diş eti, yanal akıcı l sesidir. <m>-<m>: tonlu, çift dudak, genizli m sesidir. <n>-<n>: tonlu, diş eti, genizli n sesidir. <p>-<p>: tonsuz, çift dudak, patlamalı p sesidir. <r>-<ɾ>: tonlu, diş eti, tek vuruşlu (hafif titrek) r sesidir. <s> - <s> : tonsuz, diş eti, sızıcı s sesidir. <ş>-<ʃ>: tonsuz, diş eti-ön damak, sızıcı ş sesidir. <t>-<t>: tonsuz, diş eti, patlamalı t sesidir. <v>-<v>: tonlu, diş-dudak, sızıcı v sesidir. <y>-<j>: tonlu, ön damak, akıcı, yarı ünlü y sesidir. <z>-<z>: tonlu, diş eti, sızıcı z sesidir. <â>-<->: -. <ā>-<ɑː>: uzun a sesidir. <ė>- <e>: yarı kapalı, ön, düz e sesidir. <ġ>-<g>: tonlu, arka damak, patlamalı g sesidir. <ḥ>- <h̲>: tonsuz, yutak, sızıcı h sesidir. <h̲>- <χ>: tonsuz, küçük dil, sızıcı h sesidir. <ĭ>- <ŭ>: çok kısa ı sesidir. <ī>- <iː>: uzun i sesidir. <k̲>-<k>: tonsuz, arka damak, patlamalı k sesidir. <k'>- <->:-. <ô>-<ɵ>: yarı açık, orta, yuvarlak o sesidir. <ŭ>- <->:-. <ů>- <->:-. <ñ>-<ɲ>: tonlu, öndamak, genizli n sesidir. <ʿ>-<ʔ>: tonsuz, gırtlak, patlamalı ayn sesidir. <˘>-<˘>: çok kısa (diakritik) işaretidir. <ˌ>-<.>: hece durağı (kesme) işaretidir. <¶>-<‿>:

ulama (durak yok) işaretidir (Pekacar & Güner Dilek, 2009: 575-589) & (Pekacar & Güner Dilek, 2009: 135-150) & (Pekacar & Güner-Dilek, 2010: 181-202).

Türkiye Türkçesi Söyleyiş Sözlüğü/TTSS Sesbilim Abecesi: sözlük oluşum/gelişim süreçleri (ölçünlü söyleyişi özendirme ve her yönüyle sergileme görevini üstlenmiş pek çok toplumsal kurum için yol gösterici bir değer taşıyan, Türkiye Türkçesi'ndeki sözcüklerin ölçünlü söyleyişleri ile vurgularını göstermek amacıyla Standart Türkiye Türkçesi/STT ve Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA sembolleri ile transkript edilmiş olan, dijital ortamda pdf/word formatı Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi sayın Prof. Dr. Mehmet Ölmez aracılığıyla temin edilen sözlük türüdür. Türkiye Türkçesi'ndeki sözcüklerin ölçünlü söyleyişleri ile vurgularını göstermek amacıyla hazırlanmış olan bu çalışma Türkiye Türkçesi/TT seslerinin Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA sembol karşılıklarının özümsenmesinde ve yeni metinlerin transkript edilmesinde kılavuz görevini üstlenen bir kaynak niteliği taşımaktadır. Yaklaşık olarak 400 sayfadan oluşan sözlük IPA Turca: Kural Tabanlı Türkçe Fonetik Dönüştürücü Programı'na dâhil edilerek veritabanı kapasitesi genişletilmiştir. Program fonetik dönüştürme işlem süreçlerinde sözlükten istifade etmektedir)-sözlük fonolojik teorisi (ölçünlü/standart Türkçedeki ünlü ve ünsüzlerin bir bölümünün konuşma organlarındaki oluşum yerlerine göre değişkeleri/varyantları bulunduğu, anlam ayırt edici güçte olmayan bu değişkelerin dildeki dağılımlarının belirli olmasına rağmen kimi zaman birbirlerinin yerine kullanılabildiği, anlam farkı yaratmayan bu durumun ölçünlü söyleyişin dışında bir görünüm sergilediği vurgulayan bu eserde sesbilim abecesi alt başlığı adı altında Türkiye Türkçesi/TT'nde yer alan 29 harfin Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA karşılıklarını sunulmuştur. Sesbilim abecesi ile yazılmış olan sözcüklerin ölçünlü Türkçe'deki söyleyişlerini göstermektedir. Sözcük vurgusu vurgulanacak seslemden önce (') imi, uzun okunması gereken ünlüler (ː) imi, uzunluğun daha az olduğu durumlar için ise (·) imi kullanılmıştır. Kayan ünlülerde birinci ünlüden sonra kullanılan tek nokta ise ilk ünlüden ikinci ünlüye geçişte oluşan yarı uzunluğu göstermektedir)-sözlük örneklemleri (A: aba ɑ'bɑ, abacı ɑbɑ'ʤï, abacılık ɑbɑʤï'łïk, abadi ɑːbɑː'dI, abajur ɑbɑ'ʒʊɣ. B: baba bɑ'bɑ, babaanne bɑ'bɑːnnɛ, babacan bɑbɑ'ʤɑn, babacanlaşmak bɑbɑʤɑnłɑʃ'mɑk, babacanlık bɑbɑʤɑn'łïk. C: Ca 'ʤɑ, caba ʤɑ'bɑ, cabadan ʤɑbɑ'dɑn, cacık ʤɑ'ʤïk, cadaloz ʤɑdɑ'łɔẓ. Ç: çaba tʃɑ'bɑ, çabalamak tʃɑbɑła'mɑk, çabalayış tʃɑbɑła'jïʃ, çabucacık 'tʃɑbʊʤɑʤïk, çabucak 'tʃɑbʊʤɑk. D: da'dɑ, dadacı dɑdɑ'ʤï, dadacılık dɑdɑʤï'łïk, dadist dɑ'dIst, dadaizm dɑ'dɑ·Izm. E: ebabil ebɑː'bIl, ebat e'bɑt, ebced eb'ʤɛd, ebe e'bɛ, ebebulguru e'bɛbʊłgʊrʊ. F: fa 'fɑ, faal 'fɑːl, faaliyet fɑːlI'jɛt, fa anahtarı 'fɑ ɑnɑhtɑrï, fabrika fɑb'rIkɑ. G: gabardin gɑbɑr'dIn, gabari gɑbɑ'rI, gabi gɑ'biː, gabin gɑ'bIn, gabro 'gɑbrɔ. H: ha 'hɑ, habanera hɑbɑ·nɛrɑ, habaset hɑbɑː'sɛt, habbe hɑb'bɛ, haber hɑ'bɛɣ. I: ıcığı cıcığı, ï'ʤïː ʤïʤï'ïː, ığdır 'ïːdïɣ, ığıl 'ïːł, ığıl ığıl 'ïːł ïːł, ığrıp ïː'rïp. İ: iade i·ɑ'dɛ, iadeli i·ɑdɛ'lI, iane i·ɑ'nɛ, iare i·ɑ'rɛ, iaşe i·ɑ'ʃɛ. J: jagar ʒɑ'gɑɣ, jaguar ʒɑ'gu·ɑɣ, jaketatay ʒɑcɛtɑ'tɑ·I, jale ʒɑː'lɛ, jaluzi ʒɑ'lʊzI. K: kaba kɑ'bɑ, kababurun kɑ'bɑbʊrʊn, kabaca kɑ'bɑʤɑ, kabadayı kɑ'bɑdɑjï, kabadayılık kɑ'bɑdɑjïłïk. L: la la, labada la'bɑdɑ, labirent labI'rɛnt, laborant labɔ'rɑnt, laboratuvar, labɔrɑtʊ'vɑɣ. M: maada 'mɑːdɑː, maaile 'mɑ·ɑ·Ilɛ, maalesef 'mɑːlɛsɛf, maalmemnuniye, 'mɑːlmɛmnuːnIjɛ, maarif mɑː'rIf. N: na 'nɑ, naaş 'nɑːʃ, naat 'nɑːt, nabız nɑ'bïẓ, nacak nɑ'ʤɑk. O: o 'ɔ, oba ɔ'bɑ, obelisk ɔbɛ'lIsc, obje ɔb'ʒɛ, objektif ɔbʒɛc'tIf. Ö: öbek œ'bɛc, öbek öbek œ'bɛc œbɛc, öbür œ'bʏɣ, öbürkü œbʏr'cʏ, öbürü œbʏ'rʏ.)-yerel/evrensel transkripsiyon/çeviriyazı özellikleri (1967-1987 yılları arasında musiki meclislerinde canlı olarak kaydedilmiş müzikler ile taş plak kayıtları çerçevesinde derlenmiş olan ezgili manzum halk edebiyatı ürünlerinin ve bir kısmı TRT Türk halk müziği repertuarına aktarılan Urfa yöresinde çalınıp/söylenen 128 adet Türk halk müziği edebi/müzikal metninin transkript edilmesinde kullanılan yerel/evrensel çeviriyazı işaretleri tür ve biçimleri: [ɑ]: geniş, düz, artdamaksıl (postdorsal) sesidir: anı [ɑ'nï]. [a]: geniş, düz, öndamaksıl (predorsal) sesidir: laf ['laf]. [e]: geniş, düz, öndil (kapalı) sesidir: elma [el'mɑ]. [ɛ]: geniş, düz, öndil (açık) sesidir: dere [de'rɛ]. [i]: dar, düz, ödil (açık) sesidir: iğde [iː'dɛ]. [I]: dar, düz, öndil (kapalı) sesidir: simit [sI'mIt]. [ï]: dar, düz, arkadil (ortadil) sesidir: ısı [ï'sï]. [ɔ]: geniş, yuvarlak, arkadil (açık) sesidir: soru [sɔ'rʊ]. [o]: geniş, yuvarlak, arkadil (kapalı) sesidir: oğlak [oː'łɑk]. [ʊ]: dar, yuvarlak, arkadil (açık) sesidir: kulak [kʊlʊk]. [u]: dar, yuvarlak, arkadil (kapalı) sesidir: uğur [uːɣ]. [œ]: geniş, yuvarlak, öndil (açık) sesidir: örtü [œr'tʏ]. [ø]: geniş, yuvarlak, öndil (kapalı) sesidir: öğren [øː'rɛn]. [ʏ]: dar, yuvarlak, öndil (açık) sesidir: ümit [ʏ'mɪt]. [y]: dar, yuvarlak, öndil (kapalı) sesidir: düğme [dyː'mɛ]. [b]: ötümlü, patlamalı, çift dudak sesidir: balık [bɑ'łïk]. [d]: ötümlü patlamalı, dilucu-dişardı sesidir: dede [de'dɛ]. [ƕ]: ötümlü, patlamalı dil-artdamak (ön) sesidir: genç ['ƕɛntʃ]. [h]: ötümsüz, sızıcı, gırtlak sesidir: hasta [hɑs'tɑ]. [ʒ]: ötümlü, sızıcı-dil-öndamak sesidir: müjde [mʏʒ'dɛ]. [k]: ötümsüz, patlamalı artdamak

sesidir: akıl [α'kɨɬ]. [n]: ötümlü, genizsi, dilucu-dişeti sesidir: anı [αnï]. [ŋ]: ötümlü, genizsi dil-artdamak sesidir: süngü [sʏŋ'ɟʏ]. [p]: ötümsüz, patlamalı, çift dudak sesidir: ip ['ɪp]. [r]: ötümlü, çok vuruşlu, dilucu-dişeti sesidir: raf ['rαf]. [ɾ]: ötümlü, tek vuruşlu, dilucu-dişeti sesidir: ırmak [ïɾ'mαk]. [ɣ]: ötümsüz, sızıcı sesidir: bir ['bɪɣ]. [s]: ötümsüz, sızıcı, dilucu-dişeti sesidir: ses ['sɛs]. [ʃ]: ötümsüz, sızıcı, dil-öndamak sesidir: aşı [α'ʃï]. [t]: ötümsüz, patlamalı, dilucu-dişardı sesidir: ütü [ʏ'ɟʏ]. [v]: ötümlü, sızıcı, dudak-diş sesidir: var ['vαɣ]. [ʊ]: ötümlü-sızıcı, yarı ünlü sesidir: tavuk [tα'ʊαk]. [j]: ötümlü, dil-öndamak, yarı ünlü sesidir: yat ['jαt]. [z]: ötümlü, sızıcı, dilucu-dişeti sesidir: azık [α'zïk]. [ʐ]: ötümsüz, sızıcı, dilucu-dişeti sesidir: yoz ['jɔʐ]. [ʤ]: ötümlü, sızıcı, dil-öndamak sesidir: cam ['ʤαm]. [ʧ]: ötümsüz, sızıcı, dil-öndamak sesidir: seçim [se'ʧɪ]. (Ergenç, 2002: 22, 45-47, 91-486) (Bkz Şekil 1-2 & Tablo 1-2-3).

Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Alfabe Veritabanı/THMFNS AV **Urfa Yöresi Örneklemi** **Alfabe Kaynak Künye Bilgileri**
Standart Türkiye Türkçesi/STT sembolleri-Standart Türkiye Türkçesi/STT ses tanımları (Özbek, 2010: 11-19)
Urfa/Kerkük/Talaffer Ağızları Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/UKTA TDKÇYİ sembolleri-Urfa/Kerkük/Talaffer Ağızları Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/UKTA TDKÇYİ ses tanımları (Özbek, 2010: 11-19)
Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: 1993-1996 sürümü: düzenli konuşma tablosu (Url<http://www.all-science-fair-projects.com/science_fair_projects_encyclopedia/upload/7/74/Ipa-chart-all-1000px.png>)
Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: 1993-1996 sürümü: numara tablosu (Url<http://web.uvic.ca/ling/resources/ipa/charts/IPANumberChart96.pdf>)
Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: 1993 sürümü: X-SAMPA eşdeğerlilik tablosu (Url<http://www.diku.dk/hjemmesider/studerende/thorinn/xsamchart.gif>)
Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: 1997 sürümü: ExtIPA düzensiz konuşma tablosu (Url<http://web.uvic.ca/ling/resources/ipa/charts/ExtIPAChart97.pdf>)
Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: 2002 sürümü: ExtIPA düzensiz konuşma tablosu (Url<http://web.uvic.ca/ling/resources/ipa/charts/ExtIPAChart02.pdf>)
Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: 2005 sürümü: düzenli konuşma tablosu (Url<http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/IPA_chart_(C)2005.pdf>)
Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: 2005 sürümü: numara tablosu (Url<http://web.uvic.ca/ling/resources/ipa/charts/IPA_Number_chart_(C)2005.pdf>)
Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: 2015 sürümü: düzenli konuşma tablosu (Url<https://www.internationalphoneticassociation.org/sites/default/files/IPA_Kiel_2015.pdf>)
Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: Türkçe sessiz/sesli harf tablosu (IPA, 1999: 154-156)

Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: 2005 sürümü: düzenli konuşma tablosu (Url<http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/IPA_chart_(C)2005.pdf>)&(Url<http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/ipachart.html>) & (Pekacar & Güner-Dilek, 2009: 135-150) & (Pekacar & Güner-Dilek, 2010: 181-202)
Standart Türkiye Türkçesi/STT sembolleri/ses tanımları: ünlüler/ünsüzler/işaretler-Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: sembolleri/ses tanımları: ünlüler/ünsüzler/işaretler (Kılıç, 1999/2000: 7-8) & (Kılıç, 2000/2003: 3-19) & (Kılıç, 2014: 1-19)&(Url<http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/IPA_chart_(C)2005.pdf>)&(Url<http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/ipachart.html>)
Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇY sembolleri/ses tanımları: ünlüler/ünsüzler/işaretler-Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: sembolleri/ses tanımları: ünlüler/ünsüzler/işaretler (Ercilasun, 1999: 43-48) & (Pekacar & Güner Dilek, 2009: 584-589)
Standart Türkiye Türkçesi/STT sembolleri ve ses tanımları-Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA sembolleri ve ses tanımları (Özbek, 2010: 11-19) & (Pekacar & Güner Dilek, 2009: 584-589) & (Pekacar & Güner Dilek, 2009: 135-150) & (Pekacar & Güner-Dilek, 2010: 181-202) & (IPA, 1999: 154-156)
Urfa/Kerkük/Talaffer Ağızları-Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/UKTA TDKÇYİ sembolleri ve ses tanımları-Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA sembolleri ve ses tanımları (Özbek, 2010: xviii, 11-19) & (Pekacar & Güner Dilek, 2009: 585-588)
Türkiye Türkçesi Söyleyiş Sözlüğü/TTSS Sesbilim Abecesi sembolleri-Türkiye Türkçesi/TT Sesbilim Abecesi sembolleri-Türkiye Türkçesi Söyleyiş Sözlüğü/TTSS Sesbilim Abecesi ses tanımları ve örneklemleri (Ergenç, 2002: 46-47)

Tablo 1. Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Alfabe Veritabanı/THMFNS AV: Urfa Yöresi Örneklemi

Şekil 2. Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi/THMFNS nota/ses örneklemi

(Özbek, 2010: 254-255) & (Url<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) & (YÖK Tez No: 263098)

(Demir, 2011: 246)

Gele Gele Geldik Bir Kara Taşa/Ɉelɛ Ɉelɛ Ɉeldic Bir Kara Taʃa

Gele Gele Geldĭm Bir Ḳara Daşa/Gɛlɛ Gɛlɛ Gɛldŭm Bir Kara Daʃa

Yöre: Urfa **Kaynak Kişi:** Mukim Tahir **Derleyen:** Muzaffer Sarısözen **Notaya Alan:** Muzaffer Sarısözen **Nota Yazan:** N. Tunca **TRT Müzik Dairesi Derleme Tarihi:** 24.06.1948 **TRT Müzik Dairesi İnceleme Tarihi:** 15.03.1974 **TRT THM Repertuarı Eser Sıra No:** 701 **TRT THM Repertuarı Eser Ses Kayıt No:** 01	**Yöre:** Urfa **Kaynak Kişi:** Mahmut Güzelgöz **Derleyen:** Mehmet Avni Özbek **Okuyan:** Mahmut Güzelgöz **Metinsel Transkripsiyon:** Mehmet Avni Özbek & Gonca Demir **Müzikal Transkripsiyon:** Gonca Demir **Nota Yazan:** Sezgin Yaman **Urfa THM Edebi/Müzikal Eser Sıra No:** 02 **Urfa THM Edebi/Müzikal Eser Ses Kayıt No:** 02

Standart Türkiye Türkçesi/STT	**Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA**	**Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ**	**Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA**
Gele gele geldik bir kara taşa	Ɉelɛ ɉelɛ ɉeldic bir kara taʃa	Gele gele geldĭm bir ḳara daşa	Gɛlɛ gɛlɛ gɛldŭm bir kara daʃa
Yazılanlar gelir sağ olan başa eman efendim	Jazɰłanłar ɉelir saƳ ołan baʃa eman efɛndim	Yazılanlar gelĭr sa̓g olan başa aman efendĭm	Jazɯlanlar gɛlŭr sag ɔlan baʃa aman ɛfɛndŭm
Bizi hasret koyar kavim kardaşa	Bizi̯ hasrɛt kojar kavim kardaʃa	Bĭzĭ ḥesret ḳoydı ḳavım ḳardaşa	Bŭzŭ ḫɛsrɛt kɔjdɯ kavɯm kardaʃa
Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm eman efendim	Bir ɑjrɯłuk bir joksułłuk bir ølym eman efɛndim	Bir ayrılıḫ bir yoḫsıllıḫ bir ölŭm aman efendĭm	Bir ɑjrɯlɯχ bir jɔχsullɯχ bir œ̨lim ɑman ɛfɛndŭm
Nice sultanları tahttan indirir	Nidʒɛ sułtanłarɯ tahttan indirir	Nice Sülėymanlar taḫtan ėndĭrĭr	Nid͡ʒɛ̆ şœlejmanlar taχtan endŭrŭr
Nicesinin gül benzini soldurur eman efendim	Nidʒɛsinin ɉyl benzini sołdurur eman efɛndim	Nicesĭnĭn gül benzĭnĭ soldırır aman efendĭm	Nid͡ʒɛ̆sŭnŭn gyl bɛnzini sɔldɯrɯr ɑman ɛfɛndŭm
Niceleri dönmez yola gönderir	Nidʒɛlɛri dønmɛz̨ joła ɉøndɛrir	Nicesĭnĭ dönmez ėle gönderĭr	Nid͡ʒɛ̆sŭnŭ dœnmɛz elɛ gœndɛrŭr
Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm eman efendim	Bir ɑjrɯłuk bir joksułłuk bir ølym eman efɛndim	Bir ayrılıḫ bir yoḫsıllıḫ bir ölŭm aman efendĭm	Bir ɑjrɯlɯχ bir jɔχsullɯχ bir œ̨lim ɑman ɛfɛndŭm
Not 1. Anadolu ağız araştırmalarında	**Not 2.** IPA Turca: Kural Tabanlı Türkçe Fonetik	**Not 3.** Etnomüzikolojide	**Not 4.** Türk dili ağız araştırmalarında

çeviriyazı sistemleri: standart yazım/transkripsiyon/varyasyon yöntemi ekseninde Standart Türkiye Türkçesi/STT ile transkript edilmiştir (Demir, 2010: 93-106) & (Demir, 2012: 1-8) & (TRT THM Repertuarı Nota Arşivi: Url <www.notaarsivleri.com/turk-halk-muzigi/2148.html>).	Dönüştürücü Programı/KTTFDP (Bicil & Demir, 2012) ekseninde Türk alfabesindeki harflerin IPA karşılıkları ve ses tanımları (Pekacar & Güner Dilek, 2009: 584-588)-Türkiye Türkçesi Söyleyiş Sözlüğü/TTSS sesbilim Abecesi: ünlü ve ünsüzlerin IPA karşılıkları (Ergenç, 2002: 46-47) aracılığıyla Uluslararası Fonetik Alfabe/Uluslararası Sesbilgisi Alfabesi/IPA ile transkript edilmiştir.	dilbilimsel yaklaşımlar: müzikolojik veri kaydetmede fonetik yazı kullanımı: ağız dokümantasyonunun dilbilimsel ve müzikolojik eksende gerekliliği: Türk halk müziği yöresel ağız özelliklerinin fonetik notasyonu (Demir, 2011) yöntemi ekseninde Urfa/Kerkük/Tallâfer Ağızları Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/UKTA TDKÇYİ: ünlüer-ünsüzler-ayırt edici işaretler ile transkript edilmiştir (Özbek, 2010: 254-255).	Uluslararası Fonetik Alfabe/Uluslararası Sesbilgisi Alfabesi/IPA kullanımı: Türkiye'de ağız metinlerinin IPA kullanılarak yazıya geçirilmesi (çeviriyazı işaretlerinin TDK-IPA karşılıkları: Pekacar & Güner Dilek, 2009: 576-578, 584-588) yöntemi ekseninde Standart Türkiye Türkçesi/STT-Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ-Uluslararası Fonetik Alfabe/Uluslararası Sesbilgisi Alfabesi/IPA ile transkript edilmiştir.

Tablo 2. Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi/THMFNS Müzikolektoloji/Müzikolinguistik/Müzikolekt/Müzikodilbilimsel Performans Özellikleri

Gele Gele Geldik Bir Kara Taşa/Ɉelɛ Ɉelɛ Ɉeldic Bir Kɑrɑ Tɑʃɑ

Gele Gele Geldïm Bir Ḳara Daşa/Gɛlɛ Gɛlɛ Gɛldŭm Bir Kɑrɑ Dɑʃɑ

Yöre: Urfa **Kaynak Kişi:** Mukim Tahir **Derleyen:** Muzaffer Sarısözen **Notaya Alan:** Muzaffer Sarısözen **Nota Yazan:** N. Tunca **TRT Müzik Dairesi Derleme Tarihi:** 24.06.1948 **TRT Müzik Dairesi İnceleme Tarihi:** 15.03.1974 **TRT THM Repertuarı Eser Sıra No:** 701 **TRT THM Repertuarı Eser Ses Kayıt No:** 01	**Yöre:** Urfa **Kaynak Kişi:** Mahmut Güzelgöz **Derleyen:** Mehmet Avni Özbek **Okuyan:** Mahmut Güzelgöz **Metinsel Transkripsiyon:** Mehmet Avni Özbek & Gonca Demir **Müzikal Transkripsiyon:** Gonca Demir **Nota Yazan:** Sezgin Yaman **Urfa THM Edebi/Müzikal Eser Sıra No:** 02 **Urfa THM Edebi/Müzikal Eser Ses Kayıt No:** 02

Standart Türkiye Türkçesi/STT	**Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA**	**Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ**	**Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA**

Gele gele geldik bir kara taşa	ɟelɛ ɟelɛ ɟeldic biɾ kaɾa taʃa	Gele gele geldĭm bir ķara daşa	Gɛlɛ gɛlɛ gɛldŭm biɾ kaɾa daʃa
Not 1. Türk halk müziği edebi/müzikal metninin I. dizesinin kuramsal/icrasal altyapısında varlığını sürdüren ses bilgisi ölçütleri: Standart Türkiye Türkçesi/STT > Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: [a] > [ɑ] Açık, arka, düz (postdorsal) - [e] > [ɛ] Yarı açık, ön, düz - [i] > [i] Kaplı, ön, düz - [b] > [b] Tonlu, çift dudak, patlamalı - [d] > [d] Tonlu, diş eti, patlamalı - [k] > [c] Tonsuz, ön damak, patlamalı - [g] > [ɟ] Tonlu, ön damak, patlamalı - [l] > [l] Tonlu, diş eti, yanal akıcı - [m] > [m] Tonlu, çift dudak, genizli - [r] > [ɾ] Tonlu, diş eti, hafif titrek - [ş] > [ʃ] Tonsuz, diş eti, ön damak, sızıcı - [t] > [t] Tonsuz diş eti, patlamalı. Urfa/Kerkük/Talaffer Ağızları Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/UKTA TDKÇYİ > Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA: [ĭ] > [ŭ] Çok kısa ı - [ķ] > [k] Tonsuz, arka damak, patlamalı.			
CVCV CVCV CVCCVC CVC CVCV CVCV	CVCV CVCV CVCCVC CVC CVCV CVCV	CVCV CVCV CVCCVC CVC CVCV CVCV	CVCV CVCV CVCCVC CVC CVCV CVCV
Not 2. Türk halk müziği edebi/müzikal metninin I. dizesinin kuramsal/icrasal altyapısında varlığını sürdüren şekil bilgisi ölçütleri: V/C analizi (Gorman, 2013: 39-63): V= Vowel (Ünlü/Sesli Harf), C= Consonant (Ünsüz/Sessiz Harf) sembolize etmektedir. V/C analiz yöntemi türkü metninin tüm dizelerine uygulandığında ses/hece/kelime/cümle dizimsel ölçütler ekseninde farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Örnek: I. kıta III. dize: koyar: CVCVC-kojɑɾ: CVCVC-ķoydı: CVCCV-kɔjdɯ: CVCCV			
Gele gele (ge.le ge.le) gel.dik bir kara ta.şa	ɟelɛ ɟelɛ (ɟe.lɛ ɟe.lɛ) ɟel.dic biɾ kaɾa tɑ.ʃa	Gele gele (ge.le ge.le) gel.dĭm bir ķara da.şa	Gɛlɛ gɛlɛ (gɛ.lɛ gɛ.lɛ) gɛl.dŭm biɾ kaɾa dɑ.ʃa
Not 3. Türk halk müziği edebi/müzikal metninin I. dizesinin kuramsal/icrasal altyapısında varlığını sürdüren ses/hece/kelime/cümle dizimsel ölçütler: prozodik fonotaktik analiz (Sherer, 1994): (.) = hecesel bölümlenme noktalarını sembolize etmektedir. Prozodik fonotaktik analiz yöntemi türkü metninin tüm dizelerine uygulandığında dilbilimsel/ritmik-müzikbilizmsel/melodik prozodi örtüşümü kuralları gereğince sesel/hecesel/kelimesel/cümlesel bölümlenme/vurgu noktaları ekseninde farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Örnek: melodik prozodi>ritmik prozodi: gele>ge.le, ɟelɛ>ɟe.lɛ, gele>ge.le, gɛlɛ>gɛ.lɛ			
Türk Dil Kurumu Sözlük Veritabanı/TDK SzV	**Türkiye Türkçesi Söyleyiş Sözlüğü Veritabanı/TTSSV**	**Urfa/Kerkük/Tallâfer Ağızları Dizin ve Sözlük Veritabanı/UKTA DSV**	**Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sözlük Veritabanı/THMFNS SzV**
gele: ulaşmak, varmak. Çıkmak, yönelmek.	ɟe'lɛ: gele>ɟe'lɛ	gele: gelmek, bir yere gitmek ulaşmak, varmak.	gele/ɟe'lɛ/gele
geldik: ulaşmak, varmak. Çıkmak, yönelmek.	ɟel'dIk: geldik>ɟel'dIk	geldĭm: gelmek, bir yere gitmek ulaşmak, varmak.	geldik/ɟe'ldIc/geldĭm
bir: sayıların ilki. Herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösteren sayı. Bir kez.	'bIɣ: bir>'bIɣ	bir: sayı adı. Belirsizlik sıfatı. Herhangi bir varlığı belirsız olarak gösteren (sayı).	bir/'bIɣ/bir

	kɑ'ɾɑ: kara>kɑ'ɾɑ		kara/kɑ'ɾɑ/ḳara
kara: yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak. Kötü, uğursuz, sıkıntılı.		ḳara: kara, siyah. Kötü, sıkıntılı. Yas. (Ar. ḳarra): yeryüzünün toprak bölümü, toprak parçası.	
	tɑ'ʃɑ: taşa>tɑ'ʃɑ		taşa/'tɑʃɑ/daşa
taşa: kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde.		daşa: taş.	
Not 4. Türk halk müziği edebi/müzikal metninin I. dizesinin kuramsal/icrasal altyapısında varlığını sürdüren söz varlığı ölçütleri: Türk Dil Kurumu Sözlük Veritabanı/TDK SV (Güncel Türkçe Sözlük/GTS-Sesli Türkçe Sözlük/STS-Büyük Türkçe Sözlük/BTS-Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü/TTAS-Tarama Sözlüğü/TS-Türk Lehçeleri Sözlüğü/TLS-Derleme Sözlüğü/DS) (Url<http://www.tdk.gov.tr>) & Urfa/Kerkük/Tallâfer Ağızları Dizin ve Sözlük Veritabanı/UKTA DSV (Özbek, 2010: 113-253) & Türkiye Türkçesi Söyleyiş Sözlüğü Veritabanı/TTSSV (Ergenç, 2002: 46-47) & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sözlük Veritabanı/THMFNS SzV ekseninde Standart Türkiye Türkçesi/STT-Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ-Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA ile transkript edilmiştir.			

Tablo 3. Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi/THMFNS Müzikolektoloji/Müzikolinguistik/Müzikolekt/Müzikodilbilimsel Performans Özellikleri

Bulgular

Yerel/evrensel fonolojik/sesbilimsel ve müzikolojik/müzikbilimsel yasalar ekseninde yapılanan sesbilgisi özelliklerinin halkbilim analiz modellerinden biri olan performans teori (halkbilimsel eksende her türlü folklorik terim/kavram/öğe-halkdilsel varyant/değişke/çeşitlenme: Çobanoğlu, 1999) ve etnomüzikolojide dilbilimsel yaklaşımlar (etnomüzikbilimsel eksende her türlü etnomüzikolojik terim/kavram/öğe-etnomüzikodilsel varyant/değişke/çeşitlenme: Stone, 2008) ekseninde sözel/sanatsal bir performans türü olarak tanımlanan Türk halk müziği edebi/müzikal metinlerinin kuramsal/icrasal altyapısında yerel/evrensel ilintilerle birlikte sesbilgisi/şekilbilgisi/sözvarlığı ölçütleri düzeyinde varlığını sürdürdüğü vurgulanmıştır.

Yerel/evrensel fonolojik/sesbilimsel ve müzikolojik/müzikbilimsel yasalar ekseninde sesbilgisi özellikleri düzeyinde yapılanan Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Veritabanı/THMFNS V (Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Alfabe Veritabanı/THMFNS AV, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Ses Veritabanı/THMFNS SV, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sözlük Veritabanı/THMFNS SzV, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Eser Veritabanı/THMFNS EV, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonotaktik Olasılık Hesaplayıcı Veritabanı/THMFNS FOHV), Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonetik Terapi Uygulamaları/THMFNS FTU (Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonolojik Farkındalık Yetileri Gelişim Süreçleri/THMFNS FFYGS, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi İşitsel Ayırt Etme Testi/THMFNS İAT, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Artikülâsyon Testi/THMFNS AT vb) oluşum/gelişim ve eğitsel/öğretisel uygulamalara aktarım/adaptasyon süreçlerinin Standart Türkiye Türkçesi/STT, Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ, Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA sesleri üzerinden gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Basılı Kaynaklar

Bicil, Y. & Demir, G. (2012). IPA Turca: Kural Tabanlı Türkçe Fonetik Dönüştürücü Programı/KTTFDP. Gebze: *TUBİTAK Ulusal Elektronik Ve Kriptoloji Araştırma*

Enstitüsü/UEKAE'nde Çoklu-Ortam Teknolojileri Araştırma Ve Geliştirme Laboratuvarı.

Caferoğlu, A. (1964-1965). *Anadolu Ağızları Ünlü Ve Konson Değişmeleri*. (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1963-1964'ten Ayrıbasım), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çobanoğlu, Ö. (1999). *Halkbilimi Kuramları Ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

D.D. (1926/1928). *Dârülelhân Derlemeleri: Anadolu Halk Şarkıları*. Defter: 1/7, İstanbul: Evkâf-ı İslamiye Matbaası. (Url<http://katalog.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?-ac=arama&betik=anadolu%20halk%20%C5%9Fark%C4%B1lar%C4%B1>).

Demir, G. (2011). *Dil-Müzik İlişkisi Ekseninde Yapılanan Türk Halk Müziği Yöresel Ağız Özelliklerinin Fonetik Notasyonu*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Programı (Tez Danışmanı: Prof. Erol Parlak).

Demir, N. (2002/4). *Ağız Terimi Üzerine*. Ankara: Türkbilig Yayınları.

Demir, N. (2009). Ağız Dokümantasyonu Niçin Gereklidir. *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı (25-30 Mart 2008 Şanlıurfa)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Demir, N. (2010). Türkçede Varyasyon Üzerine. Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, Sayı 17 (2)*.

Demir, N. (2012). Türkçe Ağız Araştırmalarında Bazı Yöntem Sorunları. Ankara: *Diyalektolog Dergisi (Ağız Araştırmaları Dergisi) Sayı (4), Yaz 2012*.

Ercilasun, A. B. (1999). Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri. Ankara: *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: vol. 697*, s. 43-48.

Erem, T. & Sevin N. (1947). *Milletlerarası Fonetik İşaretlerle Konuşma Dilimiz*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Ergenç, İ. (2002). *Konuşma Dili Ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, Baskı Matbaa.

Gorman, K. (2013). *Generative Phonotactics*. Pennsylvania: The University Of Pennsylvania Linguistic Department, (Published Doctor Of Philosophy Thesis).

IPA. (1999). *Handbook Of The International Phonetic Association: A Guide To The Use Of The International Phonetic Alphabet*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kılıç, M. A. (1999). Ses Bozuklukları: Yeni Bir Sınıflandırma Sistemi. Adana: *Ç.Ü. Tıp Fakültesi Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, Cilt 8, Sayı 3, Yıl 1999*, ISSN 1300-3755.

Kılıç, M. A. (1999). Ses Bozukluklarının Tedavisinde Vurgu Yöntemi. *Kulak Burun Boğaz İhtisas Dergisi Nisan 1999, Yıl 9, Cilt 6, Sayı 1*, s. 115-119.

Kılıç, M. A. (1999/2000). Konuşma Ve Dil Bozuklukları. Kapadokya: *KBB Hastalıklarında Mezuniyet Sonrası Eğitimi Toplantısı, 28-30 Nisan 2000*.

Kılıç, M. A. (2002). Larenksin Fonksiyonel Anatomisi Ve Ses Fizyolojisi. *T Klin JENT 2002, 2 (S)*.

Kılıç, M. A. (2010). Ses Problemi Olan Hastanın Objektif Ve Subjektif Yöntemlerle Değerlendirilmesi. *Curr PracrORL 2010, 6(2)*, s. 257-265.

Kılıç, M. A. (2013). Ses Terapisi Olarak Biyolojik Geribildirim Yöntemi. *Türkiye Klinikleri JENT-Special Topics 2013; 6(2)*, s. 41-5.

Özbek, M. (2010). *Urfa Türkülerinin Dil Ve Anlatım Özellikleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmış Doktora Tezi).

Pekacar, Ç. & Güner-Dilek, F. (2009). Uluslararası Fonetik Alfabe Ve Türkiye'de Ağız Araştırmaları.

Ankara: *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı (25-30 Mart 2008 Şanlıurfa), Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 989*.

Radhakrishnan, M. (2011). Musicolinguistic Artistry Of Niraval In Carnatic Vocal Music. Australia: *Australian National University/ANU Research Repository Proceedings Of The 42nd Australian Linguistic Society Conference*.

Roach, P. (1992). *Intorducing Phonetics*. England: Penguin English Press.

Sağır, M. (1999). Ağız Çalışmalarında Çeviriyazı. Ankara: *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: vol. 697*, s. 126-138.

Sherer, T. D. (1994). Prosodic Phonotactics. Amherst: Doctor Of Philosophy Thesis, The Graduate School Of the University of Massachusetts Amherst Department of Linguistics.

Stone, R. M. (2008). *Theory For Ethnomusicology*. New Jersey: Pearson Press.

ŞURKAV. (2011/2016). *Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi. Yıl: 4/9, Sayı: 9/26, Ocak 2011*, Şanlıurfa/Türkiye. (Url<http://www.surkav.org.tr/surkavdergi/surkav9/26.pdf>).

TDK. (1945). *Türk Diyalekleri Çeviriyazı Sistemi*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Elektronik Kaynaklar

Url<http://web.uvic.ca/ling/resources/ipa/charts/ExtIPAChart02.pdf> (Erişim Tarihi: 03.08.2015).

Url<http://web.uvic.ca/ling/resources/ipa/charts/ExtIPAChart97.pdf> (Erişim Tarihi: 06.10.2015).

Url<http://web.uvic.ca/ling/resources/ipa/charts/IPA_Number_chart_(C)2005.pdf> (Erişim Tarihi: 09.12.2015).

Url<http://web.uvic.ca/ling/resources/ipa/charts/IPANumberChart96.pdf> (Erişim Tarihi: 06.10.2015).

Url<http://www.all-science-fair-projects.com/science_fair_projects_encyclopedia/upload/7/74/Ipa-chart-all-1000px.png> (Erişim Tarihi: 11.09.2015).

Url<http://www.diku.dk/hjemmesider/studerende/thorinn/xsamchart.gif> (Erişim Tarihi: 02.03.2015).

Url<http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/IPA_chart_(C)2005.pdf> (Erişim Tarihi: 04.03.2015).

Url<http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/ipachart.html> (Erişim Tarihi: 08.05.2015).

Url<https://www.internationalphoneticassociation.org/sites/default/files/IPA_Kiel_2015.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2015).

Url<www.notaarsivleri.com/turk-halk-muzigi/2148.html> (Erişim Tarihi: 07.05.2015).

Url<http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 03.05.2014).

Url<http://www.trtnotaarsivi.com/thm_detay.php?repno=701&ad=GELE%20GELE%20GELD%DDK%20B%DDR%20KARA%20TA%DEA> (Erişim Tarihi: 03.05.2014).

Url<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> Tez No: 263098 (Erişim Tarihi: 03.05.2014).

Url<http://www.notaarsivleri.com/darulelhan.html> (Erişim Tarihi: 14.01.2017).

Url<http://www.sanliurfa63.com/iki-urfa-turkusu-daha-kayit-altina-alindi/1749/> (Erişim Tarihi: 15.01.2017).

Url<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,80855/sanliurfada-halk-muzigi-derleme-calismalari.html> (Erişim Tarihi: 16.01.2017).

Url<http://katalog.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?ac=arama&betik=anadolu%20halk%20%C5%9Fark%C4%B1lar%C4%B1> (Erişim Tarihi: 17.01.2017).

BATIYI DOĞU İLE BİRLEŞTİREN DÜNYA TİCARETİ YOLLARINDA SELÇUKLU KERVANSARAYLARININ ÖNEMİ

Doç.Dr. Gulnare Kanbarova

gulnare_qenberova65@yahoo.com

Alaettin Güneri

alettin.guneri@gmail.com

Nahcıvan Devlet Universitesi, Mimarlık bölümü,

Nahcıvan, Azerbaycan

Özet

Günümüzde kısmen de olsa kendi kesmiş adını ve yolunu restore etmeye çalışan "İpek Yolu" bir zamanlar Çin'den Avrupaya kadar büyük önem taşıyordu. Büyük bir bölgeden geçen "İpek Yolu" Ortaçağ'da bazı ülkelerin ve şehirlerin de gelişmesine neden olmuştur. "İpek Yolu"nun gelişiminde Selçukluların büyük rolü vardır. Orta Asyadan Anadoluya'dek büyük bir araziye sahip olan Selçuklular İmparatorluk haline geldikten sonra, milletlerarası köprü vazifesi de görerek dünya ticaret yollarına açılmasından sonra İmparatorluğun aralığında olan toprakların zengin bir ülke haline gelmesi, bu ülkenin iktisadi ve kültürel yükselişine de neden oldu. Bazı ülkeler Selçuklu istilası sayesinde, İslam kültürü sınırları içine girdiler. Bu ülke için ticari gelişmeye neden olan engeller kaldırıldı. Ülkelerde hızlı bir ekonomik ve kültürel yükselme dönemi başladı.

Milletlerarası ticaret kervanlarının emniyeti ve dinlenmesi için Selçuklu devletinin kurduğu örgüt ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel cepheleri ile de çok büyük bir önem taşıyor. Kervansaraylar adıyla bir kontrolün olması, Bahdar veya Tutgavul kumandası bir muhafız destesi tayin etmekle, keravan da güvenlik altında yönetiliyordu. Bu önemli tedbirler yanında da kervanların geçtiği kervan yolları üzerinde duran her konak yerinde (menzilde) inşa edilen görkemli karvansaraylar halen ziyaretçileri hayran koymaktadır. Daha onların iç organizasyonu ve hizmetleri, kültür tarihinde daha çok hayranlık veren bir özellik göstermektedir. Burada kalan insanların her türlü ihtiyaçları düşünülerek inşa edilen bu muhteşem yapılarda yolcular, hayvanları ile birlikte üç gün kalmakla, yemek yemek imkanlarına sahipler. Hastalar burada tedavi edilir, ayakkabısı olmayan fakir yolculara ayakkabı veriliyordu. Büyük karvansaraylarda hastahane, cami, doktor ve ilaç da olması bunların kültürel ve sosyal örgütünün anlamak açısından dikkati çekmekdedir. Bu yüksek kültürel eserleri kafilelerin güvenliği açısından da çok önemlidir. Büyük karvansaraylar, kale gibi inşa edilerek, muhteşem duvarları, burçları ve demir kapıları ile zengin emtia taşıyan kervanları koruyur, aynı zamanda emin bir sığınak görevi taşıyordu.

Bildiride, Batıyı Doğu ile birleştiren "İpek Yolu" üzerinde bulunan Selçuklu dönemine ait birkaç karvansaralar hakkında sohbet açılacak, bu yüksek kültür eserlerinin tarihi özellikleri, mimarisi hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar kelimeler: *İpek Yolu, Dünya ticareti, Ticaret kervanları, Selçuklu karvansarayları, Kültür eserleri.*

SALJUKIAN CARAVANSERAIS IMPORTANCE IN TRADE ROUTES CONNECTING WEST AND EAST

Abstract

Trying to restore its former name and route partly nowadays "Silk way" had assumed a great significance erstwhile from China to Europe. The "Silk way" passing through the immense territory had also caused a number of countries and cities to develop in the Middle Ages. Saljukians have an important role in the development of the "Silk way". After reaching the state of EmperorshipSaljuks holding a large territory from the Middle Asia to Anatolia had been in position of international bridge and after being opened the world trade routes had caused the lands surrounding the Emperorship to become a rich country, to economic and cultural increase of this country. Due to the Saljukian occupation some

countries entered inside of the Islamic culture borders. This had caused, as well, removing the obstacles entrammeling business promotion for the country. A quick economic and cultural development period had begun in the countries.

The organization the Saljukian state had formed for the security and relaxation of the international trade caravans assume a very great importance with its trade, as well as social and cultural features. With the existence of the office named Caravanserais, appointing a troop of guardsmen by Bahdar and Tutgavul commands caravans had controlled under security, too. Besides these important measures the grand caravanserais lined up on the ways caravans passed and built in each cantonment are still amazing the visitors. Above all their internal organizing and services are exhibiting much more amazing features in the history of culture. Being considered all kinds of needs of people staying here overnight the passengers had had a chance of staying in these grand monuments with their animals for three days and dining. The ills received treatment here and the poor passengers had been given shoes that had not. Having infirmaries, mosques, doctors and medicines in grand caravanserais increases the attention in regard to understand their cultural and social organization. These grand culture works are very important in the security point of view of caravans as well. Being built as fortressthe large caravanserais had playedat the same time a role of sure shelter with their magnificent walls, dungeons and iron gates of the caravans carrying a rich commodity.

Some caravanserais placed on the “Silk way” connecting west and east belonging to Saljukian time are going to be dealt with, besides revealing the historical features of these grand culture works also the architecture of them will be informed in the paper.

Key words: Silk Way, World Trade, Trade Caravans, Saljukian Caravanserais, Culture Works.

Giriş

Günümüzde kısmen de olsa kendi kesmiş adını ve yolunu restore etmeye çalışan “İpek Yolu” bir zamanlar Avroasiyanın doğudan batıya uzanan ticaret-kervan yolları şebekesini birleşdirmekle, Çin'den Avropa'yadek büyük önem taşıyordu. Ortaçağ'da bazı ülkelerin ve şehirlerin gelişmesine neden olmuş “İpek Yolu” M.ö. II yüzyıldan yaranarak XVI yüzyıla kadar aktif olmuştur. Bu yolla farklı yönlerde ipek parçalar, edviyyat, xalı, silah, zinet malları, pambuk ve s. daşınıyordu.

Çatallı şekilde doğudan batıya uzanan tarihi İpek Yolu, Pasifik Okyanusunun Çin sahillerinde yerleşen Sian şehirlerinden başlamak üzere Lançõo'dan Dunkouan'a kadar uzanır. Dunxuan, büyük ve görkemli anlamda, m.ö. 111 yılında, Çin Han Hanedanı tarafından ülkenin batısında takviyeli şekilde kale olarak inşa edilmiştir. Görünüşe göre bu şehir, Çin'in doğusunu ve batısını koordine ediyor ve tarihi Büyük İpek Yolu'nun da başlangıcı'dır.

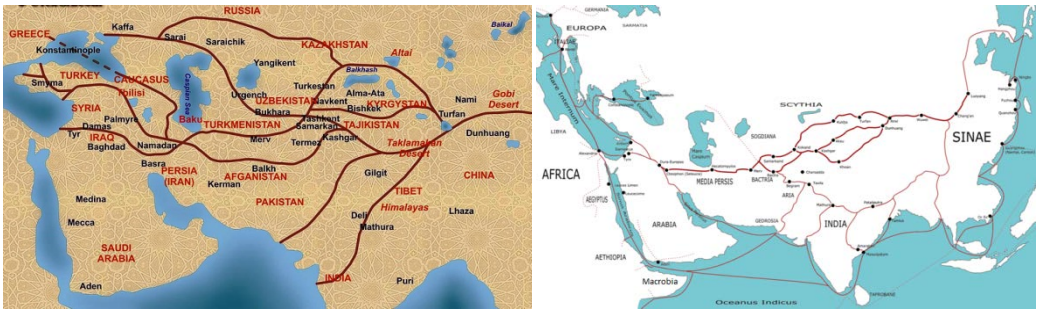
Böyük İpek Yolu'nun kuzey kolu Dunkouan'ı geçerek, Turfan ve Alay vadilerini Orta Asya, Samarkand ve Buhara'nın büyük şeherlerine, oradan da Merv şeherinde ana rotaya uzanan batıya keçmekte idi.“İpek Yolu”nun tesiri ile Orta Asya vadileri iri ipek istehsalına çerildi. Burada istehsal olunan ipek Avrupa'yla birlikde, Samerkend-Sır-Derya vadisi, Muqocari dağları yönunde, Volga (İtil) Rusya üzerinden su yoluyla gönderildi. Tıpkı ipek ticareti Kuzey Kafkasya'ya, Don Nehri'ne, Krım'a ve balkanlara götürüldü(www.google.com.Anadolu'da İpek Yolları.)

1

2

Harita 1.Sian'dan Istanbuladek Böyük “İpek yolu”. Harita 2.Kuru ve denizden keçen yollar.

İpek Yolu'nun Dunxuandan ayrılan güney kolu Tekle-Mekan sehrasının kenarıyla Xotana, Yarkende ve Pamir dağlarının vadilerinden keçerek Merv şeherinde ana yola çıkıyordu. İpek yolunun bu iki istikameti yarkent-Kaşkar arasında birinden digerine keçid var idi. Bundan başka, İpek Yolunun üzerindeki Balx şeherinden güneye-Hindistana böyük bir kol ayrılıyordu. Merv şeherinden batıya uzanan İpek Yolu, Nisa-Ekbatan-Knesifon-Bağdat-Nsib'e ve Suriye Karadeniz Antakya limanına ulaşırdı. Oradan da deniz yoluyla Venedik, Cenova ve Batı Avrupa'ya gediyordu (www.google.com.Anadolu'da İpek Yolları).

Harita 3,4. Böyük "İpek yolu".

VII ve VIII yüzyıllarda, Çin, Kore ve Yapon gemileri Doğu Çin'den ve Yapon denizinden keçerek Yaponiya kıtasına yük taşıyordular. Çin gemileri XV. yüzyılda Hindistan, İran ve Afrika'ya da üzüyordular. XVI.yüzyılda Portekz ve diger Avrupa ölkeleri Doğu Asiya'ya doğru çıkdı. Çok önemli bilimsel ve teknolojik yenilik, Doğu'dan Batı'ya İpek Yolu boyunca yapılmıştır (www.google.com.Anadolu'da İpek Yolları).

İpek Yolu ile yapılan ticareti elde saklamak uğrunda hala antik çağlarda Roma ile Parfiya İmperiyası arasında savaşma olmuştur. Arap hilafeti ortaya çıkıncaya kadar bu ticaret rotası büyük oranda İran ve Soğdine ticcarlarına aittir. Keravan yollarıyla Çinden ipek kumaş, metal eşya, seramik ve mücevher Orta Asya, Azerbaycan yoluyla Avropa'ya, oradan ise Cin'e değerli taşlar, cam eşyalar, parfim vs. getiriliyordu.

Ipek Yolu ile Azerbaycan arasında bağlantı kuran kişisel yol Hazar sahilinden Ereş, Şirvan ve Bardaya gidiyordu. Kuzeye geden İpek Yolunun bir kolu Derbende ve Volkaya (İtil) çıkıyordu. Batıda Barda'dan Tiflis'e ve Batum'a kadar bir kolu da vardı. İpek Yolu'nun Barda ve Aras bölgelerinden başlayarak önemli bir yönü, Aras nehri boyunca Nahçıvan ve Culfa'ya, ora- dan da Tabriz'e ve Batı'ya dönüyordu. İpek, Azerbaycan'ın dört bir yanından getirilerek, Culfa'da büyük depolara toplanırdı. Bütün bu geniş İpek yollarının yanı sıra olumlu doğal koşuların yardı- mıyla Azerbaycan, dünyanın en büyük ipek üreticisi ve ticaretinde uzun zamandır merkezi bir rol oynamıştır. Bu yolla Doğudan merkezi Avrupa ülkelerine ipek daha sonralar edviyye, altın, gümüş, brliyant, mirvari vs. daşınmıştır. Avrupadan ise Doğu'ya kalay, sink, cive, mahur parça vs. aparmışlar. Bu dönemde Azerbaycanın Baku, Derbend, Şamaxı, Şirvan bölgesinde tüccarlar rahatlıklarını sağlamak için kervansaraylar inşa etmişler (www. google.com. Azerbaycanda Böyük İpek Yolu).

Büyük İpek Yolu kavşağında, Tebriz daha sonra Asiya-Avrupa ticaretini düzenliyordu. Tabriz'den geçen ticaret keravanları Trabzon, Bursa, Halep, Beyrut, Şam ve diğerlerine ihraç edilmekte idi. Hem de o zamanın ticaret merkezleri sayılıyordu.

İpek Yolları yalnızca ticaret yolları olmakla kalmamış, yüzyıllar boyu doğu ile batı arasında kültür alışverişini de sağlamıştır. İpek yolunun en önemli kavşak noktalarında birisi de Anadolu olmuştur. Çin'den başlayan İpek yolları sonda Anadolu'yu geçip Trakya üzerinden Avrupa'ya uzanmıştır. Ayrıca, Ege kıyılarında Efes ve Milet, Karadeniz'de Trabzon ve Sinop, Akdeniz'de Alanya ve Antalya gibi önemli limanlar kullanarak deniz yolu ile Avrupa'ya ulaşmıştır (www.google.com Anadolu'da İpek Yolları).

Anadolu'da İpek Yolu: Kuzeyde-Trabzon, Gümüşhane, Erzurum, Sivas, Tokat, Amasya, Kastamonu, Adapazarı, İzmit, İstanbul, Edirne, Güneyde:-Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Malatya, Kahramanmaraş, Kayseri, Nevşehir, Aksaray, Konya, İsparta, Antalya, Denizli merkezlerini izlemektedir. Ayrıca, Erzurum, Malatya, Kayseri, Ankara, Bilecik, Bursa, İznik, İzmit, İstanbul güzergahının da kullandığı bilinmektedir. Kuzey ve Güney güzergahlarında bulunan Sivas ile Kayseri bağlantısıyla oluşan Antalya-Erzurum güzergahının uzantısı, Anadolu'yu İran ve Türkmenistan'a bağlamaktadır (www.google.com.Anadolu'da İpek Yolları).

Bu ticaret adında, karayolunun yanı sıra deniz yolu da kullanılmış olup, Karadeniz'de Kuzeyden gelip Batum üzerinden Trabzon, Samsun, Sinop, İstanbul, Bursa, Gelibolu, Venedik, Suriya üzerinden Antakya, Antalya, İzmir (Foça), Avrupa hattın izlemektedir. XIV. yüzyıldan sonra, Osmanlılar döneminde de önemini sürdüren İpek Yolu, Yeni Çağda yapılan keşifler sonu- cu canlılığını itirmeye başlamıştır. XVI ve XVII yüzyıllarda ipeğin Avropa'da da üretilmeye başlamasından sonra eski önemini kaybetme tehlikesiyle karşılaşmıştır (www.google.com Anadolu'da İpek Yolları).

Ortaçağda yaşanan iç savaşın bir sonucu olarak artan denizcilik fealiyetleri ile de, kervanlar ortadan kalkmaya ve Uzak Doğu ürünleri çekiciliğini yitirmeye başlamıştır. XIX. yüzyıldan itibaren, İpek Yolu kullanılmaz olmuştur (www.google.com.Anadolu'da İpek Yolları).

Selçuklu kervansarayları. Ortaçağda ticaret yolları üzerinde yer alan kervansarayların kökeninin, gerek işlevleri gerekse mimari biçimleri bakımından Orta Asya'dan Ortadoğu'ya, oradan da Anadolu'ya taşınan ribatlara dayandığı anlaşılmıştır. İbn-i Hallikan, yalnız Maveraünnehr'de 10.000 ribat bulunduğunu söylerler. Mamafih İstahri, daha X'uncu yüzyılda Türkistan'da yolculara ve hayvanlarına meccanen bakan ribatların mevcut olduğunu söyliyor. Makdisi de, Türküstan'dakı ribatlardan bahsederken, Espicap'da 2700 ribat bulunduğunu, şeherdeki Karatekin ribatının vakıflarından aylık gelirinin yeddi bin dirhem olduğunu, bunun fakirlerin ekmek ve yemek parasına sarfedildiğini yazar (Köprülü, 267-268; Turan, 2005:121). Müdafaa terttibatları dolayısıyla korkulu geçit yerlerinde ribatlar inşa ediliyordu. İslam ulkeleri daha ileri gittikleri zaman tabiatiyle bu ribatlar askeri mahiyetini kaybederek vakıfları ve eski teşkilatıyla yolculara mahsus bir kervansaray halini alıyordu (Turan, 2005:122).

Nişabur-Merv yolunda ıssız bir bölgede yükselen Ribat-ı Şerif, 1114 tarihli olup, 1153 tari- hinde Sultan Sencer'in hanımı Terken Hatun tarafından tamir ettirilmiştir. Selçukluların meydana getirdiği büyük mimari değeri olan muazzam Sultan Hanları, Selçukluların büyük annelerinin yaptigi eserlerin devamidir. Elbistan'da Afşin ilçesi yakınındakı mağara önünde bulunan üç abi -deden biri olan ribat, kapı kitabesine göre, 1215 (H. 612)'de yapılmıştır. Kitabede, Sultan Birinci İzzeddin Keykavus ile Emir Hasen'in adları yazılıdır. Kayseri dışındakı "Köşk medrese" denilen eserin, Eretnaoğulları devrine ait bir ribat olduğu bildirilmekdedir. İslam tarihinde inşa edilen ribatlarda, mutlaka ireli gelen bir velinin ve ya bir kahramanın türbesi bulunmaktadır. Anado-

lu'd aki bu hizmet müesseselerinde hala gazilerin, alperenlerin, velilerin adları yaşamakta ve rahmetle anılmaktadır (www.google.com İslam Tarixi Ensiklopedisi. Ribat).

Avrupa'ya Ortadoğu üzerinden Asya ve Uzakdoğu'ya bağlayan ticaret trafiği Ortaçağ'da yoğunlaşmıştır. Ortaçağda, Doğunun zengin ürünlerinin Anadolu üzerinden batıya güvenli bir şekilde sevkini sağlayan Selçuklular olmuştur. Aldıkları önlemlerle ticari faaliyeti canlı tutarak devletin zenginliğini de artırmışlardır. Bu bakımdan Selçuklu döneminde, özellikle XIII.yüzyıl içinde yoğun olarak kervansaraylar inşa edilmiştir (Kuban, 2012:109). Bu ticaretin önemli bir bölümü de nehirler üzerinden gerçekleştiginden (Aslanapa, 1989:32), nehirler üzerinde köprüler yapılmış, onların yakınlığında[1] kervansaraylar inşa edilmişdir.

Orta Asyadan Anadoluya'dek büyük bir araziye sahip olan Selçuklular İmparatorluk haline geldikten sonra, milletlerarası köprü vazifesi de görerek dünya ticaret yollarına açılmasından sonra İmparatorluğun aralığında olan toprakların zengin bir ülke haline gelmesi, bu ülkenin iktisadi ve kültürel yükselişine de neden oldu. Bazı ülkeler Selçuklu istilası sayesinde, İslam kültürü sınırları içine girdiler.

---

[1] On beş gözlü ve Onbir gözlü Hudaferin köprüsü.(Azerbaycan, Cebrayıl ilçesi). Bir kaç köprülerin özünde bele yolcularin gecelemesi üçün odalar da yapılmışdır (Nahcıvanda Ziyayı-mülk köprüsü). Çobandede köprüsü (Türkiye)

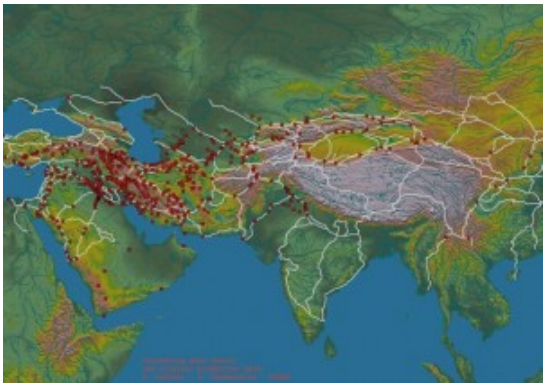
Bu ülke için ticari gelişmeye neden olan engeller kaldırıldı. Ülkelerde ekonomik ve kültürel yükselme dönemi başladı (Turan,1980:360-363).

Selçuklu sultanları ve yüksek devlet adamları, ulaşımı kolaylaştırmak, yol güvenliği sağla- mak, ticareti yaygınlaştırmak ve ekonomik yaşamı güçlendirmek için büyük ticaret yolları üzerinde hemen her menzillik (takriben 30-40 kilometrelik) mesafede bir kervansaray yaptırmış- lardır (Turan, 2005:105). "HAN" ve ya "SULTAN HAN" denilen bu kervansarayların başlıca işlevi, yolcuların konaklama ve temel gereksinimlerini karşılamaktır. Bununla beraber Selçuklu döneminde ticari kervan güzergahlarında'da birçok kervansaraylar inşa edilmiştir. O şekilde ki, bu kervansarayların harabeleri bizim için bu devrin tarihi yollarını ve emniyetlerini tesbit edecek canlı vesikalardır.

Milletlerarası ticaret kervanlarının emniyeti ve dinlenmesi için Selçuklu devletinin kurduğu örgüt ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel cepheleri ile de çok büyük bir önem taşıyor. Kervansaraylar adıyla bir kontrolün olması, Bahdar veya Tutgavul kumandası bir muhafız destesi tayin etmekle, kervan da güvenlik altında yönetiliyordu (Turan,1980:360).Onların iç organizasyonu ve hizmetleri, kültür tarihinde daha çok hayranlık veren bir özellik göstermektedir. Burada konoklayan insanların her türlü ihtiyaçları düşünülerek inşa edilen bu muhteşem yapılarda yolcular, hayvanları ile birlikte üç gün kalmakla, yemek yemek imkanlarına sahipler. Hastalar burada tedavi edilir, ayakkabısı olmayan fakir yolculara ayakkabı veriliyordu. Büyük kervansaraylarda hastahane, cami, doktor ve ilaç da olması bunların kültürel ve sosyal örgütünün anlamak açısından dikkati çekmekdedir. Bu yüksek kültürel eserleri kafilelerin güvenliği açısından da çok önemlidir. Büyük kervansaraylar, kale gibi inşa edilerek, muhteşem duvarları, burçları ve demir kapıları ile zengin emtia taşıyan kervanları koruyur, aynı zamanda emin bir sığınak görevi taşıyordu. Kervanların geçtiği kervan yolları üzerinde duran her konak yerinde (menzilde) inşa edilen görkemli kervansaraylar halen ziyaretçileri hayran koymakdadır (Turan, 1980:360).

Selçuklular, Hiristiyan tacirlere, Müslüman tacirler gibi topraklarında ticaret özgürlüğü tanımışlar; yolculuklarında karşılaşa bilecekleri soygunlara ve her türlü zarara karşı devlet güvencesi sağlamışlardır. Ticari yaşamı gözetmek amacıyla "devlet sigorta sistemini" ilk kullanan ve ayrıca gümrük vergilerinde uyguladıkları ticari hayat özendirmeye çalışan yine Selçuklular olmuştur (Turan, 1980:364).

Türk mimarisinde önemli birer sanat ve mimarlık anıtı olan bu yapılar Karahanlı ve Gazneli mimarisinden sonra Büyük Selçukluların yaptıkları ribatlar daha gelişmiş biçimidedir[2]. Selçuklu sultanları ve onların vezirleri tarafından yaptırılan kervansaraylar; anıtsallıkları, planları ve süsleme düzenleri açısından dikkat çekicidir.

4."İpek Yolu" üzerinde kervansarayların haritası

[2] Kervansaraylar kaynaklarda han ve ribat olarak anılsalar da, han imalat ve süsleme düzenleri açısından dikkat çekicidir. Ribat ise sınırboylarındakı askeri amaclı yapılar olub, zamanla birçok bölgede karvansaraya dönüştürülmüştür.

Doğan Kuban “Yapılar bölgesel yapı geleneklerinin etkisini açıkca gösterdiyi için, kervansaray tipolojisinin Bizanslı kökenini sovunmak mümkün deyildir” öz eserinde bildirmiş- dir. Bizans döneminden kalan ve tipolojik olarak Selçuklu kervansarayları için prototip oluştu- ran bir Bizans kervansarayı bilmiyoruz. Orta Asya ve İranda ise bu yapı türünün seçkin Anadolu öncesi örnekleri vardır. Kaldı ki, kervansarayın ribatlarla ilişkisi, Anadolu'daki ortaçağ adı ribat'tır hem işlev, hem de plan şeması olarak açıktır. Fakat, Anadolu Selçuklu kervansaraylarını yapan yerli ustalar kapalı bölümleri İran ve Orta Asya kervansaraylarına benzer şekilde planlamamışlardır” (Kuban, 2008:81). Ancak Türkiye arazisinde Selçuklular devrine ait 200'den fazla kervansarayların günümüze ulaşdığını Türk araştırmacıları'da eserlerinde bildiriyorlar (Turan, 1980:364).

Kervansaraylar kapalı bir eser olup, içden kapalı ve avlu bölümlerden ibaretdir. Kapalı bölümlerde- ahırlar, depolar, yönetim birimleri yer alır. Avlulu bölümlerde ise yolcular kalıyordu. Bunların iç mekanları üç ya da beş sahinlı, uzunluğuna gelişmiş yapılardır. Selçuklu devri Orta Asya, İran ve Azerbaycanda yapılmış kervansarayların çatıları tonoz, kubbeli biçimli olup, yapı malzemesi tuğla olmakla Anadolu'nun taştan yapılmış kervansaraylarının iç mekanlarına göre farklılık göstermektedir. Anadolu kervansaraylarında iç mekan bazilikal planlı, tonoz örtülü kilise yapılarına benzemektedir, örtü sistemi biraz deyişmiştir. Ve orta sahın bir fenerle aydınlatılmıştır (Kuban, 2008:81).

Yolcuların kaldığı bölümlerde ise sedirler ve ocaklar bulunurdu. Plan olarak birbirinden farklı tiplerde yapılan kervansarayların bazılarında mescitler'de inşa edilmişdir. Bu mescitlerin en güzel örnekleri, avluların ortasında dört yüksek sivri kemer üzerinde kurulmuş köşk mescitle- ridir. Ayrıca bütün kervansaraylarda çeşitli toplumsal gereksinimlerin (kütüphane, hamam, veteriner, doktor, tamirci vb.) karşılandığı bölümler de vardır (Turan, 2005:104-106).

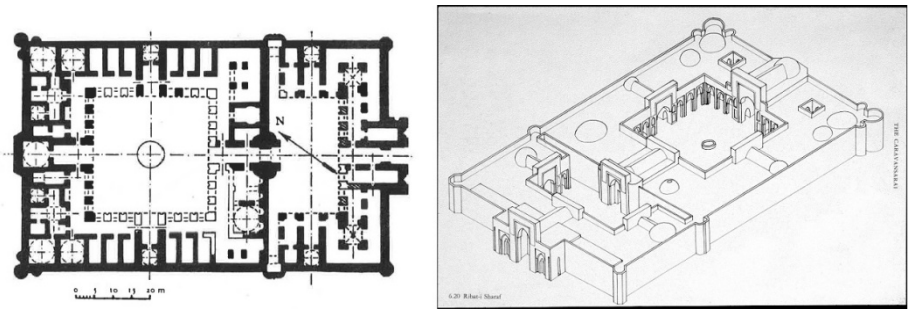

Resim 1.Foto 1.Sultan Hanı. Kervansarayın köşk mescidi. Kayseri-Sivas. 1232-1236.

Karahanlı ve Gaznelilerin geliştirdikleri kervansaray mimarisini, Büyük Selçuklular kuvvetle ele alarak abidevi eserler meydana getirdiler. Türk araştırıcı alimler Selçuklu kervansaraylarını plan kuruluşuna göre üç tipte bölmüşler- avlulu, kapalı ve ikisinin birleşmesinden oluşan karma tipler. Zamanında Selçuklu İmparatorluğu altında olan ülkelerin topraklarında her üç tipte kervansaray mimarisine rastlamak mümkündür. Bugünkü bilgilerle sürekliliği ve gelişimi izlenebilen ve ana hatları değişmeyen plan şemasının da XI. yüzyıldan itibaren uyğulandığı görülmektedir.

Foto 4.Ribat-ı Şeref, 1114. Nişabur-Serabus ticaret yolu üzerinde Meşhed ile Serahs arasında yapı. Melikşah'ın oğlu, Ebu Şüca Mehmed zamanında yapılmıştır.

Ribat-ı Şeref, 1114. Plan.Selçukluların Merv valisi Abu Tahir bin Sadeddin bin Ali el-Kumi terefinden yapılmıştır.

Büyük Selçukluların en önemli abidelerinden biri, bir zamanlar Nişabur Merv arasında, büyük Horasan yolunun geçtiği ıssız arazide ve Meşhed Serahs arasında bulunan Ribat Şerif'tir. Godard'ın etraflıca araştırıp yayınladığı bu Selçuklu kervansarayının tarihi bilgi ve üslup özelliklerine dayanarak, 508 (1114-15) de, Melikşah'ın oğlu, Ebu Şüca Mehmed zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ribat Mahi (Aslanapa, 1993:49) ile yakın bir benzerlik gösteren süslemeleri, müvazeneli simetrik planı ile Selçuklu mimarisinin kuvvetini belirtir. Kareye yakın asıl yapı ve bunun önünde yatık dikdörtken bölüm, 4 eyvanlı bir avlu etrafında sıralanmış mekanlardan meydana gelmiştir. Dıştan kaleye benziyen Ribatın içi adeta sarayı andıran bir zenginliktedir. Birinci bölüm, daha sade fakat ikinci asıl bölüm, kubbeli cami, revaklı avlusu, muhteşem arka eyvanının iki yanında 4 eyvanlı küçük avlusu olan özel dairelerle her çeşit konforu içine almaktadır. Büyük abidevi arka eyvanın etrafını çeviren geniş küfi kitabe kuşağının üst kısmı yıkılmıştır. Bunun altında, yine tuğladan bir satırlık kufi kitabe vardır. Kitabeyi yazan, Serahslı Ebu Mansur Esad bin Muhammed'in adı okunmaktadır. Büyük kitabenin başında, Ebül Kasım solunda bitiş yerinde, yalnız seneti semane..8 okunmaktadır. Godard, Ribat Melik, Buhara Namazgah camii mihrabı ve Özkent türbeleri gibi Karahanlı eserleri ile karşılaştırıp, isabetle bunu 508 (1114-15) olarak tamamlamıştır.Yakınında bulunan 1019-1020 tarihli Ribat Mahi'nin tanınmasından sonra, bu tarih iyice kesinleşmiştir. Eyvanın içi, sonradan tamamiyle ştuk süslemelerle kaplanmış ve alçı kabartma çiçekli sülüs ile geniş bir kitabe kuşağı eyvanın yan duvarlarını ve arkasını boydan boya çevirmiştir. Tonozu yıkıldıkdan sonra, çok bozulan ribatın bu tek sülüs kitabesinde, Sultan Sencer'in adı ile, Al i Efrasyab Kutluğ Bilge Terken bint el Hakan olarak hanımının (Karahanlı- lardan Muhammed Arslan Han'ın kızı) adı ve tarih olarak 549 (1154-55) yılı yazılıdır. Kitabenin arkasında eski sade duvar süslemeleri belli olmaktadır (Aslanapa, 1989:170-173).

Oğuzlar ayaklanınca, Ribat Şerifi (asıl adı bilinmiyor) ve Ribat Mahi'yi tahrip etmişlerdi. Babası Arslan Han'dan mimari zevkini alan Terken Hatun, 549'da esir durumunda iken her iki ribatı tamir ettirmiş, büyük kitabe ile birlikde bütün değişiklikler ve süslemeler o zaman yapılmıştır. Nişli cepheler, tuğladan kesme geometrik geçmeler ve büyük küfi kitabelerle asıl yapı, 1114'deki orijinal durumu göstermektedir (Aslanapa, 1989:180).

Azerbaycanda mevcut duruma baktığımızda, Selçuklu devri kervansaray yapılarına dayanan kervan güzergahının, Aras kıyılarından başlayıp (Hudaferin köprüleri), Karabağ-Gürcistan ve Avrupa'ya, Culfa-Nahcıvan-Şahbuz (Batabat) ve Culfa-Nahcıvan-Iğdır-Kars-Gürcistan, oradan Avropa'ya ulaştığını görüyoruz (www. google.com. Azerbaycanda Böyük İpek Yolu).

1 2

Foto 5.1.Cuğa kervansarayı.Culfa ilçesi Gulustan köyü. XI-XIII. yüzyıl.
Foto 6.2.İran Culfasında kervansaray. Foto Mohammehzadeh

Edebiyyatda ve halk arasında adı "Çift kervansaray" kimi'de tanınan Cuğa kervansarayı, Azerbaycanla İranı birbirinden ayıran, Aras nehrinde yerleşen Culfa ilçesinde (Nahcıvan MR) tikilib. Kervansarayın kalıntıları 1974 yılında araştırmacılar tarafından aşkar edilmiştir. 1978 yılında kervansarayın planı tam olarak ortaya çıkarılmıştır (Salamzade;Memedzade,1982:224-225). 1939-1940 yıllarında araziden trenin geçmesi nedeniyle kervansarayın yarısı dağıntılara maruz kalmıştır. Toplam uzunluğu 37 m olan kervansaray planda dikdörgen planlı olmakla, aynısı Aras nehrinin sağ sahilinde İran arazisinde yerleşmektedir. Kervansaray tuğladan yapıla- rak, iç mekanı alçı ile sıvanmıştır ve bazı yerlerde dikdörgen özülden kubbeli örtüye, mukarnas tromplar formasında maraklı çözüme malik geçidleri var. Kervansarayın kalıntılarından aydın oluyor ki, kervansarayın iç mekanı kapalı odalardan ve binanın doğu hissesinde kapıları olma- yan, sivri tonoz formasında çözülen derin böyük bir salon yerleşir. Binanın sağ ve solunda yerleşen odaların tamamı geniş merkezi geçide çıkıyor .

Zamanla Aras nehri üzerinden berelerle tücarlar öz mallarını geçiriyordu. Selçuklar devri Aras nehrinin sağ ve solunda kervansaraylar yapılınca, bu kervansaraylara keçidi sağlamak için köprüler de yapılmıştır (Xudaferin köprüleri).

Selçuklular dönemi İpek yolu üzerinde yerleşen, sanatkarlık ve ticaretin geliştigi şehirler'de de kervansaraylar yapılmıştır. Kervansaraylardan birtanesinin kalıntıları Nahcıvanın Ordubat ilçesinde Harabe-Gilan şehrinde XII. yüzyılda yapılmış Gilan kervansarayıdır. Kervansaray kompleksi kendi planına ve yapıcı çözümüne göre Selçuklu dönemi şehir tipli kervansaraylarının en iyi örneklerinden biri olarak kaya üzerinde yapılmıştır. Gilan kervansarayın duvarları 3 m yükseklikte taşla, duvar üstü bölümleri ise tuğla (27x27x8sm) ile yapılmıştır. Kervansaray duvarının genişliyi 60 sm ile 2 m arasında değişmektedir. Şehrin hamamlarından bir tanesi kervansarayın doğu tarafında yerleşiyor. Kervansaray kompleksi yatak odaları, depolar, ahırlar ve avludan oluşmaktadır. Kompleksin tüm odaları dikdörtgen şekilde olup, yatak odalarının karakteristik özellikleri, odanın bir tarafındaki dikdörtgen formalı inşa edilen buhara ve buhardaki kalıp fırınlarıdır. Odalar birbirine bağlıdır ve çiftkişilik odalarına erişime sahiptir. Yatak odalarının pencere ve kapı kemerleri, çeşitli biçimlerde yontulmuş geometrik ve bitkisel süslemeli, Arap alfabesi ile yazılmış dualarla süslenmiştir (Nahcıvan Abidelerinin Ensiklopedisi, 2008:135).

Foto7.Haraba-Gilan kervansarayı.Nahcıvan'ın Ordubad ilçesi. XII.yüzyıl.

Culfa-Nahcıvan-Iğdır-Kars-Gürcistan istikametinden geçen İpek yolu üzerinde'de Selçuk- lular dönemi kervansaraylar yapılmıştır. Xok köyü, Sederek erazisinde yapılmış kervansarayların kalıntıları arkeolojik kazılar sırasında keşfedilmiştir (arkeolok Veli Eliyev, Veli Bakşeliyev). 1921-ci il arşiv materiallarına ve Nahcıvanın ehalisinden'de aldığımız malumatlara esaslanarak Sederek kervansarayının XX yüzyılın başlarına kadar aktif olduğu bilniyor. "Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin idari-bölgesel bölüşümü şeması" başlıklı belgede, Şerur'un Sederek ilçesinin 37 yerleşim birimi arasında "Kervansaray" olarak adlandırılan bir yerleşimin adı geçiyor (Nahcıvan Abidelerinin Ensiklopedisi, 2008:137).

Avrupa'ya Ortadoğu üzerinden Asya ve Uzakdoğu'ya bağlayan ticaret trafiği Ortaçağ'da yoğunlaşmış bu ticaretin önemli bir bölümü de Anadolu üzerinden gerçekleşmiştir. Anadolu Selçukluları'nın tam bir egemenlik sağladığı 1176'dan sonra Anadolu'nun güvenlik coğrafi bölge olması ticaretin Anadolu üzerinden gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır. Bu dönemde açılan yeni yolların yanı sıra Antik dönem yollarının geliştirilip kullanılmasıyla yol şebekesi daha da yaygınlaşmıştır. Hem kervansarayın yapımı, hem de yolların güvenirliği yanında bu yolları tercihteki önemli etken Selçuklu sultanlarının aldıkları ekonomik ve siyasal kararlar ile bunlara ilişkin koruyucu ve teşvik edici tedbirlerdir. Anadolu'nun özellikle güneyde Antalya ve kuzeyde Sinop gibi önemli limanlarına ticaret heyatını kolaylaştırmak ve geliştirmek için büyük sermayeli tüccarlar yerleştirilmiştir. Anadolu'ya geden yabancı tüccarlara imtiyazlar vermişler, hatta güm- rük vergilerinde indirme getmişlerdir (Aslanapa, 1989:170-186).

Orta Asya, İran ve Azerbaycanda yapılmış kervansaraylardan farklı olarak Anadolu kervan- saraylarının çoğunda hamam, cami, kütüphane ve yolcularla hayvanların ihtiyacını karşılayacak hekim, baytar ve her çeşit tamir için ustalar bulunuyordu. Birisi kitabesiz olarak dokuz kervansa- ray sultanların eseri olup, bunlardan Alay Han, Kılıçarslan II. (1156-1192), Evdir Han İzzeddin Keykavus I. (1210-19), İki Sultan Han ve Alara Han Alaeddin Keykubad I. (1219-36), İncir Han ve Kırkgöz Han ile Eğridir Han Gıyaseddin Keyhüsrev (1236-46) tarafından yaptırılmıştır. Bunlar dışında birçoğu yıkılmış olduğu halde planları bilinen 59 kervansaraydan başka son araştırmalarla 35 Selçuklu Hanı daha tesbit edilmiş olup, yüze yakın eser, sayıları yüzleri aşan bu abidelerden geri kalan hatıralardır. Bunlar taş süslemeler, kitabeler ve çeşitli yeniliklerle zengin- leştirilmiş mimarisi, kalan abidelerin ihtişamına bakarak yıkılmış olanların da eski durumu göz önüne getrilirse, Anadolu'da Selçuklu sanat ve kültürünün şahane tablosu canlanır (Aslanapa, 1989:170-186).

Aksaray-Kayseri yolunda, Alay Han, bir çok bakımdan, Anadolu'da ilk Sultan Han olarak karşımıza çıkmaktadır. Selçuklu tarihlerinde Kılıçarslan II.nin (1156-1192) Aksaray yakınla- rında, kervansaraylar yaptırdığı yazılmaktadır. Avlusu yıkılmış olan Alay Han, yalnız Sultan Hanlarda görülen mukarnas nişli iç portalı, ortasında işık kubbesi ile ortada tonoz ve iki yanda yedişer dikey tonoz olarak, klasik Selçuklu kervansaraylarının bütün plan ve mimari özelliklerini bir araya toplamaktadır. İç cephe ve ileri fırlayan portal, oldukca iyi durumdadır. Sade ve kuvvetli ifadesiyle erken bir devre işaret ediyor. Geniş bordürde, iç içe iki sekizgenden ibaret geometrik motiflerin, haçvari ve diagonal dörtlü kollarla birbirine bağlanmasından meydana gelen taş süslemeler XII. yüzyıl sonu ile XIII. yüzyıl başı gibi çok erken tarihlerde ortaya çıkmakta ve sonra kaybolmaktadır. Dar bordürde ve mukarnaslı nişin etrafını çeviren süs kemerinde birbirini kesen yarım sekizgenlerin meydana getirdiği dörtlü düğümde eski Türk süslemelerinin devamıdır. Bundan başka portalde, mukarnas sıralarının en altında, ortada stilize olarak iki gövdeli ve başı cepheden olarak gösterilmiş bir arslan figürü, sembolik bir görnüştür. Kılıçarslan'la ilgili bir arma olarak en göze çarpacak yere konulmuş olması akla yakın gelmekte- dir. Bütün bu özellikler gözönüne getrilince, Alay Han Kılıçarslan II.nin son yılında (1192'de) tamamlanmış ve daha o zaman büyük Sultan Hanların gelişmiş haliyle klasik öncüsü olarak ortaya çıkmıştır denebilir. Alay Han adı sonradan verilmiş olmalıdır. Bundan sonra zamanımıza kadar gelen aynı tipde, Konya-Aksaray yolundaki Sultan Han (1299) a kadar geçen çeyrek yüzyıl içinde yapılan başka sultan hanlar ortadan kaybolmuştur. Diğer kervansaraylar, XIII.yüzyıl başından en son tarihli yapı olan Çay Han (1278)a kadar uzanmaktadır (Aslanapa, 1989:170).

Alay Han'dan sonra, bir sultan tarafından yaptırılan ikinci kervansaray Sivas'da Darüşşifası ve türbesi olan İzzeddin Keykavus I.in, Antalya-İsparta yolundaki Evdir Han'dır. Evdir Han (1214-1218) kervansarayı Antalya-İsparta yolu üzerinde I. İzzeddin Keykavus tarafından yaptırılmıştır. Yazlık olarak yapılan kervansarayın, sivri kemerli bir taç kapısı vardır. Kapıdan hole, oradan bir avluya geçilir.

Avlunun etrafında sivri kemerli revaklar vardır. Revakların arkasında çeşitli gereksinimler karşılayacak odalar bulunur. Bu tipde yapılan diğer bir kervansaray da Antalya-İsparta yolundaki Kırkgöz Han'dır.

Foto 8.Aksaray- Kayseri yolunda, Alay Han. Kılıçarslan II.tarafından yapılmıştır. Kervansarayın taş süslemeleri. 1192

Bugün yerinden alınmış olan kitabesinde, hicri tarihten yalnız 61 i okunabiliyordu, 611-615 arasında (1214-18) olması gerekir. Antalya'ya yakın sıcak bir bölgede olduğundan, farklı bir planla ve geniş bir avlu (52x71 m.) etrafında sıralanan düz tonozlu ve iki bölümlü revaklardan meydana gelmiştir. Ortadaki revaklar daha geniştir. Kapalı mekan yoktur. Fakat dışdan köşe sütunları, yan nişleri, sathi işlenmiş yıldız geçmelerden geniş bordürlür, birbirine düğünlenmiş daireler ve baklavalardan ibaret, nişin içinde de devam eden sivri kemer firizi ile şahane mukarnaslı portal, gerçekten çok abidevi bir görnüştedir. Sağlam kesme taşdan duvarların etrafı yanlarda üçer, arkada ve önde ikişer adet kare biçiminde takviye kuleleri ile çevrilmiştir. Ortalama 3800 m² büyüklüğü ile, artık daha sonraki Sultan Hanlarla aynı ölçüye yaklaşmış olup, üçüncü sırada gelmektedir (Aslanapa, 1989:171-172).

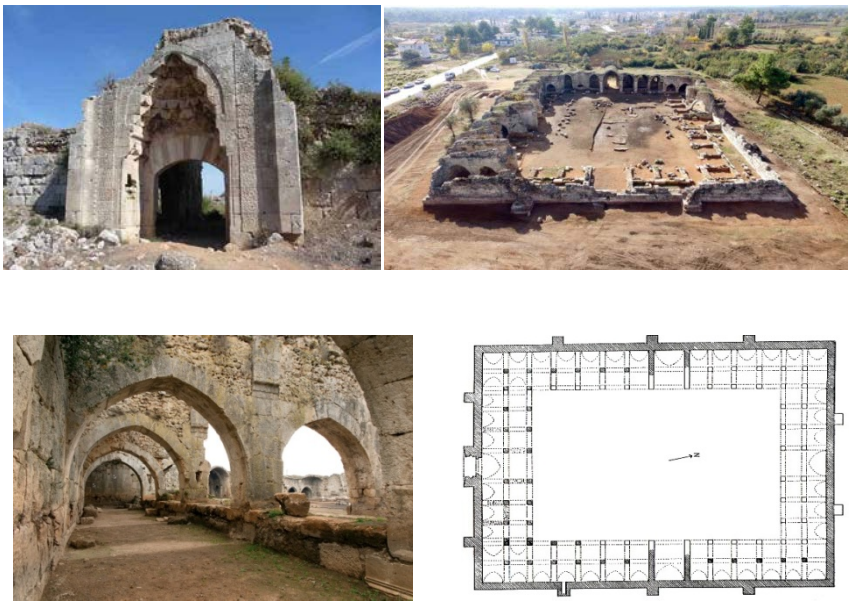

Foto 9. Evdir Han kervansarayı. Antalya. Selçuklu Sultanı Keyhusrev oğlu

Sultan I İzzeddin Keykavus tarafından 1210-1219 yillarda inşa edilib.Kervansarahın planı.

Sivas-Malatya yolunda, Taş Han adı ile de tanınan Hekim Han, üç nefli holü, kareye yakın ve daha geniş avlusu ile Sultan Hanların plan şemasına uygundur. Süslemesi olmayan sade taş mimarisi ile han, pek çarpmıyorsa da holde, Arapça ve Süryanice dilde yazılmış kitabeleriyle dikkati çeker. Selçuklu sülüsü ile orijinal kitabesine göre, Malatyalı hekim Ebu Salim bin Ebil Hasan el Şemmas tarafından yaptırılıp, holü 615 (1218) de, avlusu ise Keykubad I. zamanında az sonra tamamlanmıştır. Hanın kitabeleri de aynı bilgiyi vermektedir. Bir de Köprülü Mehmed Paşanın 1160(1747)de, mimar Hasan Ağaya tamir ettirdiğini gösteren Osmanlı devri kitabesi vardır. Tamir daha çok avlu kısmında olmuştur. Hanın adı, yaptıranın hekim olmasından geliyor.

Foto 10. İğdır keravansarayı.XII. yüzyıl

İğdır il merkezini Asma köyüne bağlayan yolun 25 inci km'sinde bulunan kervansaray, XII.yüzyıl Selçuklu taş işlemeciliğinin en güzel örneklerinden biridir. Sürmarı Emiri Şerafeddin Ejder tarafından yaptırılmıştır. Kervansaray, Batum-Tebriz karayolu üzerindeki menzil noktala- rından birisidir. Eskiden kervanlar Sürmeli Çukuru üzerinden geçerdi. Ahlat, Eleşkirt yolu üzürinde olup, Tifilis, Silvan, Divin ve Ani'den gelen kervanlar Ağrı eteğini (Çilli Geçidi) aşma- dan burada konaklardı (Acar, 2010:267-268).

Kervansaray avlusuz, kapalı bir yapı olup (52x22m), kitabesi yoktur. Ortadakı daha geniş ve yüksek üç nefli uzun hol kısmının önünde, çeşitli tonoslarla örtülü üç bölümden ibaret ayrı bir sahanlık (vestibul) vardır. Yarım silindirik on masif kule, taş kaplamalı kalın dolma duvarları takviye etmektedir. Hol kısmının sade taş mimarisinde, kemer ayaklarındaki mukarnaslardan başka süsleme yoktur. Tonoslar ve kemerler, hemen hemen yuvarlaktır. Dist sivri kemerli bir kapıdan hole girilmektedir. Öndeki sahanlık kısmının giriş bölümü ve bunun sonundakı tonoz, zengin yıldızlar ve kaburgalarla süslü, sağdakı ise düz tonozla örtülüdür. Yan bölümlerde, duvarlara açılan nişler, kıble yönünde değildir ve yerden yüksektedir. Raf vazifesi gören bu nişlerden biri, yonca biçimindedir. Duvar hizasında kalan zengin süslemeli portal monoton taş cepheyi canlandıran tek mimari görünüştür. Şişkin sivri kemerli portal, geometrik geçmelerden yıldızlarla geniş bir bordür ve kuvetli kaval silmelerle içeri açılan şişkin sivri kemerli bir kapıdan ibaretdir. Bunun üst kısmı, alınlık şeklinde kabartılarak, yüzeyleri rumiler ve kıvrıkdallarla ince işlenmiş büyük yıldızlar ve bunların arasını dolduran baklavalarla, Anadolu'da başka benzeri olmayan değişik bir süsleme göstermektedir (Aslanapa, 1989:170-172).

Kervansaray süslemeleri. Orta yüzyılda Orta Asyadan Anadoluya'dek yapılmış kervansa- raylar Selçukluların yüksek kültürünü en canlı şekilde aksettiren eserler'dir. Merv'den İrana, Tebriz'den Nahcıvana ve İğdır'dan Karsa, Bardadan Gurcüstana, Denizli'den, Erzurum, Kars ve Iğdır'a, Kütahya'dan, Malatya, Bitlis, Ahlat'a, Antalya'dan, Sinop ve Samsun'a kadar uzanan yollar üzerinde yükselen kervansaraylar Selçuklu saltanatının küdretinin büyüklüğünü ve teşkilatının sağlamlığını gösteren abidelerdir. Diğer eserlerde olduğu gibi bunların da planları ve bazı süsleme motifleri de yine Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçukluların Ribat adını verdikleri daha önceki Türk kervansaraylarına dayanmaktadır. Fakat Anadolu'da Sultan Han ve ya Han adını alan kervansaraylar artık tamamiyle

gelişmiş bir kesme taş mimarisi ile çok abidevi eser- lerdi. Dini yapılarda zaman zaman tuğla, kesme taş karışımı değişik malzeme kullanılmışsa da hanlar yalnız taştandır. Bazı medreseler dışında dini yapıların çok defa göz alıcısı süslemelerle, mütevazi ölçüde yapılmasına karşılık, kervansaraylar, Anadolu Selçuklu mimarisinin gerçekten sarayları andıran çok büyük ölçüye varmış en gösterişli abideleridir. İtalyan Gotik katedrallerini andıran bu muazzam mekan yapıları, Ortaçağ'da Anadolu'nun en önemli kervanyolları üzerinde, ticaret, sosyal yardım ve aynı zamanda kültür müesseseleridir (Aslanapa, 1989:170-186).

Selçuklu devri Orta Asya, İran ve Azerbaycanda kervansaraylar tuğla ile yapılmış, bazen taşda işlenmiştir. Süsleme malzemesi olarak tuğla işlenmiştir. Türkiyede ise kesme taş kullanılmıştır. Bu süslemeler dış cephede kapılarda toplanmakla, daha az olarak da payandalarda görülmüktedir.

Selçuklu mimarisinin bütün yönlerinde olduğu kibi, kervansaray mimarisine de uygun bir şekilde geometrik, bitkisel, figür ve yazı olmak üzere her türlü süsleme ile karşılaşılır. Bazı figürlü örneklerdenki istisnalar dışında süslemeler, taşın düz yüzeyi oyularak oluşturulmuştur. Tuğla ile yapılmış süslemeler tuğlaların hörgüsü ile yaranmıştır. Bu süslemeler ya bordürlerde ince, uzun şeritler halinde ya da kabara, rozet, kemer köşeliği gibi yerlerde dolgu olarak kullanılmıştır. Ayrıca sütunçelerde ve mukarnaslarda da karşımıza çıkar (Öney, 1978:224).

Geometrik süsleme, saydığımız yerlerin pek çoğunda bir kompozisyon halinde görülür. En çok karşılaşılan örnekler tam ve yarım yıldızlar, çokgen geçmeler, düzgün veya karmaşık kırık hatlardan oluşan kompozisyonlardır. Evren ya da kozmolojik anlamlarla ilişkisi kurulan geometrik süslemeler genellikle sonsuz karakterli kompozisyonlardan alınan kesitler halinde verilmiştir. Ayrıca bu süslemeler zaman-zaman aralarda oluşan çeşitli şekillerin içine yerleştiri- len bitkisel motiflerle zenginleştirilmiştir (Öney, 1978:224).

Bitkisel süsleme az örnekte karşımıza çıkar. Rozet ve kabara gibi dairesel alanlar ile kemer köşelikleri, sütunçe başlıkları ve bordür gibi yerlerde çoğunlukla palmet, rumi gibi soyut motiflerle bunları birbirlerine bağlayan saplar ile tek eksene göre simetrik veya radyal düzenlemeler şeklinde işlenmiştir. Bazı bitkisel kompozisyonların içine figürler yerleştirilmiştir.

Hemen her kervansarayda karşımıza çıkan geometrik ve bitkisel süslemeye karşın, figürlü süsleme oldukça kısıtlıdır. Durum böyle olmakla birlikte az sayıdaki örneklerden bazılarında figür çok kullanılmıştır (Karatay Han, Ak Han). Figürler çoğunlukla avlu ve kapalı bölüm taçkapılarında, giriş eyvanı içinde, eyvan avlu cephesinde, çörtenlerde gruplar halinde verilmiş- tir. Yapılarda figürlü süsleme kullanımının ikonografik gelişimi çeşitli yayınlarda ele alınarak incelenmiştir (Şerare, 1993:256).

Araştırmacılara göre Selçuklu kervansaraylarındaki figürlerin kökenlerinin Orta Asya Şamanizm inançlarına dayandığı, bazı grup halinde verilen figürlerin 12 hayvanlı Türk takvimini simgelediği; kimi figürlerin ise arma, tıslın, koruyucu sembol ya da burçları temsil ettiği kabul edilmektedir. Ancak burada belirtilmesi gereken bir husus, busus, burç ve takvim hayvanları olarak kabul edilen hayvan grupları ile örneklerde yer alan tür ve adet bakımından tutarsızlık göstermektedir. Buna göre Anadolu'daki yaşayan bir gelenek olduğu söylenebilir (Şerare, 1993:256-284).

Kervansaraylarda en çok görülen figür türleri insan, aslan, kuş, siren, ejder, boğan, melek ve çift başlı kartaldır. Bunlardan sadece bazi Arslan figürlerinde heykel karakteri görülür. Bu figürler bağımsız heykel olmaktan çok mimari bünyeye iliştirilmiş konsollar şeklindedir. Diğer figürler daima kabartma şekilinde işlenmiştir (Aslanapa, 1989:170-189).

Kervansaraylarda yazı, daha çok yapı hakkında bilgi veren kitabelerle sınırlı gibi görükmektedir. Bunlar giriş açıklıklarının üzerinde panolar halinde yer alabileceği gibi, doğudan

süsleme karakteri taşıyabilecek şekilde tuğla ve taçkapı nişi veya kapı cevresinde çerçeve bordürü olarak kullanılmıştır (Eğirdir Han, Aksaray Sultan Hanı) (Şerare, 1993:256-284).

Sonuç

Selçuklu istilası İslam dünyasının geniş iktisadi ve ticari faaliyetleri çerçevesine sokmakla bu ülkenin tarihinde yeni bir devir açıldı. Artık güneydeki medeni İslam memleket- leriyle kuzey kavimleri arasında ceryan eden ticari mübadeleler için siyasi engeller ortadan kalkarak Anadolu yolu büyük bir emniyet

kazandı. İşte o zamanki medeni dünyanın ortasında bulunan Türkiye milletlerarası bir köprü haline geldi (Turan, 2005:123).

Avrupa ve Asya kıtaları arasında iktisadi-ticari ve medeni alakaların temin olunmasında mühim rol oynamış «Eski İpek yolu» Türk halklarının'da iktisadi, siyasi ve medeni inkişafına büyük tesir göstermiş ve bugünde alakalar TRASEKA prokramı çerçevesinde genişlenmektedir.

XX yüzyılın Sovyetler birliğinin çökmesi nedeniyle Türk halklarının yakınlaşmasına koyulan yasaklar aradan kaldırılmış, Türk halklarının iktisadi, ilmi-kültürel ve diger sahalarda alakaları genişlenmiştir. Aynı ilişkilerin bir kısmını'da TRASEKA programları çerçivesinde genişlenen nakliyat-iktisadi, ilmi-medeni alakalar teşkil edir.

Türk halklarının birliyini güçlendirmek maksadiyla 1993 yılından başlayarak geçirilen "Türk devletlerinin ve toplumların dosluk, kardeşlik kurultayları" ile birlikte TRASEKA programı çerçevesinde genişlenen intekrasiya proseslerinde de özünü göstermektedir. 9 temmuz 1998 de Kazakstanın Astana şehrinde ve 2000 yılın nisanında Baküde geçirilmiş Türk ülkeleri devlet başkanlarının VI zirve toplantısında "İpek yolu"nun ehemiyeti hüsusu kayd edilmiş ve gösterilmiştir ki, "İpek yolu" Türk halklarını ticaret-iktisadi, kültürel-hümanitar ve siyasi-diplomatik bakımından birleştirir". Türkdilli devletlerde TRASEKA programı çerçevesinde genişletilen iktisadi alakalar bu programa dahil edilmiştir. Bunu Türkdilli devletlerle geçirilen iktisadi alakaların dinamikası da gösterir (www. google.com. İsakov, 2013.)

Göründüyü gibi Türk dünyası "Eski İpek Yolu"nun icrasinda olduğu gibi, müasir devirde'de TRASEKA programı çerçevesinde "İpek Yolu"nun berpası istikametinde emektaşlıgı genişlendirmiş, buda Türk halklarının bir araya gelmesinde, onların iktisadi, siyasi ve manevi birliyini kuvetlendirilmesinde büyük rol oynayacaktır.

Kaynaklar

Aslanapa O.(1989), Türk Sanatı,İstanbul.

Aslanapa O.(1993), Türk Sanatı, İstanbul, El kitabı.

Acar Z.Z. (2010), Her yönüyle İğdır, 2 baskı, Ankara.

İbrahimgil M.Z. (2011), Lise Sanat tarihi 2. KOZA Yayın Dağıtım Sanayi ve Ticaret AS, Ankara.

Kuban D. (2012), Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları. 4 baskı. İstanbul,Yapı Kredi yayınları.

Kuban D. (2008), Selçuklu çağında Anadolu sanatı. İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat yayıncılık ticaret ve sanaye A, S.

Nahcıvan Abidelerinin Ensiklopedisi. (2008), Baku.

Öney G. (1978), Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları, Ankara.

Salamzade E., Memmedzade K. (1982), Nahcıvanın mimari yapıları, Bakı.

Şerare Y. (1993), Bazı Selçuklu ve Beylikler devri Taş Süslemelerinde Fögürlü plastikle ilgili İkonografik arştırmalar, İstanbul.

Turan O. (2005), Selçuklular ve İslamiyyet. İstanbul, Özener matbaası.

Turan O. (1980), Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyyeti.İstanbul, Boğaziçi yayınları.

www. google.com. Azerbaycanda Böyük İpek Yolu.

www.google.com.Anadolu'da İpek Yolları.

www. google.com. İsakov H. İpek yolu ve Türk dünyası. 2013 nisan.

www.google.com. İslam Tarixi Ensiklopedisi. Ribat.

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE VE İNGİLİZCE DERS KİTAPLARINDAKİ SÖZ EYLEMLERİN ORTAK BAŞVURU METNİNE UYUMUNA GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

Doç. Dr. Gülden TÜM

Çukurova Üniversitesi

Okt. Cem Gürbüz

Fırat Üniversitesi

Özet

Öğretiminin vazgeçilmez parçaları olan yabancı dil öğretimi ders kitapları, bilgi kaynağı olarak çoğu zaman yabancı dil sınıfında davranış yönünü belirler. İyi tasarlanmış bir ders kitabı öğrenci ve öğretmenlere kılavuzluk eder ve işlerini kolaylaştırır. Dolayısıyla, İngilizce ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğretmenin yüksek standartlarına ulaşmak için ders kitap yazarlarının rolü çok önemlidir. Bu bağlamda, Dilleri İçin Ortak Avrupa Başvuru Metni (OBM) yabancı dil eğitiminde ortak bir anlayışın temelini oluşturmaktadır. Bu çalışma, OBM'nde yer alan konuşma hedeflerinin iki farklı dilin öğretildiği ders kitaplarında yer alan konuşma etkinliklerinin Searle (1976)'in konuşma/edimsöz eylemlerini ne ölçüde kapsadığını incelemek üzere yapılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları sayılarda anlamlı bir farklılık olmasına rağmen, iki ders kitabındaki konuşma eylemlerinin kullanım yüzdeleri neredeyse aynı olduğunu ortaya koymuştur. Türkçe ve İngilizce ders kitaplarında yer alan konuşma hedeflerinin bazı noktalarda (kamu duyuruları ve cümle dışı unsurlar) yetersiz kaldığını göstermiştir.

Anahtar sözcükler: Söz eylemler, Ortak Avrupa Başvuru Metni, Türkçeyi yabancı dil olarak öğretme, ders kitapları

Abstract

Textbooks-indispensable parts of foreign language (FL) teaching-are the primary source of information along with the teacher and often determine the course of action in any FL class. A well-designed textbook guides both students and teachers and makes things much easier for them. Hence, there is so much responsibility depending upon textbook writers to reach high standards in teaching FL (English and Turkish). In that respect, the CEFR, (Common European Framework for Reference for Languages) offers a basis of a common understanding in FL education. This particular study revealed interest in how two FL textbooks responded to the speaking objectives in the official CEFR document and used of speech acts based on the framework of illocutionary and perlocutionary items presented by Searle (1976). Turkish and English language teaching textbooks were chosen for this study. The results revealed that the percentages of the use of speech acts in the two textbooks are almost the same although there is a meaningful difference in the numbers. In terms of the illocutionary acts, both books fail to enable students to gain pragmatic competence.

Key words: Speech acts, the CEFR, teaching Turkish as a foreign language, textbooks, pragmatic competence

Giriş

Yabancı dil öğrenenlerin hedef dile iyi hâkim olabilmeleri için en çok tercih edilen yaklaşım, özgün ve anlamlı etkinliklerin gerçekleştiği doğal ve sosyal ortamların oluşturulmasıdır. Bu süreçte eğitim kurumları, eğitim programları, öğretmenler, seçilen ders kitapları ve destekleyici diğer araç-gereçler gibi belirleyici faktörlerin hepsinin öğrencileri bu amaca götürmesi beklenir. Dil etkinliklerinin gerçekleşmesi için tüm bu unsurlar titizlikle değerlendirilmeli ve öğrencilerin kendilerini en iyi şekilde ifade etmelerini sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. İlk kez Austin (1962) tarafından kullanılan ve daha sonra Searle (1976) tarafından geliştirilen "Söz Eylemler"; bazı durumlarda "Söylemek, yapmaktır." olarak tanımlanır ve birtakım işlemlerin yapılmasını harekete geçiren dilin edimsel unsurları olarak sözlerin gücünü vurgular (Austin, 1962: 12). Austin'e göre sözcüklerin yüzeysel anlamlarının ötesinde işlevsel yapılar da vardır ve bunlar edimsel olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, söz eylem biçimsel ile işlevsel (edimsel) kullanım arasındaki belirgin farktır. Austin ayrıca konuşma eylemlerini üç grupta sınıflandırır: düzsöz edimi (locutionary), edimsöz edimi (illocutionary) ve etkisöz edimi (perlocutionary), (www.ege-edebiyat.org). Düzsöz, söylenen gerçek kelimelerdir yani sözdür. Bir başka

anlatımla cümledir yani sözün üretim anı düşünülmeden bir takım dil kuralı uyarınca sözcükler bir araya gelir (Özne, nesne, yüklem). Edimsöz ise sözcedir ve sözce bir konuşmacı tarafından üretilen sözlü ve yazılı her tür mesajdır. Son olarak, etkisöz ise sözcelemdir ve bir sözcenin, mesajın belirli bir zaman ve mekan içinde üretilişidir. Bir başka deyişle, etkisi konuşmacının sahip olduğu alıcının gerçek etkisidir ve her sözce yaratılış anının izlerini taşır. Cümlede doğrudan bir eylem gelmese bile, bunun etkisi dolaylı olarak bir eylem gerçekleştirmek için alıcıyı harekete geçirir. Sonuç olarak sözceyi tekrar üretmek mümkündür fakat sözcelem anı tekrar üretilemez. Örneğin, "Siz İngilizce biliyor musunuz?" sözcesi düzsöz edimi açısından soru cümlesidir ve dinleyicinin cevap vermesini belirttiği için örtük edimseldir. Yine aynı sözce edimsöz edimi açısından ele alındığında konuşmacı ile dinleyici arasında belirli bir anlam içermesi için ifadeden önce "Burada bir turist var ve söyledikleri anlaşılmıyor." gibi başka bir edimsel ifade kullanılmasını gerekir. Böylece iki cümle birleştiğinde iki kişi arasında farklı bir anlam kazanır. Etkisöz edimi açısından değerlendirildiğinde ise niyetlenen edimsöz gücü ile fiili edimsöz gücü arasında bir uyuşmazlık durumu ortaya çıkabilir. Örneğin, konuşmacının dinleyicinin İngilizce bildiği konusundaki şüphelerini dile getirmesi etkisöz edimidir. Konuşmacı için bu alay konusu olurken dinleyici bunu bir "hakaret" olarak algılayabilir.

Austin'in konuşma eylemleriyle ilgili bu sınıflandırmasına rağmen "Edimsöz Edimleri İle İlgili Taksonomi" tanımı nedeniyle Searle (1976) tarafından eleştirilmiştir. Ancak daha sonra ortaya koyduğu "dolaylı söz eylemler" teorisinde bazı yapısal bileşenleri bir eylem/eylem seçimini konuşmacının gerçek niyetini gösteren bileşenler olarak vurgular (s.59). Konuşma eylemleri, Austin tarafından üç gruba ayrılmasına rağmen Searle edimsözü 5 grupta sınıflandırmıştır: 1. kesinleyiciler (belirtme, tahmin etme, vb.); 2. dışavurucular (selamlama, övme vb.); 3. yönelticiler (talep etme, sorma, vb.); 4. yükleyiciler (söz verme, tehdit etme vb.); 5. bildirgeler (bildirme, birini gösterme vb.). Kesinleyiciler, herhangi bir önermenin doğruluğunun savunulmasını ifade ederken dışavurucular duygusal tepkilerin dışavurumunu gösterir. Yönelticiler, dinleyicinin bir eylem yapması için yönlendirilmesi; yükleyiciler konuşmacıların yapacağı eylemleri ifade etmesidir. Bildirgeler ise dil dışı unsurları göstermektedir (www.ege-edebiyat.org/docs/256.doc). Bu sınıflandırmalardan da anlaşıldığı üzere söz eylem; belirli konuşma becerilerin yerine getirilmesini gerektiren, muhtemelen dört dil becerisi alanına hâkim olunmasını ve belirli durumlara göre nasıl dilsel yapıların üretileceğinin belirlenmesini gerektiren bir durumdur. Vygotsky'nin *yakınsal gelişim alanı* da bir anlamda iletişimde gerekli olan sosyal karşılaşma ve etkileşim sağladığı için öğrenme sürecinde uygun konuşma faaliyetleri içerir. Yabancı dil öğrenenlerin, konuşma yeteneklerini geliştirmeleri ve iletişimsel yetkinlik kazanabilmeleri için söz eylemlerini yerinde ve doğru kullanmaları gereği vardır. 'İletişimsel yetkinlik' terimi ilk kez Austin, Searle ve Hymes (1967) tarafından kullanılmıştır. Dilbilgisi temelli eğitimden iletişimsel yöntemlere geçiş sağlaması nedeniyle önemlidir. Konuşma davranışı ve sosyokültürel yetkinlik olarak araştırmacılar arasında ilgi odağı olmuştur (Cohen ve Olshtain, 1981). Cohen ve Olshtain (1993), 1900'lü yıllarda özür dileme, istekte bulunma, teşekkür etme, şikâyet etme, reddetme, uyuşmazlık/onaylamama ve iltifat etme olmak üzere sekiz söz eyleminin zaten mevcut yazın alanında 'gerçekleştirme stratejileri ile ilgili nispi ayrıntılı tanımlamalar' olarak yer aldığını vurgulamaktadır (s.34). Cohen ve Olshtain (1993) tarafından gerçekleştirilen çalışmada bazı yabancı dil öğrenenlerin (%49) söz eylemlerini kullanırken duruma göre değerlendirme yaptıkları ancak belirli bir söylem için plan yapmadıkları; bazılarının (%30) söz eylemleri kısmen planladıkları; diğerlerinin (% 21) ise belirli bir plan yapmadan söz eylemleri kullandıkları sonucuna varılmıştır. Dahası iletişimi etkin kılmak için söz eylemleri hedef dilde planlama ve yanıtlamada bilişsel bir işlemi gerçekleştirmenin gerekli olduğunu belirtmişlerdir.

Yabancı Dil Öğretimi Ders Kitapları ve Söz Eylemler

Ders kitapları hem öğretmenler hem de öğrenciler için bir kaynak ve bir kılavuz niteliğindedir ve eğitimde çok önemli bir rol oynamaktadır (Richards, 2001). Bu nedenle, ders kitapları, özellikle öğrencilerin öğrenilmesi arzu edilen dilde yeterlilik geliştirme yollarını bulmaları için yol gösterici bir ışık olmalıdır. Ders kitapları, öğrencilerin istedikleri dilde iletişim kurmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Söz eylemlerin dil öğretme sürecine dâhil edilmesiyle ilgili olarak Doğan (2009), Saussure tarafından belirginleştirilen ve yapısalcılıkta yer alan cümle ve söz arasındaki farkı vurgulamakta ve Türkçe ders kitaplarında 'edimsöz eylemleri' kullanılmasını önermektedir. Söz eylemin ders kitaplarında yer alması önemlidir çünkü söz eylem, bireyin dilde ne kadar yetkin olduğunun en belirgin göstergelerinden biridir. Söz eylemler belirli konuşma becerilerin yerine

getirilmesini gerektiren, muhtemelen dört beceri alanında hâkim olunması belirli durumlara göre nasıl dilsel yapıların üretileceğinin belirlenmesini gerektiren bir durumdur. Vygotsky'nin *yakınsal gelişim alanı* da bir anlamda iletişimde gerekli olan sosyal karşılaşma ve etkileşim sağladığı için öğrenme sürecinde uygun konuşma faaliyetleri içerir. Yabancı dil öğrenenlerin, konuşma yeteneklerini geliştirmeleri ve iletişimsel yetkinlik kazanabilmeleri için söz eylemlerini yerinde ve doğru kullanmaları gereği vardır. 'İletişimsel yetkinlik' terimi ilk kez Austin, Searle ve Hymes (1967) tarafından kullanılmıştır. Dilbilgisi temelli eğitimden iletişimsel yöntemlere geçiş sağlaması nedeniyle önemlidir. Konuşma davranışı ve sosyokültürel yetkinlik olarak araştırmacılar arasında ilgi odağı olmuştur (Blum-Kulka, House & Kasper 1989; Cohen ve Olshtain, 1981). Cohen ve Olshtain (1993), 1900'lü yıllarda özür dileme, istekte bulunma, teşekkür etme, şikâyet etme, reddetme, uyuşmazlık/onaylamama ve iltifat etme olmak üzere sekiz konuşma eyleminin zaten mevcut yazın alanında 'gerçekleştirme stratejileri ile ilgili nispi ayrıntılı tanımlamalar' olarak yer aldığını vurgulamaktadır (s.34). Cohen ve Olshtain (1993) çalışmalarında söz eylemlerini kullanırken bazı yabancı dil öğrenenlerin (%49) duruma göre değerlendirme yaptıkları ancak belirli bir söylem için plan yapmadıkları; bazılarının (%30) söz eylemleri kısmen planlarken diğerlerinin (% 21) belirli bir plan yapmadan kullandıkları sonucuna varmıştır. Dahası iletişimi etkin kılmak için söz eylemleri hedef dilde planlama ve yanıtlamada bilişsel bir işlemi gerçekleştirmenin gerekli olduğunu belirtmişlerdir.

Diller İçin Ortak Avrupa Başvuru Metni ve Söz Eylemler

Avrupa Konseyi, farklı ortamlarda eğitimin etkinliği ve kalitesini sağlamak ve sürdürebilmek için, yabancı dil öğrenenler, öğretmenler, ders kitabı yazarları ve eğitim planlamacılar için dil öğretiminde yaygın olarak bilinen ve kabul edilmiş standartların bir temelini önermektedir. Bu standartlar içerisinde söz eylem, konuşma becerileri ve konuşma yeteneği olarak da isimlendirilen özel dil becerileri vardır ve diğer dil becerilerinden çok daha fazla dikkat gerektirir. Konuşma becerisi de çoğunlukla hedef dilde bireylerin ne kadar yetkin oldukları hakkında bilgi veren gösterge niteliği taşıdığı için yabancı dil öğrencileri, etkili konuşmada *düzsöz, edimsöz* ve *etkisöz* açısından daha fazla etkin olmak adına birçok bilişsel stratejiyi kullanmak durumundadır. Bu dilsel kullanımlar; Diller İçin Ortak Avrupa Başvuru Metni (OBM)'nde "dil kullanıcısının bir veya daha fazla dinleyici tarafından algılanan ve üretilen sözlü metin" olarak tanımlanır ve bu etkinliklerin iletişimde önemli rol oynadıklarını vurgulanır (s.58). Ayrıca OBM, yabancı dil öğrenenlerin olası gerçek yaşam koşullarında üretebilecekleri konuşma etkinliklerini içeren materyallere ihtiyaç duyduklarının altını çizer. Bunun yanı sıra OBM, öğrencilerin farklı durumlara uyum sağlaması ve gerekli dil stratejilerini geliştirmeleri için kamusal alanda/özel ortamda konuşma ve hazırlıklı/hazırlıksız konuşma gibi etkinlikleri öğrenme sürecine dâhil eder. Ayrıca her dil düzeyi için konuşma becerisi ile ilgili öğrenici hedeflerinin ölçeklerini paylaşır (Örneğin, A1 düzeyindeki bir öğrencinin hedefleri, B2 düzeyinde bir öğrencinin hedeflerine kıyasla basit ve dar kapsamlıdır.). Bu hedefleri gerçekleştirebilmek için ders kitabı yazarlarının bu tür ölçütleri dikkate almaları önemlidir zira iyi tasarlanmış bir ders kitabı; bir yandan öğretmen ve öğrencileri yönlendirip uygulama ve kalıcı öğrenme isteği uyandırırken diğer taraftan her iki tarafın harcadığı zaman ve gayreti en aza indirerek istenildiğinde yardım alınacak bir rehber olma özelliği taşır. Hedefler göz önüne alındığında OBM, A1 ve A2 düzeyindeki konuşma hedeflerini beş sınıflandırma/ölçek (hitap etme, genel sözlü üretim, aralıksız konuşma (deneyimi tanımlama), kamu duyuruları, aralıksız konuşma (Bir durum hakkında konuşmak (bir tartışma vb.) şeklinde aşağıdaki tabloda listelemektedir.

Tablo 1. Ortak Başvuru Metni'nin Hedef Kitleye Yönelik Konuşma Hedefleri

HİTAP ETME	
A2	Günlük hayatla ilgili bir konuda kısa, prova edilmiş bir sunum verebilir; fikir, plan ve eylemler için neden ve açıklamalar getirir. Sınırlı sayıda takip sorusu ile başa çıkabilir.
	Tanıdık bir konuda kısa, prova, temel sunum verebilir. Tekrarını isteyip istemediği ve cevabının anlaşılır ifadesi ile ilgili bazı yardımların mümkün olması durumunda, basit takip sorularını cevaplayabilir.
A1	Çok kısa, prova edilmiş ifadeyi okuyabilir. (Bir konuşmacı tanıtma, bir tost ısmarlama).

GENEL SÖZLÜ ÜRETİM	
A2	İnsanların, yaşam/çalışma koşulları, günlük rutinler, sevilen/ beğenilmeyen vb. basit bir cümleyi ve cümleleri bir araya getirebilir, basit bir açıklama veya sunum verebilir.
A1	İnsanlar ve yerler hakkında basitçe özetlenmiş ifadeler üretebilir.
ARALIKSIZ KONUŞMA: Deneyimi Tanımlama	
A2	Bir hikaye anlatabilir veya basit bir puan listesinde bir şeyler tarif edebilir. Çevresinin günlük yönlerini tanımlayabilir. İnsanlar, yerler, olaylar, iş veya çalışma deneyimi ve etkinlikleri kısa ve basit tanımlar. Planlar ve düzenlemeler, alışkanlıklar ve rutinler, geçmiş faaliyetler ve kişisel deneyimleri açıklayabilir. Nesneleri kısaca açıklamak ve karşılaştırmak için basit tanımlayıcı dil kullanabilir. Bir şey hakkında sevdiği veya hoşlanmadığı şeyi açıklayabilir.
	Ailesini, yaşam koşullarını, eğitim geçmişini, mevcut ya da en son işini açıklayabilir. İnsanlar, yerler ve mekânları basit terimlerle tarif edebilir.
A1	Kendisini, yaşadığı yeri ve nerede olduğunu tarif edebilir.
KAMU DUYURULARI	
A2	Odaklanmaya hazır dinleyenler için anlaşılır, öngörülebilir, öğrenilmiş içeriğin çok kısa, prova edilmiş duyurularını sunabilir.
A1	Tanımlayıcı yok.
ARALIKSIZ KONUŞMA: Bir durum hakkında konuşmak (bir tartışma vb.)	
A2	Tanımlayıcı yok.
A1	Tanımlayıcı yok.

Yabancı dil öğretim kitaplarında söz eylemlerin kullanımı ile ilgili araştırmalar (Boxer ve Pickering, 1995; Vellenga, 2004) mevcut olmakla birlikte, yabancılara Türkçe öğretimi alanıyla ilgili söz eylemleri üzerine yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Mevcut alan yazında bu araştırmanın aynı endişeleri ve çıkarları paylaşan bazı araştırmalar bulunsa da, araştırmacılar metin okuma (Aydın ve Yangıl, 2013) gibi diğer değişkenlerle ilişkili olarak bu konuda çalışma yapmışlardır. Ancak çalışmalar sınırlı olduğundan Türkçenin etkililiğini arttırmak ve zenginliğini yaygınlaştırmak için bu konuyla ilgili araştırmalara daha çok ihtiyaç duyulduğu öngörülmektedir. Ayrıca, bu çalışma, hem İngilizce hem de Türkçe yabancı dil öğretimi ders kitaplarında yer alan söz eylemlerin kullanımını ortaya koyarak gerek öğrenciler gerekse bu alandaki kitap yazarları için katkı sağlamak için aşağıdaki sorulara cevap bulmayı amaçlamaktadır.

Araştırma Soruları

1) Türkçe ve İngilizceyi yabancı dil olarak öğreten iki ders kitabının konuşma hedefleri, OBM tarafından belirlenen konuşma hedefleri ve sınıflandırmalarıyla benzerlik gösteriyor mu?

2) Türkçe ve İngilizceyi yabancı dil olarak öğreten iki ders kitabında yer alan söz eylemler Searle (1976)'nin edimsöz sınıflandırması göre yer alıyor mu?

3) Türkçe ve İngilizceyi yabancı dil olarak öğreten iki ders kitabı, Searle (1976)'nin söz eylemlerinden hangisini içeriyor?

Yöntem

Bu çalışmada, ders kitaplarında yer alan söz eylemler içerik analizi yapılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirmeyi gerçekleştirmek için A2 düzeyinde Türkçe ve İngilizce yabancı dil öğretimi ders kitaplarında yer alan söz eylemler karşılaştırılmıştır: İstanbul-Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı ve Interchange (4.Basım) İngilizce öğretim ders kitabı. Bu iki ders kitabında yer alan söz eylemler

iki Türkçe ve bir İngilizce öğretmeni tarafından içerik analizi yoluyla değerlendirilmiştir. Karşılıklı görüşme şeklinde yapılan görüşmelerle fikir birliğine varılarak Ortak Başvuru Metni'nde (OBM) yer alan konuşma ölçeklerine göre gruplandırılmış ve analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Sonuçlar

Tablo 2. Interchange kitabında yer alan konuşma hedefleri ve sınıflandırmaları

Ünite	Hedefler	OBM Sınıflandırmaları
1	Kendini tanıtmak; Birini tanıtmak; Bilgiyi kontrol etme; Kişisel bilgilerin aktarımı; Merhaba ve güle güle ifadelerini kullanma	*Hitap Etme* *Genel Sözlü Üretim*
2	İş ve okulu tanımlama; İstekte bulunma ve görüş verme; Günlük çizelgeleri açıklama.	*Hitap Etme* *Genel Sözlü Üretim*
3	Fiyatlar hakkında konuşmak; Fikir vermek; Tercihleri tartışmak; Karşılaştırmalar yapmak; Nesneleri satın alma ve satma.	*Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma*
4	Beğenmeler ve beğenmemeler hakkında konuşma; Fikir verme; Davet etme ve mazeret üretme.	*Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma*
5	Aileler ve aile üyeleri hakkında konuşmak; Günümüz hakkında bilgi alışverişinde bulunmak; Aile hayatını anlatma	*Genel Sözlü Üretim*
6	Soru sorma ve günlük yaşantıyı tanımlama ve egzersiz yapmak; Sıklıklar hakkında konuşmak; Spor ve sporcuların tartışılması; Yetenekler hakkında konuşmak	*Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma*
7	Geçmiş olaylardan bahsetmek; Geçmiş deneyimler hakkında fikir vermek; Tatiller hakkında konuşmak	*Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma*
8	Yerlerin tarifini sorma ve tanımlama; Mahalleleri tanımlama ve tarif etme; Miktarlar hakkında soru sorma	*Genel Sözlü Üretim*
9	İnsanların dış görünümünü sorma ve tanımlama; İnsanları tanımlama	*Genel Sözlü Üretim (Bu ünitede özel konuşma bölümü yoktur)*

10	Geçmiş deneyimleri tanımlama; Geçmiş deneyimler/olaylar hakkında bilgi alışverişinde bulunma	*Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma*
11	Şehirleri sorma ve tanımlama; Öneri istemek ve vermek; Seyahatten bahsetme.	*Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma*
12	Sağlık sorunları hakkında konuşma; Tavsiye isteme ve verme; İstekte bulunma; Önerilerde bulunma ve tavsiye isteme.	*Genel Sözlü Üretim*
13	Sevilen ve sevilmeyen şeylerin ifade edilmesi; Kabul ve itiraz; Yemek ısmarlama.	*Genel Sözlü Üretim*
14	Ülkeleri tanımlama; Karşılaştırmalar yapma; Fikrini ifade etme; Mesafeler ve ölçümlerden bahsetme.	*Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma*
15	Planlar hakkında konuşma; Davetiyeler yapma; Davetiyeleri kabul etme ve reddetme; Neden gösterme; Mesaj alma ve bırakma.	*Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma*
16	Kişisel bilgilerin değiş tokuşu; Değişiklikleri açıklama; Geleceğin planları hakkında konuşma.	*Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma*

Tablo 2'de görüldüğü gibi Interchange 4. sınıf kitabı (A2) öğrencilerin OBM'nin resmi belgesindeki ölçeğe göre konuşma hedefleriyle çoğunlukla eşleşmektedir. Ancak OBM sınıflandırmaları açısından ele alındığında 16 ünitede genel sözlü üretim on altı kez yer alırken, Aralıksız konuşma-Deneyimleri Tanımlama dokuz kez; Hitap etme ise sadece iki kez yer almıştır. Bununla birlikte OBM'nin konuşma hedefleri ölçeğinde belirtilen beş başlıktan ikisinde yer alması beklenen ve aynı zamanda gelişmekte olan önemli kaynaklardan biri olan "Hedef Kitlenin Belirlenmesi" ve "Kamuya Açıklananlar" başlığı altında konuşma hedefleri içermemektedir. Tablo konuşma hedefleri açısından incelendiğinde, Interchange, öğrencilerin eğitici yeterliliğini ve sözlü üretimlerini geliştirmek için yeterli etkinliğe sahip gibi görünse de, kamusal alanlardaki konuşma ve kısa kişisel monologlar açısından yetersiz görünmektedir. Bununla birlikte, söz eylemler açısından, kitabın doğrudan ve dolaylı olarak birçok edimsel yapıları içererek öğrencilerin dil bilgisi dışı ifadelere aşina olmalarına olanak sağladığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Interchange kitabında yer alan söz eylemlerin sıklığı ve yüzdesi verilmektedir.

Üniteler incelendiğinde öğrencilerin öğrenmesini teşvik etmek için edimsel davranışların kullanımı sınırlı gibi görünse de Ünite 15'te verilen rol oynama etkinliğinde örneğin açık verildiği

görülmektedir (Öğrenci A: *Egzersiz 4'ten bir etkinlik seçin ve bir kişiyi size eşlik etmesi için davet edin. Etkinliğin nerede ve ne zaman olduğunu söylemeye hazır olun.* Öğrenci B: *Eşiniz sizi davet ediyor. Ya bilgileri kabul edin ve daha fazla bilgi isteyin ya da gidemeyeceğinizi söyleyin ve bir bahane uydurun*.). Edimsel davranış açısından, bu rol oynama etkinliğini Öğrenci A'nın bir teklifte bulunması, birini davet etmesi, bilgi vermesi; Öğrenci B'nin ise daveti kabul etmesi, daha fazla bilgi istemesi; daveti reddetmesi, mazeret üretmesi şeklinde değerlendirmek mümkün olabilir. Bu tür etkinlikler, öğrencileri günlük yaşamda karşılaşabilecekleri durumlara hazırlayarak benzer durumlarda nasıl davranmaları ve edimsel yapıları kullanmaları konusunda gereken eğitici modeli sunabilir. Aşağıdaki tablo eğitici modeli sunarken Searle (1976)'in edimsöz sınıflandırmasının İngilizce ders kitabı Interchange'de ne kadar yer aldığı konusunda fikir vermektedir.

Tablo 3. Interchange Kitabında Yer Alan Konuşma Eylemleri

Konuşma Metinleri	**F**	**%**
Kesinleyiciler (belirtme, tahmin etme, vb.)	177	43.48
Dışavurucular (selamlama, övme vb.)	151	37.10
Yönelticiler (talep etme, sorma, vb.)	67	16.46
Yükleyiciler (söz verme, tehdit etme vb.)	12	2.94
Bildirgeler (bildirme, birini gösterme vb.)	0	0
Toplam	**407**	**100**

Tablo 3 Interchange dil öğretim kitabında yer alan söz eylemlerinin sıklığı ve yüzdesi hakkında bilgi vermektedir. Bu tabloya göre en fazla yer alan söz eylemlerin kesinleyiciler (%43,48) olduğu görülmektedir. Daha sonra ise en çok görülen edimsel yapılar dışavurucular (%37,10) ilgilidir. Yönelticiler açısından incelendiğinde ise bu oran diğerlerine göre oldukça düşüktür (%16,46). Söz eylemler, normal değerler içerisinde değerlendirildiğinde kitaplarda yer alan yönelticilerin dışavurucular kadar yer alması beklenir. Ancak oransal olarak bakıldığında Interchange dil öğretim kitabında yönelticilerden daha az yer alan söz eylemlerin ise yükleyiciler (%2,94) olarak çok az oranda olması da ilginçtir. Daha da ilginç olanı bildirgeler kısmı ile ilgili söz eylemlerin kitapta hiç yer almamasıdır. OBM dillerin öğretilmesinde karşılıklı hoşgörü ve şeffaflık ilkesini benimsediği için iletişim kurma önemlidir. Bildirgelere hiç yer verilmemesi ne yazık ki iletişimin başlatılması, devam ettirilmesi ve de sonlandırılabilmesi açısından öğrencilerin konuşma becerilerine ket vurabilir. Böyle durumlarda, öğrenciler her ortamda yer alabilecek dilsel yapılardan mahrum olacaklarından bulundukları ortamlarda konuşmada gerçekleşecek uygun konuşma örneklerini kullanabilmeyi gerçekleştiremeyebilirler. Sonuç olarak kitaplarda yer alan konuşma eylemlerinin her ortama uyabilecek dil ürünlerini taşıması gerekecektir. Ancak bu kitapta yer alan konuşma eylemlerine oransal olarak bakıldığında ölçek bileşenleri arasında eşit olmayan farklılık göze çarpmaktadır.

Aşağıdaki tabloda İstanbul-Türkçe yabancılar için ders kitabında yer alan söz eylemlerin sıklığı ve yüzdesi verilmektedir.

Tablo 4. İstanbul kitabında yer alan konuşma hedefleri ve sınıflandırmaları

Ünite	**Hedefler**	**OBM Sınıflandırmaları**
1	A. Yön tarif etme B. Restoranda bir diyalog C. Bir arkadaşı tanıtma	*Hitap etme* *Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma*
2	A. Dünyadaki kutlamalar B. Tatiller C. Haber sunma	*Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma* *Kamu Duyuruları*

3	A. Gelecek planlar B. Ülkemizdeki turistik yerler C. Ülkemizde Hava ve İklim	*Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma*
4	A. Geçmişimiz B. Kentsel mitler C. Bir fıkra anlatma	*Genel Sözlü Üretim* *Hitap etme* *Aralıksız Konuşma*
5	A. Yerçekimi B. Hayatımızın bir günü C. Filmler	*Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma*
6	A. Yeteneklerimiz B. Mutluluğun Formülü C. Ülkemizdeki gıdalar	*Genel Sözlü Üretim* *Aralıksız Konuşma*

Tablo 4'te görüldüğü gibi İstanbul, OBM tarafından sunulan sınıflandırmalarla ilgili olarak kitap boyunca çeşitli konuşma hedefleri içermektedir. OBM belgesindeki A2 seviyesindeki öğrencilerin konuşma hedefleri için bir açıklama ile birlikte dört başlığın tümüne yönelik etkinlikler kitabın planlamasına dâhildir. Örneğin, OBM sınıflandırmaları açısından ele alındığında bütün ünitelerde genel sözlü üretim alırken, Aralıksız konuşma; Deneyimleri Tanımlama iki kez yer almıştır. Dinleyicilere hitap etme ve kamuya duyurular bir kez yer almaktadır. Ünite 2, haberlere ve esprilere yönelik etkinliklerde 'Kamuya Duyurular' ve 'Hedef Kitlenin Konuşması' konularına destek vermektedir. Bununla birlikte, etkinlikler yer alırken konuşma görevlerinin doğru talimatlardan yoksun olduğu görülmektedir. Öğrencilerin etkinliği nasıl gerçekleştirmesi gerektiği konusunda neredeyse hiç bilgi yoktur. Çoğu öğrenciye, etkinliği tamamlayabilmeleri için öğrendikleri yapıların hatırlanması gerekmektedir. Böyle bir durumda, hatırlamak için önceki sayfaları ve notlarını kontrol etmeleri gerekecek veya öğretmenlerin onlara hatırlatmaları gerekecektir. Olumsuzluklara rağmen kitaptaki konuşmalar söz eylemlerin kullanımı açısından yeterli görünmektedir.

Üniteler incelendiğinde öğrencilerin öğrenmesini teşvik etmek için konuşma faaliyetlerinde uyuşmazlıklar olsa bile Ünite 4'te yer alan etkinliğin "*Şehrimizde bir kent efsanesini anlatalım.*" ya da "*Sınıfımızın bir arkadaşını tanımlayalım.*" *'Arkadaşımıza İstanbul'a gelmeden önce yaptığımız şeyleri anlatalım ve sonra o da bize anlatsın*.' gibi tek bir cümlelik yönerge mevcuttur. Daha önce de tartışıldığı gibi, bu tür yönerge öğrenciler için yanıltıcı olabilir. Burada, öğrencilerin 'Raporlanmış Geçmiş Zamanı' kullanmaları beklenirken bu konuşma etkinliğindeki yönerge, Rapor Edilen Geçmiş Zaman kullanımını desteklememektedir. Özetlemek gerekirse, bu kitaptaki yönergeler kısa ve rehberlik etmede başarısız görünmektedir. Aşağıdaki tablo Searle (1976)'in edimsöz sınıflandırmasının kitaptaki konuşma etkinliklerinde ne kadar yer aldığını konusunda bilgi vermektedir.

Tablo 5. İstanbul Kitabında Yer Alan Konuşma Eylemleri

Konuşma Metinleri	**f**	**%**
Kesinleyiciler (belirtme, tahmin etme, vb.)	109	42.08
Dışavurucular (selamlama, övme vb.)	98	37.83
Yönelticiler (talep etme, sorma, vb.)	44	16.98
Yükleyiciler (söz verme, tehdit etme vb.)	8	3.08
Bildirgeler (bildirme, birini gösterme vb.)	0	0
Toplam	**259**	**100**

Tablo 5 İstanbul-Türkçe yabancılar için ders kitabında yer alan söz eylemlerinin sıklığı ve yüzdesi hakkında bilgi vermektedir. Yüzdelik oranlarına göre incelendiğinde en fazla yer alan söz eylemlerin kesinleyiciler (%42,08) olduğu görülmektedir. Daha sonra ise en çok görülen edimsel yapılar dışavuruculardır (%37,83). Yönelticiler açısından incelendiğinde ise bu oran diğerlerine göre oldukça düşüktür (%16,98). Söz eylemler, normal değerler içerisinde değerlendirildiğinde kitaplarda yer alan yönelticilerin dışavurucular kadar yer alması beklenir. Ancak oransal olarak bakıldığında İstanbul-Türkçe yabancılar için ders kitabında yönelticilerden daha az yer alan söz eylemlerin ise yükleyici (%3,08) ifadeler olması da ilginçtir. Daha da ilginç olanı bildirgeler kısmı ile ilgili söz eylemler bu ders kitabında da hiç yer almamıştır. OBM dillerin öğretilmesinde ve karşılıklı iletişim kurmada kültürel çeşitliliği vurgularken öğrenen merkezli ve kendini değerlendirme, özerklik ve yansımacılık ilkesini önemli bir unsur olarak benimsemektedir. Dolayısıyla öğrencilerin sağlıklı ve geliştirilmiş iletişim kurabilmeleri, iletişimi sürdürebilmeleri ve bitirebilmeleri için edimsöz sınıflandırmasının (Searle, 1976) değişik örneklerinin dil öğretim kitaplarında yer alması gerekmektedir.

Aşağıdaki tablo iki yabancı dil öğretim kitabında yer alan söz eylemlerin sıklığı ve yüzdesini karşılaştırmalı olarak sunmaktadır.

Tablo 6. İngilizce ve Türkçe Yabancı dil öğretimi ders kitaplarındaki söz eylemler

Ders Kitabı	**Interchange**		**İstanbul**	
Konuşma Metinleri	**f**	**%**	**f**	**%**
Kesinleyiciler (belirtme, tahmin etme, vb.)	177	43.48	109	42.08
Dışavurucular (selamlama, övme vb.)	151	37.10	98	37.83
Yönelticiler (talep etme, sorma, vb.)	67	16.46	44	16.98
Yükleyiciler (söz verme, tehdit etme vb.)	12	2.94	8	3.08
Bildirgeler (bildirme, birini gösterme vb.)	0	0	0	0
Toplam	407	100	259	100

Tablo 6'da yer alan veriler göz önüne alındığında, her iki ders kitabında yer alan söz eylemlerin kullanım sıklığı oransal olarak farklı olsa da Interchange kitabının 16 üniteden oluşması ve İstanbul kitabının ise 6 üniteden oluşması nedeniyle sınıflandırmada benzer oranlar içerdikleri görülmektedir. Örneğin, Interchange kitabında yer alan söz eylemlerin kesinleyiciler grubundaki oranı (%43,48) iken İstanbul kitabındaki söz eylemlerin kesinleyicileri (%42,08) olarak yer aldığı görülmektedir ve bu oranlar birbirine oldukça yakındır. Daha sonra en çok yer alan edimsel yapılar dışavurucular Interchange kitabında (%37,10) olarak yer alırken İstanbul kitabında (%37,83 oranındadır. yönelticilerin oranı göz önüne alındığında ise her iki kitapta da benzer şekilde oranların düştüğü görülmektedir (Interchange %16,46; İstanbul %16,98). Söz eylemler açısından her iki kitapta da en az yer verilen yükleyicilerle ilgili söz eylemler de oransal olarak birbirine yakındır (Interchange %02,94; İstanbul %3,08). Bildirgeler ile ilgili bir söz eylem her iki kitapta yer almamıştır. Bu durumda da belirli düzeyde konuşma etkinliklerini gerçekleştirebilmek için hayatın her kısmından gerçek örneklerin yer almaması başarısızlıkla sonuçlanabilir. Bu tür özelliklerin göz önüne alınarak ders kitaplarının da öğrencilerin konuşma becerilerini değişik açılardan gerçekleştirebilecek/zenginleştirebilecek düzeyde hazırlanması büyük önem taşımaktadır.

Tartışma

Ders kitapları çoğunlukla birincil bilgi kaynağıdır ve genellikle bir yabancı dil sınıfında özellikle söz eylem biçiminin üretiminin sağlanmasında öğretmenden sonra en çok başvurulan kaynaktır. Öğretmen yardımı olmadan da öğrencilerin öğrendiklerini pekiştirmelerine ve örneklerin yeniden gözden geçirilmelerine olanak sağlarlar. Öğretmenlerin dil yapılarını daha kolay öğretmelerini ve öğrencilerin daha kalıcı öğrenmesini gerçekleştirmesi beklenir.

Bu çalışmanın sonuçları yabancı dil öğretim kitaplarının benzer özellikleri taşıdıkları, bazı etkinliklerde yeterli olurken bazı etkinliklerde başarısız olduklarını ortaya çıkarmıştır. Özellikle, her iki kitabın da OBM yer alan belirli sınıflandırmayı yerine getirirken diğerlerine yer vermediği gerçeğini ortaya koymakta ya da yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarının diğer kaynaklardan bire bir yardım alınarak hazırlandığını göstermektedir. Ancak dillerin ait oldukları dil ailelerinin yapıları ve sözcüklerin yapılandırılmaları söz konusu olduğunda üretimsel açıdan farklılıklar olacaktır. Yani öğrencilerin hedef dili üretme süreçleri ve zorlukları farklılık gösterebilir ve kitaplarda farklı oranlarda yer alabilir. Öğretim programı düzenleyicilerinin ders içerikleriyle ilgili programı yaparken alt bölümlerle ilgili detaylı bilgi sunmaları, ders kitabı yazarlarının da belirli bir çerçeve takip etmesine ve kazanımların daha net oluşturulmasına yardımcı olabilir. Zira bu çalışmada öğrencilerin amaç ve ihtiyaçları göz önüne alındığında kitap içindeki dağılımların dengeli olmadığı görülmektedir. Halbuki, yabancı dil öğretim kitaplarının belirli standartları sağlaması gerekir. Bu standartlaşmayı sağlayabilmek amacıyla, OBM sınıflandırmaları daha detaylı bir şekilde ele alınmalı, öğrenciler için gerçekçi ve ulaşılabilir hedefler belirlenmelidir. Öğrencilere hedef dili kullanmada yetkinlik kazandırmak için, ders kitaplarında gerçekten sözlü üretimi teşvik eden iletişimsel faaliyetler bulunmalıdır. Bu tür yaklaşım hem öğrenciler hem de öğretmenler için rehberlik edecektir. Bu nedenle ders kitabı yazarlarının da yabancı dil öğretiminde yüksek standartları sağlamak için OBM sınıflandırmalarını tüm detaylarıyla gözden geçirerek kapsamlı, şeffaf, tutarlı, gerçekçi ve uygulanabilir dil yapılarını belirleyerek hem öğretmenler hem de öğrenciler için rehberlik etmeleri gerekmektedir. Bunun en etkili yollarından birisi de ders kitaplarında geçen sözlü üretimi teşvik edecek iletişimsel etkinlikleri bulundurmaktır. Çalışmanın sonuçları her iki kitabın de etkin düzeyde bazı alanlarda söz eylemlere yer verdiğini ancak bazı hususlarda hala eksiklikler olduğunu ortaya koymuştur. Öğrencilerin her ortamda etkili ve doğru iletişim kurabilmeleri için ders kitaplarında dil yapılarının çeşitliliği ve zenginliği açısından değişik kavramsal ve tematik bilgilerin yer alması ve sunulması gerekmektedir.

Kaynakça

Aydın, İ. S., & Yangil, M. K. (2013). Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Edimsel Sınıflandırılması. *Turkish Studies*, 8/1 Winter 2013, pp.829-841.

Boxer, D., & Pickering, L. (1995). Problems in the Presentation of Speech Acts in ELT Materials: The Case of Complaints. *ELT Journal*, 49 (1), 44-58.

Cohen, A.D., & Olshtain, E. (1981). Developing a Measure of Sociocultural Competence: The Case of Apology. *Language Learning: A Journal of Research in Language Studies.* http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-1770.1981.tb01375.x/full. E.T. 20.09.2017.

Blum-Kulka, S., House, J., & Kasper, G. (Eds.). (1989). *Cross-cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood, NJ: Ablex.

Cohen, A.D., & Olshtain, E. (1993). The Production of Speech Acts by EFL Learners. TESOL Quarterly, 27 (1), 33-56.

Avrupa Konseyi (2001). *Ortak Avrupa Dilleri İçin Referans Çerçevesi: Öğrenme, Öğretme, Değerlendirme*. Cambridge: Cambridge University Press.

Doğan, Y. (2009). Konuşma Becerisini Geliştirilmesine Yönelik Etkinlik Önerileri. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7 (1), 185-204.

Hymes, D. (1967). Models of the Interaction of Language and Social Setting. *Journal of Social Issues*. 23. 2. 8–28.

Searle, J.R. (1976). A Classification of Illocutionary Acts. Language in Society, 5 (1), 1-23.

Vellenga, H. (2004). Learning Pragmatics from ESL & EFL Textbooks: How Likely? *TESL-Ej, The Electronic Journal for English as a Second Language*, 8 (2),1-16.

YABANCILARIN TÜRKÇE ÖĞRENME SÜRECİNDEKİ SÖZLÜK TERCİHLERİ

Doç. Dr. Gülden TÜM

Çukurova Üniversitesi

Özet

Sözvarlığı öğrenimi dil öğrenmenin en önemli parçası ve aynı zamanda da birçok öğrenci için en temel zorluklardan birisidir. Sözcükler manaları aktaran hatta iletişimde yanlış anlaşılmaları ortadan kaldıran canlı ve önemli dil parçalarıdır. Sözvarlığı ile ilgili yapılmış olan birçok çalışma olmasına rağmen son zamanlarda sözvarlığının öğrenilmesi ve iletişimde kullanılmasıyla ilgili yeni bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu eğilim, dil öğretiminde sözcüklerin listeler halinde metindeki şekliyle ezberletilmesi değil ama sözcük öğretiminin ezberlenmeden öğrenilmesini sağlayacak şekilde yeniden tanımlanmasıdır. Bu yüzden, mesajı iletmede sözvarlığının uygun kullanımını bulmak, sözcüklerin biçimbirimlerini ayırt edebilmek ya da uygulayabilmek ve iletişimi devam ettirebilmek için kullanıcıların dilsel gücünü artırmada önemli rol oynayan sözlük kullanımı önerilmektedir. Bu çalışmanın amacı da sözlüklerin ne dereceye kadar öğrencilerin ihtiyaçlarını karşıladıklarını, yabancı dil öğrenenler için ne tür sözlüklerin daha yararlı olduğunu, sözlük türlerinin sözcüklerin manasını hatırlamadaki rolünü, kullanılan sözlüğün Türkçe öğrenen öğrencileri etkileyip etkilemediğini değerlendirmektir. Bu çalışmanın katılımcıları farklı fakültelerde eğitimlerine belirli bir süre Çukurova Üniversitesi'nde devam eden ve bu sürede Türkçeyi de yabancı dil olarak öğrenen yabancı öğrencilerdir. Çalışmanın sonucunda, yabancı öğrencilerin uygun sözlük (ikidilli, çokdilli ve elektronik sözlük vb.) kullanımında zorluk yaşadıkları ve bu alanda sözlük çalışmalarının artırılmasının gerekli olduğu bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, sözlük tercihleri, sözlük türleri

Giriş

Söz varlığı yabancı dilin en önemli unsurlarından biri olmasına rağmen sözcük eğitimi çoğu zaman öğretim programında yeteri kadar yer almadığı için ihmal edilir ya da sınırlı bir şekilde öğretilir. Araştırmacılar, öğretmenler ya da eğitim kurumları sürekli söz varlığının öğrenmedeki rolünün önemli olduğunu belirtse de sınıflarda sözcük eğitiminin sistemli uygulandığını söylemek gerçekçi olmaz. Çoğunlukla sözcük öğretimi öğrencilerin kendilerine bırakılır. Bir başka deyişle, sözcük öğretiminin programda nasıl uygulanması gerektiği ve yeterli kelime öğreniminin nasıl kazanılacağı hâlâ belirsizliğini korumaktadır. Buna ilaveten öğrencilerin uygun ve doğru sözlük kullanımının, sözcüklerin işlevselliği, çeşitliliği ve zenginliğinin sunulması açısından önemli olduğunun yeteri kadar vurgulanmaması da öğrencileri sözcük öğreniminden ve sözlükten uzaklaştıran unsurlardan birisi sayılabilir.

Sözlük ile ilgili çalışmalar gerek ana dilinde gerekse yabancı dilde uzun zamandan beri incelenmektedir (Lew, 2011). Türk Dili Kurum tarafından sözlük; bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat (Güncel Türkçe Sözlük); bir dilin eski ve yeni bütün sözlerini veya belli bir çağdaki kelimelerini belli bir sıra ile alarak onları anlam, türetim, karşılıklı ilgi ve daha bu gibi türlü bakımlardan birine veya bir kaçına göre açıklayan (*BSTS/Dilbilim Terimleri Sözlüğü,* 1949); bir dildeki kelimeleri esas alarak, onların temel anlamlarını, kazandıkları yan anlamlar ve başka kelimelerle kurdukları ifadelerdeki anlam inceliklerini, değişik kullanımlarını, deyimlerini gösteren ve o dilin bütün söz varlığını içine alan *(BSTS/Gramer Terimleri Sözlüğü,* 2003); bir dilin ya da bir dilin bir bölümünün sözcüklerini genellikle abece sırasına (kimi zaman konu ya da kavram alanlarına) göre toplayan, bunların aynı dilde tanımlarını yapan ya da başka bir dildeki karşılıklarını veren (*BSTS/Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğü,* 1974); ve bir dilin belli bir çağdaki kelimelerini veya bütün sözlerini belli bir sıra ile alarak anlamları, türekleri, aralarındaki ilgileri gibi türlü bakımlardan birine veya bir kaçına göre açıklayan kitap *(Osm.* Lûgat) olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Miller (1999) sözlükleri, değişik bir bakış açısından ele alarak sözcüklerle ilgili önemli bilgiler sağlayan ancak bağlamından bağımsız açıklayan araçlar olarak vurgularken McAlpine ve Myles (2003) ise sözlüğü dil öğrenme açısından öğrencilerin söz varlığı ile ilgili bilgilerini genişletmeye yardımcı olan araçlar olarak

açıklar. Tüm bu tanımlar ele alındığında, sözlük sözcüklerin işlevsel ve biçimsel özelliklerini farklı şekillerde sıralayarak ve sınıflandırarak listeleyen; heceleme ve sesletimini ayrıntılarıyla gösteren; anlamlarını örneklerle ya da resimlerle açıklayan; zaman zaman kültürden kaynaklanan algılama sorunlarını ortadan kaldırmak için sözcükleri görsellerle destekleyen bir araç alarak değerlendirilebilir. Sözlük üzerine yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde elde edilen bulgular; sözlük kullanımının hedef dildeki söz varlığı ve okuma becerileri için yararlı olduğu yönündedir (Hulstijn, Holander, & Greidenus, 1996; Knight, 1994; Luppescu & Davy, 1993). Özellikle, sözlük kullanımı öğrencilerin anlamlı bağlantılar yapmalarına yardımcı olduğu vurgulanır. Diğer araştırmacılara göre ise öğrencilerin yabancı dilde yetkin ve başarılı olmaları ile sözlük kullanımı arasında bağ olmasıdır (Christianson, 1997; Gonzalez, 1999; Lew, 2011). Bunların yanı sıra araştırmacıların söz varlığı boyutu ve derinliği, tesadüfi sözcük öğrenimi, sözcük ödünçlemesi ve sözcük etkileşmesi üzerine yürüttükleri birçok çalışma sözlük ile ilgili tartışmanın nedenlerinden biridir. Aslında çoğu makale de kapsamlı okuma yoluyla dolaylı ya da dolaysız sözcük öğretimi ve öğrenimine odaklanır; dahası bu tartışmalar sadece hangi yaklaşımın uygulanması gerektiğine değil de kelime etkinliklerinin neden çoğu zaman yetersiz ve öğrencileri kavram kargaşasında bıraktığına dayanır (Fallahchai, 2011; Knight, 1994; Laufer & Hill, 2000; Luppescu & Day, 1993). Ancak sözlük tercihleriyle ilgili alan yazında bir çalışma bulunmadığından bu çalışmanın odak noktası; Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin ne tür sözcükleri tercih ettikleri ve tercih ettikleri sözlük türünden yararlanma nedenlerini, öğrendikleri diğer yabancı dil(ler)de sözlük tercihleri ile nedenlerini belirlemek ve alana katkı sağlamaktır.

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Sözlük

Attkins ve Rundell (2008) tarafından sözlük bir dil topluluğunun üyeleri tarafından kullanılan sözcüklerin tasviri olarak tanımlanır. Tasvirin yanı sıra sözlük, kullanıcıların hedef dil aracılığıyla görmesi muhtemel konuşma dilinin söz öbeklerini, sözcüklerini ve söz varlığını dahi verir. Böylece öğrencilerin sadece mesajı iletmek için sözcükleri uygun kullanmalarını bulmada yeterli olmalarına izin veren değil aynı zamanda bağımsız öğrenmelerinden sorumlu hâle getirerek onları cesaretlendiren en önemli araçlardan birisidir. Kaalep ve Mikke (2008), öğrencilerin yabancı dil öğrenme ihtiyaçlarına göre sözcükleri tek dilli, iki/çift dilli ya da çok dilli olarak tanımlarken Poole ve Wools (2009) sözlükleri yedi türe ayırır: 1) Tek dilli sözlükler 2) İki/Çift dilli sözlükler 3) Öğrenci sözlükleri 4) Resimli sözlükler 5) Elektronik sözlükler 6) Tematik sözlükler 7) Cep sözlükleri. Ayrıca atasözleri ve deyimler sözlüğü$_{*I}$, eş anlamlı sözlükler$_{*II}$, kişi adları sözlüğü$_{*III}$, terimler sözlüğü$_{*IV}$, derleme sözlüğü$_{*V}$ ve tarama sözlüğü$_{*VI}$ gibi değişik işlevleri olan sözlükler de vardır (www.tdk.gov.tr) ancak bu çalışmanın amacı yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin çoğunlukla kullanabileceği sözlükleri kapsadığı için bu sözlükler ($_{I*-VI*}$) çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır ancak çok uluslu sınıflardaki öğrencilerin farklılıkları göz önüne alınarak çok dilli sözlükler de çalışmanın kapsamı içine alınmıştır.

1) **Tek dilli sözlükler:** sözcükleri listeleyip anlamlarını açıklamak için tek dil kullanımına göre tasarlanmışlardır (Türkçe-Türkçe). Böylelikle kullanıcıların örnek bulma ve farklı yapıları görme ihtiyaçlarını karşılayabileceği varsayılır. Bu sözlüklerin özellikle belirli (B1) düzeylerde yabancı dili öğrenmede biçimbirimleri tanımayı ve kavramaya yönelik strateji geliştirmeyi kolaylaştırdığı düşünülür. Schofield (1997) tek dilli sözlüklerin kullanıcıların bilinmeyen sözcük hakkında bilgiye sahip olmaları durumunda (heceleme, dil bilgisi ve başka bir bilgi için bağımsız bir şekilde sözlüğe bakma) yararlı olacağını savunur. Ancak diğer taraftan kullanıcıların sözcük hakkında hiçbir bilgileri yoksa (dillerarası anlamsal ve biçimsel benzeşim farklılığı, yapım ve çekim eklerinin kullanımı, sesletimi vb.) belirli düzeylerde sözcüklerle bağıntılı anlamları bulmanın büyük zorluk çıkardığını vurgular. Ana dilini konuşan kişiler için daha kolay kullanılan tek dilli sözlükler yabancı öğrenciler için çok daha karmaşıktır ve anlamayı zorlaştırabilir (Ptaszynski, 2010). Bu yüzden birçok araştırmacı yetersiz sözcük bilgisine sahip yabancı dil öğrenicilerinin, tek dilli sözlüklerde doğru anlam yapısını bulmada özellikle hedef dile maruz kalınan ilk aşamalarda başarısız olacağından endişe duymaktadır.

2) İki/Çift dilli sözlükler: Hem ana/kaynak dili hem de hedef dili içerirler ve sözcüklerin anlamları iki dilde verilir (Türkçe-İngilizce/İngilizce-Türkçe; İngilizce-Rusça/ Rusça-İngilizce). Çünkü amaç kullanıcının anlamı kavramasını ve zaman kazanmasını kolaylaştırmaktır. Kullanıcıların yabancı dili öğrenmede güdülenmelerini arttırdığı, öğrenme endişesini azalttığı ve daha çok özgüven kazandığı gözlemlenir (Pei Cei, 2008). Ancak iki dilli sözlük kullanımının ileri seviyedeki yabancı dil

öğrenicilerine sözcük öğrenmede olumlu etkisinin olmadığı görüşü yaygındır (De Ridder 2002: akt. Kaalep & Mikk, 2008: 386).

3) Çok dilli sözlükler: Birden fazla yabancı dil bilen öğrencilerin tercih ettikleri diller yardımıyla kullandıkları (Kaalep & Mikk, 2008) bu sözlükler öğrencilerin dillerine göre ve sözlüklere ulaşma durumuna göre tercih ettikleri sözlüklerdir. Genelde iki dilli sözlük olarak da adlandırılan bu sözlükleri diğerlerinden ayıran özellik öğrencinin hedef dile ulaşabilmek için birden fazla iki dilli sözlük kullanmaya ihtiyaç duymasıdır (Macarca-İngilizce=İngilizce-Türkçe). Böylece doğrudan kapsamlı bir Macarca-Türkçe sözlüğe ulaşamayan Macarca ana dili olan öğrencinin önce Macarca-İngilizce sözlüğe başvurup daha sonra da İngilizce-Türkçe sözlüğe ulaşarak anlamı kavraması olasıdır (Macarca►Türkçe).

4) Öğrenci sözlükleri: Dil uzmanları tarafından özellikle yabancı dil öğrenenlere yardımcı olmak üzere yazılan bu sözlükler basit tanımlamalar, küçük ve yaygın kullanımlı sözcük listeleri, kültürel çağrışımlarla ilgili notlar ve sözcüklerin etimolojisi gibi bilgi içerirler (Poole & Woods 2009).

5) Resimli sözlükler: Yeni bir yabancı dil öğrenmeye başlayanlar için sözcüklerin görsellerle desteklenmesiyle anlamının daha kalıcı olarak öğretilmesini sağlarlar (Gumkowska, 2008). Görsel hafızası güçlü öğreniciler için yararlı olan bu sözlüklerde görseller özellikle vurgulanır ve sözcüklerin gerçek yaşamda yer alan resimlerle ilişkilendirildiğinde daha iyi hatırlanacakları iddia edilir (Underwood, 1989: akt. Lew & Doroszewska, 2009: 241). Başlangıç düzeylerinde özellikle öğrencilerin kültürlerarası farktan doğan adlandırmalarda yararlıdır.

6) Elektronik/Online sözlükler: Kağıt üzerindeki sözcüklerin listesini internet ağı ortamında sunarak teknik görünüm ve içerik bakımından ayrılırlar (Pastor & Alcina 2010). Elektronik sözlükler birçok dış bağlantı ve ileri düzeyde hız ve değişkene bağlanma fırsatları sunmasıyla kullanıcıya sınırsız yer ve zaman sağlaması açısından tercih edilir (Sharpe, 1995: akt. Dziemianko, 2010: 258).

7) Tematik sözlükler: Sözcükleri aynı konu veya tema çerçevesinde bir arada sunarlar. Böylece kolaylıkla karşılaştırmaların yapılması sağlanır ve öğrencilerin yeni sözcükleri bağlamsal anlamda daha kolay keşfetmelerine yardımcı olunur (Quinn, 2006). Tematik sözlük kullanımı her düzeyde yabancı dil öğrenicilerine bir anlamda kavram haritası, zihin haritası yoluyla sözcüklerin zihinde daha kalıcı öğrenilmesinde yararlıdır.

8) Cep sözlükleri: Çeşitli boyut veya biçimiyle taşınması ve kullanımı kolay, ulaşılabilmesi zaman ve mekâna bağlı olmayan sözlüklerdir. Öğrencilerin istedikleri ortam ve durumlarda kullanabilmelerine olanak sağlar (Poole & Woods 2009). Cep sözlük kullanımı tüm düzeylerde yabancı dil öğrenicileri tarafından yaygın olarak tercih edilebilir.

Yukarıda belirtilen sözlük türlerinin tamamı öğrencilerin yabancı dil öğrenmesinde etkili ve işlevseldir. Ancak bireysel farklılık ve tercihlerden dolayı yabancı öğrencilerin bu sözlüklerden hangisini tercih ettiklerini, hangi sözlüklerin Türkçe öğrenirken ön bilgilerini aktif hale getirdiklerini ve iletişim kurmak için biçimbirimleri nasıl uyguladıklarını ortaya koymak için bu çalışma yapılmıştır. Çünkü Türkçe; yabancı öğrencilerin gerek kendi anadili gerekse öğrendikleri diğer yabancı dil(ler)inden yapı özellikleri itibariyle farklılık gösterebilmektedir (Örneğin, Türkçe-Arapça; Türkçe-Çince; Türkçe-Fransızca; Türkçe-Korece; Türkçe-Litvanca; Türkçe-Rusça; Türkçe-Swahili vb.). Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, hangi sözlüklerin Türkçe öğrenen yabancıların ihtiyaçlarını karşıladığını, hangi tür sözlüğün daha yararlı olduğu ile kalıcı söz varlığını geliştirip geliştirmeyeceğini saptamak ve sonuç olarak sözlük beceri öğretiminin uygulanmasının etkilerini değerlendirebilmek için aşağıdaki araştırma sorularına yanıt bulmaktır.

1) Yabancı öğrenciler Türkçe sözcükleri öğrenirken ne tür sözlükleri tercih etmektedir?

2) Türkçe sözcükleri öğrenmek için neden belirli tür sözlük kullanmaktadırlar?

3) Türkçe dışında öğrenmiş oldukları diğer yabancı dil(ler)in öğrenme sürecinde tercih ettikleri sözlük türü nedir?

4) Türkçe dışındaki diğer yabancı dil(ler)i öğrenme sürecinde farklı tür sözlükleri tercih etme nedenleri nedir?

Yöntem

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın katılımcıları, farklı dil geçmişleri olan (Azerbaycan, Fas, Kırgızistan, Macar, Nijerya, Rus, Suriye ve Türkmenistan) ve Çukurova Üniversitesinde çeşitli fakültelerde okuyan 32 (21 kız ve 11 erkek) yabancı öğrencidir. Eğitimleri sırasında yaşları 18-25 aralığında olan 2 ya da 3 yabancı dil bilen bu katılımcılar üniversitenin TÖMER merkezinde Türkçe dersi almışlardır ve Türkçe dil düzeyleri A2-B1 seviyesindedir.

Veri Toplama Aracı

Yabancı öğrencilerin sözlük kullanma becerileri ve sözlük türlerine olan yaklaşımları hakkındaki görüşleriyle ilgili bilgi toplamak için açık uçlu anket kullanılmıştır. Anket, geniş gruplara uygulamasının güvenilir olması ve nicelik açısından doğru sonuçlar vermesi dolayısıyla tercih edilmektedir (Seliger ve Shohamy, 1989). Yarı yapılandırılmış görüşme araçları, araştırmayla ilgili belirli bir konuda bilgi elde etme, olguyu sistematik tanımlama, tahmin ya da açıklamaya dair araştırma amaçlarına odaklanan iki kişilik görüşme olanağı sağlamasına rağmen öğrencilerin A2-B1 düzeyinde olmaları ve doğrudan kendi düşüncelerini ifade etmelerinde sorun oluşturmayacağı düşünülerek tercih edilmemiştir. Bu çalışmanın katılımcılarına, yabancı dil olarak Türkçe öğrenirken hangi tür sözlükten yararlandıklarını ve nedenlerini belirlemek için 4 maddelik açık uçlu bir anket verilmiş ve cevaplarını Türkçe yazmaları istenmiştir, kendilerini ifade edememeleri durumunda bildikleri diğer yabancı dilde (İngilizce/Fransızca) yazabilecekleri söylenmiştir. Ancak öğrenciler anket sorularını anladıklarını ve Türkçe yazabileceklerini bildirmişlerdir. Anketin maddeleri öğrencilerin sözlük tercihlerini ortaya koymak üzere şu alt konuları içermektedir: 1) Türkçe sözcük öğrenirken tercih ettikleri sözlük türü, 2) Türkçe sözcükleri öğrenmek için neden o tür sözlük kullandıkları, 3) Türkçe dışında öğrenmiş oldukları yabancı dil(ler)in öğreniminde tercih ettikleri sözlük türü, 4) Türkçe dışında öğrenmiş oldukları yabancı dil(ler)in öğreniminde farklı tür sözlükleri tercih etme nedenleri.

Bulgular

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenirken öğrencilerin hangi tür sözlükten yararlandıklarını belirlemek için verilen anketin birinci sorusuna verilen bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 1 Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Sözlük Tercihleri

Türkçe Öğrenirken Tercih Edilen Sözlük Türü	F	%
İki/çift dilli sözlük	29	90,62
Elektronik/online/çevrimiçi sözlük	27	84,37
Çok dilli sözlük	21	65,62
Resimli sözlük	10	31,25
Cep sözlüğü	3	9,37
Tek dilli sözlük	1	3,12
Toplam	**32**	**100**

Tablo 1'de görüldüğü gibi birinci soruyla ilişkili olan Türkçe sözcük öğrenirken tercih edilen sözlük türü konusunda katılımcıların çoğunluğu (%90,62) özellikle başlangıç aşamasında "Türkçe sözcük öğrenmek için iki/çift dilli sözlük kullanıyorum." ifadesini kullanmıştır. Bazı katılımcılar (%84,37) "Türkçe sözcükleri elektronik/online ve çevrimiçi sözlüklerle öğreniyorum." olarak düşüncelerini belirtirken diğerleri (%65,62) ise "Türkçe sözcük öğrenmek için çok dilli sözlük kullanıyorum.", (%31,25) "Türkçe kelimeleri resimli sözlükler aracılığıyla öğreniyorum. " diyerek tek dilli sözlük kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Diğer katılımcılar (%9,37) cep sözlüğü kullandıklarını ifade ederken bir katılımcı (%3,12) ise tek dilli sözlük kullandığını belirtmiştir.

İkinci soruyla ilgili olan Türkçe sözcükleri öğrenmek için neden o tür sözlük kullandıkları konusunda katılımcıların çoğunluğu (N.29) "Türkçe kelimeleri iki/çift dilli sözlük kullanarak öğrenirim." ile ilgili nedenlerinin ilk aşamalarda iki dilli sözlük yoluyla bilinmeyen kelime yapısını aşina olmanın en güvenli yol olduğu belirtilmiştir. Çünkü bu sözlüklerin bilinmeyen kelimeleri kendi dillerine çevirmelerine fırsat verdiğini savunmaktadırlar (N.14). Bazı katılımcılar (N.18), bu tür sözlüklerin bilinmeyen sözcükleri öğrenmeyi kolaylaştırdığını ve hızlandırdığını ifade etmiştir. Verdikleri örnekte *öğrenci* sözcüğünün *öğrenmek* ve *–ci* ekinden oluştuğunu, İngilizcede ise benzer şekilde öğrenci sözcüğünün *to learn* ve *–er* (*learner*) ekinden oluştuğunu fark ettiklerini ve başka sözcük üretebildiklerini bildirmişlerdir. Bazılarına (N.20) göre ise bu sözlükler doğruca kelimenin anlamına ulaştırdıkları ve (N.23) kolay bir şekilde hatırlamayı sağladıkları için tercih edilmektedir (örneğin, Lehçe-universitet, İngilizce-university, Türkçe-üniversite).

"Türkçe sözcükleri elektronik/online/çevrimiçi sözlüklerle öğreniyorum." diyen katılımcıların çoğunluğu (N.21) bu sözlükleri tercih etme nedenleri, bilinmeyen sözcüklerin farklı alanlarda farklı anlamlar taşıması ve (N.19) hızlı ve yararlı bir listelemeyle tüm anlamları derlem olarak sunmasıdır. Bazı katılımcılar (N.15) bu tür sözlüklerin örnek açıklama veya cümle sunma özellikleri de taşıdıklarını vurgulamaktadır. Bir katılımcı (N.1) bilgisayarda başka bir işlemle uğraşırken bu sözlüğü kullandığını ve bu sözlüğü tercih etme nedeninin farklı işleri bir arada yürütmesini sağlaması olarak değerlendirmektedir. Bazı katılımcılar (N.12) sözcükleri bilseler dahi nasıl telaffuz edeceklerini bilmelerinin mümkün olmayabileceğini ve sesletimi gerçekleştirirken başarısız olabileceklerini (örneğin acil) ancak (N.20) elektronik sözlüklerin sesletimi de verme özelliğine sahip olduklarından yararlı olduğunun altını çizmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (N.30) elektronik sözlük kullanmanın kitap şeklinde hazırlanan sözlüklerle kıyaslandığında daha hızlı ve ulaşılması daha kolay olduğunun ve ayrıca çoğunluk (N.25) daha zengin, kapsamlı, tutarlı ve güvenilir bilgi sağladığının (N.28) altını çizmektedir.

"Türkçe kelimeleri çok dilli sözlükler kullanarak öğreniyorum." diyen katılımcıların (N.21) bu sözlükleri tercih nedenlerinin bilinmeyen sözcükleri 'dolaylı/dolaysız anlamları keşfetme' olarak vurguladıkları görülmektedir. Bazı katılımcılar (N.11) iki dilli sözlük bulundurmanın zaman zaman zor olduğunu ve başka yabancı dilleri bildikleri için çok dilli sözlüğü kullanarak yeni öğrenilen sözcükleri hatırlamanın (N.7) daha kolay olduğunu belirtmektedirler (örneğin, Rusça brat, İngilizce brother, Türkçe birader). Diğer katılımcılar (N.4) ise özellikle başka yabancı bir dil öğrenmenin Türkçe kelimeleri hatırlamayı hızlandırdığını vurgulamaktadır (örneğin, durak kelimesi Rusçada aptal, Türkçede ise tren, tramvay, otobüs, minibüs vb. genel taşıtların durmak zorunda olduğu veya durabileceği yer anlamına gelir). Diğer katılımcılar (N.4) ise çok dilli sözlük kullanmanın yabancı dildeki dil bilgisini geliştirdiğini (örneğin, İngilizce sun, İtalyanca sole, Fransızca soleil, Türkçe güneş; İngilizce sunny, İtalyanca soleggiato, Fransızca ensoleillé, Türkçe güneşli) ve (N.2) diğer diller arasındaki dilbilimsel özelliklerin farkındalığını artırdığını ifade etmektedirler (örneğin, sözdizimi). Öte yandan bir öğrenci (N.1) çok dilli sözlük kullanımının başka dil öğrenme sürecinde kafa karıştırıcı olduğunu belirtmektedir.

"Türkçe kelimeleri resimli sözlüklerle öğreniyorum." diyen katılımcıların (N.10) nedenleri bu sözlüklerin görsel ipuçları kullanıldığında (N.6) Türkçe kelimelerin kolayca öğrenebilmelerini sağlaması olarak belirtilmektedir. Örneğin; bazı katılımcılar (N.6) kelimeleri daha kolay bir şekilde tanıdıklarını ifade etmişlerdir. Bir katılımcı (N.1) bilinmeyen kelimeleri hatırladığını ve resimleriyle birlikte aklında tuttuğunu belirtmiştir.

"Türkçe kelimeleri cep sözlüğü kullanarak öğreniyorum." diyen katılımcıların oranı (N.3) çok az olsa da onların bu sözlüğü tercih etme nedenini bu sözlüklerin öğrenme sürecinde bir şekilde fayda sağlaması (N.1) ve belirli konuları öğrenip öğrenmediğini ölçmesi (N.2) olarak vurgulanmıştır. Bazı katılımcılar (N.2) cep sözlükleri kullandıklarını ancak bu sözlüklerin bilinmeyen kelimelerin çeşitliliği ve kültürel olguları yansıtmada yetersiz olduklarını düşünmektedir. Genel olarak katılımcıların ifadelerinden cep sözlüklerini ders içinde kullandıkları gözlemlenmektedir.

Üçüncü soru, yabancı öğrencilerin Türkçe dışında diğer yabancı dil(ler)i öğrendiklerinde tercih ettikleri sözlük türleriyle ilgilidir ve katılımcıların çoğunluğu (N.24) diğer dilleri öğrenme esnasında iki dilli ve elektronik sözlük kullandıklarını belirtmektedir. Dördüncü soru, yabancı öğrencilerin yabancı dil öğrenirken farklı tür sözlük tercih etme nedenlerini ortaya koymak içindir. Katılımcılar (N.22)

yabancı bir dili öğrenirken kelimelerin sözcük yapısı, biçimbirim ve söz dizimi (N.6) bakımından benzerlik olduğunda dili kolay öğrendiklerini (örneğin, Lehçe v universitete, Türkçe üniversitede) ve iki dilli sözlüğün yararlı olduğunu (N.11) ancak iki dil arasındaki sözcük yapılandırmalarında farklılık var ise hedef dilin öğrenilmesinin oldukça zor olduğu (N.18) vurgulamaktadırlar. Bazı katılımcılar (N.6) bu durumda kendi dilleriyle hedef dil arasında bağlantı kurmanın zorluğundan yakınmaktadırlar (örneğin, İngilizce-student, Lehçe-student, Çekçe-student, Rusça-студент ama Türkçe öğrenci/talebe). Katılımcıların (N.19) sözcük öğrenme sürecinde yaşanan zorluklarla baş etmek için bağımsız sözcük öğrenimi, bilişsel stratejiler ve sözcükleri sınıflama, gruplama, bağ kurma stratejileri geliştirdikleri görülmüştür. Aşağıda katılımcıların açık uçlu soruda yer alan ve sınıflandırılamayan sözlük ile ilgili düşünceleri yer almaktadır:

K.5: Tek dilli sözlük başka bir açıdan bakma yoludur. Bazen kullanma yollarını görürüm.

K.2: Sözcüklerin kökünü anlamak için tek dilli sözlük kullanırım.

K.30: Yeni öğrendiğim sözcükleri gerçek durumlarda kullanabilmek için gördüğüm, okuduğum ve öğrendiğim sözlükleri iki dilli sözlükte ararım. Sonra o dilin konuşurları ile pratik ederim. Daha çok gerçek materyal kullanırım. Sürekli sözlük yardımı alırım.

K.14: İki dilli sözlük ile sözcükleri daha kolay hatırlıyorum. Araştırabiliyorum.

K.26: Dil öğrenmede başlarken iki dilli sözlük kullanmak için tek yoldur.

K.11: Öğrendiklerimi (yeni sözcükleri) elektronik sözlükte ararım ve sözcükleri en hızlı onunla bulurum. Elektronik/online metinleri sesli dinlerim.

K.9: Elektronik sözlük hecelemeyi gösteriyor. Hecelemeyi incelerim.

K.20:Elektronik sözlükten başka sözlüğüm yok. Sadece o var ve bedava.

K.7: Resimli sözlük anlamama ve ezberlememe yardım eder. İletişimde kolay hatırlanır.

K.23: Eğer yeni sözcükler gösterilirse ve resim varsa aklımda tutarım. Birden çok sözlük kullanırım. Bu sözlükler, sözcüğün anlamını kolayca kavramama yardım eder. K. 13: Resimli sözlük iyi daha çok hayal ederim.

K. 8: Türkiye'de yabancılar için sözlük yoktur. Bu büyük sorundur.

K.3: Sözlüklerde örnekler ve alt anlamlar yabancı kelimelerin formülünü belirtirler. Bu anlamaya yardım eder.

K. 32: Yabancı dilde sözcük öğrenirken ders kitaplarının arkasındaki açıklayıcı sözlüklerden yararlanırım.

K. 14: Benim problemim sözlük kullanımında kaynak eksikliğidir. Ayrıca cümlelerde koyu renkli olmayan iki tane olan sözcükleri tanımamaktır (-den yardım almak, -e rağmen).

Anket sonuçlarına göre çok dilli sözlükler yabancı dilde sözcük bilgisi ve üretilmesinde yararlı öğrenme araçları olarak görülmektedir. Bununla beraber yabancı öğrencilerin en çok başvurdukları diğer sözlüklerin elektronik sözlükler, iki/çift dilli sözlükler olduğu ve bu tür sözlüklerden daha çok yararlandıkları anlaşılmaktadır. Öğrenci yorumlarından da ortaya çıkan bulgular, bu tür sözlüklerin sesletim ve hecelemeyi daha etkili bir şekilde öğretmeye yönelik olduğunu, sözcükle karşılaşma sayısının ve anlambilim açısından kullanımının daha zengin ve daha iyi bilgi içerdiğini, dil yapılarına karşı farkındalığı artırmak için örnekler sunduğunu ve alt anlamları (ek, kök, gövde, cümle örneği vb.), kültürel öğelerin sunumunu ve son olarak bilinmeyen kelime ve söz öbeklerini şemalar içinde tanımladığını göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmanın sonuçlarına göre katılımcılar yabancı dil olarak Türkçe öğrenirken iki dilli sözlükleri tercih etmekte ve özellikle başlangıç seviyesinde anadili ile hedef dilindeki sözcüklerin anlamlarını listeleyen bu tür sözlüklerin yararlı olduğunu söylemektedirler. Buna rağmen katılımcıların elektronik sözlükten geleneksel sözlüklere göre açıkça daha çok fayda sağladıkları gözlemlenmiştir. Ancak Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanında çok uluslu öğrencilerin sözcükleri daha kolay ve

kapsamlı öğretecek sözlük sıkıntısının da belirgin olduğu görülmektedir. Bu yüzden yabancı dil öğretimi alanındaki materyal yazarlarının yabancı öğrencilerin ihtiyacına uygun sözlükleri yazmaları, sözlükleri öğrencilerin düzeyine uygun (A1-C2) ve sıklıklarına göre hazırlamaları gerekmektedir. Ancak bu şekilde öğrenciler daha hızlı ve etkili bir şekilde Türkçe öğrenmeye ve konuşmaya cesaretlendirilebilir. Kitaplarda yer alan sözlükçeler de tematik olarak hazırlanmakta ve bu da kurumlarda öğrenim gören öğrencilerin maruz kaldığı söz varlığında tematik daralmaya ve standartlaşmanın oluşmamasına neden olmaktadır. Bu nedenle belirli kelimeleri öğretmek yerine öğrencilerin değişik alanlarda sözcük dağarcıklarını geliştirmek için çalışmalar yapılmalı, derlem çalışmalarına daha çok yer verilmeli ve Türkçe öğrenmede sözlük kullanımının önemli bir öğretim aracı olarak yaygınlaştırılması desteklenmelidir.

Kaynakça

Atkins, B. T. S. & Rundell, M. (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Alexandrer-Shea, A. (2011). Redifining Vocabulary: The New Learning Strategy for Social Studies. *The Social Studies*, 102, 95-103.

Akbarian, I. (2010). The Relationship Between Vocabulary, Size and Depth for ESP/EAP Learners. *System*, 38, 391-401.

Chen, Y. (2010) Dictionary Use and EFL Learning. A Contrastive Study of Pocket Electronic Dictionaries and Paper Dictionaries. *International Journal of Lexicography*, Vol. 23 No. 3, pp. 275–306. doi:10.1093/ijl/ecq013

Christianson, K. (1997). Dictionary Use by EFL Writers: What Really Happens. *Journal of Second Language Writing*, 6(1), 23-43. doi:10.1016/S1060-3743(97)90004-7

Dang, T.D., Chen, G. D., Dang, G., & Li, L. Y. (2013). RoLo: A Dictionary Interface That Minimizes Extraneous Cognitive Load of Lookup and Supports Incidental and Incremental Learning of Vocabulary. *Computers & Education*, 61, 251-260. doi:10.1016/j.compedu.2012.10.006

Fallahchai, R. (2011). The Effects of Use of Learning Strategies Training on Students Foreign Language Vocabulary Learning. *International Journal of Scientific Research in Education*, 4 (3&4), 181-189.

Ghazal, L. (2007). Learning Vocabulary in EFL Contexts Through Vocabulary Learning Strategies. http://www.novitasroyal.org/Ghazal.html, Erişim Tarihi, 07.09.2017

Ghabanchi, Z., & Ayoubi, E.S. (2012). Incidental Vocabulary Learning and Recall by Intermediate Foreign Language Students:The Influence of Marginal Glosses, Dictionary Use, and Summary Writing. *Journal of International Education Research*, 8(2), 85-96. http://journals.cluteonline.com/index.php/JIER/article/view/6828/6903, Erişim Tarihi, 12.08.2017

Gonzalez, O. (1999). Building Vocabulary: Dictionary Consultation and the ESL Student. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 43(3), 264-270. Available from JSTOR Database. (40012150)

Gumkowska, A. (2008). The Role of Dictionary Illustrations in the Acquisition of Concrete Nouns by Primary School Learners and College Students of English. *Unpublished BA*

Thesis. Szczecin: Collegium Balticum.

Hulstijn, J. H., Holander, M., & Greidenus, T. (1996). Incidental Vocabulary Learning by Advanced Foreign Language Students: The Influence of Marginal Glosses, Dictionary Use, and Reoccurrence of Unknown Words. *The Modern Language Journal*, 80(3), 327-339. doi:10.1111/j.1540-4781.1996.tb01614.x

Kaalep, H. J. & Mikk, J. (2008). Creating Specialised Dictionaries for Foreign Language Learners: A Case Study. *International Journal of Lexicography*, Vol. 21 No. 4. 369-394. doi:10.1093/ijl/ecn017

Knight, S. (1994). Dictionary Use While Reading: The Effect on Comprehension and Vocabulary Acquisition for Students of Different Verbal Abilities. *The Modern Language Journal*, 78(3), 285-299. doi:10.1111/j.1540-4781.1994.tb02043.x

Lan, L. (2005). The Growing Prosperity of Online Dictionaries. *English Today*, 21(3), 16-21. doi:10.1017/S0266078405003044

Lantolf, J. P., & Thorne, S. L. (2006). *Sociocultural Theory and the Genesis of Second Language Development*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Laufer, B., & Hill, M. (2000). What Lexical Information Do L2 Learners Select in a CALL Dictionary and How Does It Affect Word Retention? *Language Learning & Technology*, 3(2), 58-76. http://llt.msu.edu/vol3num2/laufer-hill/index.html

Lew, R. (2011). Studies in Dictionary Use: Recent Developments. *International Journal of Lexicography*, 24(1), 1–4. doi:10.1093/ijl/ecq044

Lew, R. & Doroszewska, J. (2009). Electronic Dictionary Entries with Animated Pictures: Look up Preferences and Word Retention. *International Journal of Lexicography*, 22(3), 239-259. doi:10.1093/ijl/ecp022

Luppescu, S., & Day, R. R. (1993). Reading, Dictionaries, and Vocabulary Learning. *Language Learning*, 43, 263-287. doi:10.1111/j.1467-1770.1992.tb00717

McAlpine, J., & Myles, J. (2003). Capturing Phraseology in an Online Dictionary for Advanced Users of English as a Second Language: A Response to User Needs. *System*, 31, 71-84.

Miller, G. A. (1999). On Knowing a Word. *Annual Review of Psychology*, 50, 1-19.

Morin, R. & GoebeL, J. (2001). Basic Vocabulary Instruction Teaching Strategies or Word? *Foreign Language Annals*, 34 (1), 8-17. DOI:10.1111/j.1944-9720.2001.tb02797.x

Seliger, H. W., & Shohamy, E. G. (1989). *Second Language Research Methods*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Pastor, V., & Alcina, A. (2010). Search Techniques in Electronic Dictionaries: A Classification for Translators. *International Journal of Lexicography*, Vol. 23 No. 3, Pp. 307–354, DOI:10.1093/Ijl/Ecq015

Pei-Chi, C. (2008) The Effects of Utilizing Different Types of Printed Dictionaries on Vocabulary Acquisition, Retention, and Reading Comprehension. *Unpublished*

Dissertation, La Sierra University: Ann Arbor

Ptaszynski, M. O. (2010). Theoretical Considerations for the Improvement of Usage Labelling in Dictionaries: A Combined Formal-Funtional Approach. *International Journal of Lexicography*, Vol. 23 No. 4, 411–442, DOI:10.1093/ijl/ecq029

Tekman, E. A., & Daloğlu, A. (2006). An Investigation of Incidental Vocabulary Acquisition and Relation to Learner Proficiency Level and Word Frequency. *Foreign Language Annuals*, 39, 220-243.

Quinn, E. (2006). *A dictionary of Literary and Thematic Terms*. Facts On File, Inc.

Webb, S. (2008). The Effects of Context on Incidental Vocabulary Learning. *Reading in a Foreign Language*, 20, 2, 232-245.

Willingham, D. & Price, D. (2009). Theory to Practice: Vocabulary Instruction in Community College Developmental Education Reading Classes: What the Research Tell Us. *Journal of College Reading and Learning*, 40, 1, 91-105.

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DÜĞÜN TEMALI TÜRKÜLERDE GEÇEN DEYİMLERİN ÖĞRETİMİ

Doç. Dr. GÜLDEN TÜM

Çukurova Üniversitesi

Özet

Dil ve kültürün yansıtıcısı olan türküler yaşanmış aşk, acı, hasret gibi olayların kayıtlarını gösterdiklerinden yabancı dil öğrenmeyi kolaylaştıran faktörlerden birisidir. Yabancılara Türkçe öğretiminde (TYD) değişik konular çalışılmış ancak düğün temalı türküler ile ilgili çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı düğün temalı düğünlerle dil öğretimi ve bu türkülerde geçen deyimlerin neler olduğunu ve nasıl öğretildiğini incelemektir. Düğün temalı türkülerde geçen deyimleri ortaya koymak ve kullanılan etkinlikleri aydınlatmak amacıyla Türkiye'deki 81 ilden birer düğün temalı türkü incelenmiştir. Bu çalışmanın araştırma soruları, öğretmen adaylarının düğün temalı türkülerle Türkçe öğretiminde deyimleri hangi etkinliklerle öğrettiklerini ve hangi dil becerilerini kullandıklarını oluşturmaktadır. Sonuçlar öğretmen adaylarının deyimlerin listelenmesi konusunda duyarlı olduklarını ancak deyimlerle ilgili kullandıkları etkinliklerin anlamla eşleştirme, deyimlerin altını çizme, boşluk doldurma gibi sınırlı düzeyinde kaldığını ortaya koymuştur. Deyimlerin yapıları konusunda da çoğunlukla deyimlerin öğretiminin ön planda olduğu ve dil yapılarının öğretiminin göz ardı edildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar sözcükler: Türküler, düğün teması, yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi, deyimler, öğretmen adayları

TEACHING OF IDIOMS IN WEDDING-BASED FOLK SONGS IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract

Folk songs are cultural heritage about events happened, common feelings like love, longing, homesickness, national characters and annals because they are reflections of cultures in languages. In this respect, they are considered as one of the facilitating factors of learning a foreign language. There are several studies on Turkish as a foreign language (TFL) but no study on the place of wedding-origin Turkish Folk Songs and idioms in their lyrics were encountered. Therefore, this study aims at investigating 81 folk songs, each of which represents one separate city in Turkey in order to shed light how prospective teachers apply methods and activities to teach idioms in folk songs. The research questions are framed in how prospective teachers apply language teaching methods and techniques for idioms in wedding folk songs while teaching TFL and what is the list of idioms. The results reveal that prospective teachers are sensitive to teach idioms and pay attention to matching idioms with their meaning, filling in the blanks and underlining idioms but they only focus on recognition level of understanding them and they have lack of teaching idioms in linguistic patterns.

Key Words: Turkish folk songs on wedding, idioms, teaching Turkish as a foreign language, prospective teachers

Giriş

Müzik herhangi bir konuyu öğretmek için bestelenmese dahi insanların değişik durum ve zamanlarda olan kültürel ve tarihi olaylarla ilgili bilgileri aktarması nedeniyle her zaman dikkat çekici olmuştur. Özellikle üretildikleri zamanı yansıtan olaylar ve karakterler açısından da her zaman ilgi odağı olmuştur. Dolayısıyla sadece dil yapılarının özgün bir şekilde sunulduğu edebi eser olması değil tarihi ve olayları yansıtması açısından da değerlidir. Başka bir anlatımla müzik evrensel bir dildir ve farklı görüşlerde olan insanları bir arada tutan çimento görevi de görür. Bu nedenle, müzik hangi alanda öğretimin içine girerse girsin bireylerde öğrenme isteğini artırır (Eady ve Wilson, 2007). Eady ve Wilson

müziğin bir öğretim aracı olmamasına rağmen tarih, bilim, dil, coğrafya, edebiyat vb. konuların öğretilmesinde bir güdüleme faktörü olarak kullanılabileceğini belirtmektedir.

Türküler

Türkü, TDK sözlüğünde "Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume" olarak tanımlanmaktadır. Erkek (T.Y.), türkünün "bir nazım biçimi ya da halk şiirinin türlerinden biri" olarak tanımlandığını ifade etmekte ve her halk şiiri türünün türkü olmadığı, türkünün şiirden öte ve daha geniş bir anlamı olduğu sonucunun çıktığını vurgulamaktadır. Böylece, "hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş koşuk" tanımı türkünün dil öğretimindeki önemini daha çok ortaya çıkarmaktadır. Zira "Türkü'nün öteki halk şiirinden farkı ezgisinden gelir (Müzik Ansiklopedisi, Cilt 4, s.1152) ifadesi de bu gerçeği ortaya koymaktadır. Tekin (2012) ise türküleri aşk, sevgi, özlem, yalnızlık, acı, sıla özlemi, kahramanlık gibi olayları anlatan kültürel miraslar olarak tanımlamaktadır (s.306). Başka kaynaklarda da, türküler usûl ve yapılarının yanı sıra, konularına göre de sınıflandırılabilen, bir öyküsü olabilen ve içerisinde söz öbekleri, atasözleri, kalıpsözler ve deyimleri bulundurması açısından önem arz etmektedir. Çangal (2012) türkü adının Türk sözcüğüne Arapça "î" eki eklenmesiyle ortaya çıktığını ve "Türk'e özgü" anlamına geldiğini ve türkü sözcüğünün ilk olarak XV. yüzyıla ait Ali Şir Nevâî'nin Mizânü'l- Evzan (Vezinlerin Terazisi) adlı eserinde (1993) geçtiğini belirtmekte ve ezgisi yönüyle diğer halk şiiri türlerinden ayrıldığını vurgulamaktadır. Ayrıca Çangal türkülerde milletlerin kendi geçmişlerini bulup kendi millî hassasiyetlerini oluşturduklarını belirtmektedir.

Bu tanımların yanı sıra aynı zamanda türküler dil ve kültürün iç içe kullanımının zenginliğini sunması açısından büyük önem taşır. Keskin (2011) şarkı ya da türkülerin yabancı dil öğretimindeki yeni yaklaşımlarda sadece dil unsurların yazılı şekillerinin sunumu değil aynı zamanda işitsel boyutunun da önemine dikkat çekmektedir. Buna ek olarak, türkülerin dil becerilerini dil yapılarından sesletime kadar katkıda bulunduğunu vurgulamaktadır (s.378). Bunun yanı sıra yaşanmışlıkların ekonomik söz öbekleriyle yazılı metinler olarak sunulmuş olması öğrencilerin dikkatini çekebileceği gibi melodik olması dolayısıyla zihinsel işlemlerin oluşmasında da yararlıdır. Örneğin, Michener Reed ve Fishoff (2012: akt. Sidekli ve Coşkun, 2014) müziğin derste bütünleşik sunulması durumunda engelli öğrencilerin bile okuma becerilerinin geliştirilebildiğinin altını çizmektedir. Bir taraftan, öğrencilerin okuma becerilerini geliştirirken, diğer taraftan ise öğrencilerin hayal dünyalarını ve ilgilerini geliştirmektedir. Türkü kullanımı bir anlamda öğrencilerin eleştirel düşünmesini, sorgulama stratejilerini geliştirirken iç dünyalarında meydana gelen duyuşsal gelişimlerinin dışa vurumunda katkıda bulunmakta, farkında olmadan dilsel yapılara maruz kalmalarını sağlayarak dolaylı dil öğretimini hızlandırmaktadır. Türküler bir ülkenin ya da bölgenin insanları arasında yapılandırılan bir kuşaktan diğerine geçen, değişik şekillerde olan, melodik dizelerdir. (http://www.dictionary.com/browse/folk-song).

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi son yıllarda Türkiye'ye gerek göç dolayısıyla gerekse yabancı öğrencilerin eğitimlerini Türk üniversitelerinde yapmak istemeleri dolayısıyla (TYD) önem kazanmıştır. Öğrenmenin kalıcı olabilmesi ve kültürel bilgilerin aktarılabilmesi için kullanılan yöntemler ve teknikler sürekli değişiklik göstermektedir. Bunun yanı sıra kullanılan araç ve gereçlerin farklı ve dikkat çekici olması da kalıcı öğrenmenin en önemli detaylarındandır. Bu nedenle değişik araç ve gereçlerin uzun vadeli ve kalıcı öğrenmedeki etkilerinin araştırılması gerekmektedir. Özellikle dil-kültür ilişkisini içinde barındıran materyallerin zenginleştirilmesi daha da önem arz etmektedir. Türküler de hem dil yapılarını içinde barındıran hem de sosyo-kültürel örnekleri uyum içinde sergileyen eserlerdir (Seçkin-Polat ve Dilidüzgün, 2015: 815). Şiirler yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde araştırılmıştır ancak türkülerin dil öğretimindeki yeri ve iletişimin sağlıklı sürdürülmesinde yer alan deyimlerle ilgili çalışmaya çok az rastlanmıştır (Keskin, 2011: 378). Türküler yoluyla kültürel zenginliklerin dil öğreniminde kullanılması ve öğretilmesi içlerindeki atasözü, deyimler, söz öbeklerin melodi içinde sunulması öğretimi hem kolaylaştırır hem de zihinde kalıcı olmasını sağlar (Çangal, 2012). İlaveten, vurgu, ton ve ezgi gibi sesletim unsurları dinleme becerilerini geliştirir.

Yabancılara Türkçe Öğretiminde (TYD) Türküler

Türküler, evrensel duyguların sözcükler yoluyla kuşaktan kuşağa, bölgeden bölgeye, kültürden kültüre aktarılması açısından önem taşır. İçinde savaş, göç, felaket, hastalık, doğum, coşku, kutlama,

öfke, ayrılık, özlem vb. olayları barındırır (Fidan, 2011; Lomax, 1968). Özbek (1981) türküleri aşk, öfke, korku, yalnızlık, arzu, acı, özlem, sevinç, üzüntü gibi günlük yaşamda yer alan duyguların yansıması olarak tanımlar. Bunların yanı sıra, türküler sosyal yaşam biçimlerini, düşünce ve mizahı da yansıtırlar (Şentürk and Chordia, 2011: 269). Değirmenci (2006) özellikle Anadolu'da yakılan türkülerin Türk Halk Müziğinin gelişmesinde büyük önem taşıdığını ifade etmekte, Jolly (1975) ise müzik ve dil kanalıyla kültürdeki kendine özgü elementlerin ortaya çıktığının altını çizmektedir. Diğer yandan ise türküler zenginlik ve tarihin gerçek boyutlarını gün ışığına çıkarır (Griffin, 1977). Dahası türkülerin kullanıldığı dersler öğrenme düzeyi ne olursa olsun hem psikolojik hem de akademik olarak öğrencinin tutumu, öz güveni ve dikkatinin artması konusunda öncülük eder (Nişancı, 2013; Failoni, 1993). Kısacası türküler dil ve kültür öğrenmenin, ön yargıları ortadan kaldırmak için atmosfer oluşturmanın en etkili ve eğlenceli araçlardır (Keskin, 2011). Düğün temalı türküler eğlence, mizah gibi konuları içerirken eğlendirmeyi ve bilgi vermeyi de sağlarlar (Tekin, 2012). Lirikleri ise mizahı barındırmanın yanı sıra iletişim kurma boyutuna katkıda bulunduğu için önemlidir (Kınık, 2011).

Yabancılara Türkçe Öğretiminde Deyimlerin Yeri

Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan, ifadeyi daha zengin ve etkileyici kılmak amacıyla söylenen ve en az iki kelimeden oluşarak bir kavramı ya da durumu karşılayan kalıplaşmış söz öbeklerine deyim denir. Ayrıca deyimler; sözdizimsel ve anlambilimsel sınırlılıkları olan dilsel birimler olarak tanımlanmaktadır (Weinreich, 1969; Bobrow ve Bell, 1973; Makkai, 1972; Swinney ve Cutler, 1977; Cruse, 1986, Palmer, 2001). Ancak deyimler kalıplaşmış sözlerdir, kelimelerin yerleri değiştirilemez ve aynı anlama bile gelse yerine başka bir sözcük getirilemez (örneğin, *gözden ırak olmak* deyimi *ırak gözden olmak* olarak değiştirilemez ya da *gönül eğlendirmek* yerine *kalp eğlendirmek* kullanılamaz). Deyimler, birden fazla cümle yerine geçebilecek ekonomik öbeklerdir; yerinde ve zamanında kullanılırsa iletişimi etkileyici kılarlar. Zyzik (2011) deyimlerin ayrı örnekler yerine metin içinde sunulmasının daha kalıcı öğrenme gerçekleştirdiğini vurgulamaktadır. Ayrıca yaşanmış olayların türkü şeklinde yansımasında deyimlerin somut olarak sunulması da dil öğreniminde onların anlaşılmasını daha da kolaylaştırır. Bu vurgu diller için Avrupa Ortak Çerçeve Metni'nde de yapılmakta ve yabancı bir dilde yetkin olabilmek için, o dilin biçimsel özellikleri kadar kullanım özelliklerine ilişkin de bilgi sahibi olmanın gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Yani bir dili öğrenmek, o dilin ve o dili konuşan ulusun, toplumsal ve kültürel özelliklerine yönelik de bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir. Söz konusu özellikler dillerin sözvarlığına oldukça belirgin bir biçimde yansımaktadır. Bu bakış açısıyla, dilin kültürel ve kavramsal özelliklerini yansıtan imgesel anlamlı öğelerinin öğretiminin gereği öne çıkmaktadır (Akkök, 2009). Bu çalışmanın araştırma sorularını düğün temalı türkülerde yer alan deyimlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretilirken öğretmen adayları tarafından hangi yöntem, teknik ve etkinlikleri kullandıklarını ortaya çıkarmak oluşturmaktadır.

1. Öğretmen adayları düğün temalı türkülerde geçen deyimleri öğretirken hangi yöntem ve teknikten yararlanırlar?
2. Öğretmen adayları düğün temalı türkülerde geçen deyimleri öğretirken ne tür etkinliklerden yararlanırlar?
3. Öğretmen adayları düğün temalı türküleri öğretirken deyimlerden nasıl yararlanırlar?

Yöntem

Bu araştırmada nicel veri toplama yönteminden yararlanılmıştır. Yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi II dersine katılan eğitim fakültesi 4. Sınıf öğrencilerine (bundan sonra öğretmen adayları olarak anılacaktır) türkü ile ilgili araştırmadan bahsedilmiş ve türkülerin her ile ait olmalarını sağlamak amacıyla araştırmacı tarafından öğretmen adaylarına illerin adları verilmiş ve düğün temalı bir türkü seçmeleri istenmiştir. Öğretmen adaylarından kendilerine verilen ile ait düğün temalı bir türküyü bulduktan sonra derste öğretmek üzere B2 düzeyinde bir etkinlik planlamaları istenmiştir. Öğretmen adaylarına ders planı ile ilgili de bilgi verildikten sonra açık uçlu sormaca verilmiştir. Bu sormacada ilin adı, türkünün adı, türküyü öğretmek için yöntem ve teknik seçimi, B2-Eşik Düzeyinde sözcük öğretimi (türküde geçen kalıpsöz, deyim, atasözü, düğün temalı sözcükler vb.) ve etkinlikler ile ilgili başlıklar sunulmuştur. Öğretmen adaylarından ödevlerini hazırlamaları süresince bu sormacayı kullanmaları istenmiştir. Hazırlanan ödevler araştırmacı tarafından toplanmış ve odak noktası olarak sadece

deyimlerle ilgili kısımlar ele alınarak değerlendirilmiştir. Diğer başlıklar çalışmanın dışında tutulmuştur. Ancak deyimlerle doğrudan ilişkili olarak uygulanan yöntem, teknik ve etkinlikler değerlendirmeye alınmıştır.

Bulgular

Öğretmen adayların düğün temalı türkülerde geçen deyimlerle doğrudan ilişkili olarak uyguladıkları yöntemler ile ilgili değerlendirmeler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 2. Yabancılara deyimleri öğretmek için kullanılan yöntemler

Yöntem	F	%
Anlatma	23	24
Değerleri açıklama	21	22
Alıştırma	19	20
Tartışma	13	14
Tümdengelim	6	6
Keşfetme	6	6
Sorgulama	5	5
Soru-cevap	1	1
Tümevarım	1	1
Toplam	**95**	**100**

Tablo 1'de gösterildiği gibi yabancılara Türkçe öğretirken öğretmen adaylarının deyimlerin kalıcı öğretimi konusunda en çok tercih ettikleri yöntemler anlatma (%24) ve değerleri açıklama (%22) olmuştur, daha sonraki en çok tercih edilen yöntem ise alıştırma yapmadır (%20). Bulgular tartışma yönteminin de çok olmasa da çoğunlukla tercih edildiğini (%14) göstermektedir. Tümdengelim yöntemi ile keşfetme yöntemi de (%6) aynı oranda kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının sorgulama (%5) yöntemini kullanma tercihlerinin keşfetme yöntemine göre daha az olduğu görülmektedir. Sonuçlar, soru-cevap ile tümevarım yöntemlerinden çok az yararlanıldığını göstermektedir (%1).

Öğretmen adayların düğün temalı türkülerde geçen deyimlerle doğrudan ilişkili olarak uyguladıkları teknikler ile ilgili değerlendirmeler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 3. Yabancılara deyim öğretmek için kullanılan teknikler

Teknikler	**F**	**%**
Beyin fırtınası	25	37,87
Tekrar etme	17	25,75
Soru-cevap	9	13,63
Cümle içinde kullanma	6	9,09
Anlatma	6	9,09
Gösterme	3	4,54
Total	**66**	**100**

Tablo 2 öğretmen adaylarının yabancılara türkü yoluyla deyim öğretirken hangi teknikleri kullandıkları konusunda bilgi vermektedir. Tabloda verilen sonuçlara göre en çok kullanılan tekniklerin başında beyin fırtınası (%37,87) ile tekrar etme (%25,75) tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra öğretmen adaylarının deyimleri öğretmek için diğer kullandıkları teknikler ise sırasıyla soru-cevap (%13,63), cümle içinde kullanma (%9), anlatma (%9) ve gösterme (%4,54) olarak belirlenmiştir.

Öğretmen adayların düğün temalı türkülerde geçen deyimlerle doğrudan ilişkili olarak uyguladıkları etkinlikler ile ilgili değerlendirmeler Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Yabancılara deyim öğretmek için kullanılan etkinlikler

Etkinlikler	**F**	**%**
Türküde geçen deyimleri anlamlarıyla eşleştirme	29	43
Deyimlerin altını çizme	17	25
Deyimlerin anlamlarını tahmin etme	7	10
Deyimlerle ilgili Doğru/Yanlış	6	9
Boşluk doldurma	4	6
Çoktan seçmeli	2	3
Deyimleri bir metin içinde öğretme	1	1
Deyimlerin sözcüklerini tamamlama	1	1
Toplam	67	100

Tablo 3 öğretmen adaylarının yabancılara düğün temalı türkülerde geçen deyimleri öğretirken uyguladıkları etkinliklerle ilgili bilgi vermektedir. Çalışmanın bulgularına göre öğretmen adaylarının en çok hazırladıkları etkinli türküde geçen deyimlerin anlamlarıyla eşleştirilmesi (%43) olmuştur. Daha sonraki en çok uygulanan etkinliklerin deyimlerin altını çizme (%25) ile deyimlerin anlamlarının tahmin edilmesi (%10) olduğu görülmektedir. Türkülerde geçen deyimlerin dinlerken doğru veya yanlış şekilde hazırlanması (%9) oranındadır. Boşluk doldurma etkinlikleri (%6) ile çoktan seçmeli (%3) etkinlikler sınırlı düzeyde kalmıştır. Deyimlerin öğretiminde en az kullanılan etkinliklerin ise öğrenilen deyimler birden fazla sözcüğün bir araya gelmesiyle oluştuğundan deyimlerin sözcüklerini tamamlama ile deyimleri metin içine öğretme olduğu (%1) görülmektedir.

Tablo 4. Düğün temalı türkülerde yer alan deyimler

Düğün temalı türkülerde yer alan deyimler			
acı duymak	can olmak	gönül eğlendirmek	nikah etmek
ağıt yakmak	cana kastetmek	gönül kaptırmak	ömrü tükenmek
ah etmek	canına kıymak	gönül vermek	sonu görünmek
ak alnıma kara yazı yazılmak	çalım atmak	gözden ırak olmak	söz olmak (2)
aklı gitmek(2)	çalım satmak	gözlerini uyku bürümek	sürüden ayrılmak
aklı şaşmak	çeyiz düzmek	gurbete gitmek	şafak atmak
ayrı düşmek	dağlar aşmak	haber ulaşmak	şanına yakışmak
başa gelmek	dal vermek	halden bilmemek	şenlik olmak (3)
başı alıp gitmek	dar gelmek	hayrını görmek (2)	tatlı dilli olmak
başı büyümek	darısı başına olmak	hor görmek	toz olmak
başına devlet kuşu konmak	derman yazmak	iz olmak	verem olmak
başını yakmak	dert açmak	kara toprağa girmek	yangın olmak
	duman bürümek	kaymak bağlamak	yasını tutmak
	düğün dernek kurmak	kazan taşını çatmak	yerde sürünmek

bayramlık kestirmek	düşkün olmak	kıymet bilmek	yerine koymak
birine yanmak	el değmek	kız vermek (2)	yitip gitmek
boğaza can gelmek	ellere vermek	kol vermek	yol vermek (2)
boyun eğmek	esvap kestirmek	kulluk etmek	yuva kurmak (2)
can evinden vurulmak	ev kurmak (2)	kurban olmak (7)	yürek yakmak
	garip kalmak	malum olmak(2)	zehir etmek
	gelin olmak	meyil vermek (2)	zor gelmek
	gönlü düşmek	murada ermek	
	gönlünü eğlemek	muradı olmak	

Tablo 4 düğün temalı türkülerde geçen ve öğretmen adayları tarafından listelenen deyimleri göstermektedir. Listede de görüldüğü türkülerde en fazla geçen deyimler *kurban olmak* (7), *şenlik olmak (3), ev kurmak, kız vermek, malum olmak, aklı gitmek, meyil vermek, yol vermek* ve *yuva kurmak*tır (2). Düğün ile doğrudan ilgili olanlar ise *ağıt yakmak, aklı gitmek, başa gelmek, başına devlet kuşu konmak, bayramlık kestirmek, birine yanmak, can evinden vurulmak, çeyiz düzmek, darısı başına olmak, düğün dernek kurmak, ellere vermek, esvap kestirmek, ev kurmak (2), garip kalmak, gelin olmak, gönlü düşmek, gönlünü eğlemek, gönül eğlendirmek, gönül kaptırmak, gönül vermek, nikah etmek, söz olmak (2), şanına yakışmak, şenlik olmak (3), tatlı dilli olmak, yuva kurmak (2), zor gelmek* olarak sıralanabilir. Tabloda da görüldüğü gibi gönlü düşmek, gönlünü eğlemek ve eğlendirmek, gönül kaptırmak ve gönül vermek diğer deyimlerden farklılık göstererek daha çok yer almaktadır. Gönül sözcüğüyle ilgili deyimleri can sözcüğü ile üretilenler izlemektedir: can evinden vurulmak, can olmak, cana kastetmek, canına kıymak vb.

Sonuç

Yabancılara Türkçe öğretirken, yabancı öğrencilerin en çok merak ettikleri temalardan birisi olan düğün temasının öğretiminde türkülerden yararlanmak ve türkülerde yer alan deyimlerin öğretmen adayları tarafından nasıl öğretilebileceğine ışık tutmak ve hangi yöntem, teknik ve etkinlikleri kullandıklarını ortaya çıkarmaktır. Bu nedenle çalışmada üç araştırma sorusuna cevap aranmıştır: Öğretmen adayları düğün temalı türküleri kullanırken deyimlerden nasıl yararlanırlar; öğretmen adayları deyimleri öğretirken hangi yöntem ve tekniklerden yararlanırlar; ne tür etkinlikler üretebilirler.

Birinci sorunun sonuçlarına göre öğretmen adaylarının deyimlerden yararlanırken dil yapıları ya da dil bilgisi ögelerini öğretme eğilimi göstermedikleri, sadece deyimleri tanımlama veya anlatma, değerleri açıklama, alıştırma yapma yöntemlerinden sıklıkla yararlandıklarını ancak göstererek öğretme ile keşfetme yöntemini yeterli ölçüde kullanmadıkları görülmüştür. Sorgulama ve keşfetme yöntemleri deyimlerin daha akılda kalıcı olmasına yardımcı olabilecek özellik taşımasına rağmen tercih edilmemiştir. Halbuki *çeyiz düzmek, dağlar aşmak, esvap kestirmek, kazan taşını çatmak* ve *yuva kurmak* gibi deyimler gerek görsel gerekse keşfetme yoluyla kolaylıkla daha kalıcı şekilde öğrenilebilir.

İkinci araştırma sorusu öğretmen adaylarının deyimleri öğretmeyi planlarken kullandıkları yöntem ve teknikler üzerinedir ve en çok kullanılan yöntemin deyimleri anlamlarıyla eşleştirmek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu etkinlik öğrencilerin türkülerde dinledikleri ve okudukları dizelerdeki deyimlere hakim olmaları açısından yararlıdır. Aynı zamanda günlük konuşmalarda deyimler fazla kullanıldığı için öğrencilerin iletişim kurmada yararlanacakları söz öbekleridir. Teknikler ele alındığında ise en çok hazırlanan beyin fırtınası olmuştur. Beyin fırtınasından sonra en çok kullanılan teknik ise tekrar etmedir. Her iki teknik de öğrencilerin kalıcı öğrenmelerine katkıda bulunacak türdendir. Bu tekniklerin yanı sıra soru-cevap, cümle içinde kullanma, anlatma ve gösterme tekniklerinin deyimlerin öğretilmesinde kullanıldığı görülmüştür. Her ne kadar bu teknikler diğerlerine göre az kullanılsa da öğrencilerin kalıcı öğrenmelerinde ve öğrenmenin bireysel farklılıklar gösterdiği göz önüne alındığında bu tür çeşitlilik olumlu olarak algılanmalıdır.

Öğretmen adaylarının türkülerde yer alan deyimleri öğretmek amacıyla hazırladıkları etkinliklerle ilgili olan üçüncü araştırma sorusunda adayların değişik ve zengin etkinlik çeşidinden yararlandıkları görülmüştür. Örneğin, deyimleri anlamlarıyla eşleştirme, deyimlerin altını çizme, deyimlerin anlamlarını tahmin etme, boşluk doldurma gibi etkinliklere daha çok yerilmiştir. Doğru/yanlış etkinliği de öğrencilerin bilgilerini pekiştirmeleri açısından yararlıdır. Ancak öğrencilerin dil yapıları üzerine her hangi bir çalışma üretemedikleri ortaya çıkmıştır. Halbuki deyimler birden fazla sözcüğün bir araya gelmesiyle oluştuğundan biçimbirimler melodi ve söz öbekleri yardımıyla kolay, hızlı ve kalıcı şekilde öğretilebilir. Örneğin olumlu olumsuz yapıların öğretilmesi (*kıymet bilmek; halden bilmemek*), yönelme durumunun daralma, yardımcı ses, yumuşama, çoğul vb. farklı değişkenlerinin öğretilmesi (*başa gelmek, boğaza can gelmek, cana kastetmek; murada ermek, kara toprağa girmek; başına devlet kuşu konmak, birine yanmak, şanına yakışmak, canına kıymak; ellere vermek*) öğrenme sürecini hem eğlenceli hem de yararlı yapabilir. Böylece öğrenciler arasında yarışmalar düzenlenerek gruplar arası daha çok deyim kullanma yoluna gidilebilir.

Tartışma

Halka mal olmuş ve toplumun değerlerini içlerinde barındıran türkülerin yabancı dil öğretiminde kullanıldığında önemli etkileri vardır. Bir yandan dil unsurlarını sunarken diğer yandan da birden fazla sözcüğün bir araya gelerek yeni anlamlar oluşturan deyimleri de barındırmaları nedeniyle öğretimde zenginlik oluştururlar. Özellikle türkülerin liriklerinin derlem içerisinde gözden geçirilerek öğrenme düzeylerinin belirlenerek sınıflandırılmasının, yabancı öğrencilerin bu lirikleri hafızalarında tutmalarında yardımcı olmaktadır. Biçimbirimsel yapıların ve söz dizimlerinin de aynı düzlem içerisinde sınıflandırılması öğrenme esnasında olabilecek ket vurmaları da bir ölçüde ortadan kaldıracaktır. Bu ket vurmaların üstesinden gelebilmek için çeşitli ve uygulanabilir etkinlikler hazırlanabilir. Türküleri kullanırken zengin bir yöntem ve teorik bilgilere sahip olmanın yanı sıra bunları öğrencilerin ihtiyacı ve ilgisine uygun etkinliklere dönüştürmek ancak öğrenmeyi kalıcı kılacaktır. Çünkü böylece dil öğretiminde doğru dil yapılarının tekrarlarla kazandırılması etkili olacaktır. Böylece türkünün hem melodik olarak tekrar edilerek dil yapılarına maruz kalınması hem dil kullanım alışkanlıklarının daha kalıcı yerleşmesine olanak sağlanması hem de kültürel zenginliklerin içselleştirilmesi kolaylaşacaktır. Bu nedenle türkülerle ilgili etkinlikler hazırlanırken dil öğretim boyutu her yönüyle gözden geçirilmeli (örneğin, kelime öğretimi, öğretilecek dil bilgisi yapılarının göz önünde bulundurulması, anlamlarının çeşitlilik gösteren etkinliklerde pekiştirilmesi, açık uçlu soruların sorulması, deyimlerin mecazi anlamlarının pekiştirilmesi için girdilerin sunulması, kavramsal haritalar yöntemiyle öğrenilenlerin yazılı metne dönüştürülmesi, dil yapılarının uydurulan liriklere dönüştürülerek kalıcı öğrenmenin sağlanması vb.) ve sınıflandırılarak ders materyallerine dönüştürülmelidir. Sistematik bir yapı içerisinde öğretim programlarına yerleştirilen kültürel zenginliklerin ayrıca ders kitaplarında/sınıf içi etkinliklerinde yer alması gerek kültürün yaygınlaştırılması gerekse belirli yapıların ritmik ve melodik olarak dengeli sunulması kalıcı öğrenmeyi sağlayacaktır.

Kaynakça

Akkök, E. A. (2009). Yabancı Dilde Deyimlerin Öğretimi. E.T. 20.07.2017 Http://Dergiler.Ankara.Edu.Tr/Dergiler/27/1598/17254.Pdf

Ali Şir Nevâî. (1993). Mizân'ül Evzan. Haz. Kemal Eraslan, Ankara.

Becel, A. (2014). The Musical Brain Instructor for Teaching Turkish to the Foreigners: Earworm(s). *Journal of Research in Education and Teaching, 3 (3).* 99-107.

Bölükbaş, F. & Keskin, F. (2010). The Function of Texts in Transferring of Culture in Teaching Turkish as a Foreign Language. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,5(4).* 221-235.

Cohen, R. D. (2006). *The Basics of Folk Music.* New York: Taylor & Francis Group.

Çangal, Ö. (2012). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kültür Taşıyıcısı Olarak Türküler. *Academic Student Journal of Turkish Researches, 2*. 9-19.

Değirmenci, K. (2006). On The Pursuit of a Nation: the Construction of Folk and Folk Music in the Founding Decades of the Turkish Republic. *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music, 37(1).* 47-65.

Eady, I. L. and Wilson, J. D. (2007). Restructuring Music's Role in the Middle School Curriculum. *College Student Journal, 41*(1), 239-241.

Ergun, P. (2010). Türk Gelininin Mitolojik Göçü. *Balıkesir University Journal of Social Science Institute, 13 (24).* 275-290.

Failoni, J. W. (1993). Music as Means To Enhance Cultural Awareness and Literacy in the Foreign Language Classroom. *Mid-Atlantic Journal of Foreign Language Pedagogy, 1*, 97-108.

Fidan, S. (2011). Niş Folk Songs in the Context of Relationship between Oral Culture and Oral History. *Turkish Studies, 6 (4).* 139.148. DOI: 10.7827/TurkishStudies.2807

Jolly, Y. S. (1975). The Use of Songs in Teaching Foreing Languages. *The Modern Language Journal, 59 (1). 11-14.* DOI: 10.1111/j.1540-4781.1975.tb03618.x

Griffin, R. J. (1977). Teaching Hispanic Culture through Folk Music. *Hispania, 60 (4).* 942-945. DOI: 10.2307/340674

Erkek, H. (T.Y). Oyun İçinde Şarkı ve Türküler: Songs Within Plays. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tad/article/viewFile/5000069873/5000064624 (E.T. 21.07.2017)

Keskin, F. (2011). Using Songs as Audio Materials in Teaching Turkish as a Foreign Language. *The Turkish Online Journal of Educational Technology, 10(4).* 378-383.

Kınık, M. (2011). Bir İletişim Aracı Olarak Türk Halk Müziği ve Türküler. *Erciyes İletişim Dergisi Akademia, 2 (1).* 136-150.

Lomax, A. (1968). *Folk Song Style and Culture*. USA: Transaction Publishers.

Michener, D., Reed, H. ve Fishoff J. (2012). Surprising Insights: Literacy and Music.

Alifornia Reader, 45(3), 25-32.

Mustan-Dönmez, B. & Haşhaş, S. (2014). An Evaluation of Lyrical Türkü Classifications in the Context of Traditional Turkish Folk Music Theory. *Turkish Studies, 9 (5).* 1619-1629.

Müzik Ansiklopedisi (1985). (Hazırlayan: Ahmet Say), Ankara: Başkent Yayınevi-Sanem Matbaası, Cilt 4, s.1152

Nişancı, İ. (2013). Türkçe Şarkıların Dil Öğretiminde Kullanılması. *Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı 'Balkanlarda Türkçe', 1.* 172-189.

Nunan, D. (2000) Language Teaching Methodology. Oxford: Phoenix.

Özbek, M. (1981). *Folklör ve Türkülerimiz.* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Seçkin-Polat, Ö. ve Dilidüzgün, Ş. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Şiir Etkinliklerinin Kültürel İşlevi. Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/7 Spring 2015, P. 815-834

Sidekli, S. and Coşkun, İ. (2014). Türkü: Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Bir Yaklaşım. *Trakya University Journal of Social Science, 16*(1).

Sözer, V. (1996). Müzik, Ansiklopedik Sözlük, (Istanbul: Remzi Kitabevi Yayinları), s.671. 2

Şentürk, S. & Chordia, P. (2011). Modeling Melodic Improvisation in Turkish Folk Music Using Variable-Length Markov Models. *12th International Society for Music Information Retrieval Conference.* 269-274.

Tekin, H. S. (2012). Popular Culture and Turkish Folk Songs. *Motif Akademi ve Halkbilimi Dergisi, 2.* 300-325.

Tosun, C. (2005). Teaching Turkish as a Foreign Language. *Journal of Language and Linguistic Studies, 1 (1).* 22-28.

Tüm, G. & Uğuz, S. (2014). An Investigation on the Cultural Elements in a Turkish Textbook for Foreigners. *Procedia: Social and Behavioral Sciences, 158.* 356-363.

Vural, F. G. (2011). The Mirror of Turkish Culture: Turku. *E-Journal of New World Science Academy Fine Arts, 6.* 397-411.

Yücel, H. (2011). Türk Halk Müziği Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Bakış Dergisi, 26*. Retrieved from: http://akademikbakis.org/eskisite/26/13.pdf

Zyzik, E. (2011). Second Language Idiom Learning: The effects of lexical knowledge and pedagogical sequencing. *Language Teaching Research*, *15*(4), 413-433.

YOKSULLUĞA SOSYOLOJİK BAKIŞ

Doç.Dr. Bülent KARA
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
bkara68@gmail.com

Hacer ATEŞ ARGUNDOĞAN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
hates8601@gmail.com

Özet

Yoksulluk, ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullardan etkilenen, öncelikli olarak akla gelen yaşamını sürdürebilmede ihtiyaç duyulan en temel gereksinimlerden yoksun kalmak anlamında düşünülen fazlaca ve çok çeşitli bakış açılarını içeren tanımlamalarına rastladığımız bir kavramdır. Gelir ve temel ihtiyaçlar üzerinden yola çıkılarak tespitinde bulunulan yoksulluk sadece mal hizmet ve gelire ulaşmadaki yoksunlukla sınırlı olmayıp görülür ve somut ihtiyaçların dışında görülmeyen ama hissedilen soyut gereksinimlerde tanımlamalarda yerini almaktadır.

Sosyoloji, ekonomi, istatistik gibi alanların dışında farklı bilim alanlarının bakış açısıyla oldukça etraflı bir literatüre sahip disiplinlere yönelen yoksulluk araştırmaları farklı yaklaşımları da gündeme getirmiştir. Çalışmamızda toplumsal cinsiyet rollerinin kadına ve erkeğe yüklemiş olduğu rollere de kısaca değinerek genel ve bütünsel anlamda "Yoksulluk" olgusunun neden ve sonuçlarını yeterli ve yetersiz yönlerini, yoksullukla mücadelede yapılabilirliklerin ne olduğu ve ne derece etkili olabildikleri üzerinde yoğunlaşacağız. Yoksulluğu yaşamada kişileri yoksulluğa iten toplumsal, çevresel, geleneksel, yapısal, alışılagelmiş faktörlerin etkilerini ve bu etkisel devinimlerin olumsuz yönlerinin giderilmesi yolunda çeşitli önerilerde bulunacağız.

Fırsat eşitliği sağlayarak yoksulluğun etkilerini azaltmak toplum genelinde ekonomik ve toplumsal huzuru güçlendirmek ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri bertaraf etmek amacıyla oluşturulan sosyal politikalara kısaca değineceğiz. Gelir dağılımı eşitsizliğinin oluşturduğu etkiyi azaltabilmek adına Sosyal Güvenlik Kurumlarının oldukça önemli bir yere haiz oldukları yadsınamaz bir gerçektir ve konu üzerinde de durarak yoksulluğa farklı bakış açıları getireceğiz. Değişim ve gelişimsel dinamikler zamanla toplumların yoksul kesimlerinde çeşitli gereksinimlerin doğmasına yol açmış ve bu gereksinimleri karşılamaya yönelik tedbirler alınmış, kurumlar oluşturulmuş, düzenlemeler getirilmiştir. Toplumdaki kurumların ve yereldeki yönetimlerin sosyal hizmet politikaları bazında oldukça geniş bir hizmet alanını kapsayan yoksullukla mücadele uygulamaları sosyal yardımların oluşmasını, yönünü ve içeriğini de etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, sosyal yardım, , sosyal güvenlik, gelir dağılımı, toplumsal cinsiyet.

Abstract

Poverty is a concept that we find in definitions that are influenced by the socio-economic conditions that the country is in and that contain a myriad of ways of thinking that are thought to mean lacking the most basic needs that need to be able to sustain the life that comes first. The poverty found by way of income and basic needs is not only limited to the deprivation of goods and services, but also takes place in defining the abstract needs that are not seen but outside the concrete needs.

Apart from areas such as sociology, economics and statistics, poverty research, which leads to disciplines with a very comprehensive literature from the point of view of different scientific fields, has brought about different approaches. We will also briefly discuss the roles of gender roles in our work and the role of gender roles in the work, and we will concentrate on the causes and consequences of "poverty" in general and holistic sense, their sufficiency and inadequacy, what poverty struggles are and how effective they can be. We will make various proposals to address the effects of social, environmental, traditional, structural, and conventional factors that poverty-stricken people lead to poverty and the negative aspects of these influential movements.

We will briefly discuss the social policy aimed at reducing the effects of poverty by providing equality of opportunity, strengthening economic and social well-being throughout society, and eliminating inequalities in income distribution. It is an undeniable fact that Social Security Institutions have a very important place in order to reduce the effect of inequality of income distribution and we will bring different perspectives to poverty by focusing on the issue. Over time, change and developmental dynamics led to the emergence of various needs in the poorer societies, and measures were taken to meet these needs, institutions were created and regulated. Poverty alleviation practices, which encompass a wide range of services on the basis of social services institutions and institutions in society, also affect the formation, direction and content of social assistance.

Key words: Poverty, social assistance,, social security, income distribution, gender.

1.Giriş

İnsanların bir arada yaşamaya başladığı zamandan bu yana var olan yoksulluk olgusu gelişmiş toplumlarda ekonomik anlamda büyümenin azalması, pazarın toplumları yönetmesi gibi sebeplerle artan işsizlik ve eşitsizliklerle yeniden gündeme gelmiştir. Eşitsizlik sorunu eskiden beri var olan çözümü için de birçok yol geliştirilen giderilmesi pek mümkün olmayan bir durum olarak yoksulluğun hem bir nedeni hem de sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluğun boyutunu ortaya koyabilmek için yoksulluğun kişilerin hayatlarında neleri götürüp insanların yoksullukta nelerden mahrum kaldıklarını ve ihtiyaçların neler olduğunu tespit etmek gerekir. Bu tespit yollarından biri de sosyal incelemelerdir. Sosyal incelemeler yoksulluğa bir çözüm olarak uygulanmaya çalışılan sosyal politikalar kapsamındaki sosyal hizmetin en önemli parçasından olan sosyal yardımların yapılabilirliği için gerekli olan unsurlardandır. Sosyal yardımlar, yararlanıcıların herhangi bir biçimde katkı sunmadığı, devletin yoksulluğa karşı geliştirdiği destek mekanizmalarıdır (Tepav, Şubat 2010:2). Çalışmamızda yoksulluğa çözüm yolu olarak geliştirilen sosyal yardımların yoksullukla mücadelede ne derece etkili olduğu ve hangi kurum ve kuruluşlarda ne şekilde uygulandığı konularına değinerek nelerin yapılabileceğini tartışacağız.

Sosyal devlet olma yolunda hızla ilerlemeyi kendisine ilke edinmiş görünen ülkemizin sosyal politikalarında refah, eşitlik ve sosyal koruma gibi kavramların hayata geçirilmesine önem vermiş ve ekonomik eşitsizliklerin bireyler bazında hissedilirliğini en aza indirmeye çalışmak adına elini uzatmış bulunmakta olduğunu sonuçlarının ne derece yeterli ve sürekli olduğu ile bireyleri ne derece özgür kıldığı konusunda genel çıkarımlarda bulunacağız.

2. Yoksulluk Kavramına Bakış

Yoksulluk sorunu geçmişten günümüze var olan ve birçok dünya ülkesinin de gündeminde olan çeşitli şekilde varlığını hissettiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk olgusunun tarifi noktasında anlaşmaya varmanın zorluğu zamansal, toplumsal ve etki eden dinamiksel faktörler nedeniyle farklılıklar arz etmektedir.

Yoksulluk sadece ekonomik kıstaslara göre mi tanımlanmalıdır? Yoksa sosyal ve siyasi yapıdan etkilenen çok yönlü sorun olarak mı ele alınmalıdır? Akademik dünya ve siyasi alanlarda kabul gören yaklaşım bu olgunun çok boyutlu bir sorun olarak ele alınması gerektiğidir. Yoksulluk genel olarak yeterli kaynak ve gelir sahibi olmama konumuyken, insan yaşantısının onurlu bir şekilde sürdürülebilmesi için gerekli olan gıda, su, giyecek, barınacak ev, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve güvenlik gibi temel insani gereksinimlerden yoksun olmak olarak tanımlanabilir (Oktik, 2008:25.) .En basit tanımıyla yoksulluk, bireyin temel ihtiyaçlarını giderebileceği yani hayatını sürdürebilecek kadar geliri elde edememesidir. Temel ihtiyaçların tespiti yapıldıktan sonra bireyin sahip olması gereken asgari düzeydeki gelir hesaplanarak muhtaçlık sınırı belirlenmektedir.

3. Yoksulluğun Ölçülebilirliği

Yoksulluk her ne kadar ekonomik temelli bir kavram olsa da biz yoksulluğu daha çok bireylerin sosyal yaşamına olan nitel etkileriyle bütün halinde düşünürüz. Yoksulluğun ölçülmesi de bireylere ve topluma yansımasının şekilleri ve etkilerinin sonuçlarıyla hesaplanarak ve gözlemlenerek ortaya atılmıştır. Uluslararası ölçekte yoksulluk analizi, şu üç kategori üzerinden yapılmaktadır: (A) Mutlak Yoksulluk, (B) Öznel Yoksulluk, (C) Göreli Yoksulluk (Bilen, Şan, Aydın, 2005:1).

a. Mutlak Yoksulluk: Dünya Bankası tarafından geliştirilen "mutlak yoksulluk" kavramı bireyin hayatını idame ettirebilmesi için biyolojik olarak varlığını sürdürmesinde temel oluşturacak beslenmeye vurgu yapmaktadır.

b. Öznel Yoksulluk: Yoksulluğun toplumun kabul edebileceği asgari hayat düzeyi ile bağlantısına dikkat çeken öznel yoksulluk yaklaşımı her bireyin kendisine yeterli gördüğü tüketimi karşılayabilecek gelire sahip olup olmadığının tespiti için ayrıntılı anketleri uygun bulmaktadır.

c. Göreli Yoksulluk: Bireyin yalnızca biyolojik değil toplumsal olarak da kendini üretebilmesi için yeterli olan tüketim düzeyi ve hayat standardının belirlenmesini öneriyor. Asgari hayat standardına ulaşmayı mümkün kılacak gelire ulaşamayanları "göreli yoksul" olarak tanımlamaktadır.

4. Yoksulluk Kültürü ve Temel Özellikleri

Yoksulluk kültürü: gelişmekte olan ülkelerin büyük kentlerine göç etmekle başlayan sefaletle yaşayan yoksul insanların yoksulluklarının, onların yoksulluktan kurtulamamalarını sağlayan davranış kalıpları geliştirmesine neden olduğunu ifade eden bir kavramdır. Yoksulluk insanlar üzerinde ortadan kaldırılması zor olan davranış kalıpları oluşturmakta ve bu kalıplar miras yoluyla yoksul çocuklarına da aktarılarak yoksulluktan kurtulunamayan bir süreç ortaya çıkarmaktadır.

Yoksulluk içinde yaşayan tüm insanların ülke-toplum ayırt etmeksizin yoksulluktan kaynaklanan benzer davranış kalıpları ortaya çıkarmaktadır. Yani yoksulluk dünya üzerindeki tüm yoksulları homojenleştirmektedir. Yoksul olmak kişilerin yoksullar sınıfına bağlı olduğu anlamını taşımaz. Yoksul olarak anlaşılıp kabul edildiğinde kişi yoksul grubuna dahil olmuş olur. Yoksulların bir arada olmasını sağlayan üyeleri arasındaki etkileşim değil, genel olarak toplumun onlara bakış açısıdır aslında. Bu açıdan bakıldığında yoksulluk sorununun sosyolojik bir duruma tekabül ettiği daha iyi görülmektedir. Yoksulluk kültürel bazda bağlılık ve kimlik problemlerini derinleştirmektedir.

Görüldüğü üzere yoksulluk ekonomik kriterlerle tarif edilen bir olgu olmasının yanı sıra sosyal ve politik yapıdan etkilenen ve bu yapıları etkileyen çok yönlü bir kavramdır. Yoksulluğu sadece maddi mahrumiyet olarak görmek yoksulluğu üreten psiko-kültürel faktörleri göz ardı etmektir.

Tevfik Erdem (2003) "Yoksulluk Kimin Sorunudur" başlıklı makalesinde yoksulluk kültürünün temel özelliklerini şu şekilde sıralamıştır.

a) Kurumsal: Yoksulluk kültürü içinde yaşayanların toplumsal kurumlarla ilişkisi pek sağlıklı değildir. Yoksullar arasında sendikalı olma,siyasi partilere üye olma gibi işbirliği ve örgütlenme yönünden zayıf oldukları söylense de ülkemizde yoksullar geleneksel devlet baba anlayışının içselleşmesinden olsa gerek kurumlarla yakından ilişkili ve beklenti halindedirler.

b) Mekansal: İmar ve konut koşulları kötüdür.Genellikle gecekondularda yaşarlar.Gecekondular kente göç edenlerin kente uyum sürecinde barınacakları ara mekan olarak algılanmakta gecekondu nüfusu yüksek beklentileri olan çalışmaya hazır ve istekli kesimden oluşur.

c) Ailevi: Kalabalık olup çocukluk dönemi yok denecek azdır ve çabuk geçer. Çocuklar tolumsal cinsiyet rolleriyle erken tanışırlar, nikahsız ve erken evlilikler görülür.

d) Bireysel: bireysel anlamda dışlanmışlık, erkeğin yüceliğine inancın yüksekliği dikkat çekmektedir.

Yoksulluk kültürünü yoksulluğun nedeni değil de yoksulluğun besleyici öğesi, sürdürücüsü olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. İnsanlar yoksulluğun nedenlerini dört değişik faktöre atıfta bulunarak açıklayabilirler: Kişisel nedenler, aile ve yakın çevre ile ilgili nedenler, sosyal ve yapısal nedenler, kadercilik (Öğülmüş, 2011:95.).

5. Türkiye'de Sosyal Güvenlik ve Yoksulluk

Yoksullukla yapılacak gerçekçi bir mücadele, kuşku yok ki, ancak gelir dağılımındaki adaletsizliği düzeltmeye yönelik ekonomi, maliye, vergi, ücret gibi çok temel konularda değişikliklerle yapılabilir (Koray, 2012:351.) Ülkemizde sosyal güvenlik sistemi 3 lü bir yapıyı beraberinde getirmiştir. 90'lı yılarda sosyal güvenlikte değişim-dönüşüm gerçekleştirilmesi gerektiği dillendirilmeye başlanmış ve 2000'li yılların başında köklü dönüşümler yaşanmıştır. Memurlara yönelik emekli sandığı, isçileri

kapsayan sosyal sigortalar kurumu ve esnaf ve sanatkarlar için bağkur bu dönüşümleri temsil eden uygulamalardır. 2001 yılında gerçekleşen en önemli değişim-dönüşüm bu 3 kurumun sosyal güvenlik kurumu (SGK) adı altında tek çatıda birleştirilmesi bunun sonucunda SSK emekli sandığı ve bağkur un sağladığı olanakların eşitlenmesidir. Sosyal güvenlik alanında gerçekleşen bir diğer düzenleme gss uygulamasıdır. GSS ile tüm nüfus sağlık güvencesine alınmıştır.

Sağlık hizmetlerinden, işsiz kalındığı zamanda kısa süreliğine de olsa işsizlik maaşından yararlanmak, yaşlılıkta az da olsa düzenli gelire sahip olmak sosyal güvenliğin içinde olmanın avantajlarıdır. İlk olarak 1976 yılında yoksul, yaşlı, malul ve sakatlara aylık ödeme yapılmaya başlandıysa da bu ödeme zamanla değerini yitirmiş ve güdük bir araç olarak kalmıştır (Sallan Gül, 2003:54). Tüm bunlar yoksulluğun etkilerini hafifletse de ücretlerin azlığı, emeklilik yaşının geç olması, işsizlik sigortasının süresi dolduğu halde hala işsiz olma olmak vb. nedenlerle yoksulluğu kaldırabilecek etkiye sahip değillerdir.

6. Türkiye'de Sosyal Yardımlar ve Yoksulluk

Yoksulluk denilince ilk akla gelen yoksulluğun ekonomiyle temelli olduğu ve ekonomik anlamda ilerleme ve gelişme olmayınca yoksulluğun da giderilemeyeceği düşüncesidir. Yoksullukla mücadelede yardım programları önemli bir başlığı ifade eder. Yardım programları açısından değerlendirildiğinde, yoksulluğu iyileştirme odaklı yardımın hane yoksulluğunu giderebilmek ve kalıcı çözümler üretebilmek amacıyla kadın ve çocuğu merkeze aldığı görülmektedir (Topçuoğlu, Aksan, Alptekin, 2014:130.). Görüldüğü gibi sosyal yardımlar dezavantajlı grup içinde yer alan kadın ve çocuklara yönelik olarak daha fazla uygulanmaktadır. Mali hususlardaki sıkıntıların giderilmesi neticesinde yapılacak yardımların da çözüm odaklı ve bağımlı kılmayacak özellikte olmasıyla yoksulluğun etkileri hafifletilebilir.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (Şubat 2010) ülkemizdeki yardımları ayni ve nakdi olarak genel yardımlar ve primsiz ödemeler olmak üzere 2 ye ayırmaktadır.

6.1. Genel Yardımlar:

Yoksullukla mücadelede yardımlara ilişkin çalışmalar yapmak üzere 1986 da kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu ile sosyal güvenlik sistemi içinde yer almayan nüfusun sağlık hizmetlerinden yararlanması için 1992 de başlatılan yeşil kart uygulaması önemli yer teşkil etmektedir. Genel yardımlara göz attığımızda aşağıdaki açıklamalar yer alır.

6.1.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Tarafından Yapılan Yardımlar

Ülkemizde gıda, giyim, eğitim, yakacak vb. yardımları gerçekleştiren ve bu alanda etkisi ve bilinirliği en fazla olan başvuru merkezleridir. Son dönelmede Vakıfların gerçekleştirdiği hizmetlerin başında ilk aşamada Dünya Bankasının finanse ettiği ardından başarılı bir uygulama olması nedeniyle SYDV tarafından devam ettirilen sosyal riski azaltma projesi gelmektedir.Projenin önemli bir ayağını eğitim ve sağlık alanlarını kapsayan şartlı nakit transferi (ŞNT) oluşturmaktadır (Tepav, Şubat 2010:14). Yoksullukla mücadelede eğitimin büyük önemi olması nedeniyle ŞNT'lerin daha da yaygınlaştırılması gerekmektedir.

6.1.2. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Tarafından Yapılan Yardımlar

2828 sayılı kanun gereğince yoksul kişilere sosyal hizmet kurumları bünyesine almadan kendi ortamlarında koruma ve yardım hizmetlerini gerçekleştirmek üzere kurulmuşlardır.

Yasanın kimleri kapsadığına bakacak olursak: Muhtaçlık nedeniyle haklarında koruma kararı aldırılarak sosyal hizmet kuruluşlarının himayesine bırakılan çocukların desteklendikleri taktirde yanlarına alabilecek özellikleri taşıyan anne, baba veya yoksa akrabaları korumaya muhtaç oldukları tespit edilerek haklarında koruma kararı çıkarılmış ancak yuvalara ve yurtlara yerleştirme imkanı bulunmadığı için sıraya alınmış çocuklar; doğal afetler muhtaç duruma düşen aileler veya yakınlarını kaybederek kimsesiz ve korumasız kalan kişiler; olağanüstü bir felaket, hasatlık veya kaza geçirerek belirli bir süre kendisinin ve geçindirmekle yükümlü bulunduğu aile fertlerinin temel ihtiyaçlarının karşılayamayacak durumda olanlar ile hayati tehlike arz eden ameliyatla karşılaşan kişiler; koruma kararı olup da yaş sınırını tamamlamaları nedeniyle yetiştirme yurtlarından ayrılan çocuklar; yüksek öğrenim gören ancak öğrenimini maddi zorluklar nedeniyle bırakmak durumuyla karşı karşıya kalan

yüksek öğrenim gençliğine yapılan yardımlar bu yasanın kapsamındadır (Şener, Tepav, şubat 2010, s.16).

6.1.3. Vakıflar Genel Müdürlüğü

2008 yılında yayınlanan Vakıflar Yönetmeliğince anne ve babası olmayıp yoksul durumda olan çocuklar ve yüzde 40 dahil daha fazla engeli bulunanlara yasalar ve mahkeme kararıyla bakım altına alınmamış olmamaları, sosyal güvenliklerinin bulunmaması ve hiçbir gelirlerinin olmaması şartıyla aylık verilmesi kararlaştırılmıştır.

6.1.4. Belediyeler

2005'te belediye yasasının değişmesiyle belediyelere yeni sorumluluk ve yetki verilmesi belediyelerin sosyal yardım faaliyetlerinin sürecini hızlandırmıştır.

6.2. Primsiz Ödemeler:

Primsiz ödemeler kendine bakamayacak durumda olan yaşlı ve engellilere aylık bağlanmasını ön gören 2022 sayılı yasa çerçevesinde yapılmaktadır. Öncesinde yaşlı ve muhtaca aylık bağlanırken, 30 temmuz 2006 tarihinde getirilen düzenleme ile 18 yaşından küçük engellilerin bakımını sağlayan aile bireyine aylık bağlanması da sağlanmıştır. 2022 sayılı yasada yaşlı bakımına ilişkin 'kendisine kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan' ibaresi yer almaktadır. Bu durum yaşlı bakımının toplumsal bir sorumluluktan çok, aile üzerinden tanımlanmaya devam ettiğini göstermektedir.

7. Sosyal Yardımın Uygulanmasındaki Ölçütler ve Yardımların Etkililiği

Kurumlardaki yardımların verilme şekline ve sonuçlarına bakıldığında genel olarak yardımlar başvuruya dayalı ve düzensiz bir biçimde verilmektedir. Başvuru esası ancak yardıma ulaşabilen, çeşitli kanallarla bu bilgiye ulaşan kişileri kapsamaktadır. Oysa sosyal çalışmalardaki hizmet ve yardımlardaki esas, ihtiyaç sahiplerinin tespit edilmesi ve hizmet verilmesi olmalıdır. Hizmet ihtiyacı başvuruya dayalı olmamalıdır. Düzensiz yardımlar yarattığı belirsizlikler sebebiyle, kişilere sürekli gelecek kaygısı yaşatmasından dolayısorunlu bir yaklaşımdır.

Yardıma ihtiyacı olan kesim tespit edilmeli ve yardımlar herhangi bir beyan olmadan bu nüfusa ulaştırılmalıdır. Türkiye'de yardımlara ilişkin bir diğer sorun alanı yardımın algılanışıdır. Yoksullara yönelik "hak eden-etmeyen" ayrımının yapılması toplumsal cinsiyet rolleri de devreye girmesine sebep olmaktadır. Kadın ve erkeğe bakış açıları, toplumsal cinsiyet rollerinin büründüğü biçimler yoksulluk ve yardım algılayışını belirlemektedir. Kadınların yardıma başvurmada yoksul olması yardım istemesi genelde ayıplanmazken, erkeklerin yoksul olması, başkasının yardımına muhtaç olması ayıplanmaktadır.

Yoksul ailelerde sosyal yardımların erkekler tarafından değil de kadınlar tarafından alındığı, kadınların yardımlardan direkt olarak faydalanan kesim olduğu bilinmektedir. . Toplum tarafından kadına ve erkeğe atfedilen roller etkinlik kadın ve erkeğin faal oldukları alanları da belirlemektedir. Evi geçindirmekten sorumlu erkeğin özellikle genç ise bunu yapamayıp yardım istemesi hoş karşılanmamaktadır. Yaşlılıkla birlikte erkek 'erk' olarak görünmekten çıkarılıp muhtaç ve yoksun görünüp yardım alabilir kategorisine sokulmaktadır. Yardımı hak edenler içinde dezavantajlı olan engelliler, cinsiyetsiz algılanan yaşlılar ve kadınlar ve çocuklar yer almaktadır. Bu durum yardımlar için kadınların zorlanmasını ve her ne kadar ilk etapta yardımdan faydalananın kadın olduğu gibi görünmesini sağlasa da kadınların aldıkları yardımları kendilerinin kullanamaması gibi bir durumu da beraberinde getirmektedir. Yardımlar verilirken yaş-cinsiyetin dışında gelir durumu ve muhtaçlık dikkate alınmalıdır. Öte yandan sosyal güvenlik çatısı altında olması gereken sosyal yardım kurumlarının ayrı ve çeşitli şekillerde örgütlenmiş olması da verilen yardımların yoksulluğu azaltmadaki etkinliğini ve sosyal politika aracı olarak aktifliğini engellemektedir. Sosyal yardım kuruluşlarının ve bunları düzenleyen yasa ve mevzuatların tek çatı altında bir araya getirilmesi tartışılmalıdır.

8. Sonuç

Yoksulluğun önlenmesinde önemli bir görev gören sosyal güvenlik uygulamaları genişletilerek ekonomik kaynakların kullanımı ve getirinin topluma ve kurum kuruluşlara yeterince aktarılmasının

sağlanması halinde yoksullukla mücadele için sarf edilen çabaların da daha az öneme sahip olacağı ve ekonomik büyümenin önündeki toplumsal bağımlılığın azalacağı kanaatindeyim. Yardımların uygulanmasındaki düzensizlik de aslında alt yapısal hazırlıkların yeterince yapılamaması ve ekonomik anlamdaki güvenin kurulamamasından kaynaklanmaktadır. Yoksullukla mücadele programlarının genel bir strateji çerçevesinde öncelikle yoksulluğun en yoğun olduğu anlaşılan genel olarak kırsal kesime daha özel olarak da Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleriyle Karadeniz Bölgesi'ne ağırlık verilmesi gerekmektedir. Kentsel yoksulluğun kökeninde de bir ölçüde kırsal kesimden ve özellikle bu bölgelerden göçlerin yattığı göz ardı edilmemelidir. Türkiye'de kadınların başta eğitim olmak üzere insani gelişme kıstaslarına göre dezavantajlı konumda olması, gerek kırsal gerek kentsel alanlarda çocuk istihdamının eğitim sürelerini ve kalitesini de engelleyecek boyutlara ulaşması ve özürlü yurttaş sayısının toplam nüfusa oran olarak da özellikle yüksek olması yine bu bağlamda önemle üzerinde durulması gereken konular arasında yer almalıdır (Şenses, 2005: 23.)

Elbette yardım kuruluşları sadece SYDV'ler ve belediyelerle de sınırlı değildir. Bu kurumların dışına çıkıldığında da yoksullukla mücadele eden çok çeşitli kurum ve kuruluşların olduğu söylenebilir. Haliyle yardım kurumlarının ve kuruluşlarının fazla olması yardım türlerinin farklılığını da beraberinde getirmiştir. Bu fazlalık ve farklılıklarda yoksul yardımlarının çok çeşitli ve dağınık bir duruma dönüşmesine neden olmuştur (Erkul, Koca, 2016, s. 622.). Yoksullukla mücadele yoksulluğu oluşturan etmenlerin ortadan kaldırılması gerektiğini hep söyler durur olsak da aslında sonuçlarının ortaya koyduğu muhtaçlık haliyle savaşmayı kendine ilke edinen sosyal politika uygulamalarıyla karşılaşmaktayız. Oysa ki işsizlik gibi, kayıtdışılığın önlenmesi gibi, eğitim ve kültürel bakış açılarının değiştirilmesi, sanayileşmenin verimli kullanımı gibi sebep durumundaki yapılaşmaların etkililiğini arttırarak yoksulluğun sebeplerini indirgeyip hem refah seviyesini arttırmış hem de yoksulluğun boyutunu hafifletmiş olacağımız düşüncesindeyim.

Kaynakça

Bilen, M., Şan, M.K., Aydın, M.K.,- (2005/1), "Yoksulluk Sorunu Üzerine", Bilgi Dergisi, Sayı 10, İstanbul

Erkul, A., Koca, M. (Aralık 2016), "Yoksul Yardımlarını Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Bağlamında Yeniden Düşünmek", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Ordu

Erdem, T. (Güz 2003), "Yoksulluk Kimin Sorunudur?", Ekonomik Yaklaşım, C.14, Sayı 49, Ankara

Koray, M. (2012), "Sosyal Politika", İmge Kitabevi, 4. Basım, Ankara

OKTİK, N. (2008), "Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları", Yakın Kitabevi, İzmir

Öğülmüş, S. (Temmuz-Ağustos-Eylül 2011), "Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü", Aile ve Toplum, C.7, Sayı 26

Önder, H., Şenses, F. (2005), Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi, İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar (Prof.Dr. Kemali Saybaşılı'ya Armağan), (Der. Ülman, B., Akça, İ.), Bağlam, İstanbul

Şenses, F. (2005), "Yoksullukla Mücadele: Temel Yaklaşımlar, Sorunlar, Kurumlar ve Öneriler", Cumhuriyet, 6 Ocak

Şener, Ü. (2010), "Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İşgücü Politikaları", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştıma Vakfı (TEPAV), Politika Notu, Ankara

Topçuoğlu, A., Aksan, G., Alptekin, D. (2014), "Yoksulluk ve Kadın", İstanbul, Ayrıntı Yayınları

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA YOZGAT'TA EĞİTİM–ÖĞRETİME DAİR SAYISAL VERİLER

Doç. Dr. Hamdi DOĞAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,

hamdidogan51@hotmail.com

Özet

Cumhuriyetin ilanından sonra ülke genelinde birçok alanda olduğu gibi eğitim- öğretim alanında da yeni uygulamalara geçilmiş ve kapsamlı bir değişim ve dönüşüm hamlesi başlatılmıştır. Bu çerçevede Yozgat'ta da Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eğitim- öğretim alanında önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunların başında ilköğretim ve ortaöğretim alanında öğretmen, okul ve okullara devam edecek öğrenci sayılarını arttırmaya yönelik gayretler olmuştur. Sadece okul çağındaki çocukların değil 1928 yılından itibaren açılan Millet Mektepleri aracılığıyla yetişkin nüfusunda okur-yazar oranını yükseltmek için kurslar düzenlenmiştir. Ayrıca kütüphanelerin geliştirilmesine önem verilerek kitapların sayısı çoğaltılmıştır.

Bu araştırmada öncelikle Cumhuriyetin ilk yıllarında Yozgat merkez ilçe ve diğer ilçeler ile bağlı köylerdeki okul ve bu okullarda görev yapan öğretmenlerin sayıları tespit edilmiştir. Yine bu okullarda okuyan öğrenci sayılarının cinsiyetlerine göre dağılımı verilmiştir. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarında Yozgat şehrinin eğitim-öğretim durumu sayısal bilgiler ışığında değerlendirilmiştir. Çalışmada, Maarif Yıllıklarından, gazetelerden ve diğer araştırma- inceleme eserlerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yozgat, Eğitim, Salname, Cumhuriyet, Okullar

STATISTICAL INFORMATION ON EDUCATION AND TRAINING IN YOZGAT IN THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC

Abstract

With the proclamation of the republic, it is being passed new practices just like many other fields, in the field of education and training throughout the country. A comprehensive change and conversion reaction has been initiated. In this context, important studies have been carried out in the field of education and training in Yozgat, since the first years of the Republic. At the beginning of these, the studies conducted to increase teacher, school and student numbers who will be continued the schools in primary and secondary education. However, courses were organized to raise the rate of readers and writers not only at school age but also in the adult population from the year of 1928 through the public schools. Nevertheless, the number of books that have been given importance to the development of libraries has been multiplied.

In this research, firstly the number of school buildings in Yozgat central district and other districts and affiliated villages and the number of teachers working in these schools have been determined in the first years of the Republic. In addition, the number of students who study in these schools is given by gender, Thus, in the first years of the Republic, the education-training status of the city of Yozgat has been evaluated in the light of digital information, In the study, educational yearbooks, newspapers and other research-study works were utilized.

Key words: Yozgat, Education, Yearbook, Republic, Schools

Giriş

Osmanlı Devleti 19.yy'dan itibaren birçok alanda Avrupa'nın gerisinde kalmış olmanın farkına varmış ve aradaki bu farkı eğitim sistemini modernleştirmekle kapatmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Osmanlı Devletinin eğitim sisteminde Tanzimat dönemi önemli bir dönüm noktası olarak dikkati çekmektedir. Halkın eğitilmesi "Devlet ve hükümetin önemli bir görevi" olarak görüldüğü için 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Tanzimat döneminde önemli eğitim reformlardan biri olarak düşünülmüştür (Akyüz, 2011: s. 12-13). Yine II. Abdülhamit döneminde eğitim alanında önemli

yenileşme hareketleri hayata geçirilmiştir. İptidai,Rüşdiye, İdadi okulları ve Darülmuallimlerin sayısında bu dönemde önemli artışlar olmuştur (Kodaman, 1999: s. 164).

Osmanlı Devletinin son yıllarında Yozgat Eğitim- öğretimine dair bilgileri Vilayet ve Maarif salnamelerinden öğrenmek mümkündür. Yozgat bu dönem itibari ile Ankara Vilayetine bağlı sancak merkezidir. 1896'dan 1920 yılına kadar bu sancakta merkez kaza Yozgat, Boğazlıyan ve Maden isimli üç kaza bulunmaktadır (Şaşmaz, 2014: s. 105).

Yıllık manasına gelen salnameler, resmi ve özel kurumlar tarafından hazırlanmış olup düzenlendiği kurumların aynı yıl içerisinde ortaya çıkan bütün bilgileri ve gelişmeleri kaydetmektedir. Böylece düzenlendikleri kurumların geleceğine yönelik alınacak tedbirlerin tespitinde büyük önem arz etmektedir (Pakalın, 1983:s. 105, Aydın, 2009: s. 51; Güher, 2014: s. 458-459). Bu sayede hem yıl içerisindeki değişiklikleri hem de geleceğe yönelik tedbirleri almak mümkün olmaktadır.

Osmanlı Devletinde devlet, vilâyet ve nezaret salnameleri düzenlenmiştir (Topal, 2016: s. 1131). İlk resmi salname XIX. asrın ortalarında Koca Reşit Paşa'nın isteği ile Hekimbaşı Hayrullah Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa'nın yardımları ile Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanmış ve 1847 tarihinde *Salname-i Devlet-i Osmaniye* adı ile neşredilmiştir (Öztürk, 2008: s. 384). Bu salname 1918 yılına kadar devam etmiştir (Duman, 2000: s. 69- 79).

Devlet Salnâmeleri dışında 1868-1922 yılları arasında Vilayet Salnâmeleri de yayınlanmıştır (Karsandık, 2011: s. 152). Yozgat eğitim tarihi ile ilgili bilgilerinde bulunduğu Ankara Vilayet Salnâmesi ilk olarak 1871 tarihinde yayımlanmıştır. Son salname ise 1907 tarihinde olmak üzere toplam 15 adet salname düzenlenmiştir (Duman, 2000: s. 78-79).

Nezaretlere ait olarak düzenlenen salnamelerden biri de Maarif Nezareti tarafından düzenlenen Maarif Salnameleridir. Bu salnamelerin 1898-1903 yılları arasında düzenlendiği görülmektedir. 1903 yılında düzenlenen son Maarif Salnamesinde altıncı sene ifadesi yer almakta ise de günümüze toplam 5 adet salname ulaşmıştır (Karsandık, 2011: s. 152). 1902 yılında bir salname düzenledi ise de bu salnamenin günümüze ulaşmadığı görülmektedir.

A. Cumhuriyet Öncesi Yozgat'ta Eğitim- Öğretim

1. Okullar

Maârif Salnâmelerinde Yozgat'a ait biri Medrese, diğeri ise Eskipazar mahallesinde olmak üzere masrafları halk tarafından karşılanan iki iptidai mektebi hakkında bilgi bulunmaktadır. Ancak şehirde 1894-1895 yıllarına ait istatistik veriler dikkate alındığında Müslümanlara ait toplam 300 iptidai mektebinin bulunduğu ve bu okullarda 1426 erkek 1210 kız öğrencinin eğitim gördüğü kaydedilmektedir (Karaca,2004: s. 94). Bu okulların 164 tanesi eski tarzda eğitim veren sıbyan/mahalle mektepleri, 136 tanesi yeni usulde eğitim veren mekteplerdi. Bu iptidai mekteplerin 196 tanesi Sultan II. Abdülhamit döneminde yaptırılmıştı (Açıkel, 2016: s. 618).

Tablo 1: Yozgat İptidai Mektepleri (1898-1900)

Liva/Kaza	Mektebin Derecesi	Mahalle	Tarihi Küşadı
Yozgat	İptidai	Medrese	1309
Yozgat	İptidai	Eskipazar	1308

(Maârif Salnâmesi 1316: 872-873; 1317: 970-971; 1318: 1078-1079).

Maarif Salnamelerindeki bilgilere göre ahalinin yardımı ile Yozgat merkez kazası Eskipazar mahallesindeki mektep 1890 yılında, Medrese mahallesindeki mektep ise 1891 yılında yapılıp eğitime açılmıştır. Eskipazar Mahallesi İptidaisi 5136 kuruş, Medrese Mahallesi İptidaisi ise 5000 kuruş bedelle inşa edilmiştir (Maârif Salnâmesi, 1316: s. 872-873; 1317: s. 970-971; 1318: s. 1078-1079).

Şehirde kısa süre faaliyet gösteren bir Darülmuallimin mevcut olduğu bilinmektedir. 1893 yılında Darülmuallimin'den mezun 129 hocaya icazet verilerek kasaba ve köylerde halkın okuma yazmayı öğrenmesi için göreve başlatılmışlardır (Karaca, 2004: s. 143-144) .

Yozgat'ta 1881-1882 yıllarında iki Rüştiye Mektebinin bulunduğu bilinmektedir (AVS, 1299: 185; Karaca, 2004: s. 142). Bu rüştiyelerden biri Yozgat merkezde, diğeri de Akdağmadeni'ndedir. Salname kayıtlarına yansımamakla birlikte 1901 yılında Yozgat sancağında kızlar için de bir rüşdiye mektebi açılmıştır (Açıkel, 2016: s. 620). 1905 yılında ise Yozgat merkezdeki rüştiye sayısı ikiye çıkmıştır (Karaca, 2004: s. 142).

Rumi 1319 ve 1321 tarihli Maârif Salnâmelerinde Yozgat idadisinin 184.396 kuruş harcanarak devlet tarafından 1311/1890 tarihinde kurulduğu belirtilmektedir (Maârif Salnâmesi 1319:s. 384-385; 1321:s. 350-351).

Maarif Salnamelerinde 1316-1321/1898-1903 tarihlerinde Yozgat'ta bir idadi mektebinin bulunduğu ile ilgili bilgilerin mevcut olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Yozgat İdadi Mektebi Öğrenci Sayıları (1895-1901)

Öğrenci Sayıları Yıllara Göre	**Müslim**	**Gayrimüslim**	**Yekün**
1895-1896	92	-	92
1896-1897	97	1	98
1897-1898	100	2	102
1898-1899	90	-	90
1900-1901	90	-	90

(Maârif Salnâmesi 1316: s. 850-851; 1317: s. 948-949; 1318: s. 1056-1057; 1319: s. 388-389; 1321: s. 344-345).

Öğrenci sayıları 90 ile 102 arasında değişmektedir. Öğrenci sayılarının büyük oranda Müslim çocuklardan müteşekkil olduğu görülmektedir. Sadece 1896-1897 yıllarında 1, 1897-1898 yıllarında ise 2 gayrimüslim öğrenci bulunduğu görülmektedir. Sonraki yıllarda gayrimüslim öğrenciye tesadüf edilememektedir.

İdadide 1902'de 1 müdür, 5 öğretmen ve 1 mubassır; 1907'de ise 1 müdür, 7 öğretmen ve 1 kâtip görev yapmaktaydı (Açıkel, 2016: s. 622).

Yozgat'ta 1890 yılında 6 Grek Ortodoks, 21 Ermeni Gregoryan ve 4 Ermeni Protestan olmak üzere 31 gayrimüslim okul olduğu belirtilmektedir. Bu sayı 1905-1908 yılları arasındaki istatistiklerde Ermenilerin 38, Protestanların 8, Rumların ise 19 okullarının bulunduğu belirtilmektedir. Bu okullardan ikisi Rum ve Ermenilere ait Rüştiye okuludur (Karaca, 2004: s. 145).

Ancak Maârif Salnâmelerinde Yozgat'ta mevcut gayrimüslim okullardan sadece 1898-1900 yıllarına ait bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerde Yozgat merkezde yer alan 2 gayrimüslim mektepten bahsedilmektedir. Bu mektepler Ermenilere ait bir idadi mektebi ile Rumlara ait bir rüştiye mektebi idi. Gayrimüslimler ile ilgili olarak benzer okullaşma Trabzon ve diğer vilayet ve sancaklarda da görülmektedir (Şaşmaz, 1997:s. 41).

Tablo 3: Gayri Müslim Mekteblerin Öğrenci Sayıları

Yıl	**Liva/Kaza**	**Mektebin İsmi**	**Mektebin derecesi**	**Talebe Adedi**		**Toplam**
				Zükur	**İnas**	
	Yozgat	Ermeni	İdadi	300	-	300

1898	Yozgat	Rum Mektebi	Rüşdi	127	143	270
1899	Yozgat	Ermeni	İdadi	52	16	68
	Yozgat	Rum Mektebi	Rüşdi	127	143	270
1900	Yozgat	Ermeni	İdadi	52	16	68
	Yozgat	Rum Mektebi	Rüşdi	127	143	270

(Maârif Salnâmesi 1316: s. 866-867; 1317: s. 964-965; 1318: s. 1072-1073)

Burada dikkat çeken husus Ermenilerin İdadi düzeyde okullarının bulunmasıdır. Öğrenci sayısı 1898 yılında 300, 1899 ve 1900 yıllarında ise 68'e düşmüştür. Bu okulun 1905 yılından önce kapandığı belirtilmektedir (Karaca, 2004: s. 146). Rumlara ait rüştiye mektebinin öğrenci sayısı 270'dir. Bu sayıda bir değişme olmadığı görülmektedir.

2. Medreseler

Maârif Salnâmelerinde 1898-1900 yıllarına ait Yozgat, Boğazlıyan ve Maden kazalarında bulunan medreselerden bahsedilmektedir (Maârif Salnâmesi 1316: s. 864-865).

1898 yılında Yozgat'ta 13, Boğazlıyan'da 4 ve Maden'de de 5 olmak üzere 22 adet medrese tespit edilmiştir. Ancak 1899 ve 1900 tarihli Maârif Salnâmelerinde Boğazlıyan'a ait 3 medreseden (Kanlıca, Çandır ve Kozan) bahsedilmektedir (Maârif Salnâmesi 1317: s. 962-963; 1318: s. 1060-1061). Yine 1899-1900 tarihli Maârif Salnâmelerinde Yozgat merkez ve köylerinde yer alan 13 medrese (Timurlu, Nazırzade, Şevki, Kasımzade, Nefeslizade, Alacaoğlu, Başçavuş, Sağır Mustafa, Köse Yusuflu, Osman Paşa Tekkesi, Seydiyar, Paşa ve Köhne) Kırşehir kazasına bağlı medreseler olarak gösterilmiştir (Maârif Salnâmesi 1317: s. 962-963; 1318: s. 1060-1061).

3. Kütüphaneler

1898-1900 yıllarında Maârif Salnâmelerinde Yozgat Merkezde Medrese Mahallesinde yer alan 2 iki adet kütüphanenin kaydı yer almaktadır. Bu kütüphanelerde biri Timurlu Kütüphanesi olup 1168/1754 tarihinde Abdülcabbarzade Ahmed Paşa tarafından kurulduğu kaydedilmektedir. Bu kütüphanede 413 kitap mevcuttur. Diğeri ise aynı mahallede 1250/1834 tarihinde Abdullah Ağa tarafından kurulan Köse Yusuflu Kütüphanesidir. Bu kütüphanede ise 360 kitap mevcuttur. Bu kitapların ismi ve mahiyeti hakkında herhangi bir kayıt yer almamaktadır (Maârif Salnâmesi 1316: s. 868-869; 1317: s. 964-965; 1318: s. 1072-1073).

B. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yozgat'ta Eğitim- Öğretim

Milli Mücadele döneminde TBMM'nin açılmasıyla Maarif Vekâleti kurulmuştur**.** Bu dönemde Büyük Millet Meclisi' ne bağlı 3.316 iptidai ve idadi mektebi, 13 Darü'l Muallimin ve Darü'l Muallimat devralınmıştır. Maarif Vekâleti okulların teşkilat ve programlarında bir değişiklik yapmadı (Tutsak, 2002: s. 12). Milli Mücadele'nin en sıkıntılı günlerinde, Kütahya- Eskişehir yenilgilerinden hemen sonra, milletin ve pek çok aydının bile, kurtuluş ümidini yitirdiği bu dönemde, Ankara'da Maarif Kongresi'ni toplayan Mustafa Kemal, cepheden gelerek, kongrenin açılış konuşmasını da kendi yapmıştır (Özkan, 2002: s. 120-121).

"*Milli Mücadele yıllarında Yozgat'ta kız-erkek ilk ve ortaokulları ile çocuk yuvaları açılmıştır. Bu dönemde eğitimle ilgili komisyonlar kurulmuş, bu komisyonlar vasıtasıyla eğitim hizmetleri yürütülmüş ve denetlenmiş idi. Bu dönemde Yozgat'ta beş erkek, iki kız iptidaisi ve iki anaokulu vardı. Merkez livaya tabi nahiyelerde 30 adet, çevrede ise 42 adet okul açılması planlanmıştı. Ayrıca özel idareye ait okullarda mevcuttu. Bunlardan başka Yozgat' ta bir Sultani Mektebi, bir Akşam Darü'l – Muallimini, bir Ziraat Mektebi ve bir de Darü'l Hilafe Medresesi de açılmıştır. Bir dönem Yeni Yozgat gazetesinin başyazarlığını yapmış olan Nakipzade Fazlı'nın bir makalesinden anlaşıldığına göre; Yozgat ve köylerindeki okullarda toplam 1300 civarında öğrenci okumakta, 52 tane de öğretmen bulunmakta idi."* (Arslan, 2017: s. 48).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte birçok alanda olduğu gibi eğitim konusunda da değişikliğe gidilmiştir. Cumhuriyetin kurulduğu yıl Türkiye genelinde 589' u kız, 4.181' i erkek olmak üzere 4.770 ilk mektep vardı. İlk mekteplerde 62.954'ü kız, 73.107'si erkek olmak üzere 136.061 öğrenci okuyordu. Mevcut 10.102 muallimin önemli bir kısmı mesleki eğitim görmemiş kişilerden oluşuyordu. Bu sayının sadece 2.743'ü Darü'l Muallimin mezunu öğretmenlerdi (Tutsak, 2002: s. 14-15).

Türkiye'deki ortaöğretim mektepleri ise hâlihazırda bulunan idadiler ve sultanilerdi. Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaöğretim okullarında sürekli bir artış görülmez. İhtiyaca göre ortaöğretim okullarının sayılarında yeni düzenlemelere gidilmiştir. (Tutsak, 2002: s. 16-17). 1923-1924 öğretim yılında Orta öğretimde 43 okul, 3799 öğrenci ve 838 öğretmen mevcuttu. (Atabaş, 2010: s. 190). 1927-1928 öğretim yılından itibaren ilk defa karma eğitime geçilmiştir (Cicioğlu, 2010: s. 147).

Cumhuriyet öncesi dönemde Yozgat'taki okullarda görev yapan öğretmenlerin kimi ilkokul kimisi de ortaokul mezunu idi. Cumhuriyetin ilanından sonra bariz bir değişim kendisini göstermiştir. İlkokullar gerek adet ve gerekse öğrenci sayıları açısından artış göstermeye başlamıştır. Yozgat'ta okul adedi 1925'te 40'a çıkmıştır (Öztoprak,2015: s. 4382).

1925 ve 1928 yılları arasında Yozgat'ta eğitim veren okullar şunlardı: "*Kız Mektebi, İmam-Hatip Mektebi, Orta Mektep, Erkek Mektebi, İsmet Paşa Yatı Mektebi, Alacalıoğlu Erkek Mektebi, Erkek Yatı Mektebi, Halk Mektebi, İlk Erkek Mektebi, Orta Erkek mektebi, Neşet Paşa Mektebi, Yozgat Mektebi İdadisi, Osman Paşa Mektebi, Mektebi Sultani, Rüşdiye Mektebi, Sakarya Kız Mektebi"* (Özdemir,2010: s. 40-41).

1927 nüfus sayımına göre Yozgat'ta okuma- yazma oranları ise aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 4: 1927 Nüfus Sayımına Göre Yozgat'ta Nüfusun Tahsil İtibari ile Dağılımı

Kazalar	**Cinsiyet**	**Mevcut Nüfus**	**Okuma Bilen ve Bilmeyen**	
			Bilen	**Bilmeyen**
Yozgat: Şehir	E	5.177	1.712	3.465
	K	5.821	516	5.305
Yozgat: Köyler	E	27.715	1.219	26.496
	K	31.546	29	31.517
Yozgat: Toplam	E	32.892	2.931	29.961
	K	37.367	545	36.822
Akdağmadeni	E	17.905	390	17.515
	K	20.119	8	20.111
Boğazlıyan	E	26.839	472	26.367
	K	30.357	9	30.348
Sorgun	E	20.439	262	20.177
	K	23.579	4	23.575
Toplam	E	98.075	4.055	94.020
	K	111.422	566	110.856
Genel Toplam	-	209.497	4.621	204.876

(1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 1,1929: s. 9).

Yukarıdaki tablo değerlendirildiğinde Yozgat şehir merkezi köy ve kazalarında okuma-yazma bilenlerin nüfuslarıyla mukayese edildiğinde oldukça düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca bu oranın kadın nüfus

içerisinde daha da az olduğu görülmektedir. 1927 nüfus sayımına göre Yozgat genelinde yedi yaş üzeri okuma- yazma bilen erkeklerin oranı % 5,93 kadınların oranı ise % 0,64 kadın ve erkek toplamında ise % 2,96 idi (1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 3, s. 22-23). Bu oran Türkiye ortalamasının altındadır.

1932 yılına gelindiğinde Yozgat şehir merkezi ile ilçe merkezlerinde 11, köylerde ise 94 ilkokul olmak üzere toplam 105 okul mevcuttu (Maarif 1932-33 İstatistiği, 1934). Bu okullarda 4.963 erkek 2.272 kız öğrenci öğrenim görmekteydi. (Maarif 1932-33 İstatistiği, s.10-11). Bu okulların ve öğrencilerin kaza merkezlerine göre dağılımı ise şöyle idi: Yozgat merkezinde 7, Akdağmadeni'nde 1, Boğazlıyan'da 2 Sorgun kaza merkezlerinde 1 olmak üzere toplam 11 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda Yozgat kaza merkezinde 649 erkek 340 kız öğrenci olmak üzere toplam 989, Akdağ kazasında 125 erkek 49 kız toplamda 174 öğrenci mevcuttu. Boğazlıyan'da 270 erkek 29 kız, Sorgun'da ise152 erkek 20 kız öğrenci kişi öğrenim görmekteydi (Maarif 1932-33 İstatistiği, s.76-77). 1932-1933 öğrenim yılında bu öğrencilerden 162 erkek, 38 kız olmak üzere toplam 200 kişi ilkokuldan mezun olmuştur (Maarif 1932-33 İstatistiği, s.14).

1932-33 yılları arasında Yozgat genelindeki ilkokullarda görev yapan öğretmen sayısı 140 erkek, 19 kadın olmak üzere toplam 159 idi (Maarif 1932-33 İstatistiği, s. 4). 1937 -1938 yılları arasında ilköğretimde görev yapan öğretmen sayısı 153 idi (Maarif 1937–1938 İstatistiği ,1939:s. 119). 1938-1939 yıllarında ilköğretimde görev yapan öğretmen sayısı 132 erkek 30 kadın olmak üzere 162 idi (Maarif İstatistiği 1938-1939,1942: s. 162).

1932 yılında Yozgat'ta ilköğretim için eğitime ayrılan bütçe 138.943 lira idi (Maarif 1932-33 İstatistiği, s. 162-163). 1937 yılında ilköğretim için harcanan para 122.301 lira idi (Maarif 1937 – 1938 İstatistiği,1939:s. 145). 1938 yılında ilköğretim için harcanan para 153.897 lira idi (Maarif İstatistiği 1938-1939,1942: s. 187).

Yozgat'ta 1932-1933 yılı itibarıyla 1 orta mektep mevcuttu bu mektepte 190 erkek, 28 kız öğrenci olmak üzere toplam 218 öğrenci öğrenim görmekteydi. Bu okulda 1'i kadın 11'i erkek 12 öğretmen görev yapmış ve bu yılda 39 öğrenci mezun olmuştur (Maarif 1932-33 İstatistiği, s. 173).

1913 tarihinde Yozgat Lisesi tam devreli ve leyli/yatılı bir şekilde olarak hükümetin ve halkın yardım ve destekleri ile açılmıştır (Özdemir,2010: s. 36). Yozgat erkek lisesinde 1933-34 yılında görev yapan öğretmen sayısı 12 idi (Maarif 1933-34 İstatistiği, 1935: s. 365). Yozgat Lisesinde 1937-38 yılları arasında ise görev yapan öğretmen sayısı 9 olup birinci devrede 389 ikinci devrede ise 258 öğrenci mevcuduna sahipti. (Maarif 1937 – 1938 İstatistiği, 1939: s. XXIII). 1934 yılı içerisinde liseye kayıt olan talebe mevcudu fazla olduğu gibi, civar vilayetlerden nakil suretiyle gelen öğrenciler fazla olduğundan Tonuslu oğlu Saffet Beyin evi pansiyon olarak tahsis edilmiştir (Yozgat Gazetesi ,1934: s. 1). 1927 ve 1938 yılları arasında Yozgat lisesinden 451 erkek 49 kız öğrenci olmak üzere toplamda 500 öğrenci mezun olmuştur (Cumhuriyetin XV. Yılında Yozgat, s. 22).

Tablo 5: 1935 Nüfus Sayımına Göre Yozgat'ta Okuma-Yazma Bilen-Bilmeyenlerin Oranı

Yerleşim Birimleri	Cinsiyet	Mutlak Rakamlar					Oran %	
Merkez Kazası Nahiye ve Köyleri	E	5.132	49	27.959		33.140	15.6	84.4
	K	860	65	33.777		34.643	2.5	97.5
	T	5.992	5	61.736		67.783	8.9	91.1
Akdağ Madeni: Şehir	E	285	25	712		999	28.7	71.3
	K	182	7	973		1.160	16.1	83.9
	T	467		1.685		2.159	22.0	78.0

Akdağ Madeni Nahiye ve Köyleri	E	2.261	30	18.626		20.917	11.0	89.0
	K	344	43	22.009		22.357	1.6	98.4
	T	2.605	4	40.635		43.274	6.1	93.9
Boğazlıyan: Şehir	E	522	27	1.268		1.792	29.2	70.8
	K	166	9	1.734		1.897	8.6	91.4
	T	678		3.002		3.689	18.6	81.4
Boğazlıyan Nahiye ve Köyleri	E	4.068	57	25.735		29.860	13.8	86.2
	K	726	76	31.738		32.471	2.3	97.7
	T	4.794	4	57.473		62.331	7.8	92.2
Sorgun: Şehir	E	352	134	759		1.112	31.7	68.3
	K	119		1.009		1.131	10.8	89.2
	T	471		1.768		2.243	21.2	78.8
Sorgun: Nahiye ve Köyleri	E	4.146	54	29.106		32.306	9.9	90.1
	K	630	19	33.726		34.375	1.9	98.1
	T	3.776	73	62.832		66.681	5.8	94.2
Toplam	E	15.766	195	104.165		120.126	13.3	86.7
	K	3.017	51	124.966		128.034	2.4	97.6
	T	18.783	246	229.131		248.160	7.7	92.3

(1935 Genel Nüfus Sayımı, Kat'i ve Mufassal Neticeler, 1937: s. 57).

Yukarıdaki tabloda Yozgat'ta 10.000'den az nüfuslu yerlerdeki erkek-kadın ve toplam okuma-yazma bilen-bilmeyenlerin sayıları verilmiştir. Buna bakılarak okuma-yazma bilen kadınların sayısı genel olarak az olup erkeklerde bu sayı daha fazladır. 1927 yılındaki nüfus sayımındaki okuma -yazma oranlarıyla mukayese edildiğinde kısmi bir artışın olduğu görülmektedir. Bu artışın nedeni Millet mekteplerinin açılması ve eğitim oranını arttırmak için yapılan çalışmalar olduğunu belirtmek gerekir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki Yozgat genelinde okuma ve yazma oranı 1935 yılı itibariyle hala istenilen düzeye ulaşmamıştır.

1. **Kütüphaneler**

Yozgat'ta 1933-34 yılları arasında kütüphanelerin durumu şu şekilde idi. Akdağmadeni, Boğazlıyan ve Sorgun kazalarında 1'er olmak üzere toplam 3, köylerde ise 1 okuma odası mevcuttu (Maarif 1933-34 Halk Okuma Odaları İstatistiği,1935: s. 471). Bu okuma odalarında bulunan Türkçe ve diğer dillerde yazılmış kitap sayısı ise 128'idi (1933-34 Halk Okuma Odaları, s. 18). Maarif Vekâletine bağlı olarak 1 kütüphane mevcuttu (1933-34 Halk Okuma Odaları, s. 36). Bu kütüphanede Türkçe 836 Arap harfleriyle yazılmış 1.930 Arapça 560 ve diğer dillerde 61 olmak üzere toplam 3.387 kitap bulunmaktaydı (1933-34 Halk Okuma Odaları, s. 67). Halkevi kütüphanesinde 1938-39 yıllarında toplam 1.044 kitap mevcuttu (Maarif İstatistiği 1938-1939,1942: s.510). 1938-1939 yılları arasında Yozgat merkez maarif kütüphanesinde bulunan kitap sayısı 4.041 idi (Maarif İstatistiği 1938-1939, s. 489).

2. Millet Mekteplerinin Yozgat'taki Çalışmaları

1927 nüfus sayımında Türkiye genelinde okuma yazma bilen erkeklerin oranı %12,99 kadınlarda %3,67 olmak üzere genel nüfusun ancak %8,61'i okuma yazma biliyordu. Bu oran toplam nüfus içerisinde 1.111.496 kişiden ibaretti (1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 3, 1929: s. 22). Memleketteki 46.000 köyün %98'i okulsuzdu. 70.000 öğretmene ihtiyaç vardı. Mevcut 18 Öğretmen Okulu yılda 200 kadar mezun vermekteydi (Başgöz,2010: s. 7-8). Bu nedenlerden dolayı bütün ülke genelinde olduğu gibi Yozgat 'ta da okuma oranlarını arttırmak için Millet Mektepleri açılmıştır.

TBMM, 1 Kasım 1928' de 1353 sayılı kanunla, Latin alfabesine dayalı 29 harfli yeni Türk Alfabesi' nin kabulünü kararlaştırdı. Bakanlar Kurulu, 11 Kasım 1928 tarihindeki toplantısında yeni Türk harflerini halka öğretmek amacıyla,*"millî Mekteplerinin açılmasının ve bu mekteplerin nasıl çalışacağına ilişkin talimatnameyi (yönetmeliği) kabul etti. ...Milli Mekteplerinde eğitim üç aşamadan oluşmaktaydı. A programıyla, 90 saat içinde sadece okuma yazma öğretiliyordu. A kursunun, bitirenlere isterlerse 6 ay süreli B programı uygulanıyordu. B programını bitirenlere ilkokul diploması eşiti bir belge veriliyordu. B programını bitirenlere daha kapsamlı C programı vardı. Milli Mektepleri, 1 Ocak 1929 günü açıldı. İlk aşamada, okula gitmeyen, devlet memuru olmayan 15-45 yaşları arasındaki vatandaşlar bu okullara devam ettiler. 1929-1939 yılları arasında 5.349.903 kişi yeni Türk harfleriyle okuma yazmayı öğrendi"*(Tan, 2006: s. 245).

Tablo 6: 1933-34 Yıllarında Millet Mekteplerinin Yozgat'taki Faaliyetleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Vilayet adı	Dershane Sayısı						Öğretmen Sayısı			Müdavim Adedi						Muvaffak olanlar adedi											
										A			B			Dershaneye Devam Edenlerden						Dışarıdan Sınava Girenler					
	A			B												A			B			A			B		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
Şehirlerde	6	4	10	5	1	6	12	4	16	336	99	435	192	6	198	124	62	186	103	6	109	3	4	7	62	-	62
Köylerde	94	14	108	75	1	76	98	7	105	4,199	574	4,773	1,900	41	1,941	1,729	243	1,972	1,333	22	1,355	21	1	22	25	-	25
Toplam	100	18	118	80	2	82	110	11	121	4,535	673	5,208	2,094	47	2,139	1,853	305	2,158	1,436	28	1,464	24	5	29	87	-	87

(Maarif 1933-34 İstatistiği, 1935: s. 238-39)

Yukarıdaki tabloya göre dershaneler A ve B olarak iki gruba ayrılmış olup erkeklerin devam ettiği A grubu dershanelerin sayısı kadınlara göre daha fazladır. Aynı durum B grubu dershaneler içinde geçerlidir. Öğretmen sayısına bakacak olursak, her iki kategoride de erkek öğretmen sayısının fazlalığı göze çarpmaktadır. A kategorisinde kurslara devam eden erkek ve kadın sayısı B kategorisine göre daha fazla olduğu görülmektedir. Yine her iki kategoride de kursa devam eden erkek sayısı kadınlara göre daha fazladır. A kategorisinde dershaneye devam eden erkeklerden toplamda %40' ı yılsonunda başarılı olmuşlardır. Kadınlardan ise %45'i kursu başarıyla tamamlamıştır. B kategorisinde kursa devam eden erkeklerden toplamda %68'i başarılı olurken kadınlardan %59'u kurs sonunda başarılı bulunmuştur. Dışarıdan sınava girenlerin tablosuna bakıldığında, A grubunda sadece şehir kategorisinde kadın nüfusunun fazla olduğu, toplam sayıya baktığımızda ise erkeklerin sayısının kadınlara göre fazla olduğu, B grubunda ise dışarıdan sınava giren kadınların olmadığı görülmektedir. A ve B kategorisinde dışarıdan sınava giren kadın ve erkeklerin tamamı kursu başarıyla bitirmişlerdir.

.

3. Millet Mektepleri Bütçesi

1928-1935 yılları arasında Millet Mekteplerinin Yozgat'ta yaptıkları faaliyetlere ayrılan bütçeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7: Yozgat Millet Mekteplerinin Bütçeleri

Vilayet adı	**Seneler**	**Maaş ve Ücret**	**Diğer Masraflar**	**Toplam**
		Lira	**Lira**	**Lira**
Yozgat	1928-29	3,547	2,425	5,972
	1929-30	5,279	2,499	7,778
	1930-31	4,569	2,274	6,843
	1931-32	1,404	1,483	2,887
	1932-33	2,000	4,215	6,215
	1933-34	8,351	1,020	9,371
	1934-35	23	95	118

(Maarif 1928-35, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, 1935: s. 80).

Yedi yıllık dönem içerisinde Yozgat'ta Millet Mekteplerinin açtığı kurslar için harcanan maaş, ücret ve diğer masraflar için harcanan paranın toplamı 39.184 liradır.

Sonuç

Osmanlı Devletinin son döneminde Ankara Vilayeti Yozgat sancağı ile bu sancağa bağlı Boğazlıyan ve Akdağmadeni kazalarının 1898-1903 yılları arasında mevcut eğitim kurumları açısından iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Yozgat ve çevresinde 300 civarında İptidai mektebi olduğu bilinmekle beraber Maarif Salnamelerinde bunlardan sadece 2'sine ait bilgilere yer verilmektedir. Ayrıca sancak merkezinde Darülmuallimin (erkek öğretmen okulunun) mektebinin varlığı diğer kaynaklarda belirtilmekle beraber bu hususta da Maarif Salnamelerinde herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Aynı şekilde Yozgat'ta 2 ve Akdağmadeni'nde 1 olmak üzere 3 adet rüştiye mektebi mevcut olduğu halde, Maarif Salnamelerinde sadece Akdağmadeni'ne ait rüştiye mektebinden bahsedilmektedir.

Yozgat'ta Cumhuriyet öncesi 1890 yılından itibaren 1 adet İdadi Mektebinin bulunuyor olması sancak merkezinin eğitim açısından oldukça iyi bir durumda olduğunu göstermektedir. Yozgat ve kazalarında Rum ve Ermenilere ait gayrimüslim okullarının da mevcut olduğu görülmektedir.

Yozgat, Boğazlıyan ve Akdağmadeni'nde toplam 22 adet medresenin bulunduğu ve bu medreselerde de toplam 2100 öğrencinin eğitim gördüğü görülmektedir. Yozgat merkez ve kazalarının mevcut gerek medreseler ve gerekse diğer eğitim kurumları açısından yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca şehirde 2 adet de kütüphane ve bu kütüphanelerde de toplam 773 kitabın mevcut olduğu bilinmektedir.

Balkan, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde ülkenin içinde bulunduğu harp döneminden dolayı Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye genelinde okul ve öğrenci sayıları yeterli düzeyde değildi. Dönemin şartlarından dolayı bu okullarda öğretmenlik yapanların büyük bir kısmı da mesleki eğitim alamamışlardı.

Ülkenin kalkınmasında eğitim büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla zorlu şartlardan çıkan bir ülkenin kısa sürede tüm kurumlarının gelişmesini beklemek zordur. Ancak bu süreci hızlandırmak için bütün ülke genelinde olduğu gibi Yozgat merkez, bağlı kaza ve köylerinde Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çeşitli çalışmalar yapılmış, okullar ve kurslar açılarak eğitim düzeyi yüksek bir toplum oluşturulmaya gayret gösterilmiştir.

Cumhuriyet öncesi dönemde genelde her yerde olduğu gibi Yozgat'ta da okul sayısı azdı. Cumhuriyet ilan edildikten sonra yapılan düzenlemeler eğitim alanında yeni gelişmelere de neden olmuştur. Ülke

genelinde okuma-yazma oranını artırmak için yeni alfabenin kabul edilmesinden sonra Millet Mektepleri açılmıştır. Yozgat'ta da 1928 ve 1935 yılları arasında Millet Mektepleri açılarak okuma-yazma oranı arttırılmaya çalışılmıştır. Bunu takiben yeni okullar açılarak özellikle ilköğrenimde öğrenci sayılarının oranı yükseltilmiştir. Devam eden süreçte Yozgat'ta açılan lisede öğrenci artışı gözlenmiş ilde bulunan öğrencilerin yanı sıra çevreden gelenlerle okuldaki okuyan öğrenci sayısında artış olmuştur. Ancak bütün bu çabalara rağmen Yozgat genelinde okuma ve yazma oranı 1935 yılı itibariyle hala istenilen düzeye ulaşmamıştır. Yine bu dönemde öğrencilerin, öğretmenlerin ve kurum çalışanlarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Yozgat'ta eğitime ayrılan bütçe 1932 yılından itibaren artış göstermiştir. Bu bütçenin yanı sıra halktan gelen yardımlar da eğitim ve öğretimin devamlılığına destek olmuştur. Bu desteklerden başka eğitime yardımcı olan kaynakları karşılamak amacıyla ilde kütüphaneler açılmış ve birçok eser temin edilebilir hale gelmiştir. Ülkenin her yerinde ve her alanında olduğu gibi Yozgat'ta da bu konulara ve eğitim-öğretime verilen önem günün şartlarına uygun olarak olabildiğince geliştirilmeye çalışılmıştır.

Kaynaklar

I. Salnâmeler

A. Maârif Salnâmeleri

1316, 1317, 1318, 1319, 1321.

B. Vilayet Salnâmeleri

Ankara

1299, 1318, 1320

II. Kitap ve Makaleler

AÇIKEL, Ali, (2016), "II. Abdülhamid Devri Eğitim Politikasının Taşraya Yansıması: Yozgat Sancağı Örneği*", I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, 05- 07 Mayıs 2016, Bildiri Kitabı II*, s. 609-628.

AKYÜZ, Yahya, (2011), "Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler'', Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 12-19.

ALKAN, Mehmet Ö. , (2000), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, (Hazırlayan: Mehmet Ö. Alkan), Ankara.

ARSLAN, Gürbüz,(2007),*Milli Mücadele Yıllarında Yozgat*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

ATABAŞ Hasan, (2010),''Günümüzde Ortaöğretim Durumu: Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri'', *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu,* 7-9 Aralık 2005, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 190-200.

AYDIN, Bilgin, (2009), "Salnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 36, s. 51-54.

BAŞGÖZ İlhan, (2010),''Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Eğitimin Genel Görünümü'', *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu,* 7-9 Aralık 2005, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s.7-17.

CİCİOĞLU Hasan,(2010),''Türkiye Cumhuriyetinde Ortaöğretimin Gelişimi'', *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu,* 7-9 Aralık 2005, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s.137-172.

Cumhuriyetin XV. Yılında Yozgat.

DUMAN, Hasan, (2000), *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu kataloğu,* Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

GÜHER, Ebru, (2014) "Maârif Salnâmeleri'ne Göre Cebel-i Bereket Sancağı'nda Eğitim-Öğretim (H. 1316-1321/M. 1898-1903)", *Turkish Studies,* 9/4, s. 457-466.

KARACA, Taha Niyazi, (2004), "Yozgat Eğitim Tarihine Katkı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17/2, s. 139-150).

KARSANDIK, Özlem, (2011) *Maârif Salnâmelerine Göre Adana Sancağı'nda Eğitim-Öğretim (H. 1316-1321/M.1898-1903)* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 30, Sayı: 50, Ankara, s. 151-169.

KODAMAN, Bayram, (1999), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ÖZDEMİR, Özlem Muraz, (2010), *Yozgad Gazetesine Göre 1925-1928 Yılları Arasında Yozgat*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde.

ÖZKAN, Salih, (2002), *Türk Eğitim Tarihi,* Bizim Büro Basımevi, Ankara.

ÖZTOPRAK İzzet, vd. (2015) *Cumhuriyet'in XV. Yılında Türkiye*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. C.VIII, Ankara.

ÖZTÜRK, İbrahim, (2008), *Niğde Sancağı (İdari ve Demografik Yapı) (1868-1923),* Kömen Yayınları, Konya.

ÖZTÜRK, İbrahim, (2016), "Maârif Salnâmelerine Göre Aksaray'da Eğitim Faaliyetleri (1898-1903), *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 5/15,* s. 383-390.

PAKALIN, Mehmed Zeki, (1983), "Salnâme", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Cilt: 3, MEB Yayınları, İstanbul.

ŞAŞMAZ, Musa (1997), "Alfred Biliotti'nin 1885'teki Raporuna Göre Trabzon Vilayeti'nde Eğitimin Durumu 1890", Tarih ve Toplum, Sayı 163, s. 41-53.

ŞAŞMAZ, Musa (2014), *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013),* Cilt 15, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ŞENER, Celaleddin, (2002).*1921-1922 Yıllarında Yayınlanan Yeni Yozgat Gazetesine göre Yozgat ve Çevresinin İdari-Sosyal-İktisadi ve Adli Yapısı*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale.

TAN Nail, (2006), *Atatürk Dönemi Kültür Kurumlarından Örnekler 1920-1938,*Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

TOPAL, Nevzat, (2016), "Maârif Salnâmelerine Göre Nevşehir'de Eğitim ve Öğretim (1898-1903)", *II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu 2-4 Mayıs 2016"* Nevşehir, s. 1130-1148.

TOPAL, Nevzat, (2016), "Maârif Salnâmelerine Göre Niğde'de Eğitim ve Öğretim (1898-1903), *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 5/13,* s. 259-272.

TUTSAK, Sadiye (2002), *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950),* T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Yeni Yozgat Gazetesi, Sayı 31, 23 Mart 1338.

III. İstatistikler

Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif 1932-33 İstatistiği*, (1934), No: 31, Devlet Matbaası, İstanbul.

Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif 1933-34 Halk Okuma Odaları *ve Umumi Kütüphaneler İstatistiği*, (1935), Neşriyat No: 60, Devlet Matbaası, İstanbul.

Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü *Maarif 1933-34 İstatistiği*, (1935), No: 68, Devlet Matbaası, İstanbul.

Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif 1928-35, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, (1935), Neşriyat No: 72, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul.

Maarif 1937–1938 İstatistiği, (1939), No: 145, Sühulet Basımevi, İstanbul.

Maarif İstatistiği 1938-1939, Neşriyat,(1942), No: 186, Ulusal Matbaa, Ankara.

Maarif 1937–1938 İstatistiği, (1939),No: 145, Sühulet Basımevi, İstanbul.

Maarif İstatistiği 1938-1939, Neşriyat, (1942), No: 186, Ulusal Matbaa, Ankara.

Maarif 1933-34 İstatistiği, (1935), No: 68, Devlet Matbaası, İstanbul.

Maarif 1937–1938 İstatistiği, (1939), No: 145, Sühulet Basımevi, İstanbul, s. XXIII.

Maarif İstatistiği 1938-1939, (1942), Neşriyat No: 186, Ulusal Matbaa, Ankara.

Maarif 1933-34 İstatistiği, (1935), No: 68, Devlet Matbaası, İstanbul.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı, Kat'ı ve Mufassal Neticeler, Yozgat Vilayeti, 20 İlkteşrin 193***5**, (1937), Neşriat Sayısı: 75, Cilt. 57, Mehmet İhsan Basımevi- Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Teşrinievel *1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 1, Mufassal Neticeler İcmal Tabloları*, (1929), Hüsnütabiat Matbaası Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 3*, (1929), Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara.

KAMU POLİTİKASI BAĞLAMINDA AŞI UYGULAMASININ ZORUNLULUĞU, BULAŞICI HASTALIKLAR SORUNU VE BAĞIŞIKLAMA POLİTİKASI

Harun Polat

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Kamu Politikası ve İşletmeciliği Tezli Yüksek Lisans

hpolat82@hotmail.com

Özet

Dünyanın nüfusu her geçen gün biraz daha artmakta ve kirlenmeye devam etmektedir. Sağlıklı bir toplum olabilmek, sağlıklı bir çevrede sağlıklı bireyler olarak yaşamayla mümkündür. Çevre kirliliği, iklim değişikliği, nüfus yoğunluğu ve göçler nedeniyle çoğalan bulaşıcı hastalıklar; toplumun sağlığına tehdit oluşturmaktadır. Önlenmediği takdirde ciddi olumsuz sonuçlar doğurabilecek olan bulaşıcı hastalıklar tüm dünya devletlerinin ortak bir sorunu haline gelmiştir. Ulusal koruyucu programlar Dünya Sağlık Örgütü tarafından uluslararası standartlara getirilerek hastalıklarla mücadele de işbirliği ve etkinliği artırmıştır. Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa Hastalıkları Önleme ve Kontrol Merkezi ve T.C. Sağlık Bakanlığı Bulaşıcı Hastalıkları Önleme Dairesi Başkanlığı verilerine göre bulaşıcı hastalık antijenleri yıldan yıla değişmektedir. Her dönem değişik tip virüslerle ve hastalıklarla mücadele edilmektedir. Çocuklar virüslerden ve hastalıklardan en çok etkilenen kişiler olduğu için tüm dünyada Genişletilmiş Bağışıklama Programı uygulanmaktadır. Genişletilmiş denmesinin nedeni ise aşılanmamış hiç çocuk kalmamasının hedeflenmesidir. Ancak bağışıklanmayla hastalıklara karşı direncin sağlanacağı ve ölüm, felç gibi vakaların önlenebileceği belirtilmektedir. Aşı uygulamasına karşı kişinin rıza göstermesinin istenmesi ve bu yönde Anayasa Mahkemesi kararını incelediğimizde toplumun ve bireylerin üstün yararı göz ardı edilemeyecek bir meseledir. Sorunu tanımlama bağlamında baktığımızda aşının zorunluluğu ve bulaşıcı hastalıklar sorunu bireysel/özel bir sorun gibi görünmekte fakat aşı olunmadığında ortaya çıkabilecek etkenlerin toplumun sağlığını olumsuz etkilemesi olasılığından dolayı da sorunun kamusal/toplumsal bir boyuta ulaşacağı kaçınılmaz bir gerçekliktir. Anayasa Mahkemesi aşıyı hak ihlali olarak değerlendirse de Yargıtay, gerekçe gösterilmediği takdirde ebeveynin çocuğuna aşı yaptırmamasını çocuğun üstün yararının ihlali olduğunu ve devletin gerekli tedbirleri alabileceğini belirtmektedir. Bulaşıcı hastalıklar karşısında her bireyin kendi sağlığını koruması kendisine bırakılırsa toplumun sağlığı ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalabilir. Kişiler kendi sağlıklarını tabi ki doğal olarak kendisi sağlayabilir; hijyen kurallarına dikkat eder, dengeli beslenir ve sportif faaliyetlerde bulunursa sağlıklı bir vücuda sahip olabilir fakat dış etken olarak yayılan bir bulaşıcı hastalık karşısında kendini koruyamamaktadır. Bu sebeple aşı uygulaması büyük bir öneme sahiptir. Her bireyin bu uygulamadan eşitlik ilkesi gereği yararlanması ve aşı uygulamasının tüm yurtta etkinlik ilkesi gereği sürdürülmesi bağışıklama politikasıyla mümkün olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aşı Uygulaması, Bağışıklama Politikası, Bulaşıcı Hastalıklar, Eşitlik, Etkinlik

OBLIGATION OF PUBLIC POLICY IN THE CONTEXT OF VACCINE ADMINISTRATION THE PROBLEM OF COMMUNICABLE DISAASES AND IMMUNIZATION POLICY

Abstract

The world population is increasing with each passing day and contiunes to contamination. To be a healthy society, it can lives as healthy individuals with a healthy enviroment. Enviromental pollution climate change, infectious diseases with increasing population density and migration reason is a threat to the health of the community. Infectious diseases, which many cause serious negative consequences unless prevention has become a common problem of all world states. National provention programs has increased cooperation and effectiveness in the fight against the disease by the World Health Organization brought to international standards. The World Health Organization, the European Center for Diseases Prevention and Control Center and the Republic of Turkey Ministry of Health Communicable Disease Prevention Department of infectious disease antigens according to data varies from year to year. Every period is fighting with different types of viruses and diseases most affected people all over the world for Expanded Immunization Program that children from the virus and the

disease is applied. The reason for unvaccinated aim to keep a child is never called extended. But to provide resistance against diseases by immunization and death are preventable cases such as stroke. Vaccine be asked to show the persons consent and against the implamentation of the community we examine the supreme court decision in this direction and individuals is an issue that can not be ignored for the best interests. The vaccine we look at in the context of completing the problem must and infectious diseases issue an if / seams to have a specific problem but vaccines be is not exist which could factor of the problem in due to the possibility of adversely affecting the health of the community public / is an unavoidable reality to reach a social dimension. Although the Constitutional Court values vaccine infringing the Supreme Court, if the grounds of the child being vaccineted shown to the parents of the child is a violation of the states best interests and stated that it a take the necessary measures. Each individual to protect their health in the face of infectious diseases of public health, if left to itself, could face a serious threat people can provide their own health itself, of course pay attention to hygiene, a balanced diet and if you are found in sporting activities can have a healthy body, but the external factors can not protect himself as the face of a spreading infectious diseases. Therefore vaccination is of great importance. Due to the principle of equality of every individual to benefit from this proctice, and vaccination policy should events of the whole country is made possible by maintaining immunization policies.

Key words: Vacciniation, İmmunization Policy, İnfectious Diseases, Equality, Effective

Giriş

Aşı; insan sağlığı için bulunmuş, hastalıklardan korunmada en etkili yöntemlerden biridir. Aşı, Genişletilmiş Bağışıklama Programı (GBP) çerçevesinde T.C. Sağlık Bakanlığı'nın 2009 yılında yayınladığı genelgeyle bulaşıcı hastalıklara karşı önleyici sağlık hizmetleri kapsamında uygulanmaktadır. GBP, akademisyenlerden oluşan Bağışıklama Danışma Kurulu (BDK) tarafından yürütülmekte olup, kurul yılda en az iki defa toplanarak güncel gelişmelere göre önerilerde bulunarak bağışıklamanın tüm yurtta etkin bir şekilde yürütülmesi yönünde katkı sağlamaktadır. Çocuklar ve bebekler bağışıklık sistemleri güçlü olmayan riskli grup insanlardır. Bu nedenle tüm dünyada öncelikle bu risk grubu için aşı uygulaması yapılmaktadır. Aşı uygulamasının zorunluluğu bağlamında bulaşıcı hastalıklar sorununa baktığımızda tüm dünyanın hassasiyetle üzerinde durduğu bir konudur. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve ulusal kuruluşlar tarafından GBP çerçevesinde etkin bir bağışıklama politikası sürdürülmektedir. Aşının zorunluluğu tartışmaları doğrultusunda tarafların görüşlerine baktığımızda; Anayasa Mahkemesi (AYM), 2015 ve 2016 yıllarında verdiği kararlarda, çocuğa zorla aşı yapılmasının ve ebeveynin aşı yaptırmadığında alınacak tedbirlerin Anayasa'nın 17. maddesi uyarınca kişinin maddi ve manevi bütünlüğünün korunması ve geliştirilmesi hakkının ihlal edildiği ve aşının yasal bir düzenleme olmadıkça uygulanamayacağı belirtilmektedir. Türk Tabipler Birliği (TTB) ve ilgili STK'lerin açıklamalarına baktığımızda çocuğun üstün yararının ihlal edilmesinin ve bunun sonucunda yaşam hakkının elinden alınmasının kabul edilemeyeceği söylenmektedir. T.C. Sağlık Bakanlığı yasal dayanağın 181 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) olduğunu savunmakla beraber AYM, KHK'ye bağlı olarak çıkarılan Genelge'yi yasal düzenleme olarak kabul etmemektedir. Yargıtay ise 2015 yılında verdiği kararda ebeveynin gerekçeli sebep göstermediği takdirde aşıdan çocuğu alıkoyamayacağını, böyle bir durumda ilgili kurum ve kuruluşların tedbirler alabileceğini söylemektedir. Bu tartışmaların kamuoyunda zaman zaman yer bulması aşının güvenirliğini ve bağışıklama politikasını olumsuz etkilemekte ve halen bazı ailelerin çocuklarına aşı yaptırmaktan çekinmelerine neden olmaktadır. Aşı uygulaması hakkında yasal düzenleme yapılması yasa yapıcıların tasarrufunda bir konu olup yasal düzenlemenin yapılması halinde bağışıklama politikasının etkinliğinin daha da artacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda Adana Halk Sağlığı Müdürlüğü (AHSM)'nde yaptığım araştırmam sonucunda; Adana ili için bağışıklama oranının 2016-2017 yılları istatistiği sonucuna göre % 98-99 olduğu ve bulaşıcı hastalıklar nedeniyle bir ölüm yaşanmadığı görülmektedir. Yine AHSM tüm ekibiyle birlikte Bulaşıcı Hastalıklar Şube Müdürlüğü koordinatörlüğünde sahada konunun takibini sürdürmekle beraber gerek Türk vatandaşları ve gerekse farklı uyruklu misafirleri de bağışıklamaya devam etmektedir. Kamuoyuna ve alanyazınına katkı sağlayacağını düşündüğüm çalışmamı, her türlü zorluklara rağmen insan için en önemli görevi -*sağlığımıza kavuşmamızı*- yürüten tüm sağlık çalışanlarına ithaf ediyorum.

Aşı Uygulaması ve Bağışıklama Programı

Aşı; insan sağlığı için bulunmuş, hastalıklardan korunmada en etkili yöntemlerden biridir. Aşı, hastalık yapma yeteneği yok edilmiş bakteri ve virüslerin zehirli toksinlerinin etkilerinin yok edilmesiyle elde edilen biyolojik maddelerdir (Bingöl, 2017). Aşı, GBP çerçevesinde T.C. Sağlık Bakanlığı'nın 2009 yılında yayınladığı genelgeyle bulaşıcı hastalıklara karşı uygulanmaktadır. GBP, akademisyenlerden oluşan Bağışıklama Danışma Kurulu (BDK) tarafından yürütülmekte olup, kurul yılda en az iki defa toplanarak güncel gelişmelere göre önerilerde bulunarak bağışıklamanın tüm yurtta etkin bir şekilde yürütülmesi yönünde katkı sağlamaktadır. T.C. Sağlık Bakanlığı Adana Halk Sağlığı Müdürlüğü'nün araştırma kapsamında verdiği bilgilere baktığımızda; aşıların güvenilir olduğu, üretim ve dağıtım aşamalarında çok sıkı kontrollerden geçtiği bildirilmektedir. Kurum ayrıca ülkemizde kullanılan aşıların DSÖ tarafından önerilen ve onaylanan İyi Üretim Prosedürleri (GMP) kurallarına uygun üretildiği ve uluslararası referans laboratuvarlarında test edilmiş olan aşılar olduğunu, ayrıca kullanılacak aşıların teslim alınıp sahada kullanıma sunulmadan önce, Ulusal Referans Laboratuvarlarımızda da test edildiğini ve uygun olduğu kanıtlanan aşıların kabulünün yapıldığını bildirmektedir.

Çocuklar ve bebekler bağışıklık sistemleri güçlü olmayan riskli grup insanlardır. Bu nedenle tüm dünyada öncelikle bu risk grubu için aşı uygulaması yapılmaktadır. T.C. Sağlık Bakanlığı'da bebeklere ve çocuklara aşağıdaki takvime göre bağışıklama politikası olarak aşı uygulaması yapmaktadır.

Tablo 1: T.C. Sağlık Bakanlığı Aşı Takvimi

AŞILAR	Doğumda	1.Ayın Sonu	2.Ayın Sonu	4.Ayın Sonu	6.Ayın Sonu	12.Ayın Sonu	18.Ayın Sonu	24.Ayın Sonu	İlköğretim 1.Sınıf	İlköğretim 8.Sınıf
Hep-B	I	II			III					
BCG			I							
DaBT-İPA-Hib			I	II	III		R			
KPA			I	II	III	R				
KKK						I			R	
DaBT-İPA									R	
OPA					I		II			
Td										R
Hep-A							I	II		
Su Çiçeği						I				

Hep-B : Hepatit B Aşısı
BCG : Bacille-Calmette-Guerin (Verem) Aşısı
DaBT-İPA-Hib : Difteri, Boğmaca, Tetanos, İnaktif Polio, Hemofilus influenza Tip B Aşısı (Beşli Karma Aşı)
KPA : Konjuge Pnömokok Aşısı
KKK : Kızamık, Kızamıkçık, Kabakulak Aşısı
DaBT-İPA : Difteri, Boğmaca, Tetanos, İnaktif Polio Tip B Aşısı (Dörtlü Karma Aşı)
OPA : Oral Polio (Çocuk Felci) Aşısı
Td : Erişkin Tipi Difteri-Tetanoz Aşısı
Hep-A : Hepatit A Aşısı

Kaynak: asm.gov.tr (T.C. Sağlık Bakanlığı- Ankara İl Sağlık Müdürlüğü)

Bebeklerin ve çocukların sağlığına tehdit oluşturabilecek olan ve DSÖ tarafından uluslararası bağışıklama standartları oluşturularak ulusal devletlerinde bu programlara aynı standartlarla uyum

sağlayarak önlenmeye çalışılan hastalıklar arasında Türkiye'de önlenmeye çalışılan hastalıklar; BOĞMACA, DİFTERİ, TETANOZ, KIZAMIK, KIZAMIKÇIK, KABAKULAK, ERİŞKİN TİPİ DİFTERİ-TETANOZ, TÜBERKÜLOZ, POLİO, HEPATİT A, HEPATİT B, HEMOFİLUS İNFLUENZA TİP B ve KONJÜGE PNÖMOKOK'dur. Bütün bu hastalıklar, önlenmediği takdirde toplumun sağlığını tehdit etmeye devam edecektir. Hastalıkların bulaşmasıyla ve önlem alınmamasıyla beraber, felçlik ve ölüm vakalarının görülme olasılığı yüksektir. Sağlık Bakanlığı, etkin bir bağışıklama politikası uygulayarak hastalık oranlarının ve ölüm hızı oranlarının düşürülmesi yönünde olumlu sonuçlara ulaşmıştır. Bugün GBP çerçevesinde belirlenen bulaşıcı hastalıklarla mücadelede %95 oranında hedef belirlenmiştir. Adana Halk Sağlığı Müdürlüğü (AHSM)'nde yaptığım araştırmadaki bilgilere göre aşılama oranı Adana ili için 2016-2017 yılları istatistiği % 98-99 oranında sağlanarak başarılı bir sonuca ulaşılmıştır. 2016 yılında Adana'da 34.000 bebek dünyaya gelmiş ve aşıyla takipleri yapılarak bağışıklama uygulanmıştır. 2016-2017 yılları içerisinde Adana ilinde bulaşıcı salgın hastalık veya bulaşıcı hastalığa dayalı bir komplikasyon görülmemiştir. Bulaşıcı hastalık nedeniyle bebek ve çocuk ölümü yaşanmamıştır. AHSM tüm ekibiyle beraber sahada gösterdiği bulaşıcı hastalıklarla mücadelede etkin bir başarı sağlamıştır. Toplum sağlığını olumsuz etkileyebilecek bulaşıcı salgın hastalıklara karşı Adana ili sınırları içerisinde mücadelesini kararlılıkla sürdürmekte ve gerek Türk vatandaşları ve gerekse farklı uyruklu misafirleri bağışıklamaya devam etmektedir.

Aşı Uygulamasının Zorunluluğu

Aşı uygulamasının zorunlu mu yoksa rızaya bağlı mı olmalıdır sorusu bizi bulaşıcı hastalıklar sorununa götürmektedir. Aşının zorunlu olması, toplum sağlığının korunması ve aşı ile önlenebilecek olan bulaşıcı hastalıkların toplumsal ölümlere ve felçlere yol açabileceğinden önem arz etmektedir. Sorunu tanımlama bağlamında baktığımızda aşının zorunluluğu ve bulaşıcı hastalıklar sorunu **bireysel/özel** bir sorun gibi görünmekte fakat aşı olunmadığında ortaya çıkabilecek etkenlerin toplumun sağlığını olumsuz etkilemesi olasılığından dolayı da sorunun **kamusal/toplumsal** bir boyuta ulaşacağı kaçınılmaz bir gerçekliktir. Bağışıklamanın önemi tüm dünyada halen bulunmakta olan salgın hastalık tehditlerinden dolayı her platformda ifade edilmekte ve DSÖ ve ulusal – bölgesel kuruluşlar tarafından çalışmalar yapılmaktadır. Ulusal – bölgesel yürütülen çalışmalar da yine örgütün ofislerince takip edilmektedir. Ortak işbirliği ile dünya sağlığını korumak adına gerekli oturumlar ve zirveler düzenlenmektedir. Bugün sosyo-ekonomik olarak en gelişmiş bir ülkedeki çocuk ile gelişmemiş bir ülkedeki çocuk arasında bir fark yoktur. DSÖ'ye göre bütün çocuklar aynı öneme sahiptir. Bu bilinçle hareket eden örgüt tüm dünyadaki salgınlara karşı duyarlı sistemler geliştirerek ülkelerle hızlı iletişimle salgın bulaşıcı hastalıklara hemen müdahale edebilmektedir. DSÖ güncel verilerine göre 1990 yılından bu yana 5 yaş altı çocuk ölüm oranlarında %53 oranında bir düşüş olduğu fakat halen önlenebilir hastalıklar nedeniyle yılda 6 milyon çocuğun hayatını kaybettiği bildirilmiştir (WHO, 2017).

Aşı uygulamasının zorunluluğu ve aşının güvenirliği bağlamında yapılan tartışmalara baktığımızda AYM'nin 2015 (AYM, 2015) ve 2016 (AYM, 2016) yılllarında iki çocuk hakkında kararı bulunmaktadır. AYM kararlarına özetle baktığımızda aşının kanuni bir dayanağının olmadığını, uygulamanın 181 sayılı KHK'ye bağlı olarak T.C. Sağlık Bakanlığı'nın 2009 yılında yayınladığı Genelge çerçevesinde yapıldığını ve bununda Anayasa'nın 17 maddesi gereği korunan ''maddi ve manevi varlığının korunması ve geliştirilmesi hakkının'' ihlali sayıldığı ifade edilmektedir. Türk Tabipler Birliği (TTB) ve STK'ler kararlar karşısında açıklamalarda bulunarak burada çocuğun üstün yararının ihlal edildiğini bildirmektedir. AYM ise kararında konunun kanuna dayandırılması gerekliliğini savunarak 181 sayılı KHK doğrultusunda 2009 yılında yayınlanan Genelge'ye göre uygulanan aşının kanun çerçevesinde yasal halde olursa zorunlu olabileceğini ve uygulanabileceğini söylemiştir. Yargıtay ise 2015 yılında (YARGITAY, 2015) verdiği kararda aşı uygulamasına ebeveynin karşı çıkmasında çocuğun üstün yararına aykırılık hakkında bir sebep gösterilmediği takdirde ilgili kurumların gerekli tedbir alabileceğini söylemiştir.

Bütün bu tartışmalara rağmen kamuoyunda aşının güvenilir olduğu çoğunluktaki ebeveynin çocuğunu aşılatarak hastalıklara karşı korumasından ve bu aşılama oranının hedeflenen oranın üzerinde olmasından anlaşılmaktadır. Aşı uygulaması yasal çerçevede olmasına bakılmaksızın ebeveynler ve sağlık çalışanlarının işbirliğiyle devam etmektedir. Kanuni bir dayanağın oluşturulması ise yasa

yapıcıların tasarrufundadır. Aşı uygulaması yasal hale gelirse bağışıklamanın % 100 orana ulaşacağı öngörülebilmektedir. Yasal hale getirilen aşı uygulamasına karşı güvenirlik tartışmaları ortadan kalkacak ve çocuğun üstün yararı ve dolayısıyla toplumun üstün yararı kanuni olarak koruma altına alınmış olacaktır.

Bulaşıcı Hastalıklar Sorunu

Bulaşıcı hastalıklar, bir enfeksiyonel hastalığın ya da onun toksin ürünlerinin bir bireye doğrudan ya da dolaylı olarak geçmesiyle oluşan hastalıklar olarak tanımlanmaktadır (İrgil, 2017). Gerekli koruyucu tedbirler alınmadığı takdirde toplumun tamamına yönelik ciddi bir sağlık tehdidi oluşturabilmektedir.

Bulaşıcı hastalıklar, tüm dünya devletlerinin hassasiyetle üzerinde durduğu ve bu yönde politikalar geliştirerek önlemler aldığı ciddi bir sorundur. Bu yönde çalışma yapan ulusal, bölgesel ve uluslararası bazı kuruluşlar; Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi (ECDC), T.C. Sağlık Bakanlığı Bulaşıcı Hastalıklar Dairesi Başkanlığı, Aşı İle Önlenebilecek Hastalıklar Dairesi Başkanlığı, Türkiye Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü, Toplum ve Halk Sağlığı Merkezleri'dir.

DSÖ, tüm dünyadaki yaklaşık 50 milyon ölümden üçte birinin bulaşıcı hastalıklardan kaynaklandığını belirtmektedir. 5 yaş altı çocuk ölüm nedenleri arasında da bulaşıcı hastalıklar ilk sırada yer almaktadır. Geçmiş yıllara baktığımızda, büyük veba salgını, tarihte yaşanılmış birçok savaştan daha fazla can kaybına sebep olmuş bir felakettir. Etkisi o kadar büyük ki birkaç yılda 100 milyona yakın kişinin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Veba salgını, 14. yy.'da Çin ve Orta Asya'dan başlayıp tüm dünyaya yayılmıştır. Osmanlı'da 15. ve 19. yüzyıllarda en az bir vilayette veba hastalığına rastlanılmıştır. Türkiye'nin yakın tarihine baktığımızda cumhuriyetin kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar bulaşıcı hastalıklar içerisinde en yaygın görüleni çiçek hastalığı olup etkili bir bağışıklama uygulamasıyla hastalık 1957 yılında tamamen yok edilmiştir. 1980 yılından bu yana ise çiçek hastalığına karşı bağışıklama yapılmamıştır. Geçtiğimiz 50 yıl içerisinde gerekli önlemler alınarak ve devletler tarafından bağışıklama programları çerçevesinde koruyucu sağlık hizmetleri verilerek bulaşıcı hastalıkların oranları düşürülmesine rağmen; çevre kirliliği, nüfus yoğunluğu, iklim değişiklikleri ve değişik sebeplerle meydana gelen göçler nedeniyle hastalıklar yayılmaya devam etmekte ve her yeni dönemde değişik antijenler gelişmektedir. Türkiye'nin bağışıklama politikası çerçevesinde mücadele ettiği hastalıklar uluslararası bildirimi zorunlu olan hastalıklar içerisinde yer almaktadır.

Sağlık Bakanlığı Bulaşıcı Hastalıklar Dairesi Başkanlığı verilerine göre, Türkiye'de 2015 yılı içerisinde; 2184 AIDS vakası, 12 TİFO vakası (2000 yılında 25840 vaka görülmüş), 29 MENENJİT vakası (2000 yılında 485 vaka görülmüş), 502 SİFİLİS vakası, 5'te LEJYONELLA vakası görülmüştür (THSK, 2017).

Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi (ECDC) verilerine göre 2015 yılında 1616 MERS-COV vakası görülmüş olup hayatını kaybeden kişi sayısı 624'tür. Aynı hastalığın DSÖ'ye göre verileri 1611 vaka olup 575 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu vakanın bir tanesi de yine aynı yılda Türkiye'de gerçekleşmiş olup ölümle sonuçlanmıştır (THSK, 2017).

Yeni DSÖ verileri, dünya genelinde yaklaşık 325 milyon kişinin kronik hepatit B virüsü (HBV) veya hepatit C virüsü (HCV) enfeksiyonu ile yaşadığını ortaya koyuyor. *2017 Küresel Hepatit Raporu,* bu kişilerin büyük çoğunluğunun hayat kurtarıcı test ve tedaviye erişimi olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak, milyonlarca insan kronik karaciğer hastalığına, kansere ve ölüme yavaş ilerleme riski altındadır (WHO, 2017-a).

2017 yılı Temmuz ve Ağustos ayında meydana gelen salgın bulaşıcı hastalıklar bildirimlerine baktığımızda, Kenya'da 1 Kolera vakası bildirilmiştir. Güneydoğu Fransa'da 13 Chikunguya vakası, Fildişi sahillerinde 1 Dang Humma'sı vakası bildirilmiştir. Temmuz 2017'de Çin'de 3 Kuş Gribi vakası bildirilmiştir. 4 Temmuz – 12 Ağustos tarihleri arasında Suudi Arabistan'da 26 Mers-Cov vakası bildirilmiş olup 6'sı ölümle sonuçlanmıştır (WHO, 2017-b)

Veriler değerlendirildiğinde halen tüm dünyada bulaşıcı hastalık salgını tehdidinin devam ettiğini ve bu tehdidin öldürücü sonuçları bulunduğu görülmektedir. Türkiye'nin bağışıklama politikasına baktığımızda yaklaşık son 20 yılda ciddi bir olumlu ilerleme kaydettiği görülmektedir.

Bulaşıcı salgın hastalık neredeyse yok denecek kadar azalmıştır. Anlık gelişen bulaşıcı hastalık riskleri de kurumun etkin bağışıklama politikası sayesinde hemen müdahale edilerek yayılma gösterilmeden engellenmektedir. Bunu yukarıda Türk Halk Sağlığı Kurumunca bildirilen vaka istatistiğinden de anlıyoruz. Türkiye bağışıklama konusunda başarılı bir politika ve performans gösterek hedeflerinin etkinliğini sağlamakta kendini kanıtlamıştır. Bağışıklama politikasını sadece kendi vatandaşlarına değil çeşitli nedenlerle ülkelerinden göç ederek ülkemize sığınan farklı uyruktaki misafirlere de uygulamaktadır. Türkiye devleti, sınırları içerisinde ve sınırları dışarısında tüm dünya ülkelerinde yaşayan insanlara da salgın hastalık, doğal afet vb. durumlarda da yardım elini uzatmaya devam etmektedir.

Bağışıklama Politikası

1974 yılında DSÖ tarafından başlatılan GBP, ulusal devletler tarafından da bağışıklama politikası kapsamında uygulanmaya koyulmuş ve bulaşıcı hastalıklara karşı bağışıklama hizmetleri sürdürülmektedir. Türkiye'de 1981 yılında uygulanmaya başlanan GBP'ye göre yıldan yıla değişen hastalıklara karşı aşı takvimi güncellenmekte ve kişinin dolayısıyla da toplumun sağlığının korunması hedeflenmektedir. Bu hedeflere ulaşma kapsamında baktığımızda son yirmi yılda olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bebek ve çocuklarda hastalık oranlarının ve ölüm hızı oranlarının azalması da bu hedeflere ulaşıldığının göstergesidir.

Bu olumlu gelişmelere rağmen DSÖ güncel verilerine göre halen yılda 6 milyon çocuğun önlenebilir hastalıklardan hayatını kaybettiği görülmektedir. Tüm dünyada bağışıklama politikalarının başarıya ulaşmasını sağlamak eşitlik ve etkinlik ilkesi gereği mümkün gözükmektedir. Genişletilmiş ibaresi aşılanmamış hiç çocuk kalmamasının hedeflenmesi olup eşitlik ilkesi gereği değerlendirilmektedir. Etkinlik ise tüm şartlara rağmen aşılamanın mümkün olduğunca geniş kapsamlı yapılarak hastalıkların önlenmesi, ölüm ve felçlerin önüne geçilmesini ifade etmektedir. Her çocuğa ulaşılmasında **eşitlik** ve politikanın uygulanmasında **etkinlik** ilkesi gereği bağışıklama programı çerçevesinde yürütülen aşı uygulamasının sürdürülmesi çocuğun ve toplumun üstün yararının korunmasının teminatıdır.

Sonuç

Aşı uygulamasının zorunluluğu ve bulaşıcı hastalıklar sorunu hakkında yapılan tüm incelemeler ve değerlendirmelere bakıldığında, aşı uygulamasının kişinin kendi sağlığını ve dolaylı olarakta toplumun sağlığını koruması yönünden önemli bir konu olduğu görülmektedir. Türkiye'nin coğrafi konumu, nüfus yoğunluğu, ekonomik gelişmişlik düzeyleri göz önünde bulundurulduğunda ve etrafındaki yaşanan savaş durumlarından dolayı da göç alması, ülkenin bulaşıcı hastalıkların yayılma dinamiğinin güçlü olduğunu göstermektedir. Önlem alınmadığı takdirde bulaşıcı hastalıkların hızla yayılarak ölümlere ve felçlere yol açabileceği mutlak bir gerçekliktir. Ne kadar dikkat edersek edelim koruyucu sağlık hizmetleriyle önlemediğimiz takdirde bulaşıcı hastalıktan korunma şansımız çok düşük oranlarda kalmaktadır. Bulaşıcı hastalıklar konusunda yürütülen çalışmalar BDK önerileri doğrultusunda T.C. Sağlık Bakanlığı'nın yayınladığı genelge doğrultusunda GBP kapsamında yapılmaktadır. AYM'nin bu konuda kişinin maddi ve manevi hakkının ihlal edildiği kararı olmasına rağmen; konuyla ilgili sağlık kuruluşlarının, ve sivil toplum kuruluşlarının açıklaması da göz önünde bulundurulursa; çocuğun üstün yararının toplumsal üstün yararı sağladığı ve önlem alınmadığı takdirde kişisel bir hastalığın tüm toplumun sağlığını olumsuz etkileyebileceği görüşü ortaya çıkmaktadır.

Kişinin ve dolaylı olarak ta toplumun yaşam hakkının elinden alınması en büyük hak ihlalidir. Toplum, bireylerden oluşmaktadır. Sağlıklı toplum ise sağlıklı bireylerden oluşur. Sağlık, hastalıktan korunmayla mümkün olup; bulaşıcı hastalık ise aşı ile önlenebilmektedir. Aşı uygulaması bağlamında bulaşıcı hastalıklar sorunu sadece Sağlık Bakanlığı'nın ve ilgili kuruluşlarının sorumluluk alanında kalamayacak kadar geniş kapsamlıdır. Her ne kadar kişisel tercih meselesi gibi görünen bu konuda, kişisel olarak kendi sağlığımızı korurken koruyucu sağlık hizmetlerine de önem göstererek gerekli tedbirleri almamız ve aşı takvimine uymamız gerekmektedir. Sağlık Bakanlığı'nın ise bağışıklamanın sürekliliğinin sağlanması ve bağışıklama politikasının **etkin** ve **eşit** bir şekilde yürütülmesi için çalışmalarını sürdürmesi çocuğun ve dolayısıyla da toplumun sağlığının korunmasına fayda sağlamaya devam edecektir.

Kaynakça

AYM, 2015, Ağustos 26, 2017 tarihinde anayasa.gov.tr: http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/3153eea8-45d4-405d-904e-278df6360d37?wordsOnly=False adresinden alındı

AYM, 2016, Ağustos 26, 2017 tarihinde anayasa.gov.tr: http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Content/pdfkarar/2014-4077.pdf adresinden alındı

Bingöl, A., Ağustos 28, 2017 tarihinde http://www.aysenbingol.com/tr/article/desc/35829/asi-nedir-358.html adresinden alındı.

İrgil, E., Ağustos 27, 2017 tarihinde http://halk-sagligi.uludag.edu.tr/ucuncu_sinif_dosyalar/Emel_irgil_zorunlu/bulasici_hast_epidm.pdf adresinden alındı

THSK, 2017, Sağlık Bakanlığı Bulaşıcı Hastalıklar Dairesi Başkanlığı. Ağustos 27, 2017 tarihinde http://www.thsk.gov.tr/dokumanlar/70-bulaşıcı-hastalıklar-daire-başkanlığı-dökümanları.html adresinden alındı

WHO, 2017 (Dünya Sağlık Örgütü), Ağustos 26, 2017 tarihinde: http://www.who.int/en/ adresinden alındı

WHO, 2017-a, (Dünya Sağlık Örgütü), Ağustos 27, 2017 tarihinde: http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2017/global-hepatitis-report/en/ adresinden alındı

WHO, 2017-b (Dünya Sağlık Örgütü), Ağustos 26, 2017 tarihinde: http://www.who.int/csr/don/en/ adresinden alındı

YARGITAY, 2015, Ağustos 27, 2017 tarihinde http:// www.ahef.org.tr/upload/dosya/YARGITAY%20AŞI%20DAVASI%20SONUCU.docx adresinden alındı

SOSYOLOJİK BOYUTLARIYLA ISLAMOPHOBIA

Doç. Dr. Hasan Yavuzer

Nevşehir Hacı Bektas Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi,

hasanyavuzer@nevsehir.edu.tr

Özet

Kelime anlamı İslam karşıtlığı veya Islam düşmanlığı anlamına gelen *Islamophobia*, günlük hayatta cok daha geniş anlamlarda kullanılmaktadır. Yaygın olarak kullanılan anlamıyla Islamophobia; İslam dini ve/veya Müslümanlara karşı duyulan önyargı, kin, nefret, düşmanlık ve korku gibi halleri, bu hallerden yola çıkarak dile getirilen aşağılayıcı söylem ve ayrımcı eylemleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Sadece sosyal hayatta degil, iş ve çalışma hayatında veya hizmetlerden faydalanma durumunda da Müslümanlara yapılan ayrımcılık, hoşgörüsüzlük, düşmanlık ve nefret hislerini ifade etmektedir. Müslümanlara, Müslümanların kutsallarına, ibadet yerlerine ve diğer mülklerine zarar verme, İslamı ve Müslümanları toplumsal hayat ve uluslararası ilişkilerden dışlama gibi anlamlar içermektedir.

Tarihin her döneminde var olan İslam düşmanlığı ve İslam karşıtlığı Haclı seferleri ile yerelden çıkıp uluslararası bir hal almıştır. Osmanlı İmparatorluğu`na yapılan saldırılarda da Osmanlı`nın İslamın bayraktarlığı ve sancaktarlığını yapmasının etkisi büyük olmuştur.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD`de meydana gelen terör saldırıları ise son dönemdeki İslamofobik söylem ve eylemlerin artmasında önemli bir kırılma noktası olmuştur. Daha sonraki zamanlarda dünyanın farklı yerlerinde Müslümanlar tarafından yapılan veya onlara maledilen terör eylemleri de İslama ve Müslümanlara karşı olan olumsuz tavır ve tutumların daha da artmasına sebep olmuştur.

Göçmenlerin, özellikle de Müslüman göçmenlerin seçim dönemlerinde siyasi malzeme olarak kullanılması konusunda Avrupada başlayan bu tutum 2016 yılında Amerika`da yapılan başkanlık seçimlerinde de yaşanmıştır. Seçimin güçlü adaylarından Donald Trump seçim propogandalarında İslam ve Müslüman karşıtı bir söylem kullanmış, başkan olarak seçilmesinden sonra ise ülkede İslamafobik söylem, eylem ve faaliyetler ciddi oranda artmıştır,

Avrupa'da ve ABD`de başlayan İslamafobik bu tutum yazılı, görsel ve sosyal medya başta olmak üzere çeşitli akademisyen, sivil toplum kuruluşları ve vakıflar tarafından da ciddi destek bulmuştur. Bu konuda ciddi bir kamuoyu ve finansal sektör oluşmuştur. Yapılan propogandaların etkisiyle Müslümanların çok az yaşadığı ülkelerde dahi İslamofobik söylem ve eylemler görülmeye veya bu söylem ve eylemlerde artış yaşanmaya başlamıştır.

Gelinen noktada hem Avrupa'da hem de Amerika'da Islamophobia artık Müslümanlara yönelik sadece bir önyargı ve nefret söylemi olma eşiğini çoktan aşmıştır. Ev, okul, iş yeri, cami, toplu taşıma araçları, cadde ve sokaklarda Müslümanlara yönelik sözlü ve fiziki saldırılarda kendini gösteren somut bir düşmanlık halini almıştır.

Bu tür söylem ve eylemler kamuoyunu da etkilemiş, gelinen noktada çok sayıda Müslümanın yaşadığı Almanya'da Almanların %61'i İslam'ın Batı dünyasına uygun bir din olmadığına inandığını ortaya koymuştur. Çalışmaya katılan kesimin %57'si ise Müslümanları ülkede bir tehdit unsuru olarak görmektedir. Tüm bunlar sosyal hayata yansımış 2013-2015 yılları verilerine göre cami kundaklama olayları 2013'te 12 iken 2014'te 73, 2015'te 77 olmuş, sözlü ve fiziki diğer eylemlerde de ciddi artışlar yaşanmıştır.

Benzer durumlar Amerikada da yaşanmış, 2015 yılına göre 2016 yılında Amerikada Müslüman karşıtı yapılan eylemlerde %57 artış olmuştur. 2014-2016 yılları arasında İslam karşıtı eylemlerde de %65 artış gözlenmiştir. Aynı dönemde Müslümanlara karşı nefret suçlarındaki artış ise %584 olarak belirlenmiştir.

Konuyla ilgili gerekli tedbir alınmadığı takdirde dünya genelinde Islamofhobik söylem ve eylemlerin tehlikeli boyutlara varacağı, bunun da hem toplumsal hem de dünya barışı için olumsuz sonuçlar doğuracağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Müslüman, Islamofobi, Avrupa, Amerika

SOCIOLOGICAL EXTENTS OF ISLAMOPHOBIA

Abstract

According to the dictionary, the definition of islamophobia is being against Islam, or being an enemy of the Muslim faith. A wider definition could mean to have a prejudice, show discrimination, hatred, or fear of Islam and Muslims. As a result of this Islamophobic bias, there is harassment, as both violent and non-violent steps are being taken towards Muslims around the world. This affects Muslims in both their social and professional life. Islamophobia also aims to hurt Muslims by harming their sacred values, mosques, their homes and other properties, and exclude them from national and international relations.

Islamic opposition and hatred of Islam has existed for ages, but its international form was started with the Crusaders and has expanded ever since. The 9/11 terrorist attacks on the United States of America, plus different incidents from all around the world, linked to or interrrogated by Muslims, only added insult to this world-wide injury.

Immigrants, especially Muslim immigrants, were used as a political tool during the elections in Europe and this trend continued to the 2016 presidential elections in the USA. The then presidential candidate, Donald Trump, used Islamophobic ideas to support his campaign. After he became President of the USA, there has been a significant increase in islamophobism, by means of physical and non-physical attacks on Muslims.

In today's society, in many western countries, some politicians used the immigration of Muslims as a political tool for their propagandas, and their speeches won recognition by quite a lot of people. The negative attitude towards Syrian people who are trying to save their lives by immigrating to other countries caused an increase in Islamophobic actions.

These trends of Islamophobic actions were commonly used in the latest elections in the USA and Europe. During the recent 2016 elections in the USA, then presidential candidate Donald Trump and his speeches about enforcing a Muslim ban, and his other anti-Muslim rhetoric was supported by big masses. According to some, these Islamophobic ideas helped Trump to win the election and become President of the USA. Afterwards he officially won the election, Islamaphobic incidents increased drastically.

The Islamophobic trend in Europe and USA is widely supported with the press, the media, and also by means of social media. Some of the supportive materials come from academics, non-profit organizations, and some Non-Governmental Organizations (NGO). There is a significant support of public opinion and financial support to these organizations. We have seen a noticeable increase of Islamophobic incidents all around the world, even in countries that have a very small Muslim population.

At this point Islamophobia is more than a simple prejudice or a hatred subject in Europe and in the United States. Now it is a crime of physical attacks that is being committed in schools, work places, mosques, public transportation, streets, and roads. Such rhetoric and actions have also affected public opinion, and 61% of Germans, where many Muslims are living, believe that Islam is not a religion suitable for the Western world. 57% of the participating sector considers Muslims as a threat to the country. All these are social mishaps. According to data from 2013-2015, arson cases of mosques were 12 cases in 2013, 73 in 2014, and 77 in 2015, and a serious increase in verbal and physical actions.

Similar cases were experienced in the United States From 2015 to 2016, there was a 57 percent increase in anti-Muslim crimes/incidents. From 2014-2016, anti-Muslim crimes/incidents jumped up 65 percent. In that two-year period, hate crimes targeting Muslims surged 584 percent.

Islamophobia is dangerous, and if necessary precautions are not taken, it will have negative consequences for both social and world peace.

Key words: Islam, Muslim, Islamophobia, Europe, America

Giriş

Sosyal hayatın temel kurumlarından bir tanesi de dindir (Aydın, 2016, s.129). “Din ve inanç konusu insanlık tarihi ile başlayıp, değerinden hiçbir şey kaybetmeden günümüze kadar gelen ve tüm canlılığı ile günümüzde de devam eden önemli bir olgudur” (Yavuzer, 2011, s.9). Tarih boyunca dinsiz bir topluma rastlanmamış, bireysel istisnalar dışında toplumlar mutlaka bir dine inanıp hayatlarını o dinin gereklerine göre tanzim etmişlerdir. Tarihi süreç içinde olduğu gibi günümüzde de insanlar farklı din ve mezheplere mensup olarak yaşamakta, hayatlarını ona göre tanzim etmektedir.

Evrensel yasalar özgürlük, eşitlik, demokrası ve insan hakları gibi konuları öne çıkarmaktadır. Din ve inanç özgürlüğü de bu bağlamda önemli bir konudur. Evrensel yasalarda “hiç kimse din ve inancından dolayı kınanamaz, cezalandırılamaz” hükmü yer almaktadır.

Oysa günümüzde başta Avrupa ve ABD olmak üzere dünyanın pek çok yerinde hatta çok az sayıda Müslümanın yaşadığı yerlerde dahi İslam dini ve Müslümanlara karşı psikolojik ve sosyolojik bir baskı uygulanmaktadır. Pek çok kişi sırf Müslüman olduğu için, pek çok kişi de İslam dininin

kurallarına göre giyindiği ve İslam dininin gereklerini yerine getirdiği için önyargı ve kötü muamele ile karşılaşmaktadır. Bu durum her geçen gün daha da yaygınlaşmakta, özellikle de demokrasi ve insan haklarının savunucusu olarak bilinen Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde son yıllarda daha da öne çıkmaktadır.

Daha önceden farklı kavramlar ile ifade edilen İslam karşıtlığı ve İslam düşmanlığı son zamanlarda çok yaygın bir şekilde İslamohpobia kavramıyla dile getirilmektedir. İslamohpobia, İslama ve Müslümanlara sadece karşıtlık değil aynı zamanda İslama ve Müslümanlara kin, nefret ve düşmanlığa dönüşen bir kavram olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışmada geçmişten günümüze İslam karşıtlığı ve İslam düşmanlığı hakkında bilgi verilecek, çeşitli ülkelerden örnekler verilerek İslama ve Müslümanlara karşı kin, nefret ve düşmanlığa dönüşen İslamofobinin geldiği nokta tespit edilmeye çalışılacak ve sosyolojik boyutları üzerinde durulacaktır. Çeşitli kaynaklardan yararlanmakla beraber Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)'nın Avrupa ülkeleri için hazırlamış-hazırlatmış olduğu İslamophobia raporları çalışmada temel kaynak olarak kullanılmıştır.[1]

Geçmişten Günümüze İslam Karşıtlığı ve İslam Düşmanlığı

Zamana ve şartlara bağlı olarak şekil ve yöntem değiştirmiş olsa da sosyal bir olgu olarak İslam karşıtlığı ve İslam düşmanlığı Hz. Peygamber döneminden beri hemen her dönemde var olmuş, olmaya da devam etmektedir. İslam karşıtlığı ve düşmanlığı için her zaman bir neden bulunmuş, bulunmaya da devam edilmektedir. Geçmişten günümüze İslam düşmanlığı ve İslam karşıtlığı ile ilgili sebeplerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

1- Dinler arasındaki mücadele her zaman var olmuş ve olmaya da devam etmektedir. İslam dini en son ilahi dindir. İslam dininin gönderildiği ve tebliğ edilmeye başlandığı o zaman Mekke ve civarında mevcut dinlerin mensupları İslam dininin ortaya çıkışından, söylemlerinden ve yayılmasından rahatsız olmuşlardır. Bu rahatsızlık İslam karşıtlığı ve İslam düşmanlığına neden olmuş, o zaman da bu konuda çok büyük mücadeler yaşanmıştır. Peygamber döneminde Mekkede yaşayan kişilerin önemli bir kısmı Hz. Peygamberin dinini kabul etmediği gibi, o dini yaymasına da müsade etmemiştir. Mekkeden Medine'ye hicret ile Uhut, Bedir ve Hendek savaşları bu yüzden olmuştur.

2- Hz. Peygamber döneminden sonra da İslam karşıtlığı ve İslam düşmanlığı her zaman var olmuştur. Bu karşıtlık ve düşmanlık zaman zaman çatışmalarla ve insanlık adına acı sonlar ile sonuçlanmıştır.

3- Hz. Peygamberin İslam dinini tebliğ etmeye başlamasıyla gündeme gelen, zamanla da bireysel ve yerel bazda devam eden bu mücadele ve çatışmalar 1095-1270 yılları arasında

[1] Bkz. European İslamophobia Report 2015, European İslamophobia Report 2016, "Is Islamophobia the New Antisemitism?" (Kalmar, 2017).

200 yıla yakın devam eden ve pek çok ulusun katıldığı haçlı seferleri ile (Haçlı Seferleri Ne Zaman) uluslararası bir konuma yükselmiştir.

4- İslam dininin bayraktarlığını ve sancaktarlığını yapan, 3 kıtada at koşturan ve 600 sene hüküm süren Osmanlı imparatorluğu ile yapılan mücadelelerin altında da Osmanlı İmparatorluğunun Müslüman olması ve Müslümanların hamisi olması yatmaktadır. Bu gücü yıkmak ve ortadan kaldırmak için yedi düvel bir olup dört bir taraftan Osmanlıya saldırmıştır.

5- 20.yüzyılın sonu ve 21.yüzyılın başlarında ekonomik ve siyasi istikrar açısından sıkıntı yaşayan batılı ülkelerde bazı siyasal partiler ve siyasi liderler tarafından göçmenler ve özellikle de Müslüman göçmenler hedef seçildi. Ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber pek çok ülkede özellikle Müslümanlar seçim dönemlerinde siyasi malzeme olarak kullanıldı, istenilmeyen kişi ilan edildi. Zamanla bu söylemler ilgi gördü ve diğer siyasi liderlerin de kullandığı bir argüman haline geldi. Tüm bunlar Avrupa'da yaşayan ve yıllarını oraya vermiş, oranın sosyal ve kültürel hayatı ile ekonomisine önemli katkıları olmuş Müslüman göçmenleri rahatsız ve taciz edecek gelişmelerin yaşanmasına sebep oldu.

6- 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen terör saldırıları ise son dönemdeki İslamofobik söylem ve eylemlerin artmasında önemli bir kırılma noktası olmuştur. 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika'da New York ve başkent Washington DC'de meydana gelen terör saldırılarının sorumlusu dönemin yönetimi tarafından Müslümanlar ve bazı Müslüman ülkeler gösterildi. O günlerde Amerika'daki yazılı ve görsel medyada günlerce yer alan haber ve yorumlar, İslama ve Müslümanlara karşı olumsuz bir gelişmenin yaşanmasına ve önyargıların oluşmasına sebep oldu. Daha sonraki süreçte ABD yönetiminin saldırılardan sorumlu tuttuğu ve saldırıların arkasında olduklarını iddia ettiği Irak ve Afganistan'a savaş açması ve o dönemde kullanılan savaş dili, ülkede İslama ve Müslümanlara olan önyargı, kin, nefret ve düşmanlığı daha da hortalattı.

7- Farklı zamanlarda ve dünyanın farklı yerlerinde Müslümanlar tarafından yapılan veya onlara maledilen olumsuz davranışlar ile terör eylemleri de İslama ve Müslümanlara karşı olan olumsuz tavır ve tutumların daha da artmasını körükleyen bir neden oldu. Bunlar arasında Elkaide, İŞİT, DAİŞ, Bokoharam, Hizbullah vb. gibi terör örgütlerinin hem Müslüman ülkelerde hem de ABD, Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, İngiltere ve diğer ülkelerde yapmış oldukları terör saldırıları insanları İslama ve Müslümanlara karşı olumsuz düşünmeye ve tavır almaya sevk etmiştir. Bu ve benzeri terör örgütlerinin sadece o ülkelere ve o ülkelerin vatandaşlarına değil en büyük zararı İslama, Müslümanlara ve Müslüman ülkelere yaptığı bilinmekle beraber kendilerine yapılan saldırı ve verilen zararlar görüldü. Terör örgütleri ve onların eylemlerine karşı alınan tavır ve konulan tepki zamanla tüm Müslümanlara ve İslam dinine karşı kin, nefret, önyargı ve düşmanlığa dönüşmüştür.

8- Yukarıda örnekleri verildiği üzere tarihi süreç içinde farklı gerekçeler ile İslam dini ve bu dinin mensupları olan Müslümanlara karşı önyargı, kin, nefret ve düşmanlık hep oldu.

Günümüzde ise İslama ve Müslümanlara karşı oluşan ve oluşturulan önyargı, kin, nefret ve düşmanlık artarak devam etmekte, insan hakları, demokrasi ve özgürlükler ülkesi olarak bilinen Avrupa ve ABD'de dayanılmaz noktalara doğru gitmektedir.

Çeşitli Ülkelerde İslamophobia

Kelime anlamı İslam karşıtlığı veya İslam düşmanlığı anlamına gelen İslamophobia, günlük hayatta çok daha geniş anlamlarda kullanılmaktadır. Yaygın olarak kullanılan anlamıyla İslamophobia; İslam dini ve/veya Müslümanlara karşı duyulan önyargı, kin, nefret, düşmanlık ve korku gibi halleri, bu hallerden yola çıkarak dile getirilen aşağılayıcı söylem ve ayrımcı eylemleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Şahin, 2017). Sadece sosyal hayatta değil iş ve çalışma hayatında veya hizmetlerden faydalanma durumunda da Müslümanlara yapılan ayrımcılık, hoşgörüsüzlük, düşmanlık ve nefret hislerini ifade etmektedir. Müslümanlara, Müslümanların kutsallarına, ibadet yerlerine ve diğer mülklerine zarar verme, İslamı ve Müslümanları toplumsal hayat ve uluslararası ilişkilerden dışlama gibi anlamlar içermektedir.

Bazı ülkelerdeki İslam karşıtlığı ile İslam ve Müslüman düşmanlığı ve İslamofobik gelişmeleri anahatları ile şöyle özetlemek mümkündür.

ABD'de İslama ve Müslümanlara karşı oluşturulan kin, nefret ve düşmanlık tohumlarının atılması ve yayılmasında dönemin devlet başkanı George W. Bush'un önemli etkisi olmuştur. 2001-2009 yılları arasında iki dönem süren görevi boyunca Başkan Bush'un Müslümanlar, bazı Müslüman devletler ve Müslüman liderler aleyhinde söylemiş olduğu sözler ve verdiği demeçler kamuoyunda etki yapmıştır. Bush'un kendisine ve ülkesine düşman olarak gördüğü ve gösterdiği Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin, Libya devlet başkanı Muammer Kaddafi ile Afganistan ve İran yönetimi için söylediği sözler, yaptığı açıklamalar ve eylemler kamuoyunda destek görmüştür. Bu söylem ve eylemler ülkede İslam ve Müslüman karşıtlığı, kin, nefret ve düşmanlığının artmasında önemli etkenlerden biri olmuştur.

2009 yapılan genel seçimlerde Demokrat partinin adayı Barack Hussein OBAMA'nın babasının Müslüman olması, seçim döneminde muhalifler tarafından seçim malzemesi olarak kullanılmıştır. Obama'nın her vesile ile Müslüman olmadığını söylemesi, iddia ve isnatları ortadan kaldırmamış, aksine Obama'nın seçilmesi Müslümanların ABD'yi ele geçirmeleri ile eş tutulmuştur. Başkanlık seçimini kazanan Obama'nın görev süresi boyunca muhalifler tarafından hep onun Müslüman olduğu vurgulanarak onun şahsında İslama ve Müslümanlara hakaret içeren söylemler kullanılmıştır. Barack Obama'nın ikinci kez başkan seçildiği 6 Kasım 2012 tarihinde yapılan seçimde ve seçim sonrasında da benzer argümanlar kullanılmıştır. Böylece İslam ve Müslüman karşıtlığı ABD'de daha da körüklenmiş, âdeta İslam ve Müslüman düşmanlığı ile ilgili bir algı oluşturulmuştur.

2016 yılında ABD'de yapılan başkanlık seçiminde de İslam ve Müslüman karşıtı söylemler öne çıkmış, yabancı düşmanlığı büyük oranda İslam ve Müslüman düşmanlığında odaklanmıştır. Başkan adaylarından Donald Trump'ın seçim döneminde ve başkan seçildikten sonra Müslümanlar ile ilgili söylem ve eylemleri ABD'de islamofobiyi daha da artırmıştır. ABD'nin pek çok yerinde İslamofobi

artık Müslümanlar için maddi, manevi, sosyal, kültürel ve fiziksel rahatsızlık verici bir konuma gelmiştir.

Avrupa'nın ve Avrupa Birliğinin güçlü ülkelerinden Almanya'da çok sayıda göçmen bulunmakta, bunun önemli bir kısmını da Müslümanlar oluşturmaktadır. Alman ekonomisinde yaşanan sıkıntılar, çeşitli siyasetçiler tarafından ülkedeki göçmenlerin hedef tahtasına konulmasına sebep olmuştur. Diğerlerine göre sayısal olarak çoğunlukta bulunan Müslüman göçmenler ise hedefte daha ön sıralarda yer almıştır.

Ekim 2014'te Almanya'da kurulan "Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar (PEGIDA)" adlı İslam karşıtı oluşum ülkede yabancı düşmanlığı, özellikle de İslam ve Müslüman düşmanlığının önemli aktörlerinden biri olmuştur. İlerleyen yıllarda bu grubun faaliyetleri sadece Almanya ile sınırlı kalmamış, diğer Avrupa ülkelerinde de etkin olmuştur.

PEGIDA Almanya'da yabancı düşmanlığını İslam düşmanlığına dönüştürmüş, her vesile ile İslam dini ve Müslümanlar aleyhinde yapmış olduğu açıklama ve eylemler ile bu konuda ciddi bir kamuoyu oluşturmuştur. Her hafta sonu düzenledikleri İslam ve Müslüman karşıtı eylemlere çok sayıda katılımcı iştirak etmiş, zaman zaman bu sayı 20.000'lere ulaşmıştır. Almanya'da ve Avrupa'da hızla yayılan Müslüman nüfusun sayıları, açmış oldukları camileri, kendilerine hizmet götüren din görevlileri ve giymiş oldukları kıyafetleri hep onları rahatsız etmiştir. Başka bir suçu olmasa dahi bunlar İslam ve Müslüman düşmanlığı için bir gerekçe gösterilmiştir. Bazen Müslümanlara saldırırken bazen de bunları ülkelerinden kovmayan yerel ve genel yöneticiler hedef alınmıştır.

Müslüman göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı başta Almanya olmak üzere Avrupanın değişik ülkelerinde bireysel olarak başlayan İslam ve Müslüman karşıtlığı, zamanla önyargı, kin, nefret ve düşmanlığa varan eylemlere dönüşmüştür. Sözlü ve fiziksel saldırılar ile başlayan bu gelişme Müslümanların kutsallarına, camilerine, ev ve işyerlerine saldırılara kadar uzanmıştır. Bu söylem ve eylemler sadece kendi ülkelerinde yaşayan Müslümanlara karşı değil, ülkelerine gelecek Müslüman göçmenlere hatta dünyanın farklı yerlerinde hayatlarını devam ettiren Müslümanlara karşı da olumsuz bir algının oluşmasına sebep olmuştur.

Yine Avrupa'nın ve Avrupa Birliğinin güçlü ülkelerinden Fransa'da da çok sayıda göçmen yaşamaktadır. Bunların önemli bir kısmı da Müslümandır. Farklı gerekçelerle yıllardan beri ülkede yaşayan göçmenlere, özellikle de İslama ve Müslümanlara önyargı ile bakıldığı bilinmektedir. Zaman zaman bunun kin, nefret ve düşmanlığa dönüştüğü de ülke genelinde yaşanan olaylarda görülmektedir. Ancak, 7 Ocak 2015'te Paris'te karikatür dergisi *Charlie Hebdo* ile bir markete düzenlenen ve 18 kişinin öldüğü (CNN: Paris'teki Terör Saldırılarında, 2015) saldırılar ile 13 Aralık'ta aynı anda 7 ayrı yere eş zamanlı olarak yapılan ve 130 kişinin ölümüyle sonuçlanan terör saldırıları Fransa'da İslam ve Müslüman düşmanlığını artırmıştır. Ondan sonraki süreçte de İslamofobik söylem ve eylemler her geçen gün artış göstermektedir. Müslümanlar psikolojik ve soyolojik baskılar ile karşı karşıya kalmakta, fiziksel saldırılara uğramaktadır. 2015 yılında Paris'te yaşanan terör saldırılar sonunda Avrupa genelinde Müslüman karşıtı ırkçı saldırılarda âdeta patlama yaşanmış, saldırıların hemen sonrasında

Fransa'da kayda geçen islamofobik saldırılar %500 oranında artmıştır (Bayraklı, 2016). Olivier Esteves'in şu sözü de bu verileri doğrulamaktadır. "Fransa'da İslamofobi, Charlie Hebdo saldırısından sonra korkunç bir şekilde ilerlemiş durumdadır" **(**2015 Avrupa İslamofobi Raporu).

İngiltere'de başta Pakistan ve Hindistan kökenli Müslümanlar olmak üzere dünyanın farklı ülkelerine mensup çok sayıda Müslüman yaşamaktadır. Kendi ülke politikalarına ilave olarak farklı ülkelerden gelen ve İngiltere'de yaşayan göçmenlerin olumsuz tutum ve davranışlarınında etkisiyle İngiltere'de de İslama ve Müslümanlara karşı yıllardan beri devam eden bir ön yargı bulunmaktadır. Bu yüzden İngiltere'de de yabancı düşmanlığı yaşanmakta, bunun en büyük kısmı da İslam ve Müslüman düşmanlığına dönmüş bulunmaktadır. Almanya, Fransa, Belçika gibi Avrupanın farklı yerlerinde yaşanan terör eylemleri buradaki İslam ve Müslüman karşıtlığının, İslam ve Müslüman düşmanlığına dönmesinde en önemli etken olmuştur.

Avrupa'nın küçük ama etkin ülkelerinden Hollanda'da yabancı ve İslam düşmanlığı giderek artmaktadır. Başka aktörler de bulunmakla beraber 2016 yılında Hollanda'da yabancı düşmanlığında en öne çıkan Pegida olmuştur. Ekim 2014'te Almanya'da kurulan Pegida, Almanya'da olduğu gibi Hollanda'da da düzenlediği haftalık toplantılarda "Batı'nın İslamlaşması"na karşı çıktı. Grup bir yıl sonra Hollanda'da aktif hale geldi. Gerek Almanya gerek Hollanda gerekse tüm Avrupa'da Pegida için İslamlaşmaya karşı olmak, İslami okulların kapatılması, yeni camilerin inşasına izin verilmemesi, "nefret vaizleri"nin mesajlarını yaymalarına imkan tanıyan camilerin kapatılması, İslam ülkelerinden gelen göçmenlerin ülkeye kabul edilmemesi, kurban'ın yasaklanması ve kamu binalarında dini ifade ve sembollere izin verilmemesi anlamına gelmektedir (Van Der Valk, 2017).

Hollanda`da Özgürlük Partisi (PVV)'nin Parti yönetimi ülkedeki tüm cami ve İslami okulları kapatmak, Kur'an'ı yasaklamak, kadınların eğitim kurumları ve mahkemeler başta olmak üzere kamusal alanda başörtü takmalarını engellemek ve "kamu düzenine aykırı" diğer İslami sembolleri yasaklamaya çalışmaktadır. "Kamu düzenine aykırı" İslami sembollerin ne olduğu ise henüz tüm ayrıntılarıyla açıklanmamıştır (Van Der Valk, 2017).

Hollanda`da Özgürlük Partisi (PVV) Genel başkanı Geert Wilders ile Özgürlük ve Demokrasi için Halk Partsi (VVD) Genel Başkanı Mark Rutte İslam dini ve Müslümanlar için söyledigi aşağılayıcı, tahkir edici, hakaret içeren, kin, nefret ve düşmanlık dolu sözleriyle Hollanda da İslam dini, Hz. Muhammet, Kuranı Kerim ve Müslüman düşmanlığının en önemli aktörleri olmuşlardır (Hollandalı Siyasetçilerin Nefret Söylemleri).

"İslam kanserli hücreler gibi Hollanda'ya hatta tüm Avrupa'ya yayılıyor. Günümüzün en büyük hastalığı olan İslamla mücadele etmek yaşam vazifemizdir" diyen Wilders *"Kur'an denen şu kitaptan bıktım artık, yasaklayın şu faşist kitabı. Kuran insanları şiddete teşvik eden faşist bir kitaptır. Eğer Müslümanlar burada kalmak istiyorlarsa Kuran'ın yarısını yırtıp atmaları gerekir. Müslümanlarla devasa bir problemimiz bulunuyor, bu problem tüm sınırları aşmış vaziyette, bütün camileri yıkmak istiyorum"* gibi kin, nefret ve düşmanlık sözlerinin sahibi Greet Wilders Parelmomentodaki ofisinin

kapısına da "*İslam dini yalandır. Muhammet bir suçludur. Kuran bir zehirdir*" yazılı stiker yapıştırmıştır.

Rutte başka zamanlarda söylediği İslam ve Müslüman karşıtı, kin, nefret ve düşmanlık dolu sözlerine Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz'daki başarısız darbe girişiminden sonra yenilerini ekleyerek devam etmiştir. 15 Temmuz'da Türkiye'de yaşanan ve 250 kişinin ölüp binlerce kişinin yaralandığı başarısız darbe girişiminin ardından Roterdam Konsolosluğunun önünde toplanan Türk vatandaşlarına "defolun gidin Türkiye`ye" açıklaması yaparak, en hassas bir zamanda dahi aşağılayıcı, tahrik edici ve kışkırtıcı açıklamalarda bulunmuştur. Rutte, her zaman olduğu gibi böyle hayati önem taşıyan bir zamanda da Türk ve İslam düşmanlığı yapmaya devam etmiştir.

Yapılan propogandalar etkisini göstermiş ve yaklaşık bir milyon Müslümanın yaşadığı Hollanda da islamofobik söylem ve eylemlerde ciddi artışlar görülmeye başlanmıştır. Göç Araştırmaları Vakfı web sayfasında yer alan bir habere göre Müslümanlar ve İslamofobiye ilişkin tartışmalar Avrupa'nın gündeminden düşmüyor. Neredeyse bir milyon Müslümana ev sahipliği yapan Hollanda'nın, bu tartışmaların en şiddetli yaşandığı ülkelerin başında yer aldığı kaydedilmektedir (İslamofobi Irkçılıktır, 2017).

Belçika, İsveç, Norveç, Danimarka ve İsviçre gibi ülkelerde de İslamophofobik söylem ve eylemler her geçen gün artmakta, İslama ve Müslümanlara karşı kin, nefret ve düşmanlığa yönelik söylem ve eylemlerde de ciddi artışlar dikkat çekmeketdir. Oluşturulan kin, nefret ve düşmanlık fiziksel saldırılara dönüşmekte, fiziksel saldırının da ötesine geçip Müslümanların ev, işyeri ve camileri kundaklanarak Müslümanların diri diri yakılmasına sebep olmaktadır.

İsrail'in yıllardan beri Filistin halkına reva gördüğü insanlık dışı muamele ve işkenceler de İslam dini ve Müslümanlara karşı duyulan önyargı, kin ve nefret ile düşmanlığın en açık örnekleri olmuştur. Dünyanın gözü önünde kadın-erkek, çocuk ve yaşlı demeden savunmasız insanlara hunharca yapılan bu işkence ve zulüme ses çıkarılmamakta, İsrail de her geçen gün işkence ve zulümüne bir yenisini eklemektedir.

Sadece Avrupa, Amerika ve İsrail'de yaşayan Müslümanlar değil, Çin'de yaşayan Müslümanlar da bu İslamofobik söylem ve eylemlerden nasibini fazlasıyla almaktadır. Yıllardan beri zulüm ve baskıya maruz kalan Türkistanlı Müslümanların akan kan ve göz yaşları her geçen gün artarak devam etmektedir.

Sovyetler Birliği döneminde Rusya'da yaşayan Müslümanlar da her türlü dini baskı ve zulme maruz kalmış, o gün de bu sese kulak veren etkin bir güç olmamıştır.

2017 yılında Myanmar'da-Arakan'da yaşanan insanlık dramında Müslümanların evleri ve köylere ateşe verilmiş, kadın-erkek, çocuk ve yaşlı demeden kendileri kurşuna dizilmiştir. Böyle acı ve zor bir durumda canlarını kurtarmak için yollara düşen ve Bangeldeş'e sığınmak için her türlü tehlikeyi göze alan Arakanlı Müslümanlar Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve dünyanın pek çok yerinden gerekli desteği görmemiştir. Türkiye'nin girişimleri ile dünya harekete

geçirilmeye çalışılmış, Türkyenin dışında cılız kınama ve iyi niyet temennilerinin ötesinde çok fazla bir şey yapılamamıştır.

Avrupa ve ABD'de çeşitli siyasetçi, akademisyen, medya, sivil toplum kuruluşları ve farklı din mensupları tarafından Müslümanlar terörist, İslam dini de teröre destek veren din olarak gösterilip her vesile ile Müslümanlara ve İslam dinine saldırı ve hakaretler yapılmıştır. Başta bulundukları ortam ve ülkeler olmak üzere tüm dünyada islamophobik bir algı oluşturulmaya çalışılmış, bunda da başarılı olunmuştur. Geçmişte ve günümüzde yaşanan gelişmeler bunun canlı örnekleri olmuştur.

İslamophobia'da Gelinen Nokta

Avrupa, ABD ve dünyanın farklı yerlerinde siyasetçi, farklı din mensupları ve bunların dini kuruluşları, yerel ve genel yöneticiler, sivil toplum örgütleri, yazılı, görsel ve sosyal medya başta olmak üzere farklı kurum, kuruluş ve kişiler tarafından ortaya atılan ve gündemde tutulan İslamofobi, sosyal barışın tehlikeye gimesine ve pek çok olumsuz gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Onlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

1- Üretilen kin, nefret ve düşmanlık sonucu Müslümanlara ait ev, yurt-pansiyon ve iş yerlerine saldırılar gerçekleştirilmiş, Müslümanların ev, yurt-pansiyon ve işyerleri kundaklanmıştır. Başta Almanya olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinde çeşitli kundaklama eylemlerinde Müslümanlar diri diri ateşe verilmiş hem Türklerden hem de diğer müslümanlardan pek çok kişi yanarak can vermiştir (Almanya'da Türk Ailenin Evi, 2008). Sadece birkaç örnek İslam ve Müslümanlara karşı oluşan kin ve nefretin boyutlarını göstermeye yetmektedir.

Mölln, Schleswig-Holstein'de 23 Kasım 1992'de iki Neonazi, iki Türk ailenin evini ateşe verdi. Saldırıda iki kız çocuğu ile büyükanneleri hayatını kaybetti.

Solingen, Kuzey Ren-Vestfalya'da 29 Mayıs 1993'te dört aşırı sağcı genç, Türk Genç ailesinin evini ateşe verdi. Ailenin beş üyesi yanarak can verdi. Saldırganlar mahkemede, "Almanya'da çok fazla sayıda yabancı var" dedi.

Lübeck, Schleswig-Holstein'de 18 Ocak 1996'yı 19 Ocak'a bağlayan gece 48 kişinin yaşadığı mülteci yurdu kundaklandı. Saldırıda altısı çocuk 10 kişi ölürken, failler bulunamadı. Bu saldırı, Almanya tarihinde mültecilere yönelik en büyük saldırı olarak kayıtlara geçti (Son 25 yılın en büyük 10 saldırısı, 2016).

Başta Almanya olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde her vesile ile ve sık sık dile getirilip oluşturulan kamuoyu ile başlayan Müslümanlara yönelik kin, nefret ve düşmanlık söylem ve eylemlerinde zamanla ciddi artışlar yaşanmıştır. Bu tür eylemler diğer Avrupa ülkeleri başta olmak üzere dünyanın farklı yerlerine de sıçramış ve evleri-işyerleri kundaklanan, ateşe verilen müslümanlar olmuştur.

Sadece 2017 yılındaki birkaç örnek konuyu açıklamaya yetecektir.

1 - 30 Ocak 2017 tarihinde Kanada'nın Quebec şehrinde bir camiyi basan iki silahlı terörist ibadet eden 6 Müslüman'ı katlederken 8 kişiyi de yaraladı. 28 Mayıs 2017 tarihinde ABD'nin Portland kentinde iki Müslüman kadına hakaret eden Jeremy Christian adlı terörist, kendisine engel olmaya

çalışan üç kişiye bıçakla saldırarak birini yaraladı, iki kişiyi ise öldürdü. 19 Haziran 2017 tarihinde Londra'daki Finsbury Park Camiinde teravih namazından çıkan cemaatin üstüne kamyonetini süren aşırı sağcı terörist bir kişinin ölümüne, 10 kişinin ise yaralanmasına sebep oldu (Bayraklı, 2014). Daha 2 Ekim 2017 de Fransa'nın Mulhouse kentinde dördü çocuk 5 kişinin hayatını kaybettiği, 17 kişinin de yaralandığı yangında ölenlerin üçününün Türk vatandaşı olduğu tespit edildi (Fransa'da Yangın, 2017).

2- Müslümanlar içerisinde özellikle İslami kıyafet kullanan kadınlar sırf kıyafetlerinden dolayı taciz edilmiş, sözlü ve fiziki rahatsızlıklarla daha fazla karşı karşıya kalmıştır. Bununla yetinilmemiş çeşitli ülkelerde de Müslüman kadınların inançları doğrultusunda giydikleri-giyecekleri kıyafetlere müdahale edilmiş ve yasaklar getirilmiştir.

Bireysel ve dini özgürlüklerin sonuna kadar genişletilmesi taraftarı olan bazı Avrupa ülkeleri Müslümanlarla ilgili konulara gelince savunduklarını iddia ettikleri değerleri çekinmeden çiğnemektedirler. Kadınların kıyafetine yönelik son yıllarda Avrupa ülkelerinde alınan kararlar bunun en açık örneğini oluşturmaktaktadır. Önce Fransa 2011 yılında yüzün tamamını örten burkayı yasakladı. Ardından 2011 yılında Belçika, 2016 yılında Hollanda ve Bulgaristan ve nihayetinde 2017 yılında Avusturya kamusal alanda ve sokaklarda burka giyilmesini özel yasa çıkararak yasakladılar (Bayraklı, 2017b).

3- Çeşitli okullarda Müslüman çocuklara ayrımcılık yapılmış, hiçbir şeyden haberi olmayan çocuklar rahatsız edilmiş, arkadaşlarından ve çevreden dışlanmıştır.

Sonunda İslamophobik söylem ve eylemlerden en çok toplumun iki masum kesimi çocuklar ve kadınlar etkilenmiş ve en büyük zararı da onlar görmüştür.

4- İşyerlerinde Müslümanlara iş vermeme veya çalışanları taciz etme, işten atma gibi durumlar yaşanmıştır. Böylece ekonomik, psikolojik ve sosyolojik baskılar devreye sokulmuştur.

5- Müslümanların kutsallarına hakaretler yapılmış, Müslümanların Peygamberi Hz. Muhammed'i küçük düşüren karikatür krizi ve Kur'an'ın yakılması gibi eylemler ile Müslümanlar rencide edildiği gibi aynı zamanda tahrik edilmiştir.

6- Gelinen noktada Avrupanın pek çok ülkesinde Müslümanların camileri saldırılara uğramış, cami kundaklama ve cami yakma eylemleri başlamıştır. Cami cemaati taciz edilmiştir. Cami duvarlarına Müslümanları rencide edici yazılar yazılıp, resimler yapılmıştır. Cami kapılarına Müslümanlarca hoş karşılanmayan domuz kafası yerleştirilmiştir. Bu tür eylemlerde sürekli artış olmuştur.

Almanya'da Neue Osnabrücker gazetesine göre 2001-2011 yılları arasında her yıl ortalama 22 cami saldırıya uğradığı, 2012 ve 2013'te ise bu sayının 36'ya yükseldiği bildirilmiş, kundaklanan ve yakılan camilerin isimleri verilmiştir. 2016 yılında sadece Hollanda'da 35 camiye yönelik saldırı gerçekleştirilmiştir. 24 Temmuz 2013 tarihli Yeni Şafak Gazetesinin haberine göre son beş yılda 117 cami farklı şekillerde saldırıya uğramıştır (Hollanda'da İslamofobi, 2013). O günden sonra gelişen olaylar bu sayıyı kat be kat artırmıştır.

Son yıllarda diğer Avrupa ülkelerinde de camilere saldırılar artmış, farklı İslam ülkelerine mensup Müslümanlar ve onların camileri de bu gelişmelerden nasibini almıştır. Türkiye'de dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, 11.07.2017 de yaptığı bir konuşmada Avrupa'da kundaklanan ve yakılan cami sayısının 356 olduğunu söylemiştir. Adalet Bakanı bir devlet yetkilisi olarak bu konuda yaşanan gelişmeleri kamuoyu ile paylaşmış, sadece paylaşmakla kalmamış insan hakları ve demokrasinin beşiği sayılan Avrupa ülkelerinde gelinen noktadaki vahameti de ortaya koymuştur (Adalet Bakanı Bozdağ, 2017).

7-Bazı ülkelerde de cami ve minarelere duyulan rahatsızlık minare yapımı yasağına kadar gitmiştir. Demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerin beşiği olarak bilinen İsviçre'de yapılan refrandum ile minare yapımı yasaklanmıştır.

8-Bunlardan da sonuç alamayan pek çok ülke de Türkiye'den gelecek ve yurtdışında yaşayan vatandaş ve sosydaşlar ile onların çocuklarına ve gençlerine din hizmeti verecek din görevlilerine vize vermemek veya zorluk çıkarmak yoluna gitmiştir. İlerleyen yıllarda yurtdışında yaşayan vatandaş ve soydaşlar için din hizmeti götürecek görevli göndermenin daha da zorlaşacağı şimdiden görülmeye başlanmıştır.

9- 2015 yılında Fransa'da meydana gelen terör saldırıları ile Almanya, Belçika ve diğer batılı ülkelerde meydana gelen terör saldırıları Avupada yıllardan beri var olan İslam ve Müslüman düşmanlığını daha da körüklemiş ve söylemlerden eylemlere geçişi artırmıştır.

10- ABD'de 11 Eylül 2001 terör saldırısını takip eden dönemde siyasiler ve medyanın etkisiyle İslamafobik söylem ve eylemler her geçen gün artış göstermiştir. Avrupa'da başlayan İslam ve Müslüman düşmanlığına yönelik söylem ve eylemler Amerika'da da başlamıştır. 11 Eylül 2001 terör saldırısının ardından Amerika'da da çeşitli eyaletlerde camiler kundaklanmış, Müslüman olduğu bilinen çeşitli kişiler ile İslami kıyafet kullanarak örtünen tesettürlü kadınlar saldırılara uğramış, Müslümanlara ait ev ve işyerlerine saldırılar gerçekleşmiştir. Sakalından dolayı Müslüman zannedilen bir Hindistanlı Hindu öldürüldü. Tüm bunlar toplumsal bir gerilime sebep oldu. Böyle bir ortamda dönemin ABD Başkanı George W. Bush 17 Eylül 2001 tarihinde başkent Washington DC'deki "İslamic Center"e giderek orayı ziyaret etti. Başkan Bush'un camide Müslüman yetkililer ile görüşüp Amerikan kamuoyuna o camiden verdiği mesajda İslam dininin barış dini olduğunu, Müslümanların ABD'nin misafiri olarak bulunduğunu ve kendilerine zarar verilmemesini istemesi, o dönemde hararetі alsa da oluşan kin ve nefreti ortadan kaldıramamıştır.

Hem seçim döneminde hem de başkan seçildikten sonra Donald Trump'ın söylem ve eylemleri Amerikada Müslümanlara karşı önyargı, kin, nefret ve düşmanlığı daha da artırmıştır. 2017 Temmuz ve Ağustos aylarında bulunduğum Washington DC ve civarında yaptığım araştırma ve gözlemlerimde Müslümanların son derece tedirğin oldukları ve korktuklarını dile getirmelerine şahit oldum. Oluşturulan atmosferde son yıllarda sözlü ve fiili saldırılar ve hakaretler ile fiziksel eylemlerde artışlar dikkat çekmektedir. Pek çok örneği olmakla beraber en son örneklerinden biri 2017 Ramazan ayında gerçekleşmiştir. 19 Haziran 2017 tarihinde ABD'nin Virginia eyaletinde 17 yaşındaki Nabra Hassanen

isimli genç kız, gece vakti camiden çıktıktan sonra bir terörist tarafından beyzbol sopasıyla dövülerek öldürülmüştür (Başpınar, 2017).

11- Avrupa ve ABD'de yazılı ve görsel medya ile gündeme taşınan, sosyal medya ile daha da yaygınlaşan islamofobi günümüzde geniş kitlelerin ilgi alanına girdi. Yerel ve ulusal bazda çeşitli politikacı, akademisyen ve sivil toplum örgütleri ile çeşitli din mensupları ve dini kurumlar ile hayır kurumlarının da sosyolojik, psikolojik ve finansal destek vermesiyle İslamofobi alanında bir kamuoyu ve endüstri oluşmuştur.[2] Oluşan bu kamuoyu ve endüstrinin etkisi ile İslama ve Müslümanlara karşı oluşturulan kin, nefret ve düşmanlık algısı sadece Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları yerler değil çok az Müslümanın yaşadığı yerlerde de yaşanmaya ve İslamafobik söylem ve eylemlerde artışlar gözlenmeye başlamıştır.

12- Hem Avrupa hem ABD hem de dünyanın farklı yerlerinde bireysel olarak Müslümanların ev, işyeri, okul ve sosyal hayatta yapmış oldukları yanlış ve olumsuz tutum ve davranışların da İslam ve Müslüman karşıtlığı veya düşmanlığında önemli bir payı olduğu bilinmektedir. Ancak bireysel olarak yapılan hata ve yanlışların o bireylerin dinine ve o dinin mensuplarına fatura edilmesi etik açıdan doğru olmadığı gibi insanlık açısından da dogru değildir.

2011 yılında Norveç'te 77 kişiyi öldüren aşırı sağcı terörist Anders Breivik adlı bir kişi yüzünden bütün Hrıstiyanlar ve Hrıstiyanlık böyle bir durum ile karşı karşıya kalmadığı gibi kalması da doğru değildir. Aynı durumun İslam dini ve Müslümanlar içinde geçerli olmasından daha doğal bir şey olmasa gerektir. Müslüman olmayanların yapmış oldukları bu ve benzeri eylemlerden yola çıkarak hiçbir zaman Hristiyan terörü gündeme getirilmemiş, bu tür eylemler bireysel olarak değerlendirilmiştir.

12-İslam ve Müslümanlara duyulan kin ve nefretin en son ve en acı örneklerinden biri Suriye'de yaşanan bir insanlık dramı karşısında yaşandı. Slovakya ve Çek Cumhuriyeti gibi bazı ülke liderlerinin zor durumda olan ve canlarını kurtarmak için yollara düşen Müslüman mültecileri ülkelerine kabul etmeyeceklerini dile getirip, sadece Müslüman olmayan mültecileri kabul edeceklerini söyleyecek kadar ayrımcılık ve dışlama yapıldı.

13- Daha da ileri gidilerek bazı Avrupa ülkeleri gelebilecek Müslüman mültecilerin gelişini önlemek için ülke sınırlarına duvarlar ve tel örgüler ördüler. Canlarını kurtarmak için yollara düşen zor durumdaki o insanlara kapılarını kapadılar. Göç yolunda hayatını kaybeden binlerce kişi arasında öne çıkan Aylan bebek gibi binlerce bebeğin ölmesine seyirci kaldılar.

14- Bütün bunlar yetmiyormuş gibi İslam ve Müslüman karşıtlığı, İslama ve Müslümanlara karşı önyargı, kin, nefret ve düşmanlık duygularını harekete geçirecek söylem ve eylemlerde bulundular.

Genel Değerlendirme

[2] Amerika'da en büyük İslami Kuruluş olan Council on American-İslamic Relations (CAİR)' in yapmış olduğu şu iki yayında ABD'deki İslamophobia ve bu konuda yaşanan gelişmeler çok detaylı bir şekilde ortaya konulmaktadır. Council on American-İslamic Relations (CAİR), Civil Rights Report 2017, Washington DC, USA, Council on American-İslamic Relations (CAİR), Confronting Fear (İslamophobia and its İmpact in the United Stades, 2016 Report January 2013-December 2015, Washington DC, USA.

Dünya kurulduğundan beri pek çok savaşa sahne olmuştur. Bu savaşların pek çok nedeni olmakla beraber dikkat çekenlerden bir tanesi etnik çatışmalar, bir diğeri de din ve inanç kaynaklı çatışmalardır. Etnik çatışmalar farklı renk ve ırklar arasında meydana gelirken, din ve inanç kaynaklı çatışmalar bazen farklı din mensupları, bazen de aynı dinden olduğu halde mezhep savaşları şeklinde olmuştur. İnsanlık her ikisinin bedelini de çok ağır ödemiştir.

Hristiyanlar arasında meydana gelen mezhep savaşları, aynı dinden olduğu halde farklı mezheplerden olmalarından kaynaklanmış kardeş kavgalarıdır. Müslümanlarla Hristiyanlar arasında iki asır devam eden Haçlı savaşları ise farklı din mensupları arasındaki savaşlara verilebilecek en canlı örneklerdir.

Günümüzde de pek çok savaşlar yaşanmaktadır. Geçmişteki savaşlarda olduğu gibi günümüzde de İnsanlık bunun bedelini çok ağır bir şekilde ödemektedir. Tüm bunlara rağmen çatışmalar hâlâ devam etmektedir.

Çoğunluğu Almanya, Fransa ve İngiltere'de olmak üzere Avrupa ülkelerininin tamamında sayıları az veya çok Müslüman yaşamaktadır. Balkan ülkeleri ile beraber bu sayının 45 milyon olduğu (Akyüz, 2012), ABD'de de 8 Milyon civarında Müslümanın yaşadığı varsayılmaktadır. Sadece Avrupa ve ABD değil, 1,7 milyar nüfusu ve dünya nüfusunun %25'i ile en fazla taraftarı olan ikinci din olan İslam dini ve onun temsilcisi Müslümanlar dünyanın her tarafında yer almaktadır.

Avrupa ve Amerika başta olmak üzere dünya geneline dağılan ve sayıları her geçen gün artan Müslümanlar üç yolla bu ülkelerde bulunmaktadır.

1- Bulundukları yerde Müslüman aileden doğma
2- Sonradan Müslüman olma
3- Göç

Her üç sınıfın da kendilerine özgü özellikleri vardır.

Müslüman aileden doğan ve oralarda büyüyen çocuklar doğdukları ve yaşadıkları yerlerdeki eğitim ile yetişmiştir. Bunların pek çoğu o ülkelerin kültürlerini benimsemişler, hayatlarının pek çok bölümünü de o kültüre göre tanzim etmektedirler. Tek farkları İslam dinini kabul etmiş ve Müslüman olmuş olmalarıdır.

Din değiştirerek sonradan Müslüman olanlar ise hiçbir baskı ve zorlama olmadan, kendi arzu ve istekleriyle o dini seçip Müslüman olmuşlardır. Avrupa, ABD ve diğer ülkelerde sonradan Müslüman olan bu kişiler, Müslüman olduktan sonra bulundukları yerlerde İslam dinini öğrenmek-öğretmek ve dinin gereklerini yerine getirmek için kendi imkanları ile okul ve cami gibi kurumlar açmışlardır. Gerek buralarda gerekse başka yerlerde düzenledikleri progam ve etkinlikler yoluyla dinlerini öğrenmek-öğretmek ve inançlarının gereklerini yerine getirmek için yoğun bir gayretin içerisinde bulunmaktadır. Bu grupta yer alan Müslümanlar eğitim sistemi içerisinde aldıkları eğitim ve yetişme tarzları ile ülkelerinin değerlerine sadık olup, ülke için herhangi bir tehlike unsuru olmaktan son derece uzaktır.

Başta Türkiyeli göçmenler olmak üzere göçmenlerin büyük bir kısmı davet üzere o ülkelere gitmişlerdir. Yıllarını o topraklara ve o ülkelere vermiş, ömrünün büyük bir kısmını da kendi doğup

büyüdüğü memleketinden uzakta ve oralarda geçirmiştir. Bunların ekonomik kazanç ve geçim derdinden başka hiçbir beklentileri yoktur. En zor ve en ağır işlerde dahi çalışarak oralarda ayakta kalabilmek ve hayata tutunabilmek için mücadele vermektedirler.

Sonuç ve Öneriler

İslam dini ve Müslümanlar aleyhine ortaya çıkan ve İslamophobia kavramıyla dile getirilen İslam ve Müslüman karşıtlığı ve düşmanlığı başta Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere tüm dünyada hızlı bir artış göstermektedir.

İslama ve Müslümanlara karşı kullanılan kin, nefret ve düşmanlık içeren söylem ve eylemler zamanla kamuoyunu da etkilemiştir. Gelinen noktada yıllardan beri çok sayıda Müslümanın yaşadığı Almanya'da Almanların %61'i İslam'ın Batı dünyasına uygun bir din olmadığına inandığını ortaya koymuştur. Çalışmaya katılan kesimin %57'si ise Müslümanları ülkede bir tehdit unsuru olarak görmektedir. Tüm bunlar her alanda gündelik hayata da yansımıştır. Demokrasi, özgürlük ve insan hakları savuncusu olarak bilinen bu ülkelerde kadın-erkek, genç ihtiyar ve çocukların gittiği Müslümanların mabedi camiler kundaklanmış ve ateşe verilmiştir. 2013-2015 yılları verilerine göre cami kundaklama olayları 2013'te 12 iken 2014'te 73, 2015'te 77 olmuş, sözlü ve fiziki diğer eylemlerde de ciddi artışlar yaşanmıştır. Dönemin Adalet Bakanı Bozdağ'ın verdiği bilgiye göre Avrupa'da kundaklanan ve yakılan cami sayısı 356'ya yükselmiştir.

2015 yılında Paris'te yaşanan terör saldırıları ve DAİŞ'in ortaya koyduğu barbarlık sonucu Avrupa genelinde Müslüman karşıtı ırkçı saldırılarda âdeta patlama yaşanmış, saldırıların hemen sonrasında Fransa'da kayda geçen islamofobik saldırılar ise %500 oranında artmıştır (Bayraklı, 2016).

Diğer Avrupa ülkelerinde de benzer olumsuzluklar yaşanmış, her geçen gün daha da aratarak devam etme trendine girmiştir. Almanya, Fransa, Belçika ve Hollanda gibi Müslüman nüfusun fazla olduğu yerler bir yana Letonya, Polonya ve Finlandiya gibi çok az Müslüman nüfusa sahip birçok Avrupa ülkesindeki siyasi tartışmalarda da İslamofobik söylemler öne çıkmıştır.

Avrupa ülkelerindeki benzer durumlar Amerika'da da yaşanmış, Amerikadaki en büyük İslami kuruluş olan Council on American-İslamic Relations (CAİR)'ın tespitleri gelinen durumun vahametini ortaya koymaktadır. 2015 yılına göre 2016 yılında Amerikada Müslüman karşıtı yapılan eylemlerde %57 artış olmuştur. 2014-2016 yılları arasında İslam karşıtı eylemlerde de %65 artış gözlenmiştir. Aynı dönemde Müslümanlara karşı nefret suçlarındaki artış ise %584 olarak belirlenmiştir (Council on American-Islamic Relations, 2017).

Gelişmelerin etkisiyle arkadaşlık ve komşuluk ilişkileri başta olmak üzere işe alma ve iş verme dahil sosyal hayatın pek çok alanında Müslümanlar ile ilgili önyargı ve peşin hükümlü davranışlarda ciddi artışlar yaşanmıştır.

İnançlarından kaynaklanan kıyafetleri yüzünden Müslüman kadınlar çeşitli rahatsızlıklar ve saldırılar ile karşı karşıya kalmış, bunda da önemli artışlar olmuştur.

Eğitim kurumlarında farklı yaş, cinsiyet ve eğitim seviyesindeki çocuklar dışlanmış ya da çeşitli hakaret ve ayrımcılıklara maruz kalmıştır.

Yazılı, görsel ve sosyal medya bu tür konulara çok yer ayırmış, çeşitli din temsilcileri ve dini kuruluşlar, akademik, siyasal ve sosyal çevrede İslamofobik söz ve eylemleri destekleyen ve körükleyen kişi ve kurum sayısında ciddi artışlar gözlenmeye başlamıştır.

Yabancı düşmanlığı ile başlayan ancak İslam ve Müslüman düşmanlığında odaklanan bu tutum ve davranışlar başta siyasiler olmak üzere, yazılı, görsel ve sosyal medya tarafından sürekli gündemde tutulmuş, tutulmaya da devam etmektedir. Bu konuda yapılan maddi yardım ve destekler ile ciddi bir endüstri ve finans sektörü oluşmuştur. Bu sektör İslamofobik söylem ve eylemleri hep gündemde tutmuş, desteklemiş, körüklemiş ve yaymıştır. Tüm bunlar Müslümanları dışlama ve ötekileştirmeye sebep olmuş, 21.yüzyılda insanlık ayıbı olarak tarihe geçmiştir.

2017 yılında başta Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkeleri ile yaşanan siyasi gerilimler oralarda yaşayan Türk vatandaşlarını olduğu kadar diğer Müslümanları da olumsuz etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir. 2017 Ekim ayında Amerika Birleşik Devletleri ile yaşanan vize krizi de hem oradaki Türk kökenli insanları hem de diğer Müslümanları olumsuz etkileyecek gelişmeleri gündeme getirmiştir. 21. asırda İslamofobi ya da Müslüman karşıtı ırkçılık, Avrupa toplumlarının ve Amerika Birleşik Devletleri'nin demokratik değerlerine ve insan hakları evrensel temellerine aykırı olarak gittikçe büyüyen bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde İslamophobia; Avrupa, ABD ve modern dünyanın demokratik düzeni, sosyal barışı ve değerleri için olduğu kadar farklı dinler, kültürler ve milletlerin bir arada yaşamasına yönelik olarak da büyük bir tehdit haline gelmiştir.

Gelinen noktada hem Avrupa hem de ABD'de Müslümanlar ve Müslüman kuruluşlar can, mal, eğitim, inanç ve ibadet özgürlüğü gibi konularda ciddi mağduriyetlerle karşı karşıya kalmıştır. Tedbir alınmadığı ve bir çözüm bulunmadığı takirde gelinen bu durum telefisi güç gelişmeler yaşanmasına sebep olabilecektir. Nefret nefreti, şiddet de şiddeti doğurmuş ve bütün bunlar Müslümanları radikalleşme, fanatikleşme ve şiddet eylemlerine başvurma gibi durumlara sevk etmiştir.

Müslümanlar kendilerine reva görülen bu insanlık dışı muamele ve ötekileştirme hareketlerine karşı örgütlenmekte ve korunma tedbirleri almaktadır. Daha da ileri giderek kendilerine önyargı ile yaklaşan, kin, nefret ve düşmanlık besleyen kesimlere misliye hatta daha fazlasıyla muameleye kalkışmaktadır.

Kimsenin tasvip etmediği böyle bir durum ise hem ülkelerin hem bölgelerin hem de dünya barışının önünde önemli bir engel olarak durmaktadır.

Kaynaklar

Aydın, Mustafa (2016). Kurumlar Sosyolojisi. İstanbul: Açılım Kitap Pınar Yayınları.

Adalet Bakanı Bozdağ: Türkiye olarak 'Hristiyan terörü' demedik (2017, Şubat 3). İHA. Erişim Adresi: http://www.iha.com.tr/haber-adalet-bakani-bozdag-turkiye-olarak-hristiyan-teroru-demedik-622266/ . Erişim tarihi: 30.09.2017.

Akyüz, Betül (2012, 24 Ağustos). İşte Avrupa'da Yaşayan Müslümanların Sayısı. *TimeTürk*. Erişim Adresi: https://www.timeturk.com Erişim Tarihi: 12.10.2017.

Almanya'da Türk ailenin evi ateşe verildi. (2008, 21 Nisan). Hürriyet. Erişim Adresi: http://www.hurriyet.com.tr/almanyada-turk-ailenin-evi-atese-verildi-8752659 . Erişim tarihi: 10.07.2017.

Başpınar, Hakan (2017, Haziran 19). ABD'de 17 Yaşındaki Müslüman Genç Kız Cami Çıkışı Öldürüldü. Erişim Adresi: http://www.forumusa.com/abdde-17-yasindaki-musluman-genc-kiz-cami-cikisi-olduruldu/ . Erişim tarihi: 09.08.2017.

Bayraklı, Enes (2016, Nisan 10). Müslüman Yaşamayan Ülkelerde Bile İslamofobi Var! Erişim Adresi: https://www.setav.org/musluman-yasamayan-ulkelerde-bile-islamofobi-var/ .

Bayraklı, Enes (2017a, Haziran 20). Breivik'ten Londra'ya Aşırı Sağ Terör. Erişim Adresi: https://www.setav.org/breivikten-londraya-asiri-sag-teror/ .

Bayraklı, Enes (2017b, Ekim 4). Avrupa'da Burka, Nikab, Burkini Yasakları ve İslamofobi. Erişim Adresi: http://www.setav.org/avrupada-burka-nikab-burkini-yasaklari-ve-islamofobi/ . Erişim Tarihi: 16.10.2017.

Bayraklı, Enes ve Hafez, Farid (2016, Mart 24). European Islamophobia Report 2015. SETA. Ankara: Pelin Ofset. Erişim Adresi: https://setav.org/en/assets/uploads/2016/05/eir_2015.pdf . Erişim Tarihi: 06.08.2017.

Bayraklı, Enes ve Hafez, Farid (2017, Mart 21). European İslamophobia Report 2016. SETA. İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş. Erişim Adresi: https://setav.org/en/assets/uploads/2017/05/EIR_2016.pdf . Erişim Tarihi: 20.09.2017.

Bolat, Ömer (2017). Kardeşlik Ruhu. İstanbul: Bilimevi Basım Yayın A.Ş.

CNN: Paris'teki Terör Saldırılarında En Az 153 Kişi Öldürüldü. (2015, 13 Kasım). Hürriyet. Erişim adresi: http://www.hurriyet.com.tr/pariste-silahli-saldiri-40013825 . Erişim tarihi:14.10.2017.

Council on American-İslamic Relations (CAİR). (2016). *Confronting Fear (İslamophobia and its İmpact in the United States*, 2016 Report. Washington DC, USA.

Council on American-İslamic Relations (CAİR). (2017). *The Empowerment of Hate.* Civil Rights Report 2017. Washington DC, USA.

European Islamophobia Report 2016. Erişim Adresi: http://www.islamophobiaeurope.com . Erişim tarihi: 20.09.2017.

Fransa'da Yangın: '3 Türk Öldü' (2017, Ekim 2). BBC Türkçe. Erişim adresi: http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41468231. Erişim tarihi:13.10.2017.

Haçlı Seferleri Ne Zaman Ve Kimlerle Olmuştur? Erişim adresi: https://www.mailce.com/hacli-seferleri-ne-zaman-ve-kimlerle-olmustur.html Erişim tarihi: 14.10.2017

Hollandalı Siyasetçilerin Nefret Söylemleri. Erişim Adresi: http://www.setav.org/hollandali-siyasetcilerin-nefret-soylemleri/ . Erişim Tarihi: 10.08.2017.

Hollanda'da İslamofobi tehdidi büyüyor (2013, Temmuz 24). Yeni Şafak. Erişim Adresi: http://www.yenisafak.com/dunya/hollandada-islamofobi-tehdidi-buyuyor-545408 . Erişim Tarihi: 16.10.2017.

İslamofobi Irkçılıktır (2017, Şubat 24). Erişim Adresi: http://gocvakfi.org/islamofobi-irkciliktir/ . Erişim tarihi: 11.07.2017.

Kalın, İbrahim (2017). Ben, Öteki ve Ötesi (İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş). 10. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları.

Kalmar, Ivan (2017, Mart). Is Islamophobia the New Antisemitism? SETA. No: 27. İSTANBUL: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş. Erişim Adresi: https://setav.org/en/assets/uploads/2017/03/Analysis.pdf .

Son 25 yılın en büyük 10 saldırısı (2016, Mayıs 29). Erişim adresi: http://www.dw.com/tr/son-25-y%C4%B1l%C4%B1n-en-b%C3%BCy%C3%BCk-10-sald%C4%B1r%C4%B1s%C4%B1/a-18987413 . Erişim tarihi: 03.10.2017.

Şahin, Ömer Faruk (2017, 14 Nisan). 'İslamofobi' Nefret Söylemi Eşiğini Aştı. Erişim Adresi: http://www.islamophobiaeurope.com/tr/islamofobi-nefret-soylemi-esigini-asti/ . Erişim Tarihi: 07.09.2017.

Van Der Valk, Ineke (2017, Nisan). Hollanda'da İslamofobi. 2016 Avrupa İslamofobi Raporu. Erişim Adresi: http://setav.org/assets/uploads/2017/04/AnalizHollanda.pdf . Erişim Tarihi: 17.07.2017.

Yavuzer, Hasan (2011). Kayseri'de Din Hizmetleri. Kayseri: Laçin Yayınlar.

2015 Avrupa İslamofobi Raporu. Erişim Adresi: https://www.setav.org/etkinlikler/2015-avrupa-islamofobi-raporu/ . Erişim Tarihi: 13.10.2017.

TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADINA SON GÖREV: KADIN SALÂLARI

Hulusi YILMAZ

Yrd.Doç.Dr. Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi

h.yilmaz@nevsehir.edu.tr

Merve ÇAVUŞ

Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Mezunu

Özet

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin fizyolojik yapıları üzerine kültürel normlarla inşa edilmiş toplumsal kimlik kavramına işaret eder. Birey kimliğini inşa ederken kültürün belirleyiciliğinden kendini kurtaramaz. Toplumsal cinsiyet her kültürün damgasını taşır. Tarım toplumunda "kas gücü" ataerkil aile düzenini ve onun geliştirdiği kadın statüsünü belirlemiştir. Modern dönemde ise "rasyonellik" zamanın ruhunu oluşturmuş ve bütün kurumlarda merkeze yerleşmesiyle birlikte belirleyici bir kriter olmuştur. Bununla birlikte kültür halen geçmişteki düşünüş ve davranış kalıplarımızın taşıyıcısı durumundadır. Sosyal davranışlarımızın çoğu kalıp davranışlardır ve düşünmeden yapılır. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı bazen istemeden de olsa bu kalıpları kullandığımız için farkında olmadan devam etmektedir. Nitekim, Nevşehir merkez camilerinde okunan kadın salaları yani ölüm bildirimleri merhumenin en yakın sosyal çevresindeki en bilinen erkek üzerinden verilmektedir. Bu durum dini bir kuraldan kaynaklanmamasına rağmen, dini gelenek haline gelmiş, geçmişten günümüze aktardığımız ve sorgulamadan uyguladığımız cinsiyet ayrımcılığıdır. Toplumsal cinsiyet çalışmaları var olan toplum düzeni içindeki kadınlara uygulanan ayrımcılığı, eşitsizlikleri görünür hale getirme çabası içindedir. Bu güne kadarki çalışmalar kadının yaşamının belirli evrelerinde maruz kaldığı eşitsizlikleri, uğradığı haksızlıkları gündeme taşırken bu çalışma kadın hayata gözlerini yumduktan sonra uğramış olduğu haksızlığı dile getirmektedir. Çalışmamızda ölüm ilanlarını kadın ve erkek olmak üzere kategorize ederek bu ilanlar üzerinde söylem analizi tekniği kullanarak çözümleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Kadın, Ölüm İlanları

GENDER AND FULFILMENT OF THE LAST RESPONSIBILITY TO THE WOMEN: WOMEN SALÂS

Abstract

Social gender indicates the concept of social identity built with cultural norms on physiological structures of women and men. Individual, while building his identity, cannot avoid of determinist aspect of the culture. Gender carries the signs of all cultures. In the agricultural society, "muscle power" has identified the patriarchal family order and status of woman based on this order. In the modern era, "rationality" formed the spirit of time and became a decisive criterion in settling it centrally in all institutions. Culture, however, is still the bearer of our past thoughts and behavioral patterns. Most of our social behaviors are stereotype behaviors and performed without thinking. Gender discrimination is maintained unintentionally, since we use these patterns without intention. As a matter of fact, adhans articulated for women passed away in the Nevşehir central mosques are based on the most known male relative of the woman in her nearest social circle. This is gender discrimination, which has become a religious tradition that we take for granted from past and implement without questioning although it does not originate from a religious rule. Gender studies are in an effort to make discrimination and inequalities applied to women within the existing social order visible. This study tries to explain the inequity against women after they passed away while studies conducted so far have examined inequalities and injustices they have suffered while they are alive at different stages of their lives. In our study, death announcements were categorized as male and female announcements and analysis was made on these advertisements using discourse analysis technique.

Key words: Gender, Culture, Women, Death Announcements

Giriş

İnsanoğlu temelde biyolojik bir varlıktır, sosyal davranışın kökeninde az ya da çok biyolojik bir iz bulabiliriz. Fakat bu temel, sosyal davranışı anlamak için yeterli değildir. Sosyal davranışın şekillenmesinde kültürel sistem ve sosyal ilişkiler belirgin rol üstlenirler. Aynı biyolojik sisteme sahip insanlar farklı sosyal ilişki ağları ve farklı kültürel sistemler inşa ederler. Siyaset, ekonomi, aile gibi her toplumda ortak bulunan kurumlarda farklı statü ve roller geliştirirler. Kültür, kadın ve erkek gibi biyolojik görünüme işaret eden statülerin inşasında ve bireyin sosyal davranışının şekillenmesinde de çok önemli bir yere sahiptir. Biyolojik anlamda kadın ve erkek olmak doğuştan gelen statülerdir. Fakat, birey ait olduğu kültürel sistemin içinde yeniden doğmak, kadın ve erkek kimliklerini inşa etmek zorundadır. Toplumsal cinsiyet, insanın toplumda inşa ettiği kadın ver erkek kimliklerine işaret eden sosyolojik içerikli bir kavramdır(Marshall,1999:98).

Biyolojik olarak kadın ve erkek farklı görünüme rağmen birbirlerini tamamlayan bir varoluşa sahiptir. Fakat kültürel sistem içinde biyolojik farklılıklar cinsiyet ayırımcılığına neden olmuştur. İş bölümünün geliştiği tarihten itibaren kadın ev işleri ve toplayıcılıkla uğraşan, erkeğe nispetle pasif işler yapan, karar mekanizmasında bulunmayan, mülkiyetten pay almayan, mülkiyete konu olan bir konuma sahiptir. Erkek fizyolojik yapısının da etkisiyle avcılıkla uğraşan, mekan belirleyen, mülkiyet edinen, mülkiyeti korumaya çalışan baskın bir statüye sahiptir.

İlk iş bölümüyle başlayıp uzun tarihsel süreçte gelişen ataerkil aile yapısı, modern dönemle birlikte değişmeye başlamıştır. Rasyonalite zamanın ruhunu belirleyen anahtar kavram olmuştur. Tarım toplumunda kas gücü üzerinden oluşan kadın-erkek dengesi günümüzde yerini rasyonalite merkezli güç dengesine bırakmıştır. Aydınlanma döneminden itibaren akıl ve neticesi olarak bilimsel bilgi günümüz sosyal ilişkilerinde otorite konumdadır. Cinsiyet ayrımı ve eşitsizliğinin farkına varılmasında ve mücadele edilmesinde de rasyonalite etkili olmuştur. Günümüzde kadının ataerkil aile düzeninde maruz kaldığı eşitsizliği gündeme getiren, farkındalık yaratan birçok çalışma olmuştur. Bu tip çalışmalar, toplumsal cinsiyeti aile, ekonomi, siyaset, din, eğitim kurumları ile ilişkilendirilerek ortaya koymuştur. Bu kategorilere ilaveten cinsiyete dayalı ayrımcılık ve bu ayrımcılıkla mücadele sürekli yenilenen, değişen, yeni kategorilerin ve ayrımcılık biçimlerinin oluştuğu bir alan görünümündedir. Bu güne kadar temel kurumlardaki ayrımcılığın en görünür biçimleri üzerine hatırı sayılır bir literatür oluşmuş durumdadır. Fakat yeni kategoriler yeni mücadele alanları açmaktadır. Ayrımcılığa karşı mücadele, yasal ve kurumsal dönüşümler kadar, gündelik ilişkilerdeki tutum ve davranışların değişmesini de hedeflemek zorundadır(Bora,?:12-13). Toplumsal cinsiyete yönelik eşitsizlikler yazılı metinlerden kaldırılabilir ama eşitsizliğe sebep olan kültür unsurlarının, değer ve davranış kalıplarının taşıyıcısı olan birey değişmedikçe anlamı olmayacaktır.

Günümüz insanı aklı ölçüt alarak davranışlarını sergilediğini düşünse de bizi belirleyen, sınırlandıran ya da kalıba sokan bir kültür sistemine dahil olduğumuzu unutmamamız gerekir. Kültür, kalıp davranışlarıyla bize yön verir. Karşılaştığımız herhangi bir nesneyi, kişiyi veya davranışı zihnimizde önceden oluşturduğumuz şablonlara, stereotipilere yerleştirmeyi yeğleriz. Önyargılarımız da bu şablonlarımız ve stereotipilerimizin eseridir. Böylece her gördüğü olayı, nesneyi, davranışı ve kişiyi detaylıca incelemeden kolay bir yoldan onları anlamlandırmaktadır. Bu kolaylık hayatımızı kolaylaştırmasına rağmen yanlış karar vermemize de sebep olabilir. Çoğu zaman bu kalıp davranışları düşünmeden kullanırız. Sorgulamak zaman kaybettirir, asıl işimize odaklanmamızı engeller(Bilgin,2014:155-160). İşte toplumsal cinsiyet ayrımcılığına ilişkin kalıp değer yargılarımız, davranış kalıplarımızın bir kısmı da bu nevidendir. Gördüğümüz, duyduğumuz halde cinsiyet ayrımcılığının yapıldığını fark edemeyiz. Bu tip durumlardan biri de cenaze salalarında görülür. Ölüm ilanları gibi ölümün sosyal imaları, toplumun değer yargılarının ortaya çıkmasına yardımcı olur(Kara,2011:30). Kadın ölüm haberlerinin erkekler üzerinden verilmesine ilişkin geleneksel değer yargıları ve kalıp davranış bulunmaktadır. Bölgeden bölgeye değişmekle birlikte Nevşehir merkez camilerinde kadın salaları merhumenin en yakın sosyal çevresindeki en bilinen erkek üzerinden verilmektedir. Bu durum çarpıcı bir anonsla dikkatimizi çekmiştir. Nevşehir'de çiğköfte satan küçük esnaflardan bir tanesinin adı anılarak "Nücello'nun kaynanası vefat etmiştir", yine bir merhume eniştesinin adı anılarak "……baldızı vefat etmiştir" şeklinde duyurulduğunda bunun bir rastlantı olmadığını anladık. Bunun üzerine merkez camilerde verilen ölüm ilanlarının kayıtları ve ses kayıt cihazlarımızın dökümü üzerinden bu kültürel davranış kalıbı anlamaya çalışılmıştır.

Salâ

Salâ dini müzik formlarından biridir. Okunduğu yere, zamana, besteye ve makama göre farklı adlar almıştır. Cenaze salâsı, ölüm haberinin duyurulması maksadıyla minarelerden okunan salâ ile cenazenin kabrine götürülüşü sırasında tertip edilen cenaze alayında ve definden sonra okunan salâ olmak üzere iki çeşittir(İslam Ansiklopedisi,1993:358,359). Konumuz açısından minarelerden duyurulan salâlar bizi yakından ilgilendirmektedir. Salâ her ne kadar dini terminolojide yer alan bir kavram olsa da din kurumunun yükümlülükleri arasında cenazenin duyurulmasına yönelik asli bir görevi yoktur.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı genelgede salâ ile ilgili şu bilgilere yer verilmektedir: " Cenaze için salâ verilmesi dinî bir vecibe değildir…beş vakit namazdan her hangi birinin vakti beklenmeden cenaze hazır olunca cenaze namazı kılınacağının halka duyurulması için, bazı yerleşim merkezlerinde salâ verilmeye başlandığı ve zamanla bu uygulamanın âdet halini aldığı bilinmektedir. Günümüzde cenaze namazları, genellikle vakit namazlarını müteakiben kılınmakta olduğundan, ayrıca salâ verilmesine gerek olmamakla beraber, dinen sakıncalı görülmeyen bu âdet bazı yerlerde halen devam etmektedir. Cenaze için salâ verildikten sonra ölenin kim olduğunun da minareden duyurulması âdet olan bölgelerde, vefat edenin ve memleketinin söylenilmesiyle yetinilmesinde bir mahzur görülmemektedir. Ancak, bazı cenazeler için uzun veya kısa övücü sözler de ilave edilerek yurttaşlar arasında ayırım yapılması uygun değildir. Bu itibarla;

a) Cenaze için salâ verildikten sonra ölen kişinin kimliğinin duyurulmasının âdet olduğu yerlerde, vefat edenin adı, soyadı ve memleketinin söylenmesi ile yetinilecek, övgü amacıyla da olsa vatandaşlar arasında ekonomik ve sosyal yönden bir ayrım yapıldığını çağrıştıracak sözler kullanılmayacaktır(s.12) (http://www.diyanet.gov.tr)."

Görüldüğü üzere salâlar dini bir görev olmamasına rağmen dini görünüm altında gelenekleşmiş bir davranış kalıbıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı bürokratik bir kurum olarak etkin olduğu her yerde camilerden ölüm haberlerinin duyurusu yapılırken ayrımcılık yapmamaya özen gösterilmesi hususuna dikkat çekilmektedir. Fakat işleyiş bürokrasinin merkezinden istendiği gibi yürümemektedir. Genellikle ölüm haberlerinin duyurulmasında hazırlanan metinler bölge halkının değer yargılarına ve geleneklerine göre şekillenmektedir.

Nevşehir'de Salâlar

Nevşehir'de ölüm ilanları genellikle camilerden duyurulmaktadır. Bunun yanında Devlet kuruluşları, Üniversite, Belediye ve Meslek Odaları gibi daha seküler kurumlar kendi çalışanlarına veya üyelerine ölüm ilanlarını özel iletişim kanallarından duyurmaktadır. Camilerden yapılan ölüm ilanları ile diğer kurumlardan yapılan ölüm ilanları arasında nitelik farkı bulunmaktadır. Bu fark ilanın nasıl olacağına karar verme aşamasında gerçekleşmektedir. Camilerde okunan ölüm ilanları bizzat cenaze sahibinin kendi yazdığı el notu ile değiştirilmeden imam yada müezzin tarafından okunmaktadır. Kurum ilanı ise bu ilanın nasıl yazılması gerektiğini bilen bir kamu görevlisi tarafından yazılmaktadır. Birincisi ne kadar kültür kodlarını taşıyan bir muhtevaya sahipse ikinci bir o kadar bürokratik dil kullanılarak ölüm haberi çalışanının yakınlığı üzerinden veya bizzat bireyin ismi verilerek ilan edilmektedir. Konumuzun dağılmasını önlemek maksadıyla bürokratik ölüm ilanlarının içeriğini göz ardı ederek camilerde okunan salâlara dikkatimizi yoğunlaştıracağız.

Nevşehir Merkez kurşunlu camisinde 1 Temmuz 2017 tarihinden 5 Eylül 2017 tarihine kadar olan cenaze ilanları yani okunan salâların ses kaydı yapılmış ve cenaze sahipleri tarafından cami imamına verilen duyuru metinleri toplanmıştır. Salâları karşılaştırma yapmak maksadıyla kadın ve erkek olmak üzere iki kategoriye ayırılmıştır. Aynı süre içinde erkek ölümleri çok olmasına rağmen karşılaştırmada eşitlik olsun diye erkek ölümlerini kadın ölümleri sayısına göre sınırlandırılmıştır.

Kadın Salâları:	**Erkek Salâları:**
1. Alaçaşar Köyü'nden eski çarşı esnaflarından Hasan SATILMIŞ'ın eşi Aniş SATILMIŞ vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben Kurşunlu Camii'nden kaldırılacaktır.	1. Yeni Mahalleden Nevşehir esnaflarından Hayri BAŞBUĞ'un oğlu, eczacı Hayri BAŞBUĞ'un babası Hacı Ömer BAŞBUĞ vefat etmiştir.

2. Merhum İbrahim TOPLU'nun eşi, merhum Ömer SANCAK'ın kızı Şaziye TOPLU vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben İstanbul Ataköy'den kaldırılacaktır.

3. Sanayi esnaflarından merhum Hacı Fahrettin KEMİKKIRAN'ın validesi Güngör KEMİKKIRAN vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben Alibey Camii'nden kaldırılacaktır.

4. Nar Kasabası'ndan merhum İsmail ALTUNCU'nun eşi Pembe ALTUNCU vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben Nar Merkez Camii'nden kaldırılacaktır.

5. Merhum Musa TÜRKÇÜ'nün eşi Taybe TÜRKÇÜ vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben Kurşunlu Camii'nden kaldırılacaktır.

6. Kayserili Musa İZCİ'nin eşi Şenay İZCİ vefat etmiştir. Cenazesi ikindi namazını müteakiben Toki 2. Etap Camii'nden kaldırılacaktır.

7. Eğrikuyulu sucu Feyzullah ÖZER'in annesi Emeti ÖZER vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben Fatih Camii'nden kaldırılacaktır.

2. Sulusaray Kasabası'ndan merhum Kolağası oğlu Mahmut UZUN vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben kaldırılacaktır.

3. Sulusaray Kasabası'ndan İbrahim ALTUN vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben Sulusaray Merkez Camii'nden kaldırılacaktır.

4. Gülşehir Toki Mahallesi'nden Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü'nde çalışan Hakkı oğlu Muharrem Karataş vefat etmiştir. Cenazesi İkindi namazını müteakiben Derinkuyu Kuyubucak Köyü'nden kaldırılacaktır.

5. Emek Mahallesi'nden Köy Hizmetleri'nden emekli Mustafa Yüksel BAŞBUĞ vefat etmiştir. Cenazesi ikindi namazını müteakiben Alibey Camii'nden kaldırılacaktır.

6. Seyit ustalardan şoför Metin YAPAR vefat etmiştir. Cenazesi ikindi namazını müteakiben Bekdik Camii'nden kaldırılacaktır.

7. Herikli Mahallesi'nden merhum Yüzbaşı oğlu Köy Hizmetleri'nden emekli Mehmet Noyan ÖZKAYA vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını Müteakiben Alibey Camii'nden kaldırılacaktır.

8. Alacaşar Köyü'nden eski muhtarlardan Tahir ASLAN'ın annesi Kadın ASLAN vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben Alaçaşar Köyü'nden kaldırılacaktır.

8. Gülşehir Göstesin Köyü'nden Mahmut COŞKUN vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben Fişekçi Camii'nden kaldırılacaktır.

9. Avanos TEDAŞ'tan emekli Ömer ALBAYRAK'ın eşi Yüksel ALBAYRAK vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben Avanos Sarıhıdır Köyü'nden kaldırılacaktır.

9. Herikli Mahallesi'nden Kazak'ın Mevlüt Ali oğlu, tüpçü Yaşar YÜCEL vefat etmiştir. Cenazesi Cuma namazını müteakiben Alibey Camii'nden kaldırılacaktır.

10. Merhum Çulharlı Yaşar KARLI'nın hanımı Fatma KARLI vefat etmiştir. Cenazesi yarın İstanbul Sultanbeyli'den kaldırılacaktır.

10. İbrahimpaşa Köyü'nden eski şoförlerden Mustafa AKKOÇ vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben İbrahimpaşa Köyü'nden kaldırılacaktır.

11. İdris KILIÇ eşi Meliha KILIÇ vefat etmiştir. Cenazesi ikindi namazını müteakiben Gülşehir'den kaldırılacaktır.

11. Sofular Köyü'nden İrfan AYDOĞDU oğlu Vedat AYDOĞD'nun kardeşi fayans ustası Ünal AYDOĞDU vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben Kurşunlu Camii'nden kaldırılacaktır.

12. Osman kızı, Ali Osman ÇELEBİ'nin eşi Elmas ÇELEBİ vefat etmiştir. Cenazesi Öğle namazını müteakiben Bahçeli Köyü'nden kaldırılacaktır.

12.Cebrail TARAFTAR'ın eniştesi Ekrem KAYA vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazını müteakiben Kaldırım Mezarlığı Camii'nden kaldırılacaktır.

Yukarıdaki ölüm ilanlarında ilk dikkati çeken kadın ve erkek ölüm ilanlarının hepsi bir erkek ismi üzerinden duyurulmaktadır. Bu isim genellikle ailenin sosyal çevresinde en bilinen, tanınan ve saygı duyulan kişisidir. Bazen birden fazla erkek ismi de sayılmaktadır. Ölüm ilanının üzerinden duyurulduğu bu tanınan kişi merhum da olabilir yani daha önce yaşamını yitirmiş olabilir ama bilinirliği halen devam ettiği için yeni merhum ya da merhume eski merhum üzerinden anlatılmaktadır. Bu örnekte olduğu gibi "Merhum Musa TÜRKÇÜ'nün eşi Taybe TÜRKÇÜ vefat etmiştir."

Nevşehir'deki cenaze salâlarında dikkati çeken bir husus da kadın ölüm ilanlarının kimin sosyal çevresine duyurulduğu ile ilgilidir. Kadın hayatı boyunca kurduğu sosyal ilişkileriyle kendi sosyal ağını kurmuştur doğal olan duyurunun bu sosyal çevreye yapılmasıdır. Ama metnin alt okumasından çıkan anlam bambaşkadır. İlan merhumenin tanınan bilinen erkek yakınının sosyal çevresine duyurulmaktadır. Mesela "…eski çarşı esnaflarından Hasan SATILMIŞ'ın eşi Aniş SATILMIŞ vefat etmiştir." ilanında ölüm haberi kadının sosyal çevresi yerine eşinin çarşıdaki arkadaş grubuna duyurulmaktadır. Yine başka bir ölüm ilanında "Merhum Çulharlı Yaşar KARLI'nın hanımı vefat etmiştir." diyerek, kadının adı dahi zikredilmemektedir. İlan daha önce vefat etmiş eşin sosyal çevresine duyurulmaktadır.

Akrabalık bağları ikincil dereceden kurulduğunda ve varsayımlı akrabalıklar üzerinden ölüm ilanları duyurulduğunda kadının sosyal hayatta ne kadar çevrede kaldığı, kurduğu ilişkilerin önemsizliği yansıtmaktadır. Damadı üzerinden ölüm ilanı verilen veya eniştesi üzerinden ölüm ilanı verilen bir kadının sosyal çevresinin erkekler dünyasında bir önemi olmadığı aşikardır. Kadın kimliğini inşa ederken toplumsal cinsiyetini anne, eş, kayınvalide, baldız gibi toplum tarafından görülmek istendiği gibi inşa ediyor veya kültürel yapının sınırları içinde kimliğini gerçekleştiriyor. Ölüm ilanı da kimliğini inşa ettiği şekilde eş, kaynana, baldız ve anne şeklinde ortaya çıkıyor.

Kadının erkek üzerinden anlatımının bir diğer sebebi kadının kamusal alanda yeteri kadar yer almayışından da kaynaklanabilir. Mahremiyet mekanla ilişkilendirilerek anlatılacak olursak mahremiyetin korunduğu alan evdir. Kamusal alan mahremiyetin daha az korunduğu bölgeler olduğu için mümkün olduğu kadar kadın ev içinde veya hemen çevresinde bulunmaktadır. Kamusal alanda kadının bilinirliği daha azdır.

Sonuç

Ataerkil toplum yapısının ürettiği şiddet, karar alma, yönetme vb. bilinen cinsiyet ayrımcılıklarının yanında kadının salâsının erkek üzerinden verilmesi pek göze çarpmamaktadır. Genellikle gündelik yaşamı zorlaştıran eşitsizlikler dikkati çekmektedir. Ama görünen o ki gündelik hayattaki eşitsizlikler ölüm gibi bir son görevin ritüelinde de devam ediyor. Şemalarla, stereotipilerle ve önyargılarla yaşamak ne kadar doğal insani bir özellik olsa da bu kalıp değer yargılarının, düşünüş ve davranış kalıplarının eşitsizlikler üretmedeki rolünü inkâr edemeyiz ancak farkına varabilir ve sorgulayabilirsek daha yaşanılır bir dünyaya kavuşuruz.

Kaynakça

Aksu,Bora, "Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık", ayrımcılık: çok boyutlu yaklaşımlar, istanbul bilgi üniversitesi sosyoloji ve eğitim çalışmaları birimi (seçbir), www.secbir.org.

Bilgin,Nuri,(2014). Kimlik İnşası,İzmir Büyükşehi Belediyesi Kent Kitaplığı-95

İslam Ansiklopedisi,(1993). Cenaze Salâsı maddesi, cilt: 7, sayfa: 358-359

Kara,Zülküf,(2011). "Beden Sosyolojisinden Ölüm Sosyolojisine: İnterdisipliner Bir Yaklaşım", Beden Sosyolojisi, Ed: Kadir CANATAN, Açılım Kitap

Marshall,Gordon,(1999). Sosyoloji Sözlüğü(Çev.Osman Akınhay-Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yay.

T.C Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı 06.08.2007 tarih ve B.02.1.DİB.0.65.02-010.06.02-920 sayılı genelge http://www.diyanet.gov.tr

İPEK YOLU VE MUSİKİ KÜLTÜRÜMÜZÜN GELİŞİM AŞAMALARI ÜZERİNE

Prof.Dr.İlgar İMAMVERDİYEV

Gaziantep Üniversitesi TMDK Öğretim Üyesi

imamverdiyev@gantep.edu.tr

Özet

İpek yolunun Çin'den başlayarak Orta Asya ve Orta Doğu'dan geçerek, Avrupa'ya kadar uzanması Azerbaycanda ipekçilik, halıcılık, kilimcilik kültürü geliştiği gibi, bu gibi gelişmeler tabii olarak, güzel sanatları da etkilemiştir. Bu etkileşim sayesinde de Azerbaycanda muğam denilen bazı uzun havalarımızın, zamanla yeni yeni bölümleri, birçok şubeleri oluşmuştur. İpek yolunun ile sadece ipekçilik sanatı değil, aynı zamanda tıp biliminin, matematiğin, geometrinin, astronominin, kültürümüzün ayrı ayrı alanları olan edebiyat, müzik, dans, mimarlık, resim ve âşıklık sanatı da bu sayede daha da gelişerek muhteşem hale gelmiştir.

"İpek Yolu ve Musiki Kültürümüzün Gelişim Aşamaları Üzerine'' başlıklı bu makalede Doğu ile Batı arasında uzanan Türk soylu halkların sosyal-kültürel, maddi-manevi bağları, ekonomik-siyasi, ticari, diplomatik vs en önemlisi insanlık ilişkilerinin köprüsü adlandırılan tarihi ipek yolunun bir kolu olan Kafkasların kapısı olan Azerbaycan topraklarından da geçmesi nedeni ile Azerbaycan halk müziğine, özellikle şark aleminin simgesi olan muhteşem muğamlara, aynı zamanda Türk dünyasının ortak değere sahip saz-söz sanatımızın yaşatıcıları,aşıklarımızın ulu ozanlarımızın şiirsel-müzik yaratıcılığına etkisi, gibi bazı konular ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: İpek Yolu, muğam, bölüm, halk ezgileri, Efrasiyab Bedelbeyli.

SILK ROAD AND MUSIC CULTURE ON DEVELOPMENT PHASES

Abstract

Silk Road started from China and passed through Central Asia and the Middle East and ehtending to Europe, as a result of this situation silking, carpentry and rug culture developed in Azerbaijan, Such developments, of course, have also affected the fine arts. Through this interaction, our music-type mugams unigue to Azerbaijan, from time to time its new new sections, many branches have formed.With the ehisting of the silk road, silking has not developed simply. Even the science of medicine, mathematics, geometry, astronomy, literature, music, dance, architecture, painting, and ashuge art, which are piece of our culture, have become even more spectacular cause of these relations.This article approach the historical silk road of the Turkish noble peoples lying between the East and the West as the bridge between the social-cultural, material-spiritual, Folk music, especially the magnificent mugams, which are the symbols of the oriental world, and the influence of our great poets who have common values of the Turkish world with our poetical-musical creativity.

Key words: Silk-road, mugham, chapter, folksongs, Efrasiyab Bedelbeyli.

Giriş

Uzak Doğunun oldukça geniş, bereketli topraklarına, zengin tabiatına, oldukça kadim bir kültüre sahip Çin, değerli ipeğin, adını da yine kendinden alan kaliteli "çini tabak"ların[1], siyah çayın, keşfedildiği memleket olarak tarihin altın sayfasına ismini yazdırmıştır. Çin ipek yolunun başlangıç

[1] Çini tabak – porselen tabak. Farfor da denir. Farfor kelimesi "Allahın oğlu" anlamına gelir. Porselen tarihte ilk kez Çin'de icat edilmiştir. Kaliteli kilden tasarlanan malzemeleri (kavanozlar, şişeler, tabaklar) Persler, Çin imparatorunun adı ile "Fagfur" adlandırmışlar. Sonralar ise dilde "farfor" gibi telaffuz edilmiştir. Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'ın Gence şehrinde "Çini Gablar Zavodu", "Gence farfor zavodu" adı ile porselen tabaklar üreten fabrika mevcuttu. (Bkz: "Çini gablar" http://realazerbaijanadilile.blogcu.com/cini-qablar /14334458)

noktası olduğu yine tarihi kaynaklardan bizlere malumdur. Bu yol Doğu ile Batı arasında uzanmış maddi, manevi, estetik, sanatsal, ticari, kültürel ve diplomatik ilişkilerin yanı sıra insanlık bağlarının birer köprüsüdür. İpek Yolu'nun getirdiği bu iletişimlerle birlikte ülkeler, bölgeler, şehirler ilçeler, en esası insanlar birbirini daha yakından tanımaya, kültürünü, müziğini, edebiyatını, tarihini öğrenmeye başlamıştır. İpek yolunun Çin'den başlayarak Orta Asya'ya, oradan da Orta Doğu'dan geçerek ve Avrupa'ya kadar uzandığı için İran'da, Anadolu'da Kafkaslarda ve özellikle de Azerbaycan kültürel mirasının varisi ve önemli ekonomik uğraşı olan, ipek böcekçiliği, baramaçılık[2] endüstrisi, ipek dokumacılığı, el işçiliği sanatı, halıcılık sanatı geliştiği gibi, doğal olarak bu etkiden, müzik kültürümüz de nasibini almış, bu sayede de bazı muğamlarımız[3], yeni yeni bölümler, birçok şubeler de eklenmekle daha da zenginleşmiştir.

Başta Çin olmak üzere, Japonya'da, Hindistan'da, Keşmir'de ipek sanayisinin gelişmesi ile Batıya doğru İpek yoluyla stratejik öneme sahip ticaret yolları hizmete açılmakla, yeni düzeyde uluslararası ilişkiler oluşmuş oldu ki "kan damarı" adlı bu yaşam kapısından Uzak Doğu'nun ünlü ipeği, meşhur kumaşı ile kıymetli baharatları, güzel kokulu kaliteli siyah çayları, değerli mücevherleri vs zengin çeşitli ürünleri kervanlarla batıya doğru nakledilerek huzur içerisinde memleketi memlekete, kıtayı kıtaya başarıyla bağlamış oldu.

İpek yolu ile tek ipek dokumacılığı değil, aynı zamanda tıp, matematik, geometri, astronomi, aynı zamanda kültürümüzün farklı alanları olan edebiyat, müzik, dans, âşık sanatı bile bu ilişkilerin etkisi ile daha da yoğrularak ve gelişerek muhteşem hale gelmiştir.

Türk dünyasının sembolü ozan-âşık sanatı olduğu gibi, ulu tarihi geçmişe sahip zengin ruhlu muğamlarımız da Doğu aleminin klasik müziğinin timsalidir. Çin ipeği, çayı, seramiki ile bu cihanda ün salıp, şöhret kazandığı gibi, Şark alemi de muğam incilerini üretmiş, Türk dünyası ise ozan sanatını dünya kültür mirasına kazandırmıştır. Bu açıdan da ipek, çay, seramik dediğimizde ilk önce Çin, ozan sanatı deyince Türk dünyası, muğam dediğimiz zaman ise Şark alemi anılmaktadır. Çin'in Doğu Türkistan eyaletinden başlayan Dede Korkut'umuzun kopuzla çalıp söylediği ozan sanatı Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, İran, Azerbaycan, Türkiye sınırlarını da aşarak, daha uzak memleketlere kadar bu kültürü tebliğ ettiği gibi, muğam sanatı da Hindistan, Pakistan, Özbekistan, Afkanistan, Azerbaycan, İran, Irak, Ürdün, Mısır, Arabistan, Yemen, Filistin, Fas, Tunus, Suriye, Türkiye gibi ülkelerde daha çok yaygınlaşarak gelişmiş, kendi müzik numunelerini yüzyıldan yüzyıla halk arasında çalıp söylemekle yaşatarak, geleneksel melodik incilerin saflığını, billurluğunu, ahengini, ruhunu da belli derecede koruyup saklamaya gayret göstermiştir.

I. Azerbaycan'ın Bazı Muğam Adlarında ve Bölümlerinde İpek Yolunun İzleri

Azerbaycan'ın birçok klasik aşık hikayelerinde Kandehar'ın, Halep'in, Bağdat'ın, Tiflis'in, Gence'nin, Tebriz'in, Gökçe'nin, Bolu'nun, Beyazıd'ın[4], Erzurum'un isminin geçmesini gözlemliyoruz. Şube olarak "aşıklar diyarı" anlamında olan Uşşak şehrinin Türk müziğinde hatta Azerbaycan muğam icracılığı sanatında özellikle de bir bölüm olarak "Rast" makamında halen adının geçmesi büyük olasılıkla, tarihi ipek yolunun etkisinin göstergesidir. Muğam destgahlarımıza[5] bakıldığında birçok şube ve bölümlerin adının bir zamanlar ticaret kervanlarının geçtiği güzergahların, mekânların, bölgelerin ve komşu ülkelerin şehir isimlerini kendisinde yaşattığına tanık oluyoruz. Uzak Doğu ülkelerine ait yerlerin adlarının Azerbaycan muğam sanatında yaşatılması, işte bu sosyo-kültürel bağlarla tarihi ipek yolunun kurulması ve bir takım faaliyetler neticesinde mümkün olmuştur. Bu açıdan ünlü müzikolog, tanınmış besteci Efrasiyab Bedelbeyli'nin 1969 yılında Elm Neşriyatı tarafından Bakü'de yayınlanmış "İzahlı[6] Monografik Müzik Lüğeti[7]" adlı değerli kitabını incelediğimizde, birçok klasik muğam adlarının ve

[2] Baramaçılık - kozacılık
[3] muğam – uzun hava
[4] Beyazıt-Doğubayazıt
[5] destgah – uzun havaların tüm bölümlerinin: derametler, renkler, diringilerle, tasiniflerle birge hanende ve sazendeler tarafından tamamının ifa olunmasına Azerbaycan'da destgah denir.
[6] İzahlı – açıklamalı
[7] Lüğet - sözlük

bunların bazı bölümlerinin Uzak Doğu ve Ortadoğu ülkelerinin, birtakım tarihi mekânlarının, kadim ticaret şehirlerinin isimlerini halk müziğimizde yaşattığını gerekçelere dayandırılarak açıklandığını tespit edebiliyoruz.

Anadolu müzik kültüründe "uzun hava" olarak adlandırılan muğam hakkında farklı kaynaklarda şu bilgiyi elde etmekteyiz: *« Mugam - (yer, mekân) - büyük hacimli enstrümental eser olup, sözlü geleneğe sahip Azerbaycan klasik müzik türlerinden biridir. Yakın ve Orta Doğu halkları arasında bu gibi ya da başka bir biçimde muğama yakın müzik türleri mevcuttur. (Arab ve türklerde - mekân, türkmen ve Uygurlar - Mukam, özbek ve taciklerde - makom, İran halk musıkisnde - destgah[8]). Spesifik, çok parçalı müzik türü olan Muğam orta çağın son dönemlerinde oluşmuştur. Fakat makamların içeriğindeki çeşitli şube, gûşe, tasnif ve renglerin varoluşu daha eskidir.»* (Babayev 2007, s. 570)

Diğer bir kaynakta ise muğam konusunda şöyle denilmektedir: *«Muğam arapça - Makam – (durum, pozisyon) - bileşik fikir-duygusal anlam taşıyan, derin ,olgun tefekkür, edebi heyecan ve çeşitli müzik imgelerinin gelişimini ifade eden halk müzik ruhunun tefekkürünün en güzel mahsulüdür. Muğamat oluştuğu eski zamanlardan başlayarak, yüzyıllar boyu devam eden aşamalı olgunlaşma ve tekamül süreci sonucunda şekillenmiş. Muğamat - halk vokal-enstrümental kompozisyonun yaratıcılık anlamında en yüksek dereceye ulaşan birer nümunesidir. Muğamın her bir parçası(bölüm, şube, gûşe) çoğu zaman kendi kendine bağımsız bir hüviyet arz eder ve ayrı ayrı ifa edilse de, onun düzenli ve devamlı olarak gelişim yönü mantık kurallarına dayalı bütünlüğünü asla yitirmemiştir.. Muğam ciddi içerikli müzik ile birlikte kolay (hafif) müzik nümunelerini de (tasnif[9], renk) yansıtır»*. (Bedelbeyli, 1969, s. 50)

1. Azerbaycan muğam sanatında rastladığımız Haveran - İran'ın Fars eyaletinin Servistan bölgesindeki şehirdir. Bu ismin klasik doğu muğamlarından biri olduğuna dair bilgi mevcuttur: *«"Haveran-is. [Fars.] Klasik doğu muğamlarından birinin adıdır.»*[10]

Diğer bir kaynakta ise Haveran'ın muğam parçası olduğu vurgulanmıştır: «***a***. *Rast destgahında Höceste ile Erak şubeleri arasında bulunan kısım;* ***b****."Bayatı-Şiraz" destgahında "Bayatı-İsfahan" ile "Üzzal" arasındaki şube; İran müziğinde ise "Mahur" destgahının Harezmî ile Nişanpurek arasında yerleşen bölüme Haveran denir»*. (Bedelbeyli, 1969, s.75).

2. İran'da kadim ticaret şehirlerinden birinin adı da Erak'tır. Muğam şubesi olarak bilinen bu isim konusunda müzikolog E. Bedelbeyli'nin "İzahlı Monografik Müzik Lüğeti" adlı kitabının 38. sayfasında şöyle yazar: *«"Irak" ülkesi olduğu gibi, hem de Şiraz, İsfahan, Zabol, Nişabur, Nihavent şehirlerine "komşu" olarak "Erak" adlı şehrin de olduğunu dikkate alırsak, muğamın sanatçılar tarafından "Irak "değil" Erak" adlandırılması tamamen doğru olur».* Major dizisinde duran Erak şubesi halen daha hanende ve sazendelerin repertuarını süslemektedir. Biraz önce Efrasyab Bedelbeyli'nin kaydettiği gibi Azerbaycan muğamları arasında "Zabol", "Nisabur", "Nihavend" adları taşıyan muğam şubeleri adlarını bir zamanlar ipek yolunun etkisiyle bu antik şehirlerden almıştır.

3. Tarihi ipek yolunun güzergâhında yer alan şehirlerden biri de Nişabur'dur. İran'ın ticaret mekânı olarak bilinen bu stratejik konumu açısından şehrin yerleşim alanı konusunda şöyle bir bilgi elde ederiz: «*Nişabur, İran'ın Razavi Horasan Eyaleti'nde bir şehirdir.. Meşhed yakınlarında, Binalud Dağı'nın güney eteklerinde verimli ve düz bir arazide bulunan şehir tarım ve ticaret yoluyla İran ekonomisine büyük katkı sağlar*»[11]

Büyük Selçuklu Devletinin kurulduğu 11. yüzyılda İran'ın ünlü şairi, matematikçisi, astronomu, filozofu, özellikle de rubaileri ile dünya edebiyatına ün salan, Ömer Hayyam'ın doğduğu mekân olarak bilinen, bir kaç kez yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Kadim ticaret merkezi olan Nişabur, tarihte meşhur

---

[8] Destgah-Mugamın tüm bülümlerinin bir bütün halinde icra olunmasıdır

[9] Tasnif – (arapca). - destgah bölümleri arasında (önceki bölümü sonlandırmak, növbeti bölüme geçmek için) söylenen ezgi biçimine benzer (kıta formu) dakik ve sabit boyutlu nağme.

[10] Bkz: https://azerdict.com/az/izahli-luget/xav%C9%99ran

[11] Bkz:https://www.google.com.tr/search?q=ni%C5%9Fabur+ne+demek&sa=X&ved=0ahUKEwigotX3lMDVAh XKIlAKHb3NCWsQ1QIIdigB&biw=1242&bih=580
https://www.google.com.tr/search?q=xav%C9%99ran&oq=xav%C9%99ran+&aqs=chrome..69i57.4852j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8#q=ni%C5%9Fabur

ipek kumaşının vatanı olarak ta bilinir. Bu şehrin ipek kumaş alanında ün kazanması yine tarihi ipek yolunun bu mekândan geçmesi ile ilgilidir. İpek yolunun Nişabur'dan Güney Kafkasya'ya kadar uzaması nedeni ile Nişabur'un müzik kültürünün bazı intonasyonları, önemli melodik parçaları da hiç kuşkusuz Azerbaycan'a ve Anadolu'ya da gelmiştir. Böylece bu şehrin ismi Türk Sanat Musikisin'de ve klasik mugamımızda ki Neva'nın bir şubesinde ebedileşmiştir. E. Bedelbeyli müellifi olduğu kitabında bu hususta şöyle yazar: «1.*Nisabur - Neva destgahının birinci şubesi*», (Bedelbeyli, 1969, s. 56) «*Nehavend - Klasik edebiyatta muğam gûşesi*[12]. 2. *İran müziğinde Segâh destgahında Gûşeyi Medain'den sonra ifa edilen şube*» (Bedelbeyli, 1969, s. 56). 1985. yılında Ahmet Say ise yayınlattığı "Müzik Ansiklopedisi" adlı kitabının 3. cildinde makam olarak Nişbur konusunda şöyle yazar: «*Nişabur Makamı - Türk sanat musikisinin bileşik makamlar gurubuna dâhil makamlardan biridir. Buselik sesinden tize doğru konulan Uşşak dörtlüsü ile Neva sesinden tize doğru Kürdi dörtlü ve Neva sesinden tize doğru konulmuş Buselik dizisinden meydana gelmiştir*». (Say, 1985, s. 959) Diğer bir kaynakta Ekrem Karadeniz'in "Türk Musikisi'nin Nazariye ve Esasları" adlı kitabında Nişabur konusunda şöyle yazar: «*Giriş ve Karar: Çoğunlukla Nevâ veya Bûselik perdelerinden terennüme başlar ve Bûselik perdesinde karar verir*». (Karadeniz, 1979, s. 113)

Nişaburek adlı muğam şubesi de yine kendi ismini İran'daki Nişabur'dan almıştır. "Nişaburek" hakkında E. Bedelbeyli, Elm neşriyatı tarafından 1969 yılında Bakü'de yayınlattığı "İzahlı Monografik Müzik Lüğeti" adlı kitabının 56. sayfasında söyle yazar: «*Nişaburek - Neva destgahının Aşırân ile Meclisî arasındaki bölüm, bir diğer görüşe göre ise Uşşak ile Mülki Hüseyni arasında bulunan şube*». "Müzik Ansiklopedisi" adlı 3. cilt kitabında Ahmet Say, makam olarak Nişaburek konusunda şöyle bilgi veriyor: « *Nişabur Makamı - Türk sanat musikisi makamlarından biri. Bu makam hakkında iki ayrı görüş belirtilmiştir.* ***a.*** *Birinci makam Şed makamdır ve Rast makamı dizisinin Dügah (LA) sesine geçirilmesinden ibarettir.* ***b.*** *İkinci makam ise bileşik bir makamdır. Rast taraftaki Rast beşlisi, tiz tarafa da Uşşak dörtlünün eklenmesinden meydana gelmiştir*».(Say, 1985, s. 958-959). E. Karadeniz "Türk Musikisi Nazariye ve Esasları" adlı kitabında ise "Nişaburek"le ılgılı şöyle yazar: «*Giriş ve Karar: Nişâburek – Çoğunlukla Dügâh Hüseyni veya doğrudan doğruya Hüseyni veya Nevâ – Hüseyni perdelerinden terennüme başlar ve Dügâh perdesinde karar verir*». (Karadeniz, 1979, s. 110). Bu verdiğimiz örneklerden bir daha anlıyoruz ki ipek yolunun Azerbaycan'dan ve Anadolu'dan geçmesi, 'Nişabur' her iki ülkenin klasik musikisinde belgelenmiştir.

4. "Rak-Horasani" ismini İran'ın Horasan bölgesinden alırken, "Rak-Hindi", "Rak-Keşmir" adlı şubeler de adını Hindistan ve Keşmir 'den almıştır. Rak sözü hakkında E. Bedelbyli "İzahlı Monografik Müzik Lüğeti" adlı kitabının 60. sayfasında şöyle yazar: «*Rak (arapça) esas, dayanak (durak)*». Yani Hindistan bekleme yeri (durağı), Horasan durağı, Keşmir durağı vs. Keşmir hakkında elektronik kaynakta ise şöyle bir bilgiye ulaştık: «*"Keşmir, Hindistan, Pakistan ve Çin'in sınırlarında bir dağlık bölgedir. Himalayalar'ın batı ucunun güneyindeki vadi bu isimle anılmıştır. Bölgede üretilen Kaşmir adlı kumaşın ismi de buradan gelmektedir*»[13].

Bir daha anlaşılır ki, ipek yolunun Keşmir bölgesinden geçmesi sonucunda "Keşmir ipeği" adlı kumaşın bu bölgede üretimine ve zaman içerisinde Çin ipeği ile aynı kalitede, aynı düzeyde popülerleşmesine neden olmuştur. Çok ilginçtir ki Azerbaycan'da soğuk havalar için üretilen doğal yünden el ile dokunmuş kıyafetin bir adı "Keşmir şalı" adlandırılmıştır. "Tirme[14] şal[15]" gibi "Keşmir şalı"da ipekten ve yünden üretiliyordu.

> "Keşmir" adı ile Rast mugamından küçük bir bölüm olan "Rak Keşmir"in Azerbaycan muğam sanatında yer alması fikrimizce Keşmir'e mensup müziklerin etkisi ile ilgilidir. Çünkü ticari ilişkilerin, deve kervanları aracılığıyla ipek yolunun Çin'den başlayıp Keşmir bölgesinden, Hindistan'dan, Pakistan'dan, Afganistan'dan ve İran üzerinden geçmekle nihayet Azerbaycan'a

[12] Guşe-Mugamın küçük bir bölümü, parçası

[13] Bkz: https://www.google.com.tr/search?q=%C4% B0sfahan&oq=% C4%B0sfahan&aqs= chrome.. 69i57j0l5. 5716j0j9&sourceid=chrome&ie=UTF-8#q=k% C9%99% C5%9 Fmir

[14] Tirme-kumaş

[15] Şal - atkı

ulaşması sayesinde, bu müziğin melodik elementlerini de kendisi ile birlikte "Odlar Ülkesi"[16]ne getirmiştir.

Efrasiyab Bedelbeyli sonra da "Rak Hindi"nin ve "Rak Horasani"nin hangi bölümler arasında yer aldığı konusunda kısaca şöyle bir açıklama belirtir: «***a.*** *Rast destgahında Pencigah ile Haveran bölümü arasındaki kısım".* ***b.*** *"Rast destgahının Hoceste şubesinden sonra ("saginame"den önce) "Rak Hindi[17]", "Rak Horasani[18]" bölümleri ifa edilir».* (Bedelbeyli, 1969, s. 60). Türk Musikisinde Horâsân adlı kadim bir makamın olması konusunda da Yılmaz Öztuna, "Türk Musikisi Ansiklopedisi" adlı kitabının 1. ciltinde şöyle yazar: *« Horâsân ("hı" ile; bugün İran ve Afganistan'da sınırlarında bulunan tarihi büyük Türk ülkesi). Türk Musikisi'nde vaktiyle kullanılmış, en az 2,5 asırlık bir mürekkeb makam. Çok daha eski olması da muhtemeldir ».* (Öztuna, 1970, s. 263)

5. Tarihi ipek yolunun Doğu ülkelerinden geçmesinin etkisinde kalan, stratejik ticaret mekânlarından biri de Hicaz'dır. Bu konuda Mustafa Sabri Küçükaşcı isimli yazarın "Hicaz" adlı makalesinde şöyle bir bilgi dikkatimizi çekmektedir: «*Tarihin ilk dönemlerinden itibaren Hicaz, Şam ile Yemen'i birbirine bağlayan ana ticaret yolunun üzerinde bulunur ve yarımadanın bu iki bölgesi arasında bir geçit noktası görevi yapıyordu (Taberî, II, 492; Cevâd Ali, IV, 113; VII, 347 vd.). İskender İmparatorluğu ve onu takip eden Helenistik krallıklarla daha içerideki Asya ülkeleri arasında gidip gelen kervanlar çeşitli zamanlarda bu yolu takip ettiler.*»[19] Hicaz'daki ipekçiliğin gelişimi hakkında internet sitesindeki bir makaleden anlaşılıyor ki 13. yüzyılda kutsal, "Allah'ın Evi" olarak adlandırılan Kâbe'nin örtüsü o dönemde Hicaz kentinde kırmızı, siyah ipekten yapılırdı. «*1221–1229'da Hicaz halkı örtüyü hazırlamak şerefine hak kazanmışlar. Onlar ilk örtüyü kırmızı ipekten, sonraki yıllarda ise siyah ipekten yapmışlardır… »*[20] Hem ziraat, ticaret, kuyumculuk, demircilik, hem de ipekçiliğin özellikle de dokumacılık sanatının geliştiği önemli bir bölge olarak bilinen, Hicaz'ın yerleşim mekânı konusundaki bazı kaynaklara kısaca bir göz atalım:

a. *«Hicaz - Hicaz, Arap Yarımadası'nda günümüz Suudi Arabistan'ının batısında bir bölgedir. Hicaz kelimesi Arapçada "engel, bariyer" anlamına gelir. Kızıldeniz boyunca kuzeydeki Ürdün'den güneydeki Asir bölgesine doğru uzanır».*[21]

b. *«Hicaz - Arabistan yarımadasında Kızıldeniz'in doğu sahili boyunca uzanan ve Haremeyn ile mîkat yerlerini içine alan coğrafi bölge».* (Küçükaşcı, 1998, s. 432 – 437)

Hicaz'ın müzikle ilgili konuda aşağıdaki diğer iki maddede perde, müzik, muğam ve muğam şubesinin adını da kendinde yaşattığını görmekteyiz:

c. İsmail Hakkı Özkan, *«Hicaz Türk musikisinde bir perde ve makamın adı»* olduğunu bir makalesinde belirtmiştir. (Özkan,1998, s. 440–441). Ahmet Say'ın yayımladığı 4 ciltlik "Müzik Ansiklopedisi"kitabının 2. cildine bakıldığında, maalesef unutulmuş bir kaç makamların adlarında Hicaz şehrinin isminin anıldığını görmekteyiz: «*Hicaz Acem, Hicaz Gerdaniye, Hicazeyn, Hicaz Ceveşt, Hicazı-Hicaz, Hicaz Irak, Hicaz-ı Türki, Hicazi, Hicazi Isfahan, Hicazkâr Buselik, Hicaz Maye, Hicaz Muhalifek, Hicaz Nevruz, Hicaz Selmek, Hicaz Şehnaz –Türk sanat müziğinde evvelce kullanılmış bir makam. Zamanımıza gelmiş örneği yoktur».* (Say, 1985, s. 606-607)

d. « *1.) "Hicaz - Ortadoğu halkları müziğinde 12 esas muğamdan on ikincisi". 2) "19. yüzyıl Azerbaycan Müziğinde Rast destgahının Bal-Kebuter ile Şehnaz arasındaki; Rehavi destgahın Bal-Kebuter ile Bağdadi arasındaki; Çahargah destgahının, Maveraünnehir ile Şehnaz arasındaki esas muğam şubesidir. 3.) Şur destgahında Semayi-Şems zerbi muğamı (ritmik uzunhava) ile Sarenc arasındaki bölüm».* (Bedelbeyli, 1969, s. 77). Soltan Hacıbeyov 1945–1955 yıllarında başarıyla bestelediği "Kervan" adlı muhteşem senfonik eserinde develerin sanki ipek yolu üzerinden, dağlardan aşarak,

---

[16] Odlar ülkesi – Bir zamanlar Azerbaycan'a odlar ülkesi de denmiştir.
[17] Hindi – Hindistan'ın kısaltılmış ismi.
[18] Horasan'i – İran'ın Horasan bölgesi.
[19] Bkz: İslam Ansiklopedisi, cilt: 17; sayfa: 433 http://www.İslamansiklopedisi .info/dia/ayrmetin.php?idno=170 433
[20] Bkz: https://ok.ru/ imamelimektebi/topic/63886442272221
[21] Bkz:https://www.google.com.tr/search?q=xav%C9%99ran&oq=xav%C9%99ran+&aqs=chrome..69i57. 4852 j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8 #q=hicaz

derelerden, sıcak kumlu sahralardan, kavurucu çöllerden geçerek doğudan batıya doğru bazen aylarca yol gitmekle, bir ticaret şehrinden diğer ticaret bölgelerine ipek, kumaş, kuru çay vs bu gibi mahsulleri taşıması sırasında ağır ağır atılan adımlar sırasında oluşan, çıngırakların yavaş ritimle, ağır tempolu, ahesteli yankılı seslerini melodik dille ifade eder. Bu muhteşem eserini yazarken bestekâr Azerbaycan'ın yedi esas muğamından olan "Şur" un "Hicaz" şubesinden yararlanmıştır.[22]

6. Daha önceleri "Zengi-Şütür" adlı eski üflemeli bir enstrümanın bulunduğunu Prof. Dr. Abbasgulu Necefzade, "Bayatı Sözü İle Başlanan Muğamlar" adlı makalesinde belirtmiştir. Fakat Azerbaycan klasik muğam icracılığı sanatında "Zengi-Şütür" adlı bir bölümün bulunduğu bazı kaynaklardan bize aşinadır. Tarzenlerin[23] "Dügâh" destgahının son bölümünde "Erak" ile "Rak" arasında her zaman ifa[24] ettikleri Zengi-Şütür'ün, adının anlamı ise devenin boynundan asılan çıngırak demektir. Zeng-çıngırak, şütür ise deve demektir. E. Bedelbeyli' de 1969 yılında Elm neşriyatı tarafından Bakü'de yayımlattığı "İzahlı Monografik Müzik Luğatı" adlı kitabının 40. sayfasında "Zengi-Şütür" konusunda şöyle yazmıştır: *«Zengi-Şütür - (zengi-şötör, farsca. — devenin boynundan asılan çıngırak.) 1.) Dügâh destgahının sonunda Erak ile Rak arasında yerleşen bölüm. 2.) Önceleri bir kural olarak ve Neva destgahlarında Aşiran ile Kerkükî arasında söylenen kısım»*. Adından da anlaşılıyor ki, "Zengi-şütür" bölümünün melodisi deve çıngırağından çıkan sesleri taklit eden melodik sekvens karakterli frazalar[25] koleksiyonu olup, "Erak" şubesinde sadece enstrümantal tarzda ifa edilen ilginç bir bölümdür. "Zengi-Şütür" diğer çalgı aletleri ile kıyaslandığında tarda daha etkilidir. Özellikle de Azerbaycan tar enstrümanının "zeng" denilen kendine özgü tellerini kullanarak çalındığında adeta "sahra musikisi" çevreyi sarar.[26]

Edebiyatçı bilim adamı Ramiz Faseh "Azerbaycan Muğamları'nda Söz ve Müziğin Alakası" adlı eserinde "Zengi-Şütür" ile ilgili ilginç noktalara değinmiştir: «*... Araplar kadim zamanlarda develerin üstüne binip, uzak yol giderlerken, develerin boyunlarından çan takarlardı. Aynı zamanda da develer için özel bir nağme söylerler ki buna da "hedi" derler. Deve yol giderken, bu çanın sesinden ve söylenen "hedi"nin (hedi söyleyenlere de hedihan derler), ahenginden zevk alıp hoşlandığı için yolu daha rahat gidermiş*». (Necefzade, 2015, s.14). İşte asırlarca ticari amaçlarla ipek yolu ile deve kervanlarının yolculuğu sırasında ağır tempo ile yürüyüşü sürecinde çanın çıkardıkları seslerin simgesi gibi "Zengi-Şütür", hem devenin, aynı zamanda çıngırtının adını muğam bölümünde yaşatmaktadır.

7. Azerbaycan'ın yedi esas muğamlarından sayılan, enstrümantal ve vokal-enstrümantal tarzda ifa edilen "Şüşter" edebi - ruhsal, duygusal etkisi yönünden dinleyicide romantik zarif duygular, ulvi düşünceler uyandırmakla, kırılgan ruhlu, mahzun nitelikte olup, derin keder hisleri de taşımaktadır. Şüşter'in yerleşim mekânı konusunda ki bilgi söyledir: *«Şüşter İran'ın Güneyinde, Küveyt ile sınırda, İran körfezinde yerleşen küçük bir şehirdir.»*[27] Bazı araştırmacıların görüşüne göre eski dönemlerde bu şehrin adı birkaç kez değişmekle "Şüşter", "Şüst", "Şeşter" vs olmuştur. Türk müzikolog Yılmaz Öztuna, Şüşter muğamının ismini 3. cilt "Türk Musikisi Ansiklopedisi" kitabında "Şüster" olarak kaydetmiştir: «*Şüster-Hâlen Âzeri Türk Musikisi'nde kullanılan mürekkep makam. Şüster, İran'ın Hûzistan (Arabistan) eyaletinde meşhur bir tarihi şehirdir*». (Öztuna, 1970, s.293)

Diye bileriz ki "Bayatı-Şiraz", "Bayatı-İsfahan", "Hicaz" gibi "Şeşter" muğamı da ismini şehrin adından almıştır. Belirtmeliyiz ki 19. asrın sonu ve 20. asrın evvellerinde yaşamış üstat tarzen Mirza Ferec'in, hatta ünlü bestekâr Ü. Hacıbeyli'nin tertip ettiği muğam listesinde, "Şüşterek" adlı muğam bölümüne de rastlarız. Prof.Dr. Ramiz Zöhrabov ise "Şüşter" muğamının kâinat anlamına geldiğini ifade etmiştir. (Zöhrabov, 1991, s.147).

---

[22] Bkz:You Tube 3 Ocak 2010 Azerbayjanian composer.xxcenturyhttps://www.youtube.com/watch?v=0fAzmn QbuII (2:04 – 2:032, 7:00-7:53)

[23] Tarzen-Azerbaycan'da tar enstrümanında çalan icracıya tarzen denir.

[24] ifa – çalıp söylemek.

[25] fraza (yun) - ifade

[26] Bkz: Müzik ensiklopedisi. Tarda çalır Valeh Rahimov. http://mugam.musigi-dunya. az/z/zengi_ shutur.html

[27] Bkz: Vikipediya, açık ensiklopediya, Huzistan ostanı, URL: https://az.wikipedia.org/wiki/%20Xuzistan_ostan %C4%B1

Bestekâr Tofik Bakıhanov 16–18 Eylül 2006 tarihinde, "Ekspres" gazetesinin 19. sahifesinde yayınlattığı "Muğam" Dügâh'ın Kısa Tarihçesi" adlı makalesinde ise Şüşter'in adını farklı anlamda şöyle anlatır: *«Aslında arapca "Tuşter", Farsça "Sister", sonraları ise "Şüşter" olan bu muğamın ruhu çok zarif, ince olduğu için Farsça "ipek" anlamını ifade ediyor».* Görüldüğü üzere, Çin'den başlayan tarihi ipek yolunun bu şehri de etkilemesi, Şuster'in ipek anlamını ifade etmesinin yanısıra bu şehirde ipekçilik sektörünün ve dokumacılık sanatının gelişimine de neden olmuştur. Bestekâr E. Mansurov'un da farklı yönden belirttiği gibi Şüşter muğamının eskiden ipek üretimi ile ünlü olan bu şehre bir uzun hava olarak bestelendiği de düşünülmektedir.

İran'da tarihi bir kültürü yaşatan, esasen de ticaret şehri gibi de tanınan Şüşter'de en eski dönemlerde, ipekçilik sanatının yüksek düzeyde olmasına dair ilgi çekici bilgi elde ederiz: İbni Battuta'nın kendi "Seyahatnamesinde" sinde ("Rehle") yazıyor: *«"Kâbe'nin gömleğini İran'ın Huzistan eyaletinin Şuşter kentinde halis Diba*[28] *dokurlar ve Kebeye gönderirlerdi».*[29] Kâbe'nin örtüsünün dikmek için sipariş edilmesi, çok eski dönemlerde Şüşter ipekçilerine olan itibarın, saygının, güvenin, onların el işçiliğine verilen yüksek değerin ve sempatinin göstergesidir. Şuster'in adının mugamda, derametlerde, renklerde hatta tasniflerde geçmesi ve halen de günümüzde hanendeler ve sazendeler tarafından büyük bir şevkle icra edilmesi tabii ki, Çin'den gelen ipek yolunun bir zamanlar bu bölgeyi de kendi etkisi altına alması ve Azerbayca'na ulaşması sayesinde mümkün olmuştur diyebiliriz.

8. Azerbaycan'da muğam şubelerinden biri de "Maveraünnehir"dir. "Amu-Derya" ile "Siri-Derya" arasında olan bu bölge hakkında şöyle yazılmıştır: *«Mâverâünnehir, Orta Asya'da, Ceyhun (Amu Derya) ve Seyhun (Siri Derya) nehirleri arasında kalan tarihi bir bölge. Bugün bu bölge Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında bölünmüştür».*[30] Muğam parçası olarak "Mâverâünnehir" ile ilgili bestekâr E. Bedelbeyli şöyle yazıyor: *«"Maveraünnehir"- 1) "Dügâh destgahının Ruh-ül-Ervah ile Hüseynî arasında yerleşen şube". 2.) "Rast" destgahında "Bayatı-Kâçâr" ile Bal-Kebûter arasında, "Râhâb" destgahının Zemin-Hâre ile Bal-Kebûter arasında, "Cahargah" destgahının Zemin-Hâre ile Hicaz arasında olan bölümüdür.».* (Bedelbeyli, 1969, s. 47).

Yılmaz Öztuna adlı yazar da 2. cilt "Türk Musikisi Ansiklopedisi" adlı kitabının 13. sayfasında Türk Musikisi'nde makam olarak Mâverâünnehir konusunda şöyle bilgi verir: *«Mâverâünnehir {Arapça:. "Nehr"in Ötesi, Türkistan'da Seyhun'la Ceyhun arasındaki büyük, ünlü ve tarihi Türk ülkesi}. Türk Musikisinde bir mürekkep makam. Bu makamdan zamanımıza 8 parça gelmiştir ki makamlar arasında 122. sıraya girer».* (Öztuna, 1974, s. 13)

Ekrem Karadeniz'in 1979 yılında yayımlanmış "Türk Musikisinin Nazariya ve Esasları" adlı kitabının 134. sahifesinde "Maverâünnehir" adlı makamın olduğunu bu kaynaktan da bilmekteyiz: *«Maverâünnehir – Bu makam seyrine örnek olarak gösterebileceğimiz tek eser, Ahmet Avni Konuk'un Kâr'ından aldığımız kısımdır. Bu kâr parçası üzerindeki incelememizden, makamın önce Hümâyun makamının seyrini icra edib Dügâh perdesinde hafif bir karar çeşnisi gösterdikten sonra Nihâvent makamına geçerek bu makamın seyrini de icra edip Rast perdesinde karar verdiği anlaşılmaktadır».* (Karadeniz, 1979, s. 135)

9. İpek yolu üzerinde olan şehirlerden biri de Afganistan'ın başkenti Kâbil'dir. Bu konuda: *«Herat-Afganistan'ın batısında Herat Vilayeti'nin merkezi olan kent».*[31] "Heyratı" adlı ritmik muğamın diger adının "Kabîlî" olduğunu E. Bedelbeyli 1969. yılında Elm neşriyatı tarafından Bakü'de yayımlanan"İzahlı Monografik Musigi Lüğeti" adlı kitabının 43. ve 76. sayfasında da belirtmiştir: « *"Kabili – Mahur-Hindi kökünde*[32] *zerbli muğam (bkz: heyratı)", "Heyratı - gümrah, nikbin ve cengâver*

---

[28] Diba–Altın ve gümüş işlemeli bir tür ipek kumaşa İran'da "diba" denir. Bkz: https://www.google.com.tr/search?q=diba+ne+demek&oq=diba+&aqs=chrome.3.69i57j0l5.4953j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8

[29] Bkz: https://ok.ru/imamelimektebi/topic/63886442272221

[30] Bkz: https://www.turkcebilgi.com/mavera%C3%BCnnehir. https://www.google. com.tr/ search?q=xav%C9% 99ran&oq=xav%C9%99ran+&aqs=chrome..69i57.4852j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8#q=mavera%C3%B Cnnehir +nerede

[31] Bkz: https://www.google.com.tr/search?q=kabil&oq=kabil&aqs=chrome..69i57j0l5.3272j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8#q=herat

[32] Kök – akord

ruhlu zerbli muğamdır». Bu ritmik muğamın adına dikkat edersek anlıyoruz ki "Heyratı" aslında dilimizde çarpıtılmış, Afganistan'ın batı kesiminde yerleşen Herat vilayetinin merkezinde yerleşen ve ipekçilikte meşhur olan ikinci büyük kentin adıdır. Bir zamanlar tarihi ipek yolunun Herat'tan geçmekle İran üzerinden Azerbaycan'a ve Anadolu'ya kadar gelmesi, bu bölgenin musikisinin önemli melodik unsurlarını, karakteristik entonasyonlarını da beraberinde getirmiştir. Zamanla da güzel bir müzik, hanende ve sazendelerimizin repertuarını "Zarbi-Muğam" olarak süslemiş ve halen de süslemektedir. Türk Musikisi'nde de bir zamanlar Kâbilî makamının olduğu hakkında bilgiye, Yılmaz Öztuna'nın 1. cilt "Türk Musikisi Ansiklopedisi" kitabında rastlıyoruz: *« Kâbilî (veya Kâbuli, "Kâbil şehrine mensup") Türk Musikisi'nde vaktiyle kullanılmış birkaç asırlık mürekkep bir makam. Zamanımıza kalan örneği yoktur. Âzeri Musikisi'nde bu adla mevcut makamın olabileceği tahmin edilebir».* (Öztuna, 1970, s. 219)

Herat'ın ipekçilikle ünlü olmasının bir kanıtı olarak Âşık Alesker'in "Yaraşır[33]" redifli şiirinin bir kıtasının 4. mısrasında Azerbaycan hanımlarının meşhur başörtüsünün ismi gibi "Herat kelağayı"[34] diye geçmesidir:

Sinem dert elinden oldu yaralı,

Seni görenlerin şaşır hayali,

Bürüyüp zülfünü başının şalı[35],

"Heratı keleğay" şala yaraşır. (Memmedli, 2012, s.16)

Herat musikisinin, Herat sanatkârlığının etkisinin sonucudur ki bu isim hem Azerbaycan'da bazı ipek ürünlerinde, aynı zamanda Azerbaycan klasik Ritmik-Muğamlar arasında da yerini almıştır. Günümüzde hanende ve sazendelerimizin "Heyratı" adı ile daha çok söyledikleri bu "Ritmik Muğam" ismini, Afganistan'ın ipekçilik sanatı ile ünlü olan bu şehirden almasının diğer nedeni de yine tarihi ipek yolunun buradan geçmesiyle ilgilidir.

10. "Rast" destgahında "Mahur-Hindî", "Nağmeyi-Hindî" adlı şubelerin Hindistan kültürü ve sanatının Azerbaycan muğam müziği sanatında tezahürünün nişanesi gibi değerlendirilebilir. İpek yolunun Hindistan'dan geçmekle Azerbaycan'a gelmesi ile ilgili olarak tabii ki Hint müziğinin bazı entonasyonlarının da müziğimize nakline neden olmuştur diye düşünüyoruz. Her iki şube E. Bedelbeyli'nin Elm Neşriyatı tarafından 1969 yılında Bakü'de yayınlattığı "İzahlı Monografik Müzik Lüğeti" adlı kitabının 15. sayfasında yer almıştır.

11. Azerbaycan muğamları içerisinde "Bayatı-Şiraz" da yer almaktadır. Bu muğamın adından da anlaşıldığı gibi, İran'ın ticaret merkezlerinden biri olan Şiraz şehrinde kurulmuştur. Fikrimize esasen diyebiliriz ki, İpek yolunun İran'ın bu eski kültür bölgesini de etkilemesi Şiraz bölgesinde icra olunan uzun havanın da Azerbaycan'a ulaşmasına vesile olmuştur. Dahi bestekârımız Üzeyir Hacı beyli ve Efrasiyab Bedelbeyli "Bayatı-Şiraz"ı Azerbaycan'ın yedi esas muğamından biri olduğu vurgulamışlar. Bu konuda : *«Bayatı-Şiraz-1) Azerbaycan müziğinin yedi esas muğamından biri. Kendi güzel akıcı lehnî ve derin tesir gücüne göre müzik edebiyatında çok zaman "Erus-î Musikî"[36] denir».* (Bedelbeyli, 1969, s. 29) Hatta Ahmet Say'ın "Müzik Ansiklopedisi" adlı kitabının 4.ciltinde Türk sanat müziğindeki bir makamın adını Şiraz olduğunu öğreniyoruz: «*Şiraz Makamı – Türk sanat müziğinin bileşik makamlar grubuna dâhil makamlardan biri».* (Say, 1985, s. 1159)

12. "Bayatı - Şiraz" muğamının şubesinin bir adı "Bayatı-İsfahan"dır. Türk sanat musikisinde bir zamanlar yer alan "Maye Isfahan[37]", "Hufte Isfahan[38]" adlı iki makamın maalesef unudulduğu, fakat "Beste-Isfahan[39]"ın ise henüz icra olunması da bazı kaynaklardan bilinmektedir. Muhtemelen tarihi ipek yolu etkisini kadim İsfahan şehrine de göstermiştir diyebiliriz. Ticaret yolunun nihayet Azerbaycan'a

[33] Yaraşır - yakışır
[34] Keleğay – ipekten yapılmış kadın başörtüsü
[35] Şal – bir çeşit kumaş
[36] Erusi musiki - müziğin gelini
[37] Bkz: Say A. Müzik Ansiklopedisi, 3. cilt, Sanem Matbaası, Ankara, 1985, S. 804
[38] Bkz: Say A. Müzik Ansiklopedisi, 2. cilt, Sanem Matbaası, Ankara, 1985, S. 618
[39] Bkz: Say A. Müzik Ansiklopedisi, 1. cilt, Sanem Matbaası, Ankara, 1985, S. 188

gelmesi ile bu mugam bölümünün de odlar yurdunda kendini gösterebilmesine, sazendelerin instrümantal tarzda çalmasına, üstat hanendelerin ise şevkle söylemesine neden olmuştur. "Bayatı İsfahan" hakkında E. Bedelbeyli şöyle yazar: *«Bayatı-İsfahan - klasik musikide: 1.) "İsfahan" adlanarak 12 esas muğamdan biri: 2.)"Bayatı-Şiraz" destgahının esas bölümlerinden biri».* (Bedelbeyli, 1969, s. 29).

Araştırmacı Ruslan Tağıyev 16 Şubat 2017'de yayınlattığı "Bayatı-Şiraz"ın İlkin Adı Barede[40].." isimli makalede İsfahan şehri ve tarihi hakkında kısaca şöyle bir bilgi aktarıyor: *«Bildiğimiz üzere İsfahan-İran'ın en büyük şehirlerinden birisidir. Bu şehrin tarihi uzak geçmişe, yontma taş devrine kadar uzamaktadır. Kadimde İsfahan, Sasani İmparatorluğu'nun başkenti olarak kabul ediliyordu. 11. yüzyılın ortalarında hâkimiyette olan Selçuk-Türk imparatorluğu döneminde İsfahan merkezi bir şehir olarak korunuyordu. Tuğrul Bey'in torunu ve Alp Arslan oğlu olan Melik Şah (1104–1105) İsfahan'ı yeniden inşa etmiştir. Tarihin sonraki çağlarında Moğolların, daha sonra Teymurilerin saldırısına maruz kalan İsfahan tenezzüle doğru sürüklendi. Safeviler döneminde ise İsfahan şehri I. Şah Abbas tarafından 1598 yılında yeniden başkent ilan edildi».*

Aynı makalenin diğer bir paragrafında İsfahan muğamı hakkında daha sonra şöyle yazılır:

«İsfahan muğamının adı daha derinlere uzanır. Buna Nizami'nin "Hosrov ve Şirin" manzumesindeki Barbet müzik aletinin mucidi ve icracısı Barbet sanatında da söylenir. Barbet konusundaki bilgiye Emir Hüsrev Dehlevi eserinde ve Rudeki sanatında da rastlanır. Barbet Hosrov Perviz sarayında usta sanatçı gibi "Hosrovani"nin ve 300'den artık şarkının müellifidir. Barbetin çalıp söylediği muğam parçaları içerisinde "İsfahan" muğamının adı geçer. Nizamî diyor ki:

Barbedin setarı seslendi birden[41],

İsfahan perdesi başladı nevâ.

Söyledi aşk ile bir güzel hava. »

Müellifin bu makalesinin diger bir bölümünde Abdülkadir Meragi'nin, "İsfahan"ın hem muğam, hem de şube olduğunu söylediği bilgisini elde ederiz.[42]

Ruslan Tağıyev'in büyük Azerbaycan şairi İmadettin Nesimî'nin (1369–1417) bir gazelinde muğamın isimlerini, hatta bölümlerini de belirttiğini öğrenmekteyiz. Bu şiirde özellikle şehir adları "Uşşâk", "Hicaz", "İsfahan", "Erak", "Hisar" vs bizim için ilgi çekicidir:

«Hasret yaşı her lahza kılır[43], benzimizi saz,

Bu perdede kim, nesne bize olmadı gemsaz.

"Uşşâk" meyinden kılalı işreti - "Nevruz",

Ta "Rast" gele çengi - "Hüseyni" de.

Bu "Çârgâhi" lütuf kıl,

"Küçik" dehanından bize, ey dilberi "tennaz".

"Zengule" sifet nale gılam zar "Segâh",

Sun azmi- "Hicaz" eyleye mahbubi hoş avaz.

Ahengi - "İsfahan" kılıyor ol nami- "Eragi",

"Rehavi" yolunda yine canım kıla pervaz.

Gönlümü "Hisar" eyledi ol ruhsal - "Müberğe",

Gel olma "Muhalif" bize, ey dilberi - "Şahnaz".

---

[40] Barede – hakkında, konusunda
[41] Birden - aniden
[42] Bkz: Tağıyev R. "Bayatı-Şiraz"ın ilkin adı barede.. (hakkında)" isimli makale 16 Şubat 2017-ci il.
[43] Kılır - kılıyor

Çün "Süre" gelip aşk sözün kılabilir Nesimî,

Şevkinden ânın coşa gelir Sadî-yî-Şiraz.»[44]

Nesimi'nin bu gazelinden de anlıyoruz ki klasik muğam sanatında yer alan, ipek yolu güzergahından geçen bu ticaret şehirlerinin adları da divan şairlerinin şeiirlerine de yansımıştır.

13. İpek yolunun kadim ticaret merkezi olan Bağdat şehrini de etkilemesi sonucu Irak ülkesinden Azerbaycan'ın "Rehab" adlı mugamına yıllar geçtikçe "Bağdadî" adlı yeni bir bölüm de eklenmiştir. Bu konu ile ilgili E. Bedelbeyli şöyle yazar: *«Bağdadi-(klasik müzikte.) Rehab mugam destgahında Hicaz şubesinden sonra Şehnaza geçmek için istifade edilen bir bölüm».* (Bedelbeyli, 1969, s. 28). Şunu da belirtmeliyiz ki Azerbaycan'ın ustad ozanı Âşık Hüseyin Saraçlı, Bağdat için Mi bemol (E) kararlı Rast makamına dayalı "Bağdad Dübeyt" adlı giraylı şiiriyle söylenen müzik bestelemişdir.

14. Irak'taa Türkmenlerin daha çok yerleştiği Kerkük şehri ile ilgili Azerbaycan muğam sanatında "Kerkükî" adlı bölümün olduğunu görkemli müzikolog E. Bedelbeyli bu cümlelerle ifade etmiştir: *«Kerkuki - Azerbaycan klasik musikisinde "Rast", "Çahargah" ve "Neva" destgahlarının terkibinde olan esas şubelerden biri»* (Bedelbeyli, 1969, s. 44).

15. "Harezmî" adlı muğam şubesi konusunda ise E. Bedelbeyli şöyle yazar: *«Harezmî - Mahur destgahında "Füli" ile "Haveran" arasında bulunan şube».* Bu bölümün uzun havalarımızda yer almasının nedenlerinden biri de yine bir zamanlar ipek yolunun Özbekistan'ın kadim ticaret şehirlerinden: Hive'den, Buhara'dan, Semerkant'tan ve Harezm vilayetinden geçerek Azerbaycan'a gelmesinin kanıtı olarak değerlendirebiliriz. Harezm hakkında diğer bir bir kaynakta şöyle yazılmıştır*: « Harezmî: (Harezm şehrinin adından) Mir Muhsin Nevvâb ve hanende Hacı Hüsü'nün verdiği bilgilere göre Azerbaycan'da, Şuşa müzik meclisinde icra edilen muğamlardan biridir. Harezmî aynı zamanda Güney Azerbaycan müzik meclislerinde de Mâhûr destgâhı içerisinde icra edilmiştir».* (Kuşoğlu, 2007, s. 479-480) Ne yazık ki hanende ve tarzenlerimiz Harezm adlı bu bölümü unuttukları için günümüzde icra edilmemektedir.

16. Tarihi ipek yolunun geçtiği güzergâhlardan biri de Hisar'dır. Bu ticaret yolunun hizmete açılması ile Hisar ismi de Azerbaycan'a ve Anadolu'ya da ulaşmış oldu. Hâlihazırda muğam parçası gibi Azerbaycan klasik müziğinde ve Türk Sanat Musikisinde Hisar zikredilmektedir. Çargâh muğamının "Hisar" adlı bölümünün Hindistan'ın Delhi şehrine yakın bir köyün ismini yaşattığını, aynı zamanda İran'ın Horasan bölgesine ait yer, mekân adı olduğu konusunda bestekâr Eldar Mansurov 4 Haziran 2011 yılında "Gobustan" dergisinde yayımlanan "Muğam Adlarının Varoluşu Hakkında" başlıklı makalesinde şöyle yazıyor: *«Çahargah" muğamında ifa edilen "Hisar" Hindistan'da, Delhi şehri yakınlarında yerleşen küçük bir köyün adıdır. "Hisar" ,hem de İran'ın Horasan bölgesindeki başka bir yerin adıdır».* Ahmet Say'ın "Müzik Ansiklopedisi"nin 2. cildine bakıldığında, unutulmuş ve unutulmamış bir kaç makamların isimlerinde ve aynı zamanda perde adında bile Hisar şehrinin adının geçdiğini görmekteyiz: **a.** 'Türk Sanat Musikisinde Unutulmuş Makamlar: *«Hisar Aşiran, Hisar Büzürk, Hisar Evc, Hisar-ı Gayri-Müstear, Hisar-ı Kadim, Hisar-ı Nik, Hisar Kürdi –Türk sanat müziğinde önceleri kullanılmış bir makam. Zamanımıza gelen örneği yoktur».* (Say, 1985, s. 611). "Bayatı-Hisar" isimli makamın da unutulduğu konusunda A. Say "Müzik Ansiklopedisi" kitabında 1. cildinde şöyle yazar: *«Bayati-Hisar, Türk sanat musikisinde önceleri kullanılmış bir makam. Zamanımıza gelmiş örneği yoktur».*(Say, 1985, s. 167).

b. Türk Sanat Musikisinde Hisar adıyla icra olunan makamların isimleri ise şöyledir: Hisar Makamı, Hisar Buselik Makamı, Hisar-ı Vech-i Şehnaz (Say, 1985, s. 611)

Diğer bir kaynakta ise Sanat Musikisi örneği olarak Hisar hakkında şöyle yazılmakta: *«Hisar – Giriş ve karar: Çoğunlukla Hüseyni ve Hisar perdelerinden terennüme başlayıp Dügah perdesinde karar verir».* (Karadeniz, 1979, s. 103). Verdiğimiz bu örneklerden bir daha anlaşılıyor ki ipek yolunun Azerbaycan'a ve Anadolu'ya ulaşması ile Hindistan'ın Hisar kentinin isminin Cahargah muğamının bir bölümünde yer alması aynı zamanda makam ve perde adı olarak Türk sanat musikisinde rasmen belgelenmiştir.

17. E. Mansurov aynı makalede "Mahur Hindî" konusunda şöyle yazıyor: *« "Mâhur Hindî" muğamının isminden onun adının nereye mensup olduğunu göre biliyoruz. "Mâhur" Hindistan'da küçük bir şehrin*

[44] Bkz: Tağıyev R. "Bayatı-Şiraz"ın ilkin adı barede.. (hakkında)" isimli makale 16 Şubat 2017-ci il.

adıdır. Tarihen de biliyoruz ki Hindistan bir zamanlar Müslümanların hâkimiyetinde bulunmuştur. Bu dönemde Hindistan'da büyük değişiklikler meydana geldi. Yakın Doğu ülkelerin kültürü Hint kültürüne büyük etki göstermiştir. Şark ülkelerinin muğam sanatı da bu dönemde Hint müziğine bilhassa kendi etkisini göstermiştir.. Aynı zamanda Hint musikisinin intonasyonları muğam sanatını etkilemiş, onu zenginleştirmiştir. Halen de "Mahur-Hindi" hem Azerbaycan, hem de İran, Türk ve Hint Müziğinde önemli yer tutuyor. Hint ragalarının[45] *bir kaçı bilhassa "Mahur" makamında icra olunur».*

18. E. Mansurov "Hümayun" muğamı ile ilgili değerli fikirlerini aynı makalede bizlerle paylaşıyor: *«"Hümâyun" makamı eski olduğundan bir takım Doğu halklarının müzik sanatında korunup saklanmıştır. Örneğin, "Hümâyun" ladı*[46] *günümüzde İran, Pakistan ve Hint müziğinde mevcuttur. Şunu da belirtmek gerekir ki, Hindistan'ın Delhi kentinde 15. yüzyılda inşa edilmiş ünlü "Hümâyun" türbesi inşa edilmiştir. Bu türbe daha 9. yüzyıldan Dehli'de mesken salmış hümâyunlar hanedanının şerefine inşa edilmiştir. Bu bilgi Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nde yer alır. Belki, "Hümâyun" muğamının adı bu hanedanın adı ile ilgilidir».*[47] Büyük bestekâr Ü. Hacıbeyli "Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları" adlı kıymetli kitabında "Hümâyun"u Azerbaycan musikisinin yedi esas ladından (ses dizisinden) biri olduğunu ve bu muğamın edebi-içeriği açısından "Şüşter"e nispeten daha derin kederli duygular uyandırdığını "giriş" adlı bölümde kaydetmiştir. (Hacıbeyli, 1985, s.16)

E. Mansurov'un "Muğam Adlarının Varoluşu Hakkında" başlıklı makalesinden bir daha anlıyoruz ki "Hisar", "Mahur Hindî", "Hümâyun" adlı Azerbaycan muğam parçaları ismini ticaret güzergahı olan, tarihi ipek yolunun geçdiği Hindistan'ın farklı şehirlerinden almıştır. Hatta Türk sanat musikisinde de Hümayun adına rast geliriz. E. Karadeniz'in "Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları" kitabında "Hümâyun Sultanı", "Hümâyun Ruy-î Arak" (Karadeniz, 1979, s. 148) adlı makamların ismleri, bir zamanlar Çin'den başlayan ipek yolunun Hindistan'dan da geçerek Anadolu'ya ulaşdığının işaretini kanıtlamakta ve aynı zamanda Hümâyunlar hanedanının ismini yaşatmaktadır.

19. Kozacılığın ilk kez Çin'de ortaya çıkması, ipek imalatının gelişmesi ile bu işletme alanının Doğu alemine de aktarılması, yayılması nedeni ile telli musiki aletlerimizin gelişiminde etkisini göstermiştir. Biz ise bu süreci yeni bir aşama olarak değerlendiriyoruz. Eski dönemlerde birçok telli çalğı aletlerimizin tellerinin ve perdelerinin at kılından, koyun bağırsağından yapılması konusundaki bilgiler tarihi kaynaklardan bilinmektedir. İpekçilik sanatının yüksek düzeye ulaşması ile telin de farklı bir malzemeden üretilmesi gerçekleştirilmiştir. Barama[48] böceğinden imal edilen bu ipek iplikten üretilen ibrişim adlı teller ve ipek perdeler devamlığına göre bağırsaktan yapılan perdelerden ve tellerden daha mükemmel olup ve uzun süreli dayanıklılığı açısından o dönemdeki çalğı aletlerinin telleri ile kıyasladığımızda daha kaliteli olduğu için saz yapımcılarının bilhassa katkısıyla bu musiki aletlerine bir zamanlar "İpek tel" eklenmiş, "İpek perdeler" müzik enstrümanlarının kol kısmına bağlanarak kendi yerini bulmuş, bu ekleme uzun bir zaman önemini korumuştur.

M. R. Gazimihal'ın Ankara Ünversitesi Basımevi tarafından 1975 yıldında Ankara'da yayımlanan "Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız" adlı 192 sayfalık kitabının 81 sayfasında ipek tel, ibrişim tel konusunda şöyle bilgi elde ederiz: « *Madeni tilin henuz bilinmediği çağlarda tabiatıyle sadece Saç tili, İpek tili, Kenevir*[49] *tili; saz târları için de Kıl tili, Kiriş tili, İbrişim til, v.s. vardı.*» Aziz Şenses'ten alınan bir Adana türküsünün sözünde İbrişim kelimesine rastlıyoruz. Maninin sözleri şöyledir:

«İbrişim örmüyorlar,
Sevmişim vermiyorlar.
Tanrının zalimleri,
Münasip görmüyorlar.»[50]

---

[45] Raga – hindistana özgün uzun hava, muğam.
[46] Ladı – ses dizisi
[47] Bkz: Mansurov E. "Muğam Adlarının Varoluşu Hakkında" Gobustan, 4 Haziran 2011,
[48] Barama - koza
[49] kenevir- kendirgillerden, anayurdu Hindistan olan, sıcak ülkelerde bir tarım bitkisi olarak yetiştirilen, boyu 3,5 metreyi bulabilen, yüzeyi pürtüklü, içi boş ve dik gövdeli, parçalı yapraklı, sapının liflerinden çuval, halat gibi kaba örgüler yapılan, tohumlarından çıkarılan yağı sabunculukta kullanılan, ikievcikli, bir yıllık bir bitki. Bkz: https://www.google.com.tr/search?site=&source=hp&q=kenevir+nedir&oq=kenevir&gs_l=psy-ab.1.2.0i67k1l2j0l2.1821.5403.0.8791.9.8.0.0.0.0.188.1103.0j8.8.0....0...1.1.64.psy-ab..1.8.1102.6..35i39k1j0i131k1j0i10i67k1.kN-T8deCg8s
[50] Bkz: https://eksisozluk.com/ibrisim--61689

M. R. Gazimihal ipek tellerin Uzak Doğu'dan gelmesi konusunda şöyle yazar: *«Eski çağlarda Uzak Doğu'da yalnız ipek teller vardır. Misyoner Pere Trigault 1616 yılında şöyle demiştir. Çinlilerin türlü çeşitten epey çalğıları vardır; fakat org ve epinetleri yok ve nice andırışlı çalğılarına hep bükülmüş ham ipekten teller takıyorlar; ama hayvan bağırsaklarından da kirişler yapılabileceğinden haberleri yoktur. Bununla beraber tertip bakımından çalgıları bizimkilere yakındır.»* (Gazimihal, 1975, s. 82)

Makalenin diğer bir paragrafında sıcak suya batırılmış ipek, yıkandıktan sonra enstrümana eklenmesi ile sesinin narin olduğu da bu makalede belirtilir. Yazar, Ziryab adlı ud sanatcısının enstrümanının tellerinin ipek olması hakkında şöyle der: *«Udun telleri ipekten yapılır. En kalını 64 ipekten, sonrakı 48 ipekten, öbürü 36 ve en alttakı 27 ipekten yapılır. Saplı mızrap sazları bu güney ülkelere Asya'nın ipekçilik yurtlarından inmiş demekti»* (Gazimihal, 1975, s. 82)

M.R. Gazimihal aynı kitabın 83 sayfasında şöyle yazar: «*Prof. C. Sachs diyorki: "Madeni tel ilkçağda hiç bir yerde anılmamıştır; ortaçağda tanınmış olması gerekir. İpeğin kullanılması Batı Asya'dan garba ve şarka doğru gitmiştir; Doğu Asya ipek teli muhafaza ettiği sırada, batıda kirişin yer almış olması gerekmektedir"*». (Gazimihal, 1975, s. 83)

Vardığımız kanıtlardan bir daha anlaşılıyor ki, Çin ülkesi ipekçilik sanatının icat, porselenin, çayın keşif edildiği bir bölge olduğu, aynı zamanda da ipek tellerin ilk oluştuğu mekânıdır. Bu arada belirtmeliyiz ki Azerbaycan'ın Cebrail şehrinde 'hananın'[51] 'erişi'[52] için hazırlanan ipe de (arğac[53]) 'çin' denilmektedir. (Hasanova, 2014, s.90)

20. Afganistan'ın Bedehşan bölgesinde "Bedehşan Lâl'ı" adlanan çok kıymetli kırmızı taşın isminin Türk ve Azerbaycan klasik ve ozan şiirinde aynı zamanda iran edebiyatında zikir edilmesi ve ünlü şairlerin söz incilerinde yaşatılması, hiç kuşkusuz tarihi ipek yolunun bu bölgeden geçmekle İran üzerinden Azerbaycan'a da gelip çıkması ile ilgilidir. Tabii ki kervan sahipleri olan tüccarlar ipeğin yanı sıra bu kıymetli taşı da Bedehşan'dan alıp getirmiş, bu taşın adının İran, Anadolu ve odlar diyarı olan ülkemizde de bilinmesini sağlamıştır. Hatta Azerbaycan'ın ünlü şairlerinin şiirlerinde, bilhassa Muhammet Fuzuli'nin bir gazelinde "Bedehşan lâlı"nın ismi geçmektedir.

« Ger kara taşı kızıl kan ile rengin etsen,

Rengi tağyir bular, lâlı-Bedehşan olmaz[54]*».*

Daha önce belirttiğimiz gibi Azerbaycan'ın meşhur ozanlarının Gökçeli Dede Alesker'in "Haber" redifli şiirinde "Lali-Bedehşan" kelimesine rastlamaktayız:

«Hakikattan kelme kesir,

Lâli-Bedehşan gibidi»[55]

Üstat Dede Şemşir'in babası şair Kurban'ın "Gelibsen" redifli muhammesinin 4. kıtasında da Afganistan'ın Bedehşan vilayetinde üretilen, dünyaca meşhur, paha biçilmez bu taşın adı mısralarla şöyle geçer:

«Hastalar artar tabip,

Derdine derman almağa.

Sarraf seçer simüzeri,

Lali-Bedehşan almağa[56]*».* (Pirsultanlı, 2013, s. 296)

---

[51] Hana - Elle halı, kilim vb. tığ için yerde kurulan tezgah.
[52] Eriş – hana için dikey atılan ipler.
[53] Arğac - dokuma tezgâhlarında enine atılan iplik.
[54] Olmaz - olamaz
[55] Bkz: Âşık Alesker (2004) Eserleri (az). "Şark-Garb", 19 Haziran 2017. https://az.Wikisource.org/ wiki /Deyin
[56] almağa - almaya

II. Azerbaycan'ın Bazı Halk Türkülerinde İpek Yolunun İzleri

Azerbaycan'da İpekçilik endüstrisinin gelişimi ile nice hanımlarımız farklı isimler taşıyan süslü-püslü giysileri ile ipek kumaşlara bürünmüş oldular. Bu nedenle de çeşitli başörtüleri, elvan "kelağay", "cepken", hatta "kazak", "tuman", bazı "çarşaf" türleri de çeşitli desenli ipekten veya yün kumaşlardan dikilerek hazırlanırdı.

a. Azerbaycan'da hassas, duygusal, mülayim tabiatlı bazı şahıslara: "ipek hasiyetli insandır" - tabiri de ipekçiliğin Azerbaycan kültüründe, sosyal yaşamdaki öneminin kanıtıdır.

b. Kız, gelinlerin saçlarının ipek tele benzetilmesi tabii ki, ipeğin Azerbaycan'da yüksek değer kazanması ile ilgilidir.[57] Hatta ünlü ses sanatcısı, Azerbaycan'ın Halk Sanatcısı Memmedbağır Bağırzade bestesi kendine, sözleri ise şaire Ziver Ağayeva'ya aid olan "Gökçek kızım" türküsünü söylerken küçük kız cocuğunun saçlarının ipeğe benzetilmesine dair nakaratı bu misralarda ifade etmiştir:

«Ay benim gökçek kızım,

Saçları ipek kızım,

Ömrüme bezek kızım.»[58]

c. Bu arada bazı kız isimlerinin "İpek" olduğu dikkatimizi çekiyor. Azerbaycan'la kıyasladığımızda Türkiye'de bu isim daha fazla rastlanmaktadır. Bu durum Anadolu'da da ipekçiliğin yaygınlaşmasının ipeğe olan sevginin göstergesidir.

1. Azerbaycan'da baramaçılık, ipekçilik kültürünün gelişimi ile ilgili bir halk türküsünün sözlerinde, koza kurdunun dut yaprağı ile beslenmesine ilişkin örneğe hanende Gazanfer Abbasov'un söylediği "Menzeri" adlı Azerbaycan halk ezgisinin nakarat kısmının 4. mısrasında rastlarız:

Neçe-neçe[59] *şerab olur üzüm suyundan,*

Beslesen atlas[60] *olur dut yaprağından.»*[61]

Azerbaycan'ın yetenekli ses sanatçısı Elnare Abdullayeva ise "Derdime rehm eyleyib,

eylesin çare" adlı halk türküsünün nakarat kısmını biraz değişik sözle ifa etmişdir:

«Sabr ile helva bişer ey gora[62] *senden,*

Beslesen atlas olur dut yaprağından». (İmamverdiyev, 2009, s.138).

2. Azerbaycan'ın diğer bir halk türküsünde ipek desmalın[63] devenin boynunda olması ve Şirvan yönünde deve kervanının hareketi, fikrimizce kadim zamanlardan ipek yolunun bu bölgeden geçmesine en güzel işarettir. Meşhur ses sanatçısı, SSRİ Halk Artisti, Profesör Bülbül Memmedov'un ifasında konu geçen kıtanın sözüne bir daha dikkat ayıralım:

«Desmal deve boynunda,

Deve Şirvan yolunda,

Şirvan yolu buz bağlar,

---

[57] Bkz: "Azerbaycan Dilinin İzahlı sözlüğü", "Şerq-Garb", Bakı-2006. https://azerdict. com/az/izahli-luget /ip% C 9%99k

[58] Bkz: Azerbaycan Halk Mahnıları Memmedbağır Bağırzade "Gökçek kızım", 16 Haz 2014, https://www. youtube.com/user/AzeXalqM... (1:15 – 1:20, ve 1:23 – 1:28).

[59] Neçe-neçe – kaç çeşit.

[60] Atlas-ipek kumaş

[61] Bkz: İnternet adresi: https://www.youtube.com/watch?v=jM-UHpFmYLE

[62] Gora – Koruk. Henüz olgunlaşmamış durumdaki üzüm.

[63] Desmal – bayan ipek örtüyü.

Deste[64]*-deste gül bağlar.»*[65]

Tarihi ipek yolunun Azerbaycan'a gelip Batı ülkelerine doğru geçişi sayesinde Azerbaycan'da ipekçilik sanatının oluşmasına, Şirvan'da, Şeki'de kozacılığın gelişmesine revaç verdiği için ipekten yapılmış "kelağayılar", bin bir çeşit "örpekler" [66] kız gelinlerimizin geleneksel başörtüsü gibi hem değerli ve önemli idi. Düğünlerimizde hanım-hatun kızlarımızın başının süsü ve çeşitli kumaşlarla dikkati çeken, dilimizde farklı isimleri olan *("ferşit", "nigab", "külah", "bernos çepgen", "ala Şamahı", "yaylık", "çadra", "çarcat", "ağ duvak", "hicab", "tekne", "yaşmak")* bu elvan süslü, güzel desenli örpekler onların ağız yaşmağı (urbent, tülbent) işlevini de taşıyordu. İffet, hayâ simgesi gibi ipek örpekler şairlerimizin, üstat âşıklarımızın yaratıcılığında şiirsel mısralara dönüşmüş, hatta minyatür ve resim eserlerinde de tasvir edilmiştir. Üstat Âşık Alesker'in 19. yüzyılda yazdığı "Tellerin" redifli geraylısında ipekten üretilmiş kelağayının isminin keçdiyini görüyoruz:

«Ay kız senin ne vadendi,

Kesilib kısa tellerin?

Kelağayı elvan, gıygacı[67]*,*

Üstünden basa tellerin». (Babayev, 2007, s. 501)

Büyük ozanımızın bu meşhur şiiri halk türküsü gibi üstat hanendelerimizin repertuarlarını süslemenin yanısıra, 70 yılı aşkın halkın mutlu günlerinde, düğünlerinde, farklı meramlarla düzenlenen konser törenlerinde şevkle icra edilmektedir. Azerbaycan'ın halk sanatcısı Melekhanım Eyyubova aynı sözü "Dilkeş" tasnifi olarak söylemiştir.[68]

Güney Azerbaycan âşıklarının müzik repertuarlarını inceldiğimizde Çin ülkesinin ismini yaşatan "Çin Divanı", "Çin Duvarı" adında saz havalarının Tebriz, Merend, Tahran âşıklarının icracılığında olduğunu da tespit etmekteyiz.

Sonuç

İpek böceğinin dut yaprakları ile beslenmesinin sonucunda yeni bir ürünün ün kazanması, ipek adlı mucizevi bir kumaş dünya pazarlarını fethetmiş oldu. İsmi "Dut" olan ağaçla böceğin tanışması sayesinde yeni bir imalat ürünü, insanlık alemini hayretlendirdi. Kimsenin yapamadığı ipek, işte ipek böceğinin becerisi sayesinde keşfedilmiş oldu. Dut ağacının bir alanı yapraklarındaki zengin vitaminlerle, minerallerle böceğin ağzında en ince, en zarif, kaliteli ipe dönüşerek bayan giysilerine zenginlik, ilahi güzellik getirmiş oldu. İnsanlık alemi ise dut meyvesini yemekle, daha sonra kurutarak şekere olan ihtiyacını karşıladı. Aynı zamanda bu ürünü kaynatıp pekmeze dönüştürdüler. Bazı insanlar aynı ürünü acıtıp alkollu içeceklere, şeraplara da dönüştürdüler. Bir takım bilincsiz insanlar soğuk kış mevsiminde sadece ağacı yakmakla sıcaklık kazanmış, enstrüman yapımcıları ise bu ağacı belirli ölçülerle uygun boyutta kesib, kuruttuktan sonra saz çalgı aletleri yapmaya, şairler dut ağacı ile ilgili *"dut ağacı boyunca, dut yemedim doyunca"* şiirler yazmış, besteciler ise müzik bestelemeye karar vermişler. Göründüğü üzere böcek - ipi, insanlar ise pekmezi, alkolu, güzel tınlı enstrümanları duttan yapmanın, aynı zamanda şiir yazıp müzik besetelemenin daha uygun olduğunu keşfetmiş oldu. Dutla ilgili şöyle bir ata sözü de Azebaycan'da bulunmaktadır: «Duttan ya saz olar, ya da paz» - demişler.

Tarihi kaynaklardan biliyoruz ki dut ağacının kabuğundan kağıt yapımı ilk kez Çin'de keşfedilmiştir. Bu buluşu daha sonra Türkler, Çinli esirlerden öğrenmişler 8.yy dan itibaren de Semarkant'ta kağıt üretimine başlamışlardır. Çok ince olanları "Semerkant İpek Kâğıdı", kalın olanı ise "Semerkant Sultan Kâğıdı" adıyla o dönemde yaygın olmuştur. İpek yolunun Azerbaycan'dan geçmesi ile de ünlü "Semerkant kağıdı"nın ismi tabii ki Azerbaycan âşık şiirlerine de yansımıştır. Hatta

---

[64] Deste - demet

[65] Bkz: İnternet adresi: https://www.youtube.com/watch?v=46dE9uXIfq4 (3:05 – 3:11)

[66] Örpek - Azerbayca'da kadın baş örtüsüne "örpek" denir.

[67] Gıygac – çapraz kesilmiş, veya çapraz köşelerden katlanmış üç köşeli baş örtüsü.

[68] Bkz: internet adresi: Melekhanım Eyyubova "Senin o kara tellerin" Tarih: 13 Kas 2012. (5:02-5:22)

Azerbaycan'lı şair Kurban'ın 1920 yazdığı "Bakın" radifli muhammesinde, güzel kızı betimlerken sinesinin beyaz Semerkant kağıdına benzediğini bir mısrada şiirsel dille şöyle ifade etmiştir:

«Gâh Semerkant kâğıdı,

Gâh benziyor kara, sine[69].

Berk edip, şöle[70] *çekip,*

Işık salıp tara[71] *sine».* (Pirsultanlı, 2013, s. 305)

Azerbaycan eski çağlardan beri doğunun en büyük ipekçilik ülkeleri arasında tanınmıştır. Bir eyalet olarak Şirvan başta olmak üzere Gence, Tebriz, Şamahı, Basgal, Şeki, Lahıc, Nahçıvan, Marağa, Merend, Ereş, Ordubad, Hanabad, Şuşa ipekçilik sanatını yaşatan dokumacılık merkezleri idi. İsimleri zikredilen bu yörelerde ipekçilik üretimi fazlasıyla gelişmişti. Binbir nakışlı, elvan desenli süslü, zarif kadın başörtüleri işte bu şehirlerde üretilirdi. 18-19. yüzyıldan başlayarak ipekçilik-kelağayıçılık[72] tekstil boyacılığı sanatı daha çok Şeki'nin ve Basgal'ın ekonomik hayatının, yaşam tarzının esasını oluşturuyordu. "Çarçat" adı ile de bilinen binbir süslü ipek kelağayılar kız-gelinlerimizi, nurlu simalı haya-iffet timsali teyzelerimizi, ninelerimizi süslemekle daha da çekici göstermiştir. Kelağayılar Şeki, Gence ve Şamahı gibi meşhur ipekçilik merkezlerinde özel fabrikalarda, atölyelerde üretilen elvan çeşitli süslü-püslü nakışlarına, güzel tertibatına ve zenginliğine göre türlere ayrılmıştır. Basgalda farklı isimlerle: "Heyratı", "Beste-Nigar", "Gelinlik", "Altın", "Miheyi", "Nohudu", "Yeşil - Kara", "Zeytin", "Menekşeyi", "Ağzemin - Zanbağı[73]", "Ağzemin-Kızılı[74]", "Ela Şemahı" anılmaktadır. Şeki yöresinde ise "İstiotu", "Albuharı", "Abi", "Yeleni", "Naz-Naz" ve "Gaz-Gaz" adlı ipek örtüklerle bilhassa farklı boyutlarda üretilen "Ak[75] keleğayı", "Kara keleğayı", "Soğanı keleğayı", "Hinnabı keleğayı", Herat keleğayı", "Gülgez keleğayı"ları halk arasında çok meşhur idi. Azerbaycanda geniş üretilen ve hatta yabancı ülkelere ihraç edilen kumaşlar sırasında "Zerbeft", "Hara", "Saten", "Kumaş", "Mov", "Atlas", "Atlas kumaş", "Libas", "Ebrişim libas", "Fay", "Tafta", "Ganovuz", "Kemha", "Kiseye", "Mahmer"[76], "Darayı", "Mahud", "Şal[77]", "Tirme", "Midgal", "Bez" vs. ismlerini not etmek gerekir. Bu ipek kumaşların bazıları halk arasında "Hacı Bana Bak", "Gece-Günüz", "Gende Dur"[78], "Alıştım Yandım", "Küçe[79] Bana Dar[80] Geliyor" ve s. isimlerle tabir edilirdi.

Son yıllarda ülkemiz kültür mirasının korunup muhafaza edilmesine, halkımızın zengin kültürünün tebliğine devlet seviyesinde değer biçilmektedir. 1998 yılında Büyük İpek yolunun restorasyonu Azerbaycan'ın ekonomik-politik ve sosyal gelişim yapısına önemli şekilde katkıda bulundu. Kuşkusuz 2006-2007 yılında "Uluslararası İpek Bayramı"nın ve "Sanatkarlar Günü"nün ilk defa Şeki'de düzenlenmesi bölgelerde, genellikle Azerbaycan'da turizmin gelişimi açısından önem arz etmekte idi.

Bu bilimsel makalemizde belirtmiş olduğumuz önemli olgulara dayanarak diyebiliriz ki Çin'den başlayarak batıya uzanan tarihi ipek yolunun etkisi ile Azerbaycan klasik muğam sanatı ve Türk sanat musikisi zenginleşmiş ve gelişmesinde rol oynamıştır. Bazı muğamlarımızın şubelerinin isimlerine dikkat ettiğimizde bir daha fikrimizin doğruluğunu görüyoruz. Bir zamanlar tarihi ipek yolunun meşhur ticaret şehirlerinden geçmesi ile onun etkisi Azerbaycan'da ipekçilik endüstrisinin oluşmasına ve ipekçiliğin daha da gelişmesine, ayrıca klasik halk müziğimizde de çeşitli etkiler bırakmıştır. Hatta bazı üretilen tekstil ürünlerinde kumaş adlarının Uzak Doğu'da ki şehirlerin ismiyle günümüzde

---

[69] Sine - göğüs
[70] Şöle (arapca) - ışıltı, parlaklık, şafak
[71] Tar - karanlık
[72] Keleğayçılık - baş örtüsü endüstrisi.
[73] zanbağ - nilufer
[74] kızıl - altın
[75] Ak - beyaz
[76] mahmer - kadife
[77] şal - atkı
[78] Gende dur – uzakta dayan
[79] küçe - sokak
[80] Dar - küçük

yaşatılmasına da neden olmuştur. Bu ipek yollarının toplumlar arasında oluşturduğu olağanüstü sosyolojik kültürel, manevi etkilerin sonucu olarak, İpekle ilgili halk ezgilerimiz, çeşitli kumaşlar, kıymetli taşların isimleri şairlerimizin, ozanlarımızın şiirlerinde de yaşatılmıştır. "İpek Yolu ve Musiki Kültürümüzün Gelişim Aşamaları Üzerine" adlı bu bilimsel makale aslında geniş kapsamlı İpek yolunun kültürel etkilerinin araştırılmasına ışık tutmayı amaçlamıştır.

Kaynakça

1. Kitaplar

Altayli S. (1994). *Azerbaycan Türkcesi Sözlüğü 1.cilt,* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Altayli S.(1994). *Azerbaycan Türkcesi Sözlüğü 2.cilt,* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Babayev R. (2007). *Binbir Mahnı*, 4. neşr, Bakü: "Bin bir Mahnı" (MBM) yayınevi.

Bedelbeyli E. (1969). *İzahlı Monografik Musiki Lüğeti (sözlüğü)*, Bakü: Elm Neşriyatı. Edebiyat Antolojisi (2005). *19. asır Azerbaycan şiir antolojisi*, Bakü: Şark-Garp yayınevi. AZE https://web.archive.org/web/20160305013616/

http://www.anl.az/el/latin_grafikasi/ea/ az.an.Pdf

Emrahov M. (2011). *Büyük İpek Yolu*, Bakü: Mütercim yayınevi.

Gazimihal M. (1975). *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız,* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Hacibeyov Ü. (1985). *Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları*, Bakı: Yazıçı yayınevi.

Hasanova N. (2014). *Yevlah şivelerinin leksikası,* Bakü: Elm ve tahsil yayınevi.

İmamverdiyev İ. (2009). *Azerbaycan'ın Halk Mahnıları,* 5.cilt, Bakü: Nafta-Pres yayınevi.

Karadeniz M.E. (1979). *Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları,* Ankara: Ajans -Türk matbaaçılık sanayii.

Kuşoğlu O. (2007). *Rafig Hüseyn oğlu İmrani'nin Yayımladığı Azerbaycan Muğam Janrının Yaranması ve İnkişaf Tarihi Adlı Eser,* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul:

Öztuna Y. (1970) *1. cilt Türk Musikisi Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli eğitim basımevi

Öztuna Y. (1974) *2. cilt Türk Musikisi Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli eğitim basımevi

Öztuna Y. (1976) *3. cilt Türk Musikisi Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli eğitim basımevi

Pirsultanlı S.P. (2013) *Kepez'in kekliyi maralı gitme,* Gence: Gence poligrafiya

Sadıgov F. (2011). *Muğam*, Bakü: Maarif yayınevi.

Say A. (1985) *Müzik Ansiklopedisi*, 1. cilt, Ankara Sanem Matbaası

Say A. (1985) *Müzik Ansiklopedisi*, 2. cilt, Ankara Sanem Matbaası

Say A. (1985) *Müzik Ansiklopedisi*, 3. cilt, Ankara Sanem Matbaası

Say A. (1985) *Müzik Ansiklopedisi*, 4. cilt, Ankara Sanem Matbaası

Zohrabov R. (1991). *Muğam*, Bakü: Azerneşir

2. Makaleler

a. Dergi makaleleri

Mansurov E. (2011) Muğam adlarının yaranması hakkında, *Gobustan*, Bakü: 04 Haziran.

Memmedov N. (2016) Şüşter muğamının inkişaf tarihinden, *Konservatuvar dergisi* № 1.

Memmedli İ. (2012) Âşık Alesker'in şiirlerinde etnografik sözlerin üslubu mövgeyi", *"Ozan dünyası" dergisi,* № 1 (8), ss. 13–23.

Guliyeva N. (2010) Şeki kelağayı istehsalının hususiyetleri, *Arheologiya, etnografiya",* № 3, ss.185–188

b. Gazete makaleleri

Babayev T. (2014) Basgal keleğayi müzesi, *Halk gazetesi*, 3 Mart.

Bakihanov T. (2006) Mugam "Dügâh"ın kısa tarihi, *Ekspress gazetesi*, 16-18 Eylül, s.19.

http://www.anl.az/down/medeniyyet2006_sentyabr/medeniyyet2006_sentyabr_276.htm

Nezerli T. (2010) Senetkarlıg paytaktı Şeki, *Azerbaycan gazetesi*, 18 Nısan s. 6.

Necefzade A. (2015) Bayatı sözü ile başlanan muğamlar, *Halk Cephesi gazetesi*, 5 Ağustos – s.14.http://halgcebhesi.az/news.php?id=10415.

Penahov İ. (2015) Şeki ipeği-kültürel irsimizin maddi taşıyıcısı, *Respublika gazetesi*, 5 Nisan.

c. Elektronik Kaynaklar

1. URL 1: Tağiyev R. (2017).*"Bayatı-Şiraz"ın ilkin adı barede...*,http://www.azyb.az/indeh. php/culture/post/50 adresinden 16 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.

2. URL 2: Vikipediya, açık ensiklopediya, Huzistan ostanı, https://az.wikipedia.org/wiki /%20 Huzistan_ostan%C4%B1 adresinden alınmıştır.

TARİH ARAŞTIRMALARINDA SAHA ÇALIŞMASININ ÖNEMİ: KRYEZİ KÖYÜ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. İlkay ERKEN

19 Mayıs Üni. Fen Edebiyat Fak. Tarih Bölümü,

ilkay.erken@omu.edu.tr

Giriş

Yerel tarih çalışmalarında kaynaklardaki bilgilerin yerinde tespiti önemlidir. Elde veri olarak bulunan cami, okul, kilise gibi yapıların ve o yer ahalisinin görülerek mukayesesi bu nedenle gereklidir. Nitekim kaynaklarda özellikle köy ölçeğindeki yerleşim birimleriyle ilgili veriler sınırlıdır. Köyün bulunduğu idari birimde nüfus sayımının yapılmadığı hallerde bu durum daha da zorlaşmaktadır. Böyle olunca belge, salname ve seyahatname gibi kaynaklarda kaza geneli hakkında sadece sayıları verilen okul, cami, mescit, tekke, türbe, kilise, köprü ve han gibi yapıların tam olarak nerelerde bulundukları bilinmemektedir. Söz konusu kaynaklardaki bilgilerin bazıları mevcut durumu yansıtmaktan da kimi eksiklikleri bakımından uzaktırlar. Ayrıca aynı tarihlere ilişkin farklı kaynakların birbirleri ile uyuşmadıkları da sıklıkla görülmektedir. Bu bilgilerin kontrol edilmesi için ilgili yerin ziyareti ve var ise mevcut yapıların tespiti gerekmektedir. Bu şekilde kaynakların tenkidi daha sağlıklı yapılabilmekte, mevcut problemler daha net ortaya konulabilmektedir.

Kaynakların tenkidi meselesinde görülen sorunlardan bir diğeri nüfus ile ilgilidir. Osmanlı Devletinde modern anlamda nüfus sayımının yapıldığı (Karal, 1995, s. 10) ilk yıllar ve sonrasında bazı idari birimlerin bu sayımlar dışında kaldığı görülmektedir. Bu idari birimlerin nüfus sayımları dışında kalmasının idari, iktisadi ve içtimai nedenleri bulunmaktadır. İşkodra vilayetinin İşkodra sancağında benzer nedenlerle nüfus sayımı yapılmamıştır. (Erken, 2014, s. 60-65) Nüfus sayımının yapılmadığı bu yerlerle alakalı veriler ise genellikle tahminlerden ibarettir. Bu tahminler ise birbirleri ile uyumsuz olmaları nedeniyle pek sağlıklı olmamaktadır. (Erken, 2014, s. 92)

Çalışma konumuz olan Kryezi köyünde Puka kazası genelinde olduğu gibi nüfus sayımı yapılmamıştır. Bu nedenle Osmanlı kaynaklarında köyün nüfusuna dair detaylı bilgiler verilmemekte, Puka kazasının geneli ifade edilmektedir. Buna göre 1892-1893 yıllarında Puka dahilinde 51 köy, 4 okul, 9 cami, 9 kilise bulunmakta ve 1570 hanede 6130'u Müslüman, 11960 kişi yaşamaktadır. (İşkodra Vilayet Salnamesi, H. 1310, s. 94-95) Bazı batılı kaynaklarda Kryezi'nin de içinde olduğu bu bölgenin tamamen Katolik olduğu ifade edilmektedir. (Barbarich, 1905, s. 140-141) Kaynaklarda birbiri ile örtüşmeyen bu verilerin mukayesesi yapılacak saha araştırması ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle burada sunacağımız bildiriyle Kryezi köyünde yaptığımız saha araştırması ile sayılan problemlere cevap bulunabileceği açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmada salnameler, belgeler ve seyahatnameler vasıtası ile ulaştığımız bilgilerin yanı sıra Kryezi köyü sakinlerinden Ndoc Alia ve Mustafa Ali Arifaj ile yaptığımız röportajlar kullanılmıştır.

1.Kryezi Köyü ve Müslümanları

Kryezi köyü günümüzde Arnavutluk'un Puka bölgesinde bir köydür. Kryezi, Arnavutça bir isim olmakla birlikte Türkçe tercümesi kara-kafa anlamına gelmektedir. Köyün sakinlerine göre bu ad, köyün hemen hemen ortasındaki Geğa Tepesi'ndeki çam ağaçlarının uçlarında görülen siyahlıklardan dolayı kullanılmaktadır. (Alia, 2017)

Tarihte Arnavutların özellikle yazılı bakımdan bıraktıkları kaynaklar sınırlıdır. Sözlü kültürün hakim unsur olarak kendini hissettirdiği Arnavutlarda nesilden nesile aktarılan hikayeler çok canlı bir şekilde varlıklarını muhafaza eder. Kryezi ahalisinin ifadelerine göre köyün ilk yerleşimcileri olan Düşmani Kabilesi üyelerinin bir salgın hastalık sebebiyle ölmeleri üzerine köy uzun bir süre boş kalır. Ardından şuan da köyde sakin olan Müslüman ve Katolik ailelerin ataları gelerek köye yerleşir. Bu hikayeye göre bahsedilen yerleşim süreci 400 yıl kadar önce gerçekleşir. (Arifaj, 2017) Buradan anlaşıldığı kadarı ile Osmanlı idaresi esnasında köyde Müslüman ve Katolikler birlikte yaşamaktaydılar.

Yukarıda görüldüğü üzere kaynaklarda Kryezi sakinlerinin hangi dine mensup oldukları genellikle belirtilmemekte ve çoğu zaman Kryezi gibi dağlık alanların neredeyse tamamının Katolik olduğu iddia edilmektedir. Bu durumda saha araştırması ile kaynaklardaki çelişki ortadan kaldırılabilmekte ve köyün sakinleri hakkında daha detaylı bilgiler elde edilmektedir.

Böyle bir nüfus yapısına sahip olan Kryezi köyü Osmanlı idaresi esnasında Puka kazasını oluşturan Puka, Karacadağ, Berişa, Kert, İkbale ve Kabaş isimli bayraklardan birisi dahilindedir. (İşkodra Vilayet Salnamesi, H. 1315, s. 124-125) Lakin bu kaynakta olduğu gibi diğer çağdaş kaynaklarda da Kryezi'nin hangi bayrak dahilinde olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bu ise Kryezi'nin dahil olduğu bayrağın tespiti yanında bayrak merkezi olup olmadığına dair sorunun da cevaplanmasını güçleştirmektedir. Nitekim kaynakların bazılarında Kryezi köyü bi bayrak merkezi olarak ifade edilmektedir. (Bartl, 1998, s. 81) Osmanlı kaynaklarında ise Kryezi, köy ismi olarak dahi genellikle geçmez iken bunun kontrol edileceği bir nüfus defteri de yoktur. Böyle olunca Kryezi'nin bir bayrak merkezi olup olmadığının ve bayrak merkezi değil ise hangi bayrağa dahil olduğunun tespiti ancak saha araştırması ile netleştirilebilir. Nitekim günümüzde, Osmanlı idaresi esnasıdaki kullanım şekli ile temelde askeri özelliklere haiz olan bayrakların ve bir lider olarak bayraktarın soyundan gelenlerin "bajraktar" soy isimini kullandıkları görülmektedir. Ancak bazı hallerde bu gibi yerlerde görüştüğümüz kişilerin büyüklerinden naklettiklerine göre bayraktarın ailesinin zamanla bu soy ismi kullanmayı bıraktıkları, yerine başka bir isim kullandıkları anlaşılır. Lakin yine de yerel ahali o ailenin eskiden bayraktarlık yaptığını, bayraktarın da ismini hatırlamak suretiyle gayet açık bir şekilde hatırlamaktadırlar. Bu sebeple Kryezi köyü sakinleri ile yapılan röportaj ile bu durumu açıklığa kavuşturmak mümkündür. Köyün Müslüman sakinlerinden Mustafa Ali Arifaj ile yaptığımız görüşmeden köylerinde bayraktar soy ismini taşıyan birisinin bulunmadığı ve büyüklerinden de buna dair bir şey duymadığı anlaşılır. (Arifaj, 2017) Buradan hareketle Osmanlı ve batılı kaynaklarda birbiri ile çelişen bir veri olarak Kryezi'nin bayrak merkezi olduğu ifadesinin tartışmalı olduğu açıktır. Bu nedenle bize göre Kryezi'nin bayrak merkezi olmadığı söylenebilir.

Fotoğraf 1 Kryezi Köyü Camii.

Kryezi'de yaptığımız saha araştırması ile köyün nüfusu ve bayrak merkezi olmak meselesi ile birlikte tespit edebildiğimiz diğer bir konu da köydeki cami ve müslüman mezarlığıdır. Köy sakinleri içerisinde Katolik ahali kadar erken bir vakitten beri Müslümanların da yaşadığı köyün Katolik sakinlerinden Ndoc Alia tarafından da aktarılmaktadır. Nitekim Alia, bunu kendi tecrübeleri ile dedesi ve diğer aile büyüklerinden dinlediklerinden hareketle ifade etmektedir. (Alia, 2017) Köyün Katolik cemaatine ait dini yapıların yanında her ne kadar bugün ayakta olmasa da eski bir camisi bulunmaktadır. Caminin ibadete açık olduğu döneme şahitlik eden Katolik Alia ve Müslüman Arifaj caminin dört-beş

metrelik uzunluklardaki duvarlardan dörtgen bir şekilde olduğunu naklederler. Minaresi olmayan cami şuan da görülen Müslüman mezarlığının hemen yanındadır.

Caminin ibadete açık ve ayakta olduğu esnada bir kitabesi olmadığından inşa tarihi tam olarak bilinememektedir. Lakin köy sakinlerine göre cami 18. yy sonlarından itibaren mevcuttur. Caminin yıkılmasında Enver Hoca'nın 1967 yılında Arnavutluk genelinde dinlere karşı başlattığı olumsuz mücadelenin etkisi olmuştur. Bu tarihe kadar ibadet edilen ve hocasının da bulunduğu cami, bu tarihten sonra depoya dönüştürülür. Köyde tesis edilen koperatifin kullanımına tahsis edilen cami köydeki kiliseler gibi hububat ve baklagillerin muhafazasında kullanılır. Bu süreçte nadiren kullanılması ve Enver Hoca'nın ölümü ardından da bakımsızlıktan 1990'lı yılların başında kendiliğinden çökmüştür. (Alia, 2017; Arifaj, 2017)

Fotoğraf 2 Cami ve Tamir Edilen Mezar Örnekleri.

Caminin hemen yanında bir Müslüman mezarlığı bulunmaktadır. Bu mezarlıkta köyün dört Müslüman ailesinin mensuplarına ait mezarlar görülmektedir. Mezarların büyük kısmı tahrip olmuş ve Osmanlı mezar taşı ise yoktur. Mezar taşlarının tıpkı Katolik mezarları gibi Enver Hoca döneminde tahrip edildiği belirtilmektedir. (Alia, 2017; Arifaj, 2017) Bu tahribatın üzerinden geçen zamana rağmen bazı mezarlar yeniden tamir edimiştir. Aile üyeleri tespit edebildikleri mezar taşlarını yeniden onararak üzerlerine isimleri ile doğum ve ölüm yıllarını da yazmışlardır. Lakin tamir edilen mezar taşlarının sayısı mezarlıktaki isimsiz ve kitabeleri de yok olmuş mezarlara kıyasla oldukça az sayıdadır.

Fotoğraf 3 Kryezi Müslüman Mezarlığındaki İsimsiz Mezarlar.

Cami yanındaki mezarlık içerisinde örneği görülen (Foto. 2) mezarların yanında çok sayıda isimsiz mezarlar bulunmaktadır. Bu mezarların köydeki Müslüman ailelere ait olduğuna dair şüphe olmamakla birlikte hangi mezarın hangi aile üyesine ait olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Bunda mezarlığın tahrip edilmesi sürecinde kitabelerinin de kaybolması etkili olmuştur. Zamanla da aile üyeleri kaybolan mezarlarının büyük kısmını yeniden tespit edememiştir. Bundan dolayı mezarlık dahilinde yukarıda görüldüğü (Foto. 3) üzere birçok isimsiz, sadece yerleri belirli olan mezarlar bulunmaktadır.

2. Kryezi Köyü ve Katolikler

Kryezi Köyü'nün ilk yerleşimcilerinden olan Katolikler Osmanlı idaresi esnasında olduğu gibi bugün de köy nüfusunun ekserisini teşkil etmektedirler. Köydeki Müslüman hane sayısının kırk kadar olduğu ifade edilmesine karşın Katoliklerin nüfusunun bunun çok üzerinde olduğu belirtilir. Köyün Katolik sakinlerinden Ndoc Alia'ya göre bu sayı Müslümanların nüfusundan en az yedi-sekiz kat daha fazladır. (Alia, 2017) Bu sebeple olsa gerek köyde toplam üç kilise bulunmaktadır. Bu kiliselerden bir tanesi yanında Katolik mezarlığının yer aldığı Geğa Tepesi Kilisesi'dir. Bu kilise ölülerin defni merasiminde kullanılmaktadır.

Fotoğraf 4 Geğa Tepesi Kilisesi ve Etrafındaki Katolik Mezarları.

Geğa Tepesi Kilisesi'nin kapısı bulunmamaktadır. Kapı konumundaki duvarın olmadığı kilisenin dört metre kadar uzunluktaki duvarlardan ibaret bir yapı olduğu görülmektedir. 250 yıllık bir bina olduğu belirtilen bu kilisenin çevresinde tıpkı cami çevresindeki gibi mezarlar bulunmaktadır. Bu kilise etrafındaki mezarların Enver Hoca döneminde tıpkı Müslüman mezarlığının yaşadığı tahribata maruz kaldığı izlenmektedir. Bundan dolayı bu mezarlık dahilinde de Osmanlı dönemine ait mezar taşlarına tesadüf etmek mümkün değildir. Ama üzerinde isim, doğum ve ölüm tarihinin bulunmadığı, oldukça eski olduklarına inanılan isimsiz mezarlar bulunmaktadır. Diğer mezar taşlarından bazıları ilgili aile fertlerince yeniden inşa edilmiştir. (Alia, 2017)

Fotoğraf 5 Shën Mëhillit Kilisesi. Köy Sakinlerinden Ndoc Alia.

Köydeki ikinci kilise Shën Mëhillit Kilisesi'dir. Bu kilisenin 19. yy sonlarına doğru inşa edildiği söylenmektedir. Kilisenin hemen yanında şimdi gençlik merkezi olarak kullanılan bir bina bulunmaktadır. Bu bina Enver Hoca'nın iktidarına değin kilisede görevli rahiplerin lojmanı olarak kullanılmıştır. Kilisenin çan kulesi ise 2008 yılında şimdiki konumuna inşa edilmiştir. (Alia, 2017)

Kryezi'deki üçüncü kilise Shëna Premtes'dir. Bu kilisenin bölgedeki en eski kiliselerden birisi olduğuna inanılır. Enver Hoca'nın 1967 yılında yıktırdığı bu kilisenin inşa tarihinin 17. yüzyılın ilk yarısından öncesine kadar gittiği aktarılmaktadır. Kilisenin 2012'de yeniden inşa edilerek ibadete açıldığı, kilisenin hemen yakınındaki ahalice de onaylanmaktadır. (Alia, 2017) Ndoc Alia'nın çocukluk arkadaşı olan Preng Palushi'de kilisenin inşa tarihi, yıkılması ve yeniden ibadete açılmasına dair benzer bilgiler vermektedir. Köydeki kiliselerden Geğa Tepesi Kilisesi dışındakilere bir-iki haftada bir uğrayan rahip gelmektedir. Bu rahibin dışında köyde sürekli ikamet eden rahip bulunmamaktadır. Bu durum Arnavutluk'un genelinde özellikle köylerdeki kiliselerde görülmektedir.

Fotoğraf 6 Shëna Premtes Kilisesi. Preng Palushi ve Köy Sakinleri.

Sonuç

Tarih araştırmalarında kaynaklarda belirtilen bilgilerin mukayese edilmesi esnasında mevcut farklılıkların anlamlandırılarak aşılması meselesi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Hele ki köy ölçeğinde yapılan araştırmalarda o köy ile alakalı nüfus defteri, tapu kayıtları, temettuat defterleri gibi kayıtların da olmadığı hallerde bu durum daha karmaşık bir hal almaktadır. Bu zorlukların aşılması bakımından saha araştırması önem arz etmektedir.

Bu çalışmada görüldüğü üzere kaynaklarda net bir şekilde ortaya konulamayan Kryezi köyü sakinlerinin mensup oldukları din tespit edilebilmektedir. Köy ahalisinin mensup olduğu dinin tespiti ile birlikte cami, kilise ve mezarlıklar da bulunmaktadır. Kaynaklarda sadece sayı olarak ifade edilen bu maddi unsurların yerleri sahada yapılan araştırma ile ortaya çıkmaktadır. Üstelik bu şekilde çoğu zaman kaynaklarda görülmeyen cami, kilise, tekke, köprü gibi yapılar da bulunmaktadır. Bu sayede Kryezi köyünün de içinde bulunduğu bu gibi dağlık alanlarda Osmanlı etkisinin ne derecede olduğunun da izleri takip edilmektedir. Böylece bazı batılı kaynaklarda ve tetkik eserlerde belirtildiği üzere buralara Osmanlı Türklerinin hiçbir zaman tam olarak nüfuz edemedikleri iddiasının da tahlili daha net yapılmakta, bu görüşün ne derece temelsiz olduğu ortaya konmaktadır.

Kryezi köyü sakinleri olan Müslümanlar ve Katolikler Osmanlı'nın fethinin ilk yıllarından itibaren birlikte yaşamışlardır. Bu sürede köydeki farklı cemaatlerin birbirleri ile çeşitli şekillerde etkileşim kurmaları ise kaçınılmazdır. Bu durumun Arnavutların tarihi süreç içerisinde yaşadıkları değişikliklerle uyumlu olduğu da görülmektedir. Çeşitli defalar din-mezhep değiştiren Arnavutların bunu özellikle kırsal bölgelerde sorun etmeden birlikte yaşamaları Balkanlar özelinde istisnai bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

Alia, Ndoc (2017, Mayıs 20). *Kryezi Hakkında*. (İ. Erken, Röportaj Yapan) Puka, Arnavutluk.

Arifaj, Mustafa Ali (2017, Ağustos 24). *Kryezi Hakkında.* (İ. Erken, Röportaj Yapan) Puka, Arnavutluk.

Barbarich, Eugenio (1905). *Albania.* Roma: Enrico Voghera.

Bartl, Peter (1998). *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları 1978-1912,*. (A. Taner, Çev.) İstanbul: Bedir Yayınevi.

Erken, İlkay (2014). *İşkodra Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1876-1912).* Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karal, Enever Ziya (1995). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831,* Ankara: T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

İşkodra Vilayet Salnamesi, (Hicri 1310).

İşkodra Vilayet Salnamesi, (Hicri 1315).

HELAL GIDA DAİRESİNDE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ: TÜRKLERİN MİLLİ İÇECEKLERİ "KIMIZ VE BOZA"

İsa Serhan CİHANGİR

Öğr. Gör. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ürgüp Sebahat ve Erol TOKSÖZ Meslek Yüksekokulu

iscihangir@nevsehir.edu.tr

Özet

Beslenme insanların vazgeçilmez tabii ve temel ihtiyaçlarından birisi olmakla birlikte varlığını devam ettirebilmesi için göz ardı edilemez bir gerçektir. Nitekim Yüce yaratıcı kâinattaki her şeyi insanlığa hizmet için yaratmıştır. Ayrıca, her iklim ve coğrafyanın kendine özgü nimetlerini bereketli kılarak insanlara, kendileri için faydalı olanları tüketmelerini emretmiştir. Tarih sahnesine konargöçer bir toplum olarak çıkan ve bu emre itaat eden Türklerde, geçmişten günümüze kadar bu büyük nimetlerden faydalanarak yeme-içmeye büyük önem vermişler ve sosyal hayatlarının önemli bir parçası haline getirmişlerdir. Öyle ki Türk idarecileri, halkını aç ve çıplak bırakmamayı ana ilke olarak görmüşlerdir (Talas, 2005: 275; Güler, 2010). Bu nedenle göç ettikleri yörelerde bulunan hayvan ve bitkilerden yararlanmışlar, yöre şartlarına uygun olanları yetiştirmiş ve üretmişler, gerekli hallerde de işleyerek ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Bu ihtiyaçların karşılanması sürecinde de inanç sistemlerine uygun hareket etmişlerdir. İslamiyet öncesinde yetiştirdikleri koyun, keçi ve atların etlerini tükettikleri ve etini yedikleri hayvanların, sütünden ve sütten yapılan ürünlerden faydalandıkları görülmüştür. Özellikle at sütünün mayalanması ile oluşan ve alkol oranı içeren kımızın, yüksek kalori etkisi ve gün boyu doyuruculuk sağlaması çok miktarda tüketimine neden olmuştur. Bunun yanı sıra bitkisel ürünlerden de çeşitli içecekler (Boza, kefir, şarap vb.) üretilmiştir (Kılıç ve Albayrak, 2012). İslamiyet'in etkisiyle beraber Orta Asya Türk mutfak kültüründe, İslamiyet'in yasakladığı yiyecek ve içeceklerin Türk mutfağında artık kullanılmamaya başladığı görülmemektedir. İslamiyet'i seçen Türkler, dinin yasakladığı yiyecek ve içeceklerden uzak durmaya çalışmışlar, özellikle at, eşek ve domuz eti yemeyi, alkol içeren kımız ve şarabı içmeyi İslam dininin etkisiyle terk etmişlerdir (Kızıldemir vd., 2014). Ancak, yeni nesil bireylerin tükettikleri gıda maddelerinin helal ve haram dairesindeki üretim süreçleriyle alakalı fazla bilgilerinin söz konusu olmadığı, tamamen tüketici kimliğinin ön plana çıktığı gözlenmektedir.

Çalışmada; Türklerin milli içecekleri olan kımız ve bozanın, İslamiyet açısından helallik ve haramlık ölçütleri tespit edilerek, ilgili hassasiyetlere dikkat çekmek kaydıyla yeni nesil Türkler arasında helal gıda bilincinin canlı tutulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda helal gıda ve Türklerin yiyecek içecek kültürlerini konu alan toplantı, sempozyum ve kongrelerdeki çalışmalar takip edilmiş, hazırlanan kitap ve makalelerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler; Helal Gıda, Milli İçecekler, Kımız ve Boza

CONTRASTIVE ANALYSIS WITHIN THE SCOPE OF HALAL FOOD: TURKISH NATIONAL BEVERAGES "KIMIZ VE BOZA"

Abstract

Nurition, one of the irrevocable natural and basic needing of human-beings, is nonnegligible fact in order to sustain their existence. As a matter of fact, Holy Creatorhas created all the things for mankind's serve. Besides, God ruled that every climate and region have their own unique blessings and the mankind must consume these boons which are useful for theirselves. Turks, appeared as nomads on the scene of history and obeying this rule, have cared about food and beverages by making use of these huge blessings and made them one of the parts of their lives. So that, the Turkish directors have made a point of not leaving their citizens as hunger and bare (Talas, 2005: 275; Güler, 2010). That's why they had benefited from animals and plants located where they migrated, they had grown and produced the efficients suitable for area conditions and they had provided in case of any need by processing them. They obeyed their religious rules during this providing process. Before Islam, they consume meats of

sheep, goat and horse, besides it had been seen that they made use of their milk and products made by milk. It was caused to consume "Kımız"(kumis) too much which is fermented by horse milk and including alcohol with its high level calorie effect and hearty effect during the day. More than that, some beverages had been also produced by herbal crops (Boza-Zythum, Kefir-Kephir, Wine, etc.) (Kılıç and Albayrak, 2012). Turks, choosing Islam, tried to avoid theirselves of food and beverages banned by their religion and deserted eating espcially horse, donkey and pork meats, and drinking kımız(kumis) and wine including alcohol via the effects of Islam (Kızıldemir vd.., 2014). But, it is observed that the rising generation is in the dark that production process is either suitable or not regarding Halal or Illicit criterias, only the consumer profile is much in the evidence.

In this study; it is aimed to keep the Halal food consumption alive withing the rising Turkish generation by determining the ratio of Halal and Illicit of Kımız and Boza, and by attracting their attention to related precision. In this sense, the studies from meetings, symposiums and congresses obtaining the subject of Halal Food and Food & Beverage Culture of Turks are pursued and it is benefited from arranged boks and articles.

Key words: Halal Food, National Beverage, Kımız and Boza

Giriş

Beslenme konusunda insanı ve toplumları en çok sınırlayan öğe dini inançlardır. Çünkü her dinin kendine özgü kutsal saydığı, yasakladığı veya helal kıldığı yiyecek ve içecekler mevcut bulunmaktadır. Nitekim benzer bir durum yasak yiyecek uygulamasının ilk defa gündeme getirildiği Hz. Adem kıssasında da görülmektedir. İlk insan ve insanlığın ilk peygamberi Hz. Âdem (a.s.) ve eşi Havva'nın Allah tarafından kendilerine yasaklanmış olan ağacın meyvesini şeytanın aldatması ile yemeleri, cennetten kovulmalarına neden olmuştur. Bu da Allah (c.c.)'ın izin verdiği şeyleri Helal dairesinde yiyip içmenin insanlar için ne kadar önemli olduğu sonucunu vermektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere helal gıda, yeni doğmuş bir kavram olmaktan ziyade ilk insandan günümüze kadar çeşitli şekillerde adlandırılıp uygulanan sistemlerin bugünkü ifade biçimini teşkil etmektedir (Kaya, 2000; Okur, 2009; Yıldırım, 2011; Batu, 2012; Ünal ve Akça, 2013).

Kutsal Kitabımız Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c.), birçok âyeti kerimede bütün insanlığa, iman edenlere ve bütün peygamberlere seslenerek; helal, hoş, sağlıklı ve temiz gıdaları tüketmeleri ve pis, zararlı, çirkin ve haram olan her şeyden uzak durmalarını emretmiştir. Bu ayetlerden bazıları şöyledir:

"Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan şeylerin helal ve temiz olanlarından yiyiniz. Şeytanın adımlarına uymayınız. Çünkü o size apaçık bir düşmandır (Bakara-168).

Ey iman edenler! Size kısmet ettiğimiz rızıkların hoş ve temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin (Bakara-172).

Ey Peygamberler, pak ve helal gıdalardan yiyiniz. İyi ve hayırlı işler yapınız. Çünkü ben sizin yaptıklarınızı bilirim (Muminun, 51).

Allah'a (c.c) ve ahirete inanan içki içmesin, içki içilen sofraya da oturmasın (Taberânî). Size ölü hayvan, kan, domuz eti, Allah`dan başkası namına kesilen hayvan, boğulmuş, vurulmuş, yukarıdan yuvarlanmış ölmüş hayvanlar haram kılındı (Maide, 3).

Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahtır (Enam, 121).

Kuran'dan ayetlerin yanında son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) de Müslümanların helal lokma yemeleri ve içmeleri üzerinde önemle durmuş ve haramdan kaçınmaları için her türlü örnek uygulamaları bizatihi kendi örnek hayatında göstermiştir. Onun sünneti, bu konuda Müslümanlara aydınlatıcı bir yol ve rehber olmuştur. Bir rivayete göre içkiyi ilaç olarak kullandığını iddia eden bir kişiye Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) "O bir devâ değil, hastalığın ta kendisidir. Her sarhoşluk veren içkidir ve her içki haramdır" diye buyurmuştur (Ebu Davud-Sahih-i Müslim). Çünkü çoğu sarhoş edenin azı da haramdır (Ebu Davud–Tirmizi). Bir başka hadiste Resul-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. "Şüphesiz ki helal belli, haram da bellidir. Bu ikisi arasında çok kimselerin bilmedikleri şüpheli şeyler vardır. Her kim şüpheli şeylerden korunursa, dinini ve namusunu korumaya talip olmuş demektir"(Numan b. Beşir). Şüphesiz ki Allah sizin şifanızı size haram kıldığı şeylerde kılmamıştır

(Buhari–İbn Mes'ud; Özek vd, 1992; Batu, 2012). Ayet ve hadislerden anlaşılacağı üzere Müslümanlara, çok az bile olsa alkollü içkilerin tüketimi yasak edilmiştir (Batu, 2012).

Hanefi kaynaklarında da içecekler ele alınırken at sütünden yapılan içeceklerin durumu da tartışılmıştır. Fıkıh literatüründe geçen kısrak sütü ile kımızın kastedildiğini Aynî tasrih etmiştir (el-Ayni). Kısrak sütünden elde edilen içeceğin hükmü konusunda Hanefî fıkıhçılar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kısrak sütünün mubah bir içecek olduğunu benimseyenlerin yanında, sarhoşluk verici niteliğe büründüğü andan itibaren içilemeyeceğini savunanlar da olmuştur (el-Mebsut). Her ne kadar farklı görüş dillendirilse de bu içecekle sarhoş olmanın haram olduğunda ittifak sağlanmıştır. Konuyla ilgili şahsi gözlemlerinden yola çıkan Aynî, kısrak sütünün keskinleşinceye kadar bekletilmesi ve içine bazı maddeler katılması yoluyla elde edilen kımızın, keyif verici bir madde olarak alındığını ve sarhoşluk verici nitelik taşıdığını göz önüne alarak, kullanılması caiz olmayan bir içecek olduğu kanaatine varmıştır (el-Ayni). İbn Teymiyye de at sütünden yapılan sarhoşluk verici içeceklerin "her sarhoş edici haramdır" kaidesine dâhil olduğunu vurgulayan ulamalar arasındadır (İbn Teymiyye; Okur, 2009; Batu, 2012; Tekle, 2013).

İlgili hassasiyetlere dikkat etmek koşuluyla helal gıda arayışı içerisinde olmak inanan insan için önemli bir görev ve anlamlı bir tavır alış biçimi niteliği taşımaktadır. Özellikle insanların, tükettikleri gıda maddelerinin üretim süreciyle alakalı fazla bir dâhillerinin söz konusu olmadığı, tamamen tüketici kimliğinin öne çıktığı günümüzde bu alanla ilgili yeni problemler ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda yeni nesil Türklerin gerek kımız ve boza gibi kültürel değerlerine sahip çıkması gerekse, faaliyetlerini helal dairesi içerisinde, haram olan sahaya tecavüz etmeksizin sürdürmesi için bu kavramlara değinmek yerinde olacaktır.

Kavramsal Çerçeve

"Helal ve Haram" Kavramları

Helal ve haram dinimizin en önemli unsurlarından ikisidir. Helal yapılması caiz ve mubah olanları, izin verilenleri ifade ederken, haram ise yasak kılınanları, uzak durulması ve sakınılması gerekenleri bildirmektedir (Riaz, 2007; Torlak, 2012; Boran, 2016). Bir başka ifadeyle Helal, Arapça kökenli bir kelime olup IFANCA (Islamic Food and Nutrition Council of America-Amerika İslami Gıda ve Beslenme Konseyi) tarafından "meşru olmayan ve yasaklanmış" manasına gelen "haram"ın karşıtı, "meşru ve izin verilen", olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu (TDK) ise helal kelimesini, "dinin kurallarına aykırı olmayan, dinî bakımdan yasaklanmamış olan, haram karşıtı" şeklinde tanımlanmaktadır (Batu, 2012; Kurdoğlu ve Çiçek, 2013; Akpınar ve ark., 2014; Çukadar, 2015). İslam dini açısından bir şeyin helal sayılması şu 3 durumda geçerlidir (Özkan, 2011: 5; Kurdoğlu ve Çiçek, 2013):

a) Kur'an ve sünnette bir şeyin helal kılındığının açıkça bildirilmesi durumunda o şey helal sayılır. Örneğin, ehl-i kitabın kestiği hayvanları ve pişirdikleri yemekleri, denizden avlanan hayvanları yemenin helal olduğu Kur'an-ı Kerim'de bildirilmektedir.

b) Kur'an ve sünnette çok defa bir şeyin yapılmasında herhangi bir sakıncanın bulunmadığı bildirilir. Bu şeyler de helaldir.

c) Yine Kur'an ve sünnette haram olan şeyler açıkça belirtilmektedir. Bunların dışında kalan şeyler de helaldir.

Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynağımız olan Sünnette de ayetlerde açıkça belirtilmeyen bazı helal ve haramlar bildirilmiş, helal ve haramın ilkeleri tespit edilmiştir (Boran, 2016). Peygamber Efendimiz (s.a.v.) helali ifade ederken çoğunlukla onun haramın karşıtı olduğuna vurgu yapmıştır. "Helal Allah'ın kitabında helal kıldığı şeylerdir, haramda Allah'ın kitabında haram kıldığı şeylerdir" (Tirmizi) hadisinde de bu durum görülmektedir. Cürcani ise helal kelimesini, "işlenilmesi halinde ceza verilmeyen ve Şari(yaratıcı)'nin yapılmasını serbest bıraktığı şey" olarak tarif etmiştir (Boran, 2016).

Haram kavramı ise, sözlükte mastar olarak "yasak, yasak nesne, Allah'ın yasakladığı şey", manalarına gelmektedir. Helalin zıddıdır. Mükelleften kesin ve bağlayıcı bir tarzda terki istenilen fiillere haram denir (Boran, 2016). İslam hukukçularının tamamı, sarhoşluk verici içeceklerin haram yani yasak olduğu konusunda hem fikirdirler. Zira İslam hukukunun asli kaynağı olan Kuran-ı Kerim'de konuyla

ilgili ayetler vardır. Örneğin maide suresinin 90'ıncı ayetinde "…(Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler… ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçınız ki kurtuluşa eresiniz" hükmü açık bir şekilde içkinin yasak olduğunu belirtmektedir. Keza Hz. Peygamber'in de içkinin yasak olduğuna ilişkin hadisleri mevcut (Halebi, 1983:402; Yıldırım, 2001:33; Kılıç, 2014:206) olup, inançlı her bireyin yaşamını hakkaniyetiyle sürdürebilmesi için dikkat etmesi gereken kriterlerin başında gelmektedir. Öyle ki besin tüketim örüntüsünü etkileyen etmenlerin başında gelen dini inanç sistemi her bireyi ve toplumu etkilediği gibi tarih boyunca göçebe bir kültüre sahip olan Türk toplumunu da etkileyerek yeme - içme alışkanlıklarında değişime neden olmuştur. Bu değişimden etkilenen besin gruplarından bazıları da Türk mutfak kültürünün vazgeçilmez unsurlarının başında gelen mili içecekleri "Kımız ve Boza"dır. Tarihin her devrinde el işlemeciliği ile üretilmiş birçok sağlık probleminin çözümünde aktif rol üstlenmiş ve kutlama törenlerin başlıca ikramları olarak kabul görmüşlerdir. Bilimsel verilerin ışığında geleneksel tıptan modern tıp uygulamalarına kadar uzanan bir sürece sahip olan bu milli içeceklerin tarihsel kronolojisine değinilmesi yerinde olacaktır. Bu bağlamda;

Türklerin Milli İçecekleri "Kımız ve Boza"

Geçmişi oldukça eskiye dayanan bir Türk içkisi olan kımız, taze kısrak sütü ve bu sütün üçte biri oranında önceden hazırlanmış mayalık kımızın at derisinden hazırlanan torbalara doldurulup, torba ağzından bir sopa ile sıkı sık dövülerek ılık bir yerde 12 veya 24 bekletilmesiyle fermente olan bir süt ürünüdür (Berlin, 1962; Yaygın, 1991, Ögel, 2000: 173; Türkmen vd., 2012). Ak ve kara kımız olarak iki çeşidi vardır. İlk elde edilen ak kımız birkaç ay bekletilince kara kımız şeklini almaktadır. Öyle ki, kımız dünyada hayvan sütünden yapılan tek alkollü içecek olarak da bilinmektedir.

Kımızın kelime anlamı, kısrak sütünden yapılan milli bir içki ola-rak tarif edilmekle birlikte Uygurlar tarafından Kitanlara geçmiş ve onların da tükettiği bir besin maddesi olarak kullanıla gelmiştir. Ayrıca "Kımız" sözcüğü, Türk dilinin yer aldığı Ural-Altay Dil grubu içerisinde birçok topluluk tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Kazak dilinde bile bu terim Qımız (is) şeklinde bilinmekte olup, çok sevilen bir içecek, besin maddesi ve aş törenlerinin vazgeçilmez temel bir unsuru olarak yer edinmiştir (Clark, 1985; İzgi, 1989; Ercilasun,1990; 251-252; Kenceahmetoğlu 2001; Üstün, 2009). Bu nedenle, At ve kımız kavramının Türk boylarının kültürel ve sosyal yaşamlarındaki yerinin vazgeçilmez olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Arkeolojik çalışmalardan elde edilen bulgulara göre "Kımızın" tarihsel geçmişi hakkında pek çok kayıta rastlamak mümkün olmakla birlikte insanoğlunu antik çağlardan günümüze değin at sütünden kımız ürettiği görülmektedir. Kımızın yapılışı hakkındaki ilk bilgiler, M.Ö. 5. yy. da yaşamış olan Yunanlı tarihçi Heredot tarafından verilmektedir. Bir diğer gezgin Homer ise, Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan İskitleri, kısrak sütü sağan insanlar olarak ifade etmiş ve bu topluluğun kısrak sütünü geleneksel bir içki olarak tükettiklerini bildirmiştir. Yine kaynaklarda Cengiz Han'ın ordularında askerlerin sağlık ve dinçlik için kımız tükettiği beyan edilmektedir (Bourlioux 2007: 9-14). İtalyan gezgin Marco Polo (1254-1324) doğu'ya yaptığı seyahatin-de Tatarlar'ın sosyal yaşamlarında kısrak sütü tükettiklerinden ve yine bu sütten kımız diye ifade edilen bir içecek hazırladıklarından bahsetmektedir (Braddy 1960: 79-80; Latham 1958: 99-118). Bir başka kaynakta ise, Anadolu Selçuklu hükümdarı İzeddin Keykavus'un Mengücek Sul-tanı Behram Şah'ın kızının 614 yılında evlenmesini Tevârih-i Al-i Selçuk anlatırken kımız içildiğinden bahsedilmektedir (Aksüt 1992: 51-52; Üstün, 2009). Kımız hakkında ilk ayrıntılı yazıyı yazan kişi olarak ise, Tatar'ların yaşadığı bölgeye 1253 yılında seyahat eden Fransız "Wilhelm Rubrikas" bilinmektedir (Yılmaz ve Kurdal, 2002).

Fermente bir süt ürünü olan kımız, besleyicilik değeri (probiyotik microbiota içermesi) ve ekonomik oluşu yönünden, yoğurt ve kefirden sonraki sırayı almaktadır. Kumys, Milchwein ya da süt şarabı da denilen bu süt ürünü, şeker fermentasyonu sonucu oluşan ve ortalama % 2 alkol içeren, albümin ve kazein parçalanmasının da görüldüğü, beyazımsı, çalkalanınca köpüren, kokusu ve tadı yayık altı ya da ekşimsi peynir suyuna benzeyen bir süt içkisidir. Bu nedenle Türkler çok eski tarihlerden itibaren kımızın enerji verici, neşelendirici ve bazı hastalıkları iyileştirici etkisinden defalarca faydalanmışlardır. Kımızın içerdiği laktik asit, etil alkol ve karbondioksit sayesinde dolaşım, boşaltım ve sindirimi uyarıcı ve hazmı kolaylaştırıcı etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca damar sertliğine engel olan lisin, tirozin, triptofan ve glutamik asit gibi aminoasitlerce zengin olması ve bunları da uygun miktar ve oranlarda bulundurması nedeniyle bu hastalığın tedavisinde ilaç gibi de

kullanılabilmektedir (Yangılar vd., 2013). Farklı ülke literatürlerinde de bu içkinin Türkler tarafından "Tanrılar içkisi" olarak kabul edildiği ve Tanrılara sunulduğu da belirtilmekte (Yaygın, 1992; Kosikowski and Mistry, 1997; Üstün ve Gökçe, 2001; Yangılar vd., 2013) dini ritüel ve törenlerde de sık sık kullanılmaktadır (www.academia.edu; Ünal ve Akça, 2013).

Bir diğer milli içecek olan boza ise; Farsça'da darı anlamına gelen "buze" kelimesinden alınmıştır. Tarihi 9000 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Geleneksel en eski Türk içeceklerinden birisi olmakla birlikte ilk olarak Orta Asya'da üretilmiştir (Şimşek, 2012; Boran, 2016). Firavunlar zamanından beri bilinen ve genellikle darıdan yapılan boza, başka ülkelerde yapıldığı yerin başlıca ürününe göre mısır, arpa, çavdar, yulaf, buğday, arnavutdarısı, gernik gibi tahılların unu, bazen de pirinç ve ekmek, nadir olarak da kenevir unu ve karamuk mayalandırılarak yapılabilmektedir. Bozanın hammaddesi olarak kullanılan tam taneli tahıllar, fenolik maddeler (ferulik, p-kumarik, kafeik, ve sinapik asit) açısından zengin birer kaynaktırlar (Berktaş, 2011).

Boza, TSE (2002) tarafından "yabancı maddelerinden temizlenmiş darı, pirinç, buğday, bulgur, mısır vb. hububatın kırma veya unlarından biri veya birkaçının, içme suyu katılarak pişirilmesi ve beyaz şeker ilave edilerek tekniğine uygun olarak alkol ve laktik asit fermantasyonlarına tabi tutulması ile hazırlanan bir mamuldür" şeklinde tanımlanmaktadır. Boza karbonhidrat, laktik asit, yağ, protein, diyet lifi ve vitamin içeriğine bağlı olarak besleyici bir gıdadır (Arıcı ve Dağlıoğlu, 2002; Berktaş, 2011). Ayrıca, yüksek besin ve enerji içeriğine sahip olmasının yanı sıra içeriğindeki karbondioksitten kaynaklanan sindirim sistemi üzerine rahatlatıcı etkisi nedeniyle de tüketilmektedir (Güven ve Benlikaya, 2005; Berktaş, 2011).

Metodoloji

Araştırma kapsamında ikincil verilerden yararlanılmıştır. Bu bağlamda helal gıda ve Türklerin yiyecek içecek kültürlerini konu alan toplantı, sempozyum ve kongrelerdeki çalışmalar takip edilmiş, hazırlanan kitap ve makaleler irdelenmiştir. İncelemelere binaen konumuzla ilgili kavramlar ele alınmış, İslamiyet öncesi ve sonrası Türklerin yeme-içme kültürleri çerçevesinde milli içecekleri olan kımız ve boza hakkında bilgiler edinilerek paylaşılmıştır. Bu bilgiler ışığında helal ve haram dairesinde milli içeceklerin İslam dinindeki yeri, ölçütleri ve hikmeti üzerinde durulmuştur. Böylece yeni nesillerin bir taraftan ata mirası değerlere sahip çıkması yönünde bilinçlendirilme sağlanırken, diğer taraftan inanç sistemleri ekseninde içecek tüketiminde yol gösterici olunmaya çalışılmıştır.

Türklerde Yeme-İçme Alışkanlıkları

Türklerde İslamiyet Öncesi Yeme İçme Alışkanlıkları

Toplumların beslenme kültüründe yaşadığı çevrenin çok önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bir toplumun sahip olduğu kültürel değerler, toplumların yaşam biçimlerinde ne kadar etkiliyse yeme içme alışkanlıklarında da bir o kadar etkilidir (Tezcan, 2008; Şar, 2013;). Dolayısıyla bir toplumun yeme içme alışkanlıkları, yaşadığı yörenin coğrafik, tarımsal, sosyo-kültürel, etnografik, ekonomik ve eğitimsel özelliklerinin yanı sıra başka toplumlarla olan etkileşiminden de kaynaklanmaktadır (Baysal ve Yücecan, 1982; Baysal, 2001; Kızıldemir vd., 2014). Türk Milleti, hem köklü bir Tarihe hem de zengin bir kültürel yapıya sahiptir. Gelişen tarihsel süreç içerisinde Türklerin yaşam şekilleri, yaşadıkları coğrafya ve etkileşim halinde oldukları medeniyetler, yeme-içme alışkanlıklarını ve yemek kültürlerini etkilemiştir (Kızıldemir vd., 2014). Coğrafyasal etmenlere bağlı olarak yetiştirilen hayvanlar, ekip dikilen bitkisel gıdalar Türklerin yeme içme ile ilgili uygulamalarına yön vermiş at ve koyun etinin, içecek olarak da kımızın tüketimini ön plana çıkarmıştır. Bunun yanı sıra üzüm gibi bitkisel ürünlerden çeşitli içkiler ve hububat türlerinden de boza gibi içecekler üretmişlerdir (Kılıç ve Albayrak, 2012). Bir birinden farklı birçok yiyecek ve içeceği bünyesinde barındıran Türk mutfak kültürünün zenginliğinden söz etmek mümkün olmakla birlikte iklimsel ve dinsel şartlara göre şekillendiğini ifade etmekte yerinde olacaktır. Zira Türklerin İslamiyet öncesi yemek kültürlerinde yaşamak için yemek düsturu geçerli iken, İslamiyet'i kabul etmeleri ve Anadolu'ya gelmeleri ile birlikte yeme-içme kültürlerinde değişimlerin yaşandığı görülmektedir.

Türk Mutfak Kültüründe İslamiyet'in Etkisi ve Helal Gıda Anlayışı

Toplumların yaşadıkları coğrafyanın sunduğu geçim kaynaklarının yanı sıra inanç sistemlerinin farklılığı, yiyecek ve içecek kurallarının farklılığını da beraberinde getirmiştir. Müminler, yeryüzünün neresinde veya hangi bölgesinde yaşarlarsa yaşasınlar, yaşamış olduğu ülkenin yönetim şekli ne olursa olsun Allah'ın kurallarına uymak zorunda olduklarını ve yiyip içtikleri şeylerin temizliğini önemsemeleri gerektiğini idrak etmişlerdir. Böylece toplumlar yaşamlarını dinsel itikatlara uygun bir şekilde sürdürme çabası içerisine girmişler ve tercih ettikleri dine uygun helal gıda tüketimine yönelmişlerdir. Dinsel öğretileri düstur edinen toplumlardan bir tanesi de Türklerdir. Türkler, Yüce Kitap Kuran-ı Kerim'in yol göstericiliği ve ilim ehli âlimlerin bilgilendirmesi ile inançlarının gereği emir ve yasakları titizlikle incelemişlerdir. Edindikleri bilgiler ışığında, bir müminin takvası üzere yeme-içme alışkanlıklarına özen göstermesi gerektiğini benimsemiş, kendisini sıkıntıya düşürecek birçok yiyecek ve içeceğin tüketimini terk etmişlerdir. Çünkü Müslümanlar tarafından tüketilen ürünler helal ürün olarak adlandırılmaktadır ve helal lokma, bir Müslümanın hayat standardının olmazsa olmazıdır. Müslüman bir toplum haram lokmadan yüce yaratıcıya (ALLAH) sığınır. Öyle ki, maddi ve manevi hayatın sağlıklı bir şekilde devam edebileceğinin en önemli güvencesi olarak, bilinçli ve helal dairesinde yiyip içmenin gerekliliğine inanmaktadır. Özellikle, dini duyarlığı hassas olan Müslümanlar, çoğunlukta yaşadığı ülkelerde hatta azınlıkta olduğu bir ülkede bile yediği içtiği her bir gıdanın kaynağını, üretim yöntemini, hangi bileşenler ve katkı maddelerinden oluştuğunu mutlaka bilmek ister. Helal gıda ile beslenmek, dindar bir yaşayışın olmazsa olmaz şartıdır (Okur, 2009; Yıldırım, 2011; Batu, 2012; Karaman, 2012; Torlak, 2012; Kurdoğlu ve Çiçek, 2013).

10. yy dan sonra İslamiyet'i benimseyen ve kabul eden Türkler, İslamiyet öncesi yiyecek olarak en çok at etini, içecek olarak ise kımızı tüketirken bu anlayıştan vazgeçmişlerdir. Türklerin en çok bilinen ve sevilen besinlerinden at eti zaman içerisinde yerini koyun, keçi vb. etine, kımız ise şerbet, hoşaf, ayran ve meyve sularına bırakmıştır. Çünkü, İslam dini at etinin haram olduğunu, keçi, koyun, deve vb. hayvanlar ile evcil güvercin, tavuk, hindi, kaz ve ördek gibi kümes hayvanlarının yenilmesinin ise helal olduğunu beyan etmiştir. Normal şartlarda kesimi yapılan ya da avlanan hayvanların yenilmesi de helal olup, domuz eti, kan, Allah'tan başkasına kesilen, kendiliğinden ölen, boğazı sıkılarak ya da taşla vurularak öldürülen, yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanmış ve dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar da haram kılınmıştır (Riaz ve Chaudry, 2004; Kılıç, 2011; Batu, 2012; Ünal ve Akça, 2013; Kurdoğlu ve Çiçek, 2013; Hamdan vd., 2013). Sarhoş edici ve uyuşturucu özelliği bulunan maddelerin zararlarının faydalarından çok olması nedeniyle yenilip içilmesi de yine İslâm'ın yasakları arasında yer almaktadır. Din âlimleri alkolün esası olan etil alkolün aklı yoksun edici etkisini incelemiş, ister az olsun ister çok, sarhoşluk veren bütün alkollü içeceklerin haramlığı hususunda ittifak ettiklerini belirtmişlerdir. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.s) "Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır" buyurmuşlardır (s. 53). Bazı yiyecek ve içeceklerde % 0,5 ölçüsünde, bazen daha fazla, doğal olarak kendiliğinden bulunan alkol olabilmektedir. Bazı meyveler ve ekmek hamuru da böyledir. Bunun bir mahzur teşkil etmediği ve haram sayılamayacağı hususunda da ilim ehli ittifak etmiştir (Gazali; Okur, 2009; Karaman, 2012; Boran, 2014). Böylece Müslüman Türkler dinin yasakladığı kültürel değerlerden (at eti, at sütü/kımız vb. gıdalar), uzaklaşırken serbest kıldığı yiyecek ve içecekleri (koyun, keçi sığır eti, boza, kefir, ekmek vb.) tercih etmeye başlamıştır.

Sonuç Ve Öneriler

Hayatın her alanında olduğu gibi, en temel fizyolojik ihtiyaçların karşılandığı gıda alanında da helal-haram sınırlarına riayet edebilmek, dindar bir tavır alışın olmazsa olmaz şartları içerisinde yer almaktadır. Nitekim peygamberlere yönelik hitapta önce helal gıda ile beslenilmesi, akabinde Salih amel işlenmesi emredilmiştir. Yani akılla kavranabilen gerekçelerin ve hikmetlerin ötesinde, bütün ilâhî buyruk ve yasakların Allah'ın iradesine samimiyetle teslim olanları diğerlerinden ayırt eden bir sınav oluşturma hikmet ve amacında birleşildiği unutulmamalıdır. Bunun yanında Hz. Peygamber'in helal lokmaya teşvik etmesi, helal ile beslenmeyenin dua ve ibadetinin kabul edilmeyeceğini ifade etmesi de konunun dikkatle incelenmesini gerekli kılmaktadır (Okur, 2009; Müslim: Karaman, 2012). Bu nedenle insanlar inançlarının gereği bazı kültürel değerlerini terk etmek veya alternatif değerleri yeniden nakşetmek zorundadır. Öyle ki, gerek yiyecek gerekse içecek tüketimi ihtiyaçlarında benimsedikleri dinin öğretilerine uygun olarak yasakları terk etmeli helal kılınan ürünlere yönelimi ise bir bilgelik olarak görebilmelidirler. Bu değerler kımız gibi içerisinde alkol ihtiva eden milli içecekler olsa dahi, ya

uzak durmalı ya da at sütü yerine inek sütünden yapılan kımız, boza, kefir gibi besleyici, bir çok hastalığa karşı iyileştirici etkinliği olan diğer milli içeceklere yönel inmelidir. Zira, Helal Gıda konusu, gerek dünyada gerekse ülkemizde önemini her geçen gün daha ciddi bir şekilde hissettirmekte, geçmişle kıyaslandığında helal gıda tüketimine yönelik uygulamalar her geçen gün artan bir talep oluşturmaktadır. Çünkü dünya nüfusunun üçte ikisini ilgilendirmekte olup, bunların da büyük bir kısmının ne yiyip içtiklerini bilmek istemeleri helal ürün tüketimini hızlandırmaktadır. Bu veriler dikkate alındığında helal ürün pazarlama potansiyelinin ve helal ürün pazarının gelecek ticaret hacminde önemli bir yer tutacağı aşikârdır.

Kısacası, helal gıda veya helal ürün sadece dini bir olgu olmaktan çıkmış, iş ve ticaret dünyasında var olmanın kalite güvencesi ve bir yaşam tarzı halini almıştır. Bu nedenle üretilen ürünler helal gıda konseptinde paketlenmeli ve pazarlanmalı yeni nesil Türkler de milli değerlerine özen göstererek helal gıda dairesinde sahip çıkabilmelidir.

Kaynakça

Akpınar, Ş., Deveci, F., Vural, R., Bayhan, K., Gür, F., ve Oral, P., 2014. Ordu'da Gıda Güvenliği, Ordu Tarım İl Müdürlüğü, Gıda Dergisi, Sayı: 22. s. 18.

Aksüt, A. K. (1992). *Erzincan,* Kaynak Yayınları, (2. Basım), İstanbul.

Arıcı, M. ve Dağlıoğlu, O., (2002). Boza: a lactic asid fermented cereal beverage as a traditional Turkish food, *Food Reviews International*, 18, 39-48.

Batu, A. (2012), Helal (Mahsursuz) Gıda Belgelendirmesindeki Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Teknolojik Araştırmalar.com, e-ISSN: 1306-7648

Baysal, A. (2001), *Türk ve Çin Mutfağının Karşılaştırılması, İçinde; Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar 2000, Ankara:* Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.

Baysal, A. ve Yücecan, S. (1982), *Geleneksel Türk Yemekleri ve Beslenme,* Geleneksel Türk Mutfağı Sempozyumu, Konya Turizm Derneği Yayınları

Berktaş, İ. (2011), Bozanın Farklı Hammadeler Kullanılarak Üretilmesinin Fenolik İçeriğine ve Kalitesine Etkisi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı Gıda Mühendisliği Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Berlin, P.J. (1962). *Kumiss*. In Bulletin 4, International Dairy Federation pp.4-16. Brussels, Belgium.

Boran, M. (2016), Hanefi Mezhebinde Yiyecek ve İçeceklerde Helallik ve Haramlık Ölçüleri, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Çanakkale

Bourlıoux, P. (2007), Histoire des laits fermantés, *Cahiers de Nutrition et de Diététique,* April 2007, Volume 42, Supplement 2, , 9-14.

Braddy, H.(1960), Wild Mare's Milk, *American Speech*, Feb.1960V, ol 35, No 1, 79-80.

Clark, M. J. (1985). Kazaklar Hürriyete Nasıl Göç Etti?, *Türk Dünyası Araştırmaları*, No: 39, İstanbul.

Çukadar, M. (2015), Kahramanmaraş İli Kent Merkezinde Helal Gıda Konusunda Tüketici Davranışları, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş

Ercilasun, A. B., (1990). *Örnekleriyle Bugünkü Türk Alfabeleri,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

Güler, S. (2010), Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:26, Sayfa:23-30*

Güven, K. ve Benlikaya, N., (2005). Acid Ph produced by lactic acid bacteria prevent the growth of *Bacillus Cereus* in boza, a traditional fermented Turkish beverage, *Journal of Food Safety*, 25, 98 – 108.

Halebî, İ. (1983), *Mevkufat (Mülteka'l-Ebhur)*, (sdl. Ahmed Davudoğlu), Sağlam Kitabevi, İstanbul

İzgi, Ö. (1989). Turfan Uygurları Kültürü Hakkında Bazı Düşünceler, 4-7 Eylül 1989 *Uluslar arası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara

Karaman, H. (2012). Helal Gıda (1-2). http://www.gidahareketi.org/Helal-Gida-(1-2)-585-yazisi.aspx

Kaya, R. (2000). *Kur'ân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Helal ve Haram Gıdalar*, Kaya Matbaası, İstanbul

Kenceahmetoğlu, S. (2001), Kazakların Gelenek Görenekleri ile inanç Pratikleri (Ata Mirasın-Gerçek Hazinen), (çev Nesrin Köse), Ankara

Kılıç, S. ve Albayrak, A. (2012), İslamiyetten Önce Türklerde Yiyecek ve İçecekler, ***Turkish Studies*** - *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/2 Spring 2012, Paper:707-716

Kılıç, S, (2011). İlahi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler, Ankara,

Kızıldemir, Ö., Özrtürk, E. Ve Sarıışık, M. (2014), Türk Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişiminde Yaşanan Değişmeler, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt:14, Sayı:3, Sayfa:1991-210

Kosikowski, F.V. and Mistry, V.V. (1997). *Cheese and fermented milk foods.* Vol. 1,3rd edition, pp. 10(27), 65-67. In: F.V. Kosikowski, L.L.C., Westport.

Kurtoğlu, R. Ve Çiçek, B. (2013), Tüketicilerin Helal Ürünler Hakkındaki Algılama, Tutum ve Beklentilerini Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(3), Sayfa:181-205

Okur, K. H., (2009) "İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler", *VI. İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Fıkhı Açısından Helal Gıda Sempozyumu*, Emin Yayınları, Bursa

Ögel, B. (2000), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt IV, Ankara: TTK Yayınları.

Özkan, H. (2011), Hanefi Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale

Riaz, N. M. (2007). "Halal Production fort he Cereal Industry and the Halal Certification Process." *Cereal Foods World*, 52(4), 192-195.

Riaz, M.N. and Chaudry, M.M. (2004). Halal Food Production. CRC Press LLC, 2000 N.W. Corporate Blvd., Boca Raton, Florida 33431. USA.

Şar, S. (2013), Tarihi Süreç İçerisinde Türk Mutfak Kültürüne Kısa Bir Bakış, *Lokman Hekim Journal 2013; Supplement VIII. Lokman Hekim Days* 22 - 25 May 2013 Ninth Session: Poster Session.

Şimşek, H. (2012), A'dan Z'ye Hayvansal Kaynaklı Gıda Katkı Maddeleri, Lemi Yayıncılık (2. Baskı), İstanbul

Talas, M. (2005), Tarihi Süreçte Türk Beslenme Kültürü ve Mehmet Eröz'e Göre Türk Yemekleri, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 18, s.273-283, Konya.

Tekle, Ş., Sağdıç, O., Nursaçan, Ş., Yetim, H., Erdem, M., (2013). Ülkemizde ve Dünyada Helal Gıda Hususunda Karşılaşılan Problemler, European Journal of Science and Technology, Vol. 1, No. 1. s. 1-6.

Tezcan, M. (2008), Türklerde Yeme İçme Alışkanlıkları ve Buna İlişkin Davranış Kalıpları, http://www.turkish-cuisine.org/article_details.php?p_id=22&Pages=Articles (30.04.2014'te Erişildi).

Torlak, Ö. (2012), "İslam Ülkeleri Arasında Helal Ürün Pazarlama Potansiyeli, Problemleri ve Çözüm Önerileri", *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi,* Cilt:4, Sayı:2, Sayfa:1-10

Türk Dil Kurumu (22.03.2012), "Helal", http://tdkterim.gov.tr/bts/

TS 9778, (2002). Boza, Türk Standartları Enstitüsü, Ankara.

Türkmen, N., Şenel, E. ve Atamer, M. (2012), Geleneksel Bir Süt Ürünü: Kımız". *Türkiye 11. Gıda Kongresi,* 10-12 Ekim 2012, Hatay.

Ünal, İ. ve Akça, R. (2013), Türk Mutfak Kültüründe İslam Etkisi, www.academia.edu/24734126/**TÜRK_MUTFAK_KÜLTÜRÜNDE_İSLAMIN_ETKİSİ**

Üstün, Ç. (2009), http://dictionary.reference.com/browse/kumiss (Son Erişim: 26.12.2016)

Üstün, Ö. ve Gökçe, R. (2001). Yurtdışında üretilen fermente süt içecekleri. *Gıda Mühendisliği Dergisi*, 5(10), 24-29.

Yangılar, F., Oğuzhan, P. Ve Çelik, P. (2013), Eşsiz Bir İçeceğimiz: Kımız, *EÜFBED Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt-Sayı:6-1, Sayfa:123-134

Yaygın, H. (1992). *Kımız ve Özellikleri.* Yeni matbaa. 69 s. Antalya,

Yaygın, H. (1991). Kımızın Nitelikleri ve Sağlıkla İlgili Özellikleri, *Gıda*, 16(2), 111-115.

Yıldırım, B. (2011). Helal Gıda. http://www.gidagundemi.com/helal-gida-makale,17.html

Yılmaz, L. Ve Kurdal, E. (2002), Eskimeyen Bir Süt İçkisi: Kımız, *Gıda ve Yem Bitkileri Teknolojisi Dergisi*, Sayı:1, Sayfa:43-47

MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA İNGİLİZLERİN SİNOP'TAKİ SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLERİ

Okt. Dr. İsmail EFE

Kırıkkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,

efe5772@gmail.com

Özet

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalamasından sonra,Samsun'u merkez olarak kullanan İngiliz gemileri Karadeniz limanlarındakontrolebaşladı.Sık sık Sinop'a da uğrayan İngilizler, yerli Rumlardan bilgi toplamaya, güya mütareke hükümlerinin uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmeye başladılar.İngilizler faaliyetlerinden rahatsız oldukları eski Samsun mebusu Osman Bey'i Samsun'da tutuklayıp Malta'ya sürgün etmke üzere İstanbul'a sevk ettikleri sırada, 4 Ağustos 1919'da Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey ve Sinop'un diğer ileri gelenleri tarafından ellerinden kurtarılmasını hazmedemediler, Sinop üzerindeki baskılarını artırdılar. İngilizlerin Samsun'daki mümessili Solter ve maiyeti iki Amerikan harp gemisi ile 7 Eylül 1919'da Sinop'a geldiler ve Sinop Hükümet Binası'na İngiliz bayrağı çektiler. Bunu duyan Sinop halkı guruplar halinde hükümet konağının önünde toplanınca korkuya kapılan Solter, İngiliz bayrağını içeriye almak zorunda kaldı. Yaşananlardan rahatsızlık duyan İstanbul Hükümetinin, Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey'i görevden alma ve bölgeye hakim olma girişimleri üzerine duruma Müdahale eden Temsil Heyeti, Sinop ve havalisinde kontrolü ele aldı. Bundan sonraki dönemde Sinop Milli Mücadele hareketinin tam kontrolüne girmiş ve mücadeleyi destekleyen önemli merkezlerden biri olmuştur.İngilizler, 1920 yılı ortalarından itibaren Sinop havalisindeki politikalarını tamamen gayrimüslimler üzerinden yürütmeye başladılar.Bir taraftan askeri faaliyetler ile bölgeye hakim olma mücadelesi veren İngilizler, bir taraftan da Anadolu'da yürütülen Milli Mücadele direnişini akim bırakmak için siyasi ayak oyunlarına başvurdular.Ancak, önce Sakarya sonrada Büyük Taarruz zaferiyle büyün planları yerle yeksan oldu.

Anahtar Sözcükler: İngilizler, Sinop, Milli Mücadele, Osman Bey, Mazhar Tevfik Bey

THE POLITICAL AND MILITARY ACTIVITIES OF SYNOP BY THE ENGLISH ON THE INSIGHT AND THE NATIONAL FIGHT AGAINST

Abstract

After the signing of the Mondros Armistice on October 30, 1918, the British ships that used Samsun as the center started to check in the Black Sea ports. The English, who often come to Sinop, began to collect information from the native Greeks, supposedly checking whether the provisions of the armistice had been implemented. When the British arrested Osman Bey, the former Samsun deputy, who was disturbed by his activities, and sent him to Istanbul to exile him to Malta, on 4 August 1919 Mutasarrif Mazhar Tevfik Bey and Sinop were not rescued from their hands by other elders, They increased the pressure on them. The British came to Sinop on 7 September 1919 with the Solter from Samsun and his two American war ships, and they took the English flag to the Sinop government building. When the Sinop people heard this, the group collapsed in front of the government in the face, and the Solter had to take the British flag inside. The Istanbul Government, who was disturbed by the livelihoods, took the control of Sinop and his air representatives, who intervened on the initiative of Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey to take office and to dominate the region. In the following period, Sinop entered full control of the National Struggle movement and became one of the important centers supporting the struggle. From the mid-1920s, the British began to carry out their policies in the Sinop airline completely through non-Muslims. The British, who struggle to dominate the region with military activities from one side, have resorted to political footsteps to leave the struggle against the National Struggle in Anatolia. But first, Sakarya became the place to grow plans with the victory of the Great Offensive.

Key Words: British, Sinop, National Struggle, Osman Bey, Mazhar Tevfik Bey

Giriş

Sinop, sahip olduğu doğal limanı ve Karadeniz'in güneyinde merkezi bir yerde bulunması, Anadolu'nun iç bölgelerinden ticari emtianın ihracı ve ithali için ideal bir giriş-çıkış yeri olması hasebiyle, bölgede ticari hedefleri olan ülkelerin daima ilgisini çekmiştir. İngiltere'nin 1838 Ticaret Sözleşmesi ve 1839 Tanzimat Fermanı sonrası hem İngiltere'nin genel menfaatlerini hem de İngiliz vatandaşlarının ticari menfaatlerini temin etmek için Sinop ve havalisine dair önemli çalışmalar yaptığı bilinmektedir. İngilizlerin Sinop'a ilk ciddi faaliyetleri, 1841'de Samsun İngiliz Konsolos Yardımcısı R. W. Stevens tarafından başlatılmış ve bu tarihten sonra artarak devam etmiştir (Çağlayan, 2015, s.50-58).

I. Dünya Savaşı yıllarında İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni paylaşmak amacıyla yaptıkları gizli paylaşım anlaşmalarından 4 Mart 1915 tarihinde yapılan "İstanbul Anlaşması" ile Ruslar, Karadeniz sahili ve İstanbul üzerindeki isteklerini müttefiklerine kabul ettirdiler (Doğanay, 2001, s.19-20; Özçelik, 1992, s.22). Ancak, 1917'de Bolşevik İhtilalı çıkınca Rusya savaştan çekilmek zorunda kaldı ve onun payına düşen bölgeleri de İngiltere ve Fransa sahiplendi (Öztoprak, 1989, s.2; Aydemir, 1969, s.321).

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi ile I. Dünya Savaşı'nı kaybettiğini kabul etti. Mondros Mütarekesi'nin Sinop'u ilgilendiren maddeleri, Karadeniz ve Boğazlarla ilgili olan 1., 3. ve 7. Maddeleridir (Bayur, 1991, s.740-746; Akarslan, 1990, s.8-11). İngilizler, Mondros Mütarekesi'nden sonra, Karadeniz bölgesine hâkim olabilmek için Ermeni ve Pontus konuları ile de yakından ilgilenmeye başladılar. Karadeniz limanlarında karaya çıkan İngiliz subayları, Ermeni ve Rumlarla ilişki kurmaya başladılar. Bu sırada İngiliz subaylarından Binbaşı Smith Trabzon'a, Yüzbaşı Slayt Kastamonu'ya geldi. Bu subaylar bir taraftan Türk ordusunda bulunan silah kamalarının toplaması işiyle ilgilenirken, bir taraftan da bölgede yaşayan Ermeni ve Rumlarla gizli işleri konuşuyor ve onlara yardım ediyorlardı (Peker, 1955, s.38).

Mütarekenin imzalandığı sıralarda Sinop'ta çok az sayıda Rum nüfus olmasına rağmen, Samsun merkezli ayrılıkçı Rum Müdafaa-i Meşruta Cemiyeti'nin Sinop'ta şube açıp çalışmaya başlaması, kurulması planlanan Rum Pontus Devleti için zemin oluşturma amacına hizmet ediyordu. Sinop ve havalisindeki Rum çeteleri, bölgede yaşayan Türklere baskı, yıldırma ve katliamlar uygulamaya başladı (Sinop Valiliği, 2005). İngilizler, bölgedeki faaliyetlerini Samsun'da bulunan mümessilleri vasıtasıyla yürütüyorlardı. Samsun'u merkez olarak kullanan İngiliz gemileri sık sık Sinop'a da uğruyor, karaya asker çıkararak, yerel hükümet yetkilileri ile görüşüyor, kontrollerde bulunuyor ve yerli Rumlardan bilgi topluyordu (Kayabalı, Aralanoğlu, 1973, s.740).

İngilizlerin girişimlerini sonuçsuz bırakmak isteyen İstanbul Hükümeti, Sinop'taki karışıklıkları önlemek için buraya da iki gemi gönderdi (Bıyıkoğlu, 2000, s.28). İngilizler bölgeye müdahale edebilmek ve hükümete baskı yapabilmek için her türlü yola başvuruyorlardı. İstanbul Hükümeti ise İngilizler ve müttefiklerinin bu tür faaliyetlerine fırsat vermemek için mahalli idarecileri uyarıyordu. 7 Ocak 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden bütün vilayet ve mutasarrıflıklara çekilen şifre telgrafta; Sinop'a giden İngiliz kumandanının mahalli hükümetten memlekette şekavet kalmadığına dair imzalı resmi belge istediğini, kendilerinden bu ve benzeri taleplerde bulunulması halinde münasip dille reddedilmesini tebliğ etti (BOA, DH, ŞFR, D:95, G:59, 4 Rebiyülâhır 1337). 13 Ocak 1919 tarihinde Sinop'ta karaya çıkan İngiliz askerleri, burada mütareke hükümlerinin tam olarak uygulanıp uygulanmadığını kontrol ettiler (BOA, DH, EUM, ADL, D:49, G:46, 10 Rebiyülâhır 1337). İngiliz kontrol subayları kendilerini, bölgedeki sivil idarecilerin başında birer amir gibi görüyorlardı. Mahalli idareciler üzerinde baskı yapma konusunda yetersiz görülen kontrol subayları hemen değiştiriliyordu (Okur, 2000, s.309).

İngilizler, ülkenin diğer bölgelerinde olduğu gibi Sinop'ta da İttihatçı temizliği ve silahsızlanma faaliyetlerine öncelik veriyordu. 1919 Nisan-Mayıs aylarında Sinop'tan toplanan silahlar İstanbul'a sevk olundu (Doğanay, 2001, s.197). İngilizler, Sinop'ta bulunan Preveze Gambotu'nu ve köy bekçileri teşkilatını yakından takip ediyordu. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa mütareke hükümlerinden yararlanarak, milli teşkilata köy bekçilerini silahlandırarak başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın niyeti İngilizler tarafından sezilmiş olduğundan, güya bekçi teşkilatını düzeltmek ve kontrol etmek istermiş gibi davranıyorlardı (Peker, 1955, s.39).

İngiliz Yüksek Komiserliğinin emriyle, İngiliz ordusuna mensup Binbaşı Smith ile Deniz Yüzbaşısı Slayt'tan oluşan bir İngiliz heyeti 6 Temmuz 1919'da muhacir ve mülteci durumunu incelemek amacıyla Sinop'a geldi. Binbaşı Smith, Sinop'ta askeri ve mülki yetkililerle yaptığı görüşmede, Rusya'dan gelmekte olan Rum muhacirlerin Karadeniz Bölgesi'nde iskân edilmelerinin İngiliz Hükümeti'nin politikası olduğunu ima ediyordu. 20. Kolordu Kumandanı Ali FuatPaşa, Sinop'a gelen İngiliz heyetinin amacının, Müdafaa-i Hukuk teşkilatları ve halkın elinde silah bulunup bulunmadığını öğrenmek olduğunu, heyetin 15 gün sonra Trabzon'dan Sinop'a kadar bütün Karadeniz kıyılarını tekrar inceleyeceğini ifade ediyordu (Ural, 2001, s.343).

Pontusçuluk davasına hizmet eden Samsun'daki İngiliz işgal kuvvetleri, Kafkasya ve Karadeniz üzerinden gelen Rumların, Sinop'un da dahil olduğu Karadeniz sahillerine yerleşmelerini teşvik ediyordu. Muhacir görüntüsü altında yerleştirilen Pontusçu Rum çeteleri, Yunan Kızılhaç'ındaki subaylar tarafından yönetiliyordu (Yazıcı, 1989, s.30). İngilizler her ne kadar Pontus taleplerini diplomatik görüşmelerde açıkça kabul etmiyorsa da, Pontusçu Rumlara silah yardımı da dahil her türlü destek ve yardımda bulunuyordu (Aydemir, 1981, s.488). İngiliz Amiral Webb, Rum sorununun Ermeni sorunu kadar önemli olduğunu, Rumlara yurtlarına dönmeleri ve güvenlik içinde yaşamaları için gerekli desteğin verilmesini istiyordu. Yarbay Rawlinson, Binbaşı Smith, Yüzbaşı Sılayt vb. İngiliz subayları Ermeni ve Rumlarla gizli görüşmeler yapıyordu (Peker, 1955, s.38; Jaeschke, 1991, s.47). İngiliz donanması da sık sık limanlara ve kıyılara gelerek, görünürde asayişi sağlamak için gelen İngiliz askerleri, bölgedeki Rumlarla içli dışlı olarak onları cesaretlendiriyordu (Orhan, 1982, s.19).

1919 Temmuz ayı ortalarında Samsun'dan Sinop'a gelen İngiliz komiserlerinden Binbaşı Smith ile Yüzbaşı Sılayt, köy bekçileri teşkilatını kontrol ettiler. Aynı gün Sinoplu Rumlarla da görüşen İngiliz komiserler, hapishanede Rum, Ermeni mahkûm olup olmadığını veya İngiliz emellerine hizmet eden mahkûm varsa bunları araştırıp derhal tahliye ettirmek için Sinop hapishanesini de kontrol ettiler. İngilizlerin bekçi teşkilatını ve hapishaneyi kontrolleri üzerine Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey, 23 Temmuz 1919'da Kastamonu Valiliği'ne durum hakkında bilgi verdi ve ne yapması gerektiğini sordu. Valilik Mazhar Tevfik Bey'e verdiği cevapta: "Hapishanedeki mevkufların ziyaretlerine ve tahliye teşebbüslerine katiyen mahal verilmeyerek, inzibati tedbirler alınmasını emretti." (Peker, 1955, s.40)

Osman Bey Hadisesi (Eski Samsun Mebusu)

Samsun'da bulunan İngiliz Kontrol Subayı Perring, Samsun eski mebusu Osman Bey[1]'in Samsun da, bir takım faaliyetlerde bulunabileceğinden endişe ettiğinden O'nun Samsun'dan uzaklaştırılması için Samsun Mutasarrıfı Hamit Bey nezdinde birkaç defa teşebbüste bulunmuş ancak başarılı olamamıştı. Perring, Hamit Bey'in Bafra'da olduğu bir sırada onun yokluğundan yararlanıp, Samsun Rum Metropolitinin de isteği üzerine, XV. Fırka Kumandanı ve aynı zamanda Mutasarrıf Vekili İsmail Hakkı Bey'e baskı yaparak Osman Bey'i bir İngiliz vapuruna bindirip istanbula göndermek üzere Samsun'dan yolaçıkardı. Durumu öğrenen Hamit Bey, Sinop Mutasarrıfına telgraf çekerek, Osman Bey'in kendisinin haberi olmadan tutuklandığını, vapur Sinop'a geldiğinde Osman Bey'in kurtarılmasını istedi (Okur, 2000, s.309-310).

Samsun'dan hareket eden vapur, 4 Ağustos 1919'da Sinop'a gelince, vapurdan bir fırsatını bulup karaya çıkan Osman Bey, yanında bir polis memuru ile birlikte Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey'in makamına gelir (Erdaha, 1975, s.213-214; Dinamo, 2010, s.225-244). Osman Bey, Mutasarrıfa kendisinin Samsun eski mebusu olduğunu, Samsun Rum Metropolitinin talebi üzerine İngilizler tarafından tevkif edilerek Malta'ya gönderilmekte olduğunu, hamiyet ve milliyet namına kendisini korumasını ister. Duydukları karşısında müteessir olan Mazhar Tevfik Bey, istişarede bulunmak üzere Sinop Belediye Reisi Rasim, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi Akif, Ticaret Odası Reisi Şükrü ve Ahzı Asker Şube Reisi Şevket beyleri makamına çağırır (Peker, 1955, s.50; Uluğ, 4 Eylül 1952, s.3). Tevfik Bey makamına davet ettiği şahıslara; "Osman Bey'i İngilizlere vermemek sizin hamiyet, milliyet ve insanlığınıza bağlı, vatansever bir Türk evladını göz göre aslanın ağzına mı atacağız? Yarın, bunun hepimizin başına gelmeyeceğini kim söyleyebilir?" der. Mazhar Tevfik Bey'in bu konuşmasından sonra odada bulunanlar Osman Bey'i teslim etmemeye karar verdiler. Ancak bunu yaparken İngilizleri

[1]Osman Bey, Amasya ve Samsun'da mutasarrıflık yapmış ve mebuslukta bulunmuş, 1950 yıllarında İş Bankası Meclisi İdare Azası iken vefat etmiştir (Uluğ, (1952). *Vakit Gazetesi,* 3-4 Eylül 1952, s.3).

kızdırmamak için bir hile yoluyla yapmaya karar verirler. Sağlık kurumlarını denetlemek için o sırada tesadüfen Sinop'ta bulunan Kastamonu Sağlık Müdürü Ferruh Niyazi Bey, bunun tek çaresinin doktor raporu olduğunu, Hükümet Tabibi Kenan Bey'den, Osman Bey için bir rapor alarak kendisine getirmelerini, kendisinin de bu raporu onayladıktan sonra hükümete vermelerini ister. Osman Bey, hükümet doktorundan istenilen raporu alıp Ferruh Niyazi Bey'e imzalattıktan sonra Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey'e teslim eder. Raporu alan Mazhar Tevfik Bey, Osman Bey'in seyahatine devam edemeyecek kadar hasta olduğuna, Sinop'ta tedavi edilmek üzere kaldığına, tamamen sıhhati yerine gelince gönderileceğine dair bir yazı vererek, Osman Bey'in refakatindeki polisi Samsun'a geri gönderir.

Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey, durumu derhal şifreli telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya, İstanbul'da Dâhiliye Nezareti'ne ve Kastamonu Valiliği'ne bildirir (Dinamo, 2010, s.225-244; Peker, 1955, s.50; Uluğ, 4 Eylül 1952, s.3). Mazhar Tevfik Bey'in telgrafla durumu bildirdiği Dâhiliye Nazırı Adil Bey, mutasarrıfa; "Bu gibi işlere karışılmaması ve Osman Bey'in derhal yola çıkarılması" talimatını verir. Kastamonu Valiliği de Sinop Mutasarrıflığı'na, Dâhiliye Nazırı'nın talimatına benzer bir cevap vermiştir. Bu sırada durumdan ancak haberdar olmuş olan Samsun Mutasarrıfı Hamit Bey, Mazhar Tevfik Bey'e çektiği telgrafta Osman Bey'in Sinop'ta alıkonularak İstanbul'a gönderilmemesi hakkında: "Vatanseverleri imhaya matuf bir harekettir, benim Samsun'da bulunmamamdan istifade edilerek yapılmıştır, mümkün olan müzaheret ve muaveneti esirgemeyiniz" diyordu (Dikmen, 1956, s.14; Peker, 1955, s.51; Uluğ, 4 Eylül 1952, s.3). Samsun Mutasarrıfı Hamit Bey gibi Mustafa Kemal Paşa'da, Sinop Mutasarrıflığı'nın Osman Bey konusundaki hareketini doğru buluyor ve takdir ediyordu. Osman Bey'in Sinop'ta alıkonulmasından birkaç gün sonra olayı araştırmak üzere Dâhiliye Nezareti müdürlerinden Münir Bey, Samsun İngiliz Mümessilli Yüzbaşı Solter yanlarında bir Ermeni tercümanla Sinop'a gelirler (Erdaha, 1975, 214).

Olayların bundan sonraki gelişimini Tahrirat Baş Kâtibi Hüseyin Hilmi Uluğ şöyle anlatmaktadır: Doğruca hükümet binasına gelen heyet mutasarrıf bulunmadığı için tahrirat müdüriyeti odasına girerek beni çağırdılar ve Osman Bey nerede? Diye sordular. Daha önce Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey'den aldığım direktif üzerine, onlara: bilmiyorum ve tanımıyorum diye cevap verdim. Bunun üzerine Osman Bey hakkında nerelere şifre çekilmiş ise müsveddelerini getirmemi istediler. Şifreler mutasarrıflıktadır, bende yok demem üzerine: İngiliz müthiş kızdı, Mutasarrıfı şimdi çağırtınız diye emir verdi. Mutasarrıfın köylerde teftişte olduğunu ve şimdi hangi köyde bulunduğunu bilmediğimi söyleyince büsbütün kızdı. Bilmam, Bilmam diye taklit yaparak müstehziyane hiddetli hiddetli söylenmeye başladı. Beni odada alıkoyarak Polis Komiseri Mustafa Efendi'yi çağırttı. Onlara da Osman Bey'i biliyor musunuz diye sordu. Onlar da görmedik deyince İngiliz mümessili Solter'in ne hale girdiğini tahmin edersiniz. Bu arada müdüriyet odasından tahrirat kalemine açılan küçük evrak penceresinden kalem arkadaşlarıma usulca Osman Bey'i arıyorlar, haber veriniz diyebildim. Arkadaşlarım derhal koşmuşlar bir şeyden habersiz kahvehanede oturmakta olan Osman Bey'i haberdar etmişler, O da hemen Sinop Hürriyet ve İtilaf Fırkası Başkanı Akif Bey'in evine koşmuş ve oraya gizlenmiş. Biz halen İngilizlerin yanında ayakta bekliyor ve sorgulanıyorduk. Bu sırada mutasarrıflığa bir Ermeni vatandaş geldi, Solter'e Osman Bey'in şimdi kahvehaneden kalkarak Akif Bey'in evine girdiğini ve oraya gözcü bıraktığını haber verdi. Küçük pencereden dinleyen arkadaşlar yine koşmuşlar, Osman Bey'i arka kapıdan çarşafla Akif Bey'in bitişiğindeki bizim eve geçirmişler, İngilizlerin emri ile Ermeni muhbir ve polisler giderek Akif Bey'in evini aramışlarsa da kimseyi bulamamışlar.

İngiliz Yüzbaşısı Solter'in hiddetlenip bağırıp çağırması üzerine heyette bulunan Dâhiliye Nezareti müdürlerinden Münir Bey, Hüseyin Hilmi Uluğ'u yanına alarak dışarı çıkar ve O'na vaziyetin çok fena olduğunu, İngilizlerin orada bulunan herkesi tevkif etmek istediklerini, kendisinin gizlice mutasarrıfla görüştürülmesini ister. Bu konuşmadan sonra Münir Bey, İngilizleri de yanına alıp eski Rus Konsolosluğuna (Şimdiki Doktor Rıza Nur Kütüphanesi'ne) götürür. Heyetin mutasarrıflıktan ayrılmasından sonra Uluğ durumu telefonla Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey'e anlatır ve sonra da mutasarrıfla yaptıkları görüşme hakkında Münir Bey'e bilgi verir. Yapılan görüşmelerde varılan karar gereğince Tevfik Bey, öğleden sonra Mutasarrıflık makamında İngilizleri kabul eder. Mazhar Tevfik Bey kabul sırasında Solter'e: Osman Bey'in hasta olduğuna iade-i afiyetini müteakip sevk edileceğine

dair bir yazı imzalayarak verir.[2] Bunun üzerine İngiliz Yüzbaşı Solter ve yanında bulunanlar gambotla Sinop'tan ayrılarak Samsun'a giderler (Uluğ, 4 Eylül 1952, s.3, 5). Bu arada, 4 Ağustos 1919'da Mutasarrıfın Osman Bey hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafın cevabı da15 Ağustos 1919'da gelir. Mustafa Kemal Paşa'nın, cevabi telgrafı şöyledir (Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, 2005, 61; Peker, 1955, s.52; Uluğ, 5 Eylül 1952, s.3; Dikmen, 1956, s.20-22):

Sinop Mutasarrıflığına Osman Bey hakkındaki mufassal tafsilatlı telgraf nameniz dokuz günde buraya vasıl oldu. İsmail Hakkı Bey'in buna münasip olmayan hareketi hakkında icap eden muamele yapılmak üzere 3. Kolordu Kumandanı ile Samsun Mutasarrıfı Hamit Bey'e, Kazım Paşa Hazretleri tarafından ehemmiyetle yazılmıştır. Gösterdiğiniz milli yiğitlik özellikle teşekküre ve takdire değerdir. Osman Bey'in İstanbul'a gitmesi katiyen caiz değildir. Kendileri bana gelmek üzere hemen Sivas'a hareket etmelidir. Biz de birkaç güne kadar oraya hareket edeceğiz. Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretleri ile daima temasta bulunulması ve Ali Fuat Paşa'nın direktiflerine uygun hareket edilmesi rica olunur…

15 Ağustos 1919'da Osman Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bu emrine uyarak Sivas'a gitmek üzere hazırlanır. Osman Bey'in kaçırılması amacıyla yapılan plan gereğince o sırada Sinop Limanı'na gelen küçük Amasya Vapuru süvarisi ile görüşülerek anlaşılır.[3] Yapılan plan gereğince Dâhiliye Nezareti'ne, Kastamonu Valiliği'ne ve Samsun İngiliz Mümessilliği'ne Osman Bey'in bir muhafız eşliğinde Amasya Vapuru'yla İstanbul'a sevk edildiği bildirilir. Mustafa Kemal ve Ali Fuat paşalara da Osman Bey'in Sivas'a gitmek üzere Sinop'tan hareket ettiği şifre telgraf ile bildirildi (Uluğ,5 Eylül 1952, s. 3; Peker,1955, s. 53; Dikmen, 1956, s.22-24). Osman Bey'in Sinop'tan Sivas'a hareket ettiği bilgisini alan Mustafa Kemal Paşa'dan, Osman Bey'i teslim etmeyerek Sivas'a yola çıkartılmasını sağlayan idarecileri öğen ve Sivas Kongresi için Sinop'tan üç delege seçilerek yola çıkartılmasını isteyen 27 Ağustos 1919'da yeni bir telgraf alınır (Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, 2005, s.66-67): Telgrafta Mustafa Kemal Paşa; Vatanperver yardımlarınıza teşekkür ederim, milli ve vatani konularda sizin gibi değerli arkadaşlara sahip olmakla övünüyorum. Sinop Sancağından üç delege seçilip Sivas'a gönderilmemiş ise ivedice seçilip gönderilmesine çok çaba gösterilmesine özellikle rica ederim.

Uygulanan plan sayesinde Osman Bey İngilizlerin elinden kurtarılmış, ancak Amasya Vapuru İstanbul'a varıp da Osman Bey vapurdan çıkamayınca, İngilizler vapur süvarisini tutuklar. İngilizlerin Osman Bey'in kaçırılması üzerine yaptıkları sadece bununla da sınırlı kalmaz. Samsun'daki İngiliz mümessili Solter ve maiyeti iki Amerikan harp gemisi ile 7 Eylül 1919'da Sinop'a gelir (Peker, 1955, s.54).

Sinop Hükümet Konağı'na İngiliz Bayrağı Çekilmesi ve Halkın Tepkisi

Osman Bey'in Sinop'ta ellerinden kaçırılmasını hazmedemeyen İngilizler, 7 Eylül 1919 tarihinde iki Amerikan savaş gemisi ile Sinop Limanı'na gelirler. Gemilerden birinden karaya çıkan İngiliz Yüzbaşı Solter ve adamları, doğruca eski Rus Konsolosluğuna giderek konsolosluğun bayrak direğine İngiliz bayrağı çektiler ve sonra da Sinop Hükümet Binası'na gelirler. Limana gelen diğer Amerikan gemisinden inen Amerikan Miralay "Boer" ile maiyeti de doğrudan hükümet konağına giderek mutasarrıfı makamında ziyaret ederler. Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey de usulen gemiye giderek, Amerikalı heyete iade-i ziyarette bulunur. Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey'le Amerikan heyetinin karşılıklı ziyaretlerinden Rum asıllı İngiliz Yüzbaşısı Solter rahatsız olur (Uluğ, 5 Eylül 1952, s.4; Erdaha, 1975, s.214).

[2]Solter için bu imzalı yazı önemliydi. Çünkü Solter bu imzalı kâğıtla daha üst kumandanlığa karşı kendini koruyacak bir kalkan elde etmiş oluyordu. Görevini yaptığını ve sözünü geçirdiğini düşünerek Sinop'tan ayrıldı (Dinamo, 2010, s.225-244).

[3]Plana göre, Osman Bey ve kendisine muhafız tayin edilen polis memuru Şükrü Efendi birlikte bu vapurla İstanbul'a hareket etmiş gibi gösterilecek, vapur İstanbul'a vardığında vapur personeline Osman Bey'i soran olursa, Zonguldak'ta muhafızı ile dışarı çıktığı bir daha vapura dönmediği söylenecektir. Hakikatte ise Osman Bey, o gece muhafızı ile birlikte başta Mutasarrıf Mazhar Tevfik ve Askerlik Şubesi Reisi Binbaşı Şevket, Belediye Reisi Rasim, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi Akif, Ticaret Odası Reisi Şükrü ve Parmaksızzade İsmail beyler tarafından uğurlanarak kara yoluyla Sivas'a hareket eder (Uluğ, 5 Eylül 1952, s. 3).

Bundan sonraki gelişmeleri Sinop Tahrirat Başkâtibi Hüseyin Hilmi Uluğ şöyle anlatmaktadır: Akşamüzeri Amerikan gemileri hareket edecekleri sırada bando çalıyorlardı. Mutasarrıf, Binbaşı Şevket, Rasim, Akif beyler birlikte kayıkla limanda dolaşıyor ve bando mızıkayı dinliyorduk. İskeleye döndüğümüzde polisler mutasarrıfa bir zarf verdiler. Derhal zarfı açan mutasarrıf, hayretle dedi ki bugün gelen İngiliz Mümessili yazıyor: bizim geldiğimizi duymadınız mı? niçin gelip bizi ziyaret etmedin?, hep Amerikalıların yanında dolaştınız. Şimdi gel beni ziyaret et... diye emir veriyor dedi" (Uluğ, 6 Eylül 1952, s.3). Hâlbuki usulen evvela hükümeti ziyaret etmesi gereken Solter, bu protokole riayet etmediği gibi bir de emir verir bir tavır sergilemektedir. Ancak yinede Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey, İngiliz Solter'in bu sert tavırlı yazısına Fransızca olarak nazik bir cevap yazar, kendilerine hoş geldiniz dedikten sonra bir ihtiyaçları olup olmadığını sorar (Dikmen, 1956, s.30).

8 Eylül 1919 günü -Kurban Bayramı- sabahı Yüzbaşı Solter, Mazhar Tevfik Bey'in evine giderek onu tutuklamak ister. Ancak, Mutasarrıf bir yolunu bulup, Solter'e yakalanmadan evden kaçmayı başarır (Erdaha, 1975, s.214). İşin vahametini anlayan Mazhar Tevfik Bey, arka bahçelerden atlayarak Belediye Reisi Rasim Bey'in evine sığınır. Bir müddet Mazhar Tevfik Bey'in evinde bekleyen İngilizler, Mutasarrıf gelmeyince evini baştan aşağı ararlar (Sinop 1973 İl Yıllığı, 1974, s.8). İngilizler, arama sırasında Mutasarrıfın eşinin yanına bayram münasebetiyle ziyarete gelmiş olan hanımların çarşaflarını da açtırarak kontrol eder. Mutasarrıfın evde bulunmadığına kanaat getirdikten sonra doğruca hükümet konağına giden İngiliz Yüzbaşı Solter ve adamları, kapalı olan cümle kapısını açtırdıktan sonra, Mutasarrıflık odasının kapısının odacı tarafından açılmasını bile beklemeden kırıp içeri girerler. İçeri girer girmez Solter odacıdan bir bayrak direği ister. İçeride bayrak direği bulunamayınca, alelacele bulabildikleri bir süpürge sopasına İngiliz bayrağını bağlayarak hükümet binasının penceresinden dışarı sarkıttılar (Dikmen, 1956, s.32; Uluğ, 6 Eylül 1952, s.3).

Bu sırada Belediye Başkanının evinde bulunan Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey, Sinop'un ileri gelenleriyle bir toplantı yaparak, bu durum karşısında ne yapılaması gerektiğini görüşür. Verilen karar üzerine hemen çarşıya ve bayram yerine çıkılır. Halka; İngilizler hükümet konağını bastılar, penceresine İngiliz bayrağı astılar, mavzeri çiftesi olan alsın, hükümet konağının önünde toplansın çağrıları yapılır. Bunu duyan halk, silahlı-silahsız, çoluk-çocuk koca bir kalabalık, guruplar halinde hükümet konağının önünde toplanır. Halkın tehdit edici bir durumda hükümet önünde toplandığını ve işin kıvama geldiğini gören Belediye Başkanı Rasim Bey, ahali namına hükümet konağına çıkarak, İngiliz Yüzbaşısı Solter'e halkın heyecanını izah edip, çekilen bayrağın derhal indirilmesini ister (Cenbeloğlu, 1972, s.18; Dinamo, 2010, s.225-244). İngiliz Mümessili Solter, Belediye Başkanı Rasim Bey'e Mutasarrıfı aradıklarını, bulamayınca boş makamı işgal zaruretinde kaldıklarını, Mutasarrıfı mutlaka görmek istediklerini söyler. Tam bu sırada Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey mutasarrıflık makamına gelir. Solter, mutasarrıflık sandalyesine oturtmuş, bacaklarını masanın üzerine uzatmış olarak Mutasarrıfı karşılar. Yine o vaziyette, Mutasarrıfa kendilerinden niçin kaçtığını ve hemen sonrada Osman Bey'in nerede olduğunu sorar. Mazhar Tevfik Bey, Solter'e kendi makamını işgal etmiş olduğunu, bu vaziyette kendisine hiçbir cevap veremeyeceğini, görüşmek istiyorsa makamını terk etmesi lazım geldiğini söyleyerek odadan çıkar (Uluğ, 6 Eylül 1952, s.3). Solter, bu cevap karşısında şaşırıp kalır. Hükümet konağının önündeki halk topluluğu gittikçe artmaktadır. Solter, bina etrafında toplanan halkın içinde silahlı kimseleri görünce korkmaya başlar ve Belediye Başkanı Rasim Bey'i yanına çağırtır (Erdaha, 1975, s.215).

Rasim Bey tekrar yanlarına girdiğinde Solter, Rasim Bey'e bayram şenliğine iştirak için bayrak çektiklerini, bunda heyecanlanacak bir şey olmadığını söyler. Bunun üzerine Rasim Bey, "halk gittikçe coşuyor sonra başınıza bir şey gelirse benden kabahat gitti, şu bayrağı şuradan kaldırın" diye kendisini ihtar edince, Solter bayrağı içeriye almak zorunda kalır. Solter, bayrağı içeriye aldıktan sonra da Belediye Başkanı'nın koluna girerek halkın arasından geçip Belediye dairesine geçer, oradan da yine eski Rus Konsolosluğuna döner. Halkın harekete geçmesi ile hükümet binasına İngiliz bayrağı çekilmesi olayı fazla büyümeden önlenmiş olur. Mazhar Tevfik Bey, durumu bir raporla Mustafa Kemal Paşa'ya, Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya, Kastamonu Valiliği'ne ve İngiliz Siyasal Temsilciliği'ne bildirir. Sinop ahalisi namına da İstanbul Hükümetine ve İngiliz Siyasi Mümessiline çekkilen telgraflarda yaşananların, uluslararası hukuka ve mütareke ahkâmına külliyen mugayir olduğu, ahaliyi son derece üzen bir hadise-i müessifenin önüne güç hal ile geçilebildiği ifade edilmiştir. Umumi Sinop ahalisi namına bu keyfi hareketi şiddetle protesto eder ve ahalinin tamimiyle teskini için Yüzbaşı Mistır Solter hakkında lazım

gelen muamelenin icrasını arz ederiz, denilmiştir (Dikmen, 1956, s.35-37, 40; Uluğ, 6-8 Eylül 1952, s.3).

Kastamonu Vali Vekili ve aynı zamanda Jandarma Kumandanı olan Osman Nuri Bey, 8/9 Eylül 1919 gecesi, Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey'i telgrafhaneye makine başına çağırır. İstanbul'dan aldığı emir üzerine derhal İngilizlerin ikametgâhına giderek tarziye vermesini bildirir. Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey, Vali Vekiline; "yaptıkları hareket karşısında asıl onların kendisine tarziye vermeleri lazım geldiğini" beyan ederek kendisine verilen tebligatı reddeder. Bunun üzerine Vali Vekili, Mazhar Tevfik Bey'e geçici olarak işinden el çektirildiğini ve Mutasarrıf Vekâletini Binbaşı Şevket Bey'in icra etmesini ve onun bu tarziyeyi vermesini ister. Şube Reisi Şevket Bey, telgrafhanede bu emri alınca Vali Vekiline şu cevabı verir: "bir Türk Binbaşısı olarak gidip de bir İngiliz Yüzbaşısına tarziye veremem. Eğer bu emri bana bir asker sıfatı ile veriyorsanız -omuzlarındaki apoletleri asabiyetle koparıp masanın üzerine fırlatarak- şu dakikadan itibaren askerlikten dahi istifa ediyorum!" diye sert bir cevap verir. Bu cevaplar karşısında şaşıran Vali Vekili Osman Nuri Bey, son çare olarak Sinop Jandarma Kumandanı Binbaşı Remzi Bey'i mutasarrıf olarak tayin eder. Remzi Bey bu görevi kabul eder ve gidip Yüzbaşı Solter'e tarziye verir. Bu durumdan memnun olan Solter, ertesi gün hükümete binasına gelerek Mutasarrıf Vekili Remzi Bey'i makamında ziyaret eder ve daha sonra da askerlerini alarak Sinop'tan ayrılır. Tutuklanmaktan korkan Mazhar Tevfik Bey ise Sinop'un bir köyüne saklanır. Duruma üzülen Sinop Belediye Reisi Rasim Bey, halk adına 12 Eylül 1919 günü Vali Vekili Osman Nuri Bey nezdinde protestoda bulunur (Erdaha, 1975, s.215; Uluğ, 8 Eylül 1952, s.3; Dikmen, 1956, s.40-42).

İngilizlerin Sivas Kongresi'nden Sonraki Faaliyetleri

İngilizler, bir taraftan askeri faaliyetler ile bölgeye hakim olma mücadelesi verirken, bir taraftan da Anadolu'da başlayan Milli Mücadele direnişini akim bırakmak için Kuvayı Milliye aleyhinde entrikalar çevirmeye çalışıyordu. İkiyüzlü bir politika takip eden İngilizlerin Samsun Mümessil Vekili Solter, 5 Ekim 1919'da Sinop'a geldiğinde Mutasarrıf Vekili İhsan Bey'e şu tarzda bir beyanatta bulunur: "Biz, Türklerle bir an evvel sulh olmasını istiyoruz. Lakin siz hem memleket parçalanmasın diyorsunuz hem de hükümetinizi parçalıyorsunuz. Bak bir hükümet Sivas'ta (Heyet-i Temsiliye kastedilmiştir.) bir de İstanbul'da var. Biz bunların hangisi ile sulh yapacağız. Bari Sivas Hükümeti'ne iyice kuvvet verilse de İstanbul ile alakamızı keserek onları tanısak" diyordu (Bayur, 1995, s.40).

Sinop Mutasarrıfı tarafından 28 Şubat 1920 tarihinde Kastamonu Valiliği'ne ve 29 Şubat 1920'de Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta: İngiliz Kardinal Gemisi'nin Sinop Limanı'na geldiği ve bir İngiliz Miralay refakatinde Yüzbaşı Solter ve süvarisinin hükümet dairesine geldikleri, müteakiben İnebolu'ya hareket ettikleri bildirildi (BOA, DH, EUM, AYŞ, D:33, G:62, 9 Cemaziyyelahir 1338). Sinop'da Rumlarla buluşan heyetin amacı bölgedeki azınlıkları Milli Harekete karşı isyana ve saldırıya teşvik etmekti. Zararlı faaliyetler içinde bulunan heyet, Kuvayı Milliye müfrezeleri tarafından gözaltına alındı. Kendilerine, bir daha gelirlerse ve bundan kaynaklı olarak gerek Rumlara ve gerekse kendilerine karşı bir tecavüz vukuu bulursa çok mahcup düşecekleri, fakat mesuliyet kabul etmeyecekleri nazikâne bir dille anlatıldı (Peker, 1955, s.146).

3 Mart 1336 (1920) tarihinde XX. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut tarafından Harbiye Nezareti'ne çekilen şifreli raporda, bir İngiliz gambotunun Sinop kıyılarında dikkat çekici şekilde dolaştığı bildirildi. Aynı raporda ele geçirilen bazı mektuplardan Pontus hayali peşinde koşan Rum cemiyetinin ingilizlerin desteği ile Sinop'da teşkilat kurmak için uğraştığı bildirilerek, buna karşı tedbir alınması istendi (HTVD, 1962, Y. 11, S.40, No. 954). Bu rapor üzerine 8 Mart 1920 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Kastamonu Valiliği'ne çektiği şifre telgrafta İngilizlerin bölgedeki faaliyetlerine karşı teyakkuzda olunmasını, huzur ve sükûnun bozulmasına fırsat verilmemesini istedi (BOA, DH, ŞFR, D:108, G:38, 17 Cemaziyyelahir 1338).

Karadeniz kıyılarından ve Kafkaslardan kuvvetlerini çekmek zorunda kalan İngiltere, 1920 yılı ortalarından itibaren Sinop havalisindeki politikalarını tamamen Gayrimüslimler üzerinden yürütmeye başladı. İngilizler, Karadeniz'e çıkardıkları gemileri ile bölgede yaşayan Gayrimüslimlere insani yardım görüntüsü altında silah ve cephane taşıyordu. İngilizler, Samsun, Trabzon, Sinop gibi şehir ve limanları bombalayarak Türk nakliyesini durdurmak ve bölgedeki Pontusçu Rumlara destek ve moral verme anlayışı içinde hareket ediyorlardı. Milli Harekete karşı yıkıcı propaganda faaliyetlerini sürdüren

İngilizler, 1920 yılı Ağustos ayından itibaren bu faaliyetlerinde uçakları da kullanmaya başladı. 25 Ağustos 1920'de Samsun'a gelen uçak gemisinden havalanan uçaklar tarafından Sinop üzerine milli hareket karşıtı bildiriler atıldı. Bu gelişmeler üzerine kıyı ve liman komutanlıkları Samsun Fırka Kumandanı tarafından uyarıldı.

1921 yılı başlarında, Karadeniz ve Boğazlardaki Türk vapurlarına karşı amansız bir karakol faaliyeti içine giren İngiltere, 1921 yılı Mart ayı sonarlarında ise Yunanistan'ın Türk kıyılarında resmen abluka uygulamaya başlamasıyla, Yunanlılara da destek vermeye başladı (Atabey, 2006, s.105; Doğanay, 2001, s.212). İngilizler Karadeniz'deki abluka faaliyetlerini hem denizden hemde havadan keşif uçuşları ile yogunlaştırdı. 1921 yılı Mart ayının son günlerinde Sinop'a gelen bir İngiliz uçak gemisinden havalanan bir uçak, on beş dakika kadar Sinop üstünde keşif uçuşu yaptıktan sonra doğuya doğru gitmiş, on beş dakika sonra tekrar Sinop semalarında görülen uçak, İncefener üstünde bir süre uçtuktan sonra gözden kaybolmuştu (Doğanay, 2001, s.219; Öztoprak, 1981, s.314).

Sakarya Savaşı'nın yaklaştığı 1921 Temmuz ayı başından itibaren İngilizlerin Sinop ve havalisindeki faaliyetleri artış göstermeye başladı (Şimşir, 1989, s.210-212). 1921 yılı Temmuz ayı içerisinde F 49 ve F 21 markalı iki İngiliz muhribinin 28 Temmuz 1921'de Sinop'a uğradı. Muhrip personelleri Sinop'ta karaya çıkmak için mutasarrıftan izin istedi, kendilerine karaya çıkış izni verilmeyince geceyi limanda geçirdiler. Maksatları Sinop yarımadasındaki gözetleme istasyonunu tahrip etmek olan bu destroyerler, 29 Temmuz sabahı Sinop Limanı'ndan hareket ederek doğuya doğru gittiler (Nutku, 1962, s.250; Işın, 1946, s.65).

Ağustos ayı içerisinde de Karadeniz'deki faaliyetlerine devam eden İngilizler, 18 Ağustos 1921'de Sinop önlerinde bir yelkenliyi batırdılar. 28 Ağustos'ta Samsun'dan hareketle saat 10 da Sinop'a gelen İngiliz gemisinden iskeleye küçük rütbede bir subay gönderildi, karaya çıkan İngiliz subayı mevki komutanı ve mutasarrıfla görüşmek istediklerini bildirdi. İsteklerinin kabul edilmemesi üzerine, bu sefer de erzak ihtiyaçları olduğunu, bunu temin için karaya çıkmak istediklerini beyan ettiler. Mahalli hükümetin ihtiyaçlarının kendileri tarafından temin edileceği, dolayısıyla ihtiyaçları olan erzakın listesini göndermelerini istemesi üzerine İngilizler, Sinop Limanı'nı terk ettiler (Işın, 1946, s.68).

Sonuç

Sinop'un da içinde yer aldığı Karadeniz Bölgesi, Milli Mücadele yıllarından önce Batılı emperyalist ülkelerin ekonomik ve stratejik bakımdan ilgisini çekerken, Milli Mücadele yıllarında Türkiye-Rusya yakınlaşmasının önünün kesilebilmek için bir tampon bölge olarak görüldü. Türklerle Bolşeviklerin işbirliğinden çekinen İngiltere ve müttefikleri bu tampon vazifesini Rumların yapmasını düşündüğünden Pontusçuluk hareketini destekledi. İngiltere ve Yunanistan Anadolu'daki Milli Hareketi Batıdan ve Karadeniz'den sıkıştırıp yok etmeyi tasarlıyordu.

İngilizler, Milli Mücadele yıllarında Türk vatanının parçalanması, Anadolu'da yürütülen Milli Hareketin güçsüz düşürülmesi, silah ve teçhizat ikmalinin önünün kesilmesi amacıyla Sinop'ta arama, abluka, bombalama, gayrımüslim unsurlar vasıtasıyla terörör, baskı yıldırma gibi her türlü faaliyetin içinde ve arkasında yer aldı. İngilizlerin Sinop'taki bu faaliyetlerinin Sakarya Zaferinin kazanıldığı tarihe kadar yoğun bir şekilde devam ettiği, zaferden sonra hafiflediği görülmektedir. İngilizlerin hedeflerine ulaşamamasında Türkiye'nin diğer köşelerinde olduğu gibi Sinopluların da en zor şartlar altında içerideki hainlerle dışarıdaki şer güçlerin oluşturduğu ittifakı bozarak, bölgeyi Türk vatanının ayrılmaz bir parçası haline getirme azim ve mmücadelesi etkili olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri, Yayınlanmış Belge ve Süreli Yayınlar

BOA, DH, EUM, ADL, D:49, G:46, 10 Rebiyülâhır 1337.

BOA, DH, EUM, AYŞ, D:33, G:62, 9 Cemaziyyelahir 1338

BOA, DH, ŞFR, D:108, G:38, 17 Cemaziyyelahir 1338.

BOA, DH, ŞFR, D:95, G:59, 4 Rebiyülâhır 1337.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, (1962). Yıl:11, S.40, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Vakit Gazetesi, “Hüseyin Hilmi Uluğ’un İstikklal Savaşı Yıllarında Sinop Hatıraları, 3-24 Eylül 1952 Tarihinde Yayınlanmıştır”, 4 Eylül 1952, s.3, 5; 5 Eylül 1952, s.3-4; 6 Eylül 1952, s.3; 7 Eylül 1952, s.3; 8 Eylül 1952, s. 3.

Kitap ve Makaleler

Akarslan, M. (1990). Milli Mücadele Devrinde Türk Dış Politikası, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.

Atabey, F. (2006). Karadeniz’de Türk Donanması (Birinci Dünya Harbi ve Milli Mücadele Dönemi), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, (2005). (Haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Aydemir, Ş. S. (1969). Tek Adam, C. I, İstanbul.

Aydemir, Ş. S. (1981). Tek Adam, C.II, İstanbul.

Bayur, Y. H. (1991). Türk İnkılâbı Tarihi, C. III, Kısım IV, III. Baskı, TTK. Yayınları, Ankara.

Bayur, Y. H. (1995). Türkiye Devletinin Dış Siyasası, II. Baskı, TTK. Yayınları, Ankara.

Bıyıkoğlu, T. (2000). Atatürk Anadolu'da (1919-1921), Yeni Gün Yayınları.

Cenbeloğlu, S. M. (1972). Sinop İli Yakın Çevre İncelemeleri, Ankara.

Çağlayan, K. T. (2015). İngiliz Konsolosluk Belgelerinde Sinop (1841-1842), Karadeniz İncelemeleri Dergisi, (18).

Dikmen, F. (1956). (Ferid Dikmen “İstiklal Savaşı’nda Sinop” başlığı altında Kurtuluş Savaşı yıllarında Sinop’ta meydana gelen olayları anlatmıştır. 1956 yılında Osmanlı Türkçesi ile yazılan eser Sinop Rıza Nur Kütüphanesi’nde bulunmaktadır).

Dinamo, H. İ. (2010). Kutsal İsyan (Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi), C.I, Tekin Yayınevi.

Doğanay, R. (2001). Milli Mücadelede Karadeniz (1919-1922), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Erdaha, K. (1975). Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, İstanbul.

Işın, M. (1946). İstiklal Harbi Deniz Cephesi, Deniz Basımevi.

Jaeschke, G. (1991). Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, (Çev. Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara.

Kayabalı, İ. Arslanoğlu, C. (1973). Denizler ve Türkiye, Türk Kültürü, S.129.

Nutku, E. (1962). Arap Sudi, Yakın Tarihimiz, C. III, S. 34.

Okur, M. (2000). Milli Mücadele Döneminde İngilizlerin Samsun’daki Faaliyetleri ve Bölgeyi tahliyeleri, 19 Mayıs ve Milli Mücadele’de Samsun Sempozyumu (20-22 Mayıs 1999), Samsun.

Orhan, C. (1982). Askerlik Hatıralarım, İstanbul.

Özçelik, İ. (1992). Milli Mücadele’de Güney Cephesi (Urfa), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

Öztoprak, İ. (1981). Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

Öztoprak, İ. (1989). Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, TTK. Yayınları, Ankara.

Peker, N. (1955). İstiklal Savasının Vesika ve Resimleri, İstanbul.

Sinop 1973 İl Yıllığı, (1974). Sinop Milli Eğitim Müdürlüğü Yay.

Sinop Valiliği, (2005).

Soysal, İ. (1983). Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, C. I, TTK. Yayınları, Ankara.

Şimşir, B. (1989). İngiliz Belgeleri İle Sakarya’dan İzmir’e, Ankara.

Ural, S. (2001). Mütareke Dönemi'nde Pontus Devleti Kurmaya Yönelik Çalışmalar ve Alman Karşı Önlemler, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.27-28, Ankara.

Yazıcı, N. (1989). Milli Mücadele'de (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (19191922), Ankara.

TÜRKİYE'NİN NATO'YA ÜYE OLMA SERÜVENİ

Okt. Dr. İsmail EFE

Kırıkkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,

efe5772@gmail.com

Özet

İkinci Dünya Savaşı tüm dünyada büyük tahribatlara yol açmış, Avrupa ve dünya güç dengelerini değiştirmiş, savaşa katılan ülkelerde ekonomik krizlere neden oldu. Savaş sonunda Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Rusya, savaştan güçlenerek ve nüfuzlarını arttırarak çıkmayı başardılar. Rusya, çevresindeki ülkeler üzerindeki etkinliğini arttırmaya ve süratle komünizmi yaymaya çalışıyordu. Rusya en yakın hedeflerinden biri olan Türkiye üzerinde de baskı kurmaya, taleplerini uluslararası ortamlarda dile getirmeye başladı. Sovyet Rusya'nın, tehditlerine karşı Amerika Marshall yardımıyla Batı Avrupa ülkelerini ekonomik yönden güçlendirmeyoluna gitti. 4 Nisan 1949'da Brüksel Kararı doğrultusunda Avrupa ülkeleri ile Amerika arasında Washington'da "Kuzey Atlantik Antlaşması" imzalanmasıyla, güvenlik sorununu çözmek ve komünizmin yayılmasını engellemek için harekete geçildi.Sovyet Rusya tehdidi altında bulunan Türkiye'de NATO'ya girmek için başvuruyu yaptı. Ancak başta İngiltere'nin karşı çıkması nedeniyle Türkiye'nin ilk başvurusu reddedildi. Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumu, Türk ordusunun Kore Savaşı'ndaki başarıları, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'nin NATO'ya girmesini desteklemesini sağladı. 15 Mayıs 1951'de Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya kabul edilmesi için üye ülkelere teklifte bulundu. Türkiye'nin ısrarlı olarak yürüttüğü NATO'ya üyelik çabaları, 15-20 Eylül 1951'de NATO Bakanlar Konseyi toplantısında, Türkiye'nin NATO'ya üye kabul edilmesiyle sonuçlandı. Türkiye Büyük Millet Meclisi 18 Şubat 1952'de oy çokluğu ile NATO üyeliğini onayladı. Türkiye 20–25 Şubat 1952'de Lizbon'da yapılan NATO toplantısına tam üye sıfatıyla katılmıştır.

Anahtar Kelimeler: NATO, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet Rusya

TURKEY'S REASON TO BE MEMBER TO NATO

Abstract

The Second World War caused great havoc all over the world, altered the European and world power balances, and caused economic crises in countries participating in the war. At the end of the war, the United States and Soviet Russia succeeded in emerging from the war and increasing their influence. Russia was trying to increase its influence on the countries around it and to spread communism rapidly. Russia has started to put pressure on Turkey, one of its closest targets, to express its demands in international environment. With the help of Marshall of America against the threats of Soviet Russia, it went to strengthen the economical direction of Western European countries. On April 4, 1949, in the direction of the Brussels Decision, action was taken to resolve the security problem and prevent the spread of communism, with the signing of the "North Atlantic Treaty" between Washington and the European countries. He applied to enter NATO in Turkey, which is under the Soviet Russia threat. However, Turkey's first application was rejected because of the British opposition. The geopolitical and geostrategic position of Turkey and the success of the Turkish army in the Korean War helped the United States to support Turkey's entry into NATO. On May 15, 1951, the United States, Turkey and Greece proposed membership to NATO. Turkey's insistent efforts to join NATO resulted in NATO membership in Turkey at the NATO Council of Ministers meeting on 15-20 September 1951. On 18 February 1952, the Turkish Grand National Assembly approved the membership of NATO with a majority vote. Turkey attended the NATO meeting in Lisbon on February 20-25, 1952 as full member.

Key Words: NATO, Turkey, United States, Soviet Russia

Giriş

İnsanlık tarihinin yaşamış olduğu en büyük felaketlerden biri olan İkinci Dünya Savaşı, dünya coğrafyasının geniş bir bölümünü savaş alanı haline getirmiştir. Bu savaş doğrudan veya dolaylı olarak, bütün dünyayı etkilemiş ve ilgilendirmiştir. İkinci Dünya Savaşı, 1945 Mayıs ayında Avrupa'da, Eylül ayında da Asya'da sona erdi. Savaşın sona ermesiyle Asya ve Avrupa kıtalarında güçler dengesinde büyük boşluklar meydana geldi. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'nda gerek galip gelen İngiltere, Fransa gibi ülkeler gerekse yenilen Almanya, İtalya ve Japonya gibi ülkeler savaştan büyük ölçüde yıpranmış ve zarar görmüş olarak çıktılar. Savaştan sonra güçlü olarak ayakta kalabilenler ise, siyasi ve ekonomik doktrinleri birbirleriyle çatışan Avrupa'ya göre iki "kenar" devlet, yani Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği oldu. Bunlardan Amerika Birleşik Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi, yeniden kıtasına çekilme eğilimi içindeydi. Sovyet Rusya ise yayılma isteğindeydi (Armaoğlu, 1991, s.402; Uçarol, 2000, s.616,660).

İkinci Dünya Savaşı'nın başından sonuna kadar çarpışan İngilizler, savaşın kazananları arasında yer aldı. Ancak, ingilizler savaşı sürdürebilmek için hem ülke ekonomisini hemde ingiliz halkını büyük ölçüde zorladılar ve rezervlerini tükettiler (Kennedy, 2002, s.437-438). 1940–1945 yılları arasında Avrupa'da 450 bin kilometrekarelik bir alanı ve 24 milyon nüfusu sınırları içine katan Rusya, hiç kuşkusuz savaştan en karlı çıkan ülkelerden biriydi (Ataöv, 1969, s.64). Özellikle savaşın son yıllarında, Müttefikler arasında görüş farklılıklarından kaynaklanan anlaşmazlıkların ortaya çıkması savaşın sona erdiği tarihlerde, dünya devletlerinin iki ayrı kutba ayrılmasına neden oldu. Bu durum Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan dünya güçler dengesinin yıkılmısına yol açtı (Uçarol, 2000, s.618).

Sovyet Rusya, İkinci Dünya Savaşı sonunda müttefiki olan diğer devletlerin kamuoylarındaki ve ekonomilerindeki olumsuz havadan faydalanıp mevcut durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak Avrupa'da istediği gibi hareket etmeye başladı (Atak, 1966, s.1). Rusya, bir taraftan savaş sırasında işgal ettiği Doğu ve Orta Avrupa ülkelerini peykleştirirken, diğer yandan da kendisi için stratejik öneme haiz olan Türkiye, Yunanistan ve İran üzerinde baskı yapmaya başladı. Türkiye üzerinde emellerini daha 1945 yılında Yalta ve Potsdam konferansları sırasında belli eden Rusya, Boğazlarda üs, Kars ve Ardahan'ın da kendisine terk edilmesini istedi. Sovyet Rusya, bir taraftan Türkiye, İran ve Yunanistan'ı kendi kontrolüne alarak, Doğu Akdeniz ile Ortadoğu bölgesinde yayılmayı ve genişlemeyi hedeflerken, bir taraftan da Avrupa'da işgali altına aldığı ülkelerde komünist rejimleri teşkil ederek, bir Sovyet Blok'u veya Peykler Blok'u oluşturmaya çalışıyordu. Nitekim Komünist rejim altında bulunan ülkeler, 1947 yılına gelindiğinde, Moskova'dan yönetilen bir blok haline gelmiş bulunuyordu (Uçarol, 2000, s.661-662; Yalçın vd, 2002, s.463-464). Hızlı bir şekilde sınırlarını genişleten Sovyet Rusya, 1945-1948 yılları arasında bir milyon kilometrekare toprak ile 92 milyon nüfusu kontrolü altına almış, muazzam bir coğrafyaya hakim olmuş durumdaydı (Ataöv, 1969, s.64).

Akdeniz ve Ortadoğu' da büyük çıkarları olan İngilterenin, İkinci Dünya Savaşı sonuna gelendiğinde ordusu yıpranmış, ekonomisi neredeyse durma noktasına gelmiş, halkı yıllardır süren savaşlardan bıkmıştı. İngiltere içinde bulunduğu durumda Rusya'ya karşı bu bölgede çıkarlarını koruyamayacağını biliyordu. Ancak, Akdeniz ve Ortadoğu'daki sahip olduğu bölgeleri Rusya'ya terk etmesi de söz konusu olamazdı. Tek bir çözüm yolu vardı, o da kendi yerini alabilecek ve bu bölgede yürütmüş olduğu dünya siyasetine yakın bir siyaset yürütebilecek, aynı zamanda Sovyet Rusya'nın bu bölgede istediği gibi hareket etmesini engelleyebilecek bir ülke bulmaktı. Bu ülke Amerika Birleşik Devletlerinden başkası degildi. Ancak, Amerika da savaş sonunda kendi kamuoyunun etkisiyle, yeniden kıtasına çekilme politikasına dönme eğilimindeydi. İngiltere karşı karşıya bulunulan Rus tehdidinin vehametini Amerika Birleşik Devletleri'ne 21 Şubat 1947'de iki nota ile bildirdi. İngiltere, verdiği notada içinde bulunduğu ekonomik bunalım nedeniyle Türkiye ve Yunanistan'da bulunan askerlerini geri çekmek zorunda olduğunu, bu iki ülkenin askeri ve ekonomik yönden desteklenerek bölgede dengenin bir nebze olsun sağlanabileceğini, bu sorumluluğun Amerika Birleşik Devletleri'ne düştüğünü ifade etti (Ülman, 1961, s.93-94; Atak, 1966, s.1).

İngiltere verdiği notada Amerika Birleşik Devletleri'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yardım etmemesi durumunda iki ülkenin Sovyet Rusya'nın peykleri arasına gireceğini, bunun da müttefikler adına çok büyük kayıp olduğunu belirtiyordu. İngilterenin notası üzerine harekete geçen ABD Dışişleri

Bakanı Marshall, yaptığı çalışmalar sonunda hazırladığı raporları Başkan Truman'a sundu (Esenbel, 2000, s.53). Savaştan hemen sonra kıtasına çekilmek düşüncesinde olan Amerika Birleşik Devletleri, İngilterenin girişimi ile bu düşüncesinden vazgeçerek, dış politikasında köklü bir değişikliğe gitti.

Truman Doktrini ve Marshall Planı

Truman Doktrini

Sovyetler'in yayılmacı siyaseti nedeniyle somut bir biçimde beliren tehtit karşısında Avrupa, hayat tarzlarının toprak bütünlüklerinin koruması hususunda Amerika Birleşik Devletleri'ni tabiî garantör olarak görüyordu (Arsın, 1984, s.6-7). Rusya'nın özellikle Avrupa ve Ortadoğu'da hızlanan yayılmacılık politikasına karşı Amerika'nın ilk ciddi girişimi Truman Doktrini oldu (Sander, 1979, s.11-12; Uluksar, 1998, s.404). Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasında meydana gelen köklü değişiklik, dünya güçler dengesini oluşturmak üzere harekete geçtiğini göstermektedir. Truman Doktrini, dünyanın iki bloğa ayrıldığını, Sovyet-Amerikan mücadelesinin başladığını açıkça ilan etmekle kalmamış, "Soğuk Savaş"ın ilk adımlarını da atmıştır (Sander, 1969, s.57).

Batı Blok'unun liderliğini üstlenen Amerika Birleşik Devletleri yetkilileri, bu bloğu oluşturacak ülkelerin bir an önce İkinci Dünya Savaşı'nın kötü etkilerinden kurtularak daha da güçlenmelerinin gerektiğini inanıyordu. Bunun tek yolunun da maddi yönden ve teçhizat yönünden bu ülkelere yardım yapılması olduğunu düşünüyorlardı. İşte bu yardım politikası Türkiye'yi de kapsıyordu. Türkiye, savaş yıllarında olduğu gibi Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak kabul edilen 1946 yılından itibaren yoğun Rus baskılarına ve isteklerine karşı koyabilmek amacıyla, ordusunu savaş durumunda tutmak zorunda kalmıştı (Sarınay, 1988, s.49). Savaş sona ermiş olmasına rağmen Türkiye, ordusunu terhis etmemiş, ekonomik durumunu geliştirmek için önemli kararlar alamamıştı (Çomak, 1998, s.467).

Amerika Birleşik Devletleri Başkan Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'ye sunduğu beyannamede, Sovyet Rusya'nın tehdidi altında bulunan ülkelere ekonomik ve askeri yardım yapılması gerektiğini belirtti. Bu anlayış doğrultusunda hazırlanan program dünya tarihinde "Truman Doktrini" olarak yer aldı (Nevins, Commager, 1961, s.453). Doktrin özgür ve demokratik ülkelerin ''silahlı azınlıklar ve dış baskılara karşı'' korunmalarını ve Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesini amaçlıyordu. Truman, kongre üyelerine yaptığı konuşmada tehdit altında bulunan ülkeleri korumak için -Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık- yardım yapılmasını talep etti. Bununla birlikte her iki ülkenin isteği doğrultusunda sivil ve askeri personelinin yardım programı dahilinde eğitilmesi konusunda da yetki istedi (Gönlübol, vd., 1996, s.213-214).

Truman'nın talebi 22 Nisan'da Senato'da, 9 Mayıs'ta Temsilciler Meclisi'nde "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu" tasarısı olarak kabul edildi. 22 Mayıs 1947'de de Başkan Truman tarafından tasarı onaylanarak yürürlüğe girdi. Böylece Amerika Birleşik Devletleri, Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye de 100 milyon dolarlık yardımın yapılmasını kabul etmişti. Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'ye yapılan yardımlar, daha çok yol yapımı ve bakımı, kargo ulaşımının geliştirilmesi, silahlı kuvvetlerin eğitimi ve silahlandırılması ile hava alanlarının onarılmasında kullanılmıştır (Ülman, 1961, s.96; Sander, 1969, s.24). Türk idarecileri Truman Doktrini ile Amerika Birleşik Devletleri tarafından Türkiye'ye verilen askeri ve ekonomik yardımı, Sovyet tehdidine karşı bir güvence ve caydırıcı unsur olarak görmüştür. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'ndan en güçlü devlet olarak çıkan ABD'nin yardımının sağlanması, Türk dış politikasının bir başarısı olarak kabul edilmiştir (Taşkıran, 2000, s.5; Sander, 1969, s.22).

Marshall Planı

Sovyetler Birliği'nin yayılmasını durdurabilmek için, Avrupa devletlerinin muhakkak ekonomik yönden kalkınması ve güçlendirilmesi gerekiyordu. Bunun için bir plan dahilinde Avrupa Devletlerine yardım edilmeliydi. Fakat bu sadece Amerikan yardımıyla değil aynı zamanda Avrupa'nın da istemesiyle ve çabasıyla olabilirdi. Truman Doktrini ile başlayan süreci, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı George Marshall'ın adıyla tarih sayfalarında yer bulacak olan Marshall Yardımı takip etti. Yapılacak yardımlar istikrarın, ekonomik entegrasyonun ve nihayetinde güçlü müttefiklerin oluşmasını sağlayacaktı. Zor durumda bulunan ülkelere gereken yardımların yapılması Amerika'nın hayati çıkarları için de önemliyedi. Aksi takdirde Amerikan ekonomisi bu durumdan zarar görecekti (Oran, 2002, s.538).

12 Temmuz 1947'de Paris'te İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 16 Avrupa ülkesi bir konferansta Marshall Planı'nı ele aldı. 22 Eylül'de de Amerika'ya sunulmak üzere "Avrupa Ekonomik Kalkınma Raporu" hazırlandı. 16 Aralık 1947 tarihinde ise Marshall Planı'nın uygulanması için düzenlenen Amerikan kanun projesi Başkan Truman tarafından Kongre'ye gönderildi. 4 sene için 17 milyarlık bir yardımı kapsayan bu plana 'Avrupa'nın Kalkınma Programı' adı verildi (Soysal, 1991, s.50). 3 Nisan 1948'de Amerika Birleşik Devletleri "Dış Yardım Kanunu" çıkardı. 16 Nisan 1948'de ise Marshall Planı'nı onaylayan 16 Avrupa devleti tarafından "Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı" kuruldu. Bu teşkilatın asıl görevi ekonomik işbirliği planlarını hazırlamak ve uygulamak, üye devletlerin çalışmalarını gözlemlemek, Amerikan Hükümetine yardım paralarının dağıtılması konusunda yardımcı olmakk olarak sıralanabilir (Akşin, 1959, s.18).

Marshall Yardımı'ndan Türkiye de yararlanmak istiyordu. Fakat Türkiye 'nin Marshall Yardımı'ndan yaralanmasıyla ilgili programda herhangi bir açıklama bulunmuyordu. Üstelik Türkiye, İsviçre ve Portekiz gibi ekonomik ve sanayi alanında kendisinden daha iyi ülkelerle aynı kategoride değerlendiriliyordu. Bu değerlendirmenin nedeni ise Türkiye'nin o sırada ödeme dengesinin açık vermemesi ve Merkez Bankası'nda bir kullanıma hazır miktar altın ve dövizinin buluunmasıydı. Türkiye'ye Amerika tarafından Marshall Yardımı yerine uzun vadeli finansman imkanlarının önerilmesi, Türkiye'de büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Uzun vadeli finansman kaynağı temininin adresi olarak da uluslararası bir kredi kurumu olan Dünya Bankası gösteriliyordu (Esenbel, 2000, s.63).

Türkiye'yi ekonomik bakımdan yalnız bırakan ABD'nin ileride politik bakımdan da yalnız bırakabileceği kuşkuları hissedilmeye başlandı. Bu gelişmeler üzerine Türk Hükümeti, doğrudan ABD Hükümeti'ne başvurarak, Türkiye'nin siyasi ve coğrafi bakımdan çok önemli bir konuuma sahip olduğunu, bu konumunun mali ve ekonomik güçlükler yarattığını belirtti. Ayrıca güçlü olmanın tek koşulunun ekonomik kalkınma olduğunu, bunun için de şimdilik tek yolun dış yardım olduğunu ve ABD'nin ekonomik yardım konusundaki görüşlerini yeniden gözden geçirmesi gerektiğini bildirdi (Çomak, 1998, s.473). Türkiye'nin Truman Doktrini'nden de fazla yararlanamadığını ve yapılan yardımın yeterli olamayacağını ifade eden Türk Hükümeti, süratle Paris ve Washington'a Marshall Yardımı'ndan faydalanmak için girişimlerde bulunmak üzere birer heyet gönderdi (Sander, 1969, s.53). Türkiyenin girişimleri sonucunda Truman Doktrini ile yapılan yardımın yeterli olmadığına ikna olan Amerikan Birleşik Devletleri Hükümeti, 4 Nisan 1948'de imzalanan ekonomik işbirliği antlaşmasıyla Marshall yardımı kapsamına Türkiye'yi de dahil etti (Oran, 2002, s.541).

Türkiye Marshall Yardımı programından ilk yıllarda çok az miktarda yararlanabildi. Türkiye 1948–1951 yılları arasıında toplam 351.700.000 dolarlık bir yardım aldı. Aldığı Marshall yardımı ile ülke genelinde tarım ve sanayinin güçlü temeller üzerine oturmsı için uğraştı ve parasının istikrarını arttırmaya çabaladı. Ekonomik istikrara önem veren Türkiye, diğer Avrupa devletleri ile işbirliğini sıkılaştırma çabası içine girdi (Soysal, 1991, s.46; Gönlubol vd., 1996, s.249). Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile Türk dış politikasında yeni bir dönem başladı. Sovyetler Birliği'nin özellikle Doğu Anadolu ve Boğazlar üzerindeki yayılmacı ve genişlemeci emellerinin Doğu Akdeniz'de hayata geçmesi engellendi. Ayrıca Türk Ordusu'nun ve ekonomisinin savaş sonrasında yeniden yapılanmasına zemin hazırlandı (Çomak, 1998, s.474).

NATO'nun Kuruluşu ve Türkiye'nin NATO'ya Girme Mücadelesi

Amerika Birleşik Devletleri, "Vandenberg Kararı" adıyla bilinen kararla 2 Aralık 1823 tarihinde Monroe Doktrini'nin açıklanmasından itibaren dışişlerinde izlediği yalnızcılık politikasına son verdi. Böylece diğer devletlerle ittifaklar yapma politikasını yani, kıtasının dışındaki devletlerle işbirliğine girişme dönemini başlatmış oldu (Uçarol, 2000, s.670). Sovyet Rusya'nın yayılma tehdidine karşı İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında 17 Mart 1948'de imzalanan "Brüksel Antlaşması" mevcut kuvvetleri birleştirmeyi amaç edinen ilk antlaşma oldu (Soysal, 1991, s.75). Bu anlaşmanın devamında ise 4 Nisan 1949'da Washington'da, İngiltere, Fransa, Lüksemburg, Belçika, Hollanda, İtalya, Danimarka, Norveç, İzlanda, Portekiz, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada arasında, "Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO: North Atlantic Treaty Organization)" kuruldu. Kuzey Atlantik Antlaşması, başlagıçta anlaşmada yer alan ülkelere karşı saldırıyı önleme veya saldırı olursa, saldırıyı püskürtmeyi amaçlayan askeri bir ittifak olarak kuruldu. Bu amaca paralel olarak üye ülkeler arasında siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda ortak ve sürekli işbirliğini esas alıyordu. Böylece

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, meydana gelen gelişmelerin sonucunda, Batı Avrupa'dan on ve Amerika'dan iki olmak üzere on iki ülkenin katılımıyla geniş kapsamlı bir savunma ittifakı oluşturdu. NATO'nun kurulmasıyla ilk defa Sovyet yayılmasına ve tehdidine karşı etkili bir set kurulmuş, aynı zamanda caydırıcı bir güç meydana getirilmiş ve denge sağlanmış oldu. Bu şekilde de Batı güvenlik sistemi ve Batı Blok'u ortaya çıkmış oldu (Soysal, 1991, s.409-410; Uçarol, 2000, s.671). Avrupa'da temeli atılan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de desteğini alan bu geniş tabanlı savunma ittifakının hızla üye sayısı artmaya başladı. Kurulduğu ilk andan itibaren bu güvenlik şemsiyesi altına girmeye çalışan ülkelerden biri de, Sovyet Rusya ile komşu olan ve bu devletin kabul edilemez teklifleriyle zor anlar yaşayan Türkiye idi.

Türkiye'nin NATO'ya ısrarla girmek istemesinin aslında birçok nedeni vardı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren sürmekte olan yoğun Sovyet baskısı, en öenmli etkendi. NATO'ya girmek Türkiye için, topraklarının güvenliğini sağlanmasında ve silahlı kuvvetlerinin modernize edilmesinde kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak görülüyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin insan mevcudu sayısal olarak savunma için yeterliydi. Ancak hem Sovyet tehdidinin büyüklüğü hem de Türk Ordusunun teknik, silah ve malzeme açısından yetersiz oluşu Türkiye'yi NATO üyeliğine zorluyordu. NATO ittifakı taktik hava kuvvetlerine sahip özel birliklere, teşkilatlı ve iyi eğitilmiş kara birliklerine sahip bir "kalkan" özelliği arz ediyordu. Bu "kalkan"ın üye üleklere sağladığı koruma gücünden o sırada Sovyet Rusya tehdidine maruz kalan Türkiye de yararlanmak istiyordu. Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde yapılan Amerikan yardımları ve ABD'nin politik desteği sayesinde Sovyetler Birliği tehdidine karşı kısmen de olsa rahatlayan Türkiye'nin, dış politikadaki yalnızlıktan bir an önce kurtulma isteği etkiliydi (Taşkıran, 2000, s.6; Oran, 2002, s.543-544).

Sovyetler Birliği'nin toprak ve Boğazlar konusundaki taleplerini sert bir şekilde geri çevirmiş olan Türkiye, her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini karşılıklı anlaşmalarla sağlayamamış ise de Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile ABD'nin kısmi desteğini almıştı. Türkiye 8 Ağustos 1949 tarihinde Avrupa Konseyi'ne davet edilmiş, 12 Aralık 1949'da TBMM 7382 sayılı kanunun onaylanması ile Avrupa Konseyi'ne girmiştir. 14 Mayıs 1950 tarihinde, Birleşmiş Milletlere üye olmuştur (Toker, 1990, s.88).

Avrupa Konseyine giren Türkiye, batı dünyasında daha çok kabul görmek ve İkinci Dünya Savaşından beri artık dayanılmaz bir hal alan yalnızlığını ortadan kaldırarak kendisini NATO emniyet şemsiyesinin altına almak istiyordu. Türk Hükümeti bütün bu gereçelerden hareketle NATO'ya üyelik için ilk başvuruyu 11 Mayıs 1950'de yaptı. Ancak, Türkiye'nin bu ilk başvurusu, başta Türkiye lehine dış politika izleyen İngiltere ve bu devletin de etkisiyle diğer NATO ülkeleri tarafından kabul edilmedi. Karşı çıkış gerecekelerini ise Sovyetler Birliği tehdidiyle en çok ve en ağır şekilde karşı karşıya bulunan Türkiye'nin NATO'ya katılması halinde Sovyetler Birliği'nin buna kesinlikle karşı çıkacağı ve bunun bir savaşa neden olacağı endişesi olarak ifade ediyorlardı (Sarınay, 1988, s.93; Uçarol, 2000, s.734).

İngiltere, Türkiye'nin Ortadoğu'nun savunmasına ilişkin kurulacak bir kuruluşta yer almasını ve bu bölgedeki İngiliz birlikleriyle uyum içinde hareket etmesi gerektiğini düşünüyor ve bu düşüncesinde ısrar ediyordu. İngilizlere göre, Türk ordusu İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının korunması ve etkisinin devam etmesi için kullanılabilecek önemli bir güçtü. Türk birliklerinin NATO kapsamında bir Akdeniz Komutanlığı'nın emrine girmesinden ziyade kendileriyle Ortadoğu'da bir ittifak oluşturmasını istiyordu. Fakat Türkiye Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği olmadan Ortadoğu'da İngiliz-Türk işbirliğine girmenin pek akla uygun olmayacağını biliyordu. Çünkü, Sovyet tehditlerine karşı Türkiye'yi bölgede destek sağlayabilecek yegane güç Amerika Birleşik Devletleri idi. Bunu yanında, Türkiye askeri teçhizat ve silah teknolojisini bakımından, büyük oranda ABD'ye bağlıydı ve ülkede çok miktarda Amerikalı askeri danışman bulunmaktaydı. Ayrıca, İngiltere'nin Mısır ve İran'da yaşadığı sorunlar da dikkate alındığında Ortadoğu'daki etkisi giderek azalmaya başlamıştı. İngiltere'nin bu etkisini korumak için Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğine ihtiyacı olduğu açıkça görülüyordu (Sander, 1969, s.75).

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler, Türkiye'de önemli siyasi bir değişime sebep oldu. Seçimleri kaybeden Cumhuriyet Halk Partisi yerine büyük bir oy oranıyla Demokrat Parti iktidara geldi. İktidarı devralan Demokrat Parti, CHP Hükümeti tarafından başlatılan NATO'ya girme çabasına

hız verdi (Yalman, 1997, s.1536; Sander, 1969, s.74). DP Hükümeti'nin NATO üyeliği konusunda çalışmalara hız verme kararı aldığı günlerde başlayan Kore Savaşı, üyelik arayışı için bir vesile olmuştu. Koreye asker gönderilmesi kararıyla ilgili olarak Başbakan Menderes, Türkiye'nin Avrupa ülkeleri arasında kendini ispatlamak için elini çabuk tutması gerektiğini ve burada da kritik rolün Hükümete düştüğünü söylüyordu. Türk Hükümeti, Güney Kore Cumhuriyeti'ne Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde yardım etmeye 25 Temmuz 1950 tarihinde karar verdi. Bu karar Kore'deki Birleşmiş Milletler Gücü'ne 4.500 kişilik bir askeri kuvvetin gönderilmesini ön görüyordu. Böylece Türkiye, Kore Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ABD'nin ardından Kore'ye asker gönderen ilk devlet oldu. Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa yurt dışına ve yabancı bir ülkeye gönderilmiş ve fiilen savaşa katılmıştı (Gönlübol vd, 1996, s.229; Uçarol, 2000, s.733).

Birleşmiş Milletler Komutanlığı güçleriyle beraber savaşta yer almak üzere Türk kuvvetlerinin Kore'ye ayak basması ve muharebelerdeki üstün başarıları Batı dünyasında Türkiye'ye karşı olumlu tepkilerin oluşmasını sağladı. Kore'de başlayan komünist saldırı Avrupa'nın güvenliğinin Avrupa'nın sınırlı coğrafyası içerisinde düşünülmesinin ne kadar yanlış olduğunu ortaya koydu. Kore Savaşı ile dünyanın daha gergin ve güvensiz bir hale gelmesi, Türkiye'nin NATO ittifakına katılmasının yararlı olacağını düşünenlerin gün geçtikçe sayısının artmasıına sebep oldu. Ancak bu Türkiye'nin hemen NATO'ya kabul edilmesini mümkün kılmadı (Erkin, 1948, s.177).

Türkiye'nin NATO'ya üyelik için 1950 Mayısı'ndaki ilk başvurusunun ve 1 Ağustos 1950'de yaptığı ikinci başvurusunun İngiltere başta olmak üzere NATO Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmemesini Cumhurbaşkanı Celal Bayar iki sebebe dayandırıyordu. Bayar'a göre, Türkiye'nin NATO'ya alınmaması ya Türkiye'yi temsil eden devlet adamlarının çabalarının yeterli düzeyde olmaması ve bazı gelişmeleri iyi algılayamamaları ya da NATO mensuplarının Türkiye'yi tampon devlet olarak kullanmak istemeleri olabilirdi (Şahingiray, 1999, s.39). Kore Savaşı'nda, Türkiye'nin NATO ittifakı açısından önemini kavrayan ABD 15 Mayıs 1951'de resmen Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya alınmasını üye ülkelere teklif etti (Akalın, 2003, s.253). Türkiye'nin İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri nezdinde ısrarla yürüttüğü pakta üyelik arayışları, ABD'nin bastırması ile sonuçlanmış oldu. İngiltere ve itiraz eden diğer ülkelerin de razı olması üzerine 15-20 Eylül 1951 tarihinde NATO Bakanlar Konseyi'nin Ottowa'da yaptığı yedinci toplantıda, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılmasını oy birliği ile onaylandı.

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO içindeki statülerinin belirlenmesinin ardından 15 Ekim'de Londra'daki NATO merkezinde iki ülkenin üyeliklerini içeren ek protokolün yayınlanmasıyla resmi açıklama yapıldı. Üye devletlerin açıklamayı onaylamasıyla 22 Ekim 1951 tarihinde yürürlüğe girdi (Sarınay, 1988, s.97-98). 24-28 Kasım 1951 tarihleri arasında İtalya'nın başkenti Roma'da toplanan NATO Bakanlar Konseyi, Türkiye ile Yunanistan'ın NATO' ya davet edilmesi kararını onayladı. TBMM, 18 Şubat 1952'de Türkiye'nin, NATO'ya girmesine ilişkin kanunu 1 çekimser oya karşılık 399 kabul oyuyla onaylamasıyla NATO'ya resmen üye olmundu. 20–25 Şubat 1952'de NATO'nun Portekiz'in Başkenti Lizbon'da yaptığı toplantısına Türkiye ilk defa Başbakan düzeyinde tam üye sıfatıyla katıldı (Embel, 2004, s.52-53).

Sonuç

Netice itibariyle, Türk dış politikasında Truman Doktrini ile başlayan, Batı savunma sistemleri içinde güvenliğini sağlama ve bunun içinde ABD ile karşılıklı taahhütler altına girme politikası, Türkiye'nin NATO'ya alınması ile başarılı bir şekilde sonuçlanmıış oldu.. Ancak, NATO'ya girişle birlikte Türk dış politikasında çok kökklü değişimler meydana gelmeye başladı. NATO içinde Amerika Birleşik Devletleri'nin tartışmasız liderliğ, Amerikan askeri kuvvetlerinin Türk topraklarında yerleşmesi ve bunu izleyen çok yönlü ilişkiler, Türk yöneticilerinin NATO ile ABD'yi özdeş tutmalarına sebep oldu. Bu tarihten sonra, NATO Türkiye için, güvenliğini sağlayan bir ittifaktan çok, Türkiye'nin ABD ile askeri, ekonomik ve toplumsal ilişkilerine, yani Amerikan varlığına biçim veren bir çerçeve niteliğini kazandı.

Bu nedenle Türkiye'nin NATO'ya girişi, bir devletin güvenliği açısından başka bir devletle ittifaka girmesinin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Türkiye'nin NATO'ya girişi, gerek Türk dış politikasında ve gerekse iç politikasında önemli sonuçlar doğurması kaçınılmaz bir hale geldi.

Kaynakça

Akalın, C. (2003). *Soğuk Savaş, ABD ve Türkiye,* C. I, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Akşin, A. (1959). *Türkiye'nin 1945'den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri, Ortadoğu Meseleleri,* İstanbul.

Armaoğlu, F. (1991). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980),* C. I, İş Banaksı Yay. Ankara.

Arsın, A. (1984). Soğuk Savaş'ın Kaynakları ve NATO'nun Kuruluşuna Yol Açan Gelişmeler, NATO Savunma ve Eğitim Yönleri Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No:133, Ankara.

Atak, M. S. (1966). *Harp Sonrasında Dünya, (1945-1966),* Ankara.

Ataöv, T. (1969). *Amerika-Nato ve Türkiye,* Aydınlık Yayınevi, Ankara.

Çomak, H. (1998). İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Harbin Sonrasında Türkiye-ABD İlişkileri, ABD'nin Türkiye'ye Yardım Politikası **(**Truman Doktrini ve Marshall Planı), Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Embel, E. (2004). Türkiye'nin NATO Serüveni, Popüler Tarih, S. 46.

Erkin, F. C. (1948). *Batı Avrupa Birliği ve NATO'nun Doğuşu, Türkiye'nin NATO'ya Girişi,* Türkiye ve Nato, Türk Atlantik Antlaşması Derneği Yayınları, Ankara.

Esenbel, M. (2000). *Türkiye'nin Batı ile İttifaka Yönelişi*, İsis Yayımcılık, İstanbul.

Gönlübol, M. Ülman, A. H. vd. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası, (1945–1965 Dönemi),* Siyasal Yayınları, Ankara.

Kennedy, P. (2002) *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri,* (16ncı yy'dan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar), (Çev. Birtane Karnakçı), İş Bankası Yay., İstanbul.

Nevins, A. Commager, H.S. (1961). *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, (Çeviren H. İnalcık), İstanbul.

Oral Sander, O. (1979). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Oran, B. (2002). *Türk Dış Politikası,1919-1980,* C.I, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sander, O. (1969). *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965),* Ankara.

Sarınay, Y. (1988). *Türkiye'nin Bati İttifakı'na Yönelişi ve NATO'ya Girişi (1939–1952),* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Soysal, İ. (1991). *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağıtları (1945-1990),* C.II, TTK. Yay., Ankara.

Şahingiray, Ö. (1999). Celal Bayar'ın Söylev Ve Demeçleri: 1933-1955 Dış Politika, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Taşkıran, C. (2000). Türkiye Niçin NATO'ya Girdi, Askeri Tarih Bülteni, C.XXV, S. 49, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Toker, M. *DP'nin Altın Yılları (1950-1954),* Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Uçarol, R. (2000) *Siyasi Tarih (1789-1999),* Filiz Kitabevi, İstanbul.

Uluksar, G. (1998). İkinci Dünya Savaşı Öncesi ve Savaşın Devamında Türk-Rus İlişkileri, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Ülman, A. H.(1961). *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri, 1939-1947*, Sevinç Matbaası, Ankara.

Yalçın D.ve diğerleri, (2002). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.

Yalman, A. E. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971),* C.II, Pera Tur., İstanbul.

İSTİKLAL MEŞALESİNİN YAKILDIĞI AMASYA'DA ON GÜNDE YAŞANANLAR (13-23 HAZİRAN 1919)

Okt. Dr. İsmail EFE

Kırıkkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,

efe5772@gmail.com

Özet

Mondros Mütarekesi'nden sonra Amasya'yı işgal etmeyi planlayan İngiliz işgal kuvvetlerine Amasyalılar izin vermediler. 26 Mayıs'ta Havza'dan bütün mülki ve askeri makamlara İzmir'in işgalini protesto mitingleri düzenlemeleri ve milli teşkilatlar kurmaları yönünde bir tamim gönderen Mustafa Kemal Paşa, bu tamimi Amasya'da şehrin en çok sevilen ve sözü dinlenen kişisi olan Müftü Hacı Tevfik Efendi'ye gönderdi. Tamimi alan Müftü Hacı Tevfik Efendi, Mustafa Kemal ve heyetini Amasya'ya davet etti. Davetten büyük bir memnuniyet duyan Mustafa Kemal Paşa Müftü Hacı Tevfik Efendi'ye; "…yakında Amasya'dayız" cevabını verince hazırlıklara başlandı. Mustafa Kemal Paşa ve heyeti 13 Haziran'da Amasya girişinde kalabalık bir heyet tarafından karşılandı. 14 Haziran 1919'da Müftü Hacı Tevfik Efendi başkanlığında Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. 19 Haziran'da Amasya'ya gelen Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey'inde katılımıyla kurtuluşa dair görüşmelere başlandı. 20 Haziran tarihinde ise Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından muhteşem bir miting yapıldı. Amasya'da Mustafa Kemal, Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa öncülüğünde hazırlanan genelge, Cemal Paşa ve Kazım Karabekir Paşa'nın da onayının alınması üzerine 21/22 Haziran 1919 gecesi "Amasya Ta'mîmi" adıyla ilgililere duyuruldu. Böylece Amasya'dan Milli Mücadelenin amaç, yöntem ve gerekçesini ihtiva eden işaret fişeği atılmış, mücadele filen başlatılmış oldu.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Mustafa Kemal Paşa, Hacı Tevfik Efendi, Amasya Ta'mimi, Milli Mücadele

THE INDEPENDENCE TORCH WAS LIT IN AMASYA, WHERE THE EVENTS OF THE TEN DAYS (13-23 JUNE 1919)

Abstract

Afterthe Mondros Armistice, theAmasya ansdid not allow the British occupation forcesto plan toinvade Amasya. Mustafa Kemal Pasha sent Mustafa Kemal Pasha from Havza on May 26 to organize protest rallies and establish national organizations for occupation of İzmir toall democratic and military authorities and this wast he most popular and heard person in thecity of Amasya, Mufti Haji Tevfik Efendi, who received the invitation, invited Mustafa Kemal and his delegation to Amasya. Mustafa Kemal Pasha Mufti Haji Tevfik Efendi who is very pleased to invite; "... weare in Amasya soon" and the preparations we restarted. Mustafa Kemal Pashaand his delegation were met by a crowded delegation at theentrance of Amasya on 13 June. On June 14, 1919, the Amasya Defense-i Law Society was established under the chairman ship of Mufti Haji Tevfik Efendi. Ali Fuat Pasha and Rauf Bey, who cameto Amasya on June 19, began negotiations on salvation with participation. On June 20, a spectacularrally washeld by the Amasya Defense-i Law Society. Amasya, Mustafa Kemal, Rauf Bey and Ali Fuat Pasha prepared the circular, prepared by the approval of Cemal Pasha and Kazim Karabekir Pasha 21/22 June 1919 night "Amasya Ta'mîmi" wa sannounced to the interested parties. Thus, the sign flask containing the purpose, method and justification of the National Movement was thrown from Amasya and the struggle was initiated.

Key Words: Amasya, Mustafa Kemal Pasha, Hacı Tevfik Efendi, Amasya Ta'mimi, National Struggle

Giriş

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Mütarekesi ile Birinci Dünya Savaşı'nı kaybettiğini resmen kabul etti. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından, Anadolu'nun çeşitli yerlerini gezen İtilaf Devletleri temsilcileri mütareke hükümlerine uyulup uyulmadığını kontrol etmeye başladılar. Orta Karadeniz Bölgesi, özellikle Samsun ve Sinop civarı, maden yatakları ve stratejik konumundan dolayı İtilaf Devletleri'nin hassasiyetle takip ettikleri bölgelerden biriydi. İngilizler bu bölgedeki asayiş sorunlarını bahane ederek 9 Mart 1919 tarihinde 200 kişilik bir müfrezeyle Samsun'u işgal ettiler. İstanbul Hükümeti'nin yaşananlara tepkisi, bürokratik kesime ve tabi ki halka, İngilizlerle iyi geçinilmesi ve herhangi bir taşkınlığa sebebiyet verilmemesi telkininden öteye gidemedi (Özsoy, 1999, s.131-133).

15 Mart 1919'da İngiliz subayı Solter komutasında bir müfreze işgal kuvveti Merzifon'a girdi. Mayıs 1919 ortalarında içlerinde komutan Solter'in de bulunduğu İngiliz askerleri Amasya'ya geldiler, Solter otomobilinden inip mutasarrıfın odasına gitti. İngiliz askerlerinden bazıları Hükümet Konağını kontrol altına alırken birkaçı da saat kulesinin kapısını kırarak, kulede dalgalanan Türk bayrağını indirip yerine İngiliz bayrağını çektiler. Bu haberi duyan Amasyalılar saat kulesi etrafında toplanarak İngilizleri protesto ettiler. Bu esnada bir uğultu ve ardından çıkan fırtına kuledeki İngiliz bayrağını parçalayarak Yeşilırmak üzerine attı. Amasya halkı tekbir sesleriyle Türk bayrağını tekrar göndere çektiler. Mutasarrıfın odasında bulunan Solter bu gelişmeler sonrasında askerlerini yanına alarak şehri terk eder (Susoy, 2008, s.74-75).

Ancak bu sırada Orta Karadeniz bölgesi asayişsizliğe ve güvenli olmayan bir ortama sahipti. Böyle bir ortamda Türk halkı, kasaba ve köylerini Pontusçu Rumlar'ın saldırılarına karşı korumaya çalışıyordu.[1] İngilizlerin mütareke hükümlerine aykırı olarak, mahalli hükümete haber vermeden bölgeye asker çıkarmaları Rumlara cesaret veriyor, asayişsizliği daha da artırıyordu. İngilizler Samsun'da bulunan 200 asklerîne ilaveten 17 Mayıs 1919'da 100 civarında yeni İngiliz askerini ve harp malzemesini Samsun'a getirildiler. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, 20 Mayıs'ta durumu Harbiye Nezareti'ne bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, mütareke hükümlerine ve bağımsızlığımıza aykırı bu tür tecavüzlere karşı hükümetin gerekli tedbirleri almasını arz etmiştir (HTVD, S: IV, V. No: 68.).

Mustafa Kemal Paşa'nın yakinen ilgilendiği önemli konulardan biri de bölgede karışıklıklara sebep olan Pontusçu Rum çetelerinden kaynaklanan güvenlik meseleleriydi. Pontus hayali peşinde koşanlar, kendi tarihi rivayetlerine dayanarak Amasya'yı hükümet merkezi olarak kabul ediliyorlardı. Bu bakımdan Amasya ve çevresinde yoğun faaliyet içerisinde bulunuyorlardı (Evsile, 1998, s.2). Amasya, Pontusçu Rumların Karadeniz kıyıları ile iç kesimdeki illeri kapsayan coğrafyada kurmayı amaçladıkları Pontus Rum devletinin sınırları içerisindeydi. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için İngiltere'nin büyük yardım ve desteğini görüyordu (Açıkses, 2010, s.22).

İngilizlerin işgali altında bulunan ve sokaklarında Pontus çetelerinn dolaştığı Samsun'da, 3. Ordu Müfettişi olarak Mustafa Kemal Paşa'nın gelmesiyle birlikte işgale karşı örgütlenmeler hızlandı. 25 Mayıs'ta Havza'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, 28 Mayıs'ta İzmir, Manisa ve Aydın'ın işgali üzerine bütün vali, kumandan ve mutasarrıflara bir tebligat gönderdi. Tebligatta yabancı devletler temsilciliklerine ve sadarete işgalleri protesto telgrafları çekilmesini istedi (Özkaya, 2002, s.148).

Mustafa Kemal Paşa'nın Gelişinden Tamim Çalışmalarına Amasya'da Yaşananlar (13-19 Haziran)

Havza'da kaldığı süre içinde yurt genelinde milli teşkilat kurulması gereğini bir genelge ile bütün komutanlara ve sivil idare amirlerine bildirdikten sonra, 8 Haziran 1919 günü Harbiye Nezareti tarafından İstanbul'a dönmesi istenince bu beklenmedik gelişme sonucu Havza'da da güvenlik içinde

[1]Samsun'da İngilizlerin 200 kişilik bir işgal kuvveti bulunuyor, Yunan gemileri Karadeniz'de arama ve abluka faaliyeti yürütüyordu. Samsun ve çevresinde Pontusçu eşkıyalar kol geziyordu (Aydemir, 1967, s.20).

olamayacağını fark etti. Çünkü o sırada Merzifon'da bir İngiliz müfrezesi vardı ve bu müfreze gerektiğinde Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının hareketlerini engelleyecek, hatta onları tutuklayabilecek durumdaydı (Zeyrek, 1989, s.467; Borak, 2004, s.283; Akşin, 1986, s.31). Mustafa Kemal Paşa Havza'ya geldiğinde merkez olarak en uygun yerin neresi olacağı konusunda araştırmlar yapmış ve en uygun yerin Amasya olduğuna karar vermişti. Telgrafla görüşü sorulan Kazım Karabekir Paşa da Amasya'yı tercih ve tavsiye etmişti (Kutay, 1986, s.24).

Bu kararın ardından Haziran ayının ilk haftası Mustafa Kemal Paşa, arkadaşlarından Doktor İbrahim Tali ile karargâh yüzbaşısı Mustafa beyler Amasya'ya gönderildi. Yeşilırmak kıyısındaki Şafak Oteli'ne yerleştikten sonra Kadı Ali Himmet ve Eytam Müdürü Ali Efendi ile görüştüler. Bu görüşmede özet olarak: "Yabancı devletler yurda saldırıyorlar. Bu saldırılara karşı artık sivil halkın örgütlenerek direnmesi gerekir. Bir iki güne kadar Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Amasya'ya geleceklerdir. Onu iyi karşılayabilmemiz için şimdiden hazırlanmalıyız dediler ve Amasya halkının durumu ve düşünüşü hakkında bilgi aldılar (Aktaş, 1973, s.66-67; Aydemir, 1999, s.38).

Mustafa Kemal Paşa, bölgedeki Pontus Rum çetelerinin tasallutundan İngiliz Gizli Servisi'nin takibinden, General Milen'in baskısından, Rus heyetinin tekliflerinden kurtulup, uzun süreden beri tasarladıklarının temelini atacak bir yer bulabilmek için Havza'dan Amasya'ya Müftüsü Hacı Tevfik Efendi'ye bir telgraf çekti. Mustafa Kemal'in telgrafına kısa bir zamanda Müftü Hacı Tevfik Efendi'den şu cevap geldi. "-Amasya halkı müdafaa-i vatan, muhafaza-i din ve devlet yolunda mücahade edenleri bağrına basmakla müftehir olacaktır" (Savaş, 1997, s.316). Cevabından sonra vakit kaybetmeden Muustafa Kemal Paşa ve Heyeti Amasya'ya gitmek üzere Havza'dan hareket etti.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının geleceği önceden bilindiği için 12 Haziran 1919 Perşembe günü sabahın erken saatlerinden itibaren Amasya'nın Gezirlik bölgesinde büyük bir halk topluluğu beklemeye başladı. Karşılamak üzere bekleyenler arasında; 5. Kafkas Fırkası askerleri ve Amasya'nın ileri gelenleri de bulunuyordu.[2] Karşılama sırasında Müftü Hacı Hafız Tevfik Efendi Mustafa Kemal'e "Çanakkale'den sonra şimdi de vatanı ikinci defa kurtarmayı ahdettiniz… Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz, hizmetiniz payidar olsun! Paşa hazretleri Amasya gaye ve hedeflerinizin istihsali yolunda sizin yanınızdadır. Emin ve müsterih olun!" dedi (Menç, 1992, s.67-69). Müftü Hacı Hafız Tevfik Efendi'nin sözlerine karşılık Mustafa Kemal Paşa'da: "Memleket elden gidiyor, eğer düşman Samsun'a ayak basacak olursa, çarıklarımızı giyip dağlara çıkmamız, vatan toprağını son parçasına kadar savunmamız gerekecek." İfadelerini kullandı (Aydemir, 1999, s.40-41; Kutay, 1977, s.139; Savaş, 1997, s.318).

Karşılama sonrasında Mustafa Kemal ve heyeti halkla birlikte yaya olarak hükümet binasına gitti. Mustafa Kemal buurada bulunan Amasyalılara hitaben şu konuşmayı yaptı: "Aziz Amasyalılar!

[2]Mustafa Kemal Paşa'yı Amasya'da karşılayanlar arasında Hacı Hafız Tevfik Efendi (Amasya Müftüsü, Meclis-i Umumi Vilayet Azası), Mutasarrıf Vekili Mustafa Bey, Cemil Cahit Bey (V. Kafkas Fırkası Kumandanı), Topçuzade Mustafa Bey (Belediye Reisi), Kadı Ali Himmet Efendi, Abdurrahman Kamil Efendi (vaiz), Hoca Bahaeddin Efendi (din adamı), Mevlevi Şeyhi Cemalettin Efendi, Harputizade Hasan Efendi (eşraf), Eytam Müdürü Ali Efendi, Topçuzade Ali Bey (tüccar), Topçuzade Mahmut (fabrikatör), Hacı Mahmutzade Mehmet Efendi, Miralayzade Hamdi Bey, Kofzade Hafız Mustafa Efendi, Şirinzade Mahmut Efendi, Melekzade Süleyman Efendi (belediye üyesi, eşraftan), Kahvecizade Mehmet Efendi, Veysibeyzade Sıtkı Bey (eşraftan, tacir), Seyfizade Ragıp Efendi (müderris, din adamı), Arpacızade Hürrem Bey (eşraftan), Topçuzade Hilmi Bey, Mehmet Ragıp Bey, Yumukzade Hamdi Efendi, Mumcuzade İsmail Hakkı Paşa, Yörgüçzade Rasim Efendi, Şirvani H. Mahmutefendizade Mehmet, Şirvanizade Bahaeddin Efendi, Müderris Mehmet Efendi, Muallim Mecdizade Sabri Efendi, Ulemadan İbadizade Mehmet, Mecdizade Ahmet, Gazeteci Mehmet Sırrı Bey, Lütfi Bey, Kurtoğlu Hasan Bey, Ulemadan İbadizade Mehmet, Komiser İsmail Bey, Komiser Muavini Osman Efendi, Polis Cemaleddin Efendi, Mehmet Ali Bey (Posta Müdürü), Abdurrahman Rahmi (Telgrafçı), Jandarma Zabiti Ziya Bey, Eşraftan Topçuzade Münir, Hacı Alizade Ahmet, Payaslızade Yahya, Tüccardan Bicanzade Süleyman, Yumukosmanzade Hüsnü, Eşraftan Ilıcakların Halil, Şurutuzade Tevfik, Tiryakizade Tahsin, Hacı Osmanzade Halil, Çavuşluzade Ahmet, Temiz Alizade Mehmet, Küsuz Taşanzade Ahmet, Bosnalızade Halim ve Yumukzade Ahmet Efendi yer alıyordu (Özdemir, 2004, s.32-33).

Padişah ve hükümet, İtilaf Devletlerinin elinde esir durumdadır. Memleket elden gitmek üzeredir. Bu kötü duruma çare bulmak için sizlerle işbirliği yapmaya geldim. Hep beraber sevgili vatanımızı ve bağımsızlığımızı kurtarmak için bütün gücümüzle çalışacağız. Efendiler, İzmir'den sonra Manisa ve Aydın'ın işgali, gelecekteki tehlikeyi daha açık göstermiştir. İşgal ve ilhak gibi olaylar soylu milletimizin kalbini parçalıyor. Yurdumuzun tamamen korunması için mitingler yaparak milli duyguyu çok canlı bir biçimde göstermek gerekir. Katlanması imkansız olan bu acıklı durum karşısında hemen bir örgüt kurmak ve büyük devletlerin temsilcilerine etkili telgraflar çekmek lazımdır. Amasyalılar! Burası, Havza'dan ötesi Pontus oluyor. Sivas'ın doğusu Ermenistan'a kalıyor. Yurdumuz, İngiliz Mandası altına giriyor. Tarihi büyük bir millet, böyle bir esareti kabul edemez. Amasyalılar, ne duruyorsunuz? Burada da her türlü haklarımızı korumak üzere bir 'Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti' kurmalıyız. Amasyalılar, düşmanların Samsun'dan yapacağı bir çıkarma hareketine karşı ayaklarımıza çarıklarımızı çekecek, dağlara çekilecek, vatanı en son kayasına kadar savunacağız. Amasyalılar, buna hep beraber yemin edelim… Zaferi kazanacağız, Vatan kurtulacaktır. Amasyalılar Mustafa Kemal'in bu konuşmasına hep birlikte "Emirlerinizi bekliyoruz!" cevabını verdiler. Paşa ise Amasyalılara "sağ olun Amasyalılar, zaferi kazanacağız, vatan kurtulacaktır" dedi (Arburnu, 1997, s.27-28;Menç, 1992, s.89).

Mustafa Kemal Paşa, bu konuşmasından sonra karargâhı ve şehrin ileri gelenleri ile birlikte kendisine çalışma mekânı olarak tahsis edilen Yavuz Sultan Selim Hanın da doğduğu Saraydüzü Kışlası'na geldi. O gece Mustafa Kemal Paşayı Sultan Bayezıd Camiî vaizi Abdurrahman Kâmil (Yetkin) Efendi ve Amasya'nın diger önde gelenleri ziyaret etti. Mustafa Kemal Paşa ertesi gün Cuma olduğundan Sultan Bayezid Camii vaizi Abdurrahman Kamil Efendi'ye Cuma vaazında bahis edilecek konuları belirten bir not gönderdi. O gün kendisi de Bayezid Camii'ndeki vaazı dinlemek için Cuma namazına geldi (Menç, 1992, s.104; Susoy, 2008, s.80).

13 Haziran Cuma günü Abdurrahman Kamil Efendi Sultan Beyazıt Camisi'ndeki vaazında; "Ey ahali, Milletin şeref ve haysiyeti, istiklali hakikaten tehlikeye düşmüştür. Bu felaketten kurtulmak için icabederse, vatanın son bir ferdine kadar ölmeği göze almak lazımdır. Artık, Padişah olsun, Halife olsun, ismi, unvanı her ne olursa olsun, hiçbir şahsın ve makamın hikmet ve mevcudiyeti kalmamıştır. Yegane çare-i halas, halkın doğrudan doğruya hakimiyeti eline alması ve iradesini kullanmasıdır. Hep beraber Mustafa Kemal Paşanın etrafında toplanarak vatanı kurtaracağız." diyerek halkı milli mücadeleye çağırdı (Aktaş, 1973, 72).

Cuma namazını müteakip okunan mevlid-i şerif kıraatinden sonra, tahminen otuz binden fazla cemaat cami-î şerif dışındaki geniş avluyu doldurdu. Sultan Bayezid Camiinin bahçe kapısı üzerine çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk milletinin mukadderatı hakkındaki acı safahatı birer birer izah eden konuşmmasından sonra konuşma hakkını Abdurrahman Kâmil Efendi aldı. Abdurrahman Kâmil Efendi söze: "Muhterem Evlâtlarım! Paşa Hazretlerinin açıkça izahatta bulundukları Türk milletinin, Türk hakîmiyetinin artık hikmet-i mevcudiyeti kalmadığı tahakkuk edince ve milletimizin mukadderat-ı endişeli bir duruma düşünce artık bu devletin mevcudiyetine hürmet etmek bence doğru bir yol değildir. Mademki milletimizin şerefi, haysiyeti, hürriyeti, istiklâli tehlikeye düşmüştür, artık başımızdaki bu hükümetten bir iyilik ummak bence abestir. Şu andan itibaren padişah olsun, isim ve unvanı ne olursa olsun hiçbir şahsın ve makamın hikmet-i mevcudiyeti kalmamıştır. Yegane çare-i halâs, halkımızın doğrudan doğruya hakimiyetini eline alması ve iradesini kullanmasıdır. Binaenaleyh işte size "Hazret-i Ömer gibi bir Başbuğ" diye Mustafa Kemal Paşayı gösteriyor ve kendileri de Paşaya yönelerek: - Muhterem Paşa Hazretleri; Şu görmüş olduğunuz Türk evlatlarının heyet-i umumîyesi başta ben olmak şartıyla şu andan itibaren size biat etmiş bulunmaktayız. Vatan ve milletimizin refah yolunu buluncaya kadar sizlerle el birliği yapacaklarına söz veriyoruz." diye hitabelerine son veriyor. Ve bu suretle millî mücadelenin ilk temel taşı burada atılmış oluyordu (Savaş, 1997, s.319-320).

Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'da ilgilendiği konuların başında, burada bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmak vardı. Sultan Beyazıt Camii'ndeki ateşli ve hararetli vaazdan sonra harekete geçen Amasyalılar, Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması için çalışmaya başladılar. Müftü Hacı Tevfik Efendi ve ileri gelenler cemiyetin kurulabilmesi için önce kendi aralarında küçük bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda aldıkları karar doğrultusunda, 14 Haziran Cumartesi günü Atik-i Ali Mektebi'nde bir araya gelindi. Aynı gün Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin adı Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti olarak değiştirildi (Aydoğan, 2000, s.56). Cemiyetin başkanlığına çoğunluğun

isteğiyle Müftü Hacı Hafız Tevfik Efendi seçildi.[3] Cemiyet üyelerinin Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılıkları, Müftü Hacı Hafız Tevfik Efendi'nin "Reislik vazifesini siz aziz muhterem paşamıza muhabbetleriyle birlikte takdim etmekle şeref duyuyorum. Siz bizim ebedi reisimizsiniz" ifadeleriylle dile getirildi (Sarıkoyuncu, 2002, s.187).

Toplantı esnasında arkadaşlarıyla birlikte okula gelen Mustafa Kemal Paşa, cemiyetin ve cemiyette çalışmanın vatanın geleceği için taşıdığı önemden bahsedip, Cemiyeti'nin çalışma şeklini açıkladı. Bütün bunların sonucunda Amasya'da fiilen kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne ilk maddi desteği Abdurrahman Kamil Efendi verdi. Kamil Efendi yıllarca maaşından artırıp bir gün gerekli olur düşüncesiyle biriktirdiği altınları bağışlayarak cemiyete bağışladı. Milli Mücadelenin bu ilk maddi yarıdmına diger kurucu üylerde eklemede bulundu (Taşdemir, 2005, s.1076-1077; Sarıkoyuncu, 2002, s.187). Amasya'daki gelişmelerden çok memnun olan Mustafa Kemal bu olumlu havadan yararlanmak düşüncesiyle daha önce planlanan ancak ertelenen İzmir'in işgalini telin mitinginin yapılmasını istedi. Miting düzenleme sorumluluğunu üstlenen Amasya Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, miting tarihini 20 Haziran 1919 Cuma günü olarak belirledi ve Amasya Sancağının bütün köylerini mitingden haberdar etti. 20 Haziran 1919 Cuma günü toplu olarak kılınan Cuma namazından sonra kalabalık grup miting alanına toplandı. Amasya halkı, yaklaşık 30 bin kişinin katıldığı bu mitingle Mustafa Kemal Paşa'nın ve Vaiz Abdurrahman Kamil Efendi'nin konuşmaları halk üzerinde büyük etki oluşturdu. Vaiz Efendi konuşmasında Amasyalılar adına, Mustafa Kemal'e "Vatan ve Milletimizin refah yolunu buluncaya kadar sizlerle elbirliği yapacağımıza söz veriyoruz" dedi. Mitingde Amasyalılar "Ya İstiklal, Ya Ölüm" parolasıyla milli mücadeleye her türlü desteği vereceğini gösterdi (Kılıç, 2004, s.3; Menç, 1992, s.3; Aydoğan, 2000, s.100). Amasya Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, o günlerde İstanbul Hükümeti'ne, "Biz Amasyalılar, Mustafa Kemal'in etrafında toplanarak vatanımızı, hürriyetimizi, istiklalimizi kurtarmaya yemin ettik" diye bir de telgraf çekti (Demiray, 1981, s.1-5).

Amasya Tamimi'nin Hazırlanışı ve İlanı

Kurtuluş mücadelesinin bir program dahilinde yürütülmesi düşüncesine sahip olan Mustafa Kemal Paşa, aralarında kolordu komutanlarının da bulunduğu en güvenilir dost ve arkadaşlarını, gerekirse Anadolu'da fiili bir yönetim de kurmak amacıyla Amasya'da gizli bir toplantıya çağırdı. Mustafa Kemal Paşa'nın 10 Haziran'da yaptığı davete icabet eden Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey 19 Haziran'da Amasya'ya geldi. Bu buluşma aynı akşam Erzurum'daki Kazım Karabekir Paşa'ya bildirildi. Amasya'da bir araya gelen Rauf Bey, Ali Fuat ve Mustafa Kemal paşalar memleketin içinde bulunduğu kötü durumu ve bu kötü durumdan çıkış yollarını görüşmeye başladılar. Mustafa Kemal Paşa aralarında yaptıkları görüşmeleri ve aldıkları kararları, 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya telgrafla bildirdi (Jake, 1999, s.44; Aydoğan, 2000, s.100). 21 Haziran'da Ali Fuat, Rauf Bey ve Mustafa Kemal Paşa ile kurmay heyetinde yer alan üst rütbeli subaylar ve telgrafla düşüncelerini bildiren komutanların da katılımıyla yayınlanacak olan tamime son hali verildi. Milli Mücadele Tarihi'mize Amasya Genelgesi olarak geçecek olan tamim, Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa ile Konya'da bulunan 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın onayının alınmasından sonra Anadolu'daki bütün sivil ve askerî makamlara şifreli olarak gönderildi (Zürcher, 2010, s.224; Kınross, 2006, s.210-211; Tansel, 1991, s. 10-11). Tamim İstanbul'da bulunan bazı kişilere bu kararlarla birlikte bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın yazdığı bir de genel mektup yollandı.

Genelgenin altında Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay Kazım, kurmay heyetinden tebliğ işleriyle görevli memur Hüsrev Bey, askeri makamlara şifreleyen yaver Muzaffer Bey ve posta memuru Abdurrahman Rahmi Beylerin imzaları bulunmaktadır. Ayrıca, XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa ile Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa'nın onayları da telgrafla alınmıştır (Ayışığı, 1997, s.204; Sonyel, 1995, s.80; Aybars, 2002, s.149; Atatürk, 2006, s.25).

[3]Cemiyetin seçilen diğer üyeleri ise şunlardı: Belediye Reisi Topçuzade Mustafa Bey, Sultan Beyazıt Camii Vaizi ve emekli Müftü Abdurrahman Kamil Efendi, Harputizade Hasan Efendi, Hoca Bahaeddin Efendi, Şeyh Cemaleddin Efendi, Topçuzade Ali Bey, Topçuzade Hilmi Bey, Eytam Müdürü Ali Efendi, Hacımahmudzade Mustafa Efendi, Miralayzade Hamdi Bey, Kofzade Mustafa, Şirinzade Mahmut, Melekzade Süleyman, Veysibeyzade Sıtkı Bey, Seyfizade Ragıp, Yamukosmanzade Hamdi Efendi, Arpacızade Hürrem Bey (Taşdemir, 2005, s.1076-1077).

Amasya Tamimi

1. Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Hükümet-i merkeziyemiz (İstanbul Hükümeti) itilaf devletlerinin etkisi ve denetimi altında çevrilmiş bulunduğundan üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yapamamaktadır. Bu durum milletimizi yok olmuş tanıttırıyor. Milletin bağımsızlığını, yine milletin engelleri yenme kararı kurtaracaktır. Milletin şimdiki durumunu gözönünde tutmak ve haklarının sesini dünyaya işittirmek için her türlü etki ve denetimden uzak bir milletin kurulun varlığı zorunludur. Bunun için haberleşerek her yandan gelen öneri ve millî istek üzerine Anadolu'nun görünüşte en güvenli yeri olan Sivas'ta milli bir kongrenin ivedi toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için bütün Osmanlı illerinin her sancağından parti anlaşmazlıkları bir yana bırakılarak yetenekli ve milletin güvenini kazanmış üç kişinin en çabuk şekilde kongreye yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir. Her olasılığa karşı bunun bir millî sır halinde tutularak gürültüye yer verilmemesi ve gerekli görülen yerlerde yolculuğun kendini tanıtmayarak yapılması gereklidir.

2. Doğu illerimiz adına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanması kararlaştırılan kongre için adı geçen illerin Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinden seçilmiş üyeler zaten Erzurum'a doğru yola çıkarılmışlardı. O zamana kadar diğer illerimizin delegeleri de Sivas'a varmış olabileceklerinden Erzurum Kongresi'nin üyesi de uygun göreceği zamanda genel toplantıya katılmak üzere Sivas'a hareket edecektir.

3. Bu maddelere göre temsilcilerin Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyetleri ve belediye başkanları ve diğer şekilde seçilmesiyle hareketleri hakkındaki delâlet ve vatanseverliklerini ve isimleri ile hareket zamanlarının telgrafla bildirilmesini rica ederim.

4. Bu telgrafın gelişinin hemen bildirilmesi rica olunur (Milli Eğemenlik Belgeleri, 2015, s.13-14). Böylece 22 Haziran 1919'da Amasya'da hukuken olmasa bile fiilen milli iradeye geçildi. Amasya Tamimi de bunu belgeleyen vesika olarak tarihteki yerini aldı. Amasya Tamimi, Mustafa Kemal Paşanın daha önce askeri kumandanlara ve mülki amirlere gönderdiği tebliğ ve tamimlerle, halka açıkladığı konuların bir program ve karar halinde sunulmasıdır.

Amasya Tamimi'nin ilanı üzerine, Meclis-i Vükela, hakkında vukuu bulan şikâyetten dolayı Harbiye Nezareti'nce İstanbul'a davet edilmesine rağmen davete icabet etmediği, hatta ahaliyi hükümete karşı tahrike teşebbüs ettiği ideasıyla, 23 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın 3. Ordu Müfettişliği'nden azline karar verdi. Mustafa Kemal Paşa'nın yerine 3. Ordu Müfettişliği görevine eski Bahriye Nazırı Hurşit Paşa'nın tayini ile ilgili lazım gelen muamelenin ifası hususunda Meclis-i Vükela Harbiye Nezareti'ni görevlendirdi. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın azledildiği ve hiçbir resmi sıfatının kalmadığının yazılı olarak icap eden vilayetlere bildirilmesi Dâhiliye Nezareti'ne Meclis-i Vükela tarafından tezkere ile tebliğ edildi (BOA, MV, D: 216, G: 54, 23 Haziran 1335)

İngilizlerin baskıları sonucunda Meclis-i Vükela kararıyla 3. Ordu Müfettişliği'nden azledilen Mustafa Kemal Paşa, hakkında irade-i seniyye çıkmadığından azil işlemi tamamlanamadı. Harbiye Nazırı'nın Mustafa Kemal Paşa'nın azil kararını Babıâli'ye göndermemesinden dolayı süreç uzamış. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'ya zaman kazandırırken, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in zor duruma düşmesine sebep olmuştur (Tansel, 1991, s.17-19). Mustafa Kemal Paşa ise hükümetin engelleme girişimlerine karşı kendisine henüz görevden alındığına dair ne bir irade-i seniyye ve nede Sadaret veya Harbiye Nezareti'nden emir tebliğ edilmediğini beyan etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu tür faaliyetleri, milli mevcudiyet aleyhinde bulunan zihniyetin olumsuz propagandaları olarak nitelemiştir (HTVD, S. 6, 1953, No: 114).

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'ya gelmesiyle kendisine gösterilen sevgi ve sadakat, Amasyalıların Milli Mücadele azmi ve azme uygun olarak verdikleri destek, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarında kurtuluşa dair heycan ve umutları artırmıştır. Kurtuluşun manifostosu da yine Amasya'dan 21-22 Haziran 1919 gecesi Amasya Ta'mîmi adıyla ilgililere duyurulmuştur. Tamimle Amasya'dan Milli Mücadelenin amaç, yöntem ve gerekçesini ihtiva eden işaret fişeği atılmış, mücadele filen başlatılmış oldu. Bundan sonra yapılacak olan Erzurum Konğresi, Sivas Konğresi vd. kurtuluş mücadelelerinin temelleri de Amasya'da atılmış oldu.

Milli irade kavramı Türk anayasa gelişmelerinde tartışmaya yer bırakmayacak şekilde ve eylemli olarak ilk kez Amasya Tamimi'nde ortaya atıldı. Amasya Tamimi ile temel prensip olarak milliyetçilik akımı öne çıkarıldı. Bu tamimle birlikte milliyetçilik, milli mücadelenin esası, özü, temel yapısı; milleti harekete getiren, ona milli bilinç ve vicdanının sesini duyuran politik tutumun hedeflerini gösteren prensip oldu. Amasya şehri, Türkiye'nin bağımsızlık belgesi olan Amasya Tamimi'nde alınan kararların uygulanmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasında tarihi bir rol üstlendi.

Kaynakça

Açıkses, E. Doğanay, R. (2010). *Amerika'nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali, Chester Projesi*, Elazığ.

Akşin, S. (1986). Amasya Toplantısı ve Amasya Kararlarının Mahiyeti, (I. Milli Mücadele'de Amasya Sempozyumu 20-22 Mayıs 1986 Amasya), Eser Matbaası, Samsun.

Aktaş, R. N. (1973). *Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Hazırlandı*, Varlık Yayınevi, İstanbul.

Arıburnu, K. (1997). *Sivas Kongresi: Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılar,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Atatürk, K. (2006). *Nutuk 1919-1927*, (Haz.: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Aybars, E. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ercan Kitabevi, İzmir.

Aydemir, Ş. S. (1999). *Tek Adam-Mustafa Kemal 1919-1922*, C.II, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Aydoğan, E. (2000). *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Ayışığı, M. (1997). *Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askerî ve Siyasi Hayatı),* TTK Yayınları, Ankara.

BOA, MV, D: 216, G: 54, B: 1, (23 Haziran 1335-1919). Meclis-i Vükela Kararı, Sıra No: 317.

Borak, S. (2004). *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919),* Kırmızı Beyaz Yayınları, Ankara.

Demiray, A. (22 Haziran 1981). Mustafa Kemal ve Amasya, Yeni Tanin.

Evsile, M. (1998). Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XIV, S. 40, Ankara.

HTVD, (1952). S. 4, 5. No: 68. Genelkurmay Basım Evi, Ankkara.

....., (1953). S. 6, No:114, E.U. Basımevi, Ankara .

Jake, G. (1999). *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çeviren: Cemal Köprülü), TTK Basımevi, Ankara.

Kılıç, M. (2004). *Amasya Genelgesi ve Protokolü*, T.C. Amasya Valiliği, Amasya.

Kınross, L. (2006). *Atatürk, (Bir Milletin Yeniden Doğuşu*), (Çeviren: Necdet Sander), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Kutay, C. (1977). *Kurtuluş Savaşı'nın Maneviyat Ordusu,* Yelken Matbaası, İstanbul.

..... (1986). *Amasya Protokolündeki Gizli Madde, 67. Yılında Amasya Tamimi*, (Haz.: Hüseyin Menç), Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya.

Menç, H. (1992). *Milli Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, Ankara.

Milli Eğemenlik Belgeleri, (2015). (Derleyen: Sefer Yazıcı), TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayını, TBMM Basımevi, Ankara.

Özdemir, H. (2004). *Amasya Belgelerini Yeniden Okumak*, Amasya Valiliği, Amasya.

Özkaya, Y. (2002). *Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da, Milli Mücadele Tarihi* (Makaleler), (Haz: Berna Türkdoğan), ATAM Yayınları, Ankara.

Özsoy, O. (1999). *Saltanat'tan Cumhuriyet'e Giden Yolda Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul.

Sarıkoyuncu, A. (2002). *Milli Mücadelede Din Adamları*, C.I, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Savaş, M. (1997). Mustafa Kemal-Amasya Ve İki Din Adamı, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.V, S.19, Ankara.

Sonyel, S. (1995). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, TTK. Yayınları, Ankara.

Susoy, Ş. (2008). *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul..

Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.II, MEB Yayınları, İstanbul.

Taşdemir, S. (2005). Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğum Belgesi: Amasya Tamimi, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S.63, No:21, Ankara.

Zeyrek, Ş. (1989). Amasya Mülâkatı, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, V/14, Ankara.

Zürcher, E. (2010). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,* İletişim Yayınları, İstanbul.

RESİM SANATINDA SÜRPRİZ ÖĞE

Yrd. Doç. İsmail Tetikçi

Uludağ Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı

Özet

Resim sanatında başyapıtların genel bir özelliği olan ve onları çağlarının dışına taşıyan belirgin özellikleri bulunmaktadır. Bazı başyapıtlarda konunun özelliği, bazılarında kurgusal yenilikler gibi birçok öznel durum bulunmaktadır. Sanatçının konuyu ele alış biçimi, kendisi ve dünya ile olan bağını olağan dışı bir anlayışla resmedişi eserinin başat hale gelmesine neden olabilmiştir. Bu başyapıtların içerisinde daha ayırıcı ve akılda kalıcı özellikleri olan eserler bulunmaktadır. Özellikle konu içerisine saklanmış, gizlenmiş konular, yüzeyde sır haline gelmiş renk, biçim, ton içinde gizlenmiş öğeleri bulunan resimler bu çalışmanın konusu olmuştur. Bu metin için seçilen eserler genel olarak yüzeyinde sürpriz etkisi yapan öğeler barındıran resimler olmuştur. Bu konular arasında, "İcarus" ve "yarı hayvan yarı insan" gibi mitolojik konularda bulunmaktadır. Ayrıca günümüz sanatında resim yüzeyinde bir çizgi, bir fırça darbesi ya da benzeri plastik bir öğelerde incelenmiştir. Ressamca bir bakışla sanatçının, resim yüzeyine sakladığı çarpıcı, etkileyici, akılda kalıcılığa sebep olan bu eserlerin ve konunun ele alınmasıyla resim sanatına ve sanatçılarına yeniden bir bakış amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başyapıt, Sürpriz öğe, resim

The Element of Surprise in Painting Art

Abstract

In painting art, masterpieces have typical characteristics which are a general feature of theirs and carry them beyond their eras. There are several subjective instances as in the theme's trait in some masterpieces and innovations in their set up in some others. The bond between the world and the artist and the way how an artist approaches a theme lead his masterpiece to grow into a front runner. Among these masterpieces, there are works which have more discriminating and memorable features. Paintings which have themes stored, hidden in themes and elements hidden in the color, the shade and the form which becomes a secret on the surface have become the subject of this study. Works chosen for this text are generally paintings housing elements which make surprise effect on the surface. Among these themes, there are also mythological themes such as "Icarus" and "half human half animal". Additionally, a line, a brush stroke or suchlike plastic elements on the surface of the painting in today's art are also examined. A review on painting art and artists in an artist's view is aimed via addressing these works and the themes hidden on the painting's surface by the artist eliciting it to be striking, impressive and memorable.

Key words: Masterpiece, Element of Surprise, Painting

Giriş

Resim Sanatının en önemli ressamları ve resimleri hakkında sayısız bakış açısıyla sayısız yeni sözler söylemek mümkündür. Bu sanatı özel kılan durumlardan biridir. Her baktığımızda, dinlediğimizde, okuduğumuzda, izlediğimizde yeni yeni şeyler görmek, okumak, izlemek sanatın belki de yaşama dair olan yanı gibidir. Bu bilinçle bazı önemli eserlerin ele alındığı bu çalışmada, içerisinde sürpriz öğe barındıran farklı dönemlerden ve farklı sanatçılardan konunun özünü anlatan eserler seçilmiş ve üzerlerinde durulmuştur.

Bir resmin sürprizinin ya da sürprizlerinin olması demek, sadece betimlenen konunun içerisinde ki olay örgüsünden kaynaklanmadığı gibi; plastik düzendeki şaşırtıcı düzendende kaynaklanmamaktadır. Bir resmin sürprizi bazen konu, bazen renk, bazen biçim ya da resmin farklı bir öğesi olmuştur. Bu yaklaşımla bakacak olursak, Pieter Brueghel 'in "Icarus" isimli yapıtı (Resim-1) sanatçının konuya yaklaşımı ve Icaurs'u yüzeyde ele alış biçimiyle resmi çarpıcı bir hale sokmuştur. Sanat tarihinde farklı dönem ve birçok farklı ressam tarafından resmedilen Icarus resimleri arasında belki de en özel olanı Pieter Brughel'in Icarus isimli resmidir. Resme konu olan hikaye ise kısaca şöyledir:

“Giritli Mimar Daidalos’un oğlu Icarus dünyada ilk uçan adam olarak ün bırakmıştır. Baba-oğul kral Minos’un emriyle Labyrinthos’a kapatılınca, Daidalos oradan çıkmak ve kaçıp kurtulmak çarelerini aramış. Uzun uzun çalıştıktan sonra kendisi ve oğlu için birer çift kanat yapmış ve onları balmumuyla omuzlarına yapıştırmıştır. Uçmadan önce de Icaros’a ne çok alçaktan uçmasını, ne de fazla yükselip güneşin ışınlarına yakın gelmesini salık vermiş. Ne var ki havalandıktan sonra Icarus babasının bu sözünü unutmuş, başarısından dolayı gurura kapılmış, ya da hava sarhoşluğuna tutularak yükseldikçe yükselmiş, güneşin ışınlarına aldırmamış, giderek doğayı yenmek, özgürlüğe kavuşmak sevinciyle Helios’u hor görme suçunu da işlemiş. Güneş tanrı onun kanatlarını tutan balmumunu eritmiş, Icarus’ da denize düşmüş ve boğulmuş” (Erhat, azra, s.153).

Brueghel’in resmine baktığımızda ilk gördüğümüz kırsala ait bir manzara resmidir. Önde tarlasını düren çiftçi, arkasında koyunları güden çoban ve arkalarında deniz ve yelkenlilerle gayet sakin görünen günlük yaşamadan bir sahnedir. Ancak bu resmin adı Icarus’ tur ve Icarus’un hikayesini hatırlatacak gökyüzünde uçan bir kanatlı figür ya da düşen figür aramaktadır. En azından Icarus’ u hatırlatacak bir şeyler arıyor. Sanatçı resmin asıl konusu olan Icarus’ olabildiğince gizlemiş. Daha detaylı bakınca sağ altta denizin üzerinde yukarıya doğru bir çift ayak görüyoruz. Icarus suya düşmüş ve tam boğulma anını izliyoruz. Brueghel konuyu bize ucundan kıyısından göstererek sürpriz bir etki oluşturmaktadır. Bu sürpriz etki konuyu ne zaman hatırlasak ya da okusak aklımıza ilk gelecek resmin bu resim olmasını sağlamaktadır.

Bu konuda birçok resim yapılmış olmasına rağmen hiç biri bu kadar akılda kalıcı ya da etkili olmamıştır.

.

Resim-1 Pieter Bruegel the Elder, De val van Icarus, 1560, 112 x 73.5 cm, Royal Museums of Fine Arts of Belgium, Brussels, Belgium

Resim-2 Jacop peter gowy, The Fall of Icarus (1635-7), oil on canvas, 195 x 180 cm, Museo del Prado, Madrid

Resim-3 Herbert James Draper, Icarus, Oil on canvas, 180 cm × 150 cm, Tate Britain, London

İçerisinde sürpriz diyebileceğimiz öğe barındıran önemli resimlerden biride Hans Holbain'in "Sefirler" (Resim-4) adlı resmidir. *Döneminin önde gelen birçok adamının portresini ve hamisinin ailesini konu alan tablolar yaptı. Döneminin önemli şahsiyetlerini çizen ünlü bir kuzeyli ressam* (1000 Muhteşem Resim, s, 143) Holbain iki sefirin portresi olan ünlü resmini yapmıştır. Resimde kuzeyin ayrıntıcı işçiliği, ifadeci portre geleneğinin yanı sıra önemli perspektif uygulamaları da bulunmaktadır. Resimde her şey detaylı kurallara uygun yapılmışken resmin ön alt orta noktasında tuhaf bir biçim

bulunmaktadır. Bu tuhaf formun ne olduğunu anlamak için belirli bir bakış açısıyla bakmamız gerekmektedir. Doğru bakış açısını bulup baktığımızda da gördüğümüz, bir vanitas elemanı olan kafasıdır.

Perspektiften yararlanarak yapılan bu uygulama aslında yeni bir şey değildir. Antik dünya tapınaklarının ya da sonrasında ki birçok farklı mimari yapıtın firiz, dış ve iç alanlarında bulunan heykel ve rölyefler, aşağıdan izleyicinin bakışına göre doğru ölçülerde görülebilsin diye hesaplı bir deformasyona uğrar. Bu tür bir deformasyon yüksek tavanlı kilse, katedrallere yapılan resimler için de söz konusudur. Sonradan "Anamormoz" olarak adlandırılan bu bilinçli biçim bozma, günümüzde de sokak sanatçıları tarafından yapılmaktadır.

Anamorfoz: Avrupa resim sanatında görülen bir resim türü. Resmettiği figürü, ancak belirli bir açıdan ve aynaya tutarak bakıldığında gerçek oranlarında görmek olanaklıdır. Bakış açısına dik konumda, yani, normal biçimde seyredilirse, yalnızca deformasyona uğramış bir resim olarak görülür. (Sözen, Metin-Tanyeli, Uğur, s, 21)

Hans Holbain'in bu resminde kafatasının yanısıra solda yukarda perdenin ardına gizlenmiş İsa heykeli de bir başka sürpriz öğedir. Bu her iki öğe yaşam ve ölüm arasındaki zıtlığı ve yakınlığa gönderme yapmaktadır. Bütün resimde ele alınan varlık, yokluk ve yaşamın gerçek ve gerçekten uzak olanı zıtlıklar içerisinde ele alınmıştır. Her şeyi ayrıntısıyla resmedilen bu resimde kafatası metafizik bir biçimde deforme edilmiştir. Bu bilinmeyene veya öte dünyanın metafizik haline bir göndermedir diyebiliriz.

Resim-4 Hans Holbein (Genç), Sefirler, Meşe Üzerine Yağlıboya,207x209,5 cm, Ulusal Galeri, Londra

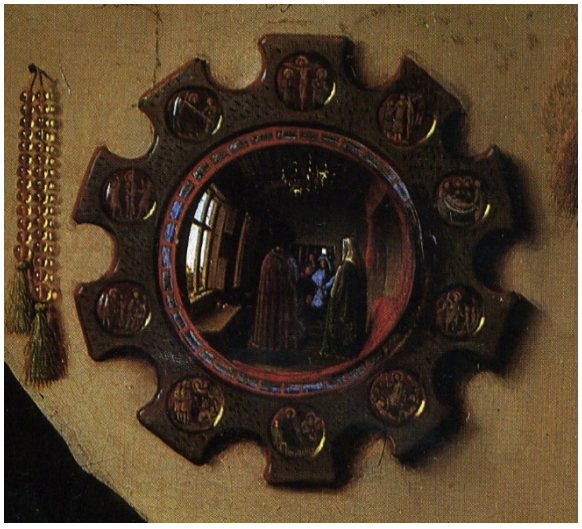
Resim-5 Hans Holbein the Younger – The Ambassadors (1533) Oil on panel
The National Gallery, London

Jan van Eyck'ın bir iç mekan resmi (Janr resmi) olan "Arnolfini Nişanı (Düğünü)" adlı resminde, resme konu olan çift zenginlik ve burjuva göndermeleriyle ve en doğal halleriyle resmedilmiştir.

Arnolfini Nişan Portresi bu nedenle dinsel (sakral) sanattan gündelik (profan) sanata geçişi simgeler. Kadın ve erkek muhteşem giysileriyle içinde evlerinde, evlilik akdine hazırlanmaktadırlar. Önlerinde duran küçük köpek evlilikte sadakati simgeler. Avizede yanan tek mum ise İsa'nın varlığına işarettir. Ressam seremoniyi yansıtmış ve imzasıyla adeta tanıklık görevini yerine getirdiğini belgelemiştir. Tam karşıda, duvarda asılı olan aynanın üzerinde "Johannes van Eyck hic fuit", yani " Jan van Eyck buradaydı" yazmaktadır (Krausse, Anna- Carolla, s, 27).

Bu resmin en sürpriz elemanı bu aynadır. 80x60 cm gibi bir ölçüye sahip olan bu tablonun içerisinde yaklaşık 11-12 santimlik bir alana resmedilen bu aynanın içerisinde resim yüzeyinde gördüğümüzden çok daha fazla bir alanı görmekteyiz. Gelin ve damadı izleyen izleyicilerde bu aynanın içerisindedir. Bu ayna yardımıyla sanatçı yüzeyde görülen, izlenen dışındaki dünyayı da resme dahil ederek sabit olmayan devam eden yaşam sahnelerini tıpkı üst üste izlediğimiz film kareleri gibi birleştirmiştir.

Resim-6 Jan van Eyck, Giovanni Arnolfini ve Karısının Portresi, 1434, Meşe pano üzerine Yağlıboya, 82,2 x 60 cm, Ulusal Galeri, Londra

Resim-7 Jan van Eyck, Giovanni Arnolfini ve Karısının Portresi, detay

Benzer bir ikili bakış açısı yaratıp, izleyiciyi şaşırtan diğer bir resimde Velazquez'e aittir. "Nedimeler" resmi, resimsel özellikleri, ressamın büyük ustalığı ve birçok sembolik anlatımıyla sanat tarihinin en öneli başyapıtlardan biridir. Bu özelliklerinin yanı sıra sanat tarihini alt üst eden, ressamın değil izleyicinin gözünden sahneyi betimlemiş olması ile de büyük bir sürpriz yapmaktadır. Velazquez kendisini ve yanında nedimelerin olduğu, modelleri izleyen gurubu resmin asıl konusu yapıp modelleri yani kral ve kraliçeyi arkada duvarda kin ayna da betimlemiştir.

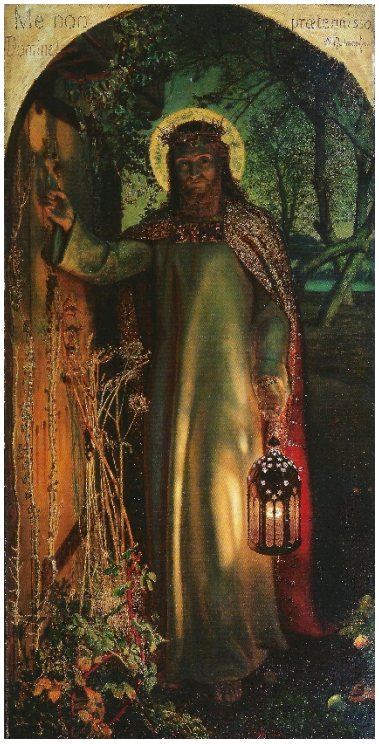
Resim-8 Diego Velazquez, Las Meninas (Nedimeler), 1656, TÜYB, 318x278 cm, Prado Müzesi, Madrid

Resim-9 Diego Velazquez, Las Meninas (Nedimeler),Detay

Hem biçimsel kurgusu hem de saklı anlamalarıyla içerisinde sürpriz öğeler barındıran önemli bir resim de William Holman Hunt ‘ın “Dünyanın Ilığı (Resim-10) adlı resmidir.

“ the Light of The World’ resmi Hunt’ın en bilinen ve ünlü resmidir. Altından üç katlı ve dikenli bir taç giyen İsa, endişeli bir ifadeyle tokmağı olmayan kapıyı eliyle çalıyor. Kapı kapalı ve eşiğinde dikenli otlar büyümüş. Tabii ki bu ruhun (insan kalbinin) kapısıdır. Bu resim taş baskı reprodüksiyonları dünyanın birçok yerinde hıristiyan okullarında bulunmaktadır” (Gibson, Micheal, s.75).

Hunt İsa’yı betimlerken tinsel bir armoni kullanmıştır. Önünde durduğu unutulmuş kapıyı tıpkı bir insanın kalbi gibi dışarıdan eliyle tıklar. O kapı sadece içeriden ve istenirse açılacak olan bir kapıdır. Resmin mesajının dramatik etkide bir armoniyle resmedilmesi, o’nu sürpriz bir eser haline dönüştürmektedir. Ayrıca eserin sayısız baskısı ilahi bir mesaj olarak Hıristiyan okullarına asılmış. Konunun dışında, İsa’nın başının arkasında ki Ayın, İsa’nın halesine getirilmesi de ressamca ve sürpriz yapacak biçimde kurgulanmış bir öğedir.

Resim-10 William Holman Hunt, *The Light of the World*, 1851-52. Oil on canvas, 122 x 60.5 cm. Keble College, Oxford

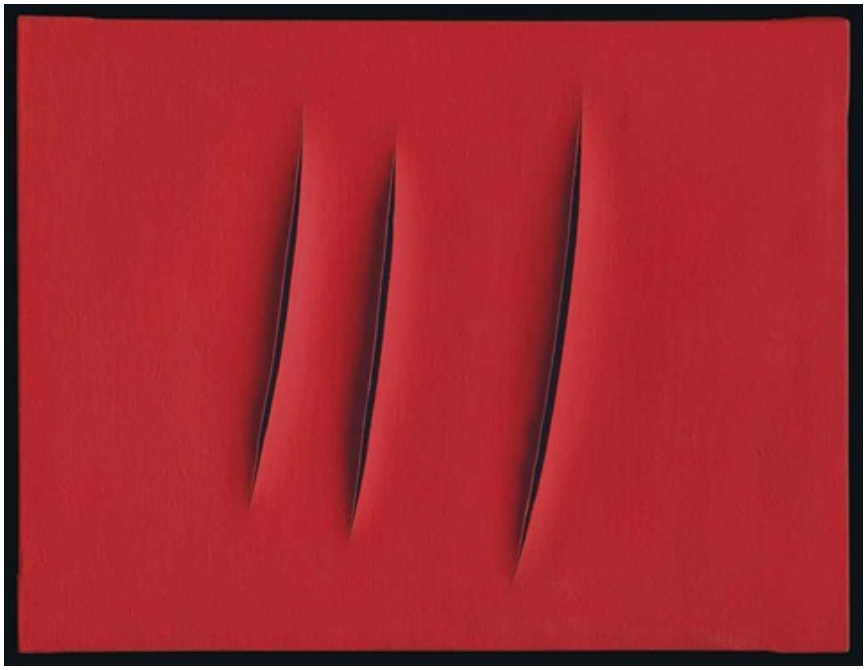
Resim yüzeyinde biçimsel/biçemsel kurgudan dolayı sürpriz öğe olabilecek en güzel örneklerden biri de Arnold Böcklin’in “Ölüler Adası” (Resim-11) adlı resmidir. *Böcklin, Romantizm’in şiirselliği ile alegorik veya destansı resimleriyle bilinen sanatçıdır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopesisi, s.282).* Ölüler adası resminin birkaç versiyonu bulunmaktadır. Hepsinde de bize daha çok ölümü hatırlatan bir kurgu ve armoni hakimdir. Bu resim serisi daha sonra birçok sanatçıyı farklı biçimlerde etkilemiştir. Resmin en belirgin sürpriz öğeleri ise sal üzerinde tabut taşıyan beyaz figür ve olmadık bir şekilde dışarıya doğru belirginleşen, beyaz mermerlerdir. Yüzeyde ki bütün sakin dingin karanlık atmosfere zıt bir biçimde ve olmasını pek beklemediğimiz bir kurguyla karşılaştığımız beyaz biçimler resmin sürprizi niteliğindedir. Bu tür biçimsel anlayış “Ölüler Adası” resmini sakin ve dingin bir halden garip bir dinamizme doğru hareketlendirmiştir.

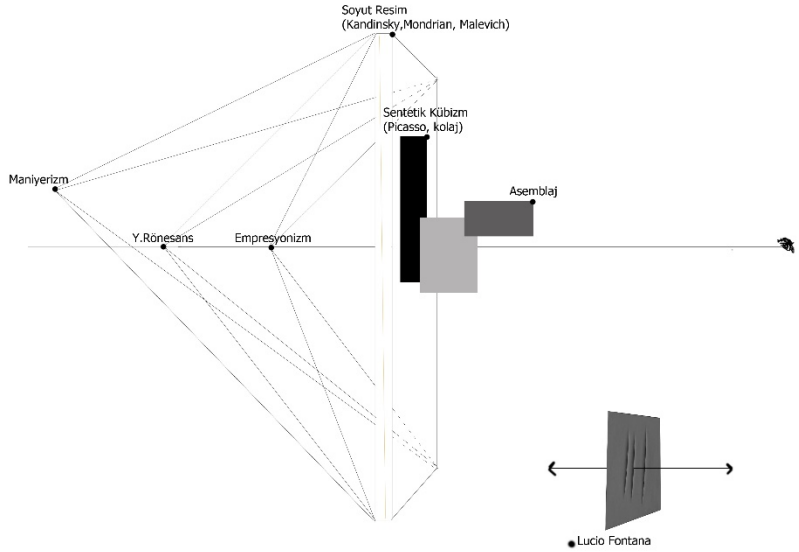
Resim-11 Arnold Böcklin, Island of the Dead, Oil on wood, 73.7 x 121.9 cm, 1880

1900'lü yıllar sonrası her şey de olduğu gibi resim sanatında da köklü değişimler olmuştur. Bu değişimin sonucu olarak karşılaştığımız her yeni sanat eseri şaşırtıcı ve sürprizlerle dolu olmuştur. Bunların hepsini ele alıp değerlendirmek bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Ancak bir örnekle değinmek için Lucio Fontana'nın bakış resimlerindeki bakış açısına yer verilmiştir.

Fontana'nın resimlerine İlk bakışta 'Vandalist' bir tavır okunabilir. *"Fontana' nın bu tabloları bir yandan sanatsal yaklaşım olarak resme açıkça yapılmış saldırılar olarak kabul edilebilirken, öte yandan iki boyutlu bir ortamda derinlik izlenimi yaratma çabaları olarak da görülebilir"(Lynton Norbert,s.268).* Ancak sanat tarihi boyunca perspektifin (derinliğin, espasın) değişimleri düşünülerek bakıldığında bambaşka bir kurgu izlemek mümkündür. Prizmatik üçgen kompozisyonla Rönesans'tan daha derine ufuk noktasını çeken Maniyerizm'e, sonrasında Empresyonistler' in yüzeye yaklaşan derinlik etkisine (siyah-beyaz paletten çıkıyor), daha sonra salt yüzey ve yüzeyden dışarıya doğru kolaj ve asemblaj'ı düşündüğümüzde Fontana yüzeyde bir delik açarak bütün bu hareketleri bir cümlede anlatmış gibidir (Şekil-1). Fontana'nın bu bir cümlesi iki boyutlu yüzeyin tamamını sürpriz öğe haline getirmektedir.

Resim-12 Lucio Fontana (Argentine/Italian, 1899–1968), (Uzay Kavramı)Concetto spaziale, attese,1962 waterpaint on canvas,50 x 64.5 cm

Şekil-1

Sonuç

Sanat tarihi içerisinde konusuyla sürpriz etki yapan resimler bulunmaktadır. Bu çalışmada sürpriz öğe konusunda üzerinde durulması gereken çok sayıda eser arsından bazıları üzerinde durulabilmiştir. 'İcarus'un Düşüşü' ya da 'Dünyanın Işığı' bu resimlerden sadece iki tanesidir. Aynı konuda yapılmış birçok eser olmasına rağmen sanatçının konuya yaklaşımı, yüzeyi ele biçimi, bu tür eserleri başat hale getirmiştir. İcarus konusunda yapılmışresimlerde, belki de işçilik, resimsel değerler açısından üzerinde çok durulup ustaca halledilmesine rağmen Brueghel'in İcarus'u en akılda kalıcı eser olmuştur. Bunun nedenleri arasında ustanın kör parmağım gözüne olmayan anlayışı ve belki de samimi yaklaşımıdır diyebiliriz.

Sadece konuya olan yaklaşım değil aynı zamanda biçimsel olarak sakin, dingin, durağan konular ve armoniler içerisinde şaşırtıcı biçimde izlediğimiz, olağan dışı biçimsel, renkle alakalı yaklaşımlarda resim yüzeyinde sürpriz etkisi yapmaktadır. Arnold Böcklin'in "Ölüler Adası" resmi bu türden bir başyapıttır. Oldukça hüzünlü ya da dramatik bir atmosferi içerisinde, ölümün bariz bir şekilde ele alındığı bir konuyu resmederken Usta, olmadık biçimde beyaz, açık renkte formları yüzeye adeta yapıştırmıştır. Bu yapıştırma bize "evet bu biçimler orada olmalıdır" dedirtecek şekilde inandırıcıdır. Bu resimler sıradanlığı yok etmek ve her izleyicinin etkisinde kalabilecek bir armoniyi oluşturma düşüncesiyle değil sanatçının kendi benliğindekini izlemek ve izletmek istediği yeni dünyanın kurgusudur.

Özellikle günümüzde hemen her ülkede, her müzede görebileceğimiz bu türden eserlerin, biçimsel ve düşünsel olarak en çarpıcılarının yüzyılımızda yapıldığını söylemek yanlış olmaz. Bunun nedeni belki de, düşünsel anlayışın yüzyılımızda uğradığı değişimin sanatçıyı daha da özgür kılmış olmasıdır. Bu yeni ve çok boyutlu düşünce biçimi sanatçının eserine de doğal olarak yansımıştır. Fontana'nın daha çok düşünsel bir anlayışa dayalı yüzeyi ve biçim anlayış o'nu doğal olarak bütün sanat tarihini özetlemeye sevk etmiştir. Denilebilir. Özetle sanatın temelinde ve olmazsa olmazı olan sürpriz öğe

hemen her büyük başyapıtta mevcuttur. Hatta daha önemlisi bu durum iki boyutlu bir yüzeyde izleyiciyi yanılsamayla aldatan, var olmayan yeni bir dünya teklifinde bulunan her ressam ve resim için geçerlidir.

Kaynakça

CLOUDON, Francis (1988), Romantizm Sanat Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi, İstanbul

ELHÜSEYNİ, Ç., N., (2012),Bin Muhteşem Resim,Yapı Kredi Yayınları, 172,İstanbul

ECZACI BAŞI SANAT ANSİKLOPEDİSİ, (1997). YEM Yayınları, 1,2,3. Cilt, İstanbul

FISCHER, E. (1995), (Çev.Çapan, C), Sanatın Gerekliliği, Payel Yayınevi, 8. Basım, İstanbul
GİBSON, M., Symbolism, Taschen yayınları,, 25. Yıldönümü, Madrid, Paris, Tokyo

GOMBRİCH, E.H. (1997), Sanatın Öyküsü, Remzi Kitabevi, İstanbul

KRAUSSE, A. C. (2005). (Çev. Zaptcıoğlu D.), Literatür Yayıncılık, *Rönesans'tan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü,* Almanya

LYNTON., N., (1991) Modern Sanatın Öyküsü, Remzi Kitabevi, İstanbul

SÖZEN., M., TANYELİ., U., (2003), Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 7. Basım, ,İstanbul

WALTER, F., (2002), Masterpieces of Western Art, Taschen Yayınları, Köln

OBEZİTE VE AÇLIK MODELİ OLUŞTURULAN SIÇANLARDA AĞRI EŞİĞİ, REFERANS VE ÇALIŞAN BELLEĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kamile Yazgan Özdıraz

Kapadokya Üniversitesi Elektronörofizyoloji Programı Ürgüp-NEVŞEHİR

Asuman Gölgeli

Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Fizyoloji Anabilim Dalı,KAYSERİ

Amaç:
Yüksek kalorili besin tüketenlerde ihtiyaçtan fazla olarak alınan enerji yağ olarak depo edilerek obezite meydana gelmektedir. Obezite ile beslenme vücudun gereksiniminden fazla enerji içeren gıda alımı nedeniyle yağ dokusu oranında artış, limbik yapıların etkilenmesi ile davranış, öğrenme emosyonel ve kognitif fonksiyonlarda değişmeler gözlemlenebilir. Bu amaçla; obez ve açlık modeli oluşturularak sıçanlarda ağrı eşiği ,üç panel testle çalışan ve referans bellek değerlendirilmesi amaçlanmıştır.
GereçveYöntem:
Çalışmamızda 36 adet yetişkin 4 aylık erkek Wistar Albino cinsi sıçan kullanıldı. Kontrol (n=12), açlık (n=12) ve obezite grubu (n=8) olmak üzere üç grup oluşturuldu. Açlık grubu sıçanları 96 saat aç bırakılarak sadece çeşme suyu içmelerine izin verildi. Obez grup 14 hafta % 45 yağ içerikli kırmızı diyet pellet yem ile beslendi. Açık alan düzeneğinde lokomotor aktivite ,keşif davranışı,otonom fonksiyonlar, üç panel testtereferans ve çalışan bellek değerlendirildi. Hot plate testinde 56 ^{0}C de ayağını çekme süresi (sn) ve tail flack testinde 60 ^{0}C kuyruk çekme süresi(sn) değerlendirilerek ağrı eşiği ölçüldü. Veriler SPSS21 programında **ANOVA PostHoc-Tukey testi** ile değerlendirildi.

Bulgular:
Açık alan düzeneğinde çizgi geçme sayısı açlık ve obezite grubunda anlamlı olarak artması ($p<0,05$) lokomotor aktivitenin artığını göstermektedir. Deney gruplarında arka ekstremiteleri üzerinde yükselme sayısı diğer gruplara göre obezite grubunda azalmış ve kaşınma sayısı açlık grubunda artmıştır ($p<0,05$)**.** Üç panel testte referans bellek ard arda 3 gün aynı kapılar açık olacak çalışan bellek ard arda 3 gün farklı kapılar açık olacak şekilde yeme ulaşma süresi değerlendirildiğinde diğer gruplara göre obez grup uzun sürede yeme ulaşmış ve yeme ulaşmak için yanlış kapıları tercih sayısı artmıştır($p<0,05$). Obezitede grubunda ağrı eşiği değerlendirmede hot plate testinde ayağını yalama süresi (sn) artmış, tail flack testinde kuyruğunu çekme süresi (sn) artmış olması ağrı eşiğinin arttığını göstermiştir($p<0,05$).

Sonuçlar:

Açlık ve obezite oluşturulan Wistar Albino erkek sıçanlarda açık alan düzeneğinde lokomotor aktivite ve keşif davranışlarını artması açlıkta yeme ulaşma isteğinden kaynaklanabilir. Üç panel test bulgularına göre; obezite çalışan ve referans belleği, açlık ise sadece çalışan belleği olumsuz yönde etkilemiştir.Hot plate ve tail flack testlerinde obez sıçanlarda ağrı eşiğinin yükselmesi, periferik duyu algılanmasında reseptör potansiyeli oluşma kapasitesinde azalmayı düşündürür.

Anahtar Sözcük: referans bellek, çalışan bellek,obezite, açık alan testi,ağrı eşiği.

Bu çalışma TÜBİTAK 114S009 nolu proje ile desteklenmiştir.

Referans:

Chapados N, Collin P. Exercise training decreases in vitro stimulated lipolysis in a visceral (mesenteric) but not in the retroperitoneal fat depot of high-fat-fed rats. Br J Nutr. 2008; 100(3):518-25.

Thomas DM, Weedermann M, Fuemmeler BF, Martin CK, Dhurandhar NV, Bredlau C, et al. Dynamic model predicting overweight, obesity, and extreme obesity prevalence trends,Obesity . Silver Spring.2013; 22(2):590-7.

SPOR KÜLTÜRÜNDE TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADININ KONUMU

Doç. Dr. Bülent Kara

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi,

Leyla Yanık

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi,

Özet

Ataerkil anlayışın egemen olduğu birçok toplumda kadına ve erkeğe ait roller toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre belirlenmektedir. Sporun biyolojik temelli erkeğe özgü olarak kabul edilmesi bu anlayışın ürünüdür. Kadınların spor içindeki konumunu ve spora katılımlarını sadece biyolojik cinsiyet kimliği ayrımında ele almak yeterli değildir.

Toplumsal cinsiyet kavramının önemini belirtmek de yarar vardır. Bu yazının amacı, kadının spor alanındaki konumuna toplumsal cinsiyet bakış açısıyla genel analizi sunmaya çalışmaktır.

Anahtar sözcükler: Toplumsal cinsiyet, Spor, Kadın

SPORE İN CULTURE SOCIAL GENDER AND WOMEN LOCATION

Abstract

Patriarchal understanding dominant that many in society woman and men belonging to roles social gender mold the judiciary by it is determined. Sports biological based men specific as accept to it understanding It is the product. Women spore in location and sports their participation just biological gender identity in distinction addressed receive enough it is not.

Social gender the concept the importance of specify also benefit has. It write purpose of, woman spore in the field Junior social gender view the point general analysis offer it is to work.

Key words : Social gender, Spore, Woman

Giriş

Toplumlar kurumlardan oluşur. Her toplumda, toplumsal ihtiyaçların ürünü olarak doğmuş, toplumsal işleyişi ve ilişkileri düzenleyen, işlevlerini yerine getirebildikleri sürece de var olabilen (aile, eğitim, sağlık... gibi) temel toplumsal kurumlar vardır. Spor da temel toplumsal kurumlardan biridir.

Spor tarihsel olarak, insanın doğa koşulları ile tanışarak, ona uyması, doğaya egemen olmaya çalışması ve kendini korumak için sahip olduğu tek aracı olan bedenini geliştirmesi ile başlar. Bilinenin aksine spor, insanların fazla enerjilerini boşaltmak, sağlıklarını korumak ve boş zamanlarını değerlendirmek gibi amaçlar için yapılmamıştır. Spor dallarının gelişimi ile ilgili olarak da avını yakalama, düşmandan kaçma, koşma, atlama ve tırmanma gibi faaliyetler,dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı kendini koruma iç güdüsü ile spor da atletizmin temeli oluşturmuştur. Sporun tanımlarından birkaçı şöyledir: İnsanların vücutlarına ait gücü veya çevikliği yarıştırma, zihin güçlerini birbiriyle kurallara uygun şekilde sınama niyetini taşıyan karşılama ve karşılaştırma adına spor denilmektedir. Spor insanların kendi becerilerini zihin ve beden güçlerini başarıya dönüştürme arzusunun sonucu olan yarışma ve yarışmaların adıdır (Güven,Ankara:xvı).

Günümüzde ise spor, psikolojik, biyolojik, sosyal ve sanatsal işlevi olan kültürel ve ahlaki bir olgu olarak görülmektedir. Diğer bir deyişle, insanın aklını ve vücudunu kullanarak rakibi ile bir mücadele şeklidir. Sporun temelinde mücadele ve rekabet unsuru vardır. Spor yapan toplumlar birlik ve dayanışma içinde olmalarının yanında barışçı, siyasal,kültürel ve ekonomik alanlarda da başarılı ve dinamiktirler. İnsan topluluklarını millet yapan kültür unsurlarından birisi de spordur. Spor kişisel olduğu kadar sosyal bir olgudur. Spor kültürün bir unsuru olarak, kişilerin ve toplumların düşünce ve davranışlarını şekillendirmekte ve diğer kültür unsurlarını etkileyerek milli özellikler kazandırmaktadır (Güven,Ankara:2).

Spor, kültürü biçimlendirirken kendisi de bu kültürden etkilenmektedir. Kültür düzeylerine göre değişik özelliklere sahip toplumların, bazı konulara karşı duyarlılıkları da değişiktir. Her toplumun kendine özgü olan gelenekleri ve alışkanlıkları, toplumun genel yapısını (Güven,Ankara,1999) belirler. Toplumlar, coğrafi konumlarına, geleneklerine, kültür birikimlerine ve kültür özelliklerine göre farklı spor dallarına ağırlık vermektedirler (Güven,Ankara,1999). Amerika'da Amerikan futbolu, Asya ülkelerinde Hokey (Güven,Ankara,1999). Türklerde de güreşe olan ilgi oldukça fazladır. Türkler, sporu eğlence şekline dönüştürmüşler, düğün törenleri ve gelenekleri içine katmışlardır. Bir genç de, evlenmek istediğinde, ata binmesini ve güreşmesini bilmesi gibi beceriler aranmaktaydı (Aytekin, Kasım,2010). Zaman içerisinde kültürdeki, sonuç olarak toplumdaki değişiklikler spor kavramına yüklenen anlam ya da işlevi değiştirmektedir(Güven,Ankara,1999:3-4).

İlk çağlardan beri eril güce atfedilen spor, ataerkil toplumlarda da erkek egemenliğinde yürütülmeye devam ettirilmiştir. Erkeğin biyolojik yapısı doğa ile baş etmede her zaman kadından daha üstün kabul edilmiştir. Ataerkil sistem üzerinden değerlendirildiğinde sporda doğrudan doğruya erkeğin kadın üzerindeki iktidarını görmek mümkündür. Alt sınıflarda spor, erkekliğin gösterilebileceği bir alan oluşturmuştur (Bulgu,2013).

Çalışma şu şekilde devam etmektedir. İkinci bölümde spor kültüründe toplumsal cinsiyet bağlamında kadının konumu işlenmiştir. Son olarak sonuç kısmında önemli sonuçlar belirtilmiştir.

İkinci Bölüm

Spor alanında toplumsal cinsiyet ilişkileri özellikle 1980'lerden sonra (Koca:81)çalışılan konulardan birisi olmuştur. Toplumsal cinsiyetin görünürlüğüne ilişkin yapılan birçok çalışmalarda, kadın ve erkek sporcuların spor alanında yaşadıkları deneyimlerin farklı olmasını sadece biyolojik cinsiyet kimliği ayrımında ele almak yeterli değildir. Bu sebeple kadınların ve erkeklerin spora katılımlarını bu süreç içerisindeki farklı spor deneyimlerini açıklama noktasında toplumsal cinsiyet kavramının önemi vurgulanmalıdır(Koca:82).

Tarih boyunca kadınlar ve erkekler çeşitli faktörlerin etkisiyle farklılaşmışlardır. Özellikle sosyo-kültürel olarak bu farklılıklar sürekli dile getirilmiş ve yeniden üretilmişlerdir. Biyolojik farklılıkların ötesinde, toplumsal olarak yeniden üretilen bu cinsiyet farklılıklarını daha iyi anlayabilmek için öncelikle toplumsal cinsiyet kavramına değinmek (Giddens,2008:505), daha sonra spor alanında toplumsal cinsiyet bağlamında kadının konumunu ele almak, konuyu kavramak açısından faydalı olacaktır (Yüksel,2014:664).

Erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıkları yaratan onların doğal özellikleri midir, yoksa içinde yaşadıkları toplumun özellikleri nedeniyle mi farklıdırlar?

Daha somut olarak, erkeklerin politikacı, güreşçi, kamyon şoförü, komando askeri olmaları, doğaları gereği midir? Kavgacı, aktif, saldırgan, rasyonel olmaları doğuştan mıdır (Ecevit:4).

Genel olarak toplumsal cinsiyet farklılıklarını değerlendirirken iki görüş karşımıza çıkmaktadır. Bunlarda ilki doğacı/biyolojik ya da özcü görüştür. Bu görüşe göre, farklılıklar doğaldır ve biyolojiye indirgenir (Başak, 2013:215, Walby, 2008:788). Cinsiyet rollerinin kültürel olarak belirlendiği ve sosyal olarak inşa edildiğini savunanlara da 'gelişmeci' görüş taraftarları denilir.

Kadınlık ve erkeklik iki farklı boyutu ifade etmektedir. Kadın veya erkek arasındaki cinsiyete dayalı fark genellikle, hem bedenin biyolojik olarak sahip olduğu özelliklere dayandırılır, hem de sosyal olarak belirlenen roller sistemi dâhilinde anlam kazanmaktadır. Biyolojik cinsiyet, doğuştan sahip olunan cinsiyettir. Her birimiz er ya da dişi olarak doğar ve sahip olunan özellikleri değiştirmeden tüm yaşamımız boyunca sürdürürüz. Cinsiyetimizin toplumsal boyutu ise, biyolojik cinsiyetten farklı olarak bir verili özelliği değil, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini (Ecevit:4.)inşa edilen bir şeyi ifade eder (Vatandaş:30).

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadınla erkeğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini, onlara verdiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Bu kavramın feminist çalışmalar yapanlar tarafından önemi, onun kadınlar ile erkekler arasındaki güç ilişkilerini anlamaya, eşitsizlikleri sorgulamaya yarayacak bir kavram olarak düşünülmesinden sonra artmıştır.

Feminist kuramcılar son otuz yılda çok yol kat ettiler ve kadınları merkeze alan kuramsal çalışmalardan toplumsal cinsiyeti merkeze alan, (kadınlar ile kadınlar arasındaki ilişkiler ve kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkiler) anlamaya çalışan kuramsal çalışmalara doğru, üstelik de kuramların sentezine ulaşmaya çalışarak ilerlediler. Aşağıdaki kuramların birçoğu sentez kuramlardır, yani feministler kadınların ezilmişliği, erkeklerin kadınlar üzerinde kurdukları iktidar, ataerkillik gibi konuları analiz ederken sosyolojinin ve başka disiplinlerin kuramları ile kendi düşünceleri arasında bağlantılar kurmaya, bu bağlantılardan sentezler oluşturmaya çalışmışlardır.

Liberal feminizm, liberal siyasal düşünceden erkek ve kadınların aynı olduğu anlayışını miras alır. Bu 'aynılık', erkeklerin ve kadınların rasyonel düşünme ve rasyonel eylem için (insan) kapasitelerinin eşit olması anlamındadır (Ecevit:12). Erkeklerle ilişkilendirilmiş hak ve fırsatların kadınlarla da ilişkilendirilmesinin, yani kadınlarında bu hak ve fırsatlardan yararlandırılmasının gerektiğini savunurlar. Bu nedenle erkeklere verilen ama kadınlara verilmeyen haklarla ilgili yasalar ve pratiklere odaklanırlar (Ecevit:13). Wollstonecraft'a göre hayatın önemli işleri, aklın geçerli olduğu kamusal alanda erkekler tarafından yapılırken, önemsiz hazlar kadınlar ile ilişkilendirilmiştir ve onların yaşadığı özel alana (ev) aittir. Bu nedenle, kadınların yegâne amaçları erkekleri memnun etmek için hayatın duygulara ait yanını geliştirmektir (Ecevit:13). Liberal feministlerden Harriet Taylor 1851'de yayınlanan 'Kadınlara Oy Hakkı Verilmesi' isimli çalışmasında cinsiyete dayalı eşitsizliğin doğanın bir emri olmayıp, gelenek ve göreneklerin bir sonucu olduğunu ileri sürer(Ecevit:13).

Liberal feminizm liberal düşüncenin, Marksist feminizm de Marksizm'in öncüllerinden hareket ederken, radikal feminizm böyle bir ana akım kurama kendini dayandırmaz; bu özelliği ile kuramdan değil, eylemden doğmuş bir yaklaşımdır(Ecevit:14). Radikal feminizme göre, kadınların ezilmişlikleri toplumun temel bir sorunudur ve bu ezilmişliğin sorumlusu da ataerkilliktir. Ataerkillik, sosyal ve kültürel hayatın her parçasına sinmiş çok gelişmiş bir erkek egemenliğidir. Feminist literatürde çok tartışmalı olan bu kavram, radikal feministlerce kullanıldığı şekliyle, evrensel erkek üstünlüğüne ve kadınların alta sıralanmışlığına (ikincilliğine) dayanan bir topluma gönderme yapar(Ecevit:14.). Radikal feministler küçük gruplarda örgütlenerek, bilinç yükseltme gruplar› oluşturmuş ve 'kişisel olan siyasaldır' düşüncesini yaygınlaştırarak, evrensel kız kardeşliği savunmuşlardır(Ecevit:15).

Radikal feministlerin ataerkillik anlayışına karşılık, Marksist feministler kadınların ezilmişliğinin analizini üretim biçimlerinin, özellikle de kapitalizmin analizine dahil etmeye çalıştılar. Marksist kuram, insan toplumunu ve tarihini anlayabilmenin ancak üretim biçimlerindeki gelişimi anlamak ile mümkün olabileceğini iddia eder(Ecevit:15.). Marksist feministler için çağdaş toplumun tanımlayıcı özelliği kapitalizmdir ve bu sistem içinde kadınlar özgül bir ezilmişlik ile karşılaşırlar. Bunun nedeni, ücretli emek alanından dışlanmaları ve ev/hane alanında üstlendikleri yeniden üretim, sorumluluklarıyla sınırlandırılmalarıdır.

Sosyalist feminizm düşüncesi feminist düşüncenin, Marksist, radikal ve psikanalitik akımlarının kesiştiği bir noktada oluştu (Ecevit:16). Bir taraftan geleneksel Marksist feministlerin, diğer taraftan radikal ve psikanalizci feministlerin sınırlılıklarını aşmak için ikili sistemler yaklaşımını geliştirdiler. Bu yaklaşımı benimseyen feminist düşünürler, kapitalizmin ve ataerkilliğin farklı toplumsal ilişki biçimleri olduğunu ve bir araya geldiklerinde kadınlar üzerinde çok olumsuz etkiler yarattıklarını, kadınları baskı altına aldıklarını iddia ederler (Ecevit:17). Heidi Hartman, ataerkilliği, kadınların aile içinde ve dışında neden erkeklere göre ikinci planda kaldıklarını ve neden bunu tersinin gerçekleşmediğini anlamakta Marksist analiz kategorilerinin yardımcı olamayacağını düşündü. Hartmann' a göre kapitalizmin Marksist analizi, ataerkilliğin feminist analizi ile tamamlanmalıydı.

Her birey belirli bir toplumsal formasyonun içine doğar ve bu inşa sürecinin nesnesi olur. Bu formasyon sosyal ve kültürel kodları, toplum içinde geçerli olan değer yargılarını ve roller örgüsünü bireye benimsetir. Biyolojik cinsiyetimiz ekseninde oluşup anlam kazanıp bütünleşen davranışlar parçası haline geliriz.Çocuklar cinslerine uygun davranışları açısından ana-babaları ve toplumdaki diğerleri tarafından pekiştirilirken,cinslerine uymayan için davranışları için cezalandırılır. Örneğin, bir erkek çocuk oyuncak kamyonuyla oynadığında,ana-baba hoşnut olur, gülümser,ilgi gösterir ve genel olarak bu seçimi pekiştirilir. Fakat o erkek çocuk bir oyuncak bebekle oynamayı seçtiğinde ise anne ve baba olumsuz şeyler söyleyerek onu doğrudan cezalandırabilir, bebeği elinden alıp uzaklaştırabilir ya

da ödüllendirmezler.her iki durumda da çocuk cinsiyet damgalı oyuncakları seçmeyi öğrenir(Vatandaş:34).

Ebeveynler doğacak çocukları için giysi, oynayacağı oyuncak ve eşya rengi konusunda karar verirler. Benimsetilmeye çalışılan değer yargılarıyla gelecekte kadın veya erkek olacağı belirlenir. Kız çocuklarına nazik, güzel, sır tutmasını bilen, çok da aktif olmaması vs. özellikler atfedilirken, erkek çocuklarında kavgacı, güçlü, korkusuz ve cesur olması beklenir. İçinde yaşadığı toplum, kadın ve erkeğe biçmiş olduğu toplumsal, kültürel ve geleneksel rollerle sosyalleşmesini bekler(Vatandaş:30).

Toplumsal cinsiyet, sosyal yapılandırma sonucu oluşan, zaman içinde değişiklik gösteren bir kavramdır. Farklılıkların temeli biyolojik olmayıp, kadın ve erkeğin toplumun onu nasıl gördüğü, nasıl algıladığı ve hangi davranışlar örgüsü içinde şekillenmesi gerektiği ile alakalıdır(Akın, 2007:1).

Toplumlar için kadın ve erkek ayrımı son derece önemlidir. Bu nedenle cinslere ait verili özellikler net bir şekilde belirlenmiş ve ayrım gerçekleşmiştir. Toplum, daha önce belirlenmiş olan kalıp değer ve yargıları değişmez bir ölçüt olarak kabul eder, bireyin biyolojik cinsiyetine uygun davranışlar sergilemesini bekler. Çoğu kez yapılan bu ayrım 'doğal' olarak algılanır ve eşitsizlik normalleştirilir(Vatandaş:30).

Toplumsal cinsiyet düzeni içinde kadının spor deneyimini meşrulaştıran ideolojik süreç, kadın ve erkek arasındaki biyolojik fark ve bu farkın yarattığı erkek üstünlüğü düşüncesi ile başlar(www.cinsiyetvespor.org).

Spor, olumlu özelliklerinin yanı sıra, toplumda süre gelen bazı cinsiyet rollerini ve bu cinsiyet rollerine göre de kadın ve erkeklerin sportif tercihlerinin nasıl farklılaştığının açık bir şekilde görüldüğü bir alandır(Yüksel,2014:673). Cinsiyetler arası biyolojik farklılık kadının erkek üstünlüğü karşısında "öteki" olarak tanımlanan toplumsal aşağılık (ikincillik) fikrine dönüşümüne hizmet etmektedir. Kadının spordaki toplumsal gerçekliği (ikincil konumu), biyolojik farklılığı besleyen sportif etkinliğin algılanma ve değerlendirilme biçimi ile yakından ilişkilidir (www.cinsiyetvespor.org). Sportif etkinlik, yüksek düzey performans, üstün fiziksel özellikler, yetenek, başarı, hırs ve rekorlarla tanımlandıkça ve spor pratiği bu tanımların dışında kalanlara kısıtlamalar getirdikçe, biyolojik farklılıklar normalleştirilerek toplumsal ikincilleşmeye dönüşür(cinsiyetvespor.org). (Akkaya ve Kaplan, Antalya:117).

Kadının sporda ikincilliğinin nedeni olarak onun anatomisi gösterilmiştir. Kadının bedeni üzerine kurulan denetim, onun geçmişte kamusal alana çıkmasına izin vermemiş, kadının ancak eğlence amaçlı spor yapmasını anlayışla karşılamıştır(www.cinsiyetvespor.org).

Bugün geldiğimiz noktada, kamusal alanın önemli ölçüde cinsiyetsizleştiğini görmekteyiz. Ancak spor alanında kadınların erkekler kadar(666)Cinsiyet ve Spor görünür olduğunu söylemek zordur. Başka bir ifadeyle, erkeğin egemen olduğu bu toplumsal yapı içinde kadın tam anlamıyla bir yer edinememiş ve birçok toplumsal kurumun dışında kalmıştır. Toplumsal yapıya sirayet etmiş olan bu erkek hegemonyası, tüm toplumsal kurumlarda kendini hissettirirken, spor alanında da önemli ölçüde kendini göstermiştir. Özellikle modern spor, erkeğin gücünün ve üstünlüğünün en önemli göstergelerinden bir olarak gelişmiş(Eitzen and Sage,1997:280). ve bu güçlü ataerkil anlayışın da etkisiyle kadınlar, spora katılım konusundaki cesareti kendilerinde uzun bir süre bulamamışlardır(Giullianotti,2005:87). (Yüksel,2014:668).

Sporu erkeğin atletik yapısı ile bütünleştirerek erkeğe özgü bir etkinlik olarak görme, erkeği toplumda egemen olarak kabul eden ataerkil anlayışın bir ürünüdür ve toplumda egemen olan bu anlayışın kadına ve erkeğe biçtiği toplumsal cinsiyet rolleri ile kadın ve erkeğin spora katılımları ve spor deneyimleri arasında yakın bir ilişki vardır. Birçok toplumda olduğu gibi, Türk toplumunda da kadın ve erkek toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde, toplumsallaşma sürecinde büyük rollere sahip olan aile ve okul önemlidir(Kağıtçıbaşı,1982). Örneğin, sporun toplumsallaşma sürecindeki önemine dair, erkek çocuklarının kendi erkekliklerini geliştirebilmeleri için spora katılımları aileler tarafından teşvik edildiği, kız çocuklarının ise vücutlarını korumaları ve kadınsı özelliklerini kaybetmemeleri için yarışma sporlarından uzak tutulduğu söylenir. Fakat son yıllarda bu sürecin bu kadar katı ve keskin olmadığını(www.cinsiyetvespor.org). belirtilmektedir.

Kadınların spor faaliyetlerde ikincil konuma itilmesinin birkaç örneği şöyledir: . Çok farklı boyutlarda da tartışılabilecek olan başka bir örnek ise halter sporunda yaşanan taciz olaylarından sonra olayın sorumlusu olarak görülen/hedef gösterilen kadın sporcularla bağlantılı olarak kadın halterinin kapatılmasının gündeme gelmesidir(www.cinsiyetvespor.org). Kadınların daha dar formalar ve kısa şortlar giymeleridir, yani kadınlıklarını, cinselliklerini öne çıkarmalarıdır(www.cinsiyetvespor.org). Spor kurumunda toplumsal cinsiyet eşitliğinin birçok erkek açısından -tarafsız ve atama-terfi sistemi ile yürütülmekte olduğu, fakat birçok kadının, kadın olmalarından dolayı sistematik olarak ayrıcalıksız konumda kaldıkları ve özellikle yönetici konumlarında çok az yer alabildikleri ortaya çıkmıştır.

Kadınların spor kurumlarındaki ayrıcalıksız konumlarında belirleyici olan faktörler, cinsel taciz, fiziksel yıldırma, iş ve aile sorumluluklarını dengeleme

zorunluluğu, resmi olmayan erkek ağları, patronluk, atama, seçme ve iş görüşmelerinde eril önyargılar, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, kadın rol modellerinin ve kılavuzların yokluğu ve dışlanma şeklinde görülmektedir(www.cinsiyetvespor.org).

Ataerkil bir toplum olarak tanımladığımız Türk toplumunda, diğer toplumlarda olduğu gibi kadın daha çok ev içi alan ve onun uzantıları ile ilişkili olarak görülürken, erkek ise daha çok kamusal alanla ilişkili olarak görülmekte. Ve kadınlık ve erkeklik ideolojilerinin belirlenmesinde, kadına ve erkeğe ait rollerin belirlenmesinde bu ayrımın belirleyici olduğu da (www.cinsiyetvespor.org) bilinmektedir. Böylesi bir tartışmanın içerisinde kadınların kamusal bir alan olarak sporda yer almalarının onların konumlarını güçlendirici bir etkisi olup olamayacağı tartışılabilir. Özellikle de toplumsal cinsiyet önyargılarının ve bu önyargılara dayalı cinsiyetçi davranışların çoğunlukla kadın bedeni (bedensel olarak zayıflığı, bedensel görünümü) üzerinden yürütüldüğü düşünüldüğünde, kadınların kendi bedenlerini tanımaları ve bedensel yeterliklerini fark etmelerinin, onların kendilerini algılama biçimlerini ve öz-güvenlerini olumlu yönde etkileyeceğ(www.cinsiyetvespor.org) düşünülmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, spor ve toplumsal cinsiyet konusu çok farklı eksenlerde tartışılabilecek bir konu olarak görünmektedir(www.cinsiyetvespor.org). Toplumda egemen olan ataerkil anlayışın kadına ve erkeğe biçtiği toplumsal cinsiyet rolleri ile kadın ve erkeğin spora katılımları ve spor deneyimleri arasında yakın bir ilişki vardır. GSGM verileri spora katılımda kadın ve erkek arasında bir fark olduğunu göstermekle birlikte, son yıllarda dünya genelinde, kadınlar için yeni olanakların oluşması, kadınlar için yeni yasal düzenlemelerin yapılması, kadın hareketinin etkisi ve sağlık ve fiziksel uygunluk (fitness) hareketlerinin artmasıyla birlikte kadınların spora katılımında bir artış olduğu da belirtilmektedir(www.cinsiyetvespor.org).

Kaynakça

Voigt D, Çeviren: Atalay A, Spor Sosyolojisi. Alkım Yayınları, Kadıköy-İstanbul, s.121.
Güven Ö, Türklerde Spor Kültürü. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999,s.1.
Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma Üçüncü Cilt, 1. Baskı İstanbul, Ağustos 2004, s.158.
Pelizzon M, Kadının Konumu Nasıl Değişti? Feodalizmden Kapitalize. Çeviren: Sadi İ, Somel C,İmge Kitapevi Yayınları,2009, 1. Baskı, Haziran 2009.
Bourdıeu P, Eril Tahakküm, Çeviren: Yılmaz B, Bağlam Yayıncılık, Ekim 2014.
Çaha H, Aydın E.S, Çaha Ö, Değişen Türkiye'de Kadın. Kadem Yayıncılık, İstanbul,Temmuz 2014.
Vatandaş Celalettin ; Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı .
Koca Canan,Bulgu Nefise; Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Genel Bir Bakış,Ankara.
Akkaya Cihan, KaplanYılmaz; Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Spor Medyasında Kadın, Akdeniz Üniversitesi, Antalya,2014.
Koca Canan; Beden Eğitimi ve Spor Alanında Toplumsal cinsiyet İlişkileri,2006.
Akın Ayşe ; Toplumsal Cinsiyet (Gender) Ayrımcılığı ve Sağlık, Ağustos,2007.
Yıldız Ecevit, Karkıner Nadide ; Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2307,Açıköğretim Fakültesi Yayını, No:1304.

GEORGE ORWELL'S 'World' in HIS *BURMESE DAYS*

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ertuğ Yavuz

Bozok University, Yozgat

Abstract

George Orwell's works bear a political tone. Burmese Days is not only a narrative of Burma's historical past, but a sociological document in which the cultural and social specificities of the country feature prominently. His escape into the jungle and his choice of this place as a setting for his play support his desire to reach sublimity. My article will trace the markers of the sublime World through his use of landscape and also his criticism of Imperialist politics.

Key Words: Burmese Days, George Orwell, Politics, Sublimity World

1. Introduction

Born as Eric Arthur Blair, George Orwell created some of the sharpest satirical fiction of the 20th Century with such works as *Animal Farm* and *Nineteen Eighty-Four*. He was a man of strong opinions, ideas who addressed some of the major political movements of his times, including imperialism, fascism and communism.

The son of a British civil servant, George Orwell spent his first days in India-in the EAST, where his father was stationed. His mother brought him and his older sister, Marjorie, to England about a year after his birth and settled in Henley-on-Thames. His father stayed behind in India and rarely visited. (His younger sister, Avril, was born in 1908.) Orwell did not really know his father until he retired from the service in 1912. And even after that, the pair never formed a strong bond. He found his father to be too dull and very conservative.

According to one biography, Orwell's first word was "beastly." He was a sick child, often battling bronchitis and the flu. Orwell was bit by the writing bug at an early age, reportedly composing his first poem around the age of four. He later wrote, "I had the lonely child's habit of making up stories and holding conversations with imaginary persons, and I think from the very start my literary ambitions were mixed up with the feeling of being isolated and undervalued." One of his first literary successes came at the age of 11 when he had a poem published in the local newspaper.

Like many other boys in England, Orwell was sent to boarding school. In 1911 he went to St. Cyprian's in the coastal town of Eastbourne, where he got his first taste of England's class system. On a partial scholarship, Orwell noticed that the school treated the richer students better than the poorer ones. He was not popular with his peers, and in books he found comfort from his difficult situation. He read works by Rudyard Kipling and H. G. Wells, among others. What he lacked in personality, he made up for in smarts. Orwell won scholarships to Wellington College and Eton College to continue his studies.

After completing his schooling at Eton, Orwell found himself at a dead end. His family did not have the money to pay for a university education. Instead he joined the India Imperial Police Force in 1922. After five years in Burma, Orwell resigned his post and returned to England. He was intent on making it as a writer.

The British Empire comprised the dominions, colonies, protectorates, mandates, and other territories ruled or administered by the United Kingdom, that had originated with the overseas colonies and trading posts established by England in the late 16th and early 17th centuries. At its height it was the largest empire in history and, for over a century, was the foremost global power. By 1922, the British Empire held sway over a population of about 458 million people, one-quarter of the world's population at the time, and covered more than 13,000,000 square miles (33,670,000 km2): approximately a quarter of the Earth's total land area. As a result, its political, linguistic and cultural legacy is widespread. At the peak of its power, it was often said that "the sun never sets on the British Empire" because its span across the globe ensured that the sun was always shining on at least one of its numerous territories.

After leaving the India Imperial Force, Orwell struggled to get his writing career off the ground. His first major work, *Down and Out in Paris and London*, (1933) explored his time eking out a living in these two cities. Orwell took all sorts of jobs to make ends meet, including being a dishwasher. The book provided a brutal look at the lives of the working poor and of those living a transient existence. Not wishing to embarrass his family, the author published the book under the pseudonym George Orwell.

Sometimes called the conscience of a generation, Orwell next explored his overseas experiences in *Burmese Days*, published in 1934. The novel offered a dark look at British colonialism in Burma, then part of the country's Indian empire. Orwell's interest in political matters grew rapidly after this novel was published. Also around this time, he met Eileen O'Shaughnessy. The pair married in June 1936, and Eileen supported and assisted Orwell in his career.

> How can you make out that we are in this country
> for any purpose except to steal? It’s so simple.
> The official holds the Burman down
> while the businessman goes through his pockets...

The British Empire comprised the dominions, colonies, protectorates, mandates, and other territories ruled or administered by the United Kingdom, that had originated with the overseas colonies and trading posts established by England in the late 16th and early 17th centuries. At its height it was the largest empire in history and, for over a century, was the foremost global power. By 1922, the British Empire held sway over a population of about 458 million people, one-quarter of the world's population at the time, and covered more than 13,000,000 square miles (33,670,000 km2): approximately a quarter of the Earth's total land area. As a result, its political, linguistic and cultural legacy is widespread. At the peak of its power, it was often said that "the sun never sets on the British Empire" because its span across the globe ensured that the sun was always shining on at least one of its numerous territories.

2. How A Natıon Is Exploıted – The Brıtısh Empıre In Burma!

Following the recent troubles in India, we have asked our contributor, Mr E. A. Blair, whose investigations on ‘The Plight of the British Worker’ have already appeared in these pages, to tell us something of the unrest which has been fermenting in the sub-continent for some years, and which is threatening to spread to English Indo-China.

Mr E. A. Blair, who lived in Burma for some years, has written the following interesting article for us[1], which shows the methods the British Empire uses to milk dry her Asian colonies:

“Burma lies between India and China. Ethnologically it belongs to Indo-China.

It is three times the size of England and Wales, with a population of about fourteen million, of whom roughly nine million are Burmese.

The rest is made up of countless Mongol tribes who have emigrated at various periods from the steppes of Central Asia, and Indians who have arrived since the English occupation.

The Burmese are Buddhists; the tribesmen worship various pagan gods.

To be able to talk in their own language to the people of such diverse origins living in Burma, you would need to know a hundred and twenty different languages and dialects.

This country, the population of which is one-tenth as dense as that of England, is one of the richest in the world. It abounds in natural resources which are only just beginning to be exploited.

There are tin, tungsten, jade and rubies, and these are the least of its mineral materials.

At this moment it produces five per cent of the world’s petroleum, and its reserves are far from exhausted.

But the greatest source of wealth-and that which feeds between eighty and ninety per cent of the population-is the paddy fields.

Rice is grown everywhere in the basin of the Irawaddy, which flows through Burma from north to south.

In the south, in the huge delta where the Irawaddy brings down tons of alluvial mud every year, the soil is immensely fertile.

The harvests, which are remarkable in both quality and quantity, enable Burma to export rice to India, Europe, even to America.

Moreover, variations in temperature are less frequent and sharp than in India.

Thanks to abundant rainfall, especially in the south, drought is unknown, and the heat is never excessive. The climate as a whole can thus be considered one of the healthiest to be found in the tropics.

If we add that the Burmese countryside is exceptionally beautiful, with broad rivers, high mountains, eternally green forests, brightly coloured flowers, exotic fruits, the phrase ‘earthly paradise’ naturally springs to mind.

So it is hardly surprising that the English tried for a long time to gain possession of it.

In 1820 they seized a vast expanse of territory. This operation was repeated in 1852, and finally in 1882 the Union Jack flew over almost all the country. Certain mountainous districts in the north, inhabited by small savage tribes, had until recently escaped the clutches of the British, but it is more and more likely that they will meet the same fate as the rest of the country, thanks to the process euphemistically known as ‘peaceful penetration’, which means, in plain English, ‘peaceful annexation’.

In this article I do not seek to praise or blame this manifestation of British imperialism; let us simply note it is a logical result of any imperialist policy.

It will be much more profitable to examine the good and bad sides of British administration in Burma from an economic and a political standpoint.”

In December 1936, Orwell traveled to Spain, where he joined one of the groups fighting against General Francisco Franco in the Spanish Civil War. Orwell was badly injured during his time with a militia, getting shot in the throat and arm. For several weeks, he was unable to speak. Orwell and his wife, Eileen, were indicted on treason charges in Spain. Fortunately, the charges were brought after the couple had left the country.

Other health problems plagued the talented writer not long after his return to England. For years, Orwell had periods of sickness, and he was officially diagnosed with tuberculosis in 1938. He spent several months at the Preston Hall Sanatorium trying to recover, but he would continue to battle with tuberculosis for the rest of his life. At the time he was initially diagnosed, there was no effective treatment for the disease.

To support himself, Orwell took on various writing assignments. He wrote numerous essays and reviews over the years, developing a reputation for producing well-crafted literary criticism. In 1941, Orwell landed a job with the BBC as a producer. He developed news commentary and shows for audiences in the eastern part of the British Empire. Orwell drew such literary greats as T. S. Eliot and E. M. Forster to appear on his programs. With World War II raging on, Orwell found himself acting as a propagandist to advance the country's national interest. He loathed this part of his job, describing the company's atmosphere in his diary as "something halfway between a girls’ school and a lunatic asylum, and all we are doing at present is useless, or slightly worse than useless.' Orwell resigned in 1943 saying “I was wasting my own time and the public money on doing work that produces no result. I believe that in the present political situation the broadcasting of British propaganda to India is an almost hopeless task.” Around this time, Orwell became the literary editor for a socialist newspaper.

It is a stifling, stultifying world in which to live.
It is a world in which every word and every thought is censored....
Free speech is unthinkable. All other kinds of freedom are permitted.
You are free to be a drunkard, an idler, a coward, a backbiter, a fornicator;
but you are not free to think for yourself.

Your opinion on every subject of any conceivable importance
is dictated for you by the pukka sahibs' code.

Where is Burma? Names of Burma?

The country, popularly known in English as Burma, and officially named Myanmar, has undergone changes in both its official and popular names worldwide. The choice of names stems from the existence of two different names for the country in Burmese, which are used in different contexts. The official English name was changed from "the Union of Burma" to "the Union of Myanmar" in 1989 by the country's military government, and since then has been the subject of controversy and mixed incidences of adoption.

Burmese Days Summary:

U Po Kyin, an extremely powerful magistrate in Kyauktada, Upper Burma, plots and schemes to take down Dr. Veraswami, an upstanding Burmese who affronts U Po Kyin through his rectitude and geniality.

Flory, a timber merchant, has been in Burma for several years now. He meets with the handful of other Europeans in the Club, where they complain about their roles as administrators and businessmen in the quickly fading Empire. Flory does not care much for the British Empire and befriends Dr. Veraswami, discoursing about the negative effects the English have on the Burmese. The doctor defends the English, though, and believes his own countrymen to be less civilized.

Flory is remarkably lonely, and loathes himself for his ugly birthmark on one cheek. He has a Burmese mistress, Ma Hla May, but he feels nothing for her. He also laments his lack of courage in terms of nominating Dr. Veraswami to the Club after it is ordered that it be opened to a native member. Another member, Ellis, viciously hates the natives, and the other men –Mr. Lackersteen, Maxwell, Mr. Macgregor, and Westfield –are mostly indifferent but not particularly disposed toward the natives.

Flory's life changes when Mr. and Mrs. Lackersteen's niece Elizabeth arrives in the colony. She has come to live with them after her mother dies. Elizabeth hates the natives and all things that indicate a highbrow or artistic disposition. She craves only a life of ease and wealth, and hopes to marry a European she meets in Burma.

Flory and Elizabeth initially hit it off, but she becomes annoyed by the way he defends the natives and tries to praise their culture and mores. When Flory acts in a more masculine and authoritative way, as when they go on a hunting trip, she finds him more desirable and thinks she could possibly marry him. Flory discards Ma Hla May and falls deeply in love with Elizabeth. He does not notice when she becomes irritated when he talks about the natives, and can think of nothing he desires more than to marry her.

Meanwhile, U Po Kyin has kept up his crusade of rumors about the doctor, and targets Flory because he is the doctor's friend. U Po Kyin sends Ma Hla May to Flory's house to embarrass him and shriek for more money because he ruined and abandoned her.

Flory plans to ask Elizabeth to marry him after the hunting trip, but an earthquake occurs and he thinks it would be better to wait a little bit while the shock and excitement wear off.

A young man named Verrall arrives to spend a month with the Military Police. Handsome, cold, and arrogant, Verrall is uninterested in the social life of Kyauktada and manages to offend the other Europeans with his sneering behavior. Flory feels inferior to him, especially when he falls off his horse trying to be equally dashing. Elizabeth sees him fall and is disgusted by his perceived ineptitude. She ignores Flory, throwing him into despair and causing him to depart for the timber farm.

While Flory is away Elizabeth successfully ensnares Verrall and the two begin a romance, although Verrall offers no promises for the future. When Flory returns he is startled at this new development and is filled with intense envy and depression.

U Po Kyin announces his ultimate goal to his wife and co-conspirators, which is to become the first native member of the European Club. He will attain this by secretly instigating a rebellion and then

putting it down. He carries this off successfully and is seen as a hero. However, a real rebellion brews and eventually breaks out without him knowing in advance.

One evening two thousand angry Burmese surround the Club. They demand Ellis in particular for a cruel act he committed, but everyone is in danger. Flory devises an idea to save them, and executes it perfectly. The rebellion ends and Flory, aided by Dr. Veraswami, is a hero. U Po Kyin also tries to get credit but is largely ignored. He is irate and begins to devise a new plan to ruin Flory.

Verrall departs the colony without even a goodbye to Elizabeth, and she decides she should marry Flory. The Christians in the colony gather for church and Flory is blissfully happy as he thinks about his new life with Elizabeth. Suddenly there is a screaming, and Ma Hla May begins to savagely cry and scream about how Flory ruined her. Orchestrated by U Po Kyin of course, the scene is distasteful, and Elizabeth notices Flory's dark birthmark as he flushes with shame. She is utterly repulsed by it, and when Flory tries to apologize, Elizabeth will have none of it; she departs in a cold fury and Flory feels the weight of the crushing disappointment. He decides to kill himself because there is no way he can go back to his old life. He shoots himself and dies.

No one is too surprised about Flory. A funeral is held. Dr. Veraswami is no longer held in esteem, and is transferred to another hospital. U Po Kyin enters the Club as the first native member but dies before he can start to carry out good works; it is feared he will languish in hell or return to earth as a lesser creature due to his sins. Elizabeth ends up marrying Mr. Macgregor and becomes a perfect *burra memsahib*.

Approximately 2% of Burmese people are Hindu. Burmese Hindus are a mix of Bengalis, Tamils, Telegus, and Uttar Pradeshis who arrived in Burma under British colonialism. With the military coup of 1962, about 1 million Indians were forced out of Burma, but some remained, mostly in Yangon (Rangoon), Mandalay, and in the Bago District. As India is a close neighbor, Hinduism has had a regional influence for centuries and Hindu gods are sometimes included among the nats, or spirits, worshiped by some Burmese Buddhists. Due to historical ties between Hinduism and Buddhism, Hindus have faced far less discrimination than Muslim Indians such as the Rohingya.

In this age of ascending feminism and focus on equality and human rights, it is difficult to assimilate the Hindu practice of sati, the burning to death of a widow on her husband's funeral pyre, into our modern world. Indeed, the practice is outlawed and illegal in today's India, yet it occurs up to the present day and is still regarded by some Hindus as the ultimate form of womanly devotion and sacrifice.

Sati (also called suttee) is the practice among some Hindu communities by which a recently widowed woman either voluntarily or by use of force or coercion commits suicide as a result of her husband's death. The best known form of sati is when a woman burns to death on her husband's funeral pyre. However other forms of sati exist, including being buried alive with the husband's corpse and drowning.

The term Sati is derived from the original name of the goddess Sati, also known as Dakshayani, who self-immolated because she was unable to bear her father Daksha's humiliation of her (living) husband Shiva. Sati as practice is first mentioned in 510 CCE, when a stele commemorating such an incident was erected at Eran, an ancient city in the modern state of Madhya Pradesh. The custom began to grow in popularity as evidenced by the number of stones placed to commemorate satis, particularly in southern India and amongst the higher castes of Indian society, despite the fact that the Brahmins originally condemned the practice (Auboyer 2002). Over the centuries the custom died out in the south only to become prevalent in the north, particularly in the states of Rajasthan and Bengal. While comprehensive data are lacking across India and through the ages, the British East India Company recorded that the total figure of known occurrences for the period 1813 - 1828 was 8,135; another source gives the number of 7,941 from 1815 - 1828, an average of 618 documented incidents per year. However, these numbers are likely to grossly underestimate the real number of satis as in 1823, 575 women performed sati in the state of Bengal alone (Hardgrave 1998).

Historically, the practice of sati was to be found among many castes and at every social level, chosen by or for both uneducated and the highest ranking women of the times. The common deciding factor was often ownership of wealth or property, since all possessions of the widow devolved to the

husband's family upon her death. In a country that shunned widows, sati was considered the highest expression of wifely devotion to a dead husband (Allen & Dwivedi 1998, Moore 2004). It was deemed an act of peerless piety and was said to purge her of all her sins, release her from the cycle of birth and rebirth and ensure salvation for her dead husband and the seven generations that followed her (Moore 2004). Because its proponents lauded it as the required conduct of righteous women, it was not considered to be suicide, otherwise banned or discouraged by Hindu scripture. Sati also carried romantic associations which some were at apparent pains to amplify. Stein (1978) states "The widow on her way to the pyre was the object (for once) of all public attention... Endowed with the gift of prophecy and the power to cure and bless, she was immolated amid great fanfare, with great veneration". Only if she was virtuous and pious would she be worthy of being sacrificed; consequently being burned or being seen as a failed wife were often her only choices (Stein 1978). Indeed, the very reference to the widow from the point at which she decided to become a "Sati" (Chaste One) removed any further personal reference to her as an individual and elevated her to a remote and untouchable context. It is little wonder that women growing up in a culture in which they were so little valued as individuals considered it the only way for a good wife to behave. The alternative, anyway, was not appealing. After the death of a husband an Hindi widow was expected to live the life of an aesthetic, renouncing all social activities, shaving her head, eating only boiled rice and sleeping on thin coarse matting (Moore 2004). To many, death may have been preferable, especially for those who were still girls themselves when their husband's died.

It is interesting that both Kipling and Orwell are the two different English writers traveled to Burma. One returned asserting the same *Weltanschauung-world view* that he had before going there. The other returned with a different worldview. Kipling has grown over the years far beyond in the eyes that everything was the British colonial empire. He possessed the British colonial mindset of being haughty, aloft, arrogant, better than thou, and a pompous royal air. While not royalty, Kipling was the personification of what Margaret Thatcher was a generation later. Thatcher used the *Royal We* even though she was royalty.

While Kipling was watching the "flyin'-fishes play," Orwell was wrestling with reality... the reality of British colonialism. He was not happy about what he saw. For several years, he was a police officer in Burma in the mid-20s. Interestingly, he was located in Moulmein, which is now called Mawlamyine. Moulmein is in the southern part of Burma called Lower Burma. It was once the capital of Burma. Also, Moulmein was where Kipling wrote *Mandalay* several decades prior to Orwell arrived there.(Wolverton Mountain Notes)

Finally, what Orwell's experiences – both as figure of authority and as poverty – had given him was a lived understanding of the human condition. It was this grounding in reality that had a more profound political instinct than would be available to some zenith. He had acquired a capacity to empathise with the foot-soldiers of history, the put-upon people generally taken for granted, ignored or squashed by the great isms of one sort or another. It conferred upon him the remarkable ability to achieve what every journalist and essayist seeks.

References:

Biography.com Editors. "George Orwell Biography," The Biography.com website Available at: http://www.biography.com/people/george-orwell-9429833

Wolverton Mountain Notes- *Orwell and Kipling and the Battle of Burma Or Why I Care*, http://www.wolverton-mountain.com/.../orwell and Kipling, 5.12.2014

Hutter, M. 2008. "Hindus in Southeast and East Asia," *Encyclopedia of Hinduism,* Eds. Denise Cush, Catherine Robinson and Michael York New York: Routledge, pp. 813-821.

Nicole, R. 1929. "How A Nation is Exploited-The British Empire in Burma" in *Le Progrès Civique.*Available at:http://www.theorwellprize.co.uk/the- orwellprize/orwell/essays-and-other-works/how-a-nation-is- exploited-the- british-empire-in-burma/

Kearney, Richard. 2010. *Through a Glass Darkly: Suffering, the Sacred, and the Sublime in Literature and Theory*. Ed. Holly Faith Nelson, Lynn R. Szabo, and Jens Zimmermann. Waterloo, ON: Wilfrid Laurier UP.

Orwell, George.1984.***Shooting an Elephant.*** New York: Harcourt, Brace.

---.1989. *Burmese Days*. London:Penguin.

---. 2000.*Animal Farm*. Harlow:Longman.

Thiemann, Ronald F. 2014. *The Humble Sublime: Secularity and the Politics of Belief. I.B.Tauris:London,*

EVLİYA ÇELEBİ'NİN GÖZLEMLERİNDE İPEK YOLU GÜZERGÂHINDAKİ ANADOLU ŞEHİRLERİ

Doç. Dr. Mehmet KAYA

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖZTÜRK

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Özet

Evliya Çelebi Osmanlı Devleti'nde Türk gezginler arasında adı en çok bilinenler arasında yer almaktadır. Bu onun hem uzun bir yolculuk yapması yanında, gözlemlerinin akıcılığı bakımından da önemli bir yer tutmaktadır.

Evliya Çelebi (1611-1682) yılları arasında yaşamış olup ömrünün büyük bir kısmını gezilerine ayırmıştır. Bu anlamda dönemin dünyasının önemli bir kısmını gezmiştir. Doğudan batıda Avrupa'nın en uzak köşelerine kadar bu gezilerini sürdürmüştür.

Bu bildiride öncelikle Evliya Çelebi'nin doğuda ipek yolunun en uzak köşelerine kadar seyahatlerinden başlanarak, bu gözlemlerin ağırlıklı olarak Anadolu üzerindeki gözlemlerine yer verilecektir. Çelebi'nin anlatımları her ne kadar mübalağalı olsa da döneminin gözlemlerini onun kadar ayrıntılı anlatan başka bir Osmanlı seyyahı bulmak gerçekten zordur.

Bildiride ipek yolu güzergâhı üzerindeki Anadolu şehirlerinin sosyal ve ekonomik durumları ele alınacaktır. Bu şehirlerin 17.yüzyıl ortaları itibariyle var olan durumları belirtilmeye çalışılacaktır. Bu durum dönemin mevcut Osmanlı kaynakları ile özellikle demografik yapı bağlamında, irdelenmeye çalışılacaktır. Dönemin gözlemleri ile Osmanlı arşiv kaynakları arasında bağ kurularak gözlemlerin geçerliliği veya bu gözlemlerdeki eksiklikler karşılaştırmalı olarak belirtilmeye çalışılacaktır. Böyle bir metodolojik yaklaşımın bildirinin amacını daha da kuvvetlendireceği şüphesizdir.

Giriş

Türk ve dünya tarihinin en büyük gezgini ve en büyük seyahat kitabının yazarı olan Evliya Çelebi 25 Mart 1611 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Ataları Kütahyalı olan yazarın babası Saray-ı Âmire'nin Kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zıllî Efendi'dir. Annesi Abaza'dır ve yakın dostluğunu kazanacağı Sadrazam Melek Ahmed Paşa'nın akrabasıdır. Dedelerinin, Türklerin büyük velisi Hoca Ahmed Yesevi'ye ulaştığım eserinde yazar.

Evliya Çelebi, babasının Sarayda nüfuzlu kişilerden ve zamanın tanınmış şahsiyetlerinden olması dolayısıyla önemli hocalarından eğitim almıştır. Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'nde 7 yıl okumuş, Müderris Ahfeş Efendi'den ders almış, musiki eğitimini Derviş Ömer Efendi'den alarak iyi bir musiki bilgisine sahip olmuştur. Sa'dîzade Dârülkurrası'nda okuyarak hafız olmuştur. Sultan IV. Murad'ın emriyle alındığı Saray'da 2 yıl kalmış ve burada da eğitimine devam ederek hat ve musiki dersleri almıştır.

Evliya Çelebi, iyi bin eğitim almanın yanı sıra zamanının geçerli yabancı dilleri olan Arapça ve Farsçayı öğrendikten sonra babasının komşusu kuyumcu Simyon'dan Rumca öğrenmiş, bir miktar da Latince dersi görmüştür.

Yazarımız hiç evlenmemiştir. Ömrünü bekâr olarak geçirmiştir. Kendi ifadesiyle sakalı ve bıyığı olmayan, devamlı tıraş olan bir çelebidir.

Gezmeye düşkünlüğü dolayısıyla, gezmek için her sebepten yararlanmış ve bütün ömrü boyunca gezmiştir. Seyahatname boyunca defalarca ifade ettiği üzere, Rum, Arap ve Acem'de, İsveç, Leh ve Çek'te, 7 iklim ve 18 padişahlık yeri 51 yıl boyunca gezip dolaşmıştır. Bütün bu gezdiği coğrafyada 147 dilden kelimeler toplamıştır.

Evliya Çelebi'nin bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan ve özgün metni 4.000 sayfa tutan 10 ciltlik seyahatnamesinden başka Şakaname diye bir eserinin olduğunu da bize haber

vermektedir. Ancak bugüne kadar izine rastlanmamıştır. Evliya Çelebi'nin hayatına dair bildiklerimizin tamamı kendi anlattıklarıdır. 51 yıllık gezi hayatı boyunca devamlı not tutmuş, nerelere

gittiğini, ne yaptığım, kimlerle görüştüğünü uzun uzun yazmıştır. Hangi tarihte ve nerede öldüğü kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak, yalnızlık köşesine çekildiği Mısır'da 1685 tarihinden sonra öldüğü tahmin edilmektedir (ttk.gov.tr/tarihveegitim/evliya-celebi-1611-1685/).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi

Evliya Çelebi Seyahatnamesinin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan 1-8. ciltleri yazarın el yazısı olduğu kabul edilmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat Köşkü Bölümü 304 numarada bulunan 1 ve 2. ciltler 374 yaprak, 305 numarada bulunan 3 ve 4. ciltler 408 yaprak, 307 numarada bulunan 5. cilt 187 yaprak, 308 numarada bulunan 7 ve 8. ciltler 383 yaprak ve Revan Köşkü 1457 numarada bulunan 6. cilt 188 yapraktır. Bu serinin ne yazık ki 9 ve 10. ciltleri elimizde yoktur. Evliya Çelebi'nin ölümünden sonra Mısır'dan İstanbul'a intikal eden bu değerli eserin 9 ve 10. ciltlerinin çok yıpranmış olduğu bilinmektedir. Zamanın hattatları tarafından 3 nüsha çoğaltılmıştır. Bu çoğaltma nüshalarından biri tam metin olarak Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Bölümü'nde, diğeri Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa Bölümü'nde, bir diğeri ise yine Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat ve Revan Köşkü bölümlerinde bulunmaktadır. Bir cilt de İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde vardır.

Seyahatnamenin özgün nüshası rik'a hatla aharlı kağıda yazılmıştır. Her cildin sayfalan çok ölçülü ve düzgündür. Sayfalar genelde 36 satır olarak düzenlenmiştir. Bazı ciltlerde satır sayısı 40'a kadar çıkmaktadır. Seyahatname 5. cilde kadar çok dikkatle yazılmış, noktalar konulmuş ve keşideler düzgün olarak çekilmiştir. Evliya Çelebi, hassas olduğu veya doğru okunmasını İstediği kelimelerde hareke koymuştur. Bölge ağzını ve söylenişini belirtmek için nokta ve harekelere dikkat etmiştir.

Seyahatnamenin 5. ciltten itibaren harflerin keşideleri ve kulakları çoğu zaman eksiktir. Hele bazı keşide ve noktadan eser yoktur. Bu durum, yazarımızın yaşlılık dönemine rast geldiğinden fırsat bulamadığını düşündürmektedir. 9 ve 10. ciltlerin, Evliya'nın el yazısı nüshası olmadığından yıpranmış olan nüshadan çoğaltılmıştır. Hattatlar, eksik ve yıpranmış olan yerdeki bazı kelimeleri kendilerine göre yorumlamışlar, bazen de cümlenin gelişine göre kendiliklerinden eklemeler yapmışlardır.

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa Bölümü'nde 449 ve 450 numarada kayıtlı ciltlerin başında Hacı Beşir Ağa'nın mührü üstünde 1158 (1745) tarihi yazılıdır. Bu çoğaltılan nüshalardan biri Evliya Çelebi'nin vefatından yaklaşık 60 yıl sonra Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi'ne intikal etmiştir. Pertev Paşa ve diğer nüshaların da aynı zamanda çoğaltıldığı tahmin edilmektedir.

Seyahatname, ünlü tarihçi Joseph v. Hammer tarafından ilim dünyasına tanıtılıncaya kadar kütüphanelerde saklı kalmıştır. 1843 yılında Müntehabat-ı Evliya Çelebi adıyla ilk seçme yayınlanmıştır. Tam metin olarak 1896 yılında tarihçi ve İkdam Gazetesi sahibi Ahmet Cevdet tarafından yayınına başlanmış ve 1900 yılına kadar ilk 6 cildi yayınlanmıştır. Kilisli Rifat [Kardam] tarafından hazırlanan 7 ve 8. ciltleri 1928 yılında Türk Tarih Encümeni tarafından, 9 ve 10. ciltleri ise 1935 ve 1938 yıllarında Maarif Vekâleti tarafından yayınlanmıştır. Bu seride yayınlanan ciltlere Pertev Paşa Bölümü'ndeki nüsha esas alınmıştır. Bu tam metin olarak ilk yayını ne yazık ki sansüre uğramış, olur olmaz kısımlar çıkarılmış, atlanmış, kelimeler değiştirilmiş ve bazı kelimeler de yanlış okunmuştur. Hem ülkemizde, hem de yabancı ülkelerde yapılan yayınlar bu sansürlü ve eksik yayın esas alınarak yapıldığından pek çok yeni yanlışı da beraberinde getirmiştir.

Seyahatname ilk baskısına başlandığı 1896 yılından tam 100 yıl sonra ilk ciddi yayınına kavuşmuştur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat Köşkü Bölümü'nde bulunan ve Evliya Çelebi'nin kendi el yazısı olduğu kabul edilen esas nüsha esas alınarak 1. cilt Orhan Şaik Gökyay tarafından hazırlamış ve Yapı Kredi Yayınlan tarafından yayınlanmıştır. İlk yayını üzerinden tam 100 yıl geçtikten sonra, 1996 yılında çıkan bu ilk ciltten sonra Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, diğer ciltleri yayınlamaya başlamışlardır. 2. ciltte Zekeriya Kurşun, 5. ciltte İbrahim Sezgin, 7, 8, 9 ve 10. ciltte ve daha sonra yeniden yayınlanan 1. ciltte Robert Dankoff ekibe katılmıştır. 1996 yılında yayınlanan ilk ciltten 11 yıl sonra, yani 2007 yılında bu dünya çapındaki eserin yayını tamamlanmıştır.

Günümüz okuyucusunun da yararlanması düşüncesiyle Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi adıyla 2003 yılında 1. cildini, 2005 yılında 2. cildini, 2006 yılında 3. cildini ve 2010 yılında 4. Cildini yayınlamıştır. Bundan sonra Seyit Ali Kahraman tarafından devam ettirilen serinin 5. ve 6. cildi 2010, 7, 8, 9 ve 10 ciltleri de 2011 yılında yayınlanarak seri tamamlanmıştır. Ayrıca 2010 yılında eserin tamamına örnek teşkil etmesi açısından Seyit Ali Kahraman tarafından Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler adıyla bir seçme kitap yayınlanmıştır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinin gerek ülkemizde ve gerekse yurt dışında İngilizce, Sırpça, Macarca, Yunanca, Romence, Ermenice ve pek çok dile çeviriler yapılmış ve yayınlanmıştır. Bu yayınlar ilk baskı esas alınarak yapıldığından ne yazık ki pek çok eksikler içermektedir (ttk.gov.tr/tarihveegitim/evliya-celebi-1611-1685/).

Malatya

Evliya Çelebi Malatya şehrini anlattığı dördüncü ciltte Mısır'a da /1672) yer vermiştir. Bu seyahatinde Üsküdar'dan Beypazarı ve buradan da Kankal'a kadar olan konak yerlerini kısaca anlatmaktadır. Kankal ile birlikte Malatya'ya kadar olan menzil yerlerinin adları yer almaktadır. Alacahan ve Hasan Çelebi köyleri, Hekimhan kalesi, Hasan Badrak köyü yolu ile Malatya'ya varmıştır. Yunanca'da Malatya için Rukabe dendiğini belirtmektedir. Bu adın uzun bir zaman benimsenerek kullanıldığını, Harun Reşit döneminde şehrin muhasara edildiğini, şehrin Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi tarafından fethedildiğini belirtmektedir. Emir Ömer'in kaleyi fetihten dolayı Hüseyin Gazi'ye vermesiyle şehrin Dar ul Hilafe adıyla anılmaya başlandığını ifade etmektedir. Seyahatnamede şehrin tarihi sürecine yer verildikten sonra H.921 Kanuni Sultan Süleyman döneminde tahriri yapılıp Maraş eyaletine bağlı bir sancak konumundadır. Malatya beyi 5000.000 akçelik bir geliri sahip olup kanun gereğince 500 askerle sefere katılmak durumundadır. Beyin uhdesinde 7 zeamet ve 276 tımar vardır. Farsçada şehir için Aspazan, Arapçada Malatiye denilmektedir. Şehir hâkimi Rukabe'nin kızı Aspaza adına şehri geliştirdiğinden bu adı aldığı anlaşılmaktadır (Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 2001-10-13).

Evliya Çelebi anlatımında kale hakkında bilgiler vermektedir. Kalenin H.583 tarihinde Muhammed b. Danişmend tarafından bina edilmesinden bu sülale aynı zamanda Danişmendliler olarak anılmaktadır. Kale bahsinde buna ait özellikler hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Malatya şehrinde 32 mahalle vardır. Eski Cuma, Camii-yi kebir, Emir Ömer, Saray, Kızlar, Hankah, Toptaş, Karahan, Çermik, Alacakapı, Bostancılar, Küçük, Ağazar, Kürtler mahalleleri ile yedi adet Ermeni mahallesi olduğu, bundan başka Yahudi bulunmadığı ifade edilmektedir. Şehrin tasvirinde otuz iki mihrabı camiden on ikisinin Cuma namazı kılının mescit olduğu diğer yirmisinin de mescit olduğu anlaşılmaktadır. Bazı mescitlerin isimleri belirtilmektedir. Şehirdeki tarikatlar bahsinde Halveti, Celveti, Gülşeni, Rufai, Kadiri, Nakşibendi tarikatlarının yaygın bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Şehrin çarşılar bakımından zengin olduğu, bazı çarşıların üstleri kapalı yapılar içinde yer alıp, kargır ve kurşunlu dükkânlar olmadığı anlatımdan anlaşılmaktadır. Ayan ve eşraf samur kürkler ve renkli sof kumaşlar giymektedirler. Orta halli olanlar çuka ile Malatya bezi denilen bir kumaştan giyinmektedirler. Şehrin çevresinde bağ ve bahçelerin çokluğu dikkat çekmektedir. Şehirde altı tane bekâr odası olup bunlar da toplam bine yakın kişi kalmaktadır. Yedi tane kilise vardır.

Buğday en çok yetiştirilen ürünlerdendir. Bundan sonra arpa ve pembe gelmektedir. Şehrin beyaz pembe ipliği, beyaz pembe bezi meşhurdur. Halkın büyük bir kısmı bağ ve bahçecilikle uğraşmaktadır. Bir kısmı da pembe iğliği eğirip, pembe bez dokumaktadırlar. Malatya'da yedi bin sekiz yüz bağ vardır. Altı yüz de bostan yer almaktadır. Şehirde büyük küçük on yedi akarsu vardır. Bunlar içinde Simyad suyu önemlidir. Diğer nehirleri arasında Ayn-ı Pınarbaşı, Tohma, Til sayılabilir. (Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 2001: 14-15).

Sivas

Evliya Çelebi'nin Sivas ziyareti H.1058 (1648-1649) senesine aittir. Bu ziyaret Aksaray'dan Sivas'a doğru yolculukla gerçekleşmektedir. Bu güzergâhta Elbistan ilk söz edilen kasabadır. Elbistan'ın kuzey kısmında Ashab-ı Kehf dağı olup, kasaba bağlık ve bahçeliktir. Kasabada bin hane bulunmaktadır. Yüz elli akçeli kaza olup Maraş Paşasına bağlıdır. Haftada bir büyük bir pazarı kurulmakta, yeniçeri serdarı ve kethüda yerinden söz edilmektedir.

Güzergâhta Aşdı kasabası yer almaktadır. Yüz elli akçeli kasabada muhtesip, yeniçeri serdarı bulunmaktadır. Bu kasabadan sonra Gürün'e ulaşılmıştır. Yüz elli akçeli Türkmen kasabasıdır. Bin hanelidir. Halkı Okçuoğlu kürkü denilen bir kürk çeşidi giymektedir. .

Güzergâhın bir diğer kasabası Darende'dir. Yüz elli akçeli, yeniçeri serdarı, subaşısı be kethüdayeri vardır. Kalesi büyük bir tepenin üzerindedir. Kale Malatiye tarafından bina edilmiştir. Şehir Karadoruk mevkiinde bin adet tahta ve taş ev vardır. Yedi mihraplı ibadet yeri, çarşısı, pazarı, han ve hamamı bulunmaktadır. Halkı Türkmenler ve Ermenilerden meydana gelmektedir.

Darende'den sonra Sazcığaz, Mancılık köyleri ile Ulaş kasabasından söz edilmektedir. Bu tanımlamalardan sonra Evliya Çelebi Sivas şehrinin tarihçesi hakkında bilgi vermektedir. Bu bilgiyle birlikte şehir hakkında gözlemlerine değinmektedir. Kanuni Sultan Süleyman kanunnamesine göre Sivas beyinin hassı dokuz yüz bin akçedir. Sivas'ta 48 zeamet ve 928 tımar tasarruf edilmektedir. Eyalet merkezi olan Sivas'a bağlı Amasya, Çorum, Bozok, Divriği, Canik, Arapkir ve Sivas sancakları yer almaktadır. Hazine defterdarı olmayıp ancak zeamet kethüdası vardır. Bunun da hassı 80.200 akçedir. Sivas eyaleti üç bin yüz otuz üç kılıçtır.

Şehirde Hanefi mezhebi müftüsü olup diğer mezheplere ait (Maliki, Hanbeli, Şafi) müftü yoktur. Bununla birlikte bu mezheplere göre hüküm verebilecek ulema bulunmaktadır. Resmi görevliler anlamında sipahi kethüdası, yeniçeri serdarı, şehir naibi, muhtesip, bacdar, kapancı, subaşı, şehir şahbenderi ve kırk adet esnaf kethüdası iki dizdar sayılabilir.

Evliya Çelebi şehrin fiziki konumu hakkında da bilgi vermektedir. Şehrin kuzeyinde Sıbnişan ve Tuzasar dağları bulunmaktadır. Kale daha aşağıda yer almakta, uzunluğu on bin beş yüz adım olarak belirtilmiştir. Böyle güçlü görünümlü bir kale olmakla birlikte Evliya Çelebi döneminde harap bir durumdadır (Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1999: 119).

Sivas'ın bu özellikleri yanında dikkat çeken bazı noktaları daha vardır. Tarım ürünleri anlamında Buğday, arpa, nohut, mercimek en çok yetiştirilen ürünler arasındadır. Has ve beyaz kirde ekmeği, kete çöreği, tavuk böreği, herise ve tuğa çorbası en bilinen yemeklerdendir (Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1999: 120-121).

Kayseri

Evliya Çelebi'nin güzergâhında Sivas şehri öncesinde Kayseri bulunmaktadır. Kayseri'ye Göksün yaylası üzerinden Künek köyü ve Değirmen Boğazı'ndan geçerek ulaşmıştır. Erciyes dağı ve şehir ile ilgi tarihi bilgilere yer vermektedir. Kale hakkında bilgi verdikten sonra mahalleler üzerinde durmaktadır. Toplam mahalle sayısı belirtilmemekle birlikte Büyük Çeşme, Küçük Çeşme, İshak Çelebi, Sayacı, Katırcızade, Oduncu, Fırıncı, Tekke Ovası Pazarı, Hüseyni, Kürtler, Hacı Kılıç, Hasir, Tabaklar, Hacı İvazlar isimleri söz edilen mahallerdir. Şehirde bazı sarayların varlığından söz edilmektedir. Paşa Sarayı, Dilaver Paşa Sarayı, Geres Paşa Sarayı, Küçük Hasan Paşa Sarayı, Ali Paşa Sarayı, Çiğdelizade Sarayı sözü edilen bazı saraylardandır.

Şehirde önemli, camiler de yer almaktadır. Ulucami, Şeyh Emir Sultan Camii, Lala Paşa, Osman Paşa, Hacı Paşa, Çiğdelizade, Ahund Hatun, Katırcızade, Kurşunlu Hacı İvazanlar, Hacı Kılıç, Tabaklar, Yeni Camii seyahatnamede geçen cami adları arasındadır. Bunun yanındaSultan Eretna, Ahund Hatun, hacı Kılıç ve Müftü medreseleri dönemin Kayseri'nin eğitim öğretim hayatında önemli yer tutmaktadır. Tekke-yi Kalenderan, Koyun Baba, Seyit Battal Gazi şehirdeki önemli tekkelerdendir.

Uzunçarşı birçok dükkânın yer aldığı önemli bir çarşıdır. Kapancılar, Attarlar, Arpacılar, Semerciler çarşıları ile Kazancılar pazarı şehrin önemli alışveriş mekânlarıdır. Çelebi eserinde önemli şahsiyetler, ziyaret yerleri hakkında ayrıntılı bilgilerle şehri anlatmaya devam etmektedir (Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1999:110-111).

Aksaray

Evliya Çelebi'nin güzergâhı içindeki Anadolu şehirlerinden biri de Aksaray'dır. Aksaray2a ulaşırken Bor yolunu izleyerek Ortaköy ve Hırvadalı üzerinden Aksaray'a ulaşmıştır: şehrin kuruluşunu Hazret-i isa havarilerinden Şem'un Safa onayıyla yapıldığını belirtmektedir. Selçuklu sultanlarından İzzettin Kılıç Arslan tarafından fethedildiğini ve evliyaların da bu şehir dua ettiklerini ifade etmektedir. Güzel bir sarayın yapılmasından dolayı şehrin adının Aksray olarak anıldığı yer almaktadır. Beş yüz

askerin olduğu bir tuğlu livadır. Şehirde alaybeyi, çeribaşı ve yüzbaşı bulunmaktadır. Şehirde müftü, nakip, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı, muhtesip, şehir şubaşısı adları geçen resmi görevliler arasındadır (Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1999: 115).

Şehrin otuz iki mahallesi vardır. Bu mahalleler arasında Karhane, Cuvallakı, Sofular, Çömlekçiler, Şeyhli, Tımarhane, Kızılca, Kalınlar, Vildan Gölü, Meydan, Bilecik, Pamukçular, Şeyh Gaznevi, Terhacı, Paşacık, Gergi, Camii-yi kebir, Bab-ı sagir, Hacı Fikrettin, Borapazarı, Ereğli Kapısı, Yandılı, Zencirli, Kaval, Taşpazarı. Bazı mahallelerdir (Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1999:116).

Bu mahallerden başka şehrin önemli camileri de kayıtlarda yer almaktadır. Karamanoğlu İbrahim Bey, Hamid-i Veli, Tabaklar, Hacı Seyit Hasan Efendi, Karhane Camii seyahatnamede yer alan bazı camilerdendir. Bu camiler yanında doksan sekiz mescit de bulunmaktadır. Eğitim kurumları bakımından da Yılancık, Sulu ve Karamanoğlu medreselerinden söz edilmektedir.[1] Aksaray'da ziyaret yerleri de önemlidir. Şeyh Hamid-i Veli, Şeyh Kemal Sultan, Şeyh Pertevi Sultan, Kırk Kızlar, Şeyh Necmettin-i Kübra, Bedrettin Sultan Veli, Himarlı Dede Sultan, Külhani Ali Dede, Şeyh Baddak, Hıdırlık, Kılıç Arslan Sultan önemli ziyaret yerleridir (Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1999:118). [2]

Sonuç

Evliya Çelebi XVII. yüzyılın Osmanlı dünyasında olduğu gibi, döneminin de önemli gezginleri arasındadır. Seyahatnamesi sadece basit bir gezi anlatımı olmayıp aynı zamanda dönemin yazılı belgeleri ve sözlü anlatımlarından da fazlasıyla istifade etmiştir. Bu bilgiler ilerleyen dönemlere birinci elden kaynak teşkil edecek niteliktedir.

Çelebi'nin gözlemleri özellikle döneminin bir çok mekânının betimlenmesi anlamında önemlidir. Bu mekânsal değişimin çarpıcı bir şekilde varlığı görülmektedir. Bazı yapılar varlığından söz edilmektedir, ancak bu değerlerin bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Bu anlamda bunlarla ilgili bilgiler edinebilmek anlamında önemlidir.

Evliya Çelebi'nin bu gözlemleri döneminin dünyasın ı tanıma adına, bu dünyayı gelecek nesillere aktarılması bakımından birinci elden kaynak durumunu zamanlar ötesinde de sürdürebilecek bir değere sahiptir.

Kaynakça

Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi (1999), Yapı Kredi Yayınları, C. III, İstanbul.

Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2001), Yapı Kredi Yayınları, C. IV, İstanbul.

ttk.gov.tr/tarihveegitim/evliya-celebi-1611-1685/

[1] Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yapı Kredi Yayınları, C. III, İstanbul 1999, s.116.
[2] Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yapı Kredi Yayınları, C. III, İstanbul 1999, s.118.

ESKİ TÜRKLERDE VAKIF

Dr. Mehibe Şahbaz

mevhibesavas@gmail.com

Özet

Vakıf, insanlıkla birlikte var olan, karşılıklı yardımlaşma esasına dayanan medeni bir müessesedir. Vakıflar, Tarihin her devrinde, Türk dünyasının her yerinde millî vicdandan birer güzellik, iyilik ve şefkat abidesi olarak doğmuş ve yükselmiştir. Orta Asya'da doğan cihanın dört köşesine yayılan Türkler gittikleri her yere kahramanlık ve medeniyet götürmelerinin yanı sıra iyilik ve yardımlaşmayı da yaymışlardır. Tarihte dinsiz yaşayan bir millet hemen hemen yok gibidir. Dolayısıyla her dinin bir mabedi ve her mabedin de giderlerini karşılayan malları mevcuttur. İbadetlerini yapabilecekleri bu mabetlere ayrılan mallar vakıf müessesesinin varlığını göstermektedir. Bu çalışmamızda İslam öncesi Türklerde Vakıf Müessesesi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Türkler, Vakıf, Yardımlaşma, Mabet.

FOUNDATION IN ANCIENT TURKS

Abstract

The foundation is a civilized institution that exists together with humanity, based on mutual aid. Foundations are born and raised in every epoch of history, everywhere in the Turkish world as a national conscience abide by beauty, goodness and compassion. The Turks who have spread to the four corners of the world born in Central Asia have spread the goodness and helping as well as taking heroism and civilization everywhere. A nation that has been living without religion in the past seems to be almost disappearing. Therefore, every religion is a god, and every god has goods that meet its expenses. The assets separated by these mosques where they can perform their worship are indicated by the presence of foundation. In this study, the foundation institution of the pre-Islamic Turks was examined.

Key words: Central Asia, Turks, Foundation, Assistance, Temple.

Giriş

İnsanlıkla birlikte var olan Vakıf müessesesi karşılıklı yardımlaşma esasına dayanmaktadır. Vakıflar, Tarihin her döneminde, Türklerin hâkim oldukları her yerde şefkat abidesi olarak doğmuş ve yükselmiştir (Ateş, 1983: s. 4). İnsanın doğası gereği var olan yardımlaşma duygusu, şüphesiz insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihte dinsiz yaşayan bir millet hemen hemen yok gibidir. Dolayısıyla her dinin bir mabedi ve her mabedin de giderlerini karşılayan malları mevcuttur. İbadetlerini yapabilecekleri bu mabetlere ayrılan mallar vakıf müessesesinin varlığın göstermektedir (Turan, 1969:52).Vakıf müessesesinin akla gelebilecek her türlü ihtiyacı karşılamak amacıyla kurulmuş olduğunu vakfiyelerden anlamaktayız (Akgündüz, 1996:51).Bugünkü geniş devlet mefhumuna göre amme hizmetleri mahiyetinde olan birçok sosyal görevler vaktiyle vakıf müessesesi tarafından yerine getiriliyordu. Yollar, Köprüler, Sulama işleri gibi bayındırlık işleri, hasta haneler ve fakirlere yardım gibi sosyal yardım teşkilâtları, medreseler, kütüphane, hamam, muvakkithane, okutan ve okuyanların geçimini temin gibi kültür işleri doğrudan doğruya vakıflarla idare edilmekte idi (Köprülü,1938:6). Vakıf müessesesinin menşe-i, mahiyeti ve hukukî temelleri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür (Köprülü, 1942:19). Bir müessese varlığını kuruluş amacının dışında da sürdürebiliyorsa bunda kendisini destekleyen başka unsurların da varlığı söz konusudur. Örnek olarak ücretsiz yemek dağıtılan imaret vakıflarının özellikle Türklerde çok yaygın olmasını, Türklerdeki şölen geleneğinin bir devamı olarak değerlendirmek mümkündür (İnan, 1941:24).Yine aynı müesseseyi, değişik cemiyetler, değişik amaçlar için kullanabilmektedirler (Yediyıldız, 1985: 4). Örneğin Araplar Vakıf müessesesi ve bilhassa âdi vakıflar (aile vakıfları) her şeyden evvel, eski Arap örfünün Müslümanlığın koyduğu yeni veraset hükümlerine karşı bir tepki olarak doğmuştur, Arap hayatında İslâmiyet'ten evvel kadınların ve kız çocuklarının sosyal ve hukuki vaziyetleri çok aşağı idi İslâm dinî kadının bu vaziyetini yükselterek onun da verasete ehli olduğu hükmünü koydu. Asırlardan beri sürüp gelen bir ananeye karşı İslâm dininin aldığı bu kati vaziyet, Arapları doğrudan doğruya değil fakat kaçamaklı yoldan bir tepki yaratmağa mecbur etti ve bunun neticesinde aile vakıfları

meydana çıktı . Bu usul sayesinde bir aile reisi vakıf tesisi suretiyle kızlarını mirastan mahrum edebiliyorlardı (Köprülü, 1983:313). Türklerde ise ondan yine kendi ananeleri gereğince mirası kız ve erkek arasında eşit bir şekilde bölüştürmek için faydalanmışlardır. Bütün bunlar açıkça gösteriyor ki, vakfın yaşaması ve asırlar boyu çeşitli bölgelerde varlığını sürdürebilmiş olmasını birkaç nedene bağlamak doğru değildir. Her dönemde her bölgede onu ayakta tutan değişik nedenler bulunmaktadır (Yediyıldız,1985:3). Harpler kadar mukaddes bir gaye için tesis edilen vakıfların (Mustafa Kamil,1339: 21) İnkişafı daima siyasî ve ekonomik yükselmeyle beraber olmuş büyük vakıflar daima geniş servet kaynaklarına sahip ve ekonomik malî seviye bakımından yüksek imparatorluklar zamanında tesis edilmiştir (Öztürk,1983:36).

1-Vakıf Müessesesinin Menşe'i Ve Gelişimi

1.1.Türkler'de Vakıf

Vakıflar, Tarihin her döneminde, Türk dünyasının her yerinde millî vicdandan birer güzellik, (İbn Haldun, 1983:65). İyilik ve şefkat abidesi şeklinde doğmuş ve yükselmişlerdir (İzgi, 1987:93). Orta Asya'dan cihanın dört köşesine yayılan Türkler gittikleri her yere kahramanlık ve medeniyet götürdükleri gibi iyilik ve yardım fikirlerini de yaymışlardır (Kunter, 1983:104). Çünkü eski Türk kavimlerinin hayatlarını düzenlemede yegâne amil örfe ve ananeye dayanan müesseselerdir. Türk toplumunun tarihi ve sosyal gelişmesi sürecinde büyük etkisi olan örf ve ananelerin tarih boyunca olduğu gibi günümüzdeki sosyal hayat dada etkili olduğu görülmektedir. Mesela; Türk geleneğinin kurduğu "Evlatlık müessesesi"(İzgi, 1987:94) ile aynı örfe göre kurulmuş "Sosyal Yardımlaşma" müessesesi günümüzde de yaşamaktadır. Vaktiyle sırf göçebe hayat tarzı icabı olarak geliştiği zannedilen "İnsan severlik ve yardımlaşma" müessesesinin, Türk örfü kaidelerine dayanarak faaliyetine devam ettiğini görmekteyiz (Öztürk, 1983:29). Bu müessesenin esas prensibini misafirperverlik teşkil etmektedir. Töreye göre misafir olan her fert, ailenin ve toplumun bütün nimetlerinden, o toplumun veyahut ailenin hakikî ferdi gibi istifade etmektedir. Orta Asya Türklerinde misafirperverlik ve misafiri maddeten ve manen himaye etmek usulü tamamıyla örf hukuku kanunları ile tespit edilmiş bir müessese mahiyetindedir. Umuma mahsus ve yapılması mecburî bir yığın hükümleri vardır. Buna riayet etmeyenler, yine örf ve adetlerce tespit edilmiş cezalara çarptırılmıştır (Caferoğlu, 1942:185). Türk kabileleri hayatında örf hukukunun temas ve tespit etmediği hiç bir nokta hemen hemen yoktur (Caferoğlu, 1942:186). Coğrafi uzaklıklar, muhtelif dinlere mensubiyetleri, zaman ve devir farklılıkları örfi müesseselere olumsuz hiç bir etki yapamamıştır. Orta Asya'daki her hangi bir Türk kavminde yahut Sibirya'nın en ücra köşesinde yaşayan Yakut Türklerinde görülen bazı örf kaide ve ananelerine aşağı yukarı aynen Anadolu'da ve Azerbaycan Türklerinde tesadüf edilebilmektedir (Caferoğlu, 1942:187). Örneğin Yakut Türklerinde fakr ve zarurete düşen herhangi bir aileye hayvan temininde gösterilen yardım şeklinin aynısı aradaki coğrafi saha kadar zaman ve dönem farklılığının olmasına rağmen Azerbaycan Türklerinde "Damazlık" yani damızlık hayvana muhtaç olanlara hayvan verilmesi ile hemen hemen aynıdır.

Yakutlarda büyük rağbet gören "Evlatlık Müessesesi" Anadolu'da ve Azerbaycan'da da görülmektedir. Halbuki Yakutlar Şaman, Anadolu ve Azerbaycan Türkleri ise İslâm'dır. Demek oluyor ki din farkı dahi kavimlerdeki örf Türk müşareketine mani olamamıştır. (Turan,1993:7) Genellikle, Türk örf hukukunun meydana getirdiği müesseselerin bariz karakterini, insanî ve hümeniter oluşları teşkil etmektedir. Bu müesseseler içinde insanî hisse en çok geniş yer vereni ve en zengin olanı sosyal yardımlaşma müessesesidir. Yakut Türklerinde, komşunun ve akrabanın felaketi müşterek felaket gibi sayılmaktadır. Yakutların bu müessesesi Azerî Türklerinde daha gelişmiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yakutlarda yardım sebebi felakettir. Azerîlerde ise yeni ziraat ve hayvancılık hayatına atılmak isteyip de, kendi gücü ile yapamadığını yardım yoluyla elde edilmesidir. Uygulama şekli ne olursa olsun Yakut'lar için geçerli olan örf ananesi aşağı yukarı Azerbaycan Türkleri arasında da aynıdır. Kırgız Türklerinde yardımlaşma hukukunun hükümleri daha geniştir. Kırgızlarda cila ve yurtçılık gibi iki sistem bulunmaktadır. Cila sisteminde yardımda bulunmak mükellefiyeti akrabaya, soya ve yakın dostlara düşer. Yurtçılik sisteminde yardımı sağlamak bütün topluma düşmektedir (Gökay,1942:264). Her Kırgız maddi yardıma mecburdur. Bundan kaçanlar ya cemiyetten men edilir yahut ta başka bir ağır cezaya çarpılır. Bütün soydaşları yardımda bulunmağa mecbur eden bir sebep de, herhangi bir çiftçinin işine yarayan hayvanı kaybetmesidir. Böyle bir olay meydana geldiğinde bütün soya mensup Kırgızlar bir araya toplanarak, yardım olmak üzere ölen hayvanı on iki kısma ayırırlar ve her parçayı alan

karşılığında bir kuzu verir. Bu suretle hayvanını kaybetmiş olan kişi on iki kuzu elde etmiş olur. Aynı örf ve anane esasları üzerine, gerek Yakut ve gerek Azerî Türkleri arasındaki yardımlaşma nevi, evlenmek isteyen kızlara yahut gelinlere yapılanıdır.

Anadolu'da "Yardımlaşma Müessesesinin" en geniş tatbik sahası imece denilen esas da görülüyor (Cansel, 1988:321). Anadolu'da imece âdeta örf ve sosyal bir müessese halini almıştır. Bu yardımlaşma müessesesinin esas ve yegâne gayesi, Yakut, Kırgız, Kazan ve diğer Türklerde olduğu gibi, bitirilmesi acele olan fakat sahibi tarafından becerilemeyen tarla veyahut ev işlerine konu komşunun, akrabanın ve bezende bütün köy ahalisinin kolektif bir şekilde karşılıksız yardımda bulunmasıdır. Yapılan yardım bedenle olur. Para ve saire ile yardımda bulunmak yasaktır. İş yapılıp bittikten sonra iş sahibi tarafından bir ziyafet verilir. Ziyafet bir nevi köy bayramı mahiyetini alır(Caferoğlu, 1942:190).Taşkent Türkleri arasında bu örf sistemine Haşar denir. Kırgız Türklerinde Ömü denilen sistemle Haşar aynıdır. Siber ya Bur yatlarında imece yardımı yalnız tarla işlerine has kalmamıştır. Hatta ev yaptıran kimseye, konu komşu yardımda bulunmak mecburiyetindedir. Bu müesseseler içinde en dikkate şayan olanı "Evlatlık Müessesesi" dir (Turan, 1965:163). Gerek maddî menfaat, gerek insanî hislerle edinilen evlatlıklar, her noktada hakikî evlatla eş tutulmaktadır (İnan, 1941:.24). Asıl Orta Asya Türk kavimleri örf hukukunda ehemmiyetle gözetilen karşılıklı yardım müessesesi, avcılık hayatı yaşayan kavimlerde görülmektedir. "Av" müessesesi çerçevesinde yardım sistemine Uca denilir (Caferoğlu, 1942:191). Soyot, Yakut ve bazı Altay Türk kavimlerinde örf hükümlerine göre avlanan bir avcıya biri uca veya yuca diye bağırırsa, avcı bu kimseye avının yarısını vermeye mecburdur. Bazen av sahibine hiç bir şey bırakılmadan uca diye bağıranlara dahi terk edildiği olur. Yakut örfünce avlanan balıktan bir kısmı seyircilere veya av mahallinden geçenlere dağıtılır. Avcı evine geldiğinde komşularına da balık dağıtmakla mükelleftir. Azerî Türklerinde tandırda yeni pişirilen ekmekten komşulara dağıtılır. Askerî ganaim de uca âdetine bağlıdır.

Uca kelimesinin en eski şekline Uygur Türklerinde tesadüf edilmektedir. Uca kelimesinin esas manası "Hayvan arkası, arka kuyruğu, kuyruk sokumu" dur. Türklerde hayvanların bu kısmından yapılan yemek, şerefli ziyafet yemeğinden sayılmakta idi. Siber ya kurganlarında ölülere yem olarak mezarlara konulan yemekler hep hayvanın bu kısmından olmuştur. Nihayet zamanla kelime asıl manasını kaybederek Çağataylılarda ve Hokant Türklerinde "Melce, himaye, yardım, muavenet" gibi manalar almaya başlamıştır. Türk kavimleri arasındaki çeşitli karşılıklı yardımlaşma sistemleri çok erken çağlarda gelişmiş ve Türk örf kanunları tarafından genişletilmiştir. "Bu esasın Türklere sonradan din yoluyla getirildiğini düşünenler, şüphesiz aldanıyorlar (Caferoğlu, 1942:192).

1.2.Buddist Uygurlar'da Vakıf

Türklerin eski inançları incelendiğinde iptidaî şekillerde de olsa vakıf müesseselerine benzeyen bazı müesseselerin bulunduğu görülmektedir(Turan, 1945:476). Türk vakıfları İslâmlıktan önceki devirlerden beri yaşayan Buddha dinindeki Türkler tarafından da çok rağbet gösterilen sosyal bir müessesedir (Kunter, 1983:104). Van Le Cog'un Doğu Türkistan'da ki Tufan'da yaptığı kazılarda elde edilen Tarihi vesikalar arasında birçok Uygur vakfiyeleri de bulunmaktadır (İzgi, 1987:56). Bunlar M.S. XII-XIII. asra aittir. Bu havaliye henüz İslâmlığın girmediği bir zamana ait olan bu vakfiyeler Buddha dinindeki Türklere aittir ve Uygur harfleri ile yazılmıştır. Buralara İslâmiyet XV-XVI. asırlarda girmiştir.

1.3.Turfanda Bulunan Uygur Vakfiyesi

Turfan kazıları esnasında bulunan Uygur vakfiyesinde "Tıp medresesini ve diğer mesleklere ait okulları da ihtiva eden bir Buddha manastırına arazi ve bağ vakfedilmiştir. Bunları satın alan ve vakfeden bir Han'dır. Fakat vakfiyenin başı yırtık olduğu için vâkıfın kim olduğu bilinemiyor. Manastırı idare eden rahip mütevelli olacak ve halefleri de bu vazifeyi ifa edeceklerdi (Orkun, 1937:17). Vakfiyede emvalin geliri manastıra aittir. Bunlar her nevi vergi ve tekâliften muaf tutulmuştur. Manastırın rahipleri hanedana, halka ve yurdun saadet ve selâmeti için dua edeceklerdir (Kunter,1983:108).

1.4. Buddizm

Kaynağını Şamanizm'den alan Buddhizm inancına sahip olan Buddhist camiası keşiş olan ve keşiş olmayan Buddhistler olarak iki guruptan oluşmaktadır. Keşiş olanların görevi işsiz, evsiz, barksız

fakire yardım etmektir. Aynı zamanda da bekâr kalmaktır. Onlar Hindistan'da seyahat ederler, seyahatin imkânsız olduğu yağmur mevsiminde ancak üç yaz ayında bir yerde bir günden fazla kalabilirler. Senenin diğer günlerinde seyahat etmek ve günlük gıdalarını dilenmek mecburiyetindedirler. Fakat Keşiş olmayan Buddhistler, buna karşılık sosyal hayatta, vazife ile ve aile hayatı ile meşgul olurlar. Onların Buddhizmi, ahlâkî kaidelerle bağlı bir hayattır. Her şeyden evvel onların vazifesi seyahat eden ve dilenen keşişlere yiyecek vermektir (Ruben, 1942:173). Buddha'dan önce de Hint çiftçileri yerleştirdikleri yerlerin civarında bir koruluk bırakırlar ve bu koruluklarda ilahlarına ibadet ederlerdi. Brahmanlar arasındaki adetlere göre ihtiyar Brahmanlar bu koruluklara çekilir ve yapraktan yapılmış kulübelerde dinî ve münzevi bir hayat sürerlerdi. Buddha zamanında da bu mukaddes koruluklar bahçeye çevrilmiş ve mukaddesiyeti kalmamıştır. Buddha ve Keşişleri seyahatleri esnasında şehre geldikleri zaman bu koruluklarda otururlar ve vaiz ederlerdi. Buddha'nın hayatında zengin ve münevver bir kadın olan Amrapali'nin büyük Vaişalı şehrinin yanındaki Mango ağacı koruluğunun ve dindar bir tüccar olan Sravasti'li Anathapındada'nın, güzel Jeta koruluğunu Buddhaya hediye ettiklerini anlatır. Tüccar Buddha için bu koruluğu satın almak istediği zaman, Prens Jeta, yani bahçe sahibi toprakların fiyatını yükseltmiş ve tüccar, bütün koruluğun toprağını örtecek olan altın para karşılığında satın almaya mecbur olmuştur. Bu halde bu dindara Buddha için alınacak hiç bir şey pahalı gelmiyordu. Bu suretle bu tüccar Buddhist vakfına karşı ilk olarak gösterilmiş olan en yüksek alicenaplık şerefine nail oldu (Ruben,1942:174).

Buddhist dinini ihtiva eden eski metinler külliyatında, keşiş olmayanların keşiş olanlara eşya verdiklerinden çok bahsedilmektedir, eşyalar ekseriya şunlardan ibaretti; Elbise, yemek, mesken, ilaç, hülasa hayat için elzem olan şeyler. Bunların içinde bizim için en mühim olanlar meskenlerdir. Buddha'nın, keşişlerin, manastır (vihara) ev, mağara, kulübe v.s. de ikâmet etmelerine müsaade ettiği ve bir tüccarın da Racagriha şehrinde keşişler için böyle binalar yaptırdığı anlatılmıştır. Keşişler için tahtadan veya tuğladan yapılan bu binalar, keşiş olmayanlar tarafından toplantı yerleri, kiler, yemekhane ve hamam olarak vakfedilmiştir. Bu manastırların resmî bir âmiri yoktur. Yalnız umumî bir kaideye göre camianın en kıdemlisi camianın başına geçerdi. Bir kaç da manastır memuru vardırki bunlar yemek dağıtan memurlardır. Bu memurlar köylülerin köyden getirdikleri yahut keşişlerin dilendikleri şeyleri ihtiyar, zayıf ve hastaları gözeterek dağıtırlardı. Başka bir keşiş mesken işlerini düzenlerdi (Kayaoğlu,1976: 21).Yeni gelenler için her akşam belli miktarda bir yer bulundururdu. Başka bir memurda malzemeyi idare eder ve lambalar için yağ, ibadet esnasında kullanılacak tütsü, ilaç vesaireyi tanzim ederdi. Diğer bir keşiş de, sofuların tarikat mensuplarına hediye ettikleri elbiselere ve onların hakkıyla taksim ve muhafazasına bakardı (Ruben,1942:175). Milattan evvel IV. asırda Kautalya tarafından yazılmış olan ve devlet hukukundan bahseden bir kitaptan anlaşıldığına göre Brahmanizm'in Hint devletlerinin resmî dinî olduğundan krallar Brahmanlara köyler hediye ediyorlardı. Bu köylerin topraklarını köylüler işletiyor ve gelirini de Brahmanlara veriyorlardı. Brahmanlar toprak sahibi değillerdi (mesela onları satamazlardı). Yalnız köylülerin Krala verdikleri (hububat hâsılatının 1/6'i) vergiden faydalanırdı. Böyle bir varidat hakkı, bir nevi Brahman vakfı diye tanımlanabilir. Bu türlü hayır işleri bakırdan bir levha üzerine kazınarak yazılır ve bunlar saklanırdı. Milattan evvel 3. asırda Hindistan'ın en büyük krallarından Aşoka'nın "60.000 kadar Buddhiste yemek verdiğini, her askete kıymetli elbiseler hediye ettiğini, Aparantaka, Kaşmir ve Tukhara Buddhist camialarına 1.000 milyon altın hediye ettiği, 84 bin Buddhist mabedi inşa ettirdiği anlatılır. Aşoka yalnız bu mabetlere her günkü ibadet için 1000 labma ve lamba yağı, tütsü, çiçek getirmeleri için (bütün memleketlere) emir verirdi"(Barkan, 1942:295). Bu hediyelerin bir vergi karşılığı verildiği görülmemektedir. Yine Kral Aşoka zamanında seyyahlar ve hayvanların istifade etmeleri için caddelere ağaç diktirmiş, çeşmeler ve hanlar yaptırmıştır. Bu gün bile Hindistan'da yaşlı ve hasta hayvan, sığır, eşek v.s. bakılan evler vardır.

Aşoka zamanında Buddhizmin Hint kültürü ile birlikte Türkistan'a girmiştir. Türkistan'da yaşayan milletler İranlılar, Toharlar, Sogd'lar v.s. Buddhizmi asırlarca devam ettirmişlerdir. Bunların arasında Uygurlar mühim bir rol oynamışlardır. "Uygurlar yalnız Mahayana Buddhizmini almışlar ve asırlarca Buddhizmle uğraşmışlardır. Zengin Uygur edebiyatının bakiyeleri vardır, bunlar kısmen tercüme, kısmen de orijinal eserlerdir. Bu eserler arasında bir vakıf vesikası bulunmuştur. Bir tahta kazık üzerine metin yazılmış ve bu kazık, inşa edilecek olan bir manastırın temeline sokulmuştur. Üzerine sihirli bir sure yazılan böyle bir kazığı yere yerleştirmekle ruhlar fenalıklarından kurtulmuş oluyordu. İşte bu sihirli kazıklardan bir nevii kitabe tarzı doğmuştur. Fakat Hindistan'da böyle kazıklar bu güne kadar bulunmamıştır. Çünkü yağmurlu Hint iklimi ağacın muhafazasına mânidir. Bu vesika bir

tarihle başlar: Sene, Çin âdetine göre, bir hayvan ismi ile zikredilir, ay bir Hint yıldızı ismi ile (Purva phalguna=Jüpiter) gösterilmiştir. Hayır, sahiplerinin isimleri zikredilmiştir; birkaç dinî cümle hediye etmenin ne kadar sevap olduğundan bahseder ve hayır sahiplerinin, bina yapanların, vesikayı yazanların isimleri, vesikanın son kısmını teşkil eder. Türkistan'da vakıf hakkında duvarlara kazılmış olan hiç bir kitabe bulunamamıştır. Fakat Hindistan'da yapılmayan diğer bir şey de, Türkistan'da hayır sahiplerinin portrelerinin manastır duvarlarında genişliğine sıra ile resmedilmesi ve isimlerinin yanlarına yazılmasıdır. Bu âdetin İran âdetine dayandığı ve Maniheistler vasıtasıyla Türkistan'a gelmiş olduğu muhtemeldir (Ruben, 1942:180). "Türk vakıfları İslâmlıktan önceki devirlerden beri yaşayan, Buddha dinindeki Türkler tarafından da çok rağbet gösterilen bir müessesedir"(Kunter, 1942:105). Sayısız Uygur vesikalarının birindeki kayıt aşağıdadır.

1.5.Zwei Pfahlin Schriften Aus Den Turfan Fun Den

(Dahi) mesut toprak ve maymun yılında (cykl.) a) iyi vakıtta (vakti mev'utta), mesut saatte, dokuzuncu ayda, 24. (günde) pruva phalguni yılıdızda b) gün ve ay tanrısı gibi arzu edilen, güzel, parlak (şualı) tanrı (bilgiç yahut tedbirli) tanrıkanımız. Kül bilge tanrı hükümdar (Han)'ın tahtında iki sene oturduğu (anda) zamanda biz üç, mücevherata (Buddha, şeraiti ve cemaati) yumuşamayan ve sarsılmayan temiz kalple (süzülmüş) gönüllü-süzük köngül-lüg) inanan inan rahibe, Tanrıkan, prens temiz terken prenses tanrım (ve) rahip, şöhretli inanç sacu sangun, biz ikimiz bilge hocalardan şunları (inçe=şöyle) işittik: Eğer herhangi kimse (tınlıg=can) normal küçük bir ölçü büyüklüğünde olsa bile manastır yapsa, ve (bir) buğday tanesinin büyüklüğü kadar olsa bile (Bu manastır içine) Buddha resmini koysa, ve (bu manastır içine) kaz yemininin yedinci kısmı kadarcık olsa bile bakayı mukaddesden koysa, ve küçük bir meyve kadar olsa bile bir stupa c) mezar tümseği) (durdursa) tam rahmeti bulur dediler. Ve bu rahmet sayesinde (kücinte=güciyle) yukarıda tanrı yerinde, aşağıda insan kıyafetinde gönlünün istediği gibi (köngül-tekiteg) saadete erişir; d) sonra budda (rütbesine) liyakat tazanmış ve bu liyakati üzerine niravana da yerini bulur. Biz böylece büyük (ulug türlüg edgu-lerig) fevkalâdelikleri işidince, ikilmiz hem fikir olarak (tüz köngüllüg bolup) bu manastırı yapmak üzere esas (?) temel olarak "sat" ağacını tazimle dikdik. Bu değerli (amel) dolayısıyla (küçinte) sonradan haşmetli (parlak) Maitreya Burhan'la e) rastlaşalım (onun yanına kavuşalım=tuş olalım), 10) Maitreya Burhan'dan Burhan şerefine (kutuna) erişmek için kudsiyet bulalım (den herrlichen Seğen empfangen). Bu kudsiyet ötürü (küçünte) yüz kaplaf) üç asanakya f) ve 6 baramit g) (af yolunu) yolunu geçerek (sonra) Burhan âleminde yeniden vücude gelmemiz olsun. Budist Uygur Türklerine ait bir başka kitabede bez üzerine yazılmış olup Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunmaktadır (Vakıflar Dergisi,1973:64).

2-Diğer Topluluklarda Vakıf

Bir inanca mensup olan insanlar ibadetlerini yapabilecekleri bir mabede her zaman sahip olmuşlardır (Ateş, 1983:16). Örneğin Babil hukukunda vakfa benzeyen bazı malî tasarruflar mevcuttur. Babil Hukukunda kral tarafından arazinin intifa hakkının kamu görevlilerine devredildiği görülmektedir. Bu durumda İslam vakfındaki "tahsisat kabilinden vakfa" benzemektedir (Akgündüz, 1988:43). Eski Mısır Hukuku'nda ilahlara yakınlaşmak ve hayır işlemek maksadıyla; ilahlara, mabetlere ve kabirlere yapılan tahsislerden daha sonraları evlatlık zürri vakıf olarak tanımlanan uygulamanın bir benzerinin olduğunu anlamaktayız. Eski Yunan Hukuku'nda, site diye adlandırılan korporasyonlar lehine yapılan bağış ve vasiyetler vakıf benzeri uygulamalar olarak kabul edilmektedir (Akgündüz, 1988:53). Cermen hukukunda da vakfa benzeyen bazı tasarruf şekilleri mevcuttur. Vakfın Roma Hukuku menşe'li olduğu İtalya hukukçusu Gatteschi "İslâmlar vakıf müessesesini eskiden Roma'ya tâbi olan topraklardaki yerli halktan iktibas ve taklit etmişlerdir"(Köprülü, 1931:169). diye ileri sürmektedir. Fransız hukukçusu, Marcel Morand, Clavel tarafından sadece nakledilen ve başkaca hiçbir taraftarı bulunmayan bu nazariyeyi şiddetli bir şekilde tenkit etmiştir (Köprülü, 1931:300). Diğer bir Fransız hukukçusu M. Robe Vakfın hukukumuzda benzeri yoktur. Bu ne bir bağışlama, hatta nede bir (hususi şartlara haiz bağışlama)'dır, demektedir (Akgündüz, 1988:66).

Vakıf müessesesinin, hukuki mahiyeti bakımından ilk örneklerini Bizans'ın Suriye ve Mısır'daki dinî müesseselerinden aldığı fikri yaygındır (Köprülü, 1931:208). Bunlardan başka, İslâmların Irak'ta, (Kazıcı, 1985:20) İran'da, Afganistan'da ve Mâverâünnehir'de tesadüf ettikleri Mazdeen ve Budist dinî müesseselerinden de mülhem olmaları ihtimali de göz önünde tutulmalıdır (Köprülü,1931:11).

Sonuç

Herhangi karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek gibi, insani bir düşüncenin mahsulü olan vakıf müessesesi, çağlardan beri büyük bir önem kazanarak insanoğlunun sosyal ve ekonomik hayatı üzerinde oldukça derin etkiler bırakan hukuki, dini ve sosyal bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsani bir değer olan yardımlaşma değişik kültürlerce benimsenmiş olup uzun bir geçmişe sahiptir. Tarihi kaynaklardan Türklerin dünyanın en kadim Miletleri arasında olduğunu anlamaktayız. Türk devletlerinde, birisi tarihi misyonunu tamamlarken, bir diğer Türk devleti bir öncekinin bıraktığı yerden aynı devlet geleneğini daha da geliştirerek devam ettirmiştir. Devlet yönetiminden tutunda sosyal ve kültürel sistem ve yaşamlarıyla birbirlerinden ayrı bir karakter ortaya koymamış tam tersine birçok açıdan birbirlerini etkilemişlerdir. İnsanlar vakıf hizmetlerinden doğrudan veya dolaylı olarak faydalanmışlardır. İslam öncesi Türklerde de vakıf müessesesi örfe ve ananeye dayanan müesseselerdir. Türk toplumunun tarihi ve sosyal gelişmesi sürecinde büyük etkisi olan örf ve ananelerin tarih boyunca olduğu gibi günümüzdeki sosyal hayata da etkili olduğu görülmektedir. Mesela; Türk geleneğinin kurduğu "Evlatlık müessesesi" ile aynı örfe göre kurulmuş "Sosyal Yardımlaşma" müessesesi günümüzde de yaşamaktadır. Türk kabileleri hayatında örf hukukunun temas ve tespit etmediği hiç bir nokta hemen hemen yoktur. Coğrafi uzaklıklar, muhtelif dinlere mensubiyetleri, zaman ve devir farklılıkları örfi müesseselere olumsuz hiç bir etki yapamamıştır. Orta Asya'daki her hangi bir Türk kavminde yahut Sibirya'nın en ücra köşesinde yaşayan Yakut Türklerinde görülen bazı örf kaide ve ananelerine aşağı yukarı aynen Anadolu'da ve Azerbaycan Türklerinde tesadüf edilebilmektedir. Sonuç olarak Sosyal ve Medeni bir müessese olan Vakıf, geçmişi günümüze taşımasının yanı sıra bugünü de geleceğe bağlayan birlik ve beraberliğinde köprüsü olmuştur.

Kaynaklar

Akgün düz, Ahmed. (1996), *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

Ateş, İbrahim. (1983), "Vakfiyelerde Dua ve Beddualar", *Vakıflar Dergisi*, C. XVII., Ankara, s. 3-24.

Barkan, Ömer Lütfi. (1942), "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler" *Vakıflar Dergisi, S*. 2, Ankara, s.279-304.

Cafer oğlu İ.A.(1942), "Türk Teamül Hukukuna Göre İçtimaî Muavenet Müesseseleri" *Vakıflar Dergisi,* Ankara , s.186-194.

Cansel, Erol. (1988), "Vakıf Kuruluşu İşleyişi ve Amacı", *Vakıflar Dergisi*, S. XX, Ankara, s.321-327.

Gökay, F. Kerim.(1942), "Ruh Hekimliği Sahasında Türklerin ve Vakıf Müessesesinin Hizmetleri"*, Vakıflar Dergisi,* S. 2, Ankara, s.263-265.

İbn Haldun. (1983), *Mukaddime*, (Çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul.

İnan, Abdulkadir. (1941), "Kazak-Kırgızlarda Yeğenlik Hakkı ve Konuk Aşı Meseleleri", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi,* Ankara.

İzgi, Özkan. (1987), *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre),* Türk Kültürünü Araştırma Enstitü Yayınları, Ankara .

Kayaoğlu, İsmet.(1976), "Vakıfların Menşei Hakkında Görüşler", *Vakıflar Dergisi* S. XI, Ankara.

Kazıcı, Ziya. (1985), *İslâmi ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, Marifat Yayınları, İstanbul.

Kozak, İ. Erol. (1985), *Bir Sosyal Hizmet Müessesesi Olan Vakıf*, İstanbul .

Köprülü, Fuat .(1938),"Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti", *Vakıflar Dergisi,* S. 1, Ankara, s.1-6.

Köprülü, Fuat. (1942), "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü*", Vakıflar Dergisi,* S. 2, Ankara , s. 1-32.

Köprülü, Fuat. (1942), "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tekamülü Vakfa ait Tarihi Istılahlar, *Vakıflar Dergisi,* S. 2, Ankara.

Köprülü, Fuat. (1983), *İslâm ve Türk Hukuk Araştırmaları ve Vakıf Müesseseler*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Köprülü, Fuat.(1931), " Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, İstanbul, s. 165-313.

Kunter, Halim Baki.(1983), "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd" *Vakıflar Dergisi*, S. XVII, Ankara.

Mustafa Kamil.(1939), Evkâf Nedir?, İstanbul.

Orkun, Hüseyin Namık.(1937), *Türk Hukuk Tarihinin Uygur Vesikaları, Türk Hukuk Tarihi Belgeler*, Ankara .

Özdamar, Mustafa.(1985), Vakfetmek, *Vakıflar Dergisi*, S. XIX, Ankara

Öztürk, Nazif. (1983), *Menşe'i ve Tarihi Gelişme Açısından Vakıflar,* Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Ruben, W.(1942)," Buddhist Vakıfları Hakkında", (Çev. Meliha Toprak*), Vakıflar Dergisi,* S.2, Ankara, s.173-181.

Turan, Osman. (1965), *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Türk Kültürünü Araştırma Yayınlarından, İkinci Baskı, İstanbul.

Turan, Osman. (1969), Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi, C. 1, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul.

Turan, Osman. (1993*), Selçuklular ve İslamiyet*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Turan, Osman. "Selçuklu Kervansarayları", *Belleten*, C. X, S. 39, Ankara 1946, s.471-496.

Yediyıldız, Bahaeddin.(1985), "Serveti Hizmete Dönüştüren Bir Türk-İslâm Müessesesi", *Vakıf, Lale Dergisi*, S.1, s.1-4.

LİSELERDE FELSEFE EĞİTİMİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNCE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Mustafa GÜÇLÜ

Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

mguclu@erciyes.edu.tr

Selçuk ERTEN

Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

Özet

Bu araştırmada liselerde felsefe eğitiminin eleştirel düşünme açısından genel bir değerlendirilmesinin yapılması hedeflenmektedir. Bu amaç çerçevesinde "felsefe eğitimi", "liselerde felsefe eğitimi", "eleştirel düşünme" ve "felsefe derslerinde eleştirel düşünme" anahtar kavramlarıyla internet ortamında ve kütüphanelerde bulunan makale, tez ve kitaplar incelenmiştir. Araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede amaca uygun bulunan makale, tez ve kitap bölümleri araştırmada kullanılmış, gerekli yorumlarda bulunulmuştur. Araştırma sonunda felsefe derslerinde eleştirel düşünmenin yeri ve önemi ile felsefe derslerinde eleştirel düşünmeyi kullanabilmek için gerekli olan yöntemler hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Lise, felsefe eğitimi, liselerde felsefe eğitimi, eleştirel düşünce

THE EVALUATION OF PHILOSOPHY EDUCATION IN HİGH SCHOOLS IN TERMS OF CRITICAL THOUGHTS

Abstract

In this research, it is aimed to make a general evaluation of philosophical education in high schools in terms of critical thinking. Within this aim, articles, theses and books on internet and in libraries have been examined with the key concepts of "philosophy education", "philosophy education in high schools", "critical thinking" and "critical thinking in philosophy courses". Descriptive analysis method was used in the study. Articles, theses and book chapters which were found suitable in this frame were used in the research and necessary comments were made. At the end of the research, the place and importance of critical thinking in philosophy courses and the necessary methods to use critical thinking in philosophy courses were given.

Key Words: High school, philosophy education, philosophy education in high school, critical thinking

1. Giriş

Eğitimle ilgili yapılan tanımlarda bu kavramın özellikle davranış değiştirme özelliğine odaklanıldığı görülmektedir. Bu davranış değişikliğinin ise istendik yönde olması beklenmektedir. Buradan hareketle eğitimin işlevinin, aynı zamanda rehberlik sürecinin de sonal amacı olan insanın kendini gerçekleştirmesi, topluma uyum sağlayabilen bireylerin yetiştirilmesi olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Eğitim süreci içinde birey kendinde var yeteneklerin farkına varır ve bunları geliştirme için çalışır. Birey süreç içinde geçirmiş olduğu yaşantılarla bilgi ve davranışlarında istendik değişme ve gelişmeler olur.

İnsanın Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan gerek bilme ve de gerekse kendini gerçekleştirme gereksinimini karşılamasında önemli alanlardan birisi de felsefedir. Kavram olarak incelendiğinde felsefenin temelde; düşünme, görebilme, eleştirebilme ve anlam oluşturma çabası olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Buradan hareketle felsefenin toplum içinde nitelikli bireyler yetiştirme gayreti açık bir görülebilmektedir. Türk eğitim sistemi içinde yer alan felsefe derslerinin amacı incelendiğinde bu yönün özellikle vurgulandığı görülmektedir.

Günümüzde felsefe dersi özellikle lisede zorunlu ders olarak okutulmaktadır. Araştırmalar gerek uygulanan öğretim programları ve yöntemlerin ve de gerekse okutulan ders kitaplarının felsefenin temel

niteliği olan düşünme faaliyetini yeterince öğrencilere aşılayamadığı görülmektedir. Yapılan bu araştırmada felsefe dersinin eleştirel düşünce açısından değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede öncelikle felsefe ve eleştirel düşünce terimleri açıklanacak daha sonra felsefe derslerinin eleştirel düşünce açısından genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

2. Bir Kavram Olarak Felsefe

Yunanca philosophia sözcüğünden gelen felsefe, philosophia'nın Arapça'da aldığı biçim olarak görülmektedir. Türkçeye de Arapça üzerinden bu biçimde girmiş. olan Philosophia kavramı birleşik bir sözcük olup iki sözcükten oluşturulmuştur. Bunlar; philia ile spohia'dır. İlki sevgi, ikincisi bilgelik, geniş anlamıyla bilgi demektir. Buna göre philosophia: bilgiyi, bilgeliği sevme olarak tanımlanmaktadır (Gökberk, 1998). Kelime kökeni olarak incelendiğinde felsefe Grekçe'den geçen felsefe Grekçedeki karşılığı 'philosophia' olmakla birlikte kelime yapısı itibariyle 'phileo' ve 'sophos' kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Phileo' sevgiyle veya dostça ağırlamak, yardım etmek vb. anlamlarına gelmekte iken 'sophos' eğitmek, öğretmek, öğütlemek, ders vermek, bilge veya bilgili kılmak vb. anlamlarında kullanılmaktadır (Peters, 2004).

Mengüşeoğlu'na (1988) göre ise bilgi sevgisi anlamına gelen ve başlangıçlarında bir bütün olan felsefe, bugün birçok disiplinleri içinde toplayan, her alanla yakından (yani hem varolan şeylerle, hem de onların bilgisiyle) ilgili olan bir alanın adı olarak görülmektedir. Arslan'a (2005) göre ise felsefe, insanı insan yapan ve bir hiç olmaktan kurtaran araştırma, soruşturma ruhunun, anlamlandırma, yorumlama ve değerlendirme etkinliğinin, önemli sorular sorma ve onlara ciddi olarak cevaplar arama özelliğinin, erdemli olma ve mutlu yaşama talebinin, kısaca bilgeliğe ulaşma özleminin en hakiki ve belki tek ifadesidir.

Felsefe tabiat hakkında toplu bir görüşün araştırılması, evrensel bir açıklama denemesidir; aynı zamanda, hem bilimin özeti ve tamamlanması, hem genel bilimdir ve büyük kardeşleri din ve şiir gibi tam anlamıyla bilimden farklı, insan dehasının görünüşleri dizisi arasında ayrı bir dal oluşturan bir uzmanlık şubesidir. Belli olay gruplarını konu olarak alan ve bunların nedenlerini gözlemek, kendilerine göre meydana geldikleri kanunları ifade etmek amacını güden bilimlerden farklı olarak, felsefe, alemi bütün olarak açıklamak evrensel olay veya fenomeni anlatmak için, bu grupların ve onların özel kanunlarının üstüne yükselen insan zihninin çabasıdır; başka bir deyişle, o, bütün bilimlerin temelinde bulunan şu soruya cevap vermek ister: niçin bu alem vardır ve nasıl oluyor da olduğu gibidir? Ve bunun öbür yüzü gibi olan şu soruya cevap vermeye çalışır: neyi bilebilirim ve bilim nasıl meydana geliyor? Varlık ve onun örttüğü sır, bilgi, onun şartları, metotları: felsefe araştırmalarının çift konusu işte budur (Weber, 1988).

3. Eleştirel Düşünce

Genelde gerçeği nesnel bir şekilde algılama süreci olarak ifade edilen eleştirel düşüncede gerçeklerin bize göründüğü gibi olmayabileceği düşünülmektedir. Buradan hareketle eleştirel düşüncenin; gerçeği olumlu ve olumsuz, bize görünen ve görünmeyen yönleriyle araştırıp onun hakkında bir yargıya varma süreci olduğu söylenebilir. Bunun yanında eleştirel düşünceyi bilgiye dayalı akıl yürütme süreci olarak ifade etmek mümkündür. Ancak bilgilenme süreci kritik bir süreç olup bu süreçte bilgilerin kaynaklarının sorgulanması, bilgiyi farklı kaynaklardan sorgulayarak çapraz kontrollerin yapılması, sayıltıların ve önyargıların belirlenmesi gerekir. Eleştirel düşünen kişi, niçin ve nasıl düşündüğünün farkında olup sadece kendi düşünme süreçlerinin farkında değil, başkalarının düşünme süreçlerini de göz önünde bulundura kişidir (Kurnaz, 2007).

Yine başka bir tanıma göre de eleştirel düşünce bir şeyin doğruluğunu veya yanlışlığını değerlendirerek, farklı olduğunu düşünüp, onun hakkında karar verme olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre karar verme ve yargıda bulunmanın eleştirel düşüncenin temel özellikleri olarak vurgulandığı görülmektedir. Tutarlı bir şekilde yargılamalarda bulunulduğu sürece akıllıca davranıldığı ve düşünüldüğü söylenebilir. Eleştirel düşünce sadece bir yöntem ve süreç değil, aynı zamanda bir sonuç çıkarma çabasıdır (Demirci, 2000).

Özden (2003)'e göre eleştirel düşüncenin beş temel özelliği vardır:

1. Eleştirel düşünce aktif olmayı gerektirir. Eleştirel düşünce sırasındayken zekâ, bilgi, bellek ve bilişsel beceriler aktif olarak kullanılır. Aktif olarak düşünen kişi, kendini etkileyen olayın dışında kalmaz;

olaylara yön vermeye çalışır. Harekete geçmek için başkasından emir beklemez; kendi verdiği kararla harekete geçer. Karşılaştığı sorunlarla uğraşmaktan hemen vazgeçmez. Çözmeye karar verdiği sorunun sonucunu alıncaya kadar devam eder ve zorluklardan yılmaz.

2. Eleştirel düşünce, bağımsız olmayı gerektirir. Eleştirel düşünce hiçbir önyargı ya da herhangi bir otoriteye bağlanmayı kabul etmez.

3. Eleştirel düşünce, yeni düşüncelere açık olmayı gerektirir. Eleştirel düşünen kişi kendi düşünceleriyle farklı düşünceleri gözden geçirir ve alması gerekenleri alarak düşüncelerini zenginleştirir.

4. Eleştirel düşünce, düşünceleri destekleyen delilleri ve nedenleri dikkate almayı gerektirir. Eleştirel düşünen kişi ortaya attığı düşüncenin nedenlerini ve delillerini açıklayabilir, nedenini açıklayamadığı ve delil gösteremediği düşünceleri savunmaz.

5. Eleştirel düşünce, organizasyonu gerektirir, neyin sebep, neyin sonuç olduğunu, nelerin delil olarak kullanıldığını, hangi düşüncelerin temel, hangilerinin destekleyici düşünce olduğunu açıklamayı sağlar.

Paul ve Elder (2008) iyi eğitilmiş bir eleştirel düşünürün aşağıdaki özelliklere sahip olması gerektiğini savunmaktadır:

- Önemli sorular ve problemler ortaya çıkarır, onları kesin ve net bir şekilde biçimlendirir.
- Makul sonuçlar ve çözümlerle etkili çıkarımlarda bulunmak için soyut düşünceleri kullanarak kendine gereken bilgiyi seçer ve değerlendirir ve bu bilgiyi uygun kriterler ve standartlarla karşılaştırır.
- Açık fikirlilikle düşüncenin alternatif sistemlerini düşünür, çıkarımları ve sonuçları tanır ve değerlendirir.
- Karışık problemlere çözümler bulmak için insanlarla etkili bir biçimde iletişime girer.

4. Liselerde Felsefe Dersinin Amaç ve İşlevi

Türk eğitim sisteminde her bir derste olduğu gibi felsefe dersinin önemli işlevler üstlendiği görülmektedir. Felsefenin en önemli işlevinin ise ilk ortaya çıkışından günümüze kadar evreni, dünyayı, insanı ve toplumu açıklama ve anlama görevini üstlenmiş olması olduğu görülmektedir. Fakat felsefe, içinde bulunulan koşullar nedeniyle her dönemde anlama işlevini farklı şekillerde yerine getirmiştir. Eski Yunan'da sistematik biçimde ortaya çıkan felsefede, filozoflar ilkin doğayı ve evreni anlama çabası içine girmiş, böylece felsefenin ilk işlevi tüm varlıkların nedeni olan ana maddeyi açıklamak olmuştur. Daha sonraki dönem olan ortaçağda felsefenin işlevi ise değişmiş, dini inançları akılla açıklamak olmuştur. Rönesans ve Yeni Çağda dini öğeler bir kenara bırakılıp evren ve insanın bilimsel olarak açıklanması temel işlev olmuştur. Yirminci yüzyılda belli yöntemlerle insan, toplum ve insanın eylemlerini anlamak felsefenin işlevi olurken; günümüz felsefesi de insan sorunu üzerinde durarak onun nasıl daha mutlu ve insanca yaşaması gerektiği üzerinde düşünmektedir. İnsan hakları, özgürlük, eşitlik, demokrasi gibi kavramlar günümüz felsefesinin temel kavramlarını oluşturmaktadır. Gelişen teknolojinin insan ve yaşamı üzerindeki egemenliği; bilimin ahlaki sorgulamasının yapılması günümüz felsefesinin en önemli işlevleri arasındadır (Çüçen, 2006).

Felsefe derslerinin eğitim kurumlarındaki işlevlerine ilişkin dersin öğretim programı önemli işaretler vermektedir. Felsefe programına baktığımızda karşımıza çıkan hedeflerden bazıları şunlardır (Dombaycı, 2008):

a) Felsefenin konusunu kavrayabilme

b) Felsefenin diğer alanlarla ilişkisini kavrayabilme

c) Felsefenin gereğini kavrayabilme

d) Bilgi Felsefesinin konusunu kavrayabilme

e) Bilimin değerini kavrayabilme

f) Din Felsefesinin konusunu kavrayabilme

g) Tanrının varlığına ilişkin farklı yaklaşımları kavrayabilme

Felsefe derslerinde yer alan bu hedefler incelendiğinde dersin kapsamı hakkında bilgiler verildiği, felsefenin insan hayatındaki yeri ve önemi hakkında düşüncelere, felsefenin alanlarına yer verildiği görülmektedir.

5. Felsefe Derslerinde Eleştirel Düşüncenin Kullanılması

Eleştirel düşünce ve eğitim arasındaki ilişki açık bir biçimde ifade edildiğinde eğitim sürecinde eleştirel düşüncenin gerekliliğine ilişkin birçok neden ortaya çıkmaktadır. Özellikle toplumlara ve kültürlerine göre değişkenlik gösteren sosyal sorunlar göz önüne alındığında, öğrencilerin düşünce becerilerinin geliştirilmesi gereksinimini açıklamak ve kanıtlamak için birçok neden ileri sürülebilir (Şahinel, 2007).

Türkiye de okullarda, öğrencilerin geçirdiği öğrenme-öğretme yaşantıları ve süreçleri ile temel düşünce becerilerini kazanma açısından okul, öğretmen ve sınıf özelliklerine göre farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar öğrencilerin aldıkları eğitimin onların gerek okul yaşamında gerekse sosyal yaşamında ne kadar yeterli, mutlu, üretken ve iyi düşünüp doğru karar verebilen bireyler olarak hazırlandıkları hakkında bir ipucu vermektedir. Eğitim, çocuklar için felsefe ve özgür toplumun doğasını birleştirecek, uzmanlar tarafından dikkatlice tasarımlanacak programlar aracılığıyla ilköğretimin ilk yıllarından başlayarak eleştirel düşünce becerilerini gerçekleştirme amacını taşımalıdır. Böylece öğrencilere mantıksal düşünmenin temel ilkeleri başarıyla öğretilebilir. Eleştirel düşünebilmek için gerekli bilişsel ve duyuşsal becerilerin tamamı çocuklarda okuma ve dinleme kapasiteleri aracılığıyla zaman içinde köklü bir biçimde geliştirilebilir (Akınoğlu, 2003). Özgür, mantıklı ve eleştirel düşünce açısından ise felsefenin önemli görevler üstlendiği görülmektedir.

Felsefe insan düşüncesinin en yüce ürünüdür ve kaynağını bilgelik sevgisinden alan bir işlemdir. Biyolojik, psikolojik ve sosyal bir varlık olan İnsan ise eğitilmeye muhtaç olan bir varlıktır. Bu açıdan felsefe ile eğitim daima iç içe olmak zorundadır. Felsefe, konusu gereği varlık ve varlığın kendinde sır gibi sakladığı bilginin niçinini arar. Bu arayış süreci aynı zamanda, bir eğitim sürecidir ve bu süreç içerisinde eşya üzerinde düşünülür, düşüncenin gittikçe sistemleşmesiyle, sözcüklerden kavramlara ulaşılır ve bu kavramlardan hareketle varlık ilişkilerinden oluşagelen olaylara yaklaşılarak bu olaylar arasındaki ilişkiler saptanır ve bütün bu işlemlerde uygulanan yöntemler düşünce bağlamında eleştiriden geçirilerek doğrulara yaklaşılır (Küken, 1996). Bu çerçevede eğitim kurumlarında felsefenin sadece sınavlarda soru gelecek olan bir alan değil, öğrencilere düşünce üretebilecekleri bir alan olarak görülmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Aydınlanma döneminin önemli düşünürlerinden olan Kant felsefe değil, felsefe yapmanın öğrenilebileceğini ifade etmiştir. Yani eğitim bakımından önemli olan, felsefi tutum içinde sorunları, edinilmiş var sayılan her türlü bilgiye dayanarak ele almak, bunlarla ilgili sorular sormak ve cevaplarını bulma çabasını göstermektir. Bu yolla bütün bir bilgi elde etme amacına yönelik felsefe, eğitimde insanın böyle bir bilgiye ulaşacak kadar olgunlaşmasıyla mümkündür. Bunu sağlayacak olanın da okullardaki eğitsel tutum ve uygulamalar olduğu görülmektedir. (Küçükahmet, 1997),

Eğitim sürecinde felsefeyi etkin kılmak öğrencilerde eleştirel düşüncelinin geliştirilmesi için oldukça gereklidir. Bu nedenle öğrenme-öğretme sürecini düzenlerken felsefenin yapıcı gücünden yararlanmak kadar genç insanlara iyi bir felsefe eğitimi sunmak da önemlidir. Eğitimcilerin, eğitim alanında politika yapıcıların felsefi bir bakış açısına ulaşmış olmaları bir zorunluluktur. Felsefenin düzenlediği bir bilinçle eğitim koşullarını oluşturmak zorundayız. Özellikle yöntem sorunu her zaman ve her alanda felsefi bir donanımı gerektirir. Öte yandan, bu yönde güçlü bir uzmanlar topluluğu oluşturabilmek için, aynı zamanda her alanda güçlü düşünenler toplulukları oluşturabilmek için felsefe eğitiminin gerçek anlamda etkin kılınması gerekir. Her iki yönde de başarılı olabilmek için kavram eğitimine ağırlık vermek bir zorunluluktur. Sorun genellikle yanlış anlaşılıyor, küçüklere felsefe öğretmek ya da bir başka deyişle felsefe eğitimini küçük yaştan başlatmak olarak anlaşılıyor. Oysa soyutlayıcı zihin çocukluğun koşullarında gerçekleştirilemez, bu yönde yapılacak zorlamalar çok kötü sonuçlar verebilir. Önemli olan küçük yaşta felsefe öğretmek değil, eğitimin bütün basamaklarında felsefenin yol göstericiliğinde iyi bir kavram eğitimi uygulamaktır (Timuçin, 2000).

Eleştirel düşünce, felsefe ve psikoloji gibi iki ana disiplinini inceleme alanındadır. Eleştirel düşünce bir entelektüel gelişme aracı olarak ilk defa 1970'li yıllarda Perry, tarafından ortaya konulmuş,

daha sonra Paul ve arkadaşları tarafından 1986 yılında modelleştirilmiştir. Modelde entelektüel gelişimin dört basamağı vardır:

1) Cevapların doğru ve yanlış olarak değerlendirildiği, belirsizliğin giderilemediği evre,

2) Birden çok doğrunun kabul edildiği paradoksların kabul edildiği evre,

3) Doğruların belli kriterler açısından değerlendirildiği, düşüncede kalitenin arandığı evre,

4) Öğrencinin düşünmeyi öğrendiği evre (Akınoğlu, 2003).

Felsefe eğitimi ve eleştirel düşünce arasındaki ilişkiyi ortaya koyanlardan birisi de Direk (2004)'tir. Ona göre çağdaş dünyada felsefe eğitimi, bütün insan haklarının yaşama geçirilmesinin temel koşuludur. Çünkü felsefe eğitimi olmadan toplumun özgür ve yaratıcı düşünen bireyleri yetiştirmesi çok zordur. İnsanın kendisi ve onu çevreleyen dünyası tanıması sağlanamaz. Bu durum kişiyi ideolojilerin, bağnaz düşüncelerin, mutlak doğru dayatmaların karşısında mutlak savunmasız bırakır. Kişiyi kendi gözüyle göremeyen, kendi aklını kullanma cesaretini gösteremeyen bir sürünün üyesi haline getirir. Bu nedenle felsefe yapabilme olanaklarını genişletmek felsefe, özgür düşünce alışkanlığı edinmenin alt yapısını oluşturmak büyük önem kazanmaktadır.

6. Sonuç

Kısaca hikmet sevgisi olarak ifade edilen felsefenin eğitim kurumlarındaki önemi her geçen gün artmaktadır. Felsefeyi eğitim kurumlarında önemli kılan gelişmelerden birisi de günümüzde eleştirel düşünmeyi bir beceri olarak geliştirmiş bireylere duyulan gereksinimdir.

Günümüzde düşünce becerilerini kazandırma öğretimin süreçlerinin en önemli hdefleri haline gelmiştir. Çünkü öğrencilere en üst düzeyde zihinsel süreçlerini kullanma olanağı verme imkanı sağlaması ve demokratik tutum ve davranışların kazanılmasındaki etkileri bunu gerekli kılmaktadır. Teknolojik, ekonomik vb. tüm alanlarda yaşanacak olan kalkınmanın ancak ülkenin bütün insanlarının kapasitelerinin değerlendirilmesi ile gerçekleştirilebileceği gerçeği günümüzde okullarda eleştirel düşünen bireyler yetiştirilmesi için felsefenin önemli katkılar sağlayacağını göstermektedir. Fakat eğitim tarihimizde felsefe daha çok programlara konmalı mı konmamalı mı, programda kaç saat yerilmeli gibi açıdan ele alınmış ders eleştirel düşünce açısından ele alınmamıştır. Dersin özüne uygun olarak sorgulayan, eleştiren, sorunlara bilimsel olarak yaklaşan bireyler için derslerde mutlaka eleştirel düşünceye yer verilmesi, buna yönelik politikaların oluşturulması önemli görülmektedir.

Kaynaklar.

Akınoğlu, O. (2003). *Eleştirel Düşünme Becerileri ve Öğretim*, (Edit.:Cemil Öztürk, Dursun Dilek) Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Arslan, A. (2005). *Felsefeye giriş* , Ankara: Adres Yayınları.

Çüçen, A.K. (2006*). Lise felsefe* , İstanbul: İnkılap Yayınları.

Demirci, C. (2000) Eleştirel düşünme, *Eğitim ve Bilim*, 25(115), ss. 3- 9.

Direk, N. (2004). *Küçük prens üzerine düşünmek,* İstanbul: Pan Yayıncılık.

Dombaycı, M. A. (2005). *Türkiye'de ortaöğretimde felsefe öğretiminin değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gökberk ,M. (1998). *Felsefe tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özden, Y. (2003). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem A yayıncılık.

Kurnaz, A. (2007). *İlköğretim beşinci sosyal bilgiler dersinde beceri ve içerik temelli eleştirel düşünme öğretiminin öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri, erişi ve tutumlarına etkisi,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Küken, G. (1996). Felsefe açısından eğitim, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Mengü şoğlu ,T. (1988), *Felsefeye giriş* , İstanbul: Remzi Kitabevi.

Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan felsefesi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Richard, P. & Elder, S. (2001). *Critical thinking: tools for taking charge of your learning and your life.* New Jersey: Prentice Hall.

Şahinel, S. (2007) *Eleştirel düşünme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Timuçin,A. (2000). Felsefe logos "Felsefe eğitimi ya da bilicinin düzenlenmesi", İstanbul: Bulut Yayınevi.

Weber , A. (1998). *Felsefe tarihi* ,(Çev. H.V. Eralp) , İstanbul: Sosyal Yayınları.

SANAT YAPITLARINDA İFADE

Yrd. Doç. Mustafa IŞIK

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
Resim Öğretmenliği ABD

bymustafaisik@gmail.com

Özet

Sanatçı edindiği bilgi, yetenek ve kazanımlarla çevresi ile ilişkili algılarını anlamlandırmak için ifade dili kullanır. Yaratıcı sanatçı; etkinliklerini kendi zihni kabiliyet ve yeteneği ile somut ve anlamlı ürünler ortaya koymasıyla da ayrı bir önem kazanır. Bu yönüyle sanatçının dünyaya bakış ve ifade biçimi kendine has bir özgünlük taşır.

Sanatçının kendine özgü bir anlatım dili yaratma çabası olduğu kadar, ifade etmede kullanacağı araçlar ve yöntemleri uygulama zorunluluğu da vardır.

Sanatlar arasında, duygu ve düşüncenin ifadesi açısından bazı ortak esin kaynaklık eden noktalar bulunabilir. Sanatçı duygularını dile getirmesinde şiir, müzik, resim gibi sanatlardan bir ya da birkaç tanesini kabiliyet ve yeteneğine göre kendine has nitelikte kullanabilir. Anlatımda ifade benzerlikleri ya da koşutluklar kurulabilse de kullanılan araçların farklılıkları nedeniyle ifade olarak indirgemeler yapılamaz. Resmin dilinin temel maddelerinden olan renk, ifade etmede diğerlerinden farklı olması gibi, müziğin dilini oluşturan seslerin kurgusal özelliklerini de özgün ses formları oluşturulmaktadır.

Bir martı sürüsünün süzülüşü, bir üst dil olan şiirde, müzikte ve resimde kafiye mecaz ve ritmik kurgularla özgün bir yapıt olarak sanatsal boyutta belleklere kazınır. Sanatın dili görsel sanatlarda evrensel birlik ve duygu bütünlüğü taşır. Günlük dil insanın iç dünyasında duygu, coşku gibi kavramlar yaratmada yetersizdir. Buna karşın sanat dili kişinin duygu, düşünce sezgi gibi kişisel görü ve davranış özellikleri görsel biçimlerle İfadeye yöneliktir.

Bu yönüyle sanat yapay dildir, araç dildir. Her sanat yapıtından bir şeyler ifade etmesi beklenir. Bir tablo ya da fotoğrafta yer alan kişinin portresinin bizde yarattığı ifade pasif, edilgen olsa bile çıkarımlarda bulunabiliriz. Resimdeki bir portrenin yüzüne baktığımız o anda zihnimizden neler geçtiğini sezinler ve kendi içimizde hissederiz. Görsel nitelikler sanatçının yarattığı biçimlerle anlamlı hale gelir.

Anahtar kelimeler; dil, sezgi, ifade, özgünlük, resim,

EXPRESSION IN ART WORKS

Abstract

The artist uses the language of expression to make sense of the perceptions related to the environment with the knowledge, talents and achievements. Creative artist; But also with its own mind capability and ability to present concrete and meaningful products. In this respect, the artist's view and expression of the world has its own originality.

There is also the obligation to apply the tools and methods that the artist will use to express it, as much as the artist is struggling to create her own narrative language. Among the arts, there may be points of common inspiration in terms of emotion and expression of thought. In expressing his feelings, the artist can use one or more of his arts such as poetry, music, painting in his own way according to his ability and ability. Although expression similarities or parallels can be established in the narration, reductions can not be made as expressions because of differences in the used tools. As the color of the basic elements of Resin language is different from the others in expression, unique sound forms are formed in the fictional features of the sounds that constitute the language of the music.

The infiltration of a gull fly is sculpted in artistic dimension as a unique work with rhythmic fiction and metaphors in musical and pictorial rhythm in poem as a higher tongue. The language of art carries universal unity and emotional integrity in visual arts. Daily language is insufficient to create concepts such as emotion and joy in human's inner world. On the other hand, the personal views and

behavioral features of artistic person such as emotion, thought intuition are directed to Expression in visual form. In this respect, art is artificial, car-like.

Every artwork is expected to express something. We can find the expression created by a portrait of a person in a painting or photograph, even if it is passive or passive. When we look at the face of a portraits in the picture, then we sense what goes through our minds and we feel in ourselves. Visual qualities become meaningful with the forms created by the artist.

Key words; Language, intuition, expression, originality, painting,

Giriş

İletişimin en temel aracı olan dil: günlük iletişimde kullandığımız konuşma ya da yazı, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın işleyişinde kullanılan ve ortak paydada herkesçe paylaşılan bir araçtır. Pratikte bir bildirişimin anlaşılmasının temeli olan dilin, herkes tarafından aynı anlamda algılanması ve herkesçe anlaşılması sonucunda ortak bir uzlaşıyla sağlanır.

Dil ister günlük iletişimde kullandığımız konuşma ya da yazı, isterse sanat yapıtlarında kullandığımız görsel ya da duyusal olsun, her biri farklı kategorilerde olsalar da her biri iletişim aracıdırlar. Şiir, müzik, resim duygu aktaran bildirişim aracıdırlar. Toplumsal yaşamın gerçeklerinden doğan nesnel ve özdeksel gerçekliğin yansıtılmasında insanların düşüncelerine yardım ettiği gibi sanat yapıtlarındaki dil, duygusal yaşantıları paylaşmaya ya da duygu uyandırmaya aracılık ederler.

İletişimde doğal dil başka hiçbir fiziki araç ya da materyale ihtiyaç olmaksızın mesajları kolaylıkla aktarır. Aktarımı yapan sözel, yazılı veya görsel dil, her biri düşünce ile eşzamanlı iletişimsel koşutluk içinde bulunur. Sanat dili iletişimde uzlaşı zorunluluğu taşımaz, öznel ve bireyseldir. Sübjektif olarak yan anlam bağlamında mecazi ifadeler taşır. Duyguları dile getirmede kullanılan şiir, müzik, resim, bunların her biri duygu aktaran birer iletişim aracıdırlar.

Toplumsal yaşamda dil, nesnel ve özdeksel gerçekliğin yansıtılmasında insan düşünce ve pratik amaçlara hizmet eder. Ancak; sanat yapıtlarındaki dil, duygusal yaşantıları paylaşmaya ya da duygu uyandırmaya aracılık eden bir nitelik taşır. Şiir, müzik, resim gibi duygu aktarımı sağlayan diller dinleyici ya da izleyen konumunda olan her bir suje için farklı duygu ve anlamlar içerir. Yoruma açık olan sanat yapıtları açık yapıt özelliği taşır. Sanatçının yarattığı biçimle meydana getirdiği eseri alımlayan her bir süje farklı perspektiflere sahip olduğu için yorumlamaları da birbirinden farklılık gösterecektir (Eco, Akt. Tunalı, 2005: 119).

Sanat hem üretim aşamasında hem de tüketim aşamasında, sanat yapıtıyla ilgi kuran her bir sujeye özdeksel ya da beşeri dünyadan izlenimleri, koşutluk içinde kişisel bir yoruma açık tutarak hazzı tetikler. Sanat yapıtıyla ilgi kuran süjenin ve sanatçının aynı biçimde düşünmesi olanaksızdır. Şiir, müzik, resim gibi duygu aktarımı sağlayan dil dinleyici ya da izleyen konumunda her bir suje için farklı duygu ve anlamlar içeren yoruma açık yapıt özelliği taşır. Umberto Eco bu yorumlamayı açık yapıt olarak nitelendirmekte, yapıt izleyici süje tarafından bin bir türlü yorumlansa da yapıt bundan etkilenmez (Eco, Akt. Tunalı, 2005:119).

Bu açıdan bakıldığında süje sanat yapıtında ifadeye kavuşan dışavurumu bir duygu durumu olarak ele almak, çözümlemek durumunda kalır. Sanatçı açısından bakıldığında sanatçının içindeki duyguların dışavurumu sanatın doğasına ilişkin bir durumdur. Bireysel ve öznel bir ifade biçimi olan dışavurumculuk, fovistlerden Maurice de Vlaminck'in dediği gibi, "Herkesin kendi gözüyle yeni bir dünya yaratma" çabasında olduğunu öne sürer. Sanatta sezgi ve ifadenin aynı şey olduğunu ifade eden İtalyan filozof Benedetto Croce'nin (1866-1952) "Estetik" (1902) adlı yapıtında öne sürdüğü düşünceleri yanıtlayan bu yaklaşım, sanatçıların yoğun bir sezgi gücüne sahip olduğu yaklaşımıyla Croce, herkesin sanatçı olamamasının nedenini, sezgileri bir sanatçı gibi biçimsel bir somutluğa kavuşturma yeteneğini sergileyememesindendir (Antmen, 2009: 34), diyerek konuya açıklık getirmiştir.

Sanat yapıtının gerçekleştirilme sürecinde sanatçının ruhsal algılarına yoğunlaşan bu gibi üstün özellikler, sanatçının nitelik olarak farkını ortaya koymaktadır.

Sanatçı konudan daha çok ifadenin algılanmasında “ne” den daha çok “nasıl”a önem verir. Sanatçı ile izleyici arasında ortak noktalardan söz etmek imgelerin anlamlandırılması, bir tür imgesel benimsemeleri yanında imgenin sanat yapıtlarındaki ifadeye yönelik barındırdığı özel biçimi sanat

yapıtının ifadesini okuma etkinliğinde izleyici konumundaki sujeye ne ölçüde yansıdığını, imgenin özelliklerini göstergebilim açısından değerlendirmek olasıdır. İmgenin yapıt içindeki görünümü özel bir dil yaratma biçiminin sonucunda ortaya çıkan imgenin bu özelliklerine "sanat" kavram ve kuramı açısından ele almak gerekir.

Gök Gürültüsünü Müzikte Yansıtmak Sanat Değildir. Ancak Gök Gürültüsünün Uyandırmış Olduğu Duyguyu Hissedip Eserinde Yansıtan Sanatçı, üstün bir kişiliğe sahiptir.

Yansıtmacı görüşe göre sanatın en önemli özelliğinin doğayı, insanı, hayatı kısaca gerçekliği yansıtmak olduğu bilinmektedir. Sanat ile gerçeklik arasında daima bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü ne de olsa sanatla insan, doğa ve hayat arasında iç içe geçmiş sıkı bağlar vardır. Örneğin şiir ya da müzikte kasırganın meydana getirdiği etkilerinin taklit edilmesi dünyanın her hangi bir yerinde olası genel geçer doğal bir olguyu betimlemek yansıtmacı sanat kuramına işaret eder. ''Eğer yaptığınız resmin doğada konu olarak seçtiğimiz nesnelere tam benzeyip benzemediğine anlamak istiyorsanız bir ayna alın ve bu nesnelerin orada nasıl yansıdığına bakarak aynada gördüğünüzü resminizle karşılaştırın.'' (Da Vinci, 1883: 529).

Yansıtmacı görüşün birinci kuramına göre sanatın en önemli özelliği doğayı, insanı, hayatı kısaca gerçekliği yansıtmak olduğu görüşüdür. Bu kurama göre; Sanatçı real dünyayı, nesneleri, insanları, doğal görünüşlerinin objektif olarak ayna gibi yansıtması gerektiğine inanır. Doğalcı olan bu anlayışta sanatçı bize hayatı, ya da hayatın bir görünüşünü olduğu gibi sunar. Herkesçe görünen hayatın, bir gerçekliğin kopyasıdır eser. Sanat ile gerçeklik arasında her zaman ilişkiler bulunur, sanatla insan, doğa ve sosyal ve kültürel hayat arasında sıkı bağlar olmak zorundadır (Moran, 1983: 13).

İkinci kurama giren sanat varlıkların ya da kavramların özüne sadık kalarak yansıtılması ile sanat dili oluşturulmasıdır. Bu ise yansıtmada yaratılan diller üst dillerdir. Matematik, fizik, kimya ve bütün bilimlerin yanı sıra sanatlar da bu dille ifade edilir. Sanatçı nasıl bir gerçekliği yansıtır. Gerçeklik kurgusu nedir? Bu gibi soruların yanıtı, daha önce de belirttiğimiz gibi yapay dil dediğimiz üst diller kategorisine giren sanat (müzik, resim, şiir, sinema, tiyatro) ve bilim dilleridir. Bu dilleri alımlayıcı suje gelişmiş algı yetisine sahip kişilerde kavramsal ifadeye dönüşür. Bunun tersi olan gelişmemiş ilkel kişiler eserde ortak paydada bir şey anlayamadıkları için konuya soyut kalırlar ve sıkılırlar. Böyle bir durumda , Örneğin bir senfoninin kapı gıcırtısına benzetilmesi gibi, dışlaştırma yoluna gider, ya da soyut bir resme baktıklarında imgelerin gönderileri olan konfigürasyonu algılayamazlar. Bu gibi kavrama alt düzeyde bir kavramadır (Da Vinci, 1883:529).

Müzikteki gök gürültüsünün taklidi var olan, yaşanmış olanın tekrarı yansıtma kuramındaki mimesis (taklid) anlamına gelir ki bu da bir alt dil seviyesidir. Coşku, heyecan, korku gibi her gök gürültüsü ve şimşek çakışında insan iç dünyalarında yapay bir dil oluşturarak müzik kanalıyla bu duygular yaşanıyor ve yaşatılıyorsa bu ister şiir, ister müzik olsun, İsterse de resim olsun belli bir yetkinliğe ulaşmış demektir.

''Sanat coşku yaratır, karıştırır ortalığı.'' (Read, 1975: 90).

Bütün sanatlarda kavramsal yapıların imgeleri algılanabilir hale getirme çabasındadır. Bu algılama biçimleri resimde, heykelde, dansta, müzikte ve öteki sanat dallarında da bütün duyguların katkısıyla bireşimsel olarak ortaya çıkar. Her sanat dilinin belli bir duyuya hitap ettiği hatta birden çok duyuyu dahi hitap ederek kavramak olasıdır (Bozkurt, 1994: 105).

Her sanatın kendisine has bir ifade dili olduğu bilindiğine göre sanatçının dili kullanma becerisi onun evrensellik boyutlarını belirler.

İfadedeki çeşitlilikler kullanılan malzeme, söz, renk, ses, taş gibi materyallerle zengin anlatım tekniklerine olanak sağlar. İnsanın her dili konuşması gerekmediği gibi, her biçimi anlaması da gerekmez. Soyut sanatla kavramların somutlaşmış biçimleri bize bir filozofun dünyayı kavrayış ve ifade diline aktarışı ile koşutluk içinde bulunur. Herkes filozof olamayacağı gerçeğinden hareketle, her sanatçının gerçeği algılayışı farklı olacağından ortak bir dil oluşturma zorluğu bulunmaktadır. Böyle bir durumda yorumlama bağlamında söylenen her söz rasyonel bir gerçekliği yansıtmaz., olsa olsa hipotez niteliği gösterir.

Avangard sanat otoritelerinin ve sanatçıların geleneksel sanatı küçümseyici tutumları tümel olan sanatsal biçimleri etnoloji ya da uygulamalı sanatlar alanına itmiştir. Resim diye duvara astığımız Afrika

maskının resmi, Afrika kültürünün kendi idolü olsa da doğanın tüm gerçeklerinden kaynaklı gizemlerin kavramsallaştırılarak şiirde, müzikte, resimde, heykelde sanat yapıtı olarak somutlaşmasıdır.

Biçimler her yerde, her kültürün özelliklerine göre anlamlı bir yapıya kavuşmaktadır. Folklorik oyunlar, kariyografik biçimlerle varlık kazanırlar. Bütün resimlerin, müzik bestelerinin, tiyatro gösterilerinin ve dansların perde arkasında, insanların ve ulusların sevinçleri, kıvanç ve üzüntülerinin yansıtılması yatmaktadır (Antmen, 2009: 43).

Sanat nesnelerinin simgesel anlamları sanatçının nesneyi günlük yaşam ilişkisinin dışında yorumlaması sonucu nesneye varlık nedenlerinin dışında ona kültürel bir kimlik, bir şifre atayarak izleyen açısından mecazlar yaratacak sanat eserlerinin elemanları, aktörleri rolünde bir aracılık görevi oluşturulmaktadır. Sanatçı kültürüyle, doğa varlıklarına, dipten gelen baskı ve birikimle dış dünyayı algılama yeteneği ile anlamlandırarak bu anlam çağrışımlarına uygun simgelerle sanat ifadelerine dönüştürür. Toplumun önemli bir parçası olan sanatçı, ilkel dönemlerden bu yana dek, çevreyi yorumlaması, kültürün taşıyıcısı olan simgelerle günümüze ulaşmıştır. Sanatçının, algı ve yorumlamada iki çıkış noktası vardır. İlki kendi duyularıyla algıladığı somut varlık ve nesneler. İkincisi ise duyularla algılanamayan, ancak var olduğu hissedilen etkilerin altında varlığı sezilerle kavranabilen, gerçekliktir (Yayan, Saltık, 2016:350). Varlığı, hissedilen soyut kavramların simgeleştirilerek yapıtlarda bireysel ölçekte ifadeye kavuşturulması, özgün ifadelendirme de diyebileceğimiz halidir.

Sanat Dallarının Paydaşları

Müzikte tiz seslerin oluşması gibi güç ve ögeleri resimde de örgütlemek gerekir. Resimde bu güç ve ögeler renklerdir. Ama resimle müziği bu denli birbirine kolaylıkla karıştırmayalım. Bu sanatların onca eylemleri birbirine koşuttur. Beethoven'in senfonileri birebir karşılık olacak biçimde resimle anlatılmaz (Bozkurt, 1994:17). Müzik sanatı yalnızca işitme duyusuna gönderilen bir ses değil, kavramsal olarak insanın tinsel dünyasında imgelerin oryantasyonu ile insanın iç tepkimelerinin sonucu geçirdiği psikozlar olabilir, haz olabilir. Günlük dil insanın iç dünyasında duygu, coşku gibi kavramlar yaratmadığını daha önce söylemiştik. Sanatlar yapay dillerdir, araç dilleridir. İnsan duygularını en kolay dile getirmede üst dil olan şiiri, müziği, resmi kullanır. Müziğin dili gibi , resmin dili de evrenseldir. Bir flamingo sürüsünün süzülüşünün yarattığı algı, bir martının yükselirken ki kanat çırpınışları müziğin ritmine enstürümantal bir harmoni katabilir. İnsan ruhu her zaman yücelmek, rahatlamak, boşalmak ister. Flamingo sürüsünün süzülüşü insan ruhunda rahatlık duygusu yaratabilir. Müzikte martı ya da filamingo belli bir biçimsel güzellik ya da duygusal ifade yaratacak düzenlerin bir araya getirilmesi, bir sanat disiplini olan müzikte böyle bir düzenleme, kültürlere göre ayrı melodi ve ritm standartlarına uygun bir biçimde gerçekleştirilir.

Her sanatın kendini ifade etmede kullandığı bir dil vardır. Resmin dilini renkler, müziğin dilini sesler oluşturmakta. Sanatlar arasında, duygu ve düşüncenin ifadesi açısından bazı ortak esinlenmeler sonucunda anlatım koşutlukları, ifade benzerlikleri kurulabilse de kullanılan dilsel araçların farklılıkları nedeniyle indirgemeler yapılmaz. (Bozkurt, 1994: 17).

"Ressamın gayesi, tabiatı bir fotoğraf gibi aksettirmek değildir. Ressam sanatının imkânlarını kullanarak daha çok tabiatın veya insan dünyasının bazı yönlerini zengin ve ilgi çekici bir kompozisyon haline getirmeye çalışır; daha doğrusu gördüklerini objektif olarak tesbit edecek yerde, gördüğü şey karşısındaki bazı tepkilerini bir bütün halinde vermeye gayret eder. Tabiatta bulunmayan göz kamaştırıcı bir renk, resimde yer alabilir; hiç bir manzarada bulunmayan çizgi kompozisyonu, bu manzarayı gerçek olmaktan uzaklaştırsa bile sanat bakımından daha gerçek bir hale getirebilir. Bir tablodaki nispetlerin kusursuz olması için, tabiatı bozmak gerekebilir. Ressam, tabiatı körü körüne taklide çalışmaz. O, gerçeği aksettirmeye çalışan bir mantıkçı da değildir. Önemli olan, estetik gerçektir; yani taş veya tuvalde canlandırmak suretiyle sanatçının belli bir andaki görüşüne kazandırdığı duyusal canlılık ve plâstik zevktir. Estetik gerçeğe, renkler ve çizgilerle erişilir. Bir ressamın renkleri ve çizgileri şu veya bu yolda düzenlemesi, resme canlılık, derinlik ve güzellik kazandırdığı müddetçe makbul görülür. Bir adamın en iyi portresi en sadık portresi olmayabilir; Çehrede, tabiatın koymadığı, fakat sanatçının yakıştırdığı renkler bulunabilir" (Edman,1991: 96).

Müzikte İfade

İfade müziğin ruhudur, ifadesiz müzik hoş bir oyundan başka bir şey değildir. Müzik içimizde çeşitli duygular uyandırır. Karşı koyamayacağımız ölçüde bizi etkiler. Kimi zaman sevecen ve tutarlı, kimi zaman acıma kimi zaman hayranlık, kimi zaman ruhsal bir dinginlik ve ferahlık uyandırır.
Müzikte melodinin dili mutluluğumu yoksa acıyı mı dile getirir? Bu insan ruhunun derinliklerine kadar işler (İpşiroğlu, 1994: 100).
Müziğin imge uyandırır niteliği tinsel niteliği fazlaca yaşayan insanlarda olabilir. Gerçekte biliyoruz ki sanat kendi sınırları içinde kendini varedebilir. Müzik imgeleri tınılarla çağrışımsal boyutta ele almalı ve maddeden mümkün olduğunca kopmalı, tinsel dünyaya açılım göstermelidir. ‘’Besteci, dünyanın derinliklerine, özünü açığa çıkarır, bunu akla sığmayan bir derin bilgelikle dile getirir, tıpkı uyanıkken bilinmesi olanaksız olan şeyleri uykuda söyleyen bir uyurgezer gibi ‘’Aklın kavrayamayacağı’’ Bu dilin ayrıntılarını bizim dilimize aktararak konunun içinde yitip gider, bunu yaparken evrensel bir dil olan müziğin dilinin beklide anlaşılmaz, ama duyumsanabilir olması beklenir. (İpşiroğlu, 1994: 107).
Günümüzde doğaçlama yoluyla müzik icraatının yapıldığı anda sanatçının tinsel duyarlılığının sezgi, coşku, heyecan, üzüntü, acı gibi duyumlarını müziğin tınılarının katkısıyla algı düzeyine getirilmesi sanattaki çok anlamlılıkla özdeşleştirilebilir. Aynı tınılar üzerinde tekrar tekrar ritimler oluşturmak, müziğin kendi içinde devinim yaratır. Bir müzik parçasını yorumlamak farklı sanatçılarda farklı yorum ortaya koyar, aynı sanatçı farklı zaman dilimlerinde eğer gerçekten içtenli ise her seferinde farklı bir duygulanım yaratır. ‘’Besteci, dünyanın derinliklerini, özünü açığa çıkarır, buna akla sığmayan bir derin bilgelikle dile getirir (İpşiroğlu, 1994:107).

Müzik algılama yetisi sınırlı olan ‘’tinsel orta sınıf izleyici’’ ye iletiyi anlamasında yardımcı olur. Müzikte bu tür maddesellik olmadığından kimi onda salt biçimsel güzellik arar, kim ise şiirsellik…

‘’Besteci, dünyanın derinliklerine, özünü açığa çıkarır, bunu akla sığmayan bir derin bilgelikle dile getirir, tıpkı uyanıkken bilinmesi olanaksız olan şeyleri uykuda söyleyen bir uyurgezer gibi ‘’ diyerek müziğin özü hakkında pek doğru bir saptama yapan Schopenhauer bile sonradan, aklın kavrayamayacağı bu dilin ayrıntılarını bizim dilimize aktararak konunun içinde yitip gider. (İpşiroğlu, 1994:107).

Shelling ise sanatı bir deha ürünü olarak felsefenin en başına alır. Filozofun son gayesinin sanat felsefesi yapmak olduğunu vurgular. Sanat yapıtının real ve ideal olmak üzere iki yanının olduğunu vurgular. Sanatın ideal yanı tinsel bir şeydir onun kavranıp algılanabilmesi, görünüşe ulaşması için maddesel olan bir şeylerle somut bir varlığa somutlaşması gerektiğini vurgular (Soykan, 1995:21). Olguları sanatın diliyle olanaklar içinde ele alıp ifade haline getirmek‘’ varlığının özü‘’ nü görmezlikten gelmek ve bu yolda emek vermemek olguları sıradan bir algı yetisine sahip suje’ye göndermede bulunacağı için özsüz bir yapıya sahip olacaktır. Bu yaklaşım çok zararlı olabilir. Çünkü asıl amacın tam tersine hareket edilmiş olur (Soykan, 1995: 22).

Shelling her sanat yapıtının realden ideale uzanan iki tabakasını şu şekilde yorumlar. Sanatın real yanının örneğin müzik yapıtının zaman boyutu (ses) olmasına karşın, uzam boyutu olmadığından müziği en ilk sanat olarak real sanat olarak görür. Müziğin arkasından resmin bir yüzey sanatı olmasına rağmen resmi real sanat olarak ikinci sıraya yerleştirir. Resmin boyutlarına sıra geldiğinde; Uzam ve zaman boyutu, mekân, hava renk perspektifi, ışık-gölge gibi resim kategoriler alır ve bunların müzik kategoriyle ilgisini kurar. Allegorisel, şematizm gibi resmin ifade tarzını, örnekleriyle göz önüne serer. Real sanatın en ideal yanında plastik sanatları bulur. Sanat yapıtlarında realden ideale doğru gidişin ölçüsü ifade ve anlamdır. Müzik sadece ses olması bakımından bir anlam vermez. Sanat dünyasının ideal yanını söz sanatları oluşturur (Soykan, 1995: 22).

Olguları müzik diliyle ele alıp duyulur hale getirmek ‘’Dünyanın özü‘’ nü görmezlikten gelmek ya da bu yolda çaba sarf etmemek olguların sıradan bir algı yetisine sahip suje’ye ya da suje’lere göndermede bulunacağı için özsüz bir yapıya sahip olacaktır. ‘’Bu yaklaşım genel geçerleşirse çok zararlı olabilir. Çünkü asıl amaç tam tersine dönmüş olur.’’

Müzik sanki gerekliymiş gibi olgular, duygular aranmaya başlar. Oysa Wogher’de durum şu: müzikte, alımlanan ‘’Dünyanın özü‘’ ne ilişkin izlenimler ona dürtü oluyor ve başka bir sanatın gerekçeleriyle bunu dile getiriyor. Burada dile gelen duygular salt müziğin içeriği değil sadece yapı gereçleri. Bunların kullanılması maddeye bağlı olan yazın sanatını, müzik gibi doğrudan arı bir dil

olamamasından kaynaklanıyor (İpşiroğlu, 1994: 107). Bir sanat dilinin başarası müzikte notaların sese dönüşerek ritmik bir duygu yaratması, dinleyicinin iç dünyasında estetik bir haz yaratması dinleyici üzerinde o ana kadar hiç duymadığı, yaşamadığı duygular uyandırması, yepyeni dünyalar keşfetmesiyle salt bir estetik duygulanım uyarlamasıyla amacına ulaşır ve yetkin bir nitelik kazanır. Eserin dilini melodiler ritmler oluşturur. Sözler tınılarla bir alt yapı oluşturur fakat farklı kültürden insanlar sözcüklerin anlamını bilmese dahi alt yapıdaki nota ve melodi insanın kavrayışında evrensel müzik resim herkese hitap edebilir.

Sonuç

Bir sanat eseri kendi içinde şiirsel düşünce, estetik özellik taşıyorsa izleyici ve dinleyici denen alımlayıcıda dil işlevi görüyor ve anlamlar dizgesi yaratıyorsa sanatsal yetkinliğe ulaşmış demektir. Sanat dilinin anlaşılması o dilde ifade edilmiş sanatsal iletimi ya da bildiriyi algılayabilmenin kapısını açar. Duyular yoluyla edinilen yalnızca sanat yapıtının dış biçimine anlamaya ilişkindir. Bir müziği dinledinizde , müzik müzik olarak içerik ve duygusal etkileşim yapabiliyor mu?. Bir resme doğal gözle baktığımızda, resimde olanları özümsemiş sayılabilirmiyiz?. Bir sanat eserinden haz duymak onu kavrayabilmek belirli bir zihinsel güç harcamamız, bilincimizi eseri özümseme amaçlı estetik haz almaya yatkın bir biçimde yönlendirmemiz gerekir. Sanatçının eserinde duygu düşüncesini dile getirmede kullandığı sembol ve göstergeler sanatı hem üretim hem de tüketim aşamasında yol gösteren işaretler olarak algılıyoruz. Müzik sanatının ritmik ögelerini görsel sanatların özellikle de resmin diline koşut değerlendirilir.

Kaynaklar

Antmen, A., (2009), 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Bozkurt, N., (1994), Eleştiri ve Aydınlanma, Say Yayınları, İstanbul.

Da Vinci, L., (London.1883), Literary Works ed.by Jean Paul Richter Herbert Read, Historie de la PEinture Moderne, Le Livre de Poche, Paris (Akt. İsmail Tunalı: 2005), Estetik, Remzi Kitapevi, İst.

Eco, U., (1977), Das offene Kuınstwerk, Frankfurt a/M. (Akt. İsmail Tunalı: 2005), (9. Basım) Estetik, Remzi Kitabevi.

Edman, İ., (1991), Sanat ve İnsan, (Çev: TurhanOğuzkan), MEB.Yayınları, İstanbul.

İpsiroğlu, N., (1994), Resimde Müziğin Etkisi, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Moran, B., (1983), Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, Cem Yayınevi, İstanbul.

Soykan, Ö. N., (1995), Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat Schellin Felsefesinde Bir Araştırma, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Yayan, G., SALTIK, İ. B., (7, Haziran 2016), Fikret Otyam Resimlerinde Sanat Nesnelerinin İmgesel Anlamları, Sobider Yayınları.

OSMANLI'DA CENNET TASVİRLERİ İLE BAHÇELER ARASINDAKİ MİMARİ VE SEMBOLİK İLİŞKİ

Arş. Gör. Dr. Mürüvet HARMAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,
harmanmuruvet@gmail.com.

Özet

Cennet başta Kur'an olmak üzere İslam literatüründe geniş yer bulan bir konudur. Ayet ve hadislerdeki bilgiler doğrultusunda ele alınan ve farklı kaynakçalarla birlikte zenginleştirilen cennet; içinde altından ırmakların aktığı köşklerin, tahtların yer aldığı, *hûri* ve *gılmân*ların dolaştığı, çiçek ve ağaçlarla bezeli bir bahçe olarak tasavvur edilmiştir. Bahçe biçimdeki cennet inancı İslam dünyasında mimariden el sanatlarına neredeyse her alana yansımıştır. Fakat cennet inancı en yoğun biçimde özellikle bahçe tasarımları ve cennet tasvirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin cennet tasvirleri ahiret ve kıyamet konulu yazma eserlerde kendine yer bulmuş, bahçeler cennet inancına paralel bir biçimde içinde dört bölüme ayrılmış *(çahar bağ)* ve içlerine köşkler, tahtlar, su yapıları, ağaçlar, çiçekler yerleştirilmiştir. Bir İslam imparatorluğu olan ve uzun bir zaman diliminde var olan Osmanlı'da da bunu görmek mümkündür. Osmanlı'da başta minyatür ve kitap resimlerinde yer alan cennet tasvirlerinde yeşilliği, köşkleri, ırmakları, hizmetçileri ile bahçe görünümündeki cenneti görmek mümkündür. Fakat genel kabul gören bu cennet bahçesi tasvirleri üretildikleri devirlerin betimleme anlayışlarından dolayı dönemsel farklılıkları içermektedir. Örneğin klasik dönem denilen 16.-18.yüzyıllarda üretilen kıyamet, ahiret veya peygamberlerin yaşamlarını konu alan yazma eserlerde cennet yeşillikler içinde yer alan köşklerle ve cennetliklerle birlikte her daim baharın yaşandığı bir bahçe olarak sunulmuştur. Batılılaşma etkisinin yaşandığı geç dönemde ise özellikle baskısı yapılmaya başlanan dini içerikli kitaplarda cennet ya yukarı doğru daralan formu ile (sekiz cennet) ya da kapıları, köşkleri, çeşmeleri, havuzları, ağaçları ve çiçekleri ile birlikte tasvir edilmiştir. Geç devirde üretilen ve daha çok anonim ya da halk resimleri olarak adlandırılan bu resimlerde geniş bir yelpazeye sahip cennet tasvirleri karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'da üretilen cennet tasvirlerindeki bu dönemsel farklılık Osmanlı bahçeleri için de geçerlidir. İslam inancı nedeniyle cennet ile yoğun bir ilişkide olan ve kuruluşundan tarih sahnesinden silinişine kadar uzun bir süreyi kapsayan Osmanlı bahçeleri tıpkı cennet tasvirleri gibi dönemsel farklılıkları kendi içinde barındıran bir özelliğe sahiptir. Erken devirden 19. yüzyılın sonuna kadar geniş bir süreyi kapsayan Osmanlı bahçeleri başta İslam, Bizans, Selçuklu ve Batı bahçe tasarımları olmak üzere birçok bahçe mimarisinden etkilenmiş, fakat kendine has bir mimariye sahip olmuştur. Yine de her devirde Osmanlı bahçelerinde farklı mimari tasarımlar kullanılmıştır. Örneğin klasik dönemde Osmanlı bahçeleri köşkleri, su yapıları, ağaçları ve çiçekleri ile informel denilen bahçe tasarımlarına sahipken, Batılılaşma etkisi ile birlikte barok, Rönesans gibi Batı etkili formel uygulamaların kullanıldığı bahçelere dönüşmüştür. Bu bildiride hem cennet tasvirleri hem de Osmanlı bahçelerinde yaşanan bu dönemsel değişim ile Osmanlı'da başta minyatür ve kitap sanatlarında yer alan cennet tasvirleri ile döneminin bahçeleri arasındaki sembolik ve mimari ilişki görsel ve yazılı materyaller üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cennet, Osmanlı, bahçe, tasvir, mimari.

Abstract

Heaven is a wide subject primarily taking place in Qur'an in Islamic literature. Heaven, discussed and enriched from the information obtained from Verses and hadiths has been usually imagined as a garden decorated with trees and flowers, with flowing golden rivers, pavilions, and thrones, where *hûri* ve *gılmân* roam. This vision of heaven is reflected on the art and architecture of the Islamic World in every period. In particular, garden designs and depictions of heaven are made in accordance with this vision of heaven. In the Islamic world heaven, especially Resurrection and the Hereafter issues, including a lot of manuscripts has been involved in, again, a garden divided into the four sections *(çahar bağ)* in parallel to belief of heaven and were placed inside the pavilions, thrones, water, buildings, trees, flowers. As it was a long-lived Islamic empire, one can see the same vision reflected in the art and architecture of the Ottoman Empire. Thus, it is possible to see heaven depicted as a garden with greens, mansions, rivers, and maids in miniatures and book paintings of the Ottoman Empire. But this generally accepted scheme of the garden of heaven shows some differences in different periods of the Ottoman

art. For example, produced Apocalypse, Hereafter or the lives of the prophets in the subject field of manuscripts in the so-called classical period of 16th-18th century, heaven has been presented always in spring with pavilions in greens and destineds for heaven. In the late era is experiencing effects of Westernization, especially when the pressure started to be made in the books of religious content, heaven decipted with the form of narrowing upward (eight paradise) or doors, kiosks, fountains, ponds, trees and flowers along with. These seasonal variations produced in the Ottoman Empire description of heaven is true for the Ottoman gardens. Due to the Islamic faith, which in an intense relationship with heaven and erased from the stage of inception to date, covering a long period of Ottoman gardens, seasonal differences, just as depictions of paradise in itself has a feature that host. From the early period of the 19th century until the end of time, covering a wide range of gardens, particularly the Islamic Ottoman, Byzantine, Seljuk and Western garden design, including architecture, influenced by many gardens, but has had a unique architecture. Nevertheless, in every period of Ottoman gardens were used in the different architectural designs. For example, in the classical period of Ottoman gardens, pavilions, water structures, trees and flowers and informal so-called garden designs, while Westernization, together with the effect baroque, Renaissance as West effective formal applications that use formal gardens have been transformed. In this paper the description of heaven as well as the Ottoman gardens experienced this periodically with the change in the Ottoman Empire, particularly miniatures and book arts involved in paradise with depictions of the period gardens between the symbolic and architectural relationship of visual and written materials out in detail to put forward will work.

Key Words: Heaven, Ottoman, garden, description, architecture.

Giriş

Sözlük anlamı uçmak, çok güzel, huzur veren yer olan cennet; neredeyse bütün dinlerde, iyilik yapanların, günahsızların öldükten sonra mutluluğa ya da huzura kavuşacakları, her türlü güzellik ve nimetlerle dolu, çok güzel, iç açıcı, huzur verici yere verilen genel bir isimdir. Cennet, Batı dillerinde *"paradise* (İng.), *paradis* (Fra.), *paradiso* (İta.)*"* gibi farklı isimlerle anılmaktadır. İngilizce *"paradise"* kelimesinin aslı Grekçe *"paradeisos"* olup, bu kelime de eski Farsçadaki "etrafı çevrilmiş yer, ağaçlı bahçe" manasına gelen *"pairi-daēza"* kelimesinden gelmektedir. Kelime zamanla cennet anlamında kullanılmıştır (Şahin, 1993, s. 374). Türkçede kullanılan cennet ise Arapça kökenli olup, çoğul bir kelime olan ve hurmalık ve bağlık yerleri niteleyen *"cinan"* (tekili *"canna-cenne"*) kelimesinden türemiştir.

Batı dillerinde farklı isimlerle anılan cennet; İslam inancına göre, dünyada iyilik yapanların, günahsızların ödül olarak gidecekleri ve sonsuz yaşayacakları yere verilen isimdir. İçerisinde altından ırmakların geçtiği, değerli taşlarla yapılmış, ipek ve çeşitli kumaşlarla kaplı döşek, yastık ve tahtlarla döşeli meskenlerin olduğu, her türlü yiyeceğin ve içeceğin değerli kaplarda hizmetçiler tarafından sunulduğu, ipekten giysilerin giyildiği ve en güzel eşlerin eşlik ettiği, ılık bir iklime sahip, ağaçların gölgelediği, güzel kokulu, sonsuz yaşamın ve daimî gençliğin mekânı cennet; İslam dininde merkezi bir konuma sahip olup, başta Kur'an olmak üzere geniş bir litaretüre sahiptir.

Cennet üzerine gelişen bu geniş literatür İslam sanatına da yansımıştır. Dini mimariden sivil mimariye, tekstilden bahçe düzenlemelerine, yazıdan dekorasyona kadar her alanda cennet ile ilgili sembolik göndermeler yapılmıştır.

[1] İslam sanatında daha çok sembolik unsurlarla kendine yer bulan cennet doğrudan da görselleştirilmiştir. Özellikle elit ve yönetici sınıfa yönelik çeşitli konularda kaleme alınan yazma eserlerde yer alan minyatürlerde bunu görmek mümkündür.[2] Cennet bu eserlerde çeşitli peygamberlerin yaşamları, ahiret ve kıyamet konuları kapsamında tasvir edilmiştir. Bunlarda genel olarak, servileri, çiçek açmış bahar dallarıyla her daim baharın yaşandığı, köşkleri, cennetlikleri ve ırmaklarıyla yeşillikler içinde bir cennet imgesi ile karşılaşmaktayız.[3]

Doğrudan üretilen cennet tasvirlerinin yanında İslam mimarisi içinde cennet ile ilişkisi en yoğun kurulan öğe ise bahçeler olmuştur. İki aksın (yürüyüş yolları veya su kanalları) birbiri ile kesişerek bahçeyi dört eşit parçaya bölmesi yani *çahar bağ* (dört bahçe), havuz, çeşme, selsebil gibi su ile ilişkili yapılar, bahçeleri nitelemek için kullanılan *Firdevs, Biheşt* (cennet), *Bustan* (kokulu yer), *Bülbülhane* (bülbül evi), *Gülistan, Hayr* (kent dışı park), *Pairidaeza* (cennet) ile Arapça kökenli *Rawda* (bahçe-mezarlık) ve *Jannat* (cennet-bahçe) gibi adlar bahçeler ile cennet arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir.

İslam dünyasında karşılaştığımız cennet tasvirleri ve cennet ile bahçeler arasında kurulan ilişki bir İslam imparatorluğu olan Osmanlı için de geçerlidir. Öncelikle cennetin Osmanlı'da da sanattan, edebiyata ve mimariye kadar neredeyse bütün alanlarda hem sembolik hem de doğrudan kendine yer bulduğu bilinmektedir. Örneğin Osmanlı mimari unsurların başında gelen çeşme, türbe, saray ve köşkler, bahçe içerisinde yer alması ya da İslam'da önem atfedilen su ile direkt bağlantılı olması nedeniyle cennet ile ilişkilendirilmişlerdir. Mimari yapıların cennet ile olan ilişkisi sadece yapısal özellikleri ya da bulundukları yerlerle değil yüzeylerini süsleyen çeşitli bezemeler ile de kurulmuştur. Örneğin duvar yüzeylerini süsleyen çinilerde veya mezar taşlarında yer alan servi, çiçek, meyve gibi motiflerin sonsuzluk, bolluk gibi cennet nimetlerine gönderme yaptığı söylenmektedir (Ettinghausen, 1995, s.103-115; Ögel, 1999, s. 73-79; Okçuoğlu, 2000, s. 31-38; Cimilli, 2004, s. 225-236; Çalışır, 2008, s. 76-82).

Oldukça geniş bir sanatsal yelpaze içerisinde yer alan ve cennet ile ilişkilendirilen bütün bu motiflerin dışında, cennet Osmanlı'da doğrudan da tasvir edilmiştir. Yine İslam dünyasında cennet ve bahçeler arasında kurulan ilişki Osmanlı için de geçerlidir. Bütün bu nedenlerle Osmanlı bahçeleri ve Osmanlı'da üretilen cennet tasvirlerini dönemsel olarak ayrı ayrı incelemek ve nasıl bir etkileşim gösterdiklerine bakmak gerekmektedir.

1.Osmanlı'da Cennet Tasvirleri

15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar uzun bir dönemi kapsayan Osmanlı minyatür sanatında, tarih, edebiyat, topografya gibi oldukça popüler konuların dışında dini içerikli eserler de üretilmiştir. Bu eserler cennetin hem yazılı hem de görsel tasvirlerini içermeleri bakımından önem arz etmektedir. Bu alanda bilinen ilk eser, Kanuni Sultan Süleyman (1494-1566) döneminde, Arifî mahlaslı Fethullah Arif

---

[1] Cenneti anımsatan ya da direkt olarak ona gönderme yapan, çiçek, lamba, meyve gibi motifler İslam sanatında hem dini hem de sivil mimaride kullanılmıştır. Bu motiflerin yanı sıra kemer, çeşme, mihrap gibi mimari unsurlar da cennete açılan kapı, onun çerçevesi ve oradaki kaynak ve pınarların birer imgesi şeklinde cennet ile ilişkilendirilmiştir. Yine köşk, saray gibi yönetici sınıfın dünyevi gücünü, zevkini yansıtan mimariler hem içerisinde yer aldıkları bahçelerle hem de tasarlanış biçimleri ile birer cennet yansıması olarak okunmuştur. Bunların dışında özellikle İslam bahçe düzenlemeleri Kur'an'da ki cennet tasvirlerinin birer kopyası olarak görülmüştür (Blair, diğerleri, 1991, s. 36-43).

[2] İslam dünyasındaki cennet ile ilgili doğrudan yapılan tasvirlerin minyatürlerin dışında var olduğu da söylenmektedir. Örneğin Şam Emeviye Cami, Kudüs Mescid-i Aksa Cami ve Medine Cami'de yer alan mozaik resimler bu kapsamda değerlendirilmiştir (Leisten, 1995, s. 80-81).

[3] Söz konusu örnekler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Paris Bibliothèque Nationale, Edinburg University Library, Berlin Staatsbibliothek, New York Spencer Collection gibi müze ve koleksiyonlarda yer alan farklı yazma eserlerin içerisinde bulunmaktadır (Milstein, 1990; Milstein, Brosh, 1991; İnal, 1995; Milstein, diğerleri, 1999; Uluç, 2006; Yaman, 2008; Bağcı, Farhad, 2009; Rustomji, 2009).

Çelebi'nin (ö.1561) beş cilt halinde hazırladığı *Enbiyanâme*'dir. Bu eserin bugün İtalya'da özel bir koleksiyonda yer alan ilk cildinde on adet minyatür yer almaktadır. Minyatürlerden ilk ikisi Hz. Âdem ile ilgili olup, birinde meleklerin ona secdesi, diğerinde ise O ve Havva'nın yasak meyveyi yemeleri konu alınmıştır. İlk tasvirde bir kürsü üzerinde ayakta duran Hz. Âdem ve ona secde eden melekler olasılıkla gökyüzünü simgeleyen mavi bir zemin üzerine yerleştirilmiştir. İkinci tasvirde ise Havva, Hz. Âdem'e buğday demeti şeklindeki yasak meyveyi uzatmakta, şeytan, yılan, tavus kuşu ve köşklerdeki cennet sakinleri onları seyretmektedir.[4] Bu eserle birlikte özellikle 16. yüzyıl itibariyle peygamberlerin yaşamları, ahiret ve kıyamet konuları içeren yazmalarda cennet tasvirlerine yer verilmiştir. Örneğin Fuzuli'nin (1483-1556) maktel tarzında kaleme aldığı, Osmanlı döneminde Bağdat eyalet okulunun üsluplarını yansıtan eserler arasında peygamber öykülerini ele alan tek eser olan, Bektaşiler ve Aleviler arasında kutsal kitap gibi okunan *Hadîkat-üs Süedâ*a adlı eserinde cennet tasvirlerini "Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten çıkarılışı" ile ilgili sahnelerde görmek mümkündür (And, 2002, s. 80; Mahir, 2005, 103; Bağcı, diğerleri, 2006, 249-261) (Resim 1).

Osmanlı minyatür sanatında cennet tasvirlerinin en yoğun üretildiği dönem16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı olmuştur. Kıyamet beklentisinin ortaya çıktığı bir dönemde ahiret, kıyamet gibi konuları içeren yazma eserler yoğun bir biçimde üretilmiştir. Dolayısıyla cennet tasvirleri de bu eserlerde kendine yer bulmuştur. Örneğin Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Bistâmi'nin (ö.1454) Türkçeye *Tercüme-i Cifru'l-Câmi* olarak çevrilen *ed-Dürrü'l-Munazzam fî Sırrı'l-İsmi'i-A'zam* adlı eserinin bir nüshasında "Deccal" konulu minyatürde bunu görmek mümkündür (Resim 2).[5] Bu eser ile aynı üslup özelliklerini gösteren, kıyamet ve ahiret yaşantısı ile ilgili minyatürlerin yer aldığı bir diğer Osmanlı eseri *Ahval-i Kıyamet* olup bu yazmanın da çeşitli nüshalarında cennet tasvirlerine yer verilmiştir (Bağcı, vd., 2006, s. 200; Yaman, 2007, s. 219-221) (Resim 3). Bu dönem örneklerinde tıpkı İslam minyatür sanatında olduğu gibi cennetin çinilerle kaplı köşkleri, ırmakları, çiçek açmış bahar dalları, cennetlikleri ile yeşil bir mekân olarak betimlendiği görülmektedir.

Klasik devir Osmanlı minyatür sanatında farklı yazmalar içinde yer alan cennet tasvirleri, Batılılaşma hareketlerinin yaşandığı 18. ve 19. yüzyılda nadir olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem dini konulu yazmaların üretilmemesi ve kitap sanatlarında kıyafet, tarih, portre gibi konuların daha popüler hale gelmesinden dolayı cennet tasvirleri ile ilgili minyatürler yok denecek kadar az olmuştur. Ender birkaç örnek ise daha çok önceki dönemlerde üretilen yazmaların bu yüzyıllara ait kopyalarında yer almıştır. Matbaanın Osmanlı'da kullanılmaya başlamasıyla özellikle 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın tamamında farklı içeriklere sahip kitapların basımı yapılmıştır. Bunlar arasında dini içerikli olanlar da vardır. Örneğin önceki yüzyıllarda kaleme alınan ve halk tarafından yoğun ilgi görüp popülerleşen Ahmed-i Bican'ın (ö.1466) *Envâru'l-Aşikîn* (Âşıkların Nurları)[6], Eşrefoğlu Rumî'nin (ö.1469) *Müzekki'n-Nüfûs* (Nefisleri Temizleyen), Ahmed Murşidî'nin (ö.1760) *Ahmediye*, İbrahim Hakkı Erzurumî'nin (ö.1780) *Marifetnâme*, Yazıcıoğlu Mehmed ya da diğer bilinen adı ile Yazıcızâde

---

[4] Eserin ilk cildi Hz. Âdem'den Hz. Nuh'a kadar olan peygamberler tarihini, dördüncü cildi Osman Gazi'den (saltanatı 1324-1362) Yıldırım Bayezid'e (saltanatı 1389-1403) kadar olan Osmanlı padişahlarını, son cilt ise Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının 1520-1528 yılları arasını konu almaktadır. Eserin ikinci ve üçüncü ciltlerinin nerede olduğu bilinmemektedir (Bağcı, diğerleri, 2006, s. 99).

[5] Eser III. Mehmed'in (saltanatı 1595-1603) emriyle, Şerif bin Muhammed bin Burhan tarafından 1597-1598 yıllarında Türkçeye *Tercüme-i Cifru'l-Câmi* olarak çevrilmiştir. Yine eserin I. Ahmed (1590-1617) ve I. Mahmud (1730-1754) dönemlerinde birer nüshası daha yapılmıştır (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, TY 6624, Dublin Chester Beatty Library, No: 444). Bunlardan İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi (elli minyatür) ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (elli sekiz minyatür) yer alan iki nüshası III. Mehmed devrine, Chester Beatty Kütüphanesi'nde (elli üç minyatür) bulunan ve *"ed-Dürrü'l-Munazzam fî Sırrı'l-İsmi'i-A'zam"* adı ile bilinen nüshası ise 1747 yılına tarihlenmektedir (And, 2002, s. 77-78; Mahir, 2005, s. 65, 101).

[6] Osmanlı toplumunun çok yakından tanıdığı ve sevdiği, Ahmed-i Bican'ın *Envâru'l-Aşikîn* adlı eseri aslında Yazıcıoğlu Mehmed'in Arapça yazdığı *Megâribu'z-Zaman* adlı eserin Türkçeye nesir olarak aktarılmış halidir (Çelebioğlu, t.y., s. 189).

Mehmed'in[7] *Muhammediye*[8] adlı eseri ile anonim bir eser olan *Mızraklı İlmihâl* bu kitaplardan bazılarıdır. Söz konusu kitaplardan bir kısmı konuları ile paralellik gösteren baskı resimler içermektedir.[9] Baskı resimler içerisinde genellikle siyah-beyaz olan cennet örnekleri de yer almaktadır. İncelenen eserlerde cennet tasvirlerinin en çok *Muhammediye*'nin çeşitli nüshalarında yer aldığı gözlemlemiştir. Yine cennet tasvirlerinin belli kompozisyon şemaları doğrultusunda üretildikleri anlaşılmıştır. Örneğin bazı eserlerde *"Mirat-i Mahşer","Eşkâl-i Hey'et-i İslâm" veya "Âlem-i Lâhût"* adı ile anılan (Aksel, 2010, s.170) resimlerde cennet kompozisyonun üst kısmına yerleştirilmiştir. Yalnız bu örneklerde cennet; sekiz cenneti niteleyecek biçimde yukarı doğru daralan basamak formunda (genellikle her bir cennet ismi basamakların yanına yazılmıştır) yani şematize bir biçimde yapılmıştır (Resim 4).[10]

Söz konusu sekiz cennet özellikle *Muhammediye*'nin farklı nüshalarında tek tek de betimlenmiştir. Eserin ahiret, kıyamet gibi konularının işlendiği bölümlerin içine yerleştirilen bu resimlerde cennet veya cennetler; kapıları, köşkleri, çeşmeleri, havuzları, tahtları, kameriyeleri, ağaç ve bitkileri ile zengin görünümler sunmaktadır. Bu örneklerde dikkatlerden kaçmayan bir nokta ise Batılı resim anlayışının yansıtılmasıdır. Bu tasvirlerin bir kısmında cennet kapıları ön plana alınmıştır. Bazı örneklerde kapıların arkasına köşkler veya ağaçlar yerleştirilmiştir (Resim 5). İncelenen eserlerde kapıların eklektik mimariye uygun oldukları, yer yer kullanılan objelerle (buhurdan, lamba, avize, sepet içinde meyve, çeşme, çiçek…vb) fantastik bir görünüm arz ettikleri gözlemlenmiştir. Kapıları ile verilen cennet veya cennetlerin köşkleri, çeşmeleri, havuzları veya ağaçları da başlı resmedilmiştir. Mimari olanların yine eklektik bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir (Resim 6). Cennet veya cennetlere ait örneklerin bir bölümün de ise manzara veya görünüm ön plana çekilmiştir. Yine kapı olarak düşünülebilecek bir çerçeve içine alınan kompozisyonda ırmakları, ağaç ve bitkileri, köşkleri ile cennet doğal bir manzara şeklinde sunulmuştur (Resim 7). Kimi örneklerde bu manzaranın ortasına bir çeşme

---

[7] Yazıcıoğlu Mehmed ya da diğer bilinen adı ile Yazıcızâde Mehmed 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve Molla Fenârî (1350-1431), Akşemseddin (ö. 1459), Molla Yegân (ö. 1461) gibi çeşitli din adamlarının çağdaşı, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin (ö. 1430) müriti olan ve döneminin önemli dini edebiyat akımının temsilcilerinden biridir. Doğum tarihi ve doğum yeri netlik kazanmamıştır. Fakat hayatının büyük bir kısmını Gelibolu'da geçirdiği ve orada vefat etiği bilinmektedir. Ölüm tarihi hakkında kesin bilgiler mevcut olmayıp, *Muhammediye* adlı çalışmayı bitirdikten bir müddet sonra, olasılıkla 1451'de öldüğü genel kabul görmektedir. Bugün mezarı Gelibolu'da "Yazıcızâde Mezarlığı"nda, kendi adını taşıyan türbe kısmındadır. Yazarın *Muhammediye* adlı çalışmasının dışında Arapça olarak yazdığı *Megâribu'z-Zaman, Şerhü'l-Fusûsü'l-Hikem* ve *Sûre-i Fatiha Tefsiri* adlı eserleri de vardır (Çelebioğlu, t.y., s.18; Kut, 2007, s. 331).

[8] Aslında *Megâribu'z-Zaman* adlı eserinin Türkçe'ye şiirsel/manzûm bir tercümesi olan *Muhammediye*'nin İslam Ansiklopedisi'ndeki bilgiye göre tam ismi; *Kitâbü Muhammediye fî na'ti seyyidi'l-âlemîn habîbillâhi'l-a'zam Ebi'l-Kâsım Muhammedeni'l-Mustafa*'dır. Kitabın son baskı notunda ise bu isim, *Kitâbu'l Muhammediyefi'l-Kemâlâti'l-Ahmediyye* şeklinde kullanılmıştır (Uzun, 2005, s. 586).

[9] Adı geçen bu eserlerde yer alan baskı resim örnekleri için İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan *Envâru'l-Aşikîn* (Reşid Efendi 01154 (1306-1888/1889); *Mızraklı İlmihal* (Hacı Reşit Bey 00020 (1312-1894/1895), Hüdai Efendi 00860 (1293-1876/1877), Uşakki Tekkesi 00339 (1307-1889/1890), Ömer İşbilir 00217, Ragıp Paşa 02171 (1283-1866/1867); *Marifetnâme* (Hamidiye 00702, İ. İsmail Hakkı 01237-01261, Mihrişah Sultan 00266, Hamidiye 00702, Pertevniyal 00407-00408-00409 (1209-1794/1795), Fatih 02849 (1233 -1817-1818), 02850 (1208-1793/1794), 02851, Hz. Nusuhi Dergahı 00188, Serez 03767, Nuri Arlasez 00105 (1210 -1795/1796), Pertev Paşa 00334 (1246-1830-1831), Süleymaniye 00740 ve Özel 00237; *Muhammediye,* Hüdai Efendi 00282 (1300-1882/1883), Hüdai Efendi 00302 (1282-1865/1866), Basma Bağışlar 08327 (1280-1863/1864), Basma Bağışlar 03293 (1298-1880/1881), Hüdai Efendi 00701 (1280-1863/1864), Basma Bağışlar 01183 (1279-1862/1863), İzmir 00601 (1260-1844/1845), Pertevniyal 00220 (1284-1867/1868) ile yine *Muhammediye*'nin Günay Kut'un makalesinde yer alan ve basım tarihleri dışında künyeleri hakkında herhangi bir bilgi verilmeyen iki adet (1301-1883/1884), İstanbul İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi'nde 297.85 YAZ.M ve Bilkent Üniversitesi Halil İnalcık Koleksiyonu'nda bulunan B014890 demirbaş numaralı (1306-1888/1889) ve Prof. Dr. M. Baha Tanman Özel Koleksiyonu'na ait nüshaları incelenebilir.

[10] Şematize cennet tasvirleri bu örneklerle sınırlı değildir. Söz konusu eserlerin bazı nüshalarında yine yukarı doğru daralan biçimde kapıları ile birlikte sekiz cennet verilmiştir. Kimi nüshalarda ise cennet kapıları (sekiz adet) ve onların üstünü örten *Şecere-i Tuba*'yı veya minber çiçek gibi öğelerle verilmiş cenneti görmek mümkündür.

veya taht konumlandırılmıştır (Resim 8). Siyah-beyaz olan bu örneklerin dışında renkli olanlar da vardır. Bunlarda da yeşillikler arasındaki köşkleri görmek mümkündür (Resim 9).

Geç devir kitap resimlerinde karşımıza çıkan cennet yine aynı devir duvar resimlerinde de kendisine yer bulmuştur. Özellikle türbe, cami gibi dini yapıların duvarlarını süsleyen cennet ya başlı başına ya da *Mizan* ve cehennem ile birlikte bir bütün teşkil edecek biçimde (son yargı/mahşer) yapılmıştır. Bu örneklerde de*"Mirat-i Mahşer","Eşkâl-i Hey'et-i İslâm"* veya *"Âlem-i Lâhût"* adı verilen kompozisyonlardaki yukarı doğru daralan basamak formlu sekiz cennet karşımıza çıkmaktadır (Resim 10).[11]

2. Osmanlı'da Bahçe Kültürü ve Mimarisi

Genellikle İslam bahçeleri altında incelenen Osmanlı bahçe kültürü ve mimarisi kuruluşundan 20. yüzyıla kadar uzun bir süreci kapsayıp, bir kaç örneğin dışında birebir İslam bahçelerini yansıtmamaktadır. Osmanlı'da doğaya farklı bir gözle bakılması[12], Osmanlı'nın kök salıp geliştiği Anadolu'da Bizans, Selçuklu gibi farklı kültürlerden etkilenmesi,[13] coğrafi ve topografik etmenler[14] ile ilerleyen yüzyıllarda Batı bahçe beğenilerinin Osmanlı'da etkili olması farklılığın temel noktalarıdır.

Padişahların saray veya dış bahçelerinden oluşan (*Has Bahçe-Hadâik-ı Sultaniye (Sultan Bahçeleri)-Hünkâr Bahçeleri*) Osmanlı bahçeleri mimari, sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklarından dolayı erken, klasik ve geç devir olmak üzere üç ana başlık altında değerlendirilebilir.[15] Osmanlı'nın erken devir bahçeleri hem görsel hem de yazılı kaynakların kısıtlığı nedeniyle tam olarak bilinmemektedir. Ancak az da olsa elimize ulaşan materyallerden erken devir Osmanlı saray bahçelerinin içinde yer alan çeşitli köşkleriyle, havuzlarıyla, fıskiyeli çeşmeleriyle, suyolları ve bitki çeşitliliğiyle zengin bir görünüme sahip olduğu açıktır. Osmanlı bahçelerinin mimari özelliklerini 15. yüzyıldan sonra takip etmek ise daha kolaydır. Özellikle Edirne ve İstanbul'da inşa edilen saray ve bahçeleri hem devrin görsel kaynaklarına yansımış hem de seyyah ve yazarlar haklarında değerli bilgiler kaleme almışlardır. Eski Saray, Topkapı Sarayı, Üsküdar (Kavak) Sarayı, Fener, Karabali, Karaağaç…vb. saray ve bahçeleri incelendiğinde klasik devir Osmanlı bahçelerinin genel çizgilerini; dört köşe büyük boyutlu mermer havuzlar, gölge veren veya meyve yetiştirilen ağaçlar, sarmaşıklı ve salkımlı çardaklar, set ve merdivenler, fıskiye ve selsebilleri ile çeşmeler, ağızlarından su akan aslanlar, gülistanlar, lalezar ve çemenzarlar teşkil ettiği anlaşılmaktadır (Erdoğan, 1958, s. 16). Yine bu devir bahçeleri, İran bahçelerinin aksine informel, simetrik ya da aksları olmayan tasarımlara sahip olmuştur. İnformel şekilde dizayn edilen bu bahçelerde; içinde manzara köşklerinin yer aldığı dört köşe çiçek

---

[11] Geç devir duvar resimleri içerisinde "hayali cennet tasvirleri" olarak adlandırılan örnekler de vardır (Okçuoğlu, 2000, s. 31-38). Ancak bunların cennet olup olmadıkları tartışmalıdır. Doğrudan cennet veya sekiz cenneti konu alan örnekler ise Tokat'ta Şeyh Nusrettin (Nusrat) Türbesi, Konya Hüyük Çavuş Köyü Cami (19.yüzyıl), Afyon Dazkırı İdris Köyü Cami, Denizli'deAkköy Yukarı Cami (19.yüzyıl ya da 1909), Akköy Belenardıç Cami (1844) ve BaklanBoğaziçi Cami 1774), Yozgat'ta Paşaköy Bucağı Tokmak Hasan Paşa Cami (1773-1774), Muğla Fethiye'de Seki Yaylası Tekke Cami (19.yüzyıl), Giresun İli Yağlıdere İlçesiTekke Köyü Hacı Abdullah Halife Cami (19. yüzyıl)'sinde iç mekân duvarlarında karşımıza çıkmaktadır (Yurtsal, 2009; Şener, 2011).

[12] Osmanlı kültüründe doğa hem hizmet edilecek ve korkulacak hem de bir bütün olunacak unsur olarak görülmüştür (Evyapan, 1974, s.44)

[13] Bazı araştırmacılar Osmanlı bahçelerinin aynı coğrafyaya sahip olmaları dolayısı ile Bizans ve Selçuklu bahçelerinden etkilendiğini ileri sürmüşlerdir. Özellikle Osmanlı bahçelerindeki bitkilerin düzenleniş biçimleri, bahçelerin güç ve zevk dışında tarımsal faaliyet için kullanılması, havuzlu, fıskiyeli olmaları, bahçelerde çeşitli yapıların kompleks halinde olmaları ve coğrafi benzerlikleri Bizans bahçeleri ile ilişkilendirilmesine neden olmuştur (Evyapan, 1972, s. 9-11; Necipoğlu, 1997, s. 32-34; Atasoy, 2004, s. 96).

[14] Osmanlı bahçeleri su ile yakın ilişkili olarak sulak alanlara yakın yapılmaları ve deniz manzaralı olmaları nedeniyle diğer İslam bahçelerinden ayrılmaktadır (Atasoy, 2004, s. 96). Fakat bazı araştırmacılar Osmanlı bahçelerindeki suyun kullanılış ve sergileniş biçimi ile İslam bahçeleri arasında yakın ilişki kurmuşlardır. Yine Osmanlı bahçelerinin işlevsel olmaları, buralarda köşk, kasır, pavyon gibi seyir mekânlarının olması ve bu bahçelerin duvarlarla çevrili olmasını İslam bahçeleri ile Osmanlı bahçelerinin ortak özellikleri olarak görmüşlerdir (Günalp, 1999, s. 154).

[15] Bazı araştırmacılar Osmanlı bahçeleri üzerine yaptıkları çalışmalarda, Osmanlı bahçeleri ile ilgili dönem ayrımlarını farklı başlıklar altında yapmışlardır. Fakat değişik başlıklara rağmen hepsi başlangıç, klasik ve geç dönem şeklinde özetlenebilecek üç başlık kullanmışlardır.

tarhlarının bulunduğu küçük formel bahçeler, iki yanında servilerin yer aldığı yollar, pergolalar, sofalar, havuzlar, mermer çeşmelerden oluşan daha düzenli bölümler, sebze bahçeleri, üzüm bahçeleri, üzüm bağları ve avlanılan ormanlık alanlarla ile bir arada kullanılmıştır (Necipoğlu, 1997, s. 39) (Resim 11-12-13-14). 18. yüzyıla gelindiğinde ise Batılılaşma hareketi saray bahçeleri de etkilemiştir. "Lale Devri" diye adlandırılan bu yüzyılın ilk döneminde özellikle Haliç ve Kağıthane bölgelerine yapılan kasır ve bahçelerinde Batı'nın formel bahçe dizaynı ile Osmanlı'nın klasik bahçe tasarımları birlikte kullanılmıştır (Arel, 1975, s. 28).[16] 18. yüzyıldan itibaren Batı bahçe tasarımlarının ve mimarisinin etkisine girmeye başlayan Osmanlı bahçelerindeki bu etki 19. yüzyıla gelindiğinde yoğunlaşmıştır. Bahçelerin tasarımından, mimarisine, bitki ve ağaçlardan, mimari öğelere kadar hemen hemen her alanda Batı'nın izleri açıkça görülmektedir. Bu devirde Fransa ile İngiltere bahçelerinde uygulanan ve Avrupa'ya yayılan rokoko, Rönesans ve natüralist bahçe tasarım ilkeleri Osmanlı'da da kabul görmüştür. Örneğin Beylerbeyi ve Dolmabahçe Sarayları'nda formel bahçe tasarımını yansıtan Rönesans ve barok tasarım ilkeleri benimsenirken, Yıldız Sarayı bahçelerinde informel bahçe tasarımını yansıtan natüralist bahçe tasarımı uygulanmıştır. Fakat bu bahçe dizaynlarının hiç biri katı bir şekilde uygulanmamıştır. Özellikle yabancı bahçıvanların ağırlıklı olarak görev aldığı bahçelerde mutlak bir simetriye uyulmamış, tarh bezemelerinde yalınlığa gidilmiş, yer yer ağaçlar kullanılmış ve teraslara nadiren yer verilmiştir. Bu durum barok üslubun Osmanlı bahçe anlayışı ile olan sentezi şeklinde okunmuştur (Atasoy, 2005, s. 160-172; Salman s. 217, 219). Yine kaskad, grotto, yapay göl, köprü, kıvrımlı dereler, adacıklar, bazı bahçe eşyaları, bahçelerin büyütülmesi, dik köşelerin az tutulması, bol ve sık ağaçlandırma ile koruların yapılması şeklinde Osmanlı bahçelerinde yansımasını bulan natüralist üslup; arazinin ve Osmanlı bahçe anlayışının etkisiyle geçerli ve kalıcı olamamıştır (Çaçur, 1999, s. 43). Kısacası 18. ve 19.yüzyılda Osmanlı bahçelerinde yaşanan bu değişimlere rağmen bahçe tasarımlarında katı bir Avrupa etkisi söz konusu olmamıştır. Değişik tasarım ilkeleri, ağaçların ve çiçeklerin kullanılış biçimleri, mimari öğeler, yollar Osmanlı'nın geleneksel bahçe anlayışı içinde eritilmiştir. Batı etkisi ile bahçeler içinde yaşanılan alanlar olmaktan çıkmış seyirlik alanlara dönüşmüşlerdir. Yine bu devride sarayların ayrılmaz bir parçası olan bahçelere giriş ilk bakışta algılanmayan ve eklektik mimariyi yansıtan büyük bahçe kapıları ile sağlanmış, bahçeler yine büyük duvarlarla çevrelenmiştir (Resim 15-16-17-18).

3. Osmanlı'da Cennet Tasvirleri ile Bahçeler Arasındaki Mimari ve Sembolik İlişki

3.1. Sembolik Bağlamda

Erken devirlerden itibaren inşa edilmeye başlanan Osmanlı saray bahçeleri, padişahların eğlence, av, toplantı, dinlenme amaçlı kullandıkları alanlar olmuştur. Çeşitli ağaç ve çiçeklerle bezeli bu saray bahçelerinin farklı fonksiyonlara ait yapılarla bezeli oldukları, içlerinde havuzların, çeşmelerin, su kanallarının bulunduğu bilinmektedir. Bütün bu yapılar şairler ve seyyahlar tarafından cennetle ilişkilendirilmiştir. Örneğin Edirne Sarayı'nda yer alan *Cihannüma* ismi ile anılan köşk; Risale-i Beşir Çelebi *Menakıb-ı Medine-i Edirne* adlı eserinde *" ... Cennete benzetmek için her yanını öyle güzel bağ, bostan, sebze bahçeleri ve çiçek bahçeleriyle çevirdi ki, sözle tarif edilemez…"*, Evliya Çelebi'nin (1615-1682?) *Seyahatname'*sinde ise *"…Cümle yedi tabakadan her tabakada müteaddit höcreler ve şahnişin ve fiskiye ve havuzlar ile areste bir kasr-ı iremdir"* şeklinde tarif edilmiştir. Sadece bu köşk ve köşkün etrafı değil, sarayın bahçeleri de cennetle ilişkilendirilmiştir. Saray bahçeleri inşa edildiği dönemden sonra bile güzelliğini koruduğu için şair Nef'î (1572-1635) tarafından cennete benzetilmiştir.

Klasik dönem saray bahçeleri de tıpkı erken devir bahçeleri gibi cennetle ilişkilendirilmiştir. Örneğin Üsküdar Sarayı bahçeleri, Stephan Gerlach (1546-1612) tarafından *"...Düzenli bir şekilde ekilmiş kokulu bitkiler, çiçekler ve her türlü ağaçla dolu bahçe, adeta erken gelmiş bir cennetti…",* İbrahim Peçevî (1572-1650) tarafından ise, *"...kâh Üsküdar tarafındaki cennet gibi bahçelerinde geçirdikten…"*şeklinde tarif edilmiştir. Karaağaç Bahçesi'ni, Evliya Çelebi *"...Halaol bağ-ı irem Sultan Mehmed hanı rebi'in mülkü olup padişahlara mahsus bağçe oldu"* ifadeleri ile aktarmıştır. Yine aynı dönem bahçelerinden Tokat Bahçesi Per Ğugas İnciciyan'a (1758-1833) göre *"...yeryüzünde cenneti andıran yer"*dir. Bidlisî (1543-1603) denize doğru kat kat inen çeşme, bağ ve köşklerle dolu olan Topkapı Sarayı bahçelerini*"cennet benzeri"* şeklinde nitelemiştir (Necipoğlu, 2014, s. 254, 307-308).

[16] Fakat bazı araştırmacılar Batı etkili bu yapı ve bahçelerini Fars bahçeleri ile ilişkilendirmiştir (Hamadeh, 2010, s. 329-331).

Saray bahçelerinin cennet ile kurulan bu ilişkisi sadece literatürle sınırlı değildir. Bahçeler aynı zamanda padişahların ekonomik-politik gücünün yansıtıldığı mekânlar olduğu için eğlenceler, toplantılar, avlar buralarda yapılmıştır. Baz araştırmacılar padişahların bahçeleri cennetin her zaman genç kalan *gılmân* ve *hûri*lerini çağrıştıran yakışıklı oğlan ve cariyeleri ile ziyaret ederek cennet bahçesinin yeryüzündeki yansımasını tamamlamış olduklarını ileri sürmüşlerdir (Necipoğlu, 2014, s. 254). Bu nedenle özellikle klasik dönem minyatür sanatında bahçe temalı konular sıkça kullanılmıştır. Çeşitli konuların tasvir edildiği bahçe temalı minyatürlerde, bahçeler her daim bahar mevsimine uygun bir biçimde çiçek açmış meyve ağaçları, yeşilliği, çiçekleri, içlerinde gezinen türlü hayvanları, hizmetçileri ile birlikte verilmiştir. Özellikle padişahların ya da saray mensuplarının bahçe eğlencelerini konu alan örneklerde bu anlatım yoğun biçimde kullanılmıştır. Bahçelerin bu özellikleri ile verilmesi akla aynı dönem cennet konulu minyatürleri getirmektedir. Cennet tasvirlerinde de cennet, her daim bahar mevsiminde, çiçek açmış meyve ağaçları, çiçekleri, yeşilliği, hizmetçileri ile verilmiştir. Bahçe temalı minyatürler ile cennet konulu minyatürler arasındaki bu kurgusal ilişki, saray bahçelerinin dünyadaki cennetler olarak düşünüldüğünü ve bu bağlamda görselleştirildiğini düşündürmektedir.

Klasik dönem literatürü ve minyatür sanatında cennet ve saray bahçeleri arasında kurulan bu sembolik ilişki, geç dönem bahçeleri için de geçerlidir. Özellikle 18. yüzyılda Kâğıthane Deresi çevresinde yapılan saray ve köşkler ile İstanbul'da yürütülen inşaat faaliyetleriyle bütün bir şehrin cennete benzetildiği vurgulanmıştır. Örneğin devrin şairi Nedîm (1681-1730); "*Nev-bahâr erişti oldu ol zemin cennet-misâl…*" "*Düşürür Kevseri ol havz-ı dil-ârâ yâda..*" dizeleriyle Kâğıthane'de yapılan saray ve havuzları cennete benzetmiştir.

19. yüzyılla birlikte özellikle divan edebiyatının zayıflaması ve yeni türde edebi metinlerin ortaya çıkması ile konular da değişime uğramıştır. Yine de başta Dolmabahçe ve Beylerbeyi sarayları gibi belli başlı yapılara bazı edebiyatçılar değinmişlerdir. Fakat bunlarda da daha çok realist bir gözlem görülmektedir (Koç, 2007, s. 237-246). Her ne kadar geç devirde Batılı anlayışa uygun biçimde yapılan saray bahçeleri edebi türlerde cennet ile ilişkilendirilmemişse de, bu devir saray bahçeleri aynı dönem cennet tasvirlerine ilham olmuştur. Özellikle dini içerikli kitaplarda yer alan baskı resimlerde cennet, geç devir saray bahçelerini anımsatır biçimde abidevi kapılar, eklektik mimariye sahip köşkler üzerinden tasvir edilmiştir.

3.2. Mimari Bağlamda

Çalışma içerisinde özetleyerek ele aldığımız Osmanlı cennet tasvirleri ve bahçelerinin mimari yönden yakın ilişkide olduğu bir gerçektir. Örneğin klasik devir Osmanlı bahçelerinin vazgeçilmez unsuru olan servi ve meyve ağaçları cennet tasvirlerinde de yer bulmuştur. Yine bu devrin piramidal çatılarla ya da kubbelerle örtülü bir veya birkaç odadan oluştuğu, çinilerle bezendiği ve bahçe ya da manzarayı seyir amaçlı olarak istenildiğinde açılabilen kapaklara sahip olan bahçe köşklerine cennet tasvirlerinde rastlamak mümkündür. Örneğin *Ahval-i Kıyamet* yazma eseri içerisinde yer alan cennet tasvirlerindeki köşkler ile *Hünername'*deki Kanuni Sultan Sülayman'ı Eski Saray bahçesinde gösteren minyatürdeki köşklerin benzerliği ortadadır (Resim 3-11). *Tercüme-i Cifru'l-Câmi'*nin bir nüshasında yer alan cennet tasvirindeki kubbeli köşk veya bahçe tahtı ile Topkapı Sarayı'nda yer alan iftar ve törenleri için bronz ve bakır malzeme ile yaptırılan İftariye Kameriyesi, tombaklanmış bakır kubbesinin formu, hem köşk hem bahçe tahtı benzerlik arz etmektedir (Resim 2-14). Köşk ve bahçe yapıları arasındaki bu benzerliğe paralel olarak bahçelerde kullanılan bitkilerin de benzer oldukları görülmektedir. Klasik dönem Osmanlı bahçelerinin olmazsa olmazları olan servi ve meyve ağaçlarının ayrılmaz ikiliği 16. yüzyıl sonu 17.yüzyıl başına tarihlenen *Ahval-i Kıyamet* adlı eserdeki cennet tasvirinde karşımıza çıkmaktadır (Resim 3)**.** Aynı anlayış Osmanlı'da bahçe temalı diğer minyatürlerde de uygulanmıştır. Bu durum servi ve meyve ağaçlarının klasik devir Osmanlı bahçelerinin vazgeçilmez ağaçlarından olmaları ve bunun minyatüre yansımasını göstermektedir. Örneğin klasik devir Osmanlı bahçe mimarisi hakkında dönemin birer görsel belgesi sayılabilecek 1582 tarihli *Surname* adlı eserde; seyyar bahçelerin geçişi konulu bir minyatürde maket bahçeler içinde servi ve çiçek açmış meyve ağaçlarını görmek mümkündür (Resim 13).

Klasik dönem cennet tasvirleri ile bahçeler arasındaki mimari ilişki geç dönem için de geçerlidir. Örneğin 1306 (1888/1889) tarihli *Muhammediye'*de yer alan *Cennet'ül-me'vâ* tasvirindeki kapıda kullanılan sütunlar, sütun başlıkları, sütun kaidelerle kapı üzerindeki yoğun bezemeli tac ile

Dolmabahçe Sarayı Hazine Kapısı arasında hem mimari hem de bezeme bakımından yakın bir ilişki vardır (Resim 5-15).

Geç dönemde üretilen cennet tasvirleri ile aynı dönem bahçeleri arasındaki mimari ilişki sadece bahçe kapıları ile sınırlı olmamıştır. Bu tasvirlerde yer alan köşkler de geç dönem Osmanlı mimarisinin izlerini taşımaktadır. Tasvirlerde genel olarak geç dönem Osmanlı mimarisinin eklektik özelliğini yansıtan köşk mimarileri karşımıza çıkmaktadır. Başta Avrupa ve oryantalist olmak üzere yabancı üslupların izlerini taşıyan bu köşkler ya başlı başına ya da manzaranın içinde yer almıştır. Fakat tasvirlerde dikkat çeken nokta bu üslupların ya bir yapı da toplanması ya da her bir üslubu yansıtan köşklerin aynı kompozisyonda yer almasıdır. Örneğin 1306 (1888/1889) tarihli *Muhammediye*'de yer alan bir köşk, giriş kısmı revaklı, iki katlıdır. Merkezde yer alan bu köşkün revaklı alt katı dörtgen ya da dikdörtgen plana sahipken üst kat çokken plana dönmüştür. İkinci kattın her iki yanına yuvarlak planlı kuleler eklenmiştir. Kule ve köşkün kubbeleri soğan kubbe formundadır. Köşkün pencere, kapı, sütun, kubbe gibi detayları incelendiğinde, Avrupa ve oryantalist mimariden izler taşıdığı açıkça görülmektedir. Aynı durum arka kısımda yer alan baldaken tarzı veya yuvarlak planlı köşkler içinde geçerlidir (biri Avrupai diğeri oryantalist mimariyi yansıtmaktadır).[17] Bahçe duvarları ile dikkat çeken bu köşkün ön tarafında giriş kısmının her iki yanına ise vazo içinde çiçekler ve fıskiyeli çeşmeler simetrik bir düzenle yerleştirilmiştir. Akla Dolmabahçe Sarayı Mabeyn Dairesi girişini getiren bu vazo ve çeşmeler farklı motiflerle eklektik bir bezeme oluşturulmuştur. Dolmabahçe Sarayı Mabeyn Dairesi girişinde de girişin hemen iki yanına metal vazolar içinde çiçekler yer almaktadır (Resim 19). Cennet nimetleri ve özellikleri arasında bulunmayan bu vazoların tasvirlerde kullanılmasını geç dönem Osmanlı yapılarında ya da bahçelerindeki kullanımları ve bunun tasvirlere etkisi olarak açıklamak mümkündür. Fakat bahsi geçen bu köşkün neredeyse bir benzerinin bahçe köşklerinde değil de Taksim Topçu Kışlası'nda karşımıza çıkması daha da ilgi çekicidir. 1803'te inşasına başlanan ve 1806'da tamamlanan Taksim Topçu Kışlası'nın Cumhuriyet Caddesi yönünde kalan anıtsal giriş kapısının tasarımında da oryantalist ve Batılı üsluplar bir arada kullanılmıştır. Bu yapının özellikle soğan kubbeleri ve genel tasarımı ile tasvirde yer alan cennet köşkü benzerlik göstermektedir. Bu durum tasvirleri yapan ressam veya ressamların sadece devrin bahçe tasarımlarından değil mimarisinden de etkilendiklerini göstermektedir (Resim 20).

Geç devir bahçeleri ile cennet tasvirlerinin ilişkisine verilebilecek diğer bir örnek ise İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Hüdai Efendi bölümündeki 1282 (1865/1866) tarihli nüshada yer alan *Cennetü'l-huld*'ur. Tasvirde irili ufaklı birçok ağaç ve bitki arasından akan ırmak, tepede yer alan köşk, kırık bir sütun ile doğal bir manzara oluşturulmuştur. Geç dönemde Osmanlı saray bahçelerinde de ağaç, bitki ve su kullanımda da aynı anlayış söz konusu olmuştur. Başta Yıldız Saray bahçeleri olmak üzere yapay göletler ile doğal görünümlü havuzlar oluşturulmaya çalışılmış, bu göletlere grotto ve kaskatlar kullanılarak hareketlilik kazandırılmıştır. Sarayın bahçelerinde farklı türdeki ağaçlar gelişi güzel ekilmiş, doğal bir görünümüm elde edilmiştir. Örneğin sarayda yoğun ağaç ve bitki ile kaplı bahçede, ağaçlar içinde kaybolan küçük boyutlu köşkler, kaskatlarla suyu hareketlendirilmiş ırmak görünümlü göletler yer almaktadır (Resim 7-17).

Muhammediye'de yer alan cennet tasvirleri sadece kapıları, köşkleri ve bitki ile ağaçların kullanımı bakımından geç dönem bahçe mimarileri ile benzerliklere sahip değildir. Bu tasvirlerde kullanılan kameriye, çeşme, havuz, koltuk gibi bahçe öğeleri de dönemin aynı bahçe öğeleri ile benzerlikler göstermektedir. Örneğin natüralist bahçe mimarisinin bir özelliği olan ve Yıldız Sarayı

[17] Geç devir Osmanlı mimarisi sadece barok, rokoko, neo-klasik, Rönesans gibi Batılı mimari üslupların değil Çin, Hint, Magrip-Endülüs gibi oryantalist mimariden de izler taşımaktadır. Avrupa ile girilen kültürel ilişkiler sonucunda, özellikle 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'da moda haline gelen oryantalizm Osmanlı'ya da etki etmiştir. Osmanlı'da 19. yüzyıldan itibaren, özellikle 1863-1880 yılları arasında Sultan Abdülaziz'in (saltanatı 1861-1876) yönlendirmesiyle oryantalist üsluplar mimaride kullanılmaya başlanmıştır. Yine Uzak Doğu etkilerini yansıtan yapıların Osmanlı'da da kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin III. Selim devrinde Beşiktaş'ta yaptırılan Hatice Sultan Sarayı'nın 18. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş Balıkhane Köşkü plan şeması ve cephe düzenlemesiyle Çin bahçe köşklerine benzemektedir (Saner, 1998; Sürer, s. 20-21). Bu nedenle cennet tasvirlerinde yer alan köşkler de devrin mimari izlerini yansıtmektedır.

bahçelerinde karşımıza çıkan, doğal ağaç dalları görünümlü rustik kameriyelerin benzerleri cennet tasvirlerinde de görülmektedir. Doğal görünümlü cennet tasvirlerinde, genellikle kubbeyle örtülü kameriyelerin etrafı bitki ya da çiçeklerle çevrelenmiş, kameriyeler doğal manzaranın bir parçası haline gelmiştir. 1298 (1880/1881) tarihli *Muhammediye'*de yer alan *Cennetü'n-na'îm* tasvirinde bu özellikleri yansıtan bir kameriye kullanılmıştır (Resim 8-18).

Geç dönemde üretilen cennet tasvirleri kullanılan mimari öğeler genel olarak aynı dönem bahçeleri ile benzerlikler göstermektedir. Mimari öğeler, bitki ve ağaç kullanımı gibi alanlarda yoğunlaşan bu benzerliklerle birlikte ender birkaç örnekte ise farklı bir durum söz konusudur. *Muhammediye*'nin 1260 (1844/1845) tarihi ile ulaşılabilen en erken resimli nüshasında yer alan cennet tasvirlerinde yeşillikler içinde yan yana konumlandırılmış köşkler vardır. Renkli olmaları bakımından da dikkat çeken bu tasvirlerdeki köşkler ve bunların önünde yer alan fıskiyeli havuzlar mimari özellikleri ile daha çok klasik dönem bahçeleri ve mimari yapılarını anımsatmaktadır. Kırma veya piramidal çatılı, kubbe örtülü, çok katlı olan bu köşkler yalın cepheleri ve mimari özellikleri ile geleneksel Osmanlı mimarisini yansıtmaktadır. Tasvirlerde köşkler birbiri ile bitişik ya da yan yana konumlandırılmış ve fıskiyeli havuzları ile verilmişlerdir. Bilindiği gibi başta Topkapı olmak üzere klasik dönem Osmanlı bahçelerinde de değişik fonksiyonlara sahip yapılar birbiri ile bağlantılı olacak biçimde birbirleriyle ilişkili tutulmuş ve bu yapıların bahçelerinde fıskiyeli havuzlara yer verilmiştir (Resim 9-12).

Değerlendirme

Bu çalışma temel olarak İslam inancında başta Kur'an olmak üzere geniş bir literatüre sahip olan cennet imgesinin Osmanlı sanatındaki örneklerine ve bunların bahçelerle olan mimari ve sembolik ilişkisine odaklanmıştır. Oldukça fazla örneğin bulunduğu her iki alanda çalışmanın amacını sunabilecek olanlar seçilmiştir. Söz konusu cennet tasviri ile ilgili örneklere bir bütün olarak bakıldığında temel kaynağı İslam dini ve literatürü olan tasvirlerinin dünyevi bahçelerin dolayısı ile ortak bir hafızanın izlerini taşıdıkları görülmektedir. Bu nedenle tasvirleri ortaya çıkaran ressam ya da nakkaşlar dünyevi bahçelerden ve yazılı kaynaklardan yola çıkarak hayali cennetler yaratmışlardır. Bu nedenle her devir üretilen cennet tasvirleri devrinin mimarisinden izler taşımaktadır.

Minyatür ve kitap resimlerinde karşımıza çıkan cennet betimlemelerinin uydurma ya da tamamen hayali olmadığı, bunların belli bir görsel hafızanın ürünü olduğu söylenebilir. Bu betimlemeleri yapan nakkaş, ressam veya ressamların dönemin hem mimari yapılarından hem de bahçe tasarımlarından etkilendiği, fakat bu etkileşimi birebir yansıtmaktan kaçındıkları açıktır. Bu örneklerde dikkat çeken diğer bir nokta ise bunların İslam sanatındaki konumlarıdır. Her ne kadar klasik dönem cennet tasvirleri aynı dönemde farklı coğrafyalarda üretilen diğer örnekler ile benzerlik arz etse de geç dönemde duvar ve kitap resimlerinde karşımıza çıkan cennet imgeleri için bunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Yine klasik dönem tasvirleri saray ikonografisini yansıtırken, geç devirde üretilenler yeni bir ikonografinin örnekleridir. Bu ikonografi halk ressamlığının dolayısıyla halk beğenisinin izdüşümleridir. Döneminin betimleme anlayışı doğrultusunda üretilen bu tasvirlerde ressam veya ressamlar eklektik mimariye sahip anıtsal ve fantezi kapı, köşk, çeşme..vb. mimari yapıları, farklı yaklaşımları barındıran manzara ya da bahçeleriyle Osmanlı hatta İslam sanatında yeni cennet imgeleri yaratmışlardır. Kısacası padişahların politik ve ekonomik gücünü yansıtan saraylar ve bahçeleri her daim cennet ile ilişkilendirilmiş olmasını yanın da doğrudan cennet imgelerinin oluşmasına da katkı sağlamıştır.

Kaynakça

Aksel, M. (2010). *Anadolu halk resimleri*. Beşir Ayvazoğlu (Yay. Haz.). İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.

And, M. (2002). *Osmanlı tasvir sanatları 1: minyatü*r. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Arel, A. (1975). *Onsekizinci yüzyıl İstanbul mimarisinde batılılaşma süreci*. İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.

Atasoy, N. (2004). Osmanlı'da bahçe köşkleri. *P Dünya Sanat Dergisi*, (33), 99-111.

Atasoy, N. (2005). *15. yüzyıldan 20. yüzyıla Osmanlı bahçeleri ve hasbahçeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005.

Bağcı, S., Farhad, M. (2009). *Falnama the book of omens*. Wahington: Smithsonian Institution.

Bağcı, S., diğerleri (2006). *Ottoman painting*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Blair, S. S., diğerleri (1991). *Images of paradise in Islamic art*. Hanover: Dartmouth College.

Cimilli, C. (2004). Osmanlı'da servi motifinin inançla bağlantısı. Banu Mahir-Halenur Katipoğlu (Yay. Haz.). *Sanat ve İnanç 2* (s. 225-236) içinde. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Çaçur, I. (1999). *İslam sarayları ve çevrelerinin peyzaj analizi Topkapı Sarayı üzerine bir inceleme*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Çalışır, D. (2008). Osmanlı görsel kültüründe meyve teması: geleneksel natürmort resimleri bağlamında bir değerlendirme. *Turkish Studies,* (3/5), 76-82.

Çelebioğlu, A. (t.y.). *Muhammediye*, Cilt 1.

Erdoğan, M. (1958). Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri. *Vakıflar Dergisi* (4),149-182.

Ettinghausen, E. S. (1995). Paradisiac symbolism in Ottoman decoration. ***9****. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi,* Cilt II. (s.103-115) içinde. Ankara, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.

Evyapan, G. A. (1972). Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri. Ankara: ODTÜ.

Evyapan, G. A. (1974). *Tarih içinde formel bahçenin gelişimi ve Türk bahçesinde etkileri*. Ankara: ODTÜ.

Günalp, Ö. S. (1999). Doğu ve Batı kültürlerinin Osmanlı bahçe mimarisindeki belirleyici rolü ve İstanbul örneğinde son dönem Osmanlı bahçelerinin düzenleme prensipleri. Nur Akın ve diğerleri (Ed). *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"*. (s. 154-156) içinde. İstanbul: YEM Yayınları.

İnal, G. (1995). *Türk minyatür sanatı (başlangıcından Osmanlılara kadar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Hamadeh, S. (2010). *Şehr-i İstanbul 18. yüzyılda İstanbul*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Koç, M. (2007). Edebiyatçılarımızın Dolmabahçe Sarayı'na dair hatıraları. *150.Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, Cilt 1, 237-246.

Kut, G. (2007). Muhammediye'de cennet tasvirleri. M. Sabri Koz (Haz.). *Metin And'a armağan*. (s.331-355) içinde. İstanbul: Metgraf Matbaası.

Leisten, T. (1995). İslam dünyasının bahçeleri. *Sanat Dünyamız 58*, s. 80-81.

Milstein, R. (1990). *Miniature painting in Ottoman Baghdad.* California: Mazda Publishers.

Rachel M., N., Brosh (1991). *Biblical stories in Islamic painting***.**Tel Aviv: Sabinsky Press.

Milstein, R. diğerleri (1999). *Stories of the prophets ıllustrated manuscripts of Qisas al-Anbiya.*California: Mazda Publishers.

Necipoğlu, G. (1997). The suburban landscape of sixteenth-century Istanbul as a mirror of classical Ottoman garden culture. A. Petruccioli (Ed.). *Gardens in the time of the great muslim empires,* (s. 32-71) içinde. Cambridge: E.J. Brill.

Necipoğlu, G. (2007). *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı: mimari, tören ve iktidar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Okçuoğlu, T. (2000). *18.ve 19. yüzyıllarda Osmanlı duvar resimlerinde betimleme anlayışı*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ögel, S. (1999). 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı sanatında taş üzerinde cennet imgelerinden örnekler. *Sanat Tarihi Defterleri 3,* s.73-79.

Rustomji, N. (2009). *The gardenand the fire heaven and hell in Islamic culture.* New York: Columbia University Press.

Saner, T. (1998). *19. yüzyıl İstanbul mimarlığında "oryantalizm".* İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.

Salman, Ö. (1999). *İstanbul'da son dönem saray ve kasırlarında bahçe düzenlemeleri.* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sürer, İ. (2012). *XIX. yüzyıl İstanbul'unda bahçe köşkleri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Şahin, M. S. (1993). Cennet.*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Cilt 7, s. 374-376.

Şener, D. (2011). *18. ve 19. yüzyılda Anadolu duvar resimleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tanındı, Z. (1984). *Siyer-i Nebi İslam tasvir sanatında Hz. Muhammed'in hayatı*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Uluç, L. (2006). *Türkmen valiler Şirazlı ustalar Osmanlı okurlar XVI. yüzyıl Şiraz elyazmaları.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Yaman, B. (2002). *Osmanlı resim sanatında kıyamet alametleri Tercüme-i Cifrul-Cami ve tasvirli nüshaları*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaman, B. (2007). Ahval-i Kıyamet yazmaları resimlerinde kıyamet sonrası hayat. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24/2, s.217-234.

Yaman, B. (2008). Türk minyatür sanatında cennet, *Belleten,* LXXII/ 263, s. 141-157.

Yurtsal, T. (2009). *Aydın ve Denizli camilerinde duvar resimleri.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

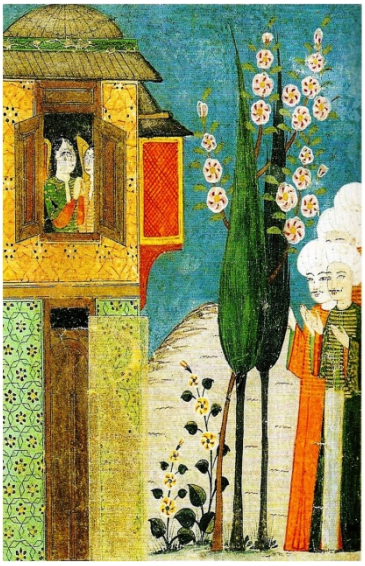
Resimler

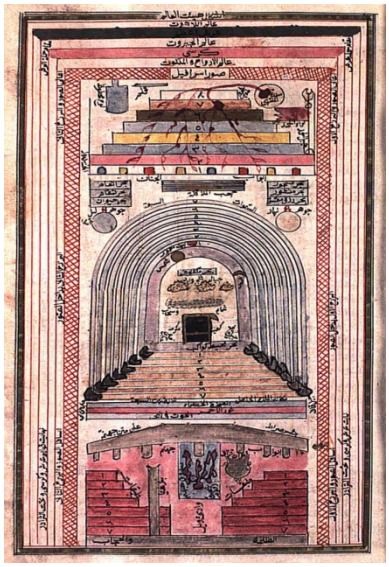
Resim 1: Hz. Âdem ve Havva'nın Cennetten Çıkarılışı, *Hadîkat-üs Süedâ,* 1002 (1593/1594), İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 4321, v.10.

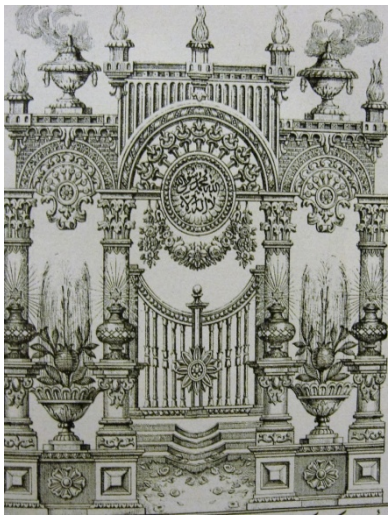
Resim 2: Deccal, Tercüme-i Miftah-ı Cifru'l-Cami, 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, B. 373, vr. 237b.

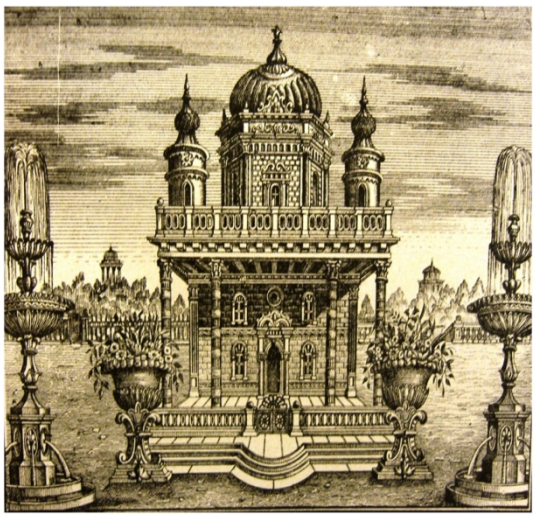
Resim 3: Cennet, *Ahval-i Kıyamet,* 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı,Berlin Staatsbibliothek, Ms. Or. Oct. 1596.

Resim 4: *Âlem-i Lâhût, Marifetnâme,* H. 1208 (M. 1793/1794), İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 02850.

Resim 5: *Cennet'ül-me'vâ, Muhammediye,* 1306 (1888/1889), İstanbul Matbaa-i Osmaniye,Bilkent Üniversitesi Halil İnalcık Koleksiyonu, B014890.

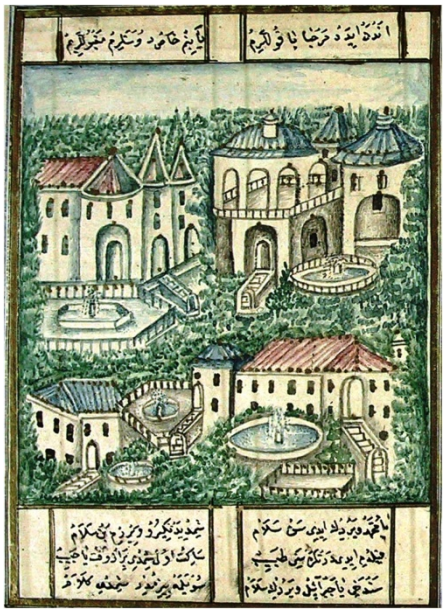
Resim 6: Cennet Köşkleri, *Muhammediye,* 1306 (1888/1889), İstanbul Matbaa-i Osmaniye, Bilkent Üniversitesi Halil İnalcık Koleksiyonu, B014890.

Resim 7: *Cennetü'l-huld, Muhammediye,* 1282 (1865/1866),İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi 00302.

Resim 8: *Cennetü'n-na'îm, Muhammediye,* 1298 (1880/1881), İstanbul İbrahim Efendi Matbaası, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Basma Bağışlar 03293.

Resim 9: Cennet,*Muhammediye,* 1260 (1844/1845), İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir 00601.

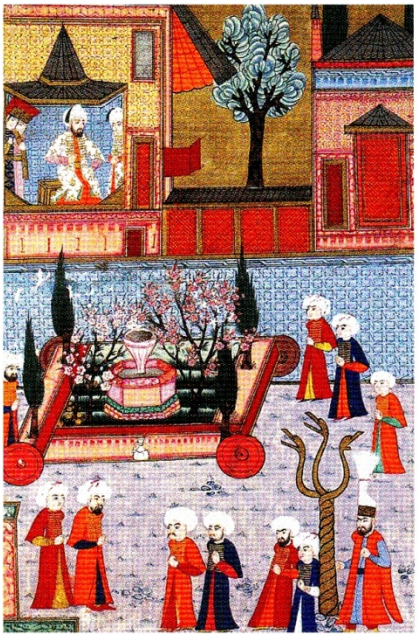
Resim 10: Cennet-Cehennem- Mîzan, *Fethiye Seki Yaylası Fethiye Cami harim duvarı*, 1846.

Resim 11: Eski Saray, *Hünername*, 1588, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H1524, 87b-88a.

Resim 12: Topkapı Sarayı Lala Bahçesi

Resim 13: Seyyar Bahçeler, *Surname*, 1582, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H1344, 349a.

Resim 14: Topkapı Sarayı İftariye Kameriyesi

Resim 15: Dolmabahçe Sarayı Saltanat Kapısı.

Resim 16: Dolmabahçe Sarayı Hasbahçesi

Resim 17: Yıldız Sarayı Kaskatlı Havuz

Resim 18: Yıldız Sarayı Rustik Kameriye

Resim 19: Dolmabahçe Sarayı Mabeyn Dairesi girişi

Resim 20: Topçu Kışlası giriş kapısı

BEZ BEBEKLERİN ÜRETİCİSİ KADINLARIN TOPLUMUN ESTETİK BİLİNCİNİN OLUŞMASINA KATKILARI

Yrd.Doç.Dr.Nalan OKAN AKIN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

nalanokan@ohu.edu.tr

Özet

Estetiğin ana konusu güzeldir. Güzel kavramı özellikle kadın kavramı ile anılmaktadır. Tarih boyunca da kadın güzelin imgesi olmuştur. Kadın sadece görüntüsü ile değil ürettikleri ile de güzel kavramını biçimlendirmektedir. Kadın estetiktir. Kadın estetiğin üretimine katkıda bulunur. Doğanın verdiği görev ile evi ve çocukları ile ilgilenen kadın, güzel olarak anılırken, dokunduğu şeyleri de güzel yapan varlık olmuştur. Estetik bilinç çoğu kadında vardır. Çünkü güzel imgesi kadına atfedilmiştir ve kadın da güzel olmak zorundadır. Kadın duyguları güçlü bir canlıdır. Kadın zariftir, kibardır, yücedir, muhteşemdir. Kadın estetik kavramlarla nitelenir. Kadın üretir. Kadın çocuk doğurur. Kadın bir çocuğun yetişmesinde mimardır, öğretmendir, sanatçıdır. Çocuk sanatsal bir üründür. Çocuk, anneden güzeli, güzelliği, güzel olmayı öğrenir. Kendini taklit eden çocuğa güzeli aktaran öğreten kadındır. Evin dekoru, giyim tarzı, davranış, konuşma güzelliğini çocuğa kadın aktarır. Çocuk, oyun olarak taklit ettiği bu güzellik kavramını bilinç dışı öğrenir. Bu oyunların en önemli unsurlarından bez bebekler estetik bilincin güzellik kavramının oluşmasına katkıda bulunurlar. Bunu üreten kadın yine estetik bilinç ile üretimini yapar. Kadın güzeli bu bez bebeklerde de oluşturur. Çocukta bu bebeklerle güzeli öğrenir. Estetik anlamda önemli görevi olan, kadınların ürettikleri bez bebekler araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bez bebeklerin turizme katkısı ya da kültürel etkileri ile ilgili çok yayın bulunmaktadır. Ancak bu araştırmada sanata katkısı açısından bez bebekler incelenmiştir. Araştırma durum (örnek olay) değerlendirmesidir. Veriler doküman analizi ile incelenmiştir. Araştırmacının oluşturduğu "sanat eseri ve estetik nitelikler değerlendirme formu" ile bez bebekler değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları ve sonuçlarına göre; bez bebekler, sanatsal düzenleme eleman ve ilkeleri açısından zengindir. Estetik duyarlılık ile yapılmışlardır. Güzel kavramının taşıyıcıdırlar. Estetik kuramlar açısından sırasıyla; işlevsel, biçimci, anlatımcı ve gerçekçi niteliklere sahiptirler. Bez bebeklerin oynayan çocukların da taklit yolu ile estetik bilinç kazanmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: estetik, estetik bilinç, bez bebek, kadın

RAG DOLL MANUFACTURER OF WOMEN TO CONTRİBUTE TO A COMMUNİTY'S SENSE OF AESTHETİC

Abstract

The main topic of aesthetics is beautiful. The concept of beautiful women in particular are associated with the concept. The image of the beautiful woman has been throughout history. Women are also not format a nice concept with just the image they produce. Women are aesthetically pleasing. Women contribute to the production's aesthetic. home and children dealing with women born with the given tasks, whereas for beautiful, something that has also been being engaged nice touch. There are many women in aesthetic consciousness. Because the image was nice to be attributed to men and women it is also nice. Women's emotions are a powerful live. Women are gracious, polite, exalted, it is spectacular. It is treated with women aesthetic concept. Women produce. Woman with child birth. Female architect in the growth of a child is a teacher, is an artist. Child is an artistic product. Children, from the mother beautiful, beauty, learn to be nice. Self imitating the child, transfer Configure beautiful woman.The house's decor, style of dress, behavior, speech transfer the child to the woman of beauty. The child learns unconsciously imitated this concept of beauty in the game. In this game the most important elements of cloth dolls contribute to the formation of the aesthetic concept of beauty consciousness. This makes the production by producing female aesthetic consciousness again. Women beautiful forms in these rag dolls. Learn nice with this baby boy.Aesthetic sense that important task, cloth dolls that are the subject of the research produced by women. There are many publications on the rag dolls of the contribution of tourism or cultural influences. However rag doll in terms of contribution

to art in this research were examined. Research is case evaluated. Data were analyzed by the document analysis. The researchers created a "work of art and aesthetic qualities evaluation form" with rag dolls were evaluated. According to the research findings and results; cloth dolls, rich in artistic regulatory elements and principles. They are made with aesthetic sensibilities. They are carriers of beautiful concept. respectively, in terms of aesthetics; functional, formatter have the expressive and more realistic. Children playing with the aesthetic consciousness of rag dolls are gaining in imitation.

Key words: aesthetics, aesthetic consciousness, rag doll, woman

1.Giriş

Estetiğin temel kavramı "güzel" dir. Bu kavram hayatın her parçasında rastlanabilir. İnsanın güzelliğinden eşyanın güzelliğine hatta fikrin güzelliği gibi. Güzel kavramı tarih boyunca özellikle kadın kavramı ile anılmaktadır. Kadın her zaman güzelin imgesi olmuştur. Kadın sadece görüntüsü ile değil ürettikleri ile de güzel kavramını biçimlendirmektedir. Çünkü güzel imgesi kadına atfedilmiştir ve kadın da güzel olmak zorundadır. Kadın duyguları güçlü bir canlıdır. Kadın zariftir, kibardır, yücedir, muhteşemdir. Kadın estetik kavramlarla nitelenir. Erinç de (1998:75) bu fikri desteklemekte ve şöyle ifade etmektedir; güzele ulaşmak, bir güdü gibi değerlendirildiğinden, sadece sanatçıların değil, herkesin sorunudur. Kadın ayrıca estetiğin üretimine katkıda bulunur. Doğanın verdiği görev ile evi ve çocukları ile ilgilenen kadın, güzel olarak anılırken, dokunduğu şeyleri de güzel yapan varlık olmuştur. Estetik bilinç çoğu kadında vardır. Kadın üretir. Kadın çocuk doğurur. Kadın bir çocuğun yetişmesinde mimardır, öğretmendir, sanatçıdır. Çocuk kadın için sanatsal bir üründür. Çocuk, anneden güzeli, güzelliği, güzel olmayı öğrenir. Kendini taklit eden çocuğa güzeli aktaran öğreten kadındır. Evin dekoru, giyim tarzı, davranış, konuşma güzelliğini çocuğa kadın aktarır. Çocuk, oyun olarak taklit ettiği bu güzellik kavramını bilinç dışı öğrenir. Erinç'e göre (1995:70) sanat, estetik kaygıyı duymakla, insanı duyarlı kılmakla hemen oluşuverir. Onun içindir ki çocuk, duyu organlarını bilinçsizce kullanmaya başladığı anda bile bu kaygının ortamı içine alınabilmelidir ki, sonradan doğal bir şekilde sanata yanaşabilsin. Sanat, yalnızca heykel, resim, senfoni demek değildir. Sanat hayatı anlayan zekanın, onu en ilgi çekici, en güzel biçimlere sokması demektir. Görmek basit bir olay değil, bir başarıdır. Çünkü kişiler bir görüşe sahip olarak doğmazlar, ancak, bunu sonradan edinirler. Görüş kazanmak bu nedenle bir ussal başarı olarak görülür (Kırışoğlu,2005:123). Görmek kavramıyla birlikte algıdan da söz etmek yerinde olacaktır. Algı alanı; içinde yaşanılan, iletişimde bulunulan doğal ve sosyo-kültürel çevreden oluşur. Algılama yetisi ise, genetik yanı bir tarafa bırakılırsa, tamamen, en geniş anlamı ile bir eğitim sürecinin ürünüymüş gibi görünmektedir (Erinç,1998:27).

Estetik eğitime bakılacak olursa; kendi başına bir alan değildir; çünkü kendine özgü, özel bir konusu yoktur (Kağan,1993:204). Bu bakımdan estetik her ne kadar kendi kavramları olsa da bir başka alanla ilişkilendirilmek durumundadır. Estetik temelde güzel kavramıyla ilişkili olduğu için sanat ile bağının olması son derece doğrudur. Timuçin'in ifadesiyle (2000:16) sanatçı güzeli yaratır, sanat izleyicileri ve estetikçiler de güzelin yaratılmasına katkıda bulunurlar. Her insan dolayısıyla bir şekilde ya sanatçı ya da izleyici olarak sanat ve estetikle ilgilenir. Yine Timuçin'nin söylediği gibi (2000:6) hepimiz bir sanat yapıtında estetik düzeyde haz alabiliriz. Hepimiz sanatla, güzelle, estetikle ilgili bir şeyler söyleyebiliriz. Güzel bizler için vardır, bizler için var edilir. Bizler güzeli tüketenleriz, güzelin tüketicileriyiz. Her insanda güzele eğilim vardır. Bir izbenin duvarlarını boyayan, bir çorbayı maydanozla süsleyen ya da saçlarını yana doğru tarayan kişi güzeli gerçekleştirmektedir (Timuçin,2000:15). Sanat alanında uğraşanların olduğu kadar, tüm halkın da estetik bilincinin oluşmasın da çok önemlidir. Aksi takdirde çevredeki bilinçsiz oluşumlarla gelecek kuşaklara estetik değerlerden yoksun bir dünya bırakılacaktır. Özsoy'un (1996:39) ifadesiyle, estetik çevre bireylerin kendi hayatlarını sürdürdükleri ev ve iş ortamını ve toplu olarak yaşanan çevreleri birlikte anlamak gerekir. Açık ve kapalı mekanların güzellik endişesi gözetilerek düzenlenmesi, kişinin hangi yaşta olursa olsun yaşadığı ortamı güzelleştirmesi, onun doğuştan getirdiği estetik duyarlılığının yanı sıra, ona okul çağında verilen eğitimle de doğrudan ilişkilidir. Sanat çevre ilişkisi, günümüz dünyasında ve toplumsal yaşam içinde vazgeçilmez bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Estetik çevre bilincinin gelişmesi ve sanat ve sanatçıya duyarlı bir toplumun oluşması ancak sanat eğitimi ile mümkündür. Estetik duyarlılığın gelişmesi için yaşanılan çevreyi güzelleştirmek gerekmektedir. Toplumun eğitimi de önemlidir (Etike,1996:24). Kişinin estetik eğitim alması onun doğadan, sanat eserinden haz duymasını, yaşadığı çevreyi güzelleştirmesini sağlayacaktır. Kırışoğlu, (2009: 44) çevrenin olabildiğince çeşitli,

karmaşık, görsel imgelerle dolu ve istesek de istemesekte bu imgeleri görüp etkisi altında kaldığımızı söylemektedir. Gerçekten de görme farkında olmadan yapılan bir eylemdir. Ve yine fark etmesek de etkisi altında kaldığımız bir durum yaşatmaktadır bize. Sanat alanında uğraşanların yanı sıra halkın da görsel algısının gelişmesi çok önemlidir. Bunu eğitim ortamlarında yapmak pek de mümkün değildir. Herkesin her gün karşı karşıya olduğu çevre içindeki her şey düşünülerek tasarlanması belki de bu durumu daha etkili kılacaktır. Yine Kırışoğlu'nun da belirttiği gibi (2009:44); seçkin sanatın yer aldığı müzeler ve galeriler ancak belirli fırsatlar içinde ziyaret edilirken, televizyon, bilgisayar oyunları, satış vitrinleri, tanıtım levhaları, resimli romanlar, çeşitli hazır yiyecek paketlemeleri, giysiler ve daha pek çok popüler nesne okul içinde ve dışında çocukların yaşamında etkin olmaktadır.

Öte yandan sanat eğitimi özel bazı insanlara mal edilmemelidir. Çevremizdeki her tür kötü davranış ya da mimari yapılaşma kısaca her anlamda kötü diye nitelendirilebilecek olgu her insanı rahatsız etmelidir. Her birey çevresini daha güzele ulaştırmak için çaba sarf etmelidir. Dolayısıyla her insan, sanat eserlerine olmasa da çevresindeki estetik sayılacak nesneleri nitelikleri açısından değerlendirip eleştirebilmelidir. Yani çevresindeki görsel imgeleri çözümlemelidir. Estetik bilincin oluşturulmasında çocuğun okul dönemine gelene kadar aile özellikle de anne çok önemlidir. Hem ona model olarak hem de yönlendirmeleriyle bu bilinci kazandırmaktadır. Çocuk doğası gereği taklit yolu ile öğrenir. Çevresinde en çok karşılaştığı kişi annesi olduğu için onu taklit ederek öğrenmeye başlar ve sürdürür. Çocuk takliti oyun bilinci ile gerçekleştirir. Çocuğun oyunlarında ona yardımcı olan oyuncak nesneleri vardır. Oyuncak; oyun aracı yani yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlencedir. (TDK). Çocukları eğlendirmek, oynatmak amacıyla ortaya çıkan oyuncak, yapıldığı döneme ilişkin önemli ipuçları veren bir nesnedir. İster halk sanatı ürünü olsun, ister endüstriyel olarak üretilmiş olsun yapıldığı dönemin toplumsal ve kültürel özelliklerini yansıtan oyuncaklar, oluşturuldukları dönemin yaşam biçimlerinin önemli birer kayıtlarıdır (Onur; 2002:). Çocuk oyun yoluyla içinde yaşadığı toplumun kültürel değerlerini.Çocuğun iç dünyasını açığa çıkarır.Oyun oynamak, sanıldığı gibi zaman geçirmeye yarayan, belli kurallaı olan, eğlence amaçlı bir aktivite olmanın ötesinde, çocuğa gelecek yaşantısında gerekli olacak her türlü bilgi ve beceriyi kazandırmada hazırlık niteliği taşır (MEGEP: 2).

Bu oyunların en önemli unsurlarından bez bebekler estetik bilincin güzellik kavramının oluşmasına katkıda bulunurlar. Bunu üreten kadın yine estetik bilinç ile üretimini yapar. Kadın güzeli bu bez bebeklerde de oluşturur. Çocukta bu bebeklerle güzeli öğrenir. Estetik anlamda önemli görevi olan, kadınların ürettikleri bez bebekler araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Oyuncağı tarih boyunca kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu çocuklarını hiçbir zaman oyuncaksız bırakmamıştır. Arkeoloji müzeleri bunun kanıtıdır.Anadolu halkı yüzyıllardır kendi oyuncaklarını yaratmıştır.Özellikle Anadolu'ya bakılacak olursa Onur (2002:34)un araştırmasına göre; geleneksel oyuncakların nitelikleri: 1.bebek2.beşik3.ev eşyası4.ulaşım ve iş araçları5.ses çıkaranlar6.hayvanlar7.silahlar8.Oyun araçları (topaç, top, yoyo, bilya v.s. dir. Araştırmanın konusu açısından bebeklerin alt başlıklarına baktığımızda; BezbebeÇaput bebekÇöp bebekDeğnek bebekÇatal bebekOt bebek/ip bebek/örgü bebek/mısır bebek/kabak bebek/yumurta bebek/para bebek/taş bebek/top bebek/kukla bebek/gelin bebek tir. Anadolu halkı en fazla çeşitliliği bebekte yaratmıştır. Bebek beşik ve minyatür ev eşyasının bolluğuna bakarak kız çocukların oyuncaklarına daha fazla önem verilmiş denebilir. Bu kız çocuklarına verilen önem ya da onların gelecekteki rollerini belirleme kaygısı olabilir. Kız çocuk oyuncakları çoğunlukla evde erkek çocuk oyuncakları da dışarda oynamaya olanak tanımaktadır. Onur (2002:35-40).

Günümüzde ise hala bezbebekler geleneksel olarak üretilmektedirler. Bunlardan en bilinenleri Nevşehir Soğanlı ve Muğla Çomakdağ bezbebekleridir. Bu iki bezbebek türünde de bebeğin kensi oluşturulmaktadır. Yanı sıra hazır bebeklerin de kullanıldığı ve yöresel giysilerin üzerine giydirildiği Damal bebek gibi oyuncak bebek türleri de bulunmaktadır. Araştımada özellikle Çomakdağ bebeklerinin kullanılması bebeğin kendisinin de bezbebek yapımına uygun tarzda yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Nevşehir soğanlı bebeği de hazır bebek olmayıp kadınların kendileri yapmaktadırlar. Ancak bebek iskeleti sopa ya da metalden oluşan kurgusal bir düzenektir. Ayrıca Çomakdağ çok bu bezbebeklerde de yansıtıldığı gibi çok renkli bir kültürel zenginliğe sahiptir. Çomakdağ köyünün özelliği, dünle bugünü ustaca kaynaştıran bir mimari üslup taşıyan evleridir. Bu evlerin her biri bir sanat eseridir. Taştan yapılmış evlerde bacalar estetik görünüşleriyle ilgi çekmektedir. Yöreye özgü kayrak taşından yapılan baca tepelerinde yarım ay ya da kartal başı şeklinde figürler

görülebilmektedir. Evlerin dış görünüşleri kadar içleri de oldukça renkli ve etkileyicidir. Tavan süslemeleri ve kapılar ahşap oyma sanatının örnekleriyle doludur. Köy, tarihi evleri ve başta ipek böceği dokumacılığı olmak üzere geleneksel sanatları ile tanınmaktadır (Özdemir:346). Köyde yakın zamanda başlayan kırsal turizm faaliyetlerinden en önemlisi geleneksel olarak 4 gün süren düğün törenlerinin seyahat acentelerince turlarla köye getirilen turist gruplarına 2 saatlik kısa bir gösteri halinde sunulmasıdır. Bununla birlikte yöresel yemeklerin ikramı ve köye ait bazı etnografik ürünlerin sergilenmesi amacıyla düzenlenen bir mekânın gezdirilmesi de diğer etkinliklerdir (Etikan ve Çukur 2011a:2). Fakat Çomakdağ kadınları, hala günlük yaşamda ve törenlerde kullanılan, çok eskiye dayanan orijinal otantik giysileri ile dikkat çekmektedirler. Bunlar temelde üçetek, göynek, uzun çatal don, öncek ve süslü başlardan oluşmaktadır. Yöredeki otantik giysilerin kumaşlarının dokunması ve dikimi çoğunlukla yöre kadınları ve genç kızları tarafından yapılmaktadır. Geleneksel giysiler, çeşitli imgeler taşıyan motif ve işlemelerle süslüdür. Kadınların başlarına doğal çiçekler takarak süslenmeleri ise çok yaygın bir gelenektir. Yeni gelinlerin evlenme törenlerinde takılan altınları bir sene kadar devamlı olarak üzerlerinde taşıdıkları ve bunun bir zorunluluk olduğu bildirilmektedir. Bu uygulama yörede kadına verilen saygınlığın bir sembolü olarak değerlendirilmektedir (Özdemir).

Bezbebeklerle ilgili literatürde pek çok araştırma da yapılmıştır. Turizme katkısı ile ilgili; Etikan ve Çukur (2011)'un "Kırsal Turizm Faaliyetlerinin Çomakdağ-Kızılağaç Köyü El Sanatları Üzerine Etkisi", Yolcu (2014)'nun "Nevşehir'de Yaşayan Geleneksel Mesleklerin Değişim Ve Dönüşümü" isimli araştırmaları örnek verilebilir. Kültür aktarımı ile ilgli araştırmalarda ise;Sakin (2016)'in "Türkiye'de Geleneksel Kıyafetlerin Yaşatılmasında Folklorik Yapma Bebekler", Durdu (2015)'nun Muğla'da Geleneksel Çocuk Oyuncakları, Begiç (2016)'in "Türk Kültüründe Geleneksel Bez Bebekler", Sakin (2010)'in "Yerel Bir Kültür Ürünü Örneği: Soğanlı Bebekleri", Birnaz ve Hünerel'in "Turistik Bir Bölge Olan Nevşehir İlinin Yöredeki El Sanatlarına Katkısı",Sakin (2016)'in Türkiye'de Geleneksel Kıyafetlerin Yaşatılmasında "Folklorik Yapma Bebekler" araştırmaları verilebilir. Ancak bu araştırma diğer yapılanlardan farklı olarak bu bez bebeklerin sanatsal bakış açısıyla estetik değerler aktarımına katkısını ortaya koyması açısından farklılık göstermektedir.

2.Yöntem

2.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmada Geleneksel Bez Bebeklerini Üreten Kadınlar sonraki nesillere estetik değerlerinin aktarılmasını nasıl gerçekleştirdiğini Çomakdağ Kızılağaç Köyü Geleneksel Bez Bebekleri ve Çomakdağın renkli kültürel unsurları örnek alınarak ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu aktarımı nasıl yaptıkları ve bu aktarımdaki bez bebeklerin etkisini ortaya çıkararak kadınların estetik bilinç oluşturmadaki rolünü ortaya çıkaracağı için önemli görülmektedir.

2.2.Araştırmanın Problemi ve Alt Problemler

Araştırmanın problemi; Çomakdağ Kızılağaç Köyü Geleneksel Bez Bebeklerini Üreten Kadınlar;

a. Sonraki nesillere estetik değerlerinin aktarımını nasıl yapılmaktadır?

b. Bu aktarımda bez bebeklerin etkisi nasıldır?

2.3.Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden örnek durum değerlendirmesi modeli kullanılmıştır. Durum Çalışması, güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan, görgül bir araştırma yöntemidir. Diğer araştırma türlerinden ayrılan yönü, "nasıl" ve "niçin" sorularını temel alan, araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da olayı derinliğine incelemesine olanak veren bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 190-191). Christensen, (2015:416)in ifadesiyle durum/vaka çalışması bir veya daha fazla vakanın yoğun ve detaylı bir tanımı ve analizi olarak tanımlanır. Vaka kişi, grup, organizasyon, aktivite, süreç veya bir olaydan oluşan sınırları tanımlanabilen sistemdir.

2.4.Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır. Nitel araştırmada doğrudan gözlem ve görüşmenin olanaklı olmadığı durumlarda veya araştırmanın geçerliğini arttırmak amacıyla, görüşme ve gözlem yöntemlerinin yanı sıra, çalışılan araştırma problemiyle ilişkili yazılı ve görsel materyal ve malzemeler de araştırmaya dahil edilebilir. Bu demektir ki, doküman incelemesi veya analizi tek başına bir araştırma yöntemi olabildiği gibi, diğer nitel yöntemlerin kullanıldığı durumlarda ek bilgi kaynağı olarak da işe yarabilir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Geleneksel olarak doküman incelemesi, tarihçilerin, antropologların ve dil bilimcilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinir(Yıldırım ve Şimşek,2000: 144). Araştırmada Çomakdağ bebeği ve yörede yaşayan kadın ve çocukların konuyla ilişkili fotoğrafları doküman olarak kullanılmıştır.

Araştırmanın birinci alt problemi "Sonraki nesillere estetik değerlerinin aktarımı nasıl yapılmaktadır?" için Tablo 1 hazırlanarak görsel dökümanlardan örnekler de tabloya yerleştirilerek değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Estetik Değer Aktarımı Yapılan Görsel Kültür Öğeleri Örnek Tablo

görsel kültür öğesi	**türü**	**adı**	**fotoğrafı**	**estetik niteliği**

Araştırmanın ikinci alt problemi "bu aktarımda bez bebeklerin etkisi nasıldır?" ile ilgili olarak Mittler (1994), Boydaş (2005:53) tabloları (tablo 2) bezbebeklerin estetik değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Bu tabloda sanat eleştirisi yönteminin aşamaları ve estetik niteliklerde nelere bakılacağı karşılaştırmalı olarak verilmektedir. Ayrıca her bir sanat eleştirisi basamağına göre hangi kurama dahil edileceği bilgisi de verilmektedir.

Tablo 2: Eleştiri Yöntemiyle Bir Sanat Eserinde Bulunan Farklı Estetik Niteliklerin Ortaya Çıkarılması

	SANAT ELEŞTİRİSİ	**ESTETİK NİTELİKLER**	**SANAT KURAMLARI**
Eleştiri yöntemiyle bir sanat eserinde bulunan farklı estetik niteliklerin ortaya çıkarılması.	**Nasıl bakmalı**	**Ne aranacak**	
	I.Betimleme	Reel Nitelikler ve/ veya Görsel Nitelikler (Sanatın Elemanları)	Yansıtmacılık
	II.Çözümleme	Görsel Nitelikler (Sanatın İlkeleri)	Biçimcilik
	III.Yorumlama	Dışavurumcu Nitelikler	Anlatımcılık
	IV.Yargı	Bir sanat eserinde bulunan tüm estetik	

		niteliklere dayanılarak kişisel bir karar verilir.	

2.5.Verilerin Analizi

Araştırmanın verilerinin analizinde içerik analizi kullanılmış, kod ve temalar oluşturularak yorumlanmıştır. İçerik analizinde amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen veriler içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir. Bu amaçla toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde organize edilmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekir. Nitel araştırma verileri dört aşamada analiz edilir: verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların organize edilmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması(Yıldırım ve Şimşek, 2000: 162-163).

3.Bulgular Ve Yorum

Araştırmanın problemi; Çomakdağ Kızılağaç Köyü Geleneksel Bez Bebeklerini Üreten Kadınlar;

a. Sonraki nesillere estetik değerlerinin aktarımı nasıl yapılmaktadır?

b. Bu aktarımda bez bebeklerin etkisi nasıldır?

a."Estetik değerlerin aktarımı nasıl yapılmaktadır?" a ait olarak tablo 3,4,5 te giyim tarzları, mimari süslemeler, bezbebekler şeklinde 3 ayrı grup oluşturularak sunulmuştur.

Tablo 3: Giyim Tarzları

Görsel kültür öğesi	**türü**	**adı**	**fotoğrafı**	**estetik niteliği**
Giyim tarzları	Bedene giyilenler	Bürümcük-Yüzünakma Gömlek		renk çizgi doku biçim/form boşluk/mekan denge vurgu ahenk değişiklik hareket-ritm
		İç Göynek		
		Şalvar Ayakkabı (Don)		
		Üç-Beş Entari		
		Bel kuşağı		
		Göğüslük		
		Önlük		
		Nazarlık		

	Başa Giyilenler:	Takke: (Takka)		derecelenme oran-**orantı**
		Kollu		
		çemberi		
		Mevsim Çiçekleri		
	Ayağa giyilenler	Çorap		
		Ayakkabı		
	Boyuna takılanlar	boncukların ince kurdele kordon ip altın kolye		

Giyim tarzları yukarıda görüldüğü gibi 4 tür kıyafetten oluşmaktadır. Estetik nitelikler açısından sanatsal düzenleme eleman ve ilkelerini içermektedir.

Tablo 4 te ise mimari süslemeler tablo şeklinde sunulmuştur.

Tablo 4: Mimari süslemeler

Görsel kültür öğesi	**türü**	**adı**	**fotoğrafı**	**estetik niteliği**
Mimari süslemeler	evler	Taş Kayrak taşı baca Dışı renkli İçi renkli tavan Ahşap oyma kapı Pencere süslemeleri Kapı süslemeleri	 	renk çizgi doku biçim/form boşluk/mekan denge vurgu ahenk değişiklik hareket-ritm derecelenme oran-orantı

Mimari süslemelerde de evler ön plana çıkmaktadır. Onlar da sanatsal düzenleme leleman ve ilkeleri kullanılarak düzenlenmiş ya da süslenmişlerdir. Evlerin özellikle kapıları, pencerelerin dekoratif süslemeler bulunmaktadır. Ayrıca tavan süslemeleri de belirgin ev süslemeleri içinde yer almaktadır.

Tablo 5 te ise oyuncak yani bezbebekler ele alınarak özellikleri örnek fotoğraflar ile sunulmuştur.

Tablo 5: Oyuncak (Bezbebekler)

görsel kültür	türü	adı	fotoğrafı	estetik niteliği
OYUN-CAK	bez bebekler	Bürümcük-Yüzünakma Gömlek İç Göynek Şalvar Ayakkabı (Don) Üç-Beş Entari Bel kuşağı Göğüslük Önlük Nazarlık Takke: (Takka) Kollu çemberi Mevsim Çiçekleri Çorap Ayakkabı boncukların ince kurdele kordonip altın kolye	 	renk çizgi doku biçim/form boşluk/mekan denge vurgu ahenk değişiklik hareket-ritm derecelenme oran-orantı

Tablo 5 te yer alan ve örnek fotoğraflara göre; kendi kıyafetleri gibi hazırlanan bebekler ortaya çıkmaktadır. Kıyafetlerindeki aynı özellikler burada da görülmektedir. Özellikle estetik nitelikler açısından zengin eleman ve ilkelerin küçük örnekleri bu bezbebeklerde görülmektedir.

b."Estetik değerlerin aktarılmasında bez bebeklerin etkisi nasıldır?" e ait tablo 6 da sunulmuştur.

Tablo 6: Çomakdağ Bezbebeğine ait Sanat Eseri Estetik Nitelikler Değerlendirme Formu

SANAT ELESTİRİSİ	ÖRNEK BEZBEBEK FOTOĞRAFI	ESTETİK NİTELİKLER	SANAT KURAMLARI

I.Betimleme		**renk**(kırmızı, beyaz,lacivert, yeşil,sarı,bordo, turuncu,mavi) **çizgi** (düz, yatay, dikey) **doku** (kumaş, metal, plastik) **biçim/form**(daire, dikdörtgen,geometrik) **boşluk/mekan**(yok)	gerçek boyut insan yaşamın parçası orantı gerçeğe yakın gerçekçi özellik var
II.Çözümleme		**denge** (simetrik) **vurgu**(renk,çizgi,biçim) **ahenk** (çizgi,biçim) **değişiklik** (renk) **hareket-ritm** (renk,çizgi,biçim) **derecelenme**(yok **oran-orantı**(var)	modern etkiler renk stilize geometrik renk türleri biçimci özellik var
III.Yorumlama		hikaye gerçek hayatta başlık çiçekler çok renk	
IV.Yargı			

Bu bezbebekeler; gerçek boyut insan, yaşamın parçası, orantı gerçeğe yakın, gerçekçi özellikleri vardır.Modern etkileri, renk stilize, geometrik, renk türleri açısından biçimci özellik de taşımaktadırlar. Kullanılan çiçekler, nazarlık ele alındığında da anlatımcı özelliklerinin olduğu görülmektedir. Oyun ve satış amaçlı yapılmaları da işlevsel özelliklerini göstermektedir.

4.Sonuç, Tartışma Ve Öneriler

Çomakdağlı kadınların kendi kıyafetleri, yaşadıkları ev süslemeleri ve yaptıkları bez bebekler, sanatsal düzenleme eleman ve ilkeleri açısından zengindir. Estetik duyarlılık ile yapılmışlardır. Üzerlerinden tarihin ve kültürün izlerini taşımaktadırlar. Sanat kuramları açısından ilk üretilenler biçimci, anlatımcı kuramlara dahil edilseler de günümüzde üretilenler bu kuramların yanı sıra işlevsel amaçlıdırlar. Ayrıca aynı tür ve çok sayıda üretilseler de ilk çıkış örneği tasarım örneği göstermektedir. Direk bir sanat eseri olamazlar, ancak el sanatları (zanaat) bazında değerlendirilebilir. Sonuç olarak bu her iki bebek türü de sanatsal bir estetik bilinç ile yapılmışlardır. Kültürün aktarıma yardımcı olmalarının yanı sıra estetik bilincin aktarılmasına da faydalı olmaktadırlar. Bu tür bez bebekler onunla oynayan

çocuklara da estetik bilinç kazandırabilecektir. Bu estetik değer bilincine sahip kadınlar farkında olarak ya da olmayarak önemli bir aktarım işini de yapmaktadırlar. Sanat ile ilgili değerlerin ve estetik algının gelişimine katkıda bulunmaktadırlar. Hem kendi yaşamlarındaki bireylere hem de yaşadıkları yere yolu düşen kişilere estetik algı anlamında katkı yaptıkları görülmektedir.

Kaynakça

Balcı, Y. B. (2010). *Estetik*. Gündüz Eğitim Ve Yayıncılık.

Begiç, H. N. (2016). Türk Kültüründe Geleneksel Bez Bebekler.

Boydaş, N. (2004). Sanat Eleştirisine Giriş. *Ankara: Gündüz Yayıncılık*, 9-14.

Christensen, L. B., Johnson, B., & Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri: Desen ve analiz*. Anı.

Durdu, B. K. (2015). Muğla'da Geleneksel Çocuk Oyuncakları.

Erinç, Sıtkı M.(1998). Sanatın Boyutları. İstanbul: Çınar Yayınları.

Etikan, S., & Çukur, T. (2011). Kırsal Turizm Faaliyetlerinin Çomakdağ-Kızılağaç Köyü El Sanatları Üzerine Etkisi. *Art-E Sanat Dergisi*, *4*(8).

ETİKE, Serap. (1996). *Sanat Eğitiminde Çocuğa ve Gence Sanattan Anlayan Bir Kişilik Kazandırmak Hedeflenir*. **Milli Eğitim**. 131, (23-24).

Kagan, M. S., & Çalışlar, A. (1993). *Estetik Ve Sanat Dersleri*. İmge Kitabevi.

Kırışoğlu, Olcay Tekin. (2005). Sanatta Eğitim. Ankara: Pegem Yayınları.

Akademi Yayınları.

Kırışoğlu, O.T.(2009). Sanat Kültür Yaratıcılık. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Mittler, Gene A. *Art İn Focus*. Glencoe, 1994.

Onur, B. (2002). Oyuncaklı Dünya, Dost Kitapevi Yayınları.

Özdemir, Melda *MUĞLA İLİ MİLAS İLÇESİ ÇOMAKDAĞ KÖYÜ GELENEKSEL KADIN KIYAFETİ Traditional Women Costume İn Çomakdağ Village Of Milas District Of Muğla Province .

ÖZSOY, Vedat. (1996). *Resim-İş Eğitimi (Sanat Eğitimi): Amacı ve Yapılanması*. **Milli Eğitim**. 131, (37-40).

Sakin, N. (2010). Yerel Bir Kültür Ürünü Örneği: Soğanlı Bebekleri. *Folklor/Edebiyat*, 179.

Sakin, N. (2016). Türkiye'de Geleneksel Kıyafetlerin Yaşatılmasında "Folklorik Yapma Bebekler". *Electronic Turkish Studies*, *11*(18).

Timuçin, Afşar. (2000). Estetik. İstanbul: Bulut Yayınları.

Yıldırım, A.ve Şimşek,H. (2000). Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayınları: Ankara.

Yolcu, M. A. (2014). Nevşehir'de Yaşayan Geleneksel Mesleklerin Değişim Ve Dönüşümü. *Electronic Turkish Studies*, *9*(2).

Http://www.Tdk.Gov.Tr/Bsts / İktisat Terimleri Sözlüğü 2004. 05.09.2017

Http://www.Tdk.Gov.Tr/Güncel Türkçe Sözlük. 05.09.2017

www.soğanlı.com (Soğanlı bez bebek fotoğrafı) 05.09.2017 tarihinde alınmıştır.

https://www.haberler.com/ev-ekonomisine-bez-bebekli-destek-5281054-haberi/(Çomakdağ Bez Bebek Fotoğrafı) 05.09.2017 tarihinde alınmıştır.

Giyim 1 Http://Toplumvetarih.Blogcu.Com/Mugla-Comakdag-İn-Stil-İkonlari/10224726

Mimari Üslup 1 2 3: Http://Www.Yazkismugla.Com/10-Fotografta-Muglanin-En-İlginc-Koyu-Comakdag/

Mimari Üslup 4 Http://Toplumvetarih.Blogcu.Com/Mugla-Comakdag-İn-Stil-İkonlari/10224726

Bezbebek 1 Http://Www.Yazkismugla.Com/10-Fotografta-Muglanin-En-İlginc-Koyu-Comakdag/

Bezbebek 2 Https://Www.Trtavaz.Com.Tr/Fotogaleri/Rengarenk-Giysilerle-Yasatilan-500-Yillik-Gelenek/5908528901a30a19f82e243e

Bezbebek 3 Https://Www.Haberler.Com/Ev-Ekonomisine-Bez-Bebekli-Destek-5281054-Haberi/

Bezbebek 4 Http://Www.Turkuazhaberajansi.Com/2016/08/20/Milasin-Comakdaginda-Yoruk-Gelenegi-Yasatiliyor.Html

KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMİN GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNDE KULLANIMI

Yrd.Doç.Dr.Nalan OKAN AKIN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

nalanokan@ohu.edu.tr

Özet

Kültürlerarası iletişim, kültürel kimliğin gelişimi ve evrensel kültürü yakalamak için gereklidir. Farklı ülkeleri tanımak, onların kültürel unsurlarından yararlanarak kültürel bilincin zenginleşmesine yardımcı olmaktadır. Kültürel iletişimin gerçekleşmesinin yollarından biri de sanat eğitimidir. Bu etkileşimi gerçekleştirmek için görsel sanatlar öğretmen adaylarına yönelik bir araştırma yapma gereği duyulmuştur. Araştırmada; Görsel Sanatlar öğretmen adaylarının, evrensel kültür bilincini oluşturmaya yönelik bir program geliştirilip uygulanmıştır. Bu programdan yola çıkarak, öğretmen olunca kullanabilecekleri bir yöntem geliştirmeleri amaçlanmıştır. Bunun için farklı kültürlerin görsel kültürleri proje konusu olmuş ve bunlara yönelik deneyim kazandırılması sağlanmıştır. Araştırma, Niğde Üniversitesi Resim-İş Eğitimi Anabilim dalında okuyan 20 3.sınıf öğrencisinden oluşan çalışma grubu ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, kasıtlı örneklem ile çalışılan program geliştirmeye yönelik, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan eylem araştırmasıdır. Araştırmada 8 haftalık süreci kapsayan ve 8 aşamadan oluşan "Kültürlerarası Etkileşim" programı uygulanmıştır. Programın uygulamasının sonunda öğrenci görüşleri alınarak programın öğrenciler üzerinde ki etkileri belirlenmiştir. Veriler öğrenci çalışmaları ve öğrencilerin görüşme sorularına verdikleri cevaplarından oluşmaktadır. Veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Kod ve temalarına göre gruplandırılarak tablolar halinde düzenlenip yorumlanmıştır. Araştırmada; öğrencilerin hem kendi araştırdığı ülke hem de arkadaşlarının sundukları ülkeler ile farklı kültürel değerleri öğrendiği, araştırdıkları kültürel değerlerden yola çıkarak estetik formlar oluşturabildikleri ve bu deneyimlerini ilköğretim görsel sanatlar derslerine yönelik olarak ders planına dönüştürülmesi bilincinin kazandıkları bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: kültür, sanat, görsel sanatlar, eğitim

USE OF CULTURAL INTERACTION OF VISUAL ARTS EDUCATION

Abstract

Intercultural communication, the development of cultural identity and is required to capture the universal culture. Understand different countries, taking advantage of the cultural elements of their help to the enrichment of cultural awareness. One of the ways of realization of cultural communication is the art education. visual arts should do some research for teachers to perform this interaction was required. In the study; Visual Arts teacher candidates, has developed and implemented a program to create awareness of the universal culture. Based on this program, teachers can use when it is intended to develop a method. visual culture of different cultures and is provided for this project has been subject to gain experience for them. Research, Nigde University while studying at the Art Education Department was carried out by a working group consisting of 30 3rd year students. This study sought to program development with intentional sample, which is one of the qualitative research methods action research. Including 8-week period in Research and consisting of 8 stages "Cultural Interaction" program was implemented. The students' opinions on the program at the end of the program's application and determined the effects on students. The data consists of student work and students' answers to the interview questions. Data were analyzed with the content analysis method. Code was reviewed and edited by grouping it into tables according to the theme. In the study; students learn about different cultural values with countries that offered by both countries where both their search for friends that, they can create aesthetic form Based on the cultural values they search for and elementary these experiences visual arts has been reached on the findings gained consciousness be transformed into lesson plans for their classes.

Key words: culture, art,visual arts, educatıon

Giriş

Her topluma ya da her döneme göre değişen bazı kavramlar vardır. Bunların başında değerler gelir. Timuçin'in de ifadesiyle (2000:28) her çağ kendi yaşam biçimlerine göre gelişen çeşitli değerleri bağrında taşır. Birçok kavram gibi kültürel değerler de göreceli olduğu gibi dönemsel farklılıklar da gösterir. Kültürel değerlerin oluşumu da toplumun yapısına göre şekillenir. Kültürel değerler gibi sanatın temelini oluşturan estetik de kişilere göre değişim gösterir. Bir başka değişle; estetik değer her insana ya da her insan topluluğuna göre değişik anlamlar alır. Bir toplum için değer olan bir başka toplum için değer olmayabilir ya da o ölçüde değerli olmayabilir (Timuçin,2000:56-57). Kültürel değerler de kendini sanatta bulur.

Her sanat yapıtı bir kültür ürünüdür, kültür düzeyinde insanların buluşma yeridir. Sanat yapıtıyla yüzyüze geldiğimizde birçok sorunla yüz yüze geliriz (Timuçin,2000:25). Kültür kavramı Erinç'e göre (1995:11) bireysel kültür, yöresel (bölgesel) kültür, ulusal kültür ve evrensel kültür olarak tanımlanır. Barnard (2010:34) görsel ve kültürel olan kavramlarını tanımlar. En kapsamlı görsel olanın tanımını "insanlar tarafından üretilmiş, yorumlanmış, ya da meydana getirilmiş, işlevsel, iletişimsel ve/veya estetik amacı olan her şey şeklinde tanımlar. Geçmişten günümüze kadar gelen her insan ürünü ve bugün içinde yaşadığımız çevrede oluşan her şey görsel kültürün parçasıdır. Aslında bu görsel sanatla ilişkisinden dolayı görsel kültür ifadesini kullanabiliriz. Araştırmaya konu olan "görsel kültür" kavramında, tüm bu kültür kavramları içinde görme organı ile ifade edilenler kastedilmektedir. Görmek basit bir olay değil, bir başarıdır. Çünkü kişiler bir görüşe sahip olarak doğmazlar, ancak, bunu sonradan edinirler. Görüş kazanmak bu nedenle bir ussal başarı olarak görülür (Kırışoğlu,2005:123). Görmek kavramıyla birlikte algıdan da söz etmek yerinde olacaktır. Algı alanı; içinde yaşanılan, iletişimde bulunulan doğal ve sosyo-kültürel çevreden oluşur. Algılama yetisi ise, genetik yanı bir tarafa bırakılırsa, tamamen, en geniş anlamı ile bir eğitim sürecinin ürünüymüş gibi görünmektedir (Erinç,1998:27). Gerek estetik çevre bilincinin geliştirilmesi, gerekse sanat ve sanatçıya duyarlı bir toplum oluşmasının tartışmasız tek yolu sanat eğitiminden geçmektedir (Etike,1996:24). Sanat alanında uğraşanların olduğu kadar, tüm halkın da estetik bilincinin oluşmasın da çok önemlidir. Aksi takdirde çevredeki bilinçsiz oluşumlarla gelecek kuşaklara estetik değerlerden yoksun bir dünya bırakılacaktır.

Kırışoğlu, (2009: 44) çevrenin olabildiğince çeşitli, karmaşık, görsel imgelerle dolu ve istesek de istemesekte bu imgeleri görüp etkisi altında kaldığımızı söylemektedir. Gerçekten de görme farkında olmadan yapılan bir eylemdir. Ve yine fark etmesek de etkisi altında kaldığımız bir durum yaşatmaktadır bize. Sanat alanında uğraşanların yanı sıra halkın da görsel algısının gelişmesi çok önemlidir. Bunu eğitim ortamlarında yapmak pek de mümkün değildir. Herkesin her gün karşı karşıya olduğu çevre içindeki her şey düşünülerek tasarlanması belki de bu durumu daha etkili kılacaktır. Yine Kırışoğlu'nun da belirttiği gibi (2009:44); seçkin sanatın yer aldığı müzeler ve galeriler ancak belirli fırsatlar içinde ziyaret edilirken, televizyon, bilgisayar oyunları, satış vitrinleri, tanıtım levhaları, resimli romanlar, çeşitli hazır yiyecek paketlemeleri, giysiler ve daha pek çok popüler nesne okul içinde ve dışında çocukların yaşamında etkin olmaktadır.

Eleştiri açısından sanat eseri ve görsel kültüre bakacak olursak; Balcı'nın da vurguladığı gibi (1996:19) görsel okuryazarlığın geliştirilmesi için eleştiri, son derece gerekli bir alandır. Bu disiplin olmadan eseri anlamak, keşfetmek, eser hakkında yargıya varmak, kültürü ve kültürleri anlamak mümkün değildir. Görsel sanatların eğitimi anlamında bakılacak olursa; görsel kültür eğitimi, sanat yolu ile eleştirel çözümleme ve görsel farkındalık kazandırmayı amaçlar (Kırışoğlu, 2009: 48). Balcı ve Kırışoğlu'nun da belirttikleri gibi eleştirel bilincin kazandırılması tüm halk için oluşturulması gereklidir. Görsel kültür bilincine sahip bireyler yetiştirmek önemli olduğu gibi, bilinçsiz bu bilince sahip olmayan bireyler için de bunu çevredeki her görsel unusun yapımında görsel sanatlar uzmanlarının değerlendirmeleri doğrultusunda yapılırsa daha etkili olabilecektir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Görsel sanatlar eğitimi alan 3.sınıf öğrencilerinin (resim-iş eğitimi anabilim dalı) "Kültürlerarası Etkileşim Programı" ile ilgili örnek bir program hazırlanarak uygulanması hedeflenmiştir. Hazırlanan bu program öğrenci açısından değerlendirilerek edindikleri deneyimlerin ortaya koyulmak amaçlanmıştır. Bu çalışma, görsel sanatlar eğitimi alan öğretmen adaylarının,

kültürlerarası etkileşimle ilgili uygulamaların, onlara hangi açılardan deneyim sağlayacağını ortaya koymak açısından önemli görülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması kullanılmıştır. Büyüköztürk ve diğerlerine göre (2008:18-19) belirli bir durumun koşullarını değiştirmeyi sağlayacak bilgiye yoğunlaşan yöntemdir. Eylem araştırması kavramı Avrupa ve ABD de özellikle okullarda tanınan bir kavramdır ve bu yöntemle araştırma yapan öğretmenlerin sayısında önemli bir artış vardır (Yıldırım ve Şimşek, 2000:213). Karasar (2004:27)'a göre uygulamalı araştırmanın iki türünden biri olan aksiyon (eylem) araştırması uzman araştırmacıların yürütücülüğünde, uygulayıcıların ve probleme taraf olanların da katılmasıyla, var olan uygulamanın eleştirel bir değerlendirmesini yaparak, durumu iyileştirmek için alınması gereken önlemleri belirlemeyi amaçlayan araştırmadır. Genel planda taslağı belirlenen eylem uygulamaya aktarılır ve uygulamanın etkileri gözlenir ve değerlendirilir (Elliot;2009, akt. Aksoy: 2003:484).

Çalışma Grubu

Araştırma, 2016-2017 bahar döneminde, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı'nda Sanat Felsefesi dersinde 20 öğrenci ile yürütülmüştür.

Tablo 1: Çalışma Grubu

Çalışma Grubu	sayı
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi 3.sınıf öğrencileri	20
toplam	20

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri, araştırmacının yürüttüğü 2016-2017 eğitim öğretim bahar dönemine ait "kültürlerarası etkileşim programı" a ait etkinlikler sonucunda alınan öğrenci görüşlerinden oluşmaktadır. Araştırmada uygulanan etkinlikler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2 : Haftalara Göre Etkinlikler

ETKİNLİKLER		**HAFTALAR**							
	KONULAR	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**
1	Görsel Kültür Örnekleri	X							
2	Simge Belirleme		X						
3	Teknik Belirleme		X						
4	Malzeme Belirleme			X					
5	Kültür Ürünü Belirleme								
6	Uygulama Çalışması				X				
7	Ders Planı					X	X		
8	Sunu							X	X

8 haftadan oluşan etkinlikler tablo 2 deki gibi 8 haftada gerçekleştirilmiştir. Her öğrenci için ayrı bir ülke seçilmiştir. Ancak teknik, simge ve malzeme aynı olacak şekilde belirlenmiştir. 8 haftalık bu uygulama sürecine yönelik her öğrenci ile görüşme yapılmıştır. Bu görüşme sonucunda edindikleri deneyimler kod ve temalarına göre sınıflandırılmıştır. Tablolar ile veriler elde edilerek bulgular oluşturulmuştur. "Görsel Kültür uygulamalarına ilişkin öğrenci görüşleri nelerdir?" sorusuna cevap olarak öğrencilerle yapılan görüşmelerde, öğrencilerin ifadeleri kod ve temalara dönüştürülmüştür.

Bulgular Ve Yorum

Tablo 3,4,5 ve 6 da Öğretmen Adayına Kazandırdıkları, Öğretmen Adayının Kendi Araştırdığı Ülke İle İlgili Kazandıkları, Öğretmen Adayının Arkadaşının Araştırdığı Ülke İle İlgili Kazandıkları, İlköğretim Öğrencilerinin Kazanacakları ve Kültürlerarası Etkileşim açısından yararlarından oluşan öğrenci görüşleri sunulmuştur.

Tablo 3: Kendi Kazanımları

temalar	**kod**	**n**	
kültür	mimarisi	4	18
	bilgi	10	
	tanıma	2	
	coğrafya	1	
	tarih	1	
kültürel etkileşim	toplumsal gelişme	1	4
	kendi ülkemle karşılaştırma	1	
	toplum karşısında rahat konuşma	1	
	değişik kültür	1	
araştırma	başka yer merak	1	1
	toplam		**23**

Tablo 3 e göre birbirine yakın oranlarda kültür deneyimi, uygulama deneyimi ve araştırma deneyimi kazandırmıştır.

Tablo 4: Kendi Araştırdığı Ülke Kazanımları

temalar	**kod**	**n**	
kültür	mimarisi	10	25
	bilgi	9	
	yaşam şekli	1	
	ekonomi	2	
	tarihi	1	
	coğrafya	1	
	bayrağı	1	
kültürel etkileşim	kültürel farklılıklar	1	2
	diğer özellikleri arama	1	

araştırma	merak	1	1
	toplam		**28**

Tablo 4 e göre kendi araştırmaları ile ilgili genel kültür deneyimi kazanmış ve daha az görsel kültür deneyimi kazanmışlardır.

Tablo 5: Arkadaşının Araştırdığınız Ülke Kazanımları

temalar	**kod**	**n**	
kültür	mimarisi	6	22
	bilgi	13	
	coğrafya	3	
kültürel etkileşim	kültürel farklılıklar	1	3
	yeni kültürler	2	
araştırma	gidemediğimiz yerler	1	2
	merak	1	
	toplam		**27**

Tablo 5 e göre arkadaşlarının ülkesi ile ilgili daha çok görsel kültür ve daha az genel kültür deneyimi kazanmışlardır.

Tablo 6: Öğrencilerin Kazanacakları

temalar	**kod**	**n**	
kültür	mimari bilgi	3	10
	bilgi	6	
	coğrafya	1	
kültürel etkileşim	yeni kültür	1	5
	farklı ülke	4	
araştırma	araştırma	1	8
	eğlenceli	1	
	görüş açısı	1	
	hayatı kolaylaştırma	1	
	merak duygusu	1	
	yurtdışına gitme	2	
	kolaj	1	
	toplam		**23**

Tablo 6 ya göre ise ilköğretim öğrencilerinin uygulama deneyimi ağırlıklı kazanım sağlayacağı ifadeleri çoğunluktadır.

Tablo 7: Kültürel Kimlik Açısından yararları

temalar	kod	n	
kültür	karşılıklı ülke bilgi	1	8
	kültür tanıma	1	
	bilgi sahibi yapma	2	
	bilgi arttırma	2	
	bilinçlendirme	1	
	değerleri tanıma	1	
kültürel etkileşim	farklı ülke yakınlık	1	13
	kültürel zenginlik	2	
	iletişim güçlendirme	1	
	farklılıkları fark etme	2	
	benzerlikleri görme	2	
	bilgi arttırma	1	
	genel kültür birikimi	1	
	etkileşim	1	
	yaparak öğrenme	1	
	yaşayarak öğrenme	1	
araştırma	merak	3	3
	toplam		**24**

Tablo 7 ye göre ise kültürel etkileşim ifadeleri çoğunluktadır.

Tüm temalar bulgularla birlikte aşağıdaki tabloda toplu olarak sunulmuştur.

Tablo 8: Genel Bulgular Tablosu

	kendisi	**kendi ülke**	**arkadaş ülke**	**öğrenciler**	**kültürel kimlik**	**toplam**
kültür	18	25	22	10	8	**83**
kültürel etkileşim	4	2	3	5	13	**27**
araştırma	1	1	2	8	3	**15**
toplam	**23**	**28**	**27**	**23**	**24**	**125**

Sonuç Ve Öneriler

"Kültürlerarası etkileşim programı" kültür deneyimi, uygulama deneyimi ve araştırma deneyimi kazandıran bir program olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca kişisel deneyimleri ve arkadaşlarının deneyimleri ile birlikte genel kültür ve evrensel kültür açısından kazanım sağlayacak bir program

olmaktadır. İlköğretim öğrencilerinin uygulama araştırma ve kültür deneyimi kazandırılması bakımından da etkili bir program olacağı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Öneri olarak "kültürlerarası etkileşim programı" Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı'nda okuyan öğrenciler için, üç farklı açıdan deneyim kazandıran bir program olabileceği görülmektedir. Ayrıca hem bilgi, hem de uygulamanın yanı sıra ilköğretim öğrencilerine yönelik aktarım anlamında da deneyimler kazandırdığı sonucu da çıkmaktadır.

Kısaca; bu programın, Görsel Sanatlar Eğitimi alan öğretmen adaylarına (resim-iş anabilim dalı öğrencilerine) görsel kültür konusunda uygulanabilecek alternatif bir program olmaktadır. Görsel Kültür alanına yönelik benzer uygulamalar ile, kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılması sağlanabilecektir. Öncelikle Görsel Kültürümüzün çocuklara aktarılmasında en önemli görev görsel sanatlar eğitimcilerine düşmektedir. Bu aktarımın doğru ve kişisel deneyimler esas alınarak yapılması önemli görülmektedir. Bunun için de Görsel Sanatlar Eğitimcisi yetiştiren bölümlerde Görsel Kültüre daha önem verilerek hem kişisel deneyim kazandıracak, hem de nasıl aktarılacağını öğretecek çalışmalar yaptırılmalıdır. Ayrıca evrensel değerlerin anlaşılmasından da farklı görsel kültür öğelerinin de araştırılması önemlidir. Bu bakımdan Görsel sanatlar öğretmeni yetiştiren bölümlerde ve ilk ve orta öğretim görsel sanatlar derslerinde görsel kültür ağırlıklı konuların öğretimi sağlanmalıdır.

Kaynakça

AKSOY, Naciye (2003). "*Eylem Araştırması: Eğitimsel Uygulamaları İyileştirme ve Değiştirmede Kullanılacak Bir Yöntem. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*", S.36, ss. 474-489.

BALCI, Y. B. (2010). *Estetik,* Gündüz Eğitim Ve Yayıncılık.

BARNARD, Malcolm. (2010). *Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür*, Ankara: Ütopya Yayınları.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, Çakmak, Ebru K., & Akgün, Özcan E. diğerleri (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* S.3.

ERİNÇ, Sıtkı M. (1995). *Kültür Sanat Sanat Kültür*, İstanbul: Çınar Yayınları.

ERİNÇ, Sıtkı M.(1998). *Sanatın Boyutları*, İstanbul: Çınar Yayınları.

ETİKE, Serap. (1996). *Sanat Eğitiminde Çocuğa ve Gence Sanattan Anlayan Bir Kişilik Kazandırmak Hedeflenir*. Milli Eğitim. 131, (23-24).

KARASAR, Niyazi (2004). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

KIRIŞOĞLU, Olcay T. (2009). *Sanat Kültür Yaratıcılık,* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

KIRIŞOĞLU, Olcay T. (2005). *Sanatta Eğitim*, Ankara: Pegem Yayınları.

TİMUÇİN, Afşar. (2000). *Estetik*, İstanbul: Bulut Yayınları.

YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2000). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.

AZERBAYCAN BASINI: 15 TEMMUZ FETÖ OLAYLARINDAN BİR GÜN SONRA

Namik Ahmadov,

Bakü Devlet Universitesi doktora öğrencisi,

E-mail: tuqay59@mail.ru

Özet

15 Temmuz 2016 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin içine sızmış olan "Fethullahçı Terör Örgütü" (FETO) üyesi olan askerler ve onlarla işbirliği yapan sivil personel tarafından hayata geçirilmeye çalışılan askeri darbe teşebbüsü Türk milletinin direnci ve iradesi sayesinde püskürtüldü. Kardeş Türkiye devleti ve halkı tarihin sinsi tuzağından bu kez de başarıyla çıktı ve bu konuda Medya dosyalarının rolü de yüksek değerlendirildi.

Azerbaycan basın-yayım kurumlarının hemen hemen her birinde aynı konumdan olan malzemelerin yayınlanması, olaylara verilen siyasi fiyatın darbe gibi değerlendirilmesi sadece halkın sesi olan medya organlarının yok, hem de tarihin kardeşlik bağlarıyla birleştirdiği halklarımızın ve devletlerimizin birliğinin bariz örneği oldu. Bu yazıda o gece olanların bir gün sonra Azerbaycan basınında, özellikle sosyal-siyasi gazete olan "Halk Gazetesi"nde değerlendirilmesi araşdırılma konusudur. Gazetenin FETO olaylarından sonraki gün yayınlanan sayısında kardeş Türkiye'de olup bitenlere ve darbe girişiminin anatomisine kapsamlı yer ayrılmısının gerçekleri ve objektif faktörleri analiz edildi.

Anahtar kelimeler: Türk Silahlı Kuvvetleri, Fethullahçı Terör Örgütü (FETO), Azerbaycan basını, "Halk Gazetesi", milli irade

MEDIYA of AZERBAIJAN: A DAY AFTER YULY 15 FETO EVENTS

Abstract

The coup attempted on 15th of July 2016 by a group of military servicemen within the Turkish army associated with Fetullah Terrorist Organization (FETO) and civil collaborators has been defeated by great determination and national will of Turkish nation. Yet again, our brother Turkish state and people have been successful in coping with historic challenge, and the role of media in these events has been highly appreciated as well.

Publication of materials reflecting the same positions almost in all media outlets of Azerbaijan, political assessment given to the events as being a coup d'état, has illustrated a strong example of unity not only among the printed media outlets, which are the people's voice, but also unity of our peoples and states cemented by centuries-old historically strong ties of friendship and brotherhood. The subject of this work is a study of the assessment of the events provided by the Azerbaijani press, including by the social and political newspaper "Khalq qazeti", on the following day after that terrible night. The realities and objective factors of the detailed coverage of the anatomy of the events and attempted coup d'état that took place in brother Turkey, which was published in the newspaper's issue on the day after the FETO events have been analyzed.

Key words: Turkish Military Forces, Fetullah Terrorist Organization (FETO), Azerbaijani press, "Khalq qazeti", national will

Askeri darbe girişiminin üzerinden bir yıl geçti. 15 temmuz 2016 yılında Türk Askeri Birliklerinin içine sızmış "Fetullahcı Terör Örgütü" (FETÖ) üyeleri olan askerler ve onlarla işbirliği yapan siviller tarafından gerçekleştirilmeğe çalışılan askeri darbe girişimi Türk Milletinin direnci karşısında pes etti. Demokratik seçimlerle yönetime gelenleri, cumhurbaşkanını devirmeye çalışan darbecilerin sonu belli olsa bile, onların demokrasini savunan özgür ve vatansever, sivil vatandaşlara, daha kesin söylemek gerekirse aynı dinden, aynı ülkenin insanı olan kendi kardeşine, annesine, babasına ve bu milletin istikbali olan çocuklara F-16 uçaklarıyla, tanklar ve toplarla saldırması tarihin acımasız gerçekliğidir. 249 kişi şehit oldu. 2193 kişi yaralandı. Çağdaş dünyanın gerçekleri olarak 15 temmuz

askeri darbe girişimi sadece Türkiyenin Çağdaş Tarihini değil, aynı zaman tüm sivil dünyanın demokrasi tarihini ilgilendirmektedir.

2016 yılı 15 temmuz Türkiye Askeri Birliklerinden bir grup "Yurtta sulh herekatı" adı altında askeri darbe girişiminde bulundu. Gece saatlerinde ordunun iktidarı ele geçirdiğini TRT kanalından anons ettiler. Ülkede olağanüstü hal ilan edildi. İstanbul Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet köprülerini ele geçiren isyancı askerler Büyük Millet Meclisini bombaladı. Ankarada Polis Akademisi patlatıldı. Bu olaylardan sonra başbakan Recep Tayyip Erdoğan CNN Türk'de canlı yayımda Türk milletini devleti savunmak için sokaklara çağırdı. Bu konuşma olayların akışını deyiştirdi. Tüm Türkiyede darbe girişimine karşı büyük mitingler başladı. Binlerce insan gece saatlerinde sokaklara akıştı. Darbe girişimi önlendi. Girişim sonrası Türkiyede bir kaç kere olağanüstü durum ilan edildi.

Olayların tek bir politik değeri var: Kardeş Türkiye devleti ve milleti her zaman olduğu gibi bu defa da bu imtihandan alnı açık, yüzü ak çıktı. Türkiyenin Savunma Birlikleriyle aynı anda mübarezeye katılan halk, siyasi partiler, sivil kurumların sıkı birliği, çabaları ve ayrıca Türkiye Ordusunun general ve subaylarının yönetime yardım etmesi sonucu askeri darbe girişimi önlendi. Bu olaylarda medyanın hizmetleri takdire şayandır. Devlet adamlarının, ayrıca Türkiye-Azerbaycan Parlamentolar Arası Dostluk Birliğinin başkanı, AKP milletvekili Necdet Ünüvarın 15 temmuz olayları zamanı Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaşananları tasvir eden "Gazi meclis'te o Gece" adlı 692 sayfalık kitabında (Necdet Ünüvar.2017: s.56), AKP millet vekili Ayşe Kesein ve diğerlerinin konuşmalarında medyanın rolü önemsenmektedir. Doğrusu bu konuşmaların geneli operatiflik yönünden değerlendirilse bile, olayların dünya kamoyuna aktarılmasında basının hizmetleri daha büyüktür. Hatta CNN Türk kanalının ve onun elemanı Hande Fıratın hizmetleri sonucu Recep Tayyip Erdoğan televizyon vasıtasıyla olayları bir qrup isyancının yaptığını açıkladı, milleti demokrasinin savunmasına çağırdı ve böylece gerçeği öğrenen Türk milleti özgürce iradesini ortaya koya bildi. Hande Fıratın "FETÖ-nün" 15 temuz darbe girişimi sırasında görterdiği cesaret bir gazeteci başarısı olarak tüm dünyada yankılandı. Onun Cumhurbaşkanını FaceTime ile canlı yayına bağlaması 15 temmuzun deyişim noktası olarak tarihe yazıldı"(https://www.cnnturk.com/tv-cnn-turk/ekran-yuzleri/hande-firat).

"Ben Türk Basınına teşekkür ederim. Ayrıca Türkiyenin eski cumhurbaşkanı Turgut Özalı saygıyla anıyorum. Zira Turgut Özal baskılara rağmen ülkede özel televizyon ve radio kanallarının gelişimine yardımçı olmuştu. Geçen sene 15 temmuz özel medya olmasaydı darbe girişiminin sonucu belki de farklı yönde gelişecekti" (Türkiye Adalet Bakanı B.Bozdağ. 2017). Türkiyenin Adalet bakanı Bekir Bozdağın 15 temmuz askeri darbe girişimi yıldönümü konusunda medyaya yaptığı konuşma bu değerin göstergesidir.

Tarihe Demokrasi ve Milli Birlik günü gibi yazılan 15 temmuz devriminin yıldönümü Azerbaycanda geçirildi. O geceni tarihi gerçekliğe geçen bir zaman dilimi olarak yorumlamak belki de kolaydır. Fakat o gece neler oldu ve olayların akabinden bir sonraki gün Azerbaycan Basını olayları nasıl değerlendirdi? Bu soruların cevabı belli olsa bile olayların gece saatlerinde vuku bulması, ayrıca Bakü ve Ankara arasındaki bir saat fark bizi bir gün sonra yayımlanan gazeteleri araştırmaya mecbur etti. "Xalq qazeti"(Halk gazetesi), "Azərbaycan"(Azerbaycan), "Respublika", "Yeni Musavat" gibi gazetelerin o gün yayınlananları bu anlamda ciddi bir araştırma konusudur. Adlarını vurgulamadığım bazı gazeteler de bu kavildendir. Tatil günlerine takabül ettiği için o günü yayımlanan gazetelerin sayısı çok azdı, bu yüzden informasyon bakımından daha zengin olan "Xalq qazeti" bizim ilgimizi daha çok çekti, onun üzerinde durduk.

Günlük yayınlanan "Xalq qazeti"nin FETÖ olaylarından sonra yayınlanan sayısında ülkede vuku bulan olaylarla birlikte kardeş Türkiyede oluşan durum ve darbe girişiminin tüm detayları ile anlatıldı. Azerbaycanın Cumhurbaşkanı İlham Aliyevin Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğana yaptığı konuşması, 11 makale ve olaylara olan yaklaşımı yayınlandı. Yaklaşık 30 (otuz) bin karakterlik bu yazıların ağırlığı gazetenin büyük bir kısmını kapsıyor. Fakat bu kardeş Türkiyeye olan ilginin sıradan bir göstergesidir.

Aslında en büyük değer öncelikle kardeş ülke Azerbaycan olmak üzere Katar, Pakistan, Kazakistan ve Özbekistan gibi dost-kardeş ülkelerin Türkiye yönetiminin yanında yer alması ve darbe girişimi zamanında Türkiyenin demokratik yönetimini tutmasıydı. Rusya, İran, Avropa ülkelerinden Fransa, İspanya, İtalya Ankara yönetimini desteklediklerini belli etmeleri de önemlidir. Azerbaycan gibi

dost-kardeş ülkenin Türkiye yönetiminin tarafında olması daha büyük bir değerdir. Azerbaycanın bu olayları "Türkiyenin devletçiliğine, Türk halkına, onun özgürlüğüne ve seçimine karşı yapılan acımasız cinayet" (Aliyev İ., 2016) olarak görmesi sadece kardeşliğin değil, aynı zaman aynı tarafta olan iki devletin ve onları tutan milletin özgür iradesinin ve politik ufukunun ne denli geniş olduğunun birer yansımasıydı.

"Xalq qazeti"nin bu sayısında yayımlanan ve bu kademeden olan yazıları iki yönden değerlendire biliriz: Öncelikle devletin ve devlet adamlarının pozisyonunu yansıtan mazemeler, ikincisi aydınların ve politika adamlarının yaklaşımını açıklayan bilgiler. Bir konuya değinmeden geçemiyoruz: bu pozisyonlar bir noktaya vurmaktadır. Anlatım tarzları farklı olsa bile düşüncede birdirler: "Her zaman Türk Milletinin ve Devletinin tarafında olan Azerbaycan Halkı ve Devleti Türkiyenin Anayasasına, demokrasisine karşı yapılmış sinsi darbe girişimini kınar ve kabul edilmez addeder" (Aliyev İ., 2016).

Gazetenin aynı sayısında geçen Azerbaycanın Cumhurbaşkanı İlham Aliyevin 16 temmuz 2016 yılı Türkiyenin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğana gönderdiği yazıda geçtiği gibi "Öten gece Türkiyede vuku bulan darbe girişimini üzüntü ve endişe ile izledim. Bu Türkiye Devletine, Milletine ve onun özgürlüğüne karşı yapılmış acımasız bir saldırıdır. Türkiye halkının ve yönetiminin birliği ve bu konuda ön gördüğünüz tedbirler sayesinde kısa zamanda bu sinsi komplönün önünü keseceğini ve durumun normalleşeceğine inanıyorum!" (Aliyev İ., 2016).

Gazetenin aynı sayısında AZERTAC'a istinaden yayınlanan Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının Toplumsal-politik konular üzre yardımcısı Ali Hasanovun bildirişidir: İlham Aliyev tüm gece Türkiyede vuku bulan olayları izledi ve bundan endişe duydu. Azerbaycan Cumhurbaşkanı bu olayı devlete karşı darbe girişimi gibi yorumladı ve olayı kınadı. Bunu Türk Milletine, demokrasiye karşı yapılmış bir saldırı gibi değerlendirdi (Hasanov A., 2016).

Gazetede yayınlan bilgilerden biri de Azerbaycanın Dış İşleri Bakanı Elmar Memmedyarov Türkiyede vuku bulan olaylar konusunda Mevlut Çavuşoğlu ile telefon konuşmasıdır. Elmar Memmedyarov kardeş Türkiyedeki olaylar için çok üzgün olduğunu vurguladı. Türkiye Milletinin özgür olarak seçtiği yönetimi devirmek isteyen grupu kınadı. Bakan demokratik yolla seçilen yönetimin yanında olduğunu ve bu darbe girişimine karşı olduğunu söyledi. Elmar Memmedyarov Azerbaycanın her zaman olduğu gibi bu günde Türkiyenin yanında olduğunu belirtti (Memmedyarov E., 2016).

Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Türkiyedeki bu olaylar hakkında açıklama verdi. Açıklamanın gazetede yayımlanan metni şöyledir: "Kardeş Türkiyede vuku bulan olaylar bizi çok üzdü. Bu demokratik yolla seçilmiş yönetime karşı yapılmış bir darbe girişimidir. Türkiye Milleti ve Devleti birlik ve beraberlik göstererek bu yapılanlara karşı çıktı. Kardeş Türkiyenin yanında olduğumuzu bir daha vurgular ve durumların en kısa bir zamanda normalleşeceğine emin olduğumuzu arz ediyoruz" (Azerbaycan DİB, 2016).

Daha iki resmi evrak bu konuda dikkate şayandır. Birincisi Türkiyenin o dönemlerde Azerbaycanda çalışan büyükelçisi Alper Coşkun gazetecilere verdiği reportajdaki açıkladıklarıdır. Elçi dün Türkiyede darbe gişiminde bulunulduğunu vurguladı. Bu darbe girişimini Türk Askeri Birliğinden bir grup gerçekleştirmek istedi. Fakat bunu biz Türkiye Ordusunun bütünlükte darbe girişimine katılımı gibi anlayamayız (Coşkun İ.A., 2016).

Elçi ayrıca Türk Milletini temsileden ve onun demokratik simgesi olan Milli Meclis binasının bombalandığını, diğer kurumlara saldırı yapıldığını vurgulamaktadır. "İsyancıların bu yaptıkları cezasız kalmayacak. Bu vatana ihanetdir. Onlara en ağır ceza verilmelidir. Türkiye halkı bu sinsi darbe girişimine karşı çıktı, ülkesine, demokrasisine sahip çıktığını gösterdi, darbenin önünü kesti. Bu olaylar Türkiye demokrasisinin ne kadar güçlü olduğunu ortaya koydu. Şüphesiz Türkiye daha da gelişecek, daha da güçlenecekdir" (Coşkun İ.A., 2016).

İkinci evrakta Avrupanın ve tüm dünyanın haklı olan Türkiye'ye dost olmayan tavır sergilemesi sırasında AGİT in başkanı, Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier ve kurumun baş sekreteri Lamberto Zannier Türkiyede vuku bulan olaylardan rahatsız ve üzgün olduklarını vurgulmaktadır. Türkiye Demokrasisine karşı yapılan her hangi bir saldırıyı kınadığını vurguladı:

“Türkiyenin demokratik enstitülerine ve anayasasına saygı gösterilmelidir. Her kes yasalara uymalı, bir başka kargaşaya izin verilmemelidir” (AGİT’in başkanı ve sekreteri Türkiye..., 2016).

Kurum başkanı Zannier Türkiye yönetimine inandığını vurguladı: “Ben Türkiye yönetimini ve demokratik enstitüleri sakin olmaya çağırıyorum. En zor durumlarda bile yasalara saygı gösterilmeli ve onlara uyulmalıdır. Biz Türkiyeni AGİT in yasaları kapsamında korumaya hazırız” (AGİT’in başkanı ve sekreteri Türkiye..., 2016).

Seçkinlerin ve siyasetçilerin prensipleri olarak addedilen yazılar resmiyyetden uzaktır, içtenlik ve samimiyet arzetmektedir. Demokratik seçimlerle yönetime gelen iktidarı ve cumhurbaşkanını devirmek isteyen darbecilerin maksatsız çabaları kınanmakta. Ayrıca milletvekili Cavanşir Feyziyevin “Türk Milli İradesinin Zaferi” yazısı ister çeviklik, ister politik düşünce, isterse de vatandaşlık yönünden çok anlamlıdır: ”Dış politika boyutunda, bölgesel kargaşanın çözümlenmesi sırasında devletin başarısızlığından ve ülkede yaygın olan terör aktlarından yararlanmak isteyen bir grup askerin devletin onlara verdiği musamahayı kötüye kullanarak milletin refahı için onlara verilmiş silahları kendi halkına ve bu halkın özgür iradesiyle seçtiği yönetime karşı ateşledi ve milletin özgür iradesine saldırdı. Böylece ta baştan başarısız olacağı belli olan bu isyanı yapanlar, sadece yönetime değil, aynı zaman Türk Milletine ve onun devletçiliğine karşı olduklarını ortaya koydular” (Feyziyev C., 2016).

Ilginç olan şu ki, Cavanşir Feyziyevin bu yazısını daha sonra ülkenin en meşhur gazeteleri “525-ci qəzet”(525. Gazete), “Bakı xəbər”(Bakü haber), “İki sahil”, “Olaylar”, “Mövqe”(Meram) ve diğer gazeteler yayınlamışdı. Onun başarısı İstanbulda olayları kendi gözleriyle gören birinin yazısı olması ve aynı zaman olayları politik anlamda kaliteli yorumlamasından kaynaklanıyor. Hatta redaktörler Türkiyenin demokrasi ve özgürlüğüne yönelmiş bu acımasız saldırıyı böyle bir inam ve cesaretle kınayan ilk yazı olduğunu vurguladı. Ayrıca Türk Milli İradesinin zaferine büyük inamımız var: “...orta asırlardan dinamik ve devamlı olarak gelişen, modernize olan Türk Devlet Geleneği bu imtihanı da kazandı. Türk Milletinin demokrasi geleneğine ve insan haklarına bağlı olması uzun yıllar Türkiyeye karşı hazırlanmış sinsi komplönü paramparça etti. Devlet başkanı Recep Tayyip Erdoğanın çağırısı Türk halkını ayaklandırdı. Bir anda halk Türkiyenin tüm şehirlerini özellikle Ankara ve İstanbulun sokaklarını ay-yıldızlı bayraklarla doldurarak önemli olan binaları, havalanlarını kontrolüne aldı. Türk halkı her zaman olduğu gibi bu defa da fedakarcasına sokaklara atıldı, devletine ve demokrasisine sahip çıktı” (Feyziyev C., 2016).

Makalenin sonunda yazar bu zaferin sebeb ve sonuclarını değerlendiriyor. Dünya ve Türk basıınında o zamanlar yayımlanan yazılara baktıkta bu yazının farklı, orjinal ve adil yaklaşım arzettiğini açık olarak görüyoruz. “Olanlar Türk Milli İradesinin gücünü, Türk Devletinin yenilmezliğini, Türk insanının çağdaş değerleri canı ve kanı ile koruyacağını gösterdi. Bu Türk Milletinin zaferidir. Bu Türk Milletinin dünyanı tehdit eden terör tehlikesi karşısında gösterdiyi birliğin bir göstergesidir!” (Feyziyev C., 2016). Türk Dünyası ve Türk Devletleri Birliğine ait fundamental eserin yazarı Cavanşir Feyziyevin bu konuda düşünceleri uzun yıllar sadece basının değil, aynı zaman devlet adamlarının ve hatta tarihçilerin ilgisini çekecektir.

“Xalq qazeti”nden Tahir Aydınoğlunun hazırladığı yazıda Azerbaycan Yazarlar Birliğinin başkanı, Halk yazarı Anar söz edilen saatlerin heyecanını okurlarla paylaşıyor: “Çok şükür, elimiz yetmese de sanki, dualarımız kardeşlerimizin yardımına koştu. Ortak değerleri, arzu ve dilekleri paylaştığımız Türkiye toplumunun gayreti gecenin garanlığında aniden çıkan bu sinsi darbe girişimini yok etti. Milyonlarca insan ayaklandı, isyancıların üzerine çöktü. Türkiye Devleti gecenin bu karanlığını atlatarak sabahı yeni güzelliklerle karşıladı. Bu gecenin üzüntülü anları Büyük Önder Atatürkün dediği: “Azerbaycanın elemi Türkiyenin elemi, sevinci ise sevincidir” gerçeğinin ortaya çıkmasıydı. Ümummilli Lider Haydar Aliyevin “bir millet iki devlet” olarak gördüğü Azerbaycan-Türkiye etnik-politik bağlılığı kardeş ülkede yaşanan darbe girişiminin acısını, milletimize aynı ölçüde yaşattı” (Aydınoğlu T., 2016).

Gazetenin yayımladığı diğer iki yazıda-“Türkiye halkının milli değerlerine, ülke demokrasisine ve yasalara olan saldırı durduruldu” (Rauf Hacıyev, gazeteci) ve “Türkiyede demokrasi kazandı” (Sebuhi Memmedov, “Xalq qəzeti”) ve ayrıca 15 temmuz olaylarıyla ilgili kapsamlı bilgi edinmek, olayların politik yönünü okurlara anlata bilmek mümkün oldu: “Kardeş Türkiye devleti ve halkı bu defa da tarihin ona kurduğu tuzağı atlattı. 15 temmuz Türkiye Askeri Birliklerinin içinde yer edinmiş paralel

yapı olarak tanımlanan “FETÖ” terör örgütüne bağlı bir grup asker ülkenin strateji olarak önemli olan yerlerini tutdu ve demokrasi yolu ile yönetime gelmiş devleti devirmeğe yeltendi. Türkiyenin savunma güçleri ile birlikte hareket eden halk kitleleri siyasi partilerin, sivil kurum birliklerinin gayreti ve ayrıca Türk Ordusunun general ve subaylarının yardımları sonucu bu darbenin önü alındı” (Memmedov S., 2016).

Okur anlıyor ki, “Dünya 14 temmuz Fransanın Nitsa şehrinde vuku bulan kanlı terör saldırısının şokundan daha ayılmamışken Türkiyeden gelen haberle yeniden etkilendi. 15 Temmuz gecesi bir grup asker askeri araçlarla Ankara ve İstanbulda bulunan bir çok strateji önemi olan kurumları kontrol altına alarak ülke yönetimini ele geçirdiğini ilan etti. İsyançılar klasik metotları kullandı. Havalanını kuşattı, devlet televizyonunu basarak yönetimi devirdiğini söyledi ve ülkede olağanüstü durumu ilan etti. Türkiye Büyük Millet Meclisininin binası havadan bombalayan isyancılar Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğanın uçağının İstanbula inmesini engellemeğe, Başbakan Binali Yıldırımın oturduğu yeri işgal etmeğe çalıştılar. Türk halkını baskıyla boyunduruk altına almak isteyen isyancılar polis ve emniyyet kurumlarına da saldırılar düzenledi ve böylece kargaşa çıkararak demokrasini yıkmaya yeltendiler” (Memmedov S., 2016).

Gazetenin bu sayısında FETÖ olaylarıyla ilgili bir kaç haber daha var: “Yunanistana inen Türkiye Ordusuna ait askeri helikopter geri verilecek”. APA-ya istinaden verilen habere göre helikopterdekilerden 2-si binbaşı, 1-i yüzbaşı, 5-i askerdir. Onlar Yunanistana iltica başvurusu yapmış. Yunanistan Ordusu helikopteri geri vereceğini söyledi. Türk askerlerinin iltica başvurusuna gereken kurumlar bakacak” (APA, 2016). Türkiyenin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu o askerlerin hemen Türkiyeye iade edilmesini istedi. Fakat bu güne kadar bu mesele çözümlenmemiş.

Azerbaycanın basın-yayın kurumlarının her birisinde aynı yaklaşımı gösteren mazemenin yayınlanması sadece olaylara verilen ortak değerin değil, aynı zaman iki milletin kardeşlik bağlarıyla bir-birine kilitlendiğinin göstergesidir. Türkiyenin Azerbaycandaki büyükelçisi Erkan Özoral 15 temmuz askeri darde girişiminin yıldönümüyle ilgili basınla görüşdüğünde Azerbaycanın her zaman olduğu gibi 15 temmuz olayları sırasında da Türkiyenin yanında olduğunu vurguladı. Azerbaycan halkına, Cumhurbaşkanına teşekkür eden Erkan Özoral dedi: “Azerbaycan FETÖ-ye karşı olan mücadelede daim Türkiyeye yardım etmiş. Türkiye Fetullah Gülenin herekatını çökertme projesinde Azerbaycanın yardımlarını takdir ediyor. Ne yazık ki, Türkiye Gülen harekatıyla mübarezede uluslararası kurumlardan gereken yardımı göremedi. Azerbaycansa ilk günlerden bu konuda bize yardım etti ve halen de etmektedir. Tarihi süreçte görülen bu ortak yardımlaşmanın en çağdaş örneği başta İlham Aliyev olmakla Azerbaycan halkının Türkiyede 15 temmuz darbe girişimine karşı verdiği tepkidir” (Özoral E. 2017).

Kaynakça

AGİT’in başkanı ve sekreteri Türkiyedeki darbe girişiminden rahatsız olduğunu bildirdi. (2016, 17 temmuz). Xalq qəzetesi, s.4.
Aliyev İlham. (2016,17 Temmuz).“Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı sayın Recep Tayip Erdoğana”. Xalq qəzetesi, s.1.
Aydınoğlu Tahir. (2016,17 Temmuz). Azerbaycan Yazarlar Birliğinin başkanı, Halk yazarı Anar: Kardeş Türkiyede halk kazandı. Xalq qazetesi, s.7.
Azerbaycan DİB. (2016, 17 Temmuz). Kardeş Türkiyede vuku bulan olaylar bizi çok üzdü. Azerbaycan Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Türkiyede vuku bulan olaylarla ilgili açıklama verdi. Xalq qəzetesi, s.3.
APA. (2016). “Yunanistana inen askeri helikopter Türkiyeye geri verilecek. Xalq qəzetesi, 17 Temmuz.
Bozdağ Bekir. (2017, 12 Temmuz).“15 Temmuz Tükiyede devrimin mümkün olmadığını gösterdi”. “Kaspi” gazetesi, s.5.
Coşkun İsmail Alper. (2016, 17 Temmuz). Geçen gün Türkiyede yaşanan olaylar vatana ihanettir. Xalq qəzetesi, s 5.
Feyziyev Cavanşir. (2016, 17 Temmuz). “Türk Milli İradesinin zaferi”. Xalq qəzetesi, s.5.
Hasanov Ali. (2016, 17 Temmuz). “Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Türkiyede vuku bulan olayadan endişe duymuş ve darbe girişimini kınamıştır”. “Xalq qəzetesi”, s.2.
Memmedov Sebuhi. (2016, 17 Temmuz). Türkiyede demokrasi kazandı. Xalq qazetesi, s.6.

Memmedyarov Elmar. (2016, 17 Temmuz). Azerbaycan her zaman Türkiyenin yanındadır. Azerbaycanın Dış İşleri BAkanı Elmar Memmedyarov Türkiyede oluşan olaylar konusunda Mövlut Çavuşoğlu ile telefon görüşmesi yapmış. Xalq qəzetesi, s.3.
Özoral Erkan (2017, 12 Temmuz). "Türkiye FETÖ ile mübarizede Azerbaycanım yardımlarını takdir ediyor". "Azerbaycan" qezetesi, s.4.
Rauf Aliyev. (2016, 17 Temmuz). Türkiye Halkının milli değerlerine, ölke demokrasisine ve yasalara olan saldırının önü kesildi. Xalq qazetesi, s.7.
Ünüvar Necdet. (2017). "Gazi Meclis'te o gece, Ankara, TBMM Yayın evi, 692 sayfa.
CNN Türk, https://www.cnnturk.com/tv-cnn-turk/ekran-yuzleri/hande-firat

ENGELLİ KAVRAMI ÇERCEVESİNDE ANAYASAMIZ DA ENGELLİ HAKLARI DÜZENLEMELERİ

Neslihan SUCU

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek lisans öğrenci

nesliisucu@gmail.com

Özet

Tüm dünyada engellilik konusu evrensel bir boyuta ulaşmış ve devletler bu anlamdabüyük sorumluluklar almışlardır. Bizimülkemizde de engelli hakları anayasa ve uluslararası sözleşmeler ile güvence altına alınmıştır. Engellilik kavramı 82 Anayasamızda insan haklarına dayalı kanun önderliğinde ‘Ayrımcılıkla mücadele ‘ politikası çerçevesinde engelli bireylerimizin sosyal hakları, ulaşılabilirliği, istihdamı bakımı ve ihtiyaçları hakkında düzenlemeleryapılmıştır. Son 10 yıl da engelli bireylerin hakları konusunda mevzuatımızda değişikliğe gidilerek kapsamlı ve anlamlı düzenlemeler yapılmıştır. Yine engellilere yönelik bilgisayar teknolojisi alanında ve internette yeni bir oluşuma yer verilmiştir.

Yasalarımızın temel amacı, toplumsal yaşama tam ve eşit katılımların sağlanmasına yönelik olarak eğitim, sağlık, istihdam, ulaşılabilirlik ve sosyal güvenlik gibi temel sorun alanlarında, özürlülerin ayrımcılığa maruz kalmadan, fırsat eşitliğinden yararlanan, haklarını kullanabilen kişiler olmasının sağlanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik,1982 Anayasası,

THE RULES OF DISABILITY RIGHTS IN CONSTITUTIONAL CONCEPT OF THE DISABLED CONCEPT (2007-2015)

Abstract

Disability has reached a universal scale all over the word the nationalities have been taking great responsilities about this subject. The rights of disobled persons have been taken under guarentee by the constitution and international contracts in our country too. In our constitution of 1982, some regulations about the social rights of our disabled individuals, their accessibities, amplayment, nursing and also about their reguirements have been made by the leadership of a law based on human rights whitin the policy of struggle against discrimination. Some alterations about the rights of disabled persons have been realized in our legislotion and also comprehensive, meaningful amendments have been put into practice a new disabled oriented formation in the field of web and computer technology has also been fulfilled.

The main purpose of our laws is to ensure the common usage of equal opportunity, and to have the disobled persons use their social rights without being exposed to discriminotion with the aim of full and equal participation of disabled persons to the social life.

Keyword: Disability, 1982 Constitution, Disability Rights

1. Kavramsal Çerçeve

Farklı engelli tanımları

Tanım olarak “engelli” sakat ve özürlü kelimeleri yerine kullanılsa da bu sözcükler farklı anlamlara gelmektedir.

Özürlü terimi "özürlülüğü" odak noktasına koymayı gerektiren, yani özürlülük olgusunu nesnelleştiren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın engellilik, hemen olmasa da

zamanla bu zorunluluktan kurtulabilmeyi, düşüncelerimizde yumuşama ve esneklik sağlamayı başarabilecek bir terim olarak görünmektedir.

BM'den engelli tanımı:

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu"nun kabul ettiği Sakat Kişilerin Hakları Bildirgesi"nde engelli tanımı şöyle yapılmaktadır.

"Normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtımsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar".

5378 Sayılı Özürlüler (Engelliler) Kanunu:

Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi "özürlü" olarak tanımlanmaktadır.

WHO - Dünya sağlık örgütünce yapılan engelli tanımı:

Özürlülük kavramına Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler ve ILO tarafından farklı bakış açılarından yaklaşılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, özürlülük kavramı hakkında aşağıdaki gibi hastalık sonuçlarına dayanan, sağlık yönüne ağırlık veren bir tanımlama ve sınıflama yapmıştır:

• **Noksanlık (Impairment):** "Sağlık bakımından "noksanlık" psikolojik, anatomik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki bir noksanlığı veya dengesizliği ifade eder."

• **Özürlülük (Disability):** "Sağlık alanında „sakatlık" bir noksanlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu ifade eder."

• **Maluliyet (Handicap):** "Sağlık alanında "maluliyet" bir noksanlık veya sakatlık sonucunda, belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade eder."

Değişikliğin Ana Dayanağı Avrupa Sosyal Şartı

Öte yandan, TBMM tarafından kabul edilerek Resmi Gazete'nin 09.04.2007 tarihli sayısında yayımlanan "Avrupa Sosyal Şartı"nın 15. maddesinde de engelli çalışanların haklarının korunmasına ilişkin düzenleme yer almaktadır:

Madde 15, Özürlülerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkı Akit Taraflar, yaşları ve özürlerinin nedenleri ve niteliği ne olursa olsun, özürlülerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkını etkili bir biçimde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla:

1- Mümkün olduğunda genel plan çerçevesinde, ya da bu mümkün değilse, kamusal ya da özel uzmanlaşmış organlar aracılığıyla özürlülerin yönlendirilmesini, öğrenimini ve mesleki eğitimini sağlamak için gerekli önlemleri almayı;

2- Normal çalışma ortamında özürlüleri istihdam etmek ve onların istihdamını sürdürmek ve çalışma koşullarını özürlülerin gereksinimlerine uyarlamak, ya da özürlülük nedeniyle bunun mümkün olmadığı durumlarda çalışmayı buna göre düzenlemek ya da özrün düzeyine göre güvenli bir istihdam türü yaratmak için, işverenleri özendirmeye yönelik bütün önlemlerle onların istihdam edilmelerini teşvik etmek. Bazı durumlarda bu önlemler uzmanlaşmış yerleştirme ve destekleme hizmetlerine başvurmayı gerekli kılabilir.

3- Özellikle, teknik yardımları da içermek üzere, iletişim ve hareket engellerinin üstesinden gelmeyi ve

ulaşım, barınma, kültürel etkinlikler ve boş zaman kullanımını sağlamayı hedefleyen önlemler yoluyla özürlülerin toplumla

Tam olarak bütünleşmelerini ve toplum yaşamına katılmalarını teşvik etmek. (Engelsiz kariyer, 2011)

Engelli hakların da yapılan ıyılesmeler sosyal devlet anlayışını bir adım daha ileri götürmüştür.2014 yılı Torba yasası ile yapılan düzenlemelerle pozitif ayrıcalık kazandırılmıştır.

- ✓ Genel Kurul'da kabul edilen bir başka önergeyle de 18 yaş altı engelli aylığı alan kişiler için önemli bir değişikliğe gidildi. Buna göre 18 yaş altı engelli aylığından yararlananlar genel sağlık sigortası kapsamına alındı. Bu kişilerin her türlü sağlık giderleri devlet karşılayacak. Mevcut sisteme göre 18 yaş altı engelli aylığı alan kişilerin sağlık sigortasından faydalanabilmeleri için gelir testi yaptırıp yeşil kart almaları gerekiyordu.
- ✓ Teklife eklenen bir başka maddeyle de kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar, 65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesizlere, yersiz ya da fazla ödenmiş aylıklar nedeniyle çıkarılan borç ve para cezaları ile bunlara ilişkin faizler silinecek. Söz konusu kişilerin haklarında herhangi bir idari, adli ya da icra takibi yapılmayacak.
- ✓ 18 yaş üstünde olan, başkasının yardımı olmaksızın hayatını sürdüremeyecek şekilde engelli olduklarını raporla kanıtlayan, geliri bulunmayan kişilere 4860 gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımından bulunacak tutarda aylık bağlanacak. Hesaplamaya göre bu kişilere 359 lira ödeme yapılacak.
- ✓ 18 yaşını tamamlamış engellilerden, talep etmesine rağmen, Türkiye İş Kurumu'nca işe yerleştirilememiş olanlar için de 3240 gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımından bulunacak tutarda aylık bağlanacak. Bu rakam da 240 lira civarında olacak.
- ✓ Engeli olan yakınlarının bakımını üstlenenlerden, geliri, hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık tutarın asgari ücretin üçte 1'inden daha az olanlara, 3240 gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımıyla bulunacak tutarda aylık bağlanacak. Bu rakam da yine 240 lira civarında olacak.
- ✓ Engelliye her ay 359 lira ödenecek

Son 10 Yılda Ülkemizde Yapılan Engelli Duzenlemeleri

Birleşmiş Milletler engelli kişilerin hakları dair sözleşme; Türkiye Cumhuriyeti tarafından 30 Mart 2007 tarihinde imzalanmıştır.03 Aralık 2008 tarihinde TBMM tarafından onaylanmıştır. Sözleşmeye taraf olduğumuz bilgisi bürokratik işlemlerin tamamlanmasından sonra; 28 Eylül 2009 tarihinde Birleşmiş Milletlere bildirilmiştir. Bu sözleşme evrensek hukuk değerleri açısından, engelli hakları konusunda en doğru yenilikçi yaklaşımları içermektedir.

Anayasamızda insan hakları "temel Hak ve Ödevler " başlığı altında toplanmıştır. Engelli hakları da insan hakları kavramı içerisinde yer aldığı için bu konuda devlete bir takım sorumluluklar yüklenmiştir. 1982 Anayasası'nın 2. maddesine göre, Türkiye Cumhuriyeti bir sosyal hukuk devletidir ve sosyal devlet olmanın gereği olarak sakat ve engelli vatandaşları topluma kazandırmakla ve onların her türlü ihtiyaçlarını karşılayarak kendi yasamlarını kendilerinin gerçekleştirebilmeleri ileyükümlüdür. Anayasamızda engellilik hakları;

42. maddenin 8. fıkrasında, "Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır." Bu madde ile engellilerin eğitim hakları korunmuştur. eger gerekirse özel programlar uygulanabileceği vurgulanmıştır

49. maddesine göre, "Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir." Bu maddede engelli olsun ya da olmasın tüm vatandaşların çalışma hakkına sahip oldukları ve çalışmanın aynı zamanda bir ödev olduğu vurgulanmaktadır. Bu madde ile ilgili yapılan değişiklik ;**(Değişik: 3.10.2001-4709/19 md.)** Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.

Madde 50–Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.
Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.

Madde 61–Devlet harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar.

Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Yaşlılar, Devletçe korunur, Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.

Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.

70. madde, "Her Türk kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir" denmiştir. 2. fıkrada bir ayırım yapılmıştır. Buna göre, "Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez." Yani kamu hizmetinde engelliler kendi niteliklerine uygun işlerde çalıştırılacaklardır. Tabii ki bu kural özel sektör için de geçerlidir.

Bu maddelerle bağlantılı olarak iş kanununda da gerekli duzenlemeler yapılmıştır.

İş Kanunu'nun **30. maddesine** göre, işverenler, 50 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde, özürlü, eski hükümlü ve terör mağduru işçiyi meslek, beden ve ruhî durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Bu kapsamda çalıştırılacak işçilerin oranı yüzde altıdır. Ancak, özürlüler için belirlenecek oran, toplam oranın yarısından az olamaz. Buradan çıkan sonuç, bu yüzde altılık oranın en az yüzde üçlük bölümünün engelli işçilere ayrılmıştır.

Son yıllarda yapılan düzenlemeler ile engelli bireylere sosyal güvenlik bakımından birçok sosyal hak sağlanmıştır. Bunlardan bazıları

- ✓ Engelliye, anne ve babası öldüğü zaman bunların maaşı kalır.
- ✓ Engellinin hiçbir geliri yoksa, il merkezinde ikamet ediyorsa valiliğe, ilçede ikamet ediyorsa kaymakamlığa başvurduğu takdirde, 18 yaşını doldurmuş olması şartıyla kendisine sürekli nitelikte aylık bağlanır,
- ✓ SSK ve Emekli Sandığı'nca özürlülere erken emeklilik sağlanır
- ✓ Bir yükseköğretim kurumuna giren özürlü öğrenci Başbakanlık bursundan yararlanır,
- ✓ Engelli vatandaşlar bazı vergilerden muaf tutulurlar,
- ✓ Devlet tiyatroları engelli vatandaşlara ücretsizdir,
- ✓ Seçim günleri oy kullanma işlemlerinde engellilere kolaylık sağlanır,
- ✓ Hava Yolları, engelli kişilere %40 oranında indirim sağlar,
- ✓ Belediye otobüsleri engelli ya da sakat vatandaşlar için indirimlidir veya ücretsizdir,
- ✓ Engelli kişiler H sınıfı sürücü belgesi alma hakkını haizdir,
- ✓ İmar mevzuatındaki yenilik uyarınca; kaldırım, yaya yolları, konutlar, halka açık binalar ve mekânlar, özürlü bireylerin ulaşabilirliğine uygun hale getirilecektir,
- ✓ Özürlüler için dernek, federasyon ve konfederasyon kurulur. Bunların aslî görevleri, özürlü kişiler için öngörülen yürürlükteki mevcut yasal düzenlemelerin uygulamada sosyal hayata tam olarak yansıması için gerekli etkinlikleri yapmak, gerekli mücadeleyi vermek olmalıdır.

Görüldüğü gibi engelli hakları konusunda birçok iyileşmeye gidilmiştir. Anayasanın 10 Maddesine ilave edilen (2010 yılı referandumunda) cümlede pozitif ayrımcılık gereği "engelliler hakkında alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olamayacağı" ifadesi yer alır.(Av. Levent Kıray,2012)

Türkiye Mevzuatında Engelliler Açısından Pozitif Ayrımcılık Düzenlemeleri

Pozitif ayrımcılık, haklardan yararlanmada fiili eşitlik sağlamak amacıyla ve eşitlik sağlanıncaya kadar dezavantajlı gruplar lehine yapılan düzenlemelerdir. Bir hakkın herkes tarafından kullanılmasına ilişkin düzenlemeler pozitif ayrımcılık olarak nitelenemez. Genel olarak Türkiye'de kamu otoritelerinde genel olarak pozitif ayrımcılık konusunda bir kafa karışıklığı mevcuttur. Kamu otoriteleri hakların eşit kullanımına ilişkin düzenlemeleri de pozitif ayrımcılık olarak kabul etmektedir. Engellilerle ilgili pozitif ayrımcılık düzenlemelerine en çok iş ve vergi kanunlarında rastlanmaktadır.

4857 Sayılı İK' nun 30 maddesinde engelliler için kota uygulaması yanında, engelli işçi çalıştırılması durumunda işveren sigorta paylarının hazine tarafından karşılanması ve işten ayrılmış engelli işçilerin işe yeniden dönüşü ile ilgili pozitif düzenlemeler yer almaktadır.

Madde düzenlemesi;

"özürlü ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu (1)

Madde 30 – (Değişik: 15.5.2008-5763/2 md.)

İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç özürlü, kamu işyerlerinde ise yüzde dört özürlü ve yüzde iki eski hükümlü işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler.

Aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri bulunan işverenin bu kapsamda çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplanır.

Yer altı ve su altı işlerinde özürlü işçi çalıştırılamaz ve yukarıdaki hükümler uyarınca işyerlerindeki işçi sayısının tespitinde yer altı ve su altı işlerinde çalışanlar hesaba katılmaz."

şeklindedir

657 Sayılı DMK' nun 53. maddesi de kamu kurum ve kuruluşlarının çalıştırdıkları personel sayısının %3'ü oranında engelli personel çalıştırmalarını düzenlemektedir. Maddede istihdam edilecek engelli personel sayısının belirlenmesinde dolu kadrolar üzerinden hesaplanması ve yurtdışı kadroların hesaplamaya dâhil edilmeyeceği de hüküm altına alınmıştır.

İK ve DMK' nun engelli kotasıyla ilgili düzenlemelerindeki bir nokta kanun koyucunun kafa karışıklığını göstermesi açısından dikkate değerdir. İK' nın 30 maddesindeki kotaya ilişkin hesaplamada, yer ve su altı işlerinde çalışanlar hesaplama dışında bırakılmıştır, DMK' nında ise yurtdışı kadrolar hesaplama dışıdır. Yer ve su altı işlerinde engellilerin çalıştırılmaması pozitif bir yaklaşıma denk düşmektedir. Oysa yurtdışı kadroların hesaplama dışında bırakılmasını anlamak mümkün değildir.

4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun 7. maddesinde taşıt alımlarında engellilere yönelik muafiyet, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 17. maddesinde engellilerin eğitim ve meslekleri ile günlük yaşamları için özel olarak üretilmiş metalar için istisna,193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda engelliler ve bakmakla yükümlü oldukları engelli bireyler bulunan kişiler için indirim ve istisna ve son olarak 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda erken emekliliğe ilişkin düzenlemeler pozitif ayrımcılık hükümleri olarak mevzuatta yer almaktadır.

Pozitif ayrımcılığın ilk adımı Erişilebilirlik

Engellilerin, insan haklarından yararlanmasını etkileyen en temel sorun erişilebilirlik sorunudur. Kamusal mekânlar ve hizmetler çoğunlukla engellileri yok sayan bir bakış açısıyla planlanmakta ve sunulmaktadır. BMEHS' NİN 9. Maddesi engellilerin erişilebilirliğinin artırılmasıyla ilgili yol gösterici bir perspektif sunmaktadır

5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde

Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'da, erişilebilirlik ile ilgili düzenlemeler mevcuttur.

"Geçici Madde 2- Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek

*ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde özürlülerin erişebilirliğine uygun duruma getirilir. Geçici Madde 3- Büyükşehir belediyeleri ve belediyeler, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerinin özürlülerin erişilebilirliğine uygun olması için gereken tedbirleri alır. Mevcut özel ve kamu toplu taşıma araçları, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde özürlüler için erişilebilir duruma getirilir."*şeklindedir

Sonuç

Tarihin her döneminde engelliler, toplum içerisinde çok çeşitli güçlüklerle karşılaşmışlardır. Engelli bireylerin yaşadıkları psiko-sosyal ve ekonomik sorunlara neden olmuştur. Bu sorunlar, engelli ve ailesinin bu durumla yüz yüze gelmesiyle başlamış zaman geçtikçe içinden çıkılmaz bir hale dönüşmüştür.

Özürlü insanların yaşadıkları sorunlar sadece kendilerinin değil; ailelerinin, çevrenin, toplumun, kısacası tüm insanların ortak sorunudur. İnsanların özürlü olmaları çeşitli faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan bir sonuç olmakla birlikte, özürlülerin normal bir hayat sürmeleri ancak toplumsal duyarlılığın oluşturulmasıyla mümkündür. Bunun içinde engellilere yönelik tutumlar yok edilmeli ki engellilerin toplumsal yasama katılımı sağlanabilsin. Bizler engelli bireyleri ötekileştirmekten vazgeçmeliyiz.

Toplumsal yaşam içerisinde, kamusal alanların herkesin eşit ölçüde kullanım hakkı vardır. Bu hak engelli olanlar için de geçerlidir. Bu yüzden başta İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi olmak üzere birçok belge özürlülük sorununu temelde bir insan hakları sorunu olarak ele almaktadır. Bizim anayasamız ve yasalarımız da özürlülere ilişkin olarak evrensel değerlerle paralel düzenlemeleri ön görmüş, devleti özürlülerin sorununa yönelik yükümlü kılmıştır.

Kaynakça

AĞIRBAŞLI, Şennur. (2009), Sınırlı Ayrımcılık Yasağından Genel Eşitlik İlkesine, Ankara: Seçkin Yayınları.

AKINCI, G.(2007), Engelli Çocuğa Sahip Olan ve Olmayan Babaların Aile İşlevlerini Algılamaları İle Sosyal Uyum Düzeylerinin İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

AKINCI, Semiha, "Eşitlik Kavramının Felsefi Kökenleri" makale

ARSLAN, E. ve Doğru, S.S. (2008), Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi İle Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi.

BURCU, Esra, (2015), Engellilik Sosyolojisi, Ankara.

BURCU, Esra(2007) Türkiye'de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

ÇAĞLAR, Selda(13.06.2014), Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişebilirlikleri, .

Hüseyin ALSANCAK, Hülya TOMRUK, Nuray ÇATANA, Aydın TÜRKEKUL, Nil DOLAMAÇ;Engelli Hakları Başucu Kitapçığı,Sosyal Hizmetler Dairesi Bakanlığı, Ankara, 2013

ERGÜDEN, A.D. (2008), Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÖZÜDOĞRU ERDOĞAN, H.N. (2010), Engelliler ve Ailelerinin Yaşadığı Sorunlar, Öz-Veri Dergisi, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 7(2)

SUBAŞIOĞLU, Fatoş, Engellilik Nedir? (Erişim), (http://www.who.int/en/ Fatoş Subaşıoğlu)

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Özürlü- ler İçin Bilgilendirme Rehberi, Mayıs 2011

UZAK Ahmet, ALTUNTAŞ Mehmet, (2007), İnsan Hakları Nedir Temel Bilgiler ve Türkiye'de İnsan Hakları Konusunda Yaşanan Gelişmeler, TC Başbakanlık Yayınları

ÜNLÜ, Tuğba,(2009), "EŞİTLİK İLKESİ VE POZİTİF AYRIMCILIK", (Yüksek Lisans Tezi) , Konya
Http://Www.Mevzuat.Gov.Tr/Mevzuatmetin/1.5.5378.Pdf(14.06.2014)

http://www.devturkiye.org/Projeler/Engelsiz-Sehir-Planlamasi/Engelsiz-Sehir-Tasarim-Raporu/

SELÇUKLUDAN OSMANLIYA BİR TIP MEDRESESİ: AKSARAY DARÜŞŞİFA MEDRESESİ

Doç. Dr. Nevzat TOPAL

Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

nevzattopal@hotmail.com

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖZTÜRK

Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,

ibrahim.51@mynet.com

Özet

"Darüşşifa" halka sağlık hizmetlerinin verildiği bir yerdir. İslam dünyasında yaygın olarak *Bimâristan* olarak kullanılan bu ifadenin halk arasında daha çok Tımarhane anlamında kullanılan kelimeden bozulmuş hali ile *maristan* adının yaygın kullanıldığı görülmektedir. Bu kuruluşlar dil, din, ırk farkı gözetmeksizin halka sağlık hizmeti sunmaktadır.

Aksaray'da inşa tarihi hakkında farklı görüşler ileri sürülmekle beraber Selçuklular tarihinde bir şifahanenin mevcut olduğu bilinmektedir. Dönemin kaynaklarında şehirde ortaya çıkan ayaklanmalarda isyancıların şifahaneyi üs olarak kullandıklarına dair önemli kayıtlar yer almaktadır. Ayrıca Aksaray'da yetişmiş olan ünlü Şeyh Cemaleddin Aksarâyî'nin bu şifahanede tıp eğitimi gördüğü ve hekimlik yaptığı bilgileri kaynaklarda yer almaktadır. Beylikler devrinde ise medreseden Tımarhane olarak bahsedilmektedir.

Kanuni devri 1524 tarihli bir fermanda Aksaray darüşşifa Medresesi müderrisliğine atanan kişinin vakıf şartlarına uygun şekilde hareket etmesi tavsiye edilmektedir. Bu fermandan medresenin bu tarihte faal olduğu anlaşılmaktadır.

Bugün bile Aksaray mahallelerinden birisinin adı şifahane mahallesidir. Mahallenin ismini medresede aldığı düşünülmekte olup adı geçen mahallede son zamanlara kadar kalıntıları yer almakta idi. Ancak 15-20 sene kadar önce medrese kalıntılarının dahi yapılan inşaatlar sırasında tamamen yıkılarak ortadan kaldırıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada Selçuklular devrinde önemli bir askeri ve ticari güzergâh üzerinde bulunan Aksaray'ın sağlık hizmetleri alanında da gelişmiş önemli bir şehir olduğu vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aksaray, Selçuklu, Medrese, Darüşşifa

A MEDICAL MADRASA FROM SELJUKIAN TO OTTOMAN AKSARAY DARÜŞŞIFA MADRASA:

Abstract

The places where public health services are provided are called "Darüşşifa". In this expression, which is widely used as *Bimastran* in the Islamic world, it is observed that the name of *maristan* is widely used colloquially with the distorted state of words used in the sense of a Mental Institution. These institutions that offer public health services which are free of language, religion, race, to public.

It is known that there is a sifahane in the history of the Seljuks in addition to suggesting different views on the history of construction in Aksaray. In the literature of that period, there are important records regarding that the revolters used the hospital as a base in the riots which occured in the city. It is determined that the famous Sheikh Cemaleddin Aksarayî, who grown up in Aksaray, has studied medical training in this hospital and information has taken place in history regarding that he performed as medical science. In the period of Beyliks, Madrasa is mentioned as Mental Institution.

It is recommended that the person assigned to the professor of the Aksaray Darüşşifa Madrasa, should act in accordance with the foundation's requirements within an enactment that the legal period is 1524 dated. It is understood that Madrasa is active on this date from this enactment

To this day, the name of one of the neighborhoods of Aksaray is the name of sifahane neighborhood. It is thought that this neighborhood was taken the name of madrasa, and There were remnants in forementioned neighborhood until very recently. It is observed that however, even 15-20 years ago, the remains of the madrasa have been totally demolished and eliminated, during build a construction.

In this study it is emphasized that Aksaray is, located on an important military and commercial route during the Seljukians period, an important city developed in the field of health services.

Key words: Aksaray, Seljuk, Madrasa, Darüşşifa

Giriş

İslam dünyasında klasik hastanelerin genel adı olarak *Bimaristan* ifadesi kullanılmıştır (Terzioğlu, 92: 1563). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğünde ise *bimarhane*nin eskiden akıl hastalarının tedavi edildikleri yer olduğunun bu kurumlara halk dilinde *tımarhane* denildiği belirtilmektedir (Pakalın, I, .233). Aynı kaynakta *darüşşifa*nın *bimaristan*a karşılık kullanıldığı; daha sonraları ise akıl hastalarının tedavi edildikleri bu kurumlara halk dilinde *timarhane* olarak ifade edildiği belirtilmektedir (Pakalın, I, .233-234).

Türkiye Selçukluları Devrinde "Darüşşifa" ismi ile yaygınlaşan bu kurum halka sağlık hizmetlerinin sunmaktadır. Bu sağlık kurumlarına "şifahane", "maristan", "bimaristan", "darüssıhha", "darülafiye", ""me'menlistirahe", "darüttıb" gibi isimlerde verilmektedir (Cantay, 1992: 1-2; Topal, 2009: 93).

Türkiye Selçukluları devrinde umumiyetle darüşşifa adı ile toplanan bu kurumlar emin ve güven verici kadrolara sahip, sağlık açısından güvenilir; dil, din, ırk farkı gözetmeksizin halka sağlık hizmeti sunmaktadır (Cantay, 1992: 1-2).

Darüşşifaların hasta tedavileri dışındaki bir diğer amacı ise tıp eğitiminin yapılmasıdır. Anadolu'da eğitim hizmetlerinin sürdüren medrese yapıları her dönemde önemli olmuştur. Bunlar içinde tıp eğitimi başlı başına uygulanan bir bilim dalı halinde gerçekleştirilmiş ve tıp eğitimi için şifahaneler kadar top medresesi olarak tanıdığımız yapılar inşa edilmiştir Kayseri Gevher Nesibe ve Medresesi buna örnektir (Cantay, 1992: 2-3).

Bildiri konumuzu oluşturan Aksaray Darüşşifası'da tıp eğitiminin yapıldığı kurumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Konyalı, I, 1974: 1320-1321).

Aksaray Darüşşifası

Türkiye Selçukluları devrinde sağlık kurumlarına önem verildiği ve pek çok şehirde şifahane adı ile hastaneler tesis edildiği bilinmektedir. Bu kurumların bir kısmının hasta tedavisi dışında tıp eğitimi yaptıkları da bilinmektedir. Bildiri konumuzu oluşturan Aksaray Darüşşifasının hem hasta tedavisi hem de top eğitiminin yapıldığı bir kurum olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşmayan şifahanenin yeri Şeyh Hamit Mahallesi'nde 3317. Sokak'ın kuzeyinde apartmanlar arasında yer almaktadır (Resim 1; Kroki 1).

Darüşşifanın inşa tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda farklı görüşler yer almaktadır. Bu görüşlerde birinde binanın II. II. Kılıç Arslan döneminde (1156-1192) veya daha sonra Moğol hâkimiyeti döneminde inşa edilmiş olabileceği ileri sürülmektedir (Cantay, 1992: 72; Topal, 2009: 93). Konyalı eserin II. Kılıç Arslan devrinde (Konyalı, I, 1974: 1001); Sönmez I. Alaeddin Keykubad devrinde (1220-1237) (Sönmez, 1989: 456); Ünver XIII. Yüzyılda (Ünver, 2014: 77; Topal, 2009: 93); Sözen ise XIII. Yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olabileceğini ileri sürmektedir (Sözen, 1970-72: II: 212; Topal, 2009: 93). Bu görüşlerin büyük ölçüde XIII. yüzyılda yoğunlaştığı görülmektedir.

Darüşşifanın mimarının İbrahim bin İsmail olduğu ve adı geçen mimarın Kelük bin Abdullah yanında yetiştiği belirtilmektedir (Sönmez, 1989: 456; . Sözen, 1970-72: II: 212; Topal, 2009: 94)

Süheyl Ünver ilk baskısı 1940 yılında yapılan eserinde yapının Aksaray'ın kuzeyinde Şeyh Hamid mahallesinde harabe halin de bulunduğunu belirtmektedir. Duvarlarının tuğladan inşa edildiğini ifade etiği yapının yeri ile ilgili olarak ayrıntıda vermektedir. Ünver, "*Şifahanenin kasabadan çıkmadan Nevşehir'e giden caddenin soluna sapılırsa biraz ileride genişçe bir meydana varılır. Şarktan garbe uzunluğu 20, eni 6 yüksekliği 5-7 ve kalınlığı 2,30 metre tuğladan inşa edilmiş çok sağlam iki duvar vardır. Şifahanenin temelleri sökülmüştür. Onun için planı hakkında hafriyat yapılmadıkça bir fikir verilemez. Lakin büyük bir müessese imiş*" şeklinde tarif etmektedir (Ünver, 2014: 77-78) (Resim 2).

Aksaray Darüşşifasının kervansaraylar gibi sağlam yapılı olduğu ve özelliğinden dolayı bazen asilerin sığınak olarak kullandıkları belirtilmektedir (Topal, 2009: 94).

Aksaraylı tarihçi Kerimüddin Mahmud-u Aksarâyî tarafında 723/1323 yılında Aksaray'da yazılan eserde (Aksarâyî, 2000) şifahanenin asiler tarafından sığınak olarak kullanıldığına dair önemli bir kayıt yer almaktadır.

Aksarâyî eserinde Şengit Oğlu isimli bir isyancının adamları şifahaneye sığındıklarını anlatmaktadır. Aksarayî bu hususu; "…*Şengit oğlu'nun işi, Ali melik ve Ahmed ile*; *savaşa düştü. Öyle ki dört ay müddetle her sabah Şengit oğlu, sığınmış oldukları darüşşifadan adamlarıyla birlikte çıkıyor. Ali elik, Ahmed ve adamları ile savaşıp duruyordu"* şeklinde ifade etmektedir (Aksarâyî 2000: 247; Topal, 2009: 94).

Beylikler devrinde şehirde yapılan mücadelelerden bahsedilirken yapıdan tımarhane olarak bahsedilmektedir. Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî tarafından 800/1397-1398 yılında Kadı Burhaneddin Ahmed adına yazılan eserde iki kez Aksaray tımarhanesinden bahsedilmektedir. Bu kayıtlardan birinde; *"Ali Beğ, Niğde'den hareket ederek Aksaray Tımarhanesine gitti"* denilmektedir (Esterâbâdî, 1990: 144, 477) diğer bir kayıtta ise Kadı Burhaneddin'in Aksaray'da tımarhane yanına indiğini belirtmektedir. (Esterâbâdî, 1990: s. 426-427)

Beylikler devrinde yapıdan Tımarhane olarak bahsedilmesinde akıl ve ruh sağlığı tedavilerinin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Aksaray darüşşifasında tıp eğitimi de yapıldığı görülmektedir. Ünlü Şeyh, Cemaleddin Aksarâyî'nin bu şifahanede tıp eğitimi gördüğü ve hekimlik yaptığı belirtilmektedir (Ünver, 1940: 72-74; Ünver, 1970: 101-108).

Kanuni devrinde darüşşifanın faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. 931/1524 yılında Aksaray kadısına yazılan bir fermanda (resim 3) Darüşşifa Medresesi şeklinde bir kayıt yer almaktadır (Konyalı, I, 1974: 1320-1321; Ünver, 1940: 72) Konyalı bu yapının Selçuklu devri darüşşifası mı yoksa Zincirli Medresesi mi hususunun çok açık olmadığını dile getirmektedir. Sebep olarak ta 1476 yılı Fatih devri karaman vakıf defterinde Şifahane Medresesinden bahsedilmediğini belirmektedir (Konyalı, I, 1974: 1320-1321).

Ancak Kanuni devrinde faaliyette olan medrese ister Selçuklu dönemi darüşşifası isterse zincirli medresesi olsun Aksaray'da Kanunu Devrinde Darüşşifa adı ile bir kurumun mevcut olduğu ve burada tıp eğitiminin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu fermanda Kanuni'nin yeni müderrise Darüşşifa Medresesi'nde vakıf şartlarına uygun şeklide hareket etmesi tavsiye ediliyor (Konyalı, I, 1974: 1321).

1940 yılında eserin büyük ölçüde tahrip olarak iki duvar parçasından başka bir şey kalmadığı belirtilmektedir (Resim 2). Aynı şekilde 1955 1955 tarihinde Orta Anadolu'da seyahat yapan Süheyl Ünver'in hazırladığı defterde şifahanenin tamamen tahrip olduğu ve birkaç parça duvar kalıntısı dışında bir şey kalmadığı belirtilmektedir (Ünver, 2014: 199; Topal, 2016: 220) (Resim: 4)

Aksaray şifahanesinin duvar parçalarının 2010 yılına kadar mevcut olduğu Zekai Erdal tarafından çekilen fotoğraflardan anlaşılmaktadır (Resim: 5-9). Ancak 2017 yılında Mustafa Fırat Gül tarafından çekilen fotoğraflarda şifahanenin bulunduğu yer boş bir arsadan ibarettir (Resim 1).

Sonuç

Selçuklular devrinde Aksaray'ın eğitim-öğretim ve sağlık kuruluşları bakımından oldukça gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Aksaray'da Selçuklular devrinde darüşşifa mevcut olup bu kurumda hem hasta tedavisi, hem de tıp eğitiminin yapıldığı görülmektedir. Kanunu Devrinde faal olan darüşşifanın ismi Aksaray'da bir Tımarhane ismi ile hala yaşamaktadır. Ayrıca şifahanenin kalıntılarının 2010 yılına kadar mevcut olduğu sonrasında ise tamamen ortadan kalktığı görülmektedir.

Kaynaklar

Kitaplar ve Makaleler

Aksarâyî (2000), *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara.

Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî (1990), *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara.

CANTAY, Gönül (1992), *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları,* Ankara.

KONYALI, İ. Hakkı (1974), *Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi,* C. I-III, İstanbul.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III, İstanbul.

SÖNMEZ, Zeki, (1989), *Başlangıçtan 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar,* Ankara.

SÖZEN, Metin (1970-72), *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri,* I-II, İstanbul.

TERZİOĞLU, Arslan (1992), "Bimaristan, *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* s. 163-178.

TOPAL, Nevzat (2009), *Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri,* Aksaray valiliği yayınları, Aksaray.

TOPAL, Nevzat, (2016), "Türkiye Selçukluları Devrinde Aksaray Şehrinde Eğitim-Öğretim Ve İlmi Faaliyetler", *The Journal of International Civilization Studies,* I/2, s. 214-228.

ÜNVER, A. Süheyl (1940), "Konya Aksaray'ı Darüşşifa Medresesine Ait Bir Vesika", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, V/18, s. 72-74

ÜNVER, A. Süheyl (1970) "Şeyh Cemaleddin Aksarâyî Muciz Şerhi ve Diğer Eserleri", *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi,* İstanbul, s. 101-108.

ÜNVER, Süheyl, (2014) Selçuk Tababeti, TTK, Ankara.

ÜNVER, Süheyl, (2014), *Orta Anadolu Not Defteri*, Yayına Hazırlayanlar: Mesara, Gülbin-Özer, Mine Esiner, Kubbealtı yayınları, İstanbul.

Fotoraflar

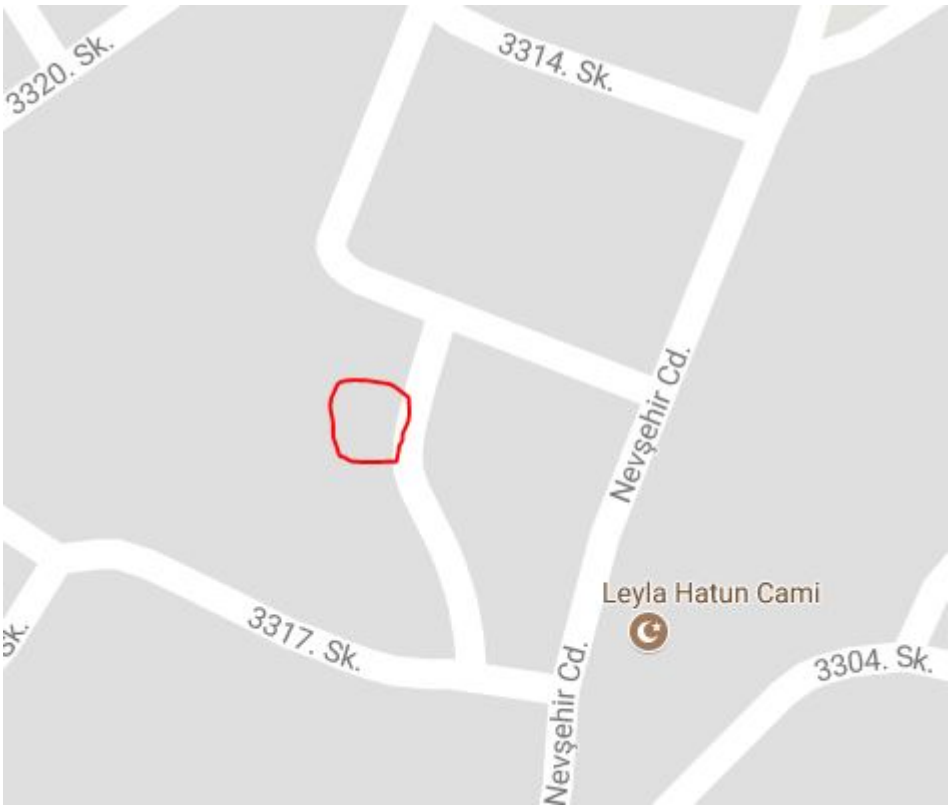
Mustafa Fıraf Gül

Zekai Erda

Ekler

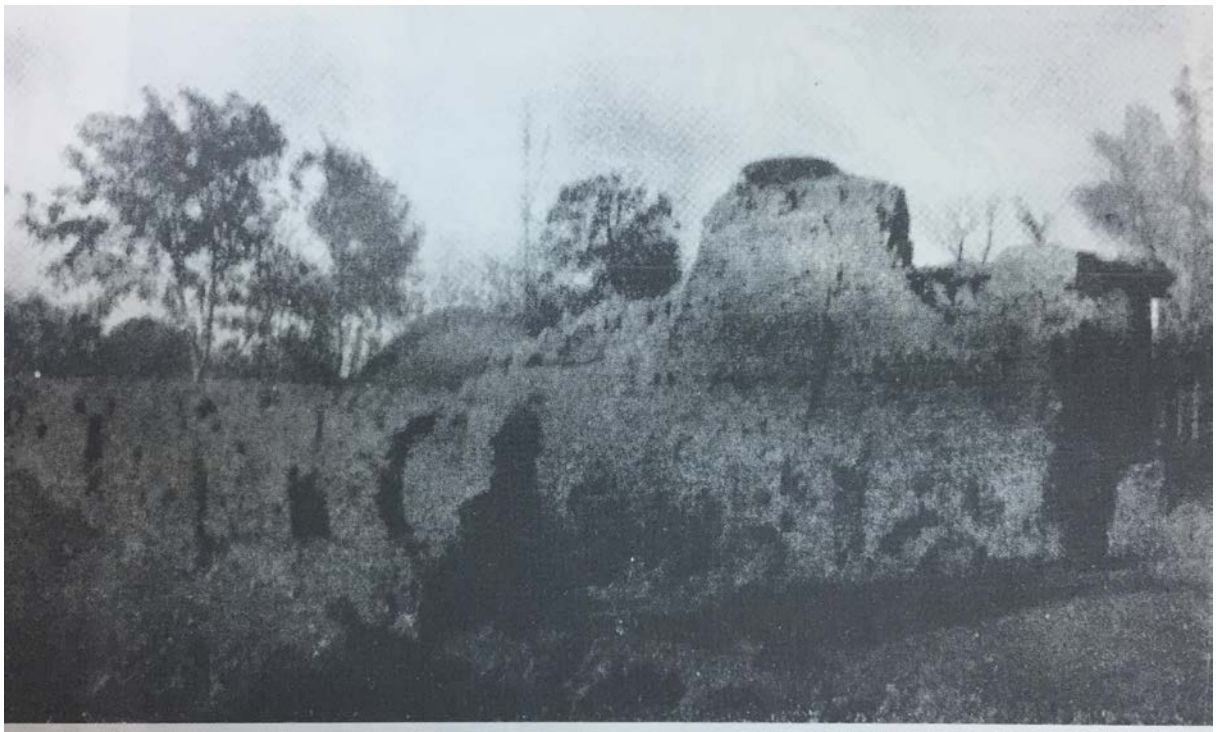

Resim 1 (Tamamen Yok olan Şifahanenin bulunduğu boş arsa)[1]

Kroki: Tamamen yok olan şifahanenin bulunduğu yer.

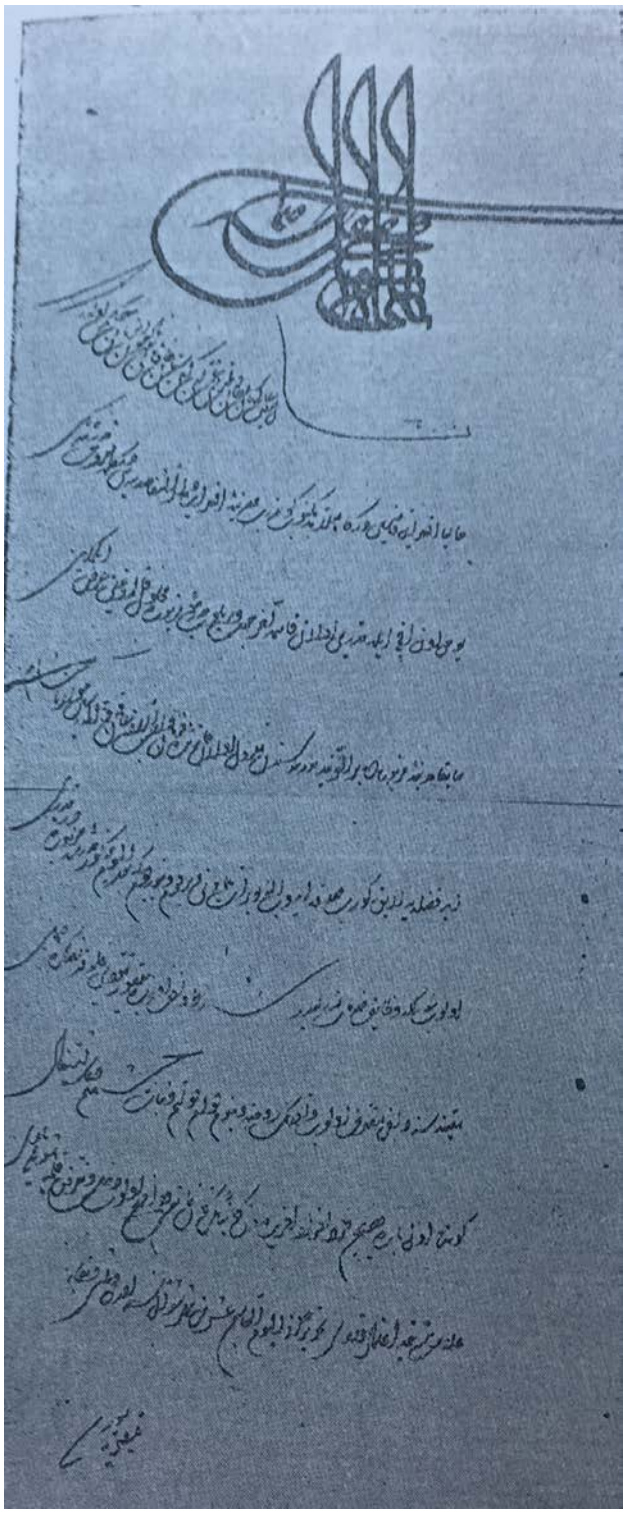
[1] Fotoğraf Mustafa Fırat Gül tarafından 2017 yılında çekilmiştir.

Konya aksarayındaki darüşşifa harabesi (Dr. F. Nafiz Uzluk)

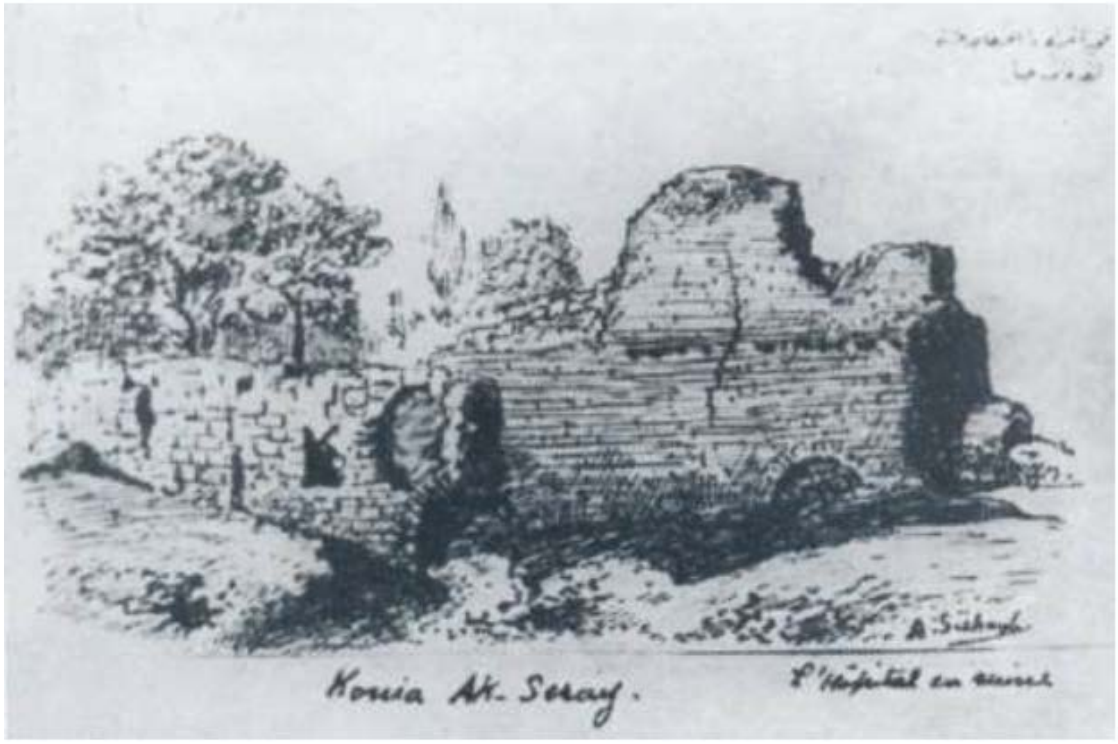
Resim 2 (Aksaray darüşşifası 1940)[2]

[2] Ünver, 2014: 200.

Resim 3: (Kanuni Devri Aksaray darüşşifası İçin Aksaray kadısına Yazılan Ferman Sureti)[3]

[3] (Ünver, 1940: 73).

Resim 4 (Aksaray Darüşşifası)[4]

Resim 5 (Aksaray Darüşşifası Duvar kalıntısı)[5]

[4] (Topal, 2016: 225)
[5] Fotoğraf, Zekai Erdal, 2010

Resim 6 (Aksaray Darüşşifası Duvar kalıntısı)[6]

Resim 7 (Aksaray Darüşşifası Duvar kalıntısı)[7]

[6] Fotoğraf, Zekai Erdal, 2010
[7] Fotoğraf, Zekai Erdal, 2010

Resim 8 (Aksaray Darüşşifası Duvar kalıntısı)[8]

Resim 9 (Aksaray Darüşşifası Duvar kalıntısı)[9]

[8] Fotoğraf, Zekai Erdal, 2010
[9] Fotoğraf, Zekai Erdal, 2010

ROMANYA TULÇA İLİ BABADAĞ İLÇESİ TÜRK AĞIZLARI KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ VE AĞIZ GRUPLARI

Doç. Dr. Özlem Demirel Dönmez,

İnönü Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi,

ozlem.demirel@inonu.edu.tr

Özet

Sarı Saltuk tarafından kurulan ve ondan mütevellid Babadağı ismiyle adlandırılan kasaba tarihte Osmanlı Devleti'nin önemli kışlaklarından biridir. Osmanlı döneminde hanları, hamamları camileri, medreseleri ve yoğun Türk nüfusu ile 300 akçe payeli bir kaza olan Babadağ bugün neredeyse sadece Sarı Saltuk türbesiyle bilinen ve Türklerin azınlık olarak yaşadığı bir yerleşim yeridir.

Tarihteki önemine ve günümüzde barındırdığı Türk nüfusuna istinaden, 2013 yılında UKİD-TİKA'nın desteklediği proje kapsamında Babadağ'da gerçekleştirdiğimiz alan araştırmasının verilerine göre Babadağ'da yaşayan Türkleri ağız özelliklerine göre, Türkler, Tatarlar ve Çingeneler olmak üzere üç grupta inceleyebiliriz. Bölgede yaşayan Çingenelerin bir kısmının kendilerini Yörük Türkleri olarak tanıtmaları ve Türkçe konuşmaları son derece dikkat çekici bir husus olup ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.

Üç gruba ayırdığımız Babadağ ağzının temel karakteristik özellikleri arasında; kalınlık-incelik uyumunun zayıflığı, kapalı e (ė) ünlüsünün yaygın kullanımı, ilk seste h düşmesi, k > g, k > h, ç > j, ş > j değişimleri ve şimdiki zaman ekinin düz ve yuvarlak ünlülü kullanımları gösterilebilir.

Bu çalışmada bölge ağzının sahip olduğu dil özelliklerine ve ağız grupları arasındaki farklara dayanarak Babadağ ağzının Anadolu ve Rumeli ağızları içerisindeki yeri ve gerek dil dışı gerekse dil içi etkiler sonucu geçirdiği değişim ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Babadağ, Ağız, Sınıflandırma.

Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahip olan Babadağ önceleri *Sarı Saltuk Baba'nın türbesinin burada bulunmasından dolayı II. Bayezid'ın dikkatini çeker ve II. Bayezid tarafından bölgeye pek çok ihsanda bulunulur. Daha sonraki dönemde ise Lehistan ve Rusya üzerine yapılan seferlerde geçiş güzergâhında bulunan önemli bir kışlak haline gelmiştir(Aktepe, 1991:372*.

Günümüzde Romanya'nın Tulça iline bağlı bir kasaba olan Babadağ, *101.54 kilometrekarelik bir alana sahip olup 2011 verilerine göre 8.940 bin kişilik bir nüfusu barındırmaktadır.*[1] *2002 kayıtlarına göreyse 10.037 kişi olan nüfusun 1.289'unu Türkler oluşturmaktadır.*[2]

2013 yılında Babadağ'da yapmış olduğumuz alan araştırmasının verilerine göre Babadağ'da toplam 45 hane Türk 200 haneye yakın da kendini Yörük Türkleri olarak nitelendiren ancak bölge halkının Çingene veya Millet olarak adlandırdığı bir grup bulunmaktadır.

Babadağ Türk ağızlarının belirleyici özellikleri olarak, i > ı değişimine bağlı olarak kalınlık-incelik uyumunun zayıflığı, kapalı e (ė) ünlüsünün yaygın kullanımı, ilk seste h düşmesi, ön seste k > g değişimi, k > h değişimi, ç > j değişimi, ş > j değişimi, ön seste "y" sesinin türemesi ve şimdiki zaman ekinin düz ve yuvarlak ünlülü kullanımları görülmektedir.

Bu özellikler çerçevesinde Babadağ Türk ağızlarını üç ağız grubuna ayırabiliriz:

1. "k" Ağızları
2. "g" Ağızları
3. "yor" Ağızları

Çalışmanın Metedolojisi

2013 yılında Babadağ ilçesinde yapmış olduğumuz alan araştırmasında mülakat yöntemi kullanılmıştır. Mülakatlarda elde edilen ses kayıtları, konuşmacının telaffuz şekliyle birebir yazıya

[1] https://www.citypopulation.de/php/romania-tulcea.php 13.09.2017

[2] https://ipfs.io/ipns/tr.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Babada%C4%9F_(Dobruca).html 06.09.2017.

aktarıldıktan sonra yazılı metinlerden ses ve şekil özellikleri ortaya konulmuş ve bu özelliklere dayanarak ağız grupları tespit edilmiştir. Bu çalışmada kullanılan mülakat metinleri, yayıma hazır olan "Romanya Tulça İli Babadağ İlçesi Türk Ağızları" adlı kitaptan alınmıştır.[3]

Çalışmada kullanılan kelime ve cümle örneklerinin yanında yer alan birinci rakam metin, ikinci rakam ise metindeki satır numarasını göstermektedir.

Metin Numarası	Şahıs Adı	Ağız Grubu
1	Adalet Yusuf	Birinci Ağız Grubu
2	Aydın Tahiroğlu	BirinciAğız Grubu
3	Fikriye Ömer	Birinci Ağız Grubu
4	Gülbiye Tayyaroğlu	Birinci Ağız Grubu
11	Leman Tahiroğlu	Birinci Ağız Grubu
27	Seher Bilal	Birinci Ağız Grubu
22	Yusuf Ruşen	İkinci Ağız Grubu
15	Nevari Kadir	İkinci Ağız Grubu
17	Recep Recep	Üçüncü Ağız Grubu

Yukarıda zikrettiğimiz özellikleri ağız gruplarını da esas alarak şu şekilde inceleyebiliriz:

1. Kalınlık İncelik Uyumu

Babadağ Türk ağızlarında, kalınlık incelik uyumunun zayıf olduğu görülmektedir. Uyumsuzluk genellikle i > ı değişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu özellik, birinci ağız grubunda yaygın olarak görülürken ikinci ve üçüncü ağız gruplarında tek tük örnekte görülmektedir.

ismım 1-1

balıkesırden 1-40

bızde 1-55

bır 2-9

dedım 4-2

gelın 27-1

şimdı 22-12

2. Kapalı e (ė) Ünlüsünün Kullanımı

Üç ağız grubunda da kapalı e'nin kullanıldığını fakat birinci ağız grubunda diğer iki ağız grubuna göre daha fazla kullanıldığı görülmektedir.

hėp 11-2
ėkmek 11-32
ėveli 11-30
ėvden 11-66
pėynirle 27-114
ėrkekler 22-38
bėz 22-54
ėvleri 22-59

[3] Özlem Demirel Dönmez, **Romanya Tulça İli Babadağ İlçesi Türk Ağızları**, yayıma hazır kitap çalışması.

bėz 17-25

3. “h” Sesinin Düşmesi

Ön seste ve iç seste “h” sesinin düşmesi bölgenin karakteristik özelliklerinden biri olup bütün ağız gruplarında görülmektedir.

anım (hanım) 2-13
ayvan (hayvan) 17-35
arman (harman) 15-33
elva (helva) 27-48
astalıglan (hastalıkla) 27-139
allaa (Allah’a) 1-58
daa (daha) 1-66
fareddin (Fahrettin) 1-32
mıarebe (muharebe) 2-7
başış (bahşiş) 3-16
müendis (mühendis) 4-13

4. “y” Sesinin Türemesi

Ön seste görülen “y” türemesine sadece birinci ağız grubunda rastlanılmaktadır.

yesır (esir) 2-21
yeşimnen (eşimle) 4-28
yėltim (eltim) 4-32

5. ç/ > j/ Değişmesi

Genellikle hece sonunda gerçekleşen ç > j değişmesi, üç ağız grubunda da görülmektedir.

üj (üç) 4-4
üj (üç) 17-24
genjler (gençler) 17-39
kaj (kaç) 22-157
hij (hiç) 27-153

6. ş > j Değişmesi

Rumeli ağızlarına özgü bir özellik olup (Olcay, 1995:22, Emin, 1998:42) her üç ağız grubunda da örnekleri mevcuttur.

aldmıj 3-1
yetmij 4-4
bej 4-91
altmıj 17-11
Hacmıjlar 22-73
bitmij 22-102

7. Ön Seste k> g Değişmesi

İkinci ağız grubunun belirleyici karakteristik özelliğidir. Genellikle kalın ünlülü kelimelerde görülmekte olup ince ünlülü kelimelerde görüldüğü örnek sayısı çok azdır.

Karşılıglı 15-21

gurusun 15-60

gatlısın 15-72

goç 22-36

goyarlar 22-36

gızlar 22-39

gadar 17-21

gadar 22-115

8. k > h değişmesi

İkinci ağız grubunda görülen bir ses değişmesi olup özellikle bir kişinin konuşmasında sıklıkla görülmektedir. Aynı ağız grubunda yer alan diğer kişilerin konuşmalarında çok az görülmesi karakteristik olup olmadığı konusuna ihtiyatlı bir yaklaşım gerektirmektedir.

souh (soğuk) 22-1

yoh (yok) 22-4

sıcah (sıcak) 22-4

romanyadahı (Romanya'daki) 22-14

hınalacahlar (kınalayacaklar) 22-28

hırımdan (Kırım'dan) 22-42

ahlımda (aklımda) 22-49

yaşadıhdan (yaşadıktan) 15-112

çocuH (çocuk) 15-207

9. Ekleşme Sonucu Görülen İlerleyici Benzeşme
nl > nn

Her üç ağız grubunda da yaygın olarak görülen bir özellik, genellikle çokluk eki "+lar" ile vasıta eki "+la"nın eklendiği "n" sesiyle biten kelime kök ve gövdelerinde görülmektedir.

insannan (insanla) 1-6
onna (onunla) 2-17
patlıcannan (patlıcanla) 3-46
burkannara (burkanlara) 3-47
gelinner (gelinler) 4-9
nışannadılar (nişanladılar) 4-36
topraklarınnan (topraklarıyla) 11-7
kadınnar (kadınlar) 11-26
soannan (soğanla) 15-63
müsümannar (Müslümanlar) 15-126
düünnerni (düğünlerini) 22-12
osmannı (Osmanlı) 22-14
annataim (anlatayım) 22-47
annatacag (anlatacak) 27-9
düünner (düğünler) 27-17
zenginner (zenginler) 17-8
delikannı (delikanlı) 17-14
annadım (anladım) 17-18
onnar (onlar) 17-9

10. Şimdiki Zaman Ekinin Düz ve Yuvarlak Ünlülü Kullanımı

Şimdiki zaman ekinin değişik kullanımları ağız gruplarının tespitinde etkili olan önemli bir özelliktir. Babadağ Türk ağızlarında yer alan üçüncü ağız grubunun belirlenmesinde bu özellik etkili olmaktadır.

Birinci ve ikinci ağız gruplarında daima düz ünlülü olan şimdiki zaman ekinin üçüncü ağız grubunda yuvarlak ünlülü olduğu görülmektedir. Bu yönüyle birinci ve ikinci ağız grupları Anadolu

ağızları içerisinde Doğu Grubu ağızlarına, üçüncü ağız grubu ise Batı grubu ağızlarına benzemektedir. Doğu Grubu ağızlarında ince (nadiren kalın) şimdiki zaman eki kullanılırken Batı Grubu ağızlarında genellikle kalın (nadiren ince) yuvarlak ve geniş ünlülü şimdiki zaman eki kullanılır. Bu yönüyle Doğu Grubu ağızları Batı Grubu ağızlarından ayrılmaktadır (Karahan, 1996:43).

biliim okumaı 1-31

namaz da kılıiz 1-39

ii okumıyız 1-46

onu istiim demee ki 1-50

ne kadar yapii 4-4

ben iş istiyim diyiydin 4-256

biliim o kadar 4-287

uşaın altına koyıyiz 11-69

hayvanlarlan kıSım ugraşıiz 11-3

bır erkek bır kız çocuk kalıi 15-12

iki üz milon istiolar 17-6

fesatlıg çog çekioruz 17-12

ben biliorum 17-16

dinnemiorlar hocam 17-17

orda isdanbolda çok çalorlar 17-34

şindi itiarladım tutamorum 17-35

dizlerim acĭyor çoK acıor 17-37

Sonuç

Babadağ Türk ağızlarına baktığımızda, kalınlık incelik uyumu, kapalı e'nin (ė) kullanımı, ön seste "h" düşmesi, ç > j, ş > j değişimi ve nl > nn benzeşmesinin üç ağız grubu için ortak özellikler olduğunu görmekteyiz. İkinci ağız grubunun belirleyici özelliği ön seste k > g değişimi ve kısmen k > h değişimi iken üçüncü ağız grubunun belirleyici özelliği, şimdiki zaman ekinin yuvarlak ünlülü kullanımıdır.

İkinci ve üçüncü ağız grubunda ön seste k > g değişimi ve ön seste "y" sesinin birinci ağız grubunun aksine türememesi bu iki ağız grubunun ortak özellikleri olarak görülürken bu iki ağız grubunun ayırıcı karakteristik özelliği şimdiki zaman ekinin farklı kullanımı olup şimdiki zaman eki birinci ve ikinci ağız grubunda daima düz dar ünlülü iken üçüncü ağız grubunda yuvarlak ünlülüdür.

Kendisini Yörük Türkü olarak ifade eden ancak çevre halk tarafından Çingene veya Millet olarak nitelendirilmekte olan bölge halkının ağız özelliklerini temsil eden üçüncü ağız grubu, hem "g" ağzı olarak isimlendirdiğimiz Tatar ağızlarıyla benzerlik göstermekte hem de, belirleyici özelliği olan şimdiki zaman ekinin yuvarlak ünlülü kullanılması yönüyle, Anadolu ağızları içerisinde Batı grubu ağızlarına benzemektedir. Bu grubun ağız özelliklerine, daha fazla mülakat metni kullanılarak ayrıntılı ve müstakil bir çalışmada yer verilmesi son derece gerekli ve önemli olup bu konu üzerindeki mülakat çalışmalarımız devam etmektedir.

	Özellikler	Birinci Ağız Grubu	İkinci Ağız Grubu	Üçüncü Ağız Grubu
1	Kalınlık İncelik Uyumu	**gelın**	**gelın**	**gelın**

2	Kapalı e'nin (ė) Kullanımı	**ėv**	**ėv**	**ėv**
3	"h" Sesinin Düşmesi	**ayvan**	**ayvan**	**ayvan**
4	"y" Sesinin Türemesi	*yesır*	-	-
5	ç > j Değişmesi	**üj**	**üj**	**üj**
6	ş > j Değişmesi	**yetmij**	**yetmij**	**yetmij**
8	k > g Değişmesi	-	**gadar**	**gadar**
9	k > h Değişmesi	-	*yoh*	-
10	nl > nn Benzeşmesi	**onnar**	**onnar**	**onnar**
11	Şimdiki Zaman Ekinin Kullanımı	**biliim**	**biliim**	*biliorum*

Kaynakça

AKTEPE, Münir, *Babadağ*ı, DİA, C. 4, İstanbul 1991, s. 372.

DEMİREL DÖNMEZ, Özlem, **Romanya Tulça İli Babadağ İlçesi Türk Ağızları**, yayıma hazır kitap çalışması.

DEMİREL DÖNMEZ, Özlem, *Romanya Tulça İli Babadağ İlçesi Türk Ağızlarında Dil Uyumsuzluğu*, I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Asos Cogress Bildiri Kitabı, Elazığ 2016, s. 1148-1161.

OLCAY, Selâhattin, **Doğu Trakya Yerli Ağzı**, TDK Yayınları, Ankara 1995, s. 22.

KALAY, Emin, **Edirne İli Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1998, s. 42.

KARAHAN, Leyla, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yayınları, Ankara 1996, s. 43.

https://www.citypopulation.de/php/romania-tulcea.php 13.09.2017

https://ipfs.io/ipns/tr.wikipedia.ipfs.org/wiki/Babada%C4%9F_(Dobruca).html 06.09.2017.

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE KENDİ KENDİNE İLAÇ KULLANIM ALIŞKANLIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

(Assessment of Self Medication Habits among Faculty of Health Sciences Undergraduates)

Elçin Banu Yoldaşcan

Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı A.D.

Ramazan Azim Okyay

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı A.D.

Tülin Gönültaş

Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı A.D.

Özet

Dünya sağlık örgütüne göre kendi kendine ilaç kullanımı, kişinin herhangi bir sağlık profesyoneline danışmaksızın kendi kendine teşhis koyduğu hastalığını tedavi etmesidir. Ancak kendi kendine ilaç kullanma pratiği yeterli bilgiye dayanılmadan gerçekleştirilirse, ciddi problemlere yol açabilmektedir. Bu problemlerden en belirgin olanlar, gereksiz ve yanlış ilaç kullanımının ekonomi üzerine oluşturduğu yük ve sağlık üzerine olumsuz etkilerdir. Bu nedenle, bu çalışmada ileride sağlık profesyoneli olacak sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinde kendi kendine ilaç kullanım alışkanlıklarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Kesitsel tipteki bu çalışmaya 2016-2017 eğitim öğretim yılında Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören 454 öğrenci katılmıştır. Veriler araştırmacı tarafından aydınlatılmış onam alındıktan sonra anket formu kullanılarak yüzyüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Öğrencilerde reçetesiz ilaç kullanma oranı %36,3; herhangi bir biçimde kendi kendine ilaç kullanma yaygınlığı %56,4 olarak bulunmuştur. Öğrencilerin reçetesiz olarak en sık kullandığı ilaçlar %33,5 ile analjezikler, %24,0 ile antibiyotikler ve %13,2 ile soğuk algınlığı ilaçları olarak belirlenmiştir. Yaklaşık olarak her dört öğrenciden biri akılcı ilaç kullanımı ve akılcı antibiyotik kullanımı terimlerini daha önceden duymadığını belirtmiştir. Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinde bile akılcı ilaç kullanımı ve akılcı antibiyotik terimini hiç duymayanların oranı azımsanamayacak ölçüdedir. Kullanılan ilaçlardan azami verimin alınması, kendi kendine ilaç kullanımı nedeniyle oluşabilecek olumsuz sağlık etkilerinden kaçınılması ve ekonomik yönden kayıpların engellenmesi için; hekimler, sağlık kuruluşları, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve medya ile işbirliği içinde eğitsel aktivitelerin gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesi şarttır.

Anahtar kelimeler: Kendi kendine ilaç kullanımı, Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencileri, Adana

Abstract

According to the World Health Organization, the use of self-medication is to treat a person's self-diagnosed illness without consulting any health professional. However, if the practice of self-medication is carried out without adequate knowledge, it can lead to serious problems. The most obvious problems caused by unnecessary and wrong drug use are emerging burden on the economy and the negative impacts on health. For this reason, it is aimed to evaluate self-medication habits of Faculty of Health Sciences Undergraduates who will be health professionals in the future. 454 students attending Çukurova University Faculty of Health Sciences in 2016-2017 academic year participated in this cross-sectional study. The data were collected by face-to-face interview using a questionnaire form after obtaining the informed consent from participants. The rate of using non-prescription drugs in students was 36.3% and the prevalence of practicing any form of self-medication was found 56.4%. The most commonly used medications were analgesics with 33.5%, antibiotics with 24.0% and cold with 13.2% medications. Nearly one in four students have reported that they have never heard the terms “rational use of drugs” and “rational use of antibiotics”. Even at the Faculty of Health Sciences, the rate of those who have never heard the terms “rational use of drugs” and “rational use of antibiotics” is at an implausible level. To get maximum efficiency from the drugs used, to avoid the negative health effects that may be caused by self-medication and to prevent economic losses; educational activities must be carried out and maintained in cooperation with physicians, health institutions, universities, non-governmental organizations and the media.

Key words: Self-medication, Faculty of Health Sciences Students, Adana

Giriş

Dünya Sağlık Örgütüne göre, kendi kendine ilaç kullanımı, bireyin herhangi bir sağlık profesyoneline danışmaksızın kendi kendisine tanı koyarak koyduğu bu tanıyı tedavi etmesi sürecidir. Kendi kendine ilaç kullanımı sorumlu ve bilinçli şekilde yapıldığında, tıbbi danışmanlık ve gözetimi gerektirmeyen basit semptom ve hastalıkların tedavisinde kullanılabilirse de, yetersiz bilgi ile yapılan kendi kendine ilaç kullanma pratiği bir çok sorunu beraberinde getirebilir (World Health Organization, 2000).

Akılcı olmayan ilaç kullanımı tüm dünyada önemli bir problemdir. Gereksiz ilaç kullanımı gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerde ekonomi üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır (Karataş et al., 2012). Türkiye sağlık harcamalarının toplam harcamalara oranı açısından OECD ülkeleri arasında % 5,1 ile son sıradadır (OECD, 2015). Ancak ülkemizde sağlık harcamaları içinde ilaç harcamalarına ayrılan pay %20'nin üzerindedir. Bu da ilaç harcamalarının önemli bir paya sahip olduğu anlamına gelmektedir (TURKSTAT, 2016).

Ekonomik kaygıların ötesinde akılcı olmayan ilaç kullanımı ve kendi kendine ilaç kullanımının sağlık üzerine de pek çok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar bireylerin kendi kendilerine en fazla analjezik ve antibiyotik kullandıklarını ortaya koymuştur (Lukovic et al., 2014; Ibrahim et al., 2015; Zhu et al., 2016; Nayir et al., 2016). Uygunsuz analjezik kullanımı toksik ve zararlı yan etkilerinden ötürü sağlık üzerinde olumsuzluklara yol açabilir (Ibrahim et al., 2015). Dünyada en sık görülen diğer uygunsuz ilaç kullanımı, antibiyotiklerin kendi kendine kullanımıdır. Bu da semptomların maskelenmesine, tedavide başarısızlığa ve bakteriyel rezistans gelişimine neden olabilir (Zhu et al., 2016). İlaçların uygun kullanımında ana sorumluluk hekime düşmekteyse de bunun hasta katılımıyla da desteklenmesi gerekir (Basaran & Akici, 2012).

Akılcı ilaç kullanımı ve ilişkili faktörleri inceleyen pek çok çalışma, uygunsuz ilaç kullanım alışkanlıkları ve kendi kendine ilaç kullanımının eğitim düzeyi ile ilişkili olduğunu, daha eğitimli bireylerin daha çok kendi kendine ilaç kullanma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur (Carrasco-Garrido et al.,2008; Foroutan & Foroutan, 2008; Garafalo, Di Guiseppe & Angelillo, 2015; Nayir et al.,2016). Bu nedenle bu çalışmamızda Adana ilinde sağlık bilimleri fakültesinde eğitim gören üniversite öğrencilerinde kendi kendine ilaç kullanım yaygınlığını belirlemeyi amaçladık.

Yöntem

Çalışmanın tipi

Bu çalışmada ileride sağlık profesyoneli olacak Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinde kendi kendine ilaç kullanım alışkanlıklarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Kesitsel ve tanımlayıcı tipteki bu çalışmanın evrenini 2016-2017 eğitim öğretim yılında Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmuştur.

Örneklem seçimi ve verilerin toplanması

Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören 1311 öğrenci bulunmaktadır. %95 güven aralığı ve %3 hata payı ile maksimum örneklem sayısına ulaşmak amacıyla kendi kendine ilaç kullanma yaygınlığı %50 kabul edilerek örneklem büyüklüğü 589 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan örneklem, öğrencilerin sınıf ve bölümlerine göre tabakalı örneklem yöntemiyle dağıtılmıştır. Veriler Nisan-Haziran 2017 tarihinde araştırmacı tarafından aydınlatılmış onam alındıktan sonra anket formu kullanılarak yüzyüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Toplamda 454 öğrenciye (Hesaplanan örneklemin %75,9'u) ulaşılmıştır.

Öğrencilere uygulanan anket akılcı ilaç kullanımı ve kendi kendine ilaç kullanımı ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. Aşağıdaki üç sorudan herhangi birine evet yanıtı verilmesi herhangi bir şekilde kendi kendine ilaç kullanmı olarak değerlendirilmiştir:

Başkalarının ilaçlarını kullanır mısınız ya da reçetesiz olarak eczaneden ilaç alır mısınız?

Muayene olmadan kendi kendinize antibiyotik kullanır mısınız?

Hasta olmadan ilaç yazdırır mısınız veya evde bulundurmak amacıyla satın alır mısınız?

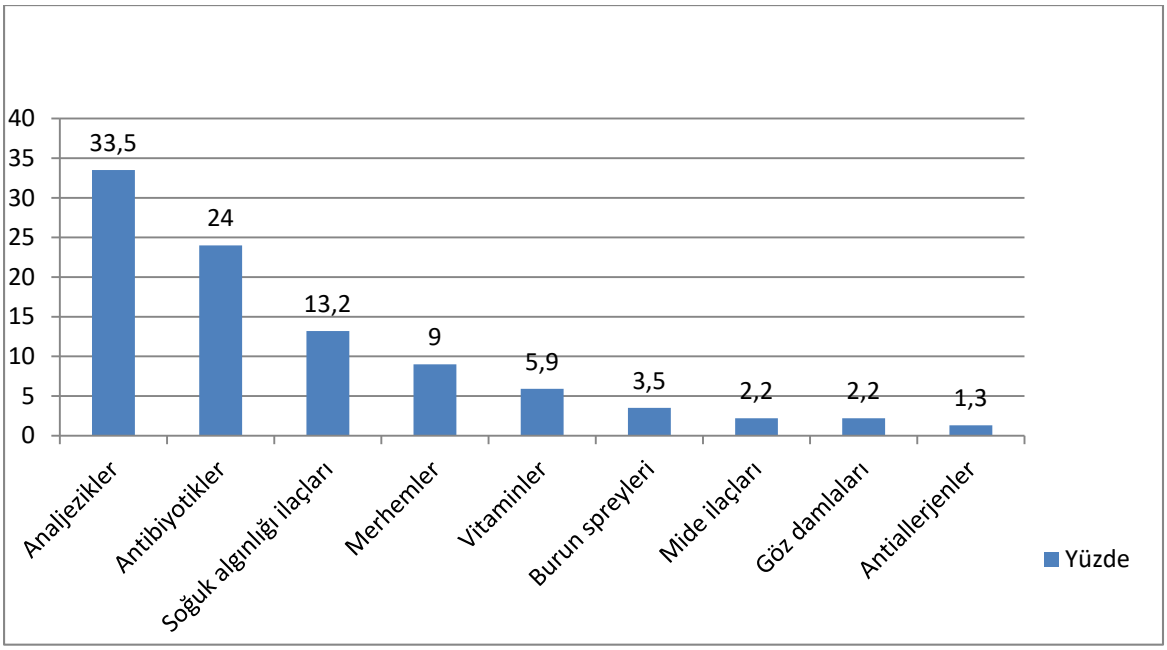
Bulgular

Çalışmaya 454 öğrenci katıldı. Kadınların oranı %68,1'di. Öğrencilerin %91'i 18-13 yaş aralığındaydı. Öğrencilerin %95,1'i bekar, %3,4'ü evli, %1,5'i dul veya boşanmış idi. Öğrencilerin %85,9'u ekonomik durumlarını ortalama seviye ve üzeri olarak tanımladı. Öğrencilerin %6,9'unun kronik bir hastalığı mevcuttu. Öğrencilerin sosyodemografik özelliklerinin dağılımı tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğrencilerin sosyodemografik özelliklerine göre dağılımı

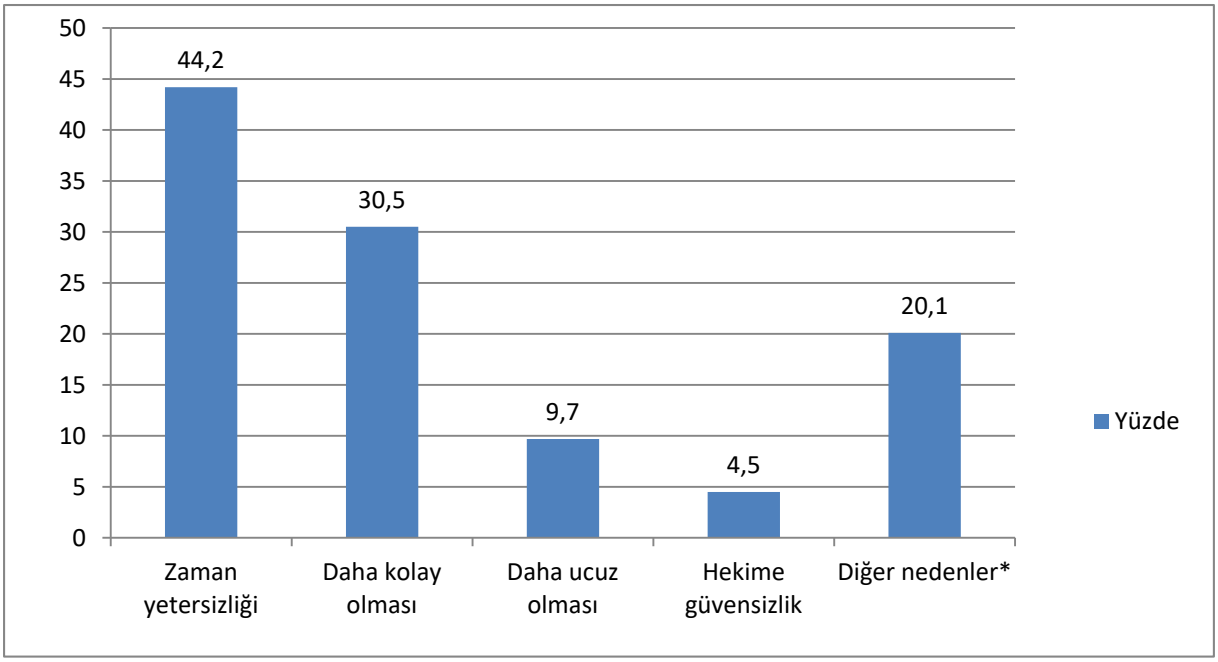
Sosyodemografik özellikler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	309	68,1
Erkek	145	31,9
Yaş grubu		
18 - 20	186	41,0
21 - 23	227	50,0
24 - 26	26	5,7
27 ve üstü	15	3,3
Medeni durum		
Bekar	430	95,1
Evli	15	3,4
Boşanmış yada dul	7	1,5
Ekonomik durum algısı		
Çok kötü	19	4,2
Kötü	45	9,9
Orta	306	67,4
İyi	80	17,6
Çok iyi	4	0,9
Kronik hastalık varlığı		
Evet	31	6,9
Hayır	418	93,1

Reçetesiz olarak ilaç kullanan öğrencilerin oranı %36,3 olarak bulundu. Daha sonra lazım olabilir düşüncesiyle hasta olmadan ilaç yazdıran veya ilaç alıp evinde bulunduran öğrencilerin oranı %22,1'di. Öğrencilerin en sık reçetesiz olarak kullandıkları ilaçlar sırasıyla %33,5 ile analjezikler, %24 ile antibiyotikler ve %13,2 ile soğuk algınlığı ilaçlarıydı (Figür 1). Herhangi bir biçimde kendi kendine ilaç kullanım yaygınlığı %56,4 olarak bulundu.

Figür 1. Öğrencilerin reçetesiz olarak en sık kullandığı ilaçlar

Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma nedenleri sorgulandığında, %44,2'si zamanının yetersiz olduğunu, %30,5'i reçetesiz ilaç kullanmanın daha kolay olduğunu, % 9,7'si ise bunun daha ucuz olduğunu belirtti (Figür 2).

*Bildiği için, önceki doktor önerisi, ilacın analjezik olması, vb.

Figür 2. Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma nedenleri

Öğrencilerin %68,1'i son oniki ay içinde antibiyotik kullandığını belirtti. Öğrencilerin yaklaşık dörtte biri reçetesiz olarak kendi kendine antibiyotik kullanıyordu. Antibiyotik kullanım sürelerine bakıldığında, öğrencilerin %40,5'inin antibiyotik tedavisini semptomatik iyileşme sonrası bıraktığı saptandı. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu kullanmadan önce ilaçların prospektusunu okuduğunu belirtti, ancak prospektus içeriğini tamamen anlarım diyenlerin oranı %41,6'ydı. Öğrencilerin %26,2'si

daha önce akılcı ilaç kullanımı ve akılcı antibiyotik kullanımı terimlerini duymadığını belirtti. Öğrencilerin ilaç kullanım davranışları Tablo 2'de detaylı şekilde sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin ilaç kullanım alışkanlıkları

Sorular	N	%
Başkalarının ilaçlarını kullanır mısınız ya da reçetesiz olarak eczaneden ilaç alır mısınız?		
Evet	157	36,3
Hayır	276	63,7
Hasta olmadan ilaç yazdırır mısınız veya evde bulundurmak amacıyla satın alır mısınız?		
Evet	100	22,1
Hayır	353	77,9
Son 12 ayda hiç antibiyotik kullandınız mı?		
Evet	308	68,1
Hayır	144	31,9
Muayene olmadan kendi kendinize antibiyotik kullanır mısınız?		
Evet	109	24,1
Hayır	344	75,9
Antibiyotiği ne kadar kullanırsınız?		
Belirtiler geçinceye kadar veya iyileştikten sonra bırakırım	179	40,5
Bir hekim veya eczacıya danıştıktan sonra bırakırım	60	13,6
Tedavinin bitimine kadar kullanırım	187	42,3
İyileşsem de iyileşmesem de bir kaç gün kullanırım	16	3,6
Kullandığını ilaçların prospektusunu okur musunuz?		
Evet, her zaman	283	62,7
Evet, bazen	153	33,8
Hayır	16	3,5
Prospektusta yazan bilgilerin ne kadarını anlarsınız?		
Tamamen anlarım	187	41,6
Kısmen anlarım	259	57,6
Hiçbirşey anlamam	4	0,8
Akılcı ilaç kullanımı ve akılcı antibiyotik kullanımı terimlerini daha önce duydunuz mu?		
Evet	327	73,8
Hayır	116	26,2

Tartışma

Çalışmamızda sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinde kendi kendine ilaç kullanma yaygınlığının hesaplanması amaçlanmıştır. Kendi kendine ilaç kullanımının sık olduğu, bilinen bir gerçektir. Önceki çalışmalarda kendi kendine ilaç kullanım yaygınlığı çalışılan toplumun özelliklerine gore değişkenlik göstermiştir. Genel toplum üzerinde yapılan birçok çalışmada kendi kendine ilaç kullanım yaygınlığı %50-60 arasında bulmuştur.(Foroutan & Foroutan, 2008; Papakosta, Zavras & Niakas, 2014; Azami-Aghdash et al., 2015; Nayir et al., 2016). Ancak üniversite öğrencilerinde yapılan çalışmalarda özellikle de sağlık ile ilgili alanlarda öğrenim gören öğrencilerde oran artmaktadır

(Sawalha, 2008; Klemenc-Ketis, Hladnik & Kersnik, 2010; Sharma et al., 2015). Mevcut çalışmamızda kendi kendine ilaç kullanım yaygınlığı %56,4 olarak bulunmuştur. Bu oran genel toplumda bulunan oranlarla benzerlik göstermekle birlikte, üniversite öğrencilerinde yapılan çalışmalarda gözlenenden düşüktür.

Öğrencilerin en sık reçetesiz olarak kullandıkları ilaçlar sırasıyla %33,5 ile analjezikler, %24 ile antibiyotikler ve %13,2 ile soğuk algınlığı ilaçlarıydı. Yapılan diğer çalışmalar göstermiştir ki yüzde ve sıralama değişse de tüm dünyada kendi kendine ilaç kullanım pratiğine en sık konu olan ilaçlar analjezikler, antibiyotikler ve soğuk algınlığı ilaçlarıdır. (Turunen et al., 2005; Carrasco-Garrido et al.,2008; Sawalha, 2008; Auta et al., 2012; Ahmadi et al., 2016). Bu da dünyanın neresinde olursa olsun kendi kendine ilaç kullanım paterninin benzer olduğunu göstermektedir.

Uygunsuz antibiyotik kullanımı ekonomik kayıptan da öte bakteriyel rezistans gelişimi ile yakından ilişkilidir. Bu çalışmada öğrencilerin hekime muayene olmadan antibiyotik kullanma oranları %24,1 olarak bulunmuştur. Bu oran benzer çalışmalarda bulunanlardan düşüktür (Buke et al., 2005; Nayir et al., 2016). Bu düşüşün nedeninin geçtiğimiz yıl eczanelerde antibiyotik satışlarına yapılan kısıtlamalar olduğunu düşünmekteyiz. Yapılan düzenlemelerle birlikte antibiyotik kullanımı düşmekle birlikte yine de kontrolsüz kullanım halen önemli seviyelerdedir. Ayrıca yaklaşık her beş öğrenciden ikisi antibiyotik tedavisini yarıda bırakmaktadır. Çalışmamıza benzer şekilde, üniversite öğrencilerinde yapılan önceki çalışmalarda kullanılan antibiyotiklerin dozunun değiştirilmesi ve semptomatik iyileşme sonrası tedavinin yarım bırakılması sık bulunmıştur (El Ezz & Ez-Elarab, 2011; Zhu et al., 2016).

Çalışmamızda öğrencilerin büyük bir çoğunluğu kullanmadan önce ilaçların prospektusunu okuduğunu belirtti. Benzer şekilde İrlanda'da yapılan bir çalışmada, katılımcıların %80'inden fazlası kullandığı ilacın içindeki talimatları okuyordu (Wazaify et al., 2005). Ancak prospektus içeriğini tamamen anlarım diyenlerin oranı %41,6'ydı. Çalışmamızla uyumlu olarak, Tayland'da üniversite öğrencilerinde yapılan bir çalışmada da, prospektus içeriğinin anlaşılması yetersiz bulunmuştur (Burapadaja, Jamroendararasame & Sanguansermsri, 2002). Sağlıkla ilgili bölümlerde üniversite eğitimi alan öğrencilerde bile prospektus içeriğini anlama oranı yeterli değilse, eğitim düzeyi daha düşük olan insanlarda bu oran çok daha az olacaktır. Bu nedenle prospektus içeriğinin basit ve kolay anlaşılabilir olması gerekmektedir.

Öğrencilerin %26,2'si daha önce akılcı ilaç kullanımı ve akılcı antibiyotik kullanımı terimlerini duymadığını belirtti. Bu oran genel toplumda elde edilen oranlardan daha düşüktür (Nayir et al., 2016). Yine de sağlık bilimleri fakültesi öğrencileri için yüksek bir oran olduğu düşünülmüştür.

Türkiye'de akılcı ilaç kavramı ile ilgili çalışmalar son yirmi yıldır yapılmaktadır. Bu kavramla ilgili olarak ciddi adımlar atılmıştır. Geçtiğimiz yıl yapılan antibiyotik satışları ile ilgili düzenleme de bu adımlardan biridir ve bu çalışmada da gösterildiği üzere uygunsuz antibiyotik kullanımının azalmasında önemli bir rolü olduğu düşünülmüştür. Akılcı ilaç kullanımı konusunda farkındalık, sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinden beklenilenden daha düşük bulunmuştur. Sonuç olarak akılcı ilaç kavramı ve kendi kendine ilaç kullanımı ile ilgili farkındalığın artması için sağlık kuruluşları, hekimler, üniversiteler ve ilgili diğer paydaşların işbirliği ile eğitsel aktivitelerin sürdürülmesi gereklidir.

Kaynakça

Ahmadi, S.M., Jamshidi, K., Sadeghi, K., Abdi, A., & Vahid, M.P. (2016). The Prevalence and Affecting Factors on Self-Medication Among Students of Kermanshah University of Medical Science in 2014. *Journal of clinical and diagnostic research* 10(5):IC01-IC04. DOI: 10.7860/JCDR/2016/18018.7847.

Auta, A., Omale, S., Folorunsho, T.J., David, S., & Banwat S.B. (2012). Medicine Vendors: Self-medication Practices and Medicine Knowledge. *North American journal of medical sciences* 4(1):24-28. DOI: 10.4103/1947-2714.92899.

Azami-Aghdash, S., Mohseni, M., Etemadi, M., Royani, S., Moosavi, A., & Nakhaee, M. (2015). Prevalence and Cause of Self-Medication in Iran: A Systematic Review and Meta-Analysis Article. *Iranian Journal of Public Health* 44(12):1580.

Basaran, N.F., & Akici, A. (2012). Patients' experience and perspectives on the rational use of drugs in Turkey: a survey study. *Patient preference and adherence* 6:719-24. DOI: 10.2147/PPA.S34922.

Buke, C., Hosgor-Limoncu, M., Ermertcan, S., Ciceklioglu, M., Tuncel, M., Köse, T., & Eren, S. (2005). Irrational use of antibiotics among university students. *Journal of infection* 51(2):135-139. DOI: 10.1016/j.jinf.2004.12.001

Burapadaja, S., Jamroendararasame, B., & Sanguansermsri, J. (2002). Improvement of Consumer's Understanding of Drug Leaflet Content. *Chiang Mai University Journal of Natural Sciences* 1(3):273- 288.

Carrasco-Garrido, P., Jiménez-García, R., Hernández Barrera, V., & Gil de Miguel, A. (2008). Predictive factors of self-medicated drug use among the Spanish adult population. *Pharmacoepidemiology and drug safety* 17(2):193-199. DOI: 10.1002/pds.1455

El Ezz, N.F., & Ez-Elarab, H.S. (2011). Knowledge, attitude and practice of medical students towards self medication at Ain Shams University, Egypt. *Journal of preventive medicine and hygiene* 52(4):196-200.

Foroutan, B., & Foroutan, R. (2014). Household storage of medicines and self-medication practices in south-east Islamic Republic of Iran. *Eastern Mediterranean health journal* 20(9):547-553.

Garofalo, L., Di Giuseppe, G., & Angelillo, I.F. (2015). Self-medication practices among parents in Italy. *BioMed research international* 2015:580650. DOI: 10.1155/2015/580650.

Ibrahim, N.K., Alamoudi, B.M., Baamer, W.O., & Al-Raddadi, R.M. (2015). Self-medication with analgesics among medical students and interns in king abdulaziz university, Jeddah, Saudi Arabia. *Pakistan Journal of Medical Sciences* 31:14-18. DOI: 10.12669/pjms.311.6526.

Karataş, Y., Dinler, B., Erdoğdu, T., Ertuğ, P., & Seydaoğlu, G. (2012). Evaluation of drug use attitudes of patient and its relatives attending to Cukurova University Medical faculty Balcalı Hospital. *Cukurova Medical Journal* 37(1):1-8.

Klemenc-Ketis, Z., Hladnik, Z., & Kersnik, J. (2010). Self-medication among healthcare and non-healthcare students at University of Ljubljana, Slovenia. *Medical principles and practice* 19(5):395-401. DOI: 10.1159/000316380.

Lukovic, J.A., Miletic, V., Pekmezovic, T., Trajkovic, G., Ratkovic, N., Aleksic, D., & Grgurevic, A. (2014). Self-medication practices and risk factors for self-medication among medical students in Belgrade, Serbia. *PLoS One* 9(12):e114644. DOI: 10.1371/journal.pone.0114644.

Nayir, T., Okyay, R.A., Yesilyurt, H., Akbaba, M., Nazlıcan, E., Acık, Y., & Akkus, H.I. (2016). Assessment of rational use of drugs and self-medication in Turkey: A pilot study from Elazıg and its suburbs. *Pakistan Journal of Pharmaceutical Sciences* 29(4 Suppl):1429-1435.

OECD. (2015). OECD Health Statistics 2015; 2015. https://www.oecd.org/els/health-systems/Country-Note-TURKEY-OECD-Health-Statistics-2015.pdf Accessed on 27 September 2017

Papakosta, M., Zavras, D., & Niakas, D. (2014). Investigating factors of self-care orientation and selfmedication use in a Greek rural area. *Rural Remote Health* 14:2349.

Sawalha, A.F. (2008). A descriptive study of self-medication practices among Palestinian medical and nonmedical university students. *Research in social & administrative pharmacy* 4(2):164-172. DOI: 10.1016/j.sapharm.2007.04.004.

Sharma, A., Oommen, S., Topno, I., & Saya, R.P. (2015). Perceptions and practices of self-medication in healthcare and nonhealthcare university students in South India. *Journal of basic and clinical physiology and pharmacology* 26(6):633-640. DOI: 10.1515/jbcpp-2015-0025.

TURKSTAT. (2016). Health Expenditure Statistics, 2015; 2016. http://www.turkstat.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21527 Accessed on 27 September 2017

Turunen, J.H., Mäntyselkä, P.T., Kumpusalo, E.A., & Ahonen, R.S. (2005). Frequent analgesic use at population level: prevalence and patterns of use. *Pain* 115(3):374-381. DOI: 10.1016/j.pain.2005.03.013

Wazaify, M,. Shields, E., Hughes, C.M., & McElnay, J.C. (2005). Societal perspectives on over-the-counter (OTC) medicines. *Family Practice* 22(2):170-176. DOI: 10.1093/fampra/cmh723.

World Health Organization. (2000). WHO Drug Information Vol. 14, No. 1, Geneva, Switzerland; 2000. http://apps.who.int/medicinedocs/pdf/h1462e/h1462e.pdf Accessed on 24 July 2017

Zhu, X., Pan, H., Yang, Z., Cui, B., Zhang, D., & Ba-Thein, W. (2016). Self-medication practices with antibiotics among Chinese university students. *Public Health* 130:78-83. DOI: 10.1016/j.puhe.2015.04.005.

AZERBAYCAN MÜZİK KÜLTÜRÜNDE ORKESTRA SANATININ OLUŞUMUNA TARİHSEL BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Rauf KERİMOV

Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü

rauf@erciyes.edu.tr

Özet

Bu çalışmanın amacı Azerbaycan'da orkestra sanatının oluşum tarihini incelemektir. Müzik sanatı kapsamında belirlenen çerçevede orkestra kültürüyle ilgili genel değerlendirme ve tartışmalar hedeflenmiştir. Çalışmada, 19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başında Azerbaycan'da kentleşme, göç, kültürel değişim gibi sosyolojik olgular sonucu yeni bir kültürel yönelim olarak profesyonel seviyede ilk orkestraların oluşum süreci müzikolojik ve tarihsel boyutlarıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Azerbaycan'ın Rusya'ya birleştirilmesine kadar şehir ve köylerde genellikle âşık müziği yaygındı. İlerleyen dönemlerde hanende, tar ve kemençeden oluşan üçlü gruplar giderek âşık geleneğini sıkıştırır. Daha çok saray ahalisi ve zengin tüccar kesimine hizmetle sınırlı kalan halk müziği, 19. yüzyılın başlarında sosyete topluluklardan burjuva salonlarına intikal eder. Kültür hayatının merkezi sayılan bu salonlarda edebi geceler, tiyatro oyunları ve konserler düzenlenir. Programlarda halk çalgılarının yanı sıra keman, viyolonsel, piyano gibi Avrupa enstrümanları da görünmeye başlar. Başlıca kültürel devrimi Rusya'dan gelen müzisyenlerin katılımıyla düzenlenen orkestra konserleri oluşturur. Dışarıdan gelen sanatçı topluluklar seyircinin tiyatro kültürü kazanmasını ve Batı Avrupa kültürüyle tanışmasını sağlar. Yeni kurulan müzik kurumlarına yabancı ülkelerden profesyonel eğitimciler davet edilir. Böylece entelektüel çevrenin canlandığı Bakü'ye giderek Rus ve Avrupa kültürü nüfuz etmeye başlar. Kuşkusuz, Avrupa kültürünün bu şekilde yayılması Azerbaycan müzik sanatını etkilemeden geçemezdi. Böyle konser etkinlikleri 19. yüzyılın sonlarına doğru müzikte yeni bir yönelime yol açarak ilk orkestraların kurulması için zemin oluşturur. 1920 yılında Azerbaycan'da Sovyetler hâkimiyetinin kurulmasıyla profesyonel müzik devlet seviyesinde önem kazanır. Kültür ve güzel sanatların yaygınlaşması sonraki yıllar hızlı bir şekilde gelişir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan müzik kültürü, halk müziği, orkestra sanatı, senfoni, opera

A HISTORICAL OVERVIEW OF THE FORMATION OF ORCHESTRA ART IN AZERBAIJAN MUSIC CULTURE

Abstract

The purpose of this work is to study the formation history of orchestral art in Azerbaijan. This theme is aimed at general analysis and discussion of orchestral culture. In the musicological and historical aspect, the formation of the first professional orchestras in Azerbaijan as a subject of a new cultural orientation as a result of sociological phenomena as urbanization, immigration and cultural exchange from the end of the 19th to the beginning of the 20th century is considered.

Before the entry of Azerbaijan into Russia in the villages and towns ashiq (a singer who accompanied his song) music was mostly spreaded. Gradually the instrumental groups consisting of tar, kamancha and hanende (singer) supplant the ashiq tradition. By the beginning of the 19th century folk music, mainly served the inhabitants of the palace and rich merchants gradually transition from high society to concert halls of the bourgeoisie. Literary nights, theater performances and concerts are organized in these music halls, which became the center of cultural life. Along with the folk instruments, European instruments such as violin, cello and piano appear in the programs. The main cultural revolution will be the orchestral concerts organized by musicians from Russia. The foreign artist concert tours will allow the spectator to learn theatrical culture and get acquainted with Western European culture. Professional lecturers are invited to music institutions from foreign countries. Thus, Russian and European culture is gradually penetrating into the lively intellectual circles of Baku. Undoubtedly, such a spread of European culture could not pass Azerbaijani musical art. By the end of the 19th century, these concert events laid the foundation for the creation of the first orchestras. After the establishment

of Soviet authority in Azerbaijan in 1920, professional music acquires state significance. In subsequent years, the rapid development of culture and art.

Key words: Azerbaijani music culture, folk music, orchestral art, symphony, opera

Giriş

19. yüzyılın ikinci yarısında zengin petrol yatakları sayesinde ekonomik yükselişin yaşandığı Bakü, dünyadaki önemli ticaret ve iş merkezlerinden biri haline gelmişti. Bu yıllarda Bakü'ye çok sayıda işadamı, mimar, tüccar ve bilim insanı göç etmektedir (İsazade, 1961:10). Ekonomik ve politik büyüme yaşayan şehrin sanat ve müzik hayatında da bir canlanma vardır. Edebi, sanatsal ve müzikal çevrelerin, hayırsever ve aydınlatıcı cemiyetlerin sayısının artmasıyla halkın geniş kesimlerinin sosyal ve kültürel hayatı şekillenir (Mamedova, 2010:100).

Kültürel hayatın modernleşme eğilimlerine destek veren bir diğer unsur, Avrupa müzik geleneklerinin giderek daha geniş biçimde temsil edilmesi olmuştur. 19. Yüzyılın sonuna doğru burjuva salonlarında düzenlenen tiyatro gösterileri ve konser programlarında halk çalgılarının yanında Avrupa enstrümanları da bir hayli popülerleşir. Yabancı opera, bale ve tiyatro toplulukların Bakü turneleri, seyircinin tiyatro kültürü kazanmasını, Avrupa bestecilerinin eserleriyle yakından tanışmasını sağlar (İsazade, 1961:12). Bir müddet sonra petrol sanayicilerinin desteklediği amatör drama dernekleri ve küçük orkestralar faaliyet göstermeye başlar (İsazade, 1961:11). Devamlı bir orkestra olmayan şehirde birçok müzisyen konserlere dışarıdan davet edilir, yerli genç müzisyenler bu programlara katılarak orkestra tecrübesi kazanmaya çalışır. Aydın kesimin müziğe büyük heves duyduğu Bakü'de kısa zaman içerisinde Klasik Müzikseverler Derneği kurulur (Abasova, Danilov, Karagiceva, Safar-Alieva, 1972: 8). Fakat yeni müzik tarzı kapsamına şehirde yaşayan Müslüman nüfusun çok az bir bölümü dâhildi. Etkinlikler çoğunlukla Ruslar ve Rusça konuşan diğer etnik azınlıkların temsil ettiği dinleyici ve seyirci kitlesinin manevi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılırdı. Sovyetlerin hâkimiyete geldiği yıllarda kültür politikasının temel ilkelerinden olan "modernleşme" müzik alanında geniş kapsama alınmasıyla aydınlanma hareketi adeta yeni bir tezahür biçimi olarak ortaya çıkar. Sovyetlerin aydınlatma siyaseti, geniş halk kitlelerini daha çok Rus ve Avrupa kültürü ile tanıştırmak, batı tarzını bir örnek olarak tüm sanat dallarında tebliğ etme gibi bir eğilim yansıtmaktaydı. Müzik alanında aydınlanma gerçekliği propaganda konserlerinin teşkili, çeşitli müzik kurumlarının ve kolektiflerinin açılmasıyla etkinleşir. Avrupa müzik biçimlerinin Azerbaycan'a böyle aktif şekilde işlemesi Avrupa ve Müslüman kültürlerinin birbirine yakınlaşmasına ve karşılıklı nüfuz etmesine yol açar (Mamedova, 2010:100).

Bu çalışmada, Azerbaycan orkestra sanatının tarihsel köklerinden başlayarak günümüze kadar olan sürecin değerlendirilmesi konu olarak ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, klasik batı müziğinin bu üst düzey janrının günümüze kadar gelen zaman içerisinde kültürel kalkınma yolundaki rolü ile bu süreçte karşılaştığı temel sorunları saptamaktır. İcra sanatı konulu araştırma yayınlarının oldukça önemli olduğunu dikkate alarak, genel orkestra tarihi ile ilgili bilgi eksikliğini gidermek, aynı zamanda bu alanda araştırma yayınlarının zenginleşmesine katkıda bulunabilmek amaçlanmıştır. Çalışmada konu ile ilgili yazılmış kaynakları tarama yöntemi ile bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda belirli düzeydeki bilgilere ulaşılarak orkestraları yakından ilgilendiren temel sorunlara da dikkat çekilmiştir.

1. İlk Orkestra Konserleri

19. Yüzyılda, müziksel kurumsallaşmanın daha yeterince yaygınlaşmadığı Kafkaslarda ve Orta Asya'da, orkestra müziği modernleşmenin bir göstergesi olan bandolar tarafından temsil edilmekteydi. 1860-70'lerde bandolar Bakü müzik hayatının vazgeçilmezlerinden olmuştur. Çar Rusyası'na ait kara ve deniz kuvvetlerinin sürekli ikamet ettiği Bakü'de birkaç askeri bando mevcut idi (Dilbazova, 1984:23). Yaz mevsiminde parklarda, kışın ise kulüp ve tiyatroda bandolar hafif Avrupa müziği çalıyordu. Şehir sakinlerinin esas eğlence yeri olan bu konserler ileride orkestra kültürünün yayılmasında önemli bir faktör olmuştur. Bandoların repertuarı genelde marşlar, valslar, polkalar gibi popüler eserlerden oluşmaktaydı. Repertuarı çeşitlendirmeye özen gösteren bando şefleri, çaldıkları marş ve danslara ilaveten opera ve bale temaları üzerine potpuri ve fanteziler düzenlerler. Bu eserler müzikseverler arasında hızla yayılır, bazıları hatta halk müzisyenleri tarafından milli çalgılarda da icra edilir. Zaman içerisinde repertuarda dinleyicinin kulağına aşinalık yaratabilecek halk şarkı ve danslarından uyarlamalar duyulmaya başlar. Zira halkın bildiği müziğin batı orkestra enstrümanlarıyla

çalarak sevdirebilmek bir ihtiyaç haline gelmişti. Öte yandan küçük amatör orkestraların faaliyetleri her geçen gün artmaktadır. 1891'de kalıcı bir şehir orkestrası kurmak amacıyla bir girişimde bulunulur. Operet turnesinden sonra Bakü'de kalan şef V.O. Shpachek, ciddi müzik icra eden bir orkestra kurulacağını duyurur. Shpachek'in Bakü'de kaldığı süre zarfında orkestra konserleri aktif bir şekilde yapılandırılır. Fakat geri dönmesiyle ortaya tekrar zorluklar çıkar (Dilbazova, 1984:31). Bu durum, konser etkinliklerinin düzensiz bir yapıya sahip olması ve daha çok eğlence karakteri taşımasından kaynaklanıyordu. Kalıcı bir orkestraya duyulan ihtiyaç giderek daha çok somutlaşmaktadır. 4 Ocak 1897'de bando şefi ve müzisyen F. Parizek, Bakü'de ilk senfoni orkestra konseri düzenler (Dilbazova, 1984:23). Daha sonra orkestra konserleri geleneğini müzik öğretmenlerinden kemancı N. Avvekino ve şef V. Shpachek devam ettirir. Başta sadece yaylılardan oluşan orkestra artık 1900 yılında çeşitli enstrümanlar içeren 40 kişilik topluluklara dönüşmüştür. Tematik karakter taşıyan senfonik ve oda müziği konserlerinde F. Mendellsohn, M. Glinka, F. List'in eserleri seslendirilir (İsazade, 1961:18). Arşiv belgelerinde tek 1900-1901 konser mevsiminde L. Beethoven, R.Wagner, H. Berlioz, F. Mendelssohn, J. Sibelius, A. Dvorak, A. Glazunov, M. Glinka, P. Tchaikovsky, N. Rimski-Korsakov gibi meşhur bestecilerin eserlerinden oluşan 25 senfoni müziği konseri verildiği belirtilmiştir (İsazade, 1961:17). Bütün bu çabalar halkın batı kültürünü anlayabilecek şekilde beğenisini biçimlendirmek, çoksesli müziği sevdirmeği amaçlıyordu.

2. Opera Orkestrası

Avrupa kültürünün Azerbaycan'da böyle hızlı bir şekilde yayılması şüphesiz, milli müziği etkilemeden geçemezdi. Yapılan her türlü konser aktivitesiyle ulusal müzik sanatında yeni bir yönelime yol açılmaktaydı. Fakat buna rağmen 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da Avrupa sanatını tanıtmak ve teşvik etmek sanıldığı kadar kolay değildi. Zira halka yabancı müzik tarzını birdenbire kabul ettirmek imkânsızdı. Bunun için halkın rahat kavrayacağı, ruhuna uygun bir müzik dili gerekirdi. Klasik batı müziği ise sıradan dinleyicinin zor algılaya bileceği bir tür idi. Halkın zihniyetini ve nota bilmeyen halk müzisyenlerini düşünerek ünlü Azeri bestecisi Ü. Hacıbeyli *makamsal opera* yöntemini seçer. İlk örnek, 25 Ocak 1908'de sahnelenen "Leyli ve Mecnun" milli operası oldu. Ulusal bir müzik sanatı olmakla birlikte, bu opera bugünkü Azerbaycan profesyonel müziğinin temeli olarak kabul edilmektedir. Doğu ve Batı kültürleri arasında aktif etkileşimi güçlendiren, besteci yapıtı ve sözlü gelenekler sentezinden oluşan bu eser sadece Azerbaycan'ın değil, tüm Doğu opera sanatının başlangıcı sayılır (Aliyeva, 2013:89). Burada bir parantez açarak önemli bir hususa değinmek yerinde olacaktır. Yazıldığı günden beri 600 kez Azerbaycan'da sahnelenen "Leyla ve Mecnun" operasının Türkiye prömiyeri 14 Mayıs 2016 tarihinde Prof. Dr. Eflatun Neimetzade rejisiyle Ankara Devlet Opera ve Balesi'nde sahneye konularak sanatseverlerle buluşturulmuştur. Operanın Azerbaycan Kültür Bakanlığı, Azerbaycan Büyükelçiliği ve Devlet Opera ve Balesi'nin ortak bir projesi olarak gerçekleştirilen prömiyerde orkestrayı Prof. Fahrettin Kerimov yönetmiş, Türk sanatçılarla Azeri muğamlarını yorumlama ve tarda eşlik provalarını Prof. Dr. İlgar İmamverdiyev sürdürmüştür.

Böyle bir ulusal müzik üslubu profesyonel müziğin gelişiminde olumlu izlenim bırakır. Bu dönemden itibaren milli müzik geleneklerinde de bir kalkınma süreci yaşanmaktadır. İlk opera orkestralarında henüz partisyonu olmayan sanatçılar geleneksel müziği notasız icra eder, operada arya, reçitatif, koro gibi vokal formlar işlevini tar eşliğinde söylenen makamlar yerine getirirdi. Tar ve kemança'nın esas çalgılar olduğu opera müziği makamlar üzerine bestelenmiş olup ekseriyetle ünison çalınırdı (Hacıbeyov, 1965: 65). 1909 yılında Rus Musiki Cemiyeti üyelerinden şef M.I. Chernyakovski'nin teşebbüsleriyle Bakü'de "Orkestra Müzisyenleri" derneği kurulur ve iki orkestra oluşturulur (Tagizade, 2002:106). Orkestralardan birini M.I. Chernyakovski kendisi yönetir, diğerinin başına ise genç şef D.S. Slavinski getirilir (Aliyeva, 2013:88). Sürekli bir orkestra olayını şehir müzikseverleri büyük sevinçle karşılar (Hacıbeyov, 1965: 67).

Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyeti kurulduktan sonraki dönemde güzel sanatlar devlet seviyesinde önem kazanır. 1920 yılının temmuz ayında Azerbaycan hükümet başkanı Neriman Nerimanov ve Halk Eğitim Komiseri Dadaş Bünyadzade tarafından "Azerbaycan'da senfoni orkestrası kurulması hakkında" direktif imzalanır. XI Kızıl Ordu Siyasi Şubesi'ne bağlı senfoni orkestrasına D.S. Slavinski şef tayin edilir (Aliyeva, 2013:88). Bu ilerlemeler aynı zamanda ulusal opera sanatının yükselişi ve faaliyeti için de bir temel oluşturur. Operaya ait özel bina tesis edilerek daimi aktör ve orkestra kadrosu belirlenir. Bu dönem Azerbaycan'da yeni nesil ulusal besteci, şancı, şef ve icracıların yetiştiği bir dönem olarak tarihe

geçmiştir (İsazade, 1961:27). Şunu da belirtmek gerekiyor ki, Azerbaycan profesyonel bestecilik okulu kaynağını opera müziğinden almış, opera orkestrası diğer orkestraların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

3. Halk Çalgıları Orkestrası

18. yüzyıla kadar Azerbaycan'ın şehir ve köylerinde genellikle âşık müziği ilgi görmekte olup halk sanatçıları küçük topluluklar şeklinde faaliyet gösterirlerdi. 19. Yüzyıldan itibaren tar, kemençe ve hanendeden ibaret üçlü saz grupları giderek âşık geleneğini sıkıştırmayı başarır. Enstrümantal müziğin yaygınlaştığı 20. yüzyılın evvellerinde önce Şuşa'da (1901), daha sonra ise Bakü'de (1902) "Şark Konserleri" adıyla sanat etkinlikleri düzenlenir. Âşık, şarkıcı ve müzisyenlerin başarımı dinleyici tarafından büyük rağbet görür. "Şark Konserleri"nin bu başarısı diğer müzik cemiyetlerini de benzer programlar hazırlamaya teşvik eder. 1920-1921 yıllarında artık notasız çalan ilk amatör topluluklar görülmeye başlar (Aleskerov, Abdullayeva, 1996:122). Bütün bu etkinlik çabaları daha mükemmel bir icra üslubunun oluşması, teorik ve pratik deneyime sahip yeni bir müzik topluluğu için uygun zemin hazırlamaktaydı. Yalnız usta sanatçıların büyük gayretine rağmen halk çalgılarının tınısı ve sınırlı teknik imkânları, milli müziğin melodik ve ritmik özelliklerini tam yansıtma açısından yetersiz kalıyordu (Aleskerov, Abdullayeva, 1996:121). Genellikle 1920 yılları milli sanatın gelişim yolunda eski düşüncelerin değiştirilerek yeni fikirlerin oluşması, zıt görüşlerde mücadele yaşandığı bir dönem idi. Birçokları halk müziğinin batı orkestra çalgılarında icra edilmesinin imkânsız olduğunu ve halk müziği üzerine çoksesli formlar kurulamayacağını ileri sürerler. 1931 yılının sonlarında Azerbaycan'ın müzik hayatında önemli bir olay yaşanır. Besteci M. Magomayev ve Ü. Hacıbeyli'nin teşebbüsleriyle ilk notalı halk çalgıları orkestrası kurulur. Orkestranın sanat yönetmeni ve şeflik görevini Ü. Hacıbeyli kendisi yürütür (Aleskerov, Abdullayeva, 1996:123). Böyle bir orkestra halk müziğinde yeni düşünce ve üslupların ortaya çıkmasına katkı sağlamış olabileceği beklenmekteydi. Temel problemlerden biri repertuardı. Bu sorunu hafifletmek için başta Hacıbeyli olmakla birçok besteci ve müzisyen, halk şarkıları ve dansların yanı sıra Rus ve Avrupa bestecilerin eserlerinden orkestra için uyarlamalar yaparlar. Yalnız uyarlanan ve aranjman edilen parçalar yanında orijinal eserlere de ihtiyaç hissedilmekteydi. Bu nedenle, kısa bir zaman içinde orkestraya özel bir dizi eser bestelenir; Müslim Magomayev'in "Radyo Marşı", Ü. Hacıbeyli'nin 1. ve 2. Fantezisi, Seid Rüstemov'un şarkıları repertuarı bir hayli zenginleştirir.

Başta ulusalcılık olmakla, milli müziğin propagandasını yaparak geniş bir dinleyici kitlesine aktarmak, Halk Çalgıları Orkestrası'nın temel ilkeleri arasında yer alan değerlerden olmuştur. Orkestra uzun yıllar Azerbaycan'ın ve eski Sovyetler birliğinin çeşitli şehirlerinde benzersiz konser programlarıyla sahne almıştır. Daha rengârenk tonlar ve bas sesleri elde etmek adına ihtiyaç duyuldukça orkestraya flüt, obua, piyano, kontrbas gibi çeşitli Avrupa çalgıları dâhil edilir (Aleskerov, Abdullayeva, 1996:124). Böyle uygulama aynı zamanda orkestranın sanatsal imkânlarını da artırır. Bugün de AzTV ve Radyo A.Ş. bünyesinde faaliyet gösteren orkestra birçok besteci ve müzisyenin yetişmesinde önemli rol oynamış, bu orkestra sayesinde meşhur şarkıcılar sanat tecrübesi kazanmıştır.

Orkestra kültürünün bu kadar kolay yaygınlaştığı halde koro sanatında bunun aksi gözlemlenmiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri orkestraların grup şeklinde oluştuğu halde şarkıların daha çok tek başına söylenmiş olmasıydı. Bu manada Ü. Hacıbeyli çoksesli koronun oluşumu ve gelişiminde yine bir öncülük yapmıştır. Koro kültürünün ne kadar önem taşıdığının farkına varan Hacibeyli, onun gelişimi için her türlü çalışma koşulları sağlamaya çalışmıştır. 1926 yılında Ü. Hacıbeyli'nin destekleriyle Devlet Konservatuarı bünyesinde kurulan ilk çoksesli koro (İsazade, 1961:27), çok kısa bir süre sonra dağılır. Çok sesli koro yapılandırma çalışmalarında Hacibeylı, bir takım ciddi güçlüklerle karşılaşır. Bunlardan biri repertuar meselesiydi. Repertuara dahil edilecek halk şarkıları teksesli olduğundan çoksesli koro için armonizesi gerekiyordu. Yalnız halk melodilerin batı tekniğine göre armonize edilmesi, şarkı tarzının, bazen de melodi hattının bozulmasına neden olabilirdi. Hacibeyli'ye göre: "Çoksesli koro sanatı milli öğeler üzerine inşa edilmelidir. Yani çok biçimli unsurları Azerbaycan halk müziğinin temelinde bulmak gerekir. Her şarkıya özgü ritmik, melodik ve diğer özelliklerin inceleyerek şartlı armonize uygulaması, izleyici için Azerbaycan melodisinin tüm özelliklerini işitme imkanı sağlar" (Safarova, 2009:15). Yalnız 1936'da Filarmoni bünyesinde çoksesli koronun sağlam temellerini oluşturmak mümkün olmuştur.

4. Radyo ve Televizyon Kurumu Senfoni Orkestrası

Sosyo-politik ve kültürel yükseliş sürecinin yaşandığı 20. yüzyılın başlarında Ü. Hacıbeyli'nin teşebbüsüyle 1932'de Azerbaycan Devlet Radyo Komitesi'ne bağlı senfoni orkestrası kurulur. Orkestranın ilk sanat yönetmeni ve şefi Alexander Schwartz olmuş, sonraki yıllarda orkestraya Avusturyalı şef Otto Strasser davet edilmiştir. 1935 yılında orkestranın sanat yönetmeni ve baş şefi görevini Seid Rüstemov, 1941 yılında ise Eşref Hasanov yürütmüştür. Birçok dünya ve Azeri bestecilerin eserleri, önceleri radyo ve daha sonra televizyon yayınlarıyla geniş halk kitlelerine bu orkestra aracıyla ulaştırılmıştır. Ü. Hacibeyli'nin ünlü "Arşın Mal Alan" opereti 1945-46'da bu orkestra tarafından icra edilmiştir. Azerbaycan'ın öncü müzik topluluklarından biri olan Devlet Radyo ve Televizyon Senfoni Orkestrası bugün de aktif bir konser faaliyeti sürdürmektedir. Sanat etkinlikleri, yaratıcılık ve sanat gecelerinde konser programlarıyla sahne alan orkestra Azerbaycan bestecilerinin yanı sıra diğer halkların müziğinin de propagandasını yapmaktadır. Radyo-televizyon programları dışında uluslararası kültür ve sanat etkinliklerinde Azerbaycan'ı başarı ile temsil eden orkestranın ana hedefi, eğitim ve konser programları düzenlemek, yeni müzik eserlerinin ses kayıtlarını yapmak, Azerbaycan'da ve yurtdışında ulusal ve dünya klasik senfonik müziğini tanıtmaktır.

5. Azerbaycan Devlet Senfoni Orkestrası

Ulusal kültürün değer seviyesini belirleyen önemli göstergelerden biri de senfoni orkestrasıdır. Ülkede dünya müzik kültürünün yayılması açısından senfoni orkestrası önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda temeli yirminci yüzyılın 20'lu yıllarında koyulmuş Azerbaycan Devlet Senfoni Orkestrası (ADSO) Azerbaycan modern yorumculuk sanatının önde gelen temsilcisidir. 25 Mayıs 1936'da Bakü İşçi Köylü ve Denizci Milletvekilleri Konseyi'nin senfoni konserler idaresinin kararıyla Azerbaycan Devlet Filarmonisi resmen kurulur (Keldysh, 1970:400). 1938'de mevcut Senfoni Orkestrası yeniden yapılandırılarak Filarmoni bünyesinde faaliyete başlar. Orkestra çalışmalarının ilk yıllarında Ü. Hacıbeyli'nin teşebbüsü ile Moskova Konservatuarı profesörü Nikolay Anosov baş şef olarak davet edilir. 1940'lı yıllarda Profesör Leo Ginzburg'un klasik Batı ve Rus müziği repertuarı hazırlanmasında büyük emeği geçmiştir. 1948 yılından yaşamının son gününe kadar orkestrayı maestro Niyazi yönetir. Azerbaycan'da senfoni orkestra kültürünün ve şeflik okulunun oluşması ve gelişmesinde maestro Niyazi'nin çok büyük katkıları vardır. Niyazi'nin yaratıcılığı Azerbaycan senfoni orkestra tarihinde önemli bir aşamadır. Maestro yönetimi ile orkestra en yüksek profesyonellik zirvesine çıkmış, yeni müzisyen neslinin yetiştirilmesi açısından gerçek bir sanat okulu olmuştur. Şeflik sanatının büyük ustalarından olan Niyazi, çeşitli tür ve değişik dönemlere ait eserlerdeki besteci düşüncesini derinden kavrama yeteneğine sahipti. Karmaşık üslup özelliklerini ustaca yorumlama, derin ideolojik ve sanatsal içeriği aktarmak becerisi onu dünyaca ünlü şeflerden biri yapmıştır. Birçok Azeri bestecinin senfonik eserleri Niyazi yönetiminde bu orkestrayla dünya şöhreti kazanmıştır (**Kerimov, 1982:9)**.

SSCB'nin ilk senfoni orkestralarından biri olma özelliğini taşıyan ADSO faaliyete başladığı günden profesyonel müziğin propagandasında önemli rol oynayarak ulusal senfonizmin gelişiminde ve yükselişinde büyük hizmetler vermiştir. Gerçek anlamda klasik bir müzik ocağı haline gelen filarmoni sahnesinde sadece Azerbaycan'ın değil, SSCB'nin diğer bölgeleri ve yurtdışından gelen meşhur sanatçılar tarafından klasik, senfonik ve halk müziği örnekleri seslendirilmiştir (Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, 1984:441). **Bugün de Devlet Senfoni Orkestrası, gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında yapmış olduğu konserler, katılmış olduğu festivaller ve televizyon kayıtlarıyla Azerbaycan'ın dünyaya** tanıtılmasında önemli bir yere sahiptir**. Kuruluşundan bu yana sayısız konserler sayesinde birçok ünlü sanatçıyı müzikseverlerle buluşturmuş, ulusal ve dünya orkestra müziğinin en renkli örneklerini sunabilmiştir.**

6. Azerbaycan Radyo ve Televizyon Estrada[1] Orkestrası

1920'lerde, müzik dünyasında fırtına yaratan cazın kaderi, Sovyetlerde siyasi duruma bağlı olarak değişmiştir. Caz, uzun süre devrim karşıtı ve Anti Sovyet sanat ürünü olarak yasaklanmış, caz sanatı resmen Sovyet halkına yabancı olarak kabul edilmiştir (**Belichenko and Kotelnikov, 2005:279**). Cazla ilgilenen ve uğraşan çevreleri kontrol altında tutabilmek amacıyla 1936'da Stalin'in kararnamesiyle Devlet Jazz Topluluğu kurulmuş, buradaki müzisyenlere diğerlerine göre daha çok maaş verilmiştir

[1] Hafif müzik ve caz orkestrası

(Feyertag, 1999:165). Hükümet böylece onların Batı'ya casusluk yapmaktan alıkoyacağını düşünür. Ancak, caza karşı bu sıcak tutum kısa ömürlü oldu. İkinci Dünya Savaşı döneminde caz tekrar "Amerikanizm" adıyla kara listeye alınır. Ülkede saksafon yasaklanmış, caz müzisyenleri gizemli bir şekilde kaybolmaya başlamıştı (Eimermacher, 2002:301)

Dünyayı çalkalayan bu yeni müzik dalgası Azerbaycan'a da ulaşır. Bir Amerikan ruhu olan *swing,* giderek konser salonlarına, sinemalara, dans pistlerine doğru yol alır (**Belichenko and Kotelnikov, 2005:40)**. Azerbaycan cazının temeli 30'lu yılların sonunda maestro Niyazi ve ünlü besteci Tofik Kuliyev'le birlikte yarattığı "Devlet Estrada Orkestrası" tarafından konulmuştur (Karayev, Abasova, Safarova, 1988:194). 1950'lerde birçok grup maalesef cazı "pop" adı altında perdeleyerek çalışmak zorundaydı. Sovyet ideolojisine göre caz genel olarak bir burjuva müziği gibi karakterize ediliyordu. Aynı negatif tutum Azerbaycan'da da sergilenmekte olup hükümet makamlarınca bu müzik kabul edilmezdi. Elbette böyle bir ortamda sevdiği türde yaratmak ve kapsamlı şekilde cazla uğraşmak pek kolay olmuyordu (Aliyeva, 2014:6). Sovyetlerin Batıya karşı yönelmiş propaganda makinesi bu müzik tarzının ülkede gelişmesine büyük zarar verdi. Ancak tüm yasaklara rağmen, cazın bağnazları bir araya gelerek Batı radyo istasyonlarını dinler, duydukları müzikleri icra etmeye gayret ediyorlardı. 1953'te Stalin'in ölümüyle ülkedeki uygulanan yasaklar bir nebze yumuşamış, göreceli bir serbestlik ortamı oluşmuştu. "Çözülme dönemi" olarak bilinen ilerideki on yıl boyunca kitle iletişim araçlarının gelişimi ve yaygınlaşmasında önemli yükseliş izlenir. Uzun süreli yasaktan sonra insanlar caz dinlemek isterler. Fakat Komünist Gençlik Örgütü Komsomol teşkilatından başka hiçbir kurumun caz etkinlikleri geçirme izni yoktu (Medvedev, Medvedeva, 1987:405).

Bakü'de caz orkestraların popülerliği 1950-60'lara tesadüf eder. 1956 yılında besteci Rauf Hacıyev tarafından Devlet Estrada Orkestrası yaratılır, daha sonraki yıllarda Reşit Behbudov ve "Kaya" grubu caz orkestra geleneğini başarıyla devam ettirirler. 1960'larda caza karşı katı tutum biraz gevşer. Bu yıllarda Azerbaycan pop müziğinin aktif propagandacılarından Tofik Ahmedov, enstrumental müzikle uğraşan yetenekli gençlerden mükemmel bir caz kolektifi oluşturur. Ahmedov'un bu organizasyon yeteneğinden dolayı (Medvedev, Medvedeva, 1987:522) 1961'de Azerbaycan Radyo ve Televizyon Yayınları Kurumu Estrada Orkestri'ni kurmak ve kadro seçmek işi ona havale edilir. Esas sorunlardan biri orkestra repertuarı idi. Malum sebeplerden dolayı cazın yeterince rağbet görmemesi, bu alanda ciddi bir boşluk yaratmıştı. Bu boşluğu bir derece olsun doldurabilmek amacıyla Ahmedov halk şarkılarını caz tarzında düzenleyerek orkestra için fantezi ve enstrümantal parçalar besteler, bestelerdeki soloları kendisi icra eder. Çok yönlü faaliyeti ve muazzam çalışmaları sayesinde ulusal caz müziğinin gelişmesi ve Estrada Orkestrası'nın dünya çapında tanınmasına Tofik Ahmedov değerli katkılar sağlamıştır. Bugün de Devlet Radyo Ve Televizyon Kurumu'nda faaliyet gösteren Estrada Senfoni Orkestrası, caz klasiklerinin ve aranjörlerin halk müziğinden yaptıkları beste ve düzenlemeleri başarılı bir biçimde icra etmektedir.

7. Devlet Oda Orkestrası

1964 yılında besteci Kara Karayev ve Fikret Amirov'un teklifleri üzerine Devlet Oda Orkestrası kurulur. İlk çalışmalarına Devlet Radyo ve Televizyon Kurumu bünyesinde **başlayan orkestra, 1978 yılından itibaren Devlet Filarmonisi'nde faaliyetine devam eder** (Kuliyev, 1981:231)**. Orkestranın kurulması ve nitelikli sanatçılar yetiştirilmesi yönünde usanmadan çalışan ilk şef ve sanat yönetmeni Nazim Rzayev'in büyük emeği olmuştur. 14 Mayıs 1964 tarihinde ilk konserini veren oda orkestrası kısa bir süre sonra Azerbaycan sınırlarını aşarak haklı bir şöhret yapabilmiştir. Orkestranın sıklıkla radyo ve televizyonda seslendirdiği konserler ona hem geniş dinleyici kitlesi kazanmasında, hem de diğer Sovyet cumhuriyetlerinde tanınmasında büyük rol** oynamıştır (Farhadova, 1979:22). **Bugün de Devlet Oda Orkestrası gerek Bakü'nün farklı mekânlarında, gerekse çevre il ve ilçelerde eğitim amaçlı konserler düzenlemekte olup, sanatsal ve kültürel yaşama renk katmaktadır.**

Sonuç

Sonuç olarak şunu belirtmek gerekir ki siyasi, ekonomik, kültürel ilerleme yolunda büyük değişikliklerin yaşandığı devrim öncesi Bakü, yarım yüzyıl gibi kısa bir zaman içinde küçük bir şehircikten önemli sanayi ve ticaret merkezlerinden birine dönüşür. Sanayinin gelişmesi, demiryolu taşımacılığının açılmasıyla birlikte yeni kültürel güçlerin akışı artmış, şehrin müzikal hayatı onun

ekonomik, sosyo-politik ve kültürel gelişimiyle yakından bağlantılı olarak biçimlenmiştir. Dernekçilik faaliyetinden müzikal kurumculuğa geçiş, farklı zaman ve şekillerde gerçekleşerek âşık geleneği ve sazende gruplarından oda müziği, orkestra, senfoni gibi enstrümantal türe doğru uzun bir yol izlemiştir. Bakü'de devrim öncesi müzik kültürünün gelişimi genel olarak iki eğilimde karakterize edilebilir. Bir taraftan sözlü gelenek sanatı zenginleşmiş, diğer yandan kentin müzik hayatında Avrupa ve öncelikli olarak ileri Rus kültürü etkisiyle yeni müziksel biçimler oluşmuştur. 19. yüzyılın sonuna doğru Bakü'nün müzik hayatında giderek artan bir canlanma ve belirgin bir büyüme gözlemlenir. Bu yıllarda konser ve opera sanatının yanı sıra profesyonel müzik eğitiminin temelleri atılır. 1900 yılında açılan ilk özel müzik okuluna piyano, keman, viyolonsel ve vokal dersi verilmek üzere profesyonel eğitimciler davet edilir (Abasova, Danilov, Karagiceva, Safar-Alieva, 1972:8). Dünyaca ünlü sanatçılar Bakü'ye konser turneleri düzenler, şehir müzisyenleri tarafından düzenlenen senfoni ve oda müziği konserleri giderek daha aktif hale gelir. Öte yandan kentin sanatsal gelişmesi ve orkestra kültürünün yaygınlaşmasında ilk bando şeflerinin önemli bir yeri vardır. Onların çabasıyla müzik sosyal önem kazanmaya başlamıştır. Müzikal yaşamda yeni biçimlerin geliştirilmesi ve müzik eğitiminin organize edilmesine katkıda bulunan amatör yönetmenler temel görevleri ile sınırlı kalmamakta olup, müzik dersleri vermek, solistlik yapmak gibi diğer müzik etkinliklerine de yönelmişler (Dilbazova, 1984:28). Böylece yeni müzik türleri özümsenerek dünya sanat eserleri ile tanışma sureci devam etmiştir.

Halkın eğitimi, ulusal sanat ve müzik namına ilerici aydınların verdiği mücadele ayrıca övgüye ve takdire layıktır. Daha XX. yüzyılın başında pek çok kişi Azerbaycan müziğini kaydetmenin mümkün olmadığını ileri sürmekteydi. Üzeyir Hacibeyli, yazdığı ilk *muğam-opera* türünden olan "Leyla ve Mecnun" eserinde doğu ve batı müzik stillerinin sentezini sunarak bu sorunu çözer. O, Avrupa'dan gelme janrı milli kültüre körü körüne yerleştirmez, operanın milli türünü yaratır. Milli müzik aletlerinin senfoni orkestrasına dâhil edilmesi çok cesur ve ileri görüşlü bir adım olup Azerbaycan müziğinin dünya müzik kültürü içerisinde yer alabileceğinin bir göstergesi olarak görülür. Batı nota sistemiyle çalan ilk halk çalgıları orkestrasının kurulması da mühim yeniliklerden biri olarak milli çalgıların yeni performans kazanması anlamına geliyordu. Böylece, Azerbaycan profesyonel müzik sanatı hızla gelişmeye devam eder.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Bakü'nün müzikal yaşantısı tarihsel sırasıyla incelendiği zaman, üç ana yönde geliştiği sonucuna varılabilir:

1. Avrupa müzik sanatının nüfuz etmesi ve yeni müzik formlarının edinilmesi;
2. Ulusal müzik yaratıcılığı ve yorumculuğunda yeni biçimlerin ortaya çıkışı ve Azerbaycan besteci okulunu oluşturan ön koşulların sağlanması;
3. Sanatsal yaşamı belirleyen müzikal aydınlanma, farklı kültürlerin karşılıklı etkileşimi ve birbirinin içine geçmesi.

1920-1930 yılları aynı zamanda Azerbaycan'da kültürün yeni bir kalkınma dönemi gibi karakterize edilmiştir. Zira ilk senfoni orkestrası (1920), çoksesli koro (1926), Halk Çalgıları Orkestrası (1931), Halk Müziği Bilimsel Araştırma Kurumu (1931), Azerbaycan Besteciler Birliği (1934), Azerbaycan Devlet Filarmonisi ve dans topluluğu (1936), Müzikal Komedi Tiyatrosu (1938), Halk Sanatları Evi (1939) gibi birçok kültür ve sanat kurumu bu yıllarda faaliyete başlamıştır[2]. Kültürel yükseliş döneminde art arda müzik gruplarının ortaya çıkması aynı zamanda Azerbaycan halkının nasıl zengin bir müzik geleneği olduğunu ortaya koymaktadır (Abdullayeva, 2000:361). 30'lu yılların sonuna doğru Bakü Sovyet Müzik Kültürünün ilerlemiş merkezlerinden birine dönüşür. Azerbaycan müziğini yaygınlaştırmak amacıyla sanatçı gruplar tarafından Sovyetler Birliği'nin çeşitli şehirlerine sık sık konser turneleri düzenlenir. Diğer taraftan yurtdışından gelen ünlü sanatçıların ilginç konser programları halkın kültür seviyesinin yükselişinde önemli rol oynar.

1940-1950 yılları Azerbaycan orkestra sanatı için en verimli bir dönem sayılır. Dünya müzik kültürü örneklerinin tanıtımı diğer önemli etkenlerle birlikte orkestra müziğinin gelişimine destek verir. 1941-1945 yıllarında Kara Karayev, Cevdet Hacıyev, Sultan Hacıbeyov tarafından ilk senfoni müziği örnekleri yazılır. 1950-1980'li yıllar yeni bestecilerin türemesi, tüm sanat dallarında önemli başarılar kazanılması, uluslararası kültür ilişkilerinin gelişmesiyle bilinmektedir. Senfoni yapıtlarla birlikte opera ve bale Azerbaycan bestecilerinin yöneldikleri sanat dallarına dönüşür (Hüseynova, 2005:81). Avrupa

[2] http://www.ksam.org/index.php?mtype=news1&mid=108

müziğinin öne çıkan eğilimlerinden *neoklasisizm, dodekafoni, seri tekniği* gibi öğelerin milli zeminde işlenmesi ilginç sanat bulguları ile sonuçlanır. Böylece ulusal müzik ülke dışına çıkararak dünyaya yayılmayı başarır.

Azerbaycan müzik sanatı bugün de ileriye yönelik zenginleşen bir gelişme süreci yaşamaktadır. Bu gelişme bir taraftan milli geleneklerin özündeki imkânlar ve bu imkânların gerçekleşmesi, öte yandan, zamanla değişen, yenileşen tarihi aşamalardaki kültür bağlamının dikte ettiği süreçlerin mecmusu ile şartlanmıştır.

Kaynakça

Abasova, E., Danilov, D., Karagiceva, L., Safar-Alieva, K., (1972). Azerbaydjanskaya Gosudarstvennaya Konservatoriya imeni Uzeira Gadjibekova, Azebaydjanskoe Gosudarstvennoe İzdatelstvo, Baku : Azerneshr.

Abdullayeva, S. (2000). Narodniy Muzikalniy Instrumentariy Azerbaydjana, Baku: Elm basınevi.

Aleskerov, S., Abdullayeva, S. (1996). Azerbaycan Halk Çalgıları ve Orkestrovka, Yüksek ve orta eğitim için ders vesaiti, Bakı: "Maarif" yayınevi.

Aliyeva, F. (2013). Azerbaycanda Bestekarlık Enenesinin Yaranması Tarihinden, *Musiqi Dünyası*, no: 4/57, Bakı: Bakı Musiqi Akademiyası.

Aliyeva, İ.(2014). "Azerbaycan" gazetesi, 25/05/2014, s.6.

Aliyeva, M. (2014). Stanovlenie i Razvitie Dirijersko-khorovogo İspolnitelstva i Dirjerskikh Kadrov v Azerbaydjane, *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць,* No: 82, say. 296-299, Kiev: Національний педагогічний університет.

Allahverdiyeva, Ş, Caz, SSCB Dönemini Yaşamış Özgürlük Müziği, https://chai-khana.org/az/caz-sssr-i-dovrunu-yasamis-azadliq-musiqisi.

Bağırova, A. (2016). III. Uluslararası Hamza Nigarî Türk Dünyası Kültürel Mirası sempozyumu materyalleri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi /Edebiyat Fakültesi.

Belichenko, S., Kotelnikov, V. (2005). Sinkopi na Obi, ili Ocherki istorii djaza v Novosibirske, 1928-2005 gg, Novosibirsk: Sibirskoe Universtitetskoe izdanie

Farhadova, R. (1979). Azerbaycan Dövlet Kamera Orkestri, Bakı: Azerbaycan Devlet Neşriyatı.

Feyertag, V.(1999). Jazz ot Leningrada do Peterburga, Leningrad: KultİnformPress

Hacıbeyov, Ü., (Ed. Kasımov, K., İbrahimov, M.). (1965). Eserleri, II cilt., Bakı: Azerbaycan SSR Bilimler Akademisi basımevi.

Hüseynova, G. (2005). Arfa ve Onun Azerbaycan Profesyonel Müziğinin Gelişiminde Yeri ve Rolü", Bakı: Adiloğlu yayınevi.

Eimermacher, K. (2002). Kultur und die Macht, Moskva.

İsazade, A. (1961). Azerbaycan Sovyet Bestecilerinin Enstrümantal Yaratıcılığı, Bakı: Azerbaycan SSR EA neşriyatı.

Karayev, K., Abasova, E., Safarova, Z. (1988). Kara Karayev: Nauchno- publısisticheskoe nasledie, Baku: Elm.

Keldysh, Y.(1970). İstoriya muzyki narodov SSSR, Moskva: Muzyka.

Kerimov, S.(1982). Niyazi: Jizn i tvorchestvo, Baku: Azychny.

Kuliyev, C. (Ed). (1976). Kamera Orkestri, Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi içinde, (V cilt, s.231), Bakı: Azerbaycan SSR Neşriyat, Poligrafi ve kitap ticareti devlet komitesi.

Mamedova, L. (2010). Khorovaya kultura Azerbaydjana. Puti stanovleniya i perspektivy razvitiya xorovogo ispolnitelstva, Uchebnoe posobie, Baku: Adiloğlu yayınevi.

Medvedev, A., Medvedeva, O. (1987). Sovetskiy Jazz:Problemy, sobytiya, mastera, Moskva: Sov.Kompozitor.

Safarova, Z.(Ed.). (2009). Azerbaycan'ın Görkemli Şahsiyetleri, Üzeyir Hacıbeyli, Bibliyografya, Bakı: Azerbaycan Respublikası Medeniyet ve Turizm Nazirliyi.

Simfonik Orkestr. (1984). Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi içinde (VIII cilt, s.441). Bakü: Azerbaycan SSR Neşriyat, Poligrafi ve kitap ticareti devlet komitesi.

Tagizade, A. (2002). Niyazi, Bakı; Azerneşr.

İnternet Kaynakları

http://www.ksam.org/index.php?mtype=news1&mid=108

SEGURIDAD MULTIDIMENSIONAL Y LAS NUEVAS AMENAZAS: CIBERCRIMEN, CIBERESPIONAJE Y CIBERGUERRA COMO NUEVAS AMENAZAS EN LA SEGURIDAD EN AMERICA LATINA Y EL MUNDO Y COMO CONSECUENCIAS DE LA REVOLUCIÓN INDUSTRIAL.

Prof. Olga Elena Ramírez Poggi

Universty of Peru

Prof. Dr. Roberto Veraldi[1]

Universty of Gabriele d'Annunzio de Chieti

Resumen

El Hemisferio enfrenta hoy amenazas tradicionales y nuevas que demandan innovar un enfoque multidimensional de la seguridad hemisférica que, en nuestra opinión, debería tener como base jurídica la Carta de las Naciones Unidas y la Carta de la OEA. El desafío prioritario es consolidar la paz, que es el valor fundamental que sustenta la democracia, la justicia, y el respeto a los derechos humanos y al derecho internacional. Para ello existen mecanismos de cooperación entre estados contra las amenazas. Cada Estado determina sus prioridades nacionales en seguridad y según eso define sus estrategias, planes y acciones a nivel hemisférico.

Palabras: seguridad/revolucion industrial/cibercrimen/ciberguerra

El sentido de la seguridad siempre ha sido un tema importante que ha tocado toda la historia de la humanidad y que toca las investigaciones que están alrededor del orden social (que nunca es natural pero siempre arbitraria).

Con el advenimiento de la revolución industrial, desalojaron los viejos modelos sociales. Todo esto se ha concentrado, ahora, en una nueva forma de revolución industrial que es la dada por las nuevas formas de revolución informática y las áreas oscuras que esta posibilidad abre.

Actualmente, el Hemisferio enfrenta tanto amenazas tradicionales a la seguridad como nuevas amenazas, por esas razones la seguridad debe tener un carácter multidimensional. Tenemos como base fundamental la Carta de Naciones Unidas y la Carta de la OEA.

Bajo este concepto de seguridad con alcance multidimensional tenemos desafíos que son prioridades para todo Estado en el Hemisferio por ejemplo: la consolidación de la paz que es un valor en el cual se basa la democracia, la justicia, el respeto a los derechos humanos, la solidaridad, la seguridad y el respeto al derecho internacional.

Asimismo, se necesitan mecanismos de cooperación entre estados para enfrentar las amenazas tradicionales como las nuevas amenazas y otros desafios que enfrenta el Hemsiferio.

Cada Estado, va a determinar cuáles son sus prioridades nacionales de seguridad y según eso definirá sus estrategias, planes y acciones.

Tenemos que mencionar algunas condiciones vitales para la estabilidad y paz en el hemisferio por ejemplo: la democracia representativa, las libertades fundamentales, la buena gestión

[1] **Roberto Veraldi**, es docente de Sociologia de la Universidad Gabriele d'Annunzio, Chieti-Pescara, actualmente es Distinguished Visiting Professor en Facultad de Filologia de la Universidad de Belgrado ; **Olga Elena Ramírez Poggi**, es docente de los cursos Política Internacional y Derecho de Integración en la Universidad de Lima y en Derecho de Comercio de la Universidad Peruana de Ciencias Aplicadas. Magíster en Geopolítica por la Società Italiana per l'Organizzazione Internazionale (SIOI) y la Rivista Italiana Di Geopolitica. Asimismo, tiene una maestría de Relaciones Internacionales y Comercio Exterior del Instituto de Gobierno de la Universidad San Martín (USMP). Realizó un máster en Derecho Procesal Constitucional en la Universidad Nacional de Lomas de Zamora - Argentina. Y actualmente es candidata a Magister en Derecho Penal Internacional el Instituto de Altos Estudios Universitario (IAEU) España.

gubernamental, la promoción del desarrollo económico, social y humano, la inclusion social, la educación, la lucha contra la pobreza, la hambruna y las enfermedades.

Las amenazas tanto tradicionales como nuevas amenazas de alcance multidimensional incluyen aspectos, económicos, politicos, sociales, ambientales y de salud. Y muchas de éstas amenazas son de naturaleza transnacional por lo que la cooperación es indispensable para combatirla. Por ejemplo entre estos nuevos desafíos de diversa naturaleza tenemos: el terrorismo y el terrorismo biológico, la delincuencia organizada transnacional, la corrupción, narcotráfico, lavado de activos, tráfico de armas, la pobreza extrema y exclusión social, los desastres naturales y los de origen humano como las pandemias, la trata de personas, el riesgo del transporte marítimo de materiales, la posesión y uso de armas de destrucción masiva, migraciones no controladas, la delincuencia cibernética y las amenazas a la infraestructura crítica, seguridad para el transporte y seguridad portuaria, etc.

Definitivamente cada Estado tiene tanto problemas internos como externos que afectan al resto de países como por ejemplo: el crimen organizado. Pero para esto, los Estados establecen sus prioridades por lo que es indispensable basarnos en el análisis de la magnitud de la amenaza y darle la dimension adecuada, identificar claramente los problemas que enfrentamos y darle la verdadera prioridad a los problemas que merecen tenerla. Los intereses circunstanciales de cada Estado no deben dejar de admitir los problemas que atraviesa el país[2].

Los Estados estamos llamados al diálogo para la solución pacífica de situaciones de conflictos tanto internos como externos con pleno respeto a la integridad territorial y a la soberania de los Estados, no olvidemos que la transparencia en las políticas de defensa y seguridad son la base de la confianza y la seguridad en el hemisferio.

Una forma de lograr la paz y seguridad en el hemisferio es el fortalecimiento de los acuerdos y mecanismos bilaterales y subregionales de cooperación en material de seguridad y defensa. Asimismo, existe un tratado para la proscripción de las Armas Nucleares en América Latina y el Caribe (Tratado de Tlatelolco) y sus protocolos. También debe haber un compromiso de parte de los Estados con el control de armamentos, el desarme y la no proliferación de todas las armas de destrucción en masa y la aplicación de los Estados de la Convención sobre la Prohibición de Desarrollo, la Producción y el Almacenamiento de Armas Bacteriológicas (biológicas) y Toxínicas y sobre su destrucción y el tratado de no Proliferación de Armas nucleares. Por lo que muchos Estados deberían limitar sus gastos militares e invertirlos en sus problemas prioritarios[3].

En el Perú enfrentamos diferentes tipos de amenazas la primera que quiero mencionar es la delincuencia organizada transnacional que atenta contra las instituciones de los Estados y contra nuestra sociedad, se necesita fortalecer las leyes y tener una cooperación multilateral mas activa con los Países vecinos por ejemplo a través del intercambio de información, la asistencia juridica y la extradición de forma rápida. Asimismo, no quiero dejar de mencionar de las obligaciones contraidas por los Estados en la Convención de Naciones Unidas contra la Delincuencia Organizada Transnacional y sus tres protocolos, sobre el lavado de dinero, el secuestro, el tráfico ilícito de personas, la corrupción y crímenes relacionados a los mencionados. En el Perú, se está trabajando para tener transparencia en las insttuciones financieras, públicas y privadas y poder disminuir el lavado de activos en nuestro país.

Asimismo, enfrentamos problemas de años anteriores que se han ido transformando como el terrorismo que fue terrible entre los años 1980 y 1997 (Sendero Luminoso y El MRTA) que dentro de mi punto de vista se ha convertido en narcoterrorismo.

Asimismo, el abuso del medio ambiente y de los recursos naturales que son fundamentales para nuestra subsistencia y no podemos dejar de mencionar los desastres naturales causados por el cambio climático ya que somos un país que ha sufrido variaciones climáticas extremas que se han ido evidenciando a lo largo de los años. Existen diferentes estudios e informes que encierran, desde el retroceso de los Glaciares hasta los efectos del Fenómeno, El Niño. Asimismo, y por último quisiera

[2] Ramirez-Poggi O.E., Veraldi R., Valega Mires M., Brasil en el actual contexto de desarrollo internacional, en R. Veraldi (a cura di), *Mondi sociologici e campi di azione*, EUROM, Roma, 2017, passim

[3] Cfr. R. Veraldi (a cura di), Mondi sociologici e campi di azione, EUROM, Roma, 2017, passim

mencionar la inseguridad ciudadana producto de la pobreza extrema, la falta de educación y la alta tasa de desempleo en el país.

Para enfrentar tales males necesitamos fortalecer la ley y mejorar la cooperación con nuestros vecinos a través del intercambio de información, asistencia jurídica y extradiciones rápidas.

Ante cada amenaza, los Estados deben reconocer primero su dimensión exacta e identificar claramente el problema para darle la prioridad que le corresponda. Y una forma de lograr la paz es fortaleciendo y apoyándose en los acuerdos y mecanismos bilaterales y multilaterales de cooperación. Por ejemplo, para encarar con éxito el problema de la inseguridad ciudadana, el Perú bien puede apoyarse en la Convención de Naciones Unidas contra la Delincuencia Organizada Transnacional y sus protocolos complementarios. Dicho tratado se complemente además con tres protocolos dirigidos a combatir el lavado de dinero, el secuestro, el tráfico ilícito de personas, la corrupción y otros crímenes relacionados.

Por ejemplo: El Comando conjunto de las fuerzas armadas tienen la misión de la Conducción de las Operaciones y Acciones Militares de las Fuerzas Armadas, enmarcadas en el respecto al Derecho Internacional Humanitario.

En la Labor internacional: El Perú, en su calidad de miembro fundador de la Organización de las Naciones Unidas, ha tenido un alto nivel de participación en las misiones de paz, colaborando con tropas para los Cascos Azules. El Perú ha enviado tropas del Ejército, la Marina y la Fuerza Aérea. En la actualidad participa con personal militar que se desempeña como Observadores Militares, miembros de Estado Mayor e integrantes del Contingente Militar denominado; “Compañía de Infantería Perú. Asimismo, el Perú ha colaborado con tropas para los Cascos Azules, desde Junio de 1958, cuando los primeros militares peruanos viajaron al Líbano para participar en la Misión de Observadores de las Naciones Unidas en Líbano (UNOGIL). Allí permanecieron hasta diciembre de ese año. Posteriormente en noviembre de 1973, un numeroso grupo de oficiales y suboficiales llegó al Medio Oriente para tomar parte en la Fuerza de Emergencia de las Naciones Unidas II (UNEF II) que había sido establecida por el Consejo de Seguridad un mes antes, a raíz del conflicto que estalló entre Egipto e Israel, los militares peruanos – parte de un contingente internacional de siete mil hombres - integraron el reconocido “Batallón Perú.

En la Defensa Nacional: Las fuerzas armadas también enfrentan el problema del Valle de los ríos Apurímac, Ene y Mantaro (VRAEM) el cual se expresa en la presencia de tres elementos interrelacionados que lo convierten en una realidad muy complicada:

Pobreza y Pobreza Extrema: La mayoría de la población del VRAEM (76.1%), se encuentra en situación de pobreza, porcentaje que duplica el promedio nacional. La pobreza extrema, alcanza a la mitad (50,1%) de los pobladores del valle, en tanto que, a nivel nacional al 13,7% de los peruanos.

Tráfico ilícito de drogas: La presencia del narcotráfico se expresa en el creciente incremento del número de hectáreas de producción ilegal de hoja de coca. Existían 16,019 has de hoja de coca en el 2007 (8,100 has en 1999), con una producción de alrededor de 51,000 TM de hoja de coca, con un desvío de 11,000 TM de insumos químicos y con una capacidad potencial de producir 137 TM de cocaína.

Terrorismo: Los remanentes de “Sendero Luminoso”, mantienen su accionar violento en el marco de un limitado discurso político-terrorista y valiéndose de su conocimiento de la zona y experiencia en asesinatos, se han involucrado en el tráfico ilícito de drogas, para brindar seguridad en su traslado así como en el de insumos; e inclusive, cultivan hoja de coca, procesan y comercializan clorhidrato de cocaína, lo que les permite disponer de una importante fuente de financiamiento y mayor influencia sobre la población. Asimismo, existe una ley que establece beneficios por colaboración eficaz en el ámbito de la criminalidad organizada ley nº 27378 y beneficios por colaboración eficaz asimismo medidas de protección para aquellos ciudadanos que deseen acogerse a esta ley.

La participación de las FFAA también se circunscribe en apoyo a la PNP cuando se sobrepase la capacidad operativa de esta, el accionar de FFAA estará dirigido a garantizar el funcionamiento de

Entidades, Servicios Públicos Esenciales y resguardar Puntos Críticos Vitales. De la misma manera también apoya a la PNP en temas de tráfico ilícito de drogas, terrorismo, protección de instalaciones estratégicas para el funcionamiento del país y servicios públicos esenciales y en otros casos constitucionalmente justificados en que la capacidad de la Policía sea sobrepasada en el control del orden interno; sea previsible o existiera el peligro de que esto ocurriera.

De la misma manera, el Comando conjunto de las fuerzas armadas tiene la misión de la erradicación de la minería ilegal e informal, así como participar en las acciones de apoyo a la zona de desastres naturales y acciones cívicas humanitarias.[4]

En nuestra opinión, los riesgos que enfrentan las fuerzas armadas dependen de las funciones que se les asignen. Si estas no están claramente definidas y reguladas siempre hay riesgo de:

- Exceder el mandato y generar una contingencia de Derechos Humanos o legal en general
- Emplear los recursos fuera de los fines presupuestales aprobados,
- Exponer al establecimiento militar a circunstancias políticamente comprometedoras o a tareas para las que no son idóneos (apoyo directo al desarrollo económico, funciones policiales directas o asistencialismo social)

El surgimiento de nuevas franquicias criminales y terroristas híbridas en América Latina presenta una amenaza de seguridad de primer nivel. En muchos casos estas organizaciones operan bajo amplia protección estatal y contraminan la gobernanza democrática, la soberanía, el crecimiento económico, el comercio y la estabilidad de los países. Con el fin de la Guerra Fría se dió el fin negociado de varios conflictos armados y el desmoronamiento del marxismo, la mayoría de grupos armados se insertaron en el proceso democrático. Sin embargo, no fue así para todos los grupos, y actualmente se ve una vez más el patrocinio de grupos armados no estatales en América Latina bajo el estandarte de la "Revolución Bolivariana."

Durante las dos últimas décadas ha existido interacción entre grupos del COT5 a través de varios continentes y se evidenciado el flujo de cocaína sudamericana, a través de Venezuela, hacia el África Occidental pasando por Mali, Guinea Bissau, y otros estados frágiles, con posibilidades de beneficiar no sólo a las estructuras tradicionales del COT de la región, sino también a entidades terroristas. Las situaciones anteriormente descritas indican la existencia de múltiples grupos, tanto terroristas como criminales y también algunos estados extra-regionales, que están ampliando y profundizando sus relaciones, lo cual sugiere que la tendencia podría extenderse más allá de Latinoamérica. Asimismo, podemos afirmar que existe una profundización de la penetración de los estados por el COT[6] (Cfr. Reuters, 2013; Santander, 2016; Vargas Velazques, 2008).

De la misma manera, el COT es capaz de producir daños considerables al sistema financiero mundial al subvertir los mercados legítimos. Asmimo, los grupos terroristas e insurgentes buscan cada vez más financiamiento y apoyo logístico por medio del crimen y las redes criminales. Por lo tanto, podemos afirmar que los Estados criminalizados usan frecuentemente al COT como especie de estrategia de gobernanza.

A medida que se van consolidando las relaciones estatales, los conductos criminales-terroristas recombinantes se arraigan más y por ende son más peligrosos. Dentro de éste ambiente, se abren una cantidad de opciones, desde la venta de armas, el uso de aviones del estado, hasta el fácil acceso a las estructuras bancarias por lo que los gobiernos no pueden controlar el tráfico de drogas, armas, etc.

Estos mercados ilegales están dominados por redes ágiles, multinacionales y con abundantes recursos que vienen potenciados por la globalización por lo que hay que considerer que no hay límites geográficos, los gobiernos están limitados por su soberanía, los incentivos para superar las barreras puestas por los gobiernos son gigantescos y las redes prescinden de la burocracia. Ante este fenómeno

[4] http://www.ccffaa.mil.pe/menuDESARROLLO/accivicas.hml

[5] COT: Crimen Organizado Transnacional

[6] Cfr. Reuters. http://mx.reuters.com/article/businessNews/idMXL- 1N0AS9NU20130123 (en línea) [Consulta: 23 enero de 2013.]; Santander. https://santandertrade.com/es/analizar-mercados/brasil/ politica-y-economia. (en línea) [Consulta: 02 marzo de 2016.]; Vargas Velásquez, A., Brasil asume el liderazgo regional, Artículo publicado en la página web: http://www.eluniversal.com.co/ noticias (en línea) [Consulta: 27 julio de 2008.]

lo importante son conceptos de soberanía más flexibles, fortalecimiento del multilateralismo, establecimiento de nuevos mecanismos e instituciones y mejorar la regulación.

El control de grandes extensiones de territorio en América Latina por los grupos no-estatales, facilita el movimiento de productos ilegales por medio de redes de conductos transcontinentales y a su vez contramina la estabilidad de una región. La amenaza crece cuando los grupos criminales/terroristas anidan dentro de los gobiernos que se alinean ideológicamente, como es el caso de Irán y los estados bolivarianos de América Latina, que han sido identificados como patrocinadores de grupos designados como terroristas y narcotraficantes.

Las Amenazas del COT constituyen sólo una parte de las amenazas geoestratégicas que están surgiendo para EE.UU. Los Estados criminalizados actualmente están extendiendo su asimiento sobre el poder a medida que van fortaleciendo sus alianzas con estados externos hostiles y actores cuasi-estatales como son Irán y Hezbollah. Actualmente, se han dado claras declaraciones de intensión por los estados bolivarianos de ayudar a Irán en sus esfuerzos por esquivar el régimen de sanciones establecidas por mandato internacional.

Los Actores armados no-estatales se definen en: grupos terroristas, organizaciones criminales transnacionales, milicias, insurgencias (En Colombia y Perú han sido denominadas grupos terroristas por Estados Unidos) y cada grupo tiene características operativas distintas que deben ser comprendidas para poder apreciar el desafío que presentan. Los diferentes actores no necesariamente son aliados, y de hecho a veces son enemigos, con frecuencia forman alianzas de conveniencia[7].

Aún los violentos carteles de droga, que con frecuencia libran batallas territoriales, también con frecuencia acuerdan treguas, aunque la mayoría termina cuando ya no son de beneficio mutuo. Apesar que los actores no estatales conforman la mayor parte de los agentes criminales involucrados en actividades ilícitas, los actores estatales juegan un papel cada vez más importante. Dicho Papel se relaciona en parte a la disponibilidad de territorio para los conductos.

Los Grupos del COT pueden explotar las vulnerabilidades de estados débiles, pero también prosperan de servicios provistos por estados más fuertes. En tanto, la ausencia del estado puede ser producto de un intento exitoso de grupos del COT por ganar dominio local, pero puede ser también resultado de una percepción entre la población local de que el estado representa una amenaza hacia sus comunidades, su sustento, o sus intereses. Tales percepciones podrían resultar no tanto de estados débiles, como de estados fuertes o en recuperación que tratan de erradicar la corrupción. Los estados débiles y capturados son los cuales la autoridad gubernamental ha sido tomada por grupos del COT, quienes a su vez son los principales beneficiarios de los ingresos de la actividad criminal. Un ejemplo de lo mencionado es el siguiente: los dirigentes militares y políticos de Venezuela han permitido que las FARC transporte cocaína a través de Venezuela hacia el África Occidental y luego comparten las ganancias.

El apoyo más activo que brindó Venezuela a las FARC a través de Chávez y se dió cuando dicha organización se había convertido principalmente en una organización narcotraficante, dejando en segundo lugar su función de insurgencia política. Actualmente, existe evidencia de que el gobierno venezolano, bajo el mando de Chávez, está promocionando activamente a los narcotraficantes y grupos del COT/terroristas, en particular, las FARC y Hezbollah. Aunque el Brasil y el Perú no apoyan activamente a las FARC, tienen sus propios problemas con el narcotráfico, y ejercen poco control sobre sus regiones fronterizas. A Pesar de esta realidad geográfica y geopolítica, Colombia se ha propuesto un costoso esfuerzo por restablecer el control estatal en muchas regiones dentro de su propio territorio nacional. El costo sube cuando los grupos criminal/terroristas como las FARC se convierten en instrumentos de la estrategia política regional de un estado.

América Latina, no es vista generalmente como parte del fenómeno de regiones apátridas, presenta múltiples amenazas centradas en estados criminalizados, su alianza híbrida con patrocinadores

[7] Ramirez-Poggi O.E., Macchiavello L.G., Terrorismo global: una amenaza en proceso de expansión, en: Veraldi R. (a cura di), Mondi sociologici e campi d'azione, EUROM, Roma, 2017

extra-regionales del terrorismo y actores no-estatales del COT. En zonas fuera del control gubernamental, el estado es ineficaz, lo que contribuye al problema de la gobernanza debido a corrupción y negligencia. Hoy en día existe evidencia contundente de que los estados del eje bolivariano, bajo el liderazgo de Venezuela, toleran el incremento de actividad criminal en sus territorios y auspician a grupos armados no-estatales.

Es imperativo que la comunidad de inteligencia, las fuerzas armadas, y las agencias de orden público desarrollen un entendimiento mucho más profundo y matizado de la manera cómo los estados criminalizados/grupos del COT/terroristas y los estados hostiles y los actores extranjeros no-estatales explotan los espacios no gobernados. Por lo tanto, una estrategia eficaz para combatir el COT debe basarse en una fundación sólida de inteligencia regional, la cual, aunque conocedor de los vínculos regionales primordiales. Actualmente existe una nueva prioridad de primer nivel para la seguridad nacional, debido a los nuevos actores regionales.

Asimismo, el fenómeno del terrorismo es como mencionabamos, un asunto actual. Los especialistas en la materia califican como actos terroristas hechos de la historia que van desde la rebelión de Espartaco (año 75 D.C.) hasta algunas prácticas realizadas en las Cruzadas (1095 - 1291), pasando por manifestaciones durante la llamada revolución industrial. Y es que parece ser que la dominación ejerciendo el miedo ha sido y siempre será una tentación ejercida frente al poder o desde el poder mismo. Es por ello que el Departamento de Estado de los EEUU definió al terrorismo como ¨el uso calculado de violencia ilícita para inculcar miedo con la intención de coercionar o intimidar gobiernos y sociedades en la búsqueda de objetivos que por lo general son políticos, religiosos o económicos¨.

Lo que podemos afirmar es que el terrorismo ha acompañando al hombre prácticamente desde la formación de las naciones y no puede negarse que su afianzamiento evidenció un notable impulso a partir del siglo XX. Así, los llamados ¨movimientos de liberación nacional¨ organizados fudamentalmente en África, fueron caldo de cultivo de actividades terroristas ejm: Argelia, Angola, Mozambique y el Congo estuvieron plagadas de terrorismo de todo nivel. En el Perú del siglo pasado, existen antecedentes de violencia política y de enfrentamiento al poder del Estado con las guerrillas de inspiración cubana de los años sesenta.

El surgimiento de Sendero Luminoso iría incubándose fundamentalmente desde el seno de la Universidad de Huamanga hasta lograr las dimensiones apocalípticas al que pudo llegar. Hoy en día, si bien Sendero Luminoso ha dejado de ser una amenaza para la gobernabilidad del país y ya es en la práctica imposible que obtenga la captura del poder como estuvo muy cerca de hacerlo, es necesario tener en cuenta que su desafío a la democracia se mantiene vigente y, lamentablemente con posibilidades de expresión a partir de su ya mencionada innegable alianza con el narcotráfico y la minería ilegal. El movimiento terrorista más letal del mundo es, sin duda el ISIS[8]. Y tal dimensionamiento es debido a su gran capacidad de emplear métodos heterodoxos–pragmáticos para desarrollarse mediante acuerdos estratégicos con el narcotráfico, bandas de falsificadores, lavadores de dinero e incluso con el fenómeno de las pandillas como la llamada ¨maras salvatruchas¨.

Esto nos lanza una voz de alerta que no debe desconocerse para no repetir el pasado. Sendero Luminoso está cambiando de piel y si no se le hace frente en forma decidida mediante el uso de las modernas técnicas de inteligencia y la tecnología necesaria, mas temprano que tarde estaremos volviendo a lamentar una nueva negación de la realidad que, como antaño, en que se llamó ¨abigeos¨ a los terroristas, tiñó de sangre al país y carcomió la esperanza de millones de peruanos. Hay autores que encuentran diferencias entre insurgencia, subversión y terrorismo. La insurgencia es un levantamiento popular . La subversión hace alusión a un movimiento que hace uso de la fuerza para cambiar el régimen, las reglas de juego. Sin embargo, hasta ese punto, aún no se puede hablar de terrorismo, ya que el calificativo de terrorista se aplica a las acciones, a los métodos criminales y sanguinarios, a las matanzas de inocentes para alcanzar un fin político.

[8] El **Estado Islámico** (**EI**; en árabe: الدولة الإسلامية, *al-Dawla al-Islāmīya*) o **Dáesh** es un grupo terrorista insurgente de naturaleza yihadista suní, autoproclamado califato, asentado en un amplio territorio de Irak y Siria.El grupo es controlado por radicales fieles a Abu Bakr al-Baghdadi, autoproclamado «califa de todos los musulmanes».Técnicamente el grupo se organiza como un Estado no reconocido, ya que controla de facto varias ciudades como Mosul, Faluya o Al Raqa, siendo esta última considerada su capital

En este sentido, una organización terrorista es aquella que utiliza estrategias que implican la matanza de inocentes. Ese fue el caso de Sendero Luminoso que asesinaba a todo aquel que considere como opositor, a todos aquellos que no pensarán como ellos. Sendero Luminoso fue una organización fundamentalista, terrorista, sanguinaria e irracional. La mejor forma de hacer una reconciliación nacional es acercando al Estado a la Sociedad, que la presencia estatal se haga sentir en los pueblos antes olvidados, que los excluidos sean tomados en cuenta, que se tenga como prioridad al campesinado y las poblaciones selváticas.

Existen otros autores que definen hacen una diferencia analítica entre terrorista y guerrilla por la formas de empleo de violencia organizada contra el Estado por ejemplo:

Terrorismo(Función de violencia) : Principalmente simbólico-comunicativa

Terrorismo (apoyo social) : Limitado a pequeños grupos de intelectuales pertenecientes a la clase media

Terrorismo (Factor territorial) : Sin base territorial

Terrorismo (Dinámica) : Sin posibilidades de asumir el poder político-militar, más bien contraproducente

---

Guerrilla (Función de violencia) : La aplicación de la violencia sirve a fines instrumentales

Guerrilla (apoyo social) : Incluye capas sociales más amplias, ejem. la población rural

Guerrilla (Factor territorial) : Con base territorial

Guerrilla (Dinámica) : Con posibilidad eventual de asumir el poder político-militar

Ambas formas de comportamiento insurgente se aplican preferentemente cuando un grupo más débil se levanta contra un adversario militar mente superior. La guerrilla se basa en la idea de compensar la inferioridad militar mediante una manera irregular de luchar, ganando así tiempo para poder movilizar las fuerzas propias hasta igualar las del enemigo o superarlas. En cambio, el terrorista renuncia de antemano a poder competir con el Estado a nivel militar, en lugar de ello confía en el efecto psíquico de sus acciones violentas. Citando a Wordemann, "la guerrilla procura ocupar él espacio, mientras que el terrorismo se esfuerza por ocupar el pensamiento"[9].

Cibercrimen, ciberespionaje y ciberguerra como nuevas amenazas en la seguridad:

El cibercrimen usa el ciberespacio para realizar sus delitos a fin de obtener beneficios económicos, apoyándose para ello en las redes de comunicaciones y sistemas de información electrónicos. ¿Qué tienen en común el cibercrimen, ciberespionaje y ciberguerra? ¿Qué acciones se han tomado a nivel internacional para responder a estos retos?El fenómeno de Internet ha conllevado también a la aparición de nuevos problemas: el cibercrimen y el ciberterrorismo. El cibercrimen usa el ciberespacio para realizar sus delitos a fin de obtener beneficios económicos, apoyándose para ello en las redes de comunicaciones y sistemas de información electrónicos. Éste abarca desde el delito económico, como el fraude informático, la falsificación, espionaje informático, computer hacking, la piratería comercial y otros crímenes contra la propiedad industrial y el crimen organizado.

Los ciberdelincuentes y cibercriminales usan la red para:

(i) Obtener dinero de forma fraudulenta.
(ii) Bloquear páginas web de instituciones, organizaciones, empresas o gobiernos
(iii) Propagar malware, tal como un virus, una backdoor, un spyware o un gusano, y

[9] Waldmann P., Terrorismo y Guerrilla. La violencia organizadacontra el Estado en Europa y América Latina. Un análisis comparativo, en: Dieter Langewiesche (Comp.): *Re- Volulion Undkñeg,* (Paderborn Et A.: 1990), Pp. 171-187.

(iv) Blanquear dinero a fin de recibir el dinero procedente del fraude en su cuenta corriente y remitirlo a un tercer destinatario.

El ciberterrorismo excede al cibercrimen. Se define como la forma en la que el terrorismo utiliza las tecnologías de la información para intimidar, coaccionar o causar daños a grupos sociales con fines políticos y religiosos. Se considera que el ciberterrorismo ha realizado un uso pasivo de Internet, puesto que los ataques informáticos se han limitado a colapsar servicios de sitio web de instituciones o empresas, robar información, inutilizar sistemas de comunicación o contrainformar, por lo que se puede decir que no se ha producido un ataque cibernético que cause grandes pérdidas y conlleve a hablar de ataques ciberterroristas.

El uso de Internet por parte de los grupos terroristas se centra, principalmente, en:

(i) Obtener financiamiento para sus causas.
(ii) Llevar a cabo una guerra psicológica, mediante la propagación de información equívoca, amenazas, divulgación de imágenes de sus atentados y videos de torturas.
(iii) Efectuar reclutamiento de miembros.
(iv) Mantener comunicación con sus organizaciones.
(v) Coordinar y ejecutar acciones.
(vi) Encontrar información para sus posibles objetivos, y adoctrinar ideológicamente y promocionar sus organizaciones.

La ciberguerra es en todo similar a los paradigmas de la guerra asimétrica y de la guerra total, el fundamento es el siguiente:

(i) Los efectos pueden alcanzar a todos los ciudadanos, administraciones, instituciones y empresas del Estado aunque no estén conectados al ciberespacio.
(ii) Involucra, voluntaria o involuntariamente, a todos los ciudadanos, administraciones, instituciones y empresas del Estado.
(iii) La relación entre eficacia y coste es muy alta, posiblemente la más alta, ya que puede inutilizar sistemas básicos y críticos de un país con un coste para el atacante extraordinariamente bajo.
(iv) No necesita de una infraestructura grande y costosa como la industria de armamento clásico – terrestre, naval, aéreo. Solo necesitan personas con muy buena formación en ingeniería informática y en psicología.
(v) En la ciberdefensa pasiva, deben participar todos los ciudadanos, administraciones, instituciones y empresas del Estado, cada uno a su nivel y con sus medios.
(vi) Es muy difícil probar fehacientemente la autoría de un ataque, lo que proporciona un anonimato muy grande y convierte a la ciberguerra en una guerra pérfida.

Como se ha visto, el paradigma de la ciberguerra es una mezcla de los paradigmas de la guerra total y de la guerra asimétrica que convierten a la ciberguerra en muy peligrosa por sus posibles efectos y por su perfidia. Además, crea un marco conceptual nuevo, la ciberseguridad, para el cual es necesario crear conciencia en todos los ciudadanos como individuos y como Estado.

Los efectos de la cibernética pueden ser empleados como el arma pérfida del siglo XXI ya que las amenazas son reales pero se perciben por el común de los mortales de manera difusa, por lo que no hay un conocimiento adecuado de los daños que puede producir un ataque informático. Los usuarios de sistemas informáticos tienen grandes dificultades para percibir claramente la amenaza cibernética, lo que dificulta mucho la concienciación.

El Ciberespionaje: Según el director de Inteligencia Nacional de los EE. UU.. James R. Clapper se define las ciberamenazas en términos de «ciberataques» y «ciberespionaje»: un «ciberataque» es una operación ofensiva no cinética con la intención de crear efectos físicos o manipular, alterar o suprimir datos. Puede ir desde una operación de denegación de servicio que impide temporalmente el acceso a un sitio «web» a un ataque contra una turbina de generación de energía que causó un daño físico y un apagón que duró varios días.

El «ciberespionaje» se refiere a intrusiones en las redes de acceso a información sensible diplomática, militar o económica. Una solución es la ciberinteligencia, identificar las vulnerabilidades e individualizar los peligros existentes y potenciales, ello resulta muy difícil de realizar, debido a la carencia de fronteras del ciberespacio, el acceso a redes bajo anonimato, por ello, el uso de medios de seguridad resulta más factible, aunque existe también la posibilidad de que sean vulnerados. Otra solución posible es el establecimiento de organismos gubernamentales destinados exclusivamente a la lucha contra los ataques cibernéticos. Existen maneras que podrían emplearse como líneas de acción estratégicas a la seguridad cibernética: el incremento de la capacidad de prevención, detección, investigación y respuesta ante las ciberamenazas, con apoyo de un marco jurídico operativo y eficaz. Otra manera sería la garantía de la seguridad de los sistemas de información y las redes de comunicaciones e infraestructuras comunes a todas las Administraciones Públicas. Asimismo, la mejora de la seguridad de las tecnologías de la información y la comunicación (TIC).

Por otro lado, la capacitación de profesionales en ciberseguridad. Asimismo, la implantación de una cultura de ciberseguridad sólida por lo que se deberá concientizar a los ciudadanos, profesionales y empresas de la importancia de la seguridad de la información y del uso responsable de las nuevas tecnologías y de los servicios de la sociedad del conocimiento y por último se deberán intensificar la colaboración internacional. Se promoverán los esfuerzos tendentes a conseguir un ciberespacio internacional que persigan un entorno seguro.

El Convenio de Budapest sobre el Cibercrimen es el primer tratado internacional que busca hacer frente a los delitos informáticos y los delitos en Internet mediante la armonización de leyes nacionales, la mejora de las técnicas de investigación y el aumento de la cooperación entre las naciones. Su principal objetivo, es aplicar una política penal común encaminada a la protección de la sociedad contra el cibercrimen, especialmente mediante la adopción de una legislación adecuada y el fomento de la cooperación internacional.

A pesar de un marco jurídico común, la eliminación de obstáculos jurisdiccionales para facilitar la aplicación de la ley de delitos informáticos sin fronteras, no puede ser posible dentro de este marco. La transposición de las disposiciones del Convenio en la legislación nacional es difícil, especialmente si se requiere la incorporación de las expansiones sustanciales que van en contra de los principios constitucionales. Se está trabajando con otros países para combatir la delincuencia transnacional, incluido el de ayudar a otras naciones a construir sus capacidades de aplicación de la ley. Se sigue con la lucha contra el terrorismo internacional y en frustrar los ataques terroristas que se han planeado y puesto en marcha en Internet. No hay duda de que cada nación debe proteger a sus ciudadanos contra la delincuencia y los ataques en línea, y fuera de línea.

Conclusiones:

El Hemisferio enfrenta hoy amenazas tradicionales y nuevas que demandan innovar un enfoque multidimensional de la seguridad hemisférica que, en nuestra opinión, debería tener como base jurídica la Carta de las Naciones Unidas y la Carta de la OEA. El desafío prioritario es consolidar la paz, que es el valor fundamental que sustenta la democracia, la justicia, y el respeto a los derechos humanos y al derecho internacional. Para ello existen mecanismos de cooperación entre estados contra las amenazas. Cada Estado determina sus prioridades nacionales en seguridad y según eso define sus estrategias, planes y acciones a nivel hemisférico.

Entre los nuevos desafíos tenemos: el terrorismo, la delincuencia organizada transnacional, la corrupción, narcotráfico, lavado de activos, tráfico de armas, pobreza extrema, desastres naturales, pandemias, trata de personas, riesgos del transporte marítimo de materiales, posesión y uso de armas de destrucción masiva, migraciones no controladas, delincuencia cibernética, amenazas a la infraestructura crítica, seguridad para el transporte y seguridad portuaria, etc.

Es necesario que la comunidad de inteligencia, las fuerzas armadas, y las agencias de orden público desarrollen un entendimiento mucho más profundo de la manera cómo los estados criminalizados/grupos del COT/terroristas y los estados hostiles y los actores extranjeros no-estatales explotan los espacios no gobernados. Asi, una estrategia eficaz para combatir el COT debe basarse en una fundación sólida de inteligencia regional.

El Perú enfrenta diferentes amenazas, la primera es la delincuencia organizada –principalmente el narcotráfico- que atenta contra la seguridad de las instituciones y de los ciudadanos. De hecho la inseguridad ciudadana, el problema que más afecta hoy a los peruanos, es producto en buena medida del accionar del narcotráfico nacional e internacional, además de la pobreza, la falta de educación y las deficiencias estructurales del estado. También arrastramos problemas de años anteriores como el terrorismo.

El cibercrimen usa el ciberespacio para realizar sus delitos. El ciberterrorismo excede al cibercrimen. Asimismo, el Ciberterrorismo solo ha hecho un uso pasivo del internet a la actualidad. La ciberguerra es en todo similar a los paradigmas de la guerra asimétrica y de la guerra total por lo que se puede considerar una mezcla de los dos, lo que la convierten a la ciberguerra en muy peligrosa por sus posibles efectos. Asi nace la ciberseguridad como instrumento de concientización de los individuos. Ante el ciberespionaje, nace la ciberinteligencia y la implantación de una cultura de ciberseguridad sólida así como la intensificación de la colaboración internacional.

Bibliografía

Ramirez-Poggi O.E., Veraldi R., Valega Mires M., Brasil en el actual contexto de desarrollo internacional, en R. Veraldi (a cura di), *Mondi sociologici e campi di azione*, EUROM, Roma, 2017

Ramirez-Poggi O.E., Macchiavello L.G., Terrorismo global: una amenaza en proceso de expansión, en: Veraldi R. (a cura di), Mondi sociologici e campi d'azione, EUROM, Roma, 2017

Reuters. http://mx.reuters.com/article/businessNews/idMXL- 1N0AS9NU20130123 (en línea) [Consulta: 23 enero de 2013.] Santander. https://santandertrade.com/es/analizar-mercados/brasil/ politica-y-economia. (en línea) [Consulta: 02 marzo de 2016.];

Vargas Velásquez, A., Brasil asume el liderazgo regional, Artículo publicado en la página web: http://www.eluniversal.com.co/ noticias (en línea) [Consulta: 27 julio de 2008.]

R. Veraldi (a cura di), Mondi sociologici e campi di azione, EUROM, Roma, 2017

Waldmann P., Terrorismo y Guerrilla. La violencia organizadacontra el Estado en Europa y América Latina. Un análisis comparativo, en: Dieter Langewiesche (Comp.): *Re- Volulion Undkñeg*, (Paderborn Et A.: 1990)

Sitografia

http://www.ccffaa.mil.pe/menuDESARROLLO/accivicas.hml

http://www.eluniversal.com.co

http://www.reuters.com/article/businessNews/idMXL-

https://santandertrade.com/es/analizar-mercados/brasil/ politica-y-economia.

GERÇEK VE TÜZEL KİŞİLİKLERDE VERGİ ASLI VE CEZASI BAKIMINDAN KANUNİ TEMSİLCİLERİN RÜCU HAKKI

Yrd. Doç. Selçuk BUYRUKOĞLU

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

Maliye Bölümü,

sbuyrukoglu@ohu.edu.tr

Arş. Gör. Recep KAHRAMAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
recepkahraman@ohu.edu.tr

Özet

Vergi kanunlarına göre kendilerine vergi borcu terettüp eden gerçek veya tüzel kişiye vergi mükellefi denilmektedir. Mükellefler elde etmiş oldukları gelir ve servet ile yapmış oldukları harcamalar üzerinden vergi ödemektedir. Vergi Usul Kanunu'nun 10. maddesinde kısıtlı olanların veya reşit olmayanların vergiyle ilgili ödevlerinin kanuni temsilcileri tarafından yerine getirilecek ifadesine yer verilmiştir. Bu durumun neticesinde vergilerin tahsil edilmesinde kanuni temsilcilere vergi güvenlik önlemleri kapsamında bazı ödev ve sorumluluklar yüklemiştir.

6183 sayılı kanunun mükerrer 35. maddesine göre kanuni temsilciler; küçük ve kısıtlılar ile tüzel kişiliklerin temsilcileri olarak tanımlanmıştır. Gerçek kişilerde küçük ve kısıtlılar için veli, vasi ve kayyum kanuni temsilci olarak tayin edilirken, tüzel kişilerde tüzel kişiliğin türüne göre kanuni temsilciler farklılık gösterebilmektedir. İlgili kanuni temsilciler asıl vergi mükellefi gibi hareket ederek tahakkuk eden vergiyi ödemekle yükümlüdürler.

Bu çalışmada, sırasıyla hukuk literatüründe yer alan rücu kavramına, gerçek ve tüzel kişiliklerde kanuni temcilcilerin kimler olduğuna, gerçek ve tüzel kişiliklere ait kanuni temsilcilerin vergisel yükümlülükleri yerine getirmesi durumda vergi aslının, getirmemesi durumunda ise vergi aslı ve cezasının kimden tahsil edileceğine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kanuni Temsilci, Rücu Hakkı, Vergi.

RIGHT OF RECOURSE OF THE LEGAL REPRESENTATIVES WITH REGARDS TO TAX MAJOR AND PUNISHMENT IN NATURAL AND LEGAL PERSONALITIES

Abstract

According to the tax acts, tax payer is said to the natural or legal person who is incumbent on tax debt to themselves. Taxpayers pay tax at the rate of expenses that they did with their income and fortune that they have gained. In 10th article of Tax Procedural Law, it has given place the statement that the duties about tax of under legal disability or under age people will be performed by their legal representatives. In result of that situation, for the taxes are withdrawn, some duty and resposibilities have been loaded to the legal representatives within tax security measures.

According to repeating 35th article of 6183 numbered law, the legal representatives are described as representatives of child and restricted people and legal personalities. While guardian by nature, guardian and guardian ad litem are appointed as legal representatives for child and restricted people at legal people, the legal representatives are different at legal people up to the type of legal personality. The relevant legal representatives are responsible for paying the realised tax acting as major taxpayer.

In this study, it will be given place respectively to the recourse notion which enters in Law Literature, and who are the legal representatives at the natural and legal personalities, and from whom the major tax will withdraw if the legal representatives perform the taxational obligations belonging to

the natural and legal personalities, and from whom the major tax and its punishment will withdraw if the legal representatives do not perform the taxational obligations belonging to the natural and legal personalities.

Key Words: Legal Representative, Right of Recourse, Tax.

Giriş

Vergiler devletin kamu harcamalarını finanse etmede faydalandığı en önemli gelir kaynağıdır. Türkiye'de kamu gelirlerinin yaklaşık olarak %70'ini vergiler oluşturmaktadır. Bu denli öneme sahip olan vergiler devlet-mükellef ilişkisinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Mükellefiyetin ana rahminde (Veraset ve İntikal Vergisinde) başladığı düşünüldüğünde temsilci kavramı ortaya çıkmıştır. Kanuni yollarla temsil yetkisine sahip olanlara ise kanuni temsilci denilerek, bu kişilere temsil ettikleri mükellefin/mükelleflerin yükümlülüklerini yerine getirme sorumluluğu yüklenmiştir. Bu noktada akla şu soru gelmektedir: Kanuni temsilcinin temsil ettiği mükellef adına ödemiş olduğu vergi veya cezanın mükelleften istenip istenemeyeceği? Bu durum ise rücu hakkı kavramını doğurmuş ve kanuni temsilcilerin mükellef adına ödemiş oldukları vergiyi mükelleften isteme hakkını saklı kılmıştır. Ancak, kanuni temsilcinin ödemediği vergiler sonucunda oluşacak cezalar kanuni temsilciden alınacaktır. Yani mükellefe rücu edilemeyecektir. Bu durum ise cezaların kişiselliği ilkesinin gereğidir.

1. Rücu ve Rücu Hakkı

Rücunun kelime anlamı, geri dönme, cayma; rücu hakkı ise kişinin yaptığı ödemeyi bir başkasından geri alabilme hakkı olarak tanımlanmaktadır. (Nomer, 1997: 248) Başka bir ifadeyle rücu hakkı, üçüncü kişiye geçen alacak hakkının asıl borçluya yönelik olarak kullanılabilmesidir. (Yenice, 2009: 24) Rücu hakkı genel olarak haksız fiil hallerinde ya da borç ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır. Haksız fiillerde rücu hakkının kullanılabilmesi için rücu edilen kişinin zarar doğumunda kusuru aranır.[1] Borç ilişkilerinde ise rücunun muhatabı borçlu olan kişi ya da kişilerdir.

1.1. Rücu Hakkının Hukuki Niteliği

Rücu eden kimse, malvarlığında meydana gelen eksilmeyi hukuk düzeni tarafından kendisine tanınan imkan sayesinde ortadan kaldırmak için talep hakkına sahiptir (Kılıçoğlu, 1979: 13). Bu halde rücu hakkına sahip olan kişinin bu hakka sahip olabilmesi için mutlaka üçüncü kişiye ait borcu ödemesi gerekmemektedir. Üçüncü kişinin ifa ettiği borç kendisine de ait olabilir. Örneğin, kefalet sözleşmesinde kefil başkasına ait borcu değil kefalet sözleşmesinde belirttiği miktarı borçlanmakta ve bu miktarı alacaklıya ifa etmektedir. Diğer bir ifadeyle kefil, kefalet sözleşmesinden doğan kendi borcunu ödemekte ve bu surette rücu hakkını elde etmektedir.

1.2. Kamu ve Özel Hukukta Rücu Hakkı

1.2.1. Kamu Hukukunda Rücu Hakkı

Kamu hukukunda rücu hakkı, zarar gören kişiye ödemenin devlet tarafından yapılmasından sonra zararın doğmasında kusurlu olan kişiden yapılan ödemenin talep edilmesi şeklinde ortaya çıkar. Bu durum 1982 Anayasası Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması başlıklı md. 40'ta düzenlenmiştir.

[1]Konuya ilişkin olarak Yargıtay'ın bir kararında, "*Eldeki rücu davasında, hükme dayanak alınan Asliye Hukuk Mahkemesi'nin destekten yoksun kalma tazminatına ilişkin kararında hükmedilen tazminat miktarının hesabında sigortalı araç sürücüsünün kusur oranına isabet eden kısmın belirlenip belirlenmediği ve buna göre sonuçta sigorta şirketinin sigortalısından rücu edebileceği tazminat miktarının tespitinde sigortalı aracın sürücüsünün kazanın meydana gelmesindeki kusur oranının dikkate alınıp alınmadığı, uyuşmazlık konusudur. Mahkemece hükme dayanak alınan, bilirkişi raporunda davacı sigorta şirketinin sigortalısına rücu edebileceği miktar belirlenirken Asliye Hukuk Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla belirlenen kusur durumu ile destekten yoksun kalma tazminatından sigortalı araç sürücüsünün kusuruna isabet eden kısım göz önüne alınarak hesaplama yapılmıştır. O halde, mahkemece, açıklanan bu rapora dayalı olarak ve hak sahiplerine ödeme yapan sigorta şirketinin ehliyetsiz araç kullanımı nedeni ile sigortalısına rücu hakkının sürücünün kusur oranı ile sınırlı olduğu da gözetilmelidir. O halde, mahkemece, açıklanan bu rapora dayalı olarak ve hak sahiplerine ödeme yapan sigorta şirketinin ehliyetsiz araç kullanımı nedeni ile sigortalısına rücu hakkının sürücünün kusur oranı ile sınırlı olduğu da gözetilerek hüküm kurulmuş olmasında bir isabetsizlik bulunmamaktadır."**(Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 13.4.2011, E: 2011/17-2, K: 2011/140)***

Buna göre, *"Kişinin, resmî görevliler tarafından vâki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır."*

Zararın devlet tarafından giderilmesinden sonra bu ödemenin kusurlu personelden istenmesi Hukuk devleti ve Personel rejimine[2] uygundur. Bu halde rücu edilecek personelin sorumluluğun doğmasında kusurunun bulunması zorunludur. Bu hal meydana gelen zararın sorumlu personelle paylaşılması olarak kabul edilmemelidir. Bu durum *"kusuru olan zararın giderilmesine katlanır"* kuralının uygulanması halidir. Personelin kendi eylem ve işlemlerinde titizlikle hareket etmesini sağlamayı amaçlar[3] (Turgut, 2011: 29).

1.2.2. Özel Hukukta Rücu Hakkı

Özel hukukta rücu hakkı, tazminat niteliğinde talep hakkı olarak borcu ödeyen kişinin malvarlığında oluşan eksilmenin giderilmesini istem hakkıdır. Bir alacak hakkı olarak rücu hakkı, asıl borçlu ve alacaklı arasında bulunan alacak hakkından bağımsızdır. Rücudan doğan alacak hakkı, rücu eden kişiyle rücu edilen kişi arasında doğan yeni bir alacak hakkıdır, alacaklıdan borçluya geçen bir hak değildir. Bu halde rücu hakkı malvarlığındaki eksilmenin esas yükümlüsü olan kişiye yönelik olarak kullanılmaktadır. Rücu eden ve rücu edilen kişi arasında doğan bu yeni alacak hakkı, rücu eden kişinin alacaklıya ifada bulunmasıyla birlikte doğar (Kılıçoğlu, 1979: 13).

Borç ilişkisi haksız fiil, sebepsiz zenginleşme, hukuki işlem veya kanundan doğmaktadır. İlişkinin doğmasının kaynağı dikkate alınmaksızın ilişkinin taraflarından biri mutlaka alacaklı diğeri ise borçlu olmalıdır (Yenice, 2009: 26). Bu halde rücu hakkının ortaya çıkabilmesi için söz konusu borç ilişkisinde alacaklı olan tarafın alacağının ödenmiş olması şarttır.

1.2.2.1. Özel Hukukta Rücu Hakkının Türleri

1.2.2.1.1. Adi Rücu Hakkı

Yasa metninde rücu hakkının olduğu ancak halefiyet halinin öngörülmediği haller basit-adi rücu hakkı olarak kabul edilir. Basit rücu hakkı halefiyetin aksine hak sahibine, **alacaklının haklarının geçişini sağlamaz.** Bu halde ödeme yapan kişinin rücu hakkı iç ilişki dolayısıyla oluşur. **Bu hallerde ödeme yapan kişi alacaklının haklarına halef olmaz ve borç sona erer (Yenice, 2009: 40). Ancak ödeme yapan kişinin hakkı kaybolmasın düşüncesiyle rücu hakkının olduğunu kanun koyucu açıkça düzenlemiştir. Örneğin,** Borçlar Kanunu md. 627'ye göre, *"Ortaklardan birinin ortaklık işleri için yaptığı giderlerden veya üstlendiği borçlardan dolayı diğer ortaklar, ona karşı sorumlu olurlar; bu ortağın, yönetim işleri yüzünden doğrudan doğruya uğradığı zararlar ile ortaklığın yönetiminden kaynaklanan tehlikeler sonucunda doğan zararları, diğer ortaklar gidermekle yükümlüdürler."*Aynı şekilde Medeni Kanun md. 38'e göre, *"Kişisel durum sicilinin tutulmasından doğan zararlar, kusurlu memura rücu edilmek kaydıyla, devletçe tazmin edilir."*

1.2.2.1.2. Halefiyet Halinde Rücu Hakkı

---

[2]Bu amaçla rücu hakkı 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu md. 13'te düzenlenmiştir. Buna göre, *"Kişiler kamu hukukuna tabi görevlerle ilgili olarak uğradıkları zararlardan dolayı bu görevleri yerine getiren personel aleyhine değil, ilgili kurum aleyhine dava açarlar. Ancak, devlet dairelerine tevdi veya bu dairelerce tahsil veya muhafaza edilen para ve para hükmündeki değerli kağıtların ilgili personel tarafından zimmete geçirilmesi halinde, zimmete geçirilen miktar, cezai takibat sonucu beklenmeden hazine tarafından hak sahibine ödenir. Kurumun, genel hükümlere göre sorumlu personele rücu hakkı saklıdır."*

[3]Rücu hakkına ilişkin olarak Danıştay'ın bir kararında, *"Rücu mekanizmasının işletilmesi, kamu kurumunun yetkileri arasında bulunmakla birlikte, idarenin bunu kendiliğinden yapmadığı durumlarda, yurttaşların bunu sağlamak amacıyla idareye başvurmalarına bir engel bulunmamaktadır. Kamu hizmeti görevlilerinin kişisel kusurundan kaynaklanan zararın karşılığı olarak ulusal ya da uluslararası bir mahkemece hükmedilen tazminat devlet tarafından zarara uğrayan kişiye ödendikten sonra ilgili kamu kurumu tarafından sorumlu personele rücu edilmemesi, bu yükün toplum üzerinde bırakılması anlamına geleceğinden, her yurttaş ve özellikle kamu görevlilerinin kişisel kusuru nedeniyle zarara uğrayıp yargısal süreci başlatmış olan yurttaşlar, ilgili personele rücu edilmesini sağlamak amacıyla idareye başvurabilir ve bu başvurularının reddi üzerine de dava açma hakkını kullanabilirler. Kamu hizmeti görevlilerinin hukuka aykırı eylem ve işlemlerinden ve kendi kusurlarından doğan zararı toplum ödemek zorunda değildir."* ***(Danıştay 5. Dairesi, 03.06.2008, E: 2007/7369, K: 2008/3234)***

Borçlar Kanunu md.127'de halefiyet hali düzenlenmiştir. Buna göre üçüncü kişi alacaklıya ödemede bulunduğunda, ödeme miktarı kadar alacaklının haklarına sahip olur-halef olur diğer bir ifadeyle alacaklının yerine geçer. Bu halde borçlunun borcu sona ermemektedir, çünkü ödeme yapan üçüncü kişi ödeme miktarı ölçüsünde borçluya rücu hakkına sahip olur. Halefiyet halinde alacaklıya ödeme yapan üçüncü kişinin rücu hakkına sahip olduğunun ifade edilmesi gerekmemektedir. Bu durumda ödeme yapan kişi ile borçlu arasındaki iç ilişkiden kaynaklanan rücu imkanı lehine tanınmış olan halefiyetle desteklenmiş olmaktadır. (Kılıçoğlu, 1979: 17).

2. Kanuni Temsil ve Temsilci

Temsilci, başkasının nam ve hesabına hareket ederek, irade beyanı ile, temsil ettiği kişiyi, hak sahibi veya borçlu kılabilen kişidir. Temsilcinin temsil yetkisi, bir kanun hükmüne veya temsil edilenin iradesine dayanır. Kanuna dayanan temsil yetkisine kanuni temsil, bu tür yetkiye sahip olan kişiye de kanuni temsilci denir (Öner, 2017: 66).

Vergi kanunlarının, vergi mükellef veya sorumlularının yerine getirmesini istediği bir takım ödevleri; örneğin, beyanname verilmesi, defter tutulması, verginin ödenmesi vs. gibi, tüzel kişiler ile medeni haklarını kullanma ehliyetine kısmen yada tamamen sahip olmayan kimseler yaş küçüklüğü, akıl hastalığı, akıl zayıflığı, gaiplik hallerinde kendileri yerine getiremezler. Bu gibi hallerde, tüzel kişilerin vergi görevleri müessesesinin müdürü veya idare meclisleri, gerçek kişilerin vergi görevleri ise, medeni haklarını kullanma ehliyetlerinin tamamen veya kısmen kısıtlı olması halinde, veli, vasi ve kayyum tarafından yerine getirilmektedir (Aksoy, 1989: 44-45).

Kanuni temsilciler vergi mükellefi veya sorumlusu olup da fiil ehliyeti bulunmayan bu kişilerin vergilendirmeden doğan tüm ödevlerinin yerine getirilmesi bakımından vergi dairesine karşı muhatap tutulurlar (Tosuner ve Arıkan, 2016: 54).

Gerçek, tüzel kişiler ve diğer durumlarda kanuni temsilciler şu şekildedir (Köktaş ve Buyrukoğlu, 2015:19)

- Küçük ve kısıtlılarda (gerçek kişiler), veli vasi ve kayyum,
- Tüzel kişilerde;

Anonim şirketlerde: Yönetim Kurulu
Limited şirketlerde: Müdür

- Türkiye'de bulunmayanlarda: Türkiye'deki daimi temsilcileri
- Tüzel kişiliği olmayanlarda: Bunların yöneticileri vasıtasıyla temsil edilir.

3. Vergi Mevzuatında Kanuni Temsilciler ve Rücu Hakkı İlişkisi

Kanuni temsilcilerin vergisel sorumluluğundan bahsedilebilmesi için gerekli olan bazı şartlar bulunmaktadır. Bunlar; vergi alacağının mevcut olması, vergi alacağının vergi mükellefinin mal varlığından alınamamış olması, kanuni temsilcinin görev süresi içerisinde vukuu bulan vergi borcu olmalı, vergi alacağının asıl borçlusundan alınamamasının sebebiyle vergi ödevlerinin yerine getirilmemiş olması, vergi ile ilgili ödevlerin yerine getirilmesinde kanuni temsilciye atfedilecek bir kusurun bulunmaması, gerçek kişinin kanuni temsilcisinin temsilcilik vasfının bulunmasıdır (Aktaş, Kulaç, 2008: 101-109).

Vergi Usul Kanunu'nun 10. maddesinde, tüzel kişilerle küçüklerin ve kısıtlıların, vakıflar ve cemaatlar gibi tüzel kişiliği olmayan teşekküllerin mükellef veya vergi sorumlusu olmaları halinde bunlara düşen ödevler[4] kanuni temsilcileri, tüzel kişiliği olmayan teşekkülleri idare edenler ve varsa bunların temsilcileri tarafından yerine getirileceği belirtilmektedir. Türkiye'de bulunmayan mükelleflerin ise Türkiye'deki temsilcileri hakkında da uygulanır. Tüzel kişilerin tasfiye haline girmiş veya tasfiye edilmiş olmaları, kanuni temsilcilerin tasfiyeye giriş tarihinden önceki zamanlara ait sorumluluklarını da kaldırmaz.

[4] 213 sayılı Vergi Usul Kanunun mükellefin ödevleri başlığını taşıyan ikinci kitabı 153 ila 257. maddeler arasında düzenlenmiştir. Bu ödevler, bildirimde bulunma, defter tutma, belge düzenine uyma,defter ve belgeleri muhafaza ve ibraz, mükellefin incelenmesini kolaylaştıracak nitelikteki ödevler olarak kanun koyucu tarafından sıralanmıştır (Barlass, 2005: 53).

Bu hüküm çerçevesinde, mükellefe ait vergi alacağının kanuni temsilcinin mal varlığından alınabilmesinin iki unsurunun varlığına bağlı olduğu görülmektedir. Verginin mükellefin varlığından alınamaması nesnel (objektif) unsuru, verginin alınamamasında kanuni temsilcinin kusurunun bulunması ise öznel (subjektif) unsuru oluşturmaktadır. Ancak, kanuni temsilci, bu şekilde ödemek zorunda kaldığı vergiyi, kendisinin verginin borçlusu olmaması nedeniyle asıl borçlu olan mükellefe rücu edebilir (Oktar, 2011: 71).

Mükelleflerin ve vergi sorumlularının kanuni temsilcilerinin vergi sorumluluğu, vergi hukukuna özgü bir durumdur. Özel hukukta, kural olarak, temsilcinin temsil edilen adına ve hesabına yaptığı hukuki işlemlerden kendisi değil temsil edilen sorumlu olur (6098 s. TBK m. 40/1). Vergi hukukunda ise temsilciler, vergi mükellefi ve sorumlusu için yaptıkları yada yapmayı ihmal ettikleri vergi ödevleri nedeniyle vergi dairesine karşı kişisel olarak sorumludurlar. Kanuni temsilcilerin mükellefin vergi borçlarından sorumluluğu fer'i sorumluluktur. Gerçek ve tüzel kişilerin kanuni temsilcilerinin vergi cezalarından sorumlulukları arasında ise farklılıklar vardır (Öner, 2017: 67).

Tabo 1: Vergi Ödevinin Yerine Getirilmemesi Halinde Kanuni Temsilcilerin Sorumluluğu

GERÇEK KİŞİLERDE	
Vergi Aslında	Önce mükelleften istenir. Alınamazsa temsilci öder, daha sonra mükellef rücu edebilir.
Gecikme Faizinde	Önce mükelleften istenir. Alınamazsa temsilci öder, ancak mükellefe rücu edemez.
Vergi Ziyaı ve Usulsüzlük Cezalarında	Doğrudan temsilciden istenir, temsilci mükellefe rücu edemez (VUK 322).
Gecikme Zammında	Önce mükelleften istenir. Alınamazsa temsilci öder, mükellefe rücu edemez.
Hürriyeti Bağlayıcı Cezalarda	Kaçakçılık suçlarını işleyenler.
TÜZEL KİŞİLERDE	
Vergi Aslında	Önce tüzel kişiden istenir, alınamazsa temsilci öder, mükellefe rücu edebilir.
Gecikme Faizinde	Önce tüzel kişiden istenir alınamazsa temsilci öder, mükellefe rücu edemez.
Vergi Ziyaı ve Usulsüzlük Cezalarında	Önce tüzel kişiden istenir, alınamazsa temsilci öder, mükellefe rücu edemez (VUK 333).
Gecikme Zammında	Önce tüzel kişiden istenir alınamazsa temsilci öder, mükellefe rücu edemez.
Hürriyeti Bağlayıcı Cezalarda	Kaçakçılık suçlarını işleyenler.

Kaynak: Öner, 2017: 68.

Tabloda görüldüğü üzere gerek gerçek gerekse tüzel kişilerin sadece vergi aslında mükellefe rücu hakları bulunmaktadır. Diğer suç ve cezalarda kanuni temsilcilerin nihai anlamda rücu hakları bulunmamaktadır. Kanuni temsilcilerin ilgili ödevleri yerine getirmemelerinden dolayı mükelleflerin

veya vergi sorumlularının varlığından tamamen veya kısmen alınmayan vergi ve buna bağlı alacaklar, kanuni ödevleri yerine getirmeyen kanuni temsilcilerin varlıklarından alınabilmektedir (VUK, md. 10).

Vergi Usul Kanununun 10. maddesinde öngörülen gerçek kişilerin kanuni temsilcinin sorumluluğu, gerçek kişinin yükümlü olduğu vergi aslı ile bunun fer'ileri ile sınırlıdır. Buna karşılık, Vergi Usul Kanununun 332. maddesi gereğince kanuni temsilci, vergi cezalarının muhatabıdır. Diğer bir ifade ile burada asıl amme borçlusu, kanuni temsilcinin bizzat kendisidir. Bunun doğal sonucu olarak, vergi cezasını gerektiren fiili işleyen kanuni temsilci, ödediği vergi cezasından ötürü temsil ettiği kişiye rücu etme hakkını haiz değildir. Burada, kanun koyucu, evrensel olarak kabul edilen cezaların şahsiliği ilkesi ile uyumlu bir düzenleme ihdas etmiştir (Geçer, 2016: 215-216).

Tüzel kişiler açısından Vergi Usul Kanununun 10. maddesinde öngörülen kanuni temsilcinin sorumluluğu, vergi aslı ile buna bağlı alacaklar yanında vergi kabahatlerinden doğan para cezalarını da kapsamaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, kanuni temsilci, ödediği vergi ve buna bağlı alacaklar için asıl amme borçlusu tüzel kişiye rücu hakkı saklı iken ödediği vergi cezaları bakımından böyle bir imkana sahip değildir. Kanun koyucu bu son hususta da cezaların şahsiliği ilkesine riayet etmiştir (Geçer, 2016: 216-217).

Hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren kaçakçılık suçlarına (VUK. M. 359) öngörülen hapis cezası bu fiilleri işleyenler adına hükmolunur (VUK m. 333/3); çünkü hapis cezasının tüzel kişiye uygulanması mümkün değildir (Öncel vd., 2010: 74-75).

Sonuç

Vergisel yükümlülüğe sahip her mükellefin bir takım sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluklar mükelleflerin kendileri tarafından yerine getirilebileceği gibi kanuni temsilciler aracılığıyla da yerine getirilebilir. Gerçek kişilerden küçük ve kısıtlılar, tüzel kişilerde ise tüzel kişiliğin türüne göre değişmekle birlikte kanuni temsilciler mevcuttur. Gerçek kişilerde veli, vasi ve kayyum, tüzel kişilerde ise limited şirketlerde müdür, anonim şirketlerde ise yönetim kurulu kanuni temsilci olabilmektedir. Kanuni temsilcilerin mükellerler adına ödemiş oldukları vergileri kendilerinden isteyebilmesi ise temsilcilerin rücu hakkının var olduğunu göstermektedir. Gerek gerçek gerekse tüzel kişilerde bu durum aynı olup her iki kişiliğinde vergi aslında rücu hakkı saklıdır. Ancak, kanuni temsilcilerin mükellef adına yerine getirmekle yükümlü olduğu bir ödevi yerine getirmemesi sonucunda ortaya çıkan cezalarda kanuni temsilcilerin rücu hakkı yoktur. Bu durum ise cezaların şahsiliği/kişiselliği ilkesinin bir gereğidir. Ayrıca hürriyeti bağlayıcı cezalarda muhatap fiili işleyenlerdir.

Sonuç olarak, gerçek ve tüzel kişilerde kanuni temsilcilerin vergi asıllarına ilişkin rücu hakkı mevcutken, vergi suç ve kabahatlerinde mevcut değildir. Bu durum ise vergi ödevlerini yerine getiren kanuni temsilci adına koruma sağlarken, ödevlerin aksatılması veya yerine getirilmemesi durumunda mükellef adına bir korunaktır.

Kaynakça

Aksoy, Ş. (1989). Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi, İstanbul: Filiz.

Kulaç, Y. A. (2008). Türk Vergi Hukukunda Gerçek Kişilerin Kanuni Temsilcilerinin Vergisel Sorumluluklar, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.

Barlass, T. İ. (2005). Anonim ve Limited Ortaklıklarda Kanuni Temsilcilerin Vergisel Sorumluluğu, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mali Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul.

Geçer, A. E. (2016). Kanuni Temsilcilerin Amme Borçlarından Sorumluluğu: Kusurlu Sorumluluk v. Kusursuz Sorumluluk, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XX, 3, 211-236.

Kılıçoğlu, A. (1979). Türk Borçlar Hukukunda Kanuni Halefiyet, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Köktaş, A. M., Buyrukoğlu, S. (2015). Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi, Ankara: Sonçağ Yayınevi.

Nomer, H. N. (1997). "Halefiyet ile Rücu Arasındaki İlişki, Özellikle Sosyal Sigortalar İle Özel sigortaların Rücu Hakları Bakımından Halefiyetin Rolü", İHFM, 55, 243-260.

Oktar, S. A. (2011). Vergi Hukuku, İstanbul: Türkmen.

Öncel, M.; Ahmet Kumrulu; Nami Çağan (2010). Vergi Hukuku, Ankara: Turhan.

Öner, E. (2017). Vergi Hukuku, Ankara: Seçkin.

Tosuner, M., Arıkan, Z. (2016). Vergi Usul Hukuku, İzmir: Kanyılmaz.

Turgut, T. (2011). "İdare Hukukunda Kamu Görevlisine Rücu", Adalet Dergisi, 39, 185-203.

Yenice, A. Ö. (2009). Teminat Sözleşmelerinde Rücu İlişkileri, İstanbul: On İki Levha.

TURİZM İŞLETMECİLİĞİ BİRİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN İNGİLİZCE DERSİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Okt. Dr. Selda ÖZER

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

sozer@nevsehir.edu.tr

Özet

Bu çalışmanın amacı, Turizm İşletmeciliği bölümü birinci sınıf öğrencilerinin İngilizce dersine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi tercih edilmiştir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği bölümünde 2016-2017 bahar yarıyılında İngilizce II dersini alan tüm öğrenciler çalışma grubuna dâhil edilmiş ve çalışmada gönüllük esası dikkate alınmıştır. Araştırmada veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen "Standartlaştırılmış Açık Uçlu Görüşme Formu" ile toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yönteminden faydalanılmıştır. Analizler sonunda, öğrencilerin dersin işlenişini "iyi" ve "güzel" sıfatlarıyla tanımladıkları ve derslerde okutmanın sürekli öğrencilerle iletişim halinde olduğu ve öğrencilerin sıkılmadıkları anlaşılmıştır. Öğrencilerin sınıf ortamına ilişkin görüşlerinin, okutmana, okutman-öğrenci ilişkisine, öğrenci-öğrenci ilişkisine ve genel sınıf atmosferine ilişkin görüşler temaları altında toplandığı görülmüştür. Okutman, "derse katılımı teşvik eden", "tüm öğrencilere söz hakkı tanıyan" ve "tarafsız/adil"; okutman-öğrenci ilişkisi, "çok iyi", "sevgi ve saygı çerçevesinde" ve "samimi"; öğrenci-öğrenci ilişkisi, "iyi", ve "sorunsuz/normal" ve son olarak genel sınıf atmosferi "iyi", "eğlenceli", "güzel" olarak betimlenmiştir. Derste yapılan etkinliklerin öğrencilerin İngilizce dersindeki genel başarılarını arttırdığı, telaffuzlarını, kelime hazinelerini, konuşma, dinleme-anlama, okuma/okuduğunu anlama ve yazma becerilerini geliştirdiği ortaya çıkmıştır. Değerlendirme yöntemleriyle ilgili olarak, öğrenciler konuşma sınavlarının turizm bölümü için iyi/gerekli bir uygulama olduğunu, verilen ödevlerin tekrar yaparak konuları pekiştirmelerini sağladığını ve değerlendirmelerin (yazılı sınav-konuşma sınavı-ödev) adil olduğunu düşünmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Turizm İşletmeciliği, İngilizce Dersi, Öğrenci Görüşleri

OPINIONS OF FRESHMEN STUDYING TOURISM MANAGEMENT ABOUT ENGLISH LANGUAGE COURSE

Abstract

The aim of the study is to determine opinions of freshmen studying Tourism Management about English language course. Qualitative research method was used in the study. Case study design and interview technique were applied. Convenience sampling method, one of the purposive sampling methods, was used. Study group included all students majoring tourism management at Faculty of Tourism at Nevsehir Hacı Bektas Veli University and taking English Language II. Students participated in the study voluntarily. The data were collected via "Standardized Open-ended Interview Form" developed by the researcher for the study.The data were analyzed descriptively. The findings of the study revealed that most of the students defined the course "good" and "fine", that the instructor was always in touch with the students and that the students did not get bored during the course. Students' opinions about classroom setting were divided into four categories as about the instructor, about instructor-student relationship, about student-student relationship and about classroom atmosphere. The instructor was described as "encouraging students to participate in the course", "giving all students chances to talk in the course", and "neutral/fair". Instructor-student relationship was defined as "very good", "in love and respect", and "sincere". Student-student relationship was depicted as "good" and "smooth/typical". Classroom atmosphere was identified as "good", "enjoyable" and "fine". The findings ascertained that activities used in the course enhanced students' overall success in the course, their pronunciation, vocabulary, speaking, listening comprehension, reading/reading comprehension and writing skills. Students expressed that speaking exams were good/necessary for their department,

assignments and homework helped them to revise and reinforce, evaluation methods (midterm-final exam-speaking-assignment) were fair.

Key Words: Tourism Management, English Language Course, Students' Opinions.

Giriş

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi'nin kuruluşu, Erciyes Üniversitesi'ne bağlı Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'nun kurulduğu 1984 yılına dayanmaktadır. Yıllar içerisinde yapılan değişikliklerle, 13 Kasım 2009 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Turizm Fakültesi adını alarak bugünkü yapısına kavuşmuştur.Turizm işletmeciliği bölümü genel olarak, alanında çağdaş, bilimsel ve kaliteli bir eğitim öğretim sağlamak suretiyle turizm sektörü için nitelikli elemanlar, orta ve üst kademe yönetici adayları yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda öğrenciler, biri İngilizce olmak üzere iki yabancı dil, bilgi teknolojileri, turizm sektörü ve turizm işletmeleri, modern işletmecilik ve yöneticilik ile ilgili bilgi ve becerilerle donatılmaktadır.Bölüm mezunları için, ulaştırma işletmeleri, seyahat acenteleri, yiyecek-içecek işletmeleri, konaklama işletmeleri, müzeler ve milli parklar gibi işletmelerde çok çeşitli iş olanakları bulunmaktadır. Bunlar arasında, konaklama işletmelerinde, otel müdürü, ön büro müdürü, yiyecek-içecek müdürü, bar yöneticisi, restoran şefi, garson, resepsiyon şefi, resepsiyonist, kat hizmetleri yöneticisi, kat şefi; yeme-içme işletmelerinde, restoran müdürü, restoran şefi, şef garson, barmen, barmaid; seyahat acentelerinde, işletme sorumlu müdürlüğü, tur yöneticiliği, enformasyon memurluğu; hediyelik eşya mağazalarında, mağaza müdürlüğü, satış elemanı; Turizm Bakanlığı'nda müfettiş ve bakanlığın çeşitli kademelerinde değişik görevler, kamuya ait turistik tesislerde iş imkânları ve akademik kariyer imkânı yer almaktadır. (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi AKTS Bilgi Paketi, http://ects.nevsehir.edu.tr).

Turizm İşletmeciliği bölümünün bahsi geçen amaçlara yönelik program içeriği dikkate alındığında, "biri İngilizce olmak üzere iki yabancı dil" bilgi ve becerisini edinmek özellikle dikkati çekmektedir. Hizmet sektörüne yönelik bir eğitim verildiği için, öğrencilerin özellikle İngilizceye hakim olmaları ve daha sonra ikinci yabancı edinmeleri oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle, bölümün eğitim-öğretim planında birinci sınıflar için güz ve bahar dönemlerinde on ikişer saat İngilizce dersi yer almaktadır. Bir yılın sonunda, öğrencilerden Pre-Intermediate seviyesine kadar temel İngilizce düzeyinde dört ana dil becerisini (okuma, yazma, dinleme ve konuşma) ve dil alanlarını (kelime bilgisi- dilbilgisi-telaffuz) kazanmalarıve üretken bir şekilde kullanabilmeleri beklenmektedir.

Turizm İşletmeciliği bölümünde İngilizce derslerinde, 2016-2017 güz döneminde, New English File Beginner (Başlangıç); bahar döneminde New English File Elementary (Temel) kitapları kullanılmıştır. Bu kitaplarla birlikte, her iki dönemde ders sürecinde Oxford iTools yazılımları da kullanılmıştır. Bu yazılım, bilgisayar destekli İngilizce öğretimini sağlamak üzere geliştirilmiştir. Bu yazılım içerisinde, öğrenci kitabının (Student'sBook) yanında, öğrenci çalışma kitabı (Workbook) ve öğretmen kitabı (Teacher'sBook) içerikleri de bulunmaktadır. Bu yazılımın dersiçerisinde kullanımı, okutmanın görsel-işitsel bir ders yapabilmesine ve dolayısıylaçoklu zekâ kuramına göre etkinlikler oluşturmasına imkan tanımıştır. Her dil becerisi içinkullanılacak materyaller bir kaynakta toplandığı için,öğretimin daha geniş bir yaklaşımlasunulması sağlanmıştır. Ayrıca, yazılım içerisinde bulunan içerik sayesinde okutman,ekstra kaynaklara ulaşabilmiştir (Korkmaz ve Demir Başaran, 2016). Bir yılın sonunda, ileriki yıllarda verilecek İngilizce öğretiminin kalitesini arttırmaya katkı sağlayacağı düşünülerek öğrencilerin İngilizce I ve II derslerine ilişkin görüşlerinin alınmasına karar verilmiş ve nitel bir araştırma yürütülmüştür. Araştırmanın amacı, Turizm Fakültesi'nin Turizm İşletmeciliği bölümünde okuyan birinci sınıf öğrencilerinin İngilizce dersine yönelik görüşlerini tespit etmek şeklinde belirlenmiş ve bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Öğrencilerin dersin işlenişine ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Öğrencilerin sınıf ortamına ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Öğrencilerin derste yapılan etkinliklere ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Öğrencilerin değerlendirme yöntemlerine ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Nitel durum çalışması tek bir kişinin veya varlığın, olgun veya sosyal birimin ayrıntılı ve bütünsel olarak betimlenerek analiz edilmesidir (Merriam, 1988). Bu araştırmada, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği bölümünde okuyan birinci sınıf öğrencilerinin aldıkları İngilizce I ve II dersleri bir durum olarak ele alınmış ve öğrencilerin bu durumla ilgili görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği (Normal ve İkinci Öğretim) bölümünde 2016-2017 güz yarıyılında İngilizce I dersini almış ve bahar yarıyılında İngilizce II dersini alan öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilere elde edilen bilgilerin sadece bilimsel amaçlı kullanılacağı bilgisi verilmiş, istedikleri zaman araştırmadan çekilebilecekleri ifade edilmiş ve çalışmaya katılanların gönüllü olmasına dikkat edilmiştir. Çalışma grubunun demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

		f
Cinsiyet	Kız	14
	Erkek	35
	Toplam	**49**
Yaş	18	9
	19	12
	20	12
	21	6
	22	5
	23	3
	24	1
	25	1
	Toplam	**49**

Tablo 1 incelendiğinde, çalışmaya katılan 49 öğrencinin 14'ünün kız 35'inin de erkek olduğu görülmektedir. Bu öğrencilerden 9'u 18; 12'si 19; 12'si 20; 6'sı 21; 5'i 22; 3'ü 23, 1', 24 ve 1'i de 25 yaşındadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen "Standartlaştırılmış Açık Uçlu Görüşme Formu" ile toplanmıştır. Geliştirilen görüşme formunun kapsam geçerliğini sağlamak için alandaki iki uzman ve iki İngilizce okutmanının görüşüne başvurulmuştur. Çalışma için geliştirilen görüşme formu, araştırmaya katılmak isteyen öğrencilere verilmiş ve öğrenciler kendi el yazılarıyla düşüncelerini ifade ettikleri formları 10 gün içerisinde teslim etmişlerdir. Veriler, 2-12 Mayıs 2017 tarihleri arasında toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Veri analizinde betimsel analiz yaklaşımdan faydalanılmıştır. Betimsel analiz, araştırmada kullanılan veri toplama aracında yer alan soru, konu ya da temalar ele alınarak doğrudan alıntılar verilerek yapılan analizdir (Ekiz, 2013). Dolayısıyla, herhangi bir yazılım kullanılmamış ve geleneksel nitel veri analizi ile çözümleme yapılmıştır. Öğrencilerin kendi el yazılarıyla kaleme aldıkları cevaplar, teslim etme sırasına göre, formlara numara verilerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Verilen cevaplar genel olarak incelendikten sonra, belirli kategoriler oluşturulmuş ve benzer görüşler bu kategoriler altında toplanmıştır. Görüşlere ait verilerin frekans değerleri verilmiştir. Verilen cevaplar içerisinde birden fazla kategoriye girebilecek ifadeler bulunması ve öğrencilerin birden fazla açıklama yapmaları sebebiyle, cevap kategorilerinin sadece frekans değerleri verilmiş; frekans toplamı ile katılımcı sayısı eşit olmadığı için toplamları verilmemiştir. Benzer ifadelerden oluşan kategoriler, daha sonra dışarıdan bir araştırmacı tarafından kontrol edilmiştir. Katılımcıların görüşlerinin daha doğru bir biçimde yansıtılabilmesi için doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Doğrudan alıntılar yapılırken, her bir öğrenci için "Ö" harfi, formu teslim etme sırası için 1, 2, 3, 4 …şeklinde sayısal kodlar ve cinsiyetlerini belirtmek için "E" ve "K" harfleri kullanılmıştır. Örneğin birinci sırada formu teslim eden erkek öğrenci için "Ö1E" kodu kullanılmıştır.

Bulgular

1. Dersin İşlenişine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin dersin işlenişiyle ilgili görüşleri incelenmiş ve 40 farklı kategori altında toplandığı görülmüştür. Bu kategoriler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Dersin İşlenişine İlişkin Görüşleri

	f
1.Güzel	22
2.İyi	18
3.Okutman-öğrenci iletişimi yüksek	12
4.Derslerde sıkılmıyorum	8
5.İngilizce seviyesini geliştirmeye yönelik	7
6.Soru-cevap kısımları ve karşılıklı konuşmalar daha aktif olmamızı sağladı	7
7.Görsel ve işitsel materyal (video/listening) kullanımı çok etkili	6
8.Örneklerle zenginleştirilmiş/pekiştirici	6
9.Tüm öğrencilere söz hakkı verildi	6
10.Şarkılar çok etkili	5
11.Etkili/Başarılı	5
12.Konu anlatımının ardından alıştırma yapmak faydalı oldu	5
13.Eğlenceli/Eğlenerek öğreniyoruz	4
14.Konuşmaya dayalı	3
15.Anlaşılır	3
16.Daha kolay öğreniyorum	3
17.Okutman sürekli İngilizce konuştuğu için sorun yaşıyorum	3
18.Okutman sürekli İngilizce konuştuğu için daha iyi anlıyorum	3
19.Telaffuza önem verilmesi faydalı	3
20.Öğrenci doğruyu yapana kadar üzerinde durma faydalı bir uygulama	3

21.Derse devam ve katılımım yüksek	3
22.Konular İngilizce anlatıldıktan sonra Türkçe de anlatılabilir	3
23.Güdüleyici	2
24.Rahat	2
25.Akıcı	2
26.Öğrenci seviyesine uygun	2
27.Öğrenci merkezli	2
28.Mükemmel	1
29.Çok yönlü	1
30.Konuşma ve gramer bir arada	1
31.Bazen sıkılıyorum	1
32.Daha kolay öğrenmemizi sağladı	1
33.Okutmanın isteksiz öğrencileri teşvik etmesi dersi sevmelerini sağladı	1
34.Ayrıntılar sıkıcıydı	1
35.Başlarda sıkıcıydı sonra eğlenceli hale geldi	1
36.İngilizceyi sevdirdi	1
37.Kelime oyunları faydalı oldu	1
38.Kitap üzerinde alıştırma yapmayı sevmiyorum	1
39.Derslerde konuşmaya daha fazla ağırlık verilebilir	1
40.Her hafta İngilizce bir film izlemek faydalı olabilir	1

Tablo 2 incelendiğinde, öğrencilerin çoğunun dersin işlenişini "iyi" ve "güzel" sıfatlarıyla niteledikleri, okutman-öğrenci iletişiminin yüksek olduğunu, derslerde sıkılmadıklarını, İngilizce seviyelerinin geliştiğini ve soru-cevap ve karşılıklı konuşmalar sayesinde daha aktif olduklarını düşündükleri görülmektedir. Bu şekilde düşünen öğrencilerden bazıları görüşlerini şu cümlelerle ifade etmişlerdir:*"Dersin işlenişi güzeldi. Beni etkileyen yönü, herkesin derse katılıp fikir sahibi olması idi. Hocanın birebir herkesle ilgilenmesi beni çok memnun etti."* Ö1E,*" Bence derslerin işlenişi gayet güzel. Herkes eşit derecede derse katılıyor. Derslerde daha başarılı olduğumu söyleyebilirim."*Ö10E, *"Gayet güzel, çok iyi anlıyorum. Geçmişte çok az İngilizce dersi gördüm. O yüzden İngilizce seviyemi geliştirdi."*Ö19K, *"Derslerde sıkılmıyoruz. Rahat, güzel anlatıyor hocamız. Bizle hep diyalog içinde. Değişik örneklerle açıklama getiriyor. Anlamamızı kolaylaştırıyor."*Ö43K.

Bazı öğrenciler, görsel ve işitsel materyal (video/listening) kullanımının çok etkili olduğunu, konuların örneklerle zenginleştirilmiş olduğunu ve bunun öğrenilen konuları pekiştirici etkisi olduğunu, tüm öğrencilere söz hakkı verildiğini, şarkıların dil öğrenmede çok etkili olduğunu, dersin işlenişini etkili/başarılı bulduklarını ve konu anlatımının ardından alıştırma yapmanın faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgili bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir: *"Dersin işlenişi iyiydi. Çünkü İngilizce şarkılarla, kelime oyunlarıyla iyi geçti. Önceki İngilizce dersleri sadece ders anlatılarak geçiyordu. Sıkıcı oluyordu."* Ö3E, *"Ders işlenişinde önce konular anlatıldı, ardından alıştırmalarla tamamladık. Çalışma kitabındaki alıştırmaları ödev olarak yaparak gün içerisinde öğrenilen konuları tekrar etmiş olduk. Kitaptaki konuları slayttan izledik. Videoları izleyerek diyalogları pekiştirdik. Ders sonunda zaman kaldığında, şarkılar dinledik. Bu durum sınıfın motivasyonunu arttırdı. …"*Ö23K,*" … Hocamız tek bir öğrenci ile değil tüm sınıfla ders işliyor. Herkese söz hakkı tanıyan bir hocamız olması beni mutlu ediyor."* Ö27K.

Bazı öğrenciler derste eğlenerek öğrendiklerini belirterek dersin işlenişini eğlenceli ve anlaşılır bulduklarını ve bu şekilde daha kolay öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bu şekilde düşünen öğrenciler

görüşlerini şu cümlelerle ifade etmişlerdir: *"Sıkılmadan işleniyor. Derslere katılımlar güzel. Eğlenerek öğreniyoruz. Karşılıklı konuşma ve diyaloglar zevkli."*Ö6K, *"Öncelikle şu zamana kadar gördüğüm en keyifli ve akıcı ders işlenişi diyebilirim. Sohbet havasında işliyoruz ve bu da dersi keyifli bir hale getiriyor. Görsel anlatımlı ve projeksiyon yardımlı işlediğimiz konular bu durumu daha güzel kılıyor. Dersin bu şekilde işlenmesi benim İngilizceyi daha kolay öğrenmemi ve daha istekli derse gelmeme sebep oluyor."*Ö37E.

Bazı öğrenciler okutman sürekli İngilizce konuştuğu için sorun yaşadığını belirtirken bazı öğrenciler de bu sayede daha iyi anladıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin, bir öğrenci sıkıntısını *"... İlk defa derste sadece İngilizce konuşuyoruz. Bu benim için hiç iyi olmuyor. Arada Türkçe de konuşmalıyız yoksa ben hiçbir şey anlamıyorum. Bu da derste sıkılmama neden oluyor."* Ö29E şeklinde, bir diğeri *"Hiç Türkçe konuşulmuyor. Anlatılan konular arada Türkçe açıklansa daha iyi olur diye düşünüyorum."*Ö33E şeklinde dile getirmiştir. Bu durumdan memnun olan öğrencilerden biri ise *"Derste genellikle İngilizce konuşuluyor. Türkçe konuşulmuyor. Bu yüzden kulak dolgunluğu oluyor. Geçmişte hocalarımız anlaşılmayan yerleri Türkçe söyleyip bizim araştırmamızı kısıtlıyorlardı. Derste soru-cevap kısımları bizi derste daha da aktifleştiriyor."*Ö26K şeklinde memnuniyetini ifade etmiştir.

Bazı öğrenciler de, dersin işlenişini "güdüleyici","rahat","akıcı","öğrenci seviyesine uygun","öğrenci merkezli", "mükemmel" ve "çok yönlü" olarak değerlendirmişlerdir. Dersin işlenişiyle ilgili olarak, bir öğrenci, derslerde konuşma becerisine ve gramer konularına dengeli bir şekilde yer verildiğini, bir öğrenci derslerde bazen sıkıldığını, bir öğrenci daha kolay öğrendiğini, bir öğrenci okutmanın isteksiz öğrencileri teşvik etmesinin onların dersi sevmelerini sağladığını, bir öğrenci ayrıntıların sıkıcı olduğunu, bir öğrenci dersin işlenişinin başlarda sıkıcı olduğunu fakat sonra eğlenceli hale geldiğini, bir öğrenci İngilizceyi sevdirdiğini, bir öğrenci kelime oyunlarının faydalı olduğunu, bir öğrenci kitap üzerinde alıştırma yapmayı sevmediğini ifade etmiştir. Bu öğrenciler düşüncelerini şu cümlelerle dile getirmişlerdir: *"Dersin işlenişi öğrenciye yönelik, öğrencinin anlayış şekline göre. Öğretmenimiz her öğrenciyle birebir ilgilenip hata yaptığı yöne ağırlık verip öğrenmesini sağlıyor."* Ö8E, *"Etkili bir şekilde anlayabileceğimiz yöntemlerle işleniyor. Geçmişte gördüğüm İngilizce derslerine kıyasla, gerilmeden, kasılmadan, rahat bir şekilde dersi dinleyebiliyorum. Yanlış yapsam bile derse katılma isteği oluyor."*Ö21E, *"Kitaptaki her detayı ayrıntısına kadar incelemek biraz sıkıcı olsa da, işlenişin konuşma ve öğrencileri konuşturma bakımından güzel ve faydalı olduğunu düşünüyorum. …"*Ö35E, *"Dersin daha önceki yıllara göre daha çok konuşmaya dayalı olması ve öğretmenin söylediklerini anlamaya çalışmam gerektiğinden İngilizce seviyemi arttırdı. Bu işleniş tarzı hoşuma gitti. Anlamak için kendimi zorluyorum ve cevap vermeye çalışıyorum."* Ö47K.

Ayrıca iki öğrenci dersin işlenişi hakkında bazı önerilerde bulunmuşlar ve derslerde konuşmaya daha fazla ağırlık verilebileceğini ve her hafta İngilizce bir film izlemenin faydalı olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu öğrenciler görüşlerini şu cümlelerle dile getirmişlerdir: *"Daha fazla konuşmaya yönelik olmasını tercih ederim. Kitap doldurmayı sevmiyorum. Genelde hep alıştırmalar kitaptan yapılıyor. Ödev yapmak çok sıkıcı."*Ö18,*"… Haftada bir kere İngilizce film izleyebiliriz. Çünkü telaffuzları ve konuşmaları görüp dinlemek bizim lehimize olabilir."* Ö25K.

2. Sınıf Ortamına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin sınıf ortamı ile ilgili görüşleri incelenmiş ve bu görüşlerinokutmana, okutman-öğrenci ilişkisine, öğrenci-öğrenci ilişkisine ve genel sınıf atmosferine ilişkin görüşler temaları altında toplandığı görülmüştür. Bu temalar ve alt kategorileriTablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Sınıf Ortamına İlişkin Görüşleri

		f
Okutmana İlişkin Görüşler	1.Derse katılımı teşvik eden	15
	2.Tüm öğrencilere söz hakkı tanıyan	8
	3.Tarafsız/ Adil	7
	4.Alanına hakim	4

	5.Özgüven arttıran	4
	6.Sıcakkanlı/Cana yakın	3
	7.Öğrencilerle iletişimi iyi	2
	8.Hoşgörülü	1
	9.Jest ve mimiklerini çok kullanan	1
	10.Derste çok aktif	1
	11.Ödevleri sınıfta kontrol eden	1
	12.Öğrencileri sıkmayan	1
	13.Öğrencilerin düşüncelerine önem veren	1
Okutman-Öğrenci İlişkisi	1.Çok iyi	9
	2.Sevgi ve saygı çerçevesinde	5
	3.Samimi	5
	4.Seviyeli	4
	5.Güzel	4
	6.Olumlu	3
	7.Okutman-öğrenci iletişiminin iyi olması dersin kalitesini arttırdı	1
Öğrenci-Öğrenci İlişkisi	1.İyi	8
	2.Sorunsuz/Normal	4
	3.İşbirliği içerisinde	1
	4.Kopukluk var	1
Genel Sınıf Atmosferine İlişkin Görüşler	1.İyi	20
	2.Eğlenceli	14
	3.Güzel	14
	4.Derse katılım fazla	10
	5.Sıcak/Samimi/Rahat/Sohbet havasında	10
	6.Öğrenciler öğrenmeye istekli	5
	7.Sakin/Sessiz	4
	8.Sıkıcı değil	4
	9.Bazı öğrenciler konuşmaya çekiniyor	3
	10.Verimli/Başarılı	2
	11.Bazı öğrenciler kendi aralarında çok konuşuyor	1
	12.Akıcı	1
	13.Beni mutlu ediyor	1

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin okutmanı"derse katılımı teşvik eden","tüm öğrencilere söz hakkı tanıyan","tarafsız/adil","alanına hakim","özgüven arttıran","sıcakkanlı/cana yakın" ve "öğrencilerle iletişimi iyi" şeklinde nitelendirdikleri görülmektedir. Birer öğrenci de, okutmanı "hoşgörülü","jest ve mimiklerini çok kullanan","derste çok aktif","ödevleri sınıfta kontrol eden","öğrencileri sıkmayan" ve

"öğrencilerin düşüncelerine önem veren" şeklinde tanımlamışlardır. Öğrenciler görüşlerini şu cümlelerle dile getirmişlerdir:*"Öğretmenimiz oldukça hoşgörülü ve bu bizim derse daha çok yönelmemizi sağlıyor."*Ö1E, *"Hoca arkadaş gibiydi. Öğrenci-öğretmen değil de arkadaş gibi ders anlatıyor. Hoca herkesi derse katmaya çalışıyor. Bu da güzel bir şey. …."*Ö9E, *"…Hocamız tarafsız ve herkese eşit davranıyor. Bu yüzden derslerin başarılı geçtiğini düşünüyorum."*Ö10E, *"… Hocamız birebir öğrencilerle ilgileniyor ve örnekler çözüyordu. İlk defa bu kadar faydalı bir ders işledim. Dersler sıkıcı değildi."*Ö13E, *"Öğretmenimiz her öğrencinin derse katılmasını sağladı."*Ö17E, *"Hocamızın sıcakkanlı ve cana yakın oluşu bize özgüven sağlıyor ve derse katılım artıyor. Herkesin katılımı ve istekli oluşu ile güzel bir sınıf ortamı oluşuyor. Öğretmenimizin öğrencisiyle olan ilişkisinin iyi ve arkadaşça olması da buna etken. İngilizceyi rahatça anlayıp konuşabilmemize yardımcı oluyor. Bu şekilde daha istekli ve coşkulu bir şekilde okula geliyoruz."*Ö37E, *"İngilizce dersinde bazı öğrenciler haricinde sınıf iyiydi. Yani hocamız anlatacağı konuda iyi olunca, ders akıcı geçiyordu. Zaten hocamız bizim halimizden anlıyordu. Bazen sıkıldığımızı anlayınca, dersi bırakıp bizimle konuşuyor, samimi bir şekilde sıkıntımızı gideriyordu. Bazen de bizi eğlendiriyordu. Müzik dinletiyordu. Bize etkinlikler yaptırıyordu. Sorular soruyordu."* Ö38E.

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin okutman-öğrenci ilişkisini "çok iyi","sevgi ve saygı çerçevesinde","samimi","seviyeli","güzel" ve "olumlu"olarak niteledikleri görülmektedir. Bir öğrencinin okutman-öğrenci iletişiminin iyi olmasının dersin kalitesini arttırdığını ifade ettiği görülmektedir. Bu konuyla ilgili bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir: "*Öğrenci-öğretmen diyaloğumuz oldukça seviyeli, sevgi ve saygı çerçevesinde ders işleniyor."*Ö1E, "*… Öğretmenimizle ilişkimiz saygı çerçevesinde. Olumlu bir öğrenci-öğretmen ilişkisi var."*Ö2E, *"Öğrenci-öğretmen ilişkisi çok iyiydi. Ders eğlenceli geçiyordu."*Ö33E, *"Eğlenerek ders işliyoruz. Derste çok sıkılmıyoruz ve dersi de aksatmıyoruz. Öğretmen-öğrenci ilişkisi iyi düzeyde. Soracağımız soruları çekinmeden sorma fırsatı ve doğrusunu öğrenme fırsatı buluyoruz."*Ö47K.

Öğrencilerin çoğunluğu İngilizce dersinde öğrenci-öğrenci ilişkisinin, iyi vesorunsuz/normal olduğunu düşünmektedir. Öğrencilerden biri öğrencilerin işbirliği içerisinde olduğunu biri de öğrenciler arasında kopukluk olduğunu dile getirmiştir. Öğrenci-öğrenci ilişkisi ile ilgili bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir: "*Sınıfın ortamı iyi. Arkadaşlıklar iyi. …"*Ö3E, *"Öğrenciler arasında kopukluk var. Ama öğrenci-öğretmen ilişkisi biraz daha kuvvetli."*Ö39K.

Öğrenciler, İngilizce derslerinde genel sınıf atmosferinin "iyi","eğlenceli","güzel","sıcak", "samimi", "rahat", "sohbet havasında", "verimli", "başarılı" ve"sakin/sessiz" olduğunu, derse katılımın fazla olduğunu, öğrencilerin öğrenmeye istekli olduklarını ancak bazı öğrencilerin konuşmaya çekindiklerini dile getirmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak öğrenciler görüşlerini şu cümlelerle ifade etmişlerdir:*"İngilizce dersinin sınıf ortamı çok iyi."*Ö4K, *"Sınıfın genel havası oldukça iyi. Dersler verimli geçiyor."*Ö5K, *"Sınıf ortamı sakin ve gayet rahat ders işlendi. Arkadaşlarımızla derste herhangi bir sıkıntı olmadı. …"*Ö8E, *"Sınıfımızın ortamı güzel, derse katılmayan yok. Dersle hiç alakası olmayan insanlar bile kalkıp bir şeyler söyleyebiliyor."* Ö16E, *"Arkadaşlarla fikir alış-verişini eğlenceli bir şekilde yapabiliyoruz, kısıtlanmıyoruz. Öğretmenle ilişkimiz iyi olduğu için bize güven veriyor. O da dersin güzel geçmesini ve bizim istekli olmamızı sağlıyor."* Ö21E, *"Ortamı en baştan güzel sağladık. … Birbirimizle olan İngilizce diyalogları eğlenceli bir şekilde yaptık. Sınıfın genel havası öyle sıkıcı, öğrenciye baskı şeklinde geçmedi."*Ö23K, *"Eğlenceli ve güzel geçiyor. Derse katılım var. Öğretmen derste öğrencileri aktifleştirmeye çalışıyor. Öğretmen derste durağan değil, aktif. Öğrenciler de derste aktif. Bu yüzden dersler eğlenceli geçiyor. Eğer dersler eğlenceli geçmese, çok sıkıcı olurdu, çünkü haftada 12 saat İngilizce dersi işliyoruz."*Ö26K.

3. Derste Yapılan Etkinliklere İlişkin Bulgular

Öğrencilerin derste yapılan etkinliklerle ilgili görüşleri incelenmiş ve 17 farklı kategori altında toplandığı görülmüştür. Bu kategoriler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Derste Yapılan Etkinliklere İlişkin Görüşleri

	f
1.Telaffuzum gelişmesine yardımcı oldu	23

2.İngilizce dersindeki genel başarımı olumlu etkiledi	21
3.Konuşma becerimin gelişmesine yardımcı oldu	19
4.Dinleme-anlama becerimin gelişmesine yardımcı oldu	18
5.Okuma/Okuduğunu anlama becerimin gelişmesine yardımcı oldu	10
6.Kelimi bilgim arttı	9
7.Yazma becerimin gelişmesine yardımcı oldu	9
8.Gramer konularında yeni bilgiler öğrenmeme yardımcı oldu	8
9.İngilizce seviyemin gelişmesine yardımcı oldu	4
10.Özgüvenim arttı	3
11.Derse katılımımı arttırdı	3
12.İngilizce dersini sevmemi sağladı	3
13.Derslerde sıkılmamamı sağladı	1
14.İngilizceye karşı ilgimi arttırdı	1
15.İngilizce pratik yapmamı sağladı	1
16.Daha kolay öğrenmemi sağladı	1
17.Öğrenilenlerin kalıcı olmasını sağladı	1

Tablo 4 incelendiğinde, İngilizce dersinde yapılan etkinliklerin öğrencilerin en çok telaffuzlarında, İngilizce dersindeki genel başarılarında, sırasıyla konuşma,dinleme-anlama,okuma/okuduğunu anlama,kelimi bilgisi,yazma ve gramer konularında gelişmelerine yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Bu beceri ve dil alanlarının yanında, derste yapılan etkinlikler öğrencilerin İngilizce seviyelerinin gelişmesine,özgüvenlerinin artmasına,derse katılımlarının artmasına, İngilizce dersini sevmelerine, derslerde sıkılmamalarına, İngilizceye karşı ilgilerinin artmasına, İngilizce pratik yapmalarına,daha kolay öğrenmelerine ve öğrenilenlerin kalıcı olmasına katkıda bulunmuştur. Bu konuyla ilgili bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir: "*Derste yapılan etkinlikler güzel ve bu da bizim dersten sıkılmamamızı sağlıyor."*Ö1E,*"Derslerdeki okuma özgüvenini geliştirmesi ve telaffuz gelişimine yardımcı oldu. Yazma ve dinlemede kulak alışkanlığı yarattı. Konuşma ve kelime açısından İngilizceyi geliştirmemizi sağladı."*Ö3E, *"İngilizce dersinde yapılan etkinlikler geçmişe göre olumlu etkiledi. Okumamı, yazmamı, konuşmamı, telaffuzumu, gramerimi daha da geliştirdi."* Ö4K, "*Derslerde daha fazla İngilizce konuşmaya başladım. Özgüvenim arttı. Korkamadan çekinmeden konuşabiliyorum."*Ö6K, *"En çok yapılan etkinliklerde sık sık söz verilmesi ile özgüvenimi arttırdı ve başarımı olumlu etkiledi."*Ö7E, *"Kendi açımdan bugüne kadar ilk defa İngilizce konusunda bir temel atmama yardımcı oldu. Derslere katılma isteğimi arttırdı."*Ö12E, *"Çok iyi etkiledi. Herkesin başarısı yükseldi. Okuma, yazma, dinleme, gramer, telaffuz konusunda oldukça ilerledik."*Ö17E,*"Geçmişte İngilizceyi üstünkörü işlerken şimdiki İngilizce derslerinde telaffuz ve gramer bilgimiz daha da arttı. Dinleme ve izlemeyle başarımız daha çok arttı. Konuşma açısından kendimi daha ilerlemiş ve gelişmiş hissediyorum."*Ö25K, *"Beni etkileyen dinleme, konuşma ve telaffuz."*Ö32E, *"Derslere katıldığım için başarımı olumlu yönde etkiledi. Etkinlikler dersi sevmemizi ve derse daha istekli gelmemizi sağladı."*Ö36E, "*Derslerde yapılan etkinlikler İngilizcemi çok iyi etkiledi. İngilizceye olan ilgimi ve merakımı biraz daha arttırdı. Bana İngilizceyi sevdirdi. Kelime bilgimi arttırdı. Anlamamı, gelişmemi sağladı. Yanlış yaptığım telaffuzları düzelttim. Güzel ve anlaşılır bir şekilde okumamı, güzel konuşmamı ve kelimeleri doğru telaffuz etmemi sağladı."*Ö38E, *"Kelime bilgimiz arttı. Gramerim iyileşti. Genel anlamda, geçmişe göre beni ileri taşıdı."*Ö43K, *"Etkinlikler daha kolay anlamamı ve aklımda kalmasını sağladı."*Ö46E.

4. Değerlendirme Yöntemlerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin değerlendirme yöntemleriyle ilgili görüşleri incelenmiş ve 40 farklı kategori altında toplandığı görülmüştür. Bu kategoriler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Değerlendirme Yöntemlerine İlişkin Görüşleri

	f
1.Konuşma sınavları bölümümüz için iyi/gerekli bir uygulama	17
2.Verilen ödevler tekrar yaparak konuları pekiştirmemi sağladı	15
3.Değerlendirmeler (yazılı sınav-konuşma sınavı-ödev) adil	14
4.Ayrıca konuşma dersi olmalı ve bu derste konuşma sınavı yapılmalı	13
5. Yazılı sınavlarda başarılıyım	6
6.Yazılı sınavlarda soru sayısının çok olması yetiştirememe kaygısı yaratıyor	5
7.Yazılı sınavlar öğrendiğimiz konuları kapsıyordu	5
8.Dersle ilgili her şeyin (ödev-derse devam-derse katılım-konuşma) değerlendirilmesi iyi bir uygulama	5
9.Konuşma sınavında seçtiğim konudan dolayı konuşamadım	4
10.Konuşma sınavları daha sık yapılmalı	4
11.Konuşma sınavları gereksiz	3
12.Ödevlerin öğrenci ile birlikte kontrol edilmesi faydalıydı	2
13.Ödev sayısı arttırılmalı	2
14.Ödevlerin not olarak değerlendirilmesi iyi bir uygulama	2
15.Konuşma sınavlarında heyecanlanıyorum	2
16.Yaratıcı olmamızı sağlayacak ödevler verilebilir	2
17.Yazılı sınavlar gerçekten öğrenip öğrenmediğimizi ölçen sınavlardı	2
18.Yazılı (vize-final) sınavlar ezbere dayalıydı	1
19.Yazılı sınavlar kolaydan zora doğru ilerledi	1
20.Konuşma sınavları kendimizi geliştirmemize yardımcı oldu	1
21.Yazılı sınavlarda özel bir yazma bölümünün olması iyi/gerekli bir uygulama	1
22.Sınavlar sayesinde başarı kazandım	1
23.Çok sık ödev verilmemeli	1
24.Ödev yapmak çok sıkıcı	1
25.Çalışma kitabındaki alıştırmaların ödev olarak verilmesiyle günlük tekrar yapmış olduk	1
26.Yazılı sınavların 60 dk. olması psikolojik olarak sorun	1
27.Yazılı sınavlar ne zor ne kolaydı	1
28.Yazılı sınavlarda soru sayısı çoktu	1
29.Konuşma sınavlarını sevmiyorum	1
30.Yazılı sınavlarda zorlanıyorum	1
31.Yazılı sınavlarda yazma bölümünün puanı daha fazla olmalı	1
32.Yazılı sınavlarda yazma bölümünde çıkacak konuları bilmemiz hazırlanarak daha başarılı olmamızı sağlar	1
33.Yazılı sınavlar bizi zorlayacak şekilde olmalıydı	1
34.Konuşma sınavlarına isteyen öğrenciler girsin, istemeyeler girmesin	1

35.Konuşma sınavlarında daha az konu olabilir	1
36.Konuşma sınavları soru-cevap şeklinde sohbet havasında olsa daha iyi olur	1
37.Konuşma sınavlarını yabancı öğretim elemanları yapmalı	1
38.Konuşma sınavlarını derse giren İngilizce okutmanı yapsa daha iyi olur	1
39.Dersler konuşmaya yönelik olmalı, gramer konuları ders içeriğinden çıkarılmalı	1
40.Yazılı sınavlarda ya soru sayısı azaltılsın ya da süre arttırılsın	1

Tablo 5 incelendiğinde, değerlendirme yöntemleriyle ilgili olarak, özellikle konuşma sınavlarının Turizm İşletmeciliği bölümü için iyi ve gerekli bir uygulama olduğunu vurgulayarak bu derse ek olarak ayrıca bir konuşma dersinin olmasını ve bu derste konuşma sınavı yapılmasını önermişlerdir. Öğrenciler verilen ödevlerin tekrar yaparak konuları pekiştirmede faydalı olduğunu ve değerlendirmelerin (yazılı sınav-konuşma sınavı-ödev) adil olduğunu belirtmişlerdir. Bazı öğrenciler yazılı sınavlarda başarılı olduklarını, yazılı sınavlarda soru sayısının çok olmasının yetiştirememe kaygısı yarattığını, yazılı sınavların derste işlenen konuları kapsadığını ve dersle ilgili her şeyin (ödev-derse devam-derse katılım-konuşma) değerlendirilmesinin iyi bir uygulama olduğunu dile getirmişlerdir. Bunların yanında, öğrenciler bireysel olarak kendilerini değerlendiren cümlelerle bu konudaki görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu görüşlerden bazıları şu şekildedir:*"İngilizce dersinin değerlendirmesini adil buluyorum. Derste verilen ödevleri ve speaking sınavlarını yararlı buluyorum."*Ö5K, *"Vize, final, ödev, speaking sınavları, dersle ilgili ne yaptıysak hepsi değerlendiriliyor."* Ö17E, *"Konuşmaya biraz daha önem vermeliyiz. Yazılı sınavlar gayet güzeldi, soru tipleri iyiydi. Ama sürenin bir saat olması büyük sorun. Psikolojik baskı oluyor yetiştiremeyeceğim diye."*Ö20E, *"Sınavlarda paragraf yazmalar bizim için çok faydalı. Zaten orada yazdığımız paragraflar dönem boyunca bize verilen ödevlerle çalışmamızın temelini atıyordu. Finallerde yeterince kolaydı. Speaking sınavı olması haftada 12 saat İngilizce dersi gören öğrenci için çok faydalı. Sorulan soruyu anlamamızdan, kendimizi ifade etmemize ve kelimeleri doğru telaffuz etmemize kadar etkiliyor. Derste verilen ödevler, o gün işlenen konuların tekrarı için çok faydalı oluyor. Herhangi bir konuda yazdığımız diyaloglar, kurduğumuz cümleler bizim için çok faydalı oluyor. Ödevleri getirdiğimizde, hocamızın tek tek kontrol edip yanlışlarımızı göstermesi bizim içim yararlı oluyor."* Ö23K, *"Speaking sınavlarını pek sevmiyorum. Ya yapmasak ya da isteyen o sınava girse."* Ö28E, *"Sınavlar iyiydi. Ödev ve speaking değerlendirmesi bence güzel. Speaking sınavları daha sık yapılmalı, ayda birkaç defa mesela. Bu sayede öğrendiklerimiz daha kalıcı olabilir."*Ö33E,*"Speaking sınavları olumlu bence. İki haftada bir saat bunu yapmalıyız ve nota yansıma oranını arttırmalıyız. Çünkü bizler sınav olmadan çalışmıyoruz."*Ö34E, *"Konuşma sınavlarında daha az konu olması daha iyi olur. Sınavları diğer sınıfın öğretmeni yerine kendi sınıfımızın öğretmeninin yapması daha iyi olur. Yazma bölümünün puanın daha fazla olması gerekir. Sınavda çıkacak yazma bölümlerini bildiğimizde daha fazla çalışıp yazabiliriz. Çünkü hepsine çalışınca sınavda bazen karışıyor. Sınavda çok soru olması yetiştirememe kaygısı yaratıyor."*Ö39K.

Tartışma, Sonuç Ve Öneriler

Bu çalışmada, Turizm Fakültesi'nin Turizm İşletmeciliği bölümünde okuyan birinci sınıf öğrencilerinin İngilizce dersine yönelik görüşlerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak nitel bir araştırma yürütülmüş ve standartlaştırılmış açık uçlu görüşme formu aracılığıyla öğrenci görüşleri alınmıştır. Araştırmada veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Araştırma sonunda, öğrenci görüşleri dersin işlenişine, sınıf ortamına, derste yapılan etkinliklere ve değerlendirme yöntemlerine ilişkin olarak dört başlık altında toplanmıştır.

Öğrenciler, dersin işlenişini "iyi", "güzel", "güdüleyici", "rahat", "akıcı", "öğrenci seviyesine uygun", "öğrenci merkezli", "mükemmel" ve "çok yönlü" gibi olumlu sıfatlarla nitelemişlerdir. Dersin işlenişi sırasında, öğrenciler okutman-öğrenci iletişiminin yüksek olduğunu, derslerde sıkılmadıklarını, İngilizce seviyelerinin geliştiğini ve soru-cevap ve karşılıklı konuşmalar sayesinde daha aktif olduklarını, görsel ve işitsel materyal kullanımının çok etkili olduğunu, konuların örneklerle zenginleştirilmiş olduğunu ve bunun öğrenilen konuları pekiştirici etkisi olduğunu, tüm öğrencilere söz hakkı verildiğini, şarkıların dil öğrenmede çok etkili olduğunu, dersin işlenişini etkili bulduklarını ve konu anlatımının ardından alıştırma yapmanın faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Korkmaz ve Demir

Başaran (2016) çalışmalarında, bu derste kullanılan materyalleri kullanarak deneysel bir çalışma yürütmüş ve iTools ve iTutor yazılımları kullanılan deney grubu öğrencilerinin İngilizce akademik başarı puan ortalamalarının geleneksel yöntemle ders işlenen kontrol grubundaki öğrencilerin puan ortalamalarından yüksek olduğu sonucuna varmışlardır. Öğrencilerin görüşlerinin de alındığı çalışmada, öğrenciler kullanılan materyaller sayesinde derse ilgi ve katılımın arttığını, derse karşı motivasyonun arttığını, bireysel tekrar imkânı bulduklarını, bilgisayar kullanma becerilerinin geliştiğini ve ödev yapma sorumluluğunun arttığını düşünmektedirler. Dolayısıyla, bu bulgular bu araştırmanın bulguları ile paralellik göstermektedir. Bu nedenle, derste kullanılan tüm ders materyallerinin kullanılmaya devam edilmesi, öğrencilerin derse yönelik olumlu tutumlarının devam etmesi ve daha da artması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, İngilizce okutmanlarının ders işlenişi sırasında öğrencilerle iletişim halinde olmalarının, isteksiz olsalar bile tüm öğrencilere söz hakkı vermelerinin onları daha da güdülediği ve derslerde onları daha aktif kılacağı göz önüne alındığında, okutmanların bu konuya özen göstermeleri, öğrencilerin İngilizce seviyelerinin gelişmesi ve dile karşı yaklaşımları üzerinde etkili olacaktır. Benzer şekilde, Brown (2000) öğretmenlerin öğrencilerini iyi tanımasını, onların ilgi ve gereksinimleriyle ilgili bilgi sahibi olmasını, yaşlarına uygun bir öğretim yöntemiyle hareket etmesini önererek öğrencilerinin yaşlarını, ilgi ve gereksinimlerini dikkate almanın, öğrenen merkezli eğitimin önemli bir basamağı olduğuna işaret etmiştir.

Öğrenciler derste eğlenerek öğrendiklerini belirterek dersin işlenişini eğlenceli ve anlaşılır bulmuş ve bu şekilde daha kolay öğrendiklerini dile getirmişlerdir. Bu durum, derste öğrencilerin çeşitli zeka tiplerine ve duyularına hitap eden iTools yazılımının kullanılmasından kaynaklanmış olabilir. Zira Özer ve Korkmaz (2016)'ın çalışmalarında, İngilizce öğretmenleri de, yabancı dil öğretiminde bütün duyulara yönelik olarak derslerin işlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Buradan hareketle, İngilizce derslerinin öğrencilerin sınıfta ve okulda İngilizceyi etkin bir şekilde kullanmalarını ve dili kullanabildiklerinin farkına varmalarını sağlayacak biçimde işlenmesi gerekir.

Bununla birlikte, bazı öğrenciler okutman sürekli İngilizce konuştuğu için sorun yaşamış, bazı öğrenciler de bu sayede daha iyi anlamışlardır. Benzer şekilde, bir araştırmada bazı İngilizce öğretmenleri dersin sadece İngilizce olarak işlenmesinin, Türkçeye hiçbir şekilde derste yer verilmemesinin olumsuz olduğunu düşünürken, bazı öğretmenler ise İngilizceyi Türkçe ile örtüştürmenin olumsuz bir uygulama olduğunu düşündükleri sonucuna varılmıştır (Özer ve Korkmaz, 2016). Her ne kadar, bazı öğrenciler, derslerde sürekli İngilizce konuşma konusunda sıkıntı yaşasalar da, dil öğreniminde dile maruz kalmanın önemi unutulmamalı ve haftada 12 saat olan bu bölümde bu uygulamaya devam edilmelidir.

Dersin işlenişiyle ilgili olarak, öğrencilerin belirttiği olumlu yönler arasında, derslerde konuşma becerisine ve gramer konularına dengeli bir şekilde yer verildiği, daha kolay öğrendikleri, okutmanın isteksiz öğrencileri teşvik etmesinin onların dersi sevmelerini sağladığı, dersin işlenişinin başlarda sıkıcı olduğu fakat sonra eğlenceli hale geldiği, İngilizceyi sevdirdiği, kelime oyunlarının faydalı olduğu yer almaktadır. Olumsuz görüşler arasında ise, derslerde bazen sıkıldıkları, ayrıntıların sıkıcı olduğu ve kitap üzerinde alıştırma yapmayı sevmedikleri yer almaktadır. Öğrencilerin olumlu ve olumsuz görüşleri dikkate alındığında, olumlu görüşlerin daha fazla olması oldukça sevindirici bir durumdur. Olumsuz görüşlerin ise, özel olarak dersin işlenişinden değil, öğrencilerin bireysel farklılıkları nedeniyle sıkılgan yapıda olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bu öğrencilere yönelik özel güdüleme çalışmaları yapılarak hem İngilizceyi hem de dersi sevmeleri sağlanabilir. Bu çalışmalar arasında, Turizm İşletmeciliği bölümünde okuyan öğrenciler için İngilizcenin, hatta ikinci ve üçüncü bir yabancı dil bilmenin önemini kavratmak, İngilizce ve başka yabancı dilleri bilmeleri sonucu alanlarında başarılı olmuş rol modeller sunacak kariyer günleri düzenlemek yer alabilir.

Öğrencilerin sınıf ortamı ile ilgili görüşleri incelendiğinde, bu görüşlerin okutmana, okutman-öğrenci ilişkisine, öğrenci-öğrenci ilişkisine ve genel sınıf atmosferine ilişkin temalar altında toplandığı görülmüştür. Öğrenciler okutmanı "derse katılımı teşvik eden", "tüm öğrencilere söz hakkı tanıyan", "tarafsız/adil", "alanına hakim", "özgüven arttıran", "sıcakkanlı/cana yakın" ve "öğrencilerle iletişimi iyi", "hoşgörülü", "jest ve mimiklerini çok kullanan", "derste çok aktif", "ödevleri sınıfta kontrol eden", "öğrencileri sıkmayan" ve "öğrencilerin düşüncelerine önem veren" kelimeleriyle tanımlamışlardır. Öğrencilerin okutmanla ilgili görüşlerinin tümünün olumlu olması oldukça dikkate değer bir sonuçtur. Çalışmanın diğer sonuçları da göz önüne alındığında, öğrencilerin okutmana yönelik olumlu

düşüncelerinin, onların İngilizceye ve dolayısıyla İngilizce derslerine yönelik tutumları üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna varılabilir. Benzer şekilde, Özer ve Korkmaz (2016) İngilizce öğretmenleriyle yaptıkları görüşmeler sonunda, yabancı dil öğretiminde öğrenci başarısını olumlu etkileyen öğretmene ilişkin unsurlar arasında en sık vurgulanan konunun öğretmenlerin pekiştireç vermesi, sürpriz aktiviteler ve oyunlarla dersi ilgi çekici hale getirmesi gibi dersle ilgili olumlu tutum ve davranışları olduğu sonucuna varmışlardır. Öğretmene ilişkin unsurlar arasında, ders işleme metodu, derste yaptığı pratik çalışmaları, tekrar ve hatırlatma ile ilgili çalışmaları, öğrenciyi önemsemesi, olumlu model olması da yer almaktadır. Bu bulgular, İngilizce öğretmenlerince sınıfta öğretmenlerin derse ve öğrencilere karşı olumlu bir yaklaşım sergileyerek eğlenceli bir sınıf ortamı sağlamaları açısından bir gereklilik olarak görülmektedir. Ayrıca, yabancı dil öğretiminde, öğrenci başarısını olumsuz etkileyen unsurlar arasında, öğretimin sadece öğretmen merkezli olması, öğretmenin yetersiz kalması ve kendini geliştirmemesi, sürekli ödev verip dönütlere önem vermemesi ve dersi monoton bir şekilde işlemesi ile sesini ve mimiklerini etkili bir şekilde kullanamaması yer almaktadır (Özer ve Korkmaz, 2016).

Öğrenciler okutman-öğrenci ilişkisini "çok iyi", "sevgi ve saygı çerçevesinde", "samimi", "seviyeli", "güzel" ve "olumlu" olarak nitelemişlerdir. Özellikle bir öğrencinin okutman-öğrenci iletişiminin iyi olmasının dersin kalitesini arttırdığını belirtmesi, okutmanın öğrencilere yönelik olumlu tutum ve davranışlarının, öğrencilerin derse yönelik tutumlarını olumlu etkilediği sonucunu desteklemektedir. Özer ve Korkmaz (2016)'ın çalışmasında, öğretmenin öğrenciye olumsuz yaklaşımı ile isteksizken derse aşırı zorlaması, başarılamayacak etkinlikler vermesi öğrencilerin yabancı dil derslerindeki başarılarını olumsuz etkileyen değişkenler arasında yer alması bu bulguyla paralellik göstermektedir.

Öğrenciler İngilizce dersinde öğrenci-öğrenci ilişkisinin, iyi ve sorunsuz/normal olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerden birinin öğrencilerin işbirliği içerisinde olduğunu düşünmesine rağmen bir öğrenci de öğrenciler arasında kopukluk olduğunu dile getirmiştir. Bu sonuç da, derslerde sınıf yönetiminin ne kadar önemli olduğunu gösteren bir sonuçtur. Aytekin (2002)'e göre, çağdaş sınıf yönetiminde, ideal öğretmenlerin güvenilir, insan sevgisi ile dolu, iyi iletişim kurabilen, öğrencilere değer veren, çifte standartlardan kaçınan, disiplinle ilgili kurallar geliştirebilen, öğrencilerinin bireysel farklılıklarının, eğitim alma haklarının ve söz haklarının bilincinde olan insanlar olması oldukça önemlidir. Ayrıca, yapılan bir araştırmada, öğretmenin sınıf yönetimindeki başarısızlığı öğrencilerin yabancı dil derslerindeki başarısını olumsuz etkileyen unsurlardan biri olduğu sonucuna varılmıştır (Özer ve Korkmaz, 2016).

Öğrenciler, İngilizce derslerinde genel sınıf atmosferinin "iyi", "eğlenceli", "güzel", "sıcak", "samimi", "rahat", "sohbet havasında", "verimli", "başarılı", "öğrenciye baskı yapmayan" ve "sakin/sessiz" olduğunu, derse katılımın fazla olduğunu, öğrencilerin öğrenmeye istekli olduklarını ancak bazı öğrencilerin konuşmaya çekindiklerini düşünmektedirler. Öğrencilerin sınıf atmosferi ile ilgili olarak, olumsuz görüş belirtmemelerinin, derse yönelik olumlu tutumları, dersi sevmeleri ve derse aktif olarak katılmalarından kaynaklandığı söylenebilir.

İngilizce dersinde yapılan etkinlikler öğrencilerin en çok telaffuzlarında, İngilizce dersindeki genel başarılarında, sırasıyla konuşma, dinleme-anlama, okuma/okuduğunu anlama, kelime bilgisi, yazma ve gramer konularında gelişmelerine yardımcı olmuştur. Bu beceri ve dil alanlarının yanında, derste yapılan etkinlikler öğrencilerin İngilizce seviyelerinin gelişmesine, özgüvenlerinin ve derse katılımlarının artmasına, İngilizce dersini sevmelerine, derslerde sıkılmamalarına, İngilizceye karşı ilgilerinin artmasına, İngilizce pratik yapmalarına, daha kolay öğrenmelerine ve öğrenilenlerin kalıcı olmasına katkıda bulunmuştur. Paker (2012)'e göre, öğrencilerin dil öğrenme sürecinde etkinlikleri, materyalleri, ödevleri, projeleri, sınavları ve en önemlisi öğretmenlerini sevmeleri başarılı bir öğrenmenin gerçekleşmesi için son derece önemlidir. Sonuç olarak, öğrencilerin dersin işlenişi, sınıf ortamı ve derste yapılan etkinliklerle ilgili görüşleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, derste kullanılan tüm ders materyallerinin kullanılmaya devam edilmesi önerilebilir.

Öğrencilerin değerlendirme yöntemleriyle ilgili olarak özellikle konuşma sınavlarının Turizm İşletmeciliği bölümü için iyi ve gerekli bir uygulama olduğunu vurgulamış ve bu derse ek olarak ayrıca bir konuşma dersinin olmasını ve bu derste konuşma sınavı yapılmasını önermişlerdir. Bu öneri, oldukça yerinde bir öneri olarak değerlendirilebilir. Çünkü Paker (2012) dört dil becerisinden öğretildiği halde

ölçülmeyen becerinin öğrenciler tarafından bir süre sonra ihmal edilmeye başlanacağını ve belirli bir sürecin sonunda öğrencilerin sadece ölçülen becerileri öğreneceklerini ve ölçülmeyen becerileri hiç öğrenmeye gerek duymayacaklarını belirtmektedir. Bu nedenle, Turizm Fakültesi ve Yabancı Diller Yüksekokulu yönetimlerinin işbirliğinde, hem bu bölüm hem de Turizm Fakültesi bünyesinde yer alan diğer bölümler için İngilizce ders saatlerinin arttırılması ve özel olarak konuşma derslerinin programlara eklenmesi önerilebilir. Öğrenciler verilen ödevlerin tekrar yaparak konuları pekiştirmede faydalı olduğunu, yazılı sınavlarda başarılı olduklarını, yazılı sınavların derste işlenen konuları kapsadığı ancak yazılı sınavlarda soru sayısının çok olmasının yetiştirememe kaygısı yarattığını belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, dikkate alındığında, yazılı sınavlarda sorulan sorular ve sınav için verilen süre tekrar gözden geçirilerek sınavların titizlikle hazırlanması önerilebilir. Öğrenciler dersle ilgili her şeyin değerlendirilmesinin iyi bir uygulama olduğunu ve değerlendirmelerin adil olduğunu düşünmektedirler. Değerlendirme aşamasında öğrenciler nasıl ve ne için değerlendirildiklerinden haberdar olmak isterler. Öğretmenler, yapılan değerlendirmenin amaç ve değerlendirme kriterleri konusunda öğrencileri bilgilendirmelidirler. Bu durumda öğrenciler, süreçten haberdar olur ve bu sürece dahil olurlar. Öğretmenler; geri bildirim ve düzeltmeler yapmalı ve çeşitli şekillerde öğrencileri takdir etmelidirler (Akpınar Dellal ve Çınar, 2011). Buradan hareketle, değerlendirme kriterlerinde, öğrencilerin derste ve derse yönelik yaptıkları tüm çalışmaların özellikle dikkate alınması ve öğrencilerin bu kriterlerden haberdar edilmesi önerilebilir.

Kaynakça

Akpınar Dellal, N. ve Çınar, S. (2011). Yabancı dil eğitiminde iletişimsel yararcı yaklaşım, öğretmen rolleri, davranışları ve sınıf içi iletişim. *Dil Dergisi, 154*, 21-36.

Aytekin, H. (2002). Sınıf yönetimi ve disiplinle ilgili kurallar geliştirme ve uygulama. Leyla Küçükahmet (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Brown, H. D. (2000).*Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy (2nd Ed.).* Newyork: Longmann.

Ekiz, D. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Korkmaz, G. ve Demir Başaran, S. (2016). İngilizce öğretiminde Oxford iTools ve iTutor yazılımları kullanımının hazırlık sınıfı öğrencilerinin akademik başarısına etkisi. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi, 6* (11), 55-69.

Merriam, S. B. (1988). *Case study research in education: A qualitative approach.* Thousand San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi AKTS Bilgi Paketi, http://ects.nevsehir.edu.tr/ects/bilgipaketi/dil/tr/bolum/181005/sayfa/1 (Erişim Tarihi: 26.07.2017)

Özer, B. ve Korkmaz, C. (2016). Yabancı dil öğretiminde öğrenci başarısını etkileyen unsurlar. *EKEV Akademi Dergisi, 20* (67), 59-84.

Paker, T. (2012). Türkiye'de neden yabancı dil (İngilizce) öğretemiyoruz ve neden öğrencilerimiz iletişim kurabilecek düzeyde İngilizce öğrenemiyor? *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32*, 89-94.

NATHANİEL HAWTHORNE'UN KIZIL DAMGA ROMANI İLE NECİP MAHFUZ'UN MİDAK SOKAĞI ADLI ROMANINDA KADIN ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ayşegül Herdili

Sevda Çetin

Muş Alparslan Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada, Klasik Amerikan Edebiyatının önemli kalemlerinden biri olan Nathaniel Hawthorne' nin 1850 yılında yayımlanan 'Kızıl Damga' romanı ile Modern Arap Edebiyatında önemli bir yere sahip olan Necip Mahfuz'un 'Midak Sokağı' adlı eserlerinde kadın konusunun nasıl yer aldığı incelenmiştir. Kızıl Damga eserinde, 17. Yüzyıl Amerikası'nda günah ve yanlışların kaçınılmaz olduğu Puritian döneminde yaşayan, zina yapmasıyla göğsüne Adultery (zina) anlamına gelen, büyük A harfi yazılan Hester'ın bu damgayla hayat boyu dışlanmaya mahkûm edilmiş gizemli hayatı anlatılır. Midak Sokağı adlı eserde ise esere ismini veren sokakta yaşanan yoksulluk, sınıf atlama, maddi- manevi değerlerin uğradığı köklü değişimler yer almaktadır. Eserde, nişanlısı Abbas'ı zevk ve para uğruna harcayan Hamide'nin hareketli hayatı anlatılmaktadır. Bu çalışma, söz konusu eserlerde kadın karakterlerin yaşadıkları olaylar karşısında verdiği tepkilere (özellikle zina kavramına) ve yaşadıkları toplumda bu tepkilerin nasıl karşılık gördüğüne odaklanmıştır. Bu bildiride öncelikle kadın konusundan bahsedilerek, daha sonra yazarlar hakkında kısaca bilgi verilip eserlerdeki kadın kahramanlar tek tek ele alınarak kadın karakterlerin benzerlik ve farklılıklar bağlamında ele alınması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kızıl Damga, Midak Sokağı, kadın, zina

Abstract

This study analyzes the theme of woman in *The Scarlet Letter* by Nathaniel Hawthorne who is one of the important authors of Classical American Literature and *Midak Sokağı* by Necip Mahfuz who has an important place on Modern Arabic Literature. *The Scarlet Letter* tells the story of Hester who lives in America in 17th century which is full of sins and mistakes and it tells us how Hester lives in such a society by wearing the letter A which means adultery after she commits adultery. *Midak Sokağı* tells the story of a streed called 'Midak Sokağı'' and the themes like poverty, moving up the social ladder, changes in moral and material values are handled. It tells the story of Hamide who betrays her fiance for the sake of money and pleasure. This study focuses on the women characters of the mentioned novels and their reactions to the events, especially to adultery. This study focuses on the theme of woman by mentioning the authors and then handling women characters on the basis of similarities and differences.

Key Words: The Scarlet Letter, Midak Sokağı, woman, adultery

Giriş

Nathaniel Hawthorne'nin yazmış olduğu *Kızıl Damga* isimli roman ile Necip Mahfuz'un *Midak Sokağı* isimli romanı her ne kadar farklı coğrafyalarda, farklı kültürlerde, farklı dillerde oluşturulan eserler olsa da olaylar benzer konular, motifler üzerinde yoğunlaşmıştır. İki eserde de kadın ve erkek egemen tolumlarda kadının yeri gibi konular ele alınmıştır. Her iki eser de farklı kültürleri ele almış olsa da eserlerin özünde cinsiyet temelli toplumlara karşı bir eleştiri vardır. Bunun sebebi ise böyle toplumlarda görülen kadın-erkek eşitsizliği, kadının ötekileştirilmesi ve erkek tarafından baskı altına alınmasıdır. Ecevit (2003) bu eşitsizliğin nedenini şöyle yorumlar:

> Bütün toplumlarda doğuştan gelen biyolojik farklılıklar kültürel olarak yorumlanıp değerlendirilir. Böylece kadınlar ve erkeklerin hangi davranış ve faaliyetleri yapabileceklerine, hangi haklara ve güce kimin ne derece sahip olduğuna veya sahip olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentiler geliştirilir. Bu beklentiler, toplumdan topluma ve aynı toplum içinde bir

toplumsal kesimden diğerine kısmen değişse de özünde ortak noktalar vardır. Bu öz, toplumsal cinsiyet temelli asimetrinin yani farklılıklar ve eşitsizliklerin varlığıdır (s.83).

Romanlar her ne kadar kurmaca özellikler taşıyan eserler olsa da yazarlarının görüşlerini bizlere yansıtmaktadır. Çalışmada ele alınan eserler de bize her iki yazarın kadın konusuna bakış açısı hakkında bilgiler vermektedir. İki erkek yazar tarafından kaleme alınan bu iki roman bize erkek bakış açısı ile kadın kavramının nasıl ele alındığını gösteriyor.

Çalışmada *Kızıl Damga* ve *Midak Sokağı* adlı eserlerde kadın konusun nasıl ele alındığı araştırılacaktır. Ayrıca, erkek egemen toplumlarda kadının yeri karakterler bazında irdelenerek, zina kavramının bahsedilen romanlarda nasıl ele alındığı incelenecektir. Her iki eser ayrı ayrı ele alınarak kadın ve zina kavramı incelenecek ve kadın karakterlerin benzerlik ve farklılıkları ortaya konulacaktır. Sonuç bölümünde ise her iki yazar ve metin arasındaki farklılık ve benzerlikler ortaya konulacaktır.

Kızıl Damga'da Kadın

Nathaniel Hawthorne Kızıl Damga romanında cinsiyet ayrımına dayalı, ataerkil yapının egemen olduğu Puriten bir toplum resmediyor ve olayları bu bağlamda aktarıyor bizlere. Böyle bir toplumda değerler dualistik anlayışa uygun olarak üstün sınıfın görüşlerine göre belirlenir. Düalistik anlayışta ‘‘değer verilen taraf (erkek, mantık), daha değersiz olan zıt kutubun (kadın, duygusallık) karşısına konulmuştur’’ (Plumwood, 1993, s.32) ve değerli görülen taraf diğerini sömürme hakkına sahiptir. Kızıl Damga'da da erkeklerin egemen olduğu bir toplum ve onun karşısında her bakımdan değersiz görülen kadınları görmekteyiz. Romanda tüm liderler erkektir ve kadınların birçok önemli konuda söz hakkı yoktur.

Hawthorne, bize dönemin tutucu Puriten ahlak yapısını ve karanlık yüzünü tasvir ettikten sonra Hester karşımıza bahsedilen döneme hiç de uygun olmayan güçlü ve cesur karakteri ile feminist bir rol model olarak çıkıyor. Hester zaten yaşadığı toplumun normlarını evli bir kadın olmasına rağmen başka bir erkekle (rahip Dimmesdale) birlikte olarak ve ondan çocuk sahibi olarak yıkmış durumda. Zina suçundan dolayı çekmesi gereken cezanın bir parçası olarak bulunduğu hapishanenin önündeki platforma çıkması ve bütün halk ile orada yüzleşmesi gerekiyor. Ayrıca işlediği günahtan dolayı 'hayatı boyunca günahını ve utancını göz önüne serip, zina yaptığını gösteren ‘‘A harfini göğsünde taşımaya’’ mahkum oluyor (Hawthorne, 2005, s.65). Romandaki bu sahne onun bir kadın olarak ne kadar güçlü olduğunu gösteren kısımlardan en can alıcısıdır belki de ve Hawtorne (2005) bunu şöyle aktarıyor:

> "Disiplin ve kanuna saygı sağlamaya yaradığı kabul edilen o makine- alet de diyebiliriz- tahta ve demir kullanılarak inşa edilmişti. Suçlunun başını sıkıca kavrayarak dik tutar, böylece kendisini görmeye gelenlerin tam yüzünü görmeleri sağlanırdı. Cezalandırılan kişi ne kadar küstah ve öfkeli olursa olsun izleyenlere hakaret edip öfkesini sergileyemediği gibi, utanıp yüzünü de saklayamazdı. Zaten cezalandırmanın amacı da buydu, tam bir aşağılanma! Hester Prynne davasında ise daha önce verilen bazı cezalarda uygulanan biraz farklı bir yöntem uygulanacaktı: Kadın, platform üzerinde belli bir süre kalacak fakat başına ve boynuna hareket etmesini engelleyen kıskaçlar takılmayacaktı. Ne yapması gerektiğini iyi bilen genç kadın tahta basamakları tırmandı, bir erkeğin omuzu yüksekliği kadar yukarda durup çevresini saran kalabalığın karşısında dimdik durdu’’ (s.59).

Kucağında zina sonucu dünyaya gelen bebeği ile bu sahnede Hester onu izleyenler tarafından ‘‘Hazreti Meryem görüntüsünün tam karşıtı’’ olarak görülüyor (Hawthorne, 2005, s.60). Zaten romanda bir çok yerde kadın şeytan ile eşleştiriliyor. ‘‘Hester romanda 17. yüzyılın diğer kadınları gibi ahlaki ve sosyal itaatsizliğinden dolayı bir cadı olarak görülüyor. Püritan ideal kadın imgesini cadılıkla bağlantılı görülen iki günah ile yıkıyor: zina ve toplum otoritesine başkaldırmak’’ (Yasmin, 2011, s.144)

‘‘İyi bir eşin manen ve zihnen zayıf kabul edildiği Puriten toplumda’’ Hester ‘‘kararlı ve hayatının kontrolünü elinde tutan’’ güçlü bir kadın olarak tasvir ediliyor (Johansson, 2015, s.16). Öyle ki, platformda insanlarla yüzleşirken çocuğunun babasının ismini valinin ve rahibin ,yani dönemin otoritelerinin ısrarlarına rağmen vermeyerek 'suskunluğunu bir isyan, bir karşı çıkış' olarak kullanıyor (Person, 1989, s.471). ‘‘Hester Prynne, ‘‘Asla!’’ derken Bay Wilson'a değil genç rahibin gözlerine

bakıyordu, ‘‘Bu damga çok derinlere kazıldı, siz çıkaramazsınız. Ben kendiminkiyle birlikte onun utancını da yükleyip çekeceğim’’ (Hawthorne, 2005, s.71).

Hester’ın göğsüne astığı kızıl damga’yı süsleyerek işlemiş olması bile Hester’ın kadınlığının farkında olduğunu ve Püriten ahlak yapısı ile yetişen diğer kadınlardan farklı olduğunu vurguluyor.

Romanda Hester’ın bağımsız, güçlü bir kadın olduğunu gösteren bir diğer önemli nokta ise Hester’ın hapisten çıktıktan sonra başka bir yere taşınıp kızıl damga’yı taşımama şansı varken, bulunduğu yerde kalıp cezasını çekmeye devam etmek istemesindeki kararlılığıdır. Bu kararlığı Hawthorne (2005) şu sözlerle aktarıyor romanında:

> “Şöyle diyordu kendi kendine: Burası günah işlediğim yer olduğuna göre yaşamım boyunca cezamı burada çekmem gerekiyor. Böyle yaparsam, her gün suçumu bilenlerle yüz yüze gelip acı çeker ve belki uzun yıllar sonra ruhumu günahlarımdan arındırarak kaybettiklerimin yerine başka erdemler kazanıp aziz mertebesine ulaşma şansı bulabilirim’’ (s.82).

Hester böyle düşünerek romandaki erkek karakterlere kıyasla oldukça cesur olduğunu gözler önüne seriyor. Kızının babası Dimmesdale suçunu itiraf etmek konusunda bile oldukça korkak davranıyorken Hester ötekileştirildiği bir toplumda kızı ile yalnız yaşama cesaretini göstermiştir. Aslında bu dışlanma Hester’ın karakterini daha da güçlendiriyor. Nakış işleyerek kendisi ve kızının tüm ihtiyaçlarını karşılıyor, kimsenin yardımına ihtiyaç duymuyordu. Bu durum bir kadın olarak kendine yeter hale gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Daha önce bir kadın olarak adım atamadığı yerlere mesela ormana gidiyor, burada uzun uzun düşünme fırsatı buluyor ve bu durum zihinsel olarak da güç kazanmasına fırsat veriyor. Hester’ın o döneme göre oldukça radikal olan bu düşüncelerinden bazıları Hester’ın ağzından şu şekilde aktarıyor Hawthorne (2005):

> ‘‘Bir kere ilk aşamada toplumun tüm sistemlerinin yıkılıp yerine yenileri yapılacak, kadınların eşit bir düzeye gelebilmeleri için önce karşı cinsin doğal karşılanan bir takım alışkanlıklarının ele alınması gerekecektir. Bu zorluklar aşıldıktan sonra bile kadın kendisi büyük bir değişime uğramadan- bunu yaparken onun kadın yapan en önemli özelliğinin, yani özünün uçup gitmesi tehlikesiyle de karşılaşabilirdi- amacına ulaşamayacaktır. Bunlarla baş etmesi sadece düşünerek olamayacağına göre tek seçenek yüreğini de bu yolda kullanmasıdır, ancak o zaman dertler yok olur’’ (s.164).

Hester’ın karakter gelişimine yardımcı olan en önemli etkenlerden biri kızı Pearl’dür. “Kızıl damga gibi Pearl de Hester’a günahını ve aynı zamanda kefaretini sürekli olarak hatırlatır. Yani Pearl onun için hem bir ceza hem bir ödüldür” (Last, 2013, s.363). Pearl, Hester için insanların yargılamasının Tanrı’nınkinden daha ağır olduğunu daima anımsatan bir imge gibidir. Hawthorne (2005) bu durumu şöyle izah eder:

> “Bu gerçekten tuhaftı! İnsanlar genç kadının günahını kendi gibi günahkar olanlar dışında, kimseyle ilişki kurmasına izin vermeyen kırmızı bir damgayla belirtmişken, Tanrı onların verdiği cezaya karşılık ona, saflığını kaybetmiş ruhunda büyüyen bir yeri olan bu güzel çocuğu armağan etmişti.” (s.91)

Karşılaştığı güçlükler Hester’ın daha güçlü bir kadına dönüşmesine yardım etmiş ve dahası içinde yaşadığı toplumun cinsiyet rollerini yıkmıştır. O dönemlerde kadına atfedilen en büyük özelliklerden biri erkek egemenliğine teslim olmak ve sessiz kalmak iken Hester mücadeleci ruhu ile dönemin otoritelerine meydan okumaktan çekinmeyecek kadar cesur bir kadın. Günahkar bir kadın olduğu için kızını iyi yetiştiremeyeceği gerekçesi ile Hester’ın kızını elinden almaya karar verdiklerinde Hester’ın kendi hakkını otoriter kişiler karşısında nasıl savunduğunu Hawthorne (2005) şu şekilde anlatır:

> ‘‘Bu çocuğu bana Tanrı verdi’ diye bağırdı, ‘Benden alınan şeylere karşılık olarak onu bana bağışladı. O benim mutluluğumdur! Aynı zamanda mutsuzluğum ve azabım! Beni hayata bağlayan tek şeydir ve beni sürekli cezalandırandır. Görmüyor musunuz, o sadece sevilmeyi bilen, binlerce kez ödediğim günahımın cezasının katlanarak bana geri gelen kırmızı damgasıdır! Onu benden alamazsınız! Önce beni öldürmeniz gerek!’’ (s.113).

Hester yoksullara yaptığı yardımlar, sakin ve onurlu yaşayış şekli ile insanların kendisine bir suçlu gibi bakması durumunu ve kızıl damganın onların gözündeki anlamını zinadan (adultery) yeterliliğe (able) doğru değiştirirken, romandaki erkek karakterler tam bir yıkıma uğrar. Hester'ın sevgilisi ve suç ortağı Dimmesdale gerçeği saklamanın verdiği vicdan azabı ile kocası Chillingworth ise intikam peşinde hayatlarını mahvetmişlerdir. Durumun böyle olmasında ise Hester'ın aksine karakterlerinin zayıf olması yol açmıştır. Dimmesdale'in ormanda Hester'a söylediği şu sözler ile Hawthorne (2005) durumu açıkça ortaya koymaktadır:

> "Sen o damgayı göğsünde taşıdığın için mutlu olmalısın! Yedi yıl boyunca bir yalanı yüreğinde taşıdıktan sonra nihayet gerçek yüzünü bilen biriyle konuşup gözlerinin içine bakmanın verdiği rahatlığı tahmin edemez, bilemezsin Hester! İnsanların yağdırdığı övgülerden bıktığımda, içimi dökebileceğim tek bir dostum, hatta bir düşmanım olsa onunla her gün dertleşebilsem, nasıl iki yüzlü bir alçak olduğumu anlatabilsem belki biraz rahatlardım ve belki ruhum böyle kuruyup gitmezdi" (s.191).

Dimmesdale'in ormanda Hester'dan "Sen gücünü benim için kullan; ne yapmam gerekiyorsa karar ver" (Hawthorne, 2005, s.196) diyerek yardım istemesi de Hester'ın öyle bir toplumda kadın olarak ne kadar güçlü olduğunu bir kez daha gösteriyor bize. Dimmesdale erkek ve rahip olmasına rağmen o dönemde bir erkeğe atfedilen cesaret, güç, mantıklı olmak gibi pek çok özelliği gösteremiyor. Romanın sonunda işlediği günahı ölmek üzereyken itiraf etmesine rağmen bu itirafı sadece kendi vicdanını rahatlatmak için yapıyor. Kızını ve Hester'ın çektiği acıları düşünmekten oldukça uzak olduğunu görüyoruz. Ve dahası ironik bir biçimde bu itirafa pek çok insan inanmayarak onu kutsal bir varlık olarak görmeye devam ediyor.

Midak Sokağı'nda Kadın

"İlk kez 1947'de basılan bu eser, basımından kısa bir süre sonra okuyucu ve eleştirmenlerin dikkatini çekti. Romanın ünü sadece Mısır sınırları içerisinde kalmayıp, diğer Arap ülkelerine, daha sonra da Batı dünyasına taştı, birçok dile çevrildi'' (Ürün, 1994, s.175).

Romana adını veren Midak sokağı olayların cereyan ettiği yerdir. Romanda sıradan insanların olağanüstü hayatları anlatılmıştır. "*Bu romanda, eski hayatın değerleri çürümüş, yeni hayattan ise hiçbir parıltı bulamamış bir sokağın sakinleri, yaşam biçimleri, sorunları ve karmaşık iç dünyaları ele alınmıştır. Berber dükkanı, fırını, iki katlı evleriyle bu tipik kenar sokak kahvesiyle özetlenir.* (Ürün, 1994, s.178)

Nitekim romanda Necip Mahfuz (2010), Midak Sokağı'nı şöyle anlatır bizlere:

> *"Midak Sokağı'nda hayat, çevresindeki faaliyetten nerdeyse tamamıyla yalıtılmış bir şekilde sürer, kendine özgü, özel bir hayattır. Özelde ve genelde hayatın bütünüyle birleşir kökleri, ama aynı zamanda sokak artık geçmişte kalmış bir dünyanın bazı sırlarını da barındırır"* (s.5).

Romanda Sokak

Romanın ana kahramanlarından biri de Hamide'dir. Romanda *"Hamide yirmili yaşlardaydı, orta boyluydu, ince bir vücuda sahipti. Bronz tenliydi, yüzü uzunca, pürüzsüz ve şirindi. En dikkat çekici özelliği çok güzel siyah gözleriydi… Hamide'nin huysuzluğundan Midak Sokağı'nda haberdar olmayan yoktu"* (Mahfuz, 2010, s.29) denilerek tasvir edilir Hamide.

Hamide hayattan beklentileri yüksek, zevk düşkünü, paraya tapan bir kızıdır. Bu küçük ve fakir sokakta yaşadığı için mutsuzdur. Bu sokakta kendine layık birini bulamamıştır. Bu mahallede kendine layık olarak sadece berber Abbas'ı görür. Romanda Abbas'ın Hamide hakkında duyguları; *"Onu ne çekici nede itici buluyordu. Ama sokaklarında ona uygun olan tek adam oydu. Kaderinde evlilik olduğuna inancı olmasaydı, onu acımasızca reddederdi."* gibi sözlerle anlatılır. (Mahfuz, 2010, s.88)

Abbas Hamide'nin dikkatini çekmeyi başarır, ancak hayattan beklentileri olan Hamide Abbas'tan daha çok kazanıp onu mutlu etmesini ister. Abbas ile Hamide nişanlanır, Hamide'nin beklentilerini kabul etmek için Abbas İngiliz ordusuna paralı asker olarak katılır. Hamide, evlilik dışı

dünyaya gelmiş ve küçük yaşta annesini kaybetmiştir. ‘‘*Üvey annesi, hamamda çalışıp çöpçatanlık yapan Ümmü Hamide hem kurnaz hem de çok konuşkandır’’.* (Mahfuz, 2010, s.21) Bir gün sokağın zengini ve evli olan Salim Elvan, Hamide’nin üvey annesine Hamide’ye karşı hissettiği duygularını açıklar, kızı nişanlı olmasına rağmen üvey anne bu duruma çok sevinir çünkü bundan sonra hayatları değişecektir. Romanda Ümmü Hamide’nin bu evlilik ile ilgili düşüncelerini anlatan *“Bu evliliğin gerçekleşmesi durumunda, kendisinin de kızıyla beraber zenginleşeceğinin, kızının payına düşen her nimet için fazlasıyla ödüllendirileceğinin farkındaydı.”* cümlesi okurlar için Ümmü Hamide’nin nasıl bir kadın ve anne olduğunu özetler niteliktedir (Mahfuz, 2010, s.147).

Annesi bu duruma Hamide’ye anlatır, Abbas’ı hemen unutan hamide bir anda yeni hayatıyla ilgili hayaller kurmaya başlar. Mahfuz (2010) bunu şöyle anlatır romanda:

> *“Hayatı boyunca hayal ettiği talih kuşu nihayet başına konmuştu. O kadar istediği lüksü verecek ve onu sıkıcı, ağır işlerle dolu bir hayattan kurtaracak adam buydu işte. Güçlü olma arzusunu zenginlikten başka hiçbir şeyin tatmin etmeyeceğini biliyordu. Paranın beraberinde getireceği her şeyi istiyordu: saygınlık, güzel giysiler, mücevherler, gurur ve mutluluk, kendisinden emin insanlarla dolu yeni bir dünya…”* (s.149).

Ancak bu hayal gerçekleşemeden Salim Elvan kalp krizi geçirir, ölüm kalım savaşı verir.

Seçim için panayırda düzenlenen eğlenceleri dikkatle izleyen Hamide'yi İbrahim Faraj fark eder. Hamide kendisine umarsızca gülümseyen adamı görünce sinirlenerek evine gider. Adam bir süre kahveye gelip gider. Bu sürede Hamide’yi gizlice izlemeyi de ihmal etmez.

Sinirlenmiş gibi görünse de bu durum Hamide’nin hoşuna gider. Akşamları yürüyüşe çıkan Hamide, bir gezmesinde aniden karşısına çıkan bu adama karşı ilgisi git gide artar. Başına geleceklerden habersiz olan Hamide, Ibrahim Faraj'ın aşkına, zenginliğine, varlığına kapılmıştır. Günler geçtikçe Hamide içten içe Midak Sokağı’na karşı olan nefretini dile getirir, bu fakir sokağa layık olmadığını düşünür. *“Hamide hayatını amaçsız bir şekilde yaşamıştı, kafa karışıklığı Abbas’ın alçakgönüllü bakışı veya Salim Elvan’ın zenginliği karşısında bile devam etmişti.”* (Mahfuz, 2010, s.191)

İbrahim Faraj’la sık sık görüşen Hamide, bir gün İbrahim Faraj’ın ısrarıyla evine gider. Çünkü bu adam, Hamide’yi yoksulluk içinde yaşatacak fakir bir dilenci değildir. Bu durumu Necip Mahfuz (2010), İbrahim Faraj’ın ağzından şöyle aktarır:

> *“Neşe, ferah, itibar ve mutluluk dolu bir hayata beraberce, pervasızca dalacağım bir sevgili ve bir hayat arkadaşı istiyorum; ev işleri, hamilelik, çocuk ve pislik dolu bir hayat istemiyorum. Daha önce sözünü ettiğimiz o sinema yıldızlarınınkine benzer bir hayat yaşamayı istiyorum”* (s.205).

İlk gidişinde adamın kötü niyetini anlar ve sinirlenerek tekrar Midak Sokağı’ndaki evine gider. Ancak eve dönerken artık bu eve ait olmadığını düşünür, tüm günlerini Abbas’ı bekleyerek geçirmeyeceğini düşünür ve ertesi sabah Annesi Hamide’ye gizlice elveda ederek dönmemek üzere ayrılır. Hamide oryantal danslarını öğrenmiş, İngiliz askerlerinin popüler gözdesi olmuştur. İbrahim Faraj Hamide’nin ismini değiştirerek ona Titi adını verir. İbrahim Faraj yavaş yavaş Hamide’yi bir hayat kadınına dönüştürür. Ancak tuhaftır ki Hamide çok pişman değildir, giysiler, mücevherler, para ve erkeklerle ilgili tüm hayalleri gerçekleşmiştir.

Ordudan dönen Abbas, Hamide’nin kaçtığını duyunca yıkılır, bir gün Hamide ile karşılaşır, Hamide yaşadığı her şeyin Allah’ın takdiri olduğu söyler. Aslında Abbas’ı kandırarak durumuna üzülmesine neden olur, bundan çok mutludur, çünkü Abbas İbrahim Faraj’ı öldürebilirdi. Hamide de bu adamdan kurtulurdu, günler sonra Abbas Hamide’yi bir grup askerin arasında bir askerin kucağında görür, çılgına dönen Abbas orada bulunan şarap bardaklarından birini Hamide’ye fırlatır, orada bulunan öfkeli adamlar her bir yandan Abbas’a saldırarak Abbas’ı öldürürler. Günler sonra Hamide’nin yaşadığı haberi sokakta duyulur.

Sonuç

Her iki romanda kadın kahramanlar arasında bariz karakter farklılıkları olmasına rağmen Hester'ın ve Hamide'nin kadın olarak içinde yaşadıkları toplum göz önüne alındığında bir çok benzer özellik taşıdıkları görülmektedir. Hamide, hayattan beklentileri yüksek, yaşadığı çevredeki kadınlardan farklı olmaya ve sınıf atlamaya çalışan bir kadındır ve aynı şekilde Hester da yaşadığı toplumun beklentilerine uygun olarak yaşayamayan farklı bir hayat süren kadındır. Her iki kadın da dominant ve özgür ruhludur. Öyle ki her iki karakter de erkek karakterlere göre oldukça cesur ve dik başlıdır.

Hamide ve Hester'ın bir başka benzerliği ise toplumun genel kurallarına uygun olmayan davranışlar sergilemeleridir ve bu davranışların altında yaşadıkları katı toluma karşı isyan yatar. İki kadın da erkek egemen bir toplumda yetişmiştir ve bu durum özgür ruhlu olan bu iki karakterin baskı dolu bir ortama ayak uydurmalarını zorlaştırmıştır. Hester ve Hamide kendilerine toplum tarafından biçilen geleneksel rollere uymayarak hayatlarının akışını kendileri belirlemişlerdir.

Her iki karakter için evlilik konusu hayatlarında dönüm noktası olmuştur. Hester, kendinden yaşça oldukça büyük olan Chillingworth ile ona uygun bir eş adayı olduğu düşünüldüğü için evlenmiştir ve bu evlilik onun hayatının en büyük hatasını yaparak rahip Dimmesdale ile ilişkisinin başlamasına yol açar. Hamide'nin Salim Elvan ile evlenmeyi istemesinin altında ise ailesinin onu zengin bir eşin hayatını değiştirebileceği algısı ile yetiştirmiş olması yatmaktadır. Hamide için ise uğruna Abbas'ı terkettiği zengin eş adayı Salim Elvan'ın ölümü Hamide'yi yanlış bir adama yani Faraj'a sürüklemiş ve bu kişi Hamide'nin hayatında birçok hata yapmasına sebep olmuştur.

Ele alınan romanlarda iki kadın karakter arasında en büyük fark ise zina kavramına yaklaşımlarıdır diyebiliriz. Hester için zina pişmanlık duyduğu bir günah iken Hamide için aynı durum söz konusu değildir. Hamide yaşadıklarını kader diye geçiştirebilen umursamaz bir karakterdir bu noktada. Hester ise işlediği günahın suçunu başkalarında değil kendinde aramış ve yaptığı hatalar onun karakter gelişimine yardımcı olmuştur. Buradan özetle Necip Mahfuz için kadın uslanmaz bir varlık iken Hawthorne için kadın pişman olabilen bir varlıktır diyebiliriz.

Kaynakça

Ecevit, Y. (2003). *Toplumsal Cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çatışabilir?* Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 25(4), 83-88.

Hawthorne, N.(2005). *Kızıl damga (U. İ. Coşkunoğlu, Çev.)* İstanbul: Bile Kültür Sanat.

Johansson, S. (2015). *Spineless men and irrepressible women: gender norm destabilizing performances in the scarlet letter and my antonia*. (Lisans tezi, Umea Universitesi).

Erişim adresi: http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:819333/FULLTEXT01.pdf

Korkma z, B. (2013). *Necîb Mahfûz'dan bir Mısır devrimi romanı*: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 53(1), 135-154.

Last, S. (2013)."Hawthorne's feminist voices: Reading "the scarlet letter" as a woman."

The Journal of Narrative Technique, 27,3, 350-376.

Necip, M. (2010). *Midak Sokağı* (L. T. Basmacı, Çev.) İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Person, L. (1989). Hester's revenge: The power of silence in the scarlet letter.

Nineteenth Century Literature , 43(4) , 465-483.

Plumwood, V. (1993). *Feminism and mastery of nature.* London&New York: Routledge.

Ubeydullah, M. (tarih yok). Necip Mahfuz: er-Rivayet ..Şi'r el-Dünyâ el-Hadise,

ErişimTarihi:12.09.2017

http://www.philadelphia.edu.jo/academics/m_obaid/uploads/Najeeb%20Mahfouz.pdf

Ulvi, H. İ. (2006) *Necip mahfuz siyret hayat*, Erşim tarihi: 12.09.2017,

http://www.aljabriabed.net/n83_05hfid.(1).htm

Ürün, A. K. (1994). Çağdaş Mısır Romanında Necip Mahfuz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yasmin, S. (2011). The scarlet letter: Struggle of a hester prynne in the 17th century puritan society. *ASA University Review,* 5(2) , 140-148.

TÜR KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ: MİNYATÜR ÖYKÜ - MİNİMAL ÖYKÜ

Prof. Dr. Sevinç Üçgül

Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü

sevinc@erciyes.edu.tr

Özet

Nesrin küçük türleri yaşadığımız dönemin bir fenomeni sayılabilir. Küçük türlerde eser veren yazarların nesir sanatına katkılarındaki sanatsal değer ve yenilikçi yaklaşımların yanı sıra küçük türlerin adlandırılmasındaki netlik ve kavramsal çerçeve de önemlidir. Minyatür, minimal, mini veya mikro türler diye çeşitli edebiyatçılar tarafından adlandırılan bu türlerin analizinde, çıkış noktası yüzyılları aşıp gelen öykü türüne özgü olan teorik bilgilerdir. "Kısalık, yeteneğin kız kardeşidir" diyen A. Çehov, öyküyü ve daha geniş kapsamlı olarak nitelendirmek gerekirse nesrin küçük türlerini Rus edebiyatında tüm haklara sahip birer edebi tür olarak kabul ettirmesi ile anılmaktadır. İ. Bunin, Çehov tarafından "tescil ettirilen" öyküye lirizm, hazinlik ve felsefi içerik yükleyerek zenginleştirdi. 20. yy edebiyatına öykü, bu iki yazar sayesinde parlak insan tiplemeleri, Rus toplumunun yaşamından çarpıcı kesitler, derinlik ve kıvrak bir anlatımla aktarıldı. Küçük türlerde keskin ve sivri sosyo-ekonomik ve siyasi gündem, nesnellik, kişi ve ortamın gerçeğe yakın tasviri, özenli kısalık, cesur ve orijinal bir anlatım, kalıplardan kaçınma, içtenlik gibi özellikler çeşitli açılardan aktarılmaktadır. Bildiride Rus edebiyatında küçük tür kavramını kuramsal ve uygulamalı analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rus edebiyatı, A.Çehov, minyatür öykü

GENERAL OUTLOOK TO GENRE THEORY: MINIATURE TALE - MINIMAL TALE

Abstract

The sub-categories of prose can be a phenomenon of our times. The clarity of naming the sub-categories of prose and its conceptual frame is as important as the artistic value of the contributions by the authors who write within the sub-categories of prose. In the analyses of these sub-categories, named as miniature, minmal, mini and micro by some literary critics, the premise is the theoretical information original to the genre of tale that has been discussed through centuries. A. Çehov, who states "Brevity is the sister of talent", is known for his efforts for the acceptance of tales and, to name it more widely, for the sub-categories of prose as a genre that has all the rights to be named under a distinct genre in Russian literature. İ. Bunin enriched tales, that has been "registered" by Çehov, through adding lyricism, pietousness and philosophical ingredient. Tales are transferred to 20th century literatüre by means of these two authors through reflecting vivid human types, striking instants of the lives of Russian society, witty narration. Within sub-categories these features are reflected: clear cut socio-economic political agenda, objectivity, description of the individual and the context closer to the reality, attentive brevity, brave and original narration, avoiding molds, and sincerity. In this study the theoretical and applied analysis of the concept of sub-categories will be presented.

Key Words: Russian literatüre, Anton Çehov, miniature tale

Edebi türler edebiyat tarihinde her dönem üzerinde konuşulan ve tartışılan bir konu olarak bilinmektedir. Bunun nedeni eserlerin belirli bir sınıflandırma içerisindeki kavramsal çerçevesinin ve hacminin çeşitliliği anlamında bir gelişim süreci içerisinde olmasıdır. Edebiyat eserlerinin tür bakımından gelişimi, şiir, düzyazı ve oyun türlerinin kendi içerisindeki sınıflandırma ve adlandırmalarının sınırlarını zorlayan örneklerin yaranmasıyla yeni sorular ortaya koyar. Rus göçmen yazar ve edebiyat eleştirmeni Yu. Drujnikov edebi türe, yazarın okur önünde açtığı düşüncenin çerçevesi gibi bakar ve yazarın bizzat kendisinin bu çerçevenin ölçüsünü belirlediğini ve yazdığı eserin türüne karar verdiğini söyler. (Феномен, 2000, s.193) Bu durum doğal olarak tür konusunda bir taraftan karmaşa yaratsa da diğer taraftan edebiyat eserlerini çeşitlendirir, türler konusundaki gelişim ve yenileme konularını da araştırmaya ve tartışmaya açar. Burada türlerin adlandırıldığı türün kural ve

çerçevesine aykırılıkları ve alt tür, yeni tür ve benzeri adlandırılmalarla gelişim evreleri ve nedenleri üzerinde yeni kuramlar ve tanımlar ortaya çıkmaktadır.

Tanınmış Rus edebiyat ve sanat tarihçisi D. Lihaçev, "Edebiyat tarihçileri edebi eserlerin sadece türünü değil, onları ayrıştıran prensipleri, onların ortaya çıkışındaki tarihi gerekçeleri incelemeli ve her ne kadar bir birinden bağımsız görünse de her çağa özgü tür sistemini görebilmelidir" diye yazar. D. Lihaçov tür kategorisinin aslında tarihi bir kategori olduğunu söyleyerek her türün ait olduğu dönemin talebi karşılığı yarandığını veya yaygınlaştığını söyler. (Лихачев,1973,s.49-62) Edebiyat eleştirmeni M. Hrapçenko edebiyat eserlerin türlerinden bahsederken türün "yeni" ve "eski", "büyük" ve "küçük" olmasının önemli olmadığını türün bir sistem halinde edebiyat sanatı algısına ne denli etki ettiğine dikkat edilmesi sorununun incelenmesini öne sürer. (Храпченко, 1982, s.377) Bu düşüncelerden yola çıkarak Rus edebiyatında düzyazının küçük türlerinin bir tür sistemi içerisinde ele alınıp alınmadığını ve okur algısında ne denli yer ettiği sorusu önem arz etmektedir.

Rus edebiyatında yazarların tür konusuna her zaman özgün yaklaşımları izlenmektedir. A.Puşkin "Yevgeni Onegin" poemini roman, N. Gogol "Ölü Canlar"i poema, V. Yerofeyev "*Moskova-Petuşki"yi öykü değil, poem*, B. Pasternak, "*Doktor Jivago*" üzerinde çalışırken ilk on beş bölüme kadar onu 'povest', mektuplarında ise ondan 'roman', 'büyük düzyazı eseri' ve 'büyük bir mektup' diye nitelendirmişti. Rus filozof ve edebiyatçısı M. Bahtin bir yazar için önemli olan şeyin "Gerçekleri türün gözünden görmeyi öğrenmeyi başarmak" olduğunu söyler ve "gerçeklerin belirli yönlerini anlamanın, algılamanın yegâne yolu onu ifade etme aracının kullanımına ve seçimine bağlıdır." der. (Бахтин, 1975, s.182)

Çalışmamızda Rus edebiyatındaki düzyazının küçük türleri incelenecek ve yaygın kullanılan öykü ve diğer küçük türler, onların adı, kuramsal çerçevesi, hacmi, üstlendiği ve ilettiği görevler hakkında kısa bilgi verilecektir.[1]

Rus edebiyatında düzyazının küçük türleri İvan Turgenev'in "Senilia" (1870) adıyla yayınladığı "Nesirdeki Şiirler" («Стихотворения в прозе» aslında Turgenev'in kendisi böyle adlandırmasa da) adıyla bilinen seri yazıları örnek gösterilir. Fedor Glinka ve Nikolay Stankeviç'in ilk dönem eserleri arasında da örnekleri görülen küçük türler dönemin geleneksel yapısına pek etkilemiş görünmektedir. 20. yy başlarındaki döneminde İvan Bunin, İnnokenti Annenski, Zianida Gippius, Boris Zaytsev, Konstantin Balmont, Aleksey Remizov Fransız yazarlarından Aloise Bertrand, Charles Pierre Baudelaire, Arthur Rimbaud etkisiyle küçük tür örnekleri yazmışlar. Bu ilgi ve etki küçük türlerin gelişimine lirik felsefi ağırlık gibi hususlar eklemiştir. 20. yy ortalarında Sovyet edebiyatı ve genel toplumsal bakış açısının etkisiyle bu ölçülerin dışına çıkma ve alışık olmayan her şeyi dışlama eğilimi görülse de düz yazının küçük türlerinde M. Gorki, M. Zoşçenko, İ. Katayev, K. Paustovski, A.Platonov, M. Prişvin, P.Romanov, V. Astafyev, Yu.Kazakov, A.Kazakov, A.Soljenitsın, V.Solouhin V.Şukşin gibi yazarlarda çok sayıda örnek görülebilir. İkinci dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında küçük türlerde eserlerin sayısındaki artış bu tür çeşitliliğini içerik itibariyle de zenginleştirmiştir. Uzun aradan sonra 1970'lerden itibaren Sovyetler Birliği'nde samizdat adlandırılan yasak yayınlar ve yurtdışındaki yayınlanabilen D. Harms, F. Abramov, V. Solouhin vd. yazarlar küçük türlerde örnekler vermişlerdi.

Rus edebiyatında fentezi, minyatür ve minimal öykü türlerinin ortaya çıkışına dair yaygın olarak kullanılan "günümüz insanını yoğun temposunun gereği" sebebi aslında bu türün örneklerinin İ.Turgenev'e kadar yorumlanması veya İ. Bunin'in eserlerinde yer alması gibi örnekler çok da esaslı kılmıyor. Nobel Edebiyat Ödüllü ilk Rus yazarı İvan Bunin (1870-1953) güzel şiirlerin ve roman ve povest türündeki düzyazı örneklerinin yanı sıra minyatür türündeki eserleriyle de dikkatleri çekmiştir. Örneğin, "Göz Yaşları" adlı minyatürüne göz atalım:

---

[1] Bkz.: S. Üçgül, *Rus Edebiyatında Nesrin Küçük Türleri Üzerine*, Dünyanın Öyküsü, Temmuz 2012, ss. 115-120 ve S. Üçgül, *Rus edebiyatında nesrin küçük türleri polemiğ*i, http://t24.com.tr/k24/yazi/minyatur,1398, (E.t.:05 Ekim 2017)

"Çiftliğin kapısına ihtiyar bir kadın dilenci yaklaştı. Dilenci kadının üstü başı eski, yırtık pırtık, zayıf bacaklarında düz çorapları, çok çekmiş gözleri...

Ona elli kapik verip konuşmayı denedim:

-E-e, nine çok yerlere gidiyor, çok yerlerde oluyorsun - çok ilginç şeyler görüyorsundur her halde?

O acı acı ağladı:

- Ne yapalım, babam, elbette, görüyorsun!

Otlaktan beyaz saçlı, perçem parça gibi saçları kesilmiş, bir karı gömleği giymiş omzunda çantası aptal Vanya topallayarak geldi.

- Vanya, merhaba! Nasıl geçiniyorsun?

Dili kusurlu peltek, salyalı Vanya neşeyle dedi:

- İri iri gözyaşlarıyla, babalık! İri iri gözyaşlarıyla!" (Bunin, 2008, ss. 31-35)

Veya "Gulag Takımadaları", "İvan Denisoviç'in Bir günü", "İlk Çember", "Kanser Koğuşu" Matryona'nın Evi", "Kızıl Tekerlek" gibi eserlerin yazarı A. Soljenitsın'ın "Minyatürler" diye adlandırdığı dizisinden "Perde" adlı minyatürünü okuyalım:

"Kalp hastalıkları yaşamımızın bir parçası. Öyle bir karanlık gibi çöker ki günün sonunu bilemeyiz; belki tam eşiğindeyiz, belki de hala uzak.

İçindeki ur büyüyorsa hiç kandırma kendini, saymaya başlayabilirsin amansız saatleri. Hastalığın süresince bazen olağanüstü iyi olacaksın buna mahkûm değilmiş gibi, hatta başına hiç gelmemişçesine.

Ulvi bir bilinmezlik. Bu, yüce bir armağan.

Kalp hastalığı işin aslında idam mahkûmu hücresinde oturmak gibidir. Her akşam, beklersin ayak sesleri geliyor mu? Benim için mi geliyorlar? Ama her sabah nasıl bir mutluluktur! Nasıl bir rahatlamadır! Koskoca bir gün daha ihsan etti Tanrım. Ne kadar yaşarsan yaşa elindeki yalnızca bir gündür!" (Soljenitsın, 2012, ss.10-18)

Örnek olarak gösterdiğimiz eserler minyatür türde yazılmış olup, üslup itibariyle akıcılığı ve şiirimsi havasıyla öyküden farklıdır. Minimal düzeyde tasvir, detayların sembolik netliği, en fazla bir veya iki kişinin oluşu, kıssadan hisse zorunlu olmayan bir vurgu eserlerde okuru bir sonuç veya yargı beklentisine düşürür. Belki bu yüzden minyatürde güçlü bir mesaj yöneyi vardır. Hatta yazar bunu hedef olarak belirlemediğinde bu durum bu şekilde algılanır. Günlük yaşamdan bahseden minyatür yazarlar dolaysız bir dille, sembolleştirilme ağırlıklı bir yaşamı sergilemekteler. Bu yüzden minyatürleri bir tüm halinde ele alırsak tıpkı hayatın kendisi gibi katman katman trajikomik konuların istiflendiğini görürüz. Bunlarda günümüz insanının yaşam tablosu görünür.

Yazar ve okur tarafından hacmi sezgisel olarak ufak belirlenen düzyazı eseri için günümüzde "küçük tür" adlandırması şartı bir isim sayılabilir. Küçük tür kavramı arayışı yazarların bir sanat arayışının ifadesi olmaktadır. Minyatür tür, gazete yazıları, kısa belgesel yazıları temelde en yaygın bilinen ve bir zamanların küçük türü sayılan öykü, belgesel, novel gibi çeşitli edebiyatlarda öne çıkıp daha sonra diğer edebiyatlara da yayılan türlerin değişimi mi? Bu değişimin çizgileri nasıl belirlenmiştir. Edebiyat terosiyenleri ve eleştirmenlerinin ilgisi bu türler üzerinde ne kadar yoğunlaşmıştır? Küçük türler genel olarak bu anlamda her zaman merkez konuma alınmayarak arka planda kalması bilinen bir gerçektir. Fakat bahsettiğimiz 20. Yy son çeyreği ve yeni yüzyıldaki artış, yaygınlaşma oranı ve artan ilgi onların da edebiyat arenasında hak ettikleri yeri konusunu gündeme taşımıştır. Küçük türlerin mobil özelliği, hızla yayılmasını sağladı. Türün içerik ve biçim yapısı nedir?

Minyatür türler yazarların tarihe, dine ve maneviyata yönelik konulara yöneldiklerini ve düşüncelerini de bu küçük türlerinde ifade ettikleri görülmektedir. Öykü, nüvel, belgesel gibi yazıların

yanında lirik minyatür, essay gibi yazılar zamanın nabzını yakalama ve aktarmada daha rövanşta oldu. Dini ve manevi arayışlar, yaşanılan kaotik ortamdan dini ve milli bilinçle sıyrılıp çıkarak bir sel akınına kapılmış dünyayı sorgulama yönündeki içerik kısa anlatımlarla bir kolaj usulüyle ağırlıklı olarak edebi dergi, basın ve Internet'te yaygınlaşmaya başlar. Nesrin diğer türlerinden daha işlevsel ve hızlıca amaca ulaşması bu küçük türleri sadece gençler değil orta ve daha yaşlı kuşak yazarlar arasında da yaygınlaştırdı.

Minyatür türlerin çabuk yayıla bilirliği onun daha yaygın kullanımını temel sebeplerindendir. Bunların arasındaki klasik anlamdaki öykü türü uzun süre genel bir tür kavramıyla kullanılarak dominant konumda bulunuyor. Bu zaman öyküde konu ve içeriğe göre çeşitli açılardan bir sınıflandırmalar yapılır. Bunların tematik sınıflandırılması bir içerik çerçevesinde kalarak tür çeşitliliğinden bahsettirmiyor. Günlük yaşam, sosyal konular, lirik, kişisel sorunlar, ahlaki, kimlik sorgulama, biyografik, mizahi ve tarihi gibi konu kümelerinde bu sınıflandırmalar görülebilir. Bu neyin yazıldığı sorunun çözse de nasıl yazıldığı sorusunda irdelemeler ve tartışmalar türsel olarak da çeşitlerin varlığını gündeme getirir. Tematik olarak bu kadar alacalı olan öykünün modifiye edilmesi ve ortaya çıkan yazı biçimlerinin adlandırılmasını gerekli kıldı.

Tür konusunda belirsizlikler çıkış noktası olarak hacmi esas alınır. Çünkü en bariz farklılığı gösteren somutluk hacimdedir. Aynı zamanda 20. yy başlarındaki edebiyat ve genel kültürde hızlı ve uzun zamana yayılmayan aktarım git gide bu küçük türün de gelişimine ve örneklerinin artmasına yol açtı. Rus dilli edebiyatta nesrin küçük türlerine minyatür denilmeye başlandı. Bu süreç içinde tabii ki düzyazıyla şiir arasındaki sınırların ihlalinin devreye girmesi de izlenir. Çoğu yazar tarafından bilinçli olarak deneyim amacıyla düzyazıda şiir, fakat manzum olmayan, türü işlenir. Aslında bu lirik duyguların bir şiir ebadında aktarımıydı. Kitlesel okura hitap eden küçük hacimli metinlerin rağbet görmesi, gazete ve dergi yayımcılığında edebiyat eserlerine geniş yer verilmesi, dergi ve gazetelerin edebiyat eklerinin yaygınlaşması gibi etkenler küçük hacimli eserlerin artışını etkiledi. L.İ. Timofeyev'in henüz 60'lı yıllarda söylediği şu sözlere katılmamak mümkün değildir: "Eleştirilerimizde bazen tür belirleme konusuna derece tabelası gibi bakıyorlar, mesela D.Furmanov'un Çapayev'i povest listesinde yer alıyor, ama bir roman olamıyor. Yani tür belirleme konusu kitabın yazarına gereken saygının ölçüsü gibi bir durumda ortaya çıkıyor. Tabii ki türün belirlenmesi eserin değerini iyi veya kötü yönde etkileyemez." (Тимофеев, 1966, s.351) Bu az da olsa halen devam etmekte olan bir sorundur.

Hacme gelince: Bir nesir eserinin hacmi ne kadar olmalıdır ki küçük tür diye adlandırılsın diye bir soruya kesin cevap veremiyoruz. Yazarlık Kılavuzu Sitesinin verilerine göre İngiliz dilli gelenek, düzyazı biçiminde küçük nesre ait edilebilen metnin hacmini 300, 500 ve hatta 1500 kadar kelimeden oluşabildiği kabul edilir. Rusça gelenekte ise bu hacim kelime sayısıyla değil, sayfa ve işaretlerin sayısıyla ölçülür, (1 sayfa 1800 işaretten oluşur) çeşitli uzmanlarca küçük türün hacmi 2000 işaret, 3 sayfalık olduğunda tahmini 5400, 5 sayfalık olduğunda ise 9000 işarete dek esneklik sağlanabildiği söylenilir. Internet yaygınlaşmasına bağlı şöyle bir tez popülerleşmeye başladı: okuma esnasında ekranı kaydırmadan metni okuyup bitirme, yani monitörün bir ekranına sığacak hacim standart olarak kabul görülsün. Bu tezin tabii ki ciddiye alınacak çok tutarlılığı yok, zira monitör görünümü farklı, yazı harfi ve puntosu da aynen farklılık arz edebilir. Bu veya benzeri durumlar nedeniyle küçük türün hacmi konusu bir kesinliğe tabi tutulamamaktadır. Diğer bir sebep de 2000 işaretle yazılan metnin 2200 işaretten oluşan metinden gerçekten de niteliksel bir sınırının varolduğu ayrımı tuhaftır./olanaksızdır. Ama bu da küçük türlerin hacminin genişlemesi sınırsızdır anlamına da gelmiyor. Tarihe baktığımızda Puşkin'in "Belkin'in Hikayeleri"ndeki 5 öyküsü arasında en küçük hacimli olan "Tabutçu" 11 000 işaretten oluşmaktadır. O dönemde küçük tür diye tanıtılsa da günümüz küçük tür anlayışında bu eseri böyle adlandıramıyoruz. Bir de tabii ki psikolojik algılama açısından küçük tür aynı anda, tek eylemle bir solukta okunarak bitmelidir.

Edebiyat hem konu, hem de tür arayışları içerisinde gelişmekte ve yeniliklere kucak açmaktadır. Önceki iki yüzyıldan farklı olarak sanatın ve sanatçının değerini belirlemede büyük türler ve özellikle de roman yazmak bir ölçü, emsal olmadan çıkmıştır. A.Puşkin'in "Belkin'in Hikâyeleri"yle Rus öyküsünün başlangıcı konulsa da eserin kendisi bir tür kavramı çerçevesinde tanımlanmamıştır. Bu eser ve onu takip eden birçok öyküye "povest" diye tür sınıfı belirlenmiştir. V. Belinski 1847 yılı *Rus Edebiyatına Bir Bakış* makalesinde Rus edebiyatında nesrin türleri konusunda roman ve povestin sınırlarının açıldığını, genişlediğini, bununla birlikte daha bir alt tür sayılan öykünün povestin hafif bir

türü gibi değerlendirerek edebiyatta hüviyet kazandığına toplumun günlük yaşamının çeşitli sahalarında fizyolojik varlığına işaret eder. (Белинский, 1948, s. 68)

> Rus edebiyatında düzyazının küçük türlerinin yaygınlaşmasına etken sayılabilen en önemli husus yazarların kısa sürede daha fazla okura hitap etmelerini sağlayan gazetelerin edebiyat ekleri ve İnternet aracılığıyla edebiyat bloglarının yaygınlaşması görülebilir. Günümüzde edebiyat ve yazarlık atölyelerinin yazama sanatı ve yazarlık derslerinin meslek edindirme kurslarına dönüştürülmesi izlediğimiz bir süreçtir. Burada Rus yazarı ve yazarlık atölyesi yürütücüsü Elvira Baryakina'nın "Yazmak için iki şey elzemdir: teknik bilgi ve entelektüel birikim." (https://baryakina.com) sözleri de küçük türün yaygın kullanımını farklı yönüyle açıklıyor. Bu söylem ise düzyazının küçük türleri aracılığıyla kişilerin bilgi ve birikimini aktarma, paylaşma ve düşüncelerini paylaşma biçimi olduğunu gösterir. Okura gelince ise Internet'in sınırsız imkânları, yazar blogları ve benzeri araçlarla okura ulaşım günümüzde sorun olmaktan çıkmıştır.

Sonuç olarak, Rus edebiyatında günümüzde düzyazının küçük türleri çeşitliliği ve yaygınlığıyla hem yazarların hem de okurların tercih edilmesi anlamında önemli sayılmaktadır.

Kaynakça

Bunin, İ. (2008) Lirik Minyatürler. *Tömer Çeviri Dergisi*. 31-35. (Çev. S.Üçgül)

Soljenitsın, A. (2012) Ateş Karıncalar/Güne Başlarken. *Semaver Öykü.* 10-18. (Çev. S.Üçgül)

Бахтин, М. (1975). *Вопросы литературы и эстетики.* Москва: Художественная литература.

Белинский, В. (1948). *Собрание сочинений в 3 тт.* Т.3. Москва.

Лихачев, Д. (1973). *Развитие русской литературы X — XVII вв.* Ленинград: Наука.

Тимофеев, Л. (1966) *Основы теории литературы*, Москва: Просвещение.

Феномен Юрия Дружникова. Россия и Польша на пороге XXI века (2000). Варшава-Москва-Рязань.

Храпченко, М. (1982). *Собрание сочинений в 4-х т. Т.* 4. Москва.

https://baryakina.com/ (E.t. 21.09.2017)

Üçgül, S., (2012). *Rus Edebiyatında Nesrin Küçük Türleri Üzerine*, Dünyanın Öyküsü.

Üçgül, S., (2017). *Rus edebiyatında nesrin küçük türleri polemiğ*i, http://t24.com.tr/k24/yazi/minyatur,1398, (E.t.:05 Ekim 2017)

ESKİÇAĞDA İPEK YOLUNUN ANADOLU GÜZERGÂHINDA BAKIR TİCARETİ

Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU,

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
suzan.akkus@nevsehir.edu.tr.

Özet

Çin'den başlayarak Anadolu ve Akdeniz aracılığıyla Avrupa'ya uzanan en önemli ticaret yollarından birisi olan İpek Yolu bir ticaret güzergâhı olmasının yanı sıra doğunun farklı dini inanç ve kültürlerinin batıya aktarılmasında da büyük rol oynamıştır. Dolayısıyla İpek Yolu'nun günümüz medeniyetlerinin şekillenmesinde de önemli katkıları olmuştur.

M.Ö. II. Bin yılda Anadolu'nun zengin maden yatakları, kalaya duyulan ihtiyaç uluslararası ticaretin hız kazanmasını sağlamıştır. Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar İpek Yolu'nun Anadolu'daki güzergâhında yer alan Kayseri ilimize 25 km. mesafedeki Kültepe şehri merkez olmak üzere ticaret yapmaya başlamışlardır. Paranın icadından ve yaygın bir şekilde kullanımından önce, ticaret takas usulüyle olduğu gibi çeşitli madenler üzerinden de ödeme yapıldığı, Anadolu'nun ilk yazılı belgeleri olan Kültepe Tabletlerinden anlaşılmaktadır. Genel olarak gümüş üzerinden ödeme yapılmakla birlikte bakır madeni de ödeme yapmak için kullanılmıştır. Ayrıca çivi yazılı belgelerden, tüccarların Anadolu'da geçtiği yollar ve köprüler için Anadolu'nun yerli krallarına vergi ödemek zorunda oldukları ve bu ödemelerin de zaman zaman bakır ile yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bakır madeni aynı zamanda kalay ile karıştırılıp tunç madeninin elde edilmesinde kullanıldığı için de eskiçağ toplumları açısından büyük önem taşıyordu. Anadolu zengin bakır yataklarına sahip olması nedeniyle cazibe kaynağıydı. Bakırdan yapılan ve günlük hayatta kullanılan malzemeler ve çeşitli sanat eserleri de ticareti yapılan önemli mallar arasında yer almaktaydı.

Biz bu çalışmamızda arkeolojik bulgular ve çivi yazılı belgeler ışığında tarihi İpek Yolu'nun Anadolu güzergâhında yapılan bakır ticaretini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu, Ticaret, Bakır, İpek Yolu.

COPPER TRADE IN ANATOLIAN ROUTE OF SILK ROAD IN ANCIENT TIMES

Abstract

The Silk Road, which is one of the most important trade routes starting from China and extending to Anatolia and the Mediterranean via Europe, has played a major role in transferring different religious beliefs and cultures of the East to the West as well as being a trade route. Therefore, the Silk Road has also been an important contributor to the shaping of today's civilizations.

In 2000 B.C., the rich mineral deposits of Anatolia and the need for tin caused the international trade to accelerate. The Assyrian merchants who came to Anatolia started to trade especially in Kültepe province, which was located on the route of Silk Road in Anatolia, 25 km away from Kayseri. It is understood from the cuneiforms of Kültepe, the first written documents of Anatolia, that payment was made through various metals as was the case in bartering before the invention and widespread use of money. In general, silver was the main currency, yet, copper mine was also used for payment. In addition, it is understood from the cuneiforms that the merchants had to pay tax to the local kings of Anatolia to transport on the roads and bridges in Anatolia, and these payments were made with copper from time to time.

Since the copper mine was also mixed with tin and used to obtain the bronze mine, it was of great importance for ancient societies. Anatolia was a source of attraction because of its rich copper deposits. Materials made from copper and used in daily life and various art works were also among the important commodities that were traded.

In this study, we will examine the copper trade in the Anatolian route of the historical Silk Road in the light of archaeological findings and cuneiforms.

Key words: The Ancient Anatolia, Trade, Copper, Silk Road.

Giriş

Kahverengi ve kırmızı renkte yumuşak, işlenmesi kolay, ısıyı ve elektriği çok iyi ileten bakır, insanın ilk kullandığı madendir. Çok değerli bir maden olmamasına rağmen pek çok alanda önemli bir yeri vardır. Günlük hayatta kullanılan kap kacak, süs eşyaları, kadınların takıları, kuyumculuk, makyaj gibi pek çok alanda kullanılması bakırın önemini artırmaktadır. Kolay işlenen bir maden olduğu için eşya yapımında yaygın bir şekilde kullanılan bakırın pası zehirli olduğundan yiyecek maddesi konulan tabak ve tencerelerin kalaylanması gerekmektedir (Erkaplan,2000, s. 41). ilk olarak süs eşyası olarak kullanılan bakır madeni M.Ö. IV. Bin yıldan itibaren eritilerek alet yapımında kullanılmaya başlanıldı. Anadolu'da M.Ö. III. Bin yıldan itibaren ise kalay ile karıştırılarak tunç madeni elde edildi (Özbal, 2005, s. 11). İlk Tunç Çağı'nda Mezopotamya ile artan ilişkiler sonucunda madencilik tekniklerinin gelişmesi uzmanlık gerektiren yeni meslek gruplarının oluşmasını sağlamış ve buna bağlı olarak da iş bölümüne dayalı bir kentsel yaşam başlamıştır (Sevin, 2003: 116 vd.).

Tunç madeninin elde edilmesi için gerekli olan kalay madeni Anadolu'da fazla bulunmuyordu. Anadolu insanının bu ihtiyacı ise M.Ö. II. bin yılda Asurlular tarafından karşılandı. Asur Ticaret Kolonileri Çağında (MÖ. 1928-1720) Asurlular Anadolu'ya gelerek yerli krallardan izin almak ve vergi ödemek şartıyla ticaret yapmaya başladı. Asurlu Tüccarlar kralların himayesinde şehirlerin dışına "Karum" veya "Wabartum" adı verilen pazar yerlerinde yerli halkla yaptıkları ticareti kil tabletlere yazdılar. Bunlardan günümüze Akadca'nın eski Asur lehçesiyle yazılmış binlerce çivi yazılı tablet kaldı (Dercksen, 2005, ss. 17-18; Sever, 1995, s. 2; Bayram, 1993, s. 3 vd; Sever, 1991a, s. 249; Sever-Çeçen, 2000, ss. 167-176). Sayıları 23.000'i geçen Kültepe vesikaları ticari ve hukuki nitelik taşımalarına rağmen o devirdeki Anadolu halkının siyasal ve sosyal durumları hakkında da azda olsa bilgi vermektedir (Çeçen 1998, s. 119; Michel 2008, s. 71). Bu yazılı belgelerden, Anadolu'ya eşek kervanlarıyla ticaret yapmak için gelen Asurlu tüccarların kadın süs eşyaları, çeşitli cinsten kumaşlar ve muhtemelen kendilerinin de ithal ettikleri kalayı pazarladıkları, bunun karşılığında başta bakır madeni olmak üzere Anadolu'nun altın, gümüş, birtum, amutum gibi zengin madenlerini alarak Asur'a götürdüklerini öğrenmekteyiz (Bilgiç 1948, s. 513; Bayram 1990, s. 453; Sever 1991a, s. 248; Bayram 1993, s. 5; Eidem 1991, s. 185-207; Günbattı 2005, ss. 759-784; Veenhof, 2001, s. 321; Gökçek, 2004, ss. 152,155; Sever, 1991b, s. 253).

Kapadokya bölgesinde geniş madencilik çalışmaları da bölgede oldukça yoğun bir maden ticaretinin olduğunu kanıtlamaktadır (Naumann, 1998, s. 17). Anadolu'da Asurlu tüccarların sattıkları kumaş ve madenlerin ücretlerini ödemekle ve sarayın ihtiyacı olan değerli madenleri sağlamakla yükümlü olan *rabi sikkatim* adı verilen görevliler bulunuyordu. Bölgedeki madenlerin alımı, satımından sorumlu böyle bir sınıfın olması M.Ö. II. bin yılda Anadolu toplumunun ve dönemin yerli krallarının maden ticaretine verdikleri önemin de bir göstergesidir (Şahin, 2002, s. 80; Garelli, 1963, s. 217). Asur Ticaret Kolonileri Çağı adı verilen bu dönem MÖ. 1720 yıllarında meydana gelen bir yangın sonucunda Orta Anadolu'daki pek çok şehirle birlikte sona ermiştir.

1- Madenlerin Paketlenmesi ve Taşınması

Çivi yazılı metinlerden madenlerin nasıl taşındığına dair bilgileri edinebilmekteyiz. Tüccarlar ve Kaniš Karumu tarafından tabletleri muhafaza etmek için kullanılan "ağaç sandık" veya sepet şeklindeki tablet kapları Eski Asurca metinlerde *tamalakkum* adıyla geçmektedir. Metinlerden bu kapların mühürlenerek muhafaza edildiği, büyük, küçük olmak üzere farklı boyutları ve ağırlıkları olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca *tamalakkum*'un tabletleri taşıma ve muhafaza etmenin dışında, tekstil ürünleri ve değerli madenleri taşımak amacıyla kullanıldığı

da anlaşılmaktadır.[1] Eski Asurca belgelerde geçen paket veya bohça manasına gelen *Huršiānum* ise tabletleri muhafaza etmek için kullanıldığı gibi, gümüş ve bakır gibi madenleri taşımak için de kullanılmıştır. Bu kabın *tamalakkum*'un içine konduğu, bu sebepten dolayı da *tamalakkum*'dan küçük olduğu anlaşılmaktadır (Kuzuoğlu, 2013, s. 25).

Madenlerin özel bir çantada taşındığını ve tüccar tarafından mühürlendiğini metinlerden anlıyoruz. Bu çantalar şahitler huzurunda kontrol edildikten sonra satın alan kişiye teslim edilmektedir. Örneğin,

Bu metin, aşağıda *illum/îlum* kelimesi için yapılan açıklamada da belirtildiği üzere, içlerinde başlıca kalay, başka bir madde ve kurşun bulunduğu anlaşılan 4 adet deri çantanın *Amur-Ištar* tarafından mühürlendikten sonra, kontrol suretiyle *Adû* ve *Iküppla* adlı şahıslarca şâhitler huzûrunda teslim alındıklarına dâir bir vesikadır.

(1) 4 i-lâ-tim (2) ku-nu-ki sa A-mur-Istar (3) ma-ah-ri-ni (4) A-du-ü ü I-ku-pi-a (5) is-ru-mu-ma (6) i-na 3 i-lâ-tim (7) 3 GÛ 7 1/2 ma-na (8) [URUDUl [is]-ni-qü (Ay. 9) a-ha-ma i-na 1 i-li-im (11) 26 ma-na ta-x-mu-[x] (12) ü sa a-ba-ri-im (13) is-ni-qü-ü (14) IGI A-sur-is- ti-kâl (15) IGI En-nam-a-a

(1-2) Amur-Istar'm mührünü (taşıyan) (3-5) 4 deri çantayı önümüzde *Adû* ve *Iküppla* açtılar ve (6-8) 3 deri çanta içindeki 3 *bilat* 7 1/2 *mina* bak[ırı kontrol ettiler. (9-13) Bundan başka, 1 deri çanta içerisindeki 26 *mina* ... ve kurşunu (da) kontrol ettiler. (14) *Assur- Is-tikaVin* huzûrunda, (15) *Ennam-â'*nın huzurunda (AKT I, No. 30, s. 50, 51).

Taşımacılığın tamamının eşeklerle yapıldığı Koloni Çağı'nda eriqqum'ların kullanımı hakkında çok sayıda belge mevcuttur. Anadolu halkı ve Asurlu tüccarlar arasında bakır gibi ağır yüklerin dışında tekstil, odun, saman, ot ve hububat gibi malların taşınmasında eşeklerle beraber eriqqum denilen yük arabaları da kullanılmıştır. Araba ile yapılan bu nakliyatın kārum ve wabartum'ları olan Kaniš, Turhumit, Purushattum ve Wahšušana şehirleri arasında olduğu ispat edilmiştir (T. Şahin, 2007, s. 22; Bakınız EK A). Bunlara ek olarak taşımacılıkta hamallığın ne kadar önemli bir meslek olduğu metinlerden anlaşılmaktadır. Hamal kira ücretleri mesafelere göre değişmekle birlikte hamallara ödenen miktar ise 1 šeqel gümüş ya da bu değerdeki bakırdır (Ayrıntılı bilgi edinmek için bkz: Dercksen, 1996).

2-Bakır Madeninin Değişim Aracı Olarak Kullanılması

Çivi yazılı belgelerden Asurlu tüccarların Asur'a bakır[2] ithal ettikleri gibi Anadolu içerisinde de bir merkezden diğerine bakır ticareti yaptıkları anlaşılmaktadır. Saray ticarete, özellikle bakır ve dokuma ticaretine katılırdı. Asurlu tüccar, saraya yüzde üç dokuma, yüzde beş kalay ticareti vergisi öderdi. Mektuplarda bakırın yaklaşık 2230 kg.'a kadar varan miktarları görülmektedir (Bilgiç, 1940-1941, ss. 927-929). Bakırın kalay ile karıştırılmasından ise tunç madeni elde edilmiştir. Ancak tunç ticarette değişim aracı olarak kullanılmamıştır. Yazılı belgelerde daha çok günlük işlerde kullanılan tunç eşyadan bahsedilmektedir. Bu dönemin yazılı belgelerinde tuncun, vazo, hançer, iğne, mobilya süsü, çivi, koşum takımı vb. objelerin üretiminde kullanıldığını görmekteyiz.

Bakırın değişim aracı olarak kullanılmasına aşağıdaki tablet güzel bir örnektir.

[1] "*Tamalakkum'u Aššurrabi'ye çıkarttırdım ve tamalakkum'u biz açtık. (İçinde) herhangi bir gümüş mevcut değildir*", "*Babamızın mührüyle mühürlü tamalakkum'da mevcut olan gümüş ve altın ….*", "*12 tamalakkum tablet-kabı içinden altın içeren 1 tamalakkum, gümüş içeren 1 torba, bakır içeren 2 yarım paket*" gibi ifadeler, değerli madenlerin de bu kap içinde muhafaza edildiğini göstermektedir. Kuzuoğlu, 2013, ss. 20-23.

[2] Metinlerden bakırın kalitesine veya saflığına göre değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Çivi yazılı tabletlerde bakır madeni, Sumerce"URUDU", Akadça "(w)erium, erum" kelimeleriyle geçmektedir. Tunç madeni, Sumerce "ZABAR", Akadça "Sipparu", kalay AN.NA olarak ifade edilmektedir (Bilgiç 1941, ss. 927-931; Dercksen 1996, ss. 33-39; Garelli, 1963, ss. 294-298; Savaş, 2006, ss. 28,29).

(1-5) *Assur-tâb* Şehir'den (Asur'dan) (Anadolu'ya) gelişinde Şehirin mühürlü 1 *bilat* kalayını *Adad-şulüll, Assur-tâb''m* önüne koyacak ve (6) benim için üçe bölecek ve (7-8) 20 *mina* kalayı *Assur-tâb* alacak ve (8-16) 3 *bilat* 20 *mina* iyi cins ufalanmış bakırı, kalayı aldığı günden itibâren 2 aya kadar *Durhumit''*de *Assur-tâb Adad-şulüll''*ye tartacak. (17) *Assur- mâlik''in* huzûrunda, (18) *Sabazia''*nın huzurunda (AKT I, No. 66, s. 85).

İki şahidi bulunan AKT I 66 numaralı tablette Asur'dan alınan bir miktar kalayın Anadolu'ya Şehir'in mührü ile mühürlenmiş olarak getirildiği belirtilmektedir. Anadolu'ya gelen madenden 20 *mina* kalayı *Assur-tâb''*ın alacağını; (geri kalanın karşılığında satın alındığı anlaşılan) 3 *bilat* 20 *mina* iyi cins ufalanmış bakırı[3], kalayın alındığı günden itibâren iki ay içerisinde *Durhu*mit'te *Assur-tâb''m Adad-şulülı'ye* ödeyeceği anlaşılmaktadır.

Bakırın ödeme aracı olarak kullanılmasına Kt. 94/k 676 , KT V 14, Kt. n/k 69, Kt. 94/k 667 numaralı tabletleri örnek olarak verebiliriz.

Kt. 94/k 676 numaralı metinde tüccar üzümün bedelini bakır ile ödemiştir.

"..., dahası, ben iyi yerli bakırdan bir mina yı....oğlu Puzur-Amurrim'e iyi kalitede Mama'dan bir aluārum şarap alsın diye verdim. O onu Mama'dan dönüşünde getirecektir…." (Bariamovic, 2011, ss. 214,215).

KT V, 14 nolu tablette geçen, "…*Senin evin için Uşurānum bana bakır ve altın verdi*… " ifadesi ev alım satımında da bakırın kullanımına örnektir. (Veenhof, 2010, s. 104).

Kt. n/k 693'de "*1/4 šeqel ağırlığında husārum"dan yapılmış broş başı için 30 mina iyi kalitede bakırı verdin*" ifadesi yer almaktadır (Dercksen, 1996, s. 228).

Anadolu'da özellikle yün ticaretinde bakırın önemi büyüktür. Yün için genelde kötü bakır ile ödeme yapılırdı. Örneğin;

AKT II, 38: "…..*onlar hala ilk ve sonradan gelen yün yükünün geliri olan bakırı ödemediler*…"

KT VI-a 109: "*..onlar şöyle dediler: ….Abu-šalim yünün fiyatı olan 16040 mina bakırı Ušinalam'a borçludur*….."

KT VI-a 110: "…*ben yünün fiyatı olan 15000 mina bakırı ödedikten sonra*….." (Larsen, 2010)

Çivi yazılı belgelerden bakır madeninin borç olarak verildiği de anlaşılmaktadır. AKT I'de yer alan 41, 42,43, 47 ve 50 numaralı metinler bu duruma güzel birer örnektir.

AKT I 47 numaralı metin iki Asurlu arasında düzenlenmiştir. İki şahidi olan metin 2 1/2 *biltum* 3 *mina* bakırın bahis konusu olduğu borç senedidir.

"(1-4) *Assur-taklâku'nun Puzur-Istar'da 2 1/2 bilat* 3 *mina* temiz bakır (alacağı) vardır. (4-7) *Ennam-Assur'*un *Kamustum/*undan (itibâren) 6 *Kamustum* içerisinde ödeyecek. (7-12) Eğer ödemezse bir *bilat* için ayda birer buçuk *mina* fâiz ilâve edecek. (13) *Mahhur-iti* ayı, (14-15) *Ikünum/*un oğlu *Elâ-itCmn timum/luk* devresinde (16) *Izizia/*nm huzûrunda, (17) *Su'en-nâdâ'*mn huzurunda." (AKT I, No. 47, s. 66).[4]

Kültepe vesikalarında kervanlardan alınan köprü geçiş ücretleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Kt t/k 25 nolu metin köprüdeki ödemeler hakkındadır. Bu metinden geçiş ücreti olarak bakır madeni üzerinden ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır.

[3] Çivi yazılı belgelerde iyi bakır, kötü bakır ve işlenmiş bakır gibi tanımlamaların yer alması, bakırın farklı kalitelerde olduğunun kanıtıdır.

[4] "(1) 2 1/2 GÜ 3 ma-na URUDU (2) ma-si-am i--şe-er (3) Puzur^-Istar A-sur-ta-ak-laK- ku> (4) i-su is-tıi ha-mu-üs-tim (5) sa En-nam-A-sur (6) a-na 6 ha-am-sa-tim (7) i-sa-qal suma (8) la is-qü-uf (K. 9) 1 1/2 ma-na.TA (Ay. 10) i-na ITU.KAM (11) a-na bi-il$_5$-tim (12) şi- ib-tâm u-şa-âb^{l} (13) ITU.KAM Ma~hu-ur-DlNGlR (14) li-mu-um sa qâ-ti (15) E-la-li DUMU I-ku-nim (16) IGI 1-zi-zi-a (17) IG1 Sü-en$_6$-na-da"

Metnin bir kısım tercümesi şöyledir;

"3 šeqel gümüşü wabartum dairesine verdim. 3 šeqel (gümüşü) de kārum dairesine verdim. 7 mina ufalanmış bakırı perdum'u satın aldığımız günde, şarap için tarttım. 1 mina'yı han için tarttım. 2 ½ mina'yı köprüde tarttım. Bütün bunları Šalatiwar'da perdum için tartmaya mecbur oldum. 5 mina bakırı kārum dairesine, 5 mina bakırı bir mabet memuruna (vazifelisine) tarttım. 5 mina bakırı, bizi nehrin kıyısına (kenarına) kadar götüren (kişiye)'e verdim. O bizi nehrin kıyısına kadar (götürdü). Bütün bunları Wahšušana'da perdum için tartmaya mecbur oldum" (Sugiyama, 1997, s. 106).

AKT III 34 no'lu metinde de kervanın belli bir meblağı köprüden geçmek için ödediği yazmaktadır. Metnin tercümesini inceleyecek olursak şöyledir;

"Wahšusana'dan Šalatuar'a kadar, hem dātum vergisi için, hem de eşeğin yemi için, hem de han için 115'er šeqel bakır tuttu. Ayrıca köprüde kervanın geçmesinde (her bir eşek için) 20'şer šeqel (bakır), eşeklerin yemi için Šalatuar'da 120 šeqel (bakır), 150'şer šeqel (de) Purušhattum'a giderken tuttu. Köprüden geçen eşeklerin geçiş vergisi için 15'er šeqel, Purušhattum'da eşeğin ve uşağın yiyeceği için 90 šeqel (bakır), 150 šeqel bakırı Arwanahšu'nun sermayesi için verdim." (AKT III, ss. 52, 53).

Koloni Çağı'nda Asurlu tüccarlar Asur'dan getirdikleri kalay madenini ve dokuma ürünlerini bakırla değiştirdikten sonra bu aldıkları bakırı Durhumit[5], Tišmurna şehirlerindeki tasfiyehanelerde damıtarak diğer şehirlerdeki altın ve gümüşle değiştirmişlerdir. Bakır ticareti Asurlu tüccarların kontrolü altında olmakla birlikte yerli halkta bu ticarette önemli rol oynamıştır (T. Şahin, 2007, s. 29).

AKT I'deki 17 no'lu metnin 28-34 satırlarındaki *"Sen dönüp bana şöyle söylüyorsun: 10 bilat bakır ve 6 eşek arasına hissemi de koyayım ve Durhumit'te iyi bakıra çevireyim ve Kaniš'e taşıyayım*'' ifadesi bakırın Durhumit'teki tasfiyehanede damıtıldığını göstermesi bakımından önemlidir (AKT I, s. 36; Bakınız EK B).

3. Bakır Madeninden Yapılan Ürünlerin Ticareti

Çivi yazılı belgelerden Anadolu'dan Asur'a bakır gönderildiği anlaşılmaktadır. Anadolu ile yapılan ticaretin Asur'lu tüccarlara büyük kazançlar sağladığı, özellikle tunç alaşımında kullanılan kalayın Anadolu'ya getirilmesinin % 100'ü aşan kar getirdiği, eldeki yazılı belgelerden öğrenilmektedir.

Kuyumculukta son derece önemli olan bakır, altının aşınmaya karşı direncini artırmaktadır. Bakır gümüşle karıştırılarak daha sert bir hale getirilip mücevher ve takı yapımında kullanılmıştır. Gümüş yumuşak bir metal olduğu için içine bir miktar bakır karıştırılarak sertleşmesi sağlanır ve dayanıklılığı arttırılırdı (G. Köroğlu, 2004, s. 3).Başlangıçta kemikten yapılan iğneler daha sonra tunç, bakır, gümüş ve altın gibi metallerden yapılmıştır. Eskiçağda üst sınıflar altın, gümüş, yakut, elmas gibi değerli taş ve madenleri kullanırken alt sınıflar bakır, bronz gibi madenler ile değerli taşların taklidi olarak yapılan camı tercih etmek zorunda kalmışlardır (Meriçboyu, 2001, s. 19). Bakır çok değerli bir maden olmamasına ragmen ucuz yüzük ve bilezik yapımında kullanıldı. İ.Ö.4000'lerde Mısırlılar, bakırı yağlarla karıştırarak makyaj yapımında kullandılar. Makyaj renkleri genellikle, siyah veya yeşildi, bunun anlamı bereket ve diğer yaşamda yeniden doğmaktı (Yıldırım, 2009, s. 201).

Tunçtan yapılan aletler bakır aletlere göre daha sağlam ve daha kesiciydi. Mobilya, silah, tarım aletleri ve ziynet eşyası gibi pek çok alanda tunç kullanılıyordu. Bakırın kalay ile karıştırılması sonucu oluşturulan tunç günlük hayatta kullanıldığı gibi takı yapımında da kullanılmıştır. Kültepe metinlerini incelediğimizde kılıç, hançer, mızrak gibi dönemin

[5] Bakır ticaretinin yoğun bir şekilde yapıldığı ve bakır madeni yatakları bakımından zengin olan Turhumit'in Tuz Gölü'nün kuzeyinde Kızılırmak havzası içinde maden bakımından zengin olan Karaali ve Bâlâ çevresinde olabileceği düşünülmüştür (T. Şahin, 2007, s. 41).

silahlarının büyük bir kısmının bakırdan veya tunçtan yapıldığını görürüz (Dercksen, 1996, ss. 242-243).

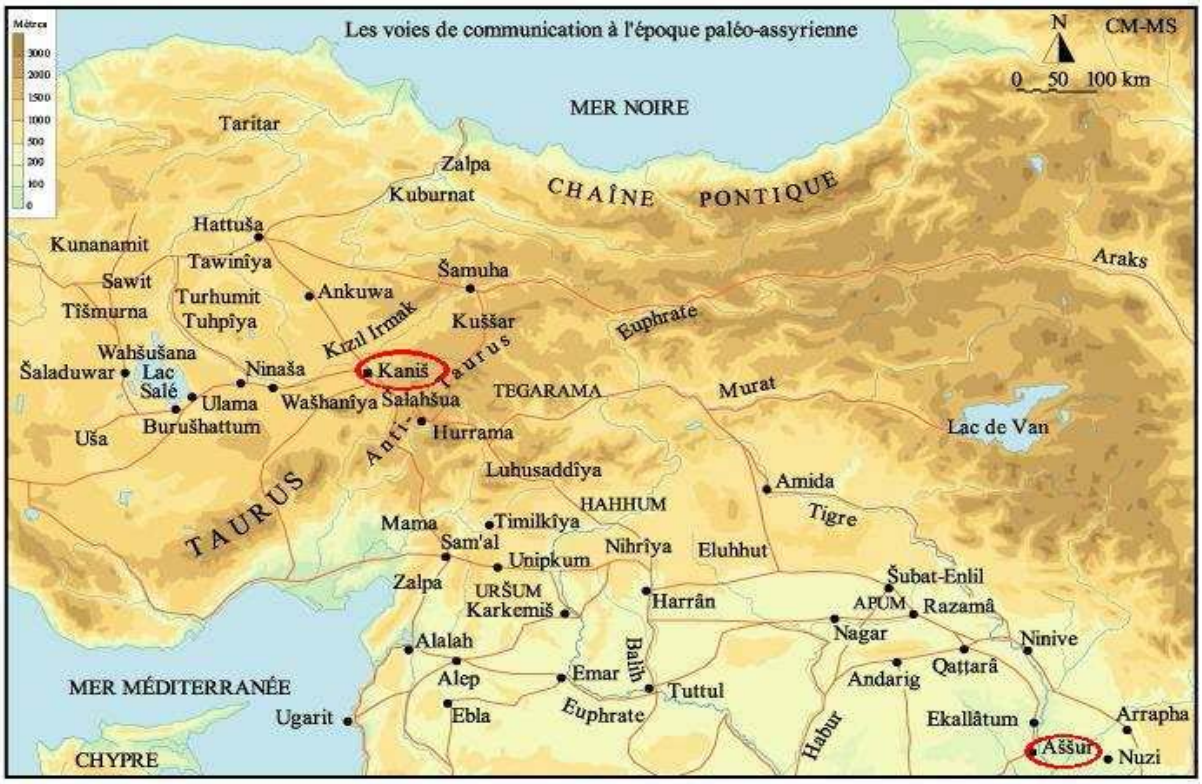
Kt. n/k 693'ün 3-6. satırlarında ise "*3 ¼ šeqel ağırlığında husārumdan yapılmış broş başı için 30 mina iyi kalitede bakırı verdin*" sözleri geçmektedir (Yıldırım, 2009, ss. 261-262).[6]

Sonuç

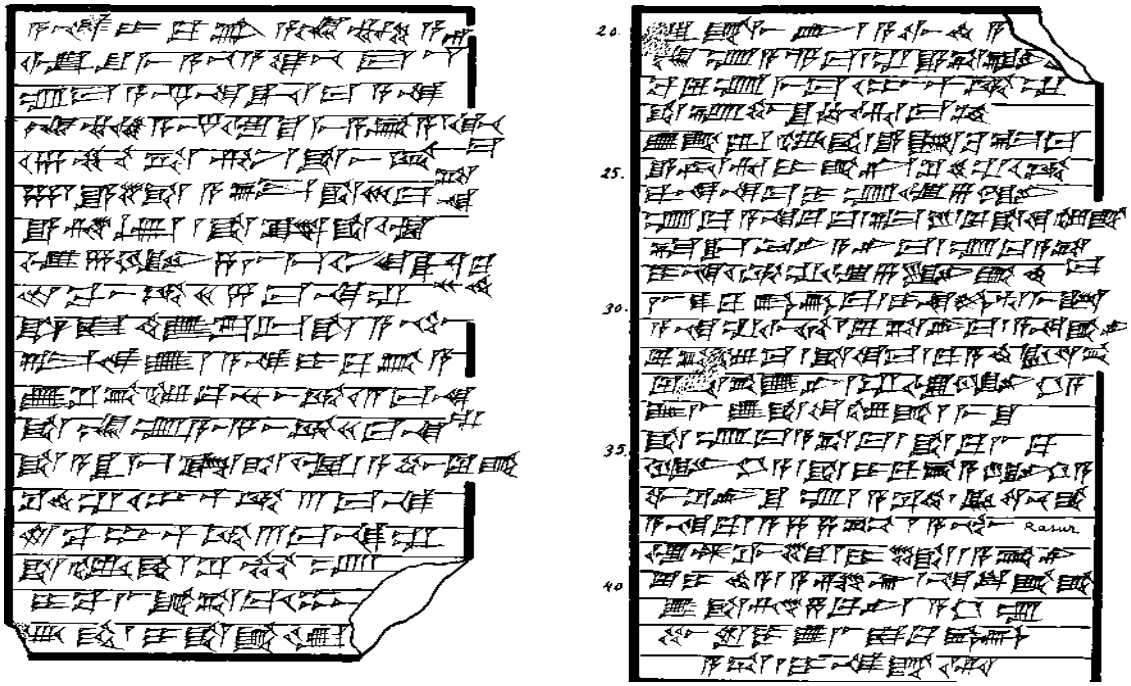
İnsanoğlunun kullandığı ilk maden olan bakırın en eski örnekleri Anadolu'da Diyarbakır-Çayönü, Aksaray-Aşıklı Höyük, Urfa-Navala ve Çori Höyüğü'nde bulunmuştur. Çok değerli bir maden olmamasına rağmen kuyumculuk sektöründe oldukça önemlidir. Altının dayanıklı olmasını, gümüşün daha sert bir hale gelip takı yapımında kullanılmasını, kalay ile karıştırılarak tunç madeninin elde edilmesini sağlayan bakır kuyumculuk sektörünün dışında eşya yapımında daha yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bakır eşya yeniden eritilerek kullanılabildiği için mezarlarda bakır eşyalara fazla rastlanılmamıştır. Tüccarlar bakırdan veya tunçtan yapılan eşya ve silahların satışından oldukça yüksek karlar elde etmişlerdir.

Anadolu'nun ilk yazılı belgeleri olan Kültepe vesikalarından bakırın Anadolu'nun iç ticaretinde önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Asurlu tüccarlar tarafından bakırın ödeme aracı olarak kullanıldığı çivi yazılı belgelerden anlaşılmaktadır. Ticarette madenlerin aktif rol üstlenmesinin en büyük nedenleri arasında, taşımasının daha ucuz olması ve bozulma oranının düşük olmasıdır. Bu sebeple tüccarlar paranın henüz icat edilmediği dönemlerde değişim aracı olarak bu madenleri kullanmayı tercih etmişlerdir. Kültepe tabletlerinden bakırın iyi bakır ve kötü bakır gibi türlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Asur ve Anadolu arasındaki maden ticaretinden sorumlu olan görevlilerin (*rabi-sikkatim)* olması Asur Devleti'nin maden ticaretine verdiği önemin kanıtıdır. Anadolu'ya ticaret yapmak amacıyla gelen Asurlu tüccarlar kendi aralarında veya yerli halka borç verirken de madenleri kullanmışlardır.

[6] Asurlu ve yerlilerin ayrı takvimleri ve ayrı ağırlık ölçüleri vardı. *"ina aban mâtim* şaqalu" (memleketin taşı ile tartmak) sözü bunun açık delilidir (Sever 1991, s. 251). Asurlu tüccarların kullanmış olduğu en büyük ağırlık birimi *biltum/GÚ(N) (biltum=talent)* idi. Takriben biltum 29 kg. olup, 60 *mina*'ya (*manā'um*) eşittir. Bir *mina* ise 480 gramdan oluşmaktadır. Bir *mina* 60 *šekel*'den (Eski Babil metinlerinde geçen *šiqlu(m)* Kapadokya metinlerinde *GÍN ideogramı ile yazılmaktadır*), bir *šekel* yaklaşık olarak 8 gr.'dan oluşmakta olup 180 taneciğe (*uṭṭatum/ŠE*) bölünmüştür. (Kınal 1991, s. 171; Dercksen 2005, s. 18; Bilgiç vd. 1990, s. 15).

EK A: *Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Mezopotamya ve Anadolu (Michel 2006: 1).*

EK B*: AKT I, No. 17 Kültepe Tableti.*

Kaynakça

Barjamovic, G. (2011). *A Historical Geography of Ancient Anatolia in the Assyrian Colony Period*, Copenhagen.

Bayram, S. (1990). "Kültepe Tabletlerinde Geçen Yeni Bir Vade İfadesi ve Çıkan Neticeler". *X. Türk Tarih Kongresi II. Cilt,* 22-26 Eylül 1986, Türk Tarih Kurumu, Ankara, ss. 453-462.

Bayram, S. (1993). Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri. *DTCFD* C:36/S:1-2, ss.1-13.

Bilgiç, E. (1941). "Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu'da Maden Ekonomisi". Sümeroloji Araştırmaları. Ankara: TTK.

Bilgiç, E. (1948). "Anadolu'nun İlk Tarihi Çağının Ana Hatları ile Rekonstrüksiyonu", *DTCFD,* C. VI/S. 5, ss. 489-513.

Bilgiç, E. ve Sever, H. vd. (1990). *Ankara Kültepe Tabletleri I (AKT I)*. Ankara: TTK.

Bilgiç, E. ve Bayram, S. (1995). *Ankara Kültepe Tabletleri II (AKT II).* Ankara: TTK.

Bilgiç, E. ve Günbattı, C. (1995). *Ankaraner Kultepe-Texte III (AKT III)*. Franz Steıner Verlag Stuttgart.

Çeçen, S. (1998). "Yerli Kralların Mabetleri Ziyareti ve Çıkan Neticeler". *III. Hititoloji Kongresi*, 16-22 Eylül 1996, Ankara, s.119-124.

Dercksen, J. G. (1996). *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia, Leiden.*

Dercksen, J. G. (2005). Metals Accordings to Documents from Kültepe-Kanish Dating to the Old Assyrian Colony Period. Bochum: *An Met III,* pp. 17-34.

Erkaplan, E. (2000). *Eskişehir İl Merkezinde Lületaşından Üretilen Takı Örnekleri ve Yeni Tasarımlar.* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Eidem, J. (1991). An Old Assyrian Treaty From Tell Leilan, *Festschrift Garelli*, pp. 185-207.

Garelli, P. (1963). *Les Assyriens en Cappadoce*, Maisonneuve, Paris.

Gökçek, G. (2004). "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da Kervan Güzergâhları ve Taşımacılık". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl 8, S. 1,* ss. 151-164**.**

Günbattı, C. (2005). "Kültepe'de Bulunmuş İki Antlaşma Metni". *Belleten,* C. 69, S. 256, ss. 759-784.

Kınal, F. (1991). *Eski Mezopotamya Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kuzuoğlu, R. (2013). "Eski Asurca Metinlerde Tablet Kapları ve Kültepe'den Arkeolojik Örnekler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 53, 2, ss. 13-42.

Larsen, M. T. (2010). *Kültepe Tabletleri VI-a* (KT VI-a). Ankara: TTK.

Meriçboyu, Y. A. (2001). *Antik Çağda Anadolu Takıları***.** İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları.

Michel, C. (2006). Calculer chez les marchands Assyriens du début du IIe millénaire av. J.-C. Culture MATH (site expert ENS/DESCO.) pp.1- 17.

Michel, C. (2008). "The Old Assyrian Trade in the Light of Recent Kültepe Archives". *JCSMS, 3*, pp. 71-82.

Naumann, R. (1998). *Eski Anadolu Mimarlığı*. Çev. Beral Madra. 4.Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özbal, H. (2005). *MÖ 3. Binyılda Anadolu'da Bronz.* Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Savaş, Ö. S. (2006). *Çivi Yazılı Belgeler Işığında Anadolu'da (MÖ 2. Bin Yılında) Madencilik ve Maden Kullanımı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sever, H. (1991a). "Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi", *DTCFD*, S. 35, C. 2, s. 247-256.

SEVER, Hüseyin (1991b). "Yeni Kültepe Tabletlerinde Geçen "Kīma awāt naruā'im" Tâbiri ve Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 34, S. 1-2, s. 251-265.

SEVER, H. (1995). "Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (MÖ. 1950-1970) Yerli Halk ile Asurlu Tüccarlar arasındaki İlişkiler", *Belleten*, LIX/224, Ankara.

Sever, H. ve ÇEÇEN, S. (2000). "Naraqqum Ortaklığı Hakkında Yeni Bir Belge", *Archivum Anatolicum*, S. 4, s. 167-176.

Sevin, Veli (2003), *Anadolu Arkeolojisi*, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.

Sugiyama, T. (1997). *Eski Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Ticareti Yapılan Nadir Mallar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara.

Şahin, H. A. (2002)."Koloni Çağı'nda (M.Ö. 2000-1750) Anadolu'da Bulunan Asurlu Görevliler". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 12 Y. 2002, s. 66-88.*

ŞAHİN, T. (2007). *Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ulaşım ve Haberleşme*. Gazi Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Veenhof, K. R. (2001). *"Kaniş: Anadolu'da Bir Assur Kolonisi", Cogito, Arkeoloji Bir Bilimin Katmanları*, S. 28, İstanbul:Y.K.Y.

Veenhof, K. R. (2010). *Kültepe Tabletleri V. Ankara:* Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖRGÜTSEL YENİLİKÇİLİK VE BELİRLEYİCİLERİ

Tarkan Tunç

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İşletme Bölümü Doktora Öğrencisi

tarkan.tunc@mail.ohu.edu.tr

Prof.Dr. Hasan Bülbül

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İşletme Bölümü

hbulbul@ohu.edu.tr

Özet

Örgütlerde, geleneksel yönetim yaklaşımlarıyla farklı, etkili ve kalıcı çözümler oluşturabilmek ve ciddi performans geliştirmeleri sağlamak güçtür. Yenilikçi firmalar yaşayan canlı organizmalardır ve karşılaştıkları her türlü sorunu yenilikçi yöntemlerle çözebilme kabiliyetine sahiptirler. Bu çalışmada kavramsal boyutta örgütsel (organizasyonel) yenilikçilik konusu incelenmekte, örgütsel yenilikçiliğin temel belirleyicileri arasında görülen liderlik, yenilikçi örgüt kültürü, organizasyon yapısı, süreç yönetimi ve yerinden yönetim konuları tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yenilik, Örgütsel Yenilik

ORGANIZATIONAL INNOVATION AND ITS DETERMINANTS

Abstract

It is difficult for organizations to create different, effective and permanent solutions and to provide serious performance improvements through traditional management approaches. Innovation companies are living organism and they have the ability to solve all kind of problems they face with innovative methods. This study investigates the concept or organizational innovation at the conceptual level and discusses leadership, innovative organizational culture, process management and decentralization among the main determinants of organizational innovation.

Key Words: Innovation, Organizational Innovation

Giriş

Endüstrileşme tarihi, 1712'de Thomas Newcomen tarafından icat edilen ilk buhar pompasının 1781'de James Watt tarafından daha verimli bir hale getirilip ticarileştirilerek endüstriye kazandırılmasıyla başlar (*Endüstri 1.0*). Bu gelişme, tarihin akışını değiştiren önemde büyük radikal bir yenilik olmuştur. Çünkü buharlı makina teknolojisindeki gelişmeler, otomotiv sektöründe kullanılan içten yanmalı motorların gelişiminin önünü açmıştır. Bu gelişmeleri, malzeme bilimindeki ilerlemeler ve üretim olanaklarındaki çeşitlenmeler takip etmiştir. 1903, gerçek anlamda ilk seri üretim hattının temellerinin atıldığı yıldır. Bu tarih, Henry Ford tarafından A model otomobillerin üretimine başlandığı yıldır. Bu gelişme, *Endüstri 2.0* olarak adlandırılan yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönem, kalite ve verimlilik anlayışındaki gelişmelerle birlikte üretimde miktar artışını da beraberinde getirmiş ve maliyetlerin düşmesiyle tüketimde ciddi artışlar gözlenmiştir (Eğilmez, 2017; Karaoğlu, 2016).

Bin dokuz yüz yetmişler - yaşanan petrol krizinin de etkisiyle - gelişmiş ülkelerin yüksek teknolojiye dayalı üretim anlayışına yönelmeye başladığı yıllardır. Elektronik sektörü bu dönemde, daha az enerji ve hammadde ihtiyacı nedeniyle gözde sektörlerden birisi olmuştur. Bu yönelişte en güçlü etken, transistörün keşfiyle (1947) birlikte entegre devre üretiminde gerçekleşen ilerleme olmuştur (Halıcı, 2016). Böylece üretim sistemleri otomatik kontrol mantığına daha uygun hale getirilebilmiş ve insan kaynaklı hatalar asgari düzeye indirilebilmiştir. Bu dönem *Endüstri 3.0* olarak adlandırılan dönemdir.

Buhar gücü, elektrik enerjisi ve robotlu otomasyon ile tetiklenen ilk üç evrenin ardından artık 2000'li yıllarda dijital teknolojilerle desteklenen 4. Sanayi devriminden, yani *Endüstri 4.0'dan* söz edilmektedir. Bu yeni dönem, internet teknolojisindeki ilerlemelerle birlikte otomasyon sistemlerinin birbirleriyle çok daha bütünleşik şekilde davranmaya başladığı, etkileşim, hız ve değişimle temsil edilen yeni bir dönemdir. İnternetin gelişmesi ve yaygınlaşması, nesnelerin sadece insanlarla değil aynı

zamanda birbirleriyle de haberleşmelerine, veri toplamalarına ve bunları birbirleriyle paylaşmalarına imkân sağlamaktadır (Ersoy, 2016).

Yukarıda özetlenen endüstrinin gelişim tarihi, aynı zamanda yenilikçiliğin de gelişim tarihidir. Bu süreçte gerçekleştirilen radikal yenilikler, çoğunlukla ürün ve süreç yenilikleri üzerinden ilerlemiştir (Eren, Karaca ve Kılıç, 2015).

Özellikle son 20 yıl içerisinde, akıllı telefonlardan elektrikli otomobillere kadar pazara onlarca yenilikçi ürün sunulmuştur. Bu kapsamda yeni ve farklı pazarlama yaklaşımları da gündeme gelmiştir. Ancak üretim, hizmet ve pazarlama anlayışlarında yaşanan güçlü değişimin ve dönüşümün benzerlerini yönetim anlayışında görmek çok mümkün olamamıştır. Öyle ki, Birkinshaw ve Mol'a (2006) göre, işletmeler açısından gelişmenin önündeki asıl darboğaz ürün ya da süreç yenilikçiliği değil yönetim yenilikçiliğidir. Az sayıda görülen büyük örgütsel yeniliklere örnek olarak; Malzeme İhtiyaç Planlama (MRP), Motorola- 6 Sigma, Kurumsal Karne (Balanced Scorecard) ya da Toyota- Yalın Üretim uygulamaları verilebilir. Bu uygulamalar; üretim, kalite, planlama veya performans ölçüm süreçlerinde hem stratejik hedefleri destekleyen hem de örgüt performansını artıran uygulamalar olmuştur. Verilebilecek örnek sayısının az olmasının temel bir nedeni olarak, tüm şirketlerin aynı hiyerarşik model yapısına sahip olmaları gösterilebilir (Hamel ve Breen, 2011). Benzer organizasyon yapıları, benzer şirket stratejileri, benzer insan kaynakları uygulamaları, benzer planlama süreçleri, benzer raporlama yöntemleri, benzer ödüllendirme sistemleri vs. Bu kadar çok sayıdaki benzerlik bir yandan farklılığın değerinin altını çizerken diğer yandan rekabet edebilirlik açısından yönetimlerin işinin ne kadar zor olduğunu da göstermektedir.

Bir yandan tüm aynılaşma çabalarına, diğer yandan bunu sağlamak üzere yönetimlerin çalışanlar üzerindeki sıkı denetimci yaklaşımlarına rağmen, teknolojik gelişmeler sonucunda ulaşılan başarılar, hem nicel hem de niteliksel anlamda ciddi boyutlardadır. Günümüzde yenilikçi yönetim anlayışlarına duyulan ihtiyaç bu sebeple biraz geri planda kalmış ve hak ettiği değere henüz kavuşamamıştır. Hâlbuki yenilikçi firmalar yaşayan canlı organizmalardır ve karşılaştıkları her tür sorunu yenilikçi yöntemlerle çözebilme kabiliyetine sahiptirler. Yenilikçi olmayan yaklaşımlarla farklı, etkili ve kalıcı çözümler oluşturabilmek güçtür. Doğru şekilde çözülmemiş veya kronik hale gelmiş sorunlar işletmenin kanında biriken zehirli atıklar gibidir. Beklenilmeyen bir anda yıkıcı bir şekilde ortaya çıkabilirler. Her tür sorunu yenilikçi yaklaşımlarla çözmek bu nedenle önemlidir ve bu kabiliyet önemli bir işletme yetkinliğidir.

Örgütsel Yenilikçilik

Tanımı, Önemi ve Türleri

Yaygın sınıflandırmaya göre yenilikler sonuçları itibariyle, kendi içinde mevcut değeri iyileştiren veya daha da geliştiren adımlı yenilikler (kademeli, sürekli) ve değer anlayışını tamamen değiştirerek farklı bir mantığı ortaya koyabilen radikal yenilikler (köklü, süreksiz) olarak sınıflandırılmaktadır (Güleş ve Bülbül; 2004). OSLO Kılavuzuna (2005) göre ise yenilikler; ürün, süreç, pazarlama ve örgütsel yenilikler olarak sınıflandırılmaktadır.

Örgütsel yenilik; bir ürüne, cihaza, sisteme, sürece, politikaya, programa veya hizmete ait olmak üzere örgüt içinde geliştirilen veya dışarıdan ödünç alınan bir fikrin uygulanması olarak tanımlanabilir (Damanpour ve Evan, 1984). Örgütsel yenilikler, işletmeler için önemli bir rekabet avantajı kaynağıdır (Hamel, 2006). Ürün ve süreç yeniliklerinin de ön şartı ve kolaylaştırıcısıdır (Ben Zaied, Louati, ve Affes 2015, Burmaoğlu ve Şeşen, 2011). Diğer yenilik türlerine olan destekleyici ve olumlu katkısı nedeniyle oldukça değerlidir (Martins, Lopes ve Barbos, 2012). Örgütsel yenilikçilik, aynı zamanda işletmeler için taklit edilmesi güç bir öz yetkinliktir (Hamel ve Prahalad, 1996). Örgütsel yenilikçilik yeteneği düşük olan bir firmanın sürdürülebilir ürün yeniliği yaratabilmesi oldukça zordur (Eren vd., 2015).

Örgütsel yenilikler; yapılan işin kalitesini ve verimliliğini yükseltebilir, bilgi alış verişini artırabilir ve firmaların yeni bilgi ve teknolojileri öğrenme ve kullanma kapasitelerini güçlendirebilir. Örgütsel yenilikler, yeni yöntemlerin uygulanmasını ifade eder. Bu yöntemler; firmanın ticari uygulamalarındaki, işyeri organizasyonundaki ya da dış ilişkilerindeki değişiklikleri kapsayabilir. Örgütsel yeniliklerden; idari ve işlem maliyetlerini düşürmesi, çalışanların işyeri memnuniyetini

artırması, ticari olmayan varlıklara (dış bilgi gibi) erişim imkânı sağlaması ya da araç-gereç maliyetlerini düşürmek suretiyle firma performansını artırması beklenebilir. Bir firmadaki diğer organizasyonel değişikliklere kıyasla bir yönetimsel yeniliğin ayırt edici özelliği; firmada daha önce kullanılmamış veya uygulanmamış olması ve yönetim tarafından alınan stratejik kararlara dayanan ve onu destekleyen örgütsel bir yöntem olmasıdır. Firma çalışanlarına karar almada daha fazla özerklik veren bir modelin ilk kez gerçekleştirilmesi veya siparişe göre üretim yönetimine geçilmesi ya da mühendislik ve geliştirme faaliyetlerinin üretim ile entegrasyonunun ilk kez sağlanıyor olması örnek olarak verilebilir (Oslo Kılavuzu, 2005).

Örgütsel yenilikler, yönetsel kararlarla doğrudan ilgili olduğundan, diğer yenilikçi uygulamalarla zaman zaman karıştırılabilmektedir. Örgütsel yenilik, müşteriye sunulan fiziksel bir mal olmayıp, işletmenin sunduğu mal ve hizmetlerin müşteri için daha fazla değer ifade etmesini sağlayan ortak anlayış ve yaklaşımlar bütünüdür. Sözsüz olarak anlatılabilen bir boyutu vardır ve bu nedenle patent gibi yasal bir koruma çoğu durumda mümkün olamamaktadır. Bu özelliği onu ürün ve süreç yeniliklerinden farklılaştırmaktadır. Bu kapsamda örgütsel yeniliği, diğer tüm yeniliklerin merkezinde olacak şekilde konumlandırmak doğru olacaktır. Örgütsel yenilikçilik, yenilik için gerekli uygun ortamın oluşturulması ve kişiler-bölümler arası ilişkilerin doğru şekilde kurgulanması için önemli bir işleve sahiptir. Bu düşünceden hareketle örgütsel yenilikçiliğin, işletme fonksiyonları arasındaki işbirliği ve iletişimi sağlarken, karar mekanizmalarını etkinleştirici bir işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür (Yüce, 2013).

Armbruster, Bikfalvi, Kinkel, ve Lay (2008) örgütsel yenilikleri; yapısal (structural) ve prosedürel (procedural) yenilikler olarak sınıflandırmıştır. Yapısal örgütsel yenilikler daha çok fonksiyonel görev ve sorumluluklar kapsamında şekillenirken, prosedürel örgütsel yenilikler daha çok zamanında üretim ve üretimin kalitesi gibi süreçler ve operasyonlar üzerinde etkili olmaktadır. Tuominen ve Hyvönen'e (2003) göre ise örgütsel yenilikleri, yönetimsel yenilikler ve teknolojik yenilikler olarak ayırmak mümkündür. Yönetimsel yenilikler, yürütülen faaliyetlerle doğrudan ilişkili olmayan yeni strateji ve organizasyonel formları içermektedir. Teknolojik yenilikler ise mamül/hizmet ve süreçler üzerinden gerçekleştirilen yeniliklerdir. Azar ve Ciabuschi (2017) örgütsel yeniliklerin, teknolojik yeniliklerin etkinliğinin bir ön koşulu, belirleyicisi ve kolaylaştırıcısı olduğunu belirtmektedir. Lopes ve Barbosa (2014) ise örgütsel yeniliklerle teknolojik yenilikler arasındaki güçlü karşılıklı ilişkiye vurgu yapmaktadır.

Örgütsel yenilikçilik anlayışı, yönetimlerin, iş yapış biçimlerini yenilemek suretiyle örgütsel performansı artırmasını ifade eder. Böylece örgütsel yenilikleri firma performansı ile olumlu şekilde bağdaştırmak mümkün olur (Mol ve Birkinshaw, 2009). Yönetimlerin, çalışanlarla işletme fonksiyonları arasındaki etkileşimi kuvvetlendirici süreç ve yaklaşımları hayata geçirmesi gerekir. Caroli ve Van Reegen'e (2001) göre bu yaklaşımlar, teknik değişimler ve bireysel yeteneklerle desteklenmek suretiyle işletme performansının temel belirleyicileri haline getirilebilirler. Walker, Damanpour ve Devece'e (2010) göre ise yönetimsel yeniliklerin örgüt performansı üzerindeki etkisi, önemli süreç karakteristikleri tarafından belirlenen performans yönetimi çıktıları aracılığı ile gerçekleşmektedir.

Örgütsel yenilikler, dinamik ve kavramsal açıdan çok boyutlu örgütsel yapıların göstergesidir. Damanpour'a (1991) göre örgütsel yeniliklerin; bireysel, organizasyonel ve çevresel etkileri bulunmaktadır. Birkinshaw, Hamel, ve Mol'a (2008) göre yönetimsel yenilikler, örgüt için yeni uygulamalar, süreçler, örgüt yapısı veya teknik buluşları ve uygulamaları içermektedir. Örgütsel yenilikçiliğin yöntem ve enstrümanları, kararlı bir yönetimin elinde güçlü birer performans silahına dönüşebilir. Örgütsel yeniliklerin finanse edilmeleri daha kolaydır. Kırılgan olmasından dolayı büyük bir dikkat ve özen gerektirir ve sürekli geliştirilmeye ihtiyaç duyar. Örgütsel yeniliklerin başarısı, enstrümanlarının örgüt tarafından ne ölçüde içselleştirilebildiğine (özümsendiğine) bağlı olarak değişiklik arz eder (Telli, Parmaksız ve Türk, 2010).

Belirleyicileri

Örgütsel yenilikçilik, iş sonuçlarının geliştirilebilmesini sağlayan sürekli bir süreçtir. Yönetimlerin, sorunların yenilikçi yaklaşımlarla çözülmesi yönünde gayretlerinin bulunmasını gerektirir. Yenilikçilik bir sonuçtur ve bu sonucu yönetimler ve çalışanlar el birliği ile yaratırlar. Örgütsel yenilikler, firmaların iş sonuçları üzerinde doğrudan etkili olmasına rağmen literatürde aynı

oranda bir ilgiyle karşılanmamıştır. Örgütsel yeniliklerin belirleyicilerinin tespiti için uluslararası literatürde yapılmış sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Ulusal literatürde ise böyle bir çalışma bulunmamaktadır (Burmaoğlu ve Şeşen, 2011). Ancak 2011 sonrasında, sınırlı sayıda da olsa, bazı çalışmalara rastlanmıştır (Eren vd., 2015). İlgi azlığının temel sebebi olarak, örgütsel yenilikçiliğin, birey, grup ya da işletme üzerindeki etkilerinin net olarak ölçülemiyor olması gösterilebilir.

Damanpour (1991), örgütsel yeniliklerin belirleyicilerini; uzmanlaşma, fonksiyonel farklılaşma, formellik, merkezileşme, yönetimin değişime bakış açısı, teknik bilgi, maddi kaynaklar, iletişim ve dikey hiyerarşi olarak belirtmektedir. Tidd, Bessant ve Pavitt'e (1997) göre temel belirleyiciler; ortak vizyon ve liderlik, doğru organizasyon yapısı, yetkin ve başarılı çalışanlar, etkin takım çalışması, bireysel gelişime açıklık, doğru ve sürekli iletişim, girişimcilik ve katılımcılık, dış odaklılık (rakip, müşteri, çevre, vb.), yenilikçi kurum kültürü ile gelişim ve öğrenmeye açık çalışanlardır. Burmaoğlu ve Şeşen'e (2011) göre bilgi, iş birliği, ağ geliştirme potansiyeli ve pazar büyüklüğü en önemli faktörlerdir. Eren vd.'ye (2015) göre ise eğitimli çalışan oranı ve işletmenin bilgi kaynaklarıdır.

Her örgütsel yenilik, küçük veya büyük bir değişim içerir. Ancak her değişim örgütsel yenilik değildir. Eğer bir örgütte içe kapanma ve dar görüşlülük başlamışsa (rakiplerdeki gelişmelerin önemsenmemesi, müşteri taleplerinin göz ardı edilmesi gibi), her süreci kurallara, politikalara ve prosedürlere bağlama alışkanlığı gelişmişse, bu alışkanlık nedeniyle karmaşa artmış ve bu gittikçe artan bir bürokrasi doğurmuşsa, sektör liderliği gibi büyük bir başarı var fakat bu durum tutuculuğa neden oluyorsa, öğrenmede ve buluşçulukta gerileme varsa işletme için felakete giden süreç başlamış demektir. Bu durumun performans üzerindeki etkileri, maliyetlerde artış, hantallaşma (hız kaybı) ve hareket kabiliyetinin azalması şeklinde görülecektir (Nadler ve Nadler, 1999).

Örgütsel yenilikçilik yaklaşımı yönetimlere, çoğu zaman sancılı olan değişim ve dönüşüm süreçlerini daha az hasarla atlatabilmelerini sağlayacak aparatlar sunar. Örgütsel yenilikçiliğin başarılı olabilmesi için öncelikle geleneksel bakış açılarından sıyrılmak gerekir. Başarılı örgütsel yenilikler ancak yenilikçi liderlik, yenilikçi bir örgüt kültürü, dinamik bir organizasyon yapısı, etkin süreç yönetimi ve merkeziyetçilikten uzak bir yönetim anlayışıyla gerçekleştirilebilir. Örgütsel yenilik yapabilme yeteneğine sahip işletmeler, farklı yenilikleri beraber ve sürekli olarak gerçekleştirebilirler (Pınar ve Arıkan, 2015).

Liderlik

Liderlik, değişimi kolaylaştıran örgüt kültürünün oluşturulmasında etkili bir faktördür. Lider, çalışanların motivasyonunu ve iş tatminini etkileyebilir, ahlaki açıdan gelişimleri için sağlıklı bir iş ortamı ve sosyal bir çevre oluşturabilir, geliştirme ve değişimi cesaretlendirerek ödüllendirebilir (Damanpour ve Schneider, 2008). Yenilikçilik ve geliştirici değişim her örgütün sahip olması gereken güçlü özelliklerdir. Değişimin gücü sürekliliğinden gelir (Seçkin, Demirel, ve Özçınar, 2016). Lider, yenilikçiliğin ve sürekli değişimin öncüsü olmalıdır. Çünkü bir örgütü dönüştürmek liderliğin en üst sınama ölçüsüdür (Kotter, 1999). Örgüt, ancak güçlü bir liderlikle değişim ve yenilenme süreçlerini sağlıklı yürütebilir (Saylı ve Tüfekçi, 2008).

Jung, Chow ve Wu'ya (2003) göre liderlik ve örgütsel yenilik arasında pozitif ve doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Bu bağlantı, liderlik fonksiyonunun çalışan davranışları ve performansı üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Lider bu etkiyi çalışan yaratıcılıklarını doğrudan ya da dolaylı şekilde etkilemek suretiyle yerine getirmektedir.

Çalışanlar, ancak huzurlu bir çalışma ortamında işletme için faydalı sonuçlar üretebilirler. Bu kapsamda arkadaşları ve yöneticileriyle karşılıklı yürüttükleri bireysel ilişkilerin ve iş süreçlerinin kalitesi oldukça önemlidir. Gergin ilişkilerin olduğu bir çalışma ortamında, örgüt değerlerini ve işletme stratejilerini savunan ve bunların peşinden koşan insan bulmak zor olacaktır. Böyle bir iş ortamından yenilikçi fikirlerin çıkması da mümkün olamaz. Lider, bu olumsuz ortamın oluşmasına fırsat vermeyerek işletmede, dürüst, şeffaf, sorunların açıkça konuşulabildiği, adil bir yönetim anlayışını tesis etmek durumundadır. Bu ortamı kurmaya yönelik adım ve süreçler örgütsel yenilikçiliğin ilgi alanına girer. Örgütsel yeniliklerin liderlik koruması olmadan gelişmesi beklenmemeli, yenilikçiliğe kapalı bir yönetim anlayışının örgüt için büyük risk oluşturduğu unutulmalıdır.

Yenilikçi Örgüt Kültürü

Yenilikçilik düşüncesi, üzerinde gelişip kök salabileceği bir kültür ortamına ihtiyaç duyar (Aksay, 2011). Yenilikçi örgüt kültürü, yenilikçilik düşüncesinin büyüyüp gelişebileceği böyle bir ortam sağlar. Bu kültür, örgütsel yenilikçiliğin uygulanmasında önemli rol oynar (Damanpour ve Schneider, 2008). İşletmelerin, sürekli yenilik yapabilme becerisine sahip olmasının en önemli unsuru yenilikçi örgüt kültürünün oluşturulmasıdır. Bu, işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri için stratejik öneme sahiptir. Yenilikçi örgüt kültürü, yeniliklerin ne zaman, nasıl ve ne şekilde yapılacağını belirlemede önemli bir etkiye sahiptir (Görmüş ve Aydın, 2010).

Yenilik süreçleri, çoğunlukla yaşanmakta olan bir probleme çözüm arayışı şeklinde doğar. Çözüm fikrinin oluşabilmesi için kişilerin yeterli bilgi birikimi ve deneyimine sahip olmaları gerekir. Kişi, iç sorgulama süreçlerinden sonra birçok fikrini dile getirmekten vazgeçer. İnandığı ve güvendiği düşünceleri ise çevresel şartları da göz önünde bulundurarak ifade etmeye yönelir. Bu noktada, içinde bulunulan ortam oldukça belirleyicidir. Üzülerek belirtmek gerekir ki, fikirlerin büyük bir kısmı bu iç değerlendirme ve özellikle de ifade etme aşamalarından geçememektedir. Fikir, önemli ve değerli görüldüğü ortamlarda dile gelir. Yenilikçi örgüt kültürü, fikirlerin değerli görülmesinden dolayı kişilerin düşüncelerini rahatça ifade edebilecekleri ve karar süreçlerine katılabilecekleri cesaretlendirici bir ortam sağlar. Çalışanların kararlara katılımının, örgütsel yenilikçiliği artırıcı bir etkisi de bulunmaktadır (Ajayi ve Morton, 2015). Yönetimler, çalışanlarının düşüncelerini tüm yönleriyle ifade edebilecekleri bir ortamı oluşturmaktan sorumludurlar. Çalışanların düşüncelerini ifade etmemeleri veya edememeleri işletme için önemli bir sorundur. Bu durum başta ilişki çatışmasının sonrasında ise görev çatışmasının doğmasına yol açabilir. Özellikle kişilerarası ilişki çatışmalarının yenilikçi yaklaşımlar üzerinde negatif etkisi olduğu bilinmektedir (Bülbül ve Tunç, 2017).

Yenilikçi bir kültür oluşturmak, öncelikle mevcut kültürün yenilikçi unsurlarının ön plana çıkartılmasını gerektirir. Yenilikçilik düşüncesini kurumda hakim unsur haline getirerek kişi ve bölümlerin sahip oldukları yetenekleri bir araya getirebilmek yenilikçi kültürün başarısının bir göstergesi sayılır. Örgütün yeni fikir ve davranışları ya bizzat kendisinin geliştirmesi ya da bunları dışarıdan temin etmesi gerekir. Her iki durumda da, yeniliklerin kabullenilmesi ve benimsenmesi için yenilikçi bir örgüt kültürünün varlığına ihtiyaç duyulur (Uzkurt ve Şen, 2012).

Yenilikler, çalışanların yetenekleriyle doğrudan ilişkilidir. Yenilikçilik; fikir üretme, değerlendirme, geliştirme ve uygulama aşamalarından oluşur ve tüm süreçler; işbirliği, koordinasyon ve takım çalışması gerektirir. Bunlar, üzerlerindeki güçlü etkisi nedeniyle örgüt kültürüyle bağlantılı kavramlardır (Aksay, 2011).

Her yönetici ve her çalışan aldıkları kararlardan ve yürüttükleri faaliyetlerin sonuçlarından sorumludur. Demokratik örgüt kültürü çalışanlara, yönetime hesap sorma yetkisi ve hakkı tanır. Hesap verme ilkesi çalışanla yöneteni birbirine yakınlaştıran bir kavramdır. Hesap ver(e)meyen yöneticiler, özellikle de başarısız oldukları algısı varsa, çalışanlar arasında huzursuzluğa, gerginliğe ve yönetime karşı güvensizliğe neden olurlar. İşletmelerde problemlerin çözül(e)memesinin ve sürüp gitmesinin hesap sorul(a)mama anlayışıyla yakın ilişkisi vardır. Sorunlar gerginlikleri besler, gerginlikler de sorunları büyütür. Örgütsel yenilikçilik, çalışanların ve yönetimlerin, aldıkları kararların ve yürüttükleri faaliyetlerin sonuçlarıyla her an yüzleşebilmelerine imkân sağlayacak doğru yöntemlerin geliştirilmesinde güvenilir bir alt yapı sağlar. Yönetimlerin, bu tür yöntemleri geliştirebilecek bilgi, tecrübe ve güvende olmaları gerekir (Hamel, 2013).

Organizasyon Yapısı

Organizasyon yapısının örgütsel yeniliklerin başarısı üzerinde önemli bir etkisi vardır. Pohlmann, Gebhardt ve Etzkowitz'e (2005) göre örgüt yapısının dikey koordinasyon biçiminden yatay koordinasyon biçimine dönüşmesi ve bürokratik hiyerarşi katmanlarının sayısının azaltılması yenilik süreçlerini olumlu biçimde etkilemektedir. Yenilikçi bir fikrin çok kademeli bir örgüt yapısından çıkabilmesi ve yaşama şansı bulabilmesi oldukça güçtür. Hiyerarşik yapıyı azaltabilmek önemli bir örgütsel yenilik olacak ve örgüte dinamizm sağlayacaktır.

Geleneksel yönetim anlayışında yetkiler yönetim kademelerinde sorumluluklar ise sahada toplanır. Bu yaklaşım, işin yapılmasının sorumluluğunu sahaya bırakırken, hesap sorma gücünü

yönetimlere verir. Örgütsel yenilikçilik anlayışı, yetkilerin yukarıdan aşağıya doğru, sorumlulukların ise aşağıdan yukarıya doğru akması gerektiğini belirtir. Bu aynı zamanda gücün de doğru akış yönüdür. Yetki devri anlayışına örnek olarak, Toyota'da çalışan bir hat operatörünün, bir sorun tespit ettiğinde tüm üretim hattını durdurabilme yetkisi verilebilir. Bir-iki dakikalık bir duruşun bir aracın üretilememesine yol açacağı düşünüldüğünde hat durdurma yetkisinin anlamı daha iyi anlaşılacaktır.

Yöneticiler, çalışanlar ve bölümler arasında uyum ve ahengi sağlamak, görüş ayrılıklarını çözüme kavuşturmak ve faaliyetlerin başarısını garanti altına almaktan sorumludurlar. Bunun için işletmeyi ilgilendiren tüm kararlarda aktif olarak yer almaları gerekir. Bu durum yönetimin, esas itibariyle, fiziksel anlamda saha faaliyetlerinden uzaklaşmasını beraberinde getirir. Faaliyet odaklı yetkilerin sahaya aktarılmasıyla da yöneticinin idari görev ve sorumluluklarına daha fazla odaklanması sağlanmış olur. Bu yapı, yöneticinin çalışanlar üzerinde takip baskısı oluşturmasını engelleyici bir yapıdır. Böylece, yönetici sayısı azaltılarak daha basık bir organizasyon yapısı oluşturulabilir. Bu durum yönetici-çalışan arasında bir dengenin kurulmasına da katkı sağlar. İşletmeleri "vazgeçilmez yönetici" anlayışından kurtararak "değerli yöneticiler" ve "değerli çalışanlar" mantığını tesis eder. (Hamel ve Breen, 2011)

Çalışan sayısının fazlalığı, yönetimler için temel bir kontrol zorluğu oluşturur. Çünkü yetkinin sahaya devri, eş zamanlı olarak çok sayıda kararın oluşmasını ve bunlara bağlı olarak faaliyetlerin eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesini gerektirir. Her bir faaliyetin sebep-sonuç ilişkisi içerisinde doğru şekilde kavranması ve süreçlerin işletmenin temel stratejileriyle uyumunun sağlanması çalışan sayısındaki artışla doğru orantılı olacak şekilde güçleşir. Bu nedenle, yöneticinin teknik ve idari bilgi/tecrübesine ve ekibiyle birlikte çalışma süresine bağlı olarak işletmedeki toplam bölüm ve çalışan sayısının belirli bir sayıda tutulması doğru olacaktır. İşletmeler, stratejik uyum ve ahengin sağlanabildiği sayıyı kendi bünyeleri için belirleyebilirler (Hamel, 2013).

Yönetimlerin yenilikçi olup olmadıklarının temel göstergelerinden birisi, yaşanan sorunların ya da krizlerin ne kadar kısa sürede sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşturulabildiği iken bir diğer gösterge de kararlar oluşturulurken, karar alıcının önüne sunulan seçeneklerin sayısı ve bu çözümlerin gücüdür. Bu çözümler hem nicel hem de nitel açıdan çalışan yetkinliğinin bir göstergesi sayılabilir.

Süreç Yönetimi

Yenilik faaliyetleri, farklı yeteneklere sahip çalışanların süreç odaklı şekilde, bilgi ve deneyimlerini aynı hedefe yönlendirmelerini gerektirir. Yeniliklerin keşifsel boyutu bireysel yetkinlikler istese de düşüncenin hayata geçmesi ancak farklı donanımlara sahip kişilerin bir arada ve uyum içinde çalışmalarıyla ancak mümkün olabilir. İşletmelerde yenilik süreçlerini koordine edebilmek ve tarafları ortak bir hedefe yönlendirebilmek oldukça güçtür. Çoğu zaman problem, proje ekibinin oluşturulma biçiminden kaynaklanır. Çünkü kimlerin ekibin parçası olacağına çoğunlukla yöneticiler karar verir. Atama usulüyle oluşturulan ekiplerden başarılı sonuçlar beklemek çok anlamlı değildir. Birçok proje çalışmasında sonuca ulaşılamamasının, alınan kararların hayata geçirilememesinin ve ekibin başarısız olmasının nedenlerinden birisi budur. Bu nedenle proje önerilerinin çalışanlardan gelmesi, katılımcılarında bireysel talepleriyle ekibe dahil olmaları projenin başarı şansını artırır. Eğer bir öneri kapsamında, proje ekibi oluşturmakta zorlanılıyorsa belki de bu öneri henüz yeterince olgunlaşmamış sayılmalıdır (Hamel ve Breen, 2011).

Hem proje ekibinin oluşturulmasından kaynaklanan sorunların aşılması hem de ekibin başarı ya da başarısızlığının sahiplenilmesi ve sonuçlardan gerekli derslerin çıkartılması için kişilerin kendi proje fikirlerini geliştirebilmelerine imkân sağlayan uygun ortamların oluşturulması gerekir. Projenin sonunda ortaya çıkan olumlu-olumsuz tüm sonuçlardan proje üyelerinin bilgisinin olması sağlanmalıdır. Pozitif sonuçlar için yeterli oranda taktir ve taltifin yapılması, negatif sonuçlar için yeterli oranda geri besleme ve cesaretlendirmenin yapılması sonraki yenilik faaliyetlerinin başarı şansını artıracaktır. Bunu yapması gereken kişi projenin lideridir. Proje lideri, proje ekibine sahip çıkarsa bilir ki, bir sonraki projede de ihtiyaç duyacağı desteği tekrar bulabilecektir. Ekip üyeleri de bilir ki, yaptıkları katkı oranında ödüllendirilecekler ve arkadaşları tarafından o oranda kabul göreceklerdir. Kabul görme ekip üyeleri üzerinde oldukça zorlayıcı ve yönlendirici bir etki gösterir. Bu baskı patron baskısından daha etkilidir. Proje yönetim süreçlerini farklılaştırmak, zenginleştirmek ve süreçlerden daha etkili sonuçlar ortaya çıkmasını sağlamak önemli bir örgütsel yetkinliktir. Yönetimlerin, uygun ve adil ödüllendirmenin

yöntemini, doğru geri besleme ve cesaretlendirmenin nasıl yapılacağına yönelik uygun formülleri, işletmelerine özgün olacak şekilde bulmaları gerekir.

Yerinden Yönetim

Merkez yönetimlerin, yereldeki fonksiyonların her tür süreç ve kararına sürekli şekilde müdahalesinin azaltılması ya da tamamen sonlandırılması bir tür örgütsel yeniliktir. Caroli ve Van Reenen'e (2001) göre, yerinden yönetimin; doğru ve etkili karar süreçleri için gerekli olan bilginin transfer maliyetlerini düşürmesi, sonuçların takibi için gerekli maliyetleri düşürmesi, işletmeyi pazardaki değişimlere karşı daha duyarlı hale getirmesi ve iş tatmin düzeyini artırarak verimliliği yükseltmesi gibi önemli avantajları bulunmaktadır.

Yerinden yönetim anlayışı, çalışanları sürekli talimat bekleme konumundan kurtararak onlara, sorunları doğduğu yerde çözebilme yeteneği kazandırır. Bu durum yerel yöneticileri sorumluluk almaya ve kendi kararlarını vermeye teşvik eder. İnsanlar, verdikleri kararların doğruluğunu ispatlamak için ekstra çalışmaya veya fazladan enerji harcamaya gönüllü olurlar. Yerinden yönetim anlayışının önündeki en büyük engel, genellikle bir kısım yöneticinin kişiler ya da işletme üzerindeki kontrolü kaybedeceği endişesidir. Geleneksel anlayıştan farklı olarak kararların yerinde alınması ve sorunların oluştuğu yerde çözülmesi anlayışının işletmede nasıl uygulanacağı örgütsel yenilik kapsamında değerlendirilebilir. Sorumlulukla birlikte yetkinin de sahaya devredilmesi önemli bir örgütsel yenilik olacaktır.

Sonuç

İnternet, çok hızlı gelişen bir teknolojik yenilik oldu. Hızla yaygınlaşmasının temelinde, kullanıcılara büyük bir özgürlük alanı tanıması ve bilgiye çok hızlı erişime imkân sağlaması yatmaktadır. Kişileri hiyerarşisiz şekilde bir araya getirerek düşüncelerin özgürce paylaşılmasına imkân sunmaktadır. İnternet, sahip olduğu kavramsal yapısı ve ilkeleri sayesinde örgütsel yenilikçiliğin de temelini oluşturan bir unsur haline gelebilir. Endüstri 4.0 yaklaşımı ve nesnelerin interneti her tür bilginin anlık olarak paylaşılmasına imkan sağlıyor. Böylece üretim, tedarik, lojistik, pazarlama, satış, finans ve işletmeye ait tüm verilere anında erişim imkânı sağlanabiliyor. Örneğin, Üretim Yürütme Sistemi (MES; Manufacturing Execution System) yardımıyla verilerin anlık olarak toplanabilmesi, tüm verilerin karşılaştırılmalı olarak analiz edilebilmesi, planlama ve finans süreçleriyle de etkileşimli biçimde çalışabilmesi sayesinde sahayı tüm yönleriyle ve eksiksiz olarak yöneticinin önüne getirebilmektedir. Bu durumda geleneksel yönetim anlayışında gördüğümüz ve bilgi saklamak suretiyle vazgeçilmez konuma gelmiş kişilerin mevcut pozisyonlarının da sarsılmaya başladığı bir döneme girilmiştir. Bu hızlı ve etkin bilgi paylaşım yapısı artık geleneksel yönetim modelleri için önemli bir tehdit oluşturmaya başlamıştır.

Adımlı (kademeli) yeniliklerin özünde daha iyiye, daha hızlıya ve daha düşük maliyete ulaşma çabası yatar. Adımlı yenilikler havaya atılan topun yerden her sekişinde gücünü kaybetmesi ve bir süre sektikten sonra durması gibi bir etki gösterir. Bu aynı zamanda gittikçe azalan bir getiriyi ifade eder. Bir aşamadan sonra çalışanları adımlı yenilikler konusunda zorlamaya devam etmek yıpratıcı olabilir. Bu aşamada süreç, teknolojik bir yenilikle başa döndürülerek tekrar başlatılabilir. Bu süreci yeniden başlatmanın bir diğer yolu da radikal yeniliklerdir. Ancak radikal yenilikleri her firmanın yapabilmesi mümkün değildir. Radikal yenilikleri, dâhileri işe alarak veya büyük yatırımlar yaparak gerçekleştirebilmek mümkün değildir. Örgütsel yenilikler için de benzer süreçler geçerlidir. İşletmelerin hem örgütsel yenilik yapabilmeleri hem de bunları adım adım geliştirebilme yeteneğine sahip olmaları gerekir.

Farklılaşma için, karşılaşılan sorunları herkesten farklı şekilde çözebiliyor olmak gerekiyor. Geleneksel yönetim yaklaşımlarının temel problemlerinden birisi, belki de, çalışanı hazır kalıpların içine hapsetmek suretiyle yaratıcılığını öldürmesi olabilir. Bu nedenle örgüte, dışarıdan getirilen hazır çözüm kalıplarının sorgulanmasında yarar bulunmaktadır. Bu sorgulamayı, Taylorizm'in çalışana üretim mekanizmasında küçük bir dişli görevini layık gören yüz yıllık yönetim anlayışı içerisinde kalarak ve mevcut yönetim süreçlerini kullanarak sağlıklı bir şekilde yapabilmenin mümkün olamayacağını belirtmekte yarar vardır. Bu kapsamda, geleneksel çözümlerin örgütsel yenilikçilik anlayışı çerçevesinde yeniden tartışılmasının doğru olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Ajayi, O.M., Morton, S.C. (2015). Exploring the Enablers of Organisational and Marketing Innovations in SMEs: Findings from South-Western Nigeria. *SAGE Open*, 1-13. Doi:10.1177/2158244015571487

Armbruster H., Bikfalvi, A., Kinkel, S., Lay, G. (2008). Organizational Innovation: The Challenge of Measuring Non-Technical Innovation in Large-Scale Surveys. *Technovation*, 28, 644-657. Doi:10.1016/j.technovation.2008.03.003

Azar, G., Ciabuschi, F. (2017). Organizational Innovation, Technological Innovation, and Export Performance: The Effects of Innovation Radicalness and Extensiveness. *International Business Review*, 26 (2), 324-336. Doi: 10.1016/j.ibusrev.2016.09.002

Ben Zaied, R.M., Louati, H., Affes, H. (2015). The Relationship Between Organizational Innovations, Internal Sources of Knowledge and Organizational Performance. *International Journal of Managing Value and Supply Chains (IJMVSC)*, 6(1), 53-67. Doi:10.5121/ijmvsc.2015.6105

Birkinshaw, J., Mol, M.J. (2006). How Management Innovation Happens. *MIT Sloan Management Review*, 47 (4), 81-88

Birkinshaw, J., Hamel, G., Mol, M.J. (2008). Management Innovation. *Academy of Management Review*, 33 (4), 825-845. Doi:10.5465/AMR.2008.34421969

Burmaoğlu, S., Şeşen, H. (2011). Türk Firmalarının Organizasyonel İnovasyon Yeteneğini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (4), 1-20.

Bülbül, H., Tunç, T. (2017). Bölümlerarası Çatışmanın Yenilik Performansına Etkisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 7-25.

Caroli, E., Van Reenen, J. (2001). Skill-Biased Organizational Change, Evidence From A Panel of British and French Establishment. *The Quarterly Journal of Economics*, 116 (4), 1449-1492. Doi:10.1162/003355301753265624

Damanpour, F., Evan, W.M. (1984). Organizational Innovation and Performance: The Problem of "Organizational lag". *Administrative Science Quarterly*, 29 (3), 392–409. Doi: 10.2307/2393031

Damanpour, F. (1991). Organizational innovation: A Meta-Analysis of Effects of Determinants and Moderators. *Academy of Management Journal*, 34 (3), 555-590. Doi: 10.2307/256406

Damanpour, F, Schneider, M. (2008). Characteristics of Innovation and Innovation Adoption in Public Organizations: Assessing the Role of Managers. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 495-522. Doi:10.1093/jopart/mun021

Eğilmez, M. (2017). Kendime Yazılar, http://www.mahfiegilmez.com/2017/05/endustri-40.html

Eren, H., Karaca, S., Kılıç, A. (2015). Firma İçi ve Dışı Kaynakların Organizasyonel Yenilik Geliştirmedeki Etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13 (3), 157-179. Doi:10.11611/JMER635

Ersoy, A.R. (2016). Siemens'in Endüstri 4.0'a Bakışı ve Çalışmaları. *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, 459, 48.

Görmüş, A.Ş., Aydın, S. (2010). Örgüt Kültürünün Yeniliğe Etkileri: Örgüt Kültürünün Boyutları. Ömür Neczan Timurcanday Özmen, Pınar Süral Özer, Engin Deniz Eriş, (Ed.), *Seçme Yazılarla Örgütler ve Yenilik* içinde (s. 175-188). Ankara: Detay.

Güleş, H.K., Bülbül, H. (2004). *Yenilikçilik: İşletmeler İçin Stratejik Rekabet Aracı*. Ankara: Nobel.

Halıcı, H. (2016). Yeni Dönemde İnsansız Üretime Geçmeye Hazır Olun, Ekonomik Forum, http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2016/259/016_027.pdf

Hamel, G. (2000). *Devrimin Başına Geçin*. Nurettin Elhüseyni, Zülfü Dicleli (Çev.). İstanbul: MESS.

Hamel, G. (2006). The Why, What and How of Management Innovation. *Harvard Business Review*, 84 (2), 72–84.

Hamel, G., (2013), *Şimdi Ne Yapıyoruz*. Ümit Şensoy (Çev.). İstanbul: Optimist.

Hamel, G., Breen, B. (2011). *Yönetimin Geleceği*. Fezal Gülfidan, Zülfü Dicleli (Çev.). İstanbul: MESS.

Hamel, G., Prahalad, C.K. (1996). *Geleceği Kazanmak*. Zülfü Dicleli (Çev.). İstanbul: İnkılap.

Jung, D.I., Chow, C., Wu, A. (2003). The Role of Transformational Leadership in Enhancing Organizational Innovation: Hypotheses and Some Preliminary Findings. *The Leadership Quarterly*, 14, 525-544. Doi: 10.1016/S1048-9843(03)00050-X

Karaoğlu, Ö. (2016). Endüstriyel Devrimler Tarihi ve Endüstri 1.0, https://tr.linkedin.com/pulse/endustriyel-devrimler-tarihi-ve-endüstri-10-ozkan-karaoglu

Kotter, J.P. (1999). Değişimin Önünü Açmak. Frances Hesselbein, Paul M. Ohen, (Ed.). Salim Atay, Zülfü Dicleli, (Çev.). *Liderden Lidere* içinde (s. 75-85). İstanbul: MESS.

Kozanoğlu, H. (2016). Endüstri 4.0, İnsan Emeği ve Mühendis, *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, 459, 18-19.

Lopes, D.P.T., Barbosa, A.C.Q. (2014). Management and Organizational Innovation in Brazil: Evidence From Technology Innovation Surveys. *Production*, 24 (4), 872-886. Doi:10.1590/S0103-65132013005000076

Martins, G.S., Lopes, D.P.T., Barbos, A.C.Q. (2012). Organizational Innovation: A Comparative Analysis Between Brazil and Portugal. *European Journal of Business and Social Sciences*, 1 (5), 23-40.

Mol, M.J., Birkinshaw, J.M. (2009). The Sources of Management Innovation: When Firms Introduce New Management Practices. *Journal of Business Research*, 62, 1269-1280. Doi:10.1016/j.jbusres.2009.01.001

Nadler, D.A., Nadler, M. (1999). Başarı Sendromu. Frances Hesselbein, Paul M. Ohen, (Ed.). Salim Atay, Zülfü Dicleli, (Çev.). *Liderden Lidere* içinde (s. 213-225). İstanbul: MESS.

Pınar, İ., Arıkan, C. (2015). Örgütsel Öğrenme Yeteneği ile Örgütsel Yenilik Arasındaki İlişki: Tekstil Sektöründe Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 44 (2), 65-76.

Pohlmann, M., Gebhardt, C., Etzkowitz, H. (2005). The Development of Innovation Systems and the Art of Innovation Management - Strategy, Control and The Culture of Innovation. *Technology Analysis & Strategic Management*, 17 (1), 1-7. Doi:10.1080/09537320500044206

Saylı, H., Tüfekçi, A. (2008). Başarılı Bir Örgütsel Değişimin Gerçekleştirilmesinde Dönüştürücü Liderliğin Rolü. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 30, 193-210.

Seçkin, Z., Demirel, Y., Özçınar, M.F. (2016). Örgütsel Değişim Sürecinin Algılanmasına Yönelik Betimsel Bir Araştırma. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8 (1), 125-134.

Telli, Ç., Parmaksız, H., Türk, Y.Z. (2010). Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Örgütsel İnovasyon. *Kamu-İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 11 (3), 55-84.

Tidd, J., Bessant, J., Pavitt, K. (1997). *Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change*. England: John Wiley & Sons.

Tuominen, M., Hyvönen, S. 2003. Organizational Innovation Capability: Creating and Appropriating Value in Channel Relationships. 19th Industrial Marketing and Purchasing Group Conference, Lugano, Switzerland.

Uzkurt, C., Şen, R. (2012). Örgüt Kültürü ve Örgütsel Yeniliğin Pazarlama Yeniliğine Etkisi: Gazlı İçecek Sektöründe Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (3), 27-50.

Walker, R.M., Damanpour, F., Devece, C.A. (2010). Management Innovation and Organizational Performance: The Mediating Effect of Performance Management. *Journal of Public Administration Research And Theory*. 21, 367-386. Doi:10.1093/jopart/muq043

Yüce, D. (2013). Örgütsel Yenilik Kavramı ve İnsan Kaynakları Alanındaki Uygulamalar. *KÜ Sosyal Bilimler Kongresi*, 2, 223-280.

DOĞAL BİR FİLM PLATOSU OLMA POTANSİYELİ İLE KAPADOKYA VE SİNEMA

Yrd.Doç.Dr. Tuğba Elmacı

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Radyo, Sinema ve Televizyon

Özet

Kapadokya rüzgar ve yağmurun şekillendirdiği, ilginç yüzey oluşumlarıyla pek çok sinemacının dikkatini çekmiş doğal bir film mekanıdır. Bu yüzey oluşumlarının sinematografik olarak hem gotik hem de psikolojik atmosfer yaratmada hikayeyi destekleyen az bulunur bir mekan tasarımı oluşturduğu görülmektedir. Bölgenin ilginç yer şekilleri diğer taraftan da Türkiye'ye ilişkin en bilindik imajlardan birini oluşturmaktadır. Bu imgeler, pek çok Türkiye tanıtım filmi ve materyalinin değişmez bir unsurudur. Kapadokya bölgesi, ilginç mekanlar arayan pek çok sinemacının Türkiye'de sıklıkla uğradığı ve film çektiği doğal bir film platosu potansiyeline sahip nadir yerlerden biridir. Kapadokya bölgesi sadece sinema filmlerine değil, pek çok dizi belgesel ve tanıtım filmine de mekan olmuş bir bölgedir. İlginç bir istatistikle Kapadokya bölgesinde en çok çekim yapan ülke Japonya'dır. Japonya dışında Hindistan, Almanya, Suudi Arabistan, Çin, ABD, Ukrayna, Danimarka, Bulgaristan, İtalya, Rusya, Güney Kore gibi pek çok ülkeden de bu bölgede çeşitli çekimler yapmaya gelen yönetmen olmuştur. Tabii sadece yabancı ülkeler değil Türkiye'den de pek çok sinemacı, televizyoncu burada çeşitli çekimler yapmışlardır. Bunların en sonuncusu da "Kış Uykusu" filmi ile Cannes'da altın palmiyeyi alan Nuri Bilge Ceylan'dır.

Bu çalışma ile amaçlanan, Türkiye'de film platosu kavramı ve doğal film platolarının sinema ve tv sektörü için potansiyellerinin ne olduğu noktasının Kapadokya örneği üzerinden yeniden tartışmaktır. Özellikle yabancı ülkelerdeki film platolarının, kültürel ve ekonomik birer cazibe modeli olarak orijin ülkeye katkılarının ne olabildiği, nasıl tanıtıldığı, devlet desteklerinin ne olduğu noktasının ortaya konularak Türkiye'de doğal film platolarının gerek kültürel gerekse ekonomik sermayeye katkı potansiyellerini karşılaştırmak üzerine kısa bir çerçeve ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğal film platosu, Kapadokya, Türk sineması, Sinema, TV dizileri.

Sinemanın ilgi çeken imgesi Kapadokya

Türkiye denilince akıllara gelen en bildik imajlardan biri olan peri bacaları Orta Anadolu bölgesinin kurak bozkırlarında mistik bir alan olarak belirmektedir. Dünyada çok az yerde görülen, sanatın ve sinemanın da ilgisini çeken bu ilginç yeryüzü şekillerinin nasıl oluştuğu bu yazının konusu olmamakla birlikte değinilmesi, genel bir fikir vermesi açısından önemlidir.

Binlerce yıl önce Orta Anadolu'da Kayseri'deki Erciyes, Aksaray'daki Hasandağ ve Niğde'deki Göllüdağ ile birlikte yüzlerce volkanın patlaması ile geniş bir havza volkan tüfleriyle kaplanmıştır. Daha sonra yağmur sularının ve rüzgarın etkisiyle aşınmalar başlamış, daha sonrasında da bu ilginç ve gizemli kabul edilen oluşuma baca görünümü nedeniyle "Peribacaları" adı verilmiştir. Bölgenin temel yapı malzemesi olan yumuşak kayaç türü olan tüfler, coğrafyanın ilginç mimarisinin oluşmasında önemli bir etken olmuştur: *"Tüfün yumuşak kaya yapısı insanlara barınmalarına olanak sağlamış. Sığındıkları barınakların çok kolay kazılabilmesi, gereksinime göre genişletmeye, yeni koridorlar ve merdivenlerle birbirine bağlanmasını kolaylaştırmış. Yaşadıkları kaya mekanların gizlenmek ve savunmak için çok uygun olduğunu keşfedince de savunma mekanizmalarını ustaca geliştirmişler. Yüzlerce odadan oluşan yeraltı şehirlerindeki mekanlar birbirlerine uzun galeriler ve labirent gibi tünellerle bağlantılıydı. Dar, alçak ve uzun galeriler düşmanın hareketlerini kısıtlamak içindi. Savunma amaçlı en iyi uygulama, mekanları birbirinden ayırmaya yarayan sürgü taşlarıydı. Olduğu yerde kesilip şekillendirilen sürgü taşlarının çapları kimi yerde 2,5 m'ye kadar ulaşmaktaydı."* (Murat Ertuğrul Gülyaz:2017) Kapadokya bölgesinin bu sıra dışı coğrafi yapısı, peri bacaları, peri bacalarının oyulmasıyla oluşan mağara evler, yeraltı şehirleri, kaya kiliseleri gibi doğal güzellikleri onu cazibe merkezi haline getirmiştir.

Dizi ve Film Yapımlarında Kapadokya

Ünlü İtalyan yönetmen Pier Paolo Passolini'nin büyük ses getiren ve de sinema tarihi içerisinde önemli bir yer kaplayan, ünlü diva Maria Callas'ın oynadığı 1969 tarihli filmi Medea'dan itibaren dünya sinema sahnesinin de önemli bir mekanı olarak da Kapadokya bölgesi görülmektedir. Mitolojik bir öyküden yola çıkan medeanın mistik atmosferi için uygun olan Kapadokya, daha pek çok film türü için de tercih edilen bir mekan olmuştur. Makalenin sonunda eklenen tabloda da görüleceği gibi sayısız film için tercih edilen bir mekan olan Kapadokya bölgesi romantik komediden korku türüne kadar dünyanın her ülkesinden yönetmenin ilgisini çekmeye devam etmektedir. Hollywood'un popüler gişe filmlerinden Hint sinemasının popüler filmlerine kadar geniş bir cazibe alanı olan Kapadokya, aynı zamanda yerli izleyicinin de pek çok kereler gerek beyaz perde gerekse televizyonda izlediği bir mekandır.

Kapadokya bölgesinin bazen mistik bazen de romantik bir mekan olarak kurgulanma avantajları, yerli sinemada da çeşitli türlerde yer almasına zemin hazırlamıştır. Türk sinema tarihi içerisinde sayısız kereler mekan olarak tercih edilen Kapadokya'yı karakteristik olarak kullanan ilk filmlerden biri 1977 yılında Türkan Şoray ve Kadir İnanır'ın unutulmaz filmleri Dila Hanım'dır. Orhan Aksoy'un yönettiği bu romantik film Kapadokya bölgesinin de güzel manzaralarını içerir.

Kapadokya bölgesinin belki de en anılmak istemeyeceği film ise dünyanın en kötü filmleri listesinin zirvesinde yer alan 1982 yılında çekilen, Çetin İnanç'ın yönettiği Cüneyt Arkın'lı "Dünyayı Kurtaran Adam" filmidir. Film Stenley Kubrick'in Uzay Yolu filminden etkilenerek naif çabalarla yerli bir bilim kurgu denemesi olarak çekilmiştir. Cüneyt Arkın'ın uzaylılarca kaçırıldığı mekanlar mağara evlerin içinde geçmektedir. Mekanın yarı bozkır ve çorak görünümü de bilim kurgunun distopik atmosferine katkı sağlaması açısından tercih edildiği düşünülmektedir.

Türk sinema tarihi içerisinde bir başka önemli film olan 1999 yapımı Propaganda filmidir. Türkiye Suriye sınırı çizilirken sadece matematiksel verilerle siyasi bir sınır çizgisi çekilirken demografik hiçbir faktörün göz önünde bulundurulmadığı bürokrasi hicvinin aktarıldığı film, döneminde oldukça ses getirmiştir. Kemal Sunal'ın da oynadığı son film olan Propaganda, aslında uzamın belirsizliği ya da bulanıklığının vurgulandığı bir film olarak Kapadokya gibi bozkırın ortasında bağlamının çok dışında şaşırtan bir yerde geçer.

Kapadokya bölgesinin yerli turizmde cazibesini arttıran en önemli yapım "Asmalı Konak" dizisi ve 2003 yılında final olarak yayınlanan Asmalı Konak Hayat filmidir. Özcan Deniz ve Nurgül Yeşilçay'ın oynadığı dizinin yönetmeni de o dönem henüz tanınmayan Çağan Irmak'tır. Film ve Dizi, Amerika'da resim eğitimi alan genç bir kadın ile Ürgüp'te köklü bir ailenin oğlu olan genç bir ağanın aşk öyküsü etrafında gelişir. Dizi yayınlandığı dönemde fenomen haline gelmiş ve dizinin çekildiği Ürgüp'teki konak bölgenin en önemli mimari yapısı haline gelmiştir. Bölge o kadar popüler olmuştur ki Kapadokya turu yerine Asmalı Konak turları adı altında organizasyonlar yapmıştır. Bu anlamda yerli turizmin önemli bir destinasyonu haline gelmiştir.

Türk sinema tarihinin yerli kodlarla oluşturulmaya çalışılan üslup arayışlarındaki nadir örneklerden biri olan 2005 yılı yapımı Derviş Zaim'in Cenneti beklerken filmi de bu bölgede çekilmiştir.

Bölgenin belki de yerli bir yapımla dünya sahnesine yeniden çıktığı son yapım 2014'te Cannes'da büyük ödülü alan Nuri Bilge Ceylan'ın "Kış Uykusu" filmidir. Tüm film boyunca Kapadokya bölgesi adeta Aydın karakteri ile birlikte başrolü oynamaktadır. Nuri bilge Ceylan bir önceki filmi Bir Zamanlar Anadolu'da filmi için de yine yakın coğrafyalarda (Kırıkkale/Keskin) dolaşırken bu kez yolunu Kapadokya'ya yaklaştırır. Özellikle seçilen mağara otel ve mağara evler insan zihnini de ne kadar çok karanlık mağaradan oluştuğu metaforu için paha biçilmez birer imgeye dönüşmektedir. Bu anlamada filmin Kapadokya'da çekilmesi tesadüfi bir görselliğin çok ötesindedir.

Türkiye'de Film Platosu Potansiyeli

Türkiye'nin film platosu potansiyeli nedir sorusundan önce film platosu ya da stüdyosu nedir sorusuyla başlamak daha doğru olacaktır. Yapay film platosu ya da film stüdyosu büyük yapımların çekilebileceği, mdf ya da strafordan büyük dekorların (ev, şato, tren garı v.s.)yerleştirilebileceği, bu dekorların üretildiği marangozhane, teknik departmanlar ve oyuncu rezidansları gibi geniş alanların

bulunduğu, dış ortamdan gelebilecek her türlü olumsuzluğa (yağmur, insan kalabalıklığı, ses vs.) karşı korunaklı film kompleksidir.

Bir de yapay platoların dışında fiziksel mekan olarak doğal ortamı ile çekim yapmaya uygun doğal film platosu olarak kabul edilen alanlar da mevcuttur. Aslında stüdyolar bir taraftan da doğal şartların da çekilebileceği gerektiğinde stüdyonun çevresinde küçük gölet, dere v.b. gibi doğal unsurların da bulunduğu daha komplike yapılar olarak tesis edilirler. Ama bu durum her zaman buna müsait olmadığından Amerikan tarzı hangar tipi içi boş, gerektiğinde dekore edilen teknik stüdyo kullanımı daha yaygındır.

Türkiye'de hollwood tarzında oluşturulan ve de şu an mülkiyeti Tekzen firmasında olan Antalya Film stüdyoları dışında, İstanbul film stüdyoları (Ata ve Tem Stüdyoları), Beykoz Kundura fabrikası, Kocaeli eski SEKA fabrikası, Film Sokağı gibi stüdyolar bulunmaktadır.

Şu an İstanbul'da MİDWOOD ismi ile devasa bir film platosu oluşturulmaktadır. 2016 yılında temelleri atılan 505 dönümlük arazide, 825 milyon liralık yatırımlı film platosu kompleksinin tamamlandığında Avrupa'nın en büyük platosu olacağını düşünülmektedir. 21 stüdyo, 17 açık set alanı, 18 imalat atölyesinden oluşacak olan kompleks tamamlandığında en az 20 noktasında film çekilebilecek bir kapasiteye sahip olacak. 5 yıldızın üzerinde hizmet veren bir konaklama tesisi, spor, çocuk eğlence, yeme-içme alanları , sinema ve parkların da kompleks içerisinde hazır tutulması planlanıyor. Tamamlandığında, Türkiye'nin turizm çeşitliliğine katkı sunması amaçlanan Midwood İstanbul Film Stüdyo Kompleksi'nde, 18 imalat atölyesi ile film çekimi için ihtiyaç duyulan tüm ekip ve ekipman da bulunacak. Korku filminden bilim kurguya kadar bütün türlerde yapımların çekilebileceği komplekste, sinema müzesi ve anaokuldan üniversiteye kadar eğitim alanları da yer alması da planlanmaktadır. (Akşam, 2017)

Bu proje ile birlikte İstanbul dışı bölgelerin yapay film platosu potanssyelleri de önemli ölçüde gerilemektedir. Özellikle yerel sektör için İstanbul odaklı çalışma vazgeçilmez bir unsurdur. Bu anlamda yabancı yatırımcı için cazibe alanları oluşturulması denenebilir.

Doğal bir film platosu olma potansiyeli ile Kapadokya bölgesi

Yapay film platoları sektör profesyonellerinin gerek ekonomik gerekse zaman tasarrufu nedeniyle tercihlerinde ön planda tutukları yerlerdir. Fakat Türkiye'nin Kapadokya gibi özel coğrafyalara sahip pek çok bölgesi doğal film platosu olarak kullanılmakta, mevcut bölgeleri kısa süreli olarak gelinip herhangi bir ekonomik potansiyeli oluşturmadan bölgeyi terketmektedir. Eğer tam zamanlı olarak kurulacak bir film platosu kompleksi bulunsa bölgeye ekonomik olarak da önemli bir katkı sunabilecektir.

Daha önce Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İletişim Fakültesi olarak da Çanakkale'de bir film platosu kurulabilme potansiyelini araştırmak için bir proje yapmıştık. Çanakkale gibi hem ulusal tarihi milli parklar (Gelibolu tarihi alanı) hem de troya ve İda dağı gibi mitolojik kökenleri ile tüm dünyaca tanınan bölgelerin bulunduğu bir yerin plato olma potansiyelinin oldukça yüksek olduğu düşünülmekteydi. Sektör profesyonelleri ile yapılan (yapımcı, yönetmen, cast direktörü, oyuncu, kameraman v.s.) görüşmelerde İstanbul dışındaki bir plato potansiyalinin ciddi mali ve alışkanlık handikapının altı çizilmişti. Özellikle oyuncu ve teknik ekip ücretlerinin İstanbul dışında katlanıyor oluşu, Teknik malzemenin nakliye problemleri, kalacak yer ve cateringin sağlanma problemlerine ek olarak tüm bir set ekibinin yardımcı unsurlarının (yedek parça, tamir v.b.) bu bölgelerde zor bulunuyor olması gibi nedenler handikaplar olarak sunulmaktadır. Bu projede de temel sorun bu tarz küçük kentlerin sektörel uzaklıklarının sürdürülebilir bir film platosu uygulamasının önünü kapatmasıdır. Bunun en iyi örneği Antalya gibi nispeten ulaşım sorunları da (Her saat başı uçak olmasına karşın) çözülmesine rağmen işletilemeyen bir stüdyonun bulunmasıdır. (Çanakkale Film Platosu Fizibilite Çalışması Sonuç Raporu, 2015)

Bizim Çanakkale ili için yaptığımız projenin bir benzeri de Kapadokya bölgesi için 2013 yılında yapılmıştır. *"Nevşehir Valiliği ve Nevşehir Üniversitesi tarafından hazırlanan, Ahiler Kalkınma Ajansı tarafından desteklenen "Kapadokya Doğal Film Platosu Haritasının Oluşturulması" projesi ile birlikte Kapadokya bölgesinde yapılacak bir suni film platosu ile bölgede yerli ve yabancı yapımcılar tarafından daha çok belgesel, dizi ve film çekimi yapılabilmesi için bir eylem planı hazırlanmıştır. Proje*

kapsamında hazırlanan katalogta Nevşehir ve Kapadokya bölgesinde film çekilebilen alanların fotoğrafları, daha önce Kapadokya'da çekilen her türlü belgesel, dizi ve filmler ile bunların medya değerleri, Kapadokya ile ilgili yapımcı ve yönetmen görüşleri ile bir suni film platosu yapılması halinde buna ait fizibilite raporu yer almıştır. Hazırlanan katalog daha sonra Nevşehir İl Özel İdaresi'nin destekleri ile İngilizce, Fransızca, Portekizce, İspanyolca ve Hintçe dillerine çevrilerek dünyanın dört bir yanındaki yapımcılarla buluşturulması hedeflenmiştir." (Fihaber,2017)

Kalkınma Ajansı destekli bu proje hayata geçirilememiş ve fizibilite potansiyelinin araştırılması ile sonlanmıştır. Midwood örneğinde görüldüğü gibi Türkiye'de sektör sadece ulaşım değil teknik ekipman ve kalifiye elemanın da İstanbul merkezli olması nedeniyle İstanbul dışı alanlara iyi vergi indirimleri olmadan gitme taraftarı olmuyor. Yerli sektörün bu taleplerinin büyük bir kısmı yabancı yapımcılar da dile getirmektedir. Yani ana merkezden uzaklaşabilmenin ekonomik olarak artısı olması gerekiyor. Örneğin Hollywood yapımcıları bile örneğin Fas kralının özel daveti ve vergi avantajları ile setlerini o ülkelere taşıyabiliyorlar. Böylece büyük yapımlar oralarda ekonomik imkanlarla çekilirken ülkeler de turizm potansiyellerini arttırabiliyorlar. Örneğin Games of Thrones dizisi; İzlanda, Hırvatistan, Fas, İskoçya, İspanya gibi değişik ülkelerde çekilmekte ve bu destinasyonlar aynı zamanda turizm potansiyellerini de arttırmaktadır.

Sonuç:

Kapadokya rüzgar ve yağmurun şekillendirdiği, ilginç yüzey oluşumlarıyla pek çok sinemacının dikkatini çekmiş doğal bir film mekanıdır. Bu yüzey oluşumlarının sinematografik olarak hem gotik hem de psikolojik atmosfer yaratmada hikayeyi destekleyen az bulunur bir mekan tasarımı oluşturduğu görülmektedir. Kapadokya bölgesi, ilginç mekanlar arayan pek çok sinemacının Türkiye'de sıklıkla uğradığı ve film çektiği bir yer olarak doğal bir film platosu potansiyeline sahip nadir yerlerden biridir.

Türkiye'de gerek Kapadokya bölgesi gerekse İstanbul gibi sektöre yakın bölgeler olan Kocaeli'nde dahi plato yapım çalışmaları olmasına karşın, Sektörün İstanbul merkezli olması ve bu durumun ciddi mali desteklerle aşılması dışında sıcak bakılmadığı bilinmektedir.

Yabancı film yapımcıları için de Türkiye'de film çekiminin ciddi sigorta yatırımlarını da kapsadığı düşünüldüğünde cazip hale getirilmesi için Sinema Genel Müdürlüğü'nün kapsamlı bir film yapım desteği ve mali yükümlülük indirimleri konusunda Bakanlığı ikna etmesi gerekmektedir. Sağlanacak ekonomik teşviklerde,

-vergi indirimleri

-konaklama ve iaşe gibi konularda uygulanacak düşük maliyetler

- ulaşımda iyileştirmeler

- yerel yönetimlerin sağlayacağı Bürokratik kolaylıklar göz önünde bulundurulmalıdır.

Dizi sektörü için sezonluk işler için tercih edilen bölgede profesyonel bir platonun olması süre kısıtlaması ile çalışan ekipler için doğal mekanda kaybedilen zamanı kısaltacaktır. Bu anlamda Kapadokya temalı diziler için bile ciddi bir zaman ve para kazancı elde edilebilir.

Türkiye'de ihtiyaç dahilinde beliren film stüdyosu denemelerinin sonuncusu olan midwood diğer projelerin aksine sektörün merkezinde ve planlarıyla da modernize bir proje olması açısından sektörün tüm ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir yatırım olarak görülmektedir. Bu anlamda geçmişte deneyimlenen İstanbul dışında film platosu oluşturma potansiyallerinin de önünü ketlememiş gibi görünmektedir. Bu nedenle yapay film platoları yerine doğal film platosu potansiyalinin küçük kentler için daha değerlendirilebilir bir durum olduğu açıktır.

Bu tarz yatırımlar için Antalya'daki gibi dışarıdan bir yatırım yerine Kapadokya'nın kendi iç dinamikleri ile geliştirilecek özellikle de kısa süreli çekim takvimli sinema sektörü için alternatif üretebilecek bir model daha faydalı olabilir.

Kaynakça

KARAKAYA, M.(Yayına Hazırlayan). (2014) *Kapadokya Doğal Film Platosu.* Ankara: Öncü. Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kayıtları. (Erişim: 11.09.2017) (http://www.nevsehirkulturturizm.gov.tr/Eklenti/50478,kapadokyada-cekilen-filmlerpdf.pdf?0)

Kapadokya'da film Platosu Kuruluyor (Erişim: 10.09.2017) (http://www.fibhaber.com/siyaset/kapadokya-dogal-film-platosu-icin-eylem-plani-hazirlanacak-h10956.html)

Çanakkale Film Platosu Fizibilite Projesi,(2015) GMKA destekli proje sonuç raporu.

(Murat Ertuğrul Gülyaz:2017) "Kapadokya Mimarisinin Binlerce Yıllık Öyküsü" (http://www.arkitera.com/gorus/617/geleneksel-Kapadokya-evleri) (Erişim: 10.09.2017)

İstanbula-Dev-Film-Platosu (http://www.aksam.com.tr/yasam/istanbula-dev-film-platosu/haber-561992) (Erişim: 11.09.2017)

Kapadokya'da Çekilen Yabancı Sinema Filmleri

FİLM İSMİ	YIL	ÜLKE	YÖNETMEN	OYUNCULAR
Hititya Madalyonun Sırrı	2013	Almanya-Türkiye	Ulaş Şimşek, Cengiz Deveci, Verena Freytag	Bruno Eyron, Emir Berke Zincidi, Serra Yılmaz, Gürkan Uygun
Nuh'un Gemisi	2011	Almanya	Tobi Bauman	Stephan Luca, Julia Molkhou, Hilmi Sözer
Kurtlar İmparatorluğu	2005	Fransa	Chris Nahon	Jean Reno, Arly Jover, Jocelyn Quivrin
Hayalet Sürücü 2	2010	ABD	Mark Neveldine, Brian Taylor	Nicolas Cage, Ciaran Hindsi İdris Elba
Bir Zamanlar Bir Savaş Vardı	2011	Hindistan	Prakash Rao	Siddharth, Lakshmi Manchu
Sankranthi	2005	Hindistan	Muppalaneni Siva	Venkatesh Daggubati

Dilekler Zamanı	2005	Almanya	Rolf Schübel	Lale Yavaş, Tim Seyfi, Erhan Emre
Taş Tüccarı	2006	İtalya-Birleşik Krallık	Renzo Martinelli	Harvey
İbrahim Bey ve Kuran'ın Çiçekleri	2003	Fransa	François Dupeyron	Ömer Şerif, Isabelle Adjani, Pierre Boulanger
Fırsat	2003	Türkiye-ABD	Paxton Winters	Yiğit Özşener, İpek Değer, David Connely
Derviş	2001	İtalya-Türkiye	Alberto Rondalli	Antonio Buel Pueyo, Cezmi Baskın, Ruhi Sarı, Başak Köklükaya, Erdem Özipek
Türk Tutkusu	1994	İspanya	Vicente Aranda	Ana Belén, Georges Corraface
Slipstream	1989	Birleşik Krallık	Steven Lisberger	Bob Peck, Mark Hamil, Kitty Alridge
Piyordlu Küçük Hoca	1985	Danimarka	Brita Wielopolska	David Bertelsen, Zihni Küçümen, Kadir Savun, Cevat Kurtuluş, Macit Koper
Gülibik	1984	Almanya-Türkiye	Jürgen Haase	Ejder Akışık, Nurşim Demir, Murat Güler, Harun Yeşilyurt, Necmettin Çobanoğlu
Gelecekten Gelen Savaşçı	1983	İtalya, Fransa, Türkiye	Anthony M. Dawson	Reb Brown, Corinne Clery, John Steiner, Aytekin Akkaya
Talih ve Tesadüfler	1977	İtalya	Claude Lelouch	Alessandra Martines, Piere Arditi, Marc Hollogne

Tüm Bir Yaşam	1974	Fransa-İtalya	Jean Collomb	André Dussollier, Charles Denner, Carla Gravina
Paralı Askerler	1970	İngiltere	Peter Collinson	Tony Curtis, Charles Bronson, Fikret Hakan, Salih Güney
Medea	1969	İtalya, Fransa, Batı Almanya	Pier Paolo Pasolini	Maria Callas, Massimo Girotti, Laurent Terzieff

Kapadokya'da Çekilen Yabancı Tv Filmleri

FİLM İSMİ	YIL	ÜLKE	YÖNETMEN	OYUNCULAR
Selam Aziz Jorge	2012	Brezilya	Glória Perezn	Rodrigo Lombardi, Nanda Costa, Giovanna Antonelli
Jack Hunter Kayıp Hazine	2009	ABD	Terry Cunningham	Ivan Sergei, Joanne Kelly
Jack Hunter and The Lost Treasure	2008	ABD	Terry Cunningham	Ivan Sergei, Susan Ward
Jack Hunter and The Quest For Tomb	2008	ABD	Terry Cunningham	Ivan Sergei, Joanne Kelly
Arabistan Geceleri	2000	ABD	Steve Barron	Milli Avital, Alan Bates

Kapadokya'da Çekilen Türk Sinema Filmleri

FİLM İSMİ	YIL	ÜLKE	YÖNETMEN	OYUNCULAR
Vezir Parmağı	2016	Türkiye	Mahsun Kırmızıgül	Mahsun Kırmızıgül, Selim Bayraktar, Ece Uslu
Patron Mutlu Son İstiyor	2014	Türkiye	Kıvanç Baruönü	Tolga Çevik, Ezgi Mola, Murat Başoğlu
Kış Uykusu	2014	Türkiye	Nuri Bilge Ceylan	Haluk Bilginer, Demet Akbağ, Melisa Sözen, Ayberk Pekcan, Nejat İşler, Serhat Kılıç, Tamer Levent, Nadir Sarıbacak, Mehmet Ali Nuroğlu

Moya Hitit Yıldızı	2011	Türkiye	Murat Karamanoğlu	Gizem Güneş, Cengiz Orhonlu
Gomeda	2007	Türkiye	Tan Tolga Demirci	Serkan Altınorak, Feride
Peri Tozu	2007	Türkiye	Ela Elyamaç	İpek Değer, Mehmet Ali
Aşkın Dansı Sevgi Emektir	2006	Türkiye	Sami Güçlü	Tolga Savacı, Yıldız
Dünyayı Kurtaran Adamın Oğlu	2006	Türkiye	Kartal Tibet	Cüneyt Arkın, Mehmet Ali Erbil, Deniz Seki
Cemalim	2005	Türkiye	Aydın Sayman	Bergüzar Korel, Alp Emre Kököz, Şahnaz Çakıralp, Suna Selen,
Cenneti Beklerken	2005	Türkiye	Derviş Zaim	Serhat Tutumluer, Melisa
Yolda	2005	Türkiye	Erden Kıral	Halil Ergün, Yelda Reynaud, Yeşim Büber, İştar Gökseven, Edip
Yazı Tura	2004	Türkiye	Uğur Yücel	Kenan İmirzalıoğlu, Olgun Şimşek, Engin Günaydın
Asmalı Konak-Hayat	2003	Türkiye	Abdullah Oğuz	Özcan Deniz, Nurgül Yeşilçay, Selda Alkor
Mumya Firarda	2002	Türkiye	Erdal Murat Aktaş	Nurgül Yeşilçay, Teoman, Nurseli İdiz
Propaganda	1999	Türkiye	Sinan Çetin	Kemal Sunal, Metin Akpınar, Meltem Cumbul
İsa Musa Meryem	1989	Türkiye	Faruk Turgut	Tarık Akan, Meral Konrat, Oktay Sözbir
Firar	1984	Türkiye	Şerif Gören	Hülya Koçyiğit, Talat
Dünyayı Kurtaran Adam	1982	Türkiye	Çetin İnanç	Cüneyt Arkın, Aytekin Akkaya, Hüseyin Peyda
Derviş Bey	1978	Türkiye	Şerif Gören	Kadir İnanır, Melike Zobu, Ahu Tuğba

Dila Hanım	1977	Türkiye	Orhan Aksoy	Türkan Şoray, Kadir İ
Nereye Arkadaş	1976	Türkiye	Yunus Yılmaz	Aytaç Arman, Yılmaz Köksal, Kazım Kartal, Melek Ayberk
Deprem	1976	Türkiye	Şerif Gören	Türkan Şoray, Kadir İ
Kuma	1974	Türkiye	Atıf Yılmaz	Fatma Girik, Hakan B
Mahpus	1973	Türkiye	Nejat Saydam	Türkan Şoray, Hakan Balamir, Orçun Sonat
Küçük Kovboy	1973	Türkiye	Guido Zurli	Cüneyt Arkın, İlker İnanoğlu, Pascale Petit, Alan Steel, Erol Taş
Topal	1973	Türkiye	Orhan Elmas	İrfan Atasoy, Meral O
Ağıt	1971	Türkiye	Yılmaz Güney	Yılmaz Güney, Hayati Hamzaoğlu, Sermin Hürmeriç
Acı	1971	Türkiye	Yılmaz Güney	Yılmaz Güney, Fatma Girik, Hayati Hamzaoğlu
Çeko	1970	Türkiye	Çetin İnanç	Yılmaz Köksal, Ahmet Mekin, Erol Taş
Dağların Kartalı	1970	Türkiye	Feyzi Tuna	Ayhan Işık, Kadir İnanır, Hülya Darcan, Hayati Hamzaoğlu, Bilal İnci
Bir Gönül Verdim	1969	Türkiye	Halit Refiğ	Eva Bender, Ahmet M
Şeyh Ahmet	1968	Türkiye	Ertem Göreç	Fikret Hakan, Sara Stephan, Cahit Irgat
İnleyen Dağlar	1961	Türkiye	Nedim Otyam	Ekrem Bora, Muhterem N
Bu Vatanın Çocukları	1958	Türkiye	Atıf Yılmaz	Nurhan Nur, Yılmaz Güney, Atıf Kaptan, Bilge Zobu
Karanlık Dünya	1952	Türkiye	Metin Erksan	Ayfer Feray, Kemal Öz, Âşık Veysel Şatıroğlu, Ahmet Sayıl, Hakkı

Kapadokya'da Çekilen Türk Dizi Filmleri

FİLM İSMİ	YIL	ÜLKE	YÖNETMEN	OYUNCULAR
Çoban Yıldızı	2017	Türkiye	Gül Oğuz	Şükrü Özyıldız, Selin Şekerci, Selim Bayraktar ve Menderes Samancılar
Yılanların Öcü	2014	Türkiye	Cemal Şan	Cemal Toktaş, Hande Soral, Korel Cezayirli, Ahmet Varlı, Rüçhan Çalışkur, Servet Pandur, Hande Kaptan, Mehmet
İnadına Yaşamak	2013	Türkiye	Serdar Akar, Özer Kızıltan	Sanem Çelik, Oktay Kaynarca, Murat Ünalmış
Hayat Devam Ediyor	2011	Türkiye	Mahsun Kırmızıgül	Meltem Miroğlu, Neslihan Atagül, Fikret Kuşkan, Menderes
Yer Gök Aşk	2010	Türkiye	Canan Çelik	Birce Akalay, Işıl
Kapadokya Düşleri	2009	Türkiye	Atilla Cengiz	Devrim Saltoğlu, Emel Çölgeçen, Ozan Dağgez
Son Ağa	2008	Türkiye	Cem Tabak, Özer Kızıltan	Tamer Karadağlı, Emel
Dicle	2007	Türkiye	Filiz Kaynak	Aslı Tandoğan, Tolgahan Sayışman
Adak	2006	Türkiye	Adnan Güler	Emrah, Hande Subaşı
Kırık Ayna	2003	Türkiye	Şerif Gören	Kadir İnanır, Yeşim Büber, Burak Hakkı, Açelya Akkoyun
Asmalı Konak	2002	Türkiye	Çağan Irmak	Özcan Deniz, Nurgül Yeşilçay, Selda Alkor

Kapadokya'da Çekilen Belgesel Filmler

FİLM İSMİ	YIL	ÜLKE	YÖNETMEN	KANAL
Yunus Emre-Aşkın Sesi	2014	Türkiye	Kürşat Kızbaz	İz TV
Samsara	2013	ABD	Ron Fricke	
Access 360° World Heritage	2013	ABD		
Yol Arkadaşım Güzelyurt	2012			
Uygarlığın Tarih Öncesi	2012	Türkiye		İz TV
Yolun Düşerse "Kapadokya"	2012	Türkiye		World Travel Channel
Wilco'nun Karavanı: Üç Boyutlu Kapadokya	2012	Türkiye		İz TV
Suyun Seferi: Rüzgar Perileri	2012	Türkiye		İz TV
Martha Stewart Show "Cappadocia"	2012	ABD		Hallmark Channel (ABD)
Gökyüzünden Türkiye "Kapadokya"	2011	Türkiye	Köksal Taş	TRT
Cities of the Underworld: Alien Underground in Turkey	2009	ABD		History Channel
Gökkuşağı	2009	Türkiye	Mustafa Karakaya	
Kapadokya'nın Değişen Yüzü	2007	Türkiye		TRT

Kaynakça

KARAKAYA, M.(Yayına Hazırlayan). (2014) *Kapadokya Doğal Film Platosu.* Ankara: Öncü. Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kayıtları.

TÜRKİYE YAKIN TARİHİNİN BELLEK OLUŞUMUNDA BELGESEL SİNEMA'NIN ROLÜ: "ŞU ÇILGIN TÜRKLER"

Yrd. Doc. Ufuk UĞUR

ugurufuk@mynet.com

Özet

Türkiye tarihi çeşitli sınıflandırmalar ile tanımlanmakla beraber "yakın tarih" olgusu genellikle Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet sonrasını kapsamaktadır. Kurtuluş savaşı sonrası yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti yaşanan devrimler ile birlikte batıya entegre olma amacında olmuştur. Özellikle 1950 ve sonrası dönemde Türkiye batılılaşma çabasına girmiş ancak çeşitli demokrasi kesintilerine de maruz kalmıştır. Sinema, Osmanlının son döneminden itibaren bir batılılaşma etkisi olarak ülkede kendini göstermiş ve gelişmiştir. Özellikle 1960'lı yıllar yerli sinemanın gişede başarı sağladığı ve Türk sinemasında çeşitli türlerin ortaya çıktığı dönemdir. Belgesel sinemada bu dönemden itibaren çeşitli kurum ve kuruluşlarca Türkiye'de desteklenmiştir. Öncelikle, belgeleme, kayıt altına alma ve arşivleme özellikleriyle kurmaca film anlayışından ayrılan belgesel sinema yakın tarihimizde önemli olayların görsel hafızasını da oluşturmuştur. Özellikle Türk siyasi tarihinin çalkantılı dönemlerinin başladığı bu yıllar daha sonra çeşitli sinemasal üretimlerle de belgelenmiştir. İnsanın ve toplumun değişim ve dönüşümlerine tanıklık eden belgesel sinema toplumsal hafızanın oluşumunda da yer tutan en önemli görsel araçlardan biridir. Turgut Özakman'ın aynı adlı eserinden yola çıkılarak yapılan "Şu Çılgın Türkler" isimli belgesel film çalışması da yakın Türkiye tarihini etkili biçimde anlatan bir çalışmadır. Yıkım ve sömürgeleşme başlığı ile kurtuluş savaşı ve Cumhuriyet'in önemine vurgu yapılan toplam 13 bölümden oluşan bu sözlü tarih türü belgesel film çalışması görsel bir hafıza oluşmaktadır. Genellikle yazarın stüdyo ortamında kendisiyle yapılan röportaj üzerine çeşitli arşiv görüntülerinden oluşan bu belgesel film Türk tarihi ve kültürünün kaynaklarını anlatmaktadır. Yakın tarihimizle ilgili gerçeğin aktarılması ya da yeniden üretiminde oldukça önemli sayılan belgesel filmlerden biri olan "Şu Çılgın Türkler" adlı çalışma Anadolu'da yaşanan devrimin bilinmeyen yönlerini, ulusal direniş ve emperyalizme karşı direnişi anlatmaktadır.

THE ROLE OF DOCUMENTARY CINEMA IN THE MEMORY FORMATION OF THE RECENT HISTORY OF TURKEY: "THOSE CRAZY TURKS"

Abstract

The history of Turkey is defined by various classifications, while the "recent history" usually includes the Republic and its aftermath. The newly established Republic of Turkey after the War of Independence has been aiming to integrate with the westernized revolutions. Especially in the 1950s and beyond, Turkey was on the westernization stage but was exposed to various interruptions. Since the end of the Ottoman period, cinema has entered the country as an effect of westernization and has developed. Especially in 1960s, it was the period when the local cinema succeeded in the street and various kinds appeared in Turkish cinema. Documentary cinema has been supported by various institutions and organizations in this country since this period. First of all, documentary cinema separated from fiction film concept with its documentation, recording and archiving features has recorded important events in our memory in our recent history. These years, especially the turbulent periods of Turkish political history, were later documented by various cinematic productions. Documentary cinema, which witnesses the changes and transformations of people and society, is one of the most important visual means that takes place in the formation of social memory. Turgut Özakman's work titled "The Crazy Turks" is a work that describes the history of Turkey in an effective way. This verbal history-type documentary film work consisting of a total of 13 chapters emphasizing the war of liberation and the importance of the Republic with the title of demolition and colonization forms a visual memory. This documentary film, which is usually made up of various archive images with its own interview in the studio environment of the author, describes the sources of Turkish history and culture. One of the documentary films, "The Crazy Turks", which is regarded as very important in the transmission of the truth about our recent history or in its reproduction, is describing the unknown aspects of the revolution in Anatolia, resistance against national resistance and imperialism.

Giriş

Sinema kendi çağına tanıklık eder. Diğer bütün sanat disiplinlerini kapsayan yapısı ile sinema filmleri dönemsel olarak görsel hafızanın da oluşmasına katkı sağlar. Özellikle kurgusal olmayan belgesel sinema dış gerçekliği olduğu gibi aktaran yapısı ile arşiv niteliği taşır. Yapıntıya yer vermeden oyunculuk, makyaj, dekor ve kostüm gibi unsurları fazla tercih etmeyen belgesel sinema ile amaçlanan gerçeği en yalın haliyle aktarmaktır. Sinemanın başlangıcından itibaren varlığını sürdüren belgesel (kurgusal olmayan) sinema insanı doğayı ve evreni anlatmayı, açıklamayı amaçlar. Belgesel sinema dilinde özdeşleşme ya da izleyiciyi rahatlatmak gibi ticari kaygılar güdülmediği için bu araç ile kitlelere var olan gerçeklik yalın bir dille aktarılır. Ülkemizde de özellikle Cumhuriyet dönemini kapsayan yakın tarih ile ilgili birçok kırılma noktası belgesel sinemaya konu olmuştur. Bu filmler genellikle toplumsal yapıyı siyasal, ekonomik ve kültürel perspektiften ele alan çalışmalardır. Ülkenin siyasi gelişiminde uğradığı demokrasi kesintileri bu belgesel filmler ile anlatıldığı gibi Cumhuriyet tarihinden günümüze yaşanan önemli toplumsal değişimler de anlatıcının bakış açısından yansıtılmıştır. "Şu Çılgın Türkler" adlı belgesel film çalışması da Türkiye yakın tarihine ışık tutan ve Özakman'ın kendi kitabından aynı adla üretilen bir çalışmadır. Bu belgesel film çalışması sözlü tarih şeklinde ele alınarak röpörtaj tekniği ile gerçekleştirilmiştir. 13 bölümden oluşan bu belgesel çalışması kuvay-i milliye ruhunun oluşumundan bağımsız Türkiye'ye kadar devam eden yolculuğu destansı bir biçimde aktararak yakın dönem tarihimizin hafızasını oluşturan görsel bellek çalışması şeklinde gerçekleşmiştir.

Bellek Üzerine:

İçinde bulunduğumuz yüzyıl hızla akan görüntülerin bombardıman şeklinde insanlara görsel olarak sunulduğu bir dönemdir. Bu yüzyıl kimilerince görsel çağ olarak da adlandırılır. Bu bağlamda tarihsel süreçte yaşananlar hızla akıp kaybolup gitmektedir. Bütün sözlü ve sözsüz kültür oluşumları üst üste konularak bir öncekinin eskimesi ve yok olmasına neden olmaktadır. Zamanla eskiyen ve unutulan sosyal kültürel ya da toplumsal unsurlar bireyin ya da toplumun hafızasında sınırlı zaman dilimlerinde yer etmektedir. Bu bağlamda bellek "bilgiyi algılama, kodlama, saklama ve hatırlamayla tanımlanan bilişsel bir süreçtir" (https://www.academia.edu). Modernizmle birlikte hafıza aracılığıyla canlı tutulan ve sözlü ya da yazılı olarak gelişimini sürdüren toplumsal hafıza günümüzde artık görsel datalar olarak dijital biçimde depolanmaktadır. İnsanın öğrendiği ya da yaşadığı konuları bilinçli/bilinçsiz kendi hafızasında tutma gücü olarak da tanımlanan bellek bilginin algılanma düzenlenme kodlanma ve saklanması sürecidir. Platon'a göre anımsama kuramında anımsamanın metafizik bağlamına dair ilk yorumlara rastlanır ve O'na göre bellek olanı-kopyaları olarak atıfta bulunduğumuz iyi, güzel vb. bütün duyu algısı nesnelerin ebediyen hatırlanmasıdır (Akt.Susam, 2015:23). Bireysel ya da toplumsal olarak bakıldığında geçmişte herhangi bir tarihte yaşanan olayı hafızada tutma ve saklama olarak değerlendirilen bellek kavramı Aristotales'e göre ise sadece geçmiş duyu imgelerinin zihinde tutulması olarak, anımsama ise geçmiş imgelerin bilinci olarak tanımlanır (Susam, 2015:24). Genel olarak duyusal, kısa ve uzun süreli olmak üzere üç türde ele alınan bellek kavramı günümüz dünyasında geçmişten gelen bilgi ve yaşanmışlıkların günümüz modernizm gereklilikleri ve hızlı bilgi akışı karmaşasında hatırlanması ya da hafızada tutulması bağlamında görsel depolama aracı olarak belgesel sinemanın önemini arttırmaktadır. Tarih ve bellek üzerine söylenenlere göreyse tarih kendine ait bir anlatı yapısına sahiptir ve bu gerçek olayların anlatısıdır. Michel de Certeau da, "tarih söylemi, (doğrulanabilirlikten kaynaklı) gerçek bir içerik verme iddiasındadır, ama bu bir anlatı biçimindedir" (Özdemirci, 2012:13) önermesiyle bu görüşe katkıda bulunmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde tarihin amacı gerçeği en doğru biçimde aktarmaktır. Belleğin objektif olmayan yapısı tarih nezdinde onu sorunlu bir kavram haline getirmektedir. Bellek, geçmişi, geleneksel olarak tarih diye adlandırılan disiplininkinden daha geniş ilmekli bir ağın içinde yakalayarak, bu geçmişe büyük ölçüde bir öznellik ve "yaşanmışlık" dozu katmaktadır (Özdemirci, 2012:1). Tarih ise, "içsel yaşama dair bir zaman algısını temsil eden" belleği bilimsel gereklilikler doğrultusunda sorgulamakta, onun sınırlı bir yaşam alanını kapsayan önermelerini evrensel bir bakışla değerlendirmektedir (Akt. Özdemirci, 2012:139)

Belgesel Sinema:

Sinema tarihinin belgeselci biçim ile başladığını söylemek yanlış olmaz. Çekilen ilk filmler oyunculuk ya da dramatik öğelerden uzak ve yapıntıya yer vermeyen çalışmalardır. Dış gerçekliği olduğu gibi aktaran ve estetik kaygıların güdülmediği, sinema dilinin henüz oluşmadığı örneklerdir bu filmler. Belgesel sinema kavramı aslında daha çok belgelerden oluşan ya da belgelere dayanan anlamları çağrıştırır. Hızla gelişen sinema teknolojisi içerisinde zamanla belgesel sinema bir alt tür olarak kabul görmüştür. Çoğunlukla toplumsal olayların kaydı ya da önemli gelişmelerin dramatik anlatıyı reddeden biçimde sinemalaştırılmasıdır. Genellikle yaşamdaki çıplak gerçekliğin aktarımı olarak değerlendirilen belgesel sinema belgelere, tarafsız araştırma ve doğrulanmış bilgilere dayalı olan ve aynı zamanda toplumsal hafızanın canlı tutulmasını sağlayan çalışmalardır. Belgesel sinema dış gerçekliği olduğu gibi aktarmanın yanı sıra olgusal gerçekleri de sinemasal bir dille gelecek kuşaklara aktarmayı amaçlar. Genellikle insanların günlük yaşamları ile ilgili olan belgesel sinema ilerleyen yıllarda televizyonun da gelişimiyle toplumsal hayatta önemli bir yer edinmiştir. Türk sineması da benzer şekilde belgesel ile başlamıştır. Özellikle Fuat Uzkınay'ın Ayestefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı ile başladığı kabul edilen sinemamızda kurulmuş olan MOSD adlı kuruluşta bu tür çalışmaları desteklemiştir. Sinemasal anlatının hızlı gelişimi sonucu bir alt tür olarak kabul gören belgesel sinema kullandığı dil ile her zaman gerçeğe olan sadık yapısıyla kitlelerce önemsenmiştir. Rotha'ya göre belgesel sinema "ekran üzerine gerçek dünyayı yerleştirmeye karar vermiş, gazetecilerin ya da dini yaymaya çalışanların yaptığı gibi gerçek dünyayı gözler önüne sermeye amaçlayan bir oluşumdur (Rotha, 1995:9). Belgesel sinemanın en önemli uygulamacılarından olan J. Grierson ise belgeseli "gerçeğin yaratıcı biçimde yeniden yorumlanması" olarak tanımlar (Adalı, 1986:13). Adalı'nın aktardığına göre belgeselin üç önemli görevi vardır, " gerçeği açıklama, gerçeği öykünme ve gerçeği soruşturma (Adalı, 1986:15). Bu açıdan değerlendirildiğinde belgesel sinema aynı zamanda insanların bakış açılarını da yansıtmaktadır. Özellikle Türkiye yakın tarihini bir modernleşme hareketi olarak değerlendirdiğimizde belgeselin de bu modernizmle sinema-televizyon teknolojisinin gelişimiyle birlikte anlatı biçimlerini yenilediğini söylemek mümkündür. Belgesel sinemanın propaganda gücünün yüksek olması ve aynı zamanda kültürün aktarım aracı olarak işlevini sürdürmesi onun teknoloji ile olan güçlü bağlarının da gelişmesine neden olmuştur. Her ne kadar dış gerçekliği olduğu gibi aktarmak iddiasında olsa da belgesel sinema dilinde "Anlatıcının varlığı ve tekilliği anlatıyı bireysel bir eylem haline dönüştürse de, anlatıcı ve anlatı dönemin toplumsal, siyasal, ekonomik koşullarından bağımsız değildir; tersine gücünü bu unsurlardan almaktadır (Biryıldız, 2000: 5). Kurmaca, öyküsel ya da konulu anlatının aksine "kurgusal olmayan" biçiminde tanımlanan belgesel sinema dökümanter ya da belge film olarak da adlandırılır.

Belgesel Sinema ve Tarih:

Tarih kavramından söz edince bu çalışma kapsamında iki tür yaklaşımdan söz edilebilir; belgesel sinema ve ülke tarihi, ancak çalışmamız daha çok belgesel sinemanın ülkenin yakın tarihinin belgelenmesi ya da belleğinin oluşumundaki etkisi üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda belgesel sinema bir tarih yapıcı değil var olan tarihi belgeleyen ya da görsel hafıza oluşturan bir araçtır. "Tarih", her şeyden önce, biçem olarak geçmiş ve geçmişteki olaylar hakkında bilgi veren bir öyküdür ve bu öyküyü anlatacak "bilgi"ye sahip olan bir "kişi" gereklidir. Anlatıcının inanılırlığına göre, bu öykü tarihte yerini alacak ya da dışlanacaktır (Akt. Aytekin, 2000: 74). Sinemamızda yakın dönem Türkiye tarihine ışık tutan belgesel film örnekleri incelendiğinde ise anlatıcının güvenilirliği tarafsız, nesnel bakış açısı bağlamında geçmiş toplumsal olayların aslına sadık ve gerçekçi biçimde nasıl aktarıldığına dair olumlu izlenimler görülmektedir. Bu açıdan bir belgeselcinin de tıpkı bir tarihçi gibi geçmişi ya da yaşananları yargılamadan tarafsız bakış açısı ile aktarma zorunluluğu vardır. Tarih bilimini bir disiplin haline getirenlerden biri olan Ranke, değer yargılarından kaçınmayı öngörmüş; tarihçinin "geçmişi yargılamaktan sakınması, kendisini şeylerin gerçekten nasıl olduğunu göstermekle sınırlaması" gerektiğini ileri sürmüştür (Burke, 2000: 6). Bu noktada belki de sorgulanması gereken görsel hafızamızı oluşturan belgeselcinin olaylara ve şeylere karşı ne kadar tarafsız ya da nesnel durabildiğidir. Ne kadar tarafsız olursa olsun "herhangi bir gerçeklik unsurunun değişik kişilerce çekilen görüntülerinin aynı olmaması; olsa dahi görüntülenen ile görüntüleyenin yorumu arasında bir yerde durmasıdır (Derman, 2010:9). Bu açıdan bakıldığında dış gerçekliği olduğu gibi aktarma iddiasında olan kurgusal olmayan sinemanın bile tamamen nesnel olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır. Türkiye'nin yakın tarihini anlatan belgesel filmler doğal olarak bu süreçteki kırılma noktalarına odaklanmışlardır. Bu

çalışmalar arasından 28 Şubat, Demir Kırat, 12 Eylül, 12 Mart ve Soner Yalçın'ın Oradaydım adlı belgeselleri saymak mümkündür. Yanı sıra ülkenin yakın tarihi bir modernleşme ve bağımsızlık sürecidir, çalışmaya konu olan dönem Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana farklı başlıklar adı altında ele alınan "Şu Çılgın Türkler" adlı sözlü tarih belgeselidir. Osmanlının son döneminden başlayarak kurtuluş savaşı mücadelesi ve sonrasını ele alan belgesel fakirlik, yoksulluk ve çaresizlikten bir ulusun nasıl ayağa kalktığını bir diriliş destanı diliyle aktarmaktadır. Milli mücadele ile birlikte kurtuluş savaşını etkili biçimde anlatan belgesel çoğunlukla anı, belge ve bilgilere dayanmaktadır. Oldukça destansı bir anlatı diline sahip olan belgeselde Özakman röpörtajı tarihsel görüntülerle desteklenmiş, Anadolu'daki savaşın bilinmeyenleri bir tarih dersi biçiminde görselleştirilmiştir. Yıkım ve sömürge dönemlerinden bağımsız Türkiye'ye kadar olan süreç röpörtaj tekniği ile ülkenin görsel belleği olarak kayıtlanmıştır. Adı geçen çalışma özellikle Cumhuriyet döneminde yaşanan zorluklar, yokluk ve yoksulluğa rağmen ülkenin nasıl ayağa kalktığını ileriki kuşaklara aktaracak biçimde belgelenmiştir. Belgeselin birinci bölümünde Osmanlının 1. Dünya savaşı macerasında ordunun yenilenme çabaları anlatılmaktadır. İkinci bölüm ise Türkçülük hareketinin başlangıcı ve sömürgeleşmeye dikkat çekmektedir. Yakın tarihimizin en önemli kırılma noktalarından biri olan Sevr anlaşması ve Mondros mütarekesi ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde ABD'nin Anadolu'yu parçalama planı ve perde arkası olaylar anlatılırken beşinci bölüm halkın örgütlenişi ve M. Kemal Atatürk'ün Anadolu'ya ayak basışını anlatmaktadır. 6. ve 7. bölümler direniş ve Misak-ı Milli hareketini görkemli bir şekilde belgeler ile birlikte aktarmaktadır. Sonraki bölümler ise Anadolu hareketi, düzenli ordunun kurulması, İnönü ve Sakarya zaferleri ile birlikte yeni bir ülkenin doğuşunu anlatmaktadır. Belgesel ile çağdaş Türkiye'nin kurulma süreci adım adım belge ve bilgilere dayalı şekilde aktarılırken ülkenin bağımsızlık yolculuğu da yansıtılarak dönemin diğer toplumsal ve siyasi olayları ile birlikte ülkenin görsel belleğine katkı sağlanmaktadır. Yoksulluktan sanayileşmeye doğru olan hamlelerin anlatıldığı son bölüm aynı zamanda Cumhuriyetin ilanı ve devrimleri etkili biçimde önümüzdeki kuşaklara belge ve bilgiye dayalı biçimde aktarırken anlatıcının gözünden verilen olaylar olabildiğince tarihsel gerçeklere sadık kalınarak bu belgesel sayesinde ortak tarihimizin görsel hafızası oluşturulmaktadır.

Sonuç:

Sinema bir modern dönem aygıtı olarak hikayeler anlatır, ancak sinemanın başlangıcı belgesel yani kurmaca olmayan, dış gerçekliği en yalın biçimde aktaran formdadır. Dramatik anlatıya koşut olarak sinemanın gelişim sürecinde bir alt tür olarak belgesel sinema da teknolojinin kullanımıyla birlikte yeni anlatım olanaklarını geliştirmiştir. Gelişen bu anlatım biçimleri belgesel sinemanın önemini daha da arttırarak arşivleme ya da belgeleme özellikleri ön plana çıkmaktadır. Özellikle toplumsal ve tarihsel bağlamda kırılma noktaları ya da yaşanan önemli olaylar belgeselciler tarafından sıklıkla ele alınmıştır. Türkiye yakın tarihine bakıldığında bu önemli tarihsel olayların belgesel sinemaya konu olduğu ve çoğunlukla nesnel bakış açılarıyla aktarıldığı görülmektedir. Bu yaklaşım belgesel sinemanın kendi doğasından kaynaklanmaktadır, belgesel sinema gerçeği olduğu ya da aslına en yakın biçimde yorumlama şeklidir. Belgesel filmler sayesinde olaylar ve şeyler bir biçimde kayıt altına alınır ya da belgelenir, günümüz bilişsel teknolojileri sayesinde güncel ve tarihsel kırılma noktaları dijital olarak depolanır. Her ne kadar günümüz belgesel anlayışında biçimsel olarak taklit ya da canlandırmaya da yer verilse çoğunlukla içerik bağlamında gerçek yaşamdan aktarılan olayların nesnel aktarımları belgeselcinin çalışma konularıdır. İdeolojik olarak belgesel filmler var olan gerçekliğin en yalın aktarımı ya da yeniden üretimi olarak tanımlansa da aslında her film yönetmenin bakış açısı veya kameranın uyguladığı sınırlılıklara mahkumdur. Bu açıdan belgelere de dayansa hiçbir belgesel çalışmanın bağımsız ve nesnel olduğunu savunmak mümkün değildir. Yakın dönem Türkiye tarihini anlatan belgesel film çalışmaları da bilinen tarihsel gerçeklere dayalı olmakla beraber mutlak biçimde yönetmen ya da yapımcının bakış açısını yansıtmaktadır. Bu açıdan "Şu Çılgın Türkler" adlı belgesel film çalışması da her ne kadar tarihsel gerçekleri aslına sadık kalarak aktarsa da öznel bakış açısından kurtulmak mümkün olmamıştır. Çalışma sözlü tarih ya da röpörtaj tekniği üzerine kurulmuş olmakla beraber destekleyici bilgi belge ve görüntüler ile zenginleştirilmiştir. Resmi tarih temel alınarak tarihsel olayları kendi akış sırasına göre aktaran bu çalışma toplumsal belleğin oluşumuna önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu belgesel film serisi olayların ve şeylerin zamana yenilmek zorunda olduğu tarihsel akış içerisinde Türkiye yakın tarihini belgeleyen, kayıt altına alan ve diğer nesillere aktaran kapsamlı bir çalışmadır. Kurtuluş savaşı ruhunu etkili biçimde sinemanın tüm olanaklarını kullanarak aktaran bu

film belgesel çalışmalarının zamana karşı direnen ve toplumsal hafızayı oluşturan, bellek oluşumunda önemli görsel kayıtlar oluşturan bir araç olduğunun kanıtıdır.

Kaynakça

Adalı B., Belgesel Sinema, istanbul, Hil yay. 1986, İstanbul.

Aytekin H., Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Belgesel Sinema, Doktora tezi, 2013, İstanbul.

Biryıldız E. (2000) Sinemada Akımlar, Beta yayınları, İstanbul.

Burke P. (2000) Tarih ve Toplumsal Kuram, çev. Mete Tunçay, 2. baskı, Tarih Vakfı yayınları, İstanbul.

Derman İ., Fotoğraf ve Gerçeklik, Hayalbaz yayınları, İstanbul.

Özdemirci E.G., Ortak Bellek ve Sinema: 1990 Sonrası Fransız ve Amerikan Sinemasında 68 Kuşağı Nostaljisi, Doktora tezi, 2012, İstanbul.

Rotha P., Belgesel Sinema, çev. İbrahim Şener, Sistem yay, İstanbul.

Susam A., Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema, 2015, Ayrıntı, İstanbul.

ORTA DOĞU EKSENİNDE, ABD'NİN SİNEMASAL PROPAGANDASI VE HOLLYWOOD-PENTAGON İŞBİRLİĞİ

Öğr. Gör. Yasin DUVAN

Ordu Üniversitesi, Ulubey Meslek Yüksekokulu, Basın ve Yayıncılık Programı

yasinduvan@odu.edu.tr

Doç. Dr. Cavit YAVUZ

Ordu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü

cyavuz@odu.edu.tr

Özet

Kamuoyunun, kendi istediği yönde şekillenmesini isteyen güçler, yoğun olarak propaganda faaliyetine başvururlar. Kitleler üzerinde algı yönetimi yapmak için kullanılan kitle iletişim araçlarının başında ise gerçek ile en yakın ilişki kuran sinema gelmektedir. Sinemanın kitleler üzerindeki etkisinden istifade etmek isteyen güçler, ortaya çıktığı andan itibaren sinemayı, siyasal propaganda için açık ya da örtülü şekilde kullanmışlardır. Bu amaçla, sinema endüstrisinin en büyük aktörü olan Hollywood ile iç ve dünya kamuoyunda yerel ve küresel siyasetinin önünü açacak istendik yönlendirme ve algı oluşturmak isteyen ABD'nin yolu kesişmiştir. Bu birliktelik zaman içerisinde resmi hale getirilerek ABD Savunma Bakanlığı (Pentagon) ile Hollywood arasında gizlenmeyen bir işbirliği süreci başlamıştır. Dünyanın tek kutuplu hale geldiği varsayılan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Doğu'daki gelişmelerin ana ekseninde bulunan ABD'nin, bölgedeki siyasetinin yardımcı unsuru olarak Hollywood'un gücünden yararlandığı görülmektedir. Son çeyrek asırda Hollywood yapımı Orta Doğu konulu filmlerin sayısındaki artış ve temsil kodlamalarındaki farklılık, ABD'nin dış siyasetinde izlediği yolun, Hollywood tarafından stabilize edildiği izlenimi vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Hollywood, Pentagon, Propaganda, Orta Doğu

IN THE MIDDLE-EAST AXIS, THE SCENARIOED PROPAGANDA OF THE USA'S AND THE COOPERATION BETWEEN HOLLYWOOD AND PENTAGON

Abstract

The powers who demand the public to direct according to their wish appeal to propoganda activities. The main mass communication medium used to create perception management and related to the reality is the cinema. The powers who would like to benefit from the impact of the cinema on the public have used it for the political propoganda explicitly and/or implicitly since the cinema appeared. For this purpose, the way between Hollywood ,the greatest actor of the cinema world, and the USA which aims at creating a direction and perception leading to local and global policy in internal and external public has intersected. This cooperation has in time period been formalised and a collaboration process between the USA Defence Ministry (Pentagon) and Hollywood has already launched. After the collapse of the Soviet Union which is so-called 'unipole', it is observed that the USA standing in the main axis of the developments in the Middle-East has been utilizing from the power of Hollywood as the supplementary component. In the last quarter century , the incease of the number of the Middle -East based films and the difference in representative codes have given the impression that the way the USA is applying in foreign policy is stabilized by Hollywood.

Key words: Cinema, Hollywood, Pentagon, Propaganda, the Middle -East

Giriş

Diğer sanat dalları gibi sinema da ortaya çıktığı ve izleyiciler tarafından ilgi gördüğü andan itibaren toplumlarda meydana gelen değişimlere açık bir sanat olmuştur. Bulunuşundan itibaren büyük ilgi gören ve kısa sürede kitleler üzerinde yoğun etkisi hissedilen sinema, sadece bir eğlence aracı olarak görülmeyip, kitleleri etkileme ve yönlendirme noktasında da önemli bir araç olarak kullanılmıştır.

Bir Ulusun Doğuşu (1915) filmi ile başlayan bu siyasal mesaj içerikli sanat üretimi, Sergei M. Eisenstein'ın Çarlık rejimine karşı olan isyancıları konu alan ve Odessa merdivenlerinde Çar'ın askerlerinin masum insanları katledişini gösteren sahnesiyle, kurgu ve estetik açıdan kendinden sonraki filmlere ilham kaynağı olan *Potemkin Zırhılısı (1925)* filmiyle dikkatleri çekmiştir. II. Dünya Savaşında Nazi Almanyasında Goebbels ile farklı bir noktaya evrilen sinemasal propaganda anlayışıyla milyonlarca Alman, üretilen propaganda içerikli film ve yapımlarla uzun süre Nazi yönetiminin koşulsuz destekçileri haline getirilmişlerdir.

Sinemanın sanat olma yolunda ilerlediği 20. Yüzyılın ilk yılları, dünyada her alanda olduğu gibi sanat alanında da büyük değişimlerin yaşandığı, toplumsal sarsıntıların birbiri ardına geldiği yıllardır. Yeni gelişmekte olan sinema kendini bir anda ekonomik bunalımların, savaşların, siyasi çalkantıların ortasında bulmuştur. Hayatın her alanını etkileyen siyasetin; hayatın içindeki yaşanmışlıkları, hikâyeleri gösteriye dönüştüren sinemayla iç içe olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla 20. Yüzyılın her anlamda çalkantılı ve çatışmalı geçen konularının o dönemin sinemasını besleyen önemli bir kaynak olduğu söylenebilir.

Amerikan film endüstrisinin evrensel markası haline gelen Hollywood'un sinema endüstrisinden çok daha öte bir anlam ifade ettiği bilinmektedir. Hollywood, tüm dünyada etkili olan toplumsal değişim, kriz, savaş gibi durumlarda her zaman olayın 'etkilenen' tarafında yer almamış, bazen tecimsel ancak daha da baskın ve bilinçli olarak politik bir adanmışlıkla hareket ederek propaganda aracı işlevi görmüş ve 'etkileyen' tarafta da yer almıştır. Son dönemlerde ortaya çıkan ve bütçeleri yüz milyonlarca doları bulan filmlerin ABD ekonomisine getirdiği yıllık kazanç bir yana, ABD açısından Hollywood'un adeta gözbebeği gibi görülmesi, kuşkusuz onun sanatla iç içe geçmiş bir propaganda aracı olarak kullanılmasının yolunu açan ideolojik bir enstrüman olmasından kaynaklanmaktadır.

Kendisinden başka kimsede bulunmayan elindeki bu güçlü silahı etkili şekilde kullanan ABD, küresel siyasetiyle uyum sağlayan propaganda çalışmalarıyla kitlelerin algılarını etkilemeye çalışmaktadır. II. Dünya Savaşı ile başlayan ve ardından Vietnam Savaşı ile devam eden bu algı yönlendirme çalışmaları pek çok akademik çalışma ve kitaba da konu olmuştur. Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından küresel siyasette görece tek başına kalan ABD'nin bu tekçiliği, algı yönlendirme çalışmalarını ideolojik alandan kültür ve medeniyet alanına kaydırmış, Batı kültürü karşısında tasvir edilen 'öteki' kavramı güncel hale getirilerek Arap ve Müslümanlara yönelik geleneksel Hollywood bakış açısı farklılaştırılmıştır.

ABD'nin Hollywood aracılığıyla yaptığı propaganda çalışmaları sadece dış politika ile sınırlı kalmamaktadır. Ancak bu çalışmada, Hollywood eliyle yürütülen ve yukarıda bahsedilen etkileşimden hareketle Hollywood-Pentagon işbirliği çerçevesinde ABD dış ve daha özel olarak Orta Doğu siyasetinde sinemanın propaganda etkisi ele alınarak kapsam daraltılmıştır. Sinemanın iletişim unsuru olarak önemli bir araç olduğundan hareketle, ABD dış politikasının Hollywood ile yaptığı işbirliği ve iki kurum arasında nasıl bir ilişki olduğu değerlendirilmiştir.

1. Propaganda

Propaganda; belli bir hedef kitle üzerinde bir fikir oluşturmak, algıları şekillendirmek, mevcut düşünce ve yargıları değiştirmek, tutum ve davranışları yönlendirmek amacıyla anlatılar, semboller, göstergeler, imalar ve telkinler kullanılarak yapılan kasıtlı çabalardır (Kadıoğlu, 2015: 101). Kitle iletişim araçları kullanılarak yapılan propaganda faaliyetlerinin amacı insanları etkileyerek, herhangi bir konu hakkında duygu, düşünce ve tutumlarını kontrol altına almak, bu duygu düşünce ve tutumlarda değişikliğe sebep olacak algı değişikliği oluşturmaktır. Kitlelere ulaşmanın en ekonomik ve zahmetsiz yolu kitle iletişim araçları olduğundan, bu araçlar vasıtasıyla yapılan reklam, müzik, sinema, sosyal medya, radyo yayınları gibi kanallar, propaganda için en uygun faaliyet alanlarıdır. Temel amaçlarından bir tanesi geniş kitlelere en az maliyetle ulaşmak olan propagandacılar için sinema vazgeçilmez bir araçtır durumundadır (Aydın, s.2). Bu amaçla, teknolojiyi sanatla buluşturan ve Hollywood

stüdyolarında hazırlanan filmler, askerlerin ve politikacıların etkisiz kaldığı birçok ülkede eğlence ve sanatla çerçevelenen propaganda araçları olarak pek çok kez kullanılmıştır.

İktidara sahip olan güçler, iktidarlarını sürdürebilmek, kendi gerçekliklerini kitlelere kabul ettirmek ve ideolojik hegemonyalarını sağlamak için kamuoyunu kendi istedikleri doğrultuda sürekli şekilde etkileme ve algı oluşturma çabası içerisindedirler. Bu bilinci belirleme işi kitle iletişim araçları yolu ile iletilen mesajlar yardımıyla gerçekleştirilir (Akyol, 2015: 151). Kitle iletişim araçlarında yer alan ve izleyici/dinleyicilere sunulan içeriklerin tamamı bir tercih ve kurgu aşamasından geçmektedir. Her seçim ve kurgu aşaması ise mutlak suretle seçici ve kurgucunun ya da kitle iletişim aracı sahibinin, bilinçli veya bilinçsiz şekilde öznel yargısını taşımaktadır. Mesajlar, mesajların veriliş biçimleri, eksiltmeler ya da perdelemeler, kasıtlı olarak hazırlanmışlardır ve güç sahiplerinin çıkarlarına hizmet ederler (Kadıoğlu, 2015: 102).

Bir ikna etme süreci olan ve bunun için de bilgi ve bildirim iletimi şeklinde gerçekleşen propaganda aslında eksik, yanlış ve tasarlanmış bir bildirim ve bilgi verme sürecini daha doğru bir ifadeyle; sistematik uygulamaları ile bir grubu, topluluğu ya da bir bireyi zihni olarak yeniden biçimlendirme olarak tanımlanabilmektedir. Bu biçimlendirme başta bilişsel olmak üzere toplumsal, kültürel ve siyasal anlamda propaganda yöntem ve tekniklerine uygun biçimde gerçekleşebilmektedir (Çetin, 2014). Tarihsel süreç içerisinde propaganda faaliyetleri biçim ve araç değiştirse de gelinen son noktada, özellikle küreselleşmenin de etkisiyle propaganda faaliyetlerini en sık, örtülü ve etkili şekilde kullanan ülke ABD olmaktadır. Dünya sinema endüstrisini domine eden Hollywood gibi bir güce sahip olması, çoğu teknolojik gelişmelerin doğum yerinin ABD olması ve her iki enstrümanın kitlelere yaygın şekilde ulaşmasını sağlayacak olan medya ve internet araçlarındaki (giderek artan şekilde) ABD sahipliğinin ve son olarak küreselleşmenin üç önemli (ekonomik, askeri, kültürel) ayağını en etkili şekilde kullanan ülkenin ABD olması (Kongar, 2001), bu birlikteliği ve kurgusallığı yadırgatmamaktadır.

Filmleriyle gerçekliği yeniden kurguladığı izlenimi vererek Hollywood, Vietnamlıların haksız, Meksikalıların hırsız olduğunu, Almanlar deyince Nazi subaylarını, zenciler deyince uyuşturucu müptelası suça meyilli insanları; Müslümanların terörist, uzak doğuluların ise acımasız mafya üyeleri olduğuna seyirciyi inandırmaya çalışırken (Oylum, 2011: 7), aslında gerçekliğin böyle olmadığı eleştirel yaklaşımlarla ortaya çıkmakta ve Hollywood'un kurguladığı fantazya yeniden sorgulanmaktadır.

2. Sinema ve propaganda

Sinemanın kitleler üzerindeki etkisinin fark edilmesi, sinemanın ortaya çıkması kadar eskidir. Sovyet sinemacıların Ekim Devriminin ardından yeni, sosyalist rejimi halka anlatmak ve devrim ilkelerini yerleştirebilmek için ajitasyon trenleri ile ülkenin en ücra köşelerine kadar sinemayı götürdükleri bilinmektedir. Aynı şekilde sinemanın propaganda malzemesi olarak en etkili biçimde kullanıldığı dönemlerden birisi de 2. Dünya Savaşı yılları olmuştur. Savaşa giren ülkeler halklarının desteğini alabilmek, morallerini yüksek tutabilmek ve ordularına asker toplayabilmek gibi amaçlarla sinemanın propaganda gücünden yoğun olarak yararlanmışlardır. Özellikle henüz ekonomik bunalımı atlatmış ve dünya savaşının yıkıcı etkilerini yaşamak istemeyen ABD'lilere, savaşa girme sebepleri konusunda 'açıklayıcı bilgiler' sunan, Frank Capra'nın yönetmenliğini yaptığı *Why We Figt (1942-45)* belgeselleri, ABD'lilerin savaşa bakışını değiştirmiş en önemli propaganda filmleridir.

Sinemanın bu gücü ve insanlar üzerindeki propaganda etkisi doğal olarak ABD devleti ile dünya film sektörünün başat aktörü olan Hollywood'un yolunu birçok kez birleştirmiştir. Amerikan Savunma Bakanlığı (Pentagon)'nın da dahil olduğu bu birliktelik, gizli olmayan ve kuralları, ilkeleri belirlenmiş bir işbirliğidir. Karşılıklı fayda anlayışıyla hayata geçen bu işbirliği çerçevesinde Pentagon'un her türlü maddi ve manevi desteğini alarak önemli bir prodüksiyon alt yapısına sahip olan Hollywood'dan istenen tek şey: Ordunun güçlü gösterilmesi ve askere alımların kolaylaştırılması olmuştur (Yılmaz, 1997: 76).

Başta sinema ve reklam olmak üzere kitle iletişim araçlarının algı oluşturma ve kitleleri etkileme gücünden istifade eden ABD, teknoloji, kültür, spor, gıda, giyim gibi birçok tüketim ve 'benzeşme' ürünlerini de yine propaganda çalışmaları ile dünya geneline yaymaktadır (Scognomillo, 1997:175). Sinemanın, yarım asırdan aşkın süredir televizyon ve diğer kitle iletişim araçlarıyla dünya toplumları için benzer hedefler gösterdiğini, bu hedeflerin gelişme, refah ve demokratikleşmenin modernleşme ve Batılılaşama ile gerçekleşeceği söylemi olduğunu belirten Kadıoğlu (2015: 107), daha iyi yaşam

standartları için modernleşmenin gerektiğini ve modernleşmenin ise daha çok Amerikanlaşma olduğunu belirtmektedir.

Egemen sinema anlayışının izleyenlerle direk siyasal mesajlar üzerinden ilişki kurmasını beklemek, kitleleri açık ve anlaşılır sinemasal göstergelerle yönlendirmeye çalıştığını iddia etmek zordur. Hollywood sineması da açıktan siyasal-ideolojik mesaj yerine kendi ideolojisini seyirciye dolaylı yollardan ve fark ettirmeden benimsetmeye çalışır (Corrigan, 2015: 137). Nihayetinde egemen sinema anlayışı, edilgen konumda görmek istediği izleyicileri, bu şekilde siyasal alanın içine çekilmesini istememekte ve mesajları üstü örtülü, kapalı ve bilinçaltına yönelik olmaktadır (Yılmaz, 1997: 11). ABD propaganda faaliyetleri ile hem politika hem de ekonomik faaliyetlerinde maksimum faydayı, minimum çaba ile hem de daha da etkili şekilde elde etmektedir.

3. Hollywood-Pentagon-Washington işbirliği

Bir propaganda aracı olarak sinemadan en fazla yararlanan ülkelerin başında ABD gelmektedir. Dünyanın en büyük ve güçlü sinema endüstrisine sahip ülke olmanın getirdiği avantaj; ABD'nin ekonomik, siyasi, kültürel, askeri olarak bu avantajdan bazen üstü örtülü bazen de aleni olarak yararlanmasını hatta işbirliği yapmasını adeta strateji haline getirmiştir. Pentagon'un senaryoyu inceleme ve müdahale etme karşılığında askeri danışmanlık, ekip ve ekipman desteği verdiği ilk savaş filmi *Wings (1927)* ile başlayan bu birliktelik (Çetin, 2014: 256), özellikle II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemiyle birlikte sistematik bir hale gelmiştir. ABD ve Hollywood ilişkisi ulusal stratejinin bir parçası şeklindedir ve ABD özellikle uluslararası askeri ve siyasi operasyonlar öncesinde Hollywood'un propaganda gücünden yoğun olarak istifade etmektedir.

İnsanlar üzerindeki etkisinin fark edilmesinin ardından zaman içerisinde sinemayı propaganda aracı olarak sıklıkla kullanan Hollywood'da, başta üçüncü dünya ülkelerini olmak üzere küresel stratejiye uygun kitleleri hedef alan yapımlar ardı ardına gelmiştir. Bu filmlerin senaryolarında farklılıklar gözlemlense de genelde varılan sonuç ve verilen mesaj: Dünyayı daha yaşanılır bir yer haline getirmek için kendilerini, ailelerini, sevdiklerini gözlerini kırpmadan feda eden Amerikalıların kahramanlıkları şeklinde olmaktadır ve içerisinde bol miktarda Amerikan milliyetçiliğine vurgu yapan göndermeler içermektedir (Aydın, s.3).

Amerikan sinema endüstrisi Hollywood'un ABD Dışişleri Bakanlığı, CIA ve diğer devlet kurumlarıyla işbirliği yapması yalnızca yakın dönemin bir eğilimi değildir. Keşfedildiğinden bu yana büyük bir endüstrinin parçası olarak varlığını sürdüren sinema endüstrisinin en büyük lokomotifi olan ABD; kocaman bir hegemonya olarak dünyanın her yerinde kendi filmlerini pazarlamayı başarırken, böylece propagandanın en büyüğünü hiç politikaya bulaşmadan da yapmış olmaktadır (Oylum, 2001: 7).

Yirminci yüzyılın başından beri Hollywood'da imal edilen birçok film, ABD yönetimi tarafından propaganda amaçlı olarak kullanılmış ve örtülü ya da açık şekilde desteklenmiştir. Başlangıcı 1942 yılına kadar uzanan bu birliktelik, ABD başkanlarından Franklin Roosevelt'in, aralarında John Ford ve Frank Capra gibi yönetmenlerin de yer aldığı birçok sinemacıyı Beyaz Saray'a çağırıp, onlara psikolojik seferberlik filmleri sipariş etmesi neticesinde Hollywood'da bir irtibat bürosu kurulmasıyla başlamaktadır (Valantin, 2006: 21).

Hollywood-Pentagon-Washington işbirliğinin en açık örneğini yansıtan bu büro, Soğuk Savaş sona ermesine rağmen varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Washington'un, dünya liderliği parantezinde gerçekleştirdiği sınır dışı siyaset ve askeri hareketler için Hollywood ile yaptığı karşılıklı işbirliği dolayısıyla Amerikan kültüründe militer kahramanlığa ilişkin sinemasal temsillerle ulusal özgüven duygusu iç içe geçmiş gibidir. II. Dünya Savaşının ardından erkekliğin kanıtlanmasına, Amerikan askerinin ezilmiş halkların yiğit kurtarıcısı ve özgürlük savunucusu olarak resmeden milliyetçi idealizmin işlendiği (Ryan ve Kellner, 1997) bu ritüellere son yıllarda ABD içindeki ABD ile insanlığın geleceği için mücadele eden, Orta Doğu ve diğer bölgelerdeki teröristlerle mücadele edip ezilmiş, geri kalmış, haksızlığa uğramış insanlara şefkatli elini uzatırken kendi ailesinden ve özel hayatından feragat eden Amerikalı figürü eklenmiştir.

Hollywood ile sıkı bir ilişki ve hatta işbirliği geliştiren ABD Savunma Bakanlığı sadece üretilen filmlere teknik ve personel desteği vermemekte, birçok filmin stüdyo ve senaryosuna müdahale de edebilmektedir. Senaryolara müdahale edebilecek kadar iç içe girmiş ilişki sarmalında Pentagon'un da

bir imaj çalışması yaptığı ve çıkar sağladığı görülmektedir. Dolayısıyla ordu ile Hollywood arasında bağımlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Hollywood yapımcıları büyük bütçeli filmlerde ordunun teçhizatını kullanarak önemli bir maddi külfetten sıyrılırken, buna karşılık ordu da senaryolara yaptığı müdahalelerle kendisi için olumlu bir imaj oluşturmaktadır (Robb, 2005). Bu karşılıklı ilişkinin formel bir hale dönüşmesi için ABD Ordusu'nun hazırladığı 1989 tarihli, Eğ*lence Endüstrisiyle İşbirliği Hakkında El Kitabı* bulunmaktadır. Hangi filme destek verileceği ya da danışmanlık sağlanacağı bu el kitabına göre belirlenmektedir (http://www.dtic.mil).

Bu filmlerde Hollywood senaryolarının belli bir kalıp içinde hareket ettiği söylenebilir. Senaryolarda mutlaka bir sorun/düşman ve o sorunu/düşmanı çözecek/yenecek bir Amerikalı (bazen askeri gruplar) yer almaktadır. Komünistler, canavarlar, düşmanlar, uzaylılar, zalim yönetimler, nükleer-biyolojik saldırılar ve doğal afetler gibi oldukça geniş bir sebepler topluluğu karşısında yenilmeyen, ezilmeyen, asla vazgeçmeyen, kararlı ve gururlu Amerikalı tiplemesi Hollywood'un en sık kullandığı figür olmuştur. Stanley Kubrick'in, ABD Hava Kuvvetleri'nin Sovyetler Birliği'ne saldırması ve bir nükleer savaşın başlangıcına yol açma konusunu işlediği *Dr. Garipaşk'ı (1963);* Petyer Watkins'in Soğuk Savaş'ın ardından atıklarla zehirlenen Londralıları konu ettiği ve İngiliz askerlerinin (Toniler) kafalarına kurşun sıkarak yaşamlarına son verdiği *Savaş Oyunu (1965)* ve biraz da hicivli şekilde kurgulanan Franklin Schaffner'in maymunların egemen olduğu gezegene düşen Amerikalı astronotun hikâyesini anlattığı ve finalinde Özgürlük Anıtı'nın kalıntılarının gösterildiği *Maymunlar Cehennemi (1967)* bu tip filmlerin ilk ve başlıca örnekleridir.

Buna nazaran Hollywood tarihinde ordu ile işbirliği yapılmayan ve Pentagon'un müdahalesine rağmen üretilen savaş filmleri de dikkat çekmektedir. Hatta bu filmlerin kalite açsından Pentagon ile yapılan işbirliğiyle çekilen filmlerden daha iyi olduğu dahi söylenebilir. Lewis Milestone'un *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok (1930)* ile Stanley Kubirick'in *Zafer Yolları (1957)* bu tür filmlere verilecek başlıca örneklerdir (Yılmaz, 1997: 77).

Aradan geçen 75 yıla rağmen ABD ulusal güvenlik aygıtı faaliyetleri ile Hollywood sanat çalışmaları, iç içe geçmiş bir şekilde ve her zamanki gibi yakın işbirliği halinde devam etmektedir. Bu yakın işbirliğini eski bir CIA ajanı olan Bob Baer, "CIA ile Hollywood arasında ortak bir yaşam vardır" şeklinde açıklamaktadır. Baer'ın açıklamaları, Idaho, Sun Valley'de, gelecek yıllarda uygulanacak kolektif medya stratejisinin konuşulduğu ve Hollywood stüdyo yöneticilerinin de dahil olduğu, Amerikan medya sektöründe isim yapmış gazetecilerin hazır bulunduğu yıllık buluşma toplantılarından sonra daha da netlik kazanmıştır (Levesque**,** medyasafak.net, 2017).

4. Vietnam Savaşı ve Hollywood

Vietnam Savaşı, Hollywood'un propaganda amaçlı filmleri için önemli bir dönüm noktası olduğundan, Hollywood-Pentagon işbirliğini irdelemek için bu konuyu ayrı bir başlıkta ele almak gerekir.

Vietnam Savaşı için kamuoyundan yeterli desteği alamayan ve zamanla üniversite öğrencileri ve toplumdaki muhalif akımların şiddetli tepkisini çeken ABD yönetiminin ikna ve propaganda sürecinde yine Hollywood baş aktör olarak görülmektedir. Dünyanın bir ucunda yaşanılan olayları ABD ve dünya kamuoyuna 'cesur ve fedakâr ABD askerinin özgürleştirme mücadelesi' olarak anlatma görevini Hollywood'un yapımcıları üstlenmiş ve bu görev Vietnam Savaşının sona ermesinden sonra daha farklı bir şekilde ancak giderek artan ve yoğun biçimde devam etmiştir. Savaş sonrasında militer gücün zafiyetinin ABD ulusunun duygu düzleminde açtığı yaraları sarma görevi ile ABD ordusunun sorgulanan savaş gücü imajının yeniden parlatılması görevleri de yine Hollywood'un yeni propaganda filmleri için ana kaynağı oluşturmuştur.

ABD kamuoyunu Vietnam savaşına ikna etmeye yönelik Hollywood yapımlarının başlangıcı Robin Moore'un kitabını okuyan aktör John Wayne'ın dönemin ABD Başkanı Lyndon Jhonson'a yazdığı mektubun ardından Pentagon'un prodüksiyon desteği verdiği *Green Barets (1968)* filmidir. Amerikan askerlerinin komünizme karşı uzak doğuda verdiği 'amansız' mücadeleyi anlatan film, Hollywood-Pentagon-Washington ilişkisinin Vietnam ekseninde buluştuğu ve ileriki yıllarda giderek artan bir şekilde devam edecek olan işbirliğinin en önemli ürünü olarak Hollywood tarihinde yerini almıştır. Bariz bir propaganda filmi olan ve eleştirmenler tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilen yapım, sinema tarihinde, Hollywood'un Vietnam eksenli ilk film olma özelliğini taşımaktadır.

Hollywood'un Vietnam Savaşı filmleri bu tarihten sonra nitelik (prodüksiyon) ve nicelik bakımından katlanarak artmış, başta Sylvester Stallone'un *Rambo'su (1982)* olmak üzere *Müfreze (1968), Doğum Günü Dört Temmuz (1989), Tigerland (2000), Günaydın Vietnam (1987), We Were Soldiers (2002)* gibi önemli gişe başarısı yakalayan filmlerle artarak devam etmiştir.

Yıllarca süren bu propaganda içerikli filmlerde çoğu doğru olmayan ucuz kahramanlık senaryoları defalarca işlenerek, sinema izleyicilerinin ve dolayısıyla kamuoyunun algılarında, geçerli propaganda taktikleri ile farklı bir Vietnam gerçeği oluşturulmaya çalışılmıştır. İnsanların bilgiyi, gerçekten doğru olduğu için değil, doğruluğuna inandıkları için bilgi olarak kabul ettikleri düşünüldüğünde, bir anlamda propaganda da 'doğruluğuna inandırma'dır (Çetin, 2014). Hollywood da 'doğruluğa inandırma' görevini layıkıyla yerine getirebilmek için çok sayıda yapımı piyasaya sürmüş ve hem askere alımlarda hem de kamuoyunun genel algısı üzerinde başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

Doğru bilgi verme gibi bir mecburiyeti olmayan propaganda filmleri ve belgeselleri, dolayısıyla gerçeği de yansıtmamaktadır. Önemli olan izleyicilerin zihninde aynı mesajların örtülü ve sürekli şekilde tekrar edilmesidir. Hatta çoğu zaman bilerek ve isteyerek; propagandacı, amaçları doğrultusunda yalan veya yanlış bir bilginin üretimini gerçekleştirir (Çetin, 2014) ki ABD'liler de Vietnam konusunda yanıltıldıklarını ancak savaşın sonlarına doğru fark edebilmişlerdir.

5. Körfez Savaşı ve Orta Doğu konulu Hollywood filmleri

ABD Başkanı George W. Bush'un Irak'ta kitle imha silahları bulunduğu ve bunun da başta Orta Doğu olmak üzere tüm dünyaya tehlike oluşturduğu iddiasıyla başlattığı savaş, Irak'ın işgali, Saddam'ın idamı ve fiilen bölünen bir ülkeyle sonuçlanmıştır. II. Körfez Savaşı olarak da adlandırılan bu savaş öncesinde ABD'nin Irak ve Saddam'a yönelik iddiaları Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından yeterli görülmemiş ve ortak harekât için birliktelik oluşmamıştır. Ancak ABD tarafından İngiltere ve bazı Arap ülkeleri ittifakıyla operasyon gerçekleştirilmiştir. Operasyonun emrini veren ABD Başkanı George W. Bush'un, 11 Eylül saldırıları sonrasında dünyayı etnik ve kültürel anlamda ayrıştıran bir dil kullanması ve ardından ABD'nin Irak'ta sergilediği, kamuoyuna da yansıyan olaylar, dünya kamuoyunda ABD'nin prestijini önemli ölçüde sarsmış, dahası ABD'nin bölgedeki varlığı, bölge siyasetinde söz sahibi olmak isteyen diğer ülkelerde rahatsızlık uyandırmaya başlamıştır.

Hollywood'un, tam da bu zamanda uluslararası kamuoyunda negatif şekilde algılanan ABD'nin Irak işgali, öncesi ve sonrası, yeni imaj çalışmalarıyla kamuoyundaki algıyı değiştirmek amacıyla sahneye çağırıldığı yeni bir dönem olarak gözükmektedir. Savaş öncesinde *Kara Şahin Düştü (2001)* ve *Bir Zamanlar Askerdik (2002)* gibi filmlerle dünya kamuoyunu psikolojik olarak işgale hazırlayan ABD; Uzak Doğu esintileri ile başlayıp Avrupa ve daha sonra Orta Doğu'daki casusluk faaliyetlerine gönderme yapan *Spy Game (2001)* ile Amerikan ajanlarının bölgedeki gizli ve kirli ilişkileri irdelenirken, bölgeye yapılan insani yardım ve çalışmalara da gönderme yapılmaktadır.

Hollywood'un Arap imajını sorgulatan ve yine pek çok alt mesaj içeren bir başka film olan Syriana *(2005),* İran özelinde Orta Doğu'da reform çabasına giren yerel unsurlarla ABD'nin işbirliğinin anlatıldığı bir film. Filmde, Orta Doğu petrollerinin Batı için önemi anlatılırken, Batı değerlerini benimsemeyen bağnaz düşünceye karşın, ülkesini reforma ve demokratik anlayışa kavuşturmak isteyen reformist güçler dikkat çekmektedir. Ayrıca filmde sık şekilde işlenen Arap şeyhlerinin yaşadığı safahat ile bu zenginliğin kaynağı olan petrol şirketlerinde çalışan özellikle Asya kökenli Müslüman işçiler arasındaki tezat da bölgedeki insanlara karşı basit ama etkili ve kışkırtıcı bir mesaj olarak görülmektedir.

Körfez Savaşı'nı konu alan ve gerçeklerin dışarıdan göründüğü gibi olmadığını, dünya barışını tehdit eden bir diktatöre (Saddam) karşı mücadele eden ABD'li askerlerin nelerden vazgeçtiklerini vurgulayan *Jarhead (2005)* ise izleyenleri vicdani bir muhasebeye zorlamaktadır. Filmin, Birleşmiş Milletler tarafından desteklenmemesine rağmen ABD'nin müttefik ülkelerle birlikte gerçekleştirdiği II. Körfez Harekatı'nın akabinde kamuoyunda savaş öncesi öne sürülen iddialarla ilgili ciddi kuşkuların dillendirildiği dönemde seyirciyle buluşturulması anlamlı görülmektedir.

ABD ve Suudi Arabistan Krallığı arasındaki karşılıklı bağımlılığı petrol ekseninde ele aldıktan sonra, bir çok alt mesaj içeren girişiyle dikkat çeken ve Suudi Arabistan'daki aşırı dinci terörist kaynağının, Batı karşıtlığından ziyade, Krallık içinde giderek derinleşen modern-zengin/geleneksel-fakir çatışmasından kaynaklandığı göndermesini yapan, FBI operasyonu konulu *Kingdom (2007),* İran'daki değişimi küçük bir kızın gözünden anlatan animasyon filmi *Persepolis (2007),* Ürdün'deki CIA

görevlisinin başından geçenleri anlatan *Body Of Lies (2008)*, savaş psikolojisinin insan üzerindeki etkilerini işleyen *Hurt Locker (2008)*, recm edilen bir kadının hikayesinin anlatıldığı *Soraya (2008), Argo (2012),* Usame Bin Ladin'in yakalanma hikayesini konu alan *Zero Dark Thirty (2012)* ve Ebu Garip hapishanesini konu alan *Boys of Abu Gharib (2014)* gibi birçok filmle Orta Doğu'ya yönelik ilgisini ortaya koyan Hollywood, senaryolarda Arap ve Müslüman kimliğinin tanımlanmasında yeni bir döneme girdiğini açıkça belli etmektedir. Filmlerde şiddete meyilli, köktendinci, bağnaz ve statükocu teröristlerin yanında, bölgenin istikrara kavuşturulması için bu teröristlere mücadelede işbirliği yapılan demokratik değerleri benimsemiş, mücadeleci ve Batı'nın yanında yer alan temsillere yer verilerek adeta 'cephe' ikiye yarılmıştır. Hollywood'un ABD'nin bölgedeki askeri ve siyasi operasyonuyla uyumlu bu temsil reformu, kamuoyu algısını etkilerken aynı zamanda da Orta Doğu'da yaşanan değişim ve dönüşümün dünya kamuoyu tarafından yorumlanmasında da etkili olmaktadır.

ABD'nin bölgedeki misyonu ve 'insanlık yararına' gösterdiği çabaları konu alan filmler Hollywood aracılığı ile peş peşe piyasaya sürülürken, Afganistan müdahalesi, Körfez savaşları ile Orta Doğu'da taşları yerinden oynatan Arap Baharı sonrasında yeni bir dünya düzeninin oluşacağından hareketle bölgede ABD politikasını destekleyen ülkelere ve kamuoyuna duyulan ihtiyaç; daha önceleri terörist, gelişmemiş, zorba karakterlerde gösterilen Arapların çok farklı şekilde yansıtıldığı filmlerin piyasaya sürülmesiyle giderilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. Hollywood'un, ideolojik savaşların yerini medeniyetler çatışmasının almasının (Keneş, 1996: 1483) ardından yaptığı bu radikal dönüşümle 'öteki'ni de kendi içerisinde ayrıma tabi tutarak 'iyi öteki' ve 'kötü öteki' şeklinde bir algı çalışmasına yöneldiği görülmektedir.

Bunların yanında bölgedeki olayları tecimsel ya da insani sebeplerle objektif şekilde ele almaya çalışan yapımlar ise ya Pentagon'un desteğini alamamakta (*In the Valley of Elah [2007]*) ya da baştan böyle bir reddiye içerisine girerek kendi yollarını çizmektedirler. Destek verilecek filmleri seçme kriterlerindeki revizyonda, 1970 ve 80'li yıllarda işbirliği yapılan devasa bütçeli Vietnam konulu Hollywood filmlerinin kitleler üzerinde bıraktığı ve öngörülemeyen olumsuz etkilerin bertaraf edilmesi için Pentagon'un aldığı ek tedbirlerin de payı olduğu söylenebilir.

Orta Doğu'ya ilişkin Batı'daki algı revizyonunda, ABD ekonomisinde önemli bir değere sahip olan Arap sermayesi ve Arap işadamlarının 1990'lı yılların başından itibaren yürüttüğü, ABD'deki siyasi potansiyellerini imaj çalışmalarına tahvil etmesinin de etkisi yadsınamaz. Arap lobisi tarafından Hollywood yakın takibe alınarak Araplar ve müslümanları olumsuz gösteren filmlere karşı mücadele başlatılmış, bazı filmlere ise bu sebeple dava açılmıştır. Arap lobisinin baskısı ve ABD'nin Yeni Orta Doğu projesi ekseninde ihtiyaç duyduğu kamuoyu desteği göz önüne alındığında Hollywood'da Araplar ve müslümanlara karşı olan ve Arapların imajını kötüleyen filmlerin sayısının azaldığı, buna karşı Araplar ve müslümanların iyi gösterildiği Antonio Banderas'ın *13'üncü Savaşçı (1999),* Kevin Costner'ın başrolde oynadığı *Robin Hood* (1991), *Yalanlar Üstüne (2008)* ve *Cennetin Krallığı (2005)* gibi filmlerin sayısının arttığı, bunlara ilaveten ABD'deki ulusal televizyon kanallarında Arap yorumcular ve konukların sayısında da artış olduğu görülmektedir.

Sonuç

ABD; soğuk savaşın ardından tek kutuplu dünya siyasetindeki küresel egemenliğini sürdürmek için askeri, siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarda yaptığı çalışmaların yanı sıra kendi ülkesindeki ve dünya genelindeki algıyı yönetme, psikolojik düşünce kontrol sistematiği altında tutma çalışmalarında da Hollywood'dan yararlanmaktadır. Küresel siyasetiyle iç içe geçmiş propaganda çalışmalarıyla kitlelerin algılarını etkilemeye çalışan ABD, kendisinden başka kimsede bulunmayan elindeki bu güçlü silahı etkili şekilde kullanmaktan çekinmemektedir. II. Dünya Savaşı ile başlayan, ardından Vietnam Savaşı ile devam eden ve pek çok akademik çalışmaya da konu olan bu algı yönlendirme çalışmalarının son zamanlarda Orta Doğu üzerine yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından küresel siyasette görece tek başına kalan ABD'nin bu tekçiliği, algı yönlendirme çalışmalarını ideolojik alandan kültür ve medeniyet alanına kaydırmış, Hollywood eksenli çalışmalarda Batı kültürü karşısında tasvir edilen 'öteki' kavramı güncel hale getirilmiştir.

Ağırlıklı olarak İsrail devletinin kurulması ile başlayan Orta Doğu'daki çatışma ve terör olayları, Kanal Krizi, Filistinli örgütlerin eylemleri, İran-Irak Savaşı, Lübnan iç savaşı, Körfez Savaşı, Afganistan müdahalesi, Kürt sorunu, II. Körfez Savaşı, Arap Baharı ve son olarak Irak ve Suriye'de

devam eden iç savaşla bölgeyi dünyanın en sorunlu bölgesi haline getirmiştir. Orta Doğu'ya yabancıların yaptığı her müdahale sorunu daha da kökleştirirken ABD'nin bölgeye olan özel ilgisi ve hegemonik gücünü artırma çabası ise dikkat çekmektedir. ABD hem burada sürdürdüğü askeri ve politik çalışmalara yerel destekler oluşturmak adına mahalli kamuoyunu hem de bu çalışmalar sırasında meydana gelen asimetrik durumu perdelemek ve dünya kamuoyundan gizleyebilmek için Hollywood'dan istifade ettiği görülmektedir.

Geçmişten gelen işbirliği çerçevesinde ABD'nin bölgede sürdürdüğü politikaya en etkili destek şüphesiz Hollywood tarafından verilmektedir. Söz konusu ABD'nin küresel siyaseti olduğunda, Amerikan ulusçuluğunun da körüklemesiyle 75 yıldır süregelen Hollywood-Pentagon-Washington işbirliği bir anda devreye girmekte ve en az cephede savaşan askerler kadar çetin bir mücadele de sinema vasıtasıyla algı yönetimi ve propaganda şeklinde cereyan etmektedir. Bu süreçte ABD'nin çıkarlarına ters gözüken düşmanlar değişse de genel senaryo değişmemektedir. Hollywood imzalı filmlerle dünyaya ABD, ABD askeri, Amerikalılar, ABD teknolojisi, ABD yaşam tarzı, ABD tüketim alışkanlıkları gibi birçok alanda mesajlar verirken, filmlerin alt mesajlarında ise 'ABD yoksa demokrasi yok', 'ABD çıkarcı değil arabulucu', 'ABD emperyalist değil işbirlikçi', 'ABD demokratik unsurlara yardım eder', 'ABD bölgedeki insanlara değil teröristlere karşı' konuları işlenmektedir. Böylece ABD'nin küresel hegemonyası desteklenmekte, hayata geçirdiği ya da geçirmeyi planladığı projeler için önceden kamuoyunda algı yönetimi gerçekleştirebilmektedir. Bu mesajlar sürekli tekrarlanarak yapılan propagandalarla kamuoyunun bilinçaltına etki edilebilmekte ve ABD'nin istediği şekilde algı yönetimi gerçekleştirilebilmektedir.

Orta Doğu'ya ilişkin Hollywood ilgisi sadece sinema filmleri ile de sınırlı kalmamaktadır. Son yıllarda Hollywood aktör ve aktristlerinin 'barış elçisi', 'iyi niyet elçisi' gibi isimlerle peş peşe Orta Doğu'ya gerçekleştirdikleri ziyaretler, burada yerel hakla kurdukları sıcak diyalog ve verdikleri mesajlar da Hollywood'un bölgeye uzattığı 'dost eli'nin bir nişanesi olarak değerlendirilebilir.

ABD'nin sinema yoluyla gerçekleştirdiği bu propaganda faaliyetine karşı eleştirel karşı duruşu temsil eden içte ve dıştaki kamuoyunun sesi ise her geçen gün daha da gürleşmektedir. Gerçeklerin farklı kitle iletişim araçlarıyla gün yüzüne çıkması ve yeni medya teknolojilerinin yarattığı yurttaş gazeteciliği ile demokratikleşen kitle iletişimin muhalif kamuoyunu beslemesi ise Hollywood'un filmleriyle gizlediği, dezenformasyona sebep olan propaganda çalışmalarının eskisi kadar rahat olmayacağının sinyallerini vermektedir.

Kaynakça

Akyol, Mihriban (2015), "Korkunun İnşasından Suskunluk Sarmalına: Propaganda Aracı Olarak Gözetim", Editör, Gürdal Ülger, Propaganda, İstanbul, Beta Yayınları

Aydın, Duygu, Göstergebilim ve Sinemada Propaganda Kodları, İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, Sayı:43

Chomsky, Noam (2002), Medya Gerçeği, 3. Bası, İstanbul, Everest Yayınları

Corrigan, Timothy (2015), Film Eleştirisi El Kitabı, 4. Baskı, Ankara, Dipnot Yayınları

Coşkun, Esen E. (2011), Dünya Sinemasında Akımlar, 2. Baskı, Ankara, Phoenix

Çetin, Beyzade Nadir (2014), "Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 2, Elazığ, s. 239-265

Department of Defense (1989), DoD Public Affairs Assistance to Non-Government, Non-Entertainment-Oriented Print and Electronic Media, Erişim http://www.dtic.mil/whs/directives/corres/pdf/541015p.pdf 30.01.2017

Kadıoğlu, Zeynep (2015), "Küresel Kapitalist Sistemde Tüketim Propagandaları", Editör: Gürdal Ülger, Propaganda, İstanbul, Beta

Keneş, Bülent (2006), "Medeniyetler Çatışması'na Hazırlanan Batı'nın Öncü Kolu Medya Tarafından Yaratılan İslam İmajı", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Kasım-Aralık 2006, ISSN 1300-4174, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri

Kongar, Emre (2001), Küresel Terör ve Türkiye Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül, İstanbul, Remzi Kitabevi

Lévesque, Julie (2013), "Ekran Propagandası, Hollywood ve CIA", Erişim http://medyasafak.net/haber/686/ekran-propagandasi-hollywood-ve-cia 31.01.2017

Oral, Mustafa, Tarihsel Perspektifte ABD'nin Orta Doğu Politikası ve Türkiye, Erişim http://www.turksolu.com.tr/ileri/28/oral28.htm, 30.01.2017

Oylum, Rıza (2011), Uzakdoğu Sineması, İstanbul, Başka Yerler

Özden, Zafer (2014), Film Eleştirisi, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi

Robb, David L. (2005), Hollywood Operasyonları, İstanbul, Güncel Yayıncılık

Ryan, Michael; Kellner, Douglas (2010), Politik Kamera, 2. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Ryan, Michael; Lenos, Melissa (2012), Film Çözümlemesine Giriş, Ankara, Deki Basım Yayım

Scognomillo, G. (1997), Dünya Sinema Sanayii. İstanbul, Timaş Yayınları

Valantin, Jean-Michel (2006), Küresel Stratejinin Üç Aktörü: Hollywood-Pentagon-Washington, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı

Yılmaz, Ertan (1997), 1968 ve Sinema, Ankara, Kitle Yayınları

TÜRK-İSLAM BEZEME SANATINDA GAMALI HAÇ (SVASTİKA) İLE ÇARKIFELEK MOTİFLERİNİN KÖKEN VE İKONOGRAFİK ANLAMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Yusuf ÇETİN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi,

www.yusufcetin04@hotmail.com.

Özet

Türk-İslam bezeme sanatında kullanan motiflerin kaynaklarına inildiğinde çok farklı ve geniş coğrafyalarda karşımıza çıkan motiflerle büyük benzerlik gösterdikleri görülmektedir. Ancak, ikonografik çözümlemeleri yapıldığında Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra bu motiflere farklı anlamlar yükledikleri ve yeni bir anlayışla değerlendirerek kullandıkları da anlaşılmaktadır. Türk-İslam bezeme repertuarında çok geniş bir kullanım alanı olan ve zengin ikonografik anlamları ile dikkat çeken gamalı haç (svastika), çarkıfelek motifleri bu bağlamda en yaygın görülen motiflerin başında gelmektedir.

İnsanlığın bilinen en eski sembollerinin başında gelen ve kaynağı Paleolitik dönemlere kadar uzanan gamalı haç (svastika), çarkıfelek motifleri farklı zaman dilimlerinde, farklı coğrafyalardaki toplumların "iyiliği", "doğruluğu", "koruyucu gücü temsil etme" gibi zengin anlamlar yükleyerek kullandıkları motifler olduğu görülmektedir. Ortak kökenden geliştikleri kabul edilen gamalı haç (svastika), çarkıfelek motiflerinin kaynakları, yansımaları ve ikonografik anlamları üzerine günümüze kadar birçok araştırmalar yapılmıştır. Ancak, bu motiflerin Türk-İslam sanatı bağlamında ikonografik anlamları konusunda ayrıntılı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bazı yayınlarda kısmen değinilen bu motiflerin Türk-İslam bezeme sanatının en yaygın motiflerinden oldukları görülmektedir. İslam öncesi Türk kültür tarihinde önemli bir yeri olan, kozmolojik anlamlarının yanı sıra dinsel ve siyasal anlamları ile ön plana çıkan bu motiflerin Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden sonra da varlığını sürdürdüğü ve evrilerek yeni anlamlar yüklenilip kullanıldıkları görülmektedir.

Bu araştırma bildirisinde gamalı haç (svastika), çarkıfelek motiflerinin kaynağı, Türk-İslam bezeme sanatındaki kullanımı ve ikonografik anlamları üzerinde ayrıntılı durularak örnekler ışığında çözümlemeye gidilmiş, tarihi çerçeve olarak da İslam sonrası Türk sanatı dönemi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gamalı Haç (Svastika), Çarkıfelek, Motif, Bezeme, Türk-İslam Sanatı

AN EVALUATION ON ORIGIN AND IONICOGRAPHIC DIMENSIONS OF FYLFOT (SWASTIKA) AND WHEEL OF FORTUNE MOTIFS IN TURKISH-ISLAMIC DECORATİVE ART

Abstract

Analyzing sources of motifs that used in the Turkish-Islamic decorative arts, they appear to be quite similar to motifs existing in various and wide range of geographies. However, when they are analyzed regarding iconographical dimension, it can be seen that Turks developed a new interpretation and different meanings of these motifs after accepting Islamic religion. They used the motifs with a new understanding. In Turkish-Islamic decoration repertory, flyfot (swastika) and wheel of fortune motifs which have a wide range of usage and rich iconographic meanings are the most common motifs in this context.

Swastika and wheel of fortune motifs, two of the earliest known symbols of mankind and dating back to the Paleolithic period, used in various and rich meanings such as "goodness", "correctness", "representing protective power" by societies in different geographies. Many studies have been implemented related source, reflections and the iconographic meanings of swastika and wheel of fortune motifs which are considered to have a common root. Yet, it has not been found any detailed study regarding iconographic meanings of these motifs in Turkish-Islamic art context. These motifs, which are partly mentioned in some publications, are indicated among the most common used motifs of

Turkish-Islamic decoration art. The motifs with religious, political and cosmological meanings had a significant place in Turkish culture before Islam. They maintained to exist with a new interpretation and an altered perspective after Islamic period.

Source, usage in Turkish-Islamic decorative art and iconographic meanings of swastika and wheel of fortune motifs have been examined in details in this research article. The motifs have been analyzed by using various motif samples. Post-Islamic Turkish art period comprises historical framework of the article.

Key Words: Flyfot (Swastika), Wheel of Fortune, Motif, Decoration, Turkish- Islamic Art.

Giriş

İlkel kültürlerde duyularla ifade edilmeyen şeylerin somut nesneler veya işaretlerle anlatılmaya çalışılması görsel simgelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu simgeler zaman içinde farklı anlamlar kazanarak günümüze kadar gelmişlerdir. Bazen bir hayvan, bazen bir bitki, bazen de doğada görülen başka bir nesneden esinlenilerek ortaya koyulan bu simgeler farklı kaynaklardan beslenseler de ayrıntılardan arındırılmış olmaları, stilize veya soyut formlarla karşımıza çıkmış olmaları ortak özellikleri olarak görülmektedir. Bu simgeler üzerinde yer aldıkları nesnelere estetik bir özellik kazandırmalarının yanı sıra ikonografik anlamları ile ait oldukları toplumların duygu, düşünce ve yaşayışlarını yansıtmaları açısından da önemli birer belge niteliğindedirler.

Yapılan bilimsel çalışmalar gamalı haç (svastika) ve çarkıfelek motiflerinin Paleolitik çağlardan beri kullanıldıkları görülmektedir. Zamanla farklı anlamlar yüklenen bu motifler Anadolu, Mezopotamya, Hindistan, İskandinavya, Güney Sibirya, Altay ve Orta Asya gibi farklı coğrafyalarda, birbirinden uzak kültürlerde her tür sanat eseri üzerinde karşımıza çıkmaktadır (Avşar, 2010: 115). Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden sonra, İslam dininin yayıldığı bölgelerdeki bütün eski kültürler değişim süreci içine girmiş, bu inanç ve ideoloji o günün koşullarına uygun bir dil ve anlatım tarzı yaratarak sanatta yeni bir sözlük ortaya çıkarmıştır. İslam kültürü adıyla kısa süre içinde Kuzey Afrika'dan Çin'e kadar geniş bir coğrafyada yankı bulan bu kültürden Türkler de payını almıştır (Mülayim, 1999: 24). Yayıldıkları geniş coğrafyada karşılaştıkları yerli sanat geleneklerini Orta Asya'dan getirdikleri sanat gelenekleri ile kaynaştırarak İslam dininin değerleri çerçevesinde yeniden yorumlayan Türkler, Türk-İslam sanatı adıyla etkisini yüzyıllarca sürdürecek bir sanat geleneğini ortaya koymuşlardır.

Böylece Türk-İslam bezeme sanatının yayıldığı coğrafyada kaynağı çok eskilere dayanan birçok motif gibi gamalı haç (svastika) ve çarkıfelek motifleri de yeni anlayış doğrultusunda evrilerek Türk-İslam bezeme repertuarı içindeki yerlerini almışlardır.

1.Gamalı Haç (Svastika) Motifinin İkonografik Çözümlemesi ve Türk-İslam Sanatındaki Kullanımı

İsmini Yunan alfabesindeki gamma (Γ) harfi ve (+) haç şeklinden alan bu motif dört gama harfinin ortada birleşmesi ile oluşmaktadır. Aynı motif svastika (swastika) olarak da adlandırılmaktadır. Svastika kelimesi Sanskritçe'de "su (iyi)" ve "asti (olmak)" kelimelerinin birleşiminden oluşmuş, "İyi olmak, sağlıklı olmak" anlamlarını taşımaktadır (Gümüştekin, 2011: 108).

Prehistorik dönemlerde ateşi yakmada kullanılan iki çubuğun kaynaklık ettiği düşünülen (Avşar, 2010: 121) ve iki çizginin düz açı ile kesişmesi sonucu haç olarak ortaya çıkmış olan bu motif zamanla gamalı haça dönüşerek ateş ve güneşin sembolü olmuştur (Wilson, 1896: 765-768). Gamalı haç motifi güneşin optik tasvirini, ışığın kaynağı olan güneşin ışıklarını simgelemektedir. İlkel insanlar bu motif ile ışığın kaynağının sembolü olan güneşi merkezde aynı kesişme noktasında düşünerek onun yansıttığı ışınları haç şeklinde tasvir etmişlerdir (Esedova, 2008: 521).

Hint uygarlığında önemli bir yeri olan ve hayatın kaynağı olan güneş ışığını simgeleyen gamalı haçın kolları sağa doğru, yani saatin dönme yönüne uygun ise şekil olumlu güçleri ifade ediyor, kolları ters yöne doğru olan gamalı haç ise olumsuz, insana zarar veren güçleri anlattığına inanılırdı (Gümüştekin, 2011: 108).

MÖ 7. binyılın ortalarından itibaren Kuzey ve Orta Mezopotamya'da Samarra kültüründe ve aynı zaman dilimi içinde Anadolu'da başta Çatalhöyük, Bademağacı, Alacahöyük ve Troya olmak üzere

birçok yerde bu motifin ortaya çıktığı görülmektedir. Seramikler, idoller, damga mühürler ve ağırşaklar gibi farklı malzemeler üzerinde karşımıza çıkan gamalı haç (svastika) motifini araştırmacılar verimlilik, süreklilik ve dönüşüm, güneşin sembolü, 4 mevsim 4 hafta gibi zamansal anlam, tanrısal 4 kutsal güç ve ölümden sonraki hayat ilişkisini yansıtan dini bir sembol olarak tanımlanmıştır (Taçyıldız, 2016: 17, 105).

Orta Asya Türk kültüründe ise gamalı haç (svastika) motifi "Oz" tamgası olarak bilinmektedir. Tanrıya ulaşma ve tanrıya kavuşmanın sembolü olan bu motifin kaynağı Proto-Türk dönemlere kadar uzanmaktadır (Parlak, 2007: 33). Petroglifler başta olmak üzere seramikler zerinde yaygın olarak karşımıza çıkan bu motif Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden sonra da evrilerek varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Türk-İslam sanatının yayıldığı coğrafyada tarihsel süreçte çok yaygın kullanım alanı olan bu motif ikonografik açıdan şu anlamlarda kullanılmıştır:

a. Tanrıya Ulaşma, Göğe Yükselmenin Sembolü: İslam öncesi Orta Asya Türk kültüründeki "Oz tamgası" olarak bilinen çarkıfelek (svastika) öbür dünyaya geçerek orada teşekkül etme, oluşum şeklindeki düşünceyi kapsar (Tarcan, 2003: 150). "Oz"laşarak/yanarak Tanrıya ulaşma fikrinin sembolü olan bu motif, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri ile birlikte İslami bir anlayışa dönüşmüş ve Türk-İslam sanatında tasavvuf düşüncesindeki Tanrıya ulaşma ve göğe yükselmenin sembolü olarak yeni bir anlam kazanmıştır.

İslam tasavvuf inancında Tanrıya ulaşma önemli bir kavramdır. Mevlevilerin dönerek, daireler çizerek sema yapması, Bektaşlilerin cem törenlerinde oluşturulan halka ile birlikte grup halinde eksenleri etrafında dönerek "göğe (Tanrıya kavuşma)" yükselme inancı bulunmaktadır (Tarcan, 2003: 16). Bu düşünce Mevlanaları, Yunus Emreleri, Hacı Bektaş Velileri, kısacası Horasan erenleri olarak bildiğimiz ve İslam coğrafyasına bu düşünceyi yayanları yetiştiren Hoca Ahmet Yesevi'nin de temel felsefesi olmuştur (Parlak, 2007: 33). Hoca Ahmet Yesevi Külliyesi (1396)'nde ana süsleme motiflerinin gamalı haç (svsatika) motiflerinden oluşması bu düşünceyi açıkça ortaya koymaktadır (Foto. 1).

Anadolu Türk-İslam sanatında da hanikah gibi tarikat yapılarında ve medreselerde gamalı haç (svastika) motifi bu anlayış doğrultusunda yaygın olarak kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu dönemine ait Konya Sahip Ata Hanikahı (1279) duvarındaki çini panoda, Konya Sırçalı Medrese (2251) duvarındaki çini bezemede, Konya İnce Minareli Medrese (1253) kubbesindeki çini bezemelerde, Konya Karatay Medresesi (1252) taçkapı yan kanatlarındaki mermer panolarda gamalı haç (svastika) motifleri bu anlayışı yansıtan önemli örneklerdir (Foto. 2-a,b,c,d).

Yine aynı anlayış doğrultusunda mezar taşları üzerinde de bu motif kullanılmıştır. Sivas ve Tunceli bölgesinde üzerinde gamalı haç (svastika) motifleri bulunan Osmanlı dönemine ait birçok mezar taşı bu düşüncenin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Danık, 2006: 169-192).

b. İslam'ın Dört Temel Misyonu (Namaz, Oruç, Zekat, Hac)'nun Sembolü: İslam inancına göre haçvari biçimli şekil, dört kolu ile insanoğlunun esaretten kurtulup, asıl tevhid inancına, tek tanrıcılığa ulaşmayı hedefleyen dört ögeyi (anâsır-ı erbaa) hatırlatmaktadır (Schimmel, 2004: 61). Bu dört öge aynı zamanda İslam'ın temel misyonunu (namaz, oruç, zekât, hac) sembolize etmektedir (Kardeşlik, 2011: 83). Ortaçağ Türk-İslam mimarisinde, özellikle dini mimaride gamalı haç (svastika) motifinin bu anlamda yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Karahanlı dönemine ait Burana Kalan Minare (XI. yy.) gövdesinde, Büyük Selçuklu dönemine ait Damagan Mescid-i Cuma (1058) minaresi gövdesinde, Diyarbakır Ulu Camii (1092)'nin doğu revaklarındaki sütun gövdelerinde, Siirt Ulu Camii (1129) minaresi gövdesinde (Öztürk-Klavuz,-Karakuş, 2007: 390; Parlak-Kunt-Kocadağıstan, 2013:179), Konya Sahip Ata Camii (1258) minaresi kaidesinde bu düşünceyi yansıtan gamalı haç (svastika) motifleri dikkat çekmektedir (Foto. 3-a, b, c, d).

c. Işık ve Aydınlığın Sembolü: Gamalı haç (svastika) İslam öncesi Türk toplumlarında ateş-güneş kültü ile ilgili bir sembol olarak yaygın kullanılmıştır (Esedova, 2008: 521). En erken örneklerine başta petroglifler olmak üzere seramik ve çeşitli metal eşyalar üzerinde, hatta insan vücutları üzerinde gördüğümüz bu motif Türk toplumlarının en eski motiflerden birsini oluşturmaktadır. Erken dönemlerde ışığın sembolü olarak kullanılan gamalı haç (svastika) motifi Türk-İslam sanatında da benzer anlamda

kullanılmıştır. Ancak, geçmiş uygarlıklarda güneşi veya güneş tanrısını sembolize eden bu motif İslami bir anlayışla evrilerek daha çok anıt mezarlarda "mezar çukurlarını aydınlatan Allah'ın nuru" anlamında kullanılmıştır. Büyük Selçuklu dönemi Harrekan-I Kümbeti (1067-68), Abarkuh Pir-i Alemdar Kümbeti (1027), Anadolu Selçuklu dönemi Sivas I. İzzettin Keykavus Kümbeti (1219) gamalı haç (svastika) motiflerinin kullanıldığı anıt mezar yapılarıdır (Foto. 4-a, b, c).

d. Kötülüklerden Koruyucu, Nazarlık, Tılsım Sembolü: İlkel toplumlarda kutsal güneşin ve ateşin koruyan, bereket ve sağlık veren, kötü ruhlardan ve hastalıklardan arındıran özelliği onları simgeleyen işaretlerin ikonografisine da yansımış bu anlamda çarkıfelek motifi mistik güç içeren koruyucu, tılsım veya muska olarak görülmüştür (Avşar, 2010: 122). İslam öncesi Orta Asya Türk toplumlarında da gamalı haç (svastika) motifi koruyucu nazarlık ve tılsım anlamlarında kullanılmıştır. Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra bu inanış devam etmiş, Türk-İslam sanatında gamalı haç (svastika) motifine kötülüklerden koruyucu, nazarlık, tılsım gibi anlamlar yüklenmiştir. Özellikle Anadolu dokuma sanatında, halılarda ve düz dokumalarda gamalı haç kötülüklerden koruyucu sembol olarak karşımıza çıkmaktadır (Kardeşlik, 2011: 83). Konya Alâeddin Camii'ne ait Türk-İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan halı üzerinde ortasında gamalı haç motiflerinin yer aldığı çarkıfelek motifleri eksene göre bir kaydırılarak tüm halı göbeğini kaplayacak şekilde işlenmiştir. Yine İstanbul Vakıflar Halı Müzesi'nde bulunan iki halının dış bordürlerinde aynı anlayışla gamalı haç (svastika) motifleri kullanılmıştır (Foto. 5-a, b, c).

2. Çarkıfelek Motifinin İkonografik Çözümlemesi ve Türk-İslam Sanatındaki Kullanımı

Türk-İslam sanatı bezeme repertuarında karşımıza çıkan en önemli motiflerden birisi de çarkıfelek motifidir. Kaynağı çok eski dönemlere dayanan bu motif gamalı haç (svastika) motifinden gelişmiş olup birçok versiyonu mevcuttur.

Farklı coğrafyalarda fraklı anlamlarda kullanılan ancak yaygın olarak "hareket" ve "dönüşüm"'ün sembolü olan bu motif İslam öncesi Türk kültüründe kozmolojik özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Eski Türk inancında gök kubbenin altın veya demir kazık etrafında yıllık dolanımın yanında, ayrıca bir de yıldızları taşıyan gök çarkının döndüğü varsayılıyor ve gök kubbenin en alttaki çarkıfeleğini bir çift göksel ejderin çevirdiğine inanılıyordu (Esin, 2001: 42-43). Böylece zaman kavramı ve mevsimler meydana geliyordu. Kök çığrısı/kök çarkı olarak adlandırılan çarkıfelek genellikle dilimli bir teker şeklinde betimlenirdi. Bu betimlemelerin en eskilerine Kök Türk dönemine ait kaya resimlerinde rastlamak mümkündür (Esin, 2004: R.71).

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra çok daha zengin anlamlar ile Türk-İslam bezeme sanatında kullanılan bu motifin ikonografik olarak şu anlamlarda kullanıldığı görülmektedir:

a. Evren İmgesi (Kozmik Diyagram): İslam öncesi Türk toplumlarında çarkıfelek motifi evren imgesi olarak kullanılmıştır. Eski Türk inancında gök kubbenin altın veya demir kazık etrafında yıllık dolanımın yanında, ayrıca bir de yıldızları taşıyan gök çarkının döndüğü varsayılıyor ve gök kubbenin en alttaki çarkıfeleğini bir çift göksel ejderin çevirdiğine inanılıyordu (Esin, 2001: 39-49). Petrogliflerde başlayıp, Hun, Göktürk ve Uygur dönemlerinde gök çığrısı/çarkı olarak betimlenen bu motif Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri ile birlikte yeniden yorumlanarak kullanılmıştır.

Türk-İslam sanatında bu kozmolojik sahnenin tasvir edildiği en önemli örneklerden birisi Konya İnce Minareli Medrese Taş ve Ahşap Esreler Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu dönemine ait bir taş parçası üzerindeki kompozisyonda yer almaktadır (Çaycı, 2006: 129-136). Bir mimari yapıya ait olduğu düşünülen taşın yüzeyi dikdörtgen bir çerçeve içine alınıp ortasına on dilimli bir gülçe motifi yerleştirilmiştir. Bu motifin etrafında şua motifleri ile yıldız kollarından oluşan zikzak motiflerinin oluşturduğu iki kuşak yer almaktadır. En dışta ise simetrik olarak yerleştirilen ve kuyruklarından birbirlerine düğümlenen iki ejder figürü bulunmaktadır. Bu ejder figürlerinden birisinin başı tahrip olmuştur. Diğeri ise pullu gövdesi, açık ağzı, keskin dişleri ve badem gözleri ile Ortaçağ Türk-İslam sanatındaki yaygın ejder tiplemesine uymaktadır (Foto. 6-a). Bu kompozisyon İslam öncesi Orta Asya Türk kültüründeki "gök çığrısı/çarkı" nın bir çift evren (ejder) tarafından çevrildiği anlayışının İslam sonrası dönemde de varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Benzer bir kompozisyon XIV. yy.'a ait bir Afyon mezar sandukası üzerinde de betimlenmiştir (Bkz. Eyirci-Topbaş, Ç. 22) (Foto. 6-b).

Kayseri Çifte Medrese (1205)'de yer alan bir taş kabartma levha üzerinde ortadaki çarkıfelek motifinin iki tarafına simetrik olarak yerleştirilmiş, kuyrukları gövdelerine dolanmış, birbirlerine karşılıklı bakan yılan (ejder) motifleri ile bu kozmik sahne farklı bir biçimde betimlenmiştir (Foto. 6-c).

Ortaçağ Türk-İslam edebiyatında da bu kozmolojik sahne işlenmiştir. Yusuf Has Hacib'in Kutatgu-Bilig adlı eserinin 126. beytinde:

"Yarattı kör, evren tuçi evrülür

Anın birle tezginç yime tezgünür "

"Bak, yarattığı evren durmadan döner; onunla birlikte hayat da durmadan devreder."[1] (Esin, 2001: 43-44).

Burada da zaman çarkını durmadan çeviren ejderden bahsedilerek bu kozmolojik sahne anlatılmaktadır.

Çarkıfelek konusu İslam tasavvuf düşüncesinde de yer almaktadır. Tasavvufta kâinatın yaratılışı ve feleklerle ilgili yaygın düşünceye göre; "Akl-ı Küll pasif bir kabiliyet olan Nefs-i Küll'ü meydana getirmiştir. Bu ikisinden dokuz gök (Atlas, burçlar, Zühal, Müşteri, Merih, Güneş, Zühre, Utarid ve Ay gökleri) meydana gelmiştir. Bu göklerin dönüşü dört unsuru ve dört tabiatı ortaya çıkarmış, göklerle unsurların birleşmesinden de cansızlar, bitkiler ve canlılar (maden, nebat ve hayvanlar) vücut bulmuştur" (Şentürk, 1994: 90). Bu düşünce Türk-İslam bezeme sanatında sembolik olarak çarkıfelek motifi ve konsantrik dairelerin oluşturduğu geometrik kompozisyonlar ile anlatılmaya çalışılmıştır. Ortaçağ İslam dünyası sanat ile tasavvufun kaynaştığı bir dönemdir. Bu dönemde Türk-İslam sanatının temel bezeme kompozisyonunu geometrik düzenlemeler oluşturmaktadır. Bu geometrik düzenlemeler içinde konsantrik dairelerle dünya ve gezegenlerin dönüşü vurgulanmaktadır. Gerek bağlayıcı devamlı yollarda, gerek devamlı dönüş hareketinde, gerekse merkezler etrafındaki sürekli oluşum ardında, sayısız görüntünün bir biçim içinde yer alması, birlik içinde olmaları ve birin sonsuz çoğalması kavramı bulunmaktadır. Böylece evrendeki dairesel dönüş hareketi dönen çark, çark-felek misali tekrarlanarak çokluk içinde birlik anlamını vermektedir (Ögel, 1994: 98-100). Bu düzenlemeler ile İslam'ın evren dünya ve öte dünya hakkındaki sonsuzluk anlayışının bir özeti vurgulanmaktadır (Alp, 2009: 26).

Bu şemanın en iyi anlatıldığı örneklerin başında Konya Sırçalı Medrese (1242) taçkapısında yer alan geometrik bordür kompozisyonunda karşımıza çıkmaktadır. Yıldız merkezlerinin ortasında yer alan çarkıfelek motifi yıldız kollarının sonsuz bir biçimde kesişerek meydana getirdiği girift kompozisyon içinde belli bir düzenle küçük çarkıfelek motifleri yerleştirilerek kozmik evren ve tasavvuftaki "birlik içinde çokluk" teması vurgulanmıştır (Foto. 7-a). Benzer kompozisyonlar Selçuklu dönemi bezemelerinde yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Amasya Gök Medrese Camii (1256-57) cephe süslemelerinde ise bu kompozisyon madalyon biçiminde işlenmiştir (Foto. 7-b)

Aynı anlayış doğrultusunda Türk-İslam hat sanatında bir merkez etrafına Arapça harflerle "Allah", "Muhammed", "Ali" ibarelerinin yerleştirildiği kompozisyonlarından meydana gelen çarkıfelek motifleri yaygın olarak görülmektedir. Çarkıfelek formunda "Allah", "Muhammed", "Ali" isimlerinin oluşturulması ile sonsuzluğa gönderme yapılmaktadır (Çaycı, 2016: 304) (Foto. 8-a).

Eski Malatya Ulu Camii (1224) mihrabönü kubbesinin ortasındaki "Mühr-ü Süleyman" motifi şeklinde dekoratif kufi yazıyla "Muhammed" ismi yazılmıştır. Bu yazı merkez alınarak kubbenin içinde firuze çinilerle çarkıfelek düzenlemesi oluşturulmuştur. Türk-İslam sanatında ölümsüzlüğü ve sonsuzluğu sembolize eden "Mühr-ü Süleyman" motifi ve "Muhammed" lafzı etrafında oluşturulan çarkıfelek ile gaibe ve sonsuzluğa gönderme yapılmıştır (Foto. 8-a). Osmanlı dönemi kalemişi bezemelerinde de semayı temsil eden kubbelerin ortasında yer alan çarkıfelek motifleri daimi hareketi ve sonsuzluğu anlatması açısından dikkat çekicidir (Foto. 8-b). Çarkıfelek motifi, evrendeki her şeyin Allah'ın aşkı ile döndüğünü ve varlık âlemindeki bu dönüşün sonsuz olduğunu sembolize etmektedir. Zamanın geçiciliğini ve aynı zamanı aynı yerde tekrar yaşamanın mümkün olmadığını anlatmaktadır.

[1] https://kutadgubiligmetni.appspot.com/v.html

Bu eşsiz devingenlik bir düzen içinde durmadan devam edip gitmekte ve bu düzenin varlığı aynı zamanda Allah'ın sonsuz kudretinin de bir göstergesi olduğu vurgulanmaktadır.

İslam sonrası Anadolu'da özellikle Orta Asya inançlarının yoğun olarak yaşatıldığı Alevi Türkmen düşüncesinde çarkıfelekler mezar taşlarında aslan figürleri ile birlikte betimlenmiştir. Burada aslan Hz. Ali'yi, çarkıfelek de kâinat ile güneşi sembolize ederek kozmolojiye yeni bir anlam kazandırıldığı görülmektedir (Özkan, 2007: 504). (bkz. Öney, 1969: R.17.a-b, R.20).

b. Tanrıya Ulaşma, Göğe Yükselmenin Sembolü: Çarkıfelek İslam tasavvuf düşüncesinde kendi etrafında yanarak dönmeyi, yanarken de kendi etrafını aydınlatmayı temsil eder (Özkan, 2007: 504). Mevlevilerin dönerek, daireler çizerek sema yapması, Bektaşlilerin cem törenlerinde oluşturulan halka ile birlikte grup halinde eksenleri etrafında dönerek "göğe (Tanrıya kavuşma) yükselme" inancı bulunmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda tarikat eşyaları üzerinde çarkıfelek motifi işlenmiştir (Foto. 9-a). Mevlana Dergâhı'nda bulunan XIX. yy.'dan kalma ahşap körük kapağının ortasında yer alan çarkıfelek motifi, Bektaşi tarikatına ait taçların tepesindeki çarkıfelek motifleri bu anlayışı yansıtan örneklerdir (Aytekin, 2002: 80) (Foto. 9-b).

c. İki Dünya Arasındaki Geçişin Sembolü: Çarkıfelek motifi Türk-İslam sanatında mezar taşlarında ölümle ilişkili olarak, kader ve sonsuzluk gibi anlamlarda kullanılmakta olup bu ve öteki dünyanın sahibi Tanrıyla özdeş oklu çakır, oklu çark ve gök çığrısı/çarkı gibi anlamları ile iki dünya arasındaki geçişi temsil etmektedir (Doğan, 2001: 243-249). Bu motif aynı zamanda dünyanın gelip geçiciliğini, öbür dünyaya geçerek orada teşekkül eden, oluşum şeklindeki düşünceyi kapsar (Çetin, 2015: 91). Özellikle mihrabiye biçiminde kompoze edilen Selçuklu ve Beylikler dönemi Sivas ve Tokat mezar taşlarında algılanabilir dünya ile öbür âlem arasındaki bağlantıyı sağlayan çarkıfelek motifleri yerleştirilmiştir (Çaycı, 2002: 100-101). (Foto. 10)

d. Topraktan Gelenin Toprağa Döneceğinin Sembolü: Öte yandan çarkıfeleğin bir merkezden gelişen ve dönen gibi görünen kolları, sonsuz ve kısır bir döngü çevresinde yine aynı noktaya gelindiğini gösterir. Çarkıfeleğin dönüşü ile zaman kavramına vurgu yapılmakta ve zamana bağlı olarak da yok oluş/faniliğe dikkat çekilmektedir. Bu anlamda motifin mezar taşlarına yansıması, topraktan gelenin toprağa döneceği şeklinde de açıklanabilir (Danık, 2006: 174). Başta Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi mezar taşları (Foto.11-a, b) olmak üzere Osmanlı dönemi mezar taşlarında (Foto. 11-c), Amasya Torumtay Türbesi'nde Torumtay'ın sandukası üzerinde kabartma olarak çarkıfelek motifleri işlenmiş ve bu anlayış doğrultusunda varlığını sürdürmüştür (Foto. 11-d).

e. İyilik ve Bereketin Sembolü: Çarkıfelek motifinin Türk-İslam bezeme sanatındaki yaygın anlamlarından birisi de iyilik ve bereketin sembolü olarak kullanılmasıdır. Eski Türk toplumlarında Tanrının yeryüzüne iyilik ve bereketini güneş vasıtasıyla yaydığı inancı mevcuttu (Parlak, 2007: 33). Bu anlayışla güneşi çarkıfelek motifi temsil etmiştir. Uygur Budist duvar resimlerinde iyilik ve bereket sembolü olarak çarkıfelek motifinin kullanıldığı görülmektedir. Türkler İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra da iyilik ve bereket sembolü olarak çarkıfelek motifini kullanılmaya devam etmişlerdir. Özellikle günlük kullanım eşyaları üzerinde çarkıfelek motifi bereket getirsin diye çok kullanılmıştır. Konya Karatay Medresesi Çini Esreler Müzesi'nde bulunan Selçuklu dönemi sırsız bir su kabı üzerinde ve Osmanlı dönemi seramiklerinde çarkıfelek motifleri bu anlayışla betimlenmiştir (Foto. 12-a,b).

f. Şans ve Talih Sembolü: Türk kültüründe çarkıfelek aynı zamanda talih ve şans sembolü olarak da kullanılmıştır. Özellikle İslam öncesi Türk edebiyatında bu kavram çok sık işlenmiştir. İslamiyet'ten sonra da Türkler, talih ve kaderlerini hep feleğin dönüşüne bağlamışlardır. Bütün kötü kadreler "kahpe feleğin" bir oyunu olarak yorumlanmıştır. Kötü şanstan sonra, iyi günlere kavuşabilmek de yine feleğin tabiatından ileri geliyordu. Halk ağzında "feleğin çarkı" şekliyle de kullanılan çarkıfelek her şansızlığın arakasından şansın geleceği inancını yansıtmaktadır (Candan, 2008: 27). Özellikle Anadolu'da şans ve talih getirsin diye evlerin cephelerine, tavan göbeklerine, ocakların üzerine çarkıfelek motiflerinin işlendiği görülmektedir (Foto. 13-a, b, c).

Sonuç

Türk-İslam sanatı bezeme programı çok zengin bir motif repertuarına sahiptir. Bu zengin repertuarı oluşturan motiflerin kaynaklarına inildiğinde bir taraftan Türk-İslam sanatının yayıldığı coğrafyada yer alan yerli sanat geleneklerinin izlerine, diğer taraftan Türklerin İslamiyet'i kabul

etmeden önceki Orta Asya sanat geleneklerinin izlerine rastlamak mümkündür. Türklerin İslam dinini kabul ettikten sonra yeni dinin getirdiği kurallar çerçevesinde bu motiflere daha zengin anlamlar yükleyerek geniş bir repertuar içinde kullandıkları görülmektedir. Çok anlamlı, sistematik ve büyük bir sabrın ürünü olan bu motiflerin tek başlarına kullanıldıkları gibi yinelenerek sonsuz bir düzen içinde tekrar edildikleri de görülmektedir. Bu zengin bezeme repertuarı içerisinde geniş ikonografik anlamları ve farklı versiyonları ile hemen hemen her malzeme üzerinde, her dönemde yaygın olarak karşımıza çıkan gamalı haç (svastika) ve çarkıfelek motifleri dikkat çekmektedir.

Türk-İslam bezeme sanatındaki soyut motiflere bakıldığında ilk bakışta yalnızca süsleme amaçlı yapıldıkları izlenimini uyandırmaktadırlar. Ancak bu motiflerin araka planındaki ikonografik çözümlemeleri doğru yapıldığında üzerinde yer aldıkları sanat eserlerine estetik görünüm kazandırmanın yanı sıra zengin ikonografik anlamları ile gizemli bir dünyayı gözler önüne serdikleri de anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Alp, K. Özlem (2009). *Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş,* Ankara: Eflatun Yayınları.

Avşar, Lale (2010). Antik Yunan Seramiklerindeki Haç ve Çarkıfelek Simgeleri ve Bunların Avrasya, Anadolu ve Mezopotamya Kültürlerindeki Muhtemel Kaynakları, *Mukaddime,* S.3, 115-141.

Candan, Ergün (2008). *Türklerin Kültür Kökenleri,* İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.

Çaycı, Ahmet (2002). *Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çaycı, Ahmet (2006). Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Serüven: Çark-ı Felek ve Ejder Birlikteliğinin Nadir Bir Konya Örneği, *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri, Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan,* Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 129-136.

Çaycı, Ahmet (2016). Zaman ve Sanat Bağlamında Çarkıfelek Motifi, *Uluslararası İslâm Medeniyetinde Zaman Sempozyumu Bildirileri C.II,* İstanbul, 299-306.

Çetin, Yusuf (2010) Patnos-Tutak Çevresinde Türbe ve Tarihi Mezarlıklar, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* S.24, 23-47.

Çetin, Yusuf (2015). Ağrı Mezar Taşlarında Form ve Bezeme Unsurları, *International Journal of Social Science,* Number: 40, 87-105.

Danık, Ertuğrul (2006). Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezar Taşlarının Figürleri Hakkında Bir Deneme, *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri, Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan,* Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 169-192.

Doğan Şaman, Nermin (2001). Oklu Çakır/Oklu Çark/Gök Çığrısı: Selçuklu Süslemesinde Bir Motif, *I. Uluslararası Selçuklu Medeniyetleri Kongresi Bildirileri Kitabı I,* Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 243-249.

Esedova, Hatice Veli Kızı (2008). Halılarda Mitoloji, *38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 10-15.09.2007 Ankara /Türkiye) Bildirileri Kitabı,* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 4/1, 517-544.

Esin, Emel (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş,* İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Esin, Emel (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Gümüştekin, Nuray (2011). Anadolu ve Diğer Kültürlerde İşaret ve Simgelerde Anlam, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C.14, S. 11, 103-117.

Gürlevik, Sabiha. (2008). *Sivas Mezar Kitabeleri Üzerine Bir İnceleme,* Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı (basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas.

Kardeşlik, Selman (2011). Vakıflar Halı Müzesinde Selçuklu ve Selçuklu Geleneğindeki Halılarda Kozmonolojik ve İkonografik Boyut, *Restorasyon Yıllığı Dergisi,* 2011-2, 73-90.

Mülayim, Selçuk (1982). *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler-Selçuklu Çağı-*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Mülayim, Selçuk (1999). *Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi,* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Ögel, Semra (1994). *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi,* Akbank Yayınları.

Öney, Gönül (1969). Anadolu'da Selçuk Geleneğinde Kuşlu, Çift Başlı Kartallı, Şahinli ve Arslanlı Mezar Taşları, *Vakıflar Dergisi,* VIII, 238-301.

Özkan, A. Rafet (2007). Erzurum Mezar Yapılarında Uzay-Dünya-Hayat İlişkisi (Kozmolojisi), *Türk İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu Bildirileri Kitabı C. III.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 497-513.

Öztürk, Şahabettin, Bülent N. Kılavuz, Ülkü Can Karakuş (2007). Siirt Ulu Cami Minaresi, *Vakıflar Dergisi XXX*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 385-405.

Parlak, Sevgi, Kunt, H. İbrahim, Kocadağıstan, M. Argun (2001). Siirt Ulu Camii Minaresi ve 2008 Yılı Restorasyonu. *Journal of Faculty of Letters/Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 30, S.1, 167-198.

Parlak, Tahsin (2007). *Tur-An Yolunda Aral'ın Sırları,* Ankara: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.

Seyirci, Musa-Topbaş, Ahmet (198?) *Afyonkarahisar Yöresi Türkmen Mezar Taşları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Şentürk, A. Atilla (1994), Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar), *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 90, 131-180.

Taçyıldız, Derya (2016). *Anadolu'da Başlangıcından MÖ I. Binyıla Kadar Gamalı Haç (Swastika) Motifinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi,* Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Programı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilecik.

Tarcan, Haluk (2003). *Tarihin Başladığı Ön-Türk Uygarlığı Resmi Tarihin Çöküşü*, İstanbul: Töre Yayınları.

Wilson, Thomas (1896). *The Swastika, The Swastika, The Earliest Known Symbol, And Its Migrations: With Observations On The Migration Of Certain İndustries In Prehistoric Times*, Washington: Smithsonian Institution United States National Museum.

Yahya Agah B. Salih el İstanbuli (Çev Ü. Aytekin) (2002).*Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm,* İstanbul: Ocak Yayınları.

İnternet Kaynakları

https://kutadgubiligmetni.appspot.com/v.html (28.08.2008 tarihinde erişildi).

http://www.turkkozmolojisi.com/2014/05/cepni-boyunun-tamgas-yengec-takmyldznn.html (04.09.2017 tarihinde erişildi).

http://masivaturk.com/oz-tamgasi (03.08.2017 tarihinde erişildi).

https://www.flickr.com/photos/caner/23546624182/ (03.08.2017 tarihinde erişildi).

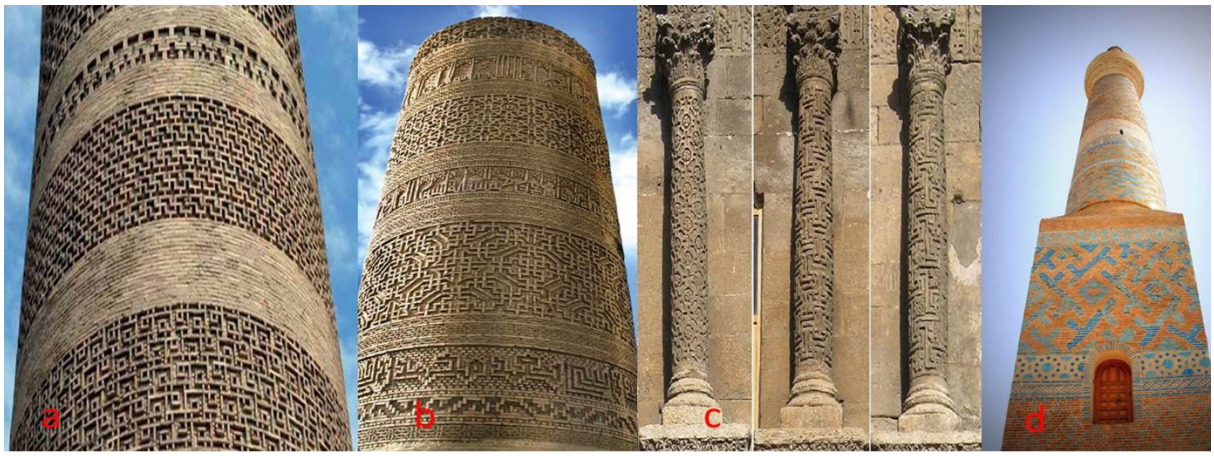
FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1. Hoca Ahmet Yesevi Külliyesi (1396)'nde gamalı haç (svastika) motifleri

Fotoğraf 2. a. Konya Sahip Ata Hanikahı (1269-70)'nda, b. Konya Sırçalı Medrese eyvan çinilerinde, c. Konya İnce Minareli Medrese kubbesinde, d. Konya Karatay Medresesi (1251) taçkapısında gamalı haç motifleri.

Fotoğraf 3. a-Burana Kalan Minare (XI. yy), b-Damgan Minaresi (1058), c- Diyarbakır Ulu Camii (1092) doğu revaklarındaki sütunlar, d-Siirt Ulu Camii (1129) Minaresi çarkıfelek motifleri.

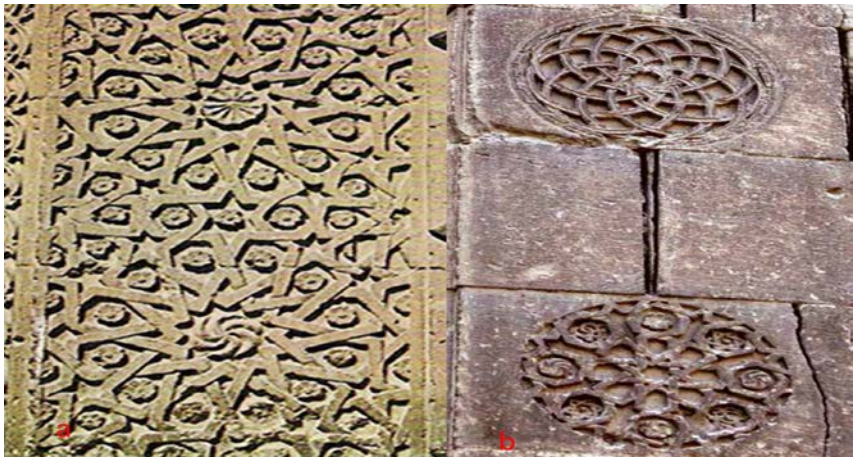
Fotoğraf 4. a- Harrekan-I Kümbeti (1067-68), b-Pir-i Alemdar Kümbeti (1067-68), c-Sivas I. İzzettin Keykavus Kümbeti (1219) Kümbetinde gamalı haç motifleri.

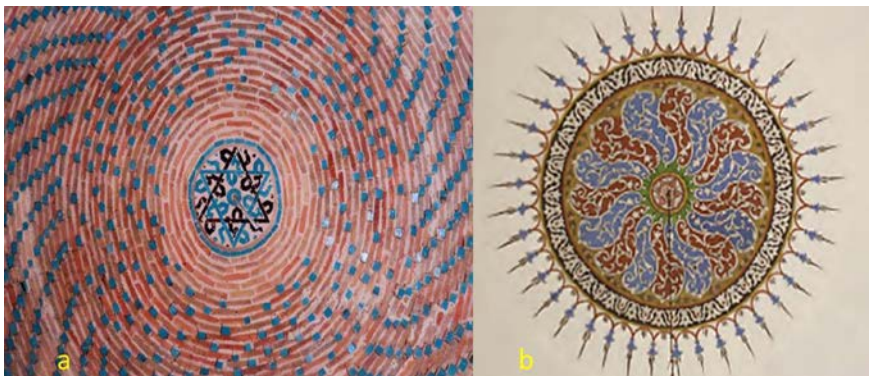
Fotoğraf 5. a- Türk İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan Konya Alâeddin Camii'ne ait Selçuklu dönemi halısında, b-c. Vakıflar Halı Müzesi'nde bulunan halılarda gamalı haç motifleri.

Fotoğraf 6. a-Konya İnce Minareli Medrese Taş ve Ahşap Esreler Müzesi XIII. yy.'a ait taş kabartma üzerinde, b-XIV. yy. Afyon mezar taşında (Eyirci-Topbaş), c-Kayseri Çifte Medrese (1205) kozmik evren betimlemeleri.

Fotoğraf 7. a-Konya Sırçalı Medrese (1242) taçkapı bezemesinde çarkıfelek ve evren betimlemesi, b-Amasya Gök Medrese Camii (1256-57) cephe süslemelerinde kozmik evren imgesi.

Fotoğraf 8. a-Eski Malatya Ulu Camii (1224) mihrabönü kubbesinde «Muhammed» yazısı ve çarkıfelek formu, b-Amasya II. Beyazıt Camii (1486) şadırvanı kubbesinde çarkıfelek.

Fotoğraf 9.a-Konya Mevlana Müzesi XIX. yy. ahşap körük gövdesi üzerinde çarkıfelek, b-Bektaşi başlığında çarkıfelek.

Fotoğraf 10. XIII-XIV. yy. mihrabiye biçimli Sivas mezar taşlarında çarkıfelek.

Fotoğraf 11. a-Sivas XIV. yy. mezar sandukasında çarkıfelek, b. Ağrı-Patnos Ziyaret Köyü mezarlığı mezar taşında (XIV. yy) çarkıfelek, c-Tunceli Osmanlı dönemi mezar taşında çarkıfelek, d- Amasya Torumtay Türbesi (1279) sanduka üzerinde çarkıfelekler.

Fotoğraf 12. a-Konya Karatay Medresesi Çini Esreler Müzesi'nde XIII. yy. Selçuklu dönemi sırsız su kabı üzerinde çarkıfelek, b-Osmanlı dönemi XVI. yy. İznik çini tabakta çarkıfelek.

Fotoğraf 13. a-Denizli Honaz Çamlık Beldesi Halil Ağa Konağı (1887) ahşap tavan göbeğinde çarkıfelek, b. Topkapı Sarayı XVI. yy. İznik duvar çinilerinde çarkıfelek, c-Safranbolu Mektepçiler Konağı (1786-87) cephesinde çarkıfelek (İ. Canbulat).

AHMED PAŞA DİVANI'NDA UYKU KAVRAMININ KULLANIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR
Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Dr.mehmetözdemir14@gmail.com

Özet

Uyku, insanların temel ihtiyaçlarından biridir ki insanlar uyku sayesinde dinlenir, büyür, gelişir. Aslında fizyolojik bir durum olan uykunun, kültürümüzde birçok farklı yönüyle kullanıldığı görülmektedir. Dalgınlık münasebetiyle ortaya çıkan uyuşukluk için gaflet uykusu (hâb-ı gaflet), hafif ve çabuk uyanılabilen uykuyu ifade eden tavşan uykusu (hâb-ı hargûş), kolay kolay uyanılamayan ağır uyku için taş uykusu veya hâb-ı girân, uyku ile ölüm ilişkisini ifade eden ecel uykusu (hâb-ı ecel) bu kullanımların başlıcalarıdır. 15. yüzyılın önemli şairlerinden Ahmed Paşa'nın Divanı'nda da uykunun bu ve benzeri kullanımlarına genel olarak âşık ve sevgili düşünce alanları bağlamında rastlamak mümkündür. Bu bildiride Ahmed Paşa Divanı'nda uykunun kullanım özellikleri örnek beyitler ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Paşa, Divan Edebiyatı, Uyku

GİRİŞ

İnsanların temel ihtiyaçlarından biri olan uyku, insanların dinlenmesini, büyümesini ve gelişmesini sağlar. İnsan vücudunun dış dünya ile bağlantısı duyular vasıtasıyla sağlanır. Yani dünyada bulunan varlıklar göz vasıtasıyla görülür, çevredeki sesler kulak, iyi veya kötü kokular burun, her türlü yiyecek ve içeceğin tadı dil, sıcaklık-soğukluk veya sertlik-yumuşaklık deri vasıtasıyla algılanır. Fakat uyku esnasında vücudun bazı organları ve özellikle beş duyu organı, görevlerini belirli bir süre için tam anlamıyla yerine getiremez. Yani göz herhangi bir nesneyi görmez, kulak sesleri duymaz, burun koku hissetmez, dil herhangi bir şeyin tadını almaz, deri bir uyarıcıyı algılamaz. Yalnız insan uyku hâlindeyken beş duyu organının kendilerine ait hisleri tamamen kaybetmesi söz konusu değildir. Uyarıcının şiddeti yüksek olursa uyku durumu ortadan kalkabilir. Mesela göz güçlü bir ışığa, kulak yüksek sese maruz bırakıldığında uyku hâlindeki kişinin uyandığı görülür (Ciğerlioğlu, 2014, s. 369). Buna göre uyku hâli, belirli bir süre için duyu organlarının algılama yeteneklerinin kısmen kaybolması olarak ifade edilebilir. Bundan dolayı uykunun kültürümüzde ölümle ilişkilendirildiği görülmektedir. Uyku, Dede Korkut Kitabı'na göre "küçük ölüm" şeklinde tanımlanır (Beydili, 2005, s. 582-585). Kur'an'da da uyku ile ölüm arasındaki ilişkiye işaret edilir ve insanların canlarının ölürken alındığı, ölmeyenin de uykusunda alındığı bildirilir. Zümer suresinin kırk ikinci ayetinde *"Allah canları ölürken alır, ölmeyeni de uykusunda alır. Ölümüne hükmettiğini tutar ve diğerini belli bir süreye kadar salıverir. Şüphesiz bunda iyice düşünen bir toplum için elbette deliller vardır."* (39/ Zümer 42) ifadesiyle uykunun ölüm gibi olduğu bildirilmektedir. Beydavî'nin tefsirine göre canla bedenin alakasının kesilmesi bâtınen veya zahirendir. Bâtınen olursa ölüm anıdır (Ölümüne hükmettiği canı tutar ve salıvermez.) ve canla bedenin alakası tamamen kesilir. Zahiren olursa uyku hâline karşılık gelir (Diğerini belli bir süreye kadar salıverir.). Yani Hak tarafından tayin edilen vakit gelinceye kadar can bedene geri döndürülür (Beydavî, 2011, C. 4, s. 484-485).

Türkçe sözlükte *"Dış uyaranlara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yittiği, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumu; çevrede olup bitenin farkında olmama, gaflet, aymazlık; doğada görülen sükûnet durumu; gerçeği görmeme, aymazlık."* (Türkçe Sözlük, 2011, s. 2429) olarak tanımlanan uyku, kültürümüzde gerçek ve mecaz anlamlarıyla farklı şekillerde kullanılmaktadır. Dalgınlık münasebetiyle ortaya çıkan uyuşukluk için gaflet uykusu (hâb-ı gaflet), hafif ve çabuk uyanılabilen uykuyu ifade eden tavşan uykusu (hâb-ı hargûş), kolay kolay uyanılamayan ağır

uyku için taş uykusu veya hâb-ı girân, uyku ile ölüm ilişkisini ifade eden ecel uykusu (hâb-ı ecel) bu kullanımların başlıcalarıdır. Bunun yanı sıra toplum hafızasını yansıtan edebî eserlerde uykunun çeşitli kullanımlarına rastlamak mümkündür. Daha önce tarafımızdan yapılan bir çalışmada Necâti Beg Divanı'nda uyku kavramı taranmış ve hargûş uykusu, hâb-ı gaflet, hâb-ı ecel, hâb-ı seher, ferâgat uykusu, hâb-ı bârân, hâb-ı naz gibi ifadelerin kullanım özellikleri üzerinde durulmuştur [2] . Dolayısıyla bu ve benzeri çalışmalar, uykunun klasik Türk edebiyatındaki anlam çerçevesinin belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Bu düşünceden hareketle sunacağımız bu bildiride, Ahmed Paşa Divanı'nda uykunun kullanım özellikleri örnek beyitler ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Ahmed Paşa Divanı'nda uyku, hâb, hufte, menâm, na's, na'se, nevm, niyâm, nü'âs, sine, pinekleme, ımızganma gibi uyku ve uyuklama anlamlarına gelen kelimelerin taraması yapılmıştır. Ahmed Paşa'nın bu kelimelerden *uyku, niyâm, hufte* ve *hâb* kavramlarını kullandığı, diğerlerine ise şiirlerinde yer vermediği tespit edilmiştir. Bu kelimeler bazı beyitlerde tek başlarına bazı beyitlerde ise "bîhâb, girânhâb, hâb-ı gaflet, şekerhâb, hâb-ı 'adem, hâb-ı nâz..." gibi kelime grubu olarak kullanılmıştır. Ahmed Paşa'nın uykuyla ilgili kelime ve kelime gruplarını, nasıl kullandığını göz önünde bulundurarak şu başlıklar altında ele alabiliriz:

1. Hâb (Uyku)

Ahmed Paşa Divanı'nda uyku kavramı, 21 beyitte âşık ve sevgili düşünce alanlarıyla ilgili olacak şekilde kullanılmıştır. Bundan dolayı *Hâb (Uyku)* başlığında değerlendirilecek beyitler *âşık-uyku ilişkisi, sevgili-uyku ilişkisi, uykunun diğer kullanımları* alt başlıklarıyla ele alınacaktır.

A. Âşık-Uyku İlişkisi

Klasik Türk edebiyatında âşığı bîhâb olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü âşık kimi zaman sevgiliden ayrı olduğu için kimi zaman da sevgilinin gözünü, yanağını, gamzesini, saçını düşünmekten uyuyamaz. Sevgiliye duyduğu hasret ve ayrılık acısıyla sürekli feryat ettiği için âşık, kendisi uyumadığı gibi çevresindekileri de uyutmaz. Buna karşılık âşığın bahtı ise daima uykudadır ve âşık ne yaparsa yapsın uykudan uyanmaz.

Mürg u mâhî uyumaz nâle vü feryâdımdan
Bahtım olmaz dahi bîdâr elimden ne gelir (Tarlan, 1992, s. 146)

Nesre Çeviri: Feryat ve inlememden kuş(lar) ve balık(lar) uyumadığı hâlde bahtımı uyarmak elimden gelmez.

Bu zârılığımdan k'uyumaz mürg ile mâhî
Uyanmadı bu baht-ı sebükpây u girânhâb (Tarlan, 1992, s. 306)[3]

Nesre Çeviri: Benim inlememden kuş(lar) ve balık(lar) uyumadığı hâlde bu ayağına çabuk ve uykusu ağır baht uyanmadı.

Âşığın feryat ve inlemelerinin temel sebebi sevgiliden ayrı oluşudur. Bunun yanı sıra âşığın feryatları insanları uyutmaz ve onların sevgiliyi düşte görmelerini engeller. Hatta sırf insanlar sevgiliyi düşte görmesin diye her gece feryat eder.

Yâri kimse düşde görüp âşık olmasın deyü
Halkı uyutmaz benim ettiğim efgân her gece (Tarlan, 1992, s. 243)

---

[2] Bundan başka halk edebiyatı alanında da uyku üzerine yapılan iki çalışmayı burada zikretmek mümkündür: Okumuş, 1992, 33-34; Duvarcı, 2012, 495-512

[3] Kıtanın tamamı şu şekildedir:
Tuttu nefesim râhını bu âh-ı cigertâb
Ağzıma meger kanlı yaşım tamzada hûnâb
Ne nâleden özge bulunur hemdem ü mahrem
Ne sâyeden özge görünür hemreh ü ashâb
Deldi dilimi nây gibi hasret-i ihvân
Büktü belimi çeng gibi fürkat-i ahbâb

Nesre Çeviri: Sevgiliyi kimse düşte görüp âşık olmasın diye her gece ettiğim feryatlar, halkı uyutmaz.

Âşık sevgilinin hasretiyle sürekli ağlar ve gözünden kanlı yaş döker. Âşığın gözünden döktüğü kanlı yaşın çokluğu münasebetiyle insanlar, evlerini sel alacak korkusuyla uyuyamazlar.

Gece merdümler akan kanlı yaşım havfından
Uyumazlar ki bu dem seyl alısar hânemizi (Tarlan, 1992, s. 284)

Nesre Çeviri: İnsanlar akan kanlı yaşımın korkusundan bu sefer de evimizi sel alacak diye gece uyumazlar.

Bir başka beyitte şair, sevgiliden ayrı olduğu için uyuyamadığını ifade eder.

Geceler uyku girmedi gözüme
Beni andan ayıralı eyyâm (Gazel 203, s. 217)

Nesre Çeviri: Gündüzler beni ondan ayırdığından beri geceleri gözüme uyku girmedi.

Bir başka beyitte Ahmed Paşa, ikisinin de uykuda olması bakımından sevgilinin yan bakışıyla kendi bahtı arasında ilişki kurar. Baygın bakışlarından dolayı sevgiliyi hasta olarak değerlendiren şair, hasta kimselerin uykusuzluk çektiğinden hareketle sevgilinin bakışlarının neden hâlâ kendi bahtı gibi uykuda olduğunu sorar.

Çünkü her bîmâr olan bîhâb olur ey mest-i nâz
Gamzenin bahtım gibi n'için uyanmaz uykusu (Tarlan, 1992, s. 286)

Nesre Çeviri: Ey süzgün bakışlı (nazlı güzel), her hasta uykusuzluk çektiği hâlde senin gamzen neden benim bahtım gibi uykudan uyanmaz?

Sevgilinin gamzesinin, yani süzgün bakışının uykulu olmasının yanında büyüleyiciliğinden de söz edilir. Çünkü sevgilinin gamzesi cadı, sihirbaz veya büyücü olarak değerlendirilir ki bu yönüyle âşığın uykusunu kaçırır (Pala, 2013, s. 162). Bu durumda âşığın gözünü uyku tutmaz ve gönlü de divane olur.

Sihr-i gamzenden olur şeydâ gönül bîhâb göz
Yâd-ı la'linle çeker sahbâ gönül hûnâb göz (Tarlan, 1992, s. 178)

Nesre Çeviri: Gamzenin büyüleyiciliğinden dolayı gönül çılgın, göz uykusuz olmuştur; la'l dudağını hatırlayarak gönül şarap içer (veya ister), göz de kanlı yaş döker.

Şair, "uykusu" redifli gazelinde bahtın ne zaman uyanacağına da işaret eder. Buna göre sevgili, âşığın koynunda uyursa bahtı da uykudan uyanmış olur. Fakat münasebetsiz bahtın âşığa böyle bir lütuf göstermesi mümkün değildir.

Dedim ol gece uyanır hufte bahtım hâbdan
Kim ola koynumda sen mâh-ı serefrâz uykusu (Tarlan, 1992, s. 286)

Nesre Çeviri: Yükselen ay gibi olan sevgili koynumda uyursa uyuyan bahtım o gece uykudan uyanır dedim.

Dedi bunun gibi düş göstermez Ahmed kimseye
Bister-i hecrimde olan baht-ı nâsâz uykusu (Tarlan, 1992, s. 286)

Nesre Çeviri: (Sevgili) dedi ki Ahmed, ayrılığımın yatağında olan münasebetsiz bahtın uykusu, kimseye bunun gibi bir düş göstermez.

Sevgilinin gece gibi simsiyah olan saçları da âşığın uykusuzluk sebeplerindendir. Bundan dolayı âşık, sevgilinin saçına sevdalandıktan sonra sabahlara kadar uyku yüzü görmez ve gözlerinden kanlı yaşlar döker.

Her gece sevdâ-yı zülfünden olur bîhâb göz
Şevk-i la'linden şafak gibi döker hûnâb göz (Tarlan, 1992, s. 177)

Nesre Çeviri: Her gece saçının sevdasından dolayı uykusuz olan gözüm, la'l dudağının şevkinden şafak gibi kanlı yaş döker.

Zülfüne uyalı çeşmim görmemiştir kılca hâb
Geceler tâ subh olunca şöyle bîdâr inlerim (Tarlan, 1992, s. 221)

Nesre Çeviri: Gözlerim, saçına uyduğundan beri kıl kadar uyku görmemiştir, geceler (boyunca) sabaha kadar uykusuz bir şekilde inlerim.

Âşığın uykusunu kaçıran unsurlardan biri de sevgilinin yanağıdır. Klasik Türk edebiyatında sevgilinin yanağı, parlaklığı münasebetiyle güneş ve ay gibi kavramlara benzetilir (Pala, 2013, s. 182). Sevgilinin parlak yanağının aksi gözünde canlandığında âşığın gözleri, yanağın parlaklığından dolayı görmez olur ve böyle bir durumda âşığın gözünde uyku da ay ve güneş de kaybolur.

Ârızın aksi kaçan gelse iki gözlerime

Nazarımdan giderir mihr ü mehi hâb gibi (Tarlan, 1992, s. 279)

Nesre Çeviri: Yanağının aksi ne zaman iki gözüme gelse gözümden uykuyu giderdiği gibi ay ve güneşi de giderir.

B. Sevgili-Uyku İlişkisi

Klasik Türk edebiyatında sevgilinin gözü, uykulu hâli, baygın ve şehla bakışı, mestliği münasebetiyle nergis çiçeğiyle irtibatlandırılır (Pala, 2013, s. 356). İnsanlar uykulu gözlerini açıp tam olarak uyanmak için yüzlerine su serperler. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin seher vakti uykusunu açmak için yüzüne su serpmesi ile nergisin üzerinde bulunan çiy taneleri arasında ilişki kurulur.

Uykusun açmak için etti seher

Şebnem ile gözünü ter nergis (Tarlan, 1992, s. 108)

Nesre Çeviri: Nergis, seher vakti uykusunu açmak için çiyle gözünü ıslattı.

Bir diğer beyitte gül yanaklı sevgili, âşığın kara bahtını uykudan uyarmak için yüzüne su serper.

İster ki kara bahtımı uyara uykudan

Anunçün urdu çeşmine ol gülizâr âb (Tarlan, 1992, s. 99)

Nesre Çeviri: O gül yanaklı (sevgili) kara bahtımı uykudan uyarmak istediği için gözüne su vurdu (sürdü).

Uykuyu dağıtmak için yüze su serpmeye aşağıdaki beyitte de rastlanır. Bu beyte göre sevgili, uykudan uyanınca nazlı bir şekilde yüzüne su serper.

Şâhâ arûs-ı hâtırım uyandı uykudan

Şîveyle urdu yüzüne ol gülizâr âb (Tarlan, 1992, s. 100)

Nesre Çeviri: Ey şah, gönlümün gelini uykudan uyandı ve o gül yanaklı (sevgili) nazlanarak yüzüne su vurdu.

Divan şiirinde nergis çiçeği genel olarak sevgilinin uykulu hâlini anlatmak için kullanılmasına rağmen aşağıdaki beyitte nergisin açık bir göze benzemesi münasebetiyle uykusuzlukla ilişkilendirilmiştir. Hüsn-i talil yoluyla lalenin kırmızı rengi sevgilinin yanağına, nergisin açık bir göz şeklinde oluşu da sevgilinin sihirbaz olarak değerlendirilen gözlerinin hilesine bağlanır.

Lâleyi pürhûn eden gülgûn yanağın rengidir

Nergisi bîhâb eden câzû gözün nirengidir (Tarlan, 1992, s. 155)

Nesre Çeviri: Laleyi kan içinde bırakan gül gibi yanağının rengidir, nergisi uykusuz bırakan cadı gözünün hilesidir.

Klasik şiirde sevgilinin unsurları âşıklar arasında fitne koparır. Özellikle kıyametle ilişkilendirilen fitne kavramıyla, kıyamet yaklaştığında birçok kargaşanın çıkacağına ve fitnelerin artacağına işaret edilir (Pala, 2013, s. 158). Yaratılışından itibaren Dünya; Zühal (Satürn), Mirrih (Mars), Müşteri (Jüpiter), Şems (Güneş), Zühre (Venüs), Utarit (Merkür) devirlerini geçirmiş ve Devr-i Kamer veya Devr-i Muhammedî olarak adlandırılan döneme gelmiştir. Bu dönemde fitneler artacak ve dönemin sonunda kıyamet kopacaktır (Pala, 2013, s. 42-43). Ahmed Paşa da Devr-i Kamer'de ortaya çıkacak fitnelerin sebebi olarak sevgilinin gözlerini gösterir ve üç farklı gazelinde bu ortak düşünceyi işler.

Devr-i kamerde fitneler uyarır uykudan

Nergislerin ki sürmesini nâz eder dirîg (Tarlan, 1992, s. 186)

Nesre Çeviri: Nergislerin sürmesiyle naz eder, yazık ki kamer devrinde fitneleri uykudan uyarır.

Devr-i kamerde uykudan fitneler uyarır gözü

Müşteriye kemân çeker kavs-i hilâli dilberin (Tarlan, 1992, s. 199)

Nesre Çeviri: Sevgilinin gözü kamer devrinde fitneleri uykudan uyarır, hilal kaşının eğriliği de Müşteri'ye yay çeker.

Devr-i kamerde uykudan fitneler uyarır gözü

Müşteriye kemân çeker kavs-i hilâl-i Mustafâ (Tarlan, 1992, s. 260)

Nesre Çeviri: Mustafa'nın gözü kamer devrinde fitneleri uykudan uyarır, hilal kaşının eğriliği de Müşteri'ye yay çeker.

Sevgilinin gözü, bir başka beyitte büyücülük ve fitne çıkarıcı özelliğiyle işlenir.

Görün ol çeşm-i siyehdil nice câzûluk eder

K'uykusuyla uyarır âleme yüz türlü fiten (Tarlan, 1992, s. 233)

Nesre Çeviri: O yüreği kötü olan gözün ne kadar büyücülük yaptığını görün ki uykusuyla âlemde yüz türlü fitne uyarır.

C. Uykunun Diğer Kullanımları

Ahmed Paşa Divanı'nda bu başlık altında ele alınabilecek iki beyit tespit edilmiştir. Bu beyitlerden birincisi Hz. Muhammed'in methi için yazılan bir kasidede, diğeri de "Kâsım'ın" redifli bir gazelde geçmektedir. İlk beyitte Hz. Muhammed'in Hakk'ın aynası olduğu ve dünyadaki insanların onun değerini anlayamayacağı üzerinde durulur. İkinci beyitte uyumakta zorlanan insanların uyuyabilmek için yıldız saymasına gönderme yapar ve Kasım'ın [4] gözlerinin hilesiyle uykusunun bağlandığını ifade eder.

Dünyâda kadrini kaçan idrâk ede bu halk

K'anlar niyâm oldu sen âyîne-yi Hudâ (Tarlan, 1992, s. 32)

Nesre Çeviri: Bu halk senin kadrini dünyada nasıl idrak etsin ki sen Hakk'ın aynası oldun, onlar uyuyan kimseler oldu.

Yıldız sayarsa dîde-yi Ahmed ne tan k'anun

Bağladı uykusun gözü câdûsu Kâsımın (Tarlan, 1992, s. 194)

Nesre Çeviri: Ahmed'in gözleri yıldız sayarsa nasıl kınanabilir ki onun gözünün uykusunu Kâsım'ın cadı gözleri bağladı.

2. Şekerhâb

Şekerhâb ifadesi bugünkü dilde *"Oturduğu yerde hafif ve kısa süreli uyuma."* anlamına gelen "şekerleme" sözcüğüyle karşılanmaktadır (Türkçe Sözlük, 2011, s. 2213). Aynı sözcük Osmanlıca-Türkçe Sözlük'te *"Otururken gelen tatlı uyku."* şeklinde tanımlanmaktadır (Devellioğlu, 1999, s. 987). Aşağıdaki beyitte gece vakti, sevgilinin şekerleme yaptığı ve âşığın kendinden geçmiş bir şekilde bağırışını duyduğunda bu tatlı uykudan uyanacağı dile getirilir.

Uyana nergis-i mahmûr şekerhâbından

İşitirse geceler na're-yi mestânemizi (Tarlan, 1992, s. 285)

Nesre Çeviri: Geceleri sarhoşluk bağırışlarımızı işitirse uykulu nergis tatlı uykusundan uyanır.

3. Hâb-ı Gaflet

Hâb-ı gaflet veya gaflet uykusu, *"Dalgınlıktan ileri gelen uyuşukluk; idraksizlik, bilgisizlik, aymazlık."* anlamlarına gelir (Türkçe Sözlük, 2011, s. 898). Ahmed Paşa Divanı'nda sadece bir beyitte geçen bu ifade, halkın varlık âleminde bulunuş amacını idrak edemediğini anlatır. *"İnsanlar uykudadırlar, öldükleri vakit uyanırlar."* (Konuk, 2005, C. 2, s. 116)

[4] Burada geçen Kâsım ifadesiyle Fatih Sultan Mehmet ve II. Beyazıt dönemlerinde devlet adamlığı yapan ve Bursa'da vefat eden Cezerî Kâsım Paşa'ya (ö. 1543?) işaret edildiği düşünülmektedir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 875-876).

sözünden hareketle insanlar ya öldükleri zaman bu gaflet uykusundan uyanacaklar ya da şairin ifadesiyle Şeyh Tacüddin[5] gibi bir zat onları bu gaflet uykusundan uyaracaktır.

Uyandı subh-ı ezelde ki hâb-ı gafletten

Bu halkı eyleye bîdâr Şeyh Tâcüddîn (Tarlan, 1992, s. 41)

Nesre Çeviri: Şeyh Tâcüddîn, bu halkı gaflet uykusundan uyarmak için ezel sabahında uyandı.

4. Hâb-ı Adem

Hâb-ı adem tamlamasında bulunan adem kelimesi yokluk, bulunmama anlamına gelir (Pala, 2013, s. 6). Hâb-ı adem de yokluk, ölüm uykusu anlamındadır. Beyte göre tabiatın kış mevsimindeki hâlini hâb-ı adem olarak değerlendirmek mümkündür. Bahar mevsimi de doğanın bîdâr olma, yani uyanma zamanıdır. Ahmed Paşa, burada kendisini bir menekşeye benzetir (Koçak, 2009, s. 40) ve sultanın varlığını büyük bir saadet olarak görüp ona hizmete durduğunu ifade eder. Böylece onun sürekli uykuda olan bahtı da yokluk uykusundan uyanmış olur. Ayrıca bu beyit Ahmed Paşa'nın, menekşe gibi boynu bükük ve menekşe rengi bir kıyafetle devletlisinin karşısında durduğunu düşündürmektedir.

Devlet gibi bahtını görüp hidmete durdu

Hâb-ı ademin oldu çü bîdârı benefşe (Tarlan, 1992, s. 82)

Nesre Çeviri: Menekşe, yokluk uykusunun uyanığı olduğu için devlet gibi bahtını görüp hizmete durdu.

5. Naz Uykusu

Klasik Türk şiirinde naz, sevgilinin en önemli özelliklerinden biridir. Sevgili âşığın hâlini bilse bile bilmezden gelip onu umursamayarak âşığa cevr ü cefa eder (Pala, 2013, s. 402). Sevgilinin naz uykusu, gerçek anlamda bir uyumak değil, uyuyormuş gibi davranmaktır. Yani gerçek olmadığı hâlde âşığı aldatmak için yapılan bu davranış, sihirbazlık olarak değerlendirilir. Aşağıdaki beyitlerde sevgili, naz uykusuna varır ve böylece âşıklar arasında fitne çıkarmak ister.

Gözü câzûluk ile fitneler uyarmak için

Vardı nâz uykusuna gör ki bu sahhârlığı (Tarlan, 1992,s. 88)

Nesre Çeviri: Bu büyüleyiciliği gör ki (sevgilinin) gözü büyü yaparak fitneler uyarmak için naz uykusuna vardı.

Bilmezem ne sihr ede gamzendeki nâz uykusu

Kim cihâna fitne uyardı bu tannâz uykusu (Tarlan, 1992, s. 286)

Nesre Çeviri: Yan bakışındaki naz uykusunun nasıl bir sihir yaptığını bilmem ki bu nazlı (alaycı) uyku cihanda fitne uyardı.

Sevgilinin yüzü, hüsn bezmi yani güzellik meclisidir. Bu mecliste bulunan gözler de âşıklara daima nazlı bir şekilde bakar. Her ne kadar bu bakışlar âşığa eziyet verse de âşık bu eziyete seve seve katlanır ve güzellik meclisindeki gözlerin nazlı bakışını ister.

Çeksin müdâm nergis-i mestin şarâb-ı nâz

Kim geldi hüsn bezmine mahmûr-ı hâb-ı nâz (Tarlan, 1992, s. 171)

Nesre Çeviri: Naz uykusunun mahmuru olan mest nergisin, güzellik meclisine geldiğinde daima naz şarabı içsin.

Bir başka beyitte naz uykusuyla sevgilinin gözlerinin mahmurlaştığı ifade edilir ve naz uykusunu bilmeyenler de naz uykusunun sevgiliyi hasta ettiğini düşünür.

Gözlerin nâz uykusundan şöyle mahmûr oldu kim

Bilmeyen sanır k'anı bîmâr eder nâz uykusu (Tarlan, 1992, s. 286)

Nesre Çeviri: Gözlerin naz uykusundan öyle mahmur oldu ki onu bilmeyen naz uykusunun hasta ettiğini zanneder.

[5] Bu beyitte geçen Şeyh Tacüddin ifadesinin 872/ 1467-1468 yılında vefat eden Şeyh Tacüddin İbrahim Karamânî'ye işaret ettiği düşünülmektedir (Küçük, 2013, s. 51).

Sevgilinin zalim oluşu, âşıklarına acı ve ıstırap verişi onun önemli özelliklerindendir. Âşık için aşk yolunda ilerlerken en gerekli yolluk sabırdır. Fakat nasıl ki hırsızlar kervanda bulunan yolcuların yanlarındaki değerli eşyaları gecenin karanlığından yararlanarak çalarsa sevgili de âşığın yol levazımı olan sabrını gece gibi olan saçlarının yardımıyla talan eder.

Sabrımın rahtın şeb-i zülfünde târâc ettirir

Hey ne zâlimdir senin gamzendeki nâz uykusu (Tarlan, 1992, s. 286)

Nesre Çeviri: Hey senin yan bakışındaki naz uykusu öyle zalimdir ki zülfünün karanlığında sabrımın neyi varsa yağmalatır.

Divan şiirinde sevgili ile âşığın hâli birbirine tezat teşkil eder. Âşık, sevgilinin hasreti ve ondan gelen eziyet ve zulümlerle ağlarken sevgili daima güler. Aşağıdaki beyitte ağlayan âşığın gözyaşları bir yağmur olarak değerlendirilir ve sevgili de bu yağmurda naz uykusuna yatar.

Ağladığım gördü ol gül gözlerin süzdü dedi

Hûb olur bârân gününde nergise nâz uykusu (Tarlan, 1992, s. 286)

Nesre Çeviri: O (gül gibi) sevgili ağladığımı görünce gözlerini süzerek yağmurlu günde nergise naz uykusu güzel olur, dedi.

6. Rüya (Hayal)

Ahmed Paşa Divanı'nda "hâb" kelimesi genel anlamda uykuya karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra bazı beyitlerde "rüya" anlamıyla da kullanıldığı görülmektedir. Bu beyitlerde âşık, kimi zaman sevgilinin herhangi bir unsurunu rüyada görme isteğini dile getirir kimi zaman da gördüğü rüyanın bir Yusuf yüzlü tarafından yorumlanmasını ister. Aşağıdaki beyitte gönlün, sevgilinin belini ve dudağını rüyada görme isteği dile getirilir. Fakat âşık, sevgilinin unsurlarını düşünürken uyuyamadığı için böyle bir rüya görmek de onun açısından hayal olur.

Dil miyânınla lebin görmek diler hâb içre lîk

Şöyle benzer kim hayâl olur bu rü'yâlar bize (Tarlan, 1992, s. 250)

Nesre Çeviri: Gönül, belinle dudağını rüyada görmek ister, fakat bu rüyalar (böyle bir rüya) bize hayal olacağa benzer.

Aşağıdaki beyitte şair, rüyasında şarap içtiğini ve bu rüyayı sakinin dudak kadehiyle yorumlayacak bir Yusuf yüzlünün olmadığından yakınır.

Hamr içerdim hâb içinde kanı ol Yûsufcemâl

Kim anı sâkî lebinin câmına ta'bîr ede (Tarlan, 1992, s. 255)

Nesre Çeviri: Rüyamda içtiğim şarabı, sakinin dudak kadehi olarak yorumlayacak Yusuf yüzlü nerede?

Klasik şiirde sevgili peri, huri gibi cennete ilişkin kavramlarla vasıflandırılır. Yani nasıl ki peri ve hurilerin bulunduğu yer cennetse peri gibi olan sevgilinin bulunduğu yer de cennet olarak değerlendirilir. Âşık da her gece sevgiliyi ve onun bulunduğu yeri hayal eder ki böyle bir durumda âşığın rüyada sevgilinin cennet gibi olan mahallesini görmesi son derece doğaldır.

Çeşm-i Ahmed hâbda cennet görürse tan değil

Âlem-i hüsnün misâlin seyr eder cân her gece (Tarlan, 1992, s. 257)

Nesre Çeviri: Ahmed'in gözü rüyada cennet görürse nasıl ayıplanabilir, (çünkü) onun canı her gece güzellik âleminin rüyasını görür.

Konuyla ilgili bir başka beyitte âşık, rüyasında sevgilinin saçını değil, saçının hayalini görür ve bahtının karalığı bu rüyanın doğruluğuna işaret eder. Çünkü âşığın, sevgilinin yılan gibi olan saçını rüyada görmesi onun bahtının karalığına işaret eder.

Dün gece zülfün hayâlini görürüm hâbda

Bilirim bahtım sevâ(dı)dır[6] *bu rü'yâ râstı (Tarlan, 1992, s. 261)*

Nesre Çeviri: Dün gece saçının hayalini rüyada gördüm, bahtımın kara olduğu için bu rüyanın doğru olduğunu (sadık rüya olduğunu) bilirim.

SONUÇ

Ahmed Paşa Divanı'nda uyku için "uyku, hâb, hufte, niyâm" kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. Divanda söz konusu kavramların geçtiği 35 beyitten hareketle Ahmed Paşa'nın uykuya bakışıyla ilgili şunlar söylenebilir:

1. Uykuyla ilgili beyitlerde ağırlıklı olarak âşığın uykusuzluğu veya âşığın bahtının uykuda olması üzerinde durulur. Âşık sevgilinin saçını, yanağını düşündüğü ve ayrılık hasretiyle yandığı için uyuyamaz. Bundan başka sevgilinin sehhar (büyücü, sihirbaz) olarak değerlendirilen gamzesi de âşığın uykusunu bağlar. Bu sebeplerle bir türlü uyuyamayan âşık, feryat ve inlemeleriyle çevresindekileri de uyutmaz. Böylece rakiplerin sevgiliyi düşte görmelerini engellemiş olur. Fakat bu kadar feryat ve inlemeye rağmen âşığın bahtı daima uykudadır. Âşık ne yaparsa yapsın bahtını bu ağır uykudan uyaramaz.

2. Âşığın bahtından başka sevgilinin nergis gibi olan gözü de daima uykulu bir hâldedir. Yarı uykulu olan bu gözler sihirbazdır ve sürekli hileler yaparak âleme fitne salar. Hatta Devr-i Kamer'de ortaya çıkan fitnelerin sebebi sevgilinin uykulu gözleridir. Sevgilinin uyumadığı hâlde kendini uyuyormuş gibi göstermesi naz uykusu olarak değerlendirilir. Sevgili, naz uykusuyla âşığın sabrını talan eder ve onu ağlatır. Sevgili de âşığın gözyaşı yağmurunda naz uykusuna yatar.

3. Ahmed Paşa'nın hâb kavramını sadece uyku anlamıyla değil, rüyaya karşılık gelecek şekilde de kullandığı görülmektedir. Bu beyitlere göre âşık, sevgilinin belini, dudağını, saçını, bulunduğu mahalleyi rüyasında görmeyi ister. Fakat bu rüyalar bile âşık için hayal olur.

KAYNAKÇA

Ahmed Paşa Bursavî (öl. 902/1496). *Divan*. Millî Kütüphane. Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 783.

Beydavî (2011). *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*. (Çev.: Abdülvehhab Öztürk). C. 1-5. Kahraman Yayınları. İstanbul.

Beydili, Celal (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Yurt Kitap-Yayın. Ankara.

Ciğerlioğlu, Aysel (2014b). "Ahmet Midhat'ın Uykuya Dair Bir Kitabı Üzerine". *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 9/3 Winter 2014. p. 365-373.

Devellioğlu, Ferit (1999). *Osmanlıca-Türkçe Lügat*. Aydın Kitabevi Yayınları. Ankara.

Koçak, Aynur (2009). "Necati Bey'in 'Menekşe Kasidesi' Ekseninde Menekşenin Öyküsü". *Ölümünün 500. Yılında Necâtî Bey'e Armağan*, (Editörler: Çetin Derdiyok-Muna Yüceol Özezen). TDK Yayınları 1029. Ankara. s. 36-44.

Konuk, Ahmed Avni (2005). *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. (Yayın Koordinatörü: Mustafa Tahralı). C. 2. Kitabevi. İstanbul.

Küçük, Serhat (2013). "Şeyh Nasûh Efendi ve Hadis Risalesi Üzerine". *Sûfî Araştırmaları*. Cilt/ Volume: 4. Sayı/ Issue: 8. s. 49-64.

Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*. C. III. (Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman). (Yayına Haz.: Nuri Akbayar). Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30.

Pala, İskender (2013). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları. İstanbul.

Tarlan, Ali Nihat (1992). *Ahmed Paşa Divanı*. Akçağ Yayınları. Ankara.

Türkçe Sözlük (2011). (Haz.: Şükrü Halûk Akalın-Recep Topralı vd.). Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

[6] Bu kelime metinde "sevâdır" şeklinde kayıtlıdır, fakat hem vezin gereği hem de âşığın bahtının kara olması münasebetiyle söz konusu kelimenin "sevâdıdır" şeklinde olması gerektiği düşünülmektedir.

TÜRK FOTOĞRAFÇILARIN GÖZÜNDEN İPEKYOLU

Doç. Dr. Işık SEZER
Dokuz Eylül Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi Fotoğraf Bölümü,
ozdal1991mail.com

Özet

İpekyolu keşfinden itibaren ülkelerin ticaretini canlandırmanın ötesinde, doğu ve batı kültürlerini de dönüştürmüştür. Fotoğrafın 1839'da icadı ile batı, resmi ve ticari kuruluşlar aracılığı ile 'egzotik' Doğu'nun görsel keşfini başlatmıştır. Mısır'dan Çin'e Hindistan'a vb. geniş coğrafyalara düzenlenen antropolojik, arkeolojik, coğrafi, kültürel keşif gezilerinin albümleri Avrupa'da büyük heyecanla karşılanmıştır. Günümüzde de cazibesini koruyan İpekyolu rotası, uluslararası sergi projeleri, fotoröportaj çalışmaları, turistik – ticari fotoğraf organizasyonları vb.etkinliklerle sürekli olarak fotoğraflanmaktadır.

Bildiri kapsamında, Türk fotoğraf sanatında yer alan İpekyolu ülkelerine ait projeler incelenecektir.Bu çalışmaların başında Arif Aşçı'nın İpekyolu belgeseli gelmektedir. Dr. Sefa Ulukan'ın "En Yakın Çin: Sincan" sergisi, Tahir Ün'ün Çin'e bağlı Sincan Uygur Özerk Bölgesi belgeseli Sincan: Ata Yurdu, Özcan Ağaoğlu'nun 'İran'a Bak' projesi ve Gülnur Sözmen'in 'Işıyan Sabahlara Doğru Afganistan' sergileri, içerikleri ve görsel nitelikleri ile ele alınacaktır. İpekyolu'nun önemli duraklarından biri olan Kapadokya bölgesi Türk fotoğrafçılarının yoğun ilgi gösterdiği bir yerdir. Kamil Fırat ve Ahmet Ertuğ tarafında hazırlanan Kapadokya sergi ve albümleri ayrıcalıklı konumdadırlar.

Anahtar Kelimeler:Türk Fotoğrafı, Fotoğraf Sergisi, Belgesel Fotoğraf, Fotoröportaj

THE SILK ROAD THROUGH THE EYES OF TURKISH PHOTOGRAPHERS

Abstract

Revive the Silk Road trade of the country since the discovery beyond, Easternand Western cultures are transformed. West, in 1839 with the invention of the photograph, official and commercial institutions through 'exotic' visual exploration of the East has begun. From Egypt, China, India, etc. Held extensive lands, anthropological, archeological, geographical, cultural expedition of the albums has been met with great excitement in Europe. Today the Silk Route, which preserves the charm, international exhibition projects, photo interview studies, tourist – commercial photography organizations, etc. Photos from activities continuously.

Paper with in the scope of Turkish photography located in, countries that belong to the Silk Road projects will be examined. Arif Aşçı is at the beginning of this study, the Silk Road documentary. Dr. Sefa Ulukan "Closest China: Xinjiang" exhibition, Tahir Ün's of the Xinjiang Uyghur Autonomous Region in China documentary: Xinjiang: Fatherland, Özcan Ağaoğlu 'Lookto Iran' projectand Gülnur Sozmen's 'Radiant Dawn Toward in Afghanistan', exhibitions, contentand visual qualities will be discussed. One of the important stops of the Silk Road, Cappadocia is a place of great interest of Turkish photographers. Kamil Fırat and Ahmet Ertug in the privileged position, prepared by exhibition and albums of Cappadocia.

KeyWords: Turkish Photography, Photo, exhibition, Documentary photography, Photo-roportage

Giriş

1839 yılında Louıse M. Daguerre tarafından dünyaya tanıtılan görüntü kayıt aracı fotoğraf, insanların dünya görüşlerini ve zaman algılarını değiştirmiştir. Var olan gerçekliği kısa sürede bir yüzeye aktarabilen fotoğrafın kanıt, belge olma özellikleri, dünyanın fotoğrafik keşfinin temelidir. 1840'lı yıllardan itibaren Avrupa ve Amerika kökenli bilimsel araştırmaların

ve ticari şirketlerin kadrolarına katılan fotoğrafçıların özverili çalışmaları,dünyanın coğrafi, antropolojik, arkeolojik, etnografik arşivsürecini başlatmıştır. 1840-1890 yılları arasında fotoğraf kayıt sürelerinin hızlanması ve görsel kalitesindeki artışlar, dünyanın merak uyandıran pek çok ülkesine geziler düzenlenmesine ve bu fotoğrafların albümler halinde piyasaya sürülmesinde etkili olmuştur. Büyük ticari başarı kazanan bu albümler, toplumların görsel kültürlerinin ve hafızalarının oluşumunu hızlandırmıştır.

1860 yılında İtalyan asıllı İngiliz FeliceBeato (1803-1906) gerçekleştirdiği Uzakdoğu gezisi ile Çin'in Pekin Canton, Japonya, ve Burma'nın ilk fotoğraflarını çeken kişi olmuştur (Frizot,1998;164). 1864-1869 yıllarında SamuelBourne (1834-1912) Hindistan'da yaşamış, Kaşmir ve Himalaya dağlarının ilk fotoğraflarını çekmiştir. İskoçya doğumlu John Thomson (1837-1921) kişisel girişimleri ile Singapur ve Honghong'da fotoğraf stüdyolarını açmıştır.1866 yılında Siam kralından AnkorWat Tapınaklarında çekim yapma izni almış ve bu fotoğraflarını 'Antiquities of Cambodia'(1867) albümünde yayınlamıştır.1874 yılında "Çin ve Yöre Halkının Betimlemeleri" adlı albümü "ilk antropolojik eser"(Hacking,2015;93) olarak kayıtlara geçmiştir. İran'ın fotoğrafla tanışması ise, "Muhammed Şah'ın saltanatı sırasında 1844 yılında Jules Richard (1818-1891) adında bir Fransız'ın Muhammed Şah'ın isteği üzerine Tebriz'de bulunan Nasreddin Mirza (daha sonra Nasreddin Şah) ve kız kardeşinin fotoğraflarını" (Uzun,2015;3263) çekmesi ile başlamıştır. Richard daha sonra Rıza Han adını alarak müslüman olmuş ve saray fotoğrafhanesinin yönetimine atanmıştır. 1850'li yıllarda İran'ın eski anıtlarının fotoğrafını çeken LuigiPesce'nin(1818–1891)Persopolis ve Tahran resimlerinden oluşan albümleri 1862 yılında Londra Uluslararası Fuarı'nda sergilenmiştir (Uzun,2015;3263). Aynı yıllarda çok sayıda fotoğrafçı, Osmanlı imparatorluğu topraklarını da benzer amaçlar dahilinde fotoğraflıyordu.

Fotoğrafın icadı ile başlayan batıya göre'doğu, uzak doğu' ya da 'egzotik' ülkelerin görsel keşif süreci günümüzde de etkin bir şekilde devam etmektedir. 'İpek Yolu' güzergahında bulunan ülkeler farklı kültürel kimlikleri, çalkantılı iç ve dış politikaları ile sıklıkla gündem oluşturmaktadırlar. Bu nedenle uluslararası pek çok basılı ve görsel haber iletim ağında makale, fotoröportaj vb. çalışmalara konu olmaktadırlar. Tüm dünyanın hafızasında yer alan ikon 'Afgan Kızı' fotoğrafı ABD'li fotoğrafçı Steve McCurry (1950) tarafından çekilmiş ve NationalGeographıc dergisinin 1985 Haziran sayısında yayınlanmıştır (stevemccurry.com). McCurry'nin yetkin renk ve ışık kullanımı ile Çin, Afganistan, Moğolistan, Hindistan, İstanbul fotoröportajları, sergi ve albümleri günümüz fotoğrafında önemli bir yere sahiptir.

1988 yılında UNESCO, İpek Yolu'nun dünya barışındaki önemini ve gücünü vurgulayarak"İpek Yolu'nun İntegral Çalışmaları: Diyalog Yolları" başlıklı 10 yıllık proje başlatmıştır… Çok çeşitli disiplin yaklaşımlarını kullanan bu projenin amacı, ulusal ve uluslararası düzeydeki araştırmaları artırmak, ortak miras ve kimlik kavramlarını tanıtmak amacıyla bu yol boyunca Doğu ve Batı arasında yer alan bilimsel, teknolojik ve kültürel etkileşim çalışmalarını yürütmektir" (http://www.unesco.org.tr). Bu projeye bağlı olarak geliştirilen çok uluslu projeler günümüzde etkindir.

Bu bilincin etkisi ile İpek Yolu ülkeleri ve bölgelerine dahil olan 67 ülkenin fotoğraf federasyonları bir araya gelerek SRPOIA (Silk RoadPhotographıcOrganizationInternatıonalAllıence) kurmuşlardır. Çin, Rusya, Hindistan, Tayland, Kırgızistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Bangladeş, Afganistan, Ermenistan, Azerbaycan, Türkiye vd. ülkelerin fotoğrafa ilişkin her türlü etkinlikten; yarışmalar, sergiler, festivaller, projeler vb. haberdar olduğu, ortak çalışmalara olanak tanıyan yapı, Çin Halk Cumhuriyeti Kültür Bakanlığının Qingdao'dadüzenlediği 5. FIAP Toplantısında 15-Ağustos-2017'detörenle çalışmalarına başlamıştır.

Türk Fotoğrafında İpekyolu

Türk fotoğrafı 1980'li yıllarla birlikte dünya fotoğrafına entegre olmaya başlamış ve çok hızlı bir gelişim, dönüşüm sürecine girmiştir. Bu sürecin bir parçası olarak uzun soluklu belgesel projeler hazırlanmış ve bu projeler geleceğe rehber olmuşlardır.

Fotoğraf sanatçısı Arif Aşçı (1958), 1986-89 yılları arasında Asya ülkelerini dolaşarak fotoröportajlar yapmış, Orhun Anıtlarını fotoğraflayan ve Dalai Lama ile röportaj yapan ilk Türk olmuştur. Bu gezi sonucunda 12 bölümlük Turkuaz belgeseli ortaya çıkmıştır (fotografokulu.org). Arif Aşçı'nın bu seyahati sırasında, 1986 yılında Taklamakan çölünde gördüğü "ateşin etrafında oturan bir gurup adam ve develeri" (http://www.hurriyet.com) 1996 yılında başlatacağı İpekyolu projesinin temelini oluşturur. Çanakkale Seramik ve Kalebodur ana sponsorluğunda, Fujı Film, THY vd. kurumların destekleri ile 1996 Yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ninŞian kentinden yola çıkan Arif Aşçı, film yapımcısı Amerikalı PaxtonWinters, fotoğrafçılar Necat Nazaroğlu ve Murat Özbey ileon deveden oluşan kervanlarıyla 15 ay boyunca 12 bin kilometre yol kat etmişlerdir. GPS ve bilgisayar teknolojilerinin rehberliğinde Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve İran'ı geçerek Türkiye'ye ulaşan kervanın yolculuk günlükleri dijital olarak tutulmuş, seyahat sırasında 100 bin karenin üzerinde fotoğraf çekilmiş ve 200 saati aşan belgesel film çekilmiştir. Dört saatlik filme dönüştürülen "İpekyolu" belgeseli, başta TRT olmak üzere 20'den fazla ülkede yayınlanmış, 1998-1999 yıllarında çeşitli şehirlerde fotoğraf sergileri düzenlenmiş ve "İpek Yolunda Son Kervan" adlı 650 sayfalık bir kitap yayınlanmıştır.(1999).(Fot.1,2,3)

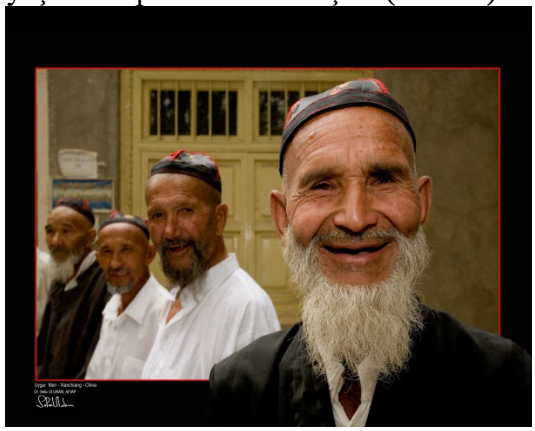

Fot.1.Arif Aşçı , 1996-97, İpekyolu

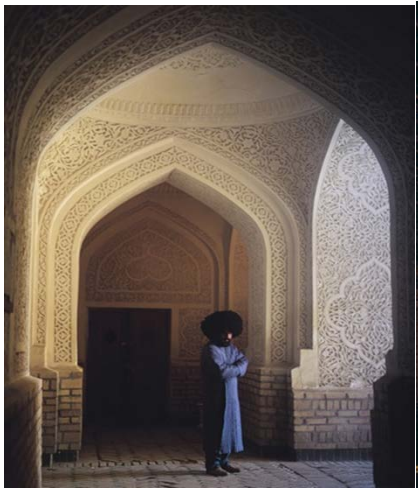

Fot.2.Arif Aşçı , 1996-97, İpekyolu
Fot.3.Arif Aşçı , 1996-97, İpekyolu

Fotoğrafçı Dr. Sefa Ulukan (AFIAP) 2006 yılında Çin Fotoğraf Federasyonunun davetlisi olarak gittiği Çin Halk Cumhuriyeti Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde 22 gün kalarak "alışkanlıkları, düğünleri, mezarları, ilahileri, sazları, isimleri ile Çin'in en batısı, her şeyi ile bize en yakını.."(http://www.istikbalgazetesi.com/) olarak tanımladığı bölgeyi fotoğraflamıştır. "En Yakın Çin: Sincan" sergisi 22 - 31 Ocak 2007 Adana Büyükşehir Belediyesi 75. yıl sanat galerisinde açılmış, sergi 13 - 23 Nisan 2007 17 Bursa Fotoğraf Günleri ve 11 Ocak - 28 Şubat 2013 Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti etkinliği açılış sergisi olarak tekrarlanmıştır.Ulukan sergilerinde portrelere ve günlük yaşamdangörüntülere ağırlık vermiştir. Fotoğraf gösterilerinde ise gündelik yaşam ön planda tutulmuştur.(Fot.4.5)

Fot.4 Sefa Ulukan,2007,En yakın Çin: Sincan

Fot.5 Sefa Ulukan,2007, En yakın Çin: Sincan

Fot.6 Gülnur Sözmen,Işıyan Sabahlara Doğru Afganistan Fot.7 Gülnur Sözmen, Işıyan Sabahlara Doğru Afganistan

Profesyonel fotoğrafçı ve eğitmen Gülnur Sözmen, Caner Gülyuva ile 'Işıyan Sabahlara Doğru Afganistan' fotoğraf sergisini 22-Mayıs / 21- Temmuz 2009 tarihinde İstanbul Rezan Has müzesinde açmıştır. Sanatçıların kişisel girişimi ile gerçekleşen projede savaş sonrası Afganistan, mekan insan ilişkisi kurgulanarak fotoğraflanmıştır. Sergide yer alan 50 adet büyük boy baskı doğal ışığın anlamı güçlendiren kullanımı ile dikkat çekmektedir.(Fot.6,7)

Fotoğraf sanatçısı Tahir Ün, 2011 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin resmi projesi ve proje sponsoru Çin Uluslararası Radyosu'nun desteği ile "20 gün boyunca Uygur, Han, Kazak, Hui, Xibo ve Moğol olmak üzere çok sayıda etnik nüfusun bir arada yaşadığı Uygur Özerk Bölgesinin kuzeyinde, Urumçi – İli – Bortala – Altay-Chanji Özerk yönetimleri altında yaşayan insanlarla sohbet ederek fotoğraflama"(Xinjiang:AtaYurdu sergi kataloğu) olanağı bulmuştur. İlk sergisi 2012 yılında İzmir'de açılan Xinjiang:AtaYurdu projesi, dijital siyah/beyaz fotoğraflardan oluşmaktadır. Yukarıda bahsi geçen bölgelerde yaşayan halkların günlük yaşamları, kültürel zenginlikleri güçlü komposizyonlarla izleyiciye aktarılmaktadır. Sergi 2013 yılında İstanbul Uluslararası 4. Kültürlerarası Sanat Dialogları programı kapsamında, 21-Mayıs/3-Haziran tarihlerinde Beyoğlu belediyesi Sanat Galerisi'nde tekrarlanmıştır. Burada serginin adından dolayı belirli siyasi guruplar tarafından protesto edilmiş, sanatçıya ve Beyoğlu Belediyesine başta medya olmak üzere çok yönlü siyasi baskı yapılmıştır. Beyoğlu Belediyesinin sergiyi kaldırması yönünde imza kampanyası başlatılmış, sanatçı tehdit içeren çok sayıda e-posta almıştır. Belediye sergiyi kaldırmamakla birlikte, sergi ile ilgili her türlü haber, afiş, broşür, katalog dağıtımını durdurmuş ve sergi salonunu karartmıştır. Sergi bittikten sonra bir basın açıklaması yayınlayan Tahir Ün yaşananları kınamıştır (Tahir Ün röportaj).(Fot.8.9)

Fot.8 Tahir Ün,2011, Xinjiang: AtaYurdu Fot.9 Tahir Ün,2011, Xinjiang: AtaYurdu

Fotoğrafçı Özcan Ağaoğlu, Anadolu Kültür adına Osman Kavala'nınsponsor olduğu ve dört yılda tamamladığı "İranabak" sergisini 20-Ocak / 25-Şubat 2012 tarihleri arasında İstanbul' da açmış ve albümünü yayınlamıştır. Seride İran İslam Cumhuriyeti'nin 2009 Cumhurbaşkanlığı seçimleri, halkın gündelik yaşamı, ev partileri, kapalı kapılar ardındaki gençlik sanatçının bakış açısından yorumlanmıştır. Ağaoğlu, geleneksel fotoğraf üretim yöntemlerine bağlı kalarak 35.mm. siyah beyaz film kullanarak çektiği fotoğraflarını kendi karanlık odasında basmıştır (www.arsivfotoritim.com). Fotoğrafların yoğun ve güçlü komposizyonları, iç ve dış mekanlarda yansımaların bolca kullanımı, özel alanlara tanıklıklar izleyicinin İran algısını değiştirmektedir.(Fot.10,11)

Fot.10,Özcan Ağaoğlu,2012, İranabak

Fot.11,Özcan Ağaoğlu,2012, İranabak

İpek Yolu'nun önemli duraklarından biri olan Nevşehir (Kapadokya) ve Göreme Milli Parkı, 1985 yılında Unesco Dünya Miras Listesine 357 sıra no ile doğal ve kültürel kategorisinde kayıt edilmiştir(http://www.kulturvarliklari.gov.tr). Türk fotoğrafçılarının vazgeçilmez rotalarından olan bu bölge ile ilgili açılan sergiler arasından Kamil Fırat ve Ahmet Ertuğ'un çalışmaları nitelikleri bakımından özeldirler.

Kamil Fırat1984-1995 (Fırat,1996) yılları arasında çekimlerini yaptığı Kapadokya serisinin 1996'da sergi ve albüm yayınını gerçekleştirmiştir. 6x6 ve 35mm. Fotoğraf makine ve filmi ile siyah beyaz olarak yapılan çalışma karanlık odada basılmıştır. Kapadokya serisinde coğrafyanın doğal dokusu fotografik soyutlama ve grafik özelliklerivurgulayarak saptanmıştır. Bölgenin panoramik çekimleri ve genel manzaraları da albümde yer almaktadır. Belçika Kraliyet Müzesi tarafından eserleri koleksiyona alınan ilk Türk fotoğrafçısı olan Fırat'ın Kapadokya albümü CornerHause tarafından 'en iyi yayınlar' (http://www.hurriyet.com.tr)kataloğunda gösterilmiştir.(Fot.12,13,14)

Fot.12,K.Fırat,1996,Kapadokya

Fot.13,K.Fırat,1996,Kapadokya

Fot.14,K.Fırat,1996,Kapadokya

Ertuğ & Kocabıyık yayınevinin kurucusu ve fotoğrafçı Ahmet Ertuğ Türk ve Osmanlı sanatı, mimari ve kültürel zenginliklerini tanıtan önemli sergi ve yayınlara imza atmıştır. Ahmet

Ertuğ'un 2003 yılında yayınladığı Cappadocia kitabı, panoramik fotoğrafları ile dikkat çekmektedir. Kitapta katlanarak yer alan 30 adet panoramik fotoğraf, açıldığı zaman 36x156 cm. boyutlarına ulaşmaktadırlar. Büyük format fotoğraf makinesi ile üretilen fotoğrafların detay zenginliği, renk ton doygunluğu ve ışık kullanımından doğan özel atmosferi izleyiciyi büyüler.(Fot.15) Ertuğ'un 2007 yılında yayınladığı Sacred Art of Cappadocia sergi ve kitabında, yeraltı kiliseleri tüm detayları ile fotoğraflanmıştır.

Fot.15 Ahmet Ertuğ,2007, Cappadocia

Sonuç olarak Türk fotoğrafçılarının İpekyolu ülkelerini kapsayan sergi ve albüm projelerinin sayısal olarak az olduğunu görmekteyiz. Sponsor destekli bireysel projelerle beraber Çin Halk Cumhuriyeti'nin kültür programları kapsamında fotoğrafçı davetiyle gerçekleşen projeler, ikili ilişkilerin gelişimi ve fotoğraf sanatı adına önemli girişimlerdir. Bildiride örneklenen projelerde ağırlıklı olarak belgesel fotoğraf esas alınarak gidilen ülkenin günlük yaşamı sokaklar, evler, çarşılar, kahvehaneler vb., portreler fotoğraflanmıştır. Türkiye'de İpekyolu'nun iki önemli durağı olan Nevşehir ve İstanbul üzerine yapılan çalışmalardan sadece Nevşehir'i konu alanlar ele alınmıştır. Çünkü İstanbul çalışmaları sayısal çokluğu nedeniyle başlı başına bir araştırma konusudur.Nevşehir Göreme doğal güzelliklerini ve yeraltı şehirlerini fotoğraflayan Kamil Fırat soyut ağırlıklı yorumları, Ahmet Ertuğ'un büyük formatlı fotoğrafları izleyiciye alternatif bakış açıları sunmaktadır.

Türk fotoğrafçıların İpekyolu ülkelerine yönelik yaptığı çalışmalar kısıtlı da olsa kültürlerarası ilişkilerin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir ve sadece Çin Halk Cumhuriyeti tarafından değil Türkiye Cumhuriyeti destekli projelerin de süreklilik kazanması önemlidir.

KAYNAKLAR

Frızot,Mıchel, 1998, A New Hıstory of Photography, Könemann

Hacking, Jackie, 2015,Fotoğrafın Tüm Öyküsü, Thames&Hudson

Uzun,Tolga, 2015, XIX. Yüzyılda İran'da Kaçarlar ve Fotoğraf Sanatı, http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/UZUN-TOLGA-XIX.YUZYILDA İRANDA-KACARLAR-VE-FOTOGRAF-SANATI.pdf

Ün, Tahir, 2012, Xinjiang: AtaYurdu sergi kataloğu, İzmir

http://www.arsivfotoritim.com/yazi/ozcan-agaoglu-ile-fotograf-uzerine-iranabak/ (ErişimTar.01-09-2017)

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/most/mk4.pdf(ErişimTar.04-09-2017)

http://www.hurriyet.com.tr/biz-hep-kervanci-miydik-39111883(ErişimTar.05-09-2017)

http://ru.en.srpoia.com/(ErişimTar.05-09-2017)

Signingceremony of theproposalfor SRPOIA opened in Qingdao, http://en.g-photography.net/news/festivals/news_18260.html,(ErişimTar.06-09-2017)

http://www.istikbalgazetesi.com/haber.asp?sec=1&newsid=102480&newscatid=7 (ErişimTar.10-09-2017)

http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44433/goreme-milli-parki-ve-kapadokya-nevsehir.html(ErişimTar.07-09-2017)

http://www.lebrizbeta.com/pages/lsd.aspx?lang=TR&sectionID=1&articleID=350&bhcp=1 (ErişimTar.08-09-2017)
Kraliyet Müzesi'nde bir Türk,http://www.hurriyet.com.tr/kraliyet-muzesi-nde-bir-turk-39046612 (ErişimTar.08-09-2017)